

શ્રી ત્રિષદ્ધિ શાલાકા પુરાણ ચરિત્ર

[૫૧ : ૧-૨]

ભાગ-૧

આ. શ્રી લક્ષ્મણદ્રાચાર્ય વિરચિત સંસ્કૃત પદ્યાત્મકવું.

ત્રિષષ્ટિ શલાકા પુરુષ ચરિત્ર

• ગુજરાતી •

૨૪ લગવાનના બહુરંગી ચિત્રો સહિત

પર્વ ૧-૨.

શ્રી આદીશ્વરજી અને ભરત ચક્રીનું ચરિત્ર
શ્રી અજીતનાથજી અને સગર ચક્રીનું ચરિત્ર
(શ્રી જૈન ધર્મ પ્રચારક સભા
ભાવનગરના સૌજન્યથી)

પ્રકાશક

શ્રી જૈન પ્રકાશન મંદિર

૩૦૯/૪ ખત્રીની ખડકી

દોશીવાડાની પોલ અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૬

પુનઃ મુદ્રણ: ૧૯૯૦

ફોન: ૩૫૬૮૦૬

સુલ્ક: સંપૂર્ણ રૂ. ૧૦૦ પર્વ ચાર પુસ્તકોના પ્લાસ્ટીક કવર સાથે

ઑટના રૂ. ૨૫૦/- (બસો પચાસ).

પ્રકાશક તથા મુખ્ય પ્રાપ્તિસ્થાન :

જૈન પ્રકાશન મંદિર
૩૦૯/૪ ખત્રીની ખડકી, દોશીવાડાની પોળ,
અમદાવાદ-૩૮૦૦ ૦૧, ફોન : ૩૫૬૮૦૬.

મુદ્રણ વ્યવસ્થા :

નંદન પ્રિન્ટર્સ ફોન : ૩૫૬૧૯૭
૧૪૭, ડોશીવાડાની પોળ, અમદાવાદ.

પર્વ.	તિથિ'કર.	ચક્રવર્તી.	વાસુદેવ.	બલદેવ.	પ્રતિવાસુદેવ	કુલ
૧	૧	૧	૦	૦	૦	૨
૨	૧	૧	૦	૦	૦	૨
૩	૮	૦	૦	૦	૦	૮
૪	૫	૨	૫	૫	૫	૨૨
૫	૧	૧	૦	૦	૦	૨
૬	૪	૪	૨	૨	૨	૧૪
૭	૧	૨	૧	૧	૧	૬
૮	૧	૦	૧	૧	૧	૪
૯	૧	૧	૦	૦	૦	૨
૧૦	૧	૦	૦	૦	૦	૧
	૨૪	૧૨	૬	૬	૬	૬૩

અન્ય પ્રાપ્તિસ્થાન :

શ્રી સોમચંદ ડી. શાહ

ભુવન નિવાસ સામે,
પાલિતાણા-૩૭૪૨૭૦.

શ્રી સેવંતીલાલ વી. જૈન

૨૦, મહાજન ગલી, ઝવેરી બજાર,
મુંબઈ-૪૦૦૦૦૨.

શ્રી વર્ધમાન એસ. શાહ

૨૦, લોયર ચીના થામ્બીસ્ટ્રીટ
મદ્રાસ-૬૦૦૦૭૯

પાર્શ્વનાથ પુસ્તક બંડાર

કુવારા સામે, પાલિતાણા
તથા શંખેશ્વર.

સરસ્વતી પુસ્તક બંડાર

હાથીખાના, રતનપોળ,
અમદાવાદ-૩૮૦૦ ૦૧.

શ્રી પાર્શ્વ પ્રકાશન

નિશાપોળ, સીલીકરોડ,
અમદાવાદ-૩૮૦૦ ૦૧.

પ્રકાશકીય નિવેદન

જૈન શાસનના મહાન જ્યોતિર્ધર, કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યે સ્વેલ શ્રીત્રિપદ્મિશલાકાપુરુષ ચરિત્ર-મહાકાવ્યનો ગુજરાતી અનુવાદ, વધુ એક વખત પ્રકાશિત કરી શ્રીસંઘના ચરણે ધરતાં અમે અપાર આનંદ અનુભવીએ છીએ.

છત્રીશ હજાર સ્લોકોમાં પથરાયેલા આ મહાગ્રંથમાં દસ પર્વોમાં ૨૪ તીર્થંકરદેવો, ૧૨ ચક્રવર્તીઓ, ૯ વાસુદેવો, ૯ બળદેવો, ૯ પ્રતિવાસુદેવો-એમ કુલ ૬૩ શલાકા પુરુષોના પૂર્વભવો તથા વિવિધ જીવનપ્રસંગોયુક્ત જીવનચરિત્રો આલેખવામાં આવ્યાં છે. એક રીતે જોઈએ તો આ ગ્રંથ તે જૈન ધર્મના સર્વસંગ્રહની ગરજ સારે તેવો ગ્રંથ છે. આ ગ્રંથમાં ઇતિહાસ છે, ઉપદેશ છે, કથાઓ છે, દ્રવ્યાનુયોગ છે, કર્મશાસ્ત્ર છે, અને આવું તો ઘણું ઘણું છે. સુભાષિતોનો તો આ ગ્રંથ ખબરો છે.

આવા આ અદ્ભુત ગ્રંથનું ભાષાંતર દાયકાઓ અગાઉ, ભાવનગરની શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા દ્વારા થયું હતું અને તેના પ્રકાશન દ્વારા આ અજુમોલ ગ્રંથને લોકભોજ્ય બનાવવાનું શ્રેય તે સભાને ફાળે જાય છે. તે પ્રકાશન પછી તો આ ગ્રંથની ખૂબ માંગણી થતી રહી, અને તેની નવી નવી અનેક આવૃત્તિઓ પ્રગટ થતી જ રહી છે. અમેએ પણ અગાઉ આ ગ્રંથનું એક વખત પ્રકાશન કર્યું હતું, અને હવે લોકલાગણીને માન આપીને તથા શ્રીમદ્ હેમચન્દ્રાચાર્યની નવમી જન્મશતાબ્દીના પાવન પ્રસંગની સ્મૃતિમાં આ, ગ્રંથનું અમે પુનઃ પ્રકાશન કરી રહ્યા છીએ. આશા છે કે અમારા પ્રકાશનને પણ, સુરી સાધર્મિક તેમ જ સાહિત્યરસિક ખંધુઓ હર્ષપૂર્વક વધાવી લેશે.

ગ્રંથ પ્રકાશનમાં દષ્ટિદોષ કે મતિદોષથી કે પ્રેસદોષથી કોઈ ક્ષતિ રહી ગઈ હોય તો તે સુધારવા તથા તે તરફ અમારું ધ્યાન દોરવાની અમારી વિનંતિ છે.

લિ.

જૈન પ્રકાશન મંદિર વતી
જશવંતલાલ ગી. શાહ
પ્રકાશક

સમપાણ

જેઓશ્રીના વાત્સલ્યનીતરતા શુભાશીર્વાદ
અમારી સ્વાગીણ આભાદી અને
ઉન્નતિના પાયારૂપ બન્યા;
અમારા જેવા અગણિત ભાવિકો ઉપર જ નહિ,
પરંતુ
સમગ્ર શ્રી જૈન સંઘ ઉપર
જેઓશ્રીના અગણિત ઉપકારો છે,
તે પરમદયાળુ સંઘનાયક
પરમપૂજ્ય આચાર્ય ભગવંત

શ્રી વિજય નંદનસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીની
પ્રણય સ્મૃતિમાં

वात्सल्य वारिधि

प. पू. आचार्य महाराज

श्री विजय नंदनसूरीश्वरजी महाराज

ત્રિપષ્ટિશલાકાપુરુષચરિતઃ લોકલોગ્ય અને વિદ્વલોગ્ય મહાકાવ્ય

કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યે આપણા સાહિત્યજગતને જે મહામૂલી કૃતિઓ સમર્પણ કરી, તેમાં ત્રિપષ્ટિશલાકાપુરુષચરિતનું સ્થાન અનેરું/વિશિષ્ટ છે. તે એટલા માટે કે કલિકાલ સર્વજ્ઞની બીજી કૃતિઓ મહાન તો છેજ, પરંતુ તે મહદંશે વિદ્વલોગ્ય-વિદ્વાનો અને મર્મજ્ઞો જ માણી શકે તેવી-છે. ન્યારે પ્રસ્તુત કૃતિ જેટલી વિદ્વલોગ્ય છે, તેટલી જ લોકલોગ્ય પણ બની છે.

આ વાતને વધુ સ્પષ્ટતાથી વિચારીએ.

ત્રિપષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત એ એક મહાકાવ્ય છે. કેમ કે કાવ્ય અને સાહિત્યના શાસ્ત્રોમાં મહાકાવ્યનાં જે લક્ષણો કે વ્યાખ્યાઓ છે, તે તમામ આ મહાકાવ્ય-અંથને સુપેરે લાગુ પડે છે. વિલક્ષણતા તો એ છે કે બીજાં મહાકાવ્યો પ્રાયઃ તો વિવિધ અને નાના-મોટા છંદોમાં ગૂંથાતાં હોય છે, ન્યારે આ મહાકાવ્ય માત્ર અનુષ્ટુભ્ છંદમાં જ રચાયું છે, અને આટલા નાનકડા છંદમાં ગૂંથાયેલા શ્લોકોમાં પણ પ્રસાદ, માધુર્ય ઓજ કે શબ્દાલંકાર અને અર્થાલંકારોની સભરતા તેમ જ રસાત્મકતા અને ધ્વન્યાત્મકતા એવાં તો છવાયાં છે કે મર્મજ્ઞ વિદ્વાન હોય તો તો મોંમાં આંગણાં જ નાખે.

આપણે ત્યાં ઉપમા કાલિદાસસ્ય-ઉપમા તો કાલિદાસની જ-એવી રૂઢિ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે, અને એમાં તથ્ય પણ ઓછું નથી જ. પરંતુ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યે પ્રસ્તુત મહાકાવ્યમાં ઉપમાઓનો જે વિલક્ષણ, અનુપમ અને વૈવિધ્યસભર કહી શકાય તેવો ઘેઘ વરસાવો છે તે તો કાલિદાસને પણ ભૂલવાડી દે તેવો છે, એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી. અને પ્રસ્તુત મહાકાવ્યને વાંચ્યા પછી, કોઈ પણ મર્મજ્ઞ ભાવક, આ વિધાનની યથાર્થતા સ્વીકાર્યા વિના નહિ જ રહે, તે નિશ્ચક છે.

આ તો આ મહાકાવ્યની વિશિષ્ટતાનો નમૂનો જ વર્ણવ્યો, આવી તો અદળક વિશિષ્ટતાઓ આ અંથમાં પડી છે, જે તેને વિદ્વલોગ્ય મહાકાવ્ય તરીકે સહેજે પ્રસ્થાપિત કરી આપે અને આમ છતાં, આ અંથની લોકલોગ્યતા પણ કાંઈ જેવી તેવી નથી જ.

સામાન્યતઃ આપણા સંસ્કૃત સાહિત્યમાં વધુમાં વધુ લોકલોગ્ય સાહિત્ય તે પુરાણ-કથાસાહિત્ય છે. અલખરા, બીજું સાહિત્ય લોકલોગ્ય નથી એવું નથી, પરંતુ પુરાણકથા-સાહિત્ય પ્રત્યે જનમાનસને વિશેષ પક્ષપાત અને પ્રીતિ છે. એ તથ્ય ને ઉવેખી કેમ શકાય ?

પુરાણકથાઓ તરફ વધુ પ્રીતિ હોવાનું મુખ્ય કારણ એ કે સાહિત્ય લોકહૃદયમાં, ધર્મબોધ, આસ્થા અને સહાચાર જેવાં જીવનમૂલ્યોની, કથારસના માધ્યમ દ્વારા પ્રતિબ્ધા કરી શકે છે, અને સાથે સાથે તેનામાં સાહિત્યિક ગુણવત્તા તો ભરપૂર હોય જ. અર્થાત, લોકોનો સાહિત્યરસ જેનાથી જળવાઈ રહે અને વળી જીવનધરતરના પાઠ પણ શીખવાડે તેવું સાહિત્ય તે લોકલોચ્ય સાહિત્ય, એવું તારવીએ તો તે કાંઈ ખોટું નહિ ગણાય.

પ્રસ્તુત ત્રિષષ્ટિશ્લોકાકાપુરુષચરિત્ર મહાકાવ્ય પણ, પુરાણકથાસાહિત્યની આવી સઘળી વિશેષતાઓ ધરાવતું મહાકાવ્ય છે. અને તેથી તે વિદ્વંલોચ્ય હોવાની જેમ જ લોકલોચ્ય પણ બની રહે છે.

આ મહાકાવ્યની લોકલોચ્યતાનો સખળ પુરાવો એ જ કે તેની રચના થયા પછી તે વ્યાકપણે વંચાતું-ભણાતું-લખાતું-છપાતું રહ્યું છે. આ મહાકાવ્યનું ગદ્યમાં પણ એ એ વખત રૂપાંતર થયું છે. અને આ મહાકાવ્યના ગુજરાતી-હિંદી-અંગ્રેજી અનુવાદો તેમ જ આ અંથના પ્રાકૃત ગદ્યાત્મક રૂપાંતર પણ થયેલ છે.

પ્રસ્તુત ગુજરાતી અનુવાદ દાયકાઓ અગાઉ શ્રી જ્ઞેન ધર્મ પ્રસારક સભાના આશ્રયે શ્રાવક પંડિત શ્રી કુંવરજી આણંદજી જેવા પ્રકાંડ ધર્મજ્ઞ પુરુષે કર્યો છે. અને દાયકાઓથી આ અનુવાદ વારંવાર છપાતો રહ્યો છે અને જિજ્ઞાસુઓ તેનો સતત ખહોળો ઉપયોગ કરતા જ રહ્યા છે. અનેક વખત છપાયા છતાં વધુ એક વખત આ અનુવાદ છપાય છે તે જ તેની લોકલોચ્યતા અને લોકપ્રિયતાનો ઉત્તમ પુરાવો છે.

આ અનુવાદના પુનઃ પ્રકાશન દ્વારા શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યની પ્રતિભાને અંજલિ આપવાના પ્રકાશકના પ્રયાસને અભિનંદન આપવા સાથે વિરમું છું.

શીલચન્દ્ર વિજય
સં. ૨૦૪૬, માગશર વદિ ૭,
તા. ૧૯-૧૨-'૮૯, ગોધરા

પ્રસ્તાવના.

જૈન પુસ્તકોમાં જે જ્ઞાનનો લાંઠાર સમાયેલો છે તેના ચાર વિભાગો કરવામાં આવ્યા છે. દ્રવ્યાનુ-યોગ, કથાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ અને ચરણુકરણુનુયોગ. દ્રવ્યાનુયોગમાં કિલોસોફી એટલે વસ્તુવસ્તુનું જ્ઞાન આવી જાય છે. જીવ સંબંધી વિચાર, પદ્મ્ય સંબંધી વિચાર, કર્મ સંબંધી વિચાર અને દુઃકમાં કહીએ તો સર્વ વસ્તુઓની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, નાશ વિગેરેનો તાર્કિક બોધ-એનો આ વર્ગમાં સમાવેશ થાય છે. આ અનુયોગ બહુ કડીન છે અને તેને સરજ કરવાના ઉપાયો આચાર્યોએ યોજ્યા છે. આ અનુયોગમાં અતીન્દ્રિય વિષયોનો સમાવેશ ઘર્ષ જાય છે, અને તેથી તેનું સ્વસ્થ સમજવામાં મુશ્કેલી પડે એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે. ત્યારપછી કથાનુયોગ આવે છે. આ જ્ઞાનનિધિમાં મહાત્મા પુરુષોનાં જીવનચરિત્રો અને તે દ્વારા ઉપદેશ-પ્રસાદી ચખાડવામાં આવે છે. ત્રીજા અનુયોગમાં ગણિતનો વિષય આવે છે. તેમાં ગણતરીનો વિષય એટલે ક્ષેત્રનું પ્રમાણ, જ્યોતિષયકનું વર્ણન ઇત્યાદિ અનેક હકીકતો આવે છે તેમજ આઠ પ્રકારના ગણિતનો પણ તેમાં સમાવેશ કરેલો છે. ચોથા અનુયોગમાં ચરણુસીતરી અને કરણુ-સીતરીનું વર્ણન અને તત્સંબંધી વિધિ વિગેરે બતાવેલ છે. આ ચાર અનુયોગ પર સૂત્રો અને અનેક ગ્રંથો લખાયા છે તેમાંથી ઘણાનો નાશ થયો છે, છતાં પણ હજી ઘણા જૈન ગ્રંથો વિદ્યમાન છે અને તે સર્વમાં એક અથવા તેથી વધારે અનુયોગ પર વિવેચન કરવામાં આવેલું હોય છે.

અમે અત્રે પ્રયાસ કરી જે ભાષાંતર બહાર પાડ્યું છે તે ગ્રંથ ચરિતાનુયોગનો છે. ચરિતાનુયોગથી લાભ એ છે કે—તે સાધારણુ વ્યક્તિ અને વિદ્વાન સર્વને એકસરખો લાભ કરી શકે છે. સર્વ મનુષ્યોનું સુદ્ધિબળ સરખું કામ કરી શકતું નથી. અને ખાસ કરીને દ્રવ્યાનુયોગ જેવા ગહન વિષયમાં તો તદ્દન સામાન્ય સુદ્ધિ બહુ ઓછું કામ કરી શકે છે. અવલોકન કરનારાઓને જણાવું હશે કે જ્યારે ધાર્મિક જીડા સત્તાલો પર વ્યાખ્યાનો ચાલે છે ત્યારે કેટલાક બગાસાં ખાય છે. પણ કથાના વિષય પર સર્વને એક સરખો આનંદ આવે છે: એટલું જ નહિ પણ તે જ કથા ઘણા રસથી યાદ રાખી સાંજના ઘરનાં માણસોને, પાડોશીને અથવા દેવમંદિરમાં બીજાઓને સાંભળાવવામાં આવે છે અને તેના સાંભળનારાઓ આનંદ પામે છે. દીર્ઘ અવલોકન કરનારા શાસ્ત્રકારો મનુષ્યરવલાવની આ કૃત્તી પામી ગયા અને તેનો લાભ લેવાનો પૂરતો વિચાર કર્યો, તેઓને લોકો ઉપર ઉપકાર કરવાની એકાંત સુદ્ધિ હતી અને તે ઉત્તમ હેતુથી દોરવાઈને તેઓએ કથાની સાથે ધર્મનાં મુખ્ય ફરમાનો, વર્તનના જીવ્યા નિયમો અને જીવનના જીવ્યા ઉદ્દેશો જોડી દીધા. આ તો સ્પષ્ટ વાત છે કે—એક મનુષ્યને એમ કહેવામાં આવે કે ‘પ્રમાણિકપણે જીવન ગાળવામાં બહુ લાભ છે’ તેના કરતાં પ્રમાણિકપણે જીવન ગાળનાર અમુક બંધિતને અમુક વધારે લાભ થયો છે, એમ બતાવી આપવામાં આવે તો તે તેના પર વધારે અસર કરે છે. આ નિયમને અનુસરીને જ ઉત્તમ પુરુષોની કથાઓ રચવામાં આવી છે. જ્યારે લોકોમાં દ્રવ્યાનુ-યોગનો વિષય વંચાતો ઓછો થતો ગયો, લોકો જ્યારે આ અગત્યના વિષયના અભ્યાસમાં ઓછા થયા હતા ત્યારે આચાર્યોએ અનેલા બનાવેલી ઉપયોગી કથાઓ સાથે ધાર્મિક વિષયો જોડી દીધા, અને સંસ્કૃત ગદ્ય તથા પદ્યમાં કથાઓરૂપે બોધદાયક જ્ઞાતાંતો મૂકી દીધાં. છેવટે પ્રાકૃતમાં પણ કથાઓ રચી, અને આખરે અભ્યાસ બહુ મંદ સ્થિતિ પર આવી ગયો ત્યારે રાજ વિગેરે પણ પ્રાકૃત અને ગુજરાતીમાં

રચવામાં આવ્યા. આ કથાનુયોગથી અનેક જીવો પર ઉપકાર થયો અને થાય છે. યેકનં તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસને Drylight કહે છે અને તેના તરફ લોકોનું ધ્યાન ઝાંધું ખેંચાય એ તદ્દન બનવાબંધ છે, પણ કલ્પનાશક્તિ સામાન્ય વ્યક્તિઓમાં વધારે બળવાન હોય છે અને કથાનુયોગમાં કલ્પનાશક્તિનો બહુ ઉપયોગ કરવો પડે છે; તેથી તે સામાન્ય વર્ગને બહુ આનંદ આપે છે. આટલા ઉપરથી જણાવું હશે કે કથાનુયોગ સામાન્ય બુદ્ધિના માણસો પર બહુ લાભ કરે છે. બુદ્ધિબળનો વૈભવ ધારણ કરનારને પણ તે બહુ અસર કરે છે; કારણ કે થાકેલા મગજને તેથી વિશ્રાંતિ અને ટેકો મળે છે. આવી રીતે કથાનુ-યોગથી સર્વને એકસરખો લાભ મળે છે, તેથી તેનું ઉપયોગીપણું જૈનઅંધકારો સારી રીતે અસલથી જ સ્વીકારતા આવ્યા છે.

હેમચંદ્રાચાર્ય એક મહાન્ આચાર્ય થઈ ગયા છે. તેઓએ કુમારપાળ રાજાને ઓષ આપી, જૈનધર્મી બનાવી, આખા દેશમાં જૈનધર્મનો વિજયવાવટો ફરકાવ્યો છે અને તેઓનો ઉપકાર એટલો બધો છે કે આચારે કોઈ પણ જૈન તેઓનું નામ બહુ મગજીથી લેશે. આ મહાન્ આચાર્યને કુમાર-પાળ જૂપાણે વિનંતિ કરી તે પરથી આ ગ્રંથ દશ પર્વ (વિભાગ)માં લખાયો એમ જણાય છે. આ સંબંધમાં તેઓ પોતે જ દશમા પર્વની પ્રશસ્તિમાં લખે છે કે—“ચેદી, દશાર્ણ્ય, માલવ, મહારાષ્ટ્ર, સિંધુ અને બીજા દુર્ગમ દેશોને પોતાના ભુજવીર્યની શક્તિથી હરિની જેમ જીતનાર, પરમાર્હત, વિનયવાન અને ચૌલુક્યના કુળમાં થયેલા કુમારપાળ રાજાએ એક વખતે તે (હેમચંદ્ર)સૂરિને નમીને કહ્યું કે— ‘સ્વામિન્ ! નિષ્કારણ ઉપકાર કરવાની બુદ્ધિવાળા આપની આરાથી નરકગતિના આયુષ્યનાં નિમિત્ત કારણ મૃગયા, ઘૂત, મદિરા વિગેરે દુર્ચ્છાનો મારી પૃથ્વીમાંથી મેં નિષેધ કર્યો છે તથા પુત્રરહિત મૃત્યુ પામેલાનું ધન લેવું પણ મેં છોડી દીધું છે અને બધી પૃથ્વી અર્હતના ત્રૈલોક્ય સુશોભિત કરી દીધી છે તો હવે હું સાંપ્રતકાળનાં સંપ્રતિરાજા જેવા થયો છું. અગાઉ મારા પૂર્વજ સિદ્ધરાજની ભક્તિયુક્ત યાચનાથી વૃત્તિયુક્ત સાંગ વ્યાકરણ(સિદ્ધહૈમવ્યાકરણ) આપે રચેલું છે, મારે માટે નિર્મળ યોગશાસ્ત્ર રચેલું છે અને લોકોને માટે દ્વયાશ્રયકાવ્ય, છંદાનુશાસન, કાવ્યાનુશાસન અને નામસંગ્રહ (અભિધાન-ચિંતામણિ વિગેરે કોષ) પ્રમુખ બીજાં શાસ્ત્રો પણ રચેલાં છે. હે સ્વામિન્ ! તમે સ્વયમેવ લોકો પર ઉપકાર કરવા માટે સજ્જ થયા છો, તથાપિ મારી પ્રાર્થના છે કે—મારા જેવા મનુષ્યોને પ્રતિબોધ થવા માટે ત્રેસઠ શલાકા પુરુષોનાં ચરિત્ર પ્રકાશ કરો.’ કુમારપાળ રાજાના આવા આગ્રહથી શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે ધર્મોપદેશ જેવું એક પ્રધાનકૃત્ય છે એવું આ ત્રિપષ્ટિ શલાકા પુરુષ ચરિત્ર વાણીના વિસ્તારમાં સ્થાપિત કર્યું. આવી રીતે કુમારપાળના આગ્રહથી લખાયેલો આ ગ્રંથ અત્યુત્તમ હોય તેમાં કાંઈ પણ નવાઈ નથી. કલિકાળસર્વજનું બિરુદ ધારણ કરનાર મહાત્માનો લેખ અને કુમારપાળ જેવા પરમાર્હત રાજાના આગ્રહથી અને તેને બોધ થવાના ઉદ્દેશથી લખાયેલો ગ્રંથ કાવ્યચમત્કૃતિનો અને કથાવિષયનો નખતો બને એમાં કાંઈ પણ આશ્ચર્ય જેવું નથી.

આ ગ્રંથની ખૂબીઓ તરફ ધ્યાન આપીએ તો તેમાં હેમચંદ્રાચાર્યની બુદ્ધિની વિશાળતા, વિસ્તૃત સ્મરણશક્તિ અને પ્રશંસનીય પૃથકકરણ શક્તિ એ ખાસ ધ્યાન ખેંચનારા થઈ પડે છે. હેમચંદ્રાચાર્ય પોતે વ્યાકરણ, કોષ, કાવ્ય અને અંકકારના કર્તા હોવાથી તેઓમાં શબ્દદોષ આવે કે તાણીતોડીને આશય લાવવાનો અશ્લિલ પ્રયાસ કરવો પડે એવું તે સંભવિત જ નથી. આ ગ્રંથમાં એટલાં બધાં ચરિત્રોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે કે વાંચનાર વિચારમાં પડી જાય છે. સ્થાનોનાં વર્ણનો અને લશ્કરની વ્યૂહરચના તથા સેનાના પ્રવાસનું વર્ણન અદ્ભૂત આપેલું છે. પ્રભુના કલ્યાણકોના મહોત્સવો,

ચક્રીનો દિગ્વિજય અને દેવકૃત સમવસરણી રચનાનું ચિત્તાકર્ષક વર્ણન વાંચતાં તે સમય, તે સ્થાનો, તે ચિત્ર હૃદય પર ખડું થાય છે અને જરા પણ લાભણીવાળો મનુષ્ય આપણા લોકો ચોથા આરાનું મુખ કહે છે તેનો ક્ષણભર અનુભવ કરે છે. અત્ર તેનું વિશેષ વિવેચન ન કરતાં વાંચનારની કલ્પનાશક્તિ પર ઊંડી બીજી રીતે વિચારીએ તો દરેક પ્રભુની ઇદ્ર કરેલી સ્તુતિ અને દરેક પ્રભુની દેશના પર ખાસ ધ્યાન ખેંચાય છે. આ ગ્રંથના મૂળ દશ વિભાગ કરેલા છે અને તેને પર્વ એવી સંજ્ઞા આપેલી છે. તે દશ પર્વોમાં સુરિએ એવી ખૂબી કરી દીધી છે કે તેથી સર્વ સિદ્ધાંતનું સહસ્ર સમગ્ર ધ્વજ. જુદા જુદા પ્રભુની દેશનામાં નયોનુ સ્વરૂપ, ક્ષેત્રસમાસ, જીવવિચાર, કર્મસ્વરૂપ, આત્માનું અસ્તિત્વ, ખાર ભાવના, સંસાર પર વૈરાગ્ય, જીવનની અસ્થિરતા અને દૂંકામાં બોધ તેમજ જ્ઞાનના સર્વ વિષયો એવી સરળતાથી અને ચિત્તાકર્ષક ભાષામાં સમાવ્યા છે કે ક્યાનુયોગનો જિએ લાભ આપવા સાથે બહુ ભારે બોધ આપી વાંચનારને પોતાની દરજ્જા તરફ જાગૃત કરી દીધા છે. આ પ્રસંગે એટલું લખવું વાસ્તવિક છે કે ક્યાનુયોગના ચિત્રકાર તરીકે હેમચંદ્રાચાર્ય પૂરેપૂરા ફતેહમંદ ઉતર્યા છે, અને તેઓનું ચિત્ર તદ્દન દોષ રહિત હોઈ વાંચનાર અને સાંભળનારને આનંદ સાથે બોધ આપે છે.

કવિ તરીકે તેઓની ફતેહ પાશ્ચિમાત્ય વિદ્વાનો પણ સ્વીકારી ચૂક્યા છે અને પરિશિષ્ટ પર્વની પ્રસ્તાવનામાં પ્રો. બ્રોકેબી કવિ તરીકે તેમને ઉચ્ચ સ્થાન આપે છે. તે પ્રોફેસર તેમને માટે લખે છે કે “શબ્દાનુશાસન જેવા મહાવ્યાકરણના રચનાર, અભિધાનચિંતામણિ જેવા કોષના રચનાર અને હંદાનુશાસન જેવા પિંગળના રચનાર તથા કાવ્યાનુશાસન જેવા કાવ્યો પર ગ્રંથો રચનારની વિદ્વતા કોઈ પણ પ્રકારની ભૂલો દૂર કરવાને માટે પૂરતી હતી. છેવટે તે લખે છે કે—Still he has done his work cleverly and he has succeeded in producing a narrative which the reader will peruse with as much pleasure and interest as many works of greater pretension. (આટલું જતાં હેમચંદ્રાચાર્યે આ ગ્રંથ અતિ નિપુણતાથી રચેલો છે અને પોતાની કથા વાંચકવર્ગ સમક્ષ મૂકવામાં તેઓ એટલા બધા ફતેહમંદ થયા છે કે આથી વધારે સારા ગ્રંથો હોવાનો સંભવ ન રાખતાં અપૂર્વ પુસ્તકોની જેટલા જ આનંદ અને હોંશથી વાંચનાર આ ગ્રંથ વાંચશે.)”

અમે કેટલીક તપાસ કર્યા પછી એવા નિર્ણય પર આવ્યા છીએ કે આ ગ્રંથ સંવત ૧૨૨૦ માં લખાયો છે. એ સંજ્ઞાથી યોગ્ય પુરાવા અને દક્ષીણે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના ચરિત્રમાં વિસ્તારથી આપવામાં આવી છે.

રાજ્યવહીવટની દરેક બાબત પર ધ્યાન રાખનાર, રાજ્યસભામાં દરરોજ જનાર અને સતત ગ્રંથ રચવાના અભ્યાસી એવા અસાધારણ જીવિબળવાળા કલિકાળમાં સર્વજ્ઞતુલ્ય થયેલા આ સુરિએ રાજસભામાંથી ઉપાશ્રયે આવતાં જ હાથમાં કલમ લઈ જે અનુપમ ગ્રંથો બનાવ્યા છે તે ખરેખર જૈન કોમનો મોટો વારસો છે અને તે વારસો જાળવી રાખવા માટે જૈન કોમે તત્પર તેમજ મગરૂપ થવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે દશ પર્વની ઉપયોગિતા અને ગ્રંથકર્તાની ખૂબીનું જરા જરા ચિત્ર આપી હવે આ ગ્રંથના દશ પર્વોમાં ત્રેસક મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો કેવી રીતે સમાવ્યાં છે તે બતાવવાની આવશ્યકતા છે.

૧ પહેલા પર્વમાં શ્રી આદીશ્વર પ્રભુ અને ભરતચક્રી મળી બે મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો છે.

૨ બીજા પર્વમાં શ્રી અન્વિતનાથજી તથા સગરચક્રી મળી બે મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો છે.

- ૩ ત્રીજા પર્વમાં શ્રી સંભવનાથજીથી શીતળનાથજી પર્યંત આઠ તીર્થકરોનાં ચરિત્રો છે.
- ૪ ચોથા પર્વમાં શ્રી કૈલાંસનાથજીથી ધર્મનાથજી સુધી પાંચ તીર્થકરોનાં અને પાંચ પાંચ વાસુદેવ, બળદેવ અને પ્રતિવાસુદેવનાં તથા મધવા ને સનતકુમાર એ બે ચક્રીનાં મળી ૨૨ મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો છે.
- ૫ પાંચમા પર્વમાં શ્રી શાંતિનાથજી ને ચરિત્ર છે, પણ તેઓ એક ભવમાં તીર્થકર ને ચક્રી એમ બે પદવીવાળા થયેલા હોવાથી બે ચરિત્ર ગણેલાં છે.
- ૬ છઠ્ઠા પર્વમાં શ્રી કુંથુનાથજીથી મુનિસુવતસ્વામી પર્યંત ચાર તીર્થકરોનાં, ચાર ચક્રીનાં અને બે-બે વાસુદેવ, બળદેવ અને પ્રતિવાસુદેવનાં મળી કુલ ૧૪ મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો છે. તેમાં પણ ચાર ચક્રીનાં બે તે કુંથુનાથજી તથા અરનાથજી ને તે ભવમાં ચક્રી પણ થયેલા હોવાથી તેમને ગણેલા છે.
- ૭ સાતમા પર્વમાં શ્રી નમિનાથજી, દશમા તથા અગિયારમા ચક્રી અને આઠમા બળદેવ, વાસુદેવ અને પ્રતિવાસુદેવ-રામ, લક્ષ્મણ તથા રાવણનાં ચરિત્ર મળી ૬ મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો છે. આ પર્વનો મોટો ભાગ રામવંશદિનાં ચરિત્રમાં રોકાયેલો હોવાથી તે કૌન રામાયણ તરીકે ઓળખાય છે.
- ૮ આઠમા પર્વમાં શ્રીનમિનાથજી તથા નવમા વાસુદેવ, બળદેવ ને પ્રતિવાસુદેવ-કૃષ્ણ, બળહદ તથા નરાસંધના મળી ૪ મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો છે. પાંડવો નમિનાથજીના સમકાલીન હોવાથી તેમનાં ચરિત્રોનો સમાવેશ પણ આ પર્વમાં કરેલો છે.
- ૯ નવમા પર્વમાં શ્રીમાર્થનાથજી તથા બ્રહ્મદત્ત નામના બારમા ચક્રીના મળી બે મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો છે.
- ૧૦ દશમા પર્વમાં શ્રી મહાવિરવામી બળવંતજી ચરિત્ર ને છે, પણ પ્રસંગોપાત મેલિક, અભયકુમારદિક અનેક મહાપુરુષોનાં ઘણાં વિસ્તારવાળા ચરિત્રો તેમાં આપેલાં છે. આ પર્વ બધા પર્વો કરતાં મોટું છે અને શ્રી વીરબળવંતજી ચરિત્ર આટલા વિસ્તારથી બીજા કોઈ પ્રંચમાં ઉપલબ્ધ નથી.

આ પ્રમાણે દશ પર્વમાં મળી ૬૩ શલાકા પુરુષોનાં ચરિત્રોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે, તેનું યંત્ર પણ આ પ્રસ્તાવનાની પ્રારંભમાં આપેલું છે.

આ ત્રેસઠ મહાપુરુષો 'શલાકા પુરુષ' એટલા માટે કહેવાય છે કે તેમના મોક્ષગમનનો ચોક્કસ નિર્ણય થયેલો છે. ચોવીસ તીર્થકરો તે તદ્દભવમોક્ષગામી હોય છે, ચક્રવર્તીમાં જે તે ભવમાં ચારિત્ર મહત્વ કરે છે તે સ્વર્ગે અથવા મોક્ષે જાય છે અને જે સંસારમાં જ રહે છે તે નરકે જાય છે. આ ચોવીસીમાં થયેલા ૧૨ ચક્રીમાંથી સુખમ ને બ્રહ્મદત્ત બે ચક્રી મહાપાપારંભ કરી નરકે ગયેલા છે, પણ તે આગામી ભવે અવશ્ય મોક્ષે જનારા છે. વાસુદેવ ને પ્રતિવાસુદેવ તે તે ભવમાં નરકે જ જાય છે. કારણ કે તે સંસારમાં બહુ ખૂંચેલા હોય છે ને સંસાર ત્યજી શકતા નથી; પણ આગામી ભવે તેઓ જરૂર મોક્ષે જનારાં છે. નવ બળદેવ ઉત્તમ જીવો હોવાથી વાસુદેવના કાળ કરી ગયા પછી જ માસે સ્નેહમંધન તુટવાથી ચારિત્ર મહત્વ કરે છે અને સ્વર્ગે અથવા મોક્ષે જાય છે. સ્વર્ગે જનારા બળદેવો આગામી ભવે મોક્ષે જાય છે.

શ્રી કાળસિતરી પ્રકરણમાં ૧૧ રૂપ તથા ૯ નારદનો પણ સમાવેશ કરી ૮૩ની સંખ્યા કરેલી છે. દરેક યોગીશીમાં ૧૧ રૂપ થાય છે. આ યોગીશીમાં ૧૧ માં ૩૬ સત્યકી શ્રી મહાવીરસ્વામીના સમયમાં થયેલા છે, જે 'શિવ'ના નામથી પ્રખ્યાતિ પામેલા છે અને દરેક વાસુદેવના સમયમાં એકેક નારદ મતા હોવાથી ૯ નારદ થાય છે.

આ ગ્રંથમાં બતાવેલા ૬૩ શલાકાપુરુષોમાં ૭૧ પદ અને સ્વરૂપ ૬૦ છે; એટલે કે શ્રી શાંતિ-નાથજી, કુંથુનાથજી તથા અરનાથજી તે જ ભવમાં ચક્રવર્તી પણ થયેલા હોવાથી તે ત્રણ બાદ કરતાં ૬૦ સ્વરૂપ (શરીર) થાય છે અને શ્રી મહાવીરસ્વામીનો ૭૧ જ પહેલા વાસુદેવ ત્રિપૂઠ તરીકે થયેલ હોવાથી કુલ ચાર બાદ કરતાં ૫૯ ૭૧ થાય છે.

જીવો અનાદિ કાળથી ભવબ્રમણ કરતાં હોવાથી તેના ભવ તો અનંતા થાય છે; પરંતુ જ્યારે તે સમક્રિત પામે છે ત્યારપછીના ભવ ગણતરીમાં ગણાય છે. વધારેમાં વધારે અર્ધા પુદ્ગળપરાવર્તનની અંદર તો સમક્રિત પામ્યા પછી મોક્ષે જાય જ છે. તીર્થ'કરના જીવો સમક્રિત પામ્યા પછી તેટલું ભવબ્રમણ કરતા નથી. એક મહાવીરસ્વામીનો જીવ કોડાકોડ સાગરોપમ ઉપરાંત સમક્રિત પામ્યા પછી સંસારમાં રહ્યો છે, બીજા તીર્થ'કરના જીવો તો બહુ થોડા કાળમાં-થોડા ભવમાં સમક્રિત પામ્યા પછી મોક્ષે ગયા છે. આ ચરિત્રગ્રંથમાં દરેક પ્રભુ સમક્રિત પામ્યા તે ભવથી પ્રારંભીને તેમનાં ચરિત્ર વર્ણવેલાં છે જેમકે શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ તેરમા ભવે ધનસાર્થવાહના ભવમાં સમક્રિત પામ્યા ત્યારથી તેમનું ચરિત્ર વર્ણવેલ છે.

દરેક તીર્થ'કરનામકર્મ ત્રીજા ભવે જ બાંધે છે (નિકાચીત કરે છે) અને તે વીશ સ્થાનક પેકી એક અથવા વધારે યાવત વીશે સ્થાનકો આરાધનાથી બંધાય છે. એ વીશ સ્થાનકોનું વર્ણન પહેલા સર્ગમાં છેવટના ભાગમાં આપેલું છે.

આ ગ્રંથ મહાકાવ્ય હોવાથી તેમાં મહાકાવ્યના લક્ષણ પ્રમાણે દરેક બાબત સમાવેલી છે. જન્મે ઋતુનું વર્ણન, નાયક નાયિકાના રૂપ વિગેરેનું વર્ણન, દેશ નગરાદિનું વર્ણન, યુદ્ધનું વર્ણન વિગેરે દરેક પર્વમાં પૃથક્ પૃથક્ પ્રસંગે સમાવેલ છે. આ ગ્રંથના સંબંધમાં જેટલું લખીએ તેટલું થોડું છે, કારણ કે કર્તાપુરુષ મહાવિદ્વાન અને દરેક વિષયમાં પરિપૂર્ણ તેમજ વ્યાકરણાદિના આલકર્તા જેવા હોવાથી આ ગ્રંથમાં કોઈ વાત બાકી રાખેલી નથી. આ આખા ગ્રંથમાંથી પ્રભુની સ્તુતિઓ અને પ્રભુએ આપેલી દેશનાઓનો જૂદો સંગ્રહ કરવામાં આવે તો તેની અંદર ગિનપ્રવચનની સર્વ બાબતો સમાઈ જાય તેમ છે.

અહીં સુધી આખા ગ્રંથ સંબંધી હકીકત પ્રદર્શિત કરવામાં આવી. હવે આ જુકમાં સમાવેલા પહેલા તથા બીજા પર્વની અંદર ખાસ ધ્યાન આપવા લાયક બાબતો શું શું સમાવી છે તે જણાવીએ છીએ. વિશેષ તો વિષયાનુક્રમ વાંચવાથી જાણી શકાય તેમ છે અને તેથી વિશેષ સાદાંત ચરિત્ર વાંચવાથી જાણી શકાય તેમ છે.

પહેલા તથા બીજા પર્વમાં ૭ ૭ સર્ગો છે. પહેલા પર્વના ૭ સર્ગમાં નીચે પ્રમાણે બાબતો સમાવી છે.

૧ પહેલા સર્ગમાં શ્રી ઋષભદેવજીના પ્રથમના ૧૨ ભવોનું વર્ણન આપેલ છે, તેમાં ખાસ ધ્યાન આપવા લાયક શ્રી ધર્મવૈષ્ણવચરિત્રની દેશના છે, જેમાં દાનશીલાદિ ચારે પ્રકારના ધર્મોનું વર્ણન આપેલ છે. ત્યાર પછી મહાબળ રાજાની સલામાં મંત્રીઓનો ધાર્મિક સંવાદ લક્ષ-પૂર્વક વાંચવા લાયક છે; તેમાં ખાસ નાસ્તિક મતનું મંડન ને ખંડન ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે. ત્યાર પછી મુનિઓને પ્રાપ્ત થતી લાબ્ધિઓનું તથા વીશ સ્થાનકોનું વર્ણન છે.

૨ બીજા સર્ગમાં કુલકરોત્પત્તિ અને શ્રી ઋષભદેવ ભગવંતના જન્મથી દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા થવા સુધી હકીકત આપેલી છે. તેમાં પ્રારંભમાં આપેલી પહેલા કુલકર વિમળવાહનના પૂર્વ-ભવની-સાગરચંદ્રની કથા વાંચવા લાયક છે. તેમાં દુર્જનો કેવી દુર્જનતા કરે છે અને સતી કેવી સહનશીલતા વાપરે છે તેનો આમેહૂય ચિતાર છે. ભગવંતનો દેવદેવીકૃત જન્મોત્સવ બહુ વિસ્તારથી વર્ણવેલો છે, અને પ્રભુના તથા સુનંદાના રૂપનું વર્ણન પણ વિસ્તારથી કરેલું છે. ભગવંતનો દેવકૃત વિવાહમહોત્સવ વાંચવા લાયક છે અને છેવટે આપેલું વસંત-ઋતુનું વર્ણન કર્તાની વિકાન તરીકેની ખૂબી બતાવી આપવા માટે પૂરતું છે.

૩ ત્રીજા સર્ગમાં પ્રભુનો દીક્ષામહોત્સવ, કેવળજ્ઞાન અને દેશનાનો સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે. તેમાં ઈદ્રકૃત દીક્ષામહોત્સવનું તથા કેવળજ્ઞાન પાગ્યા બાદ ચાર નિકાયના દેવાએ મળીને કરેલા સમવસરણનું વૃત્તાંત સવિસ્તર આપેલું છે. ત્યારબાદ ભગવંતની દેશના આપેલી છે, તે પૂરતા લક્ષ્યથી વાંચવા યોગ્ય છે; કારણ કે તેની અંદર જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની વ્યાખ્યા બહુ સારી રીતે આપેલી છે.

૪ ચોથા સર્ગમાં ભરતચક્રીએ કરેલા દિગ્વિજયનું વર્ણન સમાવેલું છે. તે સર્ગની પ્રાંતે ભરત-ચક્રીએ પોતાના ૯૮ ભાઈઓને ઝોલાવેલા તેઓ તેની પાસે ન જતાં, પ્રભુ પાસે ગયા અને પ્રભુને ભરતચક્રીની કૃતિ સંબંધી વિસ્તાપના કરી, જેથી પ્રભુએ તેઓને અત્યુત્તમ ઉપદેશ આપેલો છે તે અરેખર ધ્યાન દઈને વાંચવા યોગ્ય છે.

૫ પાંચમા સર્ગમાં બાહુબલિ સાથેના વિગ્રહનું વર્ણન છે, તેમાં સુવેગ દૂતે બાહુબલિને કહેલ શુક્રિતવાણે સદેશો અને તેનો બાહુબલિએ આપેલ યોગ્ય ઉત્તર વાંચવા યોગ્ય છે, રથસંગ્રામની વિધિનું આમાં ખાસ અનુભવ આપે તેવું વર્ણન આપેલું છે અને યુદ્ધ અટકાવનાર દેવો સાથે ભરત અને બાહુબલિને થયેલ ઉત્તર પ્રત્યુત્તર ખાસ ધ્યાન ખેંચનારા છે.

૬ છઠ્ઠા સર્ગમાં ભગવંતના કેવળીપણાના વિકારનું વર્ણન છે અને યાવત ભગવંતના તથા ભરતચક્રીના નિર્વાણ પર્વતની હકીકત સમાવીને પહેલા પર્વની સમાપ્તિ કરેલી છે. તેમાં અઘ્ટાપદનું અને શત્રુજયનું તથા અઘ્ટાપદ ઉપર ભરતચક્રીએ કરાવેલા સિંહનિપલા પ્રાસાદનું વર્ણન ખાસ વાંચવા લાયક છે. ત્રેશઠ શલાકા પુરુષનાં નામ, માતા, પિતા, નગરી, આયુ, અંતર વિગેરે અનેક બાબતો આ સર્ગમાં ભગવંતની દેશનામાં સમાવેલ છે. પ્રાંતે ભરતચક્રીને આદર્શભુવનમાં કેવળજ્ઞાન ઉપનન થયાનું વર્ણન પૂરતું આકર્ષણ કરે તેવું આપેલું છે, દરેક સર્ગમાં જ્યાં જ્યાં પાંચે કલ્યાણક વિગેરે પ્રસંગોમાં ઈદ્ર તથા ભરતચક્રી વિગેરેએ પ્રભુની સ્તુતિ કરેલી છે તે ધ્યાન દઈને વાંચવા લાયક છે; કારણ કે તેમાં અનેક બાબતોનો સમાવેશ કરેલો છે.

બીજા પર્વના ૭ સર્ગમાં નીચે જણાવેલી બાબતો સમાવી છે, તેમાં ખાસ ધ્યાન આપવા યોગ્ય થું થું છે તે પણ આ નીચે જણાવ્યું છે.

૧ પહેલા સર્ગમાં અન્વિતનાથજીના પૂર્વભવનું વર્ણન આપેલું છે. તેમાં વિમલવાહન રાજના વૈરાગ્યવાસનાવાણા વિચાર, મંત્રીઓ અને પુત્ર સાથે તેમને થયેલ ઉત્તર-પ્રત્યુત્તર, અરિંદ-માત્યાર્થે આપેલી દેશના અને આઠ પ્રવચનમાળા તથા બાવીશ પરિપહોનું વર્ણન ધ્યાન દઈને વાંચવા લાયક છે.

- ૨ બીજા સર્ગમાં ભગવંતના ને સગરચક્રીના જન્મ સંબંધી હકીકત આપેલી છે. તેમાં પ્રજુનો દેવદેવીએ કરેલ જન્મોત્સવ બહુ વિસ્તારથી વર્ણવેલો છે; પરંતુ તેમાં ખૂબી એ છે કે-પહેલા પર્વમાં આપેલ વર્ણન કરતાં આમાં આપેલ વર્ણન બુદ્ધા જ પ્રકારનું છે કે જેથી પુનરાવૃત્તિ કહેવાય તેમ નથી. જિતશત્રુ રાજ્યએ કરેલ જન્મોત્સવ પણ વાંચવા લાયક છે.
- ૩ ત્રીજા સર્ગમાં ભગવંતની ને સગરકુમારની આલ્યાવસ્થા, યુવાવસ્થા અને ભગવંતની રાજ્ય-સ્થિતિ, દીક્ષા તથા કેવળજ્ઞાન અને તેમણે આપેલ દેશના સમાવેલ છે. તેમાં ભગવંતને થયેલ વિચારણા તથા સગર સાથે થયેલ ઉત્તર-પ્રત્યુત્તર વાંચવા લાયક છે. દીક્ષામહોત્સવ વિસ્તારથી વર્ણવેલો છે. ભગવંતની સ્તુતિ આકર્ષણ કરે તેવી છે અને ભગવંતની દેશનામાં તે હદ વાળી છે. આવી વિસ્તારવાળી દેશના કોઈ પણ પ્રથમાં દર્યમાન થતી નથી. આ દેશનામાં ધર્મધ્યાનનું સ્વરૂપ વર્ણવતા તેના ચાર પાયાનું સ્વરૂપ આપેલું છે, તેમાં સંસ્થાન-વિચય નામના ચોથા પાયાનાં વર્ણનમાં તે ત્રણે લોકનું વર્ણન અને આખા ક્ષેત્રસમાસનો સમાવેશ કરી દીધેલ છે. આ દેશના ચિત્ત રાખાને વાંચવા લાયક છે એટલું જ નહિ પણ તે શીખવા લાયક છે.
- ૪ ચોથા સર્ગમાં સગરચક્રીના દિગ્વિજયનું વર્ણન છે. તેમણે સાધેલા પદ્મકંડુનું વર્ણન વિસ્તારથી આપેલ છે. પણ ભરતચક્રીના દિગ્વિજયના વૃત્તાંત કરતાં આ વર્ણનની ઢબ તદ્દન બુદ્ધિ જ છે.
- ૫ પાંચમા સર્ગમાં રાક્ષસ વંશની ઉત્પત્તિ કહ્યા બાદ સગરકુમારોનું દેશાટન અને અષ્ટાપદ સમીપે નાગેન્દ્રથી થયેલ તેમના વિનાશનું સવિસ્તર વર્ણન આપેલું છે. તેમાં તીર્થ પ્રત્યેની સગરકુમારોની ભક્તિ હૃદયનું આકર્ષણ કરે તેવી બતાવેલી છે.
- ૬ છઠ્ઠો સર્ગ કર્ણચારસથી ભરપૂર છે. તેમાં સગરકુમારોના મૃત્યુ સંબંધી ચક્રીને પહોંચાડેલા ખબર, તેથી તેમને થયેલ શોક, તેનું નિવારણ કરવા કહેલી બે ઈદ્રજાનિકની કથા આખા બાદ સગર-ચક્રીએ લીધેલ દીક્ષા અને તેના તથા ભગવંતના નિર્વાણપર્યંત હકીકત આપીને બીજા પર્વની સમાપ્તિ કરેલી છે. આ સર્ગ પૂરેપૂરો વાંચવા લાયક છે. તેમાં આઠાણુરૂપ ઈદ્રને ચક્રીએ આપેલ આશ્વાસન અને ચક્રીને ઈદ્રે આપેલો બોધ ખાસ વાંચવા યોગ્ય છે. બે ઈદ્રજાનિકની કથા ચિત્તને ચમત્કૃતિ ઉપભવવાને પૂરતી છે અને ભગીરથના સુંદર વિચાર પણ મનન કરવા જેવા છે.

આ પ્રમાણેના વર્ણનથી બીજા પર્વની સમાપ્તિ કરવામાં આવી છે. તેમાં ત્રીજે ને છઠ્ઠો સર્ગ વાંચવા અવશ્ય લલામણ કરીએ છીએ.

આ પુસ્તકમાં જે બે પર્વનું ભાષાંતર આપવામાં આવ્યું છે તેનો સાર ઉપર બતાવવામાં આવ્યો છે. હવે પછીના પર્વોના ભાષાંતરમાં તે તે પર્વનો સાર પણ આ પ્રમાણે બતાવવામાં આવશે. આશા છે કે વાંચનારા જૈનમંથુઓ સક્ષપૂર્વક આ ગ્રંથ વાંચી તેથી પ્રાપ્ત થનારા અપૂર્વ લાભને મેળવશે; જેથી અમારા અંતઃકરણનો હેતુ પાર પડશે અને અમારો પ્રયાસ સફળ થશે. તથાસ્તુ !

સંવત ૧૯૬૧
ચૈત્ર

}

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા-ભાવનગર.

વિસ્તૃત અનુક્રમણિકા

પર્વ પહેલું : શ્રી આદીશ્વર ચરિત્ર.

પહેલા સર્ગમાં :—ચોવીસ તીર્થ કરેની સ્તુતિ-પ્રભુના તેર ભવમાંહેથી પહેલા ભવનું વર્ણન-
 વનસાર્થવાહની વસંતપુર જવાની તૈયારી-ધર્મધોષ આચાર્યનો સાથે જવા વિચાર-ધન સાર્થવાહ પાસે
 મુગણી-મુનિના આચાર્યનું સ્વરૂપ- સાથે ચાલવું-મીઠમ ને વર્ષાંતનું વર્ણન-માર્ગમાં કરેલો પડાવ-
 લોકાની દુઃખદાયક સ્થિતિ-ધર્મધોષ આચાર્યનું ધનને થયેલ સ્મરણુ-સાર્થવાહનું સૂરિ સમીપે આવવું-
 તેણે દર્શવેલ પશ્ચાત્તાપ-આચાર્યે કરેલ તેનું નિવારણુ-વહોરવા આવવાનું આમંત્રણુ-ધનશ્રેષ્ઠીએ કરેલ
 કૃતનું દાન-ઓધિબીજની પ્રાપ્તિ-રાત્રિએ પુનઃ સૂરિ પાસે ગમન-સૂરિએ આપેલી દેશના-દાનાદિ ચાર
 પ્રકારના ધર્મનું વર્ણન-દાનધર્મનું સવિશેષ વર્ણન-અભયદાન સંબંધે જીવેનું વર્ણન-સાર્થવાહનું
 સ્વસ્થાન ગમન-પડાવ ઉપાડવો-ઇત્તિચિત સ્થાને પહોંચવું-પ્રાંતે મરણુ પામી બીજા ભવમાં ઉત્તરકુરુક્ષેત્રમાં
 યુગલિક પુરુષપણે ઉપજવું-દર્શ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષોનું વર્ણન-ત્રીજે ભવે સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવ થવું-
 ચોથે ભવે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મહાબળ નામે વિદ્યાધર-તેના પિતા શતબળ રાજ્યએ કરેલ સુખુ
 વિચારણા-પ્રાપ્ત થયેલ વૈરાગ્ય-મહાબળનું રાજ્ય પર સ્થાપન-શતબળ રાજ્યએ લીધેલ દીક્ષા-તેમનું
 સ્વર્ગગમન-મહાબળની રાજ્યસ્થિતિ-સ્વયંભુદ્ મંત્રીને થયેલ હિતવિચાર-તેણે રાજાને કરેલ સલાહ સમક્ષ
 સદુપદેશ-તે સાંભળી સલિનનમતિ નામના મંત્રીએ કરેલ તેનું ખંડન અને નારિતક મતનું મંડન-
 સ્વયંભુદ્ મંત્રીએ કરેલ નારિતક મતનું ખંડન-શતમતિ મંત્રીએ કરેલ ક્ષણિકવાદનું સ્થાપન-
 સ્વયંભુદ્ધે કરેલ તેનું ખંડન-મહામતિ મંત્રીએ કરેલ માયાવાદનું સ્થાપન-સ્વયંભુદ્ધે કરેલ તેનું ખંડન-
 મહાબળ રાજ્યએ ઉઠાવેલ યોગ્ય અવસર સંબંધી પ્રશ્ન-સ્વયંભુદ્ધે તેનો કરેલ ખુલાસો-રાજાના પૂર્વપુરુષોનો
 કહેલ ઇતિહાસ-રાજાનું એક માસાવશેષ આયુષ્ય-રાજાને તે જાણવાથી થયેલ ખેદ-તેનું નિવારણુ-
 મહાબળ રાજ્યએ લીધેલ દીક્ષા-બીજા દેવલોકમાં લલિતાંગદેવને ઉપજવું (પાંચમો ભવ)-દેવસ્થિતિનું
 વર્ણન-સ્વયં પ્રભાદેવીનું વર્ણન-તેનું અધી જવું-લલિતાંગદેવને થયેલ અતિ શોક-સ્વયંભુદ્ મંત્રીનું તે જ
 વિમાનમાં દેવ થવું-તેણે લલિતાંગદેવને કરેલ ઉપદેશ-તેની યનારી દેવીના વર્તમાન ભવ (નિર્નામિકા)નું
 વર્ણન-તે ભવમાં તેણે સાંભળેલ મુનિદેશના-મુનિએ કરેલ ચારે ગતિના દુઃખનું વર્ણન-તેણે લીધેલી
 દીક્ષા-તેનું સ્વયં પ્રભાદેવીપણે ઉપજવું-લલિતાંગદેવને થયેલાં વ્યવનચિહ્નો-તેનું વ્યવવું-મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં
 વજ્રધનપણે ઉપજવું (છઠ્ઠો ભવ)-સ્વયં પ્રભાદેવીનું શ્રીમતી થવું-તેની સાથેના પાણિમહાથ સંબંધી
 વૃત્તાંત-શ્રીમતી સહિત પોતાના રાજ્યમાં આવવું-રાજ્યલોભથી પુત્રે કરેલા વિષધૂત્રથી થયેલ મરણુ-
 ઉત્તરકુરુમાં યુગલિક (સાતમો ભવ) સૌધર્મે દેવતા (આઠમો ભવ)-મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જીવાનંદ
 વૈશ્વપુત્ર (નવમો ભવ)-તેના પાંચ મિત્રો-વ્યાધિત્રસ્ત મુનિનું દેખવું-તેના વ્યાધિનિવારણુ માટે જ
 મિત્રોએ મળીને કરેલો પ્રયાસ-વ્યાધિનું નિવારણુ-જ મિત્રોએ લીધેલ દીક્ષા-બારમાં દેવલોકમાં ઉપજવું
 (દશમો ભવ)-મહાવિદેહમાં વજ્રનાભ ચક્રવર્તી થવું (અગ્યારમો ભવ)-તેના પિતા વજ્રસેન
 તીર્થ કરની દીક્ષા-કેવળજ્ઞાન-દેશના-વજ્રનાભ ચક્રને થયેલ સદ્વિચાર-તેમણે લીધેલ દીક્ષા-વજ્રસેન તીર્થ કરનું
 નિર્વાણુ-વજ્રનાભાદિ મુનિએને ઉત્પન્ન થયેલ લઘિધઓનું વર્ણન-વજ્રનાભે કરેલ વીશ સ્થાનકનું આરાધન-
 વીશ સ્થાનકનું વર્ણન-આંધેલ તીર્થ કરપદ-સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને સર્વનું ઉપજવું. (બારમો ભવ)

બીજા સર્ગમાં :—સાગરચંદ્ર શ્રેષ્ઠીપુત્રનું વૃત્તાંત—તેણે કરેલ બહાદુરી—તેના પિતાએ આપેલ શિખામણ—તેણે આપેલ નમ્ર ઉત્તર—પ્રિયદર્શના સાથે તેનો વિવાહ—અશોકદત્ત મિત્રે કરેલી દુર્જનતા—તેના પ્રપંચથી સ્ત્રીભતારના સ્નેહનો ભંગ—તેમનું મૃત્યુ—ત્રીજા અરના પ્રાંતે ભરતક્ષેત્રમાં યુગલિક થવું—છ આરાનું વિસ્તારથી વર્ણન—વિમલવાહન પહેલા કુલકર—કંઠપશ્ચાના પ્રભાવની મંદતા—હાકાર નીતિનું સ્થાપન—સાતે કુલકરોનું વર્ણન—ત્રણ પ્રકારની નીતિ—વજનાલ ચક્રીના જીવનું સર્વાર્થસિદ્ધથી આવવું—મરુદેવાની કુક્ષિમાં અવતરવું—માતાએ દીકરાં ચૌદ સ્વપ્ન—તેનું વર્ણન—નાભિરાગ્ન્યએ કહેલ તેનું ક્ષણ—ઈંદ્રોનું માતા પાસે આવવું—તેમણે કહેલ સ્વપ્નક્રમ—ગર્ભની વૃદ્ધિ—ચૈત્ર વદિ આઠમે પ્રભુનો જન્મ—છપન દિશાકુમારીએનું આગમન—તેમણે કરેલ પ્રસ્તુતિક્રિયા—દિગ્કુમારીકૃત જન્મોત્સવનું સવિસ્તાર વર્ણન—સૌધર્મ ઇન્દ્રના આસનનું ચલાયમાન થવું—તેને થયેલ વિચાર—કરેલો નિર્ણય—પ્રભુની ઇંદ્રકૃત સ્તુતિ—તેમની આત્મી નૈગમેષી દેવે કરેલ ઇંદ્રનાદ તથા ઉદ્યોષણા—પાલક વિમાનની રચના—ઈંદ્રનું પ્રયાણ—માતા પાસે આવવું—ઈંદ્રે કરેલાં પાંચ રૂપ—પ્રભુને મેરુપર્વત પર લઇ જવા—સર્વ ઇંદ્રોનું આગમન—તે સંબંધી સવિસ્તાર વર્ણન—ઈંદ્રોએ કરેલ જન્મોત્સવ—તે વખતે દેવોની ભક્તિવિચિત્રતા—સૌધર્મ ઇંદ્રે કરેલ વૃષભરૂપે સ્નાન—ફરીને કરેલ પાંચ રૂપ—સ્વરથાને પ્રભુને મૂકવા—નંદીશ્વર દ્વીપે જઈ અક્રાંતિહોત્સવ—સ્વસ્થાને ગમન—પ્રભુનું નામ સ્થાપન—વંશસ્થાપન—પ્રભુની બાહ્યાવસ્થા—પ્રાપ્ત થયેલ યુવાવસ્થા—પ્રભુના દેહનું (રૂપનું) વર્ણન—એક યુગલિક નરનું મરણ—સુનંદા યુગલિણી—તેના રૂપનું વર્ણન—સૌધર્મેંદ્રે વિવાહ માટે કરેલ પ્રાર્થના—ભગવંતે કરેલ સ્વીકાર—ઈંદ્રે કરેલ પાણીગ્રહણ મહોત્સવ—અસરાઓનો વિવાહકાર્ય સંબંધી કોલાહલ—સુનંદા સુમંગલાને શણગારવું—પ્રભુનું વિવાહમંડપે આગમન—વિવાહ સંબંધી ક્રિયા—કન્યાની સખીઓએ અનુવરની કરેલી મશકરી—સાંસારિક સુખ ભોગવતાં પ્રભુને થયેલ ૧૦૦ પુત્ર ને બે પુત્રીઓ—યુગલિક ધર્મની મંદતા—પ્રભુનો રાજ તરીકે સ્વીકાર—વિનીતા નગરીનું કુબેરે કરેલ નિર્માણ—વિનીતાનું વર્ણન—અત્રભોજનની શરૂઆત—અમિતી ઉત્પત્તિ—ભગવંતે બતાવેલ પ્રથમ શિષ્ય—પુત્ર પુત્રીને શિખવેલ કળાઓ—ભગવંતની રાજ્યસ્થિતિ—વસંત ઋતુનું વર્ણન—ભગવંતને થયેલ પૂર્વ સુખનું સ્મરણ—ઉત્પન્ન થયેલ વૈરાગ્ય લોકાંતિક દેવનું આગમન—તેમણે કરેલ પ્રાર્થના. ૫૪ થી ૮૮

બીજા સર્ગમાં :—ભરત ચક્રીનો રાજ્યાભિષેક—પુત્રોને કરી આપેલ દેશોની વહેંચણુ—ભગવંતે આપેલ સાંવત્સરિક દાન—ઈંદ્રે કરેલ દીક્ષા મહોત્સવ—ભગવંતે કરેલ કેશલુંચન—અંગીકાર કરેલ ચારિત્ર—ઉત્પન્ન થયેલ મનઃપર્યવહાન—ઈંદ્રે કરેલ સ્તુતિ—ભગવંતે કરેલ વિહાર—લિક્ષાની અપ્રાપ્તિ—કચ્છ—મહાકચ્છાદિને થયેલ છુધાવેદના—ભગવંતે ધારણ કરેલ મૌન—કચ્છ—મહાકચ્છાદિએ સ્વીકારેલ તાપસવૃત્તિ—નભિવિનમિતું આગમન—તેમણે પ્રભુ પાસે કરેલ રાજ્યચાચના—તેમનું પ્રભુની સેવામાં રહેવું—ધરણેંદ્રનું પ્રભુને વાંદવા આવવું—નભિવિનમિતી ભક્તિ જ્ઞેઈ તેને થયેલ પ્રસન્નતા—તેણે આપેલ અનેક વિદ્યાઓ સહિત વૈતાલ્યનું રાજ્ય—વૈતાલ્યનું વર્ણન—તેમણે વૈતાલ્યની બે શ્રેણી પર વસાવેલ ૧૧૦ નગર—તેના નામ—ધરણેંદ્રે કરી આપેલી વિદ્યાધરો માટે મર્યાદા—વિદ્યાધરોની સોળ નિકાય—ભગવંતે ભિક્ષા લેવાનો કરેલો નિર્ણય—ગજપુર પધારવું—ગજપુરમાં શ્રેયાંસાદિકને આવેલ સ્વપ્ન—પ્રભુની નાગરિકોએ કરેલ સ્ત્રીઆદિક લેવા માટે પ્રાર્થના—પ્રભુએ કરેલ અસ્વીકાર—શ્રેયાંસનું પ્રભુ પાસે આવવું—તેને થયેલ જાતિરમરણ—યાદ આવેલ પૂર્વભવ—ભગવંતને તેણે આપેલ ઈક્ષુરસનું દાન—મગટેલા પાંચ દિવ્ય—અધ્યાત્મીયાની સ્થાપના—શ્રેયાંસ સાથે નાગરિકોનો સંવાદ—શ્રેયાંસે કરેલ ખુલાસો—ભગવંતનું બાહુબલિની તક્ષશિલાએ પધારવું—બાહુબલિએ વાંદવા જવા માટે કરાવેલ તૈયારી—પ્રાતઃકાળે જવાનો કરેલ નિર્ણય—મોટા આડંબરથી તેનું વાંદવા નીકળવું—ભગવંતે પ્રાતઃકાળમાં જ કરેલ વિહાર—પ્રભુનાં દર્શન ન થવાથી બાહુબલિને થયેલ પારાવાર ખેદ—ત્યાં તેણે કરેલ

અઠાઈમહોત્સવ-ભગવંતને થયેલ કેવળજ્ઞાન-જ્ઞાનોત્સવ માટે દંડનું ત્યાં આવવા નીકળવું-આરવત હરતીનું વર્ણન-સમવસરણની રચના-પ્રભુનું તેમાં પધારવું-આવેલી ખારે પર્યાદા-ઈંદ્રે કરેલ સ્તુતિ.

મરુદેવા માતાને પુત્રના વિરહથી થતો ખેદ-ભરતે આપેલ તેનો ઉત્તર-ભરતને આપેલ એ પ્રકારની સમકાળે વધામણી-(પ્રભુને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ ને ચક્રરતનનું પ્રગટ થવું)-ભરતે કરેલ પ્રભુવંદનનો નિર્ણય-મરુદેવા માતાની તેણે કરેલ પ્રાર્થના-તેમનું હસ્તી પર ખેસી પ્રભુને વાંદવા નીકળવું-નેત્રના પડળનું દૂર થવું-શુભ ભાવમાં વૃદ્ધિ થતાં થયેલ કેવળજ્ઞાન-અંતકૃત કેવળી યર્ધને મરુદેવાનું મોક્ષગમન-ભરતનો સમવસરણમાં પ્રવેશ-તેણે કરેલ પ્રભુની સ્તુતિ-ભગવંતે આપેલ દેશના-તેમાં બતાવેલ સંસારની અસારતા-મોક્ષ મેળવવાને કરવા યોગ્ય પ્રયત્ન-જ્ઞાનદર્શનચારિત્રની આવશ્યકતા-તે ત્રણેનું વર્ણન-અનેક જીવંતે પ્રભુની દેશનાથી થયેલ વૈરાગ્ય-ઋષભસેનાદિકે લીધેલ દીક્ષા-ભગવંતે સંભળાવેલ ત્રિપદી-તેમણે કરેલ દ્વાદશાંગીની રચના તેમની ગણધરપદે સ્થાપના-ભરતચક્રીએ ઉજાળેલ બલિ-બીજપોરસીએ ગણધરની દેશના-યક્ષ્યક્ષિણીની સ્થાપના-ભગવંતનો અન્યત્ર વિહાર-ભગવંતના અતિશયનું વર્ણન. પૃષ્ઠ ૮૯થી ૧૧૭

જોયા સર્ગમાં:-ભરતચક્રીએ કરેલ ચક્રરતનનું પૂજન-ત્રિગ્વિજય માટે તૈયારી. સૈન્યનું પ્રયાણ. હસ્તીરત્ન પર ચક્રીનું આરોહણ. બીજાં ખાર રત્નોનું સાથે ચાલણું. ગંગાને કિનારે આવવું. માગધતીર્થે પહોંચવું. ત્યાં કરેલો પડાવ. માગધતીર્થકુમારદેવને સાધવાનો પ્રયત્ન. ચક્રીએ ચૂકેલ બાણ. તેને ચડેલો કોપ. તેના મંત્રીએ કરેલ સાંત્વન. બેટ લઈ ચક્રીને નમવા આવવું. ચક્રીની આજ્ઞાનો સ્વીકાર. ચક્રીએ કરેલ તેનો અઠાઈમહોત્સવ. દક્ષિણ તરફ પ્રયાણ. વરદામ તીર્થે પહોંચવું. વરદામપતિને સાધવો. પ્રભાસ તીર્થ તરફ પ્રયાણ. પ્રભાસપતિનું કરેલ સાધન. સિંધુ તરફ પ્રયાણ. સિંધુદેવીનું સાધન. વૈતાદ્ય તરફ પ્રયાણ. વૈતાદ્યપતિ દેવને વશ કરવો. તમિસ્તા યુદ્ધ તરફ પ્રયાણ. તેના અધિષ્ઠાતા કૃતમાલ દેવનું સાધન. દક્ષિણ સિંધુનિષ્કૃત સાધવા સેનાનીને મોકલવો. ત્યાં રહેલા ખેન્જ રાજ્યોને સેનાપતિએ વશ કરવા. સિંધુ ઉતરી ચક્રી પાસે પાછા આવવું. તમિસ્તા યુદ્ધ ઉઠાડવા ચક્રીએ કરેલ આજ્ઞા. તમિસ્તા યુદ્ધનું ઉઠાડવું. ચક્રીએ કરેલ પ્રવેશ. કાંકિણીરત્નવડે કરેલાં માંડલાં. સૈન્યને પ્રવેશ. ઉન્મગ્ના નિમગ્ના નદી પર અંધાવેલ પૂલ. ઉત્તરદ્વારનું સ્વયમેવ ઉઘડી જવું. ચક્રીનો ઉત્તરખંડમાં પ્રવેશ. ત્યાંના ભિલ્લરાજ્યોને થયેલ ઉત્પાત ચિન્હો. દુર્મદ કિરાતોની યુદ્ધ કરવાની તૈયારી. અગ્ર સૈન્ય સાથે કરેલ યુદ્ધ. ચક્રીની સેનાને પમાડેલો ત્રાસ. સેનાપતિનું યુદ્ધ માટે ઊઠવું. કમળાપીઠ અશ્વનું વર્ણન. સુખેલના મારાથી કિરાતોને થયેલ ત્રાસ. તેમનું નાસી જવું. સિંધુનદીમાં એકઠા મળી કિરાતોએ કરેલ નાગકુમારનું આરાધન. તે દેવનું પ્રગટ થવું. કિરાતોને તેમણે કરેલ મદદ. ચક્રીના સૈન્યને કરેલ અસહ્ય મેધોપદ્રવ. ચર્મરત્નને જત્રરત્નનો ચક્રીએ કરેલ ઉપયોગ. તેમાં સૈન્યનું નિરૂપદ્રવણે રહેવું. ભરતચક્રીને થયેલ વિચાર. અંગરક્ષકદેવોએ નાગકુમારોને તિરસ્કારપૂર્વક કહેવું. નાગકુમારોનું મેધને સંહરીને સ્વસ્થાને ચાલ્યા જવું. ખેન્જોએ લીધેલું ચક્રીનું શરણુ અંગીકાર કરેલ આજ્ઞા. ચક્રીનું હુદ્રહિમાદ્રિ તરફ પ્રયાણ. હુદ્રહિમાદ્રિ દેવનું વશ થવું. ઋષભકૃત તરફ પ્રયાણ. કાંકિણીરત્નવડે ચક્રીએ લખેલ નામ. વૈતાદ્ય તરફ પ્રયાણ. નમિવિનમિ તરફ પ્રેરેલ બાણ. વિદ્યાધરો સહિત તેમણે કરેલ યુદ્ધ. પ્રાંતે બનેનું વશ થવું. સ્ત્રીરત્ન (સુભદ્રા) ની પ્રાપ્તિ તેના રૂપનું વર્ણન. ગંગા તરફ પ્રયાણ. ગંગાઉત્તરનિષ્કૃતનું સેનાપતિએ કરેલ સાધન. ગંગાદેવીનું આરાધન. તેનું વશ થવું. ભરતને બેઈ ગંગાદેવીને થયેલ કામોત્પત્તિ. ચક્રીને પોતાના હૃદયમાં લઈ જવું. ચક્રીએ ભોગવેલ દેવસુખ. એક હજાર વર્ષે પાછા સૈન્યમાં આવવું, ખંડપ્રપાતા યુદ્ધ તરફ પ્રયાણ. તેના અધિષ્ઠાયક નાટ્યમાલ દેવનું વશ થવું. ખંડપ્રપાતા યુદ્ધનું ઉઠાડવું. ચક્રીએ કરેલ તેમાં પ્રવેશ, કાંકિણીરત્નવડે તેમાં કરેલાં માંડલાં. બે નદી પર અંધાવેલ પાજ. સૈન્ય સહિત યુદ્ધ બહાર નીકળવું. નવ નિધાનપતિનું

આરાધન. નવ નિધાનનું પ્રગટ થવું; નવ નિધાનનું વર્ણન. ગંગાના દક્ષિણનિષ્કૂટનું સેનાનીએ કરેલ સાધન. ચૌદ રતને નવ નિધાન સહિત અયોધ્યા તરફ પ્રયાણ. માર્ગક્રમણ અયોધ્યામાં ચક્રીના પ્રવેશને લગતી યર્ષ રહેલી તૈયારી. ચક્રીએ કરેલ અક્રમ તપ. અયોધ્યામાં પ્રવેશ. નગરજનોને થયેલ હર્ષ. રાજમહેલ સમીપે પહોંચવું, અંગરક્ષક દેવો વગેરેને ચક્રીએ આપેલ રબ. મહેલમાં પ્રવેશ. ચક્રીનો રાજ્યાલિપેક. મહોત્સવ. ચક્રીની ઋદ્ધિનું વર્ણન. સંબંધી વર્ગનું ચક્રીને થયેલ રમરણ. સુંદરીની સ્થિતિ. તેને જોઈ ચક્રીને થયેલ ખેદ. સેવકોને આપેલ ઠપકો. તેમણે કરેલો ખુલાસો. સુંદરીની ચારિત્ર લેવાની દૃઢ ઇચ્છા. ચક્રીએ આપેલ આજ્ઞા. ભગવંતનું પધારવું. ચક્રીનું વાંદવા નીકળવું. ચક્રીએ કરેલ સ્તુતિ. સુંદરીએ કરેલ ચારિત્ર ગ્રહણ. અંધુવર્ગનું રમરણ. તેમની પાસે દૂતો મોકલવા. તેમણે દૂતને આપેલ ઉત્તર. ૯૮ ભાષ્યોનું એકત્ર મળીને પ્રભુ પાસે ગમન. તેમણે ભગવંતની કરેલી સ્તુતિ તથા વિશ્વમિ. ભગવંતે આપેલ ઉપદેશ. તેઓને થયેલ વૈરાગ્ય. તેમણે પ્રભુ પાસે લીધેલ દીક્ષા. ભરતે કરેલ તેમનાં રાજ્યોનો સ્વીકાર.

પૃષ્ઠ ૧૧૭ થી ૧૫૧

પાંચમા સર્ગમાં:—ચક્રીનું આયુષશાળા બહાર રહેવું, ચક્રીએ પૂછેલ તેનું કારણ, મંત્રીએ કરેલ ખુલાસો. બાહુબલિને આજ્ઞા મનાવવાની જણાવેલી આવશ્યકતા, ચક્રીના મનનું આંદોલન, દૂત મોકલવાનો થયેલ નિર્ણય, સુવેગ દૂતનું તે તરફ પ્રયાણ, તેને થયેલા અપશુકનો, બહલી દેશોમાં તેનો પ્રવેશ, તેને થયેલ આશ્ચર્ય, તક્ષશિલા નગરીએ પહોંચવું, નગરીની મધ્યમાં થઈ રાજમહેલમાં પ્રવેશ, રાજસભા જોઈ તેને થયેલ ચમત્કાર, બાહુબલિએ કરેલ કુશલ પૂચ્છા, સુવેગ દૂતે આપેલ યુક્તિયુક્ત ઉત્તર, તેમાં બતાવેલ શામ, દામ, દંડ ને ભેદ, બાહુબલિએ આપેલા તેનો કરડો ઉત્તર, સુવેગનું લયબીતપણે બહાર નીકળવું, નગરજનોમાં થતી વાતચીત. યુદ્ધવાર્તાનો પ્રસાર, યુદ્ધની યર્ષ રહેલી તૈયારી, સુવેગને થયેલ વિચાર, તેનું અયોધ્યા પહોંચવું, ભરતે કરેલ કુશળપૂચ્છા. સુવેગે આપેલ ઉત્તર, તેમાં બતાવેલ બાહુબલિની મહત્વતા, ભરતના મનની અસ્થિર સ્થિતિ, સુષેણ સેનાપતિએ ચક્રી પ્રત્યે બતાવેલ વિચાર, તેમાં યુદ્ધની જણાવેલ આવશ્યકતા, સચિવની તે વિચારમાં મળેલી સંમતિ, ચક્રીએ આપેલ પ્રયાણની આજ્ઞા, સૈન્યનું બહલીદેશ તરફ પ્રયાણ, ચક્રીએ સાંભળેલ લોકોક્તિ, બહલીદેશ સમીપે પહોંચવું. તેની સીમાએ કરેલો પડાવ, બાહુબલિએ પણ કરેલ સામું પ્રયાણ, તેણે પણ કરેલ નજીકમાં જ પડાવ, રાત્રિએ બંને સૈન્યમાં સેનાપતિની સ્થાપના, યુદ્ધ માટે યર્ષ રહેલી તૈયારી. રાત્રિનું અતિક્રમણ, પ્રાતઃકાળે યુદ્ધ માટે બંને સેનાનું નીકળવું, રણસંગ્રામવિધિ, ભરત તથા બાહુબલિએ કરેલ દેવપૂજા, તેઓએ કરેલ પ્રભુની સ્તુતિ, બંનેનું સૈન્યમાં આવવું, બંને સેનાનું સામસામે એકઠા થવું, દેવતાઓએ યુદ્ધ કરવામાં કરેલ અટકાવ, તેમનું ભરતચક્રી પાસે આવવું, દેવોએ ચક્રીને કહેલાં હિતવચનો, ચક્રીએ આપેલ તેનો ઉત્તર. દેવોનું બાહુબલિ પાસે આગમન, બાહુબલિ પ્રત્યે કહેલાં વચનો. બાહુબલિએ આપેલ તેનો ઉત્તર, દેવોએ કરેલ સૈન્યયુદ્ધનું નિવારણ, દષ્ટિયુદ્ધાદિ દંડયુદ્ધનો કરેલો નિર્ણય, યુદ્ધ બંધ કરવાનો પ્રતિહારીએ કરેલ નિર્દોષ, બંને સેનાના સૈનિકોને થયેલ ખેદ, ભરતના સૈનિકોને જીત માટે થયેલ શંકા, ચક્રીએ પોતાના બળની પરીક્ષા બતાવીને તેનું કરેલ નિવારણ, દંડયુદ્ધ માટે બંનેનું રણભૂમિમાં આવવું. દંડયુદ્ધની શરૂઆત. દષ્ટિયુદ્ધ, તેમાં થયેલ ચક્રીની હાર, વાગ્યુદ્ધ, તેમાં થયેલ ચક્રીની હાર. બાહુયુદ્ધ, તેમાં પણ ચક્રીની હાર, મુષ્ટિયુદ્ધ, તેમાં પણ ચક્રીનું હારવું, દંડયુદ્ધ, ભરતે બાહુબલિ પર કરેલ દંડપ્રહાર, બાહુબલિનું જાન સુધી પૃથ્વીમાં ખૂંચી જવું, તેણે કરેલ ભરત ઉપર દંડપ્રહાર, ભરતનું કંઈ સુધી ખૂંચી જવું, ભરતને થયેલ ચક્રીપણાની શંકા, ચક્રીનું ચક્રી પાસે આવવું. તે જોઈ બાહુબલિને આવેલ ધિક્કાર, ચક્રીએ ચક્રીને જોડવું, તેનો વિનાશ કરવા બાહુબલિએ કરેલ વિચાર, ચક્રીનું પાછું ફરવું, બાહુબલિને થયેલ ક્રોધ, મુષ્ટિ ઉપાડીને ભરત તરફ દોડવું, માર્ગમાં થયેલ સદ્વિચાર, ક્રોધને તજી દઈ શાંતભાવનો કરેલ સ્વીકાર, તે જ મુષ્ટિવડે બાહુબલિએ કરેલ કેશલુંચન, અંગીકાર કરેલ

ચારિત્ર, ભરતને થયેલ ખેદ, તેણે કરેલ આત્મનિંદા ને બાહુબલિની સ્તુતિ, બાહુબલિના રાજ્યે ચંદ્રમથાનું સ્થાપન, ચક્રીનું અયોધ્યા પાછા જવું. બાહુબલિની કાયોત્સર્ગ સ્થિતિ, ભગવંત પાસે ન જવાની ધારણા. વર્ષાંતે પ્રભુએ બ્રાહ્મી-સુંદરીને તેમની પાસે મોકલવું, તેમનાં વચનોથી થયેલ માનદશાનું નિવારણ, પ્રભુ પાસે આવવા માટે ચરણ ઉપડતાં બાહુબલિને પ્રાપ્ત થયેલ કેવળજ્ઞાન, પ્રભુ પાસે આવી કેવળીની પર્વદામાં ખેસવું.

પૃષ્ઠ ૧૫૧ થી ૧૮૪

હુઠ્ઠા સર્વમાં—ભરતપુત્ર મરીચિએ પ્રભુ પાસે લીધેલ દીક્ષા, તેને ચારિત્ર પાળવામાં જણાયેલ મુશ્કેલી, તેણે શોધેલો નવીન માર્ગ, ત્રિદંડી પરિત્રાજકપણાની નિષ્પત્તિ, તેન થયેલ રોગોત્પત્તિ, મુનિઓએ ન લીધેલી સંભાળ, તેથી શિષ્ય કરવાની તેને થયેલ ધૃષ્ટા, કપિલ રાજપુત્રનું મળવું, તેને થયેલ તેના ધર્મ પર પ્રીતિ, મરીચિએ લાખેલ ઉત્સવ, તેથી થયેલ ભવવૃદ્ધિ, કપિલે તેની પાસે લીધેલ દીક્ષા, ભગવંતના અતિશયોનું વર્ણન, ભગવંતનું અષ્ટાપદ પધારવું, અષ્ટાપદનું વર્ણન, દેવે રચેલ સમવસરણ, ભગવંતનો પ્રવેશ, તેમાં મળેલી બાર પર્વદા, ઇંદ્રનું આગમન, ઇંદ્રે ભગવંતની કરેલ સ્તુતિ. ભરતને શૈલપાલકે આપેલ વધામણી, ભરતનું ચતુરંગ સેના સહિત વાંદવા નીકળવું, અષ્ટાપદે પહોંચવું, અષ્ટાપદ પર ચડી સમવસરણમાં પ્રવેશ, ભરતે કરેલ ભગવંતની સ્તુતિ, ભગવંતે આપેલ દેશના, ભરતે લઘુબાહુને રાજ્ય લેવા કરેલ પ્રાર્થના, તેનો અસ્વીકાર, ભરતે મંગાવેલ ૫૦૦ ગાડાં અન્ન, તેનો પણ રાજપિંડ હોવાથી કરેલો અસ્વીકાર, ભરતને થયેલ ખેદ, તેના નિવારણ માટે ઇંદ્રે કરેલ અવગ્રહ સંબંધી પૃષ્ઠા, પ્રભુએ કહેલ પાંચ પ્રકારના અવગ્રહ, લાવેલ અન્ન શ્રાવકોને આપવાનો કરેલ નિર્ણય, ઇંદ્રનું સ્વરૂપ જોઈ ચક્રીને થયેલ ચમત્કાર, મૂળ રૂપ જોવાની ભરતે બતાવેલ ધૃષ્ટા, ઇંદ્રે એક આંગળીનું બતાવવું, ચક્રીએ કરેલ તેનો મહોત્સવ, પ્રભુનો અન્યત્ર વિહાર, ભરતે સર્વ શ્રાવકોને કરેલ આમંત્રણ, તેમના મુખે કહેવરાવેલ શબ્દો, તે પરથી ભરતે કરેલ વિચાર, રસોષઆઓએ કરેલ વિમ્મિ, શ્રાવકની પરીક્ષા કરવાનો કરેલ નિર્ણય, કાંકિલીરત્નથી કરેલ ત્રણ રેખાઓ, બ્રાહ્મણ અને યજ્ઞોપવિતની ઉત્પત્તિ, ભરતની આઠ પાટનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન, ભરતે રચેલા આર્યવેદ, કાળાંતરે તેનું વિપર્યય થઈ જવું, ભગવંતનું અષ્ટાપદે પુનઃ પધારવું, ભરતને પડેલ ખખર, તેનું ત્યાં આવવું, તેણે પ્રભુની કરેલ સ્તુતિ. ભગવંતે આપેલ દેશના. ભરતે પૂછેલ ભાવી ધર્મચક્રી તથા ચક્રી સંબંધી પ્રશ્ન. ભગવંતે ૨૬ તીર્થોંકર ને બાર ચક્રવર્તીનું કરેલ વર્ણન, પ્રસંગોપાત વાસુદેવ, બળદેવ ને પ્રતિવાસુદેવનું પણ કરેલ વર્ણન. ‘આ યોધીશીમાં તીર્થોંકર થનાર કોઈ જીવ અહીં છે ? એવી ભરતે કરેલ પૃષ્ઠા, ભગવંતે ચરમ તીર્થોંકર થનાર તરીકે બતાવેલ મરીચિ. ભરતનું તેની પાસે જવું, ભગવંતે કહેલ વાત કહીને ભાવી તીર્થોંકરપણે કરેલ વંદના, મરીચિને થયેલ કુળમદ, તેથી બાંધેલ નીચ ગોત્ર, ભગવંતનું શત્રુજ્ય પધારવું, શત્રુજ્યનું વર્ણન. ભગવંતની ત્યાં સ્થિતિ, વિહાર સમયે પુંડરીક ગણધરને ત્યાં રહેવાની કરેલ આજ્ઞા, મુનિઓ સહિત પુંડરીક ગણધરનું ત્યાં થયેલ નિર્વાણ, ભરતે કરાવેલ પ્રથમ ઉદ્ધાર.

ભગવંતના પરિવારનું વર્ણન. ભગવંતનું અનશન માટે અષ્ટાપદ પધારવું. ભગવંતે કરેલ અનશન. ભરતને પડેલી ખખર. ખેદયુક્ત ચિત્તે તેનું તત્કાળ ત્યાં આવવા નીકળવું. તેણે કરેલ પ્રભુની ચરણસેવા. ઇંદ્રાનું તત્ર આગમન. ભગવંતનું નિર્વાણ. ભરતને થયેલ પારાવાર ખેદ, રૂદન પ્રવૃત્તિની શરૂઆત. ભરતે કરેલ પ્રલાપ. ઇંદ્રે આપેલો બોધ. ઇંદ્રોએ કરેલ નિર્વાણમહોત્સવ. અગ્નિહોત્રની શરૂઆત. ઇંદ્રે કરેલા ત્રણ સ્તૂપો. ભરતે કરાવેલ સિંહનિષદાપ્રાસાદ. તેનું વિસ્તારયુક્ત વર્ણન. ભરતે કરેલ રક્ષણનો બદોબસ્ત. ચક્રવર્તીએ કરેલ જિનપૂજન. તેણે કરેલ પ્રભુની સ્તુતિ. ભાવી ૨૩ તીર્થોંકરાની પણ સ્તુતિ. ભરતનું અયોધ્યા આવવું. તેના ચિત્તની વ્યાક્ષિપ્તતા. મંત્રીઓએ તેનું કરેલ નિવારણ. ભરતે ભ્રમવેલ સાંસારિક ભોગ. એકલા તેનું આદર્શલુવનમાં આવવું. આંગળીમાંથી મુદ્રિકાનું નીકળી જવું. સર્વ અંગથી ઉત્પરેલ આભરણ. શોભા સહિત શરીર જોઈ ભરતને થયેલ વિચારણા. ભાવની વૃદ્ધિ. ક્ષપકશ્રેણિ પર આરોહણ. કેવળજ્ઞાનની નિષ્પત્તિ. મુનિવેશનો સ્વીકાર. આદિત્યપશાનો રાજ્યાભિષેક. ભરતમુનિનો વિહાર. તેમનું નિર્વાણ.

પૃષ્ઠ ૧૮૫ થી ૨૧૭.

પર્વ બીજું શ્રી અન્નિતનાથજી ચરિત્ર.

પહેલા સર્ગમાં—જન્મક્રીપના મહાનિદેહમાં વત્સવિજયનું, સુસીમા નગરીનું તથા વિમળવાહન રાજનું વર્ણન. વિમળવાહન રાજને થયેલ વૈરાગ્યવાસના. અરિંદમાચાર્યનું પધારવું, મુનિમંડળની સ્થિતિ. રાજનું સૂરિને વાંદવા જવું. રાજના પૂજવાથી સૂરિએ કહેલ પોતાના વૈરાગ્યનું કારણ. રાજએ બતાવેલ ચારિત્ર લેવાની ઇચ્છા. થેર આવી પુત્રને રાજ્ય આપવાનો મંત્રીઓને જણાવેલ વિચાર. મંત્રીઓએ આપેલ અનુકૂળ ઉત્તર. પુત્રને બોલાવી રાજ્ય લેવાની કરેલ આજ્ઞા. પુત્ર સાથે થયેલ ઉત્તર—પ્રત્યુત્તર. પુત્રનું રાજ્ય પર સ્થાપન. પુત્રે કરેલ નિષ્કમણોત્સવ. વિમળવાહને લીધેલ દીક્ષા ગુરુએ આપેલી દેશના, આઠ પ્રવચનમાતા તથા બાવીશ પરિષદોનું વર્ણન. વિમળવાહને કરેલું વીશ સ્થાનકોનું આરાધન, તીર્થીકરનામકર્મનું આંધવું. પ્રાંતે અનશન કરી વિજય નામના અનુત્તર વિમાનમાં ઉપજવું. ૫૭૬ ૨૧૮ થી ૨૩૨

બીજા સર્ગમાં—ભગવંતના ને સગરચક્રીના માતાપિતાનું વર્ણન. બંનેની માતાએ દીકલા ચૌદ ચૌદ સ્વપ્નેનું પૃથક્ પૃથક્ વર્ણન, ભગવંતની માતા પાસે ઇંદ્રનું આગમન, ઇંદ્રની આજ્ઞાથી કુમેરે વિનીતા નગરીને દ્રવ્યાદિવડે પૂર્ણ કરવી, રાજએ બોલાવેલ સ્વપ્નપાઠકો, તેમણે કહેલ સ્વપ્નકૃણ, દેવીઓએ કરેલી પ્રભુની માતાની સેવા, અન્નિતનાથજીનો જન્મ, દિગ્કુમારીઓએ કરેલ પ્રસૂતિકર્મ, તેમણે કરેલ જન્મોત્સવનું વિસ્તૃત વર્ણન, ઇંદ્રનો આસનકંપ, દેવકૃત જન્મોત્સવનું વિસ્તારથી વર્ણન. અન્યુતેદ્રે તથા સૌધમેદ્રે કરેલી જનરતુતિ, વૈજયંતીને થયેલ પુત્રજન્મ, બંનેની જિતશત્રુ રાજ પાસે ગયેલ વધામણી, તેમણે કરેલા અપૂર્વ જન્મોત્સવ, બંને કુમારના નામકરણનો ઉત્સવ. ૫૭૬ ૨૧૯ થી ૨૫૪

ત્રીજા સર્ગમાં—અન્નિતનાથ ને સગરકુમારની બાલ્યાવસ્થા, સગરકુમારનું અધ્યાપન. સગરે કરેલ અભ્યાસ, પ્રભુ પાસેથી મેળવેલ વિશેષ કળાલાભ. બંનેની યૌવનાવસ્થા, બંનેના રૂપનું વર્ણન, બંનેનો વિવાહ, જિતશત્રુ રાજએ બતાવેલી ચારિત્રેચ્છા, અન્નિતનાથનું રાજ્યપદે અને સગરકુમારનું યુવરાજ્યપદે સ્થાપન, પ્રભુએ કરેલ પિતાનો નિષ્કમણોત્સવ, પ્રભુની રાજ્યસ્થિતિનું વર્ણન, એકદા ભગવંતને થયેલ શુભ વિચારણા. જન્મૃત થયેલ તીવ્ર ત્યાગવૃત્તિ, સગરને રાજ્ય લેવાનું કહેવું. તેણે બતાવેલી સાથે રહેવાની દઢ લાગણી, ભગવંતના આગ્રહથી તેણે કરેલ રાજ્યનો સ્વીકાર, સગરનો રાજ્યાભિષેક, ભગવંતે આપેલ સંવત્સરી દાન, ઇંદ્રોનું ત્યાં આવવું. ભગવંતના દીક્ષામહોત્સવનું વિસ્તારયુક્ત વર્ણન. ભગવંતે અંગીકાર કરેલ ચારિત્ર, ઇંદ્રે કરેલ પ્રભુની સ્તુતિ, ભગવંતે કરેલ પ્રથમ પારણું. ભગવંતનો ઊઘ-સ્થિક વિહાર, ભગવંતે કરેલ તપ તથા સહેલ પરિપહ. ગુણુસ્થાનકે ચડવું. પ્રાંત થયેલ કેવળજ્ઞાન. કેવળજ્ઞાનનો મહિમા કરવા ઇંદ્રોનું ત્યાં આગમન. દેવોએ રચેલ સમવસરણુ, ભગવંતનો તત્ત્વ પ્રવેશ. ઇંદ્રે કરેલ અતિશયના વર્ણનગર્ભિત પ્રભુની સ્તુતિ. સગરચક્રીને મળેલ વધામણી. તેનું વાંદવા નીકળવું. સમવસરણુમાં આવીને તેમણે કરેલ પ્રભુની સ્તુતિ. ભગવંતે આપેલી અતિ વિસ્તારવાળી દેશના, તેમાં વર્ણવેલું ધર્મધ્યાનના ચાર પાયાનું સ્વરૂપ. આજ્ઞાવિચય, અપાયવિચય, વિપાકવિચયમાં પાંચ પ્રકારના વિષયનું તથા આઠ કર્મોનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન. સંસ્થાનવિચયમાં લોકનાલિકા, ચૌદ રાજલોક. ભર્ષ્વ, અધો ને તિન્છોં લોકનું સવિસ્તર વર્ણન. ક્ષેત્રસમાસનો કરી દીધેલો સંપૂર્ણ સમાવેશ, સગરચક્રીના પિતાની દીક્ષાયાચના. તેમણે લીધેલ દીક્ષા. ગણુધરોની સ્થાપના. બલિનું ઉછાળવું, યક્ષયક્ષિણીની સ્થાપના, ભગવંતે કરેલ વિહાર. ભગવંતનું કૌશાંબી પધારવું. પ્રભુ પાસે આવેલ એક બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણી. તેમની સાથે થયેલ મોગમ પ્રશ્નોત્તર, ગણુધરે પૂછેલ ખુલાસો, ભગવંતે કહેલ શુદ્ધભદ્ર ને સુલક્ષણાનું સમકિતના મહિમાગર્ભિત વૃત્તાંત, તે બંનેએ પ્રભુ પાસે લીધેલ દીક્ષા. તેમને થયેલ કેવળજ્ઞાન. ભગવંતનો અન્યત્ર વિહાર. ૫૭૬ ૨૫૪ થી ૨૬૪

ચોથા સર્ગમાં:—સગરચક્રીની આયુષશાળામાં ચક્રસ્તનનું પ્રગટ થવું, સગરે કરેલ તેનો મહોત્સવ. દિગ્વિજય માટે પ્રયાણ. દિગ્વિજયનું વિસ્તારથી વર્ણન, ભાગધ, વરદામ, પ્રભાસ, સિંધુ, વૈતાલક, તમિસા, યુવલિઆદિ, ગંગા, ખંડપ્રપાતા વિગેરેના અધિષ્ઠાથિક દેવોનું સાધન. ગ્લેગ્જોને જીતવું. વિદ્યાધરોને વશ કરવા. ઋષભદ્રુટે નામ લખવું. નવ નિધાનનું પ્રગટ થવું, છઠ્ઠે ખંડનું સાધવું. ચક્રવર્તીની ઋક્ષિનું વર્ણન. વિનીતા તરફ પ્રયાણ. વિનીતા પાસે પડાવ. ચક્રીનું અશ્વક્રીડા માટે નીકળવું. સ્ત્રીસ્તનની પ્રાપ્તિ. તેને ઘરને જાવણીમાં આવવું. વિનીતામાં પ્રવેશ. નાગરિકોએ કરેલ મહોત્સવ. ચક્રીનો મહારાજ્યાભિષેક મહોત્સવ.

પૃષ્ઠ ૨૯૪ થી ૩૦૯

પાંચમા સર્ગમાં:—ભગવંતનું સાકેતપુર (વિનીતા) પધારવું, સગરચક્રીનું વાંદવા આવવું. તેણે કરેલ પૃચ્છા. ભગવંતે આપેલ ઉત્તર. રાક્ષસવંશની ઉત્પત્તિ. પ્રભુનો અન્યત્ર વિહાર. સગરચક્રીએ ભોગવેલ સાંસારિક ભોગ. તેને થયેલા સાઠ હજાર પુત્રો. તેમણે કરેલી દેશાટન માટે વિવ્રમિ. ચક્રીએ આપેલ આઠા પ્રયાણની તૈયારી. તેમને થયેલા અપભાંગિક તેર રત્નો સહિત કુમારોનું પ્રયાણ. અનુક્રમે અષ્ટાપદગિરિ આવવું. કુમારોએ મંત્રી પ્રત્યે પૂછેલ વ્રતાંત. મંત્રીએ કરેલું અષ્ટાપદનું વર્ણન. અષ્ટાપદ પર સૌનું ચડવું. કુમારોએ કરેલ જ્વનપૂજા. ભગવંતની રતુતિ. તે તીર્થના રક્ષણ માટે થયેલ વિચાર. ફરતી ખાઇ ખોદવાનો કરેલ વિચાર. દંડસ્તનવડે ખાઈનું ખોદવું. તેથી થયેલ ભુવનપતિને ઉપદ્રવ. નાગરાજનું સગરકુમારો પાસે આવવું. નાગેંદ્રનો કોપ. જન્હુકુમારે કરેલ સાંત્વન. નાગેંદ્રનું પાછા જવું. સગરકુમારોએ ખાઈ પૂરવા માટે લાવેલ ગંગાનો પ્રવાહ, તેથી નાગકુમારોને થયેલ સવિશેષ ઉપદ્રવ. નાગેંદ્રનો કોપ. સગરકુમારોને ખાળી ભરમ કરી પાછા જવું.

પૃષ્ઠ ૩૦૯ થી ૩૧૬

છઠ્ઠા સર્ગમાં:—ચક્રીના સૈન્યમાં ઉત્પન્ન થયેલ શોકાનળ. અંત:પુરમાં થતો વિલાપ. સેનાપતિ વિગેરેનો પ્રલાપ. અયોધ્યા તરફ પાછા જવાનો નિર્ણય. અયોધ્યા સમીપે પહોંચવું. ચક્રીના ભયથી તથા લગ્નથી સૌએ મૃત્યુ પામવાનો કરેલો નિશ્ચય, ઇંદ્રનું આહ્વાણરૂપે ત્યાં આવવું. તેણે સૈન્યને આપેલ આશ્વાસન. કૃત્રિમ આહ્વાણનું ચક્રી પાસે આવવું. તેણે કરેલો પોકાર. ચક્રીએ પૂછેલ પ્રશ્ન. તેણે કહેલ વ્રતાંત. પોતાના પુત્રના મૃત્યુથી આહ્વાણે બતાવેલ પારાવર શોક. માંગલિક અગ્નિની માગણી. તેની અપ્રાપ્તિ. ચક્રવર્તીએ પોતાના મહેલ સંબંધી કહેલ વ્રતાંત. ચક્રીએ શોક નિવારણાર્થે આપેલ ઉપદેશ. આહ્વાણરૂપ ઇંદ્રે આપેલ સચુકિતક ઉત્તર. આંતે પુત્રમરણના કહેલ સમાચાર. તે જ સમયે સામંતાદિકનો રૂદન સાથે સભામાં પ્રવેશ. ચક્રીનું રત્નધ થઈ જવું. ઇંદ્રે આપેલ યોધ. સભામાં અને અંત:પુરમાં થઈ રહેલ અત્યંત આકંઠ. આહ્વાણરૂપે ઇંદ્રે ફરીને આપેલ યોધ. સગર ચક્રીને યોધ ને મોહ બંનેની સમકાળે પ્રાપ્તિ, સુશુદ્ધિ પ્રધાને મોહનિવારણાર્થે કહેલ ઇંદ્રજ્વલિકની ચમત્કારિક કથા. તે ઉપરથી લેવાનો યોધ. બીજા મંત્રીએ કહેલી બીજા ઇંદ્રજ્વલિકની આશ્ચર્યવાળી કથા. તે પરથી લેવાનો યોધ. ચક્રીને પ્રાપ્ત થયેલ સહવિચાર. તેણે પ્રગટ કરેલી સદ્વિચારણા. અષ્ટાપદ નજીક રહેનારા લોકોનો પોકાર, જળનો ઉપદ્રવ. નિવારણ કરવા માટે ભગીરથને મોકલવો. તેણે ઉપદ્રવનું કરેલ નિવારણ. પાછા વળતાં કેવળીમુનિનો થયેલ સમાગમ. જન્હુકુમારાદિકના પૂર્વભવ સંબંધી ભગીરથે કરેલ પૃચ્છા. કેવળીએ કહેલ તેમનો પૂર્વભવ. ભગીરથને થયેલ નિર્વેદ. તેનું અયોધ્યા આવવું. સગરચક્રીએ જણાવેલ ચારિત્રેચ્છા. ભગીરથનો રાજ્યાભિષેક. અગ્નિતનાથજીનું ત્યાં પધારવું. સગર ચક્રીનું વાંદવા જવું. ચક્રીએ કરેલ પ્રભુની રતુતિ. જણાવેલ ચારિત્રેચ્છા. ભગીરથની દીક્ષામહોત્સવ કરવાની આર્થના. તેનો સ્વીકાર. ભગીરથે કરેલ નિષ્ક્રમણોત્સવ. ચક્રીએ લીધેલ દીક્ષા. નિરતિચાર પ્રતિપાલન ચક્રીને થયેલ કેવળજ્ઞાન. ભગવંતના પરિવારનું વર્ણન. ભગવંતનું સંમેતશિખર પધારવું. ભગવંતનું તથા સગરચક્રીનું નિર્વાણ. ઇંદ્રે કરેલ નિર્વાણમહોત્સવ.

પૃષ્ઠ ૩૧૭ થી ૩૪૪

श्री त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्र.

पर्व पहेलुं.

श्री आदिनाथ चरित्र.

॥ श्रीमदहते नमः ॥

नत्वा परात्मानमर्चित्यरूप-मसंस्कृताभ्यासवतां हिताय ।

कुर्वे शलाकाचरितप्रबंधे, भाषांतरं गुर्जरसद्विराडहम् ॥१॥

सकलार्हत्प्रतिष्ठान-मधिष्ठानं शिवश्रियः । भूर्भुवःस्वस्त्रयीज्ञान-मार्हत्यं प्रणिदध्महे ॥१॥

सर्वेने पूजना स्थानरूप, भोक्षलक्ष्मीना निवासरूप अने पाताण, भूमि अने स्वर्ग-
दोडना ईश्वर जेवा अर्हतना समूहनुं अमे ध्यान करीजे छीजे. ॥ १ ॥

नामाकृतिद्रव्यभावैः, पुनतस्त्रिजगज्जनम् । क्षेत्रे काले च सर्वस्मि-न्मर्हतः समुपास्महे ॥२॥

सर्वे क्षेत्रने विषे अने भूत, लविष्य तथा वर्तमान काणने विषे नाम निक्षेप, स्थापना
निक्षेप, द्रव्य निक्षेप अने भाव निक्षेप वडे करीने त्रष्टु जगतना दोडाने पवित्र करता जेवा
अर्हत त्रष्टुजोनी वंदना, सत्कार अने सन्मानादिदृष्टी अमे सेवा करीजे छीजे. ॥ २ ॥

आदिमं पृथिवीनाथ मादिमं निष्परिग्रहम् । आदिमं तीर्थनाथं च ऋषभस्वामिनं स्तुमः ॥३॥

प्रथम पृथिवीना पति (राज), प्रथम परिग्रहत्यागी-साधु अने पहेला तीर्थंकर जेवा
“ऋषभ” स्वामीनी अमे स्तुति करीजे छीजे. ॥ ३ ॥

अर्हतमजितं विश्व-कमलाकरभास्करम् । अम्लानकेवलादर्श-संक्रांतजगतं स्तुवे ॥४॥

आ विश्वरूपी कमणवाणा सरौवरने प्रकाश करवाभां सूर्यना जेवा अने जेहे पोताना
निर्भण जेवा केवणज्ञानरूपी दर्पणभां त्रष्टु जगत् प्रतिबिम्बित करेलां छे जेवा पूजन
करवा जेज्य “अर्जितनाथ” लगवाननी हुं स्तुति करुं छुं. ॥ ४ ॥

विश्वभव्यजनाराम-कुल्यातुल्या जयंति ताः । देशनासमये वाचः, श्रीसंभवजगत्पतेः ॥५॥

सर्वे जगतना पति जेवा “श्री संभवनाथ” त्रष्टुनी सर्वे जगतना लव्यज्जोडपी
उद्यानने सिंथन करवाभां नीकना जेवी देशनासभयनी वाणी ज्यवती वर्ते छे. ॥ ५ ॥

અનેકાંતમતાંભોધિ-સમુલ્લાસનચંદ્રમાઃ । દદ્યાદમંદમાનંદં; મગવાનભિનંદનઃ ॥૬॥

સ્વાદ્વાદમતરૂપી સમુદ્રને ઉલ્લાસ કરવામાં અંદરૂપ એવા “શ્રી અભિનંદન” ભગવાન અત્યંત આનંદને આપેા. ॥ ૬ ॥

દુસત્કિરીટશાળાગ્રો-ત્રેજિતાંધિનસ્લાવલિઃ । મગવાન સુમતિસ્વામી, તનોત્વમિમતાનિ વઃ ॥૭॥

દેવતાઓના મુગટરૂપી શરાણના અગ્રભાગના ખૂણાઓથી જેમની નખપંકિત તેજવંત થએલી છે એવા “સુમતિસ્વામી” ભગવાન તમારા વાંછિતોને વિસ્તારેા. ॥ ૭ ॥

પદ્મપ્રમથમોર્દેહ-ભાસઃ પુષ્પાંતુ વઃ શ્રિયમ્ । અંતરંગારિમથને, કોષાટોષાદિવારુણાઃ ॥૮॥

અંતરંગ શત્રુઓ જે કામક્રોધાદિ તેઓને મથન (દૂર) કરવાને કરેલા કોપના પ્રખળ-પણાથી જાણે લાલ થઈ હોય તેવી “પદ્મપ્રભ” પ્રભુના દેહની અરુણ (રાતી) કાંતિ તમારી મોક્ષલક્ષ્મીનું પોષણ કરેા. ॥ ૮ ॥

શ્રીસુપાર્શ્વજિનેન્દ્રાય, મહેંદ્રમહિતાંઘ્રયે । નમશ્ચતુર્વર્ણસંઘ-ગગનામોગમાસ્વતે ॥૯॥

સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા-એ ચતુર્વિધ સંઘરૂપી આકાશમાં પ્રકાશને વિસ્તારવામાં સૂર્ય સમાન અને જેના ચરણોની ઈંદ્રોએ પૂજા કરી છે એવા “શ્રીસુપાર્શ્વજિનેન્દ્ર” ને નમસ્કાર હો. ॥ ૯ ॥

ચંદ્રપ્રમથમોશ્વેદ્ર-મરીચિનિચયોજ્જ્વલા । મૂર્તિર્મૂર્તિસિતધ્યાન-નિર્મિતેવ શ્રિયેડસ્તુ વઃ ॥૧૦॥

ચંદ્રકિરણોના સમૂહથી પણ ઉજ્જ્વળ-તેથી જાણે મૂર્તિમંત એવા શુકલ ધ્યાનવડે જ બનાવી હોય તેવી “ચંદ્રપ્રભ” પ્રભુની મૂર્તિ, તમને જ્ઞાનલક્ષ્મી માટે થાઓ. ॥ ૧૦ ॥

કરામલકવદ્વિશ્વં, કલયન્ કેવલશ્રિયા । અર્ચિત્યમાહાત્મ્યનિધિઃ સુવિધિર્બોધયેડસ્તુ વઃ ॥૧૧॥

જે પોતાની કેવળજ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીથી, સર્વ વિશ્વને હાથમાં રહેલા નિર્મળ જળની માફક જાણે છે અને જે ન ચિંતવી શકાય તેવા માહાત્મ્યના નિધાનરૂપ છે, એવા “સુવિધિ” ભગવાન તમારા ઝોધને માટે થાઓ. ॥ ૧૧ ॥

સત્વાનાં પરમાનંદ-કંદોદ્ભેદનનવાંબુદઃ । સ્યાદ્વાદામૃતનિસ્ચંદી, શીતલઃ પાતુ વો જિનઃ ॥૧૨॥

પ્રાણીઓના ઉત્કૃષ્ટ આનંદના અંકુરને પ્રગટ થવામાં નવીન મેઘના જેવા અને સ્યાદ્વાદ મતરૂપી અમૃતને ઝરનારા “શ્રી શીતલ” તીર્થકર તમારી રક્ષા કરેા. ॥ ૧૨ ॥

મવરોગાર્ચજંતૂના-મગદંકારદર્શનઃ । નિઃશ્રેયસશ્રીરમણઃ શ્રેયાંસઃ શ્રેયસેડસ્તુ વઃ ॥૧૩॥

જેમનું દર્શન* સંસારરૂપી રોગથી પીડાયેલા જીવોને વૈદ્ય સમાન છે અને જે મોક્ષરૂપી લક્ષ્મીના સ્વામી છે એવા “શ્રી શ્રેયાંસ” ભગવાન તમારા કલ્યાણને અર્થે થાઓ. ॥૧૩॥

વિશ્વોપકારકીમૂત-તીર્થકૃત્કર્મનિર્મિતિઃ । સુરાસુરનરૈઃ પૂજ્યો, વાસુપૂજ્યઃ પુનાતુ વઃ ॥૧૪॥

જેણે સર્વ વિશ્વને ઉપકાર કરનાર એવા તીર્થકરનામકર્મને નિષ્પન્ન કરેલું છે અને

* અહીં દર્શન એટલે ‘સમ્પત્તિ’ એવા અર્થ થાય છે.

જે દેવ, અસુર અને મનુષ્યોને પૂજવા લાયક છે એવા “શ્રી વાસુપૂજ્ય” સ્વામી તમોને પવિત્ર કરો. ॥ ૧૪ ॥

વિમલસ્વામિનો વાચઃ, કતકક્ષોદસોદરાઃ । જયંતિ ત્રિજગચ્ચેતો જલનૈર્મલ્યહેતવઃ ॥૧૫॥

કતકક્ષણના ચૂર્ણ જેવી, ત્રણ જગતના ચિત્તરૂપી જળને નિર્મળ કરવામાં કારણરૂપ “શ્રી વિમલ” સ્વામીની વાણી જ્યવંતી વર્તે છે. ॥ ૧૫ ॥

સ્વયંભૂરમણસ્પર્દિ-કરુણારસવારિણા । અનંતજિદનંતાં વઃ, પ્રયચ્છતુ સુખશ્રિયમ્ ॥૧૬॥

સ્વયંભૂરમણ (છેલા) સમુદ્રની હરીકાઈ કરનાર અર્થાત્ તેથી પણ અધિક એવા કરુણારસરૂપી જળવડે યુક્ત “શ્રી અનંતનાથ” ભગવાન્ તમને, જેનો અંત નથી એવી મોક્ષસુખરૂપી લક્ષ્મીને આપો. ॥ ૧૬ ॥

કલ્પદ્રુમસધર્માણ-મિષ્ટપ્રાપ્તૌ શરીરિણામ્ । ચતુર્દ્વાર્ધર્મદેષ્ટારં, ધર્મનાથમુપાસ્મહે ॥૧૭॥

પ્રાણીઓને વાંછિત ફળની પ્રાપ્તિમાં કલ્પવૃક્ષની જેવા અને દાન, શીલ, તપ તથા ભાવરૂપ ચાર પ્રકારના ધર્મને બતાવનારા “શ્રી ધર્મનાથ”ની અમે ઉપાસના કરીએ છીએ. ॥ ૧૭ ॥

મુખાસોદરવાગ્જ્યોત્સ્ના નિર્મલીકૃતદિહ્સુક્તઃ । મૃગલક્ષ્મા તમઃશાંત્યૈ, શાંતિનાથજિનોઽસ્તુ વઃ ॥

પોતાની અમૃત જેવી વાણીરૂપી ચંદ્રિકાથી જેણે દિશાઓના મુખભાગોને નિર્મળ કર્યા છે અને જેને મૃગનું ચિહ્ન છે એવા “શ્રી શાંતિનાથ” જિન તમારા અજ્ઞાનની શાંતિને માટે થાઓ. ॥ ૧૮ ॥

શ્રીકુંથુનાથો ભગવાન્, સનાથોઽતિશયર્દિમિઃ । સુરાસુરનૃનાથાના-મેકનાથોઽસ્તુ વઃ શ્રિયે ॥

*અતિશયોની સમૃદ્ધિઓવડે યુક્ત અને દેવ, અસુર તથા મનુષ્યોના સ્વામીઓ જે ઇન્દ્ર ચક્રવર્તી વિગેરે તેના અદ્વિતીય પતિ “શ્રી કુંથુનાથ” ભગવાન્ તમને કલ્યાણરૂપી લક્ષ્મીને અર્થે હો. ॥ ૧૯ ॥

અરનાથસ્તુ ભગવાં-શ્વતુર્થારનમ્બોરવિઃ । ચતુર્થપુરુષાર્થશ્રી-વિલાસં વિતનોતુ વઃ ॥૨૦॥

એથા આરારૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન “શ્રી અરનાથ” ભગવાન્ તમારા મોક્ષ-લક્ષ્મીના વિલાસનો વિસ્તાર કરો. ॥ ૨૦ ॥

સુરાસુરનરાધીશ-મયૂરનવવારિદમ્ । કર્મદ્રૂન્મૂલને હસ્તિ-મલ્લં મલિમભિષ્ટુમઃ ॥૨૧॥

દેવ, અસુર અને મનુષ્યોના પતિ એવા ઇન્દ્ર ચક્રવર્ત્યારૂપી મયૂરોને ઉદ્ધાસ કરવામાં નવીન મેઘ સમાન અને કર્મરૂપી વૃક્ષને ઉખેડી નાંખવામાં ચૈરાવત હસ્તિ જેવા “શ્રી મલ્લિનાથ”ની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ. ॥ ૨૧ ॥

જગન્મહામોહનિદ્રા-પ્રત્યુપસમયોપમમ્ † મુનિસુવ્રતનાથસ્ય, દેશનાવચનં સ્તુમઃ ॥૨૨॥

સર્વ જગતના લોકોની મોહનીય કર્મરૂપી નિદ્રામાં પ્રભાતકાળના જેવા “શ્રી મુનિ-સુવ્રતનાથ”ના દેશનાવચનની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ. ॥ ૨૨ ॥

* અતિશયો કરેક તીર્થ કરને ૩૪ હોય છે.

હૃદયો નમતાં મૂર્ધ્નિ, નિર્મલીકારકારણમ્ । વારિણ્ણવા ઇવ નમેઃ, પાંતુ પાદનસ્તાંશવઃ ॥૨૩॥

નમસ્કાર કરતા એવા પ્રાણીઓના મસ્તક ઉપર પડતા એવા જળના પ્રવાહની માફક (આત્માને) નિર્મળ કરવાના કારણરૂપ “શ્રી નમિ” ભગવાનના ચરણના નખોના કિરણો તમારી રક્ષા કરે. ॥ ૨૩ ॥

યદુવંશસમુદ્રેદુઃ, કર્મકલ્પહુતાશનઃ । અરિષ્ટનેમિર્ભગવાન્, ખૂસાદ્દોઽરિષ્ટનાશન ॥૨૪॥

યદુવંશરૂપી સમુદ્રમાં ચંદ્ર સમાન અને કર્મરૂપી વનખંડમાં અગ્નિ સમાન “શ્રી અરિષ્ટનેમિ” ભગવાન્ તમારા ઉપદ્રવનો નાશ કરનારા થાઓ. ॥ ૨૪ ॥

કમઠે ધરણેદ્રે ચ, સ્વોચિતં કર્મ કુર્વતિ । પ્રમોસ્તુલ્યમનોવૃત્તિઃ, પાર્શ્વનાથઃ શ્રિયેઽસ્તુવઃ ॥૨૫॥

કમઠ અને ધરણેદ્ર, કે જે પોતપોતાના યોગ્ય કર્મ કરતા હતા, તથાપિ તેઓ ઉપર જેમની મનોવૃત્તિ સરખી છે એવા “શ્રી પાર્શ્વનાથ” પ્રભુ તમારી જ્ઞાન લક્ષ્મીને માટે થાઓ. ॥ ૨૫ ॥

કૃતાપરાશ્રેડપિ જને, કૃપામંથરતારયોઃ ઈષદ્વાષ્પાર્દ્રયોર્મદ્રં શ્રીવીરજિનનેત્રયોઃ ॥૨૬॥

જે “શ્રી વીરભગવાન્”ના નેત્રો, અપરાધ કરનારા પ્રાણી ઉપર પણ દયાને સૂચવનારી ક્રીડીઓવાળા છે અને (તેવી દયાવડે જ) જરા અશ્રુથી ભીંજાયેલા થઈ ગયેલા છે તેવા તે નેત્રોનું કલ્યાણ થાઓ.* ॥ ૨૬ ॥

+ આ શ્લોકમાં “કમઠ અને ધરણેદ્ર પોતાને યોગ્ય કામ કરતા હતા, તે પણ તેઓમાં પ્રભુની ગુણ મનોવૃત્તિ હતી.” એવો અર્થ બતાવી ગ્રંથકર્તાએ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું અપૂર્વ સમદષ્ટિમાહાત્મ્ય બતાવ્યું છે; કારણ કે કમઠ તાપસ જે પ્રભુનો પૂર્વભવનો વૈરી હતો તે “મેઘમાળી” નામે દેવતા થયો હતો, તે પોતાને યોગ્ય કર્મ (ઉપસર્ગ) કરતો હતો, અને જે ધરણેદ્ર હતો તેને પ્રભુએ પૂર્વ ભવમાં (સર્વાવતારમાં) અગ્નિથી બચાવ્યો હતો, તેથી તે ધરણેદ્ર થઈ પ્રભુના ઉપસર્ગને દૂર કરવારૂપ પોતાને યોગ્ય કર્મ કરતો હતો, તથાપિ પ્રભુએ તે બંનેમાં મનોવૃત્તિ ગુણ રાખી તે અપૂર્વ સમદષ્ટિમાહાત્મ્ય છે.

* આ શ્લોકના ભાવાર્થ ઉપર એક એવી કથા છે કે “સંગમ” નામના દેવતાએ મહાવીરસ્વામીને ૭ માસ સુધી ઉપસર્ગ કર્યા હતા, તથાપિ મહાવીરસ્વામી કંઈ પણ ક્ષોભ પામ્યા ન હતા. આવી ભગવાનની દહતા જોઈ તે દેવે સ્વર્ગમાં જવાની ઇચ્છાથી પ્રભુને કહ્યું—“હે દેવ! હે આર્ત! તમે સ્વેચ્છાથી ભિક્ષા માટે ફરો, હવે હું તમને ઉપદ્રવ કરીશ નહિ.” આવું તેનું કહેવું સાંભળી મહાવીરસ્વામીએ કહ્યું—“હું સ્વેચ્છાથી જ ભિક્ષા માટે ફરું છું, કોઈના કહેવાથી નથી ફરતો.” આવું પ્રભુનું વચન સાંભળી તે દેવ સ્વસ્થાને જવા ચાલ્યો; એટલે તેને જોઈ મહાવીરસ્વામીના નેત્રમાં અશ્રુ આવ્યાં કે, ‘અહો! આ દેવ મને ઉપસર્ગ કરવાથી કર્મ બાંધવાને લીધે દુઃખી થશે.’ જુઓ, દેવો પ્રભુની દયાળુતા !

॥ श्री ऋषभदेव ॥

आदिमं पृथ्वीनाथ-मादिमं निष्परिग्रहम् ।
आदिमं तीर्थनाथं च, ऋषभस्वामिनं स्तुमः ॥१॥

ચરિત્રારંભ.

ઉપર કહેલા ૨૪ તીર્થકરોના તીર્થોની અંદર બાર ચકવતી^૧, નવ અર્ધ ચકવતી^૨ નવ બળદેવ અને નવ પ્રતિવાસુદેવ થયેલા છે. એ સર્વે આ ભરતક્ષેત્રમાં અવસરિણી કાળની અંદર થયેલા ત્રિષષ્ટિ (૬૩) શલાકા^૩ પુરુષ છે. તેઓમાંનાં કેટલાએકને મોક્ષલક્ષ્મી પ્રાપ્ત થયેલી છે અને કેટલાએકને થવાની છે. શલાકાપુરુષપણાથી શોભતા એવા તેઓનું ચરિત્ર અમે કહીએ છીએ; કારણ કે મહાત્મા જનોનું કીર્તન કરવું તે કલ્યાણ અને મોક્ષનાં સ્થાનરૂપ છે. તેમાં પ્રથમ લગવાનું નકપલદેવજીનું ચરિત્ર, તેમના સમકિતપ્રાપ્તિના કારણરૂપ એવા પ્રથમ ભવથી માંડીને કહીએ છીએ.

અસંખ્ય સમુદ્ર તથા અસંખ્ય દ્વીપરૂપી કંકણોવડે અને વજ્રમય વેદિકાવડે વીંટાઈ રહેલો જંબૂદ્વીપ નામે દ્વીપ છે. નદીઓ, ક્ષેત્રો અને વર્ષધર^૨ પર્વતોથી શોભતા એવા તે જંબૂદ્વીપના મધ્ય ભાગમાં બલુ તેની નાભિ હોય તેવો સુવર્ણને રત્નમય મેરુપર્વત આવેલો છે. તે લાખ યોજન ઉંચો છે. ત્રણ મેખળાથી^૩ શોભતો છે. ચાલીશ યોજનની તેની ઉપર ચૂલિકા છે અને તે અહીં^૪ તેના ચૈત્યોથી ઘણા શોભી રહ્યો છે. તેની પશ્ચિમ તરફના ભાગમાં રહેલા વિદેહ ક્ષેત્રમાં ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નામે એક ક્ષિતિમંડલના^૫ મંડનરૂપ નગર છે. તે નગરમાં ધર્મકર્મ^૬માં સાવધાન અને ઘણી સમૃદ્ધિએ શોભતો પ્રસન્નચંદ્ર નામે ઈંદ્ર સમાન રાજા હતો. તે નગરમાં સર્વ સરિતાઓનું સ્થાન જેમ સમુદ્ર છે તેમ સર્વ સંપત્તિઓના સ્થાનરૂપ અને યશરૂપી ધનવાળો ધન નામે એક સાર્થવાહ રહેતો હતો. મોટી ઈચ્છાવાળા તે સાર્થવાહ પાસે કોઈની ધારણામાં ન આવી શકે તેટલી તથા ચંદ્રકાંતિની માફક પરોપકાર કરવારૂપ ફળવાળી ઘણી લક્ષ્મી હતી. હિમેશાં સદાચારરૂપી નદીના પ્રવાહ માટે પર્વત સમાન અને સર્વ પૃથ્વીને પવિત્ર કરનાર તે ધનશેઠ સર્વને સેવા કરવા યોગ્ય હતો. તેનામાં યશરૂપી વૃક્ષના અમોઘ^૭ બીજની જેવા ઔદાર્ય, ગાંભીર્ય અને ઘૈર્ય વગેરે ગુણો હતા. તે સાર્થવાહને ઘેર કણુના ઢગલાની પેઠે રત્નોના ઢગલા હતા અને ગુણોની માફક દિવ્ય વસ્ત્રોના ઢગલા હતા. જળજંતુઓથી જેમ સમુદ્ર શોભે તેમ ઘોડા, ખચ્ચર, ઊંટ અને બીજા

૧ એ સર્વે તે ભવમાં અથવા આગામી ભવમાં નિશ્ચયે મોક્ષગામી હોવાથી તેઓ શલાકા પુરુષ કહેવાય છે. ૨ વર્ષ ક્ષેત્ર તેને જુદા પાડનાર તે વર્ષધર-પર્વત. ૩ પ્રથમ મેખળાએ નંદન વન, બીજી મેખળાએ સોમનસ વન અને ત્રીજી મેખળાએ પાંડુક વન છે. ૪ પૃથ્વીમંડળના. ૫ સફળ.

વાહનોથી તેનું ભવન શોભતું હતું. સર્વ શારીરિક વાયુમાં પ્રાણવાયુની પેઠે તે સાર્થવાહ ધનાઢય, ગુણી અને કીર્તિવંત લોકોમાં અગ્રેસર હતો. જેમ મહા સરૌવરની નજીકની ભૂમિઓ તેનાં ઝરણાંવડે પૂરાર્ધ ભય છે તેમ ઘણા દ્રવ્યવાળા તે સાર્થવાહના ધનથી તેના સેવકો ભરપૂર થઈ ગયા હતા.

એક વખત બાણે મૂર્તિમંત ઉત્સાહ હોય એવા તે સાર્થવાહે મોટા ઉપસ્કરો* લઈને વસંતપુર જવાની ઈચ્છા કરી. ત્યારે તેણે સર્વ નગરમાં પોતાના માણસ પાસે +પટહ વગડાવી એવી ઘોષણા કરાવી કે “ધન સાર્થવાહ વસંતપુર જવાના છે, માટે જેઓ તેમની સાથે જવા ઈચ્છતા હોય તે ચાલો. જેને પાત્ર નહિ હોય તેને તે પાત્ર આપશે, જેને વાહન નહિ હોય તેને વાહન આપશે, જેને સહાય નહિ હોય તેને સહાય આપશે અને જેને પાથેય (ભાતુ) નહિ હોય તેને પાથેય આપશે. માર્ગમાં ચાર લોકોથી અને શીકારી પ્રાણીઓના ઉપદ્રવથી તે સર્વની રક્ષા કરશે. જે કોઈ અંશકત હશે તેઓનું પોતાના બન્ધુની માફક તે પાલન કરશે.” અવી રીતે ઉદ્ઘોષણા કરાવીને કુળસ્ત્રીઓએ જેનું મંગળ કયું છે એવા આચાર યુક્ત સાર્થવાહે સારા મુંહૂત્તે રથમાં ખેસી પ્રસ્થાન કયું. પ્રયાણ વખતે બાણે તેની તરફથી બોલાવનારા માણસો હોય એવા તેના ભેરીવાઘના ભાંકાર શબ્દોથી વસંતપુર જવાની ઈચ્છાવાળા સર્વે લોકો નગર બહાર નીકળ્યા. એ સમયે સાધુચર્યાથી અને ધર્મથી પૃથ્વીને પવિત્ર કરતા ધર્મઘોષ આચાર્ય સાર્થવાહ પાસે આવ્યા. આચાર્યને ભેઈ સંબ્રમથી ઊઠી હાથ બેઠી, સૂર્યની માફક તપની કાંતિથી પ્રકાશમાન એવા તે આચાર્યને સાર્થવાહે વંદન કરી. પછી આગમનનું કારણ પૂછ્યું; એટલે ‘અમે તમારી સાથે આવશું’ એમ આચાર્ય મહારાજે કહ્યું. એવું સાંભળી સાર્થવાહે કહ્યું:—‘હે ભગવન્ ! આજે હું ધન્ય થયો કે આપ જેવા સાથે લઈ જવા લાયક મારી સાથે આવો છો. આપ ખુશીથી મારી સાથે ચાલો.’ પછી સાર્થવાહે પોતાના રસોઈ કરનારાઓને આજ્ઞા કરી—‘આ આચાર્યને માટે તમારે હમેશાં અન્નપાનાદિક તૈયાર કરવું.’ સાર્થવાહની એવી આજ્ઞા થતાં આચાર્યે કહ્યું—‘સાધુઓને પોતાને અર્થે કરેલો, કરાવેલો અને સંકલ્પ કરેલો ન હોય તેવો જ આહાર કલ્પે છે. હે સાર્થપતિ ! વાવ, ફવા અને તળાવમાં રહેલું જળ પણ અગ્નિ વગેરે શસ્ત્રો સિવાય અચેત થતું નથી તેથી સાધુઓને કલ્પતું નથી, એવી જિનેદ્રશાસનમાં આજ્ઞા કરેલી છે.’ એવા વખતમાં કોઈ પુરુષે આવીને બ્રહ્મ થયેલા સંધ્યાકાળનાં વાહનોની જેવાં સુંદર વર્ણનાં પાકેલાં આમ્રફળથી ભરેલો એક થાળ સાર્થવાહની પાસે મૂક્યો. ધન સાર્થવાહે ઘણા હર્ષવાળા મનથી આચાર્યને કહ્યું—‘આપ આ ફળો ગ્રહણ કરી મારા ઉપર અનુગ્રહ કરો.’ આચાર્યે કહ્યું—‘હે શ્રદ્ધાળુ ! આવાં સચિત્ત ફળને સ્પર્શ કરવો પણ મુનિને કલ્પે નહિ, તો તેનું ભોજન કરવું તો કેમજ કલ્પે ?’ સાર્થવાહે કહ્યું—‘અહો ! તમે તો કોઈ મહાદુબ્ધક વ્રતને ધારણ કરનારા છો. આવા વ્રતને દક્ષ છતાં પણ પ્રમાદી પુરુષ એક દિવસ પણ ધારણ કરી શકે નહિ; તથાપિ આપ સાથે ચાલો; જે આપને કલ્પતું હશે તેવું અન્નાદિકે હું આપને આપીશ.’ એવી રીતે કહી નમસ્કાર કરી, તેણે મુનિને વિસભ્યાં. પછી સાર્થવાહ મોટા તરંગોથી જેમ સમુદ્ર ચાલે તેમ ચંચળ ઘોડા, ઊંટ, શકટ અને બળદો સહિત ચાલવા લાગ્યો. આચાર્ય પણ બાણે મૂર્તિમંત થયેલા મૂળ ગુણ અને ઉત્તર ગુણ હોય એવા સાધુઓથી આવૃત્ત થઈ ચાલવા લાગ્યા. સર્વ સંઘની આગળ ધનસાર્થવાહ ચાલતો

* કરિયાણાં. + ઠાલ ટીપાવીને.

હતો, તેની પાછળ સાર્થવાહનો મિત્ર મહિષાસુર ચાલતો હતો અને ઝંને બાબુએ અવારિત અસ્વારોનો સમૂહ ચાલતો હતો. તે સમયે સાર્થવાહે શ્વેત છત્રોથી બાણે શરદ્ગતુના મેઘમય હોય તેવું અને મયૂર છત્રોથી બાણે વર્ષાઋતુના મેઘમય હોય તેવું આકાશ કરી દીધું હતું. ધનવાત* જેમ પૃથ્વીને વહન કરે છે તેમ તે સાર્થવાહનાં દુર્વહ ઉપસ્કરને ઊંટ, બળદ, સાંઠ, ખચ્ચર અને ખરોએ વહન કર્યો હતો. વેગથી જેઓના ચરણપાત જણાતા નથી તેથી બાણે મૃગલા હોય અને પૃષ્ઠ ઉપર ગુણે લાદેલી છે તેથી બાણે ઊંચી પાંખોવાળા હોય તેવા ઊંટો ઝડપથી ચાલતાં હતાં. અંદર ખેઠેલા યુવાન લોકોને કીડા કરવાને યોગ્ય ગાડાંઓ બાણે ચાલતાં ઘર હોય તેવાં શોભતાં હતાં. મોટી કાચાવાળા અને મોટા રકંઘવાળા મહિષો બાણે પૃથ્વી પર આવેલા મેઘ હોય તેમ જળને વહન કરી લોકોની તૃષ્ણાનો નાશ કરતા હતા. તે સાર્થવાહના ઉપસ્કરના ભારથી આકાંત થયેલી પૃથ્વી ચોતરફ થતા એવા શક્ટોના ચીત્કાર શબ્દથી શબ્દ કરતી હોય તેવી જણાતી હતી. બળદોથી, ઊંટોથી અને ઘોડાઓથી ઊંડેલી રજ આકાશમાં ચોતરફ એવી રીતે વ્યાપી ગઈ કે, જેથી સોયથી વીંધાઈ શકાય તેવા અંધાર થઈ ગયો. દિશાઓના મુખલાગને બધિર કરનારા સાંઠોના ઘંટાના રણુકારથી ચમરી મૃગો, પોતાનાં ખચ્ચાંઓ સાથે દૂરથી જ ઊંચા કાન કરી ત્રાસ પામતાં હતાં. મોટા ભારને વહન કરનારાં ઊંટો ચાલતાં ચાલતાં પણ પોતાની શ્રીવાઓ વાળીને વૃક્ષોના અશ્વલાગને વારં વાર ચાટતાં હતાં. જેઓના પૃષ્ઠ ઉપર છાલકા મૂકેલા છે એવા ગર્ધેડાંઓ પોતાના કાન ઊંચા કરી અને શ્રીવાઓ પાંસરી કરી પરસ્પર એકબીજાને દાંતવડે ડંસ કરતા કરતા પછવાડે રહેતા હતા. દરેક દિશાઓમાં હાથમાં હથિયાર ધારણ કરીને રહેલા રક્ષકોથી વીંટાયેલો તે સાર્થ બાણે વજના પંજરમાં રહ્યો હોય તેમ માર્ગે ચાલતો હતો. મસ્તક ઉપર મહામૂલ્ય મહિષને ધારણ કરનારા ભુજંગની પેઠે ઘણા અર્થ (દ્રવ્ય) ને વહન કરનારા તે સંઘથી ચોર લોકો દૂર જ રહેતા હતા. નિર્ધન અને ધનાઢ્યના યોગ શ્લેષમાં એક સરખા ઉદમવાળો તે સાર્થવાહ, યૂથપતિ હાથી જેમ નાના હાથીઓને લઈને ચાલે તેમ સર્વની સંઘાતે ચાલવા લાગ્યો. લોચનોને પ્રકુલ કરી સર્વ લોકોએ આદર કરેલો તે સાર્થવાહ સૂર્યની પેઠે દિવસે દિવસે પ્રયાણ કરવા લાગ્યો. તેવા વખતમાં સરોવર અને નદીઓનાં જળને રાત્રિઓની પેઠે સંકોચ કરનારો, પાંથજનોને ભયંકર અને મહાઉત્કટ એવો શ્રીભઋતુનો સમય આવ્યો. ભટ્ટીની અંદરનાં કાણોની જેવા ઘણા દુઃસહ પવન વાવા લાગ્યા. સૂર્ય પોતાના અગ્નિના કણિયાની જેવા તડકાને ચોતરફ પ્રસારવા લાગ્યો. તે સમયે સંઘના પાંથ લોકો સમીપ ભાગે આવતાં ઝાડે ઝાડે વિશ્રામ લેવા લાગ્યા અને પાણીની પરખે પરખે પ્રવેશ કરી જળપાન કરીને આળોટવા લાગ્યા. મહિષો નિઃશ્વાસોથી બાણે પ્રેરેલી હોય તેવી પોતાની જિહ્વાઓનું આકર્ષણ કરવા લાગ્યા અને નિવેઘ કરનાર પુરુષોના શબ્દોનું અપમાન કરીને નદીના કાઠવની અંદર પ્રવેશ કરવા લાગ્યા. પરોણાના ઘા પડતા હતા તો પણ સાર્થીઓનું અપમાન કરીને વૃષલો કુમાર્ગે રહેલાં વૃક્ષો પાસે વારંવાર જવા લાગ્યા. સૂર્યનાં તપેલાં લોહાની સોયના જેવા કિરણોથી મીણના પિંડની જેમ પશુ અને મનુષ્યોનાં શરીરો ચારેતરફ યોગળવા લાગ્યાં. સૂર્ય હંમેશાં પોતાનાં કિરણોને તપાવેલા લોહાનાં ફળાંની જેવાં કરવા લાગ્યો અને પૃથ્વીની રજ માર્ગમાં નાખેલા છાણાના અગ્નિની જેવું વિષમપણું ધારણ કરવા લાગી.

* આ વાયુ પૃથ્વીની નીચે આધારભૂત છે.

સાર્થવાહની સ્ત્રીઓ માર્ગમાં આવતી નદીઓમાં પેસી કમલિનીનાં નાળવાં શ્રહણ કરી કરીને પોતાના ગળામાં નાખવા લાગી, સાર્થની પુરંધ્રીઓ^૧ પસીના વડે લીંબયેલાં વસ્ત્રોથી જાણે જળાદ્ર^૨ થયેલીઓ હોય તેમ માર્ગમાં ઘણી શોલવા લાગી. પાંથલોકે પલાશ, તાલ, હિંતાલ, કમલ અને કદલી પત્રોના પંખા કરી ધામથી થયેલા શ્રમનો છેદ કરવા લાગ્યા.

પછી ત્રીબંધઋતુની સ્થિતિની પેઠે પ્રવાસીઓની ગતિને નાશ કરનાર મેઘનાં ચિહ્નવાળી વર્ષાઋતુ આવી. આકાશમાં યક્ષની માફક ધનુષ્યને ધારણ કરતો અને ધારરૂપી બાણોની વૃષ્ટિ કરતો વરસાદ ચઢી આવ્યો. સર્વ સંઘના લોકોએ તેને ઘણા ત્રાસથી જોયો. તે મેઘ સળગાવેલા ઉંખાડીઓની પેઠે વીજળીને લમાવીને બાળકોની પેઠે સંઘના સર્વ લોકોને ખીવ-સાવવા લાગ્યો. આકાશ સુધી ગયેલા અને પ્રસરતા એવા જળના પૂરોએ પાંથોનાં હૃદયની પેઠે નદીઓના વિશાળ તટને તોડી નાંખ્યા. મેઘના જળોએ પૃથ્વીના ઊંચા નીચા ભાગને સરખો કર્યો, કેમકે જહ પુરુષોનો^૩ ઉદય થાય તો પણ તેને વિવેક ક્યાંથી આવે ? જળ, કાંટા અને કાદવથી માર્ગના દુર્ગમપણાને લીધે એક ગાઉ પણ સો યોજન જેવો થવા લાગ્યો. પાંથલોકે પોતાના જનુ સુધી નવા કાદવમાં સંલગ્ન થવાથી જાણે ધંધનમાંથી મુક્ત થયા હોય તેમ ધીમે ધીમે ચાલવા લાગ્યા. દરેક રસ્તે પાંથલોકોને અટકાવવાને જાણે દુષ્ટ દેવે પ્રવાહના મિષથી પોતાના બાહુરૂપી લોગળને પસાર્યા હોય તેવા જળપ્રવાહો જણાવા લાગ્યા. શકટો^૪ કાઢવોથી વિકટ થયેલા રસ્તામાં ચિતરફ પુચ્ચી જવા લાગ્યાં, તે પૃથ્વીએ જાણે પોતાના ઘણા કાળથી થયેલા મદનના રોષથી અસ્ત કર્યાં હોય તેવાં જણાવા લાગ્યા. ઊંટને ચલાવનારાઓએ માર્ગમાં નીચે ઉતરી રજાને ધારણ કરીને આકર્ષણ કરેલાં ઊંટો પોતાના ચરણો જાળવવાથી પગલે પગલે પડવા લાગ્યાં. વર્ષાઋતુથી માર્ગનું આવું દુર્ગમ-પણું થયેલું જોઈ ધનસાર્થવાહે તે મહાઅટવીમાં તંબુઓ નાખીને નિવાસ કર્યો. ત્યાં સર્વે લોકોએ વર્ષાઋતુ નિર્ગમન કરવાને માટે આશ્રમો કર્યા; કેમકે દેશકાળને ઉચિત ક્રિયા કરનારાઓ દુઃખી થતા નથી. સાર્થવાહના મિત્ર મણિભદ્રે જનું રહિત પૃથ્વી ઉપર રહેલ ઉટજરૂપી^૫ ઉપાશ્રય બનાવ્યો, એટલે તેમાં સાધુ સહિત આચાર્યે^૬ નિવાસ કર્યો. સંઘના લોકો ઘણા હોવાથી અને વર્ષાઋતુનો લાંબો વખત હોવાથી સર્વની પાસે ભાતુ અને ઘાસ વગેરે ખૂટી ગયું, તેથી સર્વે સાર્થવાહીઓ ક્ષુધાર્ત થઈ મલિન વસ્ત્રવાળા તાપસોની પેઠે કંઠમૂળાદિક લક્ષણ કરવાને આમતેમ કરવા લાગ્યા. સાર્થના લોકોની આવી દુઃખી હાલત જોઈ સાર્થવાહના મિત્ર મણિભદ્રે એક દિવસે સાયંકાળે તે સર્વ વૃત્તાંત સાર્થવાહને નિવેદન કર્યો. તે સાંભળી સંઘના લોકોના દુઃખની ચિંતામાં, પવન રહિત સમયે નિષ્કંપ થયેલા સમુદ્રની પેઠે સાર્થવાહ નિશ્ચળ થઈ ગયો. એવી રીતે ચિંતામગ્ન થયેલા સાર્થવાહને ક્ષણમાત્રમાં નિદ્રા આવી ગઈ. “જ્યારે અતિ દુઃખ કે અતિ સુખ આવે ત્યારે તત્કાળ નિદ્રા આવી જાય છે, કેમકે તે બંને નિદ્રાનાં મુખ્ય કારણ છે.” તેવામાં રાત્રિનો છેલ્લો પહોર થયો એટલે અશ્વશાળાનો કોઈ ભદ્રિક આશયવાળો પદામરક્ષક નીચે પ્રમાણે બોલ્યો;

“દરેક દિશાઓમાં જેની કીર્તિ વિસ્તાર પામી છે એવા અમારા સ્વામી વિષમ દશાને

૧ સ્ત્રીઓ. ૨ અહીં જહના બીજા અર્થમાં જળ સમજવું. ૩ ગાડાંઓ. ૪ કુપડી. ૫ પહેરેગીર.

પ્રાપ્ત થયા છે, તે પછી પોતાના શરણાગતનું પાલન સારું કરે છે !” આવી તેની વાણી સાંભળી સાર્થવાહે વિચાર કર્યો કે—“આવું બોલી કોઈ માણસે મને ઉપાલંબ દીધો જણાય છે. મારા સંઘમાં દુઃખી માણસ કોણ છે? અરે! મારા જાણવામાં આવ્યું કે—મારી સાથે ધર્મધોષ આચાર્ય આવેલા છે, જેઓ અકૃત^૧ અકારિત^૨ પ્રાસુક^૩ લિક્ષાથી જ રૂકત ઉદરપોષણ કરનારા છે અને કંઠ, મૂળ તથા ક્ષ્માદિ પદાર્થોનો કોઈ વખત સ્પર્શ પણ કરતા નથી. હમણાં આવા દુઃખિત સાર્થને વિષે તેઓ કેમ વર્તાતા હશે? અહો! જે આચાર્યને માર્ગનાં સર્વ કૃત્ય સાચવવાનું અંગીકાર કરીને હું મારી સાથે આ માર્ગે લાલ્યો, તેઓનું હું આજે જ સ્મરણ કરું છું. મેં મૂર્ખે આ શું કયું? આજસુધી જેઓનું વાણીમાત્રથી પણ ઉચિત સાચવ્યું નથી, તેઓને આજે હું કેવી રીતે મુખ બતાવીશ? તથાપિ આજે તેમનું દર્શન કરીને હું મારા પાપનું પ્રક્ષાલન^૪ તો કરું; કારણ કે તે સિવાય સર્વ વસ્તુની ઇચ્છા સહિત એવા તે પુરુષનું મારે શું કામ કરવું?” આવી ચિંતામાં મુનિદર્શનને માટે ઉત્સુક થયેલા સાર્થ વાહને રાત્રિનો ચોથો પ્રહર બીજી રાત્રિના જેવડો થઈ પડ્યો. પછી રાત્રિ વીતી ગઈ, એટલે પ્રભાતમાં ઉજ્જવળ વસ્ત્રાભૂષણ ધારણ કરી સાર્થવાહ પોતાના મુખ્ય માણસોને સાથે લઈ સૂરિના આશ્રમ પ્રયે ગયો. ત્યાં જઈ પલાશના આચ્છાદનથી આચ્છાદિત થયેલા, છિદ્રવાળા, તૂણની ભીંતોવાળા અને નિર્જીવ ભૂમિ ઉપર રચેલા એવા આશ્રમમાં તેણે પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં પાપરૂપી સમુદ્રના જાણે મંથન કરનાર હોય, મોક્ષના જાણે માર્ગ હોય, ધર્મના જાણે મંડપ હોય અને તેજના જાણે સ્થાન હોય એવા ધર્મધોષ મુનિને તેણે જોયા. તેઓ ક્ષાયરૂપી પશુલમમાં હિમ જેવા, કલ્યાણલક્ષ્મીના હાર જેવા, સંઘના અદ્વૈત ભૂવણ જેવા અને મોક્ષની ઇચ્છાવાળા પુરુષોને કલ્પવૃક્ષ જેવા લાગતા હતા, જાણે એકત્ર થયેલ તપ હોય, મૂર્તિમાન આગમ હોય, તીર્થને પ્રવર્ત્તાવનાર તીર્થકર હોય એવા તેઓ શૌભતા હતા. તેમની આસપાસ બીજા મુનિઓ બેઠા હતા, જેમાંનાં કોઈએ પોતાનો આત્મા ધ્યાનને આધીન કર્યો હતો, કોઈએ મૌનવ્રત અવલંબન કયું હતું, કોઈ કાયોત્સર્ગમાં રહ્યા હતા, કોઈ આગમનું અધ્યયન કરતા હતા, કોઈ વાચના આપતા હતા, કોઈ ભૂમિ પ્રમાર્જન કરતા હતા, કોઈ શુક્રને વંદન કરતા હતા, કોઈ ધર્મકથા કરતા હતા, કોઈ શ્રુતનો ઉપદેશ કરતા હતા, કોઈ અનુજ્ઞા આપતા હતા અને કોઈ તરવને કહેતા હતા. સાર્થવાહે પ્રથમ આચાર્યને અને પછી અનુક્રમે સર્વ સાધુઓને વંદના કરી. તેઓએ તેને પાપનો નાશ કરનાર ‘ધર્મલાલ’ આપ્યો. પછી આચાર્યના ચરણકમળની પાસે રાજહંસની પેઠે બેસી સાર્થવાહે આનંદ સહિત નીચે પ્રમાણે કહેવાનો આરંભ કર્યો—

“હે ભગવન! આપને મારી સાથે આવવાનું કહેતાં મેં શરદ્ગતનના મેઘની ગર્જનાની માફકે મિથ્યા સંબ્રમ દેખાડ્યો, કેમકે તે દિવસથી આરંભીને આજ સુધી મેં ‘આવું’ દર્શન કયું નહિ, વંદના કરી નહિ અને અન્નપાન તથા વસ્ત્રાદિકથી આપને ક્યારે પણ સત્કાર કર્યો નહિ. જ્યોત છતાં ક્ષુધામાવરણમાં રહેલા એવા મેં આ શું કયું? આપની અવજ્ઞા કરી, પોતાનાં વચનનો ભંગ કર્યો. હે મહારાજ! આ મારા પ્રમાદચરણને માટે.

૧ પોતાને અર્થે નહા કરેલ ૨ નહીં કરાવેલ. ૩ જીવ નહિત આવ્યત.) ૪ પાંચ તાપવૃં. ૫ એક જાતનું ઘાસ, ૬ નિદ્રાવસ્થા.

આપ ક્ષમા કરો. મહાત્મા લોકે સર્વ સહન કરવાથી હમેશાં સર્વસહાની^૧ ઉપમાને પામેલા જ હોય છે.”

આવું સાર્થવાહતું વચન સાંભળી સૂરિએ કહ્યું—“સાર્થવાહ ! માર્ગમાં હિંસક પશુ-ઓથી અને ચોર લોકોથી તમે અમારી રક્ષા કરી છે તેથી અમારો સર્વ પ્રકારનો સત્કાર તમે કર્યો છે. તમારા સંઘના લોકો જ અમને યોગ્ય અન્નપાનાદિ આપે છે તેથી અમને કંઈ પણ દુઃખ થયું નથી; માટે હે મહામતિ ! જરા પણ ખેદ કરશો નહીં.” સાર્થવાહે કહ્યું—“સંત પુરુષો નિરંતર ગુણને જ જુએ છે, તેથી આપ દોષ સહિત એવો જે હું તેને માટે એ પ્રમાણે કહો છો, પરંતુ હું હવે સર્વ રીતે મારા પ્રમાદથી લિન્ગત થાઉં છું માટે આપ પ્રસન્ન થાઓ અને સાધુઓને આહાર લેવા મારી સાથે મોકલો, જેથી હું ઇચ્છા પ્રમાણે આહાર આપું.” સૂરિ ઓલ્યા—“વર્તમાન યોગવડે જે અકૃત, અકારિત અને અચિત્ત અન્નાદિક હોય તે અમારા ઉપયોગમાં આવે છે એમ તું જાણે છે.” એવી રીતે સૂરિએ કહ્યા પછી ‘જે આપને ઉપયોગમાં આવશે તે જ હું સાધુઓને વહોરાવીશ.’ એમ કહી નમસ્કાર કરી સાર્થવાહ પોતાના આવાસ પ્રત્યે ગયો. તેની પછવાડે જ એ સાધુ વહોરવાને ગયા, પણ દૈવયોગે તેના ઘરમાં સાધુને વહોરાવવા યોગ્ય કંઈ પણ અન્નપાનાદિક તે સમયે હતું નહીં. પછી સાર્થવાહે આમતેમ જોવા માંડ્યું, તેવામાં જાણે પોતાનું નિર્મળ અંતઃકરણ હોય તેવું તાજું ઘૂત જોવામાં આવ્યું. સાર્થવાહે કહ્યું—આ ‘તમારે કદપશે ?’ એટલે સાધુએ ‘ઇચ્છું છું’ એમ કહી પાત્ર ધર્યું. પછી ‘હું ધન્ય થયો, હું કૃતાર્થ થયો, હું પુષ્યવંત થયો,’ એવું ચિંતવન કરવાથી જેતું શરીર રોમાંચિત થયું છે એવા સાર્થપતિએ સાધુને સ્વહસ્તે ઘૂત વહોરાવ્યું, જાણે આનંદાશ્રુવડે કરીને પુષ્યાંકુરને ઉત્પન્ન કરતો હોય એવા તે સાર્થવાહે ઘૂતદાન કર્યા પછી તે જ મુનિને વંદના કરી, એટલે મુનિએ સર્વ કલ્યાણની સિદ્ધિમાં સિદ્ધમંત્ર જેવો ‘ધર્મલાલ’ આપી નિબાશ્રમ પ્રત્યે ગયા. સાર્થવાહને એ દાનના પ્રભાવથી મોક્ષવૃક્ષના ખીજરૂપ અને દુર્લભ એવું ઝોધિષીજરૂ પ્રાપ્ત થયું, રાત્રે કરીને સાર્થવાહ મુનિઓના આશ્રમમાં ગયો. ત્યાં આજ્ઞા માર્ગી, ગુરુમહારાજને વંદન કરી બેઠો, એટલે ધર્મઘોષસૂરિએ તેને મેઘના જેવી ગિરાથી શ્રુતકેવળીના જેવી નીચે પ્રમાણે દેશના આપી—

“ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે, સ્વર્ગ અને મોક્ષને આપનાર છે અને સંસારરૂપી વનને ઉલ્લંઘન કરવામાં માર્ગદેશક^૨ છે. ધર્મ માતાની પેઠે પોષણ કરે છે, પિતાની પેઠે રક્ષણ કરે છે, મિત્રની જેમ પ્રસન્ન કરે છે, બંધુની પેઠે સ્નેહ રાખે છે, ગુરુની પેઠે ઉજ્જવળ ગુણોને વિષે ઉચ્ચપણે આરૂઠ કરે છે અને સ્વામીની જેમ ઉત્કૃષ્ટ પ્રતિષ્ઠાને પ્રાપ્ત કરાવે છે. તે સુખનો મહા હમ્બ^૪ છે, શત્રુરૂપ સંકટમાં વર્મ^૫ છે, શીતથી ઉત્પન્ન થયેલી જડતાને છેદન કરવાને ધર્મ^૬ છે અને પાપના મર્મને જાણનાર છે. ધર્મથી જીવ રાજ થાય છે, ધર્મથી બળદેવ થાય છે, ધર્મથી અર્ધચંદી^૭ થાય છે, ધર્મથી ચક્રવર્તી^૮ થાય છે, ધર્મથી દેવ અને ઇંદ્ર થાય છે, ધર્મથી ત્રૈવેયક અને અનુત્તર વિમાનમાં અહમિંદ્ર દેવપણાને પામે છે અને ધર્મથી તીર્થંકર પદને પણ પ્રાપ્ત થાય છે. જગત્માં ધર્મથી સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિ થાય છે. દુર્ગતિમાં પડતા જંતુઓને ધારણ કરે છે તેથી તે ‘ધર્મ’ કહેવાય છે. તે ધર્મ દાન, શીલ,

૧ પૃથ્વી ૨ સમકિત. ૩ માર્ગ બતાવનાર. ૪ મહેલ. ૫ બખાર. ૬ ઉચ્ચતા. ૭ વાસુદેવ.

તપ અને ભાવના ભેદથી ચાર પ્રકારનો છે. તેમાં જે દાનધર્મ છે તે જ્ઞાનદાન, અભયદાન અને ધર્મોપશ્રદ્ધદાન એવા નામથી ત્રણ પ્રકારે કહ્યો છે. ધર્મને નહિ બાણનારા પુરુષોને વાચના અને દેશનાદિકનું દાન આપવું અગર જ્ઞાનના સાધનોનું દાન આપવું તે જ્ઞાનદાન કહેવાય છે. જ્ઞાનદાનવડે પ્રાણી પોતાનું હિતાહિત બાણે છે અને તેથી જીવાદિ તત્ત્વોને બાણી વિરતિને પ્રાપ્ત કરે છે. વળી જ્ઞાનદાનથી પ્રાણી ઉજ્જવળ કેવળજ્ઞાન પામી, સર્વલોકના અનુશ્રદ્ધકારી લોકાગ્ર ઉપર આરૂઢ થાય છે એટલે મોક્ષપદને પામે છે.

“મન, વચન અને કાયાએ કરીને જીવનો વધ કરવો નહીં, કરાવવો નહીં અને કરનારની અનુમોહના કરવી નહીં તેનું નામ અભયદાન કહેવાય છે. તે જીવ-સ્થાવર અને ત્રસના ભેદથી બે પ્રકારના છે; અને તે બંનેના પશુ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે પ્રકાર છે. પર્યાપ્તપણાના કારણરૂપ છ પર્યાપ્તિઓ-આહાર, શરીર, ઈન્દ્રિય, શ્વાસોચ્છ્વાસ, ભાષા અને મન એ નામની છે. તે પર્યાપ્તિઓ એકેન્દ્રિયને ચાર, વિકલેન્દ્રિયને પાંચ અને પચ્ચેન્દ્રિય જીવોને છ-એમ અનુક્રમે હોય છે. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ તે એકેન્દ્રિય સ્થાવરો કહેવાય છે. તેઓમાં પહેલાં ચાર છે, તે સૂક્ષ્મ અને બાહર એવા બે પ્રકારના છે અને વનસ્પતિ પ્રત્યેક અને સાધારણ એવા બે ભેદવાળી છે. તેમાં પશુ સાધારણ વનસ્પતિના સૂક્ષ્મ અને બાહર એવા બે ભેદ છે. ત્રસ જીવો દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પચ્ચેન્દ્રિય, એમ ચાર પ્રકારના છે. તેમાં પચ્ચેન્દ્રિયના સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી એવા બે ભેદ છે. જેઓ મન અને પ્રાણ પ્રવૃત્ત કરી શિક્ષા, ઉપદેશ અને આલાપને બાણે છે તે સંજ્ઞી કહેવાય છે અને તેઓથી વિપરીત તે અસંજ્ઞી કહેવાય છે. સ્પર્શન, રસન (જિહ્વા); ઘ્રાણ (નાસિકા), ચક્ષુ અને શ્રોત્ર (કાન) એ પાંચ ઈન્દ્રિયો છે અને તેઓના અનુક્રમે સ્પર્શ, રસ, ગંધ, રૂપ અને શબ્દ એ વિષયો છે. દ્વિન્દ્રિય જીવોમાં કૃમિ, શંખ, ગંડાલા, જળો, કપદિંકા^૩ અને છીપો વગેરે વિવિધ આકૃતિવાળા પ્રાણીઓ છે, જૂ, માંકણ, મંકોડા અને શીખ વગેરેને ત્રીન્દ્રિય જાંતુઓ કહ્યા છે, અને પતંગ, મક્ષિકા(માખી), જમર અને ડાંસ વગેરેને ચતુરિન્દ્રિય ગણ્યા છે. જળ, સ્થળ ને આકાશચારી તિર્થો, તેમજ નારકી, મનુષ્ય અને દેવતાં એ સર્વને પચ્ચેન્દ્રિય જીવો કહ્યા છે. આ પ્રકારના સર્વ જીવોના પર્યાય (આયુષ્ય)નો ક્ષય કરવો, તેઓને દુઃખ આપવું અને તેઓને કલેશ ઉત્પન્ન કરવો એ ત્રણ પ્રકારે વધ કહેવાય છે. તે ત્રણે પ્રકારના જીવવધને ત્યાગ કરવો તેનું નામ અભયદાન કહેવાય છે. જે પુરુષ અભયદાન આપે છે તે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થ આપે છે; કારણ કે વધથી બચાવેલો જીવ જો જીવે છે તો તેને ચારે પુરુષાર્થ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. દરેક પ્રાણીને રાજ્ય, સામ્રાજ્ય અને દેવરાજ્ય કરતાં પશુ જીવિતન્ય વધારે પ્રિય છે અને તે જ કારણથી અશુચિમાં રહેલા કૃમિને અને સ્વર્ગમાં રહેલા ઈન્દ્રને પશુ પ્રાણાપહારી ભય સરખો છે. માટે સુખુદ્ધિ પુરૂષે નિરંતર સર્વ જગતને ઈષ્ટ એવા અભયદાનને વિષે અપ્રમત્ત થઈને પ્રવર્તવું ભેઈએ. અભયદાન દેવાથી મનુષ્ય પરભવે મનોહર શરીરવાળો, દીર્ઘાયુષી, આરોગ્યવંત, રૂપવંત, લાવણ્યમાન તથા શક્તિમાન થાય છે.

૧ પોતાને હોય તેટલો પર્યાપ્ત પૂરી કરે તે પર્યાપ્ત કહેવાય છે અને પૂરી કર્યા અગાઉ મરણ પામે છે તે અપર્યાપ્ત કહેવાય છે. ૨ એછદ્રી, તેછદ્રી અને ચૌરેદ્રી. ૩ કાડીઓ.

“ધર્મોપગ્રહ દાનના દાયકશુદ્ધ, ગ્રાહકશુદ્ધ, દેયશુદ્ધ, કાળશુદ્ધ અને ભાવશુદ્ધ એવા પાંચ પ્રકાર થાય છે. તેમાં ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યવાળો, સારી બુદ્ધિવાળો, આશંસા વિનાનો, જ્ઞાનવાન તથા આપીને પશ્ચાન્તાપ નહિ કરનારો દાન આપે તે દાયકશુદ્ધ દાન કહેવાય છે. આવું ચિત્ત, આવું વિત્ત અને આવું પાત્ર મને પ્રાપ્ત થયું તેથી હું કૃતાર્થ થયો છું એમ માનનારો તે શુદ્ધ દાયક કહેવાય છે. સાવધ યોગથી વિરક્ત, ત્રણ ગૌરવથી વર્જિત, ત્રણ ગુપ્તિ^૧ ધારક, ઈપાંચ સમિતિ પાળનાર, રાગદ્વેષથી વર્જિત, નગર-નિવાસ-સ્થાન-શરીર-ઉપકરણાદિકમાં મમતા રહિત, અઢાર સહસ્ર શીલાંગના ધારણ કરનાર, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયીના ધારણ કરનાર, ધીર, સુવર્ણ અને લોહમાં સમદર્શિમાન, ધર્મધ્યાન અને શુક્લ ધ્યાનમાં સ્થિતિ કરનાર, જિતેન્દ્રિય, કુક્ષિસંબલ,^૨ હૃમેશાં શકિત પ્રમાણે નાના પ્રકારનાં તપ કરનાર, અખંડિતપણે સત્તર પ્રકારના સંયમને પાળનાર, અઢાર પ્રકારનાં બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરનાર-એવા ગ્રાહકને દાન દેવું તે ગ્રાહકશુદ્ધ દાન કહેવાય છે. એતાળીશ દોષથી રહિત અશન, પાન, ખાદ્ય, સ્વાદ્ય અને વસ્ત્ર, સંસ્તારકાલિકેતુ^૩ જે દાન તે દેયશુદ્ધ દાન કહેવાય છે. યોગ્ય કાળે પાત્રને દાન આપવું તે કાળશુદ્ધ દાન અને કામના^૪ રહિત શ્રદ્ધાથી આપવું તે ભાવશુદ્ધ દાન કહેવાય છે. દેહ વિના ધર્મનું આરાધન થતું નથી અને અન્નાદિક વિના દેહ રહેતો નથી, માટે હૃમેશાં ધર્મોપગ્રહદાન^૫ દેવું. જે માણસ અશનપાનાદિ ધર્મોપગ્રહદાન સુપાત્રને આપે છે તે તીર્થનો અવિચ્છેદ કરે છે અને પરમપદને પામે છે.

“સાવધયોગનું જે પ્રત્યાખ્યાન કરવું તેને શીલ કહે છે અને તે દેશવિરતિ તથા સર્વ-વિરતિ એવા બે પ્રકારે છે. તેમાં દેશવિરતિના પાંચ અણુવ્રત, ત્રણ ગુણુવ્રત અને ચાર શિક્ષાવ્રત એવા બાર પ્રકાર છે. સ્થૂલ અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ એ પાંચ અણુવ્રત જિનેશ્વરે કહ્યા છે. દિગ્વિરતિ, ભોગોપભોગ વિરતિ અને અનર્થદંડ વિરતિ એ ત્રણ ગુણુવ્રત કહેવાય છે અને સામાયિક, દેશાવગાશિક, પૌષ્ઠ તથા અતિથિસંવિભાગ એ ચાર શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે. એ પ્રકારનો દેશવિરતિ ગુણુ શુશ્રુષા^૬ વગેરે ગુણુવાળા, યતિધર્મના અનુરાગી, ધર્મપથ્ય ભોજનને ઇચ્છનારા, શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા અને આસ્તિક્ય એ પાંચ લક્ષણુ યુક્ત સમકિતને પામેલા, મિથ્યાત્વથી નિવૃત્ત થયેલા અને સાનુબંધ ક્રોધના ઉદયથી વર્જિત એવા ગૃહમેથી^૭ મહાત્માઓને ચારિત્રમોહનીનો નાશ થવાથી ઉત્પન્ન થાય છે. સ્થાવર અને ત્રસણવોની હિંસાદિકેતુ^૮ સર્વથા વર્જવું તે સર્વવિરતિ કહેવાય છે અને તે સિદ્ધરૂપી મહેલ પર ચડવાને નિઃસરણીરૂપ છે. એ સર્વવિરતિ પ્રકૃતિથી અદ્ય કષાયવાળા, ભવસુખમાં વિરાગી^૯ અને વિનયાદિ ગુણોને વિષે રક્ત એવા મહાત્મા મુનિઓને પ્રાપ્ત થાય છે.

“જે કર્મને તપાવે તે તપ કહેવાય છે. તેના બાહ્ય અને અભ્યંતર એવા બે ભેદ છે. અનશન, ઊનોદરી, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસત્યાગ, કાયકલેશ અને સંલીનતા એ છ પ્રકારનાં બાહ્ય

૧ પાપસહિત. ૨ રસગૌરવ, ઋદ્ધિગૌરવ, સાતાગૌરવ. ૩ મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કામગુપ્તિ. ૪ ઇર્ષ્યા સમિતિ, ભાષા સમિતિ, એષણા સમિતિ, આદાનનિષ્કેપણુ સમિતિ, પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ. ૫ ઉદરપૂર્તિ માત્ર જ આહારને ગ્રહણ કરનાર. ૬ સંચારો વગેરે. ૭ વાંચજા. ૮ ધર્મના ઉપશ્લેષ-શૂલ દાન. ૯ ધર્મ અપણેચ્છા. ૧૦ ગૃહસ્થ. ૧૧ સંસારસુખથી વિરક્ત,

તપ કહેવાય છે. તથા પ્રાયશ્ચિત, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, વિનય, કાર્યોત્સર્ગ અને શુભ ધ્યાન એ છ પ્રકારનાં અભ્યંતર તપ કહેવાય છે.

“જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયીના ધારણ કરનારને વિષે અદ્વિતીય ભકિત, તેના કાર્યનું કરવું, શુભની જ ચિંતા અને સંસારની નિંદા કરવી તે ભાવના કહેવાય છે. એ ચાર પ્રકારનો ધર્મ અપાર કૃણા મોક્ષકૃણા)ને આપવામાં સાધનરૂપ છે, તેથી ભવભ્રમણથી ભય પામેલા મનુષ્યોએ સાવધાન થઈને તે સાધવા યોગ્ય છે.”

ઉપર પ્રમાણે દરશના સાંભળી ધનશેઠે કહ્યું—“ સ્વામિન્ ! આ ધર્મ ઘણે કાળે મારા સાંભળવામાં આજે આપ્યો છે, આટલા દિવસ સુધી હું મારા કર્મથી ઠગાયો છું.” એ પ્રમાણે કહી ગુરુના ચરણકમળને તથા બીજા મુનિઓને વંદન કરી પોતાના આત્માને ધન્ય માનતો પોતાના નિવાસસ્થાન પ્રત્યે ગયો. એવી ધર્મદેશનાથી પરમાનંદમાં મગ્ન થયેલા સાર્થવાહે તે રાત્રિને ક્ષણવત્ નિર્ગમન કરી. શયન કરી ઊઠેલા તે સાર્થવાહના સમીપ ભાગે પ્રાતઃકાળે કોઈ મંગળ-પાઠક શંખના જેવી ગંભીર અને મધુર ધ્વનિવડે આ પ્રમાણે બોલ્યો—“ ધનાંધકારથી મલિન થયેલી, પશ્ચિમીની શોભાને ચોરનારી અને પુરુષોના વ્યવસાયને હરનારી રાત્રિવર્ષાઋતુની પેઠે ચાલી ગઈ છે; જેમાં તેજસ્વી અને પ્રચંડ કિરણોવાળો સૂર્ય ઉદય પામેલો છે અને જે પુરુષોને વ્યવસાય કરવામાં સુહૃદ સમાન છે એવો આ પ્રાતઃકાળ શરદઋતુના સમયની માફક વૃદ્ધિ પામતો બન્યો છે. જે શરદઋતુના સમયમાં—તત્ત્વગોઘવડે બુદ્ધિવંત પુરુષોના મનની પેઠે સરોવર અને સરિતાઓના જળ નિર્મળ થવા લાગ્યાં છે, આચાર્યના ઉપદેશવડે સંશય રહિત થયેલા ગ્રંથોની પેઠે સૂર્યના કિરણોથી શુષ્ક પંકવાળા માર્ગો ઘણા સુગમ થયેલા છે. માર્ગના ચીલાની અને ચક્રધારાની અંદર જેમ શકટની શ્રેણિઓ ચાલે તેમ નદીઓ પોતાના બંને તટની મધ્યમાં ધીમે ધીમે વહન થવા લાગી છે અને રસ્તાઓ પકવ થયેલા સ્યામો,^૧ નીવાર, વાહુક અને કુંવલાદિકથી બાણે પાંચોતું આતિથ્ય કરતા હોય તેવા જણાય છે. તે શરદઋતુ પવને કરી ચલિત થયેલા ઇક્ષુવનના શબ્દોથી બાણે પ્રવાસીઓને યાનાધિરૂઢ થવાનો સમય સૂચવતી હોય તેવી લાગે છે. વાહજાંઓ સૂર્યના પ્રચંડ કિરણોથી તપેલા પાંચલોકોને ક્ષણ વાર છત્રરૂપ થવા લાગ્યા છે. સંઘના સાંઠડાઓ પોતાની કાંઠયોથી ભૂમિનું લેહન કરે તે બાણે સુખયાત્રા કરવા માટે પૃથ્વીનું વિષમપણું ટાળતા હોયની તેવા જણાય છે. અગાઉ માર્ગમાં જળના પ્રવાહો ગર્જના કરતા અને પૃથ્વી ઉપર ઉછળતા જેવામાં આવતા હતા, તે આ વખતે વર્ષાઋતુના મેઘની માફક નાશ પામી ગયા છે. કૃણાવડે નમ્ર થયેલી વલ્લીઓથી અને પગલે પગલે નિર્મળ જળનાં ઝરણથી માર્ગો પાંચ લોકોને યત્ન સિવાય પાથેયવાળા થયેલા છે; અને ઉત્સાહ ભરેલા ચિત્તવાળા ઉઘમી લોકો રાજહંસની પેઠે દેશાંતર જવાને ઉતાવળ કરવા લાગ્યા છે.” મંગલપાઠકના એવા શબ્દો સાંભળીને, ‘એણે મને પ્રયાણસમય જણાવ્યો’ એમ વિચારી સાર્થવાહે પ્રયાણભેરી વગડાવી. પૃથ્વી અને આકાશના મધ્ય ભાગને પૂરી દેનાર ભેરીનાદથી, ગોપાલના ગોશૂંગના શબ્દથી જેમ ગાયનો સમૂહ ચાલે તેમ સર્વ સાર્થ ત્યાંથી ચાલ્યો. ભવ્ય પ્રાણીરૂપી કર્મોને ઊંધ કરવામાં પ્રવીણ મુનિઓથી પરિવૃત્ત આચાર્યે કિરણોવડે પરિવૃત્ત સૂર્યની પેઠે ત્યાંથી વિહાર કર્યો. સર્વ સંઘની રક્ષાને માટે આગળ,

^૧ તુચ્છ ધાન્યો.

પાછળ અને પાશ્વ લાગમાં રક્ષક પુરુષોને સાર્થપતિ ધનશેઠે પ્રયાણ કર્યું. સાર્થ જ્યારે તે મહાટવી ઉતરી ગયો ત્યારે સાર્થપતિની આજ્ઞા લઈ ધર્મધોષ આચાર્ય ત્યાંથી અન્ય સ્થાનકે વિહાર કરી ગયા. નદીઓનો સમૂહ જેમ સમુદ્રને પ્રાપ્ત થાય તેમ સાર્થવાહ પણ નિર્વિઘ્નપણે માર્ગનું ઉલ્લંઘન કરી વસંતપુર પહોંચ્યો. ત્યાં થોડા સમયમાં તેણે કેટલાક ઉપસ્કરો વેચ્યા અને કેટલાક નવા શ્રદ્ધા કર્યા. પછી સમુદ્રથી જેમ મેઘ ભરાય તેમ સર્વાંત્ર દ્રવ્યાદિકથી ભરપૂર થઈ ધનશેઠ પુનઃ ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિતપુરે આવ્યો. કેટલેક કાળે આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં તે કાળધર્મ પામ્યો.

મુનિદાનના પ્રભાવથી તે જ્યાં સર્વદા એકાંત સુખમ નામનો આરો વર્તે છે એવા ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રમાં સીતા નદીના ઉત્તર તટ તરફ અને જંબૂવૃક્ષના પૂર્વ લાગમાં યુગલીઆરૂપે ઉત્પન્ન થયો. તે ક્ષેત્રના યુગલીઆઓ ત્રીજા દિવસને છેડે લોજ્ય પદાર્થની ઇચ્છાવાળા, ખસો છપ્પન પૃષ્ઠ કરંડકે^૧ સુકત, ત્રણ કોશના શરીરવાળા, ત્રણ પલ્લોપમના આયુષ્યવાળા અદ્ય કષાયવાળા, મમતા રહિત અને આયુને અતે એક વખત જેઓને પ્રસવ થાય છે એવા હોય છે. તેઓને એક અપત્યનું જોડકું થાય છે, તેને ઓગણપચાસ દિવસ સુધી પાળીને પછી તેઓ મૃત્યુ પામે છે અને ત્યાંથી દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રમાં સ્વભાવથી જ શર્કરા જેવી સ્વાદિષ્ટ રેતી છે, શરદૂત્તની ચંદ્રિકા જેવા નિર્મળ જળ છે અને રમણિક ભૂમિઓ છે. તે ક્ષેત્રમાં મધાંગ વગેરે દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષો છે, જેઓ યુગલીઆઓને અચત્ને વાંછિત પદાર્થ આપે છે. તેમાં મધાંગ નામના કલ્પવૃક્ષો મધ આપે છે; લૂગાંગ નામના કલ્પવૃક્ષો પાત્ર આપે છે, તુર્યાંગ નામના કલ્પવૃક્ષો વિવિધ શબ્દોવડે ઉત્તમ એવા વાજિત્રો આપે છે, દીપશિખાંગ અને જ્યોતિષ્કાંગ નામના કલ્પવૃક્ષો અદ્ભુત પ્રકાશ આપે છે, ચિત્રાંગ નામના કલ્પવૃક્ષો પુષ્પોની માળાઓ આપે છે, ચિત્રરસ નામના કલ્પવૃક્ષો લોજન આપે છે, મણ્યંગ નામના કલ્પવૃક્ષો આભૂષણો આપે છે, ગેહાકાર નામના કલ્પવૃક્ષો ઘર આપે છે અને અનગ્ન નામના કલ્પવૃક્ષો દિવ્ય વસ્ત્રો આપે છે. એ કલ્પવૃક્ષો નિયત અને અનિયત બંને પ્રકારના અર્થોને આપે છે. ત્યાં બીજાં પણ કલ્પવૃક્ષો સર્વ પ્રકારના ઇચ્છિતને આપનારા છે, સર્વ ઇચ્છિત તીર્થોને આપનારા કલ્પવૃક્ષો પ્રાપ્ત થવાથી ધનશેઠનો જીવ યુગલીઆપણે સ્વર્ગીની જેમ વિષયસુખનો અનુભવ કરવા લાગ્યો.

યુગલીઆનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી તે ધનશેઠનો જીવ પૂર્વ જન્મના દાનના ફળથી સૌધર્મ દેવલોકે દેવતા થયો. ત્યાંથી ચ્યવી પશ્ચિમ મહાવિદેહમાંહેની ગંધિલાવતી વિજયમાં વૈતાઢ્ય પર્વતની ઉપર ગંધાર દેશમાં ગંધસ્મૃદ્ધિ નગરને વિષે વિદ્યાધરશિરોમણિ શાતબળા નામના રાજાની ચંદ્રકાંતા નામની ભાર્યાની કૂક્ષીથી પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. બળવડે તે મહાબળવાન હોવાથી તેનું ‘મહાબળ’ એવું નામ પાડ્યું. રક્ષકોએ રક્ષા કરેલો અને લાલનપાલન કરેલો મહાબળ કુમાર વૃક્ષની પેઠે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો; ચંદ્રની પેઠે અનુક્રમે સર્વ કળાઓથી પૂર્ણ થયેલો તે મહાભાગ લોકોના નેત્રને ઉત્સવરૂપ થયો. યોગ્ય સમય આવ્યો એટલે અવસરને જાણનારા માતા-પિતાએ જાણે મૂર્તિમતી વિનયલક્ષ્મી હોય તેવી વિનયવતી નામની કન્યા સાથે તેના લગ્ન કર્યા. કામદેવના તીક્ષ્ણ હૃદયારૂપ, કામિનીઓને કાર્મણ્ય અને રતિના લીલાવનરૂપ યૌવનને તે કુમાર પ્રાપ્ત થયો. તેના ચરણ અનુક્રમથી કુર્મની પેઠે ઉન્નત અને

સરખા તળીયાવાળા હતા, તેનો મધ્ય ભાગ સિંહના મધ્યભાગને તિરસ્કાર કરવામાં અગ્રેસર હતો અને તેનું વક્ષસ્થળ પર્વતની શિલા સદૃશ હતું. તેના ઉદ્ભવ એવા બંને સ્કંધો વૃષભસ્કંધની શોભાને ધારણ કરવા લાગ્યા. તેની બુજાએ શેષનાગની ક્ષણની શોભા ધારણ કરવા લાગી, તેનું લલાટ અર્ધ જાગેલા પૂર્ણિમાના ચંદ્રની લીલાને અહણ કરવા લાગ્યું અને તેની સ્થિર આકૃતિ મણિના જેવી દંતશ્રેણીથી અને નખોથી તેમજ સુવર્ણના જેવી કાંતિવાળા શરીરથી મેરુપર્વતની સમગ્ર લક્ષ્મીની તુલના કરવા લાગી.

એક દિવસ સુખદિવાન, પરાક્રમી અને તત્ત્વજ્ઞ વિદ્યાધરપતિ શતબળ રાજ એકાંતે વિચાર કરવા લાગ્યો—‘અહો ! આ શરીર સ્વાભાવિક અશુચિમય છે, તો તેને ઉપસ્કરોથી નહું નહું કરી કેટલા કાળ સુધી ગોપવતું ? અનેક પ્રકારે સત્કાર કર્યા છતાં પણ જો એક વખત સત્કાર ન થાય તો બળ પુરુષની પેઠે આ દેહ તત્કાળ વિકાર પામે છે. અહો ! બહાર પડેલા વિષ્ટા, મુત્ર તથા કંઈ વગેરે પદાર્થોથી પ્રાણીઓ દુષ્ટાય છે, પણ શરીરની અંદર તેજ સર્વ પદાર્થો રહેલા છે તેનાથી કેમ દુષ્ટાતા નથી ? જીર્ણ થયેલા વૃક્ષના કોટરમાં જેમ સર્પ, વીંછી વગેરે ફૂર પ્રાણીઓ ઉત્પન્ન થાય છે તેમ આ શરીરમાં પીડા આપનાર અનેક રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. શરદ્ગતુના મેઘની માફક આ કાયા સ્વભાવથી જ નાશવંત છે. યૌવનલક્ષ્મી વિદ્યુતની પેઠે જ્વેતજ્વેતામાં નાશી જનારી છે. આયુષ્ય પતાકાની પેઠે અપજ છે, સંપત્તિઓ તરંગની જેવી તરલ છે. લોભ બુજાગની ક્ષણ જેવા વિષમ છે અને સંગમ સ્વપ્નની જેવો મિથ્યા છે. શરીરની અંદર રહેલો આત્મા કામ-ક્રોધાદિકના તાપોથી તપાયમાન થઈ પુટપાકની પેઠે રાત્રિ દિવસ રંધાયા કરે છે. અહો ! આ અતિ દુઃખ પ્રાપ્ત કરાવનારા વિષયોમાં સુખ માનનારા પ્રાણીઓ અશુચિસ્થાનમાંજેના અશુચિ કીડાની પેઠે કાંઈપણ વિરાગ પામતા નથી ! દુરંત વિષયના સ્વાદમાં પરાધીન ચિત્તવાળો મનુષ્ય, અંધ જેમ કૂવાને દેખે નહીં તેમ પોતાના પગની આગળ રહેલા મૃત્યુને દેખતો નથી. વિષની માફક આપાત-માત્રમાં જ મધુર એવા વિષયોથી આત્મા અચૂર્ણ પામી બચે છે અને તેથી પોતાના હિતને માટે કાંઈપણ વિચાર કરી શકતો નથી. ચારે પુરુષાર્થની તુલ્યતા છતાં પણ આત્મા પાપ-રૂપ એવા અર્થ-કામને વિષે પ્રવર્તે છે, પરંતુ ધર્મ અને મોક્ષમાં પ્રવર્તતો નથી. પ્રાણીઓને આ અપાર સંસારરૂપી સમુદ્રમાં અમૂલ્ય રત્નની પેઠે મનુષ્યપણું ધણું ફૂલું છે; કદાપિ માનુષ્ય પ્રાપ્ત થયું તથાપિ તેમાં લગવાનું અર્હતદેવ અને સુસાધુ ગુરુ પુષ્પયોગથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. જો આપણે મનુષ્ય ભવતું ક્ષણ અહણ ન કરીએ તો વસ્તીવાળા શહેરમાં ચોરોથી લૂંટાયા જેવું થાય, માટે કવચધારી મહાબળકુમારને રાજ્યભાર આરોપણ કરીને હું સ્વેચ્છિત કરું. એમ વિચારી શતબળ રાજએ તરત જ પુત્રને બોલાવ્યો. અને તે વિનીતકુમારને રાજ્ય અહણ કરવાનો બોધ કર્યો. પિતાની આજ્ઞાથી તેણે રાજ્યભાર વહન કરવાને કબૂલ કર્યું. મહાત્માઓ ગુરુજનોની આજ્ઞાને ભંગ કરવામાં લીકું હોય છે. પછી શતબળ રાજએ મહાબળકુમારને સિંહાસન ઉપર બેસાડી—અભિષેક કરી પોતાની હાથે તિલક મંગળ કર્યું. મચકુંદના પુષ્પ જેવી કાંતિવાળા ચંદ્રનના તિલકથી તે નાનો રાજ ચંદ્રવડે જેમ ઉદયાચળ શોભે તેમ શોભવા લાગ્યો. હંસની પાંખ જેવા પોતાના ચિત્તા સંખંધી છત્રવડે, શરદ્ગતુના મેઘથી જેમ ગિરિરાજ શોભે તેમ શોભવા લાગ્યો. નિર્મળ બગલાના બેડાથી જેમ મેઘ શોભે તેમ ચલાયમાન બે સુંદર આમરોથી તે વિરાજવા

લાગ્યા. ચંદ્રના ઉદય સમયે જેમ સમુદ્ર ધ્વનિ કરે તેમ તેના અલિષેક સમયે દિશાઓને ગળવી મૂકતો મંગળ વાજાંત્રોનો ધ્વનિ ગંભીર શબ્દ કરવા લાગ્યો. રૂપાંતરે બંધે ખીજે શતબળ રાજા હોય તેમ સામંતો અને મંત્રીઓ તેની પાસે આવી તેને માન્ય કરવા લાગ્યા.

આવી રીતે પુત્રને રાજ્યપદે બેસાડી શતબળ રાજાએ આચાર્યના ચરણ સમીપે જઈ શમસામ્રાજ્ય (ચારિત્ર) ગ્રહણ કર્યું. તેણે અસાર વિષયોને છોડી ઈ સારરૂપ ત્રણ રત્નો (જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર) ધારણ કર્યાં, તથાપિ તેની સમચિત્તા અખંડ રહી. તે જિતેન્દ્રિય પુરુષે કષાયને, નદી જેમ કાંકાના વૃક્ષને ઉન્મૂલન કરે તેમ મૂળથી ઉન્મૂલન કર્યાં. તે મહાત્મા મનને આત્મસ્વરૂપમાં લીન કરી, વાણીને નિયમમાં રાખી અને કાયાથી નિયમિત ચેષ્ટાવંત થઈને મહોત્સવપણે દુઃસહ પરિષ્કોને સહન કરવા લાગ્યા. મૈત્ર્યાદિક^૧ ભાવનાથી જેની ધ્યાનસંતતિ વૃદ્ધિ પામેલી છે એવા તે શતબળરાજર્ષિ^૨ બંધે મુક્તિમાં હોય તેમ અમંદ આનંદમાં મગ્ન રહેવા લાગ્યા. ધ્યાન અને તપવડે પોતાના આયુષ્યને લીલામાત્રમાં નિર્ગમન કરી તે મહાત્મા દેવતાઓના સ્થાનને પ્રાપ્ત થયા.

મહાબળકુમાર પણ પોતાના બળવંત વિદ્યાધરોના પરિવારવડે ઈન્દ્રની પેઠે અખંડ શાસનથી પૃથ્વીનું રાજ્ય કરવા લાગ્યો. હંસ જેમ કમલિનીના ખંડોમાં કીડા કરે તેમ તે રમણિયોની સાથે વીંટાઈ સુંદર આરામપંક્તિઓમાં હર્ષથી કીડા કરવા લાગ્યો. તેના નગરમાં હમેશાં થતાં સંગીતના પ્રતિશબ્દોથી બંધે સંગીતનો અનુવાદ કરતી હોય તેવી વૈતાલ્ય પર્વતની ગુફાઓ જણાવા લાગી. આગળ, પાર્શ્વ ભાગમાં અને પશ્ચાત્ ભાગમાં સ્ત્રીઓથી વીંટાઈ રહેલો તે બંધે મૂર્તિમાન શંખારસ હોય તેવો દીપવા લાગ્યો. સ્વચ્છંદતાથી વિષયકીડામાં આસક્ત થયેલા તેને વિષુવવૃત્તી^૩ પેઠે રાત્રિદિવસ સરખા લાગવા લાગ્યા.

એક દિવસ બંધે ખીજા મણિસ્ત્રો હોય એવા અનેક અમાત્ય સામંતોથી અલંકૃત થયેલી સલાભૂમિમાં કુમાર બેઠો હતો અને તેને નમસ્કાર કરીને સર્વ સલાસદો પણ પોતા પોતાના યોગ્ય સ્થાન પર બેઠા હતા. તેઓ કુમારને વિષે એકાગ્ર નેત્ર કરી બંધે યોગની લીલા ધારણ કરતા હોય તેવા જણાતા હતા. સ્વયંબુદ્ધ, સંલિન્નમતિ, શતમતિ અને મહામતિ એ ચાર મુખ્ય મંત્રીઓ પણ આવીને બેઠા હતા; તેમાં સ્વામીની ભક્તિમાં અમૃતના સિંધુતુલ્ય, બુદ્ધિરૂપી રત્નમાં રોહણાચળ પર્વત સમાન અને સમ્યગ્દષ્ટિ એવો સ્વયંબુદ્ધ મંત્રી તે સમયે આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો. - “ અહો! અમે બેતાં છતાં આ વિષયા-સક્ત અમારા સ્વામીનું દુષ્ટ અધોની પેઠે ઈન્દ્રિયોથી હરણ થાય છે. તેની ઉપેક્ષા કરનારા અમને ધિક્કાર છે! આવા વિષયવિનોદમાં વ્યગ્ર થયેલા અમારા સ્વામીનો જનમ વ્યર્થ જાય છે, જેમ બંધીને થોડા જળમાં જેમ મીન ટળવળે તેમ મારું મન દુઃખીત થાય છે. અમારા જેવા મંત્રીઓથી બે આ કુમાર ઉચ્ચ પદને પ્રાપ્ત ન થાય તો અમારામાં અને પરિહાસિક^૪ મંત્રીઓમાં તકાવત શો? માટે અમારે આ સ્વામીને વિજ્ઞપ્તિ કરી હિતમાર્ગમાં લાવવા બેઈએ; કારણ કે રાજાઓ યસારણીની પેઠે, પ્રધાનો જ્યાં દોરે ત્યાં દોરી શકાય છે. કદાપિ સ્વામીના વ્યસનથી જીવનારા લોકો અપવાદ બોલશે તો પણ અમારે કહેવું

૧ મૈત્રી, કરુણા, પ્રમોદ અને માધ્યસ્થ એ ચાર ભાવના. ૨ તુલા અને મેષ રાશિના સર્વ થામ ત્યારે દિવસ રાત્રિ સરખા થાય છે તેને વિષુવવૃત્ત કહે છે. ૩ મરકરા. ૪ નીક.

જોઈએ, કારણ કે હરણોના ભયથી ક્ષેત્રમાં જવ વાવવાનું બંધ રખાતું નથી.” સ્વયંબુદ્ધ મંત્રી જે સર્વ બુદ્ધિવંતોમાં અગ્રણી હતો તેણે આવી રીતે વિચાર કરી અંબલિ જોડી રાજને નીચે પ્રમાણે કહ્યું —

“અરે! આ સંસાર સમુદ્રતુલ્ય છે. નદીઓના જળથી જેમ સમુદ્ર તૃપ્તિ પામતો નથી, સમુદ્રના જળથી જેમ વડવાનળ તૃપ્તિ પામતો નથી, જંતુઓથી જેમ યમરાજ તૃપ્તિ પામતો નથી, કાષ્ઠોથી જેમ અગ્નિ તૃપ્તિ પામતો નથી, તેમ સંસારને વિષે આ આત્મા વિષયસુખથી ક્યારે પણ તૃપ્તિ પામતો નથી. નદીના તટની છાયા, દુર્બન, વિષ, વિષય અને સર્પાદિ જેવી પ્રાણીઓ અત્યંત સેવ્યાથી વિપત્તિને અર્થે થાય છે. સેવન કરેલો કામદેવ તત્કાળ સુખ આપનારો લાગે છે, પરંતુ પરિણામે વિરસ છે અને તે ખંજવાળેલી દહુની^૧ માફક સેવન કરવાથી અત્યંત વૃદ્ધિને પામે છે. કામદેવ નરકનો દૂત છે, વ્યસનનો સાગર છે, વિપત્તિરૂપી લતાનો અંકુર છે અને પાપરૂપી વૃક્ષની નીક છે. મદને^૨ મદની પેઠે પરવશ કરેલો પુરુષ સદાચારરૂપી માર્ગથી ભ્રષ્ટ થઈ ભવરૂપી ખાડામાં પડે છે. ગૃહસ્થના ઘરમાં ઉંઠર પ્રવેશ કરે છે તો તે જેમ અનેક સ્થાનકે ખોદી નાંખે છે તેમ કામદેવ માણસના શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે તો તે પ્રાણીના અર્થ, ધર્મ અને મોક્ષને ખોદી નાંખે છે. સ્ત્રીઓ વિષયવદલીની પેઠે દર્શન, સ્પર્શ અને ઉપલોગથી અત્યંત વ્યામોહ ઉત્પન્ન કરે છે. તે કામરૂપી લુપ્ધક (પારધિ)ની જળ છે અને તેથી હરિણની માફક પુરુષોને અનર્થકારક થઈ પડે છે. જેઓ મશ્કરીના મિત્રો છે તેઓ ફક્ત ખાવાપીવાના અને સ્ત્રીવિલાસના મિત્રો છે, તેથી તેઓ પોતાના સ્વામીનું પરલોક સંબંધી હિત ચિંતવતા જ નથી. તેઓ સ્વાર્થતત્પર, નીચ, લંપટ અને ખુશામતીઆ થઈ પોતાના સ્વામીને સ્ત્રીકથા, ગીત, નૃત્ય અને પરિહાસિક વચનોથી મોહ પમાડે છે. બદરી^૩ વૃક્ષના સંસર્ગથી જેમ કદલી^૪ વૃક્ષ ક્યારે પણ આનંદ પામતું નથી તેમ કુસંગથી કુળવાન પુરુષોનો ક્યારે પણ અભ્યુદય થતો નથી; માટે હે કુળવાન સ્વામિન! પ્રસન્ન થાઓ. આપ પોતે જ સુજ્ઞ છો માટે મોહ પામે નહીં અને વ્યસનાસક્તિ છોડી ધર્મમાં મન લગાડો. છાયા વિનાનું વૃક્ષ, જળરહિત સરોવર, સુગંધહીન પુષ્પ, દંતશૂળ વિનાનો હસ્તિ, લાવણ્ય રહિત રૂપ, મંત્રી વિનાનું રાજ્ય, દેવમૂર્તિ વિનાનું ચૈત્ય, ચંદ્ર વિનાની રાત્રિ, ચારિત્ર રહિત સાધુ, શસ્ત્ર રહિત સૈન્ય અને નેત્ર વિનાનું સુખ જેમ શોભતું નથી, તેમ ધર્મ વિનાનો પુરુષ કદી પણ શોભાને પામતો નથી. ચક્રવર્તી^૫ રાજા પણ જો અધર્મી થાય છે તો તે પરલવે એવો જન્મ પામે છે કે જ્યાં કુત્સિત અન્ન મળે તે પણ રાજ્ય મળ્યા જેવું કલ્પાય છે. જે માણસ મહાકુળમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં પણ ધર્મ ઉપાજનથી રહિત હોય તો તે ધીબલ ભવમાં ધ્વાનની પેઠે અન્યે ઉચ્છિષ્ટ કરેલા અન્નનું ભોજન કરનારો થાય છે. બ્રાહ્મણ પણ ધર્મહીન હોય તો તે પાપને બાંધે છે અને પછી બિડાલની પેઠે દુષ્ટ ચેષ્ટાવાળો થઈ મ્લેચ્છયોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ધર્મરહિત ભવી પ્રાણીઓ પણ બિડાલ, સર્પ, સિંહ, બાજ અને ગીધ વગેરે નીચ યોનિમાં ઘણા ભવ પર્યંત ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાંથી નરકે જાય છે. ત્યાં જાણે વૈરથી ક્રોધ પામેલા હોય તેવા પરમાધાર્મિક દેવતાઓથી અનેક પ્રકારે કદર્થના પામે છે. સીસાનો પિંડ જેમ અગ્નિમાં

૧. દાદર. (ધાધર) ૨ કામદેવ ૩ ખોરડી ૪ કેળ.

ગળે છે તેમ અનેક વ્યસનના આવેગરૂપી અગ્નિની અંદર રહેલા અધર્મી પ્રાણીઓના શરીરો ગળ્યા કરે છે, માટે તેવા અધર્મીઓને ધિક્કાર છે. પરમ બંધુની પેઠે ધર્મથી સુખ મળે છે અને નાવની પેઠે ધર્મવડે આપત્તિરૂપી નદીઓ તરી જવાય છે. જેઓ ધર્મ ઉપાર્જન કરવામાં તત્પર છે તેઓ પુરુષોને વિષે શિરોમણિ થાય છે અને લતાઓ જેમ વૃક્ષનો આશ્રય કરે છે તેમ તેમ સંપત્તિઓ તેમનો આશ્રય કરે છે. ધર્મવડે આધિ, વ્યાધિ અને વિરોધ વગેરે જે પીડાહેતુ છે તે, જળથી જેમ અગ્નિ નાશ પામે તેમ તત્કાળ નાશ પામી જાય છે. પરિપૂર્ણ પરાક્રમથી કરેલો ધર્મ અન્ય જન્મમાં કલ્યાણ સંપત્તિ આપવાને માટે જામીનરૂપ છે. હે સ્વામિન્ ! વધારે શું કહું ? પરંતુ નિઃશ્ચેષ્ટીથી જેમ મહેલના અગ્નિ-ભાગ પર જવાય છે તેમ પ્રાણીઓ બળવાન ધર્મથી લોકાગ્રને પ્રાપ્ત થાય છે. આપ પણ ધર્મ વડે આ વિઘાધરોના નરેન્દ્રપણાને પામેલા છો, માટે તમે ઉત્કૃષ્ટ લાભને વાસ્તે ધર્મને આશ્રય કરો. ”

સ્વયંબુદ્ધ મંત્રીએ એ પ્રમાણે કહ્યા પછી અમાવાસ્થ્યાની રાત્રિની પેઠે મિથ્યાત્વરૂપી અધિકારની ખાણરૂપ અને વિષ સરખી વિષમ મતિવાળો સંલિન્નમતિ નામનો મંત્રી ખોલ્યો—“અરે અરે ! સ્વયંબુદ્ધ ! તમને શાખાશ છે ! તમે પોતાના સ્વામીનું બહુ સારું હિત ઈચ્છો છો ! આડકારથી જેમ આહારનો અનુભવ થાય છે તેમ તમારી ગિરાવડે જ તમારા ભાવનું અનુમાન થાય છે. હુમેશાં સરલ અને પ્રસન્ન રહેનારા સ્વામીના સુખને માટે તમારા જેવા કુલીન અમાત્યો જ આવી રીતે કહે, બીજા તો કહે નહીં ! સ્વભાવથી કઠિન એવા કયા ઉપાધ્યાયે તમને લણાવ્યા છે ? જેથી અકાળે વજ્રપાત જેવાં વચનો તમે સ્વામી પ્રત્યે કહ્યાં ? સેવકો પોતાના લોગના અર્થને માટે સ્વામીની સેવા કરે છે તો તેઓએ પોતાના સ્વામીને ‘તમે લોગ લોગવો નહીં’ એવું કેમ કહેવાય ? જેઓ આ ભવ સંબંધી લોગને છોડી દઈ પરલોકને માટે વતન કરે છે તેઓ હથેલીમાં રહેલ લેહ^૨ પદાર્થને છોડી કોણી ચાટવા જેવું કરે છે. ધર્મથી પરલોકમાં રૂળ મળે છે એમ જે કહેવાય છે તે અસંગત છે, કેમકે પરલોકી જનોને અલાવ છે તેથી પરલોક પણ નથી જ. જેમ ગોળ, પિષ્ટ અને જળ વગેરે પદાર્થોથી મદશક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે તેમ પૃથ્વી, અપ, તેજ અને વાયુથી ચેતના ઉત્પન્ન થાય છે. શરીરથી બુદ્ધો કોઈ શરીરધારી પ્રાણી નથી કે જે આ શરીરને છોડી પરલોકમાં જાય, માટે વિષયનું સુખ નિઃશંકપણે લોગવવું અને પોતાના આત્માને ઠગવો નહીં, કારણ કે સ્વાર્થભંશ કરવો તે જ મૂર્ખતા છે. ધર્મ અને અધર્મની શંકા જ કરવી નહીં, કારણ કે સુઆદિકમાં તે વિદ્વંસક છે અને ધર્મ અધર્મ ખરશુંગની પેઠે વિદ્યમાન જ નથી. સ્નાન, વિલેપન, પુષ્પ અને વસ્ત્રાભૂષણથી પાપાણની પૂજા કરાય તો તેણે શું પુષ્પ કયું ? અને બીજા પાપાણ ઉપર બેસી માણસો મૂત્રોત્સર્ગ અને વિષ્ટા કરે છે તેણે શું પાપ કયું ? જે પ્રાણીઓ કર્મથી ઉત્પન્ન થતા હોય અને મૃત્યુ પામતા હોય તો પાણીના પરપોટા કયા કર્મથી ઉત્પન્ન અને વિપન્ન થાય છે ? બ્યાંસુધી ઈચ્છાવડે ચેષ્ટા કરે છે ત્યાંસુધી ચેતન કહેવાય છે અને વિનષ્ટ થયેલા ચેતનનો પુનર્ભવ નથી. જે પ્રાણી મૃત્યુ પામે છે તે જ પુનઃ ઉત્પન્ન થાય છે એવું વાક્ય સર્વથા યુક્તિરહિત છે, તેથી કહેવા માત્ર જ છે. શિરીષના જેવી કોમળ શબ્દામાં, રૂપલાવણ્યથી સુંદર એવી રમણીઓની સાથે આપણા સ્વામી અવિશંકિતપણે કીડા

૧ નિસરણી અથવા દાદર ૨ ચાટવા યોગ્ય.

કરો અને અમૃત સમાન ભોજ્ય અને પેય પદાર્થોનું યથારુચિ આસ્વાદન કરો; તેનો જે નિષેધ કરે તેને સ્વામીનો વૈરી સમજવો. હે સ્વામિન્ ! જાણે સૌરભ્યથી જ નિષ્પન્ન થયા હો તેમ કર્પૂર, અગરુ, કસ્તૂરી અને ચંદનાદિકથી તમે રાત્રિદિવસ વ્યાપ્ત રહો. હે રાજન્ ! નેત્રની પ્રીતિને માટે ઉદ્યાન, વાહન, કિલ્લા અને ચિત્રશાળાઓ વગેરે જે જે શોભિતા પદાર્થો હોય તેને વારંવાર જુઓ. હે સ્વામિન્ ! વીણા, વેણુ, મૃદંગ વગેરે વાજિંત્રવડે ગવાતાં ગીતોથી થતાં મધુર શબ્દો નિરંતર તમારા કર્ણને રસાયનરૂપ થાઓ. ન્યાસુધી જીવવું ત્યાસુધી વિષયના સુખવડે જીવવું અને ધર્મકાર્યને માટે તલખવું નહીં, કારણ કે ધર્મ અધર્મનું કાંઈ પણ રૂળ નથી.

સંલિન્નમતિનાં વચનો સાંભળી સ્વયંબુદ્ધે કહ્યું-“અરે ! પોતાના અને પરના શત્રુરૂપ નાસ્તિક લોકોને ધિક્કાર છે કે જેઓ, અંધ માણસ જેમ અંધ ટોળાને દોરી કૂવામાં પાડે તેમ માણસોને, આકર્ષણ કરી અધોગતિને વિષે પાડે છે. જેમ સુખદુઃખ સ્વસંવેદનથી જાણી શકાય છે તેમ આત્મા પણ સ્વસંવેદનથી જ જાણવા યોગ્ય છે, તે સ્વસંવેદનમાં બાધાનો અભાવ હોવાથી આત્માનો નિષેધ કરવાને કોઈ પણ શક્તિમાન નથી. ‘હું સુખી છું’, ‘હું દુઃખી છું’ એવી અબાધિત પ્રતીતિ આત્મા સિવાય કોઈને ક્યારે પણ થઈ શકતી નથી. એ પ્રમાણેના જ્ઞાનથી પોતાના શરીરને વિષે આત્માની સિદ્ધિ થાય છે, તો અનુમાનથી પરશરીરમાં પણ તેની સિદ્ધિ થાય છે. સર્વત્ર બુદ્ધિપૂર્વક ક્રિયાની પ્રાપ્તિ દેખાવાથી પરશરીરને વિષે પણ આત્મા છે એવો નિશ્ચય થાય છે. જે પ્રાણી મૃત્યુ પામે છે તે જ પુનઃ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી ચેતનનો પરલોક પણ છે એવું સંશય રહિત જણાય છે, જેમ બાહ્યાવસ્થાથી તરુણાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે અને તારુણ્યમાંથી વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે તેમ જ ચેતન એક જન્મમાંથી બીજા જન્મમાં પણ જાય છે. પૂર્વભવની અનુવૃત્તિ સિવાય તરતનો જન્મેલો બાળક પણ શિખવ્યા સિવાય માતાના સ્તન ઉપર પોતાનું સુખ કેમ અર્પણ કરે ? આ જગતમાં કારણને અનુરૂપ એવું જ કાર્ય જેવામાં આવે છે, તો તે અચેતન ભૂતોથી ચેતન કેમ ઉત્પન્ન થાય ? વળી હે સંલિન્નમતિ ! હું તને પૂછું છું કે ચેતના પ્રત્યેક ભૂતથી ઉત્પન્ન થાય છે કે સમગ્રના સંયોગથી ઉપજે છે ? જે દરેક ભૂતથી ચેતન ઉત્પન્ન થાય એવો પ્રથમ પક્ષ ત્રીજાંવે તો તેટલી જ ચેતના હોવી જોઈએ અને સર્વ ભૂતની એકત્રતા થવાથી જ ચેતના ઉત્પન્ન થાય એવો બીજો પક્ષ ગ્રહણ કરીએ તો તે લિન્ન સ્વભાવવાળા ભૂતોથી એક સ્વભાવવાળો ચેતન કેમ ઉત્પન્ન થાય ? એ સર્વ વિચારવા જેવું છે. રૂપ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ ગુણવાળી પૃથ્વી છે, રૂપ-સ્પર્શ-રસાત્મક ગુણવાળું જળ છે, રૂપ અને સ્પર્શ ગુણવાળું તેજ છે અને એક સ્પર્શ ગુણવાળો મરુત છે, એ પ્રમાણે તે ભૂતોની લિન્ન સ્વભાવતા સર્વના જાણવામાં જ છે. જેમ જળથી વિસદૃશ એવા મોતીની ઉત્પત્તિ જેવામાં આવે છે તેમ અચેતન ભૂતોથી પણ ચેતનની ઉત્પત્તિ થાય એમ તું કહીશ તો તે પણ યુક્ત નથી, કેમકે મોતી વગેરેમાં પણ જળ દેખાય છે; તેમ જળ અને મોતી બન્ને પૌદ્ગલિક જ છે, તેથી તેમાં વિસદૃશપણું નથી. પિષ્ટ, ગોળ અને જળ વગેરેથી થયેલી મહશકિતનું તું દૃષ્ટાંત આપે છે, પણ તે મહશકિત પણ અચેતન છે, તેથી ચેતનમાં તે દૃષ્ટાંત કેમ સંભવે ? દેહ અને આત્માનું એક્યપણું ક્યારે પણ કહી શકાય તેવું નથી; કેમકે તદ્દવસ્થ (મૃત્યુ પામેલા) દેહમાં ચેતન (આત્મા) ઉપલબ્ધ થતો નથી. એક પાષાણ પૂજ્ય છે અને બીજા પાષાણ

ઉપર મૂત્રાદિકનું લેપન થાય છે એ દષ્ટાંત પણ અસત્ છે, કેમકે પાપાણુ અચેતન છે તો તેને સુખદુઃખાદિનો અનુભવ જ શેનો હોય ? માટે આ દેહથી લિન્ન એવો પરલોકવાન^૧ આત્મા છે અને ધર્મ અધર્મ છે કારણ જેનું એવો પરલોક પણ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. અગ્નિના તાપથી જેમ માખણુ ઓગળી જાય છે તેમ સ્ત્રીના આલિંગનથી મનુષ્યોનો વિવેક સર્વ પ્રકારે નાશ પામે છે. અનર્ગળ અને ઘણા રસવાળા આહારના પુદ્ગલને લોગવનાર માણુસ, ઉન્મત્ત પશુની પેઠે ઉચિત કર્મને જાણતો જ નથી. ચંદન, અગરૂ, કસ્તૂરી અને ઘનસાર વગેરેની સુગંધીથી સર્પાદિકની પેઠે કામદેવ મનુષ્યનું આક્રમણ કરે છે. વાડમાં ભરાયેલા વસ્ત્રના છેડાથી જેમ માણુસની ગતિ સ્ખલના પામે છે તેમ સ્ત્રી વગેરેના રૂપમાં સાંલગ્ન થયેલા ચક્ષુથી પુરુષ સ્ખલિત થઈ જાય છે. ધૂર્ત માણુસની મૈત્રીની જેમ થોડીવાર સુખ આપવાથી વારંવાર મોહ પમાડતા સંગીત હમેશાં કુશળને માટે થતા નથી, માટે હે સ્વામિન્ ! પાપના મિત્રો, ધર્મના વિરોધી અને નરકને આકર્ષણ કરવાના પાસરૂપ વિષયોને દૂરથી જ ઓડી દો. એક સેવ્ય થાય છે અને એક સેવક થાય છે, એક યાચક થાય છે અને એક દાતા થાય છે, એક વાહન થાય છે અને બીજાને તેની ઉપર બેસનાર થાય છે, એક અલય માગે છે અને એક અલયદાન આપનાર થાય છે, એ વગેરેથી આ લોકમાં ધર્મ-અધર્મનું મહોટું ફેણ જણાય છે. તે જોતાં પણ જે માણુસ માને નહી તેવા બુદ્ધિવાનનું કલ્યાણુ થાઓ ! ! વધારે શું કહીએ ? હે રાજન્ ! આપે અસત્ વાણીની પેઠે દુઃખ આપનાર અધર્મને ત્યાગ કરવો અને સત્ વાણીની પેઠે સુખના અદ્વિતીય કારણરૂપ ધર્મને ગ્રહણ કરવો.”

એવું સાંલગીને શતમતિ નામનો મંત્રી બોલ્યો-પ્રતિક્ષણુલંચુર પદાર્થ વિષયના જ્ઞાન સિવાય જુદો એવો કોઈ આત્મા નથી અને વસ્તુઓમાં સ્થિરપણુની બુદ્ધિ છે તેનું મૂળ કારણુ વાસના છે, માટે પૂર્વ અને અપર ક્ષણોનું વાસનારૂપ એકત્વ વાસ્તવિક છે, ક્ષણોનું એકત્વ વાસ્તવિક નથી.’

સ્વયંબુદ્ધે કહ્યું-‘કોઈપણ વસ્તુ અન્વય (પરંપરા) રહિત નથી; જળ અને ઘાસ ગાયોમાં દૂધને માટે કલ્પાય છે, આકાશપુષ્પ અને કૂર્મના રોમ જેવી નિરન્વય વસ્તુ આ જગતમાં કોઈ નથી, તેથી ક્ષણુલંચુરપણુની બુદ્ધિ વૃથા છે. જો વસ્તુ ક્ષણુલંચુર હોય તો સંતાનપરંપરા પણ કેમ ક્ષણિક ન કહેવાય ? જો સંતાનનું નિત્યપણું મानीએ તો સમસ્ત પદાર્થ ક્ષણિક કેવી રીતે થાય ? જો સર્વ પદાર્થો અનિત્ય માનીએ તો થાંપણુ મૂકેલી પાછી માગવી, પૂર્વ વાતનું સ્મરણુ કરવું અને* અભિજ્ઞાન કરવું એ સર્વ કેમ ઘટે ? જો જન્મ થાય પછી અનંતર ક્ષણુમાં જ નાશપણું હોય તો બીજી ક્ષણુમાં થયેલો પુત્ર પ્રથમના માતા પિતાનો પુત્ર ન કહેવાય અને પુત્રને પ્રથમ ક્ષણુમાં થયેલા માતાપિતા તે માતાપિતા ન કહેવાય-તેથી તેમ કહેવું અસંગત છે. જો વિવાહના સમય પછીની ક્ષણુ દંપતી ક્ષણુનાશવંત હોય તો તે સ્ત્રીનો તે પતિ નહી અને તે પતિની તે સ્ત્રી નહી એમ બંને માટે તે અસમજસ છે. એક ક્ષણુમાં જે અશુભ કર્મ કરે તે જ બીજી ક્ષણુમાં તેનું ફેણ ન લોગવે અને તેને બીજા લોગવે તો તેથી કૃતનો નાશ અને અકૃતનો આગમ એવા બે મહોટા દોષની પ્રાપ્તિ થાય.’

૧ પુનર્ભવ કરનારો, પરલોકમાં જનારો. *એ ધાન

ત્યાર પછી મહામતિ મંત્રી જોલ્યો—“આ સર્વ માયા છે. તત્ત્વથી કાંઈ નથી. આ સર્વ પદાર્થો જણાય છે તે સ્વપ્ન અને મૃગતૃષ્ણાવત્ મિથ્યા છે. ગુરુ શિષ્ય, પિતા પુત્ર, ધર્મ અધર્મ, પોતાનો અને પારકો—એ સર્વ વ્યવહારથી જોવામાં આવે છે, પણ તત્ત્વથી કાંઈ નથી. જેમ શિયાળ લાવેલું માંસ નદીના તીર ઉપર છોડી માછલાને માટે પાણીમાં દોડ્યો એટલામાં મીન જળમાં પેસી ગયું અને પેલું માંસ ગીધ પક્ષી ઉપાડી ગયું, તેમ જેઓ ઐહિક સુખ છોડી પરલોકને માટે દોડે છે તેઓ ઉભયબ્રહ્મ થઈ પોતાના આત્માને ઠગે છે. પાખંડી લોકોની ખોટી શિખામણો સાંભળી-નરકથી ઝડીને મોહાધીન પ્રાણીઓ વ્રત વગેરેથી પોતાના દેહને દંડે છે અને લાવક પક્ષી જેમ પૃથ્વી પડી જવાની શંકાથી એક પાદ વડે નાચે છે તેમ મનુષ્યો નરકપાતની શંકાથી તપ કરે છે.”

સ્વયંબુદ્ધે કહ્યું—“જો વસ્તુ સત્ય ન હોય તો તેથી પોતપોતાનાં કૃત્યનો કરનાર પોતે કેમ થાય ? આવી જો માયા હોય તો સ્વપ્નમાં પ્રાપ્ત થયેલા હાથી કાર્ય કેમ કરતો નથી ? તમે પદાર્થોના કાર્યકારણભાવ સત્ય માનતા નથી તો પડતા વજની બીક શા માટે રાખો છો ? અને જો એવું હોય તો તમે અને હું—વાચ્ય અને વાચક એવું કાંઈ પણ નથી. ત્યારે વ્યવહારને કરનારી ઇષ્ટની પ્રતિપત્તિ પણ કેમ થાય ? હે દેવ ! વિતંડાવાદમાં પંડિત, સારા પરિણામથી પરાહુમુખ અને વિષયાભિલાષી એવા આ લોકથી તમે છેતરાઓ છો, માટે વિવેકનું અવલંબન કરીને વિષયોનો ત્યાગ કરો અને આ લોક પરલોકના સુખને માટે ધર્મનો આશ્રય કરો.”

એવી રીતે મંત્રીઓનાં જુદા જુદા ભાષણો સાંભળીને પ્રસાદથી સુંદર સુખવાળા રાજાએ કહ્યું—“હિ મહાબુદ્ધિ સ્વયંબુદ્ધ ! તમે ઘણું સારું કહ્યું, તમે ધર્મ ગ્રહણ કરવાનું કહ્યું તે યુક્ત છે, અમે પણ ધર્મદ્વેષી નથી; પરંતુ યુદ્ધમાં જેમ અવસરે મંત્રાત્મ ગ્રહણ કરાય છે તેમ અવસરે ધર્મનું ગ્રહણ કરવું યોગ્ય છે. ઘણે ઢાળે આવેલા મિત્રની પેઠે પ્રાપ્ત થયેલા યૌવનની યોગ્ય પ્રતિપત્તિ કર્યા વિના કોણ ઉપેક્ષા કરે ? તમે જે ધર્મોપદેશ કર્યો તે અયોગ્ય અવસરે કર્યો છે, કેમકે વીણા વાગતી હોય તે સમયે વેદનો ઉદ્ગાર શોભતો નથી. ધર્મનું ફળ પરલોક છે તે સંદેહવાળું છે, માટે તમે આ લોકના સુખાસ્વાદનો કેમ નિષેધ કરો છો ?”

રાજાનાં એવાં વચનો સાંભળી સ્વયંબુદ્ધ અંજલિ જોડી જોલ્યો—“મહારાજ ! આવશ્યક એવા ધર્મના ફળમાં ક્યારે પણ શંકા કરવી યુક્ત નથી. આપને યાદ છે કે બાલ્યાવસ્થામાં આપણે એક દિવસ નંદનવનમાં ગયા હતા, ત્યાં આપણે એક સુંદર કાંતિવાન દેવને જોયા હતા. તે વખતે પ્રસન્ન થયેલા તે દેવે આપને ઉદ્દેશીને કહ્યું હતું—હું અતિબળ નામે તમારો પિતામહ છું. નકારા મિત્રની પેઠે વિષયસુખથી ઉદ્દેગ પામીને મેં તૃણની જેમ રાજ્ય છોડી દીધું અને રત્નત્રયીનું ગ્રહણ કર્યું. અંતાવસ્થાએ પણ વ્રતરૂપી મહેલના કળશરૂપ ત્યાગલાવને મેં ગ્રહણ કર્યો, તો તેના પ્રભાવથી હું લાંતકાધિપતિ દેવતા થયો છું, માટે તમારે પણ અસાર સ સારને વિષે પ્રમાદી થઈને રહેવું નહિ. એવી રીતે કહી વીજળીની જેમ આકાશને પ્રકાશિત કરતા તે દેવ અંતર્ધાન થઈ ગયા હતા; માટે મહારાજ ! આપ તમારા પિતામહના તે વચનને

સ્મરણ કરી પરલોક છે એમ માનો; કારણ કે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ હોય ત્યાં બીજા પ્રમાણની કલ્પના શા માટે કરવી જોઈએ ?”

નૃપતિએ કહ્યું—‘તમે મને પિતામહના વચનનું સ્મરણ કરાવ્યું તે બહુ સારું કયું. હવે હું ધર્મ અધર્મ જેનું કારણ છે એવા પરલોકને માન્ય કરું છું.’ રાજાનું એવું આસ્તિક્ય વચન સાંભળી મિથ્યાદષ્ટિઓની વાણીરૂપ રજમાં મેઘ સમાન સ્વયંબુદ્ધ મંત્રીએ અવકાશ પામીને આનંદ સહિત આ પ્રમાણે કહેવાનો આરંભ કર્યો :—

“હે મહારાજ ! પૂર્વે તમારા વંશમાં કુરુચંદ્ર નામે રાજા થયો હતો. તેને કુરુમતી નામે એક સ્ત્રી હતી અને હરિશ્ચંદ્ર નામે એક પુત્ર હતો. તે રાજા કૌળીની જેમ મોટા આરંભ અને પરિશ્રદ્ધને કરવાવાળો, અનાર્થ કાર્યને વિષે અત્રેસર, યમરાજાની જેવો નિર્દય, દુરાચારી અને ભયંકર હતો; તે પશુ તે રાજાએ ઘણા કાળ પર્યંત રાજ્ય લોગવ્યું, કેપકે પૂર્વોપાર્જિત પુણ્યનું અપ્રતિમ ફળ હોય છે. તે રાજાને અવસાન વખતે ધાતુવિપર્યયનો^૧ રોગ થયો અને તે નજીક આવેલા કલેશની વર્ણિકાર રૂપ થયો. એ રોગથી તેને રૂની ભરેલી શબ્દાઓ કંટક શબ્દા જેવી થઈ પડી, સરસ ભોજનો લીંબડાના રસની જેવા નિરસ લાગવા માંડ્યા. ચંદન-અગરુ-કપૂર-કસ્તુરી વગેરે સુગંધી પદાર્થો દુર્ગંધી જણાવા લાગ્યા. પુત્ર અને સ્ત્રી વગેરે શત્રુની પેઠે દષ્ટિને ઉદ્દેગકારી થયા અને સુંદર ગાયનો ગર્ધેડા, ભેંટ અને શિયાળના સ્વરની જેમ કહ્યુંને કલેશકારી લાગવા માંડ્યા. બ્યારે પુણ્યનો વિચ્છેદ થાય છે ત્યારે સર્વ વિપરીત જ થાય છે. પ્રાંતે દુઃખકારી પણ ક્ષણમાત્ર પ્રીતિકારી વિષયોપચાર કરતા કુરુમતી અને હરિશ્ચંદ્ર ગુપ્ત રીતે જાગૃત રહેવા લાગ્યા. છેવટે અંગારાએ જાણે અંગન કરેલો હોય તેમ દરેક અંગમાં દાહથી વિહળ થયેલો તે રાજા રૌદ્રધ્યાનપરાયણ થઈ મૃત્યુ પામ્યો. તેની ઔર્ધ્વદેહિક ક્રિયા^૩ કરીને જાણે સદાચારરૂપી માર્ગનો પાંથ હોય એવો તેનો પુત્ર હરિશ્ચંદ્ર રાજ્યને વિધિવત્ પાળવા લાગ્યો. પોતાના પિતાનું પાપના ફળથી થયેલું મરણ જોઈને, ગ્રહોમાં સૂર્યની જેમ સર્વ પુરુષાર્થમાં સુખ્ય એવા ધર્મની તે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. એક વખત તેણે પોતાના સુબુદ્ધિ નામના શ્રાવક-બાળમિત્રને એવી આજ્ઞા કરી કે—‘તમારે હમેશાં ધર્મવેત્તા પાસેથી ધર્મ સાંભળી મને કહેવો.’ સુબુદ્ધિ પણ અત્યંત તત્પર થઈને તે પ્રમાણે કરવા લાગ્યો. અનુકૂળ અધિકારવાળી આજ્ઞા સારા માણસોને ઉત્સાહ અર્થે થાય છે. પાપથી ભય પામેલો હરિશ્ચંદ્ર, રોગથી ભય પામેલો માણસ જેમ ઔષધ ઉપર શ્રદ્ધા રાખે તેમ સુબુદ્ધિના કહેલા ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા રાખતો હતો.

“એક વખત નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં શીલંધર નામે મહામુનિને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેથી દેવતાઓ તેમનું અર્ચન કરવાને જતા હતા. આ વૃત્તાંત હરિશ્ચંદ્રને સુબુદ્ધિએ કહ્યો એટલે શુદ્ધ મનવાળો તે રાજા અન્ધારૂઢ થઈ મુનીંદ્ર પાસે આવ્યો. ત્યાં નમસ્કાર કરીને તે બેઠો એટલે મહાત્મા મુનિએ કુમતિરૂપી અંધકારમાં અંદ્રિકા જેવી ધર્મદેશના આપી. દેશનાને અતે રાજાએ હસ્ત જોડી મુનિને પૂછ્યું—‘મહારાજ ! મારા પિતા મૃત્યુ પામીને કઈ ગતિમાં ગયા છે ?’ ત્રિકાળદર્શી મુનિએ કહ્યું—‘રાજા ! તારા પિતા સાતમી નરકને

૧ શારીરિક ધાતુઓનું ફેરફાર થઈ જવું. ૨ નર્ક સંબંધી દુઃખની વાતકી. ૩ મરણ પામ્યા પછી કયલી અગ્નિસંસ્કારાદિ ક્રિયાઓ.

વિષે ગયેલા છે; તેના જેવાને બીજું સ્થાન ન જ હોય.' તે સાંભળી રાજાને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. મુનિને વંદન કરી ત્યાંથી ભઠી તત્કાળ પોતાના સ્થાન પ્રત્યે ગયો અને ત્યાં જઈ પુત્રને પોતાના પદે સ્થાપન કરી સુખુદ્ધિને કહ્યું—'હું દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ, માટે મારી પેઠે આ પુત્રને પણ તમે ધર્મને નિરંતર ઉપદેશ કરજો.' સુખુદ્ધિએ કહ્યું—'મહારાજ ! હું પણ તમારી સાથે વ્રત ગ્રહણ કરીશ અને મારી માફક તમારા પુત્રને મારો પુત્ર ધર્મોપદેશ સંભળાવશે.' પછી રાજા અને સુખુદ્ધિ મંત્રીએ કર્મરૂપી પર્વતનો ભેદ કરવામાં વળ સમાન વ્રત ગ્રહણ કર્યું અને તેનું દીર્ઘ કાળપર્યાંત પ્રતિપાલન કરીને મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા.

"હે રાજા ! તમારા વંશમાં બીજો એક દંડક નામે ભૂપતિ થયો છે. પ્રચંડ શાસનવાળો તે રાજા શત્રુઓને વિષે જાણે સાક્ષાત્ ચમરાજ હોય તેવો હતો. તેને મણિમાલી નામે પ્રખ્યાત પુત્ર હતો; તે પોતાના તેજથી સૂર્યની માફક દિશાઓને વ્યાપ્ત કરતો હતો. દંડક રાજા પુત્ર, મિત્ર, સ્ત્રી, રત્ન, સુવર્ણ અને દ્રવ્યમાં અત્યંત મૂર્છાવાન હતો અને એ સર્વને પોતાના પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય માનતો હતો. આયુષ્ય પૂર્ણ થયે આત્મધ્યાનમાં જ પર્તનારો તે, કાળ કરી પોતાના ભાંડાગારમાં* દુર્ધર અજગર થયો. જે માણસ ભાંડાગારમાં પ્રવેશ કરે તેને અગ્નિ જેવો સર્વભક્ષી અને દારુણાત્મા તે અજગર ગળી જવા લાગ્યો. એક સમયે અજગરે મણિમાલીને ભાંડાગારમાં પ્રવેશ કરતો જોયો ત્યારે પૂર્વજન્મના સ્મરણથી તેણે 'આ મારો પુત્ર છે,' એમ તેને ઓળખ્યો. તે વખતે જાણે મૂર્તિમાન સ્નેહ હોય તેવી શાંતમૂર્તિને ખતાવતા અજગરને જોઈ 'આ કેઈ મારો પૂર્વ જન્મનો બંધુ છે' એમ મણિમાલીના સમજવામાં પણ આવ્યું. પછી જ્ઞાનીમુનિની પાસેથી 'એ પોતાનો પિતા છે' એમ જાણી મણિમાલીએ તેની પાસે બેસી તેને જૈનધર્મ સંભળાવ્યો. અજગરે પણ અહત્ ધર્મને જાણી સવેગભાવ ધારણ કર્યો અને શુભધ્યાનપરાયણ થઈ મૃત્યુ પામી ક્રુવપણાને પ્રાપ્ત થયો. તે દેવતાએ પુત્રના પ્રેમને લીધે સ્વર્ગમાંથી આવીને એક દિવ્ય મુક્તામય હાર મણિમાલીને અર્પણ કર્યો હતો, જે અદ્યાપિ તમારા હૃદય ઉપર રહેલો છે. આપ હરિશ્ચંદ્રના વંશમાં થયેલા છો અને હું સુખુદ્ધિના વંશમાં થયો છું, માટે કમથી આવેલા આ પ્રચારથી તમે ધર્મને વિષે પ્રવર્તો. હવે મેં તમને અવસર સિવાય ધર્મ કરવાની વિશ્વપિત્ર કરી તેનું કારણ સાંભળ્યું—આજે નંદનવનમાં જે ચારણ મુનિઓને મેં જોયા. જગતના પ્રકાશને ઉત્પન્ન કરનારા અને મહામોહરૂપી અંધકારને છેદનારા તે મુનિઓ જાણે એક ઠેકાણે મળેલા સાક્ષાત્ સૂર્ય ચંદ્ર હોય તેવા જણાતા હતા. અપૂર્વ જ્ઞાનથી શોભતા તે મહાત્માઓ ધર્મદેશના આપતા હતા. તે વખતે મેં તેઓને આપના આયુષ્યનું પ્રમાણ પૂછ્યું, ત્યારે 'તમારું માત્ર એક માસનું આયુષ્ય બાકી છે' એમ તેઓએ જણાવ્યું. હે મહામતિ ! એ ઉપરથી હું આપને ધર્મ કરવાની ત્વરા કરું છું."

મહાબળ રાજાએ કહ્યું—'હે સ્વયંભુદ્ ! હે બુદ્ધિના સમુદ્ર ! મારા બંધુ તો તમે એક જ છો, કે જે મારા હિતને માટે લખ્યા કરો છો. વિષયોએ આકર્ષેલા અને મોહનિદ્રાથી નિદ્રાણ થયેલા મને તમે જાગૃત કર્યો તે બહુ સારું કર્યું. હવે મને કહો કે હું શી રીતે ધર્મ સાધું ? આયુષ્ય અદ્ય રહ્યું છે, તો તટલામાં મારે કેટલો ધર્મ સાધવો ? અગ્નિ લાગ્યા પછી તત્કાળ ફૂલો ખેદવો તે કેમ અને ?"

*ભંડારમાં.

સ્વયંબુદ્ધે કહ્યું—‘હે મહારાજ ! ખેદ કરો નહીં અને દૃઢ થાઓ. તમે પરલોકમાં મિત્ર સમાન ચતિધર્મનો આશ્રય કરો. એક દિવસની પણ દીક્ષા પાળનારો માણસ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તો સ્વર્ગની શી વાત ?’ પછી મહાબળ રાજ્યએ તેમ કરવું સ્વીકારી, આચાર્ય જેમ પ્રાસાદમાં પ્રતિમાનું સ્થાપન કરે તેમ પુત્રને પોતાની પદવી ઉપર સ્થાપન કર્યો. તદનંતર દીન અને અનાથ લોકોને તેણે એવું અનુકંપાદાન આપ્યું કે તેથી તે નગરમાં યાચના કરે એવો કોઈ પણ દીન રહ્યો નહીં. જાણે ઈંદ્ર હોય તેમ તેણે સર્વ જ્યૈષ્ઠ્યોમાં વિચિત્ર પ્રકારના વસ્ત્ર, માણિક્ય, સુવર્ણ અને કુસુમાદિકથી પૂજા કરી. પછી સ્વજનોને ખમાવી, મુનીંદ્રના ચરણ સમીપે જઈ તેણે મોક્ષલક્ષ્મીની સખીરૂપ દીક્ષા અંગીકાર કરી. સર્વ સાવધયોગની વિરતિ કરવાની સાથે તે રાજર્ષિએ ચતુર્વિધ આહારનું પણ પ્રત્યાખ્યાન કર્યું. પછી સમાધિરૂપી અમૃતના ઝરામાં નિરંતર મગ્ન રહી કમલિનીના ખંડની પેઠે તેઓ જરા પણ ગ્લાનિ પામ્યા નહીં, પરંતુ મહાસત્વશિરોમણિ તે જાણે લોભ્ય પદાર્થનું લોભન કરતા હોય અને પેય પદાર્થનું પાન કરતા હોય તેમ અક્ષીણ કાંતિવાળા થવા લાગ્યા. બાવીશ દિવસનું અનશન પાળીને પ્રાંતે સમાધિમાં પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારનું સ્મરણ કરતાં તેમણે કાળ કર્યો. ત્યાંથી જાણે દિવ્ય અશ્વો હોય તેવા પોતે સંચિત કરેલા પુણ્યવડે તેઓ તટકાળ દુર્લભ એવા ઈશાન કલ્પને પ્રાપ્ત થયા. ત્યાં શ્રીપ્રભુ નામના વિમાનમાં ઉત્પન્ન થવાના શયનસંપુટને વિષે મેઘના ગર્ભમાં જેમ વિદ્યુત્પુંજ ઉત્પન્ન થાય તેમ તે ઉત્પન્ન થયા. દિવ્ય આકૃતિ, સમચતુરક્ષ સંસ્થાન, સપ્ત ધાતુઓથી રહિત શરીર, શિરીષ યુગ્પના જેવી સુકુમારતા, દિશાઓના અંતરલાગને આકાંત કરે એવી કાંતિ, વજ્ર જેવી કાયા, મોટો ઉત્સાહ, સર્વ પ્રકારનાં પુણ્ય લક્ષણો, ઈચ્છા પ્રમાણે રૂપ ધારણ કરવાની શક્તિ, અવધિજ્ઞાન, સર્વ વિજ્ઞાનમાં પારંગતપણું, અણિમાદિ આઠ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ, નિર્દોષતા અને અચિંત્ય વૈભવ-એવા સર્વ ગુણો યુક્ત તે લલિતાંગ એવું સાર્થક નામ ધારણ કરનાર દેવ થયા. બંને ચરણમા રતનના કડાં, કટીલાગ ઉપર કટીસૂત્ર, હાથમાં કંકણ, ભુજાઓમાં ખાળુખંધ, વક્ષઃસ્થળ ઉપર હાર, કંડમાં ઐવેયક (ગળચવો), કાનમાં કુંડળ, મસ્તક ઉપર યુગ્પમાળા તથા કીરીટ-વગેરે આભૂષણો, દિવ્ય વસ્ત્રો અને સર્વ અંગોના ભૂષણરૂપ યૌવન તેને ઉત્પન્ન થવાની સાથે જ પ્રાપ્ત થયું. તે વખતે પ્રતિશબ્દોથી દિશાઓને ગબાવી મૂકતા હુંદુભિ વાગ્યા અને ‘જગતને આનંદ કરો તથા જ્ય પામે’ એવા શબ્દો મંગળપાઠકો બોલવા લાગ્યા. ગીત વાણંતના નિર્દોષથી અને બંદીજનોના કોલાહળથી આકુળ થયેલું તે વિમાન, જાણે પોતાના સ્વામીના આવવાથી થયેલા હર્ષવડે ગર્જના કરતું હોય તેવું જણાવા લાગ્યું. પછી જેમ સૂતેલો માણસ બેઠે તેમ તે લલિતાંગ દેવ ઉઠીને આવી રીતનો દેખાવ જોઈ વિચારવા લાગ્યો—‘શું આ ઈન્દ્રબળ છે ? શું સ્વપ્ન છે ? શું માયા છે ? કે શું છે ? આ સર્વ ગીતનૃત્યાદિ મને ઉદ્દેશીને કેમ પ્રવર્તે છે ? આ વિનીત લોકો મારે વિષે સ્વામીપણું ધારણ કરવાને માટે કેમ તદ્દપી રહ્યા છે ? અને આ લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ, આનંદના સદનરૂપ, સેવવા લાયક, પ્રિય અને રમણીય ભુવનમાં હું કયાંથી આવ્યો છું ?’ આવી રીતે તેના મનમાં વિતર્કો સ્ફુરી રહ્યા હતા, તેવામાં પ્રતિહારે તેની પાસે આવી, અંજલિ જોડી કોમળ ગિરાથી નીચે પ્રમાણે વિજ્ઞાપિત કરી—

૧ ઋષ દેવલોક, હમાન કલ્પ-ખીજી દેવલોક.

“હે નાથ ! આપના જેવા સ્વામીથી આજ અમે ધન્ય થયા છીએ અને સનાથ થયા છીએ, તેથી નમ્ર સેવકો ઉપર આપ અમૃતતુલ્ય દૃષ્ટિથી પ્રસાદ કરો હે સ્વામિન્ ! સર્વ ઇચ્છિતને આપનારું, અવિનાશી લક્ષ્મીવાણું અને સર્વ સુખનું સ્થાન એવું આ ઇશાન નામે દ્વિતીય દેવલોક છે. આ દેવલોકમાં જે વિમાનને હમણા આપ અલંકૃત કરો છો તે શ્રીબ્રહ્મા નામે પુણ્યયોગે પ્રાપ્ત કર્યું છે. આપની સભાના મંડનરૂપ આ સર્વે સામાનિક દેવતાઓ છે, જેઓથી તમે એક છો તો પણ બાણે અનેક છો એવું આ વિમાનમાં દેખાય છે. હે સ્વામિન્ ! મંત્રના સ્થાનરૂપ એવા આ તેત્રીશ પુરોહિત દેવતાઓ છે અને તેઓ આપની આજ્ઞાની ઇચ્છા કરે છે, માટે તેમને સમયોચિત આદેશ કરો. આનંદ કરવામાં પ્રધાનપણું કરનારા આ પર્ષદાના દેવતાઓ છે, જેઓ લીલાવિલાસની ગોષ્ઠીમાં આપના મનને રમાડશે. નિરંતર બખ્તરના પહેરનારા, છત્રીશ પ્રકારનાં તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોને ધારણ કરનારા અને સ્વામીની રક્ષા કરવામાં ચતુર એવા આ તમારા આત્મરક્ષક દેવતાઓ છે. આપના નગરની (વિમાનની) રક્ષા કરનારા આ લોકપાલ દેવતાઓ છે, સૈન્યના ધુરંધર એવા આ સેનાપતિઓ છે અને આ પૌરવાસી તથા દેશવાસી જેવા પ્રકીર્ણક દેવતાઓ આપની પ્રબરૂપ છે. તેઓ સર્વે આપની આજ્ઞાને નિર્માદ્ય તરીકે પણ પોતાના મસ્તક ઉપર ધારણ કરશે. આ આલિયોગિક દેવતાઓ આપની દાસરૂપે સેવા કરનારા છે અને આ કિર્દિબધક દેવતાઓ સર્વ પ્રકારનાં મલિન કાર્ય કરનારા છે. સુંદર રમણીઓથી રમણિક આંગણવાળા, મનને પ્રસન્ન કરનારા અને રત્નોથી રચેલા આ તમારા પ્રાસાદો છે, સુવર્ણકમળની ખાણરૂપ આ રત્નમય વાપિકાઓ છે, રત્નના અને સુવર્ણના શિખરવાળા આ તમારા ક્રીડાપર્વતો છે. હર્ષકારી અને સ્વચ્છ જળવાળી આ ક્રીડાનદીઓ છે, નિત્ય યુગ્મ કળને આપનારા આ ક્રીડાઉઘાનો છે અને પોતાની કાંતિવડે દિશાઓના સુખને પ્રકાશિત કરનાર બાણે સૂર્યમંડળ હોય એવો સુવર્ણ અને માણિક્યથી રચેલો આ તમારો સભામંડપ છે. ચામર, આદર્શ અને પંખા જેઓના હાથમાં છે એવી આ વારાંગનાઓ તમારી સેવામાં જ મહોત્સવને માનનારી છે અને ચાર પ્રકારનાં વાદ્યમાં ચતુર એવો આ ગંધર્વવર્ગ આપની પાસે સંગીત કરવાને સજ્જ થઈ રહ્યો છે.”

આ પ્રમાણે પ્રતિહારીએ કહ્યા પછી દીધો છે ઉત્થોગ જેણે એવા તે લલિતાંગ દેવને અવધિજ્ઞાનથી જેમ આગલા દિવસની વાતનું સ્મરણ થાય તેમ પૂર્વ જન્મનું સ્મરણ થયું. ‘અહો ! પૂર્વે હું વિદ્યાધરોનો સ્વામી હતો. મને ધર્મામિત્ર એવા સ્વયંબુદ્ધ મંત્રીએ જેનેન્દ્ર ધર્મનો યોગ કર્યો હતો, તેથી દીક્ષા લઈને મેં અનશન કર્યું હતું. તેનું આ ફળ પ્રાપ્ત થયું છે. અહો ધર્મનો અચિંત્ય પ્રભાવ છે !’ એવી રીતે પૂર્વજન્મનું સ્મરણ કરી તત્કાળ ત્યાંથી ઊઠી છડીદારે જેને હાથનો ટેકો આપ્યો છે એવા તે દેવે સિંહાસન અલંકૃત કર્યું. તે સમયે જ્યક્ષ્વનિ સ્ફુરી રહ્યો. દેવતાઓએ તેમનો અભિષેક કર્યો, ચામરો વીંઝાવા લાગ્યા અને ગાંધર્વો મધુર અને મંગળગીતો ગાવા લાગ્યા. પછી લક્ષ્મીવડે ભાવિત મનવાળા તે લલિતાંગ દેવે ત્યાંથી ઊઠી ચૈત્યમાં જઈ શાશ્વતી અહર્પ્રતિમાઓની પૂજા કરી અને દેવતાઓના ત્રણ આમના ઉદ્દગારથી મધુર અને મંગળમય ગાયનોની સાથે વિવિધ સ્તોત્રોથી જિનેશ્વરની સ્તુતિ કરી. પછી તેણે જ્ઞાનદીપક પુસ્તકો વાંચ્યા અને મંડપના સ્તંભ ઉપર ડાબલામાં રહેલા અરિહંતના અસ્થિનું અર્ચન કર્યું.

પછી પૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવું દિવ્ય આતપત્ર^૧ ધારણ કરવાથી પ્રકાશમાન થઈ તે કીડા-ભુવનમાં ગયો. ત્યાં તેણે પોતાની પ્રભાથી વિદ્યુતપ્રભાને પણ ભગ્ન કરનારી સ્વયંપ્રભા નામે દેવીને દીઠી. તેનાં નેત્ર, મુખ અને ચરણ અતિશય કોમળ હતાં, તેથી તેઓના મિષથી બાણે લાવણ્યસિંધુના મધ્યમાં રહેલ કમલવાટિકા^૨ જેવી તે જણાતી હતી. અનુપૂર્વથી સ્થૂલ અને ગોળ એવા ઉરૂથી બાણે કામદેવે પોતાના ભાથાને ત્યાં સ્થાપન કર્યા હોય તેવી તે જણાતી હતી. રાજહંસના ટોળાવડે વ્યાપ્ત તટોથી જેમ સરિતા^૩ શોભે તેમ નિર્મળ વસ્ત્રવાળા વિપુલ નિતંબથી તે શોભતી હતી. પુષ્ટ અને ઉન્નત સ્તનોનો ભાર વહન કરવાથી કૃશ થયું હોય તેમ વજના મધ્યભાગ જેવા કૃશ ઉદરથી તે મનોહર લાગતી હતી. તેનો ત્રણ રેખાવાળો અને મધુર સ્વર બોલનારો કંઠ બાણે કામદેવના વિજયને કહેનારો શંખ હોય તેવો જણાતો હતો. બિંબકળને તિરસ્કાર કરનાર ઓષ્ઠથી અને નેત્રરૂપી કમળોના નાળવાની લીલાને ગ્રહણ કરનારી નાસિકાથી તે ઘણી સુંદર જણાતી હતી. પૂર્ણિમાના અર્ધા કરેલા ચંદ્રમાની સર્વ લક્ષ્મીને હરનારા તેના સુંદર અને સ્નિગ્ધ લલાટથી તે ચિત્તને હરી લેતી હતી. કામદેવના હિંડોળાની લીલાને ચોરનારા તેના કર્ણ હતા. પુષ્પબાણના ઘનુધ્વની શોભાને હરનારી તેની બ્રહ્મુટી હતી. સુખરૂપી કમળની પાછળ ફરનારો બાણે ભ્રમરસમૂહ હોય તેવો અને સ્નિગ્ધ કાળજ જેવો સ્યામ તેનો કેશસમૂહ હતો. સર્વાંગે ધારણ કરેલાં રતનાભરણોની રચનાથી બાણે જંગમપણુને પામેલી કામલતા હોય તેવી તે જણાતી હતી અને મનોહર સુખકમળવાળી હબરો અપ્સરાઓથી તે વીંટળાયેલી હતી, તેથી બાણે ઘણી સરિતાથી વીંટાયેલી ગંગાનદી હોય તેવી તે શોભતી હતી. લલિતાંગ દેવને પોતાની સમીપે આવતા બેઠ તેણીએ અતિશય સ્નેહથી યુક્તિવડે ઊભા થઈ તેનો સત્કાર કર્યો, એટલે તે શ્રીપ્રભ વિમાનનો સ્વામી તેણીની સાથે એક પર્યંક^૪ ઉપર બેઠો. એક ક્યારામાં રહેલી લતા અને વૃક્ષ શોભે તેમ સાથે બેઠેલા તેઓ શોભવા લાગ્યા. નિગડ (બેડી)થી નિયંત્રિત થયેલાની જેમ નિવિડ રાગથી નિયંત્રિત થયેલ તેમનાં ચિત્ત પરસ્પર લીન થઈ ગયા. જેનો પ્રેમ-સૌરભ^૫ અવિચ્છિન્ન છે એવા તે શ્રીપ્રભ વિમાનના પ્રભુએ દેવી સ્વયંપ્રભાની સાથે કીડા કરતાં એક કળામાત્રની પેઠે ઘણો કાળ નિર્ગમન કર્યો.

પછી વૃક્ષથી જેમ પત્ર પડી જાય તેમ આયુ પૂર્ણ થવાથી સ્વયંપ્રભા દેવી ત્યાંથી અધી ગઈ. આયુષ્ય ક્ષીણ થયે ઇંદ્ર પણ રહેવાને સમર્થ નથી. પ્રિયાના વિરહથી ઉત્પન્ન થયેલા દુઃખથી તે દેવ બાણે પર્વતથી આકાંત થયો હોય અને બાણે વજ્રથી તાકિત થયો હોય તેમ મૂર્છા પામ્યો. પછી ક્ષણવારે સંજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને પોતાના પ્રતિશબ્દથી આખા શ્રીપ્રભ વિમાનને વિલાપ કરાવતો તે વારંવાર વિલાપ કરવા લાગ્યો. ઉપવનમાં તેને પ્રીતિ થઈ નહીં, વાપિકામાં આનંદ પ્રાપ્ત થયો નહીં, કીડા પર્વતમાં સ્વસ્થતા પામ્યો નહીં અને નંદનવનથી પણ તે હર્ષિત થયો નહીં. 'હે પ્રિયા, ! હે પ્રિયા ! તું ક્યાં છે ?' એમ બોલી વિલાપ કરતો તે અખિલ વિશ્વ સ્વયંપ્રભામય બેતો ચોતરફ ફરવા લાગ્યો.

અહીં સ્વયંબુદ્ધ મંત્રીને પોતાના સ્વામીના મૃત્યુથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો અને તેણે શ્રીસિદ્ધાચાર્ય નામે આચાર્યની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી. ઘણા કાળ પર્યંત અતિચાર

રહિત વ્રત પાળીને કાળ કરી, તે ઈશાન દેવલોકમાં ઈંદ્રનો દહધમ્ નામે સામાનિક દેવ થયો. તે ઉદાર બુદ્ધિવાળા દેવે પૂર્વ ભવના સંબંધથી બંધુની પેઠે પ્રેમ-વ્યાપ્ત થઈ, ત્યાં આવી લલિતાંગ દેવને આશ્વાસન પમાડવાને કહ્યું—હે મહાસત્ત્વ ! ક્ષત સ્ત્રીને માટે આમ કેમ મોહ પામે છે ? ધીરપુરુષો પ્રાણુત્યાગનો સમય આવે તો પણ આવી ઈશાને પ્રાપ્ત થતા નથી.' લલિતાંગે કહ્યું—બંધુ ! તમે એમ કેમ ઓલો છે ? પ્રાણુનો વિરહ સહન થઈ શકે, પણ કાંતાવિરહ દુઃસહ છે. આ સંસારમાં સારંગલોચના જ એક સારભૂત છે, કેમકે તેના વિના સર્વ સંપત્તિઓ અસાર થઈ ગઈ છે.' તેના એવા દુઃખથી ઈશાનઈંદ્રનો તે સામાનિક દેવ પણ દુઃખી થઈ ગયો. પછી અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ દઈ તેણે કહ્યું—હે મહાનુભાવ ! તમે ખેદ કરો નહીં. મેં જ્ઞાનવડે તમારી થનારી પ્રિયા ક્યાં છે તે બાણ્યું છે; માટે સ્વસ્થ થાઓ અને સાંભળો—પૃથ્વી ઉપર ઘાતકીખંડના પૂર્વ વિદેહ ક્ષેત્રને વિષે નંદી નામે આમમાં દરિદ્ર સ્થિતિવાળો નાગિલ નામે ગૃહપતિ રહે છે. તે ઉદરપૂર્તિ કરવાને માટે નિરંતર પ્રેતની પેઠે લમે છે, તો પણ ક્ષુધિત અને તૃપિત સ્થિતિમાં સૂવે છે અને તેવો જ પાછો ઊઠે છે, દારિદ્ર્યને બુલુક્ષાની જેમ તેને મંદ ભાગ્યમાં શિરોમણિ એવી નાગશ્રી નામે સ્ત્રી છે. પામાના^૩ આધિવાળાને જેમ ઉપરાઉપરી ફેડકીઓ થયા કરે તેમ નાગિલને ઉપરાઉપર છ પુત્રીઓ થઈ. તેની તે પુત્રીઓ ગામના ડુક્કરની જેમ પ્રકૃતિથી ઘણું ખાનારી, કુરપા^૪ અને જગતને વિષે નિંદા પામનારી થઈ. પછી ફરીથી પણ તેની સ્ત્રી સગર્ભા થઈ. આચે દરિદ્રીને શીઘ્ર ગર્ભ ધારણ કરે એવી સ્ત્રી હોય છે. એ સમયે નાગિલ મનમાં ચિંતા કરવા લાગ્યો—આ મારે ક્યા કર્મનું ફળ હશે, જેથી હું મનુષ્ય લોકમાં રહીને પણ નરકની વ્યથા ભોગવું છું, જન્મથી પ્રાપ્ત થયેલા અને જેનો પ્રતિકાર થવો અશક્ય છે એવા આ દારિદ્ર્યથી, ઉધ્ધવડે જેમ વૃક્ષ ક્ષીણ થાય તેમ હું ક્ષીણ થઈ ગયો છું. બાણે પ્રત્યક્ષ અલક્ષી હોય, બાણે પૂર્વ જન્મની વૈરિણી હોય તેવી અને નિર્લક્ષણ મૂર્તિવાળી આ કન્યાઓએ મને પીડ્યો છે. જો હવે આ વખતે પણ દુહિતાનો^૫ પ્રસવ થશે તો હું આ કુટુંબનો ત્યાગ કરી દેશાંતરમાં જતો રહીશ.' એમ ચિંતા કર્યા કરે છે તેવામાં તે દરિદ્રની ગૃહિણીએ પુત્રીને જ જન્મ આપ્યો. કર્ણુમાં સોયના પ્રવેશ જેવો દુહિતાનો જન્મ તેણે સાંભળ્યો એટલે અઘમ બળદ જેમ ભારને છોડી ચાલ્યો બચ તેમ તે નાગિલ કુટુંબને છોડીને ચાલ્યો ગયો. તેની સ્ત્રીને પ્રસવદુઃખ ઉપર પતિ-પ્રવાસની વ્યથા તત્કાળ પડેલા ઘા ઉપર ક્ષાર પડ્યા જેવી થઈ. અતિ દુઃખિત થયેલી નાગશ્રીએ તે કન્યાનું નામ પણ પાડ્યું નહીં, તેથી લોકો તેનું નિર્નામિકા એવું નામ કહેવા લાગ્યા. નાગશ્રીએ તેનું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન કર્યું નહીં તો પણ તે બાળા વૃદ્ધિ પામવા લાગી. વજ્રથી હણાયેલા પ્રાણીનું પણ આયુષ્ય ત્રુટિત ન થયું હોય તો મૃત્યુ થતું નથી. અલંત દુર્ભંગા* અને માતાને ઉદ્દેગ કરનારી તે બાલિકા ખીજને ઘરે હલકા કામ કરી કાળ નિર્ગમન કરવા લાગી. એકદા ઉત્સવને દિવસે કોઈ ધનાઢ્યના બાળકના મોહક બેઈ તે બાલિકા પોતાની માતા પાસે મોહક માંગવા લાગી. તે વખતે તેની માતાએ ગુસ્સે થઈને કહ્યું—મોહક શું તારા આપ થાય છે કે તું તે માંગે છે ? જો તારે મોહક ખાવાની ઈચ્છા હોય તો અંબરતિલક પર્વત ઉપર કાષ્ઠનો ભારો લેવા દોરડી

૧ હરણ સરખા લોચનવાળી સ્ત્રી. ૨ ભૂખ. ૩ ખસ. ૪ પુત્રી. * દુર્ભંગિયાળી.

લઈને જા.' પોતાની માતાની અડાયા છાણુના અગ્નિ જેવી દહન કરનારી વાણી સાંભળીને રૂઠન કરતી તે બાળા રબળુ લઈને પર્વત ભણી ચાલી. તે સમયે તે પર્વતના શિખર ઉપર એકરાત્રિ પ્રતિમાએ રહેલા યુગંધર નામે મુનિને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું, તેથી સંનિહિત રહેલા દેવતાઓએ કેવળજ્ઞાનના મહિમાનો ઉત્સવ કરવાનો આરંભ કર્યો હતો. પર્વતની નજીકના નગર અને ગ્રામવાસી લોકો એ સમાચાર સાંભળી તે મુનીશ્વરને વંદન કરવા ઉતાવળા ઉતાવળા આવતા હતા. નાના પ્રકારના અલંકાર અને ભૂષણોથી શોભિત થયેલા લોકોને આવતા જોઈ જાણે ચિત્રમાં આલેખેલી હોય તેમ નિસ્મય પામીને નિર્નામિકા ભણી રહી. પરંપરાએ લોકોનું આગમન-કારણ જાણી દુઃખના ભારની પેઠે કાષ્ઠના ભારને છોડી દઈ ત્યાંથી ચાલી અને ખીજા લોકોની સાથે પર્વત ઉપર ચલી. તીર્થો સર્વને માટે સાધારણ છે. તે મહામુનિને ચરણને કલ્પવૃક્ષ સદૃશ માનનારી નિર્નામિકાએ આનંદથી તેમને વંદના કરી. કહ્યું છે કે ગતિને અનુસરનારી મતિ થાય છે. મુનીશ્વરે મેઘની જેવી ગંભીર વાણીથી લોકસમૂહને હિતકારી અને આહલાદકારી ધર્મદેશના આપી-કાચા સૂત્રના ભરેલા ખાટલાની ઉપર આરોહણ કરનારની જેમ મનુષ્યોને વિષયનું સેવન સંસારરૂપ ભૂમિને વિષે ધાડવાને માટે જ છે. જગત્તમં પુત્ર, મિત્ર અને કલત્ર વિગેરેનો સમાગમ એક ગ્રામમાં રાત્રિનિવાસ કરી સૂતેલા વટેમાર્ગી જેવો છે. ચોરાશી લાખ યોનિમાં ભમતાં જીવોને જે અનંત દુઃખનો ભાર છે તે પોતાના કર્મના પરિણામથી ઉત્પન્ન થયેલો છે.'

આ પ્રમાણેની દેશના સાંભળી અંજલી જોડી નિર્નામિકા બોલી-‘હે ભગવન્ ! આપ રાય અને રંકને વિષે સમદાષ્ટવાળા છો તેથી હું વિસૃપ્તિ કરીને પૂછું છું કે આપે સંસારને દુઃખના સહનરૂપ કહ્યો, પરંતુ મારાથી અધિક દુઃખી કોઈ છે ?’

કેવળી ભગવતે કહ્યું—‘હે દુઃખી બાળા ! હે ભદ્રે ! તારે તો શું દુઃખ છે, તારી કરતાં પણ અત્યંત દુઃખી જીવો છે તેની હકીકત સાંભળ. જેઓ પોતાના દુષ્કર્મના પરિણામથી નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાંથી કેટલાકનાં શરીર લેદાય છે, કેટલાકનાં અંગ છેદાય છે અને કેટલાકનાં મસ્તક જુદાં પડે છે, તે નરક ગતિમાં પરમાધાર્મિક અસુરોથી કેટલાક પ્રાણીઓ તલ પીલવાની પેઠે યત્રિથી પીલાય છે, કેટલાક કાષ્ઠની જેમ ઢાણુ કરવતોથી વેરાય છે અને કેટલાકને મ્હોટા લોહના ઘણથી લોહપાત્રોની પેઠે ફૂટાય છે. તે અસુરો કેટલાકને શૂળીની શબ્દા ઉપર સુવાડે છે, કેટલાકને વસ્ત્રની પેઠે શિલાતળ સાથે અક્ષયે છે અને કેટલાકના શાકની પેઠે ખંડ ખંડ કરે છે. તે નારકી જીવોનાં શરીર વૈકિંચ હોવાથી તરત ફરીથી મળી જાય છે, એટલે તે પરમાધાર્મિકો પુનઃ તેવી રીતે પીડિત કરે છે. એવી રીતનાં દુઃખ ભોગવતાં તેઓ કરુણ સ્વરથી આકંઠ કરે છે. ત્યાં તૃપ્તિ થયેલા જીવોને વારંવાર તપાવેલા સીસાનો રસ પાય છે અને છાયાની ધ્વિજાવાળા પ્રાણીઓને અસિપત્રનામના વૃક્ષ નીચે ખેસાડે છે. પોતાના પૂર્વ કર્મનું સંભરણુ કરતા તે નારકો મુહૂર્ત માત્ર પણ વેદના વિના રહી શકતા નથી. હે વત્સે ! તે નપુંસકવેદી નારકીઓને જે દુઃખ થાય છે તે સર્વાનું વર્ણન પણ માણસને દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે.

* તરવાર જેવા પાંદડાવાળા.

વળી એ નારકીઓની વાત તો દૂર રહી, પરંતુ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે એવા જળચર, સ્થળચર અને આકાશચારી તિર્યંચ પ્રાણીઓ પણ પોતાના પૂર્વ કર્મવડે પ્રાપ્ત થયેલા અનેક પ્રકારનાં દુઃખ ભોગવે છે. જળચર જીવોમાંનાં કેટલાક તો એક બીજાનું લક્ષણ કરી જાય છે, કેટલાકને બગલાંઓ ગળી જાય છે. ત્વચાના અર્થી મનુષ્યો તેઓની ત્વચા ઉતારે છે, માંસની પેઠે તેઓ ભુંજાય છે, ખાવાની ઇચ્છાવાળા તેઓને પકાવે છે અને ચરખીની ઇચ્છાવાળા તેઓને ગાળે છે. સ્થળચર જંતુઓમાં નિર્બળ મૃગ વગેરેને સબળ સિંહ વગેરે પ્રાણીઓ માંસની ઇચ્છાથી મારી નાખે છે. મૃગયામાં આસક્ત ચિત્તવાળા માંસની ઇચ્છાથી અથવા ક્રીડા નિમિત્તે તે નિરપરાધી પ્રાણીઓનો વધ કરે છે અને બળદ વિગેરે પ્રાણીઓ ક્ષુધા-તૃષ્ણા-ટાઢ તડકો સહન કરવો, અતિભાર વહન કરવો અને ચાણુક-અંકુશ-પરોણાનો માર ખમતો વગેરે ક્રિયાથી ઘણી વેદના પામે છે. આકાશચારી પક્ષીઓમાં તેતર, શુક, કપોત અને ચકલા વગેરેને તેઓના માંસની ઇચ્છાવાળા બાજ, સિંચાનક અને ગીધ પક્ષીઓ પકડીને ખાઈ જાય છે તથા શિકારીઓ એ સર્વને નાના પ્રકારના ઉપાયથી પકડી ઘણી વિટંબના પમાડે છે. તે તિર્યંચોને બીજા શસ્ત્ર તથા જળાદિકના પણ અનેક લય હોય છે, માટે પોતપોતાના પૂર્વકર્મનું નિર્બંધન જેનો પ્રસાર ન રોકી શકાય એવું છે.

જેઓને મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત થાય છે તેઓમાં પણ કેટલાક પ્રાણીઓ જન્મથી જ આંધળા, બહેરા, પંચુ અને કોઢીયા થાય છે, કેટલાએક ચોરી કરનારા અને પરસ્ત્રીગમન કરનારા પ્રાણીઓ નારકીની પેઠે જુદા જુદા પ્રકારની શિક્ષાથી નિર્મૂલ પામે છે અને કેટલાક નાના પ્રકારના વ્યાધિઓથી પીડાતા પોતાના પુત્રોથી પણ ઉપેક્ષાને પામે છે. કેટલાએક મૂલ્યથી વેચાયેલા (નોકર, ગુલામ વગેરે) અચ્ચરની પેઠે પોતાના સ્વામીની તાડના-તર્જના ખમે છે, ઘણા ભાર ઉપાડે છે અને ક્ષુધા તૃષ્ણાનાં દુઃખ સહન કરે છે.

પરસ્પરના પરાભવથી કલેશ પામેલા અને પોતપોતાના સ્વામીના સ્વામીત્વથી બદ્ધ થયેલા દેવતાઓને પણ નિરંતર દુઃખ રહેલું છે. સ્વભાવથી દારૂણ અને અપાર એવા આ સંસારમાં, સમુદ્રમાં જેમ જળજંતુઓનો પાર નથી તેમ દુઃખનો પણ પાર નથી. ભૂત-પ્રેતાદિકથી સંકુલિત સ્થાનમાં જેમ મંત્રાક્ષર તેનો પ્રતિકાર કરનાર હોય છે, તેમ દુઃખના સ્થાનરૂપ આ સંસારમાં જિનોપશ* ધર્મ સંસારદુઃખનો પ્રતિકાર કરનાર છે. અતિ ભારથી જેમ વહાણ સમુદ્રમાં ડૂબી જાય તેમ હિંસાથી પ્રાણી નરકરૂપી સમુદ્રમાં ડૂબી જાય છે, માટે કદાપિ હિંસા કરવી નહીં. હંમેશા અસત્યનો ત્યાગ કરવો, કારણ કે અસત્ય બોલવાથી વટોળીઆથી જેમ તૃણ ભમે તેમ માણસ આ સંસારમાં ચિરકાળ ભમ્યા કરે છે. કોઈનું પણ અદત્ત લેવું નહીં એટલે કે કોઈ પણ ચીજની ચોરી કરવી નહીં, કારણ કે કાવચ ફળના સ્પર્શની જેમ અદત્ત લેવાથી ક્યારે પણ સુખ થતું નથી. અબ્રહ્મચર્યનો ત્યાગ કરવો, કારણ કે અબ્રહ્મચર્ય રાંકની પેઠે ગળે પકડીને માણસને નરકમાં લઈ જાય છે. પરિબ્રહ્મ એકઠો કરવો નહીં, કારણ કે ઘણા ભારથી વૃષભ કાઢવમાં ખુંચી જાય છે, તેમ માણસ પરિબ્રહ્મના વશથી દુઃખમાં ડૂબી જાય છે. જેઓ હિંસા વગેરે પાંચ અવ્રતનો દેશથી પણ ત્યાગ કરે છે તેઓ ઉત્તરોત્તર કલ્યાણસંપત્તિના પાત્ર થાય છે.”

* જિનેશ્વરે કહેલો ધર્મ.

કેવળી ભગવાનના મુખથી એવી હકીકત સાંભળીને નિર્નામિકાને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયે અને લોહના ગોળાની પેઠે તેની કર્મબ્રતિ લેદાણી. તેણીએ તે મુનીશ્વર પાસે સમ્યક્ પ્રકારે સમ્યક્ત્વ ગ્રહણ કર્યું, સર્વજ્ઞપ્રણીત ગૃહસ્થ ધર્મ અંગીકાર કર્યો અને પરલોકરૂપ માર્ગમાં પાયેયન તુલ્ય અહિંસાદિ ધ્યાન અભ્યુક્ત પણ આદર્યાં. પછી મુનિ મહારાજને પ્રણામ કરી જાણે કૃતાર્થ થઈ હોય એમ માનતી તે નિર્નામિકા ભારે લઈ પોતાને ઘરે ગઈ. તે દિવસથી તે સુબુદ્ધિમાન જાણાએ પોતાના નામની પેઠે યુગંધર મુનિની ગિરાને વિસ્મરણ નહીં કરતાં નાના પ્રકારનાં તપ કરવાં માંડ્યાં. તે યૌવનવતી થઈ તો પણ તે દુર્ગતાને કોઈ પરણ્યું નહિ, કારણ કે કડવું તુખડું પાકી ગયું હોય તો પણ તેનું કોઈ ભક્ષણ કરતું નથી. હાલમાં વિશેષ વૈરાગ્યથી અને ભાવથી તે નિર્નામિકા યુગંધર મુનિની પાસે અનશનવ્રત ગ્રહણ કરીને રહેલી છે, માટે હે લલિતાંગ દેવ ! તમે ત્યાં જાઓ અને તેને તમારું દર્શન કરાવો, જેથી તમારામાં આસક્ત થયેલી તે મૃત્યુ પામીને તમારી પત્ની થાય. કહ્યું છે કે “અતે જેવી મતિ તેવી ગતિ થાય છે.”

પછી લલિતાંગ દેવે તેમ કર્યું અને તેના ઉપર રાગવતી થયેલી તે સતી મૃત્યુ પામીને સ્વયંપ્રભા નામે તેની પત્ની થઈ. જાણે પ્રણય ક્રોધથી નાશી ગયેલી સ્ત્રી પાછી પ્રાપ્ત થઈ હોય તેમ પોતાની પ્રિયાને પ્રાપ્ત કરી લલિતાંગ દેવ અધિક ક્રીડા કરવા લાગ્યો; કેમકે ઘણું તાપ લાગ્યો હોય ત્યારે છાયા પ્રીતિને માટે જ થાય છે.

એવી રીતે ક્રીડા કરતાં કેટલોક કાળ ગયા પછી લલિતાંગદેવને પોતાના સ્વયંપ્રભા ચિન્હો જોવામાં આવ્યાં. જાણે તેને વિયોગ થવાના ભયથી હોય તેમ રત્નાભરણો નિસ્તેજ થવા લાગ્યાં, મુકુટની માળાઓ મ્લાન થવા લાગી અને તેનાં અંગવસ્ત્રો મલિન થવા લાગ્યાં. જ્યારે દુઃખ નજીક આવે છે ત્યારે લક્ષ્મીપતિ પણ લક્ષ્મીથી મુક્ત થઈ જાય છે. એ સમયે તેને ધર્મનો અનાદર અને ભોગમાં વિશેષ આસક્તિ થઈ; જ્યારે અંત-સમય આવે છે ત્યારે ઘણું કરીને પ્રાણીઓની પ્રકૃતિમાં ફેરફાર થાય જ છે. તેના પરિજનોના મુખમાંથી અપશુકનમય-શોકકારક અને વિરસ વચનો નીકળવા લાગ્યાં. કહ્યું છે કે ખોલનારાના મુખમાંથી ભાવિકાર્યને અનુસરનારી જ વાચા નીકળે છે. જન્મથી પ્રાપ્ત થયેલી લક્ષ્મી અને લક્ષ્મીરૂપ પ્રિયાએ, જાણે તેણે કાંઈ અપરાધ કર્યો હોય તેમ તેને છોડી દીધો. ક્રીડીને જેમ મૃત્યુ સમયે જ પાંખો આવે છે તેમ તે અદીન અને નિદ્રારહિત હતો, તો પણ અંતસમય નજીક આવવાથી તેને દીનતા અને નિદ્રા પ્રાપ્ત થઈ. હૃદયની સાથે તેના સંધીબંધ શિથિલ થવા લાગ્યાં. મહા બળવાન પુરુષોથી પણ અકર્ય એવા તેના કલ્પવૃક્ષો કંપવા લાગ્યાં. તેના નિરોગી અંગ અને ઉપાંગના સાંધાઓ જાણે ભવિષ્ય કાળે આવવાની વેદનાની શંકાથી હોય તેમ ભ્રમ થવા લાગ્યાં. જાણે જીવજીવોનો સ્થાયીભાવ જોવાને અસમર્થ હોય તેમ તેની દષ્ટિ પદાર્થ ગ્રહણ કરવામાં (જોવામાં) અસમર્થ થવા લાગી. ગર્ભાવાસમાં નિવાસ કરવાના દુઃખનો ભય લાગ્યો હોય તેમ તેનાં સર્વ અંગો કંપા-યમાન થવા લાગ્યાં અને ઉપર મહાવત ઝેડેલો હોય એવા ગજેન્દ્રની પેઠે તે લલિતાંગદેવ, રમ્ય-ક્રીડા પર્વતો, સરિતા, વાપિકા, દીર્ઘિકા અને ઉદાનોમાં પણ પ્રીતિને પામ્યો નહિ. તેની આવી સ્થિતિ જોઈ દેવી સ્વયંપ્રભાએ કહ્યું—“હે નાથ ! આપનો મેં શું અપરાધ કર્યો છે કે આપ આમ વિહ્વળચિત્ત જણાઓ છો ?”

તેણે કહ્યું—‘પ્રિયા ! તે’ કાંઈ પણ અપરાધ કર્યો નથી, હે સુભ્ર ! અપરાધ તો મેં જ કર્યો છે કે પૂર્વ ભવે ઘણો જ ઓછો તપ કર્યો. પૂર્વ જન્મમાં હું વિદ્યાધરનો રાજા હતો ત્યારે લોગકાર્યમાં જાગૃત અને ધર્મકાર્યમાં પ્રમાદવાળો હતો. મારા સુભાગ્યે પ્રેરેલ હોય તેમ સ્વયંબુદ્ધ નામના મંત્રીએ એક માસ શેષ આયુ રહ્યું ત્યારે મને જૈનધર્મનો ઓધ કર્યો અને મેં તેનો સ્વીકાર કર્યો. તે દ્રૂંકી મુદ્દતમાં કરેલા ધર્મના પ્રભાવથી, હું આટલો કાળ શ્રીપ્રભ વિમાનનો સ્વામી રહ્યો; પરંતુ હવે હું વ્યવીશ, કારણ કે અલભ્ય વસ્તુ ક્યારે પણ મળી શકતી નથી.’ તે એવી રીતે બોલે છે તેવામાં ઈંદ્રે આજ્ઞા કરેલો દંડધર્મ નામે દેવ તેની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો—‘આજે ઈશાનકલ્પના સ્વામી નંદી-શ્વરાદિક દ્વીપમાં જિનેન્દ્રપ્રતિમાની પૂજા કરવાને જવાના છે, માટે તમે પણ તેની આજ્ઞાથી ચાલો.’ એવું સાંભળી ‘અહો લાગ્યવશાત્ સ્વામીનો હુકમ પણ સમયને ઉચિત જ થયો !’ એમ બોલતો હર્ષ પામીને પોતાની વલ્લભા સહિત ત્યાં જવા ચાલ્યો. નંદીશ્વર દ્વીપમાં જઈ તેણે શાશ્વતી અર્હતપ્રતિમાની પૂજા કરી અને પૂજા કરતાં ઉપજેલા પ્રમોદથી પોતાનો સ્વવન કાળ વિસરી ગયો. પછી સ્વચ્છ ચિત્તવાળો તે દેવ ઊભા તીર્થો પ્રત્યે જતો હતો. તેવામાં આયુષ્ય ક્ષીણ થવાથી ક્ષીણ તેલવાળા દ્વીપકની પેઠે તે માર્ગમાં જ અભાવ પ્રત્યે પામ્યો—ચ્ચવી ગયો.

જંબૂદ્વીપમાં સાગરની સમીપે રહેલા પૂર્વ વિદેહમાં, સીતા નામની મહાનદીના ઉત્તર તટ તરફ પુષ્કલાવતી નામની વિજયને વિષે, લોહાર્ગલ નામના મ્હોટા નગરના સુવર્ણજંઘ રાજાની લક્ષ્મી નામે સ્ત્રીની કૃષ્ણીથી તે લલિતાંગ દેવનો જીવ પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. આનંદથી પ્રકુલિત થયેલા માતાપિતાએ પ્રસન્ન થઈ શુભ દિવસે તે પુત્રનું સુવર્ણજંઘ નામ પાડ્યું. લલિતાંગદેવના વિયોગથી દુઃખાત્ થયેલી સ્વયંપ્રભા દેવી પણ કેટલેક કાળે ધર્મકાર્યમાં લીન થઈ, ત્યાંથી ચ્ચવી અને તે જ વિજયમાં પુન્ડરીકીણી નગરીના વજ્રસેન રાજાની ગુણુવતી નામે સ્ત્રીથી પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ. તે અતિશય શૈભાવાળી હોવાથી માતા-પિતાએ તેનું શ્રીમતી એવું નામ પાડ્યું. જેના હસ્તપદલવ વિકાસ કરી રહ્યા છે એવી અને કોમળાંગી તે બાળા ઉદ્યાનપાલિકાથી જેમ લતા લાલિત થઈ વૃદ્ધિ પામે તેમ ધાર્ત્રી-ઓથી લાલિત થયેલી અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામવા લાગી. પોતાની સ્નિગ્ધ કાંતિથી જાણે જગન-તળને પદલવિત કરતી હોય એવી તે રાજબાળાને—સુવર્ણની મુદ્રિકાને જેમ રત્ન પ્રાપ્ત થાય તેમ—ચૌવન પ્રાપ્ત થયું. એકદા સંધ્યાની અખલેખા જેમ પર્વત ઉપર ચડે તેમ તે પોતાના સર્વતોભદ્ર નામના મહેલ ઉપર ચડી. તેવામાં મનોરમ નામે ઉદ્યાનમાં કોઈ સુનીશ્વરને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી ત્યાં જતા દેવતાઓ તેના જોવામાં આવ્યા. તેઓને જોઈ ‘આવું મેં પૂર્વે જોયેલું છે’ એમ વિચારનારી તે બાળાને રાત્રિના સ્વપ્નની પેઠે પૂર્વજન્મનું સ્મરણ થયું. જાણે હૃદયમાં ઉત્પન્ન થયેલા પૂર્વભવના જ્ઞાનનો ભાર વહન કરવાને અસ-મર્થ હોય તેમ તે ક્ષણવારમાં મૂર્ચ્છા પામી પૃથ્વી ઉપર પડી ગઈ. સખીઓએ ચંદનાદિક-વડે ઉપચાર કરવાથી સંજા આવી, એટલે ઊઠીને પોતાના ચિત્તમાં વિચારવા લાગી કે—‘પૂર્વ જન્મમાં લલિતાંગ નામે દેવ મારા પતિ હતા, તે સ્વર્ગથી ચ્ચવેલા છે, પણ હાલ તે ક્યાં અવતરેલા છે તેની ખબર ન હોવાથી મને ખીડા થાય છે. મારા હૃદયમાં તે જ સંકાંત થયેલા છે અને તે જ મારા હૃદયેશ્વર છે; કારણ કે કર્પૂરના પાત્રમાં લવણ

કોણુ નાખે ? તે મારા પ્રાણપતિ જો મારા વચનગોચર ન થાય* તો ખીજાની સાથે આલાપ કરવાથી મારે સચું.' એમ વિચારીને તેણીએ મૌન ગ્રહણ કર્યું.

જ્યારે તે બોલી નહીં ત્યારે તેની સખીઓએ દૈવદોષની શંકાથી મંત્રતંત્રાદિકના યથોચિત ઉપચાર કરવા માંડયા. તેવા સેંકડો ઉપચારોથી પણ તેણીએ મૌન છોડ્યું નહીં, કેમકે 'અન્ય વ્યાધિને અન્ય ઔષધ શાંતિકારક થતું નથી.' પ્રયોજન પડે ત્યારે તે પોતાના પરિજનને અક્ષર લખીને અથવા બ્રહુટી અને હસ્ત વિગેરેની સંજ્ઞાથી જણાવવા લાગી. એક વખતે શ્રીમતી પોતાના કીડાઉદ્યાનમાં ગઈ, તે સમયે એકાંત બહુી તેની પંડિતા નામની ધાત્રીએ કહ્યું - 'રાજપુત્રી ! તું મારા પ્રાણ જેવી છે અને હું તારી માતા સમાન છું. તેથી આપણા બંનેને પરસ્પર અવિશ્વાસ રાખવાનું કાંઈ પણ કારણ નથી. હે પુત્રી ! જે હેતુથી તે મૌન ધારણ કર્યું છે તે હેતુ મને કહે અને દુઃખમાં મને ભાગિયણ કરીને તારું દુઃખ હલકું કર. તારું દુઃખ જાણ્યા પછી તેના ઉપાયને માટે હું પ્રયત્ન કરીશ; કેમકે રોગ જાણ્યા વિના તેની ચિકિત્સા થઈ શકતી નથી.' પછી પ્રાયશ્ચિત લેનારો માણસ જેમ સદ્ગુરુ પાસે યથાર્થ વૃત્તાંત નિવેદન કરે તેમ શ્રીમતીએ પોતાનો પૂર્વ જન્મ યથાર્થ રીતે પંડિતાને સંભળાવ્યો, એટલે તે સર્વ વૃત્તાંત એક પટમાં આલેખીને ઉપાયમાં પંડિતા એવી તે પંડિતા પટ લઈને બહાર ચાલી. તે સમયના અરસામાં વજ્રસેન ચક્રવર્તીની વર્ષગાંઠ આવેલી હોવાથી તે પ્રસ્તાવ ઉપર ઘણા રાજાઓ અને રાજકુમારો ત્યાં આવવા લાગ્યા હતા. તે વખતે જાણે શ્રીમતીનો મોટો મનોરથ હોય એવા તે આલેખેલા પટને સ્કુટ રીતે પહોળો કરી પંડિતા રાજમાર્ગમાં ઊભી રહી. કેટલાએક આગમ^૩ જાણનારાઓ આગમના અર્થ પ્રમાણે આલેખેલ નંદીસ્વરદ્વીપ વિગેરે જોઈ તેની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. કેટલાએક માણસો શ્રદ્ધાથી પોતાની ગ્રીવાને કંધાવતા તેમાં આલેખેલા શ્રીમત્ અર્હંતના પ્રત્યેક બિંબોનું વર્ણન કરવા લાગ્યા, કળા-કૌશલ્યમાં પ્રવીણતા ધારણ કરનારા કેટલાએક પાંચા તીક્ષ્ણ નેત્રવડે તે પટ જોઈને રેખાઓની શુદ્ધિની વારંવાર પ્રશંસા કરવાં લાગ્યા અને કેટલાએક લોકો કાળા, ધોળા, પીળા, લીલા અને રાત રંગોવડે સંધ્યાખ^૪ સંદેશ કરેલા તે પટની અંદરના રંગોનું વર્ણન કરવા લાગ્યા. એવા વખતમાં યથાર્થ નામવાળા દુર્દર્શિન રાજાનો દુર્દર્શિ નામનો પુત્ર ત્યાં આવી ચડ્યો. તે ક્ષણવાર પટને જોઈ કપટ-મૂર્છાએ પૃથ્વી ઉપર પડ્યો અને પછી જાણે સંજ્ઞા^૫ પ્રાપ્ત થઈ હોય તેમ ઊઠ્યો. ઊઠ્યા પછી લોકોએ તેને મૂર્છાનું કારણ પૂછ્યું. એટલે કપટ નાટકવડે તે પોતાનો વૃત્તાંત કહેવા લાગ્યો - 'આ પટમાં કોઈ એ મારું પૂર્વજન્મનું ચરિત્ર આલેખ્યું છે; તેના દર્શનથી મને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. આ હું લલિતાંગ દેવ છું અને મારી દેવી સ્વયંબ્રલા છે.' એવી રીતે જે જે તેમાં લખ્યું હતું તે પ્રમાણે તેણે કહ્યું. પછી પંડિતાએ તેને કહ્યું - 'જો એવી રીતે હોય તો આ પટમાં સ્થાન ક્યાં ક્યાં છે તે અંશુલીવડે બતાવો.' દુર્દર્શિ કહ્યું - 'આ મેરુપર્વત છે અને આ પુંડરિકીણી નગરી છે.' ફરી પંડિતાએ મુનિનું નામ પૂછ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું - 'મુનિનું નામ હું વિસ્મૃત થઈ ગયેા છું.' તેણીએ પુનઃ પૂછ્યું કે - 'મંત્રીઓથી વીંટાયેલા આ રાજાનું નામ શું અને આ તપસ્વીની કોણ છે તે કહો' તેણે કહ્યું - 'હું તેઓના નામ જાણતો નથી.'

*મારી સાથે વાતચીત ન કરી શકે. ૧ ચતુર. ૨ અવસર. ૩ શાસ્ત્ર. ૪ સાંજના વાહળા. ૫ શુદ્ધિ

એ ઉપરથી 'આ માયાવી છે' એમ પંડિતાએ જાણ્યું, એટલે તેણીએ ઉપહાસ્યથી કહ્યું- 'વત્સ ! તારા કહેવા પ્રમાણે આ તારું પૂર્વજન્મનું ચરિત્ર છે. લલિતાંગ દેવનો ભવ તું છે અને તારી પત્ની સ્વયંપ્રભા હમણા નંદીઆમમાં કર્મદોષથી પંગુ થઈને અવતરેલી છે, તેણીને જાતિસ્મરણ થયું છે તેથી પોતાનું ચરિત્ર આ પટમાં આલેખીને જ્યારે હું ધાતકી ખંડમાં ગઈ હતી ત્યારે તેણીએ મને આપ્યું હતું તે પંગુ સ્ત્રીની દયા આવવાથી મેં તને શોધી કાઢ્યો, માટે હવે મારી સાથે ચાલ, હું તને ધાતકીખંડમાં તેની પાસે લઈ જઈ હે પુત્ર ! એ ગરીબ બિચારી તારા વિયોગથી દુઃખવડે ભવે છે, માટે ત્યાં જઈને તારા પૂર્વજન્મની પ્રાણવલ્લભાને આશ્વાસન આપ.' એમ કહી પંડિતા મૌન રહી, એટલે તેના સમાન વયસ્ય મિત્રોએ ઉપહાસ્યપૂર્વક કહ્યું- 'મિત્ર ! તમને સ્ત્રીસ્તનની પ્રાપ્તિ થઈ, તેથી તમારા પુણ્યનો ઉદય થયો જણાય છે, માટે ત્યાં જઈને તે પંગુ સ્ત્રીને મળો અને હંમેશાં તેનું પોષણ કરો.' મિત્રોનું એવી રીતે ઉપહાસ્ય સાંભળી દુર્દાંતકુમાર વિલખે થયો અને વેચેલી વસ્તુમાં અવશિષ્ટ વસ્તુ રહે તેવો થઈને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

થોડા વખત પછી તે જગ્યાએ લોહાર્ગલપુરથી આવેલો વજ્રજંઘ કુમાર આવ્યો. તેણે ચિત્રમાં આલેખેલું ચરિત્ર જોયું અને તેથી તે મૂર્ચ્છા પામ્યો. પંખાઓથી તેને પવન નાખ્યો અને જળથી સિંચન કર્યું એટલે તે ઊઠ્યો. પછી જાણે સ્વર્ગથી આવ્યો હોય તેમ તેને જાતિસ્મરણ થયું. એ વખતે 'હે કુમાર ! પટનો આલેખ જોઈ તમને કેમ મૂર્ચ્છા આવી ?' એમ પંડિતાએ પૂછ્યું, એટલે વજ્રજંઘ નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો- 'હે ભદ્રે ! સ્ત્રી સહિત મારા પૂર્વજન્મનું વૃત્તાંત આ ચિત્રમાં આલેખેલું છે તે જોઈને હું મૂર્ચ્છા પામ્યો. આ શ્રીમાન ઇશાન કલ્પ છે, તેમાં આ શ્રીપ્રભ વિમાન છે, આ હું લલિતાંગ દેવ છું અને આ મારી દેવી સ્વયંપ્રભા છે. ધાતકીખંડમાં નંદીઆમને વિષે આ ઘરની અંદર મહાદરિદ્રી પુરુષની આ નિર્નામિકા નામે પુત્રી છે. તે અહીં ગંધારતિલક નામના પર્વત ઉપર આરૂઢ થઈ છે અને તેણે આ યુગંધર મુનિની પાસે અનશન વ્રત ગ્રહણ કરેલું છે. અહીં મારામાં આસક્ત એવી તે સ્ત્રીને હું આત્મદર્શન કરાવવાને આવેલો છું અને પછી તે આ ઠેકાણે મૃત્યુ પામીને સ્વયંપ્રભા નામે મારી દેવીપણે ઉત્પન્ન થઈ છે. અહીં હું નંદીશ્વર દ્વીપમાં જિનેશ્વરના બિંબોનું અર્ચન કરવામાં તત્પર થયો છું અને ત્યાંથી બીજા તીર્થોમાં જતાં અહીં વ્યવી ગયો છું. એકાકિની, દીન અને રાંક જેવી થયેલી આ સ્વયંપ્રભા અહીં આવેલી છે એમ હું માનું છું અને તે જ મારી પૂર્વલવની પ્રિયા છે. તે સ્ત્રી અહીં જ છે અને તેણીએ જ આ જાતિસ્મરણથી લખેલું છે એમ હું માનું છું, કારણ કે અનુભવ વિનાનો બીજો કોઈ માણસ આ પ્રમાણે જાણી લાખી શકે નહીં.' સર્વ સ્થળો બતાવીને એ એમ કહી રહ્યો એટલે 'તમારું કહેવું યથાસ્થિત છે'. એમ કહી પંડિતા શ્રીમતીની પાસે આવી અને હૃદયને શાંત્ય રહિત કરવામાં ઔષધરૂપ તે આખ્યાન તેને કહી બતાવ્યું. મેઘના શબ્દોથી વિદૂર પર્વતની ભૂમિ રત્નોવડે અંકુરિત થાય તેમ શ્રીમતી પોતાના પ્યારા પતિનો વૃત્તાંત સાંભળવાથી રોમાંચિત થઈ. પછી તેણે પંડિતાના મુખથી પોતાના પિતાને વિજ્ઞાપિ કરાવી. અસ્વતંત્રપાણું એ કુળસ્ત્રીઓનો સ્વાભાવિક ધર્મ છે. મયૂર જેમ મેઘના શબ્દથી

૧ લંગડી.

A - 5

પુત્રી થાય તેમ પંડિતાની વાણીથી વજ્રસેન રાજા પુત્રી થયા અને પછી તરત જ વજ્રજંઘ કુમારને યોલાવીને તેણે કહ્યું-‘મારી પુત્રી શ્રીમતી પૂર્વજન્મની પેઠે આ ભવમાં પણ તમારી ગૃહિણી થાઓ.’ વજ્રજંઘે તે કબૂલ કર્યું, એટલે વજ્રસેન ચક્રવર્તીએ, સમુદ્ર જેમ વિષ્ણુને લક્ષ્મી પરણાવે તેમ પોતાની પુત્રી શ્રીમતીનું તેની સાથે પાણ્ડિત્ય કરાવ્યું. પછી ચંદ્ર અને ચાંદનીની પેઠે જોડાયેલા તે સ્ત્રી-ભરતાર ઉજ્જવળ રેશમી વસ્ત્ર ધારણ કરીને નૃપતિની આજ્ઞા લઈ લોહાર્ગલપુરે ગયા. ત્યાં સુવર્ણજંઘ રાજાએ પુત્રને યોગ્ય જાણી રાજ્ય ઉપર બેસાડ્યો અને પોતે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

અહીં વજ્રસેન ચક્રવર્તીએ પોતાના પુત્ર પુષ્કરપાળને રાજ્યલક્ષ્મી આપી દીક્ષા અંગીકાર કરી અને તેઓ તીર્થંકર થયા. પોતાની પ્રિયા શ્રીમતીની સાથે વિલાસ લોગવતા વજ્રજંઘ રાજાએ, હાથી જેમ કમળને વહન કરે તેમ રાજ્યને વહન કર્યું. ગંગા અને સાગરની પેઠે વિયોગને નહીં પામતાં-નિરંતર લોગસુખ લોગવતાં તે દંપતીને એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. એવામાં સર્પના ભારાની ઉપમાને સેવન કરનારા અને મહાકોપી એવા સીમાના સામંત રાજાએ પુષ્કરપાળ કુમારથી વિરુદ્ધ થયા. સર્પની પેઠે તેઓને વશ કરવાને તેણે વજ્રજંઘ રાજાને યોલાવ્યો અને તે બળવાન રાજા તેને મદદ કરવા આલ્યો. ઈંદ્રની સાથે ઈંદ્રાણી ચાલે તેમ અચળ ભકિતવાળી શ્રીમતી પણ તેની સાથે ચાલી. અર્ધમાર્ગે ગયા ત્યાં અમાવાસ્થામી રાત્રિએ પણ ચંદ્રિકાના જ્વલને આપનારું એક મોટું શરકટનું વન તેમના જોવામાં આવ્યું. ‘આ વનમાં દષ્ટિવિષ સર્પ રહે છે’ એમ પાંથોએ કહ્યું એટલે તે બીજે માર્ગે ચાલ્યા, કારણ કે નીતિજ્ઞ પુરુષો પ્રસ્તુતાર્થમાં જ તત્પર હોય છે. અનુક્રમે પુંડરીકની ઉપમાવાળા વજ્રજંઘ પુંડરીકણી નગરીમાં આવ્યા અને તેના બળથી પુષ્કરપાળને સર્વ સામંતો વશ થયા. વિદિશ પુષ્કરપાળે વડિલની માફક વજ્રજંઘ રાજાનો ઘણો સત્કાર કર્યો.

અન્યદા શ્રીમતીના બંધુની આજ્ઞા લઈને, લક્ષ્મીની સાથે જેમ લક્ષ્મીપતિ ચાલે તેમ વજ્રજંઘ રાજા શ્રીમતીની સાથે ત્યાંથી પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો. યત્રુઓનો નાશ કરનાર તે રાજા જ્યારે શરકટ વન નજીક આવ્યો ત્યારે માર્ગના કુશળ પુરુષોએ તેને કહ્યું-‘હમણાં આ વનમાં બે મુનિઓને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે, તેથી દેવતાઓના આવવાના ઉદ્યોતથી તે દષ્ટિવિષ સર્પ નિર્વિષ થયો છે તે સાગરસેન અને મુનિસેન નામના બે મુનિઓ સૂર્ય-ચંદ્રની પેઠે હજી પણ અહીં જ વિદ્યમાન છે અને તેઓ સહોદર છે.’ એવું જાણી રાજા અત્યંત પુત્રી થયો અને વિષ્ણુ જેમ સમુદ્રમાં નિવાસ કરે તેમ તેણે તે વનમાં નિવાસ કર્યો. દેવતાઓનો પર્ષદાથી વીંટાયેલા અને દેશના આપતા તે બંને મુનિઓને ભકિતભાવથી જાણે નમ્ર ધર્મ ગયો હોય તેમ રાજાએ સ્ત્રી સહિત વંદના કરી. દેશનાંતે રાજાએ અન્ન, પાણી, વસ્ત્ર અને ઉપકરણાદિકથી મુનિને પ્રતિલાભ્યા. પછી ચિત્તમાં વિચાર કર્યો-‘અહો ! સહોદર ભાવમાં સમાન એવા આ બંને નિષ્કંપાય, નિર્મમ અને પરિગ્રહવર્જિત મુનિઓને ધન્ય છે ! હું એવો નથી તેથી અધન્ય છું ! વ્રતને ગ્રહણ કરનાર પોતાના પિતાના સન્માર્ગને અનુસરનારા તેઓ ઔરસ પુત્ર છે અને હું તો તેમ ન કરવાથી વેચાતા લીધેલા પુત્ર જેવો છું. એમ છતાં હવે પણ બે વ્રત ગ્રહણ કરું તો તે અચુકત નથી, કારણ કે દીક્ષા, દીપિકાની

૧. શરારથી ઉત્પન્ન થયેલા. ૨. દીવીનાં.

પેઠે ગ્રહણ કરવા માત્રથી અંધકાર (અજ્ઞાન)નો છેદ કરે છે, માટે અહીંથી નગરમાં જઈ પુત્રને રાજ્ય આપી, હંસ જેમ હંસની ગતિનો આશ્રય કરે તેમ હું પિતાની ગતિનો આશ્રય કરીશ.' પછી જાણે એક મન હોય તેમ વ્રત ગ્રહણમાં પણ વાદ કરનારી શ્રીમતીની સાથે તે પોતાના લોહાર્ગલ નગરમાં આવ્યો. ત્યાં રાજ્યના લોભથી તેના પુત્રે ધનવડે અમાત્યમંડળને ખુટવ્યું હતું. જળની પેઠે ધનથી કોણુ ન લેદાય ? પ્રાતઃકાળે પોતાને વ્રત ગ્રહણ કરવું છે અને પુત્રને રાજ્ય આપવું છે એ ચિંતામાં રાત્રે શ્રીમતી અને રાજા સૂઈ ગયા. તે સમયે સુષ્ણે સૂતેલ તે દંપતીને મારી નાખવાને રાજપુત્રે વિષધૂમ્ન કર્યો. ઘરમાં ઉઠેલા અગ્નિની પેઠે તેને વારવાને કોણુ સમર્થ થઈ શકે ? જાણે પ્રાણને આકર્ષણ કરવાના આંકડા હોય એવા તે વિષધૂમ્નનો ધૂમાડો નામિકામાં પેસવાથી રાજા-રાણી તત્કાળ મૃત્યુ પામ્યા.

તે દંપતી ત્યાંથી ઉત્તરકુરુક્ષેત્રમાં યુગ્મરૂપે ઉત્પન્ન થયા. 'એક ચિંતાથી મરણ પામેલાની એક સરખી જ ગતિ થાય છે. એ ક્ષેત્રને યોગ્ય આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, મૃત્યુ પામી તેઓ સૌધર્મ દેવલોકે સ્નેહવાળા દેવતા થયા. ઘણા કાળ સુધી દેવ સંબંધી લોગ લોગવી આયુષ્ય પૂર્ણ થયે આતપથી જેમ અરુદ્ધની અંધિ ગળે તેમ વળ્લવનો જીવ ત્યાંથી વ્યવીને જંબુદ્રીપના વિદેહ ક્ષેત્રમાં ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરને વિષે સુવિધિ વૈદને ઘેર જીવાનંદ નામે પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયો. તે વખતે જાણે શરીરધારી ધર્મના ચાર ભેદ હોય તેવા તે નગરમાં ખીજા ચાર ખાળકો ઉત્પન્ન થયા. તેઓમાં પ્રથમ ઇશાનચંદ્ર રાજાની કનકાવતી નામે સ્ત્રીથી મહીધર નામે પુત્ર થયો, ખીજે સુનાશીર નામે મંત્રીની લક્ષ્મી નામની સ્ત્રીથી જાણે લક્ષ્મી-પુત્ર હોય તેવો સુબુદ્ધિ નામે પુત્ર થયો, ત્રીજે સાગરદત્ત નામના સાર્થવાહની અભયમતી નામની સ્ત્રીથી પૂર્ણભદ્ર નામે પુત્ર થયો અને ચોથો ધનશ્રેષ્ઠીની શીલમતી નામની સ્ત્રીથી જાણે શીલપુંજ હોય તેવો ગુણાકર નામે પુત્ર થયો. ખાળકોને રાખનારી સ્ત્રીઓએ પ્રયત્નથી રાત્રી-દિવસ રક્ષા કરાતા તેઓ અંગના સર્વ અવયવો જેમ સાથે વધે તેમ સાથે વધવા લાગ્યા. હમેશાં સાથે કીડા કરનારા તેઓ વૃક્ષો જેમ મેઘનું જળ ગ્રહણ કરે તેમ સર્વ કલાકલાપને સાથે જ ગ્રહણ કરવા લાગ્યા. શ્રીમતીનો જીવ પણ દેવલોકથી વ્યવી તે જ નગરમાં ઇશ્વરદત્ત શેઠનો કેશવ નામે પુત્ર થયો. પાંચ કરણ અને છઠ્ઠા અંતઃકરણની પેઠે વિયોગ રહિત એવા તેઓ છ મિત્ર થયા, તેમાં સુવિધિ વૈદનો પુત્ર જીવાનંદ ઔષધિ અને રસવીર્યના વિપાકથી પોતાના પિતા સંબંધી અષ્ટાંગ આયુર્વેદ જાણનાર થયો. હસ્તીમાં ઐરાવત અને નવગ્રહમાં સૂર્યની જેમ પ્રાણ અને નિર્દોષ વિદ્યાવાળો તે સર્વ વૈદ્યોમાં અગ્રણી થયો. તે છ મિત્રો જાણે સહોદર હોય તેમ નિરંતર સાથે રમતા હતા અને પરસ્પર એક ખીજાને ઘેર એકઠા થતા હતા. એક વખતે વૈદ્યપુત્ર જીવાનંદને ઘરે તેઓ બેઠા હતા, તેવામાં એક સાધુ વહોરવાને આવ્યા. તે સાધુ પૃથ્વીપાળ રાજાના ગુણાકર નામે પુત્ર હતા અને તેણે મળની જેમ રાજ્ય છોડી શમસામ્રાજ્ય (ચારિત્ર) ગ્રહણ કર્યું હતું. શ્રીભક્તુના આતપથી જેમ નદીઓ કૃશ થઈ બલ્ય તેમ તપવડે તેઓ કૃશ થઈ ગયા હતા. અકાળે અને અપથ્ય લોજન કરવાથી તેઓને કૃમિકુષ્ટ વ્યાધિ થયો હતો-સર્વાંગે કૃમિકુષ્ટથી વ્યાપ્ત થયા હતા, તે પણ તે મહાત્મા કોઈ વખત ઔષધની યાચના કરતા નહોતા. સુસુષુ જનો કાયા ઉપર અનપેક્ષાવાન જ હોય છે.

૧ ઇન્દ્રિયો. ૨ પિતા પાસેથી જાણેલા.

ગૌમૂત્રિકાના વિધાનથી^૧ ઘેર ઘેર ફરતા તે સાધુને છકુંને પારણે તેઓએ પોતાના આંગણમાં આવતા જોયા. તે વખતે જગતમાં અદ્વિતીય વૈદ્ય જેવા જીવાનંદને મહીધર-કુમારે કાંઈક પરિહાસપૂર્વક કહ્યું-‘તમને વ્યાધિનું જ્ઞાન છે, ઔષધનું વિજ્ઞાન છે અને ચિકિત્સામાં પણ કુશળ છે; પરંતુ તમારામાં એક દયા નથી. વેશ્યા જેમ દ્રવ્ય વિના સામું જોતી નથી, તેમ નિરંતર સ્તુતિ કરનાર-પ્રાર્થના કરનાર-પીડિત જનોની સામે તમે પણ જોતા નથી, પરંતુ વિવેકીએ એકાંત અર્થલુપ્થ થવું ન જોઈએ; કોઈ વખતે ધર્મને અંગીકાર કરીને પણ ચિકિત્સા કરવી જોઈ એ. નિદાન અને ચિકિત્સામાં તમારું કુશળપણું છે તેને ધિક્કાર છે કે-આવા રોગી મુનિની પણ તમે ઉપેક્ષા કરો છો?’ એવું સાંભળી વિજ્ઞાન-રત્નના રત્નાકર એવા જીવાનંદે કહ્યું-‘તમે મને સ્મરણ કરાવ્યું તે બહુ સારું થયું; જગતમાં પ્રાયે બ્રાહ્મણ દ્વેષ રહિત જોવામાં આવતા નથી, વણિક અવંચક હોતા નથી, દેહધારી નિરોગી હોતા નથી, મિત્રો ઈર્ષ્યા રહિત હોતા નથી, વિદ્વાન ધનાઢ્ય હોતા નથી, ગુણી ગર્વ વિનાના હોતા નથી, સ્ત્રી સાપલ્ય રહિત હોતી નથી અને રાજપુત્ર સારા ચારિત્રવાળા હોતા નથી. એ મહામુનિ અવશ્ય ચિકિત્સા કરવા લાયક છે, પણ હાલ મારી પાસે ઔષધની સામગ્રી નથી તે અંતરાયરૂપ છે. તે વ્યાધિને લાયક ઔષધમાં મારી પાસે લક્ષપાક તેલ છે. પણ ગોશીર્ષચંદન અને રત્નકંબળ નથી તે તમે લાવી આપો. ‘તે બંને વસ્તુ અમે લાવશું.’ એમ કહી તે પાંચે જણા ચૌટામાં ગયા અને મુનિ સ્વસ્થાને ગયા. તે પાંચ મિત્રોએ ચૌટામાં કોઈ વૃદ્ધ વણિક પાસે જઈને કહ્યું-‘અમને ગોશીર્ષચંદન અને રત્નકંબળ મૂલ્ય લઈને આપો.’ તે વણિકે કહ્યું-‘એ ફરેક વસ્તુનું મૂલ્ય લાખ સોનૈયા છે તે આપીને લઈ જાઓ; પરંતુ તે પહેલાં તેનું તમારે શું પ્રયોજન છે તે કહો.’ તેઓએ કહ્યું-‘જે મૂલ્ય હોય તે લ્યો અને બંને વસ્તુ અમને આપો. તે વડે એક મહાત્માના રોગની ચિકિત્સા કરવાનું પ્રયોજન છે.’ એમ સાંભળી વિસ્મય પામવાથી તે શેઠના ઉત્તાન લોચન ધઈ ગયા, રોમાંચે તેના હૃદયનો આનંદ સૂચવ્યો અને ચિત્તમાં આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો-‘અહો ! ઉન્માદ, પ્રમાદ અને કામદેવથી અધિક મદવાળું આ સર્વેનું યૌવન ક્યાં ? અને વયોવૃદ્ધને ઉચિત એવી વિવેકવાળી તેઓની મતિ ક્યાં ? મારા જેવા જરાવસ્થાથી જર્જર કાયાવાળા માણસોએ કરવા લાયક શુભ કામ આ સર્વે કરે છે અને દમન કરવા યોગ્ય ભારનું તેઓ વહન કરે છે.’ એમ વિચારી વૃદ્ધ વણિકે કહ્યું-‘હે ભદ્રે ! આ ગોશીર્ષચંદન અને રત્નકંબળ લઈ જાઓ. તમારું કલ્યાણ થાઓ ! મૂલ્યની કાંઈ જરૂર નથી. એ વસ્તુનું ધર્મરૂપી અક્ષય મૂલ્ય હું ગ્રહણ કરીશ. તમેએ સહોદરની પેઠે મને ધર્મકાર્યમાં ભાગીદાર કર્યો છે.’ એમ કહી તે શ્રેષ્ઠીએ બંને વસ્તુ આપી. યશી ભાવિત આત્માવાળો તે દીક્ષા લઈ પરમપદને પામ્યો.

એવી રીતે ઔષધની સામગ્રી ગ્રહણ કરી મહાત્માઓમાં અગ્રણી એવા તે મિત્રો જીવાનંદની સાથે મુનિ પાસે ગયા. તે મુનિ મહારાજા એક વટવૃક્ષ નીચે જાણે વૃક્ષનો પાદ હોય તેમ નિશ્ચળ ધઈ કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા. તેમને નમસ્કાર કરી તેઓ બોલ્યા-‘હે ભગવન્ ! આજે ચિકિત્સાકાર્યથી અમે આપના ધર્મકાર્યમાં વિદ્ધ કરશું; આપ આજ્ઞા આપો

૧ સાધુ વહોરવા જમ ત્યારે ગોમુત્રને આકારે ગૃહપ્રવેશ કરવાનું કહેલ છે, એટલે શ્રેણિબંધ ન ચાલનાં બંને બાજુ એક પછી એક ધરે અતુકમે જવાથી કોષ ધરવાળા પ્રથમથી અસુજતી તૈયારી કરી શકતા નથી.

અને પુણ્યવડે અમને અનુગ્રહ કરો.' મુનિએ ચિકિત્સા કરવાની આજ્ઞા આપી એટલે તેઓ તત્કાળનું ગોમૃતક^૧ લાવ્યા; કેમકે સુવૈદ્યો ક્યારે પણ વિપરીત (પાપયુક્ત) ચિકિત્સા કરતા નથી. પછી તેમણે મુનિના દરેક અંગમાં લક્ષપાક તેલવડે મર્દન કર્યું, એટલે નીકનું જળ જેમ ઉદાનમાં વ્યાસ થઈ જાય તેમ મુનિની દરેક નસમાં તે તેલ વ્યાપ્ત થયું. ઘણા ઉષ્ણ વીર્યવાળા તે તેલથી મુનિ સંજ્ઞા રહિત થઈ ગયા. ઉચ્ચ વ્યાધિની શાંતિમાં ઉચ્ચ ઔષધ જ હોય છે. પછી તેલથી આકુળ થયેલા કૃમિઓ, જળ નાંખ્યાથી જેમ દરમાંહેની ક્રીડીઓ બહાર આવે તેમ મુનિના કલેવરમાંથી બહાર નીકળ્યા; એટલે ચંદ્ર જેમ પોતાની ચાંદનીથી આકાશને આચ્છાદિત કરે તેમ જીવાનંદે રત્નકંબળથી મુનિને આચ્છાદિત કર્યા. તે રત્નકંબળમાં શીતળપણું હોવાથી સર્વ કૃમિઓ ત્રીખંજનુના મધ્યાહ્ન વખતે તપેલા માછલાંઓ જેમ શેવાળમાં લીન થઈ જાય તેમ તેમાં લીન થઈ ગયા. પછી રત્નકંબળને હલાવ્યા વિના ધીમે ધીમે લઈને સર્વ કૃમિઓને ગાયના મૃતક ઉપર નાંખ્યા. સ્તપુરુષો સર્વ ઠેકાણે દયાચુકા હોય છે. પછી જીવાનંદે અમૃતરસ સમાન, પ્રાણીને જીવાડનાર ગોશીર્ષ ચંદનના વિલેપનથી મુનિની આસ્થાસના કરી. આ પ્રમાણે પ્રથમ ત્વચાગત કૃમિ નીકળ્યા એટલે ફરીથી તેઓએ તૈલાભ્યંગન કર્યું અને ઉદાન વાયુથી જેમ રસ નીકળે તેમ માંસમાં રહેલા ઘણા કૃમિઓ બહાર નીકળ્યા. પછી પૂર્વની પેઠે રત્નકંબળનું આચ્છાદન કર્યું. એટલે જો ત્રણ દિવસના દહીંના જંતુઓ જેમ અળતાના પુટ ઉપર તરી આવે તેમ કૃમિઓ આચ્છાદન કરેલા રત્નકંબળ ઉપર તરી આવ્યા અને તેઓને પૂર્વની રીતે જ ગોમૃતકમાં ક્ષેપન કર્યા. અહો ! કેવું તે વૈદ્યનું બુદ્ધિકૌશલ્ય ! પછી મેઘ જેમ ત્રીખંજનુથી પીડિત થયેલા હાથીને શાંત કરે તેમ જીવાનંદે ગોશીર્ષચંદનના રસની ધારાથી મુનિને શાંત કર્યા. થોડીવારે ત્રીજી વાર અભ્યંગ કર્યું એટલે અસ્થિગત કૃમિઓ રહ્યા હતા તે પણ નીકળ્યા, કેમકે બળવાન પુરુષ ક્ષમાન થાય ત્યારે વજ્રપિંજરમાં પણ રહેવાતું નથી. તે કૃમિઓને પણ પૂર્વની રીતે રત્નકંબળમાં લઈ ગોમૃતકમાં નાંખ્યા. અધમને અધમ સ્થાન જ ઘટે છે. પછી તે વૈદ્યશિરોમણિએ પરમ લકિતવડે જેમ દેવને વિલેપન કરે, તેમ ગોશીર્ષચંદનના રસથી મુનિને વિલેપન કર્યું. એ પ્રકારે ઔષધ કરવાથી મુનિ નિરોગી અને નવીન કાંતિવાળા થયા અને માર્જન કરેલી (ઉજાળેલી) સુવર્ણની પ્રતિમા શોભે તેવા શોભવા લાગ્યા. પ્રાંતે લકિતમાં દક્ષ એવા તેઓએ તે ક્ષમાશ્રમણને ક્ષમાવ્યા. મુનિ પણ ત્યાંથી બીજે વિહાર કરી ગયા; કેમકે તેવા પુરુષો એક ઠેકાણે સ્થિતિ કરીને રહેતા નથી.

પછી અવશિષ્ટ રહેલા ગોશીર્ષ અને રત્નકંબળને વેચીને તે બુદ્ધિમંતોએ સુવર્ણ લીધું. તે સુવર્ણથી અને બીજા પોતાના સુવર્ણથી તેઓએ મેરુના શિખર જેવું અહર્ત ચૈત્ય કરાવ્યું. જિનપ્રતિમાની પૂજા અને ગુરુની ઉપાસનામાં તત્પર એવા તેઓએ કર્મની પેઠે કેટલોક કાળ પણ વ્યતીત કર્યો. અન્યદા મતિમાન એવા તે છ મિત્રોને સંવેગ (વૈરાગ્ય) પ્રાપ્ત થયો, એટલે તેઓએ કોઈ મુનિમહારાજની સમીપે જઈ જન્મવૃક્ષના ક્ષણરૂપ દીક્ષા અંગીકાર કરી. એક રાશિથી બીજી રાશિ ઉપર જેમ નવ ગ્રહો કાળે કર્યા કરે છે તેમ નગર, ગામ અને વનમાં નિયત કાળ ન રહેતાં તેઓ વિહાર કરવા લાગ્યા.

૧ ગાયનું મહું.

ઉપવાસ, છકુ અને અઠ્ઠમ વગેરે તપરૂપી શરાણુથી તેઓએ પોતાના ચારિત્રરતને અત્યંત નિર્મળ કર્યું. આહારદાતાને કોઈ બાતની પીડા નહીં કરતાં, ફક્ત પ્રાણુધારણુ કરવાના કારણથી જ માધુકરી^૧ વૃત્તિએ તેઓ ખરણુને દિવસે ભિક્ષા ગ્રહણુ કરતા હતા. સુલોટો જેમ પ્રહાર સહન કરે તેમ તેઓ ધૈર્યનું અવલાંબન કરી ક્ષુધા, તૃષ્ણા અને આતપ વગેરે પરિષદને સહન કરતા હતા. મોહરાજના બાણે ચાર સેનાની હોય તેવા ચાર કષાયને તેઓએ ક્ષમાદિક અત્નોથી છુટ્યા. પછી તેઓએ દ્રવ્યથી અને ભાવથી સંલેખના કરીને કર્મરૂપી પર્વતનો નાશ કરવામાં વજ્ર જેવું અનશન વ્રત ગ્રહણુ કર્યું. પ્રાંતે સમાધિને ભગનારા તેઓએ પંચપરમેષ્ઠીનું સ્મરણુ કરતાં પોતાનો દેહ ઊડ્યો. મહાત્માઓ હમેશાં મોહરહિત જ હોય છે.

તે છએ મહાત્માઓ ત્યાંથી અચ્યુત નામના ખારમા દેવલોકમાં ઇન્દ્રના સામાનિક દેવ થયા. તેવા પ્રકારના તપનું સાધારણુ ફળ હોતું નથી. ત્યાંથી બાવીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી તેઓ વ્યવ્યા, કારણુ કે મોક્ષ સિવાય કોઈ પણ ઠેકાણે સ્થિરપણું નથી. જંબૂદ્વીપના પૂર્વ વિદેહમાં પુષ્પકલાવતી વિજયને વિષે લવણુસમુદ્ર નજીક પુંડરીકિણી નગરી છે. તે નગરીના વજ્રસેન રાજાની ધારણી નામે રાણીની કુક્ષીને વિષે તેઓમાંથી પાંચ અનુક્રમે પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયા. તેમાં જીવાનંદ વૈદ્યનો જીવ અતુલ્લશ મહાસ્વપ્ન સૂચિત વજ્રનાભ નામે પહેલો પુત્ર થયો. રાજપુત્રનો જીવ બીજો બાહુ નામે થયો, ત્રીજો મંત્રી-પુત્રનો જીવ સુબાહુ નામે થયો અને શ્રેષ્ઠીપુત્ર તથા સાર્થેશપુત્રના જીવ પીઠ અને મહા-પીઠ નામે થયા. કેશવનો જીવ સુયશા નામે અન્ય રાજપુત્ર થયો. તે સુયશા બાળપણથી જ વજ્રનાભનો આશ્રય કરવા લાગ્યો. કહ્યું છે પૂર્વભવથી સંબદ્ધ થયેલો સ્નેહ બંધુ-પણાને જ બાંધે છે. બાણે છ વર્ષધર^૨ પર્વતો નરપણાને પામ્યા હોય તેમ તે રાજ-પુત્રો અને સુયશા અનુક્રમે વધવા લાગ્યા. તે મહાપરાક્રમી રાજપુત્રો બહારના રસ્તામાં વારંવાર ઘોડા ખેલવતા હતા તેથી તેઓ અનેક રૂપધારી રેવંતના વિલાસને ધારણુ કરવા લાગ્યા. કળાનો અભ્યાસ કરાવવામાં તેઓને કળાચાર્ય સાક્ષીમૂત જ થયા; કારણુ કે મહોટા મહોટા માણસોને સ્વયમેવ ગુણુ ઉત્પન્ન થાય છે. શિક્ષાની જેમ મહોટા પર્વતોને તેઓ પોતાની ભુજથી તોળતા હતા, તેથી તેઓની બાળકીડા કોઈથી પણ પૂર્ણ થતી નહીં. એવામાં લોકાંતિક દેવતાઓએ આવીને વજ્રસેન રાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરી—‘સ્વામિન્ ! ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાયો.’^૩ પછી વજ્રસેન રાજાએ વજ્ર જેવા પરાક્રમથી વજ્રનાભને રાજ્ય ઉપર ખેસાર્યો અને મેઘ જેમ જળથી પૃથ્વીને તૃપ્ત કરે તેમ તેણે સાંવત્સરિક દાનથી તૃપ્ત કરી દીધી. પછી દેવ, અસુર અને મનુષ્યના સ્વામીઓએ જેમનો નિર્ગમોત્સવ કર્યો છે એવા તે વજ્રસેન રાજાએ અંદ્ર જેમ આકાશને અલંકૃત કરે તેમ ઉદ્યાનને અલંકૃત કર્યું અને ત્યાં

૧ માધુકરી વૃત્તિ—ભરો જેમ પુષ્પપરાગને ગ્રહણુ કરે, પણ તેને પીડા ઉપજાવે નહીં, તેની જેમ મુનિ પણુ ગૃહરથને ધરેથી આહાર ગ્રહણુ કરે પણુ તેને પીડા ઉપજે તેમ કરે નહીં. ૨. યુક્તિમવંત, મહા-હિમવંત, નિષધ, શિખરી, રૂપી અને નીલવંત એ છ પર્વતો ભરત હિમવંતાદિ ક્ષેત્રોને ગુહા પાડનાર હોવાથી વર્ષધર પર્વતો કહેવાય છે વર્ષ=ક્ષેત્ર. તેને ધારણુ કરનાર. ૩ લોકાંતિક દેવતાઓનો એવો શાશ્વત આચાર જ છે.

તે સ્વયંબુદ્ધ લગવાને દીક્ષા અંગીકાર કરી. તે જ સમયે તેમને મનઃપર્યાવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પછી આત્મસ્વભાવમાં લીન થનાર, સમતારૂપી ધનવાળા, મમતા રહિત, નિષ્પરિશ્રદ્ધી અને નાના પ્રકારના અભિશ્રદ્ધને ધારણ કરનારા તે પ્રભુ પૃથ્વી પર વિચરવા લાગ્યા.

અહીં વજનાલે પોતાના દરેક જ્ઞાતાને પૃથક્ પૃથક્ આદેશ આપ્યા અને ચાર લોકપાળોથી જેમ ઈન્દ્ર શેલે તેમ નિત્ય સેવામાં હાજર રહેનારા ચાર ભાઈઓ વડે તે શોભવા લાગ્યો. અરુણ જેમ સૂર્યનો સારથી છે તેમ સુયશા તેનો સારથી થયો. મહાવીર પુરુષોએ સારથી પણ પોતાને યોગ્ય જ કરવો જોઈએ.

હવે વજસેન લગવાને ઇતિકર્મ^૧ રૂપી મળનો ક્ષય થવાથી, દર્પણ ઉપરના મેલનો ક્ષય થવાથી જેમ ઉજ્જવળતા પ્રકટ થાય, તેમ ઉજ્જવળ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તે જ વખતે વજનાલ રાજાની આયુષશાળામાં સૂર્યમંડળનો પણ તિરસ્કાર કરનાર ચક્રે પ્રવેશ કર્યો. બીજાં તેર રત્નો પણ તેને તત્કાળ પ્રાપ્ત થયાં. ‘જળના માન પ્રમાણે જેમ પક્ષિની ઊંચી થાય છે, તેમ સંપત્તિ પણ પુણ્યના પ્રમાણમાં જ પ્રાપ્ત થાય છે’ સુગંધે આકર્ષણ કરેલા જમરાની જેમ પ્રબળ પુણ્યોદયે આકર્ષણ કરેલા નવ નિધિઓ તેના લવનની સેવા કરવા લાગ્યા. પછી તેણે આખી પુષ્કલાવતી વિજય સાધી એટલે સર્વ રાજાઓએ તેમને ચક્રવર્તી^૨ પણાનો અભિષેક કર્યો. જાણે વૃદ્ધિ પામતી વયની સ્પર્ધાવડે વધતી હોય તેમ ભોગને ભોગવનારા તે ચક્રવર્તીની ધર્મબુદ્ધિ અધિક અધિક વધવા લાગી. પુષ્કળ જળવડે જેમ વહી વૃદ્ધિ પામે, તેમ ભવવૈરાગ્યરૂપ સંપત્તિવડે તેની ધર્મબુદ્ધિ પુષ્ટિ પામવા લાગી.

એક વખત જાણે સાક્ષાત્ મોક્ષ હોય તેવા પરમ આનંદ ઉત્પન્ન કરનારા વજસેન લગવાને વિહાર કરતા કરતા ત્યાં આવી સમવસર્યા. સમવસરણને વિષે ચૈત્યવૃક્ષની નીચે બેસી તેમણે કાનને અમૃતની પ્રપાર જેવી ધર્મદેશના દેવાનો આરંભ કર્યો. વજનાલ ચક્રવર્તી પ્રભુતું આગમન જાણી અંધુવર્ગ સહિત રાજહંસની પેઠે જગતખંધુ એવા જિનેશ્વરના ચરણકમળ સમીપે હર્ષથી આવ્યો. ત્રણ પ્રદક્ષિણ કરી જગતપતિને વંદના કરી, જાણે નાનો ભાઈ હોય તેમ ઈન્દ્રની પાછળ તે બેઠો. પછી લવી પ્રાણીઓના મનરૂપી છીપમાં બોધરૂપી મોતીને ઉત્પન્ન કરનારી, સ્વાતિ નક્ષત્રની વૃષ્ટિ જેવી પ્રભુની દેશના તે શ્રાવકાશ્રણી^૩ સાંભળવા લાગ્યો. મૃગ જેમ ગાયન સાંભળીને ઉત્સુક મનવાળો થાય તેમ લગવાને વાણી સાંભળીને ઉત્સુક થયેલ તે ચક્રવર્તી હર્ષથી આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો- ‘આ અપાર સંસાર, સમુદ્રની પેઠે દુસ્તર છે. તેમાંથી તારનાર ત્રણ ભુવનના અધિપતિ એવા આ મારા પિતા જ છે. અંધકારની પેઠે પુરુષોને અત્યંત અંધ કરનાર મોહને, સૂર્યની પેઠે સર્વ બાળુથી ભેદ કરનારા એવા આ જિનેશ્વર છે. ઘણા કાળથી એકઠો થયેલો આ કર્મશાશિ મહાભયંકર અસાધ્ય વ્યાધિરૂપ છે, તેની ચિકિત્સા કરનારા આ પિતા જ છે. વધારે શું કહેવું ? પણ કરુણારૂપી અમૃતના સાગરરૂપ આ પ્રભુ દુઃખના નાશ કરનારા અને સુખના અદ્વિતીય ઉત્પન્ન કરનારા છે. અહો ! આવા સ્વામી છતાં પણ મોહથી પ્રમાદી

૧. આત્માના અનાદિ ગુણનો ધાત કરનાર જ્ઞાનાવરણી, દર્શનાવરણી, મોહની ને અતિશય એ ચાર કર્મો ધાતિકર્મ કહેવાય છે. ૨ પરબ. ૩ શ્રાવક સમૂહમાં સુખ્ય.

થયેલામાં મુખ્ય એવા મેં પોતાનો આત્મા કેટલાએક કાળ સુધી વચિત કર્યો. એમ વિચારી ચકવતીએ, ધર્મના ચકવતીએ એવા પ્રભુને લક્ષિતથી ગદ્ગદ વાણીવડે વિચિત્ર કરી—“હે નાથ ! અર્થસાધનને પ્રતિપાદન કરનારા નીતિશાસ્ત્રોએ દર્શો જેમ ક્ષેત્રની ભૂમિને કદર્શિત કરે તેમ મારી મતિને ઘણાકાળ પર્યંત કદર્શિત કરી. તેમજ વિષયમાં લોહુપ અનેલા મેં નેપથ્ય* કર્મથી આ આત્માને નટની પેઠે ઘણી વાર નચાવ્યો. અમારું સામ્રાજ્ય અર્થ અને કામનેા નિબંધન કરનારું છે, તેમાં જે ધર્મ ચિંતવાય છે, તે પણ પાપાનુબંધક થાય છે. આપ જેવા પિતાનેા પુત્ર થઈને જે હું સંસારસમુદ્રમાં ભ્રમણુ કરું તેા બીજા સાધારણુ મનુષ્યમાં અને મારામાં શું ફેર કહેવાય ? તેથી જેવી રીતે આપે આપેલા રાજ્યનું મેં પાલન કર્યું, તેવી જ રીતે હવે હું સંયમરૂપી સામ્રાજ્યનું પણ પાલન કરીશ માટે તે મને આપો.”

આ પ્રમાણે કહ્યા પછી પોતાના વંશરૂપી આકાશમાં સૂર્ય જેવા ચકવતીએ પુત્રને રાજ્ય સોંપી લગવાનની પાસે વ્રત ગ્રહણુ કર્યું. પિતાએ અને ન્યેષ્ઠ બંધુએ ગ્રહણુ કરેલા વ્રતને તેના બાહુ વિગેરે લાઈઓએ પણ ગ્રહણુ કર્યું ; કારણ કે તેઓનેા કુળક્રમ તેવો જ હતો. સુચશા સારથીએ પણ ધર્મના સારથી એવા લગવાનની પાસે પોતાના સ્વામીની સાથે જ દીક્ષા ગ્રહણુ કરી, કેમકે એવકો સ્વામીને અનુસરનારા જ હોય છે. તે વજ્રનાલ મુનિ અહય સમયમાં શાસ્ત્રસમુદ્રના પારગામી થયા, તેથી જાણે પ્રત્યક્ષ એક અંગપણાને પામેલી જંગમ દ્રાદશાંગી હોય તેવા જણાવા લાગ્યા. બાહુ વગેરે મુનિઓ અગિયાર અંગના પારગામી થયા. “ક્ષયોપશમવડે વિચિત્રતા પામેલી ગુણુસંપત્તિઓ પણ વિચિત્ર પ્રકારની હોય છે અર્થાત્ પૂર્વના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે જ ગુણુ પ્રાપ્ત થાય છે.” તેઓ સંતોષરૂપી ધનવાળા હતા, તેા પણ તીર્થકરના ચરણુની સેવામાં અને દુષ્કર તપ કરવામાં અસંતુષ્ટ રહેતા હતા, માસોપવાસાદિ તપ કરતા હતા, તેા પણ નિરંતર તીર્થકરની વાણીરૂપી અમૃતનું પાન કરતા હતા, તેથી તેઓ ગ્લાનિ પામતા નહોતા. પછી લગવાન વજ્રસેન તીર્થકર ઉત્તમ શુકલધ્યાનનો આશ્રય લઈ દેવતાઓએ જેનો મહોત્સવ કર્યો છે એવા નિર્વાણુપદને પામ્યા.

હવે ધર્મના જાણે બંધુ હોય એવા વજ્રનાલ મુનિ પોતાની સાથે વ્રત ધારણુ કરનારા મુનિઓથી આવૃત થઈ પૃથ્વી પર વિહાર કરવા લાગ્યા. અંતરાત્માથી જેમ પાંચ ઈંદ્રિયો સનાથ થાય, તેમ વજ્રનાલ સ્વામીથી બાહુ વગેરે ચાર લાઈઓ તથા સારથી—એ પાંચ મુનિઓ સનાથ થયા. ચંદ્રની કાંતિથી જેમ પર્વતોને વિષે ઔષધિઓ પ્રગટ થાય, તેમ યોગના પ્રભાવથી તેમને જેલાદિ લઙ્ગિઓ પ્રગટ થઈ. તેમના ૧૨લેખના લવમાત્રથી મર્દન કરેલું કુષ્ટ રોગનું શરીર, કોટિવેધ રસવડે કરીને જેમ તામ્રરાશિ સુવર્ણમય થઈ જાય તેમ સુવર્ણીર થતું હતું. (એલોષધિ લઙ્ગિ). તેમના કાન, નેત્ર અને અંગનેા મેલ સર્વ રોગીના રોગને હણુનારો અને કસ્તૂરી જેવો સુગંધીદાર હતો (જલ્દલોષધિ લઙ્ગિ). તેમના શરીરના સ્પર્શમાત્રથી અમૃતના સ્નાનની પેઠે રોગી પ્રાણીઓ નીરોગી થતા હતા (આમૃતોષધિ લઙ્ગિ). વરસાદમાં વરસતું અને નદી વગેરેમાં વહેતું જળ તેમના અંગના સંગથી, સૂર્યનું તેજ જેમ અંધકારનેા નાશ કરે તેમ સર્વ રોગનેા નાશ કરતું હતું

* નાટ્ય કર્મ—જુદા જુદા વેષ ધારણુ કરવા તે. ૧ અહીંથી લઙ્ગિઓનું વર્ણન શરૂ થાય છે. ૨ સુવર્ણ જેવું અથવા સારા વર્ણવાળું.

હતું. ગંધહસ્તિના મહની સુગંધથી જેમ બીજા ગજેંદ્રો નાશી જાય તેમ તેમના અંગને સ્પર્શ કરીને આવેલા વાયુથી વિષ વગેરેના દોષો દૂર જતા હતા. જે કદાપિ વિષ સંયુક્ત-અત્રાદિક તેમના મુખ અથવા પાત્રમાં પ્રવિષ્ટ થયું હોય તો તે પણ અમૃતના પ્રદેશની પેઠે નિર્વિષપણ્યને પામી જતું હતું. જાણે એ ઉતારવાના મંત્રાક્ષર હોય તેમ તેમના વચનનું સ્મરણ કરવાથી મહાવિષની વ્યાધિથી પીડા પામતા માણસોની પીડા દૂર થતી હતી અને છીપતું જળ જેમ મોતીપણ્યને પામે તેમ તેમના નખ, કેશ, દાંત અને તેમના શરીરથી થયેલું સઘળું ઔષધપણ્યને પ્રાપ્ત થયું હતું (સર્વૌષધિ લઙ્ઘિ).

વળી સોયના નાકામાં પણ તંતુની પેઠે પ્રવેશ કરવાને સમર્થ થાય એવી અણુત્વ-શક્તિ તેમને પ્રાપ્ત થઈ. મેરુપર્વત પણ જાતુ સુધી આવે એવી પોતાના શરીરને મોટું કરવાની મહત્ત્વ શક્તિ તેમને પ્રાપ્ત થઈ; જેથી પોતાના શરીરને પવનથી પણ હલકું કરી શકે એવી લઘુત્વ શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ; ઈંદ્રાદિક દેવો પણ સહન કરી શકે નહિ એવું વજથી પણ ભારે શરીર કરવાની ગુરુત્વ શક્તિ તેમને પ્રાપ્ત થઈ; પૃથ્વી ઉપર રહ્યા છતાં પણ ઝાડનાં પાંદડાની જેમ મેરુના અગ્રભાગને તથા બ્રહ્માદિકેને સ્પર્શ કરી શકે એવી પ્રાપ્તિ શક્તિ તેમને પ્રાપ્ત થઈ. જેથી ભૂમિની પેઠે જળમાં ગતિ થઈ શકે અને જળની પેઠે ભૂમિને વિષે ઉન્મળજન નિમળજન કરી શકે એવી પ્રાકાશ્ય શક્તિ તેમને પ્રાપ્ત થઈ; ચક્રવર્તી અને ઈંદ્રની ઋદ્ધિ વિસ્તારવાને સમર્થ એવી ઇશત્વ શક્તિ તેમને પ્રાપ્ત થઈ; જેથી સ્વતંત્ર એવા દૂર જંતુઓ પણ વશ થઈ જાય એવી અપૂર્વ વશિત્વ શક્તિ તેમને પ્રાપ્ત થઈ; છિદ્રની જેમ પર્વતના મધ્યમાંથી નિઃસંગ ગમન કરી શકે એવી અપ્રતિઘાતિ શક્તિ તેમને પ્રાપ્ત થઈ; પવનની પેઠે સર્વ ઠેકાણે અદશ્ય રૂપ ધારણ કરી શકે એવું અપ્રતિહત અંતર્ધાન સામર્થ્ય તેમને પ્રાપ્ત થયું અને સમકાળે અનેક પ્રકારનાં રૂપોથી લોકને પૂરી દેવામાં સમર્થ થાય એવી કામરૂપત્વ શક્તિ તેમને પ્રાપ્ત થઈ.^૧

એક અર્થરૂપ બીજથી અનેકાર્થરૂપ બીજ જાણી શકે એવી બીજયુદ્ધિ,^૨ કોઠીમાં રાખેલા ધાન્યની જેમ પૂર્વે સાંભળેલા અર્થો સ્મરણ કર્યા સિવાય પણ યથાર્થિત રહે એવી કોષ્ટયુદ્ધિ^૩ અને આદિ, અંત કે મધ્ય-એવું એક પદ સાંભળવામાં આવે કે તરત આખા અર્થનો યોગ થાય એવી પદાનુસારિણી^૪ લઙ્ઘિ તેમને પ્રાપ્ત થઈ. એક વસ્તુનો ઉદ્ધાર

૧ આ બધી બાબતનો વૈક્રમ લઙ્ઘિમાં સમાવેશ થાય છે અને તે સિદ્ધિ અથવા શક્તિઓ કહેવાય છે. ૨ જેમ કર્ષણી રૂઢી રીતે કષાયેલી ભૂમિને વિષે બીજ વાવે અને તે બીજ અનેક બીજ આપનાર થાય તેમ જ્ઞાનાવસ્થાયાદિ કર્મના ક્ષયોપશમના અતિશયથી એક અર્થરૂપ બીજને સાંભળવાથી અનેક અર્થબીજને જાણે તે બીજયુદ્ધિ લઙ્ઘિ : જેમ કોઠાને વિષે ધાન્ય સારી રીતે રહે તેમ જેને વિષે પરાપદેશાદિક અવધારેલા સૂત્ર અને અર્થ સારી રીતે રહે અર્થાન્ અવિસ્મૃતિપણે રહે તે કોષ્ટયુદ્ધિ લઙ્ઘિ. ૪ કોઈ સૂત્રનું એક પદ સાંભળવાથી બ્રહ્મા શ્રુત પ્રત્યે પ્રવર્તે તે પદાનુસારિણી લઙ્ઘિ. તેમાં અનુશ્રીત પદાનુસારિણી એટલે પહેલું પદ અથવા તેનો અર્થ સાંભળી છેલ્લા પદ સુધી અર્થની વિચારણામાં શ્રેણીબંધ પ્રવર્તે ત, પ્રતિશ્રીત પદાનુસારિણી છેલ્લું પદ સાંભળવાથી પ્રતિકૂળપણે પહેલા પદ સુધીની વિચારણા થાય તે અને ઉન્મ પદાનુસારિણી એટલે મધ્યનું કોઈપણ એક પદ સાંભળવાથી

કરીને અંતર્મુહૂર્તમાં સમસ્ત શ્રુતસમુદ્રતું અવગાહન કરવાના સામર્થ્યથી તેઓ મનોબલી^૧ લખિંચવાળા થયા હતા. એક મુહૂર્તમાં મૂળાક્ષર ગણવાની લીલાથી સર્વ શાસ્ત્રને ગોખી જતા હતા તેથી તેઓ વાગ્બલી^૨ પણ થયા હતા અને ઘણાય કાળ સુધી પ્રતિમાપણે (કાયોત્સર્ગે) સ્થિર રહેતા પણ શ્રમ અને ગ્લાનિ પામતા નહીં, તેથી તેઓ કાયબલી^૩ થયા હતા. તેમના પાત્રમાં રહેલા કુત્સિત અન્નમાં પણ અમૃત, ક્ષીર, મધુ અને ઘૃત વિગેરેનો રસ આવવાથી તથા દુઃખથી પીડાએલા માણસોને તેમની વાણી અમૃત, ક્ષીર, મધુ અને ઘૃત જેવી શાંતિ આપનારી થતી હતી તેથી તેઓ અમૃતક્ષીરમધુવાજ્યાશ્રવી લખિંચવાળા થયા હતા. તેમના પાત્રમાં પડેલું અદ્ય અન્ન પણ દાન કરવાથી અક્ષય થતું-પૂટતું નહીં, તેથી તેઓને અક્ષીણ મહાનસી લખિંચ પ્રાપ્ત થઈ હતી. તીર્થ^૪ કરની પર્વદાની પેઠે અદ્ય પ્રદેશમાં પણ અસંખ્ય પ્રાણીઓને સ્થિતિ કરાવી શકતા તેથી તેઓ અક્ષીણ મહાલય લખિંચવાળા હતા; અને એક ઈંદ્રિયથી બીજી ઈંદ્રિયોના વિષયને પણ પ્રાપ્ત કરી શકતા, તેથી તેઓ સંલિન્નશ્રોત^૫ લખિંચવાળા હતા. તેઓને જંઘાચારણુ લખિંચ પ્રાપ્ત થઈ હતી જેથી તેઓ એક એક પગલે રૂચકદ્વીપે^૬ જવાને સમર્થ થતા અને ત્યાંથી પાછાં વળતાં પહેલે પગલે નંદીશ્વર દ્વીપે^૭ આવતા અને બીજે પગલે ન્યાંથી ગયા હોય ત્યાં આવી શકતા હતા. જો ઊર્ધ્વગતિ કરે અર્થાત્ જિએ જાય તો એક પગલે મેરુ પર્વત ઉપર રહેલા પાંડુક ઉદ્યાનમાં જઈ શકતા હતા અને ત્યાંથી પાછાં વળતાં એક પગલે નંદનવનમાં અને બીજે પગલે ઉત્પાતભૂમિ પ્રત્યે આવવાને સમર્થ હતા. વિદ્યાચારણુ લખિંચવડે તેઓ એક પગલે માનુષોત્તર પર્વત અને બીજે પગલે નંદીશ્વર દ્વિપે જવાને સમર્થ હતા; અને પાછાં વળતાં એક પગલે પૂર્વ ઉત્પાતભૂમિ પ્રત્યે આવવાને સમર્થ હતા. ઊર્ધ્વગતિમાં જંઘાચારણુથી વિપરીતપણે ગમનાગમન કરવાને શક્તિમંત હતા. તેઓને આશીવિષ લખિંચ પણ હતી અને બીજી નિશ્ચલ અનુચ્છ કરવામાં સમર્થ એવી ઘણી લખિંચો તેઓએ મેળવી હતી, પરંતુ એ લખિંચોનો તેઓ ઉપયોગ કરતા નહોતા, કેમકે સુસુક્ષુ પુરુષો પ્રાપ્ત થયેલી વસ્તુમાં પણ આકાંક્ષા રહિત હોય છે.

હવે વજ્રનાભ સ્વામીએ વીશ સ્થાનકના આરાધનવડે તીર્થ^૪ કરનામ-ગોત્રકર્મ^૮ દ્વે રીતે ઉપાર્જન કર્યું. તે વીશ સ્થાનકોમાં પહેલું સ્થાનક અર્હંત અને અર્હંતોની પ્રતિમાની પૂજાથી, તેમના અવર્ણવાદનો નિષેધ કરવાથી અને સદ્ભૂત અર્થવાળી તેમની સ્તવના કર્યાથી આરાધાય છે. (અરિહંત પદ). સિદ્ધિસ્થાનમાં રહેલા સિદ્ધની લક્ષિતને અર્થે જગરણુ ઉત્સવ કર્યાથી તથા યથાર્થપણે સિદ્ધત્વનું કીર્તન કરવાથી બીજું સ્થાન આરાધાય છે. (સિદ્ધ પદ). બાલ, ગ્લાન અને નવદીક્ષિત શિષ્ય-વગેરે યતિઓનો અનુચ્છ કરવાથી તથા પ્રવચનનું વાત્સલ્ય કરવાથી ત્રીજું સ્થાનક આરાધાય છે. (પ્રવચન પદ)

આગળ સર્વ પદોનું જ્ઞાન થાય તે એમ ત્રણ પ્રકાર છે. ૧-૨-૩ મનોબલી, વાગ્બલી અને કાયબલી એ લખિંચો વીર્ષાતરામના ક્ષયોપશમથી પ્રગટ થાય છે. ૪ શ્રી ગૌતમસ્વામિએ એક પાત્રમાં આવેલી ક્ષીરવડે ૧૫૦૦ તાપસોને પારણું કરાવ્યું તે અક્ષીણ મહાનસી લખિંચવડે સમજવું. ૫ સર્વ ઈંદ્રિયો સાંભળે અથવા સર્વ ઈંદ્રિયોના વિષય એક ઈંદ્રિય જણે, ચક્રવર્તીના કટકનો મેલાહલ છતાં પણ શંખ, બેરી, પલ્લવ વગેરે વાજાંત્રો એકઠાં વગાડ્યાં હોય તો પણ તે સર્વના જુદા જુદા શબ્દને જાણે તે સંલિન્નશ્રોત લખિંચ. ૬ જંઘુદ્વીપથી તેરમો દ્વીપ. ૭ જંઘુદ્વીપથી આઠમો દ્વીપ.

અને બહુમાનપૂર્વક આહાર, ઔષધ અને વસ્ત્ર વગેરેના દાનવડે શુરુનું વાત્સલ્ય કરવું તે ચોથું સ્થાનક (આચાર્ય પદ), વીશ વર્ષના દીક્ષાપર્યાયવાળા (પર્યાયસ્થવિર), સાઠ વર્ષની વયવાળા (વયસ્થવિર) અને સમવાયાંગના ધરનાર (શ્રુતસ્થવિર)ની ભક્તિ કરવી તે પાંચમું સ્થાનક (સ્થવિર પદ). અર્થની અપેક્ષાએ પોતાથી બહુશ્રુત-પણાને ધારણ કરનારાઓનું અન્નવસ્ત્રાદિ આપવા વગેરેથી વાત્સલ્ય કરવું તે છઠ્ઠું સ્થાનક (ઉપાધ્યાય પદ). ઉત્કૃષ્ટ તપને કરનારા મુનિઓનું ભક્તિ અને વિશ્રામણાવડે વાત્સલ્ય કરવું તે સાતમું સ્થાનક (સાધુ પદ). પ્રશ્ન અને વાચના વિગેરેથી નિરંતર દ્વાદશાંગી-રૂપ શ્રુતનો સૂત્ર, અર્થ અને તે બંનેથી જ્ઞાનોપયોગ કરવો તે આઠમું સ્થાનક (જ્ઞાન પદ). શંકા વિગેરે દોષથી રહિત, સ્વૈચ્છ્ય વગેરે ગુણોથી ભૂષિત અને શમાદિ લક્ષણવાળું સમ્યક્ દર્શન તે નવમું સ્થાનક (દર્શન પદ). જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને ઉપચાર એ ચાર પ્રકારનો-કર્મને દૂર કરનાર વિનય તે દશમું સ્થાનક (વિનય પદ). ઈચ્છા મિથ્યા કર-ણાદિક દશવિધ સામાચારીના યોગમાં અને આવશ્યકમાં અતિચાર રહિતપણે યત્ન કરવો તે અગ્યારમું સ્થાનક (ચારિત્ર પદ). અહિંસાદિક મૂળ ગુણોમાં અને સમિત્યાદિક ઉત્તર ગુણોમાં અતિચાર રહિત પ્રવૃત્તિ કરવી તે બારમું સ્થાનક (શીલ-મત પદ). ક્ષણે ક્ષણે અને લવે લવે પ્રમાદનો પરિહાર કરીને શુભ ધ્યાનમાં પ્રવર્તવું તે તેરમું સ્થાનક (સમાધિ પદ). મન અને શરીરને બાધા-પીડા ન થાય તેવો યથાશક્તિ તપ કરવો તે ચૌદમું સ્થાનક (તપ પદ). મન, વચન અને કાયાથી શુદ્ધિપૂર્વક તપસ્વીઓને અન્ના-દિકનું યથાશક્તિ દાન આપવું તે પંદરમું સ્થાનક (દાન પદ). આચાર્યાદિ દશનું^૧ અન્ન, પાણી અને અશન વિગેરેથી વૈયાવચ્ચ કરવું તે સોળમું સ્થાનક (વૈયાવચ્ચ પદ). ચતુ-વિધ સંઘના સર્વ વિદ્ધો દૂર કરવાથી મનને સમાધિ ઉત્પન્ન કરવી તે સત્તરમું સ્થાનક (સંયમ પદ). અપૂર્વ એવા સૂત્ર, અર્થ અને તે બંનેનું પ્રયત્નથી ગ્રહણ કરવું તે અઠારમું સ્થાનક (અભિનવ જ્ઞાન પદ). શ્રદ્ધાથી, ઉદ્ઘાસનથી^૨ અને અવહુવાદનો નાશ કરવાથી શ્રુત જ્ઞાનની ભક્તિ કરવી તે ઓગણીશમું સ્થાનક (શ્રુત પદ). વિદ્યા, નિમિત્ત, કવિતા, વાદ અને ધર્મકથા વગેરેથી શાસનની પ્રભાવના કરવી તે વીશમું સ્થાનક (તીર્થ પદ). એ વીશ સ્થાનકમાંથી એક એક પદનું આરાધન કરવું તે પણ તીર્થકર નામકર્મના બંધનું કારણ છે, પરંતુ વજ્રનાલ લગવાને તો એ સર્વે પદનું આરાધન કરીને તીર્થકરનામકર્મનો બંધ કર્યો. બાહુ મુનિએ સાધુઓની વૈયાવચ્ચ કરવાથી ચક્રવર્તીના ભોગફળને આપનારું કર્મ ઉપાર્જન કયું. તપસ્વી મહર્ષિઓની વિશ્રામણા કરનારા સુબાહુ મુનિએ લોકોત્તર એવું બાહુબળ ઉપાર્જન કયું. તેવારે વજ્રનાલ મુનિએ કહ્યું-‘અહો ! સાધુઓની વૈયાવચ્ચ અને વિશ્રામણા કરનારા આ બાહુ અને સુબાહુ મુનિને ધન્ય છે’ તેઓની એવી પ્રશંસાથી પીઠ અને મહાપીઠ મુનિ વિચારવા લાગ્યા-‘જે ઉપકાર કરનારા છે તે જ અહીં પ્રશંસા પામે છે; આપણે બંને આગમનું અધ્યયન અને ધ્યાનમાં તત્પર હોવાથી કાંઈ પણ ઉપકારી થયા નથી, એથી આપણી કોણ પ્રશંસા કરે ? અથવા સર્વ લોકો પોતાના કાર્ય કરનારાને જ ગ્રહણ કરે છે.’ આ પ્રમાણે માયા-મિથ્યાત્વથી યુક્ત એવી

૧ જિનેધર, સૂરિ, વાચક, મુનિ, બાળમુનિ, સ્થવિરમુનિ, જ્ઞાનમુનિ, તપસ્વીમુનિ ચૈત્ય અને શ્રમણ-સર્વ એ દશ સમજવા. ૨ બહુમાન યુક્ત વૃદ્ધિ કરવી-પ્રકાશ કરવો તે.

ઇર્ષ્યા કરવાથી બાંધેલા દુષ્ટતત્ત્વ આલોચન નહીં કરવાથી તેઓએ સ્ત્રીનામકર્મ-સ્ત્રીત્વપણાની પ્રાપ્તિરૂપ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. તે છ મહર્ષિઓએ અતિચાર રહિત અને ખડ્ગની ધારા જેવી પ્રવ્રજ્યાને ચૌદ લાખ પૂર્વ સુધી પાલન કરી. પછી ધીર એવા તે છ મુનિઓ બંને પ્રકારની મંદોષનાપૂર્વક પાદપોષગમન અનશન અંગીકાર કરી સર્વાર્થસિદ્ધિ નામના પાંચમા અતુત્તર વિમાનને વિષે તેત્રીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવતા થયા.

इत्याचार्य श्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रे महाकाव्ये
प्रथमे पर्वणि धनादि द्वादशभववर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥१॥

સર્ગ બીજો.

આ જંબૂદ્વીપમાં પશ્ચિમ મહાવિદેહની અંદર શત્રુઓથી નહીં છતાંયેલી એવી અપરાજિતા નામે નગરી હતી. તે નગરીમાં પોતાના પરાક્રમથી જગતને આકાંત કરનાર^૧ અને લક્ષ્મીથી બાણે ઇશાનેંદ્ર હોય તેવો ઇશાનચંદ્ર નામે રાજા હતો. ત્યાં ઘણી લક્ષ્મીવાળો ચંદનદાસ નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તે ધર્મિષ્ઠ પુરુષોમાં અચેસર અને જગતને આનંદ આપવામાં ચંદન જેવો હતો. તેને જગતના નેત્રને આનંદ ઉત્પન્ન થવાના કારણરૂપ સાગરચંદ્ર નામે પુત્ર હતો. સમુદ્ર જેમ ચંદ્રને આહ્વાહ^૨ આપે તેમ તે પુત્ર તેના પિતાને આહ્વાહ આપતો હતો. સ્વભાવથી જ સરળ, ધાર્મિક અને વિવેકી-એવો તે આખા નગરનો એક મુખમંડન થઈ પડ્યો હતો. એક વખત તે વશિકપુત્ર, ઇશાનચંદ્ર રાજાના દર્શનને માટે અને સેવાને માટે આવેલા સામંત રાજાઓથી વ્યાપ્ત થયેલા રાજભુવનમાં ગયો. ત્યાં આસન, તાંબુલદાન વગેરે સત્કારપૂર્વક તે વશિકસુતને, તેના પિતાની પેઠે રાજાએ ઘણા સ્નેહથી ભેયો.

તે સમયે કોઈ એક મંગલપાઠક, રાજદ્વારમાં આવી શંખના ધ્વનિને પરાલવ કરનારી ગિરાથી^૩ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો-‘રાજન્ ! આજે તમારા ઉદ્યાનમાં બાણે ઉદ્યાન-પાલિકા હોય તેવી અનેક પુષ્પો સન્ન કરનારી વસ તલક્ષ્મી વૃદ્ધિ પામેલી છે. વિકાસ પામેલા પુષ્પોની સુગંધથી દિશાઓના મુખને સુગંધી કરનાર તે ઉદ્યાનને ઇંદ્ર જેમ નંદન-વનને શોભાવે તેમ આપ શોભાવો.’ આવી મંગલપાઠકની વાણી શ્રવણ કરી રાજાએ દ્વારપાળને આજ્ઞા કરી-‘આપણા નગરમાં એવી ઉદ્દેશાવણી^૪ કરાવો કે કાલે પ્રાતઃકાળે

૧ છતનાર. ૨ આનંદ. ૩ વાણીથી. ૪ સાદ પડાવો.

સર્વ લોકોએ આપણા ઉદ્યાનમાં જવું.” પછી રાજાએ પોતે સાગરચંદ્રને આદેશ કર્યો, “તમારે પણ આવવું.” સ્વામીની પ્રસન્નતાનું એ લક્ષણ છે. તે પછી રાજાએ વિચાર કરેલો વણિકપુત્ર હર્ષ પામી પોતાને ઘેર આવ્યો. ત્યાં અશોકદત્ત નામના પોતાના મિત્રને રાજાની આજ્ઞા સંબંધી સર્વ વાત કહી.

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે રાજા પોતાના પરિવાર સહિત ઉદ્યાનમાં ગયો. ત્યાં નગરના લોકો પણ આવ્યા હતા, કારણ કે ‘પ્રજા રાજાને અનુસરનારી હોય છે.’ મલયાચલના પવનની સાથે જેમ વસંતઋતુ આવે તેમ સાગરચંદ્ર પણ પોતાના મિત્ર અશોકદત્ત સાથે ઉદ્યાનમાં આવ્યો. કામદેવના શાસનમાં રહેલા સર્વ લોકો પુષ્પ ચૂટી નૃત્ય ગીત વગેરેથી કીડા કરવામાં પ્રવર્તા. સ્થળે સ્થળે એકઠા થઈને કીડા કરતા નગરજનો નિવાસ કરેલો કામદેવરૂપી રાજાના પડાવની તુલના કરવા લાગ્યા. જાણે અન્ય ઈંદ્રિયોના વિષયનો જય કરવાને ઉડેલા હોય તેવા પગલે પગલે ગાયન અને વાદ્યોના ધ્વનિ પ્રવર્તવા લાગ્યા. તેવામાં નજીકના કોઈ વૃક્ષની શુક્રાંશી “રક્ષા કરો, રક્ષા કરો” એવો કોઈ સ્ત્રીનો અકસ્માત ધ્વનિ નીકળ્યો. એવી વાણી સાંભળતાં જ જાણે તેનાથી આકર્ષિત થયો હોય તેમ સાગરચંદ્ર ‘આ શું છે ?’ એમ સંભ્રમ પામીને ઠોડ્યો. ત્યાં જઈને જુવે છે તે વ્યાજ જેમ મૃગલીને પકડે તેમ પૂણ્યભદ્ર શેઠની પ્રિયદર્શના નામે કન્યાને બંદીવાનોએ પકડેલી તેણે ઢીઠી. જેમ સર્પની શ્રીવા ભાંગીને મણિ ગ્રહણ કરે તેમ સાગરચંદ્રે એક બંદીવાનના હાથમાંથી છરી ખેંચી લીધી. આવું તેનું પરાક્રમ જોઈ બીજા બંદીવાનો નાસી ગયા; કારણ કે ‘જાનવલ્યમાન અગ્નિને જોઈ વ્યાજો પણ નાસી જાય છે.’ એવી રીતે સાગરચંદ્રે, કઠીઆરા લોકોની પાસેથી આમ્રલતાની જેમ પ્રિયદર્શનાને છોડાવી. તે સમયે પ્રિયદર્શનાને વિચાર થયો—“પરોપકાર કરવાના વ્યસની પુરુષોમાં મુખ્ય એવો આ કોણ હશે ? અહો ! મારા સદ્ભાગ્યની સંપત્તિઓથી આકર્ષણ કરેલો આ પુરુષ અહીં આવી વડ્યો તે સારું થયું ! કામદેવના રૂપને તિરસ્કાર કરનાર એ પુરુષ મારો ભર્તાર થાઓ.” એમ ચિંતવન કરતી પ્રિયદર્શના પોતાના મંદિર તરફ ગઈ. સાગરચંદ્ર પણ જાણે પરોવાઈ ગયો હોય તેમ પ્રિયદર્શનાને પોતાના હૃદયમાં રાખી અશોકદત્ત મિત્રની સાથે પોતાને ઘેર ગયો. તેના પિતા ચંદનદાસે પરંપરાથી એ વૃત્તાંત જાણ્યો. તેવો વૃત્તાંત શુભ પણ કેમ રહે ? ચંદનદાસે એ વૃત્તાંતથી પોતાના હૃદયમાં વિચાર્યું—“આ પુત્રનો પ્રિયદર્શના ઉપર રાગ થયો છે તે યુક્ત છે; કેમકે કમલિનીને રાજહંસ સાથે જ મિત્રાઈ થાય છે. પરંતુ સાગરચંદ્રે આવું ઉદ્ભટપણું કર્યું તે યુક્ત નથી, કારણ કે પરાક્રમવાળા પણ વણિકોએ પોતાનું પરાક્રમ પ્રકાશિત કરવું નહીં. વળી સાગરચંદ્ર સ્વભાવે સરળ છે તેને માયાવી અશોકદત્તની સાથે મિત્રાઈ થઈ છે તે કદલીના વૃક્ષને જેમ બહરી વૃક્ષનો સંગ હિતકર નથી તેમ હિતકારક નથી, એમ ઘણી વાર સુધી વિચાર કરી, સાગરચંદ્ર કુમારને ખોલાવી, જેમ ઉત્તમ હસ્તિને તેનો મહાવત શિક્ષા આપવાનો આરંભ કરે તેમ મીઠાં વચનથી શિક્ષા આપવાનો આરંભ કર્યો.

‘વત્સ સાગરચંદ્ર ! સર્વ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવાથી તું વ્યવહારને સારી રીતે જાણે છે તે પણ હું તને કાંઈક કહું છું. આપણે વણિકો કળાકૌશલ્યથી જીવનારા છીએ, તેથી

આપણે અનુદ્રલટ એવા મનોહર વેષવાળા હોઈએ તો જ આપણી નિંદા ન થાય, માટે તારે યૌવન અવસ્થામાં પણ ચૂઠ પરાક્રમવાળા રહેવું જોઈએ. જગતમાં સામાન્ય અર્થને વિષે પણ વણિકો આશંકાયુક્ત વૃત્તિવાળા કહેવાય છે. સ્ત્રીઓનું શરીર જેમ ઢાંકેલું જ શોભાને પામે છે તેમ હંમેશાં આપણી સંપત્તિ, વિષયકીડા અને દાન-એ સર્વે ગુપ્ત જ શોભે છે. જેમ જાંટના પગમાં બાંધેલું સોનાનું ઝાંઝર શોભે નહીં તેમ પોતાની ભતિને અનુચિત કર્મ શોભતું નથી, માટે હે વહાલા પુત્ર ! પોતાની કુળપરંપરાથી આવેલા યોગ્ય વ્યવહારમાં પરાયણ થઈ આપણે સંપત્તિની પેઠે ગુણને પણ પ્રચ્છન્ન રાખવા. અને સ્વભાવથી જ કપટયુક્ત ચિત્તવાળા દુર્જનો હોય છે તેથી તેમનો સંસર્ગ છોડી દેવો; કારણ કે દુર્જનનો સગ હડકાયાના ઝેરની પેઠે કાળયોગે વિકારને પામે છે. હે વત્સ ! તારે મિત્ર અશોકદત્ત, કોઠનો રોગ પ્રસાર પામ્યાથી જેમ શરીરને દૂષિત કરે તેમ વધારે પરિચયથી તને દૂષિત કરશે. એ માયાવી, ગુણિકાની પેઠે હંમેશાં મનમાં જુદો, વચનમાં જુદો અને ક્રિયામાં પણ જુદો છે.”

એ પ્રમાણે શેઠ આદરપૂર્વક ઉપદેશ કરી મૌન રહ્યા એટલે સાગરચંદ્ર મનમાં આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો-‘પિતાજી આવો ઉપદેશ કરે છે તેથી હું ધારું છું કે પ્રિયદર્શના સંબંધી વૃત્તાંત તેમના બાણવામાં આવ્યો છે અને આ મારો મિત્ર અશોકદત્ત પિતાજીને સંગ કરવાને અયોગ્ય લાગે છે. માણસના મંદલાગ્યપણાને લીધે જ આવા (શિખામણ દેનાર) વડીલો હોતા નથી. ભલે એમની મરજી પ્રમાણે થાયો.’ એમ ક્ષણવાર મનમાં વિચારી સાગરચંદ્ર વિનયયુક્ત નમ્ર વાણીથી બોલ્યો-‘‘પિતાજી ! આપ આદેશ કરો તે મારે કરવું જ જોઈએ, કેમકે હું તમારો પુત્ર છું. જે કાર્ય કરવામાં ગુરુજનોની આજ્ઞાનું ઉદ્ભવન થાય તેવું કામ કરવાથી સચું, પરંતુ કેટલીક વખત દેવયોગે અકસ્માત એવું કાર્ય આવી પડે છે કે જે વિચાર કરવાના થોડા સમયને પણ સકન કરી શકતું નથી. જેમ કોઈ મૂર્ખ માણસને પણ પવિત્ર કરતાં પર્વવેળા વીતી બંધ તેમ કેટલાએક કાર્યનો કાળ વિચાર કરતાં વીતી બંધ છે. એવો પ્રાણસંશયનો કાળ પ્રાપ્ત થશે તો પણ હે પિતાજી ! હવેથી હું એવું કાર્ય કરીશ કે જે આપને લજ્જા પમાડે તેવું નહીં હોય. આપે અશોકદત્ત સંબંધી વાત કરી; પણ તેના દોષથી હું દોષિત નથી અને તેના ગુણથી હું ગુણી નથી. હંમેશનો સહવાસ, સાથે ધૂલિકીડા, વારંવાર દર્શન, તુલ્ય ભતિ, સરખી વિદ્યા, સમાન શીલ, સમાન વય, પરોક્ષે પણ ઉપરીપણું અને સુખદુઃખમાં ભાગ પાડવાપણું-વગેરે કારણોથી મારે તેની સાથે મિત્રતા થઈ છે. તેનામાં હું કાંઈ પણ કપટ જોતો નથી, માટે તે મારા મિત્ર સંબંધી આપને કોઈ એ મિથ્યા કહેલું છે. કારણ કે ‘ખળ લોકો સર્વને ખેદ પમાડનારા જ હોય છે’ કદાપિ તે તેવો માયાવી હશે તો પણ મને શું કરશે ? કેમકે ‘એક ઠેકાણે રાખ્યા છતાં કાચ તે કાચ જ રહેશે અને મણિ તે મણિ જ રહેશે.’

એવી રીતે કહીને સાગરચંદ્ર મૌન રહ્યો એટલે શેઠે કહ્યું-‘પુત્ર ! તું બુદ્ધિવાન છે તો પણ મારે કહેવું જ જોઈએ; કારણ કે પારકા અંતઃકરણો બાણવા મુશ્કેલ છે.’ પછી પુત્રના ભાવને બાણનારા શેઠે શીલાદિક ગુણોથી પૂર્ણ એવી પ્રિયદર્શનાને માટે પૂર્ણબદ્ર

શેઠ પાસે માગણી કરી. ત્યારે ‘આગળ તમારા પુત્રે ઉપકાર કરવાવડે મારી પુત્રીને ખરીદ કરેલી જ છે.’ એમ કહી પૂર્ણાલદ્ર શેઠે તેનું વચન સ્વીકાર્યું. પછી શુભ દિવસે અને શુભ લગ્ને તેમના માતાપિતાએ સાગરચંદ્રનો પ્રિયદર્શના સાથે વિવાહ કર્યો. ઈચ્છિત ડુંડભી વાગવાથી જેમ હર્ષ થાય તેમ મનવાંછિત વિવાહ થવાથી વધુવર ઘણો હર્ષ પામ્યા. સમાન અંતઃકરણવાળા હોવાથી જાણે એક આત્માવાળા હોય તેમ તેઓની પ્રીતિ સારસપક્ષીની પેઠે વૃદ્ધિ પામવા લાગી. ચંદ્રવડે જેમ ચંદ્રિકા શોભે તેમ નિરંતર ઉદયકાંક્ષી અને સૌમ્ય દર્શનવાળી પ્રિયદર્શના સાગરચંદ્ર વડે શોભવા લાગી. ચિરકાળથી ઘટના કરનાર દેવના યોગથી તે શીલવંત, રૂપવંત અને સરળતાવાળા દંપતીનો ઉચિત યોગ થયો. પરસ્પર વિશ્વાસ હોવાથી કોઈ વખતે પણ તેઓમાં અવિશ્વાસ તો થતો જ નહીં, કારણ કે સરળ આશયવાળા કદાપિ વિપરીત શંકા કરતા નથી.

એક વખત સાગરચંદ્ર બહાર ગયો હતો તેવામાં અશોકદત્ત તેને ઘરે આવ્યો અને પ્રિયદર્શનાને કહેવા લાગ્યો ‘સાગરચંદ્ર હંમેશાં ધનદત્ત શેઠની સ્ત્રી સાથે એકાંત કરે છે તેનું શું પ્રયોજન હશે ?’ સ્વભાવથી જ સરળ એવી પ્રિયદર્શના બોલી-‘તેનું પ્રયોજન તમારા મિત્ર જાણે અથવા સર્વદા તેમનું બીજું હૃદય એવા તમે જાણો. વ્યવસાયી એવા મહત્ત્વપુરુષોના એકાંત સૂચિત કાર્યો કેાણ જાણી શકે ? અને જે જાણે તે ઘરે શા માટે કહે ?’ અશોકદત્તે કહ્યું-‘તમારા પતિને તેની સાથે એકાંત કરવાનું જે પ્રયોજન છે તે હું હું જાણું છું પણ કહી કેમ શકાય ?’

પ્રિયદર્શનાએ કહ્યું-‘તેનું શું પ્રયોજન છે ?’

અશોકદત્ત-‘હે સુષુ ! જે પ્રયોજન મારે તમારી સાથે છે તે પ્રયોજન તેને તેની સાથે છે.’ એવી રીતે તેણે કહ્યું તો પણ તેના ભાવને નહીં સમજનારી અને સરળ આશયવાળી પ્રિયદર્શના બોલી-‘તમારે મારી સાથે શું પ્રયોજન છે ?’ તેણે કહ્યું-‘હે સુષુ ! તારા પતિ સિવાય રસજ એવ્રા બીજા કયા સચેતન પુરુષને તારી સાથે પ્રયોજન ન હોય ?’

કર્ણુમાં સૂચી (સોય) જેવું અને તેની દુષ્ટ ઈચ્છાને સૂચવનારું અશોકદત્તનું વચન સાંભળી પ્રિયદર્શના સકોપ થઈ ગઈ અને નીચું મુખ રાખી આક્ષેપ સહિત બોલી-‘રે અમર્યાદ ! રે પુરુષાધમ ! તેં આવું કેમ ચિંતવ્યું ? અને ચિંતવ્યું તો કહ્યું કેમ ? મૂર્ખાના આવા સાહસને ધિક્કાર છે ! વળી રે દુષ્ટ ! મારા મહાત્મા પતિની તું અવળી રીતે પોતાના જેવી સંભાવના કરે છે તો મિત્રના મિત્રથી શત્રુ જેવા તને ધિક્કાર છે. રે પાપી ! તું અહીંથી ચાલ્યો જ, જિલો ન રહે. તારા દર્શનથી પણ પાપ થાય છે.’ એવી રીતે તેણીએ અપમાન કરેલો અશોકદત્ત ચોરની પેઠે શીઘ્રપણે ત્યાંથી નીકળ્યો. જાણે ગૌહત્યા કરનારો હોય તેવો, પાપરૂપી અંધકારથી મલિન મુખવાળો અને વિમનસ્ક અશોકદત્ત ચાલ્યો જતો હતો, તેવામાં સામા આવતા સાગરચંદ્રે તેને ઠીઠો. સ્વચ્છ અંતઃકરણવાળા સાગરચંદ્રે ‘હે મિત્ર ! તમે ઉદ્વિગ્ન કેમ જણાવ્યો છો ?’ એમ પૂછ્યું, એટલે માયાના પર્વત જેવા અશોકદત્તે કીર્ણ નિઃશ્વાસ મૂકી, જાણે કષ્ટથી દુઃખી થયો હોય તેમ હોઠ ચડાવીને કહ્યું-‘હે બ્રાહ્મ ! હિમાલય પર્વતની નજીક રહેનારાઓને ઠરી જવાનો હેતુ જેમ

પ્રગટ છે તેમ આ સંસારમાં નિવાસ કરનારાઓને ઉદ્દેગનાં કારણ પ્રગટ જ છે. તો પણ ઠેકઠેકાણે થયેલા પ્રજ્વળી જેમ આ વૃત્તાંત તો ગુપ્ત રાખી શકાય તેમ પણ નથી અને પ્રકાશ પણ કરી શકાય તેમ નથી.'

એવી રીતે કહી પોતાના નેત્રમાં કપટ અશ્રુનો દેખાવ કરી અશોકદંત મૌન રહ્યો એટલે નિષ્કપટી સાગરચંદ્ર વિચાર કરવા લાગ્યો—'અહો ! આ સંસાર અસાર છે, જેમાં આવા પુરુષોને પણ અકસ્માત આવા સંદેહના સ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે; ધૂમાડો જેમ અગ્નિને સૂચવે તેમ ધૈર્યથી નહીં સહેવાતો એવો એનો અંત:ઉદ્દેગ બળાત્કારે એનાં અશ્રુઓ સૂચવે છે.' એવી રીતે ચિરકાળ વિચાર કરીને તેના દુઃખથી દુઃખિત થયેલો સાગરચંદ્ર ફરીથી ગદ્ગદ સ્વરે આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો—'હિ અંધુ ! જો અપ્રકાશ્ય ન હોય તો આ તમારા ઉદ્દેગનું કારણ હમણાં જ મને કહો અને મને તમારા દુઃખનો ભાગ આપીને તમે અલ્પ દુઃખવાળા થાઓ.

અશોકદંતે કહ્યું—'હિ મિત્ર ! પ્રાણતુલ્ય એવા તમારી પાસે બીજું પણ અપ્રકાશ્ય ન હોય તો આ વૃત્તાંત તો કેમ જ અપ્રકાશ્ય હોય ? તમે જાણો છો કે સંસારમાં સ્ત્રીઓ, અમાવાસ્થ્યાની શત્રી જેમ અંધકારને ઉત્પન્ન કરે તેમ અનર્થને ઉત્પન્ન કરનારી છે.'

સાગરચંદ્રે કહ્યું—'હિ ભાઈ ! પરંતુ હમણાં તમે સંપિંણીના જેવી કઈ સ્ત્રીના સંકટમાં પડ્યા છો ?'

અશોકદંત કૃત્રિમ લલ્લનો દેખાવ કરીને બોલ્યો—'પ્રિયદર્શના મને ઘણા વખતથી અયોગ્ય વાત કહ્યા કરતી હતી, પણ કોઈ વખત પોતાની મેળે જ લલ્લ પામીને રહેશે એમ ધારી મેં સલ્લજ્વળે કેટલાક વખત સુધી તેની અવજ્ઞાપૂર્વક ઉપેક્ષા કરી; તો પણ તે તો અસતીને યોગ્ય વચનો કહેવાથી વિરામ પામી નહીં. અહો ! સ્ત્રીઓને કેવો અસદ્ આગ્રહ હોય છે ! હે અંધુ ! આજે હું આપને શોધવા માટે તમારે ઘેર ગયો હતો એવામાં છળને જાણનારી એવી એ સ્ત્રીએ રાક્ષસીની પેઠે મને રોક્યો, પણ હસ્તિ જેમ અંધનથી છૂટા થાય તેમ હું તેના શોધથી ઘણું ચત્ને છૂટો થઈ ઉતાવળો અહીં આવ્યો. માર્ગમાં મેં વિચાર્યું કે—આ સ્ત્રી મને જીવતા સુધી છોડશે નહીં, માટે મારે સ્વયમેવ આત્મઘાત કરવો કે કેમ ? અથવા અપમૃત્યુથી મૃત્યુ પામવું પણ યોગ્ય નથી, કારણ કે મારી પરોક્ષમાં તે સ્ત્રી મારા મિત્રને આ પ્રમાણે જ કહેશે કે અન્યથા કહેશે ? માટે હું પોતે જ મારા મિત્રને આ સર્વ વાત કહું, જેથી સ્ત્રીમાં વિશ્વાસ કરીને એ વિનાશ પામે નહિ, અથવા એ પણ યુક્ત નથી, કારણ કે મેં તે સ્ત્રીનો મનોરથ પૂર્ણ કર્યો નથી તો તેનું દુઃશીલ કહીને શા માટે ક્ષત ઉપર ક્ષાર નાંખ્યા જેવું કરું ? એમ વિચાર કરતો હતો તેવામાં તમે મને જોયો. હે અંધવ ! એ મારા ઉદ્દેગનું કારણ જાણો.' અશોકદંતનાં આવાં વચન સાંભળી જાણે હલાહલ ઝેરનું પાન કર્યું હોય તેમ વાયુ વિનાના સમુદ્રની પેઠે સાગરચંદ્ર સ્થિર થઈ ગયો.

સાગરચંદ્રે કહ્યું—'સ્ત્રીઓને એમજ ઘટે છે, કારણ કે ખારી જમીનના નવાણના જળમાં ખારાપણું જ હોય છે. હે મિત્ર ! હવે ખેદ ન કરો, સારા વ્યવસાયમાં પ્રવર્તો,

સ્વસ્થ થઈને રહો અને તેનું વચન સંભારો નહીં. હે બ્રાત ! વસ્તુતાએ તે જેવી હોય તેવી ભલે હો, પણ તેનાથી આપણા બંને મિત્રોના મનની મલિનતા ન થાઓ !' સરલ પ્રકૃતિવાળા સાગરચંદ્રના એવા અનુનયથી^૧ તે અધમ અશોકદત્ત પુશી થયો. કેમકે માયાવી લોકો અપરાધ કરીને પણ પોતાના આત્માના વખાણુ કરાવે છે.

તે દિવસથી સાગરચંદ્ર, પ્રિયદર્શના ઉપર નિઃસ્નેહ થઈ રોગવાળી આંગળીની પેઠે ઉદ્દેગ સહિત તેને ધારણુ કરવા લાગ્યો; તે પણ અગાઉની પેઠે જ તેની સાથે અનુકૂળપણે વર્તવા લાગ્યો, કેમકે પોતે ઉછરેલી લતા કદાપિ વંધ્ય હોય તે પણ તેનું ઉન્મૂલન કરાતું નથી. પ્રિયદર્શનાએ પણ, મારાથી તે મિત્રોનો ભેદ^૨ ન થાઓ-એમ ધારી અશોકદત્ત સંબંધી વૃત્તાંત પોતાના પતિને કહ્યો નહીં. સાગરચંદ્ર સંસારને કારાગૃહ જેવો માની સર્વ ઋદ્ધિને, દીન અને અનાથ લોકોને દાન કરવાવડે કૃતાર્થ થવા લાગ્યો. કાળે કરી પ્રિયદર્શના સાગરચંદ્ર અને અશોકદત્ત-એ ત્રણે પોતપોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી કાળધર્મ (મૃત્યુ) પામ્યા. તેમાં સાગરચંદ્ર અને પ્રિયદર્શના, આ જંબૂદ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રના દક્ષિણ ખંડમાં ગંગા સિંધુના મધ્ય પ્રદેશમાં, આ અવસર્પિર્ષીના ત્રીજા આરામાં પલ્યોપમનો આઠમો ભાગ શેષ રહ્યો હતો તે સમયે યુગલિઆરૂપે ઉત્પન્ન થયા.

પાંચ^૩ ભરત અને પાંચ ઐરવત ક્ષેત્રમાં કાળની વ્યવસ્થા કરવામાં કારણરૂપ ખાર આરાતું કાળચક્રે ગણાય છે. તે કાળ, અવસર્પિર્ષી^૪ અને ઉત્સર્પિર્ષી^૫ એવા ભેદથી બે પ્રકારનો છે; તેમાં અવસર્પિર્ષી કાળના એકાંત સુષમા વિગેરે છ આરાઓ છે. એકાંત સુષમા નામે પહેલો આરો ચાર કોટાકોટી સાગરોપમનો, બીજો સુષમા નામે આરો ત્રણ કોટાકોટી સાગરોપમનો, ત્રીજો સુષમદુઃષમા નામે આરો બે કોટાકોટી સાગરોપમનો, ચોથો દુઃખમસુષમા નામે આરો બેતાળીશ હજાર વર્ષે ન્યૂન એક કોટાકોટી સાગરોપમનો, પાંચમો દુઃખમા નામે આરો એકવીશ હજાર વર્ષનો અને છેલ્લો (છઠ્ઠો) આ એકાંત દુઃખમા નામે આરો પણ તેટલા પ્રમાણનો (એકવીશ હજાર વર્ષનો) છે. આ અવસર્પિર્ષીના બે પ્રમાણે છ આરા કહ્યા છે તે જ પ્રમાણે પ્રતિલોભકમથી^૬ ઉત્સર્પિર્ષી કાળના પણ છ આરા ભણી લેવા. અવસર્પિર્ષી ને ઉત્સર્પિર્ષી કાળની એકંદર સંખ્યા વીશ કોટાકોટી સાગરોપમની થાય છે; તે કાળચક્રે કહેવાય છે. પ્રથમ આરામાં મનુષ્યો ત્રણ પલ્યોપમ સુધી જીવનારા, ત્રણ ગાઉ ઊંચા શરીરવાળા અને ચોથે દિવસે લોજન કરનારા હોય છે. તેઓ સમયતુરસ્ત્ર સંસ્થાનવાળા, સર્વ લક્ષણોથી લક્ષિત, વજ્રજ્વલનારાય સંહનન (સંઘયણ) વાળાં અને સદા સુખી હોય છે. વળી તેઓ ક્રોધ રહિત, માન રહિત, નિષ્કપટી, લોભવર્જિત અને સ્વભાવથી જ અધર્મનો ત્યાગ કરનારા હોય છે. ઉત્તરકુરુની પેઠે તે સમયે રાત્રિદિવસ તેઓના ઇચ્છિત મનોરથને પૂર્ણ કરનારા, મધાંગાદિ દશ પ્રકારનાં કંદપવૃક્ષો હોય છે. તેમાં મધાંગ નામે કંદપવૃક્ષો યાચના કરવાથી તત્કાળ સ્વાદિષ્ટ મધ વિગેરે આપે છે. ભૃતાંગ નામના કંદપવૃક્ષો ભંડારીની પેઠે પાત્રો આપે છે. તૂયાંગ નામનાં કંદપવૃક્ષો ત્રણ પ્રકારનાં વાજીત્રો આપે છે,

૧ પ્રાર્થનાથી. ૨ જુદાઈ. ૩ જંબૂદ્વીપમાં એક, ધાતકો ખંડમાં બે અને પુષ્કરાદમાં બે એવી રીતે પાંચ ભરત અને પાંચ ઐરવત ક્ષેત્ર ભણવા. ૪ અવસર્પિર્ષી એટલે ઉતરતો. ૫ ઉત્સર્પિર્ષી એટલે ચડતો. ૬ અવળા કૃમચી.

દીપશિખા અને જ્યોતિષિકા નામના કલ્પવૃક્ષો અત્યંત ઉદ્યોત આપ છે. ચિત્રાંગ નામના કલ્પવૃક્ષો વિચિત્ર પુષ્પોની માળાઓ આપે છે. ચિત્રરસ નામના કલ્પવૃક્ષો રસોદ્યોગની પેઠે વિવિધ ભતનાં ભોજન આપે છે. મહુચંગ નામના કલ્પવૃક્ષો ઇચ્છિત ભૂષણો (ઘરેણાં) આપે છે. ગેહાકાર કલ્પવૃક્ષો ગંધર્વ નગરની પેઠે ક્ષણવારમાં સારાં ઘર આપે છે અને અનન્ન કલ્પવૃક્ષો ઇચ્છા પ્રમાણે વસ્ત્રો આપે છે. એ તમામ વૃક્ષો ખીજ પણ અનેક ઇચ્છિત અર્થ આપે છે.

તે કાળે ભૂમિ શર્કરા કરતાં પણ અત્યંત સ્વાદિષ્ટ હોય છે અને નદી વગેરેનાં જળ અમૃત સમાન મધુરતાવાળાં હોય છે. તે આરામાં અનુક્રમે ધીમે ધીમે આયુષ્ય, સંહનનાદિક અને કલ્પવૃક્ષોનો પ્રલાવ ન્યૂન ન્યૂન થતો જાય છે.

ખીજ આરાના પ્રારંભમાં મનુષ્યો બે પલ્લોપમના આયુષ્યવાળા, બે કોશ ઊંચા શરીરવાળા અને ત્રીજે દિવસે ભોજન કરનારા હોય છે. તે કાળે કલ્પવૃક્ષો કાંઈક ન્યૂન પ્રલાવવાળા, પૃથ્વી ન્યૂન સ્વાદવાળી અને જળ પણ માધુર્યમાં પ્રથમથી જરા ઉતરતાં હોય છે. પહેલા આરાની જેમ આ આરામાં પણ, હસ્તીની શુંઢમાં જેમ ઓછી ઓછી સ્થૂળતા હોય છે તેમ સર્વ જાભતમાં અનુક્રમે ન્યૂનતા થતી જાય છે.

ત્રીજા આરાના પ્રારંભમાં મનુષ્યો એક પલ્લોપમ સુધી જીવનારા, એક ગાઉ ઊંચા શરીરવાળા અને બીજે દિવસે ભોજન કરનારા હોય છે. આ આરામાં પણ પૂર્વની જેમ શરીર, આયુષ્ય, પૃથ્વીનું માધુર્ય અને કલ્પવૃક્ષોનો મહિમા ન્યૂન થતો જાય છે.

ચોથો આરો પૂર્વના પ્રલાવ (કલ્પવૃક્ષ, સ્વાદિષ્ટ પૃથ્વી અને મધુર જળ વગેરે)થી રહિત હોય છે. તેના પ્રારંભમાં મનુષ્યો કોટી પૂર્વના આયુષ્યવાળા અને પાંચશે' ધનુષ ઊંચા શરીરવાળા હોય છે. પાંચમા આરાના પ્રારંભમાં મનુષ્ય સો વર્ષના આયુષ્યવાળા અને સાત હાથ ઊંચા હોય છે તથા છઠ્ઠા આરામાં ફક્ત સોળ વર્ષના આયુષ્યવાળા અને એક હાથ ઊંચા શરીરવાળા હોય છે. એકાંત દુઃખમા નામે પહેલા આરાથી શરૂ થતા ઉત્સર્પિણી કાળમાં એ જ પ્રમાણે પશ્ચાત્તુર્વિધી^૧ છ આરામાં મનુષ્યો જીવેલા.

તે સાગરચંદ્ર અને પ્રિયદર્શના ત્રીજા આરાના અંતમાં ઉત્પન્ન થયા, તેથી તેઓ નવશે' ધનુષના શરીરવાળા તેમજ પલ્લોપમના દશમાંશ આયુષ્યવાળા યુગલીઆ થયા. તેઓનું શરીર વજ્રઋષભનારાય સંહનનવાળું અને સમચતુરસ સંસ્થાનવાળું હતું. મેઘમાળા વડે જેમ મેઠુપર્વત શોભે તેમ જાત્યવંત સુવર્ણની કાંતિવાળો તે યુગ્મધર્મી^૨ (સાગરચંદ્રનો જીવ) પોતાની પ્રિયંગુ વર્ણવાળી સ્ત્રીવડે શોભતો હતો.

અશોકદત્ત પણ પૂર્વ જન્મમાં કરેલા કપટથી તે જ ઠેકાણે પ્રવેત વર્ણવાળો, ચાર હાંતવાળો અને દેવહસ્તી જેવો હસ્તી થયો. એક વખતે સ્વેચ્છાએ તે હસ્તી ફરતો હતો તેવામાં તેણે યુગ્મધર્મી^૨ થયેલા પોતાના પૂર્વજન્મના મિત્ર (સાગરચંદ્ર)ને જોયા.

દર્શનરૂપ અમૃતની ધારાથી જેનું શરીર વ્યાપ્ત થયું છે એવા તે હસ્તીને ખીજમાંથી જેમ અંકુર ઉત્પન્ન થાય તેમ સ્નેહ ઉત્પન્ન થયો, તેથી તેણે પોતાની શુંઢથી તેને

૧ અવસર્પિણીથી ઉલટી રીતે.

સુખ થાય તેવી રીતે આલિંગન કરી તેની ઇચ્છા નહીં છતાં પણ પોતાના સ્કંધ ઉપર ખેસાડ્યો. પરસ્પર દર્શનના અભ્યાસથી તે બંને મિત્રોને થોડા વખત અગાઉ કરેલા કાર્યની જેમ પૂર્વ જન્મનું સ્મરણ થયું. તે વખતે ચાર દાંતવાળા હસ્તીના સ્કંધ ઉપર ખેઠેલા સાગરચંદ્રને વિસ્મયથી ઉત્તાન લોચનવાળા ખીજા યુગલીઆઓ ઈંદ્રની જેમ જોવા લાગ્યા. શંખ, ડોલર પુષ્પ અને ચંદ્ર જેવા વિમલ હાથી ઉપર તે ખેઠા હતા, તેથી યુગલીઆઓ તેને વિમલવાહન એવા નામથી ઘોલાવવા લાગ્યા. જાતિસ્મરણવડે સર્વ પ્રકારની નીતિને બહુનારો, વિમલ હસ્તીના વાહનવાળો અને પ્રકૃતિથી સ્વરૂપવાન—તે સર્વથી અધિક થયો. કેટલોએક કાળ વ્યતીત થયા પછી ચારિત્રબ્રહ્મ યતિઓની પેઠે કલ્પવૃક્ષોનો પ્રભાવ મંદ થવા લાગ્યો. બહુ દુર્લભે ફેરવીને ખીજાં આણ્યાં હોય તેમ મધ્યાંગ કલ્પવૃક્ષો થોડું અને વિરસ મધ વિલંબે આપવા લાગ્યા. જૂતાંગ કલ્પવૃક્ષો બહુ આપીએ કે નહીં, એમ વિચાર કરતાં હોય અને પરવશ થયા હોય તેમ યાચના કરતાં પણ વિલંબે પાત્રો આપવા લાગ્યાં. તુર્યાંગ વૃક્ષો બહુ વેઠથી તિરસ્કાર કરી લાવેલા ગંધર્વો હોય તેમ જોઈએ તેવું સંગીત રચતા નહોતા. વારંવાર પ્રાર્થના કરેલા દીપશિખા અને જ્યોતિષક કલ્પવૃક્ષો જેમ દિવસે દીવાની શિખા પ્રકાશ ન કરે તેમ તાદશ પ્રકાશ કરતા નહોતા. ચિત્રાંગવૃક્ષો પણ દુર્વિનથી સેવકની જેમ ઇચ્છાનુસાર તત્કાળ પુષ્પમાળાઓ આપતા નહોતા. ચિત્રરસ વૃક્ષો ઠાનની ઇચ્છા ક્ષીણ થયેલા સત્રીની જેમ ચાર પ્રકારનું—વિચિત્ર રસવાળું લોજન અગાઉ પ્રમાણે આપતા નહોતા. મણ્યંગ વૃક્ષો બહુ ફરીથી કેમ પ્રાપ્ત થશે, એવી ચિંતામાં આકુલ થઈ ગયા હોય તેમ અગાઉ પ્રમાણે આભૂષણો આપતા નહોતા. વ્યુત્પત્તિ શક્તિની મંદતાવાળા કવિઓ જેમ સારી કવિતા મંદતાથી કરી શકે તેમ ગેહાકાર વૃક્ષો ઘર આપવામાં મંદતા કરવા લાગ્યા, અને નકારા ગ્રહોવડે અવગ્રહ થયેલો મેઘ જેમ થોડા થોડા જળને આપે તેમ અનમ્લ વૃક્ષો વસ્ત્ર આપવામાં સ્ખલના પામવા લાગ્યા. કાળના તેવા અનુભાવથી જુગલીઆઓને પણ દેહના અવયવોની જેમ કલ્પવૃક્ષો ઉપર વિશેષ મમતા થવા લાગી. એક યુગલીઆએ સ્વીકાર કરેલા કલ્પવૃક્ષો ખીજા યુગલીક આશ્રય કરે તો પ્રથમ સ્વીકાર કરનારને મોટો પરાભવ થવા લાગ્યો, તેથી પરસ્પર તેવો પરાભવ સહન કરવાને અસમર્થ યુગલીઆઓએ પોતાથી અધિક એવા વિમલવાહનને સ્વામીપણે અંગીકાર કર્યા. જાતિસ્મરણથી નીતિશ વિમલવાહને વૃદ્ધ પુરુષ જેમ પોતાના ગોત્રીઓને દ્રવ્ય વહેંચી આપે તેમ યુગલીઆઓને કલ્પવૃક્ષ વહેંચી આપ્યા. જો કોઈ ખીજાના કલ્પવૃક્ષની ઇચ્છાએ મર્યાદાને ત્યાગ કરે તો તેને શિક્ષા કરવાને માટે તેણે હાકાર નીતિ પ્રગટ કરી. સમુદ્રની ભરતીનું જળ જેમ મર્યાદા ઉલ્લંઘે નહીં, તેમ ‘હા ! તે’ દુષ્કૃત્ય કયું’ એવા શબ્દથી શિક્ષા કરેલા યુગલીઆઓ તેની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરતા નહોતા. ‘હંડાદિકનો ઘાત સહન કરવો સારો પણ હાકાર શબ્દવડે કરેલો તિરસ્કાર સારો નહીં.’ એમ તે યુગલીઆઓ માનવા લાગ્યા. તે વિમલવાહનનું છ માસ આયુષ અવશેષ રહ્યું એટલે તેની અંદ્રથશા નામે સ્ત્રીથી એક યુગ્મનો જન્મ થયો. તે જોડલું અસંખ્ય પૂર્વના આયુષ્યવાળું, પ્રથમ સંસ્થાન અને પ્રથમ સંઘયણવાળું, સ્યામ વર્ણનું અને આઠસો ધનુષ પ્રમાણે જિંચા શરીરવાળું હતું. માતાપિતાએ તેના અક્ષુબ્ધાન્ અને અંદ્રકાંતા એવાં નામ પાડ્યાં. સાથે

ઉત્પન્ન થયેલ લતા અને વૃક્ષની પેઠે તેઓ સાથે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. છ માસ સુધી પોતાનાં બે બાળકોને પાળી, જરા અને રોગ વિના મૃત્યુ પામી, વિમલવાહન સુવર્ણ-કુમાર^૧ દેવલોકમાં અને તેની સ્ત્રી ચંદ્રચંદ્રા નાગકુમાર^૨ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ, કેમકે ચંદ્રનો અસ્ત થતાં ચંદ્રિકા સહેતી જ નથી. તે હસ્તી પણ પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી નાગકુમાર નિકાયમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો કેમકે કાળનું મહાત્મ્ય જ એવું છે.^૩

ત્યારપછી ચક્ષુષ્માન્ પણ પોતાના પિતા વિમલવાહનની પેઠે હાકાર નીતિથી જ જુગલીઆઓની મર્યાદા ચલાવવા લાગ્યો. અંતસમય નજીક આવ્યો એટલે ચક્ષુષ્માન્ અને ચંદ્રકાંતાથી યશસ્વી અને સુરૂપા નામે યુગ્મધર્મી^૪ જોડલું ઉત્પન્ન થયું. તેઓ તેવા જ સંઘયણ અને સંસ્થાનવાળા તથા કાંઈક ન્યૂન આયુષ્યવાળા થયા. વય અને બુદ્ધિની પેઠે તે બંને અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. સાડાસાતશે^૫ ધનુષ ભિંચા શરીરવાળા અને નિરંતર સાથે ફરનારા તેઓ તોરણના સ્તંભના વિલાસને ધારણ કરતા હતા. આયુષ્ય પૂર્ણ થયે મૃત્યુ પામી ચક્ષુષ્માન્ સુવર્ણકુમારમાં અને ચંદ્રકાંતા નાગકુમારમાં ઉત્પન્ન થયાં. યશસ્વી પોતાના પિતાની પેઠે, ગોપાળ જેમ ગાયેતું પાલન કરે તેમ સર્વ યુગલીઆઓનું લીલાથી પાલન કરવા લાગ્યો; પરંતુ તેના વખતમાં મદમાં આવેલા હાથીઓ જેમ અંકુશનું ઉલ્લંઘન કરે તેમ યુગલીઆઓ અનુક્રમે હાકાર દંડનું ઉલ્લંઘન કરવા લાગ્યા, ત્યારે યશસ્વીએ માકાર દંડથી તેઓને શિક્ષા કરવા માંડી. કેમકે એક ઔપધિથી રોગ સાધ્ય ન થાય ત્યારે બીજું ઔપધ આપવું જોઈએ. તે મહામતિ યશસ્વી અદ્ય અપરાધવાળાને શિક્ષા કરવામાં હાકારનીતિ, મધ્યમ અપરાધ હોય તો બીજી માકારનીતિ અને જે મોટો અપરાધ હોય તો તે બંને નીતિ વાપરવા લાગ્યો. તે યશસ્વી અને સુરૂપાનું કાંઈક અપૂર્ણ આયુષ્ય હતું તેવામાં જેમ બુદ્ધિ અને વિનય સાથે ઉત્પન્ન થાય તેમ તેનાથી એક જોડલું ઉત્પન્ન થયું. માતાપિતાએ, પુત્ર, ચંદ્ર જેવો ઉન્નવળ હતો તેથી અભિચંદ્ર નામ પાડ્યું અને પુત્રી પ્રિયંગુલતાની પ્રતિરૂપ (સદશ) હતી તેથી તેનું પ્રતિરૂપા નામ પાડ્યું. તેઓ પોતાનાં માતાપિતાથી કાંઈક અદ્ય આયુષ્યવાળા અને સાડાછશે^૬ ધનુષ ભિંચા શરીરવાળા હતા. એક ઠેકાણે મળેલા શમી અને પીપળાના વૃક્ષની જેમ તેઓ સાથે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. ગંગા અને યમુનાના પવિત્ર પ્રવાહના મિશ્ર થયેલા જળની જેમ તેઓ બંને નિરંતર શૌભવા લાગ્યા. આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં યશસ્વી ઉદ્ધિકુમારમાં^૭ ઉત્પન્ન થયો અને સુરૂપ તેની સાથે જ કાળ કરીને નાગકુમારમાં ઉત્પન્ન થઈ.

અભિચંદ્ર પણ પિતાની પેઠે તે જ સ્થિતિવડે અને તે બંને નીતિવડે સર્વ યુગલી-આઓને શિક્ષા કરવા લાગ્યો. પછી ઘણાં પ્રાણીઓએ ઈચ્છેલા ચંદ્રમાને જેમ રાત્રિ જન્મ આપે તેમ પ્રાંત અવસ્થાએ પ્રતિરૂપાએ એક જોડલાને જન્મ આપ્યો. માતાપિતાએ પુત્રનું પ્રસેનજિત નામ પાડ્યું અને પુત્રી સર્વનાં ચક્ષુને મનોહર લાગતી તેથી તેનું ચક્ષુ-કાંતા એવું નામ પાડ્યું. તેઓ બંને પોતાના માતાપિતાથી ન્યૂન આયુષ્યવાળા, તમાલના વૃક્ષ જેવી સ્થામ કાંતિવાળા, બુદ્ધિ અને ઉત્સાહની પેઠે સાથે વૃદ્ધિ પામનારા, છશે^૮ ધનુષ

૧ જીવનપતિની દશ નિકાય પૈકી ત્રીજી નિકાય. ૨ બીજી નિકાય. ૩ તે કાળમાં પરુઓ પણ યુગ-લિક થાય છે અને મૃત્યુ પામીને દેવમતિમાં જાય છે. ૪ જીવનપતિની દશ નિકાયમાંથી એક નિકાય.

પ્રમાણુ શરીરને ધારણ કરનારા અને વિધુવત્ કાળમાં જેમ દિવસ ને રાત્રિ તુલ્ય હોય તેમ સરખી કાંતિવાળા થયા. તેમના પિતા અભિચંદ્ર મૃત્યુ પામીને ઉદ્ધિકુમારમાં ઉત્પન્ન થયા અને પ્રતિરૂપા નાગકુમારમાં ઉત્પન્ન થઈ. પ્રસેનજિત્ પછુ પોતાના પિતાની પેઠે સર્વ જીવલક્ષ્મીઓ રાજા થયા, કેમકે મહાત્મા લોકોના પુત્રો ઘણું કરીને મહાત્મા જ થાય છે. કામાર્ત્તજનો જેમ લગ્ન અને મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરે તેમ તે સમયના યુગલક્ષ્મીઓ હાકાર અને માકાર નીતિનું પછુ ઉલ્લંઘન કરવા લાગ્યા, ત્યારે પ્રસેનજિત્ અનાચારરૂપી મહાજીવને ત્રાસ કરવામાં મંત્રાક્ષર જેવી ત્રીજી ધિક્કાર નીતિનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યા. પ્રયોગમાં કુશળ એવા તે પ્રસેનજિત્, ત્રણ અંકુશથી જેમ હાથીને શિક્ષા કરે તેમ ત્રણ નીતિથી સર્વ યુગલક્ષ્મીઓને શિક્ષા કરવા લાગ્યા. પછી કેટલેક કાળે તે યુગમદંપતી ક્ષીણ આયુષ્યવાળા થયા, તેવામાં ચક્ષુઃકાંતાએ સ્ત્રીપુરુષરૂપ યુગ્મને જન્મ આપ્યો. સાડાપાંચશે' ધનુષ પ્રમાણુ શરીરવાળા તેઓ, અનુક્રમે વૃક્ષ અને તેની છાંયડી પેઠે સાથે વધવા લાગ્યા. તે બંને યુગ્મધર્મી મરુદેવ અને શ્રીકાંતા એવા નામથી આ લોકમાં જ્યાં પામ્યા. સુવર્ણ જેવી કાંતિવાળા તે મરુદેવ, પોતાની પ્રિયગુલતા સદૃશ વર્ણવાળી પ્રિયાવડે, નંદન-વનમાં રહેલી વૃક્ષશ્રેણિથી કનકાચલ (મેરુ) શોભે તેમ શોભવા લાગ્યા. પ્રસેનજિત્ કાળ કરીને દ્વીપકુમારમાં ઉત્પન્ન થયા અને ચક્ષુઃકાંતા કાળ કરીને નાગકુમારમાં ગઈ. મરુદેવ સર્વ યુગલક્ષ્મીઓને તે જ નીતિના કમથી ઈંદ્ર જેમ દેવતાને શિક્ષા કરે તેમ શિક્ષા કરવા લાગ્યા. મરુદેવ અને શ્રીકાંતાના પ્રાંતકાળની વખતે તેમનાથી નાલિ અને મરુદેવા એ નામનું યુગ્મ થયું. સવાપાંચશે' ધનુષ પ્રમાણુ શરીરવાળા તેઓ ક્ષમા અને સંયમની પેઠે સાથે જ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. મરુદેવા પ્રિયગુલતા જેવી કાંતિવાળી અને નાલિ સુવર્ણ જેવી કાંતિવાળા હતા, તેથી જાણે પોતાના માતાપિતાના પ્રતિબિંબ હોય તેવા તે શોભતા હતા. તે મહાત્માઓનું આયુષ્ય તેમના માતાપિતા મરુદેવ અને શ્રીકાંતાના આયુષ્યથી કાંઈક ન્યૂન-સંજ્યાતા પૂર્વનું થયું. મરુદેવ કાળ કરીને દ્વીપકુમારમાં ઉત્પન્ન થયા અને શ્રીકાંતા પછુ તે જ વખતે કાળ કરીને નાગકુમારમાં ઉત્પન્ન થઈ. તેઓના મૃત્યુ પામ્યા પછી નાલિ-રાજા યુગલક્ષ્મીઓના સાતમા કુલકર થયા. તે પછુ પૂર્વોક્ત ત્રણ પ્રકારની નીતિવડે જ યુગ્મધર્મી મનુષ્યોને શિક્ષા કરવા લાગ્યા.

ત્રીજા આરાના ચૌરાશી લક્ષ પૂર્વ અને નવ્યાશી પક્ષ (ત્રણ વર્ષ, સાડાઆઠ માસ) બાકી રહ્યા હતા એવા સમયે આષાઠ માસની કૃષ્ણ ચતુર્દશીને દિવસે ઉત્તરાષાઠા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ આવતાં વજ્રનાભનો જીવ, તેત્રીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય ભોગવી સર્વાર્થ-સિદ્ધ વિમાનમાંથી ચ્યવી, જેમ માનસ સરોવરથી ગંગાના તટમાં હંસ ઉતરે તેમ, નાલિ કુલકરની સ્ત્રી મરુદેવાના ઉદરમાં અવતર્યા. પ્રજુ ગર્ભમાં આવ્યા તે સમયે પ્રાણીમાત્રના દુઃખનો ઉચ્છેદ થવાથી ત્રૈલોક્યમાં સુખ થયું અને સર્વ સ્થાનકે મોટો ઉલોત થયો. જે રાત્રિએ દેવલોકમાંથી ચ્યવીને પ્રજુ માતાના ઉદરમાં આવ્યા તે જ રાત્રિએ નિવાસભુવનમાં સૂતેલી મરુદેવાએ ચતુર્દશ મહારવમો દીઠાં. તેમાં પ્રથમ સ્વપ્ને ઉજ્જવળ, પુષ્ટ સ્કંધ-

૧ તુલા અને મેષ રાશિમાં જ્યારે સૂર્ય આવે ત્યારે તેને વિધુવત્ કાળ કહે છે. ૨ પહેલા વિમલ-વાહન, બીજા ચક્ષુમાન, ત્રીજા યશસ્વી, ચોથા અભિચંદ્ર, પાંચમા પ્રસેનજિત, છઠ્ઠા મરુદેવ અને સાતમા નાલિ કુલકર થયા. કુલકર સંજ્ઞા યુગલક્ષ્મીઓના રાજાને માટે છે.

વાળો, તેમજ સરલ પુસ્થવાળો, સુવર્ણની ઘુઘરમાળવાળો અને જાણે વિદ્યુત સહિત શરદઋતુનો મેઘ હોય તેવો વૃષભ જોયો. ધીજે સ્વપ્ને શ્વેત વર્ણવાળો, કમથી ઊંચો, નિરંતર ઝરતા મદની નદીથી રમણીય અને જાણે ચાલતો કૈલાસ પર્વત હોય તેવો ચાર દાંતવાળો હસ્તી જોયો. ત્રીજે સ્વપ્ને પીળા નેત્રવાળો, દીર્ઘ જિહ્વાવાળો, ચપલ કેશરાવાળો અને જાણે શૂરવીરોનો જયધ્વજ હોય તેમ પુસ્થને ઉલાળતો કેશરીસિંહ દીઠો. ચોથે સ્વપ્ને પદ્મ જેવા લોચનવાળી, પદ્મમાં નિવાસ કરનારી અને દિગ્ગજેન્દ્રોએ પોતાની શુદ્ધાથી ઉપાડેલા પૂર્ણકુંભોથી શોભતી લક્ષ્મીદેવી દીઠી. પાંચમે સ્વપ્ને નાના પ્રધારનાં દેવવૃક્ષોનાં પુષ્પોથી શુદ્ધેલી, સરલ અને ધનુષ્યધારીએ આરોહણ કરેલ ધનુષ્ય જેવી લાંબી પુષ્પમાળા દીઠી. છઠ્ઠે સ્વપ્ને જાણે પોતાના મુખતું પ્રતિગિંબ જ હોય તેવું, આનંદના કારણરૂપ અને કાંતિસમૂહથી જાણે દિશાઓને પ્રકાશિત કરેલી છે એવું ચંદ્રમંડળ દીઠું. સાતમે સ્વપ્ને રાત્રિને વિષે પશુ તત્કાળ દિવસના જમને કરાવનાર, સર્વ અંધકારનો નાશ કરનાર અને વિસ્તાર પામતી કાંતિવાળો સૂર્ય જોયો. આઠમે સ્વપ્ને ચપલ કાનવડે જેમ હસ્તી શોભે તેમ ઘુઘરીઓની પંકિતના ભારવાળી અને ચલાયમાન એવી પતાકાવડે શોભતો મહાદેવજ દીઠો. નવમે સ્વપ્ને વિકસિત કમળોથી જેનો મુખભાગ અચિંત કરેલો છે એવો, સમુદ્ર મથન કરવાથી નીકળેલા સુધાકુંભ જેવો અને જળથી ભરેલો સુવર્ણનો કલશ દીઠો. દશમે સ્વપ્ને જાણે આદિ અહંતાની સ્તુતિ કરવાને અનેક મુખવાળું થયું હોય તેમ જમરોના શુન્ભરવાળા અનેક કમળોથી શોભતું મહાન પદ્માકર જોયું. અગ્યારમે સ્વપ્ને પૃથ્વીમાં વિસ્તાર પામેલા શરદઋતુના મેઘની લીલાને ચોરનાર અને જિંચા તરંગોના સમૂહથી ચિત્તને આનંદ આપનાર ક્ષીરનિધિ^૨ દીઠો. બારમે સ્વપ્ને જાણે ભગવાન દેવપણ્યામાં તેમાં રહ્યા હતા તેથી પૂર્વના સ્નેહથી આવ્યું હોયની તેવું ઘણી કાંતિવાળું વિમાન દીઠું. તેરમે સ્વપ્ને જાણે કોઈ કારણથી તારાઓનો સમૂહ એકત્ર થયો હોય તેવો અને એકત્ર થયેલી નિર્મળ કાંતિના સમૂહ જેવો રત્નપુજ આકાશમાં રહેલો દીઠો. ચૌદમે સ્વપ્ને ત્રૈલોક્યમાં રહેલા તેજસ્વી પદાર્થોનું જાણે પિડીભૂત થયેલું હોય તેવો (પ્રકાશમાન) નિર્ધૂમચ્ચિ મુખમાં પ્રવેશ કરતો દીઠો. રાત્રિના વિરામ સમયે, સ્વપ્નને અંતે વિકસ્વર મુખવાળી સ્વામિની મરુદેવા કમલિનીની પેઠે પ્રબોધ પામ્યા (જાગૃત થયા) અને તેમણે જાણે પોતાના હૃદયની અંદર હર્ષ માતો ન હોય તેથી, તે સ્વપ્ન સંખંધી સર્વ વૃત્તાંત કોનલ અક્ષરથી ઉદ્ગાર કરતા હોય તેમ યથાર્થ નાભિરાજને કહી સંભળાવ્યો. નાભિરાજએ પોતાના સરલ સ્વભાવને અનુસરતી રીતે સ્વપ્નનો વિચાર કરી 'તમને ઉત્તમ કુલકર પુત્ર થશે' એમ કહ્યું.

તે સમયે સ્વામીની માત્ર કુલકરપણ્યાથી જ સંભાવના કરી એ અચુકત છે એમ ધારી જાણે કોપાયમાન થયા હોય તેમ ઈંદ્રના આસનો કંપાયમાન થયા. અમારા આસન અકસ્માત કેમ કંપ્યા ? એવો ઉપયોગ દેતાં, ભગવાનના વ્યવનની હકીકત ઈંદ્રોના જાણવામાં આવી, એટલે તત્કાળ સંકેત કરેલા મિત્રોની જેમ એકઠા થઈ સર્વ ઈંદ્રો ભગવાનની માતાને સ્વપ્નાર્થ કહેવા માટે ત્યાં આવ્યા. પછી અંજલિ જોડી વૃત્તિકાર જેમ સૂત્રના અર્થને સ્કુટ કરે તેમ વિનયપૂર્વક સ્વપ્નાર્થને સ્કુટ કરવા લાગ્યા--“હો સ્વામિની ! તમે સ્વપ્નમાં પ્રથમ વૃષભ જોયો તેથી તમારો પુત્ર મોહરૂપી પંકમાં ખુંચી ગયેલા ધર્મરૂપી રથનો ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ થશે.

૧ પદ્માકર-પદ્મસરોવર. ૨ ક્ષીરસમુદ્ર.

હે દેવિ ! હસ્તીના દર્શનથી તમારો પુત્ર મહંત પુરુષોનો પણ ગુરુ અને ઘણા બળના એક સ્થાનકરૂપ થશે. સિંહના દર્શનથી તમારો પુત્ર પુરુષોમાં સિંહરૂપ, ધીર, નિર્ભય, શૂરવીર અને અસ્ખલિત પરાક્રમવાળો થશે. હે દેવિ ! તમે સ્વપ્નમાં લક્ષ્મીદેવી દીઠી તેથી સર્વ પુરુષોમાં ઉત્તમ એવો તમારો પુત્ર ત્રેલોક્યની સામ્રાજ્યલક્ષ્મીનો પતિ થશે. પુષ્પમાળા જોઈ તેથી તમારો પુત્ર પુણ્ય દર્શનવાળો થશે અને અખિલ જગત તેની આજ્ઞાને માળાની પેઠે મસ્તક ઉપર વહન કરશે. હે જગન્માતા ! તમે સ્વપ્નમાં પૂર્ણચંદ્ર દીઠો તેથી તમારો પુત્ર મનોહર અને નેત્રને આનંદ આપનાર થશે. સૂર્ય દીઠો તેથી તમારો પુત્ર મોહરૂપી અંધકારનો નાશ કરી જગતમાં ઉદ્યોત કરનાર થશે અને મહાધ્વજ દીઠો તેથી તમારો આત્મજ આપના વંશમાં મોટી પ્રતિષ્ઠાવાળો ધર્મધ્વજ થશે. હે માતા ! તમે સ્વપ્નમાં પૂર્ણકુંભ જોયો તેથી તમારો પુત્ર સર્વ અતિશયોનું પૂર્ણ પાત્ર થશે—અર્થાત્ સર્વ અતિશયયુક્ત થશે. પદ્મસરોવર જોયું તેથી તમારો સુત સંસારરૂપી અટવીમાં પડેલા મનુષ્યોના (પાપરૂપ) તાપને હરશે અને તમે સમુદ્ર જોયો છે તેથી તમારો પુત્ર અધૃષ્ટ^૨ છતાં પણ તેમની સમીપે અવસ્થ જવા યોગ્ય થશે. હે દેવિ ! તમે સ્વપ્નને વિષે ભુવનમાં અદ્ભુત એવું વિમાન જોયું તેથી તમારો પુત્ર વૈમાનિક દેવોથી પણ સેવાશે. સ્ફુરિત કાંતિવાળો રત્નયુગ્મ જોયો છે તેથી તમારો તનય સર્વ ગુણરૂપ રત્નોની આજ્ઞા તુલ્ય થશે અને તમે તમારા મુખમાં પ્રવેશ કરતો જાળવલ્યમાન અગ્નિ જોયો છે તેથી તમારો પુત્ર અન્ય તેજસ્વીઓના તેજને દૂર કરનારો થશે. હે સ્વામિનિ ! તમે ચૌદ સ્વપ્નો જોયાં છે તે એવું સૂચવે છે કે—તમારો પુત્ર ચૌદ રાજલોકનો સ્વામી થશે.” આવી રીતે સ્વપ્નાર્થ કહીને તેમજ મરુદેવા માતાને પ્રણામ કરીને સર્વ ઈંદ્રો પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. સ્વામિની મરુદેવા પણ સ્વપ્નાર્થની વ્યાખ્યારૂપી સુધાવડે સિંચાયાથી, વરસાદના જળવડે સિંચાયાથી પૃથ્વી જેમ ઉદ્દાસ પામે તેમ ઉદ્દાસને પામ્યા.

હવે સૂર્યથી જેમ મેઘમાળા શોભે, મુકતાફળથી જેમ છીપ શોભે અને સિંહથી જેમ પર્વતની ગુફા શોભે તેમ મહાદેવી મરુદેવા તે ગર્ભથી શોભવા લાગ્યાં. જો કે સ્વભાવથી જ તેઓ પ્રિયગુણતા જેવા સ્થામ હતા, તે પણ શરદઋતુથી જેમ મેઘમાળા પાંડુવર્ણી થાય તેમ ગર્ભના પ્રભાવથી તેઓ પાંડુવર્ણવાળા થયા, જગતના સ્વામી અમારા પયનું પાન કરશે એવા હર્ષથી જ જાણે હોયની તેમ તેમના સ્તનો પુષ્ટ અને ઉન્નત જણાવા લાગ્યા. જાણે ભગવાનનું મુખ જોવાને અગાઉથી જ ઉત્કંઠિત થયાં હોય તેમ તેમના લોચન વિશેષ વિકાસ પામ્યા. તેમનો નિતંબભાગ જો કે વિપુલ હતો, તે પણ વર્ષાકાળ વ્યતીત થયા પછી જેમ સરિતાના તટની ભૂમિ વિશાળ થાય તેમ વિશેષ વિશાળ થયો. તે મહાદેવીની સ્વભાવથી જ મંદ ગતિ હતી તે હવે મહાવસ્થાને પામેલા હસ્તીની પેઠે વિશેષ મંદ થઈ. પ્રાતઃકાળે જેમ વિદ્વાન્ માણસની બુદ્ધિ વૃદ્ધિ પામે અને ગ્રીષ્મઋતુમાં જેમ સમુદ્રની વેલા વૃદ્ધિ પામે તેમ ગર્ભના પ્રભાવથી તેમની લાવણ્યલક્ષ્મી વિશેષ વૃદ્ધિ પામવા લાગી. તેઓ ત્રેલોક્યના એકસારરૂપ ગર્ભને ધારણ કરતા હતા તે પણ તેમને કાંઈ ખેદ થતો નહોતો, કારણ કે ગર્ભવાસી અહીંનો એવો પ્રભાવ હોય છે. પૃથ્વીના અંતરભાગમાં જેમ અંકુર વૃદ્ધિ પામે

૧ અહીં એવો પણ અર્થ મીઠળ છે કે મોટા વંશ-નાંસણનાં સ્થાપન કરેલો એટલે એક હજાર યોજન ઊંચા ધર્મધ્વજવાળો તે થશે. ૨ ન ધસારો કરી સ્થામ તેવો.

તેમ મરુદેવાના ઉદરમાં તે ગર્ભ ગુપ્ત રીતે ધીમે ધીમે વધવા લાગ્યો. શીતળ જળમાં હિમ-મૃતિકા^૧ નાંખવાથી જેમ વિશેષ શીતળ થાય તેમ ગર્ભના પ્રભાવથી સ્વામિની મરુદેવા અધિક વિશ્વવત્સલ થયાં. ગર્ભમાં આવેલા લગવાનના પ્રભાવથી, યુગ્મધર્મી^૨ લોકોમાં નાભિ-રાજ પોતાના પિતાથી પણ અધિક માન્ય થઈ પડ્યા. શરદઋતુના યોગથી જેમ ચંદ્રનાં કિરણો અધિક તેજવાળાં થાય તેમ સર્વ કદપવૃક્ષો વિશિષ્ટ પ્રભાવવાળાં થયાં. જગતમાં તિર્યચ અને મનુષ્યોનાં પરસ્પર વૈર શાંત થઈ ગયાં, કારણ કે વર્ષાકાળના આવવાથી સર્વ ઠંડાણે સંતાપ શાંત થઈ બચ છે.

એ પ્રમાણે નવ માસ અને સાડાઆઠ દિવસો વ્યતીત થયા પછી ચૈત્ર માસના કૃષ્ણપક્ષની અષ્ટમીને દિવસે અર્ધરાત્રે સર્વ ગ્રહો ઉચ્ચ સ્થાનકમાં આવ્યા હતા અને ચંદ્રનો યોગ ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં આવ્યો હતો ત્યારે મહાદેવી મરુદેવાએ યુગલધર્મી^૩ પુત્રને સુખે કરીને પ્રસન્ન્યો. તે વખતે બાણે હર્ષ પામી હોય તેમ દિશાએ પ્રસન્ન થઈ અને સ્વર્ગવાસી દેવતાઓની પેઠે લોકો ઘણા હર્ષથી કીડામાં તત્પર થયા. ઉપપાદ^૪ શર્યામાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવતાઓની જેમ જરાયુ (ઓર) અને રુધિર વગેરે કલંકથી વર્જિત લગવાન અતિશય શોભવા લાગ્યા. તે સમયે જગતનાં નેત્રોને અમત્કાર પમાડનાર અને અંધકારનો નાશ કરનાર-વિદ્યુતના પ્રકાશની જેવો-ત્રણ જગતમાં ઉદ્યોત થઈ રહ્યો. કિંકરોએ નહીં વગાડ્યા છતાં પણ મેઘના જેવા ગંભીર ક્ષુદ્રવાળા દુઠ્ઠુલિ આકાશમાં વાગવા લાગ્યા, તેથી બાણે સ્વર્ગ પોતે જ હર્ષથી ગર્ભના કરતું હોય તેમ જણાવા લાગ્યું. તે વખતે ક્ષણવાર નારકીઓને પણ પૂર્વ નહીં પ્રાપ્ત થયેલું એવું સુખ થયું, તેા તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવતાઓને સુખ થાય તેમાં તેા શું કહેવું! ભૂમિ ઉપર મંદ મંદ પ્રસરતા પવનોએ સેવકોની પેઠે પૃથ્વીની રજ દૂર કરવા માંડી. મેઘો ચેલક્ષેપની જેમ સુગંધી જળની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા, તેથી અંધર ખીજ વાવેલાની જેમ પૃથ્વી ઉચ્છવાસ લેવા લાગી.

એ સમયે પોતાનાં આસન ચલાયમાન થવાથી-લોગંકરા, લોગવતી, સુભોગા, લોગમાલિની, તોયધારા, વિચિત્રા, પુષ્પમાલા અને અનિદિતા-એ નામની આઠ દિક્કુમારીઓ તત્કાળ અધોલોકમાંથી લગવાનના સૂતિકાગૃહ પ્રત્યે આવી. આદિ તીર્થંકર અને તીર્થંકરની માતાને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા ઠઈ વંદના કરીને તેઓ આ પ્રમાણે કહેવા લાગી-હિ જગન્માતા ! હિ જગદીપકને પ્રસવનારા દેવિ ! અમે તમને નમસ્કાર કરીએ છીએ; અમે અધોલોકમાં નિવાસ કરનારી આઠ દિક્કુમારીઓ પવિત્ર એવા તીર્થંકરના જન્મને અવધિજ્ઞાનવડે બાણીને, તેમના પ્રભાવથી તેમનો મહિમા કરવાને માટે અહીંયાં આવી છીએ, તેથી તમે અમારાથી ભય પામશો નહીં. એમ કહી ઇશાન કોણમાં રહેલી તેઓએ ત્યાં પૂર્વ દિશા તરફ સુખવાણું અને એક હબ્બર સ્તંભવાણું સૂતિકાગૃહ રચ્યું. પછી સંવત્ નામના વાયુથી સૂતિકાગૃહની ચોતરફ એક યોજન સુધી કાંકરા અને કાંટા દૂર કરી, સંવત્ વાયુને સંહરી, લગવાનને પ્રણામ કરી ગીત ગાતી તેમની નજીક બેસી રહી.

તેવી જ રીતે આસનના કંપવાવડે પ્રભુનો જન્મ બાણી, મેઘંકરા, મેઘવતી, સુમેઘા, મેઘમાલિની, તોયધારા, વિચિત્રા, વારિષેણા અને બલાહકા નામની

૧ પરક. ૨ દેવતાઓને ઉત્પન્ન થવાની શર્યા.

મેરુપર્વત ઉપર રહેનારી આઠ ઊર્ધ્વલોકવાસી દિક્કુમારિકાઓ ત્યાં આવી અને જિનેશ્વર તથા જિનેશ્વરની માતાની નમસ્કારપૂર્વક સ્તુતિ કરી. તેઓએ ભાદ્રપદ માસની પેઠે તરકાળ આકાશમાં અભ્રપટલ (વાદળ) વિકૃત કચુ^૧ (રચ્યુ). તે વાદળવડે સુગંધી જળની વૃષ્ટિ કરીને સૂતિકાગૃહની ચોતરફ એક યોજન સુધી ચંદ્રિકા જેમ અંધકારની પંકિતનો નાશ કરે તેમ રજનો નાશ કર્યો. જનુપ્રમાણ^૨ પંચવર્ણી^૩ પુષ્પોની વૃષ્ટિથી જાણે જાતજાતનાં ચિત્રોવાળી હોય તેમ પૃથ્વીને શોભાતી કરી અને પછી તીર્થ^૪ કરના નિર્મળ ગુણોનું ગાન કરતી તથા હર્ષના ઉત્કર્ષથી શોભાતી તેઓ પોતાને ઉચિત સ્થાને ઊભી રહી.

પૂર્વ રુચકાદ્રિ^૨ ઉપર રહેનારી નંદા, નંદોત્તરા, આનંદા, નંદિવર્ધના, વિજયા, વૈજયંતી, જયંતી અને અપરાજિતા નામની આઠ દિશાકુમારીઓ પણ જાણે મનની સાથે સ્પર્ધા કરનારાં હોય તેવાં વેગવાળાં વિમાનોમાં બેસી ત્યાં આવી. સ્વામીને તથા મરુદેવા માતાને નમસ્કાર કરી, પૂર્વની પેઠે કહીને, પોતાનાં હાથમાં દર્પણો રાખી માંગલિક ગીત ગાતી ગાતી તેઓ પૂર્વ દિશા તરફ ઊભી રહી.

દક્ષિણ રુચકાદ્રિ પર રહેનારી સમાહારા, સુપ્રદત્તા, સુપ્રભુદેયા, યશોધરા, લક્ષ્મીવતી, શેષવતી, ચિત્રગુપ્તા અને વસુધરા નામની આઠ દિક્કુમારિકાઓ જાણે પ્રમોદ પ્રેરેલી હોય તેમ પ્રમોદ પામતી ત્યાં આવી પ્રથમની દિક્કુમારિકાઓની જેમ જિનેશ્વર અને તેમની માતાને નમસ્કાર કરી, કાર્ય નિવેદન કરી, હાથમાં કળશ ધારણ કરી, દક્ષિણ દિશામાં ગાયન કરતી ઊભી રહી.

પશ્ચિમ રુચક પર્વત પર રહેનારી ઇલાદેવી, સુરાદેવી, પૃથ્વી, પદ્માવતી, એકનાસા અનવમિકા, ભદ્રા અને અશોકા નામની આઠ દિક્કુમારિકાઓ, જાણે લક્ષિતથી એક બીજાને જ્ય કરવાને ઇચ્છતી હોય તેમ ત્વરાથી ત્યાં આવી અને પૂર્વની પેઠે લગવાનને તથા માતાને નમી, વિજ્ઞપ્તિ કરી, હાથમાં પંખા ધારણ કરી ગીત ગાતી પશ્ચિમ દિશામાં ઊભી રહી.

ઉત્તર રુચક પર્વતથી અલંબુસા, મિશ્રકેશી, પુંડરીકા, વારુણી, વાસા, સર્વપ્રભા, શ્રી અને હ્રી નામની આઠ કુમારિકાઓ, જાણે સ્થરૂપ થયેલા વાયુવડે આવે તેમ આભિયોગિક દેવતાઓની સાથે વેગથી ત્યાં આવી અને લગવંતને તથા તેમની માતાને પૂર્વની પેઠે નમસ્કાર કરી, પોતાનું કાર્ય વિદિત કરી, હાથમાં ચામર શ્રદ્ધા કરી, ગાયન કરતી ઉત્તર દિશામાં ઊભી રહી.

વિદિશામાં રહેલા રુચક પર્વતથી ચીત્રા, ચીત્રકનકા, સતેરા અને સૂરામણી નામની ચાર દિક્કુમારિકાઓ પણ આવી અને પૂર્વવત્ જિનેશ્વરને તથા માતાને નમન કરી, પોતાનું કાર્ય વિદિત કરી, હાથમાં દીપક રાખી ઇશાન વિગેરે વિદિશાઓમાં ગાતી ઊભી રહી.

રુચકદ્વીપથી રૂપા, રૂપાસિકા, સુરૂપા અને રૂપકાવતી નામની ચાર દિક્કુમારિકાઓ પણ તરકાળ ત્યાં આવી. તેઓએ લગવાનના નાભિનાલને ચાર અંગુલ રાખી છેદન કર્યું.

૧ જનુ-દીપણ. ૨ રુચક નામના તેરમા દ્વાપમા ચારે દિશાઓમાં તથા ચારે વિદિશાઓમાં પર્વતો છે, તેમાંના પૂર્વ દિશાના પર્વત ઉપર રહેનારી-એ પ્રમાણે ખીજી દિશા તથા વિદિશાઓ માટે સમજવું.

પછી ત્યાં એક ખાડો ખોદી તેમાં તે નિક્ષિપ્ત કરી ખાડાને રત્ન અને વજોથી પૂરી દીધા અને તેના ઉપર દુર્વા(ધ્રો)થી પીઠિકા બાંધી. પછી ભગવાનના જન્મગૃહને ભગતાં પૂર્વ, દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં તેઓએ લક્ષ્મીના ગૃહરૂપ ત્રણ કદલીગૃહ કર્યાં. તે દરેક ગૃહમાં તેઓએ વિમાનમાં હોય તેવા વિશાળ અને સિંહાસનથી ભૂષિત ચતુઃશાલ (ચોક) સ્થાપ્યા. પછી જિનેશ્વરને પોતાની હસ્તાંજલિમાં લઈ, જિનમાતાને ચતુર દાસીની પેઠે હાથનો ટેકો આપી, તેઓ દક્ષિણ ચતુઃશાલમાં લઈ ગઈ. ત્યાં બંનેને સિંહાસન ઉપર બેસારીને, વૃદ્ધ મર્દન કરનારી સ્ત્રીની જેમ તેઓ સુગંધી લક્ષપાક તૈલથી અભ્યંગન કરવા લાગી. તેના અમંદ આમોદની ખુશખોથી દિશાઓને પ્રમુદિત કરી, દિવ્ય ઉદ્દર્શનથી તેઓએ બંનેને ઉદ્દર્શન કર્યું. પછી પૂર્વ દિશાના ચતુઃશાલમાં લઈ ગઈ, સિંહાસન ઉપર બેસારી પોતાના મનના જેવા નિર્મળ ઉદ્દકથી બંનેને તેઓએ સ્નાન કરાવ્યું. સુગંધી કાષાય વસ્ત્રોવડે તેમનાં અંગ લુછીને ગોશીર્ષ અંદનના રસથી તેમને ચર્ચિત કર્યાં અને બંનેને દિવ્ય વસ્ત્રો તથા વિદ્યુતના ઉદ્યોત જેવા વિચિત્ર આભરણો પહેરાવ્યાં. પછી ભગવાન અને ભગવાનની માતાને ઉત્તર ચતુઃશાલમાં લઈ ગઈ સિંહાસન ઉપર બેસાર્યાં. ત્યાં તેઓએ આભિયોગિક દેવતાઓ પાસે કુદ્ર હિમવંત પર્વતથી ગોશીર્ષ અંદનના કાષ્ટ જલ્દી મંગાવ્યાં. અરણિના બે કાષ્ઠથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરી, હોમવા યોગ્ય કરેલા ગોશીર્ષ અંદનના કાષ્ઠથી તેઓએ હોમ કર્યો. તે અગ્નિથી થયેલી ભસ્મની તેઓએ રક્ષાપોટલી કરી બંનેને હાથે બાંધી. તેઓ (પ્રભુ અને માતા) મોટા મહિમાવાળા હતાં તો પણ એવો તે દિક્કુમારિઓનો ભક્તિક્રમ છે. પછી 'તમે પર્વતની જેવા આયુષ્યવાળા થાઓ' એવું પ્રભુના કાનમાં કહી પાષાણુના બે ગોળાનું તેઓએ આસ્પ્શલન કર્યું. પછી પ્રભુને અને માતાને સૂતિકાલુવનમાં શય્યા ઉપર સુવારી તેઓ મંગલિક ગીત ગાવા લાગી.

હવે સૂતિકર્મ કરીને દિક્કુમારિકાઓ સ્વસ્થાનકે ગઈ તે સમયે લક્ષ્મણાએ જેમ સર્વ વાજાંત્રો એક સાથે વાગે તેમ સ્વર્ગમાં શાન્ત ઘંટાઓનો એક સાથે ઊંચો ધ્વનિ થયો, અને પર્વતોના શિખરની પેઠે અચળ એવાં ઇન્દ્રોનાં આસનો, સંજમવડે હૃદય કંપે તેમ કંપાયમાન થયાં. તે વખતે સૌધર્મ દેવલોકના પતિ સૌધર્મોન્દ્રનાં નેત્રો કોપના આટોપથી લાલ થઈ ગયાં. લલાટપટ ઉપર ભકુટી ચડાવવાથી તેમનું મુખ વિકરાળ થયું. બાણે અંદરના ક્રોધરૂપ વહ્નિની શિખા હોય તેવા તેના અધર ફરકવા લાગ્યા, બાણે આસનને સ્થિર કરવાને હોય તેમ એક પગ ઊંચો કરવા લાગ્યા અને 'આબે યમરાબે કોને કાગળ મોકલ્યો છે?' એમ બોલી પોતાના શૂરાતનરૂપ અગ્નિને વાયુ સમાન વજ્ર મહણ કરવાની ઇચ્છા કરી. એવી રીતે ક્રોધ પામેલા કેશરી જેવા ઇન્દ્રને બોઈ, બાણે મૂર્તિમાન માન હોય તેવા સેનાપતિએ આવી વિજ્ઞપ્તિ કરી—'હિ સ્વામિ! આપને મારા જેવો પદ્ધતિ છતાં શામાટે આપ પોતે જ આવેશમાં આવો છો? હે સ્વર્ગપતિ! આજ્ઞા કરો કે ક્યા આપના શત્રુનું હું મથન કરું?' તે ક્ષણે પોતાના મનનું સમાધાન કરી અવધિજ્ઞાનથી ઇન્દ્રે બોલ્યું તો આદિપ્રભુનો જન્મ તેમના બાણવામાં આવ્યો. હર્ષથી તત્કાળ તેમના ક્રોધનો વેગ ગળી ગયો અને વૃષ્ટિથી શાંત થયેલા ઠાવાનળવાળા પર્વતની જેમ ઇન્દ્ર શાંત થઈ ગયા. 'મને ધિક્કાર છે કે મેં આવું ચિંતવ્યું, મારું મિથ્યા દુષ્કૃત થાઓ.' જેમ બોલી તેણે ઇન્દ્રાસનનો ત્યાગ કર્યો. સાત આઠ પગલાં ભગવંતની સન્મુખ ચાલી, બાણે ખીબ

રતનમુકુટની લક્ષ્મીને આપનાર હોય તેવી કરાંજલિ મસ્તકે સ્થાપન કરી, જાનુ અને મસ્તક કમલથી પૃથ્વીને સ્પર્શ કરવાવડે પ્રભુને નમસ્કાર કરી, રોમાંચિત થઈ તેણે ભગવંતની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી.—“હે તીર્થંકર ! હે જગતને સનાથ કરનારા ! હે કૃપારસના સમુદ્ર ! હે નાભિનંદન ! તમને નમસ્કાર કરું છું. હે નાથ ! નંદનાદિક^૨ ત્રણ ઉદ્યાનોથી જેમ મેરુ પર્વત શોભે છે તેમ મતિ વગેરે ત્રણ જ્ઞાન સહિત ઉપજવાથી તમે શોભો છો. હે દેવ ! આજે આ ભરતક્ષેત્ર સ્વર્ગથી પણ વિશેષ શોભે છે; કેમકે ત્રૈલોક્યના મુગટરત્ન સમાન તમે તેને અલંકૃત કર્યું છે. હે જગન્નાથ ! જન્મકલ્યાણકના મહોત્સવથી પવિત્ર થયેલો આજનો દિવસ સંસારમાં રહું ત્યાં સુધી તમારી પેઠે વંદન કરવાને યોગ્ય છે, આ તમારા જન્મના પર્વથી આજે નારકીઓને પણ સુખ થયું છે. કેમકે અહીં^૩તોનો ઉદય કોના સંતાપને હરનારો ન થાય ? આ જંબૂદ્વીપને વિષે ભરતક્ષેત્રમાં નિધાનની પેઠે ધર્મ નષ્ટ થઈ ગયો છે, તેને તમારી આજ્ઞાથી બીજથી પાછો પ્રગટ કરો. હે ભગવન્ ! તમારા ચરણને પ્રાપ્ત કરીને હવે કોણ સંસારને તરશે નહીં ? કેમકે નાવના યોગવડે લોહું પણ સમુદ્રના પારને પામે છે. હે ભગવન્ ! વૃક્ષ વિનાના દેશમાં જેમ કદંપવૃક્ષ ઉત્પન્ન થાય અને મરુદેશમાં જેમ નદીના પ્રવાહ પ્રગટ થાય તેમ તમે આ ભરતક્ષેત્રમાં લોકોના પુણ્યથી અવતરેલા છો.”

એવી રીતે પ્રથમ દેવલોકના ઇન્દ્રે ભગવાનની સ્તુતિ કરીને પોતાના સેનાધિપતિ નૈગમિષી નામના દેવને આજ્ઞા કરી કે—“હે સેનાપતિ ! જંબૂદ્વીપના દક્ષિણાર્ધ ભરતક્ષેત્રના મધ્ય ભૂમિભાગમાં લક્ષ્મીના નિધિરૂપ નાભિ કુલકરની પત્ની મરુદેવાના ઉદરથી પ્રથમ તીર્થંકર પુત્રપણે અવતર્યા છે, તેમના જન્મસ્નાત્રને માટે સર્વ દેવતાઓને યોલાવો.” એ પ્રમાણે ઇન્દ્રની આજ્ઞા શ્રવણ કરી તેણે એક યોજનના વિસ્તારવાળી અને અદ્ભુત ધ્વનિવાળી સુધોષા^૨ નામની ઘંટા ત્રણ વખત વગાડી. મુખ્ય ગાનારની પાછળ જેમ બીજાઓ ગાયન કરે તેમ તે સુધોષા ઘંટાનો અવાજ થતાં, બીજા સર્વ વિમાનોની ઘંટાઓ તેની સાથે જ શબ્દ કરવા લાગી. કુલપુત્રોવડે જેમ ઉત્તમ કુળ વૃદ્ધિ પામે તેમ તે સર્વ ઘંટાઓનો શબ્દ, દિશાઓના મુખમાં થયેલા શબ્દરૂપ તેના પડછંદાથી વૃદ્ધિ પામ્યો. બત્રીશ લાખ વિમાનોમાં ઉછળતો શબ્દ તાળવાની જેમ અનુરણનરૂપ થઈ વૃદ્ધિ પામ્યો. દેવતાઓ પ્રમાદમાં આસકત હતા તેઓ આ શબ્દથી મૂર્છા પામી ગયા, અને ‘આ શું હશે ?’ એમ સંભ્રમ પામી સાવધાન થવા લાગ્યા. એ રીતે સાવધાન થયેલા દેવોને ઉદ્દેશીને ઇન્દ્રના સેનાપતિએ મેઘના નિર્ધોષ જેવા ગંભીર શબ્દવડે આ પ્રમાણે કહ્યું—‘લો લો દેવતાઓ ! સર્વને અનુલંઘ્ય શાસનવાળા ઇન્દ્ર, દેવી વિગેરે પરિવાર સહિત તમને આજ્ઞા કરે છે કે—જંબૂદ્વીપના દક્ષિણાર્ધ ભરતખંડની મધ્યમાં કુલકર એવા નાભિરાબના કુળનં વિષે આદિ તીર્થંકર ઉત્પન્ન થયા છે, તેમના જન્મકલ્યાણકનો મહોત્સવ કરવાની ઈચ્છાથી તમે સૌ મારી પેઠે જવાની ઉતાવળ કરો; કારણ કે એ સમાન બીજું કોઈ ઉત્કૃષ્ટ કાર્ય નથી.’ સેનાપતિનાં એવાં વચન સાંભળી, મૃગલાઓ જેમ વાયુની સન્મુખ વેગથી ચાલે તેમ કેટલાએક દેવતાઓ ભગવંત ઉપરના રાગથી તત્કાળ ચાલ્યા; અમકપાવાણથી જેમ લોહાનું આકર્ષણ થાય તેમ કેટલાએક દેવતાઓ ઇન્દ્રની આજ્ઞાથી ખેંચાઈને ચાલ્યા; નદીઓના વેગથી

૧ નંદન, સૌમનસ અને પાંડુક. ૨ આ ઘંટાનાદની હકીકત અન્યત્ર આવતી નથી. આસનકંપ જ થાય છે.

જેમ જલજંતુઓ ઢોડે તેમ કેટલાએક દેવતાઓ પોતાની સ્ત્રીઓએ ઉલ્લાસ પમાડવાથી ચાલ્યા અને પવનના આકર્ષણથી જેમ ગંધ ચાલે (પ્રસરે) તેમ કેટલાએક દેવતાઓ પોતાના મિત્રોથી આકૃષ્ટ થઈને ચાલ્યા. એ પ્રમાણે પોતાનાં સુંદર વિમાનોથી અને બીજાં વાહનોથી જાણે બીજાં સ્વર્ગ હોય તેમ આકાશને શોભાવતા તેઓ ઇન્દ્રની પાસે આવ્યા.

તે વખતે પાલક નામના આલિયોગિક દેવને સુરપતિએ એક અસંભાવ્ય અને અપ્રતિમ વિમાન રચવાની આજ્ઞા કરી. સ્વામીની આજ્ઞા પાળનાર તે દેવે તત્કાળ ઇચ્છાનુગામી વિમાન રચ્યું. તે વિમાન હજારો રત્નસ્તંભોનાં કિરણના સમૂહથી આકાશને પ્રવિત્ર કરતું હતું અને ગવાણોથી નેત્રવાળું હોય, દીર્ઘ ધ્વજાઓથી જાણે ભુજવાળું હોય, વેદિકાઓથી જાણે દાંતવાળું હોય તથા સુવર્ણકુલોથી જાણે પુલકિત થયું હોય તેવું જણાતું હતું. તે પાંચશેં યોજન ઊંચું હતું અને એક લાખ યોજન વિસ્તારમાં હતું. તે વિમાનને કાંતિથી તરંગવાળી ત્રણ સોપાન પંકિતઓ હતી. તે હિમવંત પર્વત ઉપર જેમ નદીઓ^૨ હોય તેવી જણાતી હતી. તે સોપાનપંકિતની આગળ ઇન્દ્રધનુષ્યની શોભાને ધારણ કરનારા—વિવિધ વર્ણવાળાં રત્નોનાં તોરણોનાં ત્રીક આવેલાં હતાં. તે વિમાનની અંદર અંદ્રબિંબ, દર્પણ, આલિંગી, મૃદંગ અને ઉત્તમ દીપિકાની પેઠે સરખી અને ચોરસ ભૂમિઓ શોભતી હતી. તે ભૂમિ ઉપર સ્થાપન કરેલી રત્નમય શિલાઓ, અવિરલ એવાં ઘણાં કિરણોવડે, જાણે ભીંતોનાં ચિત્ર ઉપર જવનીકાની શોભાને ધારણ કરતી હોય તેવી જણાતી હતી. તેના મધ્યભાગમાં અપ્સરા જેવી પુતળીઓથી વિભૂષિત ધ્યેલો-રત્નખચિત પ્રેક્ષામંડપ હતો અને તેની અંદર જાણે વિકસિત કમલની કણ્ઠિકા હોય તેવી સુંદર માણિક્યની એક પીઠિકા હતી. તે પીઠિકા વિસ્તારમાં અને લંબાઈમાં આઠ યોજન હતી અને જડપણે ચાર યોજન હતી. જાણે ઇન્દ્રની લક્ષ્મીની શય્યા હોય તેવી તે જણાતી હતી. તેની ઉપર જાણે સર્વ તેજના સારનો પિંડ કરીને બનાવ્યું હોય એવું એક સિંહાસન હતું. તે સિંહાસનની ઉપર અર્પૂર્વ શોભાવાળું, વિચિત્ર રત્નોથી જડેલું અને પોતાના કિરણોથી આકાશને વ્યાપ્ત કરનારું એક વિજયવસ્ત્ર દીપતું હતું. તેના મધ્યમાં હાથીના કર્ણુમાં હોય તેવું એક વજ્રકુશ અને લક્ષ્મીને કીડા કરવાના હિંડોળા જેવી કુલિકા જતના મોતીના માળા શોભતી હતી અને તે સુકતાદામની આસપાસ જાણે ગંગા નદીના અંતર હોય તેવી-તેના કરતાં અર્ધ વિસ્તારવાળી અર્ધકુલિકા મોતીની માળાઓ શોભી રહી હતી. સ્પર્શસુખના લોભથી જાણે સ્ખલના પામેલ હોય તેવા મંદ ગતિવાળા પૂર્વ દિશાઓના વાયુથી તે માળાઓ મંદ મંદ ઠોલતી હતી. તેની અંદર સંચાર કરતો પવન શ્રવણને સુખ આપે એવા શબ્દ કરતો હતો, તેથી જાણે પ્રિય બોલનારની જેમ ઇન્દ્રના નિર્મળ યશનું ગાન કરતો હોય તેવો તે જણાતો હતો. તે સિંહાસનને આશ્રયીને વાયવ્ય અને ઉત્તર દિશાના મધ્યમાં તથા ઉત્તર અને પૂર્વ દિશાના મધ્યમાં, જાણે સ્વર્ગલક્ષ્મીના મુગટ હોય તેવા ચોરાશી હજાર સામાનિક દેવતાઓના ચોરાશી હજાર ભદ્રાસનો રચ્યાં હતાં; પૂર્વ દિશામાં આઠ અગ્રમહિષી (ઇન્દ્રાણીઓ)નાં આઠ આસનો હતા, તે જાણે સહોદર હોય તેમ સદૃશ આકારે શોભતાં હતાં; દક્ષિણ પૂર્વના મધ્યમાં અભ્યંતર સભાનાં સભાસદોના બાર હજાર ભદ્રાસનો હતાં, દક્ષિણમાં મધ્ય સભાનાં સભાસદ એવા ચૌદ હજાર દેવતાઓના

૧ પગથીઆની. ૨ ગંગા, સિંધુ અને રૈહિતાશા.

અનુક્રમે ચૌદ હબર ભદ્રાસનો હતો. દક્ષિણ પશ્ચિમના મધ્યમાં બાહ્ય પર્વદાના સોળ હબર દેવતાઓનાં સોળ હબર સિંહાસનોની પંક્તિ હતી, પશ્ચિમ દિશામાં બાહ્ય એક બીજા નાં પ્રતિબિંબ હોય તેવા સાત પ્રકારની સેનાના સેનાપતિ દેવતાઓના સાત આસનો હતી અને મેરુપર્વતની ચેતરફ જેમ નક્ષત્રો શોભે તેમ શક સિંહાસનની ચારે તરફ ચોરાશ હબર આત્મરક્ષક દેવતાઓનાં ચોરાશી ચોરાશી હબર આસનો શોભતાં હતાં. એવી રીતે પરિપૂર્ણ વિમાન રચીને આભિયોગિક દેવતાઓએ ધન્દ્રને બાણ કરી, એટલે ધન્દ્રે તત્કાળ ઉત્તર વૈકિંચ રૂપ ક્યું. ઇચ્છા પ્રમાણે રૂપ કરવું એ દેવતાઓનો સ્વભાવ છે.

પછી બાહ્ય દિશાઓની લક્ષ્મી જ હોયની તેવી આઠ પટ્ટરાણીઓ સહિત ગંધર્વોનાં અને નાટ્યનાં સૈન્યોનું કૌતુક જોતો જોતો, શક વિમાનને પ્રદક્ષિણા ઘૂમી, પૂર્વ તરફનાં પગથીઆના માર્ગથી પોતાના માનની જેવા ઉત્તર વિમાનની ઉપર ચડ્યા અને માણિક્યની ભીંતોમાં પડેલાં તેનાં અંગના પ્રતિબિંબથી બાહ્ય તેનાં હબરો અંગ હોય તેવા જણાતા સૌધર્મેન્દ્ર પૂર્વાભિમુખ થઈને પોતાના આસન ઉપર બેઠા. પછી બાહ્ય ધન્દ્રના બીજા રૂપ હોય તેવા તેના સામાનિક દેવતાઓ ઉત્તર તરફના સોપાનવડે ઉપર ચડીને પોતપોતાના આસન ઉપર બેઠા. એટલે બીજા દેવતાઓ પણ દક્ષિણ તરફના સોપાનવડે ઉપર ચડીને પોતાનાં આસનો ઉપર બેઠા. કેમકે સ્વામીની પાસે આસનનું ઉલ્લાસન થતું નથી. સિંહાસન ઉપર બેઠેલા શચીપતિની આગળ દર્પણ વિગેરે અષ્ટ મંગલિક શોભવા લાગ્યા. મસ્તકે ચંદ્રના જેવું ઉજ્જવળ છત્ર શોભવા લાગ્યું અને બાહ્ય ચાલતા બે હંસો હોય તેવા બે બાબુએ ચામરો ઢાળાવા લાગ્યા. નિર્ઝરણથી જેમ પર્વત શોભે તેમ પતાકાઓથી શોભતો હબર યોજન ઊંચો એક ઈર્ધ્વજ વિમાનની આગળ ફરકી રહ્યો. તે વખતે નદીઓના પ્રવાહથી વીંટાયેલો જેમ સાગર શોભે તેમ સામાનિક વિગેરે કરોડો દેવતાઓથી વીંટાયેલ ઈર્ધ શોભવા લાગ્યો. બીજા દેવતાઓના વિમાનોથી તે વિમાન વીંટાયેલું હતું, તેથી મંડલાકાર ચૈત્યેથી વીંટાયેલું જેમ મૂળ ચૈત્ય શોભે તેમ તે પણ ઊંચે પ્રકારે શોભતું હતું. વિમાનની સુંદર માણિક્યમય ભીંતોની અંદર એક બીજા વિમાનનાં પ્રતિબિંબો પડતાં હતાં, તેથી બાહ્ય વિમાનો, વિમાનોથી ગર્ભવાણાં થયાં હોય તેવાં જણાતાં હતાં.

દિશાઓના મુખમાં પ્રતિધ્વનિરૂપ થયેલા અંદીજનોના જ્યધ્વનિથી, દુંદુભિના શખ્દોથી અને ગંધર્વોના તથા નાટકનાં વાણીનોના અવાજથી બાહ્ય આકાશને વિહારણ કરતું હોય તેવું તે વિમાન ઈર્ધની ઇચ્છાથી સૌધર્મ દેવલોકના મધ્યમાં થઈને આદ્યું. સૌધર્મ દેવલોકની ઉત્તરે થઈને જરા વાંકું (તિચ્છું) ઉતરતું તે વિમાન લાખ યોજનના વિસ્તારવાળું હોવાથી, જંબૂદ્વીપને આચ્છાદન કરવાનું ઠાંકણું હોય તેવું જણાવા લાગ્યું. તે વખતે રસ્તે ચાલનારા દેવો એક બીજાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા—હે હસ્તિવાહન! હૂર બચ્ચો, કેમકે તમારા હસ્તીને મારો સિંહ સહન કરશે નહીં. હે અશ્વના વાહનવાળા! તમે જરા છેટે રહો, આ મારો ઊંટ કોપ પામ્યો છે તે તમારા અશ્વને સહન નહીં કરે. હે મૃગવાહન! તમે નજીક આવશો નહીં, કેમકે મારો હાથી તમારા મૃગને ઈજા કરશે. હે સર્પના વાહનવાળા! અહીંથી હૂર બચ્ચો. બુચ્ચો, આ મારું વાહન ગરુડ છે તે તમારા સર્પને કષ્ટ પમાડશે. અરે ભાઈ! તું મારી ગતિને વિધન કરતો આડો કેમ પડે છે અને મારા વિમાનની સાથે તારા વિમાનનો સંઘટ્ટ કેમ કરે છે? બીજા કહે, ‘અરે! હું પછવાડે

રહ્યો છું અને ઈંદ્ર શીઘ્રપણે ચાલ્યા બંધ છે, માટે પરસ્પર અથડાવવાથી કોષ કરો નહીં. કેમકે પર્વના દિવસ સાંકડાં જ હોય છે, અર્થાત્ પર્વના દિવસોમાં ભીડ જ થાય છે.' આ પ્રમાણે ઉત્સુકપણથી ઈંદ્રની પછવાડે ચાલનાર સૌધર્મ દેવલોકના દેવતાઓને મોટો કોલાહલ થવા લાગ્યો. એ પ્રસંગે મોટા ધ્વજપટવાણું તે પાલક વિમાન સમુદ્રના મધ્ય શિખરથી ઉતરતું જેમ નાવ શોભે તેમ આકાશમાંથી ઉતરતું શોભવા લાગ્યું. જાણે મેઘમંડલ પંક્તિ થયેલા સ્વર્ગને નમાડતું હોય તેમ વૃક્ષોની મધ્યમાં ચાલનારા હસ્તીની જેમ નક્ષત્રચક્રની મધ્યમાં ચાલતું તે વિમાન આકાશમાં ગતિ કરતું કરતું વાયુના વેગથી અસંખ્ય દ્વીપસમુદ્રતું ઉલ્લંઘન કરીને નંદીશ્વરદ્વીપે આવ્યું. વિદ્વાન પુરુષ જેમ ગ્રંથનો સંક્ષેપ કરે તેમ તે દ્વીપમાં દક્ષિણ પૂર્વના મધ્યભાગમાં આવેલા રતિકર પર્વતની ઉપર ઈંદ્રે તે વિમાનને સંક્ષિપ્ત કર્યું. ત્યાંથી આગળ કેટલાએક દ્વીપસમુદ્રને ઉલ્લંઘી તે વિમાનને અનુક્રમે તેથી પણ સંક્ષેપ કરતો ઈંદ્ર જંબૂદ્વીપના દક્ષિણ ભરતાઈમાં આદિ તીર્થંકરના જન્મભુવનને વિશે આવી પહોંચ્યો. સૂર્ય જેમ મેરુપર્વતની પ્રદક્ષિણા કરે તેમ તેણે તે વિમાનથી પ્રભુના સૂતિકાગૃહની પ્રદક્ષિણા કરી અને પછી ઘરના ખૂણામાં જેમ નિધિ સ્થાપન કરે તેમ ઈશાન ખૂણામાં તે વિમાનને સ્થાપન કર્યું.

પછી મહાગુનિ જેમ માનથી ઉતરે (માનને ત્યાગ કરે) તેમ વિમાનમાંથી ઉતરીને પ્રસન્ન મનવાળો શકેંદ્ર પ્રભુની પાસે આવ્યો. પ્રભુને જોતાં જ તે દેવાગ્રણીએ પ્રથમ પ્રણામ કર્યો, કેમકે 'સ્વામીનું દર્શન થતાં પ્રણામ કરવો તે સ્વામીને પહેલી ભેટ છે.' પછી માતા સહિત પ્રભુને પ્રદક્ષિણા કરીને ફરીથી પ્રણામ કર્યા, કેમકે ભક્તિમાં પુનરૂક્ત દોષ થતો નથી. દેવતાઓએ મસ્તક ઉપર અભિષેક કરેલો તે ભક્તિમાન ઈંદ્ર, મસ્તક ઉપર અંજલિ જોડી સ્વામિની મરુદેવાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા-પોતાના ઉદરના રત્નરૂપ પુત્રને ધારણ કરનારા અને જગદીપકને પ્રસવનાર હે જગન્માતા ! હું તને નમસ્કાર કરું છું, તમે ધન્ય છો, તમે પુણ્યવંત છો અને તમે સર્જણ જન્મવાળા તથા ઉત્તમ લક્ષણોથી યુક્ત છો. ત્રણ ભુવનમાં પુત્રવાળી સ્ત્રીઓમાં તમે પવિત્ર છો, કારણ કે તમે ધર્મનો ઉદ્ધાર કરવામાં અગ્રેસર અને આચ્છાદિત થયેલા મોક્ષમાર્ગને પ્રગટ કરનાર ભગવાન આદિતીર્થંકરને જન્મ આપ્યો છે. હે દેવિ ! હું સૌધર્મ દેવલોકનો ઈંદ્ર છું, તમારા પુત્ર અહીં તનો જન્મેત્સવ કરવાને હું અહીં આવેલો છું, માટે તમારે મારો ભય રાખવો નહીં.' એવી રીતે કહીને સુરપતિએ મરુદેવા માતા ઉપર અવસ્થાપનિકા નામની નિદ્રા નિર્માણ કરી અને પ્રભુતું એક પ્રતિબિંબ કરીને તેમના પાર્શ્વ ભાગમાં મૂક્યું. પછી ઈંદ્રે પોતાનાં પાંચ રૂપ કર્યાં; કેમકે તેવી શક્તિવાળાઓ અનેક રૂપે સ્વામીની યોગ્ય ભક્તિ કરવામાં ઈચ્છાવાન હોય છે. તેમાંથી એક રૂપે ભગવંતની સમીપે આવી, પ્રણામ કરી, વિનયથી નમ્ર થઈ 'હે ભગવન્ ! આજ્ઞા આપો' એમ કહી કલ્યાણકારી ભક્તિવાળા તેણે ગોશીર્ષ ચંદનથી ચર્ચેલા પોતાના બે હાથથી જાણે મૂર્તિમાન કલ્યાણ હોય તેવા ભુવનેશ્વર ભગવાનને ગ્રહણ કર્યા. એક રૂપે જગતના તાપનો નાશ કરવામાં છત્રરૂપ એવા જગત્પતિના મસ્તક ઉપર પૃષ્ઠ ભાગમાં રહી છત્ર ધર્યું. સ્વામીની બંને બાજુએ બાહુ ફાંડની પેઠે રહેલાં બે રૂપે સુંદર ચામરો ધારણ કર્યાં, અને એક રૂપે જાણે મુખ્ય દ્વારપાળ હોય તેમ વજ્ર ધારણ કરીને ભગવાનની આગળ રહ્યો. જ્ય જ્ય શબ્દોથી આકાશને એક શબ્દમય

કરતા દેવતાઓથી વીંટાઈ રહેલા અને આકાશની જેવા નિર્મળ ચિત્તવાળા ઇંદ્ર પાંચ રૂપે આકાશમાંગે^૧ ચાલ્યા. તૃપાતુર થયેલા પંથીઓની દષ્ટિ જેમ અમૃત સરોવર ઉપર પડે તેમ ઉલ્કાંકિત દેવતાઓની દષ્ટિ ભગવાનના અદ્ભુત રૂપ ઉપર પડી. ભગવાનનું અદ્ભુત રૂપ જોવાને પછાત રહેલા (આગળ ચાલનારા) દેવતાઓ, પોતાના પૃષ્ઠ ભાગમાં નેત્રને ધ્વંચતા હતા. એ જાણુ ચાલનારા દેવો, સ્વામીને જોવામાં તૃપ્તિ પામ્યા નહીં, તેથી જાણે સ્તંભિત થયા હોય તેવાં પોતાનાં નેત્રોને, બીજી તરફ ફેરવી શક્યા નહીં. પછવાડે રહેલા દેવતાઓ ભગવાનને જોવા આગળ આવવાની ઇચ્છા કરતા હતા, તેથી તેઓ ઉલ્લંઘન થતા પોતાના મિત્ર તથા સ્વામીને પણ ગણુતા ન હોતા. પછી દેવતાઓના પતિ ઇંદ્ર, હૃદયની અંદર રાખેલા હોમ તેમ ભગવાનને પોતાના હૃદયની સમિપે રાખીને મેરુપર્વત ઉપર ગયા. ત્યાં પાંડુકવનમાં ચૂલિકાની દક્ષિણે નિર્મળ કાંતિવાળી અતિપાંડુકબલા નામે શિલાની ઉપર અર્હતસ્નાત્રને યોગ્ય સિંહાસન ઉપર પૂર્વ દિશાના પતિ ઇન્દ્ર હર્ષસહિત પ્રભુને પોતાના ઉત્સંગમાં લઈને બેઠા.

જે વખતે સૌધર્મેન્દ્ર મેરુપર્વત ઉપર આવ્યા તે જ વખતે મહાથોષા ઘંટાના નાદથી પ્રભોધિત થયેલ અક્ષવીશ લાખ વિમાનવાસી દેવતાઓથી પરવરેલા, ત્રિશૂલધારી, વૃષભના વાહનવાળા, ઇશાન કલ્પના અધિપતિ ઇશાનેન્દ્ર તેના પુષ્પક નામનાં આલિયોગિક દેવતાઓ રચેલા પુષ્પક નામના વિમાનમાં બેસી, દક્ષિણ દિશાને રસ્તે ઇશાનકલ્પથી નીચે જતરી, તિર્થા ચાલી, નંદીશ્વરદ્વીપે આવી, તે દ્વીપના ઇશાનખૂણામાં રહેલા રતિકર પર્વત ઉપર સૌધર્મેન્દ્રની પેઠે પોતાનું વિમાન સંક્ષેપીને મેરુપર્વત ઉપર ભગવંતની સમિપે ભક્તિ સહિત આવ્યા. સનતકુમાર ઇન્દ્ર પણ આર લાખ વિમાનવાસી દેવતાઓથી પરવરી સુમન નામના વિમાનમાં બેસીને આવ્યા. મહેન્દ્ર નામના ઇન્દ્ર આઠ લાખ વિમાનવાસી દેવતાઓ સહિત શ્રીવત્સ નામના વિમાનમાં બેસીને મનની જેમ ઉતાવળે ત્યાં આવ્યા. ધ્રુવેન્દ્ર નામના ઇન્દ્ર ચાર લાખ વિમાનવાસી દેવતાઓ સાથે પરવરી નંદ્યાવર્ત નામના વિમાનમાં બેસી પ્રભુની પાસે આવ્યા. લાંતક નામે ઇન્દ્ર પચાસ હજાર વિમાનવાસી દેવો સાથે કામ્બગવ નામના વિમાનમાં બેસી જિનેશ્વરની પાસે આવ્યા. શુક નામે ઇન્દ્ર ચાલીસ હજાર વિમાનવાસી દેવતાઓ સાથે પીતિગમ નામના વિમાનમાં બેસી મેરુપર્વત ઉપર આવ્યા. સહસ્ત્રાર નામે ઇન્દ્ર છ હજાર વિમાનવાસી દેવતાઓની સાથે મનોરમ નામના વિમાનમાં બેસી જિનેશ્વર પાસે આવ્યા. આનતપ્રાણુત દેવલોકના ઇન્દ્ર ચારશે વિમાનવાસી દેવોની સાથે પોતાના વિમલ નામના વિમાનમાં બેસીને આવ્યા અને આરણુચ્યુત દેવલોકના ઇન્દ્ર પણ ત્રણશે વિમાનવાસી દેવોની સાથે પોતાના અતિ વેગવાળા સર્વતોભદ્ર નામના વિમાનમાં બેસીને આવ્યા.

તે જ વખતે રતનપ્રભા પૃથ્વીના જડપથ્યાની* અંદર નિવાસ કરનારા જુવનપતિ અને વ્યંતરના ઇન્દ્રોનાં આસનો કંખ્યાં. ચમરચંચા નામની નગરીમાં સુધર્મા સલાની અંદર ચમર નામના સિંહાસન ઉપર ચમરાસુર (ચમરેન્દ્ર) બેઠો હતો, તેણે અવધિજ્ઞાનવડે ભગવાનનો જન્મ જાણીને સર્વ દેવતાઓને જણાવવા માટે પોતાના દુમ નામના સેનાપતિ પાસે ઓઘથોષા નામે ઘંટા વગડાવી. પછી પોતાના ચોસઠ હજાર સામાનિક દેવતાઓ, તેત્રીશ ત્રાયસ્ત્રિંશક (ચુરુસ્થાનને યોગ્ય) દેવો, ચાર લોકપાળ, પાંચ અગ્રમહિષીઓ, અવ્યંતર-મધ્ય-બાહ્ય એ ત્રણ પર્વદાના દેવો, સાત પ્રકારનું સૈન્ય, સાત સેનાપતિઓ અને

*રતનપ્રભા પૃથ્વીનું ૧૮૦૦૦૦ યોજન જડપથ્યું છે તેમાં તે રહે છે.

ચારે દિશાએ રહેનારા ચોસઠ હબ્બર આત્મરક્ષક દેવો તથા બીજા ઉત્તમ ઋદ્ધિવાળા અસુર-કુમાર દેવોથી પરવરેલો તે, અભિયોગ્ય દેવે તત્કાળ રચેલા, પાંચશે' યોજન ઊંચા મોટા ધ્વજથી શોભિત અને પચાસ હબ્બર યોજન વિસ્તારવાળા વિમાનમાં બેસીને ભગવાનનો જન્મોત્સવ કરવાની ઇચ્છાથી ચાલ્યો. તે ચમરેંદ્ર પશુ શકેંદ્રની પેઠે પોતાના વિમાનને માર્ગમાં સંક્ષેપીને સ્વામીના આગમનવડે પવિત્ર થયેલા મેરુપર્વતના શિખર ઉપર આવ્યો. અલિયંચ્યા નામે નગરીનો અલિ નામનો ઇન્દ્ર પશુ મહાૌઘસ્વરા નામની દીર્ઘઠા વગડાવીને મહાદ્રુમ નામના સેનાપતિના બોલાવવાથી આવેલા સાઠ હબ્બર સામાનિક દેવતાઓ, તેથી ચારગુણ્યા અંગરક્ષક દેવતાઓ તથા બીજા ત્રાયસ્ત્રિંશક વિગેરે દેવતાઓ સહિત ચમરેંદ્રની પેઠે અમંદ આનંદનાં મંદિરરૂપ મેરુપર્વત ઉપર આવ્યો. નાગકુમારનો ધરણુ નામે ઇન્દ્ર મેઘસ્વરા નામની ઘંટા વગડાવીને ભદ્રસેન નામના પોતાની પાયદલ સેનાને અધિપતિએ પ્રબોધ કરેલા છ હબ્બર સામાનિક દેવતાઓ, તેથી ચારગુણ્યા આત્મરક્ષક દેવતાઓ, છ પોતાની પદ્મદેવીઓ (ઇન્દ્રાણીઓ) અને બીજા પશુ નાગકુમાર દેવોથી યુક્ત થઈને પચીસ હબ્બર, યોજન વિસ્તારવાળા, અઢીશે' યોજન ઊંચા અને ઇન્દ્રધ્વજથી શોભિત વિમાનમાં બેસીને ભગવાનના દર્શનને માટે ઉત્સુક થઈ મંદરાચલ (મેરુ)ના મસ્તક ઉપર ક્ષણવારમાં આવ્યો. ભૂતાનંદ નામે નાગેન્દ્ર પોતાની મેઘસ્વરા નામની ઘંટા વગડાવીને, હક્ષ નામના સેનાપતિએ બોલાવેલા સામાનિક વિગેરે દેવતાઓ સહિત આલિયોગિક દેવતાએ રચેલા વિમાનમાં બેસી, ત્રણ જગતના નાથવડે સનાથ થયેલા મેરુપર્વત ઉપર આવ્યો તેમજ વિદ્યુત્કુમારના ઇન્દ્ર હરિ અને હરિસ્સહ, સુવર્ણકુમાર ઇન્દ્ર વેણુદેવ અને વેણુદારી, અગ્નિકુમારના ઇન્દ્ર અગ્નિશિખ અને અગ્નિમાણુવ, વાયુકુમારના ઇન્દ્ર વેલંબ અને પ્રભાજન, સ્તનિતકુમારના ઇન્દ્ર સુધોષ અને મહાધોષ, ઉદ્ધિકુમારના ઇન્દ્ર જલકાંત અને જલપ્રભ, દ્રીપકુમારના ઇન્દ્ર પૂર્ણ અને અવશિષ્ટ અને દિક્કુમારના ઇન્દ્ર અમિત અને અમિતવાહન પશુ આવ્યા.

વ્યંતરોમાં પિશાચના ઇન્દ્ર કાળ અને મહાકાળ, ભૂતના ઇન્દ્ર સુરૂપ અને પ્રતિરૂપ, યક્ષના ઇન્દ્ર પૂર્ણભદ્ર અને મણિભદ્ર, રાક્ષસોના ઇન્દ્ર ભીમ અને મહાભીમ, કિન્નરોના ઇન્દ્ર કિન્નર અને કિંપુરુષ, કિંપુરુષના ઇન્દ્ર સત્પુરુષ અને મહાપુરુષ, મહોરગના ઇન્દ્ર અતિકાય અને મહાકાય, ગંધર્વોના ઇન્દ્ર ગીતરતિ અને ગીતયશા, અપ્રજ્ઞિત અને પંચપ્રજ્ઞિત વિગેરે વ્યંતરની બીજા આઠ નિકાય જે વાણુવ્યંતર કહેવાય છે તેના સોળ ઇન્દ્રો, તેમાં અપ્રજ્ઞિતના ઇન્દ્ર સાંનિહિત અને સમાનક, પંચપ્રજ્ઞિતના ઇન્દ્ર ધાતા અને વિધાતા, ઋષિવાહિતના ઇન્દ્ર ઋષિ અને ઋષિપાલક, ભૂતવાહિતના ઇન્દ્ર હૃદ્યર અને મહેદ્યર, કંદિતના ઇન્દ્ર સુવત્સક અને વિશાલક, મહાકંદિતના ઇન્દ્ર હાસ અને હાસરતિ, કુબંડના ઇન્દ્ર શ્વેત અને મહાશ્વેત, પાવકના ઇન્દ્ર પવક અને પવકપતિ અને જ્યોતિષ્કાના અસંખ્યાતા સૂર્ય અને ચંદ્ર એ બે નામના જ ઇન્દ્રો-એવી રીતે કુલ ચોસઠ ઇન્દ્રોX મેરુપર્વત ઉપર એક સાથે આવ્યા.

Xસમાનિકના ૬૪ ઇન્દ્ર, ભૂવનપતિની ૬૪ નિકાચના વીસ ઇન્દ્ર, વ્યંતરોના (૩૨) ઇન્દ્ર અને જ્યોતિષ્કાના બે ઇન્દ્રો ગણતાં ૬૪ ઇન્દ્ર થાય છે; પરંતુ જ્યોતિષ્કાના ઇન્દ્રો સૂર્ય ચંદ્ર નામના અસંખ્યાતા આવતા હોવાથી અસંખ્યાત ઇન્દ્રો પ્રશ્નનો જન્મોત્સવ કરે છે.

પછી અચ્યુત ઇન્દ્રે જિનેન્ધરના જન્મ ઉત્સવને માટે ઉપકરણો લાવવાની આભિયોગિક દેવતાઓને આજ્ઞા કરી, એટલે તેઓએ ઇશાન દિશા તરફ જઈ, વૈક્રિય સમુદ્રઘાતવડે ક્ષણવારમાં ઉત્તમ પુદ્ગળોત્તું આકર્ષણ કરીને સુવર્ણના, રૂપાના, રત્નના, સુવર્ણ અને રૂપાના, સુવર્ણ અને રત્નના, સુવર્ણ, રૂપું અને રત્નના, રૂપાના અને રત્નના, તેમજ મૃત્તિકાના એક યોજન ઊંચા એવા આઠ જાતિના પ્રત્યેકે એક હબ્બર ને આઠ સુંદર કળશો બનાવ્યા. કુંભોની સંખ્યા પ્રમાણે, તે જ પ્રમાણેની સુવર્ણાદિ આઠ જાતિઓની ઝારીઓ, દર્પણ, રત્નના કરંડિયા, સુપ્રતિષ્ઠક (ડાબલા), થાળ, પાત્રિકા અને પુષ્પોની ચગેરીઓ-એ સર્વે જાણે અગાઉથી જ રચી રાખ્યાં હોય તેમ તત્કાળ બનાવીને ત્યાં લાવ્યા. પછી વરસાદના પાણીની પેઠે ક્ષીરનિધિમાંથી તેઓએ તે કળશો ભરી લીધા અને જાણે ઇન્દ્રને ક્ષીરનિધિના જળતું અભિજ્ઞાન બતાવવાને માટે જ હોય તેમ પુંડરીક, ઉત્પલ અને કોકનદંબ જાતનાં કમળો પણ ત્યાંથી સાથે લીધાં. જળ ભરનારા પુરુષો કુંભવડે જળાશયમાંથી જળ ગ્રહણ કરે તેમ હાથમાં કુંભ ધારણ કરેલા તે દેવોએ પુષ્કરવર સમુદ્રમાંથી પુષ્કર જાતનાં કમળો ગ્રહણ કર્યાં. જાણે અધિક કુંભો કરવાને માટે જ હોયની તેમ માગ્યાદિ તીર્થોમાંથી તેઓએ જળ અને મૃત્તિકા ગ્રહણ કરી. માલ લેનારા પુરુષો જેમ વાનકી ગ્રહણ કરે તેમ ગંગા વિગેરે મહાનદીમાંથી જળ ગ્રહણ કર્યું. જાણે અગાઉથી થાપણ મૂકેલી હોય તેમ શુદ્રહિમવંત પર્વત ઉપરથી સિદ્ધાર્થ (સર્પવ), પુષ્પ, શ્રેષ્ઠ ગંધદ્રવ્ય અને સર્વોષધિ ગ્રહણ કરી. તે જ પર્વત ઉપરનાં પદ્મ નામના દ્રહમાંથી નિર્મળ, સુગંધી અને પવિત્ર જળ અને કમળ ગ્રહણ કર્યાં. એક જ કાર્યમાં પ્રેરેલા હોવાથી જાણે પરસ્પર સ્પર્ધા કરતા હોય તેમ બીજાઓએ બીજા વર્ષાધર પર્વત ઉપરના દ્રહોમાંથી પણ પદ્મ વિગેરે ગ્રહણ કર્યાં. સર્વ ક્ષેત્રોમાંથી, વૈતાલ્ય ઉપરથી અને વિજયોમાંથી અતૃપ્ત એવા તે દેવતાઓએ સ્વામીના પ્રાસાદની જેમ જળ અને કમળ વિગેરે ગ્રહણ કર્યાં. જાણે તેમને માટે જ એકઠી કરી રાખેલ હોય તેમ વક્ષસ્કાર પર્વત ઉપરથી બીજા પવિત્ર અને સુગંધી વસ્તુઓ તેમણે ગ્રહણ કરી. શ્રેયવડે કરીને જાણે પોતાના આત્માને જ પૂરતા હોય તેમ આળસ રહિત એવા તે દેવોએ દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રોમાં રહેલાં દ્રહોનાં જળવડે તે કળશો પૂર્યાં (ભર્યાં). ભદ્રશાળ, નંદન, સૌમનસ અને પાંદુક વનમાંથી તેઓએ ગોશીર્ષ ચંદન વિગેરે વસ્તુઓ ગ્રહણ કરી. એ પ્રમાણે ગંધકાર જેમ સર્વ પ્રકારના ગંધદ્રવ્યને એકઠાં કરે તેમ તેઓ ગંધદ્રવ્ય અને જળને એકઠાં કરીને તત્કાળ મેરુપર્વત ઉપર આવ્યા.

હવે દશ હબ્બર સામાનિક દેવતાઓ, ચાળીશ હબ્બર આત્મરક્ષક દેવતાઓ, તેત્રીશ ત્રાયશ્ચિંશક દેવતાઓ, ત્રણ સભાના સર્વ દેવતાઓ, ચાર લોકપાળ, સાત મોટાં સૈન્ય અને સાત સેનાપતિઓથી પરવરેલો આરણ્યચ્યુત દેવલોકનો ઇન્દ્ર, પવિત્ર થઈને ભગવાનને સ્નાન કરાવવાને ઉદ્ભવવંત થયો. પ્રથમ અચ્યુતઇન્દ્રે ઉત્તરાસંગ કરી નિઃસંગ લક્ષ્મી વિકાસ પામેલા પારિભ્રત વિગેરે પુષ્પોની અંબલિ ગ્રહણ કરી, અને સુગંધી ધૂપના ધૂમ્રથી ધૂપિત કરી ત્રિજગત્પતિની પાસે તેણે તે કુસુમાંબલિ મૂકી. એટલે દેવતાઓએ ભગવંતનું સાન્નિધ્ય-પણું પામવાના અદ્ભુત આનંદથી જાણે હસતા હોય તેવા અને પુષ્પમાળાથી અર્ચિત કરેલા સુગંધી જળના કળશો લાવીને ત્યાં મૂક્યા. તે જળકળશોના મુખભાગ ઉપર બ્રમરાઓના

શબ્દોથી શબ્દમય થયેલાં કમળો હતાં, તેથી જાણે તે લગવાનના પ્રથમ સ્નાત્રમંગલનો પાઠ ભણતા હોય તેવા જણાતા હતા અને સ્વામીને સ્નાન કરવાને માટે પાતાલકલશો હોય તેવા તે કલશો જણાતા હતા. અચ્યુત ઇન્દ્રે પોતાના સામાનિક દેવતાઓની સાથે જાણે પોતાની સંપત્તિના કૃપરૂપ હોયની તેવા એક હજાર ને આઠ કુલો ગ્રહણ કર્યાં. ઊંચા કરેલા ભુજ-દંડના અગ્રવર્ત્તિ એવા તે કુલો, જેનાં નાલવાં ઊંચાં કરેલાં હોય તેવા કમલકોશની શોભાની વિડંબના કરતા હતા અર્થાત્ તેથી વિશેષ શોભતા હતા.

પછી અચ્યુતઇન્દ્રે પોતાના મસ્તકની જેમ કલશને જરા નમાવી જગત્પતિને સ્નાન કરાવવાનો આરંભ કર્યો. તે વખતે કેટલાએક દેવતાઓ શુક્રમાં થતા પ્રતિશબ્દોથી જાણે મેરુપર્વતને વાચાલ કરતા હોય એવા આનંદ નામના મૃદંગો વગાડવા લાગ્યા; ભક્તિમાં તત્પર એવા કેટલાએક દેવો મથન કરતા મહાસાગરના ધ્વનિની શોભાને ચોરનાર શબ્દ વાળી દુન્દુભીઓ વગાડવા લાગ્યા; કેટલાએક દેવો ઘણા તાનમાં આવીને પવન જેમ આકુલ ધ્વનિવાળા પ્રવાહના તરંગોને અથડાવે તેમ કાંસીઓને પરસ્પર અથડાવીને વગાડવા લાગ્યા; કેટલાએક દેવતાઓ જાણે ઊર્ધ્વલોકમાં જિનેન્દ્રની આજ્ઞાને વિસ્તારતી હોય તેવી ઊંચા મુખવાળી ભેરી ઊંચા સ્વરથી વગાડવા લાગ્યા; મેરુપર્વતના શિખર ઉપર રહીને કેટલાએક દેવો ગોવાળ લોકો જેમ ગાયની શીંગડીઓ વગાડે તેમ મોટા નાદવાળા કાહલ નામનાં વાજ્ર વગાડવા લાગ્યા; કેટલાક દેવતાઓ ઉદ્દેશ્ય કરવાને માટે દુષ્ટ શિષ્યોને હસ્તવડે તાડન કરવાની જેમ પોતાના હાથથી મુરજ નામના વાદને તાડન કરવા લાગ્યા; કેટલાક દેવતાઓ ત્યાં આવેલા અસંખ્ય સૂર્ય ચંદ્રની લક્ષ્મીને હરનારી સુવર્ણની અને રૂપાની ઝાલરો વગાડવા લાગ્યા અને કેટલાએક દેવતાઓ જાણે અમૃતના કેમળા ભર્યા હોયની તેમ પોતાના ઉજ્જત ગાલો કુલાવીને શંખ વગાડવા લાગ્યા. એવી રીતે દેવતાઓએ વગાડેલા વિચિત્ર પ્રકારનાં વાજ્રોત્રોના પડછંદાથી જાણે આકાશ પણ વાદક (વગાડનાર) વિનાતું એક વાદ હોય તેવું ધર્ષ ગયું. ચારણ્યમુનિઓ 'હિ જગન્નાથ ! હે સિદ્ધિગામી ! હે કૃપાર્ણવ ! હે ધર્મપ્રવર્તક ! તમે જ્ય પામે, તમે આનંદ પામે' એમ બોલવા લાગ્યા. જાત જાતનાં ધ્રુવપદ, ઉત્સાહ અને સ્કંધક-એ પ્રકારના તથા ગલિત અને વસ્તુવદન-એ પ્રકારનાં પદો અને મનોહર ગદ્યોથી લગવંતની સ્તુતિ કર્યા પછી પોતાના પરિવારના દેવતાઓ સહિત અચ્યુતેન્દ્ર ભુવન-ભર્તા ઉપર ધીમે ધીમે કુંભજળ નાખવા લાગ્યો.

લગવાનના મસ્તક ઉપર જળધારા વરસાવતા તે કુલો મેરુપર્વતના શિખર ઉપર વરસતા વરસાદની જેવા શોભવા લાગ્યા. લગવાનના મસ્તકની યાને બાજુ દેવતાઓએ નમાવેલા તે કુલો માણિક્યના મુગટની શોભાને ધારણ કરવા લાગ્યા. એક યોજનના મુખવાળા કુલોમાંથી પડતી એવી તે જળની ધારાઓ પર્વતની શુક્રમાંથી નીકળતી નિર્ઝરણાની જેવી શોભવા લાગી. પ્રભુના મુગટ ભાગથી ઉછળીને ચોતરફ પડતા જળના છાંટાઓ જાણે ધર્મ-રૂપી વૃક્ષના અંકુરા હોય તેવા શોભતા હતા. પ્રભુના શરીર ઉપર પડતાં જ મંડલાકારે વિસ્તાર પામેલું કુંભજળ મસ્તક ઉપર શ્વેત છત્ર જેવું, લલાટ ભાગને વિષે પ્રસાર પામેલી કાંતિવાળા લલાટના આલુષણ જેવું, કર્ણભાગમાં ત્યાં આવીને વિશ્રાંત થયેલ નેત્રોની કાંતિ જેવું, કપોલ ભાગમાં કપૂરની પત્રવહીના સમૂહ જેવું, મનોહર હોઠને વિષે સ્મિત હાસ્યની

કાંતિના કલાપ જેવું, કંઠ દેશને વિષે મનોહર મોતીની માળા જેવું, સ્કંધ ઉપર ગોશીર્ષ-ચંદનના તિલક જેવું, ખાડું, હૃદય અને પૃષ્ઠ ભાગને વિષે વિશાળ વસ્ત્ર જેવું અને કટી તથા જાનુના અંતરભાગમાં વિસ્તાર પામેલા ઉત્તરીય વસ્ત્ર જેવું—એ પ્રમાણે ક્ષીરોદ્ધિતું સુંદર જળ લગવાનના પ્રત્યેક અંગમાં જુદી જુદી શોભાને ધારણ કરતું હતું. આતકે જેમ મેઘના જળને ગ્રહણ કરે તેમ કેટલાક દેવતાઓ પ્રભુના સ્નાત્રતું તે જળ પૃથ્વી ઉપર પડતાં જ શ્રદ્ધાર્થી ગ્રહણ કરવા લાગ્યા. ‘આવું જળ ફરી અમને ક્યાંથી મળશે !’ એમ ધારી મરુદેશના લોકોની પેઠે કેટલાએક દેવતાઓ તે જળતું પોતાના મસ્તક ઉપર સિંચન કરવા લાગ્યા અને કેટલાએક દેવતાઓ શ્રીખમ્નુતુથી પીડિત થયેલા હસ્તીઓની જેમ અભિલાષપૂર્વક તે જળથી પોતાના શરીરને સિંચન કરવા લાગ્યા. મેરુપર્વતના શિખરોમાં વેગથી પ્રસાર પામતું તે જળ ચોતરફ હજારો નદીઓની કલ્પના કરાવતું હતું, અને પાંડુક, સૌમનસ, નંદન તથા ભદ્રશાળ ઉદ્યાનમાં પ્રસાર પામતું તે જળ નીકળી લીલાને ધારણ કરતું હતું. સ્નાન કરતાં કરતાં અંદર જળ ઓછું થવાથી અધોમુખવાળા થતાં ઈંદ્રના કુંભો, જાણે સ્નાત્ર જળરૂપી સંપત્તિ ઘટવાથી લજ્જા પામતા હોય તેવા જણાતા હતા. તે સમયે ઈંદ્રની આજ્ઞાને અનુસરનારા આલિયોગિંડ દેવતાઓ તે કુંભોને ખીબા કુંભોનાં જળથી પૂરતા હતા. એક દેવતાના હાથમાંથી ખીબા દેવતાના હાથમાં એમ ઘણા હાથમાં સંચાર પામતા તે કુંભો શ્રીમંતનાં ખાળકોની પેઠે શોભતા હતા. નાભિ-રાજના પુત્રની સમીપે સ્થાપન કરેલ કળશોની પંક્તિ, આરોપણ કરેલા સુવર્ણકમળની માળાની શોભાને ધારણ કરતી હતી. પછી સુખભાગમાં જળનો શબ્દ થવાથી જાણે તેઓ અહંતાની સ્તુતિ કરતા હોય તેવા કુંભોને દેવતાઓ ફરીથી સ્વામીના મસ્તક ઉપર ઢાળવા માંડ્યા. યજ્ઞો જેમ ચક્રવર્તીના નિધાન કળશને ભરે તેમ પ્રભુને સ્નાત્ર કરાવતાં ખાલી થયેલા ઈંદ્રના કુંભોને દેવતાઓ જળથી ભરી દેતા હતા. વારંવાર ખાલી થતા અને ભરાતા તે કુંભો, સંચાર કરનારા ઘંટીયંત્રના ઘડાઓની પેઠે શોભતા હતા. આવી રીતે અચ્યુતેંદ્રે કરોડો કુંભોથી પ્રભુને સ્નાત્ર કરાવ્યું અને પોતાના આત્માને પવિત્ર કર્યો એ પણ આશ્ચર્ય છે ! પછી આરણ્ય અને અચ્યુત દેવલોકના સ્વામી અચ્યુતેંદ્રે દિવ્ય ગંધકષાયી વસ્ત્રવડે પ્રભુના અંગને ઉન્માર્જિત કર્યું (અંગ લુછ્યું). તે સાથે પોતાના આત્માતું પણ માર્જન કર્યું. પ્રાતઃસંધ્યાની અબ્જલેખા જેમ સૂર્યમંડળને સ્પર્શ કરવાથી શોભે તેમ તે ગંધકષાયી વસ્ત્ર લગવાનનાં શરીરને સ્પર્શ કરવાથી શોભતું હતું. ઉન્માર્જિત કરેલું લગવંતું શરીર જાણે સુવર્ણસારના સર્વસ્વ જેવા સુવર્ણગિરિ (મેરુ)ના એક ભાગથી ખનાવ્યું હોય તેવું શોભતું હતું.

પછી આલિયોગિક દેવતાઓએ ગોશીર્ષ ચંદનના રસનો કહંમ, સુંદર અને વિચિત્ર રક્ષાળીઓમાં ભરીને અચ્યુતેંદ્ર પાસે મૂક્યો, એટલે ચંદ્ર જેમ પોતાની ચાંદનીથી મેરુપર્વતના શિખરને વિલોપિત કરે તેમ ઈંદ્રે પ્રભુના અંગ ઉપર તેવું વિલોપન કરવાનો આદેશ કર્યો. તે વખતે કેટલાએક દેવતાઓ ઉત્તરાસંગ ધારણ કરીને પ્રભુની ચોતરફ ઉદામ ધૂપવાળા ધૂપધાણા હાથમાં રાખીને જિલા રહ્યા; કેટલાએક તેમાં ધૂપ શ્લેષન કરતા હતા. તેઓ સ્નિગ્ધ ધૂમ્ર—રેખાવડે જાણે મેરુપર્વતની ખીલ સ્યામ વર્ણમય ચૂલિકા રચતા હોય તેવા જણાતા હતા; કેટલાએક દેવતાઓ પ્રભુની ઉપર જાંચાં રવેત છત્રો ધારણ કરવા લાગ્યા, તેથી જાણે તેઓ ગગનરૂપી મહાસરોવરને કુમુદવાણું કરતા હોય તેવા જણાતા હતા, કેટ-

લાએક આમરો ઉડાઠવા લાગ્યા, તેથી બાણે તેઓ સ્વામીના દર્શન માટે પોતાના આત્મીય વર્ગને બોલાવતા હોય તેમ જણાતું હતું, કેટલાએક બદ્ધ પરિકરવાળા દેવતાઓ બાણે આત્મરક્ષક હોય તેમ પોતાના આયુધો ધારણ કરી સ્વામીની ચોતરફ ઊભા રહ્યા; બાણે આકાશમાં ઉઘટ થયેલી વિદ્યુદ્ધતાની લીલાને બતાવતા હોય તેમ કેટલાએક દેવતાઓ મણી-મય અને સુવર્ણમય પંખાવડે ભગવાનને પવન નાંખવા લાગ્યા; કેટલાક દેવતાઓ બાણે બીબા રંગાચાર્ય હોય તેમ વિચિત્ર પ્રકારનાં કિંચ પુષ્પોની વૃષ્ટિ હર્ષોત્કર્ષપૂર્વક કરવા લાગ્યા; કેટલાએક દેવતાઓ બાણે પોતાનાં પાપનું ઉચ્ચાટન કરતા હોય તેમ અત્યંત સુગંધી દ્રવ્યોનું ચૂર્ણ કરીને ચાર દિશાઓમાં વરસાવવા લાગ્યા; કેટલાએક દેવતાઓ બાણે સ્વામીએ અધિષ્ઠિત કરેલા મેરુપર્વતની ઋદ્ધિ અધિક કરવાને ઇચ્છતા હોય તેમ સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા, કેટલાએક દેવતાઓ, બાણે પ્રભુના ચરણમાં પ્રણામ કરવાને ઉતરતી તારાની પંક્તિઓ હોય તેવા જિંચે પ્રકારે રત્નવૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા; કેટલાએક દેવતાઓ પોતાના મધુર સ્વરથી ગંધર્વોની સેનાને પણ તિરસ્કાર કરનારા નવનવા ગ્રામ અને રાગથી ભગવાનના શુભનું ગાન કરવા લાગ્યા, કેટલાએક દેવતાઓ મહેલાં, ધન અને છિદ્રવાળાં વાજિંત્રો વગાડવા લાગ્યા, કેમકે ભક્તિ અનેક પ્રકારે થાય છે. કેટલાએક દેવતાઓ બાણે મેરુ પર્વતનાં શિખરોને પણ નૃત્ય કરાવવાને ઇચ્છતા હોય તેમ પોતાના ચરણપાતથી તેને કંપાવતા નૃત્ય કરવા લાગ્યા; અને કેટલાએક દેવતાઓ બાણે બીજી વારાંગનાઓ જ હોયની તેવી પોતાની સ્ત્રીઓની સાથે વિચિત્ર પ્રકારના અભિનય (હાવલાવ)થી ઉજ્જવળ એવા નાટક કરવા લાગ્યા. કેટલાએક દેવતાઓ બાણે પાંખોવાળા ગરૂડ હોય તેમ આકાશમાં ઊડતા હતા, કેટલાએક ક્રીડાથી કુકડાની જેમ પૃથ્વી ઉપર પડતા હતા; કેટલાએક અંકકારની પેઠે સુંદર ચાલ ચાલતા હતા; કેટલાએક સિંહોની પેઠે આનંદથી સિંહનાહ કરતા હતા, કેટલાએક હસ્તીઓની પેઠે જિંચા અવાજ કરતા હતા. કેટલાએક અપ્સરોની પેઠે હાસ્ય કરનારા ચાર પ્રકારના શબ્દો બોલતા હતા, કેટલાએક વાંદરા જેમ વૃક્ષોની શાખાઓને કંપાવે તેમ પોતાના ચરણથી મેરુપર્વતનાં શિખરને કંપાવતા કૂદતા હતા, કેટલાએક બાણે રણસંગ્રામમાં પ્રતિજ્ઞા કરવાને તૈયાર થયેલા યોદ્ધાઓ હોય તેમ પોતાના હાથની ચપેટાથી ઉદ્દભટપણે પૃથ્વી ઉપર તાડન કરતા હતા, કેટલાએક બાણે દાવમાં જીત્યા હોય તેમ કોલાહલ કરતા હતા. કેટલાએક વાજિંત્રની જેમ પોતાના પ્રકુલ્લ ગાદોને વગાડતા હતા, કેટલાએક નટની માફક વિકૃત રૂપ કરીને લોકોને હસાવતા હતા. કેટલાએક આગળ પાછળ અને પાશ્વર્ભાગમાં કંદુકની પેઠે ઉછળતા હતા. સ્ત્રીઓ જેમ ગોળ કુંડાએ થઈને રાસડા લે તેમ કેટલાએક ગોળ કરતાં કરતાં રાસડારૂપે ગાયન કરી મનોહર નૃત્ય કરતા હતા, કેટલાએક અગ્નિની પેઠે બ્વલતા હતા; કેટલાએક સૂર્યની જેમ તપતા હતા, કેટલાએક મેઘની માફક ગાળતા હતા; કેટલાએક વીજળીની પેઠે ચળકતા હતા અને કેટલાએક સંપૂર્ણ લોજન કરેલા વિદ્યાથીના જેવા દેખાવ કરતા હતા. પ્રભુની પ્રાસિવડે થયેલા તેવો આનંદ કોણ ગોપવી શકે !

એવી રીતે દેવતાઓ અનેક ભતના આનંદના પોકારો કરી રહ્યા હતા તે વખતે અચ્યુતેન્દ્રે પ્રભુને વિલેપન કયું. તેણે પારિભ્રતાદિક વિકસિત પુષ્પથી પ્રભુની ભક્તિવડે જા કરી અને પછી જરા પાછા ચોસરી ભક્તિથી નમ્ર થઈ શિષ્યની પેઠે ભગવંતને વંદના કરી.

મોટા ભાઈની પાછળ બીબા સહોદરોની જેમ બીબા બાસક ઇન્દ્રોએ પણ તેવી જ રીતે

સ્નાત્ર તથા વિલેપનવડે ભગવાનની પૂજા કરી.

પછી સુધર્મ ઈન્દ્રની પેઠે ઇશાન ઈંદ્રે પોતાના પાંચ રૂપ કર્યાં, તેમાંનાં એક રૂપે ભગવાનને ઉત્સંગમાં શ્રદ્ધા કર્યાં, એક રૂપે મોતીની ઝાલરીઓ લટકવાથી જાણે દિશાઓને નૃત્ય કરવાનો આદેશ કરતું હોય તેવું—કર્પૂર જેવું પ્રવેત છત્ર પ્રભુ ઉપર ધારણ કર્યું, જાણે હર્ષથી નૃત્ય કરતાં હોય તેમ હાથનો વિક્ષેપ કરી બે રૂપે બે બાજુએ જિનેશ્વર ઉપર ચામર વીંઝવા લાગ્યા અને એક રૂપે જાણે પ્રભુના દષ્ટિપાતથી પોતાને પવિત્ર કરવાને ઇચ્છતો હોય તેમ હાથમાં ત્રિશૂળ રાખી પ્રભુની આગળ ઊભો રહ્યો.

પછી સૌધર્મ કલ્પના ઈંદ્રે જગત્પતિની ચારે દિશાએ ચાર સ્ફટિકમણિના ઊંચા વૃષભ બનાવ્યા. ઉત્તરગુંગથી^૧ મનોહર એવા તે ચાર વૃષભો ચાર દિશામાં રહેલા ચંદ્રકાંત રત્નના ચાર કીડાપર્વત હોય તેવા શોભવા લાગ્યા. જાણે પાતાળ ફેાડયું હોય તેમ તે વૃષભોનાં આઠ શુંગોથી આકાશમાં જળની ધારાઓ ચાલવા લાગી. મૂળમાંથી જુદી જુદી પશુ પ્રાંતે મળી ગયેલી તે જળધારાઓ આકાશમાં નદીસંગમના વિભ્રમને બતાવવા લાગી. સુર અને અસુરની સ્ત્રીઓએ કૌતુકથી જોયેલી તે જળધારાઓ, નદીઓ જેમ સમુદ્રમાં પડે તેમ પ્રભુ ઉપર પડવા લાગી. જળધારાઓની જેમ તે શુંગોમાંથી નીકળતા જળવડે શંકેરે આદિ તીર્થકરને સ્નાન કરાવ્યું. ભક્તિથી જેમ હૃદય આર્દ્ર થાય તેમ દૂર ઉછળતાં એવા ભગવાનના સ્નપન જળથી દેવતાઓનાં વસ્ત્ર આર્દ્ર થઈ ગયાં. પછી ઈંદ્રબલિક જેમ પોતાની ઈંદ્રબલનો ઉપસંહાર કરે તેમ ઈન્દ્રે તે ચાર વૃષભોનો ઉપસંહાર કર્યો. સ્નાન કરાવ્યા પછી ધણી પ્રીતિવાળા તે દેવપતિએ દેવદ્રવ્ય વસ્ત્રથી પ્રભુના શરીરને રત્નના કર્પૂરની પેઠે લૂછ્યું. રત્નમય પાટલાની ઉપર નિર્મળ અને રૂપાના અખંડ અક્ષતવડે પ્રભુની પાસે અષ્ટ મંગળ આલેખ્યા. પછી જાણે પોતાનો મોટો અનુરાગ હોય તેવા ઉત્તમ અંગ-રાગથી ત્રિજગદ્દશુરુના અંગે વિલેપન કરી, પ્રભુના હસતા મુખરૂપી ચંદ્રની ચંદ્રિકાના ભ્રમને ઉત્પન્ન કરનારા ઉગ્ગજળ દિવ્ય વસ્ત્રોથી ઈંદ્રે પૂજા કરી અને પ્રભુના મસ્તક ઉપર વિશ્વની મુર્દ્ધન્યતાના^૨ ચિહ્નરૂપ વજ્ર માલિક્યનો સુંદર મુગટ સ્થાપન કર્યો. પછી ઈન્દ્રે સાયંકાળે આકાશને વિષે પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાઓના જેમ સૂર્ય અને ચંદ્ર શોભે તેવી શોભાને આપનારા બે સુવર્ણ કુંડલો સ્વામીના કર્ણમાં પહેરાવ્યા. જાણે લક્ષ્મીને હિંચકવાની દોલા^૩ હોય તેવી વિસ્તારવાળી દિવ્ય મોતીની માળા સ્વામીના કંઠમાં આરોપણ કરી. સુંદર હસ્તીના બાળકના હંતુશળની ઉપર જેમ સુવર્ણના કંકણ પહેરાવે તેમ પ્રભુના બાહુહંડ ઉપર બે બાજુબંધ ધારણ કરાવ્યા. વૃક્ષની શાખાના પ્રાંતભાગના ગુચ્છની જેવા—ગોળાકાર મોટા મોતીઓના મણિમય કંકણો પ્રભુના મણિબંધ^૪ ઉપર આરૂઢ કર્યા. ભગવાનના કટીભાગમાં વર્ષાધર પર્વતના નિર્તમ્બ ભાગ ઉપર રહેલા સુવર્ણકુંડલના વિલાસને ધારણ કરનાર સુવર્ણનું કટીસૂત્ર પહેરાવ્યું અને જાણે દેવ અને દેવેતાનાં તેજ તેમાં લક્ષ થઈ ગયાં હોય તેવા માલિક્યમય તોડા પ્રભુના બન્ને ચરણમાં પહેરાવ્યાં. ઈંદ્રે જે જે આભૂષણો ભગવાનનાં અંગને અલંકૃત કરવા માટે પહેરાવ્યાં તે તે આભૂષણો

૧ ઉત્તંગ=જિંચા. શંગ=વૃષભના સંબંધમાં શીંગડાઓ અને પર્વતના સંબંધમાં શિખરો બાજુવાં.

૨ મુખમણ્ડાના. ૩ હીંચકાખાટ. ૪ કાંધ.

ઉલટા ભગવાનના અંગથી અલંકૃત થયા. પછી લક્ષિત્યુક્ત ચિત્તવાળા ઇંદ્રે પ્રકુલિત પારિભતનાં પુષ્પોની માળાવડે પ્રભુની પૂજા કરી અને પછી જાણે કૃતાર્થ થયેલ હોય તેમ જરા પાછા ખસી, પ્રભુની સન્મુખ ઉભા રહી જગત્પતિની આરાત્રિક કરવા માટે આરતી ગ્રહણ કરી. જવલાયમાન કાંતિવાળી તે આરાત્રિકથી પ્રકાશવંત ઐષધિવાળા શિખરવડે જેમ મહાગિરિ શોભે તેમ ઇંદ્ર શોભવા લાગ્યો. શ્રદ્ધાળુ દેવતાઓએ જેમ પુષ્પસમૂહ વેરેલો છે એવી તે આરાત્રિક ઇંદ્રે પ્રભુને ત્રણ વાર ઉતારી. પછી લક્ષિત્યથી રોમાંચિત ધર્મ શકસ્તવવડે વંદન કરી ઇંદ્રે પ્રભુની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો—

“હે જગન્નાથ ! હે ત્રૈલોક્યકમલમાર્ત્ત^૧ ! હે સંસારરૂપી મરુસ્થળમાં કદપવૃક્ષ ! હે વિશ્વોદ્ધરણુ ખાંધવ ! હું તમને નમસ્કાર કરું છું. હે પ્રભુ ! એ સુહૃત્ત^૨ પણ વંદન કરવા યોગ્ય છે કે જે સુહૃત્તમાં ધર્મને જન્મ આપનારા—અપુનર્જન્મા^૩—વિશ્વજંતુઓના જન્મદુઃખનું છેદન કરનારા આપનો જન્મ થયો છે. હે નાથ ! આ વખતે તમારા જન્મ-લિષેકના જળના પુરથી પ્લાવિત થયેલી અને યત્ન કર્યા સિવાય જેનો મલ દૂર થયો છે એવી આ રત્નપ્રલા પૃથ્વી સત્ય નામવાળી થઈ છે. હે પ્રભુ ! જે મનુષ્યો તમારું અહર્નિશ દર્શન કરશે તેઓને ધન્ય છે; અમે તો અવસરે જ આપનું દર્શન કરનારા છીએ. હે સ્વામી ! ભરતક્ષેત્રના જંતુઓનો મોક્ષમાર્ગ ખીલાઈ ગયો છે તેને આપ નવીન પાંચ ધર્મ પુનઃ પ્રગટ કરશો. હે પ્રભુ ! તમારી અમૃતના તરંગ જેવી ધર્મદેશના તો દૂર રહો પરંતુ તમારું દર્શન પણ પ્રાણીઓનું શ્રેય કરનાર છે. હે ભવતારક ! તમારી ઉપમાને પાત્ર કોઈ નથી તેથી હું તો તમારી તુલ્ય તમે જ છો એમ કહું છું, એટલે હવે વધારે સ્તુતિ કેવી રીતે કરવી ? હે નાથ ! તમારા સદ્ભૂતાર્થ^૪ ગુણોને પણ કહેવાને હું અસમર્થ છું, કેમકે સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના જલને કોણ માપી શકે ?”

એવી રીતે જગત્પતિની સ્તુતિ કરીને પ્રમોદથી જેનું મન સુગંધમય ધર્મ ગચું છે એવા શકેંદ્રે પ્રથમ પ્રમાણે પોતાના પાંચ રૂપ કર્યાં. તેમાંથી અપ્રમદ્ધર^૩ એવા એક રૂપે ઈશાન ઇન્દ્રના ઉત્સંગમાંથી રહસ્યની પેઠે જગત્પતિને પોતાના હૃદય ઉપર ગ્રહણ કર્યાં. સ્વામીની સેવા જાણનારા ઇન્દ્રનાં ખીબાં રૂપો જાણે નિયુક્ત કર્યાં હોય તેમ પૂર્વની પેઠે સ્વામી સંબંધી પોતપોતાના કાર્ય કરવા લાગ્યા. પછી પોતાના દેવતાઓથી પરિવૃત્ત અમરાગ્રણી (શકેન્દ્ર) ત્યાંથી આકાશમાર્ગે ચાલી મરુદેવાએ અલંકૃત કરેલા મંદિર પ્રત્યે આવ્યો. ત્યાં પ્રથમ મૂકેલું તીર્થ^૧ કરતું પ્રતિબિંબ ઉપસંહૃત કરીને તે જ સ્થાનકે માતાની પાસે પ્રભુને સ્થાપન કર્યાં (મૂકયા). પછી સૂર્ય જેમ પશ્ચિમીની નિદ્રાને દૂર કરે તેમ ઇન્દ્રે મરુદેવાની અવસ્થાપિની નિદ્રા દૂર કરી. સરિતાના તટ ઉપર રહેલી સુંદર હંસમાલાના વિલાસને ધારણ કરનારું ઉજ્જવળ, દિવ્ય અને રેશમી વસ્ત્રયુગલ પ્રભુને ઓશીકે મૂકયું. બાળપણને વિષે પણ ઉત્પન્ન થયેલા લામંડલના વિકલ્પને કરાવનારું રત્નમય કુંડલયુગલ પણ પ્રભુને ઓશીકે મૂકયું અને એવી જ રીતે સોનાના પ્રાકારથી બનાવેલ વિચિત્ર એવા રત્નના હાર અને અર્ધહારોથી વ્યાપ્ત તથા સોનાના સૂર્ય સમાન પ્રકાશવંત શ્રીદામગંડ (ગેડીદડો) પણ પ્રભુની દષ્ટિને વિનોદ આપવાને માટે આકાશને વિષે દિનમણિ

૧ કરીને જન્મ નહીં ગ્રહણ કરનારા. ૨ સત્ય અર્થને ખતાવનારા—વિદમાન. ૩ અપ્રમાદી.

(ભૂય) હોય તેમ ઉપરના અંદરવાની સાથે લટકતો સ્થાપન કર્યો ઇન્દ્રે કુબેરને આજ્ઞા કરી કે-‘બત્રીશ કોટી હિરણ્ય, તેટલું જ સુવર્ણ, બત્રીશ બત્રીશ નંદાસન, ભદ્રાસન તથા બીજી પણ અતિ મનોહર વસ્ત્ર નેપથ્ય વિગેરે સાંસારિક સુખને ઉત્પન્ન કરનારી મહા-મૂલ્યવાન વસ્તુઓ, મેઘ જેમ જળ વરસાવે તેમ સ્વામીના ભુવનમાં વરસાવે (મૂકો).’ કુબેરે જાલક^૧ જાતિના દેવતા પાસે તત્કાળ તે પ્રમાણે વરસાવ્યું; કેમકે પ્રચંડ પુરુષોની આજ્ઞા વચનની સાથે જ સિદ્ધ થાય છે. પછી ઇન્દ્રે આલિયોગિક દેવતાઓને આજ્ઞા કરી કે ‘તમે ચારે નિકાયના દેવોમાં ઉદ્દ્યોષણા કરો કે-અહ્તનું અને તેમની માતાનું જે કોઈ અશુભ ચિંતવશે તેનું મસ્તક અર્જુનજરીની^૨ પેઠે સાત પ્રકારે લેદાશે. ‘ચુરુની વાણીને જેમ શિષ્યો ઊંચા સ્વરથી ઉદ્દ્યોષિત કરે તેમ તેઓએ ભુવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક દેવતાઓને વિષે તે પ્રમાણે ઉદ્દ્યોષણા કરી. પછી સૂર્ય જેમ વાહણમાં જળનો સંક્રમ કરે તેમ ઇન્દ્રે ભગવાનના અંગુષ્ઠમાં અનેક પ્રકારના રસે ભરેલી અમૃતમય નાડી સંક્રમણી, અર્થાત્ અંગુષ્ઠમાં અમૃતનો સંચાર કર્યો. અહ્તો સ્તનપાન કરતા નથી તેથી જ્યારે તેમને ક્ષુધા ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તેઓ પોતાની મેળે જ અમૃત રસને વર્ષા-વનાર અંગુષ્ઠ મુખમાં લઈને ચૂસે છે. પછી પ્રભુનું સર્વ પ્રકારનું ધાર્મિક કરવાને માટે ઇન્દ્રે પાંચ અપ્સરાઓને ધાત્રી (ધાવમાતા) થઈને ત્યાં રહેવાની આજ્ઞા કરી.

જિનસ્નાત્ર થઈ રહ્યા પછી ઇન્દ્ર ભગવંતને મૂકવા આવ્યા, તે સમયે ઘણા દેવતાઓ મેરુશિખરથી પરભાર્યા નંદીશ્વરદ્વીપે ગયા. સૌંદર્યેન્દ્ર પશુ નાભિપુત્રને તેમના મંદિરમાં મૂકી સ્વર્ગવાસીઓના નિવાસરૂપ નંદીશ્વરદ્વીપે ગયા અને ત્યાં પૂર્વ દિશામાં રહેલા હુદ્રમેરુ^૩ જેવડા પ્રમાણવાળા દેવરમણુ નામના અંજનગિરી ઉપર ઉતર્યા. ત્યાં તેમણે વિચિત્ર મણિની પીઠિકાવાળા ચૈત્યવૃક્ષ અને ઇન્દ્રધ્વજવડે અંકિત અને ચાર દ્વારવાળા ચૈત્યમાં પ્રવેશ કર્યો અને અષ્ટાહ્નિકા ઉત્સવપૂર્વક ઋષભાહ્નિક^૪ અહ્તોની શાશ્વતી પ્રતિમાની તેણે પૂજા કરી. તે અંજનગિરિની ચાર દિશામાં ચાર મોટી વાપિકાઓ છે. અને તેમાં એકેક સ્ફટિક મણિને દ્વિધિમુખ પર્વત છે. તે ચારે પર્વતોની ઉપરના ચૈત્યોમાં શાશ્વતા અહ્તોની પ્રતિમાઓ છે. શકેન્દ્રના ચાર દિક્ષાળોએ, અષ્ટાહ્નિકા ઉત્સવપૂર્વક તે પ્રતિમાની યથાવિધિ પૂજા કરી. ઇશાનર્ધન્દ્ર ઉત્તર દિશામાં રહેલા નિત્યરમણીક એવા રમણીય નામના અંજનગિરિ ઉપર ઉતર્યા, અને તેણે તે પર્વતની ઉપર રહેલા ચૈત્યમાં પૂર્વ પ્રમાણે જ શાશ્વતી પ્રતિમાની અષ્ટાહ્નિકા ઉત્સવપૂર્વક પૂજા કરી. તેના દિક્ષાળોએ તે પર્વતની ચારે બાજુની ચાર વાવડીમાં રહેલા દ્વિધિમુખ પર્વતો ઉપરના ચૈત્યમાંહેની શાશ્વત પ્રતિમાઓને તે પ્રમાણે જ અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કર્યો. ચમરેન્દ્ર દક્ષિણ દિશામાં રહેલા નિત્યોદ્યોત નામના અંજનાદ્રિ ઉપર ઉતર્યા. રત્નોદી નિત્ય પ્રકાશવાળા તે પર્વત ઉપર રહેલા ચૈત્યમાંહેની શાશ્વત પ્રતિમાની તેણે મોટી ભકિતથી અષ્ટાહ્નિકા મહોત્સવપૂર્વક પૂજા કરી અને તેની ફરતી ચાર વાપિકાની અંદર રહેલા ચાર દ્વિધિમુખ પર્વત ઉપરના ચૈત્યોમાં તેના ચાર

૧ હસ પ્રકારના તિર્થગ્નૂજક દેવતાઓ છે, તે કુબેરની આજ્ઞામાં રહેનારા છે. ૨ અર્જુનજરી એક જાતના વૃક્ષની માંજર છે, તે જ્યારે પકવ થઈને ફૂટે છે ત્યારે તેના સાત ભાગ થઈ જાય છે. ૩ બીજા ચાર નાના મેરુ ૮૪૦૦૦ યોજન ઊંચા છે તેટલો ઊંચો. ૪ ઋષભ, અંદ્રાનન, વારિષેણુ ને વર્ષમાન એ ચાર નામની જ શાશ્વતી પ્રતિમાઓ છે.

લોકપાળોએ અચલ ચિત્તથી મહોત્સવપૂર્વક તત્રસ્થ પ્રતિમાની પૂજા કરી. બલિ નામે ઈંદ્ર પશ્ચિમ દિશામાં રહેલા સ્વયં પ્રભુ નામના અંજનગિરિ ઉપર મેઘની જેવા પ્રભાવથી ઉતર્યા તેણે તે પર્વત ઉપર રહેલા ચૈત્યમાં દેવતાઓની દષ્ટિને પવિત્ર કરનાર એવી શાશ્વત ઋષભાદિ અહંતની પ્રતિમાઓનો ઉત્સવ કર્યો. તેના ચાર લોકપાળોએ પણ તે અંજનગિરિની ચાર દિશામાં રહેલી ચાર વાપિકાની અંદર રહેલા દ્વિધ્રુવ પર્વત ઉપરની શાશ્વતી પ્રતિમાનો ઉત્સવ કર્યો. એવી રીતે સર્વ દેવતાઓ નંદીશ્વરદ્વીપે મહિમા-ઉત્સવ કરીને જેમ આવ્યા હતા તેમ પોતપોતાના સ્થાન પ્રત્યે ગયા.

અહીં સ્વામિની મરુદેવા પ્રાતઃકાળે જાગ્યાં એટલે તેમણે જેમ રાત્રિનું સ્વપ્ન હોય તેમ પોતાના પતિ નાલિરાજને દેવતાઓના આવાગમન સંબંધી વૃત્તાંત કહ્યો. જગત્પતિના ઉરુને વિષે ઋષભનું ચિહ્ન હતું તેમજ માતાએ સર્વ સ્વપ્નોમાં પ્રથમ ઋષભ જોયો હતો, તેથી હર્ષ પામેલા માતાપિતાએ શુભ દિવસે ઉત્સાહપૂર્વક પ્રભુનું ઋષભ એવું નામ પાડ્યું. તે સાથે યુગ્મધર્મે પ્રસવેલી કન્યાનું સુમંગલા એવું યથાર્થ અને પવિત્ર નામ તેમણે પાડ્યું. વૃક્ષ જેમ નીકતું જળ પીવે, તેમ ઋષભસ્વામી ઇન્દ્રે સંકેતભૂ કરેલા અંગૂઠાના અમૃતનું યોગ્ય કાળે પાન કરવા લાગ્યા. પર્વતના ખોળામાં (ચુકામાં) બેઠેલા કિશોર સિંહ શોભે તેમ પિતાના ઉત્સંગમાં બેઠેલા બાળક ભગવાન શોભતા હતા. પાંચ સમિતિ જેમ મહાસુનિને છોડે નહીં તેમ ઈંદ્ર આજ્ઞા કરેલી પાંચ ધાત્રીઓ પ્રભુને ક્યારે પણ રેલા મૂકતી નહોતી.

પ્રભુને જન્મ થયાને એક વર્ષ થવા આવ્યું એટલે સૌધર્મેન્દ્ર વંશ સ્થાપન કરવાને માટે ત્યાં આવ્યા. સેવકે ખાલી હાથે સ્વામીનું દર્શન કરવું ન જોઈ એ એવી બુદ્ધિથી જ જાણે હોયતી તેમ ઇન્દ્ર એક મહોટી ઇક્ષુયષ્ટિ^૧ સાથે લીધી. જાણે શરીરવાળો શરદ્ગત હોય તેમ શોભતો ઈંદ્ર ઇક્ષુદંડ સહિત નાલિરાજના ઉત્સંગમાં બેઠેલા પ્રભુ પાસે આવ્યા, એટલે પ્રભુએ અવધિજ્ઞાનવડે ઈંદ્રનો સંકલ્પ જાણી લઈ, હસ્તીની પેઠે તે ઇક્ષુદંડ લેવાને પોતાનો કર લાંગળા કર્યો. સ્વામીના ભાવને જાણનારા ઈંદ્રે મસ્તકવડે પ્રણામ કરીને ભેટની પેઠે તે ઇક્ષુલતા પ્રભુને અર્પણ કરી. પ્રભુએ ઇક્ષુ ગ્રહણ કરી, તેથી તેમનો ઇક્ષ્વાકુ એવા નામનો વંશ સ્થાપન કરી ઈંદ્ર સ્વર્ગમાં ગયા.

યુગાદિનાથનો દેહ સ્વેદ-રોગ-મલથી રહિત, સુગંધી, સુંદર આકારવાળો અને સુવર્ણકમલ જેવો શોભતો હતો (૧), તેમના શરીરના માંસ અને રુધિર ગાયના દૂધની ધારા જેવા ઉજ્જવળ અને દુર્ગંધ વિનાના હતા (૨), તેમના આહારનીહારનો વિધિ ચમ્પ. ચક્ષુને અગોચર હતો (૩) અને તેમના શ્વાસની ખુશબો વિકસિત થયેલા કુસુદની સુગંધ સરખી હતી (૪). એ ચારે અતિશય^૨ પ્રભુને જન્મથી જ પ્રાપ્ત થયેલા હતા. વજ્રઋષભનારાય સંઘયણને ધારણ કરનારા તે પ્રભુ જાણે ભૂમિબ્રંશના ભયથી હોય તેમ મંદમંદ ચાલતા હતા. વયે તેઓ બાળ હતા તે પણ તેઓ ગંભીર અને મધુર ધ્વનિથી બોલતા હતા, કેમકે લોકોત્તર પુરુષોને શરીરની અપેક્ષાથી જ બાળપણ હોય છે. સમચતુરસ સંસ્થાનવાણું પ્રભુનું શરીર, જાણે કીડા કરવાની ઇચ્છાવાળી લક્ષ્મીની કાંચનમય કીડાવેદિકા હોય

૧ શેરડીનો સાંઠો. ૨ તીર્થ કરને ૩૪ અતિશય પ્રાપ્ત થાય છે તેમાંથી આ ચાર અતિશયની પ્રાપ્તિ તે જન્મની સાથે જ થાય છે.

તેવું શોભતું હતું. સમાન વયવાળા થઈને આવેલા દેવકુમારોની સાથે તેમના ચિત્તની અનુવૃત્તિને અર્થે પ્રભુ રમતા હતા. ક્રીડા કરતી વખતે ધૂળથી ધુસર થયેલા અંગવાળા પ્રભુ ધુધરમાળ ધારણ કરેલા તેમજ મહાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલા હસ્તીના બાળક જેવા શોભતા હતા. પ્રભુ જે કાંઈ લીલાભાત્રથી ગ્રહણ કરતા તે લઈ લેવાને મોટી ઋદ્ધિવાળો કોઈ દેવ પણ સમર્થ થતો નહીં. જો કોઈ દેવ, બળની પરીક્ષા કરવાને માટે પ્રભુની આંગળી ગ્રહણ કરતો તો પ્રભુના સ્વાસના પવનથી તે રેણુની જેમ ફર જઈને પડતો. કેટલાએક દેવકુમારો કંદુકની પેઠે પૃથ્વી ઉપર આગોટીને પ્રભુને વિચિત્ર કંદુકોથી રમાડતા હતા; કેટલાએક દેવકુમારો રાજશુક થઈને આટુકારની^૧ પેઠે 'જીવો જીવો, આનંદ પામો, આનંદ પામો,' એવા શબ્દો અનેક પ્રકારે બોલતા હતા; કેટલાએક દેવકુમારો સ્વામીને રમાડવા માટે મધુર-રૂપે થઈને કેકાવાણીથી ષડ્જ સ્વરમાં ગાયન કરી નાચ કરતા હતા, પ્રભુના મનોહર હસ્ત-કમલને ગ્રહણ કરવાની અને સ્પર્શ કરવાની ઇચ્છાથી કેટલાએક દેવકુમારો હંસરૂપે થઈને ગાંધાર સ્વરે ગાયન કરતા પ્રભુની આસપાસ ફરતા હતા; કેટલાએક પ્રભુના પ્રીતિ ભરેલા દષ્ટિપાતરૂપ અમૃતને પાન કરવાની ઇચ્છાવાળા થઈને તેમની પાસે કૌંચપક્ષીરૂપ થઈ મધ્યમ સ્વરે બોલતા હતા; કેટલાએક પ્રભુના મનની પ્રીતિને માટે કોકિલરૂપ થઈ નજીકના વૃક્ષો ઉપર એસી પંચમ સ્વર કરતા હતા; કેટલાએક પ્રભુના વાહનપણે થઈને પોતાના આત્માને પવિત્ર કરવાની ઇચ્છાથી તુરંગરૂપ થઈ ધૈવત ધ્વનિથી હેષારવ કરતા પ્રભુની પાસે આવતા હતા; કેટલાએક હાથીનું રૂપ ધારણ કરી નિષાદ સ્વરે બોલતા અવામુખ થઈ પોતાની શુંઠોથી ભગવાનના ચરણનો સ્પર્શ કરતા હતા; કોઈ વૃષભરૂપ થઈ પોતાના શિંગડાથી તટપ્રદેશને તાડન કરતા અને વૃષભ જેવા સ્વરે બોલતા પ્રભુની દષ્ટિને વિનોદ કરાવતા હતા; કોઈ અંજનાચલ જેવા મોટા મહિષ બની પરસ્પર યુદ્ધ કરીને પ્રભુને યુદ્ધ-ક્રીડા બતાવતા હતા; કોઈ પ્રભુના વિનોદને માટે મલ્લરૂપ થઈ પોતાની ભુજાઓનું આસ્કા-લન કરી એક બીજાને અક્ષવાટમાં^૨ બોલાવતા હતા; એવી રીતે યોગીઓ જેમ પરમાત્માની ઉપાસના કરે તેમ દેવકુમારો વિવિધ પ્રકારના વિનોદથી નિરંતર પ્રભુની ઉપાસના કરતા હતા. એવી સ્થિતિમાં વર્તાતા સતા ઉદ્યાનપાલિકાઓ જેમ વૃક્ષનું લાલન કરે તેમ પંચધારી-ઓએ પ્રમાદરહિતપણે લાલન કરેલા પ્રભુ અનુકંમે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા.

અંગુષ્ઠપાનની અવસ્થા વ્યતીત થયા પછી બીજી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલા ગૃહવાસી અહીં^૩ તે સિદ્ધઅન્ન (સંપેલ અન્ન)નું ભોજન કરે છે; પરંતુ નાભિનંદન ભગવાન તો ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રથી દેવતાઓએ લાવેલા કલ્પવૃક્ષનાં ફળો જ આરોગતા હતા અને ક્ષીરસુમુદ્રના જળનું પાન કરતા હતા. ગઈ કાલના દિવસની પેઠે બાહ્યવયનું ઉદ્ધંધન કરીને સૂર્ય જેમ દિવસના મધ્યભાગમાં આવે તેમ પ્રભુએ, જેમાં અવયવો વિભક્ત થાય છે એવા યૌવનનો આશ્રય કર્યો. યૌવનાવસ્થા પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ પ્રભુના બંને ચરણકમલના મધ્યભાગ જેવા મૃદુ, રક્ત, ઉષ્ણ, કંપરહિત, સ્વેદવર્જિત અને સરખા તળીઆવાળા હતા. જાણે નમેલા પુરુષની પીડાનું છેદન કરવાને હોયની તેમ તેની અંદર અકનું ચિહ્ન હતું અને લક્ષ્મીરૂપી હાથિણીને હમેશાં સ્થિર રાખવાને માટે હોય તેવા માળા, અકુશ અને ધ્વજનાં ચિહ્ન પણ હતાં. જાણે લક્ષ્મીના લીલાભુવન હોય તેવા પ્રભુના ચરણતળમાં શંખ અને

૧ પ્રિય બોલનારા. ૨ એક અખાડની ભૂમિ.

કુંભનું તથા પાનીના લાગમાં સ્વસ્તિકનું ચિહ્ન હતું. પ્રભુનો પુષ્ટ, ગોળાકાર અને સર્પની કૃષ્ણ જેવો ઉન્નત અંગૂઠો વત્સની જેમ શ્રીવત્સથી લાંછિત હતો. વાયુરહિત સ્થાનમાં રહેલા કંપરહિત દીપકની શિખા જેવી, છિદ્રરહિત અને સરલ એવી પ્રભુની આંગળીઓ બાણે ચરણરૂપી કમળનાં પત્રો હોય તેવી જણાતી હતી. તે અંગુલિતળમાં નંદાવર્તનાં ચિહ્ન શોભતાં હતાં, જેના પ્રતિબિંબો ભૂમિ ઉપર પડવાથી ધર્મપ્રતિષ્ઠા હેતુરૂપ થતાં હતાં.^૧ જગત્પતિની હરેક આંગળીના પર્વમાં અધોવાપીઓ સહિત જવનાં ચિહ્નો હતાં, તે બાણે પ્રભુની સાથે જગતની લક્ષ્મીના વિવાહને માટે ત્યાં વાળ્યા હોય એમ જણાતું હતું. પૃથુ અને ગોળાકાર પાની બાણે ચરણકમલનો કંદ હોય તેવી શોભતી હતી; નખો બાણે અંગુષ્ઠ અને અંગુલિરૂપી સર્પની કૃષ્ણ ઉપર મણિ હોય તેવા શોભતા હતા અને ચરણના ગૂઢ અને ગુદ્દે,^૨ સુવર્ણકમલની કળીની કર્ણિકાના ગોલકની શોભાને વિસ્તારતા હતા. પ્રભુના બંને પગનાં તળીયાં ઉપરના લાગ કાચ-ખાની પીંકની પેઠે અનુક્રમે ઉન્નત, નસો ન દેખાય તેવાં, રૂંવાડાંથી વર્જિત અને સ્નિગ્ધ કાંતિ-વાળાં હતાં; ગૌર જંઘાઓ (પીંડીઓ) રુધિરમાં અસ્થિમગ્ન થઈ ગયેલ હોવાથી પુટ, વર્તુલાકાર અને મૃગજંઘાની શોભાનો પણ તિરસ્કાર કરનારી હતી. માંસથી પૂરાયેલ અને ગોળ એવા બનુ, રૂથી પૂરાયેલ ગોળ ઓસીકાની અંદર નાંખેલા દર્પણના રૂપને ધારણ કરતા હતા; મૂઠ, અનુપૂર્વપણાથી ઉત્તરોત્તર ચડતા અને સ્નિગ્ધ ઉરુ, કઠલીસ્તંભના વિલાસને ધારણ કરતા હતા અને મુઠક, હસ્તીની પેઠે ગૂઢ અને સમસ્થિતિવાળા હતા; કારણ કે અશ્વની પેઠે કુલીનપુરુષનું પુરુષચિહ્ન ધણું જ ગૂઢ હોય છે. તેમની ગુદા ઈંદ્રિય, શિરાઓ ન દેખાય તેવી, નહીં જાંચી નીચી, અશિથિલ, અહસ્વ, અદીર્ઘ, સરલ, મૂઠ, રોમરહિત અને ગોળાકાર હતી; તેમના કોશની અંદર રહેલું પંજર-શીત; પ્રદક્ષિણાવર્ત શબ્દમુક્તાને ધારણ કરનાર, અખિભત્સ અને આવર્તાકાર હતું. પ્રભુની કટિ વિશાળ, પુષ્ટ, સ્થૂળ અને ઘણી કઠીન હતી; તેમનો મધ્યભાગ સૂક્ષ્મપણામાં વળના મધ્યભાગ જેવો જણાતો હતો; તેમની નાભી નદીની જમરીના વિલાસને ધારણ કરતી હતી અને કુક્ષિના બંને ભાગ સ્નિગ્ધ, માંસલ, કોમલ, સરલ અને સરખા હતા. તેમનું વક્ષસ્થલ સુવર્ણશિલાના જેવું વિશાળ, ઉચ્ચત, શ્રીવત્સ રત્નપીંકના ચિહ્નવાળું અને લક્ષ્મીને ક્રીડા કરવાની વેદિકાની શોભાને ધારણ કરતું હતું. તેમના બંને સ્કંધ વૃષભની કોંઠ જેવા દઢ, પુષ્ટ અને ઉચ્ચત હતા, તેમની બંને કાબ અદ્ય રોમવાળી, ઉન્નત અને મંધસ્વેદમલથી રહિત હતી. તેમની પુષ્ટ અને કરરૂપી કૃષ્ણાના છત્રવાળી ભુબાઓ બાનુપર્થત લાંબી હતી, તે બાણે ચાંચલ લક્ષ્મીને નિયમમાં રાખવાને નાગપાશ હોય તેવી જણાતી હતી અને બંને કર નવીન આમ્રપદ્મ જેવા લાલ તળીઆવાળા, નિષ્કર્મ છતાં કઠોર, સ્વેદરહિત, છિદ્રવર્જિત અને જરા ગરમ હતા. પગની પેઠે તેમના હસ્ત પણ દંડ, ચક્ર, ધનુષ, મત્સ્ય, શ્રીવત્સ વજ્ર, અંકુશ, ધ્વજ, કમલ, ચામર, છત્ર, શંખ, કુંભ, સમુદ્ર, મંદર, મકર, ઋષભ, સિંહ, અશ્વ, રથ, સ્વસ્તિક, દ્વિગ્જ, પ્રાસાદ, તોરણ અને દ્વીપ વિગેરે ચિન્હોથી અંકિત હતા. તેમના અંગૂઠા અને આંગળીઓ લાલ હાથમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા તેથી લાલ અને સરલ હતા, તે બાણે પ્રાંત લાગમાં માણેકના પુષ્પવાળા કલ્પવૃક્ષના અંકુરા હોય તેવા

૧ ચૈત્યપ્રતિષ્ઠામાં નંદાવર્તનું પૂજન થાય છે તેમ અહીં પણ ધર્મરૂપ પ્રતિષ્ઠાનું એ ચિહ્ન સમજવું.

૨ ધુટાંઓ.

જણાતા હતા. અંગુઠાના પૂર્વ ભાગમાં યશસ્વી ઉત્તમ અશ્વને પુષ્ટિ કરવાના કારણરૂપ યવના ચિહ્નો સ્પષ્ટપણે શોભતા હતા. આંગળીઓના ઉપલા ભાગમાં પ્રદક્ષિણાવર્તના ચિહ્નો હતા, તે સર્વ સંપત્તિને કહેનારા એવા દક્ષિણાવર્ત શંખપણુને ધારણ કરતા હતા. તેમના કરકમળના મૂળ ભાગમાં ત્રણ રેખાઓ શોભતી હતી, તે જાણે કપટથી ત્રણ જગતનો ઉદ્ધાર કરવાને માટેજ કરી હોય તેવી જણાતી હતી. તેમનો ગોળાકાર, અઘીઘં તેમજ ત્રણ રેખાથી પવિત્ર થયેલા ગંભીર ધ્વનીવાળો કંઠ શંખની તુલ્યતાને ધારણ કરતો હતો. નિર્માણ વતુંલ અને કાંતિના તરંગવાળું મુખ જાણે કલંકરહિત બીજે ચંદ્ર હોય તેવું શોભતું હતું. બંને કપોળ, કોમળ, સ્નિગ્ધ અને માંસથી ભરપૂર હતા, તે જાણે સાથે નિવાસ કરનારી વાણી અને લક્ષ્મીના સુવર્ણના બે દર્પણ હોય તેવા જણાતા હતા અને અંદરના આવર્તથી સુંદર તથા સ્કંધપર્યાંત લાંબા બંને કર્ણ જાણે તેમના મુખની કાંતીરૂપી સિંધુનાં તીર ઉપર રહેલી બે છીપો હોય તેવા જણાતા હતા; ખિંબકળની જેવા રક્ત તેમના હોઠ હતા, ડાહરની કળી જેવા બત્રીશ કાંત હતા અને અનુક્રમે વિસ્તારવાળી તથા ઉન્નત વંશના જેવી તેમની નાસિકા હતી. તેમની હડપચી પુષ્ટ, ગોળાકાર, કોમલ અને સમ હતી, તથા તેમાં સ્મશૂનો ભાગ સ્યામ, ઘણો ઘાટો, સ્નિગ્ધ અને કોમળ હતો. પ્રભુની જીભા નવીન અને કટપવૃક્ષના પ્રવાહ જેવી લાલ, કોમળ, અતિ સ્થૂળ નહીં તેવી અને દ્વિદશાંગ આગમના અર્થને પ્રસવનારી હતી. તેમના લોચન અંદર કૃષ્ણ તથા ઘોળા અને પ્રાંતભાગમાં લાલ હતા, તેથી જાણે નીલમણિ, સ્ફટિકમણિ અને શોણમણિથી રચેલા હોય તેવા જણાતા હતા, તે નેત્રો કર્ણ સુધી પહોંચેલા (લાંબા) અને કબજલના જેવી સ્યામ પાંપણોવાળા હતા, તેથી જાણે લીન થયેલા બ્રમરવાળા વિકસ્વર કમલ હોય તેવા જણાતા હતા. તેમના સ્યામ અને વક્ર ભવાં દષ્ટિરૂપી પુષ્કરણીના તીરમાં ઉત્પન્ન થયેલી લતાની શોભાને ધારણ કરતા હતા; વિશાળ, માંસલ, ગોળ, કઠિન, કોમળ અને સરખું એવું લલાટ અષ્ટમીના ચંદ્ર જેવું શોભતું હતું અને મૌલિભાગ અનુક્રમે ઉન્નત હતો, તેથી અધોમુખ કરેલા છત્રની તુલ્યતા ધારણ કરતો હતો. જગદીશ્વરપણુને સૂચવનારા પ્રભુના મૌલિછત્ર ઉપરના રહેલ ગોળાકાર અને ઉન્નત ઉષ્ણીય કળાશની શોભાનો આશ્રય કરતો હતો અને વાંકડા, કોમલ, સ્નિગ્ધ અને બ્રમરના જેવા કાળા-મસ્તક ઉપરના કેશ યમુના નદીના તરંગ જેવા શોભતા હતા, પ્રભુના શરીર ઉપર જાણે સુવર્ણના રસથી લીપેલી હોય તેવી ગોરૂચંદનના જેવી ગૌર, સ્નિગ્ધ અને સ્વચ્છ ત્વચા શોભતી હતી, અને કોમલ, બ્રમરના જેવી સ્યામ, અપૂર્વ ઉદ્ગમવાળી અને કમલતંતુ જેવી ઝીણી રંગાટી શોભતી હતી.

એવી રીતે રત્નોથી રત્નાકરની જેમ નાના પ્રકારના અસાધારણ લક્ષણોથી લક્ષિત એવા તે પ્રભુ કોને સેવવા યોગ્ય ન હોય? અર્થાત્ સુર, અસુર અને મનુષ્ય સર્વેએ સેવવા યોગ્ય હતા. ઈંદ્ર તેમને હસ્તાવલંબન આપતા હતા, યજ્ઞો આમર વીંજતા હતા, ધરણેન્દ્ર તેમને દ્વારપાળ થતો હતો, વરુણ છત્ર ધરતો હતો, 'ઘણું જીવો, ઘણું જીવો' એમ બોલતા અસંખ્ય દેવતાઓ તેમની ચેતરફ વિંટાઈને રહેતા હતા, તથાપિ કંઈ પણ ગર્વ નહિ ધારણ કરતા એવા જગત્પતિ યથાસુખ વિહાર કરતા હતા. બલિ ઈંદ્રના ઉત્સંગમાં ચરણ મૂકી અને અમરેન્દ્રના ઉત્સર્ગરૂપ પલંગમાં પોતાના દેહનો ઉત્તરભાગ મૂકી દેવતાઓએ

લાવેલા આસન ઉપર બેઠેલા અને બંને હાથમાં હસ્તશાટક (રૂમાલ) રાખનારી અપ્સરાઓએ ઉપાસના કરેલા પ્રભુ ઘણી વખત અનાસકતપણે દિવ્ય સંગીત બેતા હતા.

એક દિવસ બાળપણુ યોગ્ય-પરસ્પર ક્રીડા કરતું કોઈ યુગલીઆનું બેડું તાડ વૃક્ષ નીચે ગયું; તે વખતે દુર્દૈવના યોગથી તાડવૃક્ષનું મોડું ફળ તેમાંનાં પુરુષની ઉપર તૂટીને પડયું. કાકતાલીય ન્યાય પ્રમાણે મસ્તક ઉપર પ્રહાર થતાં તે બાળક પુરુષ અપમૃત્યુથી^૧ પંચત્વ પામી ગયો; એવો બનાવ આ પ્રથમ જ બન્યો. અદ્યકપાયને લીધે તે યુગલિક બાળક સ્વર્ગમાં ગયો, કેમકે અદ્યભારને લીધે તુલા પણ આકાશમાં બચ છે. પૂર્વે મહાપક્ષીઓ પોતાના માળાના કાષ્ઠની પેઠે યુગલિયાના મૃત શરીરોને ઉપાડીને સમુદ્રમાં નાખી દેતા હતા, પણ હાલ તે અનુભાવનો નાશ થયો હતો, તેથી તે કલેવર ત્યાં જ પડયું રહ્યું; કારણ કે અવસર્પિણી કાળનો અભાવ અવસર્પણ થતો હતો (આગળ વધતો હતો). તે બેડામાં બાલિકા હતી. તે સ્વભાવથી મુગ્ધપણુ વડે શોભતી હતી. પોતાના સહવાસી બાળકનો નાશ થવાથી બાણે વિક્રીત થતાં^૨ અવશેષ રહેલી હોય તેમ તે અપલ નેત્રવાળી બાળા ત્યાં જ બેસી રહી. પછી તેના માતાપિતા તેને ત્યાંથી લઈ જઈ ઉછેરવા લાગ્યા અને તેનું સુખંદા એવું નામ પાડયું. કેટલેક દિવસે તેના માતાપિતા મૃત્યુ પામી ગયા; કારણ કે બુગલીઆઓ અપત્ય થયા પછી માત્ર અમુક દિવસ સુધી જ જીવે છે. માતાપિતાનું મૃત્યુ થતાં તે અપલલોચના બાલિકા હવે 'શું કરવું?' તે વિચારમાં જડ થઈ ગઈ અને ટોળાબ્રૂ થયેલી મૃગલીની પેઠે વનમાં એકલી ભમવા લાગી. સરલ આંગલી-રૂપી પત્રવાળા ચરણોથી પૃથ્વી ઉપર પગલાં ભરતી તે બાણે પૃથ્વી ઉપર વિકસ્વર કમલોને આરોપણ કરતી હોય તેવી જણાતી હતી. તેની બન્ને જંઘા બાણે કામદેવના સુવર્ણખચિત ભાથાં હોય તેવી શોભતી હતી. અનુક્રમે વિશાળ અને ગોળાકાર તેના બંને સાથળ હસ્તીની શુંદ બેવા દેખાતા હતા. ચાલતી વખતે તેના પુષ્ટ અને ભારે નિતંબ કામદેવરૂપી ઘૂતકારે નાંખેલા સુવર્ણના સોગઠાના વિલાસને ધારણ કરતા હતા. મુઠમાં આવે તેવા અને બાણે કામદેવનો આકર્ષ હોય તેવા મધ્યભાગથી તથા કામદેવની ક્રીડાવાપી^૩ હોય તેવી સુંદર નાભિથી તે ઘણી શોભતી હતી. તેના ઉદરમાં ત્રિવલીરૂપ તરંગો રહેલા હતા, તેથી બાણે પોતાના રૂપવડે ત્રણ જગતનો જય કરવાથી તે ત્રણ જયરેખાઓને ધારણ કરતી હોય તેવી જણાતી હતી. બાણે રતિપ્રીતિના બે ક્રીડાપર્વતો હોય તેવા તેનાં સ્તનો હતાં, અને બાણે રતિપ્રીતિના હિંડોળાની બે યષ્ટિઓ હોય તેવી તેની ભુજલતાઓ શોભતી હતી. તેનો ત્રણ રેખાવાળો કંઠ શંખના વિલાસને હરણ કરતો હતો. હોઠવડે તે પાકેલા બિંબકળની કાંતિનો પરાભવ કરતી હતી અને અધરરૂપી છીપની અંદર રહેલા મુક્તાકળરૂપ કાંતોથી તથા બાણે નેત્રરૂપ કમલનું નાળ હોય તેવી નાસિકાથી તે ઘણી મનોહર લાગતી હતી. તેના બંને ગાલ બાણે લલાટની સ્પર્ધા કરતા હોય તેમ અર્ધચંદ્રની શોભાને ચોરતા હતા અને મુખ-રૂપી કમલમાં લીન થયેલા બાણે ભમરા હોય તેવા તેના સુંદર કેશ હતા. સર્વ અંગે સુંદર અને પુણ્ય લાવણ્યરૂપી અમૃતની નદીરૂપ તે બાળા વનદેવીની પેઠે વનની અંદર ફરતી શોભતી હતી. તે એકલી મુગ્ધાને બેઈ કિંકર્તવ્યમાં^૪ જડ થયેલા કેટલાએક યુગલીઆઓ તેને નાભિરાબળ પાસે લાવ્યા. શ્રી નાભિરાબળે 'આ ઋષભની ધર્મપત્ની થાઓ'

૧ અકાળ મૃત્યુથી. ૨ વેચાતાં. ૩ ક્રીડા કરવાની વાવડી. ૪ શું કરવું તેના વિચારમાં.

એમ કહી નેત્રરૂપી કુમુદને ચાંદની સમાન તે બાળાનો સ્વીકાર કર્યો.

ત્યારપછી એકદા સૌધર્મેન્દ્ર, પ્રભુના વિવાહસમયને અવધિજ્ઞાનથી બાણીને ત્યાં આવ્યા, અને જગત્પતિના ચરણમાં પ્રણામ કરી તેમની આગળ પાળાની પેઠે બિલા રહી અંબલિ બેઠી આ પ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ કરી—“હે નાથ ! જે અજ્ઞ માણસ જ્ઞાનના નિધિરૂપ એવા સ્વામીને પોતાના વિચારથી વા બુદ્ધિથી કોઈ કાર્યમાં પ્રવર્તીવે છે તે ઉપહાસના સ્થાનરૂપ થાય છે; પણ હમેશાં સ્વામી પોતાના ભૂત્યોને ઘણા પ્રસાદથી જુએ છે, તેથી તેઓ કોઈ વખત સ્વચ્છંદતાથી પણ બોલી શકે છે; તેમાં પણ જે પોતાના સ્વામીનો અભિપ્રાય બાણીને બોલે છે તે ખરા સેવકો કહેવાય છે. હે નાથ ! હું આપનો અભિપ્રાય જાણ્યા સિવાય કહું છું, તેથી આપ મારા ઉપર અપ્રસાદ કરશો નહીં. હું બાણું છું કે આપ ગર્ભાવાસથી જ વીતરાગ છો અને અન્ય પુરુષાર્થની અધિક્ષા નહીં હોવાથી ચોથા પુરુષાર્થ (મોક્ષ) ને માટે જ સંબંધ થયેલા છો; તથાપિ હે નાથ ! મોક્ષમાર્ગની પેઠે લોકોનો વ્યવહારમાર્ગ પણ આપનાથી જ પ્રગટ થવાનો છે, તેથી તે લોકવ્યવહારના પ્રવર્તન માટે હું આપનો પાણિગ્રહણ મહોત્સવ કરવાની ઈચ્છા રાખું છું. આપ પ્રસન્ન થાઓ ! હે સ્વામિન્ ! ભુવનમાં ભૂષણરૂપ, રૂપવતી અને આપને યોગ્ય એવી સુનંદા અને સુમંગલા ને પરણવાને આપ યોગ્ય છો.”

તે સમયે સ્વામી પણ અવધિજ્ઞાનવડે પોતાને ત્રાશી લાખ પૂર્વ સુધી ભોગવવાનું દૃઢ ભોગકર્મ છે અને તે અવશ્ય ભોગવવું જ પડશે, એમ બાણી મસ્તક ધુણાવી સાયં-કાળના કમલની પેઠે અધોમુખ થઈ ને રહ્યા. ઈંદ્રે સ્વામીનો અભિપ્રાય બાણીને વિવાહકર્મના આરંભને માટે તત્કાળ દેવતાઓને ત્યાં બોલાવ્યા. ઈંદ્રના હુકમથી તેના આલિયોગિક દેવતાઓએ બાણે સુધર્મા સભાનો અનુજ (નાનો ભાઈ) હોય તેવો એક સુંદર મંડપ ત્યાં રચ્યો. તેમાં આરોપણ કરેલા સુવર્ણ, માણિક અને રૂપાના સ્તંભો—મેરુ, રાહણાયલ અને વૈતાલક પર્વતની ચૂલિકા જેવા શોભતા હતા. તેમાં મૂકેલા સુવર્ણમય ઉદ્યોતકરી કુલો બાણે ચક્રવર્તીના કાંકણીરત્નનાં મંડલો હોય તેવા શોભતા હતા અને ત્યાં સુવર્ણવેદિકાઓ પોતાના પ્રસરતા કિરણોથી બાણે બીબલ તેજને સહન નહીં કરવાથી સૂર્યના તેજનો આક્ષેપ કરતી હોય તેવી જણાતી હતી. તેમાં પ્રવેશ કરનારાઓ મણિમય શિલાની ભીંતોમાં પ્રતિબિંબિત થઈ ઘણાં પરિવારવાળા જણાતા હતા. રત્નોના સ્તંભ ઉપર પૂતળીઓ નૃત્ય કરવાથી શ્રાંત થયેલી નર્તકીઓના જેવી શોભતી હતી. તે મંડપની દરેક દિશાએ સંતાનવૃક્ષ (કલ્પવૃક્ષ) નાં તોરણો કર્યાં હતાં, તે બાણે કામદેવે તૈયાર કરેલા ધનુષ્યો હોય તેવા શોભતા હતા અને સ્ફટિકના દ્વારની શાખા ઉપર નીલમણિ તોરણો રચ્યા હતા, તે શરદ્ગુણની મેઘમાલામાં રહેલી પોપટની પંકિતઓના જેવા સુંદર લાગતા હતા. કોઈ ઠેકાણે સ્ફટિકથી બાંધેલી ભૂમિ ઉપર નિરંતર કિરણો પડવાથી તે મંડપ ક્રીડા કરવાની અમૃત સરસીના^૨ વિલાસને વિસ્તારતો હતો, કોઈ ઠેકાણે પદ્મરાગ મણિની શિલાઓના કિરણો પ્રસરતા તેથી તે કસુંબી અને વિસ્તારવાળા દિવ્ય વસ્ત્રોના સંચયવાળો દેખાતો હતો, કોઈ ઠેકાણે નીલમણિની શિલાઓના ઘણા મનોહર કિરણોના અંકુરો પડવાથી તે બાણે ફરીથી વાવેલા માંગલિક ચવાંકુરવાળો હોય તેવો શોભતો હતો અને કોઈ ઠેકાણે મરકતમય પૃથ્વીના કિરણો અખંડિત પડતા હતા તેથી તે ત્યાં

૧ અજ્ઞાની. ૨ અમૃત-તલાવડી.

લાવેલા લીલા અને મંગળમય વંશની શકાને ઉત્પન્ન કરાવતો હતો. તે મંડપમાં ઉપર સ્વેત દિવ્ય વસ્ત્રનો ઉલ્લેચ (ચંદરવો) હતો તે જાણે તેના મિષથી આકાશગંગા કૌતુક જોવાની ઇચ્છાથી ત્યાં આવી હોય તેમ જણાતું હતું અને ચંદરવાની ચોતરફ સ્થલો ઉપર ભોતીની માળાઓ લટકાવેલી હતી, તે જાણે આઠ દિશાઓના હર્ષના હાસ્ય હોય તેવી જણાતી હતી. મંડપના મધ્ય ભાગમાં દેવીઓએ રતિના નિધાનરૂપ રત્નકળશની આકાશ સુધી ઊંચી ચાર શ્રેણીઓ સ્થાપન કરી હતી. તે ચાર શ્રેણિના કુલોને ટેકો આપનારા લીલા વાંસો વિશ્વને ટેકો આપનારા સ્વામીના વંશની વૃદ્ધિને સૂચવતા હતા.

તે સમયે—“હે રંભા ! માળાનો આરંભ કર, હે ઉર્વશી ! હર્વા તૈયાર કર, ધૃતાચિ ! વરને અર્ધ્ય દેવાને માટે ઘી અને દધિ વગેરે લાવ, હે મંજુઘોષા ! સખીઓને ધવલ મંગળ સુન્દર રીતે ગવરાવ, હે સુગંધે ! તું સુગંધી વસ્તુઓ તૈયાર કર, હે તિલોત્તમા ! દ્વારદેશમાં ઉત્તમ સાથિયા કર, હે મેના ! તું આવેલા લોકોને યોગ્ય આલાપની રચનાથી સન્માન આપ, હે સુકેશિ ! વધુ અને વરને માટે કેશાભરણ તૈયાર કર, હે સહજન્યા ! જન્યયાત્રા (જાન) માં આવેલા પુરુષોને સ્થાન બતાવ, હે ચિત્રલેખા ! માતૃભુવનમાં વિચિત્ર ચિત્ર આલેખ, હે પૂર્ણિમે ! તું પૂર્ણ પાત્રો શીઘ્ર તૈયાર કર, હે પુંડરીક ! તું પુંડરીકથી પૂર્ણ કુલોને શબ્દગાર, હે અન્લોચા ! તું વરમાંચીને યોગ્ય સ્થાનમાં સ્થાપન કર, હે હંસપાદિ ! તું વધુવરની પાકુકાને સ્થાપન કર, હે પુંજિકાસ્થલા ! તું શીઘ્ર વેદિકા ગોમયથી લીપ, હે રામા ! તું ઘીને કેમ રમે છે ? હે હેમા ! તું સુવર્ણને કેમ જુએ છે ? હે દ્વતસ્થલા ! તું જાણે ગાંડી થઈ હોય તેમ વિસંસ્થુલ કેમ થઈ ગઈ છે ? હે મારીચિ ! તું શું વિચાર કરે છે ? હે સુમુખિ ! તું ઉન્મુખી કેમ થઈ છે ? હે ગાંધર્વિ ! તું આગળ કેમ નથી રહેતી ? હે દિવ્યા ! તું ફેગટ ક્રીડા કેમ કરે છે ? હવે લગ્નસમય નજીક આવે છે તેથી ચોતપોતાના વિવાહોચિત કાર્યમાં સર્વ રીતે ઉતાવળ કરો.” આ પ્રમાણે અપ્સરાઓન પરસ્પર એક બીજાના નામ આપી સરસ કોલાહલ થવા લાગ્યો.

પછી કેટલીએક અપ્સરાઓએ સુનંદા અને સુમંગલાને મંગલસ્નાન કરાવવાને માટે આસન ઉપર બેસાર્યા. મધુર ધવળમંગળ ગાતાં ગાતાં પ્રથમ તેમને સર્વ અંગે તૈલથી અભ્યંગ કર્યું, પછી જેની રજના પુંજથી પૃથ્વી પવિત્ર થયેલી છે એવી તે બંને કન્યાઓને સૂક્ષ્મ પીઠીથી તેઓએ ઉદ્ધર્તન કર્યું. જાણે તેમના અંગમાં લીન થયેલા નવ અમૃત કુંડ હોય તેમ તેમના બંને ચરણ, બંને હાથ, બંને જાતુ, બંને ખભા અને એક કેશમાં એમ નવ શ્યામ તિલક કર્યા અને ત્રાકમાં રહેલા કસુંબાના સૂત્રોથી તેમના સવ્ય અને અપસવ્ય અંગોમાં જાણે સમવ્યતુરસ સંસ્થાનને તપાસતી હોય તેમ તેઓએ સ્પર્શ કર્યો. એવી રીતે અપ્સરાઓએ સુંદર વર્ણવાળી તે બાળાઓને ધાત્રીઓની પેઠે પ્રયત્નવડે તેમને આપલ્યપણથી વારતી હોય તેમ વર્ણકમાં નાંખી. હર્ષથી ઉન્મત્ત થયેલી તે અપ્સરાઓએ વર્ણકનું જાણે સહોદર હોય તેવું ઉદ્ધર્ણક પણ તે જ વિધિથી કર્યું. પછી જાણે ચોતાની કુલદેવતા હોય તેમ તેઓને બીજા આસન ઉપર બેસારીને સુવર્ણકુલના જળથી

૧. વર્ણકમાં નાંખી એટલે પીઠીવાળી કરો. પીઠીમાતા કર્મ પછી બહાર જવાતું નથી, તેથી અપ્સરાઓ તેમને અપલપણથી રાકનારી ધાત્રીઓ હોયની ! એવી કવિએ ઉત્પ્રેક્ષા કરી છે.

સ્નાન કરાવ્યું; ગંધકપાથી વસ્ત્રથી તેમનું અંગ હુંધ્યું અને કોમળ વસ્ત્રથી તેમના કેશ વેષિત કર્યાં. પછી હીરવાણી વસ્ત્રો પહેરાવી બીજા આસન ઉપર બેસારી, તેમના કેશમાંથી મોતીની વૃષ્ટિના ભ્રમને કરાવતું જળ ખેરવી નાખ્યું અને સ્નિગ્ધ ધૂમ્રરૂપી લક્ષ્મીને જોઈ શોભા વૃદ્ધિ પામેલી છે એવા તેમના જરા આદ્રકેશ દિવ્ય ધૂપથી ધુપિત કર્યાં. ગૌરિક ધાતુ (ગેરુ) થી જેમ સુવર્ણને લેપન કરે તેમ તે સ્ત્રીરત્નના અંગને સુંદર અંગ-રાગથી લિપ્ત કર્યું અને તેમની શ્રીવા, ભુજના અગ્રભાગ, સ્તન અને ગાલ ઉપર જાણે કામદેવની પ્રશસ્તિ હોય તેવી પત્રવહારી આલેખી. જાણે રતિદેવને ઉતરવાનું નવીન મંડળ હોય તેવા તેમના લલાટમાં ચંદનનું સુંદર તિલક કર્યું. તેમના નેત્રો નીલકમળના વનમાં આવતાં ભ્રમરના જેવા કાળજથી શણગાર્યા અને જાણે કામદેવે પોતાના આયુષ્યે શાખવાને શસ્ત્રાગાર કર્યું હોય તેમ તેઓને અગ્રોડો વિકાસ પામેલા પુષ્પોની માળાઓ ગુંથીને બાંધ્યાં. પછી ચંદ્રમાનાં કિરણોને તિરસ્કાર કરનારાં અને લાંબા છેડાવાળાં વિવાહવસ્ત્રો (પાનેતર વગેરે) તેમને પહેરાવ્યાં. પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાના મસ્તક ઉપર જેમ સૂર્ય અને ચંદ્ર રહે તેમ તેઓના મસ્તક ઉપર વિચિત્ર મણિથી દેહીપ્યમાન થયેલા બે મુગટો ધારણ કરાવ્યા. તેમના બંને કર્ણમાં, પોતાની શોભાવડે રત્નોથી અંકુરિત થયેલી મેરુપર્વતની પૃથ્વીના સર્વ ગર્વને ચોરતા એવા મણિમય અવતંસ આરોપણ કર્યાં. કર્ણલતાની ઉપર નવીન પુષ્પગુચ્છની શોભાને વિડંબના કરનારા મોતીના દિવ્ય કુંડળો પહેરાવ્યાં. કંઠમાં વિચિત્ર માણેકની કાંતિથી આકાશને પ્રકાશમાન કરનારા અને સંક્ષેપ કરેલાં ઈંદ્રધનુષની લક્ષ્મીને હરનારા પદક પહેરાવ્યાં. ભુજ ઉપર કામદેવના ધનુષમાં બાંધેલા વીરપટ્ટની જેવા શોભતા રત્નમંડિત બાબુબંધ બાંધ્યાં. તેમના સ્તનરૂપ તટ ઉપર તે સ્થળે ચડતી-ઉતરતી નદીના ભ્રમને કરાવનારો હાર પહેરાવ્યો. તેમના હાથે મોતીનાં ઠંકણો આરોપ્યાં, તે જાણે જળલતાની નીચે જળથી શોભી રહેલા ક્યારા હોય તેવા શોભવા લાગ્યાં. જેમાં ધુધરીઓની શ્રેણિઓ ઘમકાર કરી રહી છે એવી મણિમય કટિમેખલા તેમના કટિ ભાગમાં બાંધી, તે જાણે રતિદેવની મંગલપીઠિકા હોય તેવી શોભવા લાગી અને જાણે તેમના ગુણને કહેતા હોય તેવા અણુઅણુકાર કરતા રત્નમય અંજરો તેમના ચરણમાં આરોપણ કર્યાં.

એવી રીતે બંને બાળાઓને તૈયાર કરી, દેવીઓએ તેમને તેડી માતૃભુવનની અંદર સુવર્ણના આસન ઉપર બેસારી. તે વખતે ઈંદ્રે આવીને વૃષભ લાંછનવાળા પ્રભુને વિવાહ માટે તૈયાર થવાને આગ્રહથી વિનય કરી. 'લોકોને વ્યવહારની સ્થિતિ બતાવવી યોગ્ય છે અને મારે લોગ્યકર્મ અવશ્ય લોગવવું પડે તેમ છે.' એમ વિચારી પ્રભુએ ઈંદ્રની વિનય માન્ય કરી. એટલે વિધિને જાણનારા ઈંદ્રે પ્રભુને સ્નાન કરાવી, વિલેપન કરી આબૂષણોથી યથાવિધિ શણગાર્યાં. પછી પ્રભુ દિવ્ય વાહનમાં બેસી વિવાહમંડપ તરફ ચાલ્યા એટલે ઈંદ્ર છડીદારની પેઠે આગળ ચાલવા લાગ્યા, અપ્સરાઓ બંને બાબુએ લવણ-લૂણ ઉતારવા લાગી, ઈંદ્રાણીઓ શ્રેયકારી ધવળમંગળ ગાવા લાગી, સામાનિક દેવીઓ ઓવારણા લેવા લાગી અને ગંધર્વો તત્કાળ થયેલા હર્ષથી વાજિત્રો વગાડવા લાગ્યા. એવી રીતે દિવ્ય વાહનમાં બેસીને મંડપદાર સમીપે આવ્યા એટલે પોતે જ વિધિ જાણનારા એવા પ્રભુ સમુદ્રની વેલા જેમ પોતાની મર્યાદાભૂમિએ આવીને અટકે તેમ વાહનમાંથી ઉતરીને વિવાહમંડપના દ્વાર પાસે આવીને બેસી રહ્યાં. ઈંદ્રે પ્રભુને હાથને ટેકો

આખો હતો તેથી તે વખતે વૃક્ષનો ટેકો લઈને રહેલ હસ્તી શોભે તેમ પ્રભુ શોભવા લાગ્યા. તરત જ મંડપની સ્ત્રીઓમાંથી કોઈએ અગ્નિ અને લવણ અંદર હોવાથી તડતડાટ શબ્દ કરતું એક સરાવસંપુટ દ્વારના મધ્યભાગમાં મૂક્યું ! કોઈ સ્ત્રીએ પૂર્ણિમા જેમ ચન્દ્રને ધારણ કરે તેમ હુર્વા વિગેરે મંગળ પદાર્થોવડે લાંછિત કરેલો રૂપાનો થાળ પ્રભુની આગળ ધર્યો અને એક સ્ત્રી કસુંબી વસ્ત્ર પહેરીને, બાણે પ્રત્યક્ષ મંગળ હોય એવા પંચ શાખે યુક્ત રવૈયાને ઊંચો કરીને અર્ધ્ય આપવા માટે ઊભી રહી. 'હે અર્ધ્ય આપનારી ! આ અર્ધ્ય આપવા લાયક વરને અર્ધ્ય આપ, ક્ષણવાર માખણ ઉડાડ, સમુદ્રમાંથી જેમ અમૃત ફેંકે તેમ થાળમાંથી દ્વિધિ લઈને ફેંક, હે સુંદરિ ! નંદનવનમાંથી લાવેલા ચંદનરસને તૈયાર કર, ભદ્રશાળ વનની પૃથ્વીમાંથી મંગાવેલી હુર્વા હર્ષથી આણી આપ, કારણ કે એકઠા થયેલા લોકોના નેત્રની શ્રેણિવડે જંગમ તોરણ થયું છે જેમને એવા અને ત્રણ લોકમાં ઉત્તમ એવા આ વરરાબ તોરણદ્વારમાં ઊભા રહ્યા છે; તેમના દેહને ઉત્તરીય વસ્ત્રના અંતર-પટથી આસ્થાદિત કર્યો તેથી ગંગાનદીના તરંગમાં અંતરિત થયેલા યુવાન રાજહંસની જેવા જણાવા લાગ્યા. 'હે સુંદરિ ! વાયુથી પુખ્તો ખરી પડે છે અને ચંદન સુકાઈ જાય છે, માટે એ વરને હવે દ્વારમાં ઘણીવાર રોકી ન રાખ.' એવી રીતે દેવતાઓની સુંદરીઓ ધવલમંગળ ગાતી હતી તેવે વખતે તેણી (કસુંબી વસ્ત્ર ધારણ કરી મથનહંડ-રવૈયો લઈને ઊભી રહેલી સ્ત્રી)એ ત્રિજગને અર્ધ્ય આપવા યોગ્ય એવા વરરાબને અર્ધ્ય આપ્યો અને શોભાયમાન રક્ત હોડવાળી તે દેવીએ ધવળમંગલની પેઠે શબ્દ કરતા પોતાના કંઠજી સહિત હાથે ત્રિજગતપાતિના ભાલને ત્રણ વાર રવૈયાથી યુગ્મન કર્યું. પછી પ્રભુએ પોતાની વામપાદુકાવડે હીમકર્પૂરની લીલાથી અગ્નિ સહિત સરાવસંપુટને ચૂર્ણ કરી નાખ્યું અને ત્યાંથી અર્ધ્ય દેનારી દેવીએ કંઠમાં કસુંબી વસ્ત્ર નાખીને એણેલા પ્રભુ માતૃભુવનમાં ગયા. ત્યાં કામદેવનો બાણે કંદ હોય તેવા મદનક્ર્મ (મિઠોળ)થી શોભતું હસ્તસૂત્ર વધૂવરને હાથે બાંધવામાં આવ્યું. કેશરીસિંહ જેમ મેરુપર્વતની શિલા ઉપર બેસે તેમ વરરાબને માતૃદેવીઓની આગળ ઊંચા સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર બેસાયા. સુંદરીઓએ સમીવૃક્ષ અને પીપળાની ત્વચાનું ચૂર્ણ કરીને તેનો લેપ બંને કન્યાના હાથમાં કર્યો; તે બાણે કામ-દેવરૂપી વૃક્ષનો દોહદ પૂર્યો હોય તેમ જણાતું હતું. ન્યારે શુભ લક્ષ્મીનો ઉદય થયો અર્થાત્ ખરાખર લક્ષ્મ સમય થયો ત્યારે સાવધાન થયેલા પ્રભુએ હસ્તલેપવાળા તે બંને ખાળાનો હસ્ત પોતાના હસ્તથી પ્રહણ કર્યા. તે વખતે ઈંદ્રે જળના ક્યારામાં જેમ શાળનું ખીજ રોપે તેમ હસ્તલેપવાળા તે બંનેના હસ્તસંપુટમાં એક સુદ્રિકા નાંખી. પ્રભુના બંને હાથ તે બંનેના હાથ સાથે મળતાં, બે શાખામાં લક્ષ્મ થયેલી બે લતાવડે જેમ વૃક્ષ શોભે તેમ તેઓ શોભવા લાગ્યા. સરિતાઓના જળ જેમ સમુદ્રમાં મળે તેમ તે સમયે વધૂવરની દષ્ટિ પરસ્પર તારામેલક પર્વમાં મળવા લાગી. વાયુ વિનાના જળની પેઠે નિશ્ચળ થયેલી દષ્ટિ દષ્ટિની સાથે અને મન મનની સાથે પરસ્પર ભેડાઈ ગયા અને એક ખીબના નેત્રની કીકીઓમાં તેઓ પરસ્પર પ્રતિબિંબિત થયા. તે બાણે પરસ્પર અનુરાગથી એક ખીબના હૃદયમાં પેઠા હોય તેમ જણાવા લાગ્યા. એ વખતે વિદ્યુત્પ્રલાદિક ગજહંતા જેમ મેરુની પાસે રહે તેમ સામાનિક દેવતાઓ ભગવાનની પાસે અનુવર (અણુવર) થઈને રહ્યા હતા. કન્યા તરફની જે સ્ત્રીઓ મશ્કરી કરવામાં ચતુર હતી તેમણે અનુવર ઉપર કૌતકધવલ ગાવાનો આ પ્રમાણે આરંભ કર્યો—'જવરવાળો માણસ જેમ સમુદ્રને શોષણ

કરવાની શ્રદ્ધાવાળો હોય તેમ લાડવા ખાવાને આ અણુવર કયા મનથી શ્રદ્ધાળુ થયો છે ? કૂતરો જેમ કાંઠા ઉપર તેમ માંડા ઉપર આખું દષ્ટિ રાખનાર આ અણુવર કયા મનથી સ્પૃહા કરે છે ? જન્મથી માંડીને જાણે પૂર્વે કોઈ વખત દીઠા ન હોય તેમ રાંકના બાજકની પેઠે વડાં ખાવાને આ અણુવર કયા મનથી લલચાય છે ? મેઘમાં જેમ ચાતક અને પૈસામાં જેમ ચાચક તેમ સોપારીમાં આ અણુવર કયા મનથી ઈચ્છા કરે છે ? જેમ વાછડો ઘાસમાં શ્રદ્ધાળુ થાય તેમ આ અણુવર આજે કયા મનથી તાંબૂલપત્રમાં શ્રદ્ધાળુ થયો છે ? માખણના પિંડ ઉપર જેમ બિલાડો લંપટ થાય તેમ આ અણુવર કયા મનથી ચૂર્ણ ઉપર ટાંપી રહ્યો છે ? ક્યારાના કાઠવ ઉપર જેમ પાડો શ્રદ્ધા રાખે તેમ વિલેપન (અત્તર વિગેરે)માં આ અણુવર કયા મનથી શ્રદ્ધા રાખે છે ? ઉન્મત્ત માણસ જેમ નિર્માલ્ય ઉપર પ્રીતિ રાખે તેમ આ અણુવર પુષ્પમાળની ઉપર ચપળ લોચન કરી કયા મનથી શ્રદ્ધા ખાંધે છે ? આવા કૌતુકધવળને કૌતુકથી ઊંચા કાન અને મુખ કરીને સાંભળનારા દેવતાઓ જાણે ચિત્રમાં આલેખ્યા હોય તેવા થઈ ગયા. લોકને વિષે આ વ્યવહાર બતાવવો યોગ્ય છે જેમ ધારીને વિવાહમાં નીમા-ચેલા મધ્યસ્થ માણસની જેમ પ્રભુ તેની ઉપેક્ષા કરતા હતા. પછી મોટા વહાણની સાથે જેમ બે નાવિકાઓ ખાંધે, તેમ જગત્પતિના છેડા સાથે બંને વધૂના વસ્ત્રના છેડા ઈંદ્રે ખાંધ્યા. આભિયોગિક દેવતાની પેઠે ઈંદ્ર પોતે ભક્તિથી પ્રભુને કટી ઉપર તેડી વેદીગૃહમાં લઈ જવા આહ્યા, એટલે બે ઈંદ્રાણીઓએ આવી તત્કાળ બંને કન્યાને કટી ઉપર તેડી અને હથે-વાળો છૂટો પાડચા સિવાય સ્વામીની સાથે જ ચાલી. ત્રણ જગત્ના શિરોરત્નરૂપ તે વધૂવરે પૂર્વ દ્વારથી વેદીવાળા સ્થાનની મધ્યમાં પ્રવેશ કર્યો. કોઈ ત્રાયસ્ત્રિંશ (ગુરુસ્થાનકીઆ) દેવતાએ, તત્કાળ જાણે પૃથ્વીમાંથી ઉઠ્યો હોય તેવા અગ્નિ વેદીમધ્યમાં પ્રગટ કર્યો. તેમાં સમિધ આરોપણ કરવાથી આકાશચારી મનુષ્યો (વિદ્યાધરો) ની સ્ત્રીઓના કર્ણુના અવતંસરૂપધૂમાડાની રેખા આકાશમાર્ગમાં વ્યાપ્ત થઈ ગઈ. પછી સ્ત્રીઓ મંગળગીત ગાતી હતી તે સમયે પ્રભુએ સુનંદા અને સુમંગલાની સાથે અષ્ટ મંગળ પૂર્ણ થતાં સુધી અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરી. પછી આશીર્વાદ ગીત ગવાતાંની સાથે ઈંદ્રે પાણિમોક્ષની સાથે છેડાછેડી પણ છોડી. પછી પ્રભુના લમ ઉત્સવથી થયેલા હર્ષવડે રંગાચાર્ય (સૂત્રધાર)ની પેઠે આચરણ કરતા ઈંદ્રે ઈંદ્રાણીઓ સહિત હસ્તાભિનયની લીલા બતાવી નાચવા માંડ્યું. પવને નૃત્ય કરાવેલા વૃક્ષની પાછળ જેમ આશ્રિત લતાઓ નૃત્ય કરે તેમ ઈંદ્રની પછવાડે ખીજા દેવતાઓ પણ નૃત્ય કરવા લાગ્યા. કેટલાએક દેવતાઓ આરણ્યની પેઠે જ્ય જ્ય શબ્દ કરવા લાગ્યા; કોઈ ભરતની પેઠે વિચિત્ર પ્રકારના નૃત્ય કરવા લાગ્યા; કોઈ જાતિથી જ ગંધર્વ હોય તેમ ગાયન કરવા લાગ્યા; કોઈ પોતાના મુખને સ્કુટ રીતે જાણે વાજિંત્ર હોય તેમ વગાડવા લાગ્યા; કોઈ વાનરોની પેઠે સંબ્રમથી ઠેકવા લાગ્યા; હસાવનારા વૈદાસિક હોય તેમ કોઈ સર્વ માણસોને હસાવવા લાગ્યા અને કોઈ પ્રતિહારની પેઠે લોકોને દૂર ખસેડવા લાગ્યા. આવી રીતે હર્ષથી ઉન્માદ થયેલા દેવતાઓએ જેમને ભક્તિ બતાવી છે એવા અને પોતાની બંને બાજુએ રહેલી સુમંગલા અને સુનંદાથી શોભતા એવા પ્રભુ દિવ્ય વાહનમાં બેસી સ્વસ્થાને ગયા. સંગીતને સમાપ્ત કરી જેમ રંગાચાર્ય પોતાને સ્થાને જાય તેમ આ પ્રમાણે વિવાહમહોત્સવને નિવૃત્ત કરી

૧ વિદુષક.

A - 11

સ્વર્ગપતિ ઈન્દ્ર પણ સ્વસ્થાને ગયા. સ્વામીએ ખતાવેલી વિવાહની રીતિ ત્યારથી લોકમાં પ્રવર્તી, કેમકે મોટા લોકોની સ્થિતિ પરને માટે જ હોય છે.

હવે અનાસક્ત એવા પ્રભુ અને પત્નીઓ સાથે ભોગ ભોગવવા લાગ્યા; કેમકે તે સિવાય પૂર્વના શાતાવેદનીય કર્મનો ક્ષય પણ થતો નથી. વિવાહાનંતર પ્રભુએ તે પત્નીઓની સાથે જરા ન્યૂન છ લક્ષ પૂર્વ સુધી વિલાસ કર્યો. તે સમયે બાહુ અને પીઠના જીવ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી ચ્યવીને સુમંગલાની કુક્ષિમાં યુગ્મરૂપે ઉત્પન્ન થયા અને સુબાહુ તથા મહાપીઠના જીવ પણ તે જ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી ચ્યવીને તેવી જ રીતે સુનંદાની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયા. સુમંગલાએ મરુદેવાની પેઠે ગર્ભના માહાત્મ્યને સૂચવનારા ચતુર્દશ મહાસ્વપ્નો જોયા. દેવીએ પ્રભુને તે સ્વપ્નો નિવેદિત કર્યા એટલે પ્રભુએ કહ્યું- 'તમારે ચક્રવર્તી પુત્ર થશે.' સમય આવતાં પૂર્વ દિશા જેમ સૂર્ય અને સંધ્યાને જન્મ આપે તેમ સુમંગલાએ પોતાની કાંતિથી દિશાઓને પ્રકાશ કરનારા ભરત અને પ્રાહી- એ બે અપત્યને જન્મ આપ્યો અને વર્ષાઋતુ જેમ મેઘ અને વિદ્યુતને જન્મ આપે તેમ સુનંદાએ સુંદર આકૃતિવાળા બાહુબલિ અને સુંદરીને જન્મ આપ્યો. પછી સુમંગલાએ વિહાર પર્વતની ભૂમિ જેમ રત્નોને ઉત્પન્ન કરે તેમ અનુક્રમે પુત્રના ઓગણપચાસ જોડલા (૬૮ પુત્રો) ને ઉત્પન્ન કર્યા-જન્મ આપ્યો. વિંધ્યાદ્રિમાં હાથીના બાળકોની પેઠે મહાપરાક્રમી અને ઉત્સાહી એવા તે બાળકો આમતેમ રમતા અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. જેમ ઘણી શાખાઓથી મોટું વૃક્ષ શોભે તેમ તે અપર્યોથી ચૈતરફ વિંટાયેલા ઋષભસ્વામી શોભવા લાગ્યા.

તે સમયે પ્રાતઃકાળે જેમ દીપકનું તેજ હણાઈ જાય તેમ કાળદોષથી કલ્પવૃક્ષોનો પ્રભાવ હણાવા (એછો થવા) લાગ્યો. અશ્વત્થ નામના વૃક્ષોમાં જેમ લાખના કણુ ઉત્પન્ન થાય, તેમ જીગલીઆઓમાં કોધાદિક કષાયો શનૈઃ શનૈઃ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા અને સર્પ જેમ ત્રણ પ્રકારના પ્રયત્નવિશેષને ન ગણે તેમ જીગલીઆઓ હાકાર, માકાર અને ઘિંકાર એ ત્રણ પ્રકારની નીતિનું ઉલ્લંઘન કરવા લાગ્યા. તેથી જીગલીઆઓએ એકઠા થઈ પ્રભુ પાસે આવી અસમંજસ બનતા સર્વ બનાવો નિવેદન કર્યા. તે સાંભળીને ત્રણ જ્ઞાન ધરાવનારા-જાતીસ્મરણવાન પ્રભુએ કહ્યું- 'લોકમાં જેઓ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરે છે તેઓને શિક્ષા કરનારા રાજા હોય છે, તેને પ્રથમ જિંવા આસન ઉપર બેસારી અભિષેક કરવામાં આવે છે, તેમજ તે ચતુરંગ સૈન્યવાળો અને અખંડિત શાસનવાળો હોય છે.' ત્યારે તેઓએ કહ્યું- 'સ્વામિન્ ! તમે અમારા રાજા થાઓ; અમારી ઉપેક્ષા તમારે કરવી ન જોઈએ, કેમકે અમારામાં આપની સદૃશ બીજો કોઈ જોવામાં આવતો નથી.' પ્રભુએ કહ્યું- 'તમે ઉત્તમ એવા નાલિ કુળકર પાસે જઈને પ્રાર્થના કરો, તે તમને રાજા આપશે.' તેઓએ તે પ્રમાણે નાલિ કુળકરની પાસે જઈ યાચના કરી એટલે કુળકરમાં અગ્રણી એવા નાલિએ કહ્યું- 'ઋષભ તમારો રાજા થાઓ.' પછી સર્વ જીગલીઆઓ હર્ષ પામી પ્રભુની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા- 'નાલિ કુળકરે તમને જ અમારા રાજા ઠરાવ્યા છે.' એમ કહી સર્વે યુગ્મધર્મીઓ સ્વામીને અભિષેક કરવા માટે જળ લેવા ગયા. તે વખતે સ્વર્ગપતિ ઈન્દ્રનું સિંહાસન કંપ્યું. અવધિજ્ઞાનથી પ્રભુનો રાજ્યાભિષેક સમય જાણી તે જેમ એક ગૃહમાંથી બીજા ગૃહમાં જાય તેમ ક્ષણવારમાં ત્યાં આઠ્યો. પછી સૌધર્મકલ્પના ઈન્દ્રે

સુવર્ણની વેદિકા કરીને અતિપાંડુકબલા^૧ શિલાની જેમ તેની ઉપર એક સિંહાસન રચ્યું અને પૂર્વ દિશાના અધિપતિ-તેમણે સ્વસ્તિવાચક(ગોર)ની પેઠે દેવે લાવેલા તીર્થજળથી પ્રભુને રાજ્યાભિષેક કર્યો. પછી ઈંદ્રે નિર્મળપણથી જાણે ચંદ્રના સુંદર તેજમય હોય તેવા દિવ્ય વસ્ત્રો સ્વામીને ધારણ કરાવ્યા અને ત્રણ જગતના મુગટરૂપ સ્વામીના અંગ પર મુગટ વગેરે રત્નાલંકાર યોગ્ય સ્થાને પહેરાવ્યાં. એટલામાં યુગલીઆઓ રાજ્યોજિનીના પત્રમાં જળ લઈને આવ્યા. તેઓ પ્રભુને ભૂષિત જોઈ જાણે અર્ધ્ય ધરી રહ્યાં હોય તેમ ઊભા રહ્યા. દિવ્ય વસ્ત્ર અને અલંકારથી અલંકૃત થયેલા પ્રભુના મસ્તક ઉપર આ જળ નાખવું ઘટે નહિ, એમ વિચારીને તેઓએ તેમના ચરણ ઉપર તે જળ ક્ષેપવું. તેથી આ સર્વે યુગ્મધર્મીઓ સારી રીતે વિનીત થયા છે એમ જાણી તેઓને રહેવાને માટે વિનીતા નામે નગરી નિર્માણ કરવા કુબેરને આજ્ઞા કરી ઈન્દ્ર સ્વસ્થાનકે ગયા.

કુબેરે ખાર યોજન લાંબી નવ યોજન વિસ્તારવાળી વિનીતા નગરી રચી અને તેનું નામ અયોધ્યા એવું બીજું નામ પણ રાખ્યું. યક્ષપતિ કુબેરે તે નગરીને અક્ષય એવા વસ્ત્ર, નેપથ્ય અને ધનધાન્યોથી ભરપૂર કરી. તે નગરીમાં હીરા, ઈન્દ્રનીલ મણિ અને વૈદુર્ય મણિની મોટી હવેલીઓ પોતાના ક્યુર કિરણોથી આકાશમાં ભીંત સિવાય પણ ચિત્રવિચિત્ર ક્રિયાઓ કરતી હતી અને મેરુ પર્વતના શિખર જેવી સુવર્ણની ઊંચી હવેલીઓ ધ્વજના મિષથી ચોતરફ પત્રલંબનની લીલાને વિસ્તારતી હતી. તે નગરીના કિલ્લા ઉપર માણેકના કાંગરાઓની શ્રેણી હતી, તે વિદ્યાધરની સુંદરીઓને યત્ન સિવાય દર્પણરૂપ થઈ પડી હતી. તે નગરીને વિષે ધરેનાં આંગણમાં મોતીના સાધીઆ પૂરેલા હતા; તેથી તેમાંનાં મોતી વડે બાલિકાઓ સ્વેચ્છાથી પાંચીકે રમવાની ક્રીડા કરતી હતી. તે નગરીના ઉદ્યાનમાંલેના ઊંચા વૃક્ષો ઉપર અહુર્નિશ અથડાતા ખેચરીઓના વિમાનો ક્ષણવાર પક્ષિઓનાં માળાને દેખાવ આપતા હતા. ત્યાં અટારીઓમાં અને હવેલીઓમાં પડેલા મોટા રત્નરાશીને જોઈ તેવા શિખરવાળા રોહિણીચલની શંકા થતી હતી. ત્યાં ગૃહવાપિકાઓ જલકીડાને વિષે રક્ત સુંદરીઓના મોતી હાર ત્રુટી જવાથી તામ્રપણી^૨ સરિતાની શોભાને ધારણ કરતી હતી. ત્યાં એવા તો ધનાઢ્ય લોકો વસતા હતા કે જેઓમાંથી એક વ્યાપારીના પુત્રને જોઈને પણ જાણે ધનદ પોતે જ વ્યાપાર કરવાને આવેલ હોય એમ જણાતું હતું. ત્યાં રાત્રીએ ચંદ્રકાંતમણિની ભીંતોમાંથી ઝરતા એવા જળ વડે શેરીઓની રજ સર્વત્ર શાંત થતી હતી. એ નગરી અમૃત જેવા જળવાળા લાખો વાવ, ફૂવા અને સરોવરોથી નવીન અમૃતના કુંડવાળા નાગલોક જેવી શોભતી હતી.

જન્મથી વીશ લક્ષ પૂર્વ ગયા ત્યારે પ્રભુ પ્રબળને પાળવા માટે તે નગરીના રાજા થયા. મંત્રોમાં ઝંકારની જેમ સર્વ રાજ્યોમાં પ્રથમ રાજા એવા ઋષભપ્રભુ પોતાના અપત્યની પેઠે પ્રબળને પાળવા લાગ્યા. તેમણે અસત્પુરુષોને શિક્ષા આપવાને વિષે અને સત્પુરુષોને પાળવાને વિષે ઉદમ કરનારા અને જાણે પોતાના અંગીભૂત હોય તેવા મંત્રીઓ નીમ્યા. ઈન્દ્રના લોકપાળોની જેમ મહારાજા ઋષભદેવે પોતાના રાજ્યમાં ચોરી વિગેરેથી રક્ષા

૧ મેરુ પર્વત ઉપરની તીર્થંકર ભગવાનને જન્માભિષેક કરવાની શિલા. ૨ કમલિની. ૩ વિનમવાળુ.

કરવામાં દક્ષ એવા આ રક્ષકોની નીમણુક કરી. રાજહસ્તિ એવા પ્રભુએ રાજ્યની સ્થિતિને માટે, શરીરને વિષે ઉત્તમાંગ(શિર)ની જેમ સેનાના ઉત્કૃષ્ટ અંગરૂપ હસ્તીઓ શ્રદ્ધા કર્યા; સૂર્યના ઘોડાની જાણે સ્પર્ધા કરતા હોય તેવા ઉર્ધ્વ શ્રીવાવાળા ઊંચી જાતના ઘોડાઓ પ્રભુએ ધારણ કર્યા, પૃથ્વીમાં રહેલા જાણે વિમાન હોય તેવા સુશ્લિષ્ટ કાષ્ઠાથી ઘડેલા સુંદર રથો નાભિનંદને પોતે રચાવ્યા; ચક્રવર્તીના ભવમાં એકત્ર કરે તેમ જેઓના સત્વની ભલે પ્રકારે પરીક્ષા કરી છે એવી પાયદલ સેના પણ નાભિપુત્રે એકઠી કરી; નવીન સામ્રાજ્યરૂપી મહેલના જાણે સ્તંભ હોય તેવા બળવાન સેનાપતિ પ્રભુએ નિમ્યા અને ગાય, બળહ, ઊંટ, મહિષ અને ખચ્ચર વિગેરે પશુઓ પણ તેમના ઉપયોગને જાણનારા પ્રભુએ શ્રદ્ધા કર્યા.

હવે તે સમયે પુત્ર વિનાના વંશની પેઠે કલ્પવૃક્ષો વિચ્છેદ પામવાથી લોકો કંદમૂળ અને ફલાદિક ખાતા હતા, તેમજ શાળ, ઘઉં, ચણા અને મગ વગેરે ઔષધિઓ ધાસની પેઠે પોતાની મેળે જ ઊગવા લાગી હતી, પણ તે તેઓ કાચી ને કાચી ખાતા હતા. તે કાચી ઔષધિ(ધાન્ય)નો આહાર તેમને જીર્ણ થયો નહીં. એટલે તેઓએ પ્રભુને વિશ્વસિ કરી. પ્રભુએ કહ્યું—‘તેને ચોળી ફેતરા કાઢી નાંખીને લક્ષણ કરો.’ પાળક પ્રભુનો તેવો ઉપદેશ લઈ તેઓ તેમ કરવા લાગ્યા, પણ ઔષધિનું કાઠિન્ય હોવાથી તે આહાર પણ જર્યો નહિ; તેથી પુનઃ તેઓએ વિશ્વસિ કરી એટલે પ્રભુએ બતાવ્યું કે ‘તેને હાથથી ઘસી, જળમાં પલાળી, પછી પાંદડાનાં પડીઆમાં લઈ ખાઓ.’ એવી રીતે તેઓએ કયું તો પણ અજીર્ણની વેદના થવા લાગી, એટલે વિશ્વસિ કરવાથી જગત્પતિએ કહ્યું—‘પૂર્વોક્ત વિધિ પ્રમાણે કર્યા પછી તે ઔષધિને સુષ્ટિમાં અથવા કાખમાં (ગરમી લાગે તેમ) થોડો વખત શખીને લક્ષણ કરો, એટલે તેથી તમને સુખ થશે.’ તેથી પણ અજીર્ણ થવા લાગ્યું, એટલે લોકો વિધુર થઈ ગયા. તેવામાં પરસ્પર વૃક્ષની શાખા ધસાવાથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો અને તૃણકાષ્ઠાદિકને ખાળવા લાગ્યો. પ્રકાશિત રત્નના બ્રમથી તે અગ્નિને શ્રદ્ધા કરવાને તે લોકોએ દોડીને હાથ લાંબા કર્યા પણ જિલટા તેઓ બળવા લાગ્યા, એટલે અગ્નિથી દગ્ધ થયેલા તેઓ પ્રભુની પાસે આવી કહેવા લાગ્યા કે ‘વનમાં કેઈ નવિન અદ્ભુત ભૂત (વ્યંતર) ઉત્પન્ન થયો છે.’ સ્વામીએ કહ્યું—‘સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષકાળનો યોગ થવાથી—મળવું થવાથી એ અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો છે. કેમકે એકાંત રૂક્ષકાળમાં કે એકાંત સ્નિગ્ધકાળમાં અગ્નિ ઉત્પન્ન થતો નથી. તમે તેની પાસે રહી તેની સમીપ ભાગમાં રહેલા સમસ્ત તૃણાદિકને ફર કરો અને પછી તેને શ્રદ્ધા કરો. ત્યારબાદ પૂર્વોક્ત વિધિ પ્રમાણે તૈયાર કરેલી ઔષધિને તેમાં નાંખી પકવ કરીને તેનું લક્ષણ કરો.’ તે મુગ્ધ લોકોએ તેમ કયું એટલે અગ્નિએ તો તે સર્વ ઔષધિ ખાળી નાંખી. તરત જ તેઓએ સ્વામી પાસે તે વૃત્તાંત નિવેદન કયું અને કહ્યું—‘હે સ્વામિન્ ! એ અગ્નિ તો કેઈ પેટભરાની પેઠે ક્ષેપન કરેલી સર્વ ઔષધિઓ ભુખાળવો થઈ એકલો જ ખાઈ જાય છે, અમને કાંઈ પણ પાછું આપતો નથી.’ તે અવસરે પ્રભુ હાથી ઉપર બેઠેલા હતા તેથી ત્યાં જ તેઓની પાસે લીલો મૃત્તિકાનો (માટીનો) પિંડ મંગાવ્યો અને તે પિંડને હસ્તીના કુંભ ઉપર મૂકી હાથથી વિસ્તારીને તેવા આકારનું પાત્ર પ્રભુએ બનાવ્યું. એ રીતે શિલ્પોમાં પ્રથમ કુંભકારનું શિલ્પ પ્રભુએ પ્રગટ કયું. પછી તેઓને સ્વામીએ કહ્યું—‘આવી રીતે બીજાં પાત્રો પણ

૧. પચ્યો નહીં. ૨ સ્નિગ્ધ.

ખનાવો અને તેને અગ્નિ ઉપર રાખી તેમાં ઔષધિને પચાવી પછી લક્ષણ કરો' તેઓએ સ્વામીની આજ્ઞા પ્રમાણે કર્યું. ત્યાંથી આરંભીને પ્રથમ કારીગર કુંભકાર થયા. લોકોને ઘર ખનાવવા માટે પ્રભુએ વાર્ધકી-મકાન બાંધનારાઓ ખનાવ્યા અર્થાત્ તે કળા શીખવીને તૈયાર કર્યા. મહાપુરુષોની ખનાવટો વિશ્વના સુખને માટે જ હોય છે.

ઘર વિગેરે ચિતરવાને માટે અને લોકોની વિચિત્ર કીડાના હેતુથી તે કૃતાર્થ પ્રભુએ ચિત્રકાર પણ ઉત્પન્ન કર્યાં. લોકોને માટે વસ્ત્ર ખનાવવા સારું પ્રભુએ કુવિંદો (વણુકરો)ની રચના કરી, કેમકે તે વખતે સર્વ કલ્પવૃક્ષને ઠેકાણે પ્રભુ એકજ કલ્પવૃક્ષ હતા. લોકોને કેશ નખની વૃદ્ધિથી પીડિત થતા જોઈને તે જગત્પિતાએ નાપિત (વાલંદ) પણ ખનાવ્યા. તે પાંચ શિલ્પો (કુંભકાર, ચિત્રકાર, વાર્ધકી, વણુકર, નાપિત)-દરેકનાં વીશ વીશ લેદ થવાથી લોકોમાં સરિતાના પ્રવાહની પેઠે સો પ્રકારે પ્રવર્ત્યા, અર્થાત્ સો શિલ્પો પ્રગટ થયા. લોકોની આજીવિકાને માટે તૃણહર, કાષ્ઠહર, કૃષિ અને વ્યાપાર વિગેરે કર્મો ભગવતે ઉત્પન્ન કર્યા અને જગતની વ્યવસ્થા રૂપી નગરીના બહુ ચતુષ્પથ હોય તેવા સામ, દામ, લેદ અને દંડ એ ચાર ઉપાયની કલ્પના કરી. જ્યેષ્ઠ પુત્રને પ્રજ્ઞા (મૂળમંત્ર) કહેવું જોઈ એ એવા ન્યાયથી જ હોયની તેમ ભગવાને પોતાના મોટા પુત્ર ભરતને બહોંતેર કળા શીખવી. ભરતે પણ પોતાના બીજા સહોદરોને તથા અન્ય પુત્રોને તે કળાઓ સમ્યક્ પ્રકારે શીખવી. કેમકે પાત્રને શીખવેલી વિદ્યા શત શાખાવાળી થાય છે. બાહુબલિને પ્રભુએ હસ્તી, અશ્વ, સ્ત્રી અને પુરુષના અનેક પ્રકારના લેદવાળા લક્ષણોત્તું જ્ઞાન આપ્યું. પ્રાણીને જમણા હાથવડે અદાર લિપિઓ બતાવી અને સુદરીને ડાબા હાથથી ગણિત બતાવ્યું. વસ્તુઓનાં માન, ઉન્માન, અવમાન તેમજ પ્રતિમાન પ્રભુએ બતાવ્યા અને મહિષ વિગેરે પરોવવાની કળા પણ પ્રવર્તાવી. તેમની આજ્ઞાથી વાદી અને પ્રતિવાદીનો વ્યવહાર રાજ, અધ્યક્ષ અને કુળશુરુની સાક્ષીથી પ્રવર્તવા લાગ્યો. હસ્તી વિગેરેની પૂજા, ધતુવેદ તથા વેદકની ઉપાસના, સંગ્રામ, અર્થશાસ્ત્ર, બંધ, ઘાત, વધ અને ગોષ્ઠી વિગેરે ત્યારથી પ્રવર્તવા લાગ્યા અને 'આ માતા, આ પિતા, આ ભાઈ, આ સ્ત્રી, આ પુત્ર, આ ઘર અને આ ધન મારું' એવી મમતા લોકોને વિષે ત્યારથી શરૂ થઈ. પ્રભુને વિવાહ વખતે અલંકારવડે અલંકૃત અને વસ્ત્રવડે પ્રસાધિત કરેલા જોયા હતા, ત્યારથી લોકોએ પણ પોતાને વસ્ત્રવાળા તથા આભૂષણવાળા કરવાનો પ્રચાર કર્યો. પ્રભુએ કરેલું પ્રથમ પાણિગ્રહણ જોઈને અઘાપિ લોકો પણ તેજ પ્રમાણે પાણિગ્રહણ કરે છે. કેમકે મોટા લોકોએ કરેલો-પ્રવર્તવેલો માર્ગ નિશ્ચય થાય છે. પ્રભુના વિવાહથી આરંભીને દત્તકન્યા એટલે બીજાએ આપેલી કન્યા સાથે પરણવું શરૂ થયું અને ચુડા, ઉપનયન, દવેડા વિગેરેની પ્રથા પણ ત્યારથી જ શરૂ થઈ. આ સર્વ ક્રિયાઓ સાવધ છે, તો પણ પોતાનું કર્તવ્ય બહુનાર પ્રભુએ લોકોની અનુકંપાથી તે સર્વે પ્રવર્તાવી. તેમની આમ્નાયથી પૃથ્વી ઉપર અઘાપિ સુધી સર્વ કળા વિગેરે પ્રવર્તે છે, તેને અર્વાચીન બુદ્ધિવાળા વિદ્વાનોએ શાસ્ત્રરૂપે બાંધેલ છે. સ્વામીની શિક્ષાવડે સર્વ લોક દક્ષ થયા, કેમકે ઉપદેશા વિના મનુષ્યો પણ પશુની પેઠે આચરણ કરે છે.

વિશ્વની સ્થિતિરૂપી નાટકના સૂત્રધાર એવા પ્રભુએ ઉગ્ર, લોગ, રાજન્ય અને ક્ષત્રીય એવા ચાર લેદથી લોકોના કુળોની રચના કરી. ઉગ્ર હંડના અધિકારી એવા આરક્ષક પુરૂષો

તે ઉચ્ચ કુળવાળા, ઈંદ્રને જેમ ત્રાયશ્ચિંશ દેવતાઓ તેમ પ્રભુના મંત્રી વિગેરે તે લોગકુળવાળા, પ્રભુની સમાન વયવાળા મિત્રો તે રાજન્ય કુળવાળા અને બાકી અવશેષ રહેલા પુરુષો તે ક્ષત્રિય થયા. એવી રીતે પ્રભુ, વ્યવહાર નીતિની નવીન સ્થિતિ રચીને નવોઠા સ્ત્રીની પેઠે નવીન રાજ્યલક્ષ્મી લોગવવા લાગ્યા. વૈદ્ય જેમ બ્યાધિવાળા માણસના રોગની ચિકિત્સા કરીને તેને યોગ્ય ઔષધ આપે તેમ ઠંડ કરવા હાયક લોકોને તેઓના અપરાધ પ્રમાણે ઠંડ (શિક્ષા) આપવાનું પ્રભુએ નિર્માણ કર્યું. ઠંડથી ભય પામેલા લોકો ચોરી વિગેરે (અપરાધ) કરતાં નહીં કેમકે ઠંડનીતિ છે તે સર્વ અન્યાયરૂપ સર્પને વશ કરવામાં જાગૃલીમંત્ર સમાન છે. સુશિક્ષિત લોક જેમ પ્રભુની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે નહીં, તેમ કોઈ કોઈનાં ક્ષેત્ર, ઉદ્યાન અને ઘર વિગેરેની મર્યાદાને ઉલ્લંઘન કરતા નહોતા. વરસાદ પછી પોતાની ગર્જનાના મિષથી જાણે પ્રભુના ન્યાયધર્મને વખાણતો હોય તેમ ધાન્યની નિષ્પત્તિને માટે પોતાના કાળને અનુસરીને વરસતો હતો. ધાન્યના ક્ષેત્રોથી, ઇક્ષુઠંડના વાડાથી અને ગોકુળથી આકુળ થયેલા જનપદ (દેશ) પોતાની ઋદ્ધિથી શોભતા હતા અને તેઓ સ્વામીની ઋદ્ધિને સૂચવતા હતા. પ્રભુએ સર્વ લોકોને ત્યાજ્ય અને ગ્રાહ્યના વિવેકથી જાણીતા કર્યાં, તેથી આ ભરતક્ષેત્ર ઘણું કરીને વિદેહક્ષેત્રની તુલ્ય થઈ પડ્યું. એવી રીતે નાલિના પુત્ર ઋષભદેવે રાજ્યાભિષેક પછી પૃથ્વીને પાલન કરવામાં ત્રેસઠ લક્ષ પૂર્વ ઉલ્લંઘન કર્યાં.

એક વખતે કામદેવે નિવાસ કરેલો વસંત માસ આવતાં, પરિવારના અનુરોધથી પ્રભુ ઉદ્યાનમાં આવ્યા. ત્યાં જાણે દેહધારી પુષ્પમાસ હોય તેવા પુષ્પના આલરણથી ભૂષિત થયેલા પ્રભુ પુષ્પના વાસગૃહમાં બેઠા. તે વખતે પુષ્પ અને માકંદના મકરંદથી ઉન્મત્ત થયેલા બ્રમરો ગુંબરવ કરતા હતા, તેથી જાણે વસંતલક્ષ્મી પ્રભુને આવકાર આપતી હોય તેમ જણાતું હતું. પંચમ સ્વરનો ઉચ્ચાર કરનારા કોકિલોએ જાણે પૂર્વ રંગનો આરંભ કર્યો છે એમ જાણીને મલયાચલનો પવન નટ થઈને લતારૂપી નૃત્ય બતાવતો હતો. મૃગલોચનાઓ પોતાના કામુક પુરૂષોની પેઠે કુરબક, અશોક અને બકુલના વૃક્ષને આલિંગન, ચરણઘાત અને મુખનો આસવ આપતી હતી. તિલક વૃક્ષ પોતાની પ્રબળ ખુશખોથી મધુકરોને પ્રમોદિત કરીને યુવાન પુરૂષની લાલચલીની પેઠે વનસ્થલીને શોભાવતું હતું. જેમ કૃશોદરી સ્ત્રી પોતાના પુષ્ટ સ્તનના ભારથી નમી જાય તેમ લવલી વૃક્ષની લતા પોતાના પુષ્પગુચ્છના ભારથી નમી ગઈ હતી. ચતુર કામી પુરુષ મંદ મંદ આલિંગન કરે તેમ મલયાનીલે આમ્રલતાને મંદ મંદ આલિંગન કરવા માંડ્યું હતું. લાડકીવાળા પુરૂષની પેઠે કામદેવ, જાંબુ-કઠંબ-આમ્રચંપક-આસોપાલવરૂપ યષ્ટિઓથી પ્રવાસી લોકોને મારવાને સમર્થ થવા લાગ્યો હતો. નવીન પાડલ પુષ્પના સંપર્કથી સુગંધી થયેલો મલયાચલનો પવન તેવા જ જળની પેઠે સર્વને હર્ષ આપતો હતો. મકરંદ રસથી અંદર સારવાળું મહુડાતું વૃક્ષ મધુપાત્રની પેઠે પ્રસરતા બ્રમરાઓથી કલકલ શબ્દ વડે આકુળ થતું હતું. ગોલિકા અને ધનુષ્યનો અભ્યાસ કરવાને કામદેવે કઠંબ પુષ્પના મિષથી જાણે ગોલિકા તૈયાર કરી હોય એમ જણાતું હતું. ઇષ્ટાપૂર્તિ^૧ જેને પ્રિય છે. એવી વસંતઋતુએ વાસંતીલતાને બ્રમરરૂપી પાંચને માટે મકરંદરસની એક પરબ જેવી બનાવી હતી. જેના પુષ્પના આમોહની

૧ પરોપકારાર્યે વાવ, કુવા, પરબ વિગેરે કરાવવાં તે.

સમૃદ્ધિ ઘણી દુવાર છે એવા સિંધુવારના વૃક્ષો નાસિકામાં વિષની પેઠે પેસી પ્રવાસીઓને મોટો મોહ ઉત્પન્ન કરતા હતા. વસંતરૂપી ઉદ્યાનપાળે ચંપક વૃક્ષોમાં બેડેલા બ્રમરો રક્ષકોની પેઠે નિઃશંક થઈને ભમતા હતા. સ્ત્રી પુરુષોને જેમ ચૌવન શોભા આપે તેમ વસંત ઋતુ ઉત્તમ અને અનુત્તમ એવા વૃક્ષ અને લતાઓને શોભા આપતી હતી. જાણે મોટા પર્વમાં વસંતને અર્ધ આપવાને ઉત્સુક થઈ હોય તેમ મૃગલોચનાઓ પુષ્પ ચુંટવાને આરંભ કરતી હતી. તેમને પુષ્પ ચુંટવામાં જાણે એવી પણ યુદ્ધિ થઈ હોય કે આપણે હાજર થતાં કામદેવને ખીબા (પુષ્પના) આચુધની શી જરૂર છે? પોતાના પુષ્પો ચુંટાયાં એટલે તેમના વિયોગરૂપી પીડાએ પીડિત થયેલી વાસંતીલતા જાણે સુંદર બ્રમરાઓના શુંબરવથી રૂઢન કરતી હોય તેમ જણાતી હતી. કોઈ સ્ત્રી મલ્લિકાને ચુંટીને જતી હતી, તેવામાં તેનું વસ્ત્ર તેમાં ભરાતાં તે ઊભી રહી, તેથી જાણે 'તું ખીબે જ નહીં.' એમ કહી તેને તે વારતી હોયની એમ જણાતું હતું. કોઈ સ્ત્રી ચંબેલીને ચુંટવા જતી હતી તેવામાં તેમાં પડતા એવા બ્રમરાએ તેના અંધર ઉપર ડંસ દીધો, તે જાણે તેના આશ્રય ભંગ કરવાને ક્રોધે કરીને જ હોય એમ જણાતું હતું. કોઈ સ્ત્રી પોતાની ભુબરૂપી લતાને ઊંચી કરીને તેની ભુબના મૂળ ભાગને જોનારા પુરુષોના મનની સાથે ઊંચે રહેલા પુષ્પોનું હરણુ કરતી હતી. નવીન પુષ્પના શુભેને હાથમાં રાખવાથી પુષ્પ ચુંટનારી સ્ત્રીઓ જાણે જંગમ વદલીઓ હોય તેવી શોભતી હતી. વૃક્ષની દરેક શાખાઓમાં પુષ્પ ચુંટવાના કુતુહલથી સ્ત્રીઓ વળગી રહી હતી, તેથી જાણે તે વૃક્ષો સ્ત્રીરૂપી ફળવાળાં થયાં હોય તેમ જણાતાં હતાં. કોઈ પુરુષે પોતે જ મલ્લિકાની કળિયે ચુંટીને પોતાની પ્રિયા માટે મેતીના હાર જેવું સર્વ અંગનું આભરણુ કચું હતું; કોઈએ કામદેવના ભાથાની પેઠે પોતાની ખ્યારીના કેશપાશને ખીલેલાં પુષ્પોથી પૂર્યો હતો, કોઈ ઈંદ્રના ધનુષની પેઠે પાંચે વર્ણના પુષ્પોથી પોતાને હાથે શુભેલી માળા આપીને પોતાની પ્રિયાને સંતોષ પમાડતો હતો અને કોઈ પુરુષ પોતાની પ્રિયાએ લીલાથી નાંખેલા પુષ્પના દડાને દાસ જેમ ધાછે આપે તેમ પોતાના હાથથી ધાછે આપતો હતો. કેટલીએક મૃગલોચના હિંચકા ઉપર આંદોલન કરવાથી ગમનાગમન વડે અપરાધવાળા પતિએને જેમ પાદપ્રહાર કરે તેમ વૃક્ષના અગ્રભાગની ઉપર પોતાના પગથી પ્રહાર કરતી હતી, અને હિંચકા ઉપર ખેડેલી કોઈ નવોઢા સુંદરી તેના સ્વામીના નામને પૂછતી એવી સખીઓના લતાપ્રહારને લજ્જથી પોતાનું મુખ સુદ્રિત કરીને સહન કરતી હતી. કોઈ પુરુષ સન્મુખ રહેલી બીકણુ સ્ત્રીની સાથે એસીને ગાઠ આલિંગનની ઇચ્છાથી હિંચકાને ગાઠ રીતે આંદોલન કરતો હતો અને કેટલાએક યુવાન રસિકો ઉદ્યાનવૃક્ષોની દરેક શાખાઓમાં ખાંધેલા હિંચકાને લીલાવડે આંદોલન કરતા સતા વાંદરાની જેવી શોભા આપતા હતા.

આવી રીતે ત્યાં નગરના લોકો ખેલતા હતા તે જોઈને 'આવી કીડા કોઈ બીબે ઠેકાણે પણ મેં જોઈ છે' એમ પ્રભુ વિચારવા લાગ્યા. એવું વિચારતાં અવધિજ્ઞાનવડે પોતે પૂર્વે ઉત્તરોત્તર લોગવેલ ચાવત અનુત્તર વિમાનના સુખ પર્યંત સર્વ સુખ સ્મરણમાં આવ્યાં. ફરીથી ચિંતવતાં તેમનું મોહબંધન ગળી ગયું અને વિચારવા લાગ્યા કે—“ અરે ! આ વિષયથી આકાંત થયેલા લોકોને ઘિઝ્કાર છે કે જેઓ પોતાના આત્મહિતને જાણતા જ નથી. અહો ! આ સંસારરૂપી કૃપમાં અરઘટ્ટઘટિ યંત્રના ન્યાયવડે જંતુઓ પોતાના કર્મથી ગમનાગમનની ક્રિયા કરે છે. મોહથી અંધ થયેલા પ્રાણીના જન્મને ઘિઝ્કાર છે કે જેમનો

જન્મ, સુધ્ ગયેલાની જેમ રાત્રિ વ્યર્થ ચાલી જાય તેમ વ્યર્થ વીતી જાય છે. ઉંદર જેમ વૃક્ષને છેદી નાખે તેમ રાગ, દ્વેષ અને મોહ ઉદયમવંત પ્રાણીઓના ધર્મને પણ મૂળમાંથી છેદી નાંખે છે. અહો ! મુગ્ધ લોકો વડના વૃક્ષની પેઠે ક્રોધ વધારે છે કે જે ક્રોધ વધારનાર પોતાનું મૂળથી જ લક્ષણ કરે છે. હાથી ઉપર ચડેલા મહાવતોની પેઠે માન ઉપર ચડેલા મનુષ્યો મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરી કોઈને પણ ગણતા નથી; દુરાશય પ્રાણીઓ કૌચના બીજની શીંગના જેવી ઉપતાપ કરનારી માયાને છોડતા નથી, અને તુષોદકથી જેમ દૂધ બગડે છે અને કાજલથી જેમ ઉજ્જવળ વસ્ત્ર મલિન થાય છે, તેમ દોલથી પ્રાણી પોતાના નિર્મળ ગુણગ્રામને દૂષિત કરે છે. જ્યાંસુધી સંસારરૂપી કારાગૃહમાં પહેરેગીસ્ત્રી પેઠે એ ચાર કષાયો પાસે રહીને જાગતા હોય છે, ત્યાં સુધી પુરુષોને મોક્ષ ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ? અહો ! જાણે ભૂત વળગેલું હોય તેમ અંગનાના આલિંગનમાં વ્યગ્ર થયેલા પ્રાણીઓ પોતાના ક્ષીણ થતા આત્માને જાણતા નથી ! કોઈ માણસ ઔષધથી જેમ સિંહને આરોગ્ય ઉત્પન્ન કરે તેમ માણસો જુદા જુદા પ્રકારના આહારથી પોતાની મેળે જ પોતાના આત્માને ઉન્માદન ઉત્પન્ન કરે છે. (સિંહને આરોગ્ય ઉત્પન્ન કરવાથી તે જેમ આરોગ્યતા કરનારના જ પ્રાણુ લે, તેમ આહારાદિવડે નીપજવેલો ઉન્માદ પોતાને જ લવજમણને માટે થાય છે.) ‘આ સુગંધી કે આ સુગંધી ? હું કયું શ્રદ્ધ કરું ?’ એમ વિચારતો પ્રાણી તેમાં લાંપટ થઈ, મૂઠ બની, બ્રમરની પેઠે ભમે છે અને કદાપિ સુખને પ્રાપ્ત કરતો નથી. રમકડાથી બાળકને છેતરે તેની પેઠે ક્ષત તે વખતે જ મનોહર લાગનારી રમણિક વસ્તુઓથી લોકો પોતાના આત્માને જ છેતરે છે. નિદ્રાળુ પુરુષ જેમ શાસ્ત્રના ચિંતનથી બ્રહ્મ થાય તેમ હંમેશ વેણુ અને વીણાના નાદમાં કર્ણુ દઈને પ્રાણી પોતાના સ્વાર્થથી બ્રહ્મ થાય છે. એક સાથે જ પ્રબળ થયેલા વાત, પિત્ત અને કફની પેઠે પ્રબળ થયેલા વિષયોથી પ્રાણી પોતાના ચૈતન્યને હુસ કરી નાંખે છે તેથી તેને ધિક્કાર છે.”

આવી રીતે જે વખતે પ્રભુનું હૃદય સંસાર સંબંધી વૈરાગ્યની ચિંતાસંતતિના તંતુ-વડે વ્યાપ્ત થઈ ગયું, તે જ વખતે સારસ્વત, આદિત્ય, વહ્નિ, અરુણ, ગર્ભોદય, તુષિતાદિ, અવ્યાબાધ, મરૂત અને રિષ્ટ એ નવ પ્રકારના બ્રહ્મ નામે પાંચમા દેવલોકને અંતે વસનારા લોકાંતિક દેવતાઓ પ્રભુના ચરણ સમીપે આવી બીજા મુગટ જેવી મસ્તકે પદ્મકોશ સદૃશ અંજલિ જોડી આ પ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ કરવા લાગ્યા— ‘ઇંદ્રના ચૂડામણિ (મુગટ)ની કાંતિરૂપ જળમાં જેમના ચરણ મગ્ન થયા છે એવા અને ભરતક્ષેત્રમાં નષ્ટ થયેલા મોક્ષમાર્ગને બતાવવામાં હીપક સમાન એવા હે પ્રભુ ! તમે જેમ લોકની આ સર્વ વ્યવસ્થા પ્રથમ પ્રવર્ત્તાવી તેમ હવે ધર્મતીર્થને પ્રવર્ત્તાવો અને તમારા કૃત્યનું સ્મરણ કરો.’ એવી રીતે દેવતાઓ પ્રભુને વિજ્ઞપ્તિ કરીને બ્રહ્મ દેવલોકમાં પોતપોતાના સ્થાન પ્રત્યે ગયા અને દીક્ષાની ઇચ્છા-વાળા પ્રભુ પણ તત્કાળ નંદનોદાનમાંથી પોતાના રાજ્યમહેલ તરફ પધાર્યા.

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रस्वरिवरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रे महाकाव्ये
प्रथमपर्वणि भगवज्जन्मव्यवहारराज्यस्थितिप्रकाशनो
नाम द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

સર્ગ ત્રીજો.

હુંવે પ્રભુએ તરત જ પોતાના સામંત વિગેરેને તથા ભરત, બાહુબલિ વિગેરે પુત્રોને બોલાવ્યા. પ્રથમ ભરતને કહ્યું—‘હે પુત્ર ! તું આ રાજ્યને ગ્રહણ કર. અમે તો હવે સંયમ-રૂપી સામ્રાજ્યને ગ્રહણ કરશું.’ સ્વામીના તેવા વચનથી ભરત ક્ષણવાર અધોમુખ થઈ, પછી અંબલિ ભેડી, નમસ્કાર કરી, ગદ્ગદ ગિરાથી કહેવા લાગ્યો—‘હે સ્વામિન્ ! તમારા ચરણકમલના પીઠની આગળ આજોટવાથી મને જે સુખ થાય છે તેવું સુખ રત્નસિંહાસન ઉપર બેસવાથી થવાનું નથી. હે વિભો ! તમારી આગળ પગે દોડતાં મને જે સુખ થાય છે, તે સુખ લીલાથી હસ્તીની પીઠ ઉપર આરૂઠ થવાથી થવાનું નથી. તમારા ચરણકમળની છાયમાં જે સુખ હું મેળવું છું તે સુખ મને ઉજ્જવળ છત્રછાયાવડે વ્યાપ્ત થવાથી થવાનું નથી. જે હું તમારાથી વિરહી થાઉં તો પછી સામ્રાજ્યલક્ષ્મીથી શું કામ છે ? કેમકે તમારી સેવાના સુખરૂપ ક્ષીરસાગરમાં રાજ્યનું સુખ એક બિંદુમાત્ર છે.’

સ્વામીએ કહ્યું—‘અમે રાજ્ય છોડી દઈએ અને પછી પૃથ્વી પર જે રાજા ન હોય તો પાછો મત્સ્યના જેવો ન્યાય^૧ પ્રવર્તે; માટે હે વત્સ ! તમે આ પૃથ્વીનું યથાયોગ્ય રીતે પ્રતિપાલન કરો. તમે અમારા આદર્શ પ્રમાણે વર્તનારા છો અને અમારો આદેશ પણ એ જ છે.’ આવો પ્રભુનો સિદ્ધાદેશ થતાં તેને ઉદ્ભવન કરવાને અસમર્થ એવા ભરતે તે અંગીકાર કર્યો, કેમકે ગુરુને વિષે વિનયસ્થિતિ એવી જ હોય છે. પછી નમ્ર થયેલા ભરતે સ્વામીને મસ્તકથી પ્રણામ કરી પોતાના ઉન્નત વંશની પેઠે પિતાના સિંહાસનને અલંકૃત કર્યું, દેવતાઓએ જેમ પ્રભુને અભિષેક કર્યો હતો તેમ પ્રભુના આદેશથી અમાત્ય, સામંત અને સેનાપતિ વગેરેએ ભરતને રાજ્યાભિષેક કર્યો. તે વખતે પ્રભુના શાસનની પેઠે ભરતના મસ્તક ઉપર પૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવું વિશાળ છત્ર શોભવા લાગ્યું. તેમની બંને બાજુએ વિંઝાતા એવા આમરો ચળકવા લાગ્યા, તે બંને ભરતના અર્દ્રદ્રયથી^૨ આવનારી લક્ષ્મીના બે દ્રુતો આવ્યા હોય તેવા જણાતા હતા. બંને ઘણા ઉજ્જવળ એવા પોતાના શુભ હોય તેવા વસ્ત્ર અને સુક્રતાલંકારથી ભરત શોભવા લાગ્યા અને મોટા મહિનામા પાત્રરૂપ તે નવા રાજાને નવા ચંદ્રની પેઠે પોતાના કલ્યાણની છત્રાથી રાજમંડળે પ્રણામ કર્યા.

પ્રભુએ બીજા બાહુબલી વિગેરે પુત્રોને પણ યોગ્યતા પ્રમાણે દેશ વહેંચી આપ્યા. પછી પ્રભુએ કલ્પવૃક્ષની પેઠે સ્વેચ્છાએ કરેલી પ્રાર્થના પ્રમાણે મનુષ્યોને સાંવત્સરિક દાન આપવાનો આરંભ કર્યો અને નગરના ચતુષ્પથમાં તથા દરવાજા વિગેરેમાં જિંચે પ્રકારે એવી આઘોષણ કરાવી કે ‘જે જેનો અર્થો^૩ હોય તેણે આવીને તે ગ્રહણ કરવું.’

૧ માહલામાં મોટા માહલાં નાનાં માહલાને ગળી જાય એવો ન્યાય છે, તે પ્રમાણે જે મનુષ્યમાં પશુ રાજા ન હોય તો શક્તિવાળાઓ અશક્તિવાનને હેરાન કરે. ૨ ભરતક્ષેત્રના ઉત્તરાર્ધ અને દક્ષિણાર્ધ એવા બે વિભાગ

સ્વામીએ દાન આપવું શરૂ કર્યું તે વખતે ઈંદ્રે આદેશ કરવાથી કુબેરે પ્રેરેલા જાંબક દેવતાઓ ઘણાં કાળથી બ્રહ્મ થયેલું—નષ્ટ થઈ ગયેલું, નધાણીયાતું, મર્યાદાને ઉલ્લંઘન કરનારું, ગિરિ અને કુંજમાં રહેલું, સ્મશાન વિગેરે સ્થાનમાં ખૂઠ રહેલું, ઘરમાં ગુપ્ત કરેલું રૂપ્ય, સુવર્ણ અને રત્નાદિક દ્રવ્ય સર્વ જગ્યાએથી લાવીને વરસાદ જેમ પાણીને પૂરે તેમ પૂરવા લાગ્યા. હુંમેશાં જેમ સૂર્યને ઉદય થાય ત્યાંથી તે ભોજનના સમય સુધીમાં પ્રભુ એક કોટી અને આઠ લાખ સુવર્ણ (સોનેયા)તું દાન આપતા હતા. એ પ્રમાણે એક વર્ષમાં પ્રભુએ વ્રણશીં અઠ્યાશી કોઠ એંશી લાખ સુવર્ણતું દાન કર્યું. ‘પ્રભુ દીક્ષા લેવાના છે.’ એમ જાણી લોકોને પણ સંસારમાં વૈરાગ્ય થવાથી કૃષ્ણ શેષામાત્ર દાન ગ્રહણ કરતા હતા. જો કે પ્રભુ ઈચ્છા પ્રમાણે દાન દેતા હતા, તો પણ તેઓ અધિક ગ્રહણ કરતા નહોતા.

વાર્ષિક દાનને અંતે પોતાનું આસન ચલિત થવાથી ઇન્દ્ર બીજા ભરતની પેઠે ભક્તિ-પૂર્વક ભગવંત પાસે આગ્યો. જળના કુંભ હસ્તમાં રાખનારા બીજા ઇન્દ્રોની સાથે રાન્યા-લિષેકની પેઠે તેણે જગત્પતિને દીક્ષા ઉત્સવ સંબંધિ અલિષેક કર્યાં. તે કાર્યનો અધિકારી હોય તેવા ઇંદ્રે તત્કાળ લાવેલાં દિવ્ય અલંકાર તથા વસ્ત્રો પ્રભુએ ધારણ કર્યાં. જાણે અનુ-ત્તર વિમાનો માંહેનું વિમાન હોય તેવી સુદર્શના નામે એક શિખિકા ઇંદ્રે પ્રભુને માટે તૈયાર કરી. ઇંદ્રે હાથનો ટેકો આપ્યો છે જેમને એવા પ્રભુ જાણે લોકાગ્રણી મંદિરની પહેલી નિસરણી ઉપર ચઢતાં હોય તેમ તે શિખિકા ઉપર આરુઠ થયા. પ્રથમ રોમાંચિત થયેલા મનુષ્યોએ અને પછી દેવતાઓએ જાણે મૂર્તિમંત પોતાનો પુણ્યભાર હોય તેમ શિખિકાને ઉપાડી. તે સમયે સુર અને અસુરોએ હર્ષથી વગાડેલા મંગળવાજિંત્રોએ પોતાના નાદથી પુષ્કરાવત્કં મેઘની પેઠે દશ દિશાઓને પૂરી દીધી. જાણે આ લોક અને પરલોકનું મૂર્તિમંત નિર્મલપણું હોય એવા જે આમરો પ્રભુના બંને પાર્શ્વભાગમાં પ્રકાશી રહ્યા અને બંદીલોકોની પેઠે વૃંદારકો (દેવતાઓ) મનુષ્યોના કાનને પ્રસન્ન કરનાર એવો ભગવંતનો જ્ય-જ્યારવ ઉચ્ચે સ્વરે કરવા લાગ્યા. શિખિકામાં આરૂઠ થઈને માર્ગમાં ચાલતા પ્રભુ ઉત્તમ દેવોના વિમાનમાં રહેલી શાશ્વત પ્રતિમાની જેમ શોભતા હતા. એવી રીતે ભગવાનને જતાં જોઈ સર્વે નગરવાસીઓ બાલકો જેમ પિતાની પછવાડે દોડે તેમ દોડવા લાગ્યા. મેઘને જોનારા મધુરની પેઠે કોઈ દૂરથી સ્વામીને જોવાને જોયા વૃક્ષોની શાખા ઉપર આરુઠ થયા; સ્વામીને જોવાને માટે માર્ગના મંદિરો ઉપર ચઢેલા કોઈ સૂર્યના પ્રબળ તાપને પણ અંદ્રાતપની જેવો ગણવા લાગ્યા; કોઈ કાળક્ષેપને સહન નહિ કરી શકવાથી તત્કાળ અન્ધ ઉપર ન ચઢતાં જાણે પોતે જ અન્ધ હોય તેમ માર્ગમાં ઠેટવા લાગ્યા અને કોઈ જળમાં મત્સ્યની પેઠે લોકસમૂહની અંદર પ્રવેશ કરી, સ્વામીના દર્શનની ઈચ્છાથી આગળ નીકળવા લાગ્યા. જગત્પતિની પાછળ દોડનારી કેટલીએક આંગનાઓના વેગને લીધે સુક્રતાહાર ત્રુટી જતાં હતા; તેથી જાણે તે પ્રભુને લાભજલિથી વધાવતી હોય એમ જણાતું હતું. પ્રભુ આવે છે એમ ધારી તેમને જોવાની ઈચ્છાવાળી કેટલીએક સ્ત્રીઓ કટીભાગમાં બાળકોને તેડી વાનર સહિત લતાઓની જેમ ઉભી રહી હતી; કુચકુંભના ભારથી મંદગતિવાળી કેટલી-એક સ્ત્રીઓ જાણે જે પાંખો કરી હોય તેમ જે બાજુએ રહેલી સખીઓની ભૂજનું આલં-બન કરીને ચાલતી હતી; કેટલીએક સ્ત્રીઓ પ્રભુને જોવાના ઉત્સવની ઈચ્છાથી ગતિભંગ

૧ મોતીરૂપ ધાણીની અંજલિયા

કરનારા પોતાના ભારે નિતંબોની નિંદા કરતી હતી; માર્ગમાં આવેલા ઘરોમાં રહેનારી કેટલીએક કુળવધૂઓ સુંદર કસુંબી વસ્ત્ર પહેરી પૂર્ણપાત્રને ધારણ કરતી ઊભી રહી હતી. તેથી તેઓ શશાંક સહિત સંધ્યાના જેવી જણાતી હતી; કેટલીએક ચપલનયનાઓ પ્રભુને જોવા માટે પોતાના હસ્તકમલથી ચામરની પેઠે વસ્ત્રના છેડાને ચલિત કરતી હતી. કેટલીએક સ્ત્રીઓ નાલિકુમાર ઉપર ધાણી નાંખતી હતી, તે જાણે પોતાના પુણ્યબીજ નિર્ભરપણે વાવતી હોય તેવી જણાતી હતી; કેટલીએક સ્ત્રીઓ જાણે ભગવંતના કુળની સુહાસણો હોય તેમ 'ચિરં જીવ, ચિરં નંદ' એવી આશીષો આપતી હતી; અને કેટલીએક ચપલાક્ષી નગરનારીઓ નિશ્ચલાક્ષી થઈને તેમજ મંદગામિની શિવગામિની થઈને પ્રભુની પછવાડે જવા લાગી હતી. તથા તેમને જોવા લાગી હતી.

હવે પોતાના મોટા વિમાનોથી પૃથ્વીતલને એક છાયાવાણું કરતા ચારે પ્રકારના દેવતાઓ આકાશમાં આવવા લાગ્યા. તેઓમાં કેટલા એક ઉત્તમ દેવતાઓ મદજળને વરસતા હાથીઓ લઈને આવતા હતા, તેથી જાણે તેઓ આકાશને મેઘમય કરતા હોય તેવાં જણાતા હતા; કેટલાએક દેવતાઓ આકાશરૂપી ઉદ્ધિમાં નાવરૂપ તુરંગો ઉપર બેસીને ચાલુકરૂપ નાવના ઢંડ સહિત જગત્પતિને જોવા આવતા હતા અને કેટલાએક દેવતાઓ જાણે મૂર્તિમાન પવન હોય તેવા અતિવેગી રથમાં બેસી નાભિનંદનને જોવા આવતા હતા; જાણે પરસ્પર વાહનોની કીડામાં દાવ રમવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હોય તેમ તેઓ મિત્રની પણ રાહ જોતા નહોતા. પોતાને ગામે પહોંચેલા વટેમાર્ગની પેઠે 'આ સ્વામી, આ સ્વામી' એમ પરસ્પર બોલતા તેઓ પોતાના વાહનોને સ્થિર કરતા હતા. વિમાનરૂપી હવેલીઓથી અને હાથી, ઘોડા તથા રથોથી આકાશમાં જાણે બીજી વિનીતાનગરી વસી હોય તેમ જણાતું હતું. સૂર્ય અને ચંદ્રોથી વીંટાયેલા માનુષોત્તર પર્વતની પેઠે જગત્પતિ અનેક દેવતા અને મનુષ્યોથી વીંટાઈ રહ્યા હતા. તેમની અને બાબુએ ભરત અને બાહુબલિ સેવા કરતા હતા, તેથી અને તટથી સમુદ્ર શોભે તેમ તેઓ શોભતા હતા. હસ્તીઓ જેમ પોતાના યૂથપતિને અનુસરે તેમ બીજા અઠ્ઠાણું વિનીત પુત્રો પ્રભુની પાછળ ચાલતા હતા. માતા મરુદેવા, પત્ની સુનંદા ને સુમંગલા, પુત્રી બ્રાહ્મી ને સુંદરી અને બીજી સ્ત્રીઓ, જાણે હિમકરણ સહિત પક્ષિનીઓ હોય તેમ અશ્રુ સહિત પ્રભુની પછવાડે ચાલતી હતી. એ રીતે જાણે પૂર્વજન્મવાણું સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન હોય તેવા સિદ્ધાર્થ નામના ઉદ્યાનમાં જગત્પતિ પધાર્યા. ત્યાં મમતા રહિત મનુષ્ય જેમ સંસારથી ઉતરે-નાલિકુમાર શિબિકારત્નમાંથી અશોક-વૃક્ષ નીચે ઉતર્યા અને કધાયની પેઠે તેમણે વસ્ત્ર, માલ્ય અને આભૂષણો તત્કાળ તણ દીધાં. તે વખતે ઈંદ્રે પાસે આવી જાણે ચંદ્રના કિરણોથી જ વણેલું હોય તેવું ઉજ્જવળ અને ઝીણું દેવદ્રુષ્ય વસ્ત્ર પ્રભુના સ્કંધલાગ ઉપર આરોપણ કર્યું.

પછી ચૈત્ર માસના કૃષ્ણપક્ષની અષ્ટમીને દિવસે ચંદ્ર ઉત્તરાષાઠા નક્ષત્રમાં આવ્યો હતો તેવે સમયે દિવસના પાછલા પહોરે જ્ય જ્ય શબ્દના કોલાહલના મિષથી જાણે હર્ષોદ્ગાર કરતા હોય તેવા અસંખ્ય દેવતા અને મનુષ્યો સમક્ષ જાણે ચાર દિશાઓને પ્રસાદ આપવાના મનવાળા હોય તેમ પ્રભુએ ચાર મુદ્રિથી પોતાના કેશને હુંચિત કર્યા. પ્રભુના કેશને સૌધર્મપતિએ પોતાના વસ્ત્રના છેડામાં ગ્રહણ કર્યા, તેથી જાણે એ વસ્ત્રને જુદા વર્ણના

તાંતુવડે મંડિત કરતા હોય એમ જણાતું હતું. પ્રભુએ પાંચમી મુદ્ધિથી બાકીના કેશનો લોચ કરવાની ઇચ્છા કરી, એટલે ઈંદ્રે પ્રાર્થના કરી કે 'હિ સ્વામિન્ ! હવે તેટલી કેશવહી રહેવા ઘો, કેમકે જ્યારે પવનથી ઉડીને તે તમારા સુવર્ણના જેવી કાંતિવાળા બાહ્યા ભાગ ઉપર આવે છે ત્યારે મરકત મહિના જેવી શોભે છે.' પ્રભુએ યાચના સ્વીકારી ને તેટલી કેશવહી ને તેવી રીતે જ રહેવા દીધી; કેમકે સ્વામીઓ પોતાના એકાંત ભકતોની યાચનાનું ખંડન કરતા નથી. સૌધર્મપતિએ તે કેશને ક્ષીરસમુદ્રમાં નાંખી આવીને રંભાચાર્ય- (સૂત્રધાર) ની પેઠે મુદ્ધિસંજ્ઞાથી વાન્નિત્રાનું નિવારણ કર્યું, એટલે કર્યો છે છકું તપ જેમણે એવા નાભિકુમારે દેવ, અસુર અને મનુષ્યોની સમક્ષ સિદ્ધને નમસ્કાર કરીને, 'સદ્ગુણ સાવધ યોગનું પ્રત્યાખ્યાન કરું છું,' એમ કહી મોક્ષમાર્ગના રથતુલ્ય ચારિત્ર શ્રદ્ધ કર્યું. શરદઃક્રતુના તાપથી તમ થયેલા પુરુષને જેમ વાહણની છયાથી સુખ થાય તેમ પ્રભુના દીક્ષાસવથી નારકીના જીવને પણ ક્ષણવાર સુખ થયું. જાણે દીક્ષાની સાથે સંકેત કરીને રહેલું હોય તેમ મનુષ્યક્ષેત્રમાં રહેલા સર્વ સંસી પંચેન્દ્રિય જીવોના મનોદ્રવ્યને પ્રકાશ કરનારું મનઃપર્યવ જ્ઞાન તરત જ પ્રભુને ઉત્પન્ન થયું. મિત્રોએ વાર્યા છતાં, બંધુઓએ રોક્યા છતાં અને ભસ્તેશ્વરે વારંવાર નિષેધ કર્યા છતાં પણ કુચ્છ અને મહાકુચ્છ વિગેરે ચાર હંબાર રાજાઓએ, સ્વામીના પૂર્વના અતિશય પ્રસાદનું સ્મરણ કરીને, બ્રમરોની પેઠે તેમના ચરણકમલનો વિરહ નહીં સહન કરી શકવાથી પોતાના પુત્ર, કલત્ર, રાજ્યાદિ સર્વેને તૃણની પેઠે છોડી દઈ 'જે સ્વામીની ગતિ તે જ અમારી ગતિ' એવો નિશ્ચય ધારી હૃપથી પ્રભુની સાથે દીક્ષા શ્રદ્ધ કરી. ભૂત્ય લોકોનો ક્રંમ એવો જ હોય છે.

પછી ઈંદ્ર વિગેરે દેવતાઓ અંજલિ જોડી આદિનાથને પ્રણામ કરી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા--"હે પ્રભુ ! તમારા યથાર્થ ગુણ કહેવાને અમે અસમર્થ છીએ, તથાપિ અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ; કેમકે તમારા પ્રભાવથી અમારી બુદ્ધિનો વિસ્તાર થાય છે. હે સ્વામી ! ત્રસ અને સ્થાવર જંતુઓની હિંસાનો પરિહાર કરવાથી અભયકાન આપનારી કાનશાળારૂપ થયેલા આપને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. સર્વથા મૃષાવાદનો પરિત્યાગ કરવાથી હિતકારી, સત્ય અને પ્રિય વચનરૂપી સુધારસના સમુદ્ર એવા આપને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. હે ભગવન્ ! અદ્વતાકાનનો ત્યાગ કરવારૂપી ખીલાઈ ગયેલા માર્ગમાં પ્રથમ પથી થયેલા આપને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. હે પ્રભુ ! કામદેવરૂપી અંધકારનો નાશ કરનાર અખંડિત પ્રહાર્યરૂપી મહાતેજવાળા સૂર્ય સમાન આપને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. તૃણની પેઠે પૃથ્વી વિગેરે સર્વ જાતના પરિશ્રદ્ધને એક સાથે ત્યાગ કરનાર નિર્લોભતારૂપ આત્માવાળા આપને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. પંચ મહાવ્રતનો ભાર ઉપાડવામાં વૃષભ સમાન અને સંસારસિંધુને તરવામાં કાચળા સમાન આપ મહાત્માને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. હે આદિનાથ ! જાણે પાંચ મહાવ્રતોની પાંચ સહોદરા હોય તેવી પાંચ સમિતિને ધારણ કરનારા આપને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. આત્મારામને વિષે જ જોડેલા મનવાળા, વચનની સંવૃત્તિથી શોભતા અને શરીરની સર્વ ચેષ્ટાઓથી નિવૃત્ત થયેલા એવા ત્રણ ગુણધારક તમને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ."

એવી રીતે પ્રભુની સ્તુતિ કરીને દેવતાઓ, જન્માભિષેક સમયની પેઠે નંદીશ્વર દ્વીપે જઈ, ત્યાં અકૃષ્ઠ મહોત્સવ કરી પોતપોતાના સ્થાન પ્રત્યે ગયા. દેવતાઓની પેઠે ભસ્ત અને

બાહુબલિ વગેરે પણ પ્રભુને પ્રણામ કરી મહાકચ્છે પોતપોતાના સ્થાન પ્રત્યે ગયા અને સાથે પ્રવર્જિત થયેલા કચ્છ અને મહાકચ્છ વિગેરે રાજાઓથી પરવરેલા અને મૌન ધારણ કરેલા લગવાને પૃથ્વી પર વિહાર કરવાનો ઉપક્રમ કર્યો. પારણાને દિવસે લગવંતને કોઈ પણ સ્થળેથી ભિક્ષા મળી નહીં; કેમકે તે વખતે લોકો ભિક્ષાદાનને નહીં જાણનારા અને એકાંત સરલ હતા. ભિક્ષાને માટે આવેલા પ્રભુને પૂર્વની પેઠે રાજા જાણીને કેટલાએક લોકો સૂર્યના ઉચ્ચેશ્રવા અર્થને પણ વેગથી પરાભવ કરનારા અર્થો આપતા હતા. કોઈ શૌર્યથી દિગ્ગજનેનો જય કરનારા હસ્તીઓ ભેટ કરતા હતા, કોઈ રૂપ અને લાવણ્યમાં અપ્સરાઓને જીતનારી કન્યાઓ અર્પણ કરતા હતા, કોઈ વિદ્યુતના વિલાસને ધરનારાં આભરણો આગળ ધરતા હતા, કોઈ સંધ્યાકાળના અજ્ઞ જેવા જાતજાતના વર્ણુવાળા વસ્ત્રો આપતા હતા, કોઈ મંદારમાળાની સ્પર્શ કરનારી પુષ્પમાળા અર્પતા હતા, કોઈ મેઠુપર્વતના શિખર જેવો કાંચનનો રાશિ ભેટ કરતા હતા અને કોઈ રોહણાચલની ચૂલા જેવો રત્નરાશિ આપતા હતા. (પણ લગવંત તેમાંથી કોઈ પણ ગ્રહણ કરતા નહોતા.) ભિક્ષા ન મળતાં પણ અહીંન મનવાળા પ્રભુ જંગમ તીર્થની પેઠે વિહાર કરી પૃથ્વીતળને પાવન કરતા હતા. જાણે તેમનું શરીર સપ્તધાતુ વિનાનું બનેલું હોય તેમ લગવંત સુસ્થિતપણે ક્ષુધા, પિપાસા (વગેરે પરી-ષ્કોને સહન કરતા હતા. વહાણો જેમ પવનને અનુસરે તેમ સ્વયમેવ દીક્ષિત થયેલા રાજાઓ પણ સ્વામીને અનુસરીને વિહાર કરતા હતા.

હવે ક્ષુધા વિગેરેથી ગ્લાનિ પામેલા અને તત્ત્વજ્ઞાન રહિત તે તપસ્વી રાજાઓ પોતાની શુદ્ધિ પ્રમાણે ચિંતવવા લાગ્યા કે—‘આ સ્વામી જાણે કિંપાકનાં ફળ હોય તેમ મધુર ફળોનું પણ ભક્ષણ કરતા નથી અને આરું પાણી હોય તેમ સ્વાદિષ્ટ જળનું પણ પાન કરતા નથી. પરિકર્મમાં (શરીરશુભ્રુષામાં) અપેક્ષા રહિત હોવાથી તેઓ સ્નાન કે વિલેપન કરતા નથી, ભારની પેઠે વસ્ત્રાલંકાર અને પુષ્પોને ગ્રહણ કરતા નથી. પર્વતની પેઠે વાયુએ ઉડાડેલા માર્ગની ધૂળની સાથે આલિંગિત થાય છે. હમેશાં લલાટને તપાવનાર તાપને મસ્તક ઉપર સહન કરે છે, શયન વિગેરેથી રહિત છે તે પણ પ્રયાસ પામતા નથી (થાકતા નથી) અને હસ્તીશ્રેણી જેમ શીત અને ઉષ્ણતાથી તેમને કલેશ પણ થતો નથી, ક્ષુધાને ગણ્યતા નથી, તૃષ્ણાને જાણ્યતા નથી અને વૈરવાળા ક્ષત્રિયની પેઠે તેઓ નિદ્રાનું પણ સેવન કરતા નથી. આપણે તેમના અનુચરરૂપ થયા છીએ તો પણ જાણે અપરાધી હોઈએ તેમ દષ્ટિથી પણ આપણને પ્રસન્ન કરતા નથી, તો લાષણની શી વાત ? આ પ્રભુ પુત્ર, કલત્રાદિક પરિગ્રહના ત્યાગી છે તો પણ તેઓ ચિત્તમાં શું ચિંતવન કરે છે તે આપણે જાણી શકતા નથી.’ આ પ્રમાણે વિચારીને તે સર્વે તપસ્વીઓ પોતાના વૃંદના અગ્રેસર અને સ્વામીની પાસે સેવકરૂપે રહેનારા કચ્છ અને મહાકચ્છને કહેવા લાગ્યા કે ‘ક્ષુધાને જીતનારા આ પ્રભુ ક્યાં અને અન્નના કીડા તુલ્ય આપણે ક્યાં ? તૃષ્ણાનો જય કરનારા પ્રભુ ક્યાં અને જળના દેડકા જેવા આપણે ક્યાં ? આતપને સહન કરનારા પ્રભુ ક્યાં અને છાયાના માકડ જેવા આપણે ક્યાં ? શીતથી પરાભવ ન પામે એવા પ્રભુ ક્યાં અને વાંદરાની જેમ શીતથી કંપનારા આપણે ક્યાં ? નિદ્રા-રહિત પ્રભુ ક્યાં અને નિદ્રાના અજગર જેવા આપણે ક્યાં ? તથા આસનને નિત્ય નહીં સેવનારા પ્રભુ ક્યાં અને આસનમાં પંશુ સમાન આપણે ક્યાં ? સમુદ્રનું ઉદ્ધંધન કરવાને જેમ કાકપક્ષીઓ ગરુડને અનુસરે તેમ સ્વામીએ ધારણ કરેલા વ્રતનું અનુકરણ કરવાનો

આપણે ઉપક્રમ કર્યો છે. હવે આપણે આલુવિકાને અર્થે આપણાં રાજ્યો પાછાં ગ્રહણ કરવાં કે કેમ ? અથવા તે તો ભરતે ગ્રહણ કર્યાં છે તો આપણે હવે ક્યાં જવું ? અથવા શું જીવનને માટે આપણે ભરતને શરણે જવું ? પરંતુ સ્વામીને છોડીને જવામાં આપણને તેનો જ ભય રહે છે. હે આર્યો ! તમે પ્રભુના વિચારને બાણુનારા અને નિત્ય તેમની પાસે રહેનારા છો, તેથી હવે કાર્યમાં મૂઠ બની ગયેલા એવા અમારે શું કરવું ? તે કહો.'

તેઓએ કહ્યું કે-‘સ્વયંભૂરમણ સગુરુનો અંત જો પામી શકાય તો જ પ્રભુનો ભાવ (વિચાર) બાણી શકાય. (તે સમુદ્રનો અંત પામવો દુર્લભ છે. તેમ પ્રભુનો વિચાર બાણી શકવો દુર્લભ છે.) અગાઉ તો અમે સ્વામીની આજ્ઞા પ્રમાણે કરતા હતાં પણ હાલમાં તો પ્રભુ મૌન કરી રહ્યા છે એટલે કાંઈ આજ્ઞા કરતા જ નથી; તેથી જેમ તમે કાંઈ બાણુતા નથી તેમ અમે પણ કાંઈ બાણુતા નથી. આપણુ સર્વાની સમાન ગતિ છે, તેથી તમે કહો તે પ્રમાણે અમે કરીએ.’ પછી તેઓ સર્વે એક વિચાર કરી ગંગા નદીની નજીકના વનમાં ગયા અને ત્યાં સ્વેચ્છાએ કંદમૂળ, ક્ષ્ણાદિકનો આહાર કરવા લાગ્યા. ત્યારથી વનવાસી અને કંદક્ષ્ણાદિનો આહાર કરનારા જટાધારી તાપસો પૃથ્વીમાં પ્રવર્ત્યા.

તે કચ્છ મહાકચ્છના નમિ અને વિનમિ નામે વિનયવાન પુત્રો હતા. તેઓ પ્રભુએ દીક્ષા લીધા અગાઉ તેમની આજ્ઞાથી દૂર દેશમાં ગયા હતા. ત્યાંથી પાછા આવતાં તેમણે પોતાના પિતાને તે વનમાં જોયા. તેમને જોઈ તેઓ ચિંતવવા લાગ્યા કે ‘વૃષભનાથ જેવા નાથ છતાં અનાથની પેઠે આપણા પિતાઓ આવી દશાને કેમ પામ્યા ? તેમને પહેરવાનાં ઝીણા વસ્ત્ર ક્યાં અને આ ભિદલ લોકોને યોગ્ય વસ્ત્ર વસ્ત્ર ક્યાં ? શરીર પર લગાવવાનો અંગરાગ ક્યાં અને આ પશુને યોગ્ય પૃથ્વીની રજ ક્યાં ? પુષ્પવડે ગુચેલ કેશપાશ ક્યાં અને આ વટવૃક્ષની જેવી લાંબી જટા ક્યાં ? હસ્તીનું આરોહણ ક્યાં અને પાળાની જેમ પગે ચાલવું ક્યાં ?’ આવી રીતે ચિંતવી તેઓએ પોતાના પિતાને પ્રણામ કર્યા અને સર્વે હકીકત પૂછી. કચ્છ મહાકચ્છે કહ્યું-‘ભગવાન ઋષભધ્વજ પ્રભુએ રાજ્ય છોડી ભરતા-દેકને સર્વ પૃથ્વી વહેંચી આપી વ્રત ગ્રહણ કર્યું છે. હાથી જેમ ઇંદુનું લક્ષણ કરે તેમ અમે સઘળાઓએ તેમની સાથે સાહસથી વ્રત ગ્રહણ કર્યું છે, પરંતુ ક્ષુધા, તૃષ્ણા, શીત અને આતપ વિગેરેના કલેશથી પીડા પામીને, ગધેડા અથવા અચ્ચર જેમ પોતા પર રહેલ ભારને છોડી દે તેમ અમે વ્રતને છોડી દીધું છે. અમે જો કે પ્રભુની પ્રમાણે વર્તવાને સમર્થ થઈ શક્યા નહિ તો પણ ગૃહસ્થાવાસ અંગીકાર ન કરતાં આ તપોવનમાં વસીએ છીએ.’ એ પ્રમાણે સાંભળ્યા પછી ‘અમે પણ પ્રભુની પાસે પૃથ્વીનો ભાગ માગીએ. એમ કહી તે નમિ તથા વિનમિ પ્રભુના ચરણ સમીપે આવ્યા. પ્રભુ નિઃસંગ છે એવું નહીં બાણુનારા તેઓએ પ્રતિમારૂપે (કાઉસગ્ગ ધ્યાને) રહેલા સ્વામીને પ્રણામ કરી વિનમિ કરી-‘અમને બંનેને દૂર દેશાંતર મોકલી તમે ભરત વિગેરે પુત્રોને પૃથ્વી વહેંચી આપી અને અમને ગાયના પગલા પ્રમાણુ પણ પૃથ્વી આપી નથી, માટે હે વિશ્વનાથ ! હવે પ્રસાદ કરીને તે આપો. આપ દેવના દેવે એવો અમારો શો દોષ જોયો છે કે જેથી આપણું તો દૂર રહ્યું, પરંતુ અમને ઉત્તર પણ આપતા નથી ?’ તેઓ બંનેએ આ પ્રમાણે કહ્યું; પણ પ્રભુએ તે અવસરે તેમને કાંઈ પણ ઉત્તર આપ્યો નહીં. કેમકે મમતા રહિત પુરુષો

આ લોક સંગ ધી ચિંતાથી લેપાતા નથી. 'પ્રભુ કાંઈ પણ બોલતા નથી પણ એઓ-જ આપણી ગતિ છે. (એમને જ આપણે અનુસરવાનું છે.)' એવો નિશ્ચય કરી તે બંને પ્રભુની સેવા કરવા લાગ્યા. સ્વામીના સમીપે ભાગની રજ શાંત કરવાને હુમેશાં તેઓ જળાશયથી કમળપત્રમાં જળ લાવી પ્રભુની સમીપે છાંટવા લાગ્યા. ધર્મચક્રવર્તી ભગવંતની આગળ સુગંધથી મહવાળા થયેલા મધુકરોથી યુક્ત પુષ્પગુચ્છે લાવીને તેઓ પાથરવા લાગ્યા. જેમ સર્વચંદ્ર અહર્નિશ મેરુપર્વતની સેવા કરે તેમ તેઓ હુમેશાં પ્રભુના પાર્શ્વભાગમાં બિલા રહી ખડ્ગ ખેંચીને સેવા કરવા લાગ્યા અને દરરોજ ત્રિકાળ અંજલિ બેટી પ્રણામ કરી યાચના કરવા લાગ્યા—'હિ સ્વામિન્ ! અમને રાજ્ય આપો, તમારા સિવાય બીજો કોઈ અમારે સ્વામી નથી.'

એક વખતે પ્રભુના ચરણને વંદન કરવા શ્રદ્ધાવાન નાગકુમારનો અધિપતિ ધરણેંદ્રે ત્યાં આવ્યો. તેણે બાળકની પેઠે સરલ એવા, તે બંને કુમારોને રાજલક્ષ્મીની યાચના કરતા અને ભગવંતની સેવા કરતા આશ્ચર્યથી બોલ્યા. નાગરાજે અમૃતના ઝરા જેવી વાણીથી તેમને કહ્યું 'તમે કોણ છો ? અને દૃઢ આગ્રહ કરીને શું યાચો છો ? જ્યારે જગત્પતિએ વર્ષ પર્યંત ઇચ્છિત મહાદાન અવિચ્છિન્નપણે આપ્યું ત્યારે તમે ક્યાં ગયા હતા ? હાલ તો સ્વામી નિર્ભય, નિષ્પરિગ્રહ, પોતાના શરીરમાં પણ આકાંક્ષારહિત અને શેષતોષથી વિમુક્ત થયા છે.' આ પણ પ્રભુનો સેવક છે એમ ધારી નમિ તથા વિનમિએ માનપૂર્વક તેને કહ્યું—'આ અમારા સ્વામી છે અને અમે એમના સેવક છીએ. તેમણે આજ્ઞા કરી અમને કોઈ સ્થાને મોકલ્યા પછી ભરત વિગેરે પોતાના સર્વ પુત્રોને રાજ્ય વહેંચી આપ્યું. જે કે તેમણે સર્વસ્વ આપી દીધું છે તો પણ અમને તેઓ રાજ્ય આપશે. તેમની પાસે તે છે કે નથી એવી સેવકે શા માટે ચિંતા કરવી ? સેવકે તો સેવા કરવી.' એમ સાંભળી ધરણેંદ્રે તેમને કહ્યું—'તમે ભરત પાસે જઈ યાચના કરો; તે પ્રભુનો પુત્ર હોવાથી પ્રભુ તુલ્ય છે.' તેમણે કહ્યું—'આ વિશ્વના સ્વામીને પ્રાપ્ત કર્યા પછી તેમને મૂકી અમે બીજો સ્વામી કરશું નહીં; કેમકે 'કલ્પવૃક્ષને મેળવ્યા પછી કેરડાના વૃક્ષતું કોણ સેવન કરે ?' અમે પરમેશ્વરને છોડી બીજાની પાસે યાચના નહીં કરીએ. શું આતક પક્ષી મેઘ સિવાય બીજાની યાચના કરે ? ભરત વિગેરેતું કલ્યાણ થાઓ ! તમારે શા માટે ચિંતા કરવી પડે છે ? અમારા સ્વામીથી જે થવાતું હોય તે થાઓ, તેમાં બીજાને શું ?'

આવી તેમની યુક્તિથી નાગરાજ હર્ષ પામ્યો અને કહ્યું— "હું પાતાલપતિ છું અને આ સ્વામીનો સેવક છું. તમને શાળાશ છે. તમે મોટા ભાગ્યવાળા અને મોટા સત્વવાળા છો કે જેથી તમારી 'આ સ્વામી જ સેવવા યોગ્ય છે. બીજા નહીં' એવી દૃઢ પ્રતિજ્ઞા છે. આ ત્રિભુવનસ્વામીની સેવાથી બધું પાશથી આકૃષ્ટ થઈ હોય તેમ રાજ્યસંપત્તિઓ પુરુષની આગળ આવે છે; લટકી રહેલા ફળની પેઠે પુરુષોને વૈતાલ્ય પર્વત ઉપરના વિદ્યાધરોનું સ્વામીપણ આ મહાત્માની સેવાથી સુલભ છે અને એમની સેવા કરવાથી પગ નીચે રહેલા નિધાનની પેઠે ભુવનાધિપતિની લક્ષ્મી પણ વિનાપ્રયાસે પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રભુને સેવનારા પુરુષોને બધું કામણથી વશ થઈ હોય તેમ વ્યંતરેંદ્રની લક્ષ્મી વશ થઈને નમે છે; જે સૌભાગ્યવંત પુરુષ આ સ્વામીની સેવા કરે છે તેને સ્વયંવરવધુની પેઠે જ્યોતિષ્પતિની લક્ષ્મી સત્વર વરે છે; વસંતઋતુથી જેમ વિચિત્ર પુષ્પોની સમૃદ્ધિ થાય તેમ એમની

સેવાથી ઈંદ્રની લક્ષ્મીઓ પ્રાપ્ત થાય છે; જાણે મુક્તિની નાની બહેન હોય તેવી અને દુર્લભ એવી અહુમિંદ્રની લક્ષ્મી પણ એમના સેવનથી શીઘ્ર મળે છે અને એ જગત્પતિની સેવા કરનાર પ્રાણી પુનરાવૃત્તિ રહિત સદાનંદમય પદ(મોક્ષ)ને પણ પામે છે. વધારે શું કહીએ? પણ એમની સેવાથી પ્રાણી તેમની પેઠે જ આ લોકમાં ત્રણ ભુવનનો અધિપતિ અને પરલોકમાં સિદ્ધરૂપ થાય છે. હું આ પ્રભુનો દાસ છું અને તમે તેમના જ કિંકર છો; તેથી તમને તેમની સેવાના ફળરૂપ વિદ્યાધરોનું 'ઐશ્વર્ય' આપું છું. એ તમને સ્વામીની સેવાથી જ પ્રાપ્ત થયું છે એમ જાણો, કેમકે પૃથ્વી ઉપર અરુણનો ઉદ્યોત થાય છે તે સૂર્યથી જ થયેલો હોય છે.' એ પ્રમાણે કહી તેમને પાઠ કરવાથી જ સિદ્ધિને આપનારી ગૌરી અને પ્રજ્ઞાસિ વિગેરે અડતાળીશ હજાર વિદ્યાઓ આપી અને આજ્ઞા કરી કે 'તમે વૈતાલ્ય ઉપર જઈ બને શ્રેણિમાં નગરો વસાવી અક્ષય રાજ્ય કરો.' પછી તેઓ ભગવંતને નમન કરી, પુષ્પકું નામનું વિમાન બનાવી, તેમાં આડઠ થઈ પત્નગપતિની સાથે જ ચાલ્યા. પ્રથમ તેઓએ પોતાના પિતા કચ્છ મહાકચ્છની પાસે જઈ સ્વામિસેવારૂપ વૃક્ષના ફળરૂપી તે નવીન સંપત્તિની પ્રાપ્તિ નિવેદન કરી અને પછી અયોધ્યાના પતિ ભરતરાય પાસે આત્મઋદ્ધિ વિદિત કરી. માની પુરુષોના માનની સિદ્ધિ પોતાનું સ્થાન બતાવવાથી જ સફળ થાય છે. પછી સર્વ સ્વજન તથા પરિજનોને સાથે લઈ ઉત્તમ વિમાનમાં બેસી તેઓ વૈતાલ્ય પર્વત તરફ ચાલ્યા.

વૈતાલ્ય પર્વત પ્રાંત ભાગમાં લવણ સમુદ્રના તરંગમૂઢથી યુગ્મિત થયેલો છે અને જાણે પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાનો માનદંડ હોય તેવો જણાય છે. ભરતક્ષેત્રના દક્ષિણ અને ઉત્તર ભાગની મધ્ય સીમારૂપ તે પર્વત ઉત્તર દક્ષિણ પચાસ યોજન વિશાળ છે. પૃથ્વીમાં સવા છ યોજન રહેલો છે અને પૃથ્વી ઉપર પચીસ યોજન ઊંચો છે. જાણે બાહુ પ્રસારિત કર્યા હોય તેમ હિમાલયે ગંગા અને ત્રિંધુ નદીથી તેનું આલિંગન કર્યું છે. ભરતાઈની લક્ષ્મીના વિશ્રામને માટે કીડાધર હોય તેવી ખંડપ્રભા અને તમિસ્રા નામની ગુફાઓ તેની અંદર આવેલી છે. ચૂલિકા વડે જેમ મેરુપર્વત શોભે છે તેમ શાશ્વત પ્રતિમા યુક્ત સિદ્ધાયતન કુટથી તે પર્વત અદ્ભુત શોભાવાળો દેખાય છે. જાણે નવીન કંઠાભરણ હોય તેવા વિવિધ રત્નમય અને દેવતાઓના લીલાસ્થાનરૂપ નવ શિખરોને તેણે ધારણ કર્યા છે. દક્ષિણ અને ઉત્તર બાજુએ વિશ યોજન ઊંચે જાણે વસ્ત્રો હોય તેવી વ્યંતરોની બે નિવાસશ્રેણિઓ તે પર્વત ઉપર રહેલી છે. મૂળથી ચૂલિકા પર્વત મનોહર સુવર્ણની શિલામય તે પર્વત, જાણે સ્વર્ગનું એક પાઠકટક (પગનું આભરણ-કડું) પૃથ્વી ઉપર પડ્યું હોય તેવો જણાય છે. પવને ચલાયમાન કરેલા વૃક્ષની શાખારૂપ ભુજાઓથી જાણે દૂરથી બોલાવતો હોય એવા તે વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર નમિ તથા વિનમિ આવી પહોંચ્યા.

નમિરાજ્યે પૃથ્વીથી ઠસ યોજન ઊંચે તે પર્વત ઉપર દક્ષિણ શ્રેણિએ પચાસ નગરો વસાવ્યા. કિન્નર પુરુષોએ જ્યાં પ્રથમ ગાયન કરેલું છે એવું બાહુકેતુ, પુંડરીક, હરિકેતુ, સેતકેતુ, સર્પારિકેતુ, શ્રીબાહુ, શ્રીગૃહ, લોહાર્ગલ, અરિજય, સ્વર્ગલીલા, વજ્રર્ગલ, વજ્રવિમોક, સહીસારપુર, જયપુર, સુકૃતમુખી, ચતુર્મુખી, બહુમુખી, સ્તા, વિસ્તા, આખંડલપુર, વિલાસયોનિપુર, અપરાજિત, ઠાંચીદામ, સુવિનય, નલ:પુર, ક્ષેમકંકર, સહચિન્હપુર

કુસુમપુરી, સજ્યંતી, શકપુર, જ્યંતી, વૈજ્યંતી, વિજ્યા, ક્ષેમકેરી, ચંદ્રલાસપુર, રવિલાસપુર, સખ્તભૂતલાવાસ, સુવિચિત્ર, મહાદ્વપુર, ચિત્રકૂટ, ત્રિકૂટ વૈશ્રવણકૂટ, શશિપુર, રવિપુર, વિમુખી, વાહની, સુમુખી, નિત્યોદ્યોતિની અને રથનુપુરચક્રવાલ એવાં તે નગર અને નગરીઓના નામ રાખ્યાં. એ પચાસ નગરોની મધ્યમાં આવેલ (રથનૂ પુરચક્રવાલ) નગરમાં નમિએ નિવાસ કર્યો.

ધરણેંદ્રના શાસનથી ઉત્તર શ્રેણિમાં તેવી જ રીતે વિનમિએ તત્કાળ સાઠ નગર વસાવ્યાં. અર્જુની, વારુણી, વૈરિમ્હારિણી, કેલાશવારુણી, વિદ્યુદ્દ્રીપ, કિલિકિલ, આર્યૂઝામણી, ચંદ્રભાભૂષણ, વંશવત્, કુસુમચૂલ, હંષગર્ભ, મેઘક, શંકર, લક્ષ્મીહર્મ્યા, આમર, વિમલ, અસુમત્કૃત, શિવમંદીર, વસુમતી, સર્વસિદ્ધસ્તુત, સર્વશત્રુજ્ય, કેતુમાલાંક, ઈંદ્રકાંત, મહાનંદન, અશોક, વીતશોક, વિશોક, સુખાલોક, અલકતિલક, નલસ્તિલક, મંદિર, કુમુદકુંઢ, ગગનવહ્નલ, સુવતીતિલક, અવનીતિલક, સગંધર્વ, સુક્રતાહાર, અનિમિષવિષ્ટપ, અશિન્વાલા, ગુરુબાલા, શ્રીનિકેતપુર, નયશ્રીનિવાસ, રત્નકુલિશ, વસિષ્ટાશ્રય, દ્રવિણુજ્ય, સલદ્રક, ભદ્રાશયપુર, દેનશિખર, ગોક્ષીરવરશિખર, વૈર્યક્ષાલશિખર, ગિરિશિખર, ધરણી, વારુણી, સુદર્શનપુર, દુર્ગ, દુર્દાર, મહેંદ્રવિજ્ય, સુગંધિની, સુરત, નાગપુર, અને રત્નપુર એ નામનાં સાઠ નગર અને નગરીઓની મધ્યમાં પ્રધાનરુપે રહેલાં ગગનવહ્નલ નામના નગરમાં ધરણેંદ્રની આજ્ઞાથી વિનમિએ નિવાસ કર્યો. વિદ્યાધરોની મહત્ ઋદ્ધિવાળી તે બંને શ્રેણિ બાણે તેની ઉપર રહેલ વ્યંતરની શ્રેણિના પ્રતિબિંબ હોય તેવી શોભતી હતી. તેઓએ ખીન્ન અનેક ગામ અને શાખાનગર(પરાં) કર્યાં અને સ્થાનયોગ્યતા પ્રમાણે કેટલાએક જન પદ પણ સ્થાપ્યાં, જે જે જનપદથી લાવીને ત્યાં માણસોને વસાવ્યાં તે તે નામથી ત્યાં દેશ કર્યાં. એ સર્વ નગરોમાં હૃદયની પેઠે સભાની અંદર નમિ તથા વિનમિએ નાલિનંદનને સ્થાપિત કર્યાં. વિદ્યાધરે વિદ્યાથી દુર્મંદ થઈને દુર્વિનયી ન થાય તે માટે ધરણેંદ્રે એવી મર્યાદા સ્થાપન કરી કે 'જે દુર્મંદવાળા પુરુષો જિનેશ્વર, જિનચૈત્ય, ચરમશરીરી અને કાયેત્સર્ગે રહેલા કોઈપણ મુનિનો પરાજ્ય કે ઉલ્લંઘન કરશે તેઓને લક્ષ્મી જેમ આલસ્યચુકત પુરુષોને તજે તેમ વિદ્યાઓ તત્કાળ તણ દેશે. વળી જે વિદ્યાધર પોતાની સ્ત્રીને મારી નાંખશે અને ઇચ્છા ન કરનારી પરસ્ત્રી સાથે રમશે તેને પણ વિદ્યાઓ તત્કાળ છોડી દેશે.' નાગપતિએ એ મર્યાદા ઊંચે સ્વરે કહી સંભળાવીને તે યાવચ્ચંદ્રદીવાકર રહે તેટલા માટે તેને રત્નલિત્તિની પ્રશસ્તિમાં લેખિત કરી. પછી નમિવિનમિને બંનેને વિદ્યાધરના સભપણે પ્રસાદ સહિત સ્થાપિત કરી ખીણ કેટલીક વ્યવસ્થા કરી નાગપતિ અંતર્ધાન થયા.

પોતપોતાની વિદ્યાઓના નામથી વિદ્યાધરોની સોળ નિકાય (જાતિ) થઈ. તેમાં ગૌરી વિદ્યાથી ગૌરેય થયા, મનુ વિદ્યાથી મનુ થયા, ગાંધારી વિદ્યાથી ગાંધાર થયા, માનવી વિદ્યાથી માનવ થયા, કૌશિકી વિદ્યાથી કૌશિકી થયા, ભૂમિતુંડ વિદ્યાથી ભૂમિતુંડક થયા, મૂલવીર્ય વિદ્યાથી મૂલવીર્યક થયા, શંકુકા વિદ્યાથી શંકુક થયા, પાંડુકી વિદ્યાથી પાંડુક થયા, પાર્વતી વિદ્યાથી પાર્વત થયા, વંશાલયા વિદ્યાથી વંશાલય થયા, પાંસુમૂલ વિદ્યાથી પાંસુમૂલક થયા અને વૃક્ષમૂલ વિદ્યાથી વૃક્ષમૂલક થયા. એ સોળ નિકાયના જે ભાગ કરીને

નમિ અને વિનમિ રાજ્યે આઠ આઠ વિભાગ ગ્રહણ કર્યાં. પોતપોતાની નિકાયમાં પોતાની કાયાની પેઠે ભક્તિથી તેઓએ વિદ્યાધિપતિ દેવતાનું સ્થાપન કર્યું. નિત્ય વૃષભસ્વામીની મૂર્તિની પૂજા કરનારા તેઓ ધર્મને બાધા ન આવે એવી રીતે કાળ નિર્ગમન કરતાં દેવતા સંદેશ ભોગ ભોગવવા લાગ્યા. બાણે ખીબ શક ને ઇશાન ઇંદ્રો હોય તેમ તેઓ બંને કોઈ કોઈ વખત જંબૂદ્વીપની જગતિના બળકટકને વિષે કાંતાઓ સહિત ક્રીડા કરતા હતા, કોઈ વખત સુમેરુ પર્વત ઉપરના નંદનાદિક વનોમાં પવનની પેઠે ઇચ્છાપૂર્વક આનંદ: સહિત વિહાર કરતા હતા, કોઈ વખતે શ્રાવકની સંપત્તિનું એ જ ક્ષણ છે એમ ધારી નંદીશ્વરાદિ તીર્થોમાં શાશ્વત પ્રતિમાનું અર્ચન કરવાને જતા હતા, કોઈ વખતે વિદેહાદિ ક્ષેત્રોમાં શ્રી અર્હંતના સમવસરણની અંદર જઈને પ્રભુની વાણીરૂપ અમૃતનું પાન કરતા હતા અને હરણુ જેમ કાન ઊંચા કરીને ગાયન સાંભળે તેમ કોઈ વખતે આરણ્યમુનિઓ પાસેથી તેઓ ધર્મદેશના સાંભળતા હતા. સમકિત અને ગાક્ષીણુ ભંડારને ધારણુ કરનારા તેઓ વિદ્યાધરેથી આવૃત્ત થઈને ત્રણ વર્ગ(ધર્મ, અર્થ અને કાર્મ)ને બાધા ન આવે તેવી રીતે રાજ્ય કરતા હતા.

કચ્છ અને મહાકચ્છ જેઓ રાજતાપસ થયા હતા તેઓ ગંગા નદીના દક્ષિણ તટ ઉપર મૃગની પેઠે વનચર થઈને ફરતા હતા અને બાણે જંગમ વૃક્ષો હોય તેમ વલ્કલ ભૂત્રથી તેઓ શરીરનું આચ્છાદન કરતા હતા. વમન કરેલા અન્નની પેઠે ગૃહસ્થાશ્રમીના આચારનો તેઓ સ્પર્શ પણ કરતા નહોતા. ચતુર્થ અને છઠ્ઠું વિગેરે તપવડે ધાતુનું શોષણ થવાથી ઘણું કૃશ થયેલું તેમનું શરીર ખાલી પડેલી ધમણની ઉપમાને ધારણુ કરતું હતું. પારણાને દિવસે પણ સડી ગયેલાં અને ભૂમિ ઉપર પડી ગયેલાં પાંદડાં અને ક્ષ્ણાદિકનું અશન કરી ભગવાનનું હૃદયમાં ધ્યાન કરતા ત્યાં જ રહ્યા હતા.

ભગવાન વૃષભસ્વામી આર્ય અનાર્ય દેશમાં મૌનપણે વિચરતા હતા. એક વર્ષ પર્વત નિરાહારપણે રહેલા પ્રભુએ વર્ષપ્રાંતે વિચાર્યું કે 'દીપક જેમ તેલવડે જ બળે છે, અને વૃક્ષ જેમ બળથી જ ટકે છે તેમ પ્રાણીઓના શરીર આહારથી જ રહે છે. તે આહાર પણ બેંતા-બેંતા દોષ સહિત હોય તો સાધુએ માધુકરી વૃત્તિથી લિક્ષા વડે યોગ્ય અવસરે ગ્રહણ કરવો યુક્ત છે. ગયેલા દિવસોની પેઠે હજી પણ આહાર નહીં લેતાં હું અભિગ્રહ કરીને રહીશ તો મારું શરીર તો રહેશે; પરંતુ જેમ આ ચાર હજાર મુનિઓ, ભોબન નહીં મળવાથી પીડિત થઈ ભગ્ન થયા તેમ ખીબ મુનિઓ ભંગ પામશે.' આવો વિચાર હૃદયમાં ધારીને પ્રભુ લિક્ષા માટે સર્વ નગરમાં મંડનરૂપ ગજપુર નગરે આવ્યા. તે નગરમાં બાહુબલીના પુત્ર સોમપ્રભ રાજાના શ્રેયાંસ નામે કુમારે તે સમયે સ્વપ્નમાં એવું બોયું કે 'ચોતરફ કાંઈ સ્યામ થયેલા એવા સુવર્ણગિરિ(મેરુ)ને મેં દ્રુધના ઘડાથી અભિષેક કરી ઉજવવા કર્યો.' સુબુદ્ધિ નામના શેઠે એવું સ્વપ્ન બોયું કે 'સૂર્યથી વ્યવેલા સહસ્ર કિરણો શ્રેયાંસકુમારે પાછા સૂર્યમાં આરોપણુ કર્યાં અને તેથી સૂર્ય અતિ પ્રકાશમાન થયો.' સોમયશા રાજાએ એવું સ્વપ્ન બોયું કે 'ઘણાં યત્રુઓએ ચોતરફ રૂંધેલા

૧ મધુકર-અમર જેમ અનેક પુષ્પો ઉપર ભેસી જરા જરા રસ ચુસી પોતાની તૃપ્તી કરે પણ પુષ્પોને કીલામણા ન ઉપભવે તેમ મુનિ પણ અનેક ધરેથી થોડા થોડા આહાર ગ્રહણુ કરે. ગુરુરથને પીઠાશરી ન થાય તેવી વૃત્તિને માધુકરી વૃત્તિ સમજવી.

કોઈ શબ્દોએ પોતાના પુત્ર શ્રેયાંસની સહાયથી જ્ય મેળવ્યો.' ત્રણે જણોએ પોતપોતાના સ્વપ્નનો વૃત્તાંત પરસ્પર કહ્યો પણ તેનો નિર્ણય નહીં કરી શકવાથી પાછા પોતપોતાના સ્થાન પ્રત્યે ગયા. જાણે તે સ્વપ્નનો નિર્ણય પ્રગટ કરવાનું ધારતા હોય તેમ પ્રભુએ તે જ દિવસે ભિક્ષાને માટે હસ્તિનાપુરમાં પ્રવશે કર્યો. એક સંવત્સર સુધી નિરાહાર રહેલા છતાં પણ ઋષભની લીલાથી ચાલ્યા આવતા પ્રભુ હર્ષ સહિત નગરલોકોના જોવામાં આવ્યા.

પ્રભુને જોઈ પૌરલોકો સંભ્રમથી ઊઠી ઢોડીને પરદેશથી આવેલા બંધુની પેઠે તેમની આસપાસ વીંટળાઈ વળ્યા. કોઈ કહેવા લાગ્યા—હે પ્રભુ ! તમે અમારા ઘર ઉપર અનુગ્રહ કરો, કેમકે વસંતઋતુની પેઠે તમે ચિરકાળે દેખાયા છો. કોઈ કહે—સ્વામિન્ ! સ્નાન કરવાને યોગ્ય જળ, તેલ, વસ્ત્ર અને પીડી વિગેરે પદાર્થો તૈયાર છે, તેથી આપ સ્નાન કરો અને પ્રસન્ન થાઓ. કોઈ કહે—હે ભગવંત ! મારાં ઉત્તમ ચંદન, કપૂર, કસ્તૂરી અને યજ્ઞકર્મને ઉપયોગમાં લાવી મને કૃતાર્થ કરો. કોઈ કહે—હે જગરત્ન ! કૃપા કરી અમારા રત્ન અલંકારોને આપના અંગમાં આરોપણ કરી અલંકૃત કરો. કોઈ કહે—હે સ્વામિન્ ! મારે મંદિરે પધારી આપના અંગને અનુકૂલ રેશમી વસ્ત્ર પહેરી તેને પવિત્ર કરો. કોઈ કહે—હે દેવ ! દેવાંગના જેવી મારી કન્યાને આપ ગ્રહણ કરો, આપના સમાગમથી અમે ધન્ય થયા છીએ. કોઈ કહે—હે રાજકુંવર ! કીડાથી પણ આપ પગે શા માટે ચાલો છો ? પર્વત જેવા આ મારા કુંજર ઉપર આરૂઢ થાઓ. કોઈ કહે—સૂર્યાશ્વ સમાન મારા ઘોડાને આપ ગ્રહણ કરો, આતિથ્યનું ગ્રહણ ન કરવાથી અમને અયોગ્ય કેમ કરો છો ? કોઈ કહે—આ જાતિવંત ઘોડાઓ જોડેલા મારા રથનો સ્વીકાર કરો. આપ સ્વામી જ્યારે પગથી ચાલો ત્યારે એ રથની અમારે શું જરૂર છે ? કોઈ કહે—હે પ્રભુ ! આ પાકાં આગ્રહણને આપ ગ્રહણ કરો, સ્નેહીજનોનું અપમાન ન કરવું જોઈએ. કોઈ કહે—હે એકાંતવત્સલ ! આ તાંબુલવલ્લીનાં પત્ર અને સોપારી પ્રસન્ન થઈને ગ્રહણ કરો. કોઈ કહે—હે સ્વામી ! અમે શો અપશય કર્યો છે કે આપ સાંભળતા જ ન હો તેમ ઉત્તર આપતા નથી ? એવી રીતે લોકો તેમની પ્રાર્થના કરતા હતા તથાપિ તે સર્વ વસ્તુને અકલ્પ્ય જાણી તેમાંનું કાંઈ પણ ન સ્વીકારતાં ચંદ્ર જેમ નક્ષત્રે નક્ષત્રે ફરે તેમ પ્રભુ ઘેર ઘેર ફરતા હતા. પક્ષીઓના પ્રાતઃકાળના કોલાહલની પેઠે નગરજનોનો તે કોલાહલ પોતાના ભુવનમાં રહેલા શ્રેયાંસના સાંભળવામાં આવ્યો. તેણે 'એ શું છે ?' તે જાણવાને છડીદારને મોકલ્યો. તે છડીદાર સર્વ વૃત્તાંત જાણી પાછો આવી અંજલિ જોડી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો—

રાજાઓની પેઠે પોતાના મુગટોથી ભૂતલનો સ્પર્શ કરી પાદપીઠ આગળ આજોડતા ઈંદ્રો દ્વ ભક્તિથી જેમનું સેવન કરે છે, સૂર્ય જેમ પદાર્થોને ખતાવે તેમ જેઓએ આ લોકમાં માત્ર અનુકંપાથી સર્વને આજીવિકાના ઉપાયરૂપ કર્મો ખતાવ્યાં છે, દીક્ષા ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છાવાળા જેમણે ભરત વિગેરેને અને તમને પણ પોતાની શેષા (પ્રસાદી)ની પેઠે આ ભૂમિ આપી છે અને જેણે સર્વ સાવધ વસ્તુનો પરિહાર કરી અષ્ટકર્મરૂપી મહાપંકને શોષણ કરવા માટે શ્રીખતા આતપરૂપ તપને સ્વીકાર્યું છે, તે ઋષભદેવ પ્રભુ નિઃસંગ-મમતા સહિત નિરાહારપણે પોતાના પાદસંચારથી પૃથ્વીને પવિત્ર કરતા વિચરે છે. તેઓ સૂર્યના આતપથી ઉદ્દેગ પામતા નથી અને છાંયાથી ખુશી થતા નથી. પરંતુ પર્વતની પેઠે બન્નેમાં સમાનભાવ રાખે છે. જાણે વજ્રકાયવાળા હોય તેમ શીતમાં વિરક્ત થતા

નથી, ઉચ્ચમાં આસક્ત થતા નથી અને જ્યાં ત્યાં રહે છે. સંસારરૂપી હસ્તીમાં કેશરીસિંહ સમાન તે પ્રભુ યુગમાત્ર દૃષ્ટિ કરતા, એક કીડી પણ પીડા ન પામે તેવી રીતે પાદસંચાર કરે છે. પ્રત્યક્ષ નિર્દેશ કરવાને યોગ્ય અને ત્રણ જગતના દેવ-તે તમારા પ્રપિતા-મહા ભાગ્યયોગે અહીં આવી ચડ્યા છે. ગોવાળની પછવાડે જેમ ગાયો હોડે તેમ પ્રભુની પછવાડે હોડનારા સર્વ પૌરુષનોનો આ મધુર કોલાહળ છે.

પ્રભુને આવેલા સાંભળી તરકાળ તે યુવરાજ પાળાઓનું પણ ઉદ્દલંઘન કરીને પગે ચાલતો હોડયો. યુવરાજને છત્ર અને ઉપાન રહિત હોડતો જોઈને જાણે તેની છાયા હોય તેમ તેની સર્વ સભા પણ છત્ર તથા ઉપાન તણ હાથને હોડી. સંબ્રમથી યુવરાજના કુંડળ ચપલ થતા હતા તેથી જાણે શ્રેયાંસ પુનઃ સ્વામીની પાસે ખાળલીલા આચરતો હોય તેમ ચોલતો હતો. પોતાના ગૃહાંગણમાં આવેલા પ્રભુના ચરણકમલમાં આજોટી બ્રમને ઉત્પન્ન કરનારા પોતાના કેશોથી તેણે માર્જન કર્યું. તેણે જોડીને જગતપતિને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી. જાણે હર્ષાશ્રુથી પ્રક્ષાલન કરતો હોય તેમ ચરણમાં નમસ્કાર કર્યો અને પછી જાણે થઈ પૂર્ણિમાના ચંદ્રને જેમ ચક્રોર જુએ તેમ પ્રભુના સુખકમલનું અવલોકન કરવા લાગ્યો. 'આવો વેશ મેં કયાંક જોયો છે' એમ ચિંતવતાં તેને વિવેકવૃક્ષના ખીજરૂપ જાતિસ્મરણ ઉત્પન્ન થયું અને જાણે કે "પૂર્વે પૂર્વવિદેહ ક્ષેત્રમાં લગવંત વજ્રનાભ નામે ચક્રવર્તી હતા ત્યારે હું તેનો સારથી હતો અને તે જ ભવમાં સ્વામીના વજ્રસેન નામે પિતા હતા તેમને આવા તીર્થકરના ચિહ્નવાળા મેં જોયા હતા. વજ્રનાભે વજ્રસેન તીર્થકરના ચરણ સમીપે દીક્ષા લીધી ત્યારે મેં પણ એમની સાથે દીક્ષા લીધી હતી. તે વખતે વજ્રસેન અહંતાના સુખથી મેં સાંભળ્યું હતું કે-આ વજ્રનાભ ભસ્ત્રખંડમાં પ્રથમ તીર્થકર થયે. સ્વયંપ્રભાકિકના ભવોમાં મેં એમની સાથે જ બ્રમણ કર્યું હતું. તેઓ હાલ મારા પ્રપિતામહપણે વર્તે છે, તેમને મેં ભાગ્યયોગે આજે દીક્ષા. તે પ્રભુ આજે જાણે સાક્ષાત્ મોક્ષ હોય તેમ સર્વ જગતનો અને મારો અનુ-ગ્રહ કરવા પ્રધાર્યા છે." તે આમ વિચારે છે એવામાં કોઈએ આવીને નવીન ઈશ્વરસથી સંપૂર્ણ ભરેલા ઘડાઓ હર્ષપૂર્વક શ્રેયાંસકુમારને ભેટ કર્યા, એટલે (જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી) નિર્દોષ ભિક્ષા દેવાના વિધિને જાણનારા તેણે પ્રભુને કહ્યું-હિ લગવન ! આ કલ્પનીય રસ ગ્રહણ કરો.' પ્રભુએ અંજલિ જોડી હસ્તરૂપી પાત્ર તેની આગળ ધર્યું, એટલે તેણે ઈશ્વરસના કુંભો લઈ લઈને તેમાં ખાલી કરવા માંડ્યા. લગવાનના હસ્તપાત્રમાં ઘણો રસ સમાયો, પણ શ્રેયાંસના હૃદયમાં તેટલો હર્ષ સમાયો નહીં. સ્વામીની અંજલિમાં આકાશે જેની શિખા લમ થયેલી છે એવો રસ જાણે કરી ગયો હોય તેમ સ્થંભિત થઈ ગયો, કેમકે તીર્થકરો અચિંત્ય પ્રભાવવાળા હોય છે. પ્રભુએ તે રસથી પારણું કર્યું અને સુર, અસુર તથા મનુષ્યોના નેત્રોએ તેમના દર્શનરૂપી અમૃતથી પારણું કર્યું. તે સમયે જાણે શ્રેયાંસના શ્રેય (કલ્યાણ)ની ખ્યાતિ કરનારા ચારણ ભાટ હોય તેમ આકાશમાં પ્રતિનાદથી વૃદ્ધિ પામેલા હુંડુભિઓ ધ્વનિ કરવા લાગ્યા. મનુષ્યોનાં નેત્રના આનંદાશ્રુની વૃદ્ધિની સાથે આકાશમાંથી દેવતાઓએ રતનની વૃદ્ધિ કરી. જાણે પ્રભુના ચરણથી પવિત્ર થયેલી પૃથ્વીને પૂજવાને માટે હોય તેમ દેવતાઓ તે સ્થળે આકાશમાંથી પંચવર્ણના પુષ્પની વૃદ્ધિ કરવા લાગ્યા. સર્વ દેવવૃક્ષના કુસુમસમૂહથી-સંચય કરેલ હોય તેવા ગંધોદકની વૃદ્ધિ દેવતાઓએ કરી અને જાણે આકાશને વિચિત્ર વાદળામય કરતા હોય તેમ દેવતાઓ તથા મનુષ્યો ઉજ્જવળ

વસ્ત્રોનો ઉત્ક્રેષ્ઠ કરવા લાગ્યા. (તીર્થંકરને પ્રતિલાભવાથી એ પાંચ દિવ્ય પ્રગટ થયા). વૈશાખ માસની શુકલ તૃતીયાના દિવસે આપેલું તે જ્ઞાન અક્ષય થયું, તેથી તે પર્વ અક્ષય તૃતીયાના નામથી અદ્યાપિ સુધી પ્રવર્તે છે. જગતમાં જ્ઞાનધર્મ શ્રેયાંસથી પ્રવર્ત્યે અને આક્રીનો સર્વ વ્યવહાર અને નીતિનો ક્રમ ભગવંતથી પ્રવર્ત્યે.

પ્રભુએ કરેલ પારણાંથી અને તે વખતે થયેલ રત્નાદિકની વૃદ્ધિથી વિસ્મય પામી રાજાઓ અને નગરલોકો શ્રેયાંસના મંદિરમાં આવવા લાગ્યા. કચ્છ અને મહાકચ્છ વિગેરે ક્ષત્રિયતાપસો પણ પ્રભુના પારણાની વાત સાંભળવાથી અત્યંત હર્ષવંત થઈને ત્યાં આવ્યા. રાજાઓ, નાગરિકો અને જનપદજનો રોમાંચ વડે પ્રકુલ્લિત થઈ શ્રેયાંસને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા— ‘હો કુમાર ! તમે ધન્ય છો અને પુરુષોમાં શિરોમણી છો, કેમકે તમારો આપેલ ઈક્ષુરસ પણ સ્વામીએ ગ્રહણ કર્યો અને અમે સર્વસ્વ આપતા હતા તો પણ તેને તૃષ્ણુતુલ્ય ગણીને પ્રભુએ સ્વીકાર્યું નહીં. અમારા ઉપર પોતે પ્રસન્ન થયા નહીં. પ્રભુ એક વર્ષ સુધી ગ્રામ, આકર, નગર અને અટવીમાં ફર્યા તો પણ અમારું કોઈનું આતિથ્ય ગ્રહણ કર્યું નહીં; તેથી ભક્તપણાનું માન ધરાવનાર અમને ધિઃકાર છે ! અમારા મંદિરમાં વિશ્રામ કરવો તથા અમારી વસ્તુનું ગ્રહણ કરવું તે તો ફૂર રહ્યો, પણ આજ સુધી વાણીથી પણ પ્રભુએ અમને સંભવિત કર્યા નહીં. જેમણે પૂર્વે લાગેા પૂર્વ સુધી અમારું પુત્રોની પેઠે પાલન કર્યું છે તે પ્રભુ હમણાં બહુ પરિચય જ ન હોય તેમ અમારી સાથે વર્તે છે.’

શ્રેયાંસે કહ્યું— ‘તમે એમ શા માટે કહો છો ? આ સ્વામી પૂર્વની પેઠે હાલમાં પરિગ્રહધારી રાજા નથી; પણ હમણાં તો તેઓ સંસારરૂપી આવર્ત(ભમરી)થી નિવૃત્ત થવાને માટે સમગ્ર સાવધ વ્યાપારનો ત્યાગ કરીને યતિ થયેલા છે. જે ભોગના ઈચ્છક હોય તે સ્નાન—અંગરાગ—આભૂષણ અને વસ્ત્રોનો સ્વીકાર કરે, પણ તેથી વિરક્ત થયેલા પ્રભુને તે વસ્તુઓની શી જરૂર હોય ? જેઓ કામને વશ હોય તે કન્યાનો સ્વીકાર કરે પણ કામદેવને છૂતનારા સ્વામીને તો કામિનિઓ અત્યંતપણે પાપાણુ સમાન છે. જે પૃથ્વીના રાજ્યની ઈચ્છાવાળા હોય તે હાથી, ઘોડા વિગેરે ગ્રહણ કરે, પણ સંયમરૂપી સામ્રાજ્યને ગ્રહણ કરનારા પ્રભુને તો એ સર્વ દગ્ધ થયેલા વસ્ત્ર જેવા છે. જે હિંસક હોય તે સજીવ ફલાદિ ગ્રહણ કરે, પણ આ ઈયાણુ પ્રભુ તો સર્વ જીવને અભય આપનારા છે તેથી તેઓ ફક્ત એપણીય, કલ્પનીય અને પ્રાસુક અજ્ઞાદિકને ગ્રહણ કરે છે; પણ તમે મુગ્ધ લોકો તે બહુતા નથી.’

તેઓએ કહ્યું— ‘યુવરાજ ! આ શિલ્પાદિક જે આજે પ્રવર્તે છે તે પૂર્વે પ્રભુએ ખતાવેલ છે તે ઉપરથી સર્વ લોકો બહુ છે અને તમે જે કહો છો તે તો કાંઈ સ્વામીએ જણાવ્યું નથી તેથી અમે કાંઈ બહુતા પણ નથી. તમે આ શી રીતે બણ્યું ? એ કહેવાને આપ યોગ્ય છો, માટે કૃપા કરી કહો.’

યુવરાજે કહ્યું— ‘અંધના અવલોકનથી જેમ ઝુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય તેમ ભગવંતના દર્શનથી મને ભતિસ્મરણ થયું છે. સેવક જેમ એક ગામથી ધીજે ગામ બંધ તેમ સ્વર્ગ અને મૃત્યુલોકમાં વારાફરતી આઠ ભવ સુધી હું સ્વામીની સાથે ફર્યો છું. આ ભવથી અતિકાંત થયેલા ત્રીભ ભવમાં વિદેહભૂમિમાં ભગવંતના પિતા વજ્રસેન નામે તીર્થંકર

હતા. તેમની પાસે પ્રભુએ દીક્ષા લીધા પછી મેં પણ દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી. તે જન્મના સ્મરણથી આ સમગ્ર મારા જાણવામાં આવ્યું. તેમજ ગર્હ રાત્રે મને, મારા પિતાને અને સુબુદ્ધિ શ્રેષ્ઠીને આવેલા સ્વપ્નનું પ્રત્યક્ષ રૂપ પ્રાપ્ત થયું. મેં સ્વપ્નમાં શ્યામ મેરુને દ્વંધથી પ્રક્ષાલિત કરેલા જોયા હતા, તેથી આજે આ પ્રભુ કે જેઓ તપથી કૃશ થયેલા હતા તેમને ઇશ્વરસ વડે મેં પારણું કરાવ્યું અને તેથી તેઓ શોભવા લાગ્યા. મારા પિતાએ શત્રુની સાથે જેમને યુદ્ધ કરતા જોયા હતા તે પ્રભુ, તેમણે મારા પારણાની સહાયથી પરિષદરૂપ શત્રુઓનો પરાલભ કર્યો. સુબુદ્ધિ શ્રેષ્ઠીએ 'સૂર્યમંડળથી પડેલાં સહસ્રકિરણોને પાછાં મેં આરોપિત કર્યાં અને તેથી સૂર્ય અધિક શોભવા લાગ્યો, એવું સ્વપ્ન જોયું હતું તે સૂર્ય સમાન આ ભગવંતનું સહસ્રકિરણરૂપ કેવળ બ્રહ્મ થયેલું તેને મેં આજે પારણાથી જોડી દીધું અને તેથી ભગવંત શોભવા લાગ્યા.' આ પ્રમાણે સાંભળીને સર્વે શ્રેયાંસ પ્રત્યે 'બહુ સારું, બહુ સારું' એમ કહેતાં હર્ષ પામીને પોતપોતાને સ્થાને ગયાં.

શ્રેયાંસને ઘરે પારણું કરી જગતપતિ સ્વામી ત્યાંથી અન્ય સ્થાને વિહાર કરી ગયા; કેમકે છદ્મસ્થ તીર્થ કર એક ઠેકાણે રહેતા નથી. ભગવંતના પારણાના સ્થાનનું કોઈ માણસ ઉલ્લંઘન ન કરે એમ ધારી શ્રેયાંસે ત્યાં રત્નમય પીઠ કરાવી. જાણે પ્રભુના સાક્ષાત ચરણ હોય તેમ ભકિતના સમૂહથી નમ્ર થઈ તે રત્નપીઠની ત્રિકાળ પૂજા કરવા લાગ્યો. આ શું છે? એમ લોકો પૂછતા હતા ત્યારે 'એ આદિકર્તાનું મંડળ છે.' એમ શ્રેયાંસ કહેતા હતા. પછી બ્યાં બ્યાં પ્રભુએ ભિક્ષાનું ગ્રહણ કર્યું ત્યાં ત્યાં લોકો તે પ્રમાણે પીઠિકા કરતા હતા. તેથી અનુક્રમે 'આદિત્યપીઠ' એ રીતે પ્રવત્સું.

એક વખત કુંજર જેમ નિકુંજમાં પ્રવેશ કરે તેમ પ્રભુ સાયંકાળે બાહુબલી દેશમાં બાહુબલીની તક્ષશીલાપુરી સમીપે આવ્યા અને તે નગરીના બહારના ઉદ્યાનમાં કાચોતસરો રહ્યા. ઉદ્યાનપાલકે જઈને બાહુબલિને તે વૃત્તાંત નિવેદન કર્યું. તરતજ બાહુબલિ રાજાએ પુરસ્કારોને આજ્ઞા કરી કે- 'નગરમાં હાટોની વિચિત્ર શોભા કરી નગરને શણગારો.' એવી આજ્ઞા થતાં જ નગરમાં દરેક સ્થાને લટકતી મોટી લુગોથી વટેમાર્ગના મુગટને ચુંબન કરતી કદલીસ્તંભની તોરણમાલિકાઓ શોભવા લાગી. જાણે ભગવંતના દર્શન કરવાને માટે દેવતાઓના વિમાનો આવ્યાં હોય તેમ દરેક માર્ગે રત્નપાત્રથી પ્રકાશમાન માંચાઓ શોભવા લાગ્યા. પવને આંદોલિત કરેલી ઉદામ પતાકાની પંકિતના મિષથી જાણે તે નગરી સહસ્ર ભુજવાળી થઈને નૃત્ય કરતી હોય તેવી શોભવા લાગી અને આજે બાહુબલિને કરેલી નવીન કુંકુમજળના છંટકાવથી જાણે મંગળ અંગરાગ કર્યો હોય તેવી આખા નગરની પૃથ્વી જણાવા લાગી. ભગવંત દર્શનની ઉત્કંઠારૂપ અંદ્રના દર્શનથી તે નગર કુમુદના ખંડની પેઠે વિકાશ પામ્યું (નિદ્રા રહિત થયું). હું પ્રાતાઃકાળે સ્વામીના દર્શનથી મારા આત્માને અને લોકોને પાવન કરીશ એવી ઇચ્છાવાળા બાહુબલીને તે રાત્રિ મહિના જેવી થઈ પડી. અહીં આ રાત્રિ પ્રભાતરૂપ થતાં પ્રતિમાસ્થિતિ સમાપ્ત કરીને પ્રભુ વાયુની પેઠે બીજે સ્થળે વિહાર કરી ગયા.

૧ પ્રભુને આહારનો અંતરામ હતો. આહાર વિના શરીર ટકે નહીં અને શરીર વિના કેવળજ્ઞાનનો સંભવ નહીં; માટે આહાર આપવાથી શ્રેયાંસે ભષ્ટ થયેલા કેવળને જોડી દીધું એમ કહ્યું છે.

પ્રાતઃકાળે બાહુબલિએ ઉપવન તરફ જવાની તૈયારી કરી. તે સમયે બાણે ઘણા સૂર્યો હોય તેમ મ્હોટા મુગટધારી મંડળેશ્વરો તેની ચોતરફ વીંટળાઈ વળ્યા હતા; ઉપાયોનાં બાણે મંદિર હોય અને અંગવાળાં બાણે અર્ધશાસ્ત્રો હોય તેવા-શુકાદિકની જેવા ઘણા મંત્રીઓથી તે આવૃત્ત થયો હતો; બાણે ગુપ્ત પાંખોવાળા ગરુડો હોય તેવા જગતને ઉલ્લંઘન કરવામાં વેગવંત-ચોતરફ ઉભેલા લાખો તુરંગોથી તે દીપતો હતો. ઝરતા મદનલગ્ની વૃષ્ટિથી બાણે નિર્ઝરણવાળા પર્વતો હોય તેવા પૃથ્વીની રજ શાંત કરનારા ઊંચા હસ્તીઓથી તે શોભતો હતો અને બાણે પાતાળકન્યાઓ હોય તેવી સૂર્યને નહીં જોનારી વસંતશ્રી વિગેરે અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ પણ તેમની આસપાસ તૈયાર થઈ બિલી હતી. તેની બે બાજુએ બિલેલી આમરધારી વારાંગનાઓ વડે તે રાજહંસ સહિત ગંગા યમુનાએ સેવેલ પ્રયાગ જેવો જણાતો હતો. તેના મસ્તક ઉપર મનોહર શ્વેત છત્ર રહેલું હતું, તેથી પૂર્ણિમાની અર્ધ રાત્રિના અંદ્રવડે જેમ પર્વત શોભે તેમ તે શોભતો હતો, દેવનંદી (ઈંદ્રનો પ્રતિહાર) જેમ ઈંદ્રને તેમ સુવર્ણની છડીવાળો પ્રતિહાર તેની આગળ માર્ગને બતાવતો ચાલતો હતો. બાણે શ્રીદેવીના પુત્ર હોય તેવાં રત્નાભરણોથી ભૂષિત થયેલા નગરના અસંખ્ય શાહુકારો અધારૂઠ થઈ તેની પછવાડે ચાલવાને તૈયાર થઈ રહ્યા હતા અને પર્વતની શિલાના પૃષ્ઠ ઉપર જેમ યુવાન સિંહ બેસે તેમ ઈંદ્રની પેઠે બાહુબલિ રાજ ભદ્ર બાતિના શ્રેષ્ઠ હસ્તીના સ્કંધ ઉપર આરૂઠ થયો હતો. ચૂલિકાથી જેમ મેરુ પર્વત શોભે તેમ મસ્તકમાં તરંગિત કાંતિવાળા રત્નમય મુગટથી તે વિરાજમાન હતો, તેના મુખની શોભાએ છતેલા જંબૂદ્વીપના બે અંદ્રો બાણે તેની સેવા કરવાને આવ્યા હોય તેવાં મુક્તામય કુંડળો તેણે ધારણ કર્યાં હતાં. લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ હૃદય ઉપર સ્થૂલ મુક્તા-મણિમય હાર તેણે પહેર્યો હતો, તે બાણે તે મંદિરનો કિલ્લો હોય તેવો લાગતો હતો; હસ્તના મૂલમાં બલિવંત સુવર્ણના બે બાજુબંધ પહેર્યા હતા, તેથી બાણે ભુભરૂપી વૃક્ષને નવીન લતાથી વેદિત કરીને દઢ કર્યાં હોયની એમ જણાતું હતું; હસ્તના મણિબંધ (કાંડા) ઉપર મુક્તામણિનાં બે કંકણો ધર્યાં હતાં, તે લાવણ્યરૂપી સરિતાના તીર ઉપર રહેલા ફીણ જેવાં જણાતાં હતાં અને કાંતિથી આકાશને પલ્લવિત કરનારી બે મુદ્રિકા તેણે પહેરી હતી તે બાણે સર્પની કૃષ્ણાના જેવી શોભાવાળા હાથના બે મોટા મણિઓ હોય તેવી શોભતી હતી. અંગ ઉપર તેણે સૂક્ષ્મ અને શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કર્યું હતું, પણ શરીર પર કરેલા અંદનના વિલેપનથી તેનો ભેદ જણાતો નહોતો. પૂર્ણિમાનો અંદ્ર જેમ અંદ્રિકાને ધારણ કરે તેમ ગંગાના તરંગ-સમૂહની સ્પર્ધા કરનાર સુંદર વસ્ત્ર તેણે ચોતરફ ધારણ કર્યું હતું, બાતબાતની ધાતુમય સમીપ રહેલી ભૂમિથી જેમ પર્વત શોભે તેમ વિચિત્ર વર્ણથી સુંદર એવા અંદરના વસ્ત્રથી તે શોભતો હતો. બાણે લક્ષ્મીને આકર્ષણ કરવારૂપ ક્રીડા કરવાતું તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર હોય તેવા વજ્રને તે મહાબાહુ પોતાના હાથમાં ફેરવતો હતો અને બંદીલોકો જ્ય જ્ય શબ્દથી દિશામુખને પૂરતા હતા આવી રીતે બાહુબલિ રાજ ઉત્સવપૂર્વક સ્વામીના ચરણથી પવિત્ર થયેલા ઉપવન નજીક આવ્યો. પછી જેમ આકાશથી ગરુડ ઉતરે તેમ હસ્તી ઉપરથી ઉતરી, છત્રાદિકનો ત્યાગ કરી બાહુબલિએ ઉદાનમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાં તેણે અંદ્ર સહિત આકાશ જેવું અને અમૃત સહિત સુધાકુંડ જેવું પ્રભુ વિનાતું ઉદાન બોધ્યું. મોટી ઇચ્છાવાળા તેણે 'નેત્રને આનંદદાયક ભગવંત ક્યાં છે?' એમ ઉદાનપાલકોને પૂછવા માંડ્યું. તેઓએ કહ્યું—'રાત્રિની પેઠે પ્રભુ પણ કાંઈક આગળ ચાલ્યા ગયા. અમને ખબર પડ્યા

પછી અમે આપને કહેવા આવતા હતા તેવામાં આપ અહીં 'પધાર્યા' એ વૃત્તાંત સાંભળી તક્ષશિલા નગરીનો અધિપતિ બાહુબલિ હડપચીએ હાથ મૂકી નેત્રમાં અશ્રુચુકત થઈ ખેદ કરતો ચિંતા કરવા લાગ્યો.—'અરે ! આજે હું પરિચન સહિત સ્વામીની પૂજા કરીશ' એવો મારો મનોરથ ખારી જમીનમાં વાવેલાં વૃક્ષખીજની પેઠે વ્યર્થ થયો. લોકોના અનુગ્રહની ઇચ્છાથી મેં ઘણો વિલાંબ કર્યો તેથી મને ધિક્કાર છે ! આવા સ્વાર્થના બ્રંશવડે મારી મૂખતા પ્રગટ થઈ ! સ્વામીના ચરણકમળને અવલોકન કરવામાં અંતરાય કરનારી આ વૈરિણી રાત્રિને અને મારી મતિને ધિક્કાર છે ! સ્વામીને હું આ વખતે જોતો નથી તેથી આ પ્રભાત પણ અપ્રભાત છે, બાનુ પણ અભાનુ છે અને નેત્ર પણ અનેત્ર છે. 'અહા ! ત્રિભુવનપતિ રાત્રે આ સ્થળે પ્રતિમારૂપે રહ્યા અને નિર્લજ્જ બાહુબલિ પોતાના મહેલમાં સૂઈ રહ્યો !' આવી ચિંતાથી વ્યાપ્ત થયેલા બાહુબલિને જોઈ શોકરૂપી શક્યને વિશલ્ય કરનારી વાણીથી તેના મુખ્ય સચિવે કહ્યું—'હો દેવ ! મેં અહીં આવેલા સ્વામીને જોયા નહીં એવો શોક શા માટે કરો છો ! કેમકે તે પ્રભુ હમેશાં તમારા હૃદયમાં વાસ કરીને રહેલા દેખાય છે. વળી અહીં તેમના વજ્ર, અંકુશ, ચક્ર, કમલ, ધ્વજ અને મત્સ્યથી લાંછિત થયેલા ચરણ-ચાસ જોવાથી લાવવડે સ્વામીને જ જોયા છે એમ માનો.' સચિવનાં એ પ્રમાણેનાં વાક્યો સાંભળી અંતઃપુર અને પરિવાર સહિત સુનંદાના પુત્ર બાહુબલિએ પ્રભુના તે ચરણખિંબને વંદના કરી. આ ચરણખિંબને હવે પછી કોઈ અતિક્રમ ન કરે એવી બુદ્ધિથી તેની ઉપર તેણે રત્નમય ધર્મચક્ર સ્થાપન કર્યું. આઠ યોજન વિસ્તારવાળું, ચાર યોજન ઊંચું અને સહસ્ર આશવાળું તે ધર્મચક્ર બાણે આપું સૂર્યગિંબ હોય એવું શોભવા લાગ્યું. ત્રણ જગત્પતિ પ્રભુના અતિશયના પ્રભાવથી દેવતાઓથી પણ થવું દુષ્કર એવું તે ચક્ર બાહુબલિએ જોયું. પછી તત્કાળ તેણે સર્વ જગ્યાએથી લાવેલાં પુષ્પોથી તેની પૂજા કરી, તેથી બાણે ત્યાં ફૂલનો પર્વત હોય એવું જણાવા લાગ્યું. નંદીશ્વરદ્વીપે જેમ ઈંદ્ર અક્રૂાઈ મહોત્સવ કરે તેમ તેણે ત્યાં ઉત્તમ સંગીત અને નાટકાદિકથી અદ્ભુત અક્રૂાઈ મહોત્સવ કર્યો. પછી તેની પૂજા કરનાર તથા રક્ષા કરનાર માણસોને તે ઠેકાણે નિરંતર રહેવાની આજ્ઞા કરી તથા ચક્રને નમસ્કાર કરી બાહુબલિ રાજ્ય પોતાની નગરીમાં ગયો.

એ પ્રમાણે પવનની પેઠે સ્વતંત્રપણે અને અસ્ખલિત રીતે વિહાર કરનારા, વિવિધ પ્રકારના તપમાં નિષ્ઠા રાખનારા, બુદ્ધા બુદ્ધા પ્રકારના આભિગ્રહ કરવામાં ઉચ્ચકત, મૌનપણું ધારણ કરેલ હોવાથી યવનાડંબ વિગેરે મ્લેચ્છ દેશોમાં રહેનારા અનાર્થ પ્રાણીઓને પણ દર્શનમાત્રથી ભદ્રીક કરનારા અને ઉપસર્ગ તથા પરિષદને સહન કરનારા પ્રભુએ એક હબ્બર વર્ષ એક દિવસની જેમ વ્યતીત કર્યાં. અનુક્રમે તેઓ મહાનગરી અયોધ્યાના પુરિમતાલ નામના શાખાનગર^૧ આવ્યા. તેની ઉત્તર દિશામાં બાણે ખીણું નંદનવન હોય તેવા શકટમુખ નામના ઉદ્યાનમાં પ્રભુએ પ્રવેશ કર્યો. અઠમ તપ કરીને વટવૃક્ષ નીચે પ્રતિમારૂપે રહેલા પ્રભુ અપ્રમત્ત^૨ નામના ગુણસ્થાનને પામ્યા. પછી અપૂર્વકરણમાં^૩ આરૂઢ થઈ સવિચાર-પૃથક્ત્વવિતક^૪ નામના શુક્લધ્યાનના પહેલા પાયાને પ્રાપ્ત થયા. ત્યાર પછી અનિવૃત્તિબાહર ગુણકાણાને તથા સૂક્ષ્મસંપશ્ય^૫ ગુણકાણાને પામીને તે જ ધ્યાનવડે ક્ષણવારમાં ચૂર્ણ કરેલા

૧ શાખાનગર-પરં. ૨ સાતમું ગુણકાણું. ૩ આહમું ગુણકાણું. ૪ શુક્લધ્યાનનો પહેલો પાયો. ૫ નવમું ગુણકાણું. ૬ દશમું ગુણકાણું.

એવા લોકોને હજીને પછી ચૈક્યશ્રુતઅવિચાર નામના શુકલધ્યાનમાં ઝીંજા પાયાને પામીને અત્યક્ષણે ક્ષણવારમાં ક્ષીણમોહ^૧ નામના ગુણુઠાણુને પ્રાપ્ત થયા. પછી પાંચ જ્ઞાનાવરણીય, ચાર દર્શનાવરણીય અને પાંચ પ્રકારના અંતરાયકર્મનો નાશ કરવાથી સર્વ ધાતિકર્મનો તેમણે નાશ કર્યો. એ પ્રમાણે વ્રત લીધા બાદ સહસ્ર વર્ષ વીત્યા પછીના સદ્ગુન માસની કૃષ્ણ એકાદશીને દિવસે ચંદ્ર ઉત્તરાષાઠા નક્ષત્રમાં આવ્યો હતો એવે વખતે પ્રાતઃકાળમાં પ્રભુને બાણે હાથમાં રહેલ હોય એમ ત્રણે જગતને ખતાવનારું ત્રિકાળવિષય જ્ઞાન (કેવળજ્ઞાન) ઉત્પન્ન થયું. તે સમયે દિશાઓ પ્રસન્ન થઈ, વાયુ સુખાકારી વાવા લાગ્યો અને નારકીના છાવેને પણ ક્ષણવાર સુખ થયું.

હવે બાણે સ્વામીના કેવળજ્ઞાનના ઉત્સવને માટે પ્રેરતા હોય તેમ સર્વ ઈંદ્રોના આસન તે વખતે કંપાયમાન થયાં. બાણે પોતપોતાના દેવલોકના દેવતાઓને યોલાવવાના કાર્યમાં ઉદ્યત થઈ હોય તેમ દેવલોકમાં સુંદર શબ્દવાળી ઘંટાઓ વાગવા માંડી. પ્રભુના ચરણ સમીપે જવાને ઇચ્છતા એવા સૌધર્માધિપતિએ ચિંતવન કયું કે તરત જ ઐરાવલ્યુ દેવ ગજરૂપે થઈ તેમની સમીપે આવ્યો. સ્વામીને બેવાની ઇચ્છાથી બાણે જંગમ મેરુપર્વત હોય તેમ પોતાના શરીરને લક્ષ્યોજન પ્રમાણુ વીસ્તારીને તે હસ્તી શોભવા લાગ્યો. તેના અંગની બરફ જેવી પ્રવેલ કાંતિવડે તે હસ્તી બાણે ચોતરફ દિશાઓને ચંદનતું વિલેપન કરતો હોય એમ જણાતો હતો. તેના ગંડસ્થળમાંથી ઝરતા અતિસુગંધી મહજળવડે તે સ્વર્ગની અંગણુભૂમિને કસ્તુરીના સ્તબકથી અંકિત કરતો હતો. બાણે એ બાબુએ પંખા હોય તેવા પોતાના અપલ કણ્ઠાલવડે કપોલતળમાંથી ઝરતા મહના ગંધથી અંધ થયેલા મધુકરોના સમૂહને તે નિવારતો હતો. પોતાના કુંભસ્થળના તેજથી તેણે બાળસૂર્યના મંઠલનો પરાભવ કર્યો હતો અને અનુકંમે પુષ્ટ અને ગોળાકાર એવી શુંઢથી તે નાગરાજને અનુસરતો હતો. મધુ જેવી કાંતિવાળા તેનાં નેત્ર અને ઢાંત હતાં, તામ્રપત્રના જેવું તેનું તાળવું હતું અને ભંભાની જેવી ગોળ તથા સુંદર તેની શ્રીવા હતી. ગાત્રના અંતરાળ ભાગ વિશાળ હતા, પશુષ ચડાવેલા ધનુષ જેવો પૃષ્ઠ ભાગ હતો, કૃશ ઉદર હતું અને ચંદ્ર-મંડળના જેવા નખમંડળથી તે અંકિત હતો. તેના નિઃશ્વાસ હીર્ષ અને સુગંધી હતો, તેની કરાંશુલી (શુંઢનો અમ્ભાગ) હીર્ષ અને ચલિત હતો અને તેના ઓષ્ઠપણવ, ગુર્જેદ્રિય અને પુચ્છ ઘણાં હીર્ષ હતાં. એ બાબુએ રહેલા ચંદ્ર અને સૂર્યથી જેમ મેરુ પર્વત અંકિત હોય છે તેમ એ પડખે રહેલી એ ઘંટાઓથી તે અંકિત હતો. દેવવૃક્ષના પુષ્પથી ગુથેલી તેની એ બાબુની દોરડીઓ હતી. બાણે આઠ દિશાની લક્ષ્મીની વિભ્રમભૂમિઓ હોય તેવા સુવર્ણપટ્ટથી અલંકૃત કરેલાં આઠ લલાટ અને આઠ મુખવડે તે શોભતો હતો. બાણે મોટા પર્વતનાં શિખર હોય તેવા દંઠ, કાંઈકે વાંકા, વિસ્તારવાળા અને ઉન્નત એવા દરેક મુખમાં આઠ આઠ ઢાંત શોભતા હતા. દરેક ઢાંત ઉપર સ્વાદુ અને નિર્મળ જળવાળી એક એક પુષ્કરિણી હતી, તે દરેક વર્ષધર પર્વત ઉપર રહેલા દ્રહ જેવી શોભતી હતી. દરેક પુષ્કરિણીમાં આઠ આઠ કમલ હતાં, તે બાણે જળદેવીએ જળની બહાર મુખ કર્યાં હોય તેવાં જણાતાં હતાં. પ્રતિકમલે આઠ આઠ વિશાળ પત્રો હતા, તે બાણે કીડા કરતી દેવાંગનાઓને વિશ્રામ લેવાના દ્વીપો

૧ મારમું ગુણુઠાણુ. ૨ પુષ્કરિણી-વાવ.

હોય તેવા શોભતા હતા. દરેક પત્ર ઉપર ચાર પ્રકારના અભિનયથી^૧ યુક્ત એવા બુદ્ધા બુદ્ધા આઠ આઠ નાટકો શોભતા હતા અને તે દરેક નાટકમાં બાણે સ્વાહીષ્ટ રસના કલ્પોલની સંપત્તિવાળા ઝરા હોય તેવા ધત્રીશ ધત્રીશ પાત્રો^૨ હતા. એવા ઉત્તમ ગજેન્દ્ર ઉપર અમ આસનમાં ઈંદ્ર પરિવારસહિત આરૂઢ થયો. હસ્તિના કુંભસ્થળથી તેની નાસિકા ઢંકાઈ ગઈ. પરિવાર સહિત ઈંદ્ર ગજપતિ ઉપર બેઠો. એટલે બાણે અખિલ સૌધર્મ દેવલોક હોય એવો તે હસ્તી ત્યાંથી ચાલ્યો. અનુક્રમે પોતાના શરીરને સંક્ષિપ્ત કરતો—બાણે પાલક વિમાન હોય તેમ તે હસ્તી પ્રભુએ પવિત્ર કરેલા ઉદાનમાં કાણુવારમાં આવી પહોંચ્યો. બીજા અચ્યુત વિગેરે ઈંદ્રો પશુ 'હું' પહેલો બઉ', 'હું' પહેલો બઉ' એવી ત્વરાથી દેવસમૂહ સાથે આવી પહોંચ્યા.

તે અવસરે વાયુકુમાર દેવતાએ માનનો ત્યાગ કરી સમવસરણને માટે એક યોગન પૃથ્વીનું માર્જન કર્યું. મેઘકુમારના દેવતાઓએ સુગંધી જળની વૃષ્ટિથી પૃથ્વીનું સિંચન કર્યું, તેથી બાણે પૃથ્વી પોતે જ પ્રભુ પધારશે એમ બાણીને સુગંધી અશ્રુથી ધૂપ અને અર્ધને ઉત્ક્રિષ્ટ કરતી હોય એમ જણાવા લાગ્યું. વ્યંતર, દેવોએ ભક્તિથી પોતાના આત્માની જેમ કિરણોવાળા સુવર્ણ, માણિક્ય અને રત્નોના પાષાણથી ઊંચું ભૂમિતળ બાંધ્યું, તેની ઉપર બાણે પૃથ્વીમાંથી ઉદ્ગત થયા હોય તેવાં અધોમુખ ડીંટવાળાં પંચરંગી અને સુગંધી પુષ્પોને વેર્યાં. અતે ચારે દિશામાં બાણે તેમની આબૂધણુભૂત કંઠીઓ હોય તેવાં રત્ન, માણિક્ય અને સુવર્ણના તોરણો બાંધી દીધાં. ત્યાં ગોઠવેલી રત્નાદિકની પૂતળીઓના દેહના પ્રતિબિંબ એકબીજામાં પડતા હતા તેથી બાણે સખીઓ પરસ્પર આલિંગિત થઈને રહેલી હોય તેવી તે ભાસતી હતી. સ્નિગ્ધ ઈંદ્રનીલ મણિઓથી ઘડેલી મગરનાં ચિત્રો નાશ પામેલા કામદેવે છોડી દીધેલા પોતાના ચિહ્નરૂપ મગરના બ્રમને ઉત્પન્ન કરતાં હતા. ભગવાનના કેવળજ્ઞાન કલ્યાણકથી ઉત્પન્ન થયેલા બાણે દિશાઓના હાસ્ય હોય તેવા પ્રવેત છત્રો ત્યાં શોભતાં હતાં. બાણે અતિહર્ષથી પૃથ્વીએ પોતે નૃત્ય કરવાને માટે પોતાની ભુબાઓ ઊંચી કરી હોય તેવી ધ્વજાઓ ફરકતી હતી અને તોરણોની નીચે સ્વસ્તિકાદિક અષ્ટમંગલિકનાં શ્રેષ્ઠ ચિહ્નો કર્યાં હતાં, તે અલિપીક જેવાં જણાતાં હતાં. સમવસરણનો ઉપલા ભાગનો પ્રથમ ગઢ વિમાનપતિઓએ^૩ રત્નમય બનાવ્યો હતો તેથી બાણે રત્નગિરિની રત્નમય મેખલા ત્યાં લાવ્યા હોય એમ જણાતું હતું અને તે ગઢ ઉપર બતબતના કાંગરાઓ બનાવ્યા હતા, તે પોતાનાં કિરણોથી આકાશને વિચિત્ર વર્ણના વઓવાળું બનાવતા હોય એમ લાગતું હતું. મધ્યમાં ન્યોતિષ્પતિ દેવતાઓએ બાણે પિંડરૂપ થયેલ પોતાના અંગની ન્યોતિ હોય તેવા સુવર્ણથી બીજા ગઢ કર્યો હતો; તે ગઢ ઉપર રત્નમય કાંગરાઓ કર્યાં હતાં તે બાણે સુરઅસુરની સ્ત્રીઓને મુખ જેવા ત્યાં રત્નમય દર્પણો રાખ્યા હોય તેવા જણાતા હતા. ભક્તિથી વૈતાલ્ય પર્વત મંડલરૂપ(ગોળ) થયો હોય તેવો રૂપાનો ત્રીજો ગઢ ભુવનપતિઓએ બાહ્યભાગ ઉપર રચ્યો હતો અને બાણે દેવતાની વાવડીઓના જળમાં સુવર્ણના કમલો હોય તેવા તે ગઢની ઉપર સુવર્ણના વિશાળ કાંગરા બનાવ્યા હતા. તે ત્રણ ગઢવાળી પૃથ્વી ભુવનપતિ, ન્યોતિષ્પતિ અને વિમાનપતિની લક્ષ્મીના એક એક ગોળાકાર કુંડળવડે શોભે તેવી શોભતી હતી. પતાકાના સમૂહવાળાં માણિક્યમય તોરણો પોતાના કિરણોથી બાણે બીજી પતાકાઓ રચતા હોય તેવા જણાતા હતા. તે દરેક ગઢને

૧ અભિનય—દેખાવના સાળા, હાવભાવ. ૨ પાત્રો—નાટક કરનારા. ૩ વૈમાનિક દેવતાઓએ.

ચાર ચાર દરવાજા હતા તે બધે ચતુર્વિધ ધર્મને કોડા કરવાના ગોખ હોય તેવા જણાતા હતા. તે દરેક દ્વારે વ્યંતરોએ મૂકેલા ધૂપના પાત્રો ઇંદ્રનીલમણિના સ્તંભની જેવી ધૂમ્રલતાને છોડતા હતા. તે સમવસરણુને દરેક દ્વારે ગઢની જેમ ચાર ચાર રસ્તા(દ્વાર)વાળી અને સુવર્ણના કમલવાળી વાપિકાએ કરી હતી અને બીજા ગઢમાં ઇશાનપૂણે પ્રભુને વિશ્રામ કરવાને માટે એક દેવછંદ રચ્યો હતો. અંદરના-પ્રથમ ગઢના પૂર્વદ્વારમાં બંને તરફ સુવર્ણના જેવા વર્ણુવાળા બે વૈમાનિક દેવતા દ્વારપાળ થઈને રહ્યા હતા, દક્ષિણ દ્વારમાં બંને બાબુએ બધે એક બીજાના પ્રતિબિંબ હોય તેવા ઉબ્બવળ વર્ણુવાળા વ્યંતર દેવતા દ્વારપાળ થયા હતા, પશ્ચિમ દ્વારમાં સાયંકાળે જેમ સૂર્ય અને ચંદ્ર સામસામા આવીને રહે તેમ રક્ત વર્ણુવાળા બે બ્યોતિષ્ક દેવતા દ્વારપાળ થયા હતા અને ઉત્તર દ્વારે બધે ઉત્તત મેઘ હોય તેવા કૃષ્ણવર્ણુવાળા બે ભુવનપતિ દેવતાઓ બંને તરફ દ્વારપાળ થઈને રહ્યા હતા. બીજા ગઢના ચારે દ્વારે બંને તરફ અનુક્રમે અભય, પાસ, અંકુશ અને મુદ્દગરને ધારણુ કરનારી શ્વેતમણિ, શોણમણિ, સ્વર્ણમણિ અને નીલમણિના જેવી કાંતિવાળી પ્રથમ પ્રમાણે ચારે નિકાયની જ્યા, વિજ્યા, અજિતા અને અપરાજિતા નામની બે બે દેવીઓ પ્રતિહાર થઈને ઊભી રહી હતી. છેલ્લા બહારના ગઢને ચાર દ્વારે તુંબરુ, ખટવાંગધારી, મનુષ્યમસ્તક માલાધારી અને જટામુગટમંડિત એ નામના ચાર દેવતાઓ દ્વારપાળ થયા હતા. સમવસરણુની મધ્યમાં વ્યંતરોએ ત્રણ કોશ ઊંચું એક ચૈત્ય (અશોક) વૃક્ષ રચ્યું હતું, તે બધે ત્રણ રત્ન(જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર)ના ઉદ્દયનો ઉદ્દેશ કરતું હોય તેવું જણાતું હતું. તે વૃક્ષની નીચે વિવિધ રનોથી એક પીઠ રચી હતી અને તે પીઠ ઉપર અપ્રતિમ મણિમય એક છંદક રચ્યો હતો. છંદકની મધ્યમાં પૂર્વ દિશા તરફ સર્વ લક્ષ્મીનો સાર હોય તેવું પાદ-પીઠ સહિત રત્નસિંહાસન રચ્યું હતું અને તેની ઉપર ત્રણ જગતના સ્વામીપણાનાં ત્રણ ચિહ્નો હોય તેવાં ઉબ્બવળ ત્રણ છત્રો રચ્યાં હતાં. સિંહાસનની બે બાબુએ બે યક્ષો બધે હૃદયમાં નહીં સમાવાથી બહાર આવેલા લક્ષિતના બે સમૂહ હોય-તેવા ઉબ્બવળ ચામરો લઈને ઊભા રહ્યા હતા. સમવસરણુના ચારે દ્વારની ઉપર અદ્ભૂત કાંતિના સમૂહવાળું એક એક ધર્મચક્ર સુવર્ણના કમલમાં રાખ્યું હતું. બીજું પણ જે જે કરવા યોગ્ય હતું તે સર્વ કૃત્ય વ્યંતરોએ કર્યું હતું, કારણ કે, સાધારણ સમવસરણુમાં તેઓ અધિકારી છે.

હવે પ્રાતઃકાળે ચાર પ્રકારના કોડો દેવતાઓથી વીંટાએલા પ્રભુ સમવસરણુમાં પ્રવેશ કરવાને આલ્યા. તે વખતે દેવતાઓ સહસ્ર પત્રવાળા સુવર્ણનાં નવ કમલો રચીને અનુક્રમે પ્રભુની આગળ મૂકવા લાગ્યા. તેમાંનાં બે બે કમલ ઉપર સ્વામી પાદ-ચાસ કરવા લાગ્યા અને દેવતાઓ તે કમલોને આગળ આગળ સંચારવા લાગ્યા. જગતપતિએ સમવસરણુના પૂર્વદ્વારથી પ્રવેશ કરી ચૈત્યવૃક્ષની પ્રદક્ષિણા કરી અને પછી તીર્થને નમસ્કાર કરી સૂર્ય જેમ પૂર્વાચલ ઉપર આરૂઠ થાય તેમ જગતના મોહરૂપી અંધકારને છેલ્લા માટે પૂર્વાભિ-મુખ સિંહાસન ઉપર પ્રભુ આરૂઠ થયા, એટલે વ્યંતરોએ બીજા ત્રણ દિશાએ રત્નાં ત્રણ સિંહાસન ઉપર લગવંતનાં ત્રણ પ્રતિબિંબો કર્યાં. દેવતાઓ પ્રભુના અંગૂઠા જેવું રૂપ કરવાને પણ સમર્થ નથી તો પણ જે પ્રતિબિંબો કર્યાં તે પ્રભુના પ્રભાવથી તેવાં જ થયાં હતાં. પ્રભુના દરેક મસ્તકની ફરતું શરીરની કાંતિવું મંડલ (ભામંડલ) પ્રગટ થયું, જેની

૧ અહીં પ્રથમ ગઢે બે બે દ્વારપાળ કલા છે, સમવસરણુ સ્તવમાં એકેક કહેલ છે.

આગળ સૂર્યનું મંડલ પણ ખદોત જેવું જણાવા લાગ્યું. પ્રતિશબ્દોથી ચારે દિશાને શબ્દાયમાન કરતી-મેઘની જેવા ગંભીર સ્વરવાણી ડુંડુલિ આકાશમાં વાગવા લાગી. પ્રભુના સમીપે એક રત્નમય ધ્વજ હતો, તે બંધે ધર્મે આ એક જ પ્રભુ છે એમ કહેવાને પોતાનો એક હાથ જોયો કર્યો હોય તેવો શોભતો હતો.

હવે વિમાનપતિઓની સ્ત્રીઓ પૂર્વદ્વારથી પ્રવેશ કરી, ત્રણ પ્રકૃષ્ટિયા હઈ, તીર્થ કર તથા તીર્થને નમસ્કાર કરી, પ્રથમ ગદમાં સાધુ સાધ્વીનું સ્થાન ઓડી હઈ, તેઓના સ્થાનની મધ્યમાં અગ્નિપૂણે જિલી રહી. ભુવનપતિ, જ્યોતિષ્ક અને વ્યંતરોની સ્ત્રીઓ દક્ષિણ દિશાના દ્વારથી પેસી અનુક્રમે પૂર્વ પ્રમાણે વિધિ કરી નૈરુચ્યપૂણે જિલી રહી. ભવનપતિ, જ્યોતિષ્ક અને વ્યંતર દેવતા પશ્ચિમ દિશાના દ્વારથી પ્રવેશ કરી પૂર્વ પ્રમાણે વિધિપૂર્વક વાયવ્ય દિશામાં બેઠા. વૈમાનિક દેવતાઓ, મનુષ્યો અને મનુષ્યસ્ત્રીઓ ઉત્તર દિશાના દ્વારથી પ્રવેશ કરી પૂર્વ વિધિ પ્રમાણે કમથી ઇશાન દિશામાં બેઠા. ત્યાં પ્રથમ આવેલાં અદ્ય ઋદ્ધિવાળા, મોટી ઋદ્ધિવાળા જે કોઈ આવે તેને નમતા અને આવનાર પ્રથમ આવેલ હોય તેને નમીને આગળ જતા. પ્રભુના સમવસરણુમાં કોઈને પ્રતિબંધ નથી, કોઈ બતની વિકથા નથી, વિરોધીઓને પણ પરસ્પર વૈર નથી તેમ કોઈને એક બીજાનો ભય નથી. બીજા ગદની અંદર તિર્યંચો આવીને બેઠા અને ત્રીજા ગદના મધ્યમાં સર્વના વાહનો રહ્યાં. ત્રીજા ગદની બહારના ભાગમાં કેટલાક તિર્યંચો, મનુષ્યો અને દેવતાઓ પ્રવેશ કરતા અને નીકળતા દેખાતા હતા. એવી રીતે સમવસરણુની રચના થયા પછી સૌધર્મકલ્પનો ઇંદ્ર અંબલિ બેડી, જગત્પતિને નમસ્કાર કરી, રોમાંચિત થઈ આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો- 'હે સ્વામિન ! પુદ્ગિનો હરિદ્ર એવો હું ક્યાં અને શુભુના પર્વત એવા આપ ક્યાં ? તથાપિ ભક્તિએ અત્યંત વાચાળ કરેલો હું આપની સ્તુતિ કરું છું. હે જગત્પતે ! રત્નો વડે રત્નાકર શોભે તેમ આપ એક જ અનંત જ્ઞાન, દર્શન, વીર્ય અને આનંદથી શોભો છો. હે દેવ ! આ ભરતક્ષેત્રમાં ઘણાં કાળથી નષ્ટ થયેલ ધર્મરૂપ વૃક્ષને પુનઃ ઉત્પન્ન કરવામાં તમે બીજા સમાન છો. વળી હે પ્રભુ ! તમારા માહાત્મ્યનો કોઈ અવધિ નથી, કારણકે પોતાના સ્થાનકે રહેલા અનુત્તર વિમાનના દેવોના સંદેહને તમે અહીં રહ્યા છતાં બંધો છો અને તે સંદેહનું નિવારણ પણ કરો છો. મોટી ઋદ્ધિવાળા અને કાંતિથી પ્રકાશી રહેલા આ સર્વ દેવતાઓનો જે સ્વર્ગમાં નિવાસ છે તે તમારી ભક્તિના લેશમાત્રનું ફળ છે. મૂખજનને અંધનો અભ્યાસ જેમ કલેશને અર્થે જ થાય છે તેમ તમારી ભક્તિ વિનાના મનુષ્યોના મોટા તપ પણ અમને માટે જ થાય છે. હે પ્રભુ ! તમારી સ્તુતિ કરનાર અને તમારો દ્વેષ કરનાર બંને ઉપર તમે તો સમાન દષ્ટિવાળા છો, પરંતુ તેઓને શુભ અને અશુભ એમ બિન્ન બિન્ન ફળ થાય છે તેથી અમને આશ્ચર્ય થાય છે. હે નાથ ! મને સ્વર્ગની લક્ષ્મીથી પણ સંતોષ નથી તેથી હું એવું માણું છું કે મારી તમારે વિષે અક્ષય અને અપાર ભક્તિ થાઓ. ' એ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી, નમસ્કાર કરી નારી, નર, નરદેવ અને દેવતાઓને અભાગે ઇંદ્ર અંબલિ બેડી રાખીને બેઠા.

અહીં અયોધ્યા નગરીમાં વિનયી ભરત ચક્રવર્તી મરુદેવા માતાને નમસ્કાર કરવાને

૧. સમવસરણુસ્તવમાં ચારે દિશાએ ચાર ધ્વજ કલા છે.

માટે પ્રાતઃકાળે ગયા. પોતાના પુત્રના વિરહથી ઉત્પન્ન થયેલા અવિશ્રાંત અશ્રુજળથી આંખમાં પડળ આવી જવાને લીધે જેનાં નેત્રકમલ હ્રસ્ત થઈ ગયાં છે એવા પિતામહીને 'આ તમારો જ્યેષ્ઠ પૌત્ર ચરણકમલમાં નમસ્કાર કરે છે' એમ જણાવી ભરતે: પ્રણામ કર્યાં. સ્વામિની મરુદેવાએ ભરતને આશીર્વા આપી અને પછી બાણે હૃદયમાં શોક સમાયે ન હોય તેમ તેમણે વાણીનો ઉદ્ગાર કહેવા માંડ્યો—'હે પૌત્ર ભરત ! મારો પુત્ર ઋષભ મને, તને, પૃથ્વીને, પ્રબલને અને લક્ષ્મીને તૃષ્ણુની જેમ છોડી એકાકી આલ્સ્યા ખ્યો. તથાપી આ મરુદેવા મૃત્યુ પામી નહીં ! મારા પુત્રના મસ્તક ઉપર અંદ્રના આતપની કાંતિ જેવું છત્ર રહેતું હતું તે ક્યાં અને હાલ છત્ર રહિત થવાથી સર્વ અંગને સંતાપ કરનારા સૂર્યનો તાપ લાગતો હશે તે ક્યાં ? પ્રથમ તો લીલા સહિત ગતિવાળા હસ્તી વિગેરે વાહનોમાં ખેસીને તે ફરતો અને હાલ પથિકની જેમ પગે ચાલે છે ! પ્રથમ તે મારા પુત્રને વારાંગનાઓ મનોહર આમર ઢોળતી અને હાલ તે ડાંસ તથા મસલાનો ઉપદ્રવ સહન કરે છે ! પ્રથમ તે દેવોએ લાવેલ દિવ્ય આહારતું ભોજન કરતો અને હાલ અલ્પભોજન સરખું લિક્ષાભોજન કરે છે. ! મોટી ઋદ્ધિવાળો તે પ્રથમ રત્નના સિંહાસન ઉપર ખેસતો અને હાલ ગેંડાની પેઠે આસનરહિત રહે છે ! પુરરક્ષક અને શરીરરક્ષકોથી રક્ષણ કરેલા નગરમાં તેની સ્થિતિ હતી તે હાલ સિંહ વિગેરે દુષ્ટ શ્યાપદોના સ્થાનરૂપ વનમાં નિવાસ કરે છે ! કર્ણને વિષે અમૃતરસામનરૂપ દિવ્યાંગનાતું ગાયન સાંભળનારો તે હાલ ઉન્મત્ત સર્પના કર્ણના વિષે સોય સમાન કુંદાડા સાંભળે છે; ક્યાં તે પૂર્વ સ્થિતિ અને ક્યાં હાલની સ્થિતિ ! અહો ! મારો પુત્ર કેટલું કષ્ટ ભોગવે છે કે જે પોતે પદ્મના ખંડની જેવો કોમળ છતાં વર્ષાઋતુમાં જળનો ઉપદ્રવ સહન કરે છે, હેમંતઋતુમાં અરણ્યની માલતીના સ્તંભની પેઠે હુમેશાં દિમપાતના ક્લેશથી પરવશ દશા ભોગવે છે અને ઉષ્ણઋતુમાં વનવાસી હસ્તીની પેઠે સૂર્યના અતિ ઠાંડણ કિરણોથી અધિક સંતાપનો અનુભવ કરે છે ! આવી રીતે સર્વ કાળ મારો પુત્ર વનવાસી થઈ આશ્રય વિનાના સાધારણ માણસની પેઠે એકાકી ફરી દુઃખપાત્ર થઈ રહ્યો છે. આવા દુઃખથી આકુળ પુત્રને બાણે દષ્ટિ આગળ હોય તેમ હું જેઉં છું અને હુમેશાં આ પ્રમાણે કહેવાથી તને પણ દુઃખી કરું છું.'

મરુદેવા માતાને આવી રીતે દુઃખાકુળ બેઈ ભરતરાબ અંજલિ બેડી અમૃતતુલ્ય વાણીથી બોલ્યો—'હે દેવી ! સ્થૈર્યના પર્વતરૂપ, વજ્રના સારરૂપ અને મહાસત્વજનોમાં શિરોમણી એવા મારા પિતાની જનની થઈને તમે આ પ્રમાણે ખેદ કેમ કરો છો ? પિતાજી હાલ સંસારસમુદ્ર તરવાને એકદમ ઉદમવંત થયા છે તેથી કંઈ આંધેલી શિલા જેવા જે આપણે તેનો તેમણે ત્યાગ કર્યો છે. વનમાં વિહાર કરનારા તેઓને તેમના પ્રભાવથી શીકારી પ્રાણીઓ પણ બાણે પાષાણુના ઘડેલા હોય તેમ ઉપદ્રવ કરવાને સમર્થ થતા નથી. ક્રુધા, તૃષ્ણા અને આતપ વિગેરે દુઃસહ પરીષદો કર્મરૂપી શત્રુઓનો નાશ કરવામાં ઉલટા પિતાજીને સહાયભૂત છે. જો આપને મારા વચન ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો થોડા જ કાળમાં તમને તમારા પુત્રને કેવળજ્ઞાન થયાના ઉત્સવની વાર્તા સાંભળીને પ્રતીતિ થશે.'

એ જ વખતે છડીદારે મહારાબ ભરતને નિવેદન કરેલા યમકે અને શમકે નામના એ પુરુષે ત્યાં આવ્યા. તેમાંના યમકે ભરતરાબને પ્રણામ કરી વિજ્ઞાપિ કરી કે—'હે દેવ ! આજે પુરિમતાલ નગરના શકટાનન ઉદ્યાનને વિષે યુગાદિનાથને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું'

છે. આવી કલ્યાણકારી વાર્તા નિવેદન કરતાં મને જણાય છે કે આપ ભાગ્યોદયવડે વૃદ્ધિ પામેા છો.' શમકે જાણે સ્વરે નિવેદન કર્યું કે 'આપણી આયુષશાલામાં હમણા ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું છે.' આ સાંભળી ભરતરાય ક્ષણવાર ચિંતામાં પડ્યા કે 'અહીં પિતાજીને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું અને અહીં ચક્ર ઉત્પન્ન થયું; પ્રથમ મારે કોની અર્ચા કરવી ?' પરંતુ 'વિશ્વને અભય આપનાર પિતાજી ક્યાં અને પ્રાણીઓનો ઘાત કરનાર ચક્ર ક્યાં ?' એમ વિચારી પ્રથમ સ્વામીની પૂજાને માટે પોતાના માણસોને તૈયારી કરવા આજ્ઞા કરી. યમક અને શમકને યોગ્ય રીતે પુષ્કળ પારિતોષિક આપી વિદાય કર્યાં અને મરુદેવા માતાને કહ્યું—'હે દેવી ! આપ હમેશાં કરુણાક્ષરથી કહેતા હતા કે મારો ભિક્ષાહારી અને એકાકી પુત્ર દુઃખનું પાત્ર છે, પણ હવે ત્રલોક્યના સ્વામીત્વને ભજનાર તે તમારા પુત્રની સંપત્તિ જુઓ.' એમ કહી માતાજીને ગજેન્દ્ર ઉપર આરૂઢ કર્યાં. પછી જાણે મૂર્તિ-માન લક્ષ્મીમય હોય તેવાં સુવર્ણ, રત્ન અને માણિક્યના આભૂષણવાળા ઘોડા, હાથી, પાયદળ અને રથો લઈ મહારાજાએ પ્રયાણ કર્યું. પોતાનાં આભૂષણોની કાંતિથી જંગમ તોરણને રચનારા સૈન્ય સહિત ચાલતા મહારાજા ભરતે દૂરથી ઉપરનો રત્નમય ગઢ જોયો. ભરતે મરુદેવા માતાને કહ્યું—'દેવી ! જુઓ ! આ દેવીઓ અને દેવતાઓએ પ્રભુનું સમ-વસરણ કર્યું છે. પિતાજીના ચરણકમલની સેવામાં ઉત્સવને પામેલા દેવતાઓનો આ જય જય શબ્દ સાંભળાય છે. હે માતા ! જાણે પ્રભુને બંદી હોય તેમ ગંભીર અને મધુર શબ્દથી આકાશમાં વાગતો દુન્દુભી આનંદ ઉત્પન્ન કરે છે. સ્વામીનાં ચરણકમલને વંદના કરનારા દેવતાઓના વિમાનોમાં થયેલ આ મોટો ઘુમ્મરીઓનો અવાજ આપણે સાંભળીએ છીએ. સ્વામીના દર્શનથી હર્ષ પામેલા દેવતાઓનો મેઘની ગર્જના જેવો આ સિંહનાદ આકાશમાં સાંભળાય છે. ગ્રામ અને રાગથી પવિત્ર થયેલી આ ગંધર્વોની ગીતિ જાણે પ્રભુની વાણીની શાસી હોય તેમ આપણને આનંદ આપે છે.' પાણીના પ્રવાહથી જેમ કાઠવ ધોવાઈ જાય તેમ ભરતનું એવું કથન સાંભળવાથી ઉત્પન્ન થયેલા આનંદાશ્રુવડે મરુદેવાની દષ્ટિમાં વળેલાં પડલ ધોવાઈ ગયાં, એટલે પોતાના પુત્રના અતિશય સહિત તીર્થ-કરપણાની લક્ષ્મી પોતાનાં નેત્રવડે જોઈ. તેના દર્શનથી થયેલા આનંદવડે મરુદેવા તન્મય થઈ ગયાં. તત્કાળ સમકાળે અપૂર્વકરણના કમથી ક્ષપકશ્રેણિમાં આરૂઢ થઈ, આઠ કર્મને શીલુ કરી કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી (તે જ વખતે આયુષ પૂર્ણ થવાથી) અંતકૃતકેવળી થઈ સ્વામિની મરુદેવા હસ્તીસ્કંધ ઉપર આરૂઢ થયેલાં જ અવ્યયપદ (મોક્ષ)ને પામ્યાં. આ અવ-સર્પિણીમાં મરુદેવા પ્રથમ સિદ્ધ થયાં. તેમના શરીરનો સહાર કરીને દેવતાઓએ ક્ષીર-સમુદ્રમાં નિક્ષિપ્ત કર્યું. ત્યાંથી આ લોકમાં મૃતકની પૂજા પ્રવર્તી. કેમકે મહાત્માઓ જે કરે તે આચરણને માટે કહવાય છે. માતા મરુદેવાને મોક્ષ પ્રાપ્ત થયેલ જાણી વાદળ-ની છાયા અને સૂર્યના તાપથી મિશ્રિત થયેલા શરદ ઋતુના સમયની જેમ હર્ષ અને શોકથી ભરત રાજા વ્યાપ્ત થયા. પછી રાજ્યચિહ્નો ત્યાગ કરી પરિવાર સહિત પગે ચાલતા તેમણે ઉત્તર દિશાના દ્વારથી સમવસરણમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં ચારેય નિકાયના દેવતા-ઓથી વીંટાઈ રહેલા અને દષ્ટિરૂપી ચક્રોને ચંદ્ર સમાન પ્રભુને ભરતેશ્વરે જોયા. ભગવંતને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, પ્રણામ કરી, મસ્તકે અંજલિ ભેડી ચક્રવર્તીએ સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

‘હે અખિલ જગન્નાથ ! હે વિશ્વને અભય આપનાર ! પ્રથમ તીર્થેશ ! હે સંસાર-

તારણ ! તમે જ્ય પામે. આજે આ અવસર્પિર્ણીમાં જન્મેલા લોકોરૂપી પશાકરને સૂર્ય સમાન તમારા દર્શનથી અંધકારનો નાશ થઈને પ્રભાત થયું છે. હે નાથ ! ભવ્ય જીવોના મનરૂપી જળને નિર્મળ કરવાની ક્રિયામાં કતકના ચૂર્ણ જેવી તમારી વાણી જ્યવંતી વર્તે છે. હે કરુણાના ક્ષીરસાગર ! જે તમારા શાસનરૂપી મહારથમાં આરૂઢ થાય છે તેઓને લોકાત્ર (મોક્ષ) દ્વર નથી. હે દેવ ! નિષ્કારણ જગતખંધુ-આપ સાક્ષાત્ જોવામાં આવો છો તેથી આ સંસારને અમે લોકાત્રથી પણ અધિક માનીએ છીએ. હે સ્વામિન્ ! આ સંસારમાં પણ નિશ્ચિત નેત્રોવડે તમારા દર્શનના મહાનંદરૂપી ગચમાં અમને મોક્ષસુખના સ્વાદનો અનુભવ થાય છે. હે નાથ ! રાગ, દ્વેષ અને કષયાદિ શત્રુઓએ રૂઢેલા આ જગતને અભયદાન દેનારા તમે ઉદ્દેષ્ટિત કરો છો (અંધનમાંથી છોડાવો છો), હે જગતપતે ! તમે તત્ત્વ જણાવો છો. તમે માર્ગ બતાવો છો અને તમે વિશ્વની રક્ષા કરો છો તેથી વિશેષ હું તમારી પાસે શું ચાચના કરું ? જેઓ અનેક જાતના ઉપદ્રવ અને સંગ્રામથી પરસ્પરતાં ગામે અને પૃથ્વીને લઈ લેનાર છે એવા આ સર્વે રાજાઓ આપની સભામાં પરસ્પર મિત્ર થઈને રહેલાં છે. તમારી પર્યાયામાં આવેલા આ હસ્તી પોતાની શુદ્ધી કેસરીસિંહના કરને^૧ આકર્ષણ કરી તેના વડે પોતાના કુંભસ્થળને વારંવાર કંડુચન કરે છે (ખજવાળે છે). આ મહિષ અન્ય મહિષની પેઠે વારંવાર સ્નેહથી પોતાની જિહ્વા વડે આ હણુહણુતા અશ્વને માર્જન કરે છે. લીલાથી પોતાના ખૂંછડાને હલાવતો આ મૃગ જિવ્યા કાન કરી અને મુખને નમાવી પોતાની નાસિકાથી આ વાઘના મુખનું આઘાણુ કરે છે (સુઘે છે.) આ તરુણ માર્જર^૨ આગળ પાછળ અને પડખે પોતાના ખચ્યાંની પેઠે ફરતા એવા મૂષકને^૩ આલિંગન કરે છે. આ ભુજંગ^૪ પોતાના શરીરનું કુંડાણું કરી આ નકુલની^૫ પાસે મિત્રની પેઠે નિર્ભય થઈને બેઠા છે. હે દેવ ! આ બીજા પણ નિરંતરના વૈરવાળા પ્રાણીઓ અહીં નિર્વૈર થઈને રહ્યા છે. આ સર્વનું કારણ તમારો અતુલ્ય પ્રભાવ છે.

મહીપતિ ભરત એવી રીતે જગત્પતિની સ્તુતિ કરી અનુક્રમે પાછો ઓસરી સ્વર્ગપતિ ઈંદ્રની પાછળ બેઠો. તીર્થનાથના પ્રભાવથી તે યોજનમાત્ર ક્ષેત્રની અંદર કોટાનુકોટી પ્રાણીઓ નિરાખાંધપણે સમાયા હતા. તે સમયે સર્વ ભાવાઓને સ્પર્શ કરનારી પાંત્રીશ અતિશયવાળી અને યોજનગામિની વાણીથી પ્રભુએ આ પ્રમાણે દેશના દેવા માંડી-

‘ આધિ, વ્યાધિ, જરા અને મૃત્યુરૂપી સેંકડો જ્વાળાઓથી આકુળ એવો આ સંસાર સર્વ પ્રાણીઓને દેહીપ્યમાન અગ્નિ જેવો છે. તેથી તેમાં વિદ્વાનોએ લેશમાત્ર પણ પ્રમાદ કરવો યુક્ત નથી, કેમકે રાત્રિએ ઉલ્લંઘન કરવાને યોગ્ય એવા મરુદેશમાં અજ્ઞાની એવો પણ કેણુ પ્રમાદ કરે ? અનેક જીવાયેનિરૂપ આવર્તાવડે આકુળ એવા સંસાર-સમુદ્રમાં અટન કરતા જંતુઓને ઉત્તમ રત્નની પેઠે આ મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત થવો દુર્લભ છે. દોહડ પૂરવાથી જેમ વૃક્ષ ફળયુક્ત થાય તેમ પરલોકનું સાધન કરવાથી પ્રાણીઓને મનુષ્યજન્મ સંસ્થા થાય છે. આ સંસારમાં શઠ લોકોની વાણીની પેઠે પ્રથમ મધુર અને પરિણામે અત્યંત ઠારુણ વિષયો વિશ્વને ઠગનારા છે. ઘણી જિવ્યાઈનો અંત જેમ પડવામાં છે તેમ સંસારની અંદર વર્તાતા સર્વ પદાર્થોના સંયોગનો અંત વિયોગમાં છે. જાણે

૧ કેસરી સિંહને પણ શંક હોય છે. ૨ બીલાડો ૩ ઉંદર. ૪ સર્પ. ૫ નોળીયો.

પરસ્પર સ્પર્ધાથી હોય તેમ આ સંસારમાં પ્રાણીઓને આયુષ, ધન અને યૌવન— એ સર્વ નાશવંત અને જ્વાની ત્વરાવાળા છે. મરુદેશમાં જેમ સ્વાદિષ્ટ જળ ન હોય તેમ આ સંસારની ચારે ગતિમાં કદાપિ સુખનો લેશ પણ નથી. ક્ષેત્રદોષથી દુઃખ પામતા અને પરમોધાર્મીઓએ કલેશ પમાડેલા નારકીઓને તો ક્યાંથી જ સુખ હોય ? શીત, વાત, આતપ અને જળથી તેમજ વધ, બંધન અને ક્ષુધા વિગેરેથી વિવિધ પ્રકારે પીડા પામતા તિર્યંચોને પણ શું સુખ છે ? ગર્ભાવાસ, વ્યાધિ, જરા, દારિદ્ર અને મૃત્યુથી થતા દુઃખવડે આલિંગિત થયેલા મનુષ્યોને પણ ક્યાં સુખ છે ? પરસ્પર મત્સર, અમર્ષ, કલહ તથા સ્વયન વિગેરે દુઃખોથી દેવતાઓને પણ સુખનો લેશ નથી; તથાપિ જળ જેમ નીચી જમીન તરફ બંધ છે તેમ પ્રાણીઓ અજ્ઞાનથી વારંવાર આ સંસારની તરફ જ ચાલે છે; માટે હે ચેતના(જ્ઞાન,વાળા ભવિષ્યનો ! દૂધવડે સર્પનું યોગ્ય કરવાની જેમ તમે પોતાના મનુષ્યજન્મવડે સંસારનું યોગ્ય કરશો નહીં. હે વિવેકીઓ ! આ સંસારનિવાસથી ઉત્પન્ન થતાં અનેક દુઃખો વિચારીને સર્વ પ્રકારે મોક્ષને માટે યત્ન કરો. નરકનાં દુઃખ જેવું ગર્ભાવાસનું દુઃખ સંસારની પેઠે ક્યારે પણ મોક્ષમાં પ્રાપ્ત થતું નથી. કુલીના મધ્યમાંથી આકર્ષણ કરતા નારકીના જીવોની પીડા જેવી પ્રસવવેદના મોક્ષમાં ક્યારે પણ પ્રાપ્ત થતી નથી. બહાર અને અંદર નાખેલા શલ્ય જેવા અને પીડાના કારણરૂપ એવા વ્યાધિ વ્યાધિઓ ત્યાં નથી. યમરાજની અબદૂત, સર્વ પ્રકારના તેજને ચોરનારી તથા પરાધીનપણાને ઉત્પન્ન કરનારી જરા પણ સર્વથા ત્યાં નથી અને નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય તથા દેવતાઓની પેઠે ફરીથી ભવબ્રમણના કારણરૂપ એવું મરણ પણ મોક્ષમાં નથી. ત્યાં તો મહાઆનંદ, અદ્વૈત અને અભય સુખ, શાન્તિ સ્થિતિ અને કેવળજ્ઞાનરૂપ સૂર્યવડે અખંડ જ્યોતિ છે. હંમેશાં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રથી ત્રણ ઉજ્જવળ રત્નોનું પાલન કરનાર પુરુષો જ એ મોક્ષને મેળવી શકે છે. તેમાં જીવાદિ તત્ત્વનો સંક્ષેપથી અથવા વિસ્તારથી યથાર્થ અવગોઠ તે સમ્યક્ જ્ઞાન બાણવું. મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યાવ અને કેવલ એવા અન્વય સહિત ભેદોથી તે જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું છે. તેમાં અવગ્રહાદિક ભેદોવાળું તથા ખીબા બહુઆહી, અબહુઆહી ભેદોવાળું અને જે ઈન્દ્રિય અનિન્દ્રિયથી ઉત્પન્ન થાય છે તે મતિજ્ઞાન બાણવું. પૂર્વ, અંગ, ઉપાંગ અને પ્રકીર્ણક સૂત્રો-અંશોથી બહુ પ્રકારે વિસ્તાર પામેલું અને સ્વાત્ શબ્દવડે લાંછિત એવું શ્રુતજ્ઞાન અનેક પ્રકારે બાણવું. દેવતા અને નારકી જીવોને જે ભવસંબંધથી ઉત્પન્ન થાય છે તે અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે. એ ક્ષયઉપશમ લક્ષણવાળું છે. અને મનુષ્ય, તિર્યંચ આશ્રી તેના મુખ્ય છ ભેદ છે. મનઃપર્યાવ જ્ઞાન કણુમતિ અને વિપુલમતી એવા બે પ્રકારનું છે, તેમાં વિપુલમતીનું વિશુદ્ધ અને અપ્રતિપાત-પણાવડે બાણી લેવું. સમસ્ત દ્રવ્ય-પર્યાયના વિષયવાળું, વિશ્વલોચન સમાન, અનંત, એક અને ઈન્દ્રિયોના વિષય વિનાનું જ્ઞાન તે કેવળજ્ઞાન કહેવાય છે.

શાસ્ત્રોક્ત તત્ત્વમાં રુચિ તે શ્રદ્ધા કહેવાય છે. તે શ્રદ્ધા(સમકિત) સ્વભાવથી અને શુરુના ઉપદેશથી જેમ બે પ્રકારે પ્રાપ્ત થાય છે. અનાદિ અનંત સંસારના આવર્તમાં પ્રાણીઓને જ્ઞાનાવરણી, દર્શનાવરણી, વેદની અને અંતરાય નામના કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીશ કોટાનુકોટી સાગરોપમની છે. ગોત્ર અને નામકર્મની સ્થિતિ વીશ કોટાનુકોટી સાગરોપમની છે અને મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સિત્તેર કોટાનુકોટી સાગરોપમની છે.

અનુક્રમે ક્ષણના અનુલવથી તે સર્વ કર્મો પર્વતમાંથી નીકળેલી નદીમાં અથડાતો અથડાતો પથ્થર ગોળ થઈ જાય તે ન્યાયવત્ પોતાની મેળે ક્ષય પામે છે. એ પ્રમાણે ક્ષય થતાં કર્મની અનુક્રમે ઓગણત્રીશ, ઓગણીશ અને ઓગણોતેર કોટાનુકોટી સાગરો-પમની સુધીની સ્થિતિ ક્ષય પામે અને દેશે ઊણી (કાંઈક ઓછી) એક કોટાનુકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ આક્રી રહે ત્યારે પ્રાણી યથાપ્રવૃત્તિકરણવડે અંથીદેશને પ્રાપ્ત થાય છે. રાગદ્રેષના દુઃખે ભેદી શકાય એવા પરિણામ તે અંથી કહેવાય છે. તે કાષ્ટની ગાંઠ જેવી દુરુદ્દેહ અને ઘણી જ દહ હોય છે. કિનારા સમીપે આવેલું વાયુપ્રેરીત વહાણ જેમ સમુદ્રમાં પાછું જતું રહે તેમ રાગાદિકે પ્રેરેલા કેટલાએક જીવો અંથીને ભેઘા વિના જ અંથી સમીપથી પાછા ફરે છે. કેટલાએક પ્રાણીઓ માર્ગમાં સ્ખલના પામેલા સરિતાના જળની પેઠે કોઈ પ્રકારના પરિણામવિશેષથી ત્યાં જ વિરામ પામે છે. કોઈ પ્રાણીઓ જેમનું ભવિષ્યમાં ભદ્ર થવાનું હોય છે તેઓ અપૂર્વકરણવડે પોતાનું વીર્ય પ્રગટ કરીને મ્હોટા માર્ગને ઉલ્લંઘન કરનારા પાંચ લોકો જેમ ઘાટની ભૂમિનું ઉલ્લંઘન કરે તેમ તે દુર્લભ્ય અંથીને તટકાળ ભેદી નાંખે છે. પછી કેટલાએક ચારે ગતિવાળા પ્રાણીઓ અનિવૃત્તિકરણવડે અંતરકરણ કરીને મિથ્યાત્વને વિરલ કરી અંતર્મુહૂર્ત માત્ર સમ્યક્ દર્શનને પામે છે. તે નૈસર્ગિક (સ્વાભાવિક) સમ્યક્ શ્રદ્ધાન કહેવાય છે. ગુરુના ઉપદેશના આલંબનથી ભવ્ય પ્રાણીઓને જે સમકિત ઉત્પન્ન થાય છે તે ગુરુના અધિગમથી થયેલું સમકિત કહેવાય છે.

સમકિતના ઔપશમિક, સાસ્વાદન, ક્ષાયોપશમિક, વેદક અને ક્ષાયિક એવા પાંચ પ્રકાર છે. જેની કર્મઅંથી ભેદ પામેલી છે એવા પ્રાણીને જે સમકિતનો લાભ પ્રથમ અંતર્મુહૂર્ત માત્ર થાય છે તે ઔપશમિક સમકિત કહેવાય છે, તેમજ ઉપશમ શ્રેણિના યોગથી જેનો મોહ શાંત થયો હોય એવા દેહીને મોહના ઉપશમથી ઉત્પન્ન થાય તે પણ ઔપશમિક સમકિત કહેવાય છે. સમ્યક્ભાવનો લ્યાગ કરીને મિથ્યાત્વની સન્મુખ થયેલા પ્રાણીને અનંતાનુબંધી કષાયનો ઉદય થતાં, ઉત્કર્ષથી છ આવળી પર્યાંત અને જઘન્યથી એક સમય સમકિતના પરિણામ રહે તે સાસ્વાદન સમકિત કહેવાય છે. મિથ્યાત્વ મોહનીનો ક્ષય અને ઉપશમ થવાથી ઉત્પન્ન થયેલું ત્રીણું ક્ષાયોપશમિક સમકિત કહેવાય છે; તે સમકિત મોહનીના ઉદય પરિણામવાળા પ્રાણીને થાય છે. વેદક નામનું ચોથું સમકિત, ક્ષપક ભાવને પ્રાપ્ત થયેલા, અનંતાનુબંધી કષાયની ચોકડી ક્ષય થયેલા, ક્ષાયક સમકિતની સન્મુખ થયેલા, મિથ્યાત્વ મોહની અને મિશ્ર મોહની સમ્યક્ પ્રકારે જેમની ક્ષય પામી છે એવા અને સમકિત મોહનીના છેલ્લા અંશને લોગવનારા પ્રાણીને પ્રાપ્ત થાય છે. સાતે પ્રકૃતિને ક્ષીણ કરનારા અને શુભ ભાવવાળા પ્રાણીને ક્ષાયિક નામનું પાંચમું સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે.

સમકિત દર્શન ગુણથી, રોચક, દીપક અને કારક એવા નામથી ત્રણ પ્રકારનું છે. તેમાં શાઓકત તત્ત્વમાં હેતુ અને ઉદાહરણ વિના જે દહ પ્રતીતિ ઉત્પન્ન થાય તે રોચક સમકિત, જે બીજાઓના સમકિતને પ્રદીપ્ત કરે તે દીપક સમકિત અને જે સંયમ તથા તપ વિગેરેને ઉત્પન્ન કરે તે કારક સમકિત કહેવાય છે. તે સમકિત-શમ, સંવેગ, નિર્વેદ,

૧ અનંતાનુબંધી કષાયની આ પ્રકૃતિ અને સમકિત મોહની, મિશ્ર મોહની અને મિથ્યાત્વ મોહની એ ત્રણ મળીને સાત પ્રકૃતિ ગણવી.

અનુકંપા અને આસ્તિક્ય એ પાંચ લક્ષણોથી સારી રીતે ઝોળખાય છે. અનંતાનુબંધી કષાયનો ઉદય ન થાય તે શમ કહેવાય છે. અથવા સમ્યક્ પ્રકૃતિથી કષાયના પરિણામને ભેડવું તે પણ શમ કહેવાય છે. કર્મના પરિણામ અને સંસારની અસારતાને ચિંતવતા પુરુષને વિષયોમાં જે વૈરાગ્ય થાય તે સંવેગ કહેવાય છે. સંવેગવાળા પુરુષને 'સંસારવાસ કારાગૃહ છે અને સ્વલ્પન છે તે બંધન છે' એવો જે વિચાર થાય તે નિર્વેદ કહેવાય છે. એકેન્દ્રિય વિગેરે સર્વ પ્રાણીઓને સંસારસાગરમાં ડૂબવાથી થતા કલેશને ભેદ હૃદયમાં આર્દ્રતા, તેમના દુઃખથી દુઃખીપણું અને તે દુઃખનિવારણના ઉપાયમાં યથાશક્તિ પ્રવૃત્તિ કરવી તે અનુકંપા કહેવાય છે. બીજાં તત્ત્વો સાંભળતાં છતાં પણ આહત તત્ત્વમાં આકાંક્ષા રહિત પ્રતિપત્તિ રહેવી તે આસ્તિક્ય કહેવાય છે. એવી રીતે સમ્યગ્દર્શન વર્ણવેલું છે. તેની ક્ષણવાર પણ પ્રાપ્તિ થતાં પૂર્વનું જે મતિઅજ્ઞાન હોય છે તે પરાભવ પામીને મતિ-જ્ઞાનપણને પામે છે, શ્રુતઅજ્ઞાન પરાભવ પામીને શ્રુતજ્ઞાનપણું પામે છે અને વિભંગજ્ઞાન પરાભવ પામીને અવધિજ્ઞાનના ભાવને પામે છે.

સર્વ સાવધયોગનો ત્યાગ તે ચારિત્ર કહેવાય છે. તે અહિંસાદિક વ્રતના લેદથી પાંચ પ્રકારે કહેલ છે. અહિંસા, સત્ય, અચોર્ય, અદ્વચર્ય અને અપરિગ્રહ એ પાંચ વ્રતો પાંચ પાંચ ભાવનાઓ સુક્રત યવાથી મોક્ષને અર્થે થાય છે. પ્રમાદના યોગથી ત્રસ અને સ્થાવર જીવોના જીવિતનો નાશ ન કરવો એ અહિંસા વ્રત કહેવાય છે. પ્રિય, હિતકારી અને સત્ય વચન બોલવું તે સુનૃત(સત્ય) વ્રત કહેવાય છે; અપ્રિય અને અહિતકારી સત્ય વચન પણ અસત્ય સમાન જાણવું. અદત્ત વસ્તુનું ગ્રહણ ન કરવું તે અસ્તેય વ્રત કહેવાય છે, કેમકે દ્રવ્ય એ માણસના બહિર પ્રાણ છે તેથી તે હરણ કરનાર પુરુષ તેના પ્રાણને હરણ કરે છે એમ જાણવું. દિવ્ય (વૈકિય) અને ઔદારિક શરીરવડે અગ્રહચર્ય સેવનનો મન, વચન અને કાયાથી કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું એ ત્રણ પ્રકારે ત્યાગ કરવો તેને અગ્રહચર્ય વ્રત કહ્યું છે; તેના અહાર લેદ થાય છે. સર્વ પદાર્થો ઉપરથી મોહ- (મૂર્છા)નો ત્યાગ કરવો તે અપરિગ્રહ વ્રત કહેવાય છે; કેમકે મોહથી અછતી વસ્તુમાં પણ ચિત્તનો વિપ્લવ થાય છે. યતિધર્મમાં અનુરક્ત એવા યતીંદ્રોને આ પ્રમાણે સર્વથી ચારિત્ર કહ્યું છે અને ગૃહસ્થોને દેશથી ચારિત્ર કહ્યું છે.

સમકિતમૂળ પાંચ અણુવ્રત, ત્રણ ગુણુવ્રત અને ચાર શિક્ષાવ્રત-એ પ્રમાણે ગૃહસ્થોના બાર વ્રત છે. યુદ્ધિવંત પુરુષે પંચુ, કુષ્ઠી અને કુશિલ્વ વિગેરે હિંસાના ફળ ભેદ નિર પરાધી ત્રસ જંતુઓની હિંસા સંકેદપથી છોડી દેવી. મન્મનપણું, કાહલપણું, મુંગાપણું, મુખરોગ-એ અસત્યના ફળ ભેદ, કન્યા અલીક વિગેરે પાંચ મોટા અસત્ય છોડી દેવાં. કન્યા, ગાય અને ભૂમિ સંબંધી અસત્ય, થાપણુ ઝોળાવવી અને ખોટી સાક્ષી પૂરવી એ પાંચ સ્થૂલ(મોટા) અસત્ય કહેવાય છે. દુર્ભાગ્ય, કાસીદુઃ, દાસત્વ, અંગનો છેદ અને દરિદ્રતા એ અદત્તાદાન(ચોરી)ના ફળ જાણી સ્થૂલ ચોર્યનો ત્યાગ કરવો. નપુંસકપણું અને ઈન્દ્રિયનો છેદ એ અગ્રહચર્યનાં ફળ જાણી, સદ્બુદ્ધિવંત પુરુષે સ્વસ્ત્રીમાં સંતુષ્ઠ થઈ પરસ્ત્રીનો ત્યાગ કરવો. અસંતોષ, અવિશ્વાસ, આરંભ અને દુઃખ-એ સર્વે પરિગ્રહની મૂર્છાના ફળ જાણી પરિગ્રહનું પ્રમાણ કરવું. (એ પાંચ અણુવ્રત કહેવાય છે.) દશે દિશામાં નિર્ણય કરેલી સીમાનું ઉલ્લંઘન ન કરવું તે દિગ્વિરતિ નામે પ્રથમ ગુણુવ્રત કહેવાય છે.

જેમાં શક્તિપૂર્વક લોગ ઉપલોગની સંખ્યા કરાય તે લોગોપલોગપ્રમાણુ નામે બીજું ગુણવ્રત કહેવાય છે. આત્મ, રોદ્ર-એ જે અપધ્યાન, પાપકર્મનો ઉપદેશ, હિંસક અધિક રણોત્તુ આપવું તથા પ્રમાદાચરણ-એ ચાર પ્રકારે અનર્થદંડ કહેવાય છે. શરીરાદિ અર્થદંડના પ્રતિપક્ષીપણે રહેલ અનર્થદંડનો ત્યાગ કરવો તે ત્રીજું ગુણવ્રત કહેવાય છે. આત્મ અને રોદ્ર ધ્યાનનો ત્યાગ કરીને તથા સાવધ કર્મને છોડી ઈર્ષ મુહૂર્ત(બે ઘડી) સુધી સમતા ધારણ કરવી તે સામાયિક વ્રત કહેવાય છે. દિવસ અને રાત્રિ સંબંધી કિત્તવ્રતમાં પરિમાણ કરેલું હોય તેનું સંક્ષેપન કરવું તે દેશાવકાશિક વ્રત કહેવાય છે. ચાર પર્વણીને દિવસે ઉપવાસ વિગેરે તપ કરવો, કુવ્યાપાર(સંસાર સંબંધી વ્યાપાર)નો ત્યાગ કરવો, બ્રહ્મચર્ય પાળવું અને બીજી સ્નાનાદિક ક્રિયાનો ત્યાગ કરવો તે પૌષધવ્રત કહેવાય છે. અતિથિ(મુનિ)ને ચતુર્વિધ આહાર, પાત્ર, વસ્ત્ર અને સ્થાન(ઉપાશ્રય)નું દાન કરવું તે અતિથિસંવિભાગ નામે વ્રત કહેવાય છે. મોક્ષની પ્રાપ્તિને માટે યતિ અને શ્રાવકોએ સમ્યક્ એવા વ્રણ રત્નોની હંમેશાં ઉપાસના કરવી.”

આ પ્રમાણેની દેશના સાંભળીને તરત જ ભરતના પુત્ર ઋષભસેને પ્રભુને નમસ્કાર કરી વિશ્વસિ કરી-‘સ્વામિન્ ! કમાયરૂપી દાવાનલથી દારુણ એવા આ સંસારરૂપી અરણ્યમાં આપે નવીન મેઘની જેમ અદ્વિતીય તત્સ્વામૃતને વરસાવ્યું છે. હે જગત્પતિ ! જેમ દુખતા માણસોને વહાણ મળે, તૃપિતજનોને પાણીની પરબ મળે, શીતાત્ત જનોને અગ્નિ મળે, તાપાત્ત જનોને વૃક્ષની છાયા મળે, અંધકારમાં મગ્ન થયેલાને દીવો મળે, ફરિદ્રીને નિધાન મળે, વિષપીડિતને અમૃત મળે, રોગી જનોને ઔષધિ મળે, દુષ્ટ શત્રુઓએ આકાંત કરેલા લોકોને કિહાનો આશ્રય મળે-તેમ સંસારથી લય પામેલા પ્રાણીઓને તમે પ્રાપ્ત થયા છે; માટે હે દ્યાનિધિ ! રક્ષા કરો, રક્ષા કરો. પિતા, માતા, બ્રાતા, ભત્રીજા અને બીજા સ્વજનો, જેઓ આ સંસારબ્રમણમાં એક હેતુરૂપ છે અને તેથી અહિતકારી હોય તેવા છે તેઓની શું જરૂર છે ? હે જગતશરણ્ય ! હે સંસારસમુદ્રમાંથી તારનાર ! મેં તો આપનો આશ્રય કર્યો છે માટે મને દીક્ષા આપો અને મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ.’ એ પ્રમાણે કહીને ઋષભસેને ભરતના બીજા પાંચશે પુત્રો અને સાતશે પૌત્રોની સાથે વ્રત ગ્રહણ કર્યું. સુરઅસુરોએ કરેલા પ્રભુને કેવળજ્ઞાનમહિમા જોઈને ભરતના પુત્ર મરિચિએ પણ વ્રત ગ્રહણ કર્યું. ભરતે આજ્ઞા આપવાથી પ્રાક્ષીએ પણ વ્રત ગ્રહણ કર્યું, કેમકે લઘુકર્મવાળા જીવોને ઘણું કરીને ગુરુનો ઉપદેશ શાક્ષીમાત્ર જ હોય છે. બાહુબલિએ મુક્ત કરેલી સુંદરી પણ વ્રત ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છા ધરાવતી હતી, પણ ભરતે નિષેધ કર્યો એટલે તે પ્રથમ શ્રાવિકા થઈ. પ્રભુના સમીપે ભરતે શ્રાવકપણું અંગીકાર કર્યું, કેમકે લોગકર્મ લોગવ્યા સિવાય વ્રત(ચારિત્ર) પ્રાપ્ત થતું નથી. મનુષ્ય, તિર્યંચ અને દેવતાઓની પર્ષદામાંથી કોઈએ વ્રત ગ્રહણ કર્યું, કોઈ શ્રાવકત્વ પામ્યા અને કોઈએ સમકિત ધારણ કર્યું. પેલા રાજતાપસોમાંથી કચ્છ અને મહાકચ્છ સિવાય બીજા સર્વેએ સ્વામીની પાસે આવી યુનઃ હર્ષપૂર્વક દીક્ષા અંગીકાર કરી. ઋષભસેન(પુંડરીક) વિગેરે સાધુઓ, પ્રાક્ષી વિગેરે સાધ્વીઓ, ભરત વિગેરે શ્રાવકો અને સુંદરી વિગેરે શ્રાવિકાઓ-એમ ચતુર્વિધ સંઘની વ્યવસ્થા ત્યારથી શરૂ થઈ, જે અદ્યાપિ સુધી ધર્મના એક શ્રેષ્ઠ ગૃહરૂપ થઈને પ્રવર્તે છે. તે સમયે પ્રભુ ગણધરનામકર્મવાળા ઋષભસેન વિગેરે ચોરાશી સદ્ગુણિવાન

સાધુઓને સર્વ શાસ્ત્ર જેમાં સમાયેલા છે એવી ઉત્પાદ, વિગમ અને ધ્રોવ્ય એ નામની પવિત્ર ત્રિપદીનો ઉપદેશ કર્યો. તે ત્રિપદીને અનુસારે તેમણે અતુકમે ચતુર્દશ પૂર્વ અને દ્વાદશાંગી રચી. પછી દેવતાઓથી વીંટાયેલા ઈંદ્ર દિવ્ય ચૂર્ણથી ભરેલો એક થાળ લઈને પ્રભુના ચરણ પાસે ઊભા રહ્યા, એટલે ભગવતે ઊભા થઈને અતુકમે તેમની ઉપર ચૂર્ણોક્ષિપ કરીને સૂત્રથી, અર્થથી, સૂત્રાર્થથી, દ્રવ્યથી, ગુણથી, પર્યાયથી અને નયથી તેમને અનુયોગ અનુસા આપી તથા ગણની અનુસા પણ આપી. ત્યાર પછી દેવતા, મનુષ્ય અને તેમની સ્ત્રીઓએ ઠુંડુભીના ધ્વનિપૂર્વક તેઓની ઉપર ચોતરફથી વાસક્ષેપ કર્યો. મેઘના જળને ગ્રહણ કરનારા વૃક્ષની જેમ પ્રભુની વાણીને ગ્રહણ કરનારા સર્વે ગણધરો અંજલિ ભેડીને ઊભા રહ્યા. પછી ભગવતે પૂર્વવત્ પૂર્વાભિમુખ સિંહાસને બેસી યુગ: શિક્ષામય ધર્મદેશના આપી. તે વખતે પ્રભુરૂપી સમુદ્રમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી દેશનારૂપી ઉદામ વેલાની મર્યાદા સદૃશ પ્રથમ પૌરુષી પૂરી થઈ.

એ સમયે અખંડ ક્ષેત્રના રહિત અને ઉજ્જવળ શાલથી બનાવેલો, ચાર પ્રસ્થ જેટલો અને ચાલમાં શણેલો બલિ સમવસરણુના પૂર્વદ્વારથી અંદર લાવવામાં આવ્યો. દેવતાઓએ તેમાં સુગંધી નાખી બમણો સુગંધી કર્યો હતો, પ્રધાન પુરુષોએ તેને ઉપાડેલો હતો, ભરતેશ્વરે કરાવેલો હતો અને તેની આગળ થતાં ઠુંડુભીના નિર્ધોષથી ત્રિશાઓના મુખબાજ પ્રતિષ્ઠાપિત થઈ રહ્યા હતા. તેની પાછળ મંગલ ગીત ગાતી ગાતી સ્ત્રીઓ ચાલતી હતી. બધે પ્રભુના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થયેલો પુષ્પરાશિ હોય તેમ તે પૌરલોકોથી ચોતરફ આવૃત્ત થયેલો હતો, પછી બધે કલ્યાણરૂપી ધાન્યનું બીજ વાવવાને માટે હોય તેમ તે બલિને પ્રભુની પ્રહક્ષિણા કરાવીને ઉછાળવામાં આવ્યો. મેઘના જળને જેમ ચાતક ગ્રહણ કરે તેમ આકાશમાંથી પડતા તે બલિના અર્ધભાગને દેવતાઓએ અંતરીક્ષમાં જ ગ્રહણ કર્યો અને પૃથ્વી ઉપર પડ્યા પછી તેનો અર્ધ ભાગ ભરતરાબલ્યે ગ્રહણ કર્યો અને અવશેષ રહ્યો તે ગોત્રીઓની જેમ લોકોએ વહેંચી લીધા. તે બલિના પ્રભાવથી પૂર્વે થયેલા રોગો નાશ પામે છે અને ફરીથી છ માસ પર્યંત નવા રોગ ઉત્પન્ન થતા નથી. પછી સિંહાસનથી ઉઠી પ્રભુ ઉત્તર દ્વારના માર્ગમાંથી બહાર નીકળ્યા. પદમખંડની આસપાસ જેમ જમરાઓ ફરી વળે તેમ સર્વ ઈંદ્રો તે વખતે સાથે ચાલ્યા. રત્નમય અને સુવર્ણમય વપ્રના મધ્યભાગમાં ઇશાનપૂણે રહેલા દેવછંદામાં પ્રભુ વિશ્રામ લેવાને બેઠા. તે સમયે ગણધરોમાં મુખ્ય એવા ઋષભસેને ભગવંતના પાદપીઠ ઉપર બેસી ધર્મદેશના દેવા માંડી; કેમકે સ્વામીને બેઠાં વિન્દોદ, શિષ્યોનું ગુણુદીપન અને બંને તરફ પ્રતીતિ એ ગણધરની દેશનાના ગુણુ છે. ન્યારે ગણુધર દેશનાથી વિરામ પાંચ્યા ત્યારે સર્વે પ્રભુને પ્રણામ કરી પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

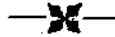
આ પ્રમાણે તીર્થ ઉત્પન્ન થતાં ગોમુખ નામનો એક યક્ષ પ્રભુની પાસે રહેનાર અધિક્ષાયક થયો. તેના જમણી બાજુના બે હાથમાંથી એક વરદાન ચિહ્નવાળો હતો અને એકમાં ઉત્તમ અક્ષમાળા શોભતી હતી, ડાબી બાજુના બે હાથમાં બીજેરું અને પાશ હતા. સુવર્ણના જેવો તેનો વર્ણ હતો અને હાથીનું તેને વાહન હતું. તેમજ ઋષભદેવ પ્રભુના તીર્થમાં તેમની પાસે રહેનાર એક પ્રતિચ્છા(ચ કેશ્વરી) નામે શાસનદેવી થઈ. સુવર્ણના જેવી તેની કાંતિ હતી અને ગરૂડ ઉપર તેનું આસન હતું; તેની જમણી ચાર ભુજાઓમાં વરપદ ચિહ્ન, બાણ, ચક્ર અને પાશ હતા અને ડાબી ચાર ભુજાઓમાં ધનુષ, વજ્ર, ચક્ર અને અંકુશ હતા.

પછી નક્ષત્રોથી પરિવૃત ચંદ્રની જેમ મહર્ષિઓથી પરિવૃત લગવંતે ત્યાંથી અન્ય સ્થાનકે વિહાર કર્યો. બાણે ભકિતથી હોય તેમ પ્રભુને માર્ગમાં જતાં વૃક્ષો નમતા હતા, કંટક અધોમુખ થતા હતા અને પક્ષીઓ પ્રદક્ષિણા દેતા હતા. વિહાર કરતા પ્રભુને ઋતુ, ઇંદ્રિયાર્થ અને વાયુ અનુકૂળ થતા હતા. જ્ઞાન્યે તેમની પાસે કોટી દેવો રહેતા હતા. બાણે ભવાંતરમાં ઉત્પન્ન થયેલા કર્મેનો છેદ કરતા બેઠને ભય પામ્યા હોય તેમ જગત્પતિને કેશ, સ્મશ્રુ અને નખ વધતા નહોતા. પ્રભુ બ્યાં જતા ત્યાં વૈર, મરકી, ઇતિ, અવૃષ્ટિ, દુર્ભિક્ષ, અતિવૃષ્ટિ, સ્વચક્ર તથા પરચક્રથી થતો ભય-એ ઉપદ્રવો થતા નહોતા. એવી રીતે વિશ્વને વિસ્મય કરનારા અતિશયોથી યુક્ત થઈને સંસારમાં ભમતા જીવોને અનુગ્રહ કરવામાં એક ભુદિવાળા તે નાભેય લગવંત વાયુની પેઠે પૃથ્વી ઉપર અપ્રતિબદ્ધપણે વિહાર કરવા લાગ્યા.

इत्याचार्य श्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिषष्टिशालाकापुरुषचरिते महाकाव्ये
प्रथमपर्वणि भगवद्दीक्षा, छत्रस्थविहार, केवलज्ञान, समवसरण-
व्यावर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

ચતુર્થ સર્ગ.

હવે અહીં અતિથિની પેઠે ચક્રને માટે ઉત્કંઠીત થયેલા ભરતરાજા વિનીતાનગરીના મધ્ય માર્ગે થઈને આયુધાગારમાં આવ્યા. ત્યાં ચક્રનું અવલોકન થતાં જ મહીપતિએ તેને પ્રણામ કર્યા; કેમકે ક્ષત્રીઓ અસ્ત્રને પ્રત્યક્ષ અધિદેવતા માને છે. ભરતે મોરપીંછી ગ્રહણ કરી ચક્રનું માર્જન કર્યું; જો કે એવા સુંદર ચક્રરત્નની ઉપર રજા હોતી નથી તેા પણ ભકતોનું તે કર્તવ્ય છે. પછી પૂર્વસમુદ્ર જેમ ઉદય પામતા સૂર્યને સ્નાન કરાવે તેમ મહારાજાએ પવિત્ર જળથી ચક્રને સ્નાન કરાવ્યું. મુખ્ય જગત્પતિના પૃષ્ઠ લાગની પેઠે તેના ઉપર ગોશીર્ષ અંદનના પૂજ્ય સૂચક તિલક કર્યા. પછી સાક્ષાત્ જયલક્ષ્મીની પેઠે પુષ્પ, ગંધ, વાસચૂર્ણ, વસ્ત્ર અને આભૂષણોથી તેની પૂજા કરી, તેની આગળ રૂપાના તંદુલ વડે અષ્ટ મંગળ આલેખ્યા અને તે જુદા જુદા મંગળથી આઠ દિશાની લક્ષ્મીને વેષ્ટિત કરી દીધી. તેની પાસે પાંચ વર્ણના પુષ્પોનો ઉપહાર ધરીને પૃથ્વીને વિચિત્ર વર્ણવાળી કરી અને શત્રુઓના યશને ઢંડન કરવાની પેઠે દિવ્ય અંદનકર્પૂરમય ઉત્તમ ધૂપ ઢંડન કર્યો. પછી ચક્રધારી ભરતરાજાએ ચક્રને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, ગુરુની પેઠે અવગ્રહથી સાત આઠ પગલાં પાછા ચાલ્યા અને જેમ પોતાને કોઈ સ્નેહી માણસ નમસ્કાર કરે તેમ મહારાજાએ ડાબા ગોઠણનું આકુંચન કરી જમણેા દીંચણ પૃથ્વી ઉપર મૂકી ચક્રને નમસ્કાર કર્યો. પછી ત્યાંજ નિવાસ કરી પોતે બાણે સાકાર હર્ષ હોય તેમ પૃથ્વીપતિએ ચક્રનો અષ્ટાન્હકા ઉત્સવ કર્યો. ખીબ પણ ધનાઢય લોકોએ ચક્રની પૂજાનો ઉત્સવ કર્યો; કેમકે પૂજિત માણસો જેની પૂજા કરે તેને ખીબું કોણુ ન પૂજે ?

પછી તે ચક્રના દિગ્વિજયરૂપ ઉપયોગને ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાવાળા ભરતરાજાએ મંગળસ્નાન માટે સ્નાનગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો. આભરણો ઉતારીને અને સ્નાનોચિત વસ્ત્ર ધારણ

કરીને મહારાજા સ્નાનસિંહાસન ઉપર પૂર્વાભિમુખે ખેઠા એટલે મર્દન કરવા લાયક અને ન કરવા લાયક સ્થાનને જાણનારા અને કળાવાળા સંવાહક મર્દન (કરનાર) પુરુષોએ દેવવૃક્ષના પુષ્પમકરંદની જેવા સગંધી સહસ્રપાક પ્રમુખ તેલથી મહારાજાને અભયંગન કર્યું. માંસ, અસ્થિ, ત્વચા અને રોમને સુખ આપનારી ચાર પ્રકારની સંવાહનાર્થી અને મૃદુ, મધ્ય તથા દઢ એવા ત્રણ પ્રકારના હસ્તલાઘવથી તેઓએ રાજાને સારી રીતે સંવાહન કર્યું. પછી તેઓએ આદર્શની પેઠે અમ્બલાન કાંતિના પાત્રરૂપ તે મહીપતિને સૂક્ષ્મ એવા દિવ્ય ચૂર્ણથી ઉદ્ધર્તન કર્યું (પીટી ચોળી). તે વખતે જિંચી નાળવાળા નવીન કમળવાળી લાવણ્યવાપિકા જેવી શોભતી કેટલીએક સ્ત્રીઓ સુવર્ણના જળકુંભ ધારણ કરીને જીભી રહી હતી, કેટલીએક સ્ત્રીઓ જાણે જળ, ઘનરૂપ થઈ કલશને આધારરૂપ થયેલ હોય એવી રીતે દેખાતા રૂપાના કળશો લઈને જીભી હતી; કેટલીએક સ્ત્રીઓએ પોતાના સુંદર હાથમાં લીલામય નીલકમલની બ્રાંતિને આપનારા ઈંદ્રનીલમણિના કુંભો લીધા હતા. અને કેટલીએક સુબુ ખાલાઓએ પોતાના નખરતનની કાંતિરૂપી જળથી અધિક શોભા પામતા-દિવ્ય રત્નમય કુંભો લીધા હતા. એ સર્વ અંગનાઓએ દેવતાઓ જેમ જિનેંદ્રને નવરાવે તેમ અનુક્રમે સુગંધી અને પવિત્ર જળધારાથી ધરણીપતિને સ્નાન કરાવ્યું, સ્નાન કરીને રાજાએ દિવ્ય વિલેપન કરાવ્યું અને જાણે દિશાઓના આલાસ હોય તેવા ઉજ્જવળ વસ્ત્રો પહેર્યા. પછી જાણે યશરૂપી વૃક્ષોનો નવીન અંકુર હોય તેમ લલાટ-પદ્મમાં માંગલ્યમય અંદનનું તિલક તેણે ધારણ કર્યું. આકાશમાર્ગ જેમ મોટા તારાઓના સમૂહને વહન કરે તેમ પોતાના યશપુંજ જેવા ઉજ્જવળ મુકતામય અલંકાર ધારણ કર્યા અને કલશવડે જેમ પ્રાસાદ શોભે તેમ પોતાના કિરણોથી સૂર્યને લન્ગિત કરનાર મુગટ-વડે તે શોભિત થયો. વારાંગનાઓના કરકમલથી વારંવાર ઉત્ક્લેષ થતાં અને કર્ણને આભૂ-ષણરૂપ થયેલા જે આમરોથી તે વિરાજવા લાગ્યો, લક્ષ્મીના સદનરૂપ કમલને ધારણ કરનારા પદ્મદ્રહવડે કરી જેમ ચૂલહિમવંત પર્વત શોભે તેમ સુવર્ણના કળશને ધારણ કરનારા ક્ષવેત છત્રથી તે શોભવા લાગ્યો અને જાણે હંમેશાં પાસે રહેનારા પ્રતિહારો હોય તેવા સોળ હજાર યજ્ઞો લકત થઈ તેની આસપાસ વીંટાઈ રહ્યા પછી ઈંદ્ર જેમ ઐરાવલ્લ ઉપર આરૂઢ થાય તેમ જિંચા કુંભસ્થળરૂપ શિખરથી દિશાસુખને આચ્છાદન કરનારા કુંજરરત્ન ઉપર તે આરૂઢ થયા. તત્કાળ ઉત્કટ મહાની ધારાઓથી જાણે ખીજે મેઘ હોય તેમ તે બલિવંત હસ્તીએ મોટી ગર્જના કરી; જાણે આકાશને પલ્લવિત કરતા હોય તેમ હાથ જિંચા કરી અંદિવૃદ્ધે એકી સાથે જ્ય જ્ય શબ્દ કર્યો; જેમ વાચાળ ગાયક પુરુષ અન્ય ગાયન કરનારીઓને ગવરાવે તેમ જિંચા શબ્દ કરતો હુંદુલિ દિશાઓને નાદ કરાવવા લાગ્યો અને સર્વ સૈનિકોને ખોલાવવાના કામમાં હૃતરૂપ થયેલા ખીજા મંગલમય શ્રેષ્ઠ વાજત્રો પશુ વાગવા લાગ્યા, જાણે ધાતુ સહિત પર્વતો હોય તેવા સિંદુરને ધારણ કરનારા હાથીઓથી અનેક રૂપે થયેલા રેવંત અશ્વના બ્રમને કરાવનારા અનેક અશ્વોથી, પોતાના મનોરથ હોય તેવા વિશાળ રથોથી અને જાણે વશ કરેલા સિંહો હોય તેવા પરાક્રમી પાયઠગોથી અલંકૃત થયેલા મહારાજા ભરતેશ્વરે જાણે સૈન્યથી જીડેલી રજવડે દિશાઓને વસ્ત્રવાળી કરતા હોય તેમ પૂર્વ દિશા તરફ પ્રયાણ કર્યું.

તે સમયે આકાશમાં ફરતા સૂર્યના બિંબ જેવું, સહસ્ર યજ્ઞોએ અધિષ્ઠિત કરેલું

ચક્રરત્ન સૈન્યની આગળ ચાલ્યું. દંડરત્ન ધારણ કરનાર સુપેણુ નામે સેનાનીરત્ન અશ્વરત્ન ઉપર આરૂઠ થઈ ચક્રની પેઠે આગળ ચાલ્યો. જાણે સર્વ શાંતિકવિધિમાં દેહધારી શાંતિમંત્ર હોય તેવો પુરોહિતરત્ન રાજની સાથે ચાલ્યો. જંગમ અન્નશાળા જેવું અને સૈન્યને માટે દરેક મુકામે દિવ્ય લોજન ઉત્પન્ન કરવામાં સમર્થ એવું ગૃહપતિરત્ન વિશ્વકર્માની પેઠે સ્કંધવાર(પડાવ) વિગેરે કરવાને સત્વર સમર્થ વર્ક્કિરત્ન અને ચક્રવર્તીના સર્વ સ્કંધવાર પ્રમાણુ વિસ્તાર પામવાની શકિતવાળા હોવાથી અદ્ભુત એવાં અર્મરત્ન અને છત્રરત્ન એ સર્વ મહારાજની સાથે ચાલ્યા. કાંતિવડે સૂર્ય ચંદ્રની પેઠે અંધકારને નાશ કરવામાં સમર્થ એવા મણિ અને કાંકિણી નામે જે રત્ન પણ ચાલ્યાં અને સુરઅસુરના ઉત્તમ અસ્ત્રોના સારથી બનાવ્યું હોય તેવું પ્રકાશિત ખર્જૂરત્ન પણ નરપતિની સાથે ચાલવા લાગ્યું.

સૈન્ય સહિત ચક્રવર્તી ભરતેશ્વર પ્રતિહારની જેમ ચક્રને અનુસરીને માર્ગે ચાલ્યા તે વખતે જ્યોતિષીઓની પેઠે અનુકૂળ પવને અને અનુકૂળ શુક્રનોએ તેનો સર્વે પ્રકારે દિગ્વિજય સૂચવ્યો. એટલે હજી વડે પૃથ્વીને સરખી કરે તેમ સૈન્યની આગળ ચાલતાં સુપેણુ સેનાની દંડરત્નથી વિષમ રસ્તાને સમ કરતો જતો હતો. સેનાના ચાલવાથી જીડેલી રજવડે દુર્દિન થયેલું આકાશ રથ અને હસ્તીઓ ઉપરની પતાકારૂપ બગલીઓવડે શોભતું હતું. જેનો છેવટ ભાગ જોવામાં આવતો નથી એવી ચક્રવર્તીની સેના અસ્પષ્ટિત ગતિવાળી બીજી ગંગાનદી હોય તેની જણાતી હતી. દિગ્વિજયના ઉત્સવને માટે રથ ચિત્કાર શબ્દોથી, ઘોડાઓ હણહણાટથી અને હાથીઓ ગર્જનાથી પરસ્પર ત્વરા કરવા લાગ્યા હતા. સૈન્યથી રજ ઉડતી હતી. તે પણ અશ્વરોનાં ભાલાં તેની અંદર ચળકતા હતાં, તેથી જાણે આશ્વઘન કરેલાં સૂર્યકિરણોને તે હસતાં હોય એમ જણાતું હતું. સામાનિક દેવતાઓએ વીટેલા ઈંદ્રની જેમ મુગટધારી અને ભકિતવાળા રાજાઓથી વીટેલા રાજકુંવર ભરત મધ્યભાગમાં શોભતો હતો. પહેલે દિવસે ચક્રે એક યોજન પર્યંત ચાલીને સ્થિતિ કરી (જિહ્વું રહ્યું) તે પ્રયાણના અતુમાનથી ત્યારથી યોજન માપ પ્રવર્યું. હંમેશાં એક એક યોજનના માનથી પ્રયાણ કરતા ભરતરાજા કેટલેક દિવસે ગંગાના દક્ષિણ તટ સમીપે આવી પહોંચ્યા. મહારાજાએ ગંગાના તટની વિશાળ ભૂમિને પણ પોતાના સૈન્યના જુદા જુદા નિવાસોથી સાંકડી કરીને વિશ્રામ કર્યો. તે વખતે ગંગાનદીના તટની ભૂમિ વર્ષાઋતુના કાળની માફક હસ્તીઓના ઝરતા મદજળથી પંકિલ થઈ ગઈ. મેઘ જેમ સમુદ્રમાંથી જળને ગ્રહણ કરે તેમ જાહવીના નિર્મળ પ્રવાહમાંથી ઉત્તમ હસ્તીઓ સ્વેચ્છાથી જળ ગ્રહણ કરવા લાગ્યા; અતિ ચપળપણથી વારંવાર ઠેકતા અશ્વો ગંગાના તટમાં તરંગના જમને આપવા લાગ્યા અને ઘણા શ્રમથી ગંગાની અંદર પ્રવિષ્ટ થયેલા હાથી, ઘોડા, મહિષ અને સાંઠડાઓ તે ઉત્તમ સરિતાને જાણે ચોતરફ નવિન ભતિના મત્સ્યવાળી હોય તેવી કરવા લાગ્યા, પોતાના તટની ઉપર રહેલા રાજાને જાણે અનુકૂળ થતી હોય તેમ ગંગા નદી પોતાના ઉછળતા તરંગોનાં ઝિંદુઓથી શીઘ્રપણે સૈન્યના શ્રમને હરણ કરવા લાગી. મહારાજની મોટી સેનાએ સેવેલી ગંગા નદી શત્રુઓની કીર્તિની પેઠે કૃશ થવા લાગી. ભાગિરથીના તીર ઉપર જિગેલાં દેવદારનાં વૃક્ષો સૈન્યના ગજપતિઓને માટે યત્ન વિનાનાં અંધનસ્થાન થઈ પડ્યાં.

હસ્તીઓના મહાવતો હસ્તીઓને માટે પીપળા, સહુડી, કણ્ઠિંકાર અને ઉદુંબરના પહોળાને કુહાડાથી કાપતા હતા. પોતાના જાંચા કણ્ઠિંકારથી જાણે તોરણ કરતા હોય તેમ પંક્તિરૂપે બાંધેલા હબરો ઘોડાઓ ચોલતા હતા. અધપાળો બંધુની પેઠે મઠ, મગ, ચણા અને જવ વિગેરે લઈ વેગથી અશ્વોની પાસે ધરતા હતા. મહારાજની શિબિર (છાવણી) માં વિનીતાનગરીની પેઠે ક્ષણવારમાં ચોક, ત્રિક અને દુકાનોની પંક્તિઓ થઈ ગઈ હતી. શુભ, મ્હોટા અને સ્થૂલ એવા સુંદર તંબૂઓમાં સારી રીતે રહેલા સૈન્યના લોકો પોતાના પૂર્વના મહેલોને પણ સંભારતા નહોતા. ખીજડી, ઘોરડી અને વધ્યુલની જેવા કાંટાવાળા વૃક્ષોને સુટનારા ઊંટો સૈન્યનું કંટક-શોધનનું કાર કરતા હોય તેવા જણતા હતા. સ્વામીની આગળ ભૂથોની પેઠે ખચ્ચરો જાહવીના રેતીવાળા તીરમાં પોતાની ચાલને ચલાયમાન કરતા આળોટતા હતા. કોઈ કાષ્ટ લાવતા હતા, કોઈ સરિતાનું જળ લાવતા હતા, કોઈ દૂર્વાના ભારા લાવતા હતા અને કોઈ શાક ફળાદિક લાવતા હતા. કોઈ ચૂલ્ય ખોદતા હતા, કોઈ શાળ ખાંડતા હતા, કોઈ અગ્નિને પ્રબલિત કરતા હતા, કોઈ ભાત રાંધતા હતા, કોઈ ધરની જેમ એક તરફ નિર્માળ જળથી સ્નાન કરતા હતા, કોઈ સ્નાન કરી સુગંધી ધૂપથી શરીરને ધૂપિત કરતા હતા, કોઈ પ્રથમ પદાતિઓને જમાડી પછી પોતે સ્વેચ્છાએ ભોજન કરતા હતા, કોઈ સ્ત્રીઓ સહિત પોતાના અંગને વિલેપન કરતા હતા. સર્વ અર્થ જેમાં લીલામાત્રમાં પ્રાપ્ત થઈ શકે છે એવી ચક્રવર્તીની છાવણીમાં કોઈ પણ મશ્વસ પોતાને કંટકમાં આવેલા માનતા ન હતા.

ત્યાં એક અહોરાત્ર નિર્ગમન કર્યા પછી પ્રાતઃકાળે પ્રયાણ કર્યું અને તે દિવસે પણ એક યોજન ચાલનારા ચક્રની પાછળ ચક્રવર્તી પણ તેટલું જ ચાલ્યા. એ પ્રમાણે હમેશાં એક યોજન પ્રમાણે ચક્રની પાછળ પ્રયાણ કરતા ચક્રવર્તી માગધતીર્થ પહોંચ્યા. ત્યાં પૂર્વ સમુદ્રના તટ ઉપર મહારાજાએ નવ યોજન વિસ્તારમાં અને બાર યોજન દીર્ઘપણ્યમાં સ્કંધાવાર (લશ્કરનો પડાવ) કર્યો. વર્દકિરતને ત્યાં સર્વ સૈન્ય માટે આવાસ બનાવ્યા અને ધર્મરૂપી હસ્તીની શાળારૂપ પૌષ્ઠશાળા પણ કરી. કેશરીસિંહ જેમ પર્વત ઉપરથી ઉતરે તેમ મહારાજા ભરત તે પૌષ્ઠશાળામાં અનુષ્ઠાન કરવાની ઇચ્છાથી હસ્તીના સ્કંધ ઉપરથી ઉતર્યા. સંયમરૂપી સામ્રાજ્યલક્ષ્મીના સિંહાસન જેવો દર્ભનો નવીન સંચારો ત્યાં ચક્રવર્તીએ પાથર્યો. હૃદયમાં માગધતીર્થકુમાર દેવને ધારીને તેમણે અર્થ-સિદ્ધિના આદિદ્વારરૂપ અષ્ટમ લક્ષ્મી (અહુમ) નો તપ કર્યો. પછી નિર્માળ વસ્ત્ર ધારણ કરી, અન્ય વસ્ત્ર, ફૂલની માળા અને વિલેપનનો ત્યાગ કરી, શસ્ત્રને છોડી દઈ, પુણ્યને પોષણ કરવામાં પૌષ્ઠ સમાન પૌષ્ઠવ્રત ગ્રહણ કર્યું. અવ્યય પદમાં જેમ સિદ્ધ રહે તેમ તે દર્ભના સંચારો ઉપર પૌષ્ઠવ્રતી મહારાજા જાગ્રત અને કિચારહિતપણે રહ્યા. અષ્ટમને અંતે પૌષ્ઠવ્રત પૂર્ણ કરી (પારી), શસ્ત્રક્રતુના વાહજામાંથી જેમ સૂર્ય નીકળે તેમ અધિક કાંતિવાળા ભરત-રાજા પૌષ્ઠાગારમાંથી નીકળ્યા. પછી સર્વ અર્થને પ્રાપ્ત થયેલા નૃપતિએ સ્નાન કરીને બલિ-વિધિ કર્યો. કેમકે યથાર્થ વિધિને જાણનારા પુરુષો વિધિને ભૂલી જતા નથી.

પછી પવનની જેમ વેગવાળા અને સિંહની જેવા ધીર અશ્વોથી જોડેલા સુંદર સ્થમાં ઉત્તમ રથી ભરતરાય આરૂઢ થયા. જાણે ચાલતો પ્રાસાદ હોય તેવા તે રથ ઉપર જાંચી પતાકાવાળો ધ્વજસ્તંભ હતો, શસ્ત્રાગારની પેઠે અનેક શ્રેણીથી તે વિભૂષિત હતો અને જાણે

ચાર દિશાની વિજયલક્ષ્મીને ઝોલાવવાને માટે રાખી હોય તેવી ટણ્ટકાર શબ્દ કરતી ચાર ઘંટાઓ તે રથની સાથે ખાંચેલી હતી. તરતજ ઇંદ્રના સારથિ માતાલિની જેમ રાજાના ભાવને બાણનારા સારથિએ રશ્મિનું ચાલન કરીને ઘોડાને હંકાર્યાં. મહાહસ્તીરૂપી ગિરિવાળો, મોટા શકંટરૂપી મકરના સમૂહવાળો, ચપળ અશ્વરૂપી કલ્લોલવાળો, વિચિત્ર શસ્ત્રરૂપી લયંકર સર્પોવાળો, ઉછળતી પૃથ્વીની રજરૂપી વેલાવાળો અને રથોના નિર્ધોષરૂપી ગર્જનાવાળો બાણે ખીલે સમુદ્ર હોય એવો તે રાજા સમુદ્રના તટ ઉપર આવ્યો, પછી મત્સ્યસમૂહના આરાવે કરીને જેમાં જળનો નિર્ધોષ વૃદ્ધિ પામ્યો છે એવા તે સમુદ્રમાં ચક્રવર્તીએ રથની નાભિ (ધરા) સુધી જળમાં રથને પ્રવેશ કરાવ્યો. પછી એક હાથ ધનુષના મધ્યભાગમાં રાખી એક હાથ પશુછને છેડે રાખી પશુછ ચડાવીને પંચમીના ચંદ્રને અનુસરનારું ધનુષ કયું અને પોતાના હાથથી જરા ધનુષની પશુછ ખેંચીને બાણે ધનુર્વેદનો આઘ ઝોંકાર હોય તેવા જિંચે પ્રકારે ટંકાર કર્યો. પછી પાતાળદ્વારમાંથી નીકળતા નાગની જેવું પોતાના નામથી અંકિત થયેલું એક બાણ ભાથામાંથી ગ્રહણ કર્યું. સિંહના કર્ણ જેવી મુઠિવડે પુંખડાના અગ્રભાગથી તેને પકડી રાખીને શત્રુઓમાં વજ્રહંડ સમાન તે બાણ પશુછ સાથે ભેડી લીધું. સોનાના કર્ણભૂષણરૂપ પદ્મના નાળવાની તુલનાને ધારણ કરતું તે સુવર્ણમય બાણ ચક્રવર્તીએ એ કર્ણ સુધી આકર્ષણ કર્યું. મહીપતિના નખરત્નના પ્રસાર પામતાં કિરણોથી તે બાણ બાણે પોતાના સહોદરોથી વીંટાઈ રહ્યું હોય તેમ શોભતું હતું. આકર્ષણ કરેલા ધનુષના અંતરભાગમાં રહેલું તે પ્રદીપ્ત બાણ મૃત્યુના ફાટેલા મુખની અંદર અંચળ જણાતી જિહ્વાની લીલાને ધારણ કરતું હતું. તે ધનુષના મંડળના ભાગમાં રહેલ મધ્ય લોકપાળ-ભરતરાજ, મંડળની અંદર રહેલા સૂર્યની જેઠે મહાદારણુ લાગતા હતા. તે વખતે આ રાજા 'મને સ્થાનથી અલિપ્ત કરશે અથવા મારો નિગ્રહ કરશે' એમ ધારીને હોય તેમ લવણસમુદ્ર ફોલ પામવા લાગ્યો. પછી પૃથ્વીપતિએ બહાર, મધ્યે, મુખે અને પુંખડામાં નાગકુમાર, અસુરકુમાર અને સુવર્ણકુમારાદિક દેવતાઓએ અધિષ્ઠિત કરેલા, દૂતની જેઠે આજ્ઞાકારી અને શિક્ષાઅક્ષરવડે લયંકર તે બાણને માગધ તીર્થના અધિપતિ ઉપર મૂક્યું. ઉત્કટ પાંખોના સુસવાટથી આકાશને શબ્દાયમાન કરતું તે બાણ તત્કાળ ગરુડની જેવા વેગથી નીકળ્યું. મેઘથી જેમ વિદ્યુત્હંડ, ગગનથી જેમ ઉલકાગ્નિ, અગ્નિથી જેમ તણખાઓ, તપસ્વીથી જેમ તેભેલેશ્યા, સૂર્યકાંત મણિથી જેમ અગ્નિ અને ઇંદ્રની ભુજથી છૂટતું વજ્ર જેમ શોભે તેમ રાજાના ધનુષથી નીકળતું તે બાણ શોભવા લાગ્યું. ક્ષણવારમાં બાર ચોજન ઉલ્લંઘન કરીને તે બાણ હૃદયની અંદર શલ્યની જેઠે માગધપતિની સલામાં જઈને પડ્યું. હંડના ઘાતથી જેમ સર્પ કોપાયમાન થાય તેમ અકાળે બાણ પડવાથી માગધપતિ કોપાયમાન થયો. લયંકર ધનુષની જેઠે તેની બંને બ્રહ્મી ચઢીને ગોળ થઈ ગઈ, પ્રદીપ્ત અગ્નિના તણખા જેવાં તેનાં નેત્ર લાલ થઈ ગયાં, ધમણની જેઠે તેની નાસિકા કુલવા લાગી અને બાણે તક્ક સર્પના નાના ભાઈ હોય તેવા અધરદલને તે સ્કુરાવા લાગ્યો. આકાશમાં ધૂમકેતુની જેમ લલાટમાં રેખાઓને ચડાવી, ગાડી પુરુષ જેમ સર્પને ગ્રહણ કરે તેમ પોતાના દક્ષિણ હસ્તથી આયુધને ગ્રહણ કરી અને વામ હસ્તથી શત્રુના કપોળની જેઠે આસન ઉપર તાડન કરી વિષજવાળા જેવી વાણીથી તે ઝોલ્યો—

‘અપ્રાર્થિત વસ્તુની પ્રાર્થના કરનાર, અવિચારી અને પોતાને વીર માનનાર કયા કુયુદ્ધિ પુરુષે મારી સલામાં આ બાહુ નાંખ્યું? એવો કયો પુરુષ ઐરાવત હાર્થીના હાંતને છેદીને પોતાનાં કર્ણાભૂષણ કરવાને ઇચ્છે છે? આ કોણ પુરુષ ગરુડની પાંખોનો મુગટ કરવાને ધારે છે? શેષના મસ્તક ઉપર રહેલી મણિમાલાને ગ્રહણ કરવાની કોણ ઉમેદ રાખે છે? સૂર્યના ઘોડાને હરણ કરવાની ઇચ્છાવાળો એવો કોણ પુરુષ છે કે જેના ગર્વને ગરુડ જેમ સર્પના પ્રાણ હરણ કરે તેમ હું હરણ કરીશ.’ એવી રીતે બોલી તે માગધ પતિ વેગથી ઊભો થયો, રાક્ષામાંથી સર્પની પેઠે તેણે મ્યાનમાંથી ખડગ ખેંચ્યું અને આકાશમાં ધ્રુવકેતુના જમને આપનાર ખડ્ગને કંપાવવા લાગ્યો. સમુદ્રની વેલાની માફક દુર્વાર એવો તેનો સર્વ પરિવાર પણ એક સાથે કોપાટોપ સહિત તત્કાળ ઊભો થઈ ગયો. કોઈ પોતાના ખડ્ગોથી આકાશને જાણે કૃષ્ણ વિદ્યુતમય હોય તેવું કરવા લાગ્યા અને કોઈ પોતાના ઉચ્ચવળ વસુનદોથી જાણે અનેક ચંદ્રવાણું હોય તેવું કરવા લાગ્યા. કોઈ મૃત્યુના હાંતની શ્રેણિથી જાણે બનાવ્યા હોય તેવા પોતાના તીક્ષ્ણ ભાલાઓને ચોતરફ ઉલાળવા લાગ્યા; કોઈ અગ્નિની જિહ્વા જેવી ફરસીઓ ફેરવવા લાગ્યા; કોઈ રાહુની જેવા પર્યંત ભાગવાળા મુદ્ગરો પકડવા લાગ્યા; કોઈ વજ્રની ધાર જેવા ઉત્કટ ત્રિશૂળને ગ્રહણ કરવા લાગ્યા અને કોઈ યમરાજના હંડ જેવા પ્રચંડ હંડને ઉગમવા લાગ્યા. કેટલાએક શત્રુને વિસ્ફોટ કરવામાં કારણરૂપ પોતાના બાહુનું આસ્ફોટન કરવા લાગ્યા, કેટલાએક મેઘનાકના જેવા ઉર્જિત સિંહનાદ કરવા લાગ્યા, કેટલાએક ‘મારો, મારો’ એમ કહેવા લાગ્યા, કેટલાએક ‘પકડો, પકડો’ એમ કહેવા લાગ્યા અને કેટલાએક ‘ઊભા રહો, ઊભા રહો’ તથા કેટલાએક ‘ચાલો, ચાલો’ એમ બોલવા લાગ્યા. આવી રીતે માગધપતિનો સર્વ પરિવાર વિચિત્ર કોપની ચેષ્ટાવાળો થઈ ગયો. પછી અમાર્યે આવીને બાહુને સારી રીતે બેંચું એટલે તેની ઉપર જાણે દિવ્ય મંત્રાક્ષરો હોય તેવા ઉદાર અને મોટા સારવાળા નીચે પ્રમાણે અક્ષરો બોલ્યા.

‘સાક્ષાત્ સુર, અસુર અને નરના ઇન્ધર એવા ઋષભસ્વામીના પુત્ર ભરત ચક્રવર્તી તમને એવો આદેશ કરે છે કે જો રાજ્યનું અને જીવિતવ્યનું કામ હોય તો અમારી પાસે તમારું સર્વસ્વ મૂકી દઈને અમારી સેવા કરો.’

આવા અક્ષરો જોઈ મંત્રીએ અવધિજ્ઞાનથી વિચારી-જાણી, તે બાહુ સર્વને બતાવી જિંચે સ્વરે કહ્યું—અરે સર્વ રાજલોકો! સાહસ કરનારા, અર્ધબુદ્ધિથી ઊભટા પોતાના સ્વામીને અનર્થ આપનારા અને એવી રીતે પોતાની જાતને સ્વામિભક્ત માનનારા તમને ધિક્કાર છે! આ ભરતક્ષેત્રમાં પ્રથમ તીર્થંકર-શ્રીઋષભસ્વામીના પુત્ર ભરતરાજ પ્રથમ ચક્રવર્તી થયા છે. તેઓ આપણી પાસેથી હંડ માગે છે અને ઈંદ્રની પેઠે પ્રચંડ શાસનવાળા તેઓ આપણને સર્વને પોતાની આજ્ઞામાં રાખવાને ઇચ્છે છે. કદાપિ સમુદ્રનું શોષણ થાય, મેરુપર્વત ઉપાડાય, યમરાજને હણી નંખાય, પૃથ્વી અવળી કરી નંખાય, વજ્રને ઢળી નંખાય અને વડવામિ ખુઝાવી દેવાય તો પણ પૃથ્વીમાં ચક્રવર્તી જીતાય નહીં તેથી હે બુદ્ધિમંત રાજા! દૂંકી બુદ્ધિવાળા આ લોકોને વારો અને હંડ તૈયાર કરી ચક્રવર્તીને પ્રણામ કરવા ચાલો.’ ગંધહસ્તીના મદને સુધીને જેમ ખીજા હસ્તી શાંત થઈ જાય તેમ મંત્રીની આવી વાણી સાંભળીને તથા બાહુક્ષર જોઈને માગધપતિ શાંત થઈ ગયો. પછી

તે બાણ તથા ભેટણું લઈને ભરતરાયની પાસે આવ્યો અને પ્રણામ કરી નીચે પ્રમાણે બોલ્યો—હે પૃથ્વીપતિ ! કુમુદખંડને પર્વણીના ચંદ્રની જેમ ભાગ્યયોગે આપના દર્શન મને થયો છે. ભગવાન ઋષભસ્વામી પ્રથમ તીર્થંકર થઈને જેમ વિજય પામે છે તેમ આપ પણ પૃથ્વીમાં પ્રથમ ચક્રવર્તી થઈને વિજય પામે. જેમ ઐરાવત હાથીનો કોઈ પ્રતિદ્વસ્તી હોય નહીં, વાયુના જેવો કોઈ બળવાળો હોય નહીં અને આકાશથી વિશેષ માનવાળું કોઈ હોય નહીં તેમ આપનો સમોવડીઓ કોઈ થઈ શકે નહીં. કહ્યું સુધી આકૃષ્ટ કરેલા ધનુષમાંથી નીકળેલા આપના બાણને ઇંદ્રના વજ્રની પેઠે કોણ સહન કરી શકે તેમ છે ? મુજ પ્રમાણે ઉપર પ્રસાદ કરી આપે કર્તવ્ય જણાવવાને છડીદારની પેઠે આ બાણ મોકલ્યું, તેથી હે નૃપશિરોમણિ ! આજથી હું તમારી આજ્ઞાને શિરોમણિની પેઠે મસ્તક ઉપર ધારણ કરીશ. હે સ્વામિન ! તમે આરોપિત કરેલો હું બધું પૂર્વ દિશાનો તમારો જયસ્થંભ હોય તેમ નિષ્કપટ ભક્તિથી આ માગધતીર્થમાં રહીશ. આ રાજ્ય, આ સર્વ પરિવાર, હું પોતે અને બીજું સર્વ તમારું જ છે, તમારા સેવકની પેઠે મને આજ્ઞા કરો.'

એવી રીતે કહીને તેણે તે બાણ, માગધ તીર્થનું જળ, મુગટ અને બે કુંડળ અર્પણ કર્યાં. ભરતરાયે તે તે વસ્તુનો સ્વીકાર કરી તેનો સત્કાર કર્યો; કેમકે મહારામા લોકો એવાને માટે નમેલા જનોમાં કૃપાવાળા જ હોય છે. પછી ઇંદ્ર જેમ અમરાવતીમાં બય તેમ ચક્રી રથને પાછો વાળી તે જ માર્ગે છાવણીમાં આવ્યા. રથથી ઉતરી, અંગપ્રક્ષાલન કરી પરિવાર સહિત તેમણે અકૃમનું પારણું કર્યું. પછી ઉપનત થયેલા માગધપતિનો પણ ચક્રની જેમ ચક્રવર્તીએ મોટી ઋદ્ધિથી ત્યાં અષ્ટાન્હિકા ઉત્સવ કર્યો. સૂર્યના રથમાંથી બધું સરી આવ્યું હોય તેમ તેજથી તીક્ષ્ણ એવું ચક્ર અષ્ટાન્હિકા ઉત્સવને અંતે આકાશમાં આલ્યું અને દક્ષિણ દિશાએ વરદામ તીર્થ તરફ પ્રવર્ત્યું. પ્રાદિ ઉપસર્ગ જેમ ધાતુની પાછળ બય તેમ ચક્રવર્તી પણ તેની પછવાડે ચાલ્યા.

હમેશાં યોજન માત્ર પ્રયાણથી ચાલતાં અનુક્રમે રાજહંસ જેમ માન સરોવરને પામે તેમ ચક્રવર્તી દક્ષિણ સમુદ્ર સમીપે આવી પહોંચ્યા. એલાયચી, લર્વીંગ, આરોલી અને કંકાલના વૃક્ષવાળા દક્ષિણ સાગરના તટ ઉપર નૃપતિએ સૈન્યને નિવાસ કરાવ્યો. મહારાજાની આજ્ઞાથી પૂર્વની પેઠે વર્દાકિરને સૈન્યના નિવાસગૃહ અને પૌષધશાળા ત્યાં રચ્યાં. તે વરદામ તીર્થના દેવને ચિત્તમાં ધારણ કરી રાજાએ અષ્ટમ તપ કર્યો અને પૌષધાગારમાં પૌષધવ્રત શરૂ કર્યું. પૌષધ પૂર્ણ થયા પછી પૌષધગૃહમાંથી નીકળી ધનધારીઓમાં અગ્રેસર એવા ચક્રીએ કાલપૃષ્ઠરૂપ ધનુષ શરૂ કર્યું અને સર્વ સુવર્ણથી રચેલ, કોટી રત્નોથી જડેલ અને જયલક્ષ્મીના નિવાસગૃહરૂપ રથમાં તેઓ આરૂઢ થયા. દેવથી જેમ પ્રસાદ શોભે તેમ સુંદર આકૃતિવાળા મહારાજાથી અધિકૃત થયેલા મહારથ શોભવા લાગ્યો. અનુકૂળ પવનથી ચપળ થયેલી પતાકાઓથી આકાશને મંડિત કરતો તે ઉત્તમ રથ વહાણની જેમ સમુદ્રમાં પ્રવિષ્ટ થયો. રથને નાભિ સુધી સમુદ્રજળમાં લઈ જઈ આગળ રહેલા સારથિએ ઘોડા અટકાવ્યા એટલે રથ ઊભો રહ્યો. પછી આચાર્ય જેમ શિષ્યને નમાવે તેમ પૃથ્વીપતિએ ધનુષને નમાવી પણ્છ ચડાવી અને સંગ્રામરૂપી નાટકના આરંભના નાંદી જેવો તથા કાળના આહવાન મંત્ર જેવો ઊંચે પ્રકારે ધનુષટંકાર કર્યો. પછી લલાટ પર

કરેલા તિલકની લક્ષ્મીને ચોરનારા બાણને લાથામાંથી કાઢીને ધનુષ ઉપર ચડાવ્યું. ચક્રરૂપ કરેલા ધનુષના મધ્ય ભાગમાં ધરીના ભ્રમને આપતા એવા તે બાણને મહારાજાએ કહ્યું- 'પર્યંત એવું. કહ્યાં ત સુધી આવેલું તે બાણ 'હું' થું કરું ?' એમ વિજ્ઞાપિત કરતું હોય એવું જણાવા લાગ્યું. પછી તેને વરદામપતિ તરફ વિસ્ટર કયું. આકાશમાં પ્રકાશ કરતા તે બાણને પર્વતોએ પડતા વજની બ્રાંતિથી, સર્પોએ ઉપરથી પડતા ગરુડની બ્રાંતિથી અને સમુદ્રે ખીબ વડવાનળની બ્રાંતિથી ભય સહિત અવલોક્યું. ખાર યોજન ઊંચાન કરી તે બાણ ઉલ્કાની પેઠે વરદામપતિની સલામાં પડ્યું. શત્રુએ મોઠકલેલ ઘાત કરનાર મનુષ્યની જેવા તે બાણને પડેલું જોઈ વરદામપતિ કોપ પામ્યો અને ઉદ્વેલ થયેલા સમુદ્રની પેઠે તે ઉદ્ભ્રાંત બ્રહ્મકુટિમાં તરંગિત થઈ ઉલ્કટ વાણીથી નીચે પ્રમાણે બોલ્યો.

‘અહો ! પગે સ્પર્શ કરીને આજે આ સુતેલા કેશરીસિંહને કોણે જગાડ્યો ? આજે મૃત્યુએ કોનું પાનું ઉખેળ્યું ? કુષિની પેઠે પોતાના જીવિતમાં આજે કોને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો કે જેણે પોતાના સાહસથી મારી સભામાં આ બાણ નાખ્યું. તે બાણ નાખનારને આ બાણથી જ હું મારું.’ એમ કહી તેણે કોપ સહિત તે બાણ ગ્રહણ કયું. માગધ-પતિની પેઠે વરદામપતિએ પણ ચકીના બાણ ઉપરના પૂર્વોક્તો અક્ષરો જોયા એટલે નાગદમની ઔષધિથી સર્પ જેમ શાંત થાય તેમ તેવા અક્ષરો વાંચી તત્કાળ તે શાંત થઈ ગયો અને બોલવા લાગ્યો-‘અહો દેડકો જેમ કૃષ્ણ સર્પને તમારો મારવાને ઉદ્યત થાય, બેકડો જેમ પોતાના શીંગડાથી હાથીને પ્રહાર કરવાની ઇચ્છા કરે, હાથી જેમ પોતાના હાંતથી પર્વતને પાડવાની ધારણા કરે તેમ મેં મંદ્યુદિવાળાએ આ ભરતચકીની સાથે યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા કરી.’ તથાપિ હજી કાંઈ બગડ્યું નથી એમ ધારી તેણે પોતાના માણસોને ઉપાયન (લેટ) લાવવાની આજ્ઞા કરી. પછી બાણ અને અદ્ભુત લેટો લઈ ઇંદ્ર જેમ ઋષભધ્વજ પાસે જાય તેમ તે ચકવતીની પાસે જવા ચાલ્યો. ત્યાં જઈ ચકવતીને નમસ્કાર કરીને કહ્યું-‘હે પૃથ્વીના ઇંદ્ર ! દ્વતની જેમ તમારા બાણે બોલાવેલો હું આજે અહીં આવ્યો છું. આપ પોતે અહીં આવ્યા છતાં હું સામે આવ્યો નહીં તે મારો અજ્ઞનો દોષ આપ ક્ષમા કરો. અજ્ઞતા દોષનું આચ્છાદન કરે છે. હે સ્વામિન ! શ્રાંત પુરુષ જેમ આશ્રમ મેળવે અને તૃપિત પુરુષ જેમ પૂણું સરોવર પ્રાપ્ત કરે તેમ સ્વામિરહિત એવા મેં આજે આપ જેવા સ્વામીને પ્રાપ્ત કર્યા છે. હે પૃથ્વીનાથ ! સમુદ્રમાં વેલધર પર્વતો રહે તેમ આજથી તમે સ્થાપિત કરેલો હું અહીં તમારી મર્યાદામાં રહીશ.’ એમ કહી ભરપૂર ભક્તિવાળા તે વરદામપતિએ, બાણે આગળથી થાપણુ-રૂપ રાખ્યું હોય તેમ તે બાણ પાછું અર્પણ કયું. બાણે સૂર્યની કાંતિથી જ ગુંથેલું હોય તેવું પોતાની કાંતિથી દિશાના સુખને પ્રકાશિત કરતું એક રત્નમય કટીસૂત્ર અને બાણે યશનો સમૂહ હોય તેવો ઘણા કાળથી સંચય કરેલો ઉજ્જવળ યુક્તારાશિ, તેણે ભરતપતિને લેટ કર્યો, તેમજ જેની ઉજ્જવળ કાંતિ પ્રકાશી રહી છે એવો અને બાણે રત્નાકરતું સર્વસ્વ હોય તેવો એક રત્નસમૂહ પણ અર્પણ કર્યો. આ સર્વ ગ્રહણ કરીને ચકીએ વરદામપતિને અનુગૃહિત કર્યો અને બાણે પોતાનો કીર્ત્તિકર હોય તેમ તેને ત્યાં સ્થાપિત કર્યો. પછી વરદામપતિને કૃપાપૂર્વક બોલાવી-વિદાય કરી વિજયી ભરતેશ પોતાની છાવણીમાં આવ્યા.

‘સ્થમાંથી ઉતરી, સ્નાન કરી રાજ્યંદ્રે પરિજન સાથે અષ્ટમ ભકતનું પારણું કયું’

અને પછી ત્યાં વરદામપતિનો અષ્ટાઙ્ગિકા ઉત્સવ કર્યો. મહાત્માજનો આત્મીય જનને લોકમાં મહત્ત્વ અપાવવાને માટે માન આપે છે.

પછી પરાક્રમવડે જાણે બીજા ઈંદ્ર હોય એવા તે ચક્રવર્તી^૧ ચક્રને અનુસારે પશ્ચિમ દિશાએ પ્રભાસતીર્થ^૨ તરફ ચાલ્યા. સૌન્યના ચાલવાથી જીડેલી રેણુવડે જમીન અને આકાશના મધ્યભાગને પૂરતા તેઓ કેટલેક દિવસે પશ્ચિમ સમુદ્રના તટ ઉપર આવી પહોંચ્યા. સોષારી, તાંબૂલી અને નાલીએરીના વનથી આકુલ એવા પશ્ચિમ સમુદ્રના તટ ઉપર તેમણે પડાવ નાખ્યો. ત્યાં પ્રભાસપતિને ઉદ્દેશીને અષ્ટમભક્ત વ્રત કયું^૩ અને પૂર્વ પ્રમાણે પૌષધાલયમાં પૌષધ લઈને બેઠા. પૌષધને અંતે જાણે બીજાં વરુણ હોય તેવા ચક્રીએ રથમાં બેસીને સાગરમાં પ્રવેશ કર્યો. રથને ચક્રની નાભિ સુધી જળમાં લઈ જઈ તેણે પોતાનું ધનુષ અધિભ્ય^૪ કયું. પછી જ્યલક્ષ્મીને ક્રીડા કરવાની વીણારૂપ ધનુર્ચંચિની તંત્રી જેવી પશુછને પોતાના હાથવડે શબ્દાયમાન કરી, જાણે સાગરનો છડીકંડ હોય તેવા ભાથામાંથી બાણ કાઢી, આસન ઉપર અતિથિને આરૂઠ કરે તેમ તેને ધનુષાસન પર આરૂઠ કયું. સૂર્યબિંબમાંથી આકૃષ્ટ કરેલું જાણે એક કિરણ હોય એવા તે બાણને ચક્રીએ પ્રભાસદેવની સન્મુખ પ્રક્ષિપ્ત કયું. વાયુની જેવા વેગથી સમુદ્રમાં બાર ચોજન ઉદ્ધંધન કરી ગગનને પ્રકાશિત કરતું તે બાણ પ્રભાસપતિના સલાસ્થાનમાં જઈને પડ્યું. બાણને બેઈ પ્રભાસેશ્વર કોપ પામ્યો, પણ તેની ઉપરના અક્ષરો વાંચીને રસને પ્રગટ કરનારા નટની પેઠે તત્કાળ શાંત થઈ ગયો. પછી બાણ અને બીજા લેટ લઈને પ્રભાસપતિ ચક્રવર્તીની પાસે આવ્યો અને નમસ્કાર કરી આ પ્રમાણે વિજ્ઞાપિ કરવા લાગ્યો—હે દેવ! આપ સ્વામીએ ભાસિત (પ્રકાશિત) કરેલા હું આજે જ ખરો પ્રભાસ થયો છું, કેમ કે સૂર્યના કિરણોથી જ કમલ^૨ થાય છે. હે પ્રભો! હું પશ્ચિમ દિશામાં સામંત રાજાની પેઠે રહી હંમેશા પૃથ્વીને શાસન કરનારા તમારી આજ્ઞાને ધારણ કરીશ. એમ કહી પ્રથમ પ્રેરેલું બાણ સુદ્ધપ્રસંગમાં ફેંકેલા બાણને લાવી આપનાર સેવકની જેમ ભરતેશ્વરને અર્પણ કયું. અને તે સાથે મૂર્તિવંત પોતાનું તેજ હોય તેવાં કડા, કટીસૂત્ર, ચૂડામણિ^૩, હાર તથા બીજાં કેટલુંક દ્રવ્ય વિગેરે લેટ કયું. તેને આશ્વાસન અપવાને માટે ચક્રીએ તે સર્વ ગ્રહણ કયું. કેમકે લેટ ગ્રહણ કરવી તે સ્વામીનું પ્રથમ પ્રસાદચિન્હ છે. પછી કથારામાં જેમ વૃક્ષને સ્થાપન કરે તેમ ત્યાં સ્થાપિત કરીને તે શત્રુનાશક નૃપતિ પોતાના સ્કંધાવારમાં આવ્યા. કંદપવૃક્ષની પેઠે ગૃહરતને તત્કાળ ઉપનીત કરેલા દિવ્ય ભોજનથી તેણે અકુંભનું પારણું કયું અને પછી પ્રભાસદેવનો અષ્ટાઙ્ગિકા ઉત્સવ કર્યો, કેમકે પહેલા વખત તે સામંત જેવા રાજાની પણ સત્કૃતિ કરવી ઉચિત છે.

દીપકની પછવાડે પ્રકાશ ચાલે તેમ ચક્રની પછવાડે ચાલતા ચક્રવર્તી સમુદ્રના દક્ષિણ તટ સમીપે સિંધુનદીને કિનારે આવી પહોંચ્યા. તેને કિનારે કિનારે પૂર્વાભિમુખ ચાલીને સિંધુ-દેવીના સદન સમીપે તેમણે પડાવ નાખ્યો. ત્યાં પોતાના મનમાં સિંધુદેવીનું સ્મરણ કરી તેમણે અષ્ટમ તપ કર્યો; તેથી પવને હણેલા ઊર્મિની જેમ સિંધુદેવીનું આસન ચલિત થયું. અવધિજ્ઞાનથી ચક્રવર્તીને આવેલા જાણી ઘણી દિવ્ય લેટો લઈ તે તેમને પૂજવાને સામે આવી.

૧ પ્રત્યાયા (પશુછ) યગવેલું. ૨ કમલ—કમ્+અલ=પાણીને શોભાવનાર. ૩ મુગટ.

દેવીએ આકાશમાં રહી 'જય જય' એવી આશિષપૂર્વક કહ્યું—'ચક્રિન્ ! હું અહીં તમારી કિંકરી થઈને રહી છું. આપ કહેા તે તમારું કામ કરું.' એમ કહી બાણે લક્ષ્મીદેવીનું સર્વસ્વ હોય અને બાણે નિધાનની સંતતિ હોય તેવા રત્નથી ભરેલા એક હજાર ને આઠ કુંભો, બાણે પ્રકૃતિની જેમ ક્રિત્તિ અને જયલક્ષ્મીને સાથે બેસારવાને હોય એવાં બે રત્નનાં ભદ્રાસનો શેષનાગના મસ્તક ઉપર રહેનારાં મહિષ્યોથી બનાવ્યા હોય તેવાં પ્રદીપ્ત રત્નમય બાહુરક્ષક (બેરખા), બાણે મધ્યમાં સૂર્યબિંબની ક્રાંતિ દાખલ કરેલી હોય એવાં કડાં અને મુઠીમાં સમાઈ શકે એવાં સુકોમળ દિવ્ય વસ્ત્રો તેણે ચક્રવર્તીને ભેટ કર્યાં. સિંધુરાજ(સમુદ્ર)ની પેઠે મહારાજાએ તે સર્વ સ્વીકાર્યું અને મધુર આલાપથી દેવીને પ્રમોદ પમાડી વિસર્જન કરી. પછી પૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવા સુવર્ણપાત્રમાં તેમણે અષ્ટમભકતનું પારણું કયું અને ત્યાં દેવીને અષ્ટાદિકા ઉત્સવ કરીને ચક્રે બતાવેલ માર્ગે તેઓ આગળ ચાલ્યા.

ઉત્તર પૂર્વ દિશાની મધ્યમાં (ઇશાનકૂણ તરફ) ચાલતા તેઓ અનુક્રમે બે ભરતા-હની મધ્યમાં સીમાબંધ તરીકે રહેલા વૈતાલ્ય પર્વત સમીપે આવી પહોંચ્યા. તે પર્વતના દક્ષિણ નિતંબ (ભાગ) ઉપર બાણે કેઈ નવીન દ્વીપ હોય તેમ વિસ્તાર અને દીર્ઘપણથી શોભિત એવો પડાવ તેમણે કર્યો. ત્યાં પૃથ્વીપતિએ અષ્ટમ કર્યો એટલે વૈતાલ્યાદ્રિકુમારનું આસન કંપાયમાન થયું. તેણે અવધિજ્ઞાનથી બાણ્યું કે ભરતક્ષેત્રમાં આ પ્રથમ ચક્રવર્તી ઉત્પન્ન થયા છે. ચક્રવર્તીની પાસે આવી તેણે આકાશમાં રહી કહ્યું—'હો પ્રભુ ! તમે જય પામો ! હું તમારો સેવક છું, માટે મને જે આજ્ઞા કરવી હોય તે કરો.' એમ કહી બાણે મોટા ભંડાર ઉઘાડ્યો હોય તેમ મૂલ્યવંત રત્નો, રત્નનાં અલંકારો, દિવ્ય વસ્ત્રો અને પ્રતાપ-સંપત્તિઓના કીડાસ્થાન જેવાં ભદ્રાસનો તેણે ચક્રવર્તીને અર્પણ કર્યાં. પૃથ્વીપતિએ તેની સર્વવસ્તુ સ્વીકારી; કારણ કે અલુબ્ધ સ્વામીઓ પણ ભૂત્યોના અનુગ્રહ માટે તેમની ભેટ સ્વીકારે છે. પછી મહારાજાએ તેને સારી રીતે બોલાવી ગૌરવતા સહિત વિદાય કર્યો. મહાન્ પુરુષો પોતાને આગ્રિત રહેલા સાધારણ પુરુષની પણ અવજ્ઞા કરતા નથી. અષ્ટમ ભકતને અંતે પારણું કરી ત્યાં વૈતાલ્યદેવનો અષ્ટાદિકા ઉત્સવ કર્યો.

ત્યાંથી ચક્રરત્ન તમિસાશુક તરફ ચાલ્યું. રાજા પણ પદાન્વેષી(પગી)ની જેમ તેની પાછળ ચાલ્યા. અનુક્રમે તમિસા સમીપે બાણે વિદ્યાધરોના નગરો વૈતાલ્ય ઉપરથી નીચે ઉતર્યા હોય તેવો પોતાના સૈન્યનો નિવાસ કરાવ્યો. તે શુકાના અધિક્ષાયક કૃતમાલ દેવને મનમાં ધારણ કરી તેમણે અષ્ટમ તપ કયું એટલે તે દેવનું આસન ચલિત થયું. અવધિ જ્ઞાનથી ચક્રવર્તીને આવેલા બાણી, ધણે કાળે આવેલા શુકની જેમ ચક્રવર્તીરૂપ અતિથિનું અર્ચન કરવાને તે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો—'સ્વામિન્ ! આ તમિસા શુકાના દ્વારમાં તમારા દ્વારપાળની પેઠે હું રહ્યો છું.' એમ કહી તેણે ભૂપતિની સેવા અંગીકાર કરી. સ્ત્રીરત્નને યોગ્ય અનુત્તમ એવાં ચૌદ તિલક અને દિવ્ય આભરણુસમૂહ તેણે ભેટ કર્યો, તે સાથે બાણે અગાઉથી મહારાજાને માટે જ રાખી મૂકી હોય તેવી તેમને યોગ્ય માળાઓ અને દિવ્ય વસ્ત્રો પણ અર્પણ કર્યાં. ચક્રીએ તે સર્વ વસ્તુનો સ્વીકાર કર્યો, કેમકે કૃતાર્થ થયેલા રાજાએ પણ દિગ્વિજયની લક્ષ્મીના ચિન્હરૂપ દિશાદંડને છોડતા નથી.

૧ જેની જેવા ખીજાં ઉત્તમ નહીં તેવાં.

અધ્યયનને અંતે ઉપાધ્યાય જેમ શિષ્યને રબ આપે તેમ ભરતેશ્વરે ધણા પ્રસાદપૂર્વક તેને સારી રીતે બોલાવીને વિકાસ કર્યો. પછી બાણે બુઢા થયેલા પોતાના અંશ હોય તેવા અને પૃથ્વી ઉપર પાત્ર મૂકીને હૃદયેશાં સાથે બેસીને જમનારા એવા રાજકુંવરો સાથે તેમણે પારણું કર્યું અને પછી કૃતમાલ દેવનો અષ્ટાદિકા ઉત્સવ કર્યો. પ્રણિ ગત કરવાથી શ્રદ્ધા કરેલા સ્વામીઓ સેવકને માટે શું નથી કરતા ?

બીજે દિવસે ઇદ્ર જેમ નેગમેષી દેવતાને આજ્ઞા કરે તેમ મહારાજાએ સુપેણ સેનાનીને બોલાવી આજ્ઞા કરી કે—‘તમે ચર્મરત્નથી સિંધુનદી ઉતરીને સિંધુ, સમુદ્ર અને વૈતાલ્ય પર્વતની મધ્યમાં રહેલા દક્ષિણસિંધુનિષ્ક્રંતને સાધો અને બદરીના વનની પેઠે ત્યાં રહેલા મ્લેચ્છ લોકોને આધુપયદિથી તાડન કરી ચર્મરત્નના સર્વસ્વ ફળને મેળવો.’ બાણે ત્યાં જ જન્મ્યો હોય તેમ જળસ્થળના ઊંચા નીચા સર્વ ભાગમાં અને બીજા કિલ્લાઓમાં તથા દુર્ગમ સ્થાનકોમાં સંચાર કરવાના સર્વ માર્ગને બાણનારા, મ્લેચ્છભાષામાં વિચક્ષણ, પરાક્રમમાં સિંહ જેવા, તેજવડે સૂર્ય જેવા, બુદ્ધિના ગુણથી બૃહસ્પતિ જેવા તથા સર્વ લક્ષણે સંપૂર્ણ સુપેણ સેનાનીએ ચક્રવર્તીની તે આજ્ઞા મસ્તકે ચડાવી. તરત જ સ્વામીને પ્રણામ કરી પોતાના વાસસ્થાનમાં આવી બાણે પોતાના પ્રતિબિંબ હોય તેવા સામંત રાજાઓને પ્રયાણને માટે આજ્ઞા કરી. પછી પોતે સ્નાન કરી, બલિદાન આપી, પર્વતની જેવા ઊંચા જગરત્ન ઉપર આરૂઢ થયો. તે વખતે તેણે મોટાં મૂલ્યવાળાં સ્વલ્પ આભૂષણો ધારણ કર્યાં હતાં, કવચ પહેર્યું હતું, પ્રાયશ્ચિત અને કૌતુકમંગળ કર્યું હતું તથા કંઠમાં બાણે જ્યદશમીએ આલિંગન કરવાને માટે પોતાની ભુજલતા નાંખી હોય તેવો રત્નનો દિવ્યહાર ધારણ કર્યો હતો. પદ્મહસ્તીની પેઠે પટ્ટાના ચિન્હથી તે શોભતો હતો; કટી ઉપર મૂર્તિમાન શક્તિ હોય તેવી એક ક્ષુરિકા તેણે રાખી હતી અને પાછળ સરલ આકૃતિવાળા તથા સુંદર સુવર્ણના બે ભાથાઓ ધારણ કર્યાં હતા, તે બાણે પૃથ્વલાગમાં પણ યુદ્ધ કરવાને બીજા બે વૈકિય હાથ હોય તેવા જણાતા હતા. ગણનાયક, દંડનાયક, શ્રેષ્ઠી, સાર્થવાહ, સંધિપાળ અને ભૂત્ય વિગેરેથી તે યુવરાજની પેઠે વીંટાયેલો હતો. બાણે આસનની સાથે જ થયે હોય તેમ તેનું અગ્રાસન નિશ્ચળ હતું. શ્વેત છત્ર અને ચામરથી શોભતા એવા તે દેવોપમ સેનાનીએ પોતાના ચરણ અંગુષ્ઠથી હાથીને ચલાવ્યો. ચક્રીના અર્ધા સૈન્યની સાથે તે સિંધુ-નદીને કિનારે ગયો. સેનામાંથી ઊડેલી રજવડે બાણે સેતુબંધ કરતો હોય તેમ તેણે ત્યાં સ્થિતિ કરી. જે બાર યોજન સુધી વૃદ્ધિ પામે, જેમાં પ્રાતઃકાળે વાવેલા ધાન્ય સાથંકાળે ઊગે અને જે નદી, દ્રહ તથા સમુદ્રથી પાર ઉતારવાને સમર્થ હોય એવા ચર્મરત્નને સેનાપતિએ પોતાના હાથથી સ્પર્શ કર્યો. સ્વાભાવિક પ્રભાવથી તેના બે છેકા પ્રસાર પામ્યા એટલે સેનાનીએ તેને તેલની પેઠે જળમાં મૂક્યું. પછી ચર્મરત્નવડે પગરસ્તાની જેમ સૈન્ય સહિત સરિતા ઉતરી તે બીજે તટે ગયો.

સિંધુના સર્વ દક્ષિણ નિષ્ક્રંતને સાધવાની ઇચ્છાથી તે પ્રલયકાળના સમુદ્રની જેમ ત્યાં પ્રસાર પામ્યો. ધનુષના નિર્દોષ શબ્દથી દારૂણ અને યુદ્ધમાં કૌવતવાળા તેણે સિંહની પેઠે સિંહલ લોકોને લીલામાત્રમાં પરાલવ ર્યો, બર્બર લોકોને મૂલ્યથી લીધેલા કિંકરોની પેઠે સ્વામીન કર્યા અને દંકેણને ઘોડાની માફક રાજના ચિન્હથી

અંકિત કર્યાં. રત્નમાણિક્યથી પૂરેલો બહુ જળરહિત રત્નાકર હોય તેવા યવનક્રીપને તે નરકેશરીએ લાલ્લામાત્રમાં છૂટી લીધા. તેણે કાળમુખ બતિના મ્લેચ્છોને છૂટી લીધા, તેથી તેઓ ભોજન ન કરતાં છતાં પણ મુખમાં પાંચ આંગળીઓ નાંખવા લાગ્યા. તેના પ્રસાર પામવાથી જોનકે નામના મ્લેચ્છ લોકો વાયુથી વૃક્ષના પલ્લવોની જેમ પરાક્રમુખ થઈ ગયા. ગાંડી જેમ સર્વ બતિના સર્પને છૂટે તેમ તેણે વૈતાલ્ય પર્વતની નજીકની ભૂમિમાં રહેલા મ્લેચ્છોની સર્વ બતને છૂટી લીધી. પ્રૌઢ પ્રતાપના અનિવાર્ય પ્રસારવાળા તે સેનાનીએ ત્યાંથી આગળ ચાલીને સૂર્ય જેમ સર્વ આકાશને આકાંત કરે તેમ કચ્છ દેશની સઘળી ભૂમિને આકાંત કરી. સિંહ જેમ આખી અટવીને દબાવે તેમ આખા નિષ્કૂટને દબાવીને તે કચ્છ દેશની સરખી ભૂમિમાં સ્વસ્થ થઈને રહ્યા. પતિની પાસે જેમ સ્ત્રીઓ આવે તેમ ત્યાં મ્લેચ્છ દેશના રાજાઓ ભકિતથી લેટો લઈને સેનાપતિ પાસે આવવા લાગ્યા. કેઈ એ સુવર્ણગિરિના શિખર જેવડા સુવર્ણ રત્નોના રાશિ આપ્યા, કેઈએ ચલાયમાન વિંધ્યાદ્રિના જેવા હસ્તિઓ આપ્યા, કેઈએ સૂર્યના અધને ઉલ્લંઘન કરનારા અધો આપ્યા અને કેઈએ અંજનથી રચેલા દેવરથ જેવા રથ આપ્યા. ખીજું પણ જે જે સારરૂપ હતું તે સર્વ તેને અર્પણ કર્યું, કેમકે પર્વતમાંથી નદીએ આકર્ષણ કરેલાં રત્નો પણ અનુક્રમે રત્નાકરમાં જ આવે છે. એવી રીતે લેટો આપીને તેઓએ સેનાપતિને કહ્યું— “આજથી અમે તમારી આજ્ઞા પાળનારા થઈ તમારા ભૃત્યની પેઠે પોતપોતાના દેશમાં રહીશું. સેનાનીએ તેમનો યથાયોગ્ય સત્કાર કરીને વિદાય કર્યા અને પોતે પૂર્વની પેઠે સુખેથી સિંધુ નદી પાછો ઉતર્યો. બહુ કીર્તિરૂપી વહીનો ઢોહદહ હોય તેવો મ્લેચ્છો પાસેથી આણેલો તે સર્વ દંડ તેણે ચક્રીની પાસે લાવીને મૂક્યો. કૃતાર્થ એવા ચક્રીએ પ્રસાદપૂર્વક સત્કાર કરી વિદાય કરેલો સેનાની હર્ષ પામતો પોતાના આવાસમાં આવ્યો.

અહીં ભરતરાજ અયોધ્યાની પેઠે સુખમાં રહેતા હતા; કેમકે સિંહ જ્યાં જાય ત્યાં તેનું જ સ્થાન છે. એક દિવસે તેમણે સેનાપતિને ખોલાવી આજ્ઞા કરી કે ‘તમિસા ગુફાનાં ખારણાં ઉઘાડો.’ નરપતિની તે આજ્ઞાને માળાની પેઠે મસ્તકે ચડાવી તરતજ સેનાની ગુફાદ્વાર પાસે આવીને રહ્યો. તમિસાના અધિષ્ઠાયક દેવ કૃતમાલનું મનમાં સ્મરણ કરી તેણે અષ્ટમ તપ કર્યો, કેમકે સર્વ સિદ્ધિઓ તપોમૂલ છે. પછી સેનાપતિ સ્નાન કરી, શ્વેત વસ્ત્રરૂપ પાંખને ધારણ કરી સરોવરમાંથી રાજહંસ નીકળે તેમ સ્નાનજીવનમાંથી નીકળ્યો અને સુવર્ણના લીલા કમલની પેઠે સુવર્ણનું ધૂપીયું હાથમાં લઈ તમિસાના દ્વાર પાસે આવ્યો. ત્યાં રહેલા કપાટને જોઈ તેણે પ્રથમ પ્રણામ કર્યો, કેમકે શક્તિવંત એવા મહંત પુરુષો પ્રથમ સામલોદને પ્રયોગ જ કરે છે. ત્યાં વૈતાલ્ય પર્વત પર સંચાર કરતી વિદ્યાધરોની સ્ત્રીઓને સ્તંભન કરવામાં ઔષધરૂપ એવો મહદ્દિક અષ્ટાદિક ઉત્સવ કર્યો અને માંત્રિક જેમ મંડળનો આલેખ કરે તેમ સેનાનીએ અખંડ તંદુલથી ત્યાં અષ્ટમંગલિક આલેખ્યા. પછી ઈંદ્રના વજ્રની પેઠે તેણે શત્રુઓનો નાશ કરનારું ચક્રીનું દંડ-રત્ન પોતાના હાથમાં ગ્રહણ કર્યું અને કપાટને હણવાની ઈચ્છાવાળો તે સાત આઠ પગલાં પાછો હંક્યો, કેમકે હાથી પણ પ્રહાર કરવાની ઈચ્છાથી કાંઈક પાછો ચોસરે છે. પછી સેનાનીએ તે દંડરત્નથી કપાટને ત્રણ વખત તાડન કર્યું અને વાલ્મીકીની પેઠે તે ગુફાને જીવે પ્રકારે ગબવી મૂકી. તત્કાળ વૈતાલ્ય પર્વતનાં ગાઠ રીતે મીંચેલાં બહુ લોચન

હોય તેમ ગાઢ રીતે બંધ કરેલાં તે વજનિર્મિત કપાટ(બારણા) ઉઘડી ગયાં. હંડના તાડનથી ઉઘડતાં તે કમાડ બાજુે ઊંચે સ્વરે આકંઠ કરતાં હોય તેમ તડતડાટ શબ્દ કરવા લાગ્યા. ઉત્તર દિશાના ભરતખંડના જ્યપ્રસ્થાન મંગળરૂપ તે કમાડ ઉઘડવા સંબંધીને વૃત્તાંત સેનાનીએ ચક્રવર્તીને વિદિત કર્યો, એટલે હસ્તીરત્ન ઉપર આરૂઢ થઈ પ્રૌઢ પરાક્રમવાળા મહારાજાએ ચંદ્રની પેઠે તમિસા ગુફામાં પ્રવેશ કર્યો.

પ્રવેશ કરતા નરપતિએ ચાર અંગુલ પ્રમાણવાળું અને સૂર્યના જેવું પ્રકાશમાન મહિરત્ન ગ્રહણ કર્યું. તે એક હબ્બર યજ્ઞાએ અધિષ્ઠિત કરેલું હતું. શિખાબંધીની પેઠે મસ્તક ઉપર તે રત્નને ધારણ કર્યું હોય તો તિર્યચ, દેવતા અને મનુષ્ય સંબંધી ઉપસર્ગો થતા નથી. વળી તે રત્નના પ્રભાવથી અંધકારની જેમ સમગ્ર દુઃખ નાશ પામે છે અને શસ્ત્રના ઘાની પેઠે રોગનું પણ નિવારણ થાય છે. સુવર્ણકુંભ ઉપર જેમ સુવર્ણનું ઢાંકણું રાખે તેમ શિપુનાશક રાજાએ તે રત્ન હસ્તીના દક્ષિણ કુંભસ્થળ ઉપર રાખ્યું. વળી પાછળ ચાલતી ચતુરંગ સેના સહિત ચક્રાનુસારે કેશરીસિંહની જેમ ગુફામાં પ્રવેશ કરનાર નરકેશરી ચક્રીએ ચાર અંગુલ પ્રમાણવાળું ખીભું કાંકિણીરત્ન પણ ગ્રહણ કર્યું. તે સૂર્ય, ચંદ્ર અને અગ્નિના જેવી કાંતિવાળું હતું; અધિકરણી જેવે સંસ્થાને (આકારે) હતું; સહસ્ર યજ્ઞાએ અધિષ્ઠિત કરેલું હતું. આઠ સેનૈયા જેવડું પ્રમાણમાં હતું, છંદલ (પત્ર) વાળું હતું, બાર હાંસવાળું હતું, સરખા તળીઆવાળું હતું અને માન, ઉન્માન તથા પ્રમાણવડે યુક્ત હતું. તેને આઠ કણિકા હતી અને બાર યોજન સુધી અંધકાર દૂર કરવામાં તે સમર્થ હતું. ગુફાની બંને બાજુએ એક એક યોજનને અંતે ગોમૂત્રિકાને આકારે તે કાંકિણીરત્નથી અનુક્રમે મંડળોને આલેખતા ચક્રવર્તી ચાલવા લાગ્યા. તે દરેક મંડળ પાંચશે' ધનુષ વિસ્તારવાળા, એક યોજનમાં પ્રકાશકારક અને સંખ્યાએ ઝોગણુપચાસ થયા. જ્યાં સુધી મહીતલ ઉપર કસ્યાણુવંતા ચક્રવર્તી જીવે છે ત્યાંસુધી તે ગુફા ઉઘાડા દ્વારવાળી રહે છે અને તે મંડળ પણ પ્રકાશિત રહે છે.

ચક્રરત્નને અનુસરીને ચાલનારા ચક્રવર્તીની પાછળ ચાલનારી તેની સેના મંડળના પ્રકાશથી અસ્ખલિતપણે ચાલવા લાગી. સંચાર કરતી ચક્રવર્તીની સેનાથી તે ગુફા અસુશાન્તિના સૈન્યથી રત્નપ્રભાના મધ્યભાગ જેવી શોભવા લાગી. મથનહંડ(રવૈયા)થી મંથની (ગોખી) ઘોષ કરે તેમ સંચાર કરતા અમૂચકથી તે ગુફા મુદામ ઘોષ કરવા લાગી. કોઈના પણ સંચાર વિનાનો ગુફામાર્ગ રથવડે ચીલાવાળો થવાથી અને અશ્વોની ખરીથી તેના કાંકરાઓ ઉખડી જવાથી નગરમાર્ગ જેવો થઈ ગયો. સેનાના લોકથી તે ગુફા લોકનાગિકાની જેમ તિરસ્કીનપણાને પામી. અનુક્રમે તમિસા ગુફાના મધ્ય ભાગમાં અધોવસ્ત્ર ઉપર રહેલી કટીમેખલાની જેવી ઉન્મગ્ના અને નિમગ્ના નામે બે નદીઓ સમીપે ચક્રી આવી પહોંચ્યા. દક્ષિણ અને ઉત્તર ભરતાહમાંથી આવતા લોકોને માટે નદીઓના મિષથી વૈતાલ્ય પર્વતે બે આશારેખા કરી હોય તેવી તે નદીઓ દેખાતી. તેમાંની ઉન્મગ્નામાં પથ્થરની શિલા પણ તુંગિકાની પેઠે તરે છે અને નિમગ્નામાં તુંગિકા પણ શિલાની પેઠે ડુબી જાય છે. બંને સરિતા તમિસા ગુફાની પૂર્વ ભિત્તિમાંથી નીકળે છે અને પશ્ચિમ ભિત્તિના મધ્યમાં થઈને સિંધુ નદીની અંદર મળી જાય છે. તે નદીઓ ઉપર બાજુે વૈતાલ્ય કુમારદેવની

વિશાળ ક્ષેત્રમાં શય્યા હોય તેવી વાર્દકિરત્ને કોઈ નિર્દોષ પાજ બાંધી. તે પાજ વાર્દકિરત્ને સ્વભાવમાં તૈયાર કરી; કેમકે ગેહાકાર કલ્પવૃક્ષની જેટલો પણ તેને વિદાંબ લાગતો નથી. તે પાજ ઉપર સારી રીતે સાંધા કરેલા પાપાણો બાંધી લીધા તેથી બધું આખી પાજ એક પાપાણથી ઘડી હોય તેવી શોભવા લાગી. હાથની પેઠે સરખા તળિયાવાળી અને વળની પેઠે ઘણી મજબૂત હોવાથી તે પાજ શુદ્ધદારનાં બે કમાડથી નિર્માણ કરી હોય તેમ જણાતું હતું. પદવિધિની પેઠે સમર્થ ચક્રવર્તી તે દુસ્તાર સરિતાઓ સૈન્ય સહિત સુખે ઉતર્યા. સૈન્યની સાથે ચાલતા મહારાજા અનુક્રમે ઉત્તર દિશાના સુખ જેવા શુદ્ધના ઉત્તરદાર પાસે આવી પહોંચ્યા. તેનાં અને કમાડ બધું દક્ષિણ દારના કમાડનો નિર્દોષ સાંભળીને ભય પામ્યા હોય તેમ તત્કાળ પોતાની મેળે જ ઉઘડી ગયાં. તે કમાડો ઉઘડતી વખતે 'સરસર' એવો શબ્દ કરવા લાગ્યાં તેથી બધું ચક્રીના સૈન્યને સરસ- (ગમન) ની પ્રેરણા કરતા હોય તેમ જણાતાં હતાં. શુદ્ધનાં પડખાની ભીતો સાથે તે કમાડ આલિંગન કરીને રહ્યાં તેથી બધું પૂર્વે નહીં થયેલી બે લોગણો હોય તેવાં દેખાવા લાગ્યાં. પછી સૂર્ય જેમ વાદળાના મધ્યમાંથી નીકળે તેમ પ્રથમ ચક્રવર્તી આગળ ચાલનાર ચક્ર શુદ્ધમાંથી નીકળ્યાં અને પાતાલના વિવરમાંથી જેમ બર્લીદ્ર નીકળે તેમ પાછળ પૃથ્વીપતિ ભરત નીકળ્યા, પછી વિદ્યાચળની શુદ્ધની જેમ તે શુદ્ધમાંથી નિઃશંકપણે લીલાચુકત ગમન કરતા ગજેદ્રો નીકળ્યા. સસુદ્રમાંથી નીકળતા સૂર્યના અન્ધને અનુસરતા સુદર અન્ધો સારી રીતે ચાલતા નીકળ્યા. ધનાઢ્ય લોદ્ધાના તળેલામાંથી નીકળતા હોય તેમ પોતાના શબ્દોથી ગગનને ગભવતા રથ નીકળ્યા, અને સ્ક્રટિક મણિના રાક્ષસમાંથી જેમ સર્પો નીકળે તેમ વૈતાલ્ય પર્વતની તે શુદ્ધના સુખમાંથી બળવાન પાયદળ પણ નીકળ્યું.

એવી રીતે પચાસ યોજન વિસ્તારવાળી તે શુદ્ધને ઉદ્ધવન કરી મહારાજા ભરતેશે ઉત્તર ભરતાઈને વિજય કરવાને ઉત્તર ખંડમાં પ્રવેશ કર્યો. તે ખંડમાં 'આપાત' નામના દુર્મંદ લિહી વસતા હતા. બધું ભૂમિ ઉપર રહેલા દાનવો હોય તેવા તેઓ ધનાઢ્ય, પરાક્રમી અને પ્રકાશવંત હતા. અનેક મોટી હવેલીઓ, શયન, આસન અને વાહનો તથા ઘણું સોનું રૂપું હોવાથી તેઓ કુખેરના ગોત્રી હોય તેવા જણાતા હતા તેઓ બહોળા કુટુંબી અને ઘણા દાસના પરિવારવાળા હતા અને દેવતાઓના ઉદાનમાં રહેલા વૃક્ષોની પેઠે કોઈથી તેમનો પરાભવ થતો ન હતો. મોટા શકટનો ભાર વહન કરનાર મોટા બળદની જેમ તેઓ નિરંતર અનેક યુદ્ધમાં પોતાની બળશક્તિ વાપરતા. બ્યારે યમરાજની પેઠે ભરતપતિએ તેમના ઉપર બળાત્કારે ચડાઈ કરી ત્યારે તેઓને અનિષ્ટ સૂચવનારા ઘણા ઉત્પાતો થવા માંડ્યા. ચાલતા ચક્રવર્તીના સૈન્યના ભારથી બધું પીડિત થઈ હોય તેમ ગુહઉદાનને કંપાવતી પૃથ્વી કંપવા લાગી; ચક્રવર્તીના દિગંતવ્યાપી મૌઠ પ્રતાપવડે હોય તેમ દિશાઓમાં દાવાનળ જેવા દાહ થવા લાગ્યા; ઊડતી ઘણી રજથી દિશાઓ યુગ્પિણી(સ્વસ્વલા) સ્ત્રીઓની પેઠે અનાલોકપાત્ર (નહીં જેવા લાયક પાત્ર) એવી થઈ પડી; કૂર અને દુઃશ્રવ નિર્દોષ કરનારા મગરો જેમ સસુદ્રમાં પરસ્પર અથડાય તેમ તેવા દુષ્ટ પવનો પરસ્પર અથડાતા વધવા લાગ્યા; આકાશમાંથી ચોતરફ ઉંભાડીઆની પેઠે સર્વ ચલેલ વ્યાઘ્રોને ક્ષોભ થવાના કારણરૂપ ઉલ્કાપાત થવા લાગ્યા; ક્રોધ કરીને ઉઠેલા યમરાજના બધું પૃથ્વી ઉપર હસ્તાઘાત પડતા હોય તેવા ભયંકર ઘોષવાળા વજ્ર-નિર્દાત થવા લાગ્યા.

અને બધું મૃત્યુની લક્ષ્મીનાં છત્રો હોય તેવા કાકપક્ષિઓના મંડળ આકાશમાં સ્થાને સ્થાને ભમવા લાગ્યા.

આ તરફ સુવર્ણનાં કવચ, ફરસી અને પ્રાસનાં કિરણોથી આકાશમાં રહેલા સહસ્ર-કિરણવાળા સૂર્યને કોટી કિરણોવાળા કરનારા, ઉદંડ એવા દંડ, કોદંડ અને મુદ્ગગરથી આકાશને ઉન્નત કરનારા ધ્વજોમાં રહેલા વ્યાઘ્ર, સિંહ અને સર્પોના ચિત્રોથી આકાશ-ચારી સ્ત્રીઓને ત્રાસ પમાડનારા અને મોટા હાથીઓના ઘટાડૂપી મેઘથી દિશાઓના મુખ-ભાગને અંધકારવાળા કરનારા ભરતરાજ આગળ વધવા લાગ્યા. તેમના રથના અગ્ર ભાગમાં રહેલા મગરના મુખ યમરાજના મુખથીરૂપરૂદ્ધ કરતા હતા; અશ્વોની ખરીઓના ઘાતથી બધું પૃથ્વીને ફેડતા હોય અને જયવાજિંત્રના ઘેર અવાજથી બધું આકાશને ફેડતા હોય તેવા તે જણાતા હતા અને આગળ ચાલનારા મંગળના તારાથી સૂર્ય જેમ ભયંકર લાગે તેમ આગળ ચાલનાર ચક્રથી તે ભયંકર લાગતા હતા.

તેમને આવતા જોઈ કિરાત લોકો અત્યંત કોપ પામ્યા અને ફૂર શહની મૈત્રીને અનુસરતા તેઓ એકત્ર થઈ બધું ચક્રીને હરણ કરવાની ઇચ્છા કરતા હોય તેમ ક્રોધ સહિત ઘોલવા લાગ્યા—‘સાધારણ માણસની પેઠે લક્ષ્મી, લલ્લા, ધીરજ અને કીર્તિથી વર્ણિત એવા આ કોણ પુરુષ બાળકની પેઠે અદ્યપ્યુદ્ધિથી અપ્રાર્થિત(મૃત્યુ)ની પ્રાર્થના કરે છે? પુણ્ય ચતુર્દશી જેની ક્ષીણ થયેલી છે એવો અને લક્ષણહીન આ કોઈ, મૃગ જેમ સિંહની ગુફામાં જાય તેમ આપણા દેશમાં આવેલા જણાય છે. મહાપવન જેમ મેઘને વીંખી નાખે તેમ ઉદ્ધત આકાર-વાળા આ પ્રસરતા પુરુષને આપણે કશું દિશામાં ફેંકી દઈએ.’ આવી રીતે જીંચે સ્વરે ઘોલતા તેઓ એકઠા થઈને શરભ(અષ્ટાપક) જેમ મેઘની સામે ગર્જન કરે અને ઢોડે તેમ ભરતની સામે યુદ્ધ કરવાને ઉદ્ધત થયા. કિરાતપતિઓએ કાચખાની પીંકના અસ્થિર અંડોથી બનાવ્યાં હોય તેવાં અલેષ કવચો ધારણ કર્યાં. મસ્તક ઉપર જિંચા કેશવાળા નિશાચરોની શિરલક્ષ્મી-ને ખતાવનારા એક બતના કેશોથી આચ્છન્ન થયેલાં શિરસાણુ તેઓએ ધારણ કર્યાં. રણો-ત્સાહવડે તેઓના ઢેહ એવા ઉચ્છવાસ પામ્યા કે તેથી વારંવાર કવચોના બલ તૂટવા લાગ્યા. તેમનાં જિંચા કેશવાળાં મસ્તકો ઉપર શિરસાણુ રહેતા ન હતાં, તેથી બધે અમારૂં રક્ષણ કરવાને બીજું કોઈ સમર્થ નથી એવાં એ મસ્તકો અમર્ષ કરતાં હોય એમ જણાવા લાગ્યું. કેટલાએક કોપ પામેલા કિરાતો યમરાજની બ્રહ્મટી જેવા વક્ર અને શૂંગનાં રથોમાં ધનુષ્યોને લીલાથી અધિભ્ય કરીને ધારણ કરવા લાગ્યા; કેટલાએક બધું જયલક્ષ્મીની લીલાની શય્યા હોય તેવી રણમાં દુર્વાર અને ભયંકર તરવારો મ્યાનમાંથી ખેંચવા લાગ્યા; યમરાજના નાના અંધુ જેવા કેટલાએક દંડને ઉગામવા લાગ્યા; કોઈ આકાશમાં ધૂમ્રકેતુ જેવા ભાલાઓ નચાવવા લાગ્યા; કોઈ રણોત્સવમાં આમંત્રણ કરેલાં પ્રેતરાજની પ્રીતિને માટે બધું શત્રુઓને શૂલી પર ચક્રવવાને હોય તેમ ત્રિશૂલ ધારણ કરવા લાગ્યા; કોઈ શત્રુઓરૂપ ચક્રલાઓના પ્રાણને હરણ કરનારા બાળપક્ષી જેવા લોહાના શલ્યને હાથમાં ધારણ કરવા લાગ્યા અને કોઈ બધું આકાશમાંથી તારાના સમૂહને પાડવાને ઇચ્છતા હોય તેમ પોતાના ઉદ્ધત કર-વડે તત્કાળ મુદ્ગરો ફેરવવા લાગ્યા. એવી રીતે યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છાથી સૌએ વિવિધ પ્રકારનાં આયુધો ગ્રહણ કર્યાં. વિષ વિના જેમ સર્પ ન હોય તેમ તેમાં કોઈ શસ્ત્ર વિના નહોતું. યુદ્ધરસની ઇચ્છાવાળા તેઓ બધું એક આત્માવાળા હોય તેમ સમકાળે ભરતની

સઘળી સેના ઉપર ચઢી આવ્યા. કરાને વર્ષાવતા પ્રલયકાળના મેઘની પેઠે થસોને વર્ષાવતા મ્લેચ્છો ભરતના અગ્ર સૈન્યની સાથે વેગથી યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. બાણે પૃથ્વીમાંથી, દિશાઓના મુખથી અને આકાશમાંથી પડતાં હોય તેમ ચોતરફથી થસો પડવા લાગ્યા. દુર્બંનની ઉક્તિ સર્વ જનોને ભેદ પમાડે તેમ કિરાત લોકોના બાણથી ભરતની સેનામાં એવું એક પણ ન રહ્યું કે જે ભેદાણું નહીં હોય. મ્લેચ્છ લોકોના ધસારાથી ચક્રીના આગલા ઘોડેસ્વારો સમુદ્રની વેલાવડે નહીના અંતભાગની ઊર્મિની પેઠે પર્યસ્ત થઈને ચલાયમાન થઈ ગયા. મ્લેચ્છસિંહોના બાણરૂપ સ્વેત નખોથી આઘાત થયેલા ચક્રવર્તીના હાથીઓ વિરસ સ્વરથી શબ્દ કરવા લાગ્યા. મ્લેચ્છ વીરોએ પ્રચંડ દંડાયુધથી વારંવાર તાડન કરેલા ભરતના પાળાઓ કંદુકની પેઠે પૃથ્વીમાં અથડાઈને પડવા લાગ્યા. વજ્રઘાતથી પર્વતોની જેમ યવનસેનાએ ગદાપ્રહારથી ચક્રીની અગ્રસેનાના રથો ભાંગી નાંખ્યા. સંગ્રામરૂપી સાગરમાં તિમિંગલ ભતના મગરોથી જેમ મત્સ્યોનો સમૂહ ગ્રસ્ત થાય તેમ મ્લેચ્છ લોકોથી ચક્રીનું સૈન્ય ગ્રસ્ત થયું અને ત્રાસ પામી ગયું.

અનાથની જેમ પરાજય પામેલી પોતાની સેનાને જોઈ, રાજની આજ્ઞાની પેઠે કોપે સેનાપતિ સુષેણને ઉશ્કેર્યો. તેનાં નેત્ર તથા મુખ લાલચોળ થઈ ગયાં અને ક્ષણવારમાં મનુષ્યરૂપે બાણે અગ્નિ હોય તેમ તે દુર્નિરીક્ષ્ય થઈ ગયો. રાક્ષસપતિની પેઠે સર્વ પરસૈનિકોનો શ્રાસ કરવાને માટે પોતે તૈયાર થઈ ગયો. અંગમાં ઉત્સાહ આવવાથી તેનું સુવર્ણમય કવચ ધણું તડાતડ થઈને પહેરાયું અને તેથી તે બાણે ખીણ ત્વચા હોય તેવું શોભવા લાગ્યું. કવચ પહેરીને સાક્ષાત જ્ય હોય એવો તે સુષેણ સેનાપતિ કમલાપીઠ નામના ઘોડા ઉપર આરૂઠ થયો. તે ઘોડા એથી અંગુલ ઊંચો હતો, નવાણું આંગળ વિશાલ હતો, એકસોને આઠ આંગળ લાંબો હતો, બત્રીશ આંગળની ઊંચાઈમાં નિરંતર તેના માથાનો ભાગ રહેતો હતો, ચાર આંગળના તેના બાહુ હતા, સોળ આંગળની તેની જંઘા હતી, ચાર આંગળના ગોઠણ હતા અને ચાર આંગળ ઊંચી ખરીઓ હતી. ગોળાકાર અને વળેલો તેનો મધ્યભાગ હતો, વિશાળ, જરા નમેલા અને પ્રસન્નતા પમાડનાર પૃષ્ઠભાગથી તે શોભતો હતો, દિરાગળ વચ્ચના તંતુ હોય તેવા કોમળ રૂંવાટાથી તે યુક્ત હતો, શ્રેષ્ઠ એવા દાઢશ આવર્તસહિત હતો, યુદ્ધ લક્ષણોથી લક્ષિત હતો અને સારી રીતે યૌવન પ્રાપ્ત થયેલા પોપટનાં પીછાં જેવી લીલી તેની કાંતિ હતી. કદી પણ તેના ઉપર ચાબૂકનો પાત થયો નહોતો અને સ્વારના ચિત્ત પ્રમાણે તે ચાલનારો હતો. રત્ન અને સુવર્ણમય લગામના મિષથી બાણે લક્ષ્મીએ પોતાના હાથથી તેને આલિંગિત કર્યો હોય તેવો તે જણાતો હતો. તેના ઉપર સુવર્ણની ઘુઘરમાળ મધુર સ્વરથી ખણખણતી હતી, તેથી બાણે અંદર મધુકરના મધુર ધ્વનિવાળી કમલની માળાઓથી અર્ચિત કરેલો હોય તેવો તે જણાતો હતો. પંચવર્ણનાઃ મણિઓથી મિશ્ર સુવર્ણાલંકારનાં કિરણોવડે અદ્વૈતરૂપની પતાકાના ચિહ્નથી અંકિત હોય તેવું તેનું મુખ હતું, મંગળના તારાથી અંકિત આકાશની પેઠે સુવર્ણ કમળનું તેને તિલક હતું અને જે બાણુ ધારણ કરેલા ચામરોથી બાણે ખીબ કણને ધારણ કરતો હોય તેવો તે લાગતો હતો. ચક્રીના પુણ્યથી ખેંચાઈ આવેલો ઈંદ્રનો ઉચ્ચૈશ્રવા હોય તેવો તે શોભતો હતો. વાંકા પગલાં મૂકવાથી તેના ચરણ લીલાથી મૂકાતા હોય તેવા જણાતા હતા. ખીણ મૂર્તિથી બાણે ગરૂડ હોય અથવા મૂર્તિમાન બાણે

પવન હોય તેવો તે એક ક્ષણમાં સૌ યોજનને ઉદ્ધંધન કરવાનું પરાક્રમ ખતાવનારો હતો. કર્કમ, જળ, પાપાણુ, કાંકરા અને ખાડાથી વિષમ એવા મહાસ્થલી તથા ગિરિશુક્ર વિગેરે દુર્ગમ સ્થળો ઉતરવામાં તે સમર્થ હતો. ચાલતી વખતે તેના ચરણ પૃથ્વીને સહજ અડતા હતા તેથી જાણે તે આકાશમાં ચાલતો હોય તેમ જણાતો હતો. તે યુદ્ધિવાન અને નમ્ર હતો, પાંચ પ્રકારની ગતિથી તેણે શ્રમને ભૂલ્યો હતો અને કમળના જેવો તેનો શ્વાસ સુગંધી હતો. એવા ઘોડા ઉપર બેસીને સેનાપતિએ યમરાજની જેમ જાણે શત્રુઓનું પાતું હોય તેવું ખર્જૂરન ગ્રહણ કર્યું. તે ખડ્ગ પચાસ આંગળ લાંબું હતું. સોળ આંગળ વિસ્તારમાં હતું, અર્ધ આંગળ જડું હતું અને સુવર્ણ તથા રત્નમય તેનું મ્યાન હતું. મ્યાનમાંથી તેને ખહાર કાઢેલું હતું તેથી કાંચળીથી મુક્ત થયેલા સર્પ જેવું તે જણાતું હતું. તીક્ષ્ણ ધારવાળું, જાણે ઝીંજું વજ્ર હોય તેવું, દૃઢ અને વિચિત્ર કમળોની શ્રેણી જેવા સ્પષ્ટ વર્ણથી તે શોભતું હતું. એ ખડ્ગ ધારણ કરવાથી જાણે પાંખોવાળો ગરૂડ હોય અથવા કવચધારી કેશરી સિંહ હોય એવો તે સેનાપતિ જણાવા લાગ્યો. આકાશમાં થતી વીજળી જેવી ચપલતાથી ખડ્ગને ફેરવતા તેણે રણભૂમિમાં અશ્વને હાંકાર્યો. જલકાંત મહિષ જેમ જળને ફાડે (વિભાગ કરે) તેમ રિપુહનને ફાડતો (તેમાં લાંગણ પાડતો) સેનાપતિ ઘોડાની સાથે રણાંગણમાં દાખલ થયો.

સુષેણે મારો ચલાવવાથી કેટલાએક શત્રુઓ મૃગની પેઠે ત્રાસ પામી ગયા, કેટલાએક પૃથ્વી ઉપર પડેલા સસલાની પેઠે આંખો મીંચીને બેસી રહ્યા, કેટલાએક શેષિત ભતનાં પશુની જેમ ખેદ પામી ત્યાં જ ઊભા રહ્યા અને કેટલાએક વાંદરાની પેઠે વિષમ સ્થળે ચઢી ગયા, વૃક્ષના પત્રની પેઠે કોઈનાં અઓ પડી ગયાં, યશની પેઠે કોઈનાં છત્રો પતિત થયાં, મંત્રથી સ્તબ્ધ કરેલા સર્પોની પેઠે કોઈના અશ્વો સ્થિર થઈ ગયા અને જાણે અપરિચિત માણસ હોય તેમ કોઈ પોતાના માણસોની પણ વાટ જેવા રહ્યા નહીં. સર્વ મ્લેચ્છો પોતાના પ્રાણ લઈને દશે દિશામાં નાસી ગયા. જળના પૂરથી જેમ વૃક્ષ તણાઈ જાય તેમ સુષેણુરૂપી જળના પૂરથી નિર્જાળ થઈ તેઓ ઘણા યોજન સુધી તણાઈને ચાલ્યા ગયા. પછી કાગડાની પેઠે તેઓ એકઠા થઈ, ક્ષણવાર વિચારી, આતુર બાળકો જેમ માતા પાસે જાય તેમ મહાનદી સિંધુ સમીપે આવ્યા અને જાણે મૃત્યુસ્નાન કરવાને ઉદ્યત થયા હોય તેમ તેને કિનારે વેલુમાં સંથારા કરીને તેઓ બેઠા. ત્યાં તેઓએ નમ્ર અને ઉત્તાન થઈને મેઘમુખ વિગેરે નાગકુમાર નિકાચના પોતાના કુળદેવતાને મનમાં ધારણ કરી અષ્ટમ તપ કર્યો. અષ્ટમ તપની પ્રાંતે જાણે ચક્રીના તેજથી ભય લાગ્યો હોય તેમ નાગ કુમાર દેવતાનાં આસન કંપાયમાન થયાં. અવધિજ્ઞાન વડે મ્લેચ્છ લોકોને તેવી રીતે આર્ત થયેલા બેઈ પીડાથી દુઃખ પામતા પિતાની જેમ તેમની આગળ આવીને તેઓ પ્રગટ થયા. આકાશમાં રહી તેઓએ કિરાત લોકોને કહ્યું—‘તમને મન ઈચ્છિત કયા અર્થની ઇચ્છા છે તે કહો.’ આકાશમાં રહેલા તે મેઘમુખ નાગકુમારોને બેઈ જાણે ઘણા તૃપિત હોય તેમ તેઓએ મસ્તક ઉપર અંજલિ જોડીને કહ્યું—‘પૂર્વે કોઈએ પણ આકાંત નહીં કરેલા અમારા દેશમાં હમણાં આ કોઈ આવેલો છે તે પાછો ચાલ્યો જાય તેમ કરો.’

દેવોએ કહ્યું—‘કિરાતો ! આ ભરત નામે ચક્રવર્તી’ રાજા છે, ઈંદ્રની પેઠે તે દેવ, અસુર અને મનુષ્યોથી પણ અજેય છે. ટાંકણાથી ગિરિના પાપાણુ જેમ અલેખ હોય છે

તેમ પૃથ્વીમાં ચક્રવર્તી રાજા મંત્ર, તંત્ર, વિષ, અસ્ત્ર અને વિદ્યાઓથી અગોચર હોય છે; તથાપિ તમારા આગ્રહથી અમે તેને ઉપદ્રવ કરશું.' એમ કહીને તેઓ અદક્ષ થયા.

સુષુપ્તમાં બાણે પૃથ્વીમાંથી ઉછળીને સમુદ્રો આકાશમાં આવ્યા હોય તેમ કાળજની જેવા શ્યામ કાંતિવાળા મેઘ ગગનમાં ઉત્પન્ન થયા. વિદ્યુતરૂપી તર્જનીથી ચક્રવર્તીની સેનાને તિરસ્કાર કરતા હોય અને ઉત્કટ ગર્જનાથી વારંવાર આક્રોશ કરી તેનું અપમાન કરતા હોય તેવા તે બાણવા લાગ્યા. સેનાને ચૂર્ણ કરવાને તેટલા પ્રમાણવાળી જિંચે આવેલી વજ્રશિલાના જેવા મેઘ, મહારાજાની છાવણી ઉપર તત્કાળ ચડી આવ્યા અને બાણે લોહાના અગ્રભાગ હોય, બાણે ખાણુ હોય તથા બાણે ઢંડ હોય તેવી ધારાથી તે વર્ષવા લાગ્યા. મહીતલ ચોતરફ મેઘના જળથી પૂરાઈ ગયું અને તેમાં રથ નાવની જેવા તથા હાથી વિગેરે મગરમચ્છની જેવા જણાવા લાગ્યા. સૂર્ય બાણે કોઈ ઠેકાણે ચાલ્યો ગયો હોય અને પવંતો બાણે ક્યાંઈ નાસી ગયા હોય તેમ મેઘના અંધકારથી કાળરાત્રિના જેવો દેખાવ થઈ ગયો. તે વખતે પૃથ્વી ઉપર અંધકારત્વ અને જળત્વ થઈ રહ્યું, તેથી બાણે એક વખતે યુગ્મધર્મો પ્રવર્તતા હોય તેમ જણાવા લાગ્યું. આવી અરિષ્ટકારક વૃષ્ટિને બેઈ ચક્રવર્તીએ પ્રિય ભૃત્યની જેમ સ્વહસ્તથી ચર્મરત્નને સ્પર્શ કર્યો. ઉત્તર દિશાના પવનવડે મેઘ વૃદ્ધિ પામે તેમ ચક્રીના હસ્તથી સ્પર્શ થયેલું ચર્મરત્ન ખાર ચોળન વૃદ્ધિ પામ્યું. સમુદ્રના મધ્યમાં રહેલી જમીન હોય તેમ જળની ઉપર રહેલા ચર્મરત્ન ઉપર મહારાજા સર્વ સૈન્ય સહિત રહ્યા. પછી પરવાળાથી ક્ષીરસમુદ્ર શોભે તેમ સુંદર કાંતિવાળી સુવર્ણની નવાણું હજાર શલાકાથી શોભતું, નાળવડે કમળની પેઠે ત્રણ તથા ચંચી સહિત અને સરલપણાથી શોભતા સુવર્ણઢંડથી સુંદર અને જળ, આતપ, પવન અને રજથી રક્ષણ કરવાને સમર્થ એવા છત્રરત્નનો રાજાએ સ્પર્શ કરવાથી તે પણ ચર્મરત્નની પેઠે વૃદ્ધિ પામ્યું. તે છત્રના ઢંડની ઉપર અંધકારનો નાશ કરવા માટે રાજાએ અત્યંત તેજવડે સૂર્ય જેવું મહિરત્ન આરોપિત કર્યું. છત્રરત્ન અને ચર્મરત્નનો તે સંપુટ તરતા ઈંડાની જેવો શોભવા લાગ્યો ત્યાંથી લોકમાં પ્રદાંડની કલ્પના ઉત્પન્ન થઈ. ગૃહિરત્નના પ્રભાવથી તે ચર્મરત્નમાં સારા ક્ષેત્રની પેઠે સવારે વાવેલા ધાન્ય સાચંકાળે ઉત્પન્ન થાય છે; ચંદ્ર સંબંધી પ્રાસાદોની પેઠે તેમાં પ્રાતઃકાળે વાવેલા કુખમાંડ, પાલક્ય અને મુળા વિગેરે સાચંકાળે નિષ્પન્ન થાય છે; અને પ્રાતઃકાળે વાવેલા કઢલી વિગેરે ફળવૃક્ષો પણ મહત્પુરુષોના આરંભો જેમ ફલિભૂત થાય છે તેમ સાચંકાળે ફલિભૂત થાય છે. તેમાં રહેલા લોકો પૂર્વોક્ત ધાન્ય, શાક અને ફળોનું ભોજન કરીને હર્ષ પામતા અને ઉદ્યાનમાં ફીંડા કરવા જઈને રહેલા હોય તેમ કટકનો શ્રમ પણ બાણતા નહોતા. બાણે મહેલમાં રહ્યા હોય તેમ મત્યલોકના ચર્મરત્ન અને છત્રરત્નની મધ્યમાં પરિવાર સહિત સ્વસ્થપણે રહેવા લાગ્યા. એવી રીતે તેમાં રહેતાં કલ્યાંતકાળની પેઠે અશ્રાંત વર્ષતા એવા નાગકુમાર દેવતાઓએ સાત અહોરાત્ર વીતાડયા.

પછી 'આ કોણુ પાપી મને આવો ઉપસર્ગ કરવાને ઉદ્યત થયો છે?' એવો રાજાના મનમાં થતો વિચાર બાણીને મહાપરાક્રમી અને સદા સમીપ રહેનારા સોળ હજાર યજ્ઞો તૈયાર થયા, ભાથા ખાંધીને પોતાનાં ધનુષો અધિભ્રમ્ય કર્યા અને બાણે કોષરૂપી અગ્નિથી શનુઓને બાળવાને ઇચ્છતા હોય તેવા થઈને નાગકુમારોની પાસે આવી કહેવા લાગ્યા—

‘અરે રાંકડાઓ ! તમે અજ્ઞાનીની પેઠે પૃથ્વીના પતિ આ ભરત ચક્રવર્તીને બહુતાં નથી ? અખિલ વિશ્વથી અજ્ઞેય આ રાબને કરેલો ઉપદ્રવ મોટા પર્વતમાં ઇંતપ્રહાર કરવાથી કષ્ટ પામતા હાથીની પેઠે તમને જ આપત્તિને અર્થે થયે; તેમ છતાં પણ મત્કુલ્ચની પેઠે તમે અહીંથી શીઘ્ર ચલ્યા બાઓ, નહીં તો તમારું પૂર્વે નહીં બેથેલું એવું અપમત્સ્ય થશે.

એ પ્રમાણે સાંભળીને આકુળબ્યાકુળ થયેલા તે મેઘમખ નાગકુમારોએ ઈંદ્રબલિક જેમ ઈન્દ્રબળને સંહરી લે તેમ ક્ષણવારમાં મેઘબળને સંહરી લીધું અને ‘તમે ભરત રાબને શરણુ થાઓ’ એવું કિરાત લોકોને કહી પોતાને સ્થાનકે ગયા. દેવતાનાં વચનથી ઈચ્છાભંગ થયેલા મ્લેચ્છ લોકો અન્ય શરણુરહિત થવાથી શરણુને યોગ્ય એવા ભરતરાબને શરણુ ગયા. બાણે સુપની ક્ષણ ઉપરથી લઈ લઈને એકઠા કર્યા હોય તેવા મહિષ્યો, બાણે મેરુપર્વતનો સાર હોય તેવો સુંદર સુવર્ણનો રાશિ અને બાણે અંધરત્નના પ્રતિબિંબ હોય તેવા લાખો અશ્વો તેઓએ ભરતપતિને ભેટ કર્યાં. પછી મસ્તકે અંજલિ બેડી ચારુવચન-ગર્ભિત વાણીથી બાણે બંદીજનોના સહોદર હોય તેમ જિંચે સ્વરે કહેવા લાગ્યા—‘હે જગત્પતિ ! હે અખંડ પ્રચંડ પરાક્રમી ! તમે વિજ્ય પામો ! છ ખંડ પૃથ્વીમંડળમાં તમે ઈંદ્ર જેવા છો. હે રાબ ! અમારી પૃથ્વીના કિલ્લારૂપ વૈતાલ્ય પર્વતનું મોટું શુદ્ધપ્રહાર તમારા સિવાય ખીબે કોણુ ઉઘાડવાને સમર્થ છે ? હે વિજ્યી રાબ ! આકાશમાં બૈશતિ-શ્રેકની જેમ જળની ઉપર આખા સૈન્યનો પડાવ રાખવાને તમારા સિવાય ખીબે કોણુ સમર્થ છે ? હે સ્વામિ ! અદ્રક્ષુત શક્તિને લીધે તમે દેવતાઓથી પણ અજ્ઞેય છો એવું અમે હવે બણ્યું છે, માટે અમારો અજ્ઞનો સર્વ અપરાધ ક્ષમા કરો. હે નાથ ! નવીન છવન આપનાર તમારા હસ્તને અમારી પીઠ ઉપર આરોપણુ કરો ! આજથી અમે તમારી આજ્ઞામાં જ વર્તીશું.’ કૃતમ્ એવા મહારાબએ તેમને પોતાને આધીન કરી તેમનો સત્કાર કરી વિદાય કર્યાં. ઉત્તમ પુરુષોના કોધની અવધિ પ્રણામ સુધી જ હોય છે. ચક્રવર્તીની આજ્ઞાથી સેનાપતિ સુષેણુગિરિ તથા સમુદ્રની મર્યાદાવાળા સિંધુના ઉત્તર નિષ્કુટને સાધી આબ્યો અને અનાયં લોકોને પોતાના સંગથી આર્ય કરવાને ઈચ્છતા હોય તેમ સુખલોગ લોગવતા ચક્રવર્તી ત્યાં ઘણો કાળ રહ્યા.

અન્યદા દિગ્રવિજયમાં જ માનરૂપ અને તેજથી વિશાળ ચક્રરત્ન રાબની આયુધશાળા-માંથી નીકળ્યું અને ક્ષુદ્રહિમવંત પર્વત તરફ પૂર્વ દિશાને માર્ગે ચાલ્યું. જળનો પ્રવાહ જેમ નીકળે રસ્તે ચાલે તેમ ચક્રવર્તી પણ ચક્રને રસ્તે ચાલ્યા. ગર્જેન્દ્રની પેઠે લીલાથી ગમન કરતા મહારાબ કેટલેક પ્રયાણે ક્ષુદ્રહિમાદ્રિના દક્ષિણુ નિતંબ(ભાગ) પાસે આબ્યા. લોજપત્ર, તગર અને દેવદાડના વનથી આકુળ તે નિતંબમાં પાંડુકવનમાં ઈંદ્રની જેમ મહારાબએ છાવણી નાંખી. ત્યાં ક્ષુદ્રહિમાદ્રિકુમારદેવને ઉદેશી ઋષભાત્મજે અષ્ટમ તપ કર્યો; કારણુ કે કાર્યસિદ્ધિમાં તપ એ આદિ મંગળ છે. રાત્રિને અંતે સૂર્ય જેમ પૂર્વસમુદ્રની બહાર નીકળે તેમ અષ્ટમબક્તને અંતે તેજસ્વી મહારાબ રથારૂઠ થઈને છાવણી-રૂપી સમુદ્રમાંથી બહાર નકળ્યા અને આટોપ સહિત વેગપૂર્વક જઈને ક્ષુદ્રહિમાલય પર્વતને રથના આગલા ભાગથી ત્રણ વખત તાડિત કર્યો. ધનુર્ધરની વૈશાખ આકૃતિમાં રહીને મહારાબએ પોતાના નામથી અંકિત કરેલું બાણુ હિમાચળકુમારદેવ ઉપર છોડ્યું. પક્ષીની

પેઠે આકાશમાં યોતેર યોજન જઈને તે બાણ તેની આગળ પડ્યું. અંકુશને બેઈને ઉન્મત્ત હસ્તીની જેમ શત્રુના બાણને બેઈને તત્કાળ તેનાં નેત્ર સ્કત થઈ ગયાં; પણ બાણને ગ્રહણ કરી તેની ઉપરના સર્પ સમાન લયકારક નામાક્ષર વાંચી દીપકની પેઠે તે શાંત થઈ ગયો. તેથી પ્રધાનપુરુષની જેમ તે બાણને પણ સાથે રાખી લેટો લઈને તે ભસ્તેશ્વર પાસે આવ્યો. આકાશમાં રહીને જાણે સ્વરે જ્યજ્ય શબ્દ કહી બાણકારક પુરુષની પેઠે તેણે ચક્રીને બાણ અર્પણ કર્યું અને પછી દેવવૃક્ષનાં પુષ્પોની માળા, ગોશીર્ષ અંકન, સર્વૈર્ષધિ અને પદ્મદ્રહ્નું જળ—એ સર્વ રાત્રને લેટ કર્યાં; કારણ કે તેને સારરૂપ તે જ હતું. ખીબાં કડાં, બાણબંધ અને દિવ્ય વસ્ત્રો લેટને મિષે મહારાત્રને ઠંડમાં આપ્યાં અને કહ્યું— 'સ્વામિન્ ! ઉત્તર દિશાને છેડે તમારા ભૂત્યની પેઠે હું રહીશ.' એ પ્રમાણે કહીને તે વિરામ પાર્યો એટલે મહારાત્રએ સત્કાર કરી તેને વિસર્જન કર્યો. પછી હુદ્રહિમાલયનું બાણે શિખર હોય અને શત્રુઓનો બાણે મનોરથ હોય તેવો પોતાનો રથ પાછો વાળ્યો. ત્યાંથી ઋષભપુત્ર ઋષભકૂટ પર્વતે ગયા અને હસ્તી જેમ પોતાના ઘાંતવડે પર્વતને પ્રહાર કરે તેમ રથશીર્ષથી ત્રણ વખત તેને તાડન કર્યું. પછી સૂર્ય જેમ કિરણકોશને ગ્રહણ કરે તેમ ચક્રવર્તીએ રથને ત્યાં સ્થાપન કરી હાથમાં કાંકિણીરત્ન ગ્રહણ કર્યું. તે કાંકિણીરત્નથી તેના પૂર્વ શિખર ઉપર લખ્યું કે 'અવસર્પિણી કાળના ત્રીબ આરાના પ્રાંત-ભાગમાં હું ભરત નામે ચક્રી થયો છું.' એવા અક્ષરો લખી ચક્રવર્તી પોતાની છાવણીમાં આવ્યા અને તેને નિમિત્તે કરેલા અષ્ટમ તપનું પારણું કર્યું. પછી હિમાલયકુમારની પેઠે તે ઋષભકૂટપતિને ચક્રની સંપત્તિને યોગ્ય અષ્ટાન્હિકા ઉત્સવ કર્યો.

ગંગા અને સિંધુ નદીની મધ્ય ભૂમિમાં બાણે સમાતા ન હોય તેથી આકાશમાં ઉછળનારા અશ્વોથી, સૈન્યના ભારથી ગ્લાનિ પામેલી પૃથ્વીને છાંટવાને ઈચ્છતા હોય તેમ મહાજળના પ્રવાહને ઝરતા ગંધહસ્તીઓથી, ઉત્કટ ચક્રધારાથી પૃથ્વીને સીમંતથી અલંકૃત કરતા હોય તેવા ઉત્તમ સ્થોથી અને બાણે નરાદૈતને બતાવતા હોય તેવા અદ્વૈત પરાક્રમવાળા ભૂમિમાં પ્રસરતા ક્રોડોગમે પેદાથી વીંટાયેલા ચક્રવર્તી, અન્ધસ્વારને અનુવર્તી થઈને ચાલનારા ભત્ય મતાંગળની જેમ ચક્રના અનુગત થઈ વૈતાલ્ય પર્વતે આવ્યા. ન્યાં સખર-શીઓ શ્રી આદીશ્વર ભગવંતના અનિન્દિત ગીતો ગાતી હતી એવા તે પર્વતના ઉત્તર નિતંબમાં મહારાત્રએ છાવણી કરી. ત્યાં રહીને તેમણે નમિવિનમિ નામના વિદ્યાધરની ઉપર ઠંડને માગનારું બાણ પ્રેર્યું. બાણને બેઈ તે બંને વિદ્યાધરપતિઓ ક્રોપાટોપ કરી પરસ્પર આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા.

'જંબૂદ્વીપના ભરતખંડમાં આ ભરત રાજ પ્રથમ ચક્રવર્તી ઉત્પન્ન થયા છે. ઋષભકૂટ પર્વત ઉપર ચંદ્રખિંબની જેમ પોતાનું નામ લખીને પાછા વળતાં તે અહીં આવ્યા છે. હસ્તીના આરોહકની પેઠે તેણે આ વૈતાલ્ય પર્વતના પાર્શ્વ ભાગમાં પડાવ નાંખ્યો છે. બધે ઠેકાણે જય પામવાથી પોતાની ભુબમાં ગર્વિત થયેલા તે આપણી પાસેથી પણ જય મેળવવાને ઈચ્છે છે અને તેથી હું માનું છું કે તેણે આ ઉદંડ ઠંડરૂપ બાણ આપણી ઉપર નાખ્યું છે.' આવી રીતે વિચાર કરી તે બંને જણા યુદ્ધને માટે તૈયાર થઈ પોતાના સૈન્યથી ગિરિશિખરને આરોહન કરવા લાગ્યા. સૌધર્મ અને ઈશાનપતિના દેવસૈન્યની પેઠે

તે ખંનેની આજ્ઞાથી વિદ્યાધરેનાં સૈન્ય આવવા લાગ્યાં. તેમના કિલકિલારવ શબ્દોથી વૈતાલ્ય પર્વત હસતો હોય, ગાજતો હોય અને ચાતરક ફાટતો હોય તેમ જણાવા લાગ્યો. વિદ્યાધરેંદ્રના સેવકો વૈતાલ્યગિરિની ગુફાની પેઠે સુવર્ણની વિશાળ ડુંદુભિ વગાડવા લાગ્યા. ઉત્તર અને દક્ષિણ શ્રેણીના ભૂમિ, ગ્રામ અને શહેરના અધિપતિઓ રત્નાકરના પુત્ર હોય તેમ વિચિત્ર રત્ના આલરણ પહેરીને જાણે ગરૂડ હોય તેમ અસ્ખલિત ગતિથી ગગનમાં ચાલવા લાગ્યા. નમિવિનમિની સાથે ચાલતાં તેઓ જાણે તેની ખીજ મૂર્તિઓ હોય તેવા જણાતા હતા. કોઈ વિચિત્ર માણેકની પ્રભાથી દિશાઓને પ્રકાશિત કરનારાં વિમાનોમાં ખેસીને વૈમાનિક દેવતાથી જુદા પડી ન શકે તેવી રીતે ચાલ્યા; કોઈ પુષ્કરાવર્તના મેઘ જેવા મદ્ભિંદુઓને વર્ષાવનારા અને ગર્જના કરનારા ગંધહસ્તી ઉપર ખેસીને ચાલ્યા; કોઈ ચંદ્ર અને સૂર્યના તેજથી વ્યાપ્ત થયા હોય તેવા સુવર્ણરત્નરચિત રથમાં ખેસીને ચાલ્યા; કોઈ ગગનમાં સારી ચાલથી ચાલતા અને અતિવેગથી શોભતા જાણે વાયુકુમાર દેવતા હોય તેવા ઘોડા ઉપર ખેસી પ્રયાણ કરવા લાગ્યા અને કેટલાએક હાથમાં શસ્ત્રસમૂહ ધારણ કરી વજના કવચ પહેરી, વાંદરાઓની પેઠે ઠેકતા ઠેકતા પાયદળ થઈને ચાલ્યા. એવી રીતે વિદ્યાધરેના સૈન્યથી વીંટાયેલા અને યુદ્ધને માટે તૈયાર થયેલા નમિવિનમિ વૈતાલ્ય પર્વત ઉપરથી ઉતરી ભરતપતિના સમીપ જાણે આવ્યા.

આકાશમાંથી ઉતરતું વિદ્યાધરેનું સૈન્ય મહિમય વિમાનો વડે જાણે આકાશને ખડું સૂર્યમય કરતું હોય, પ્રખલિત હથિયારોથી જાણે વિદ્યુત્તમય કરતું હોય અને ઉદામ ડુંદુભિના ધ્વનિથી જાણે ઘોષમય કરતું હોય તેમ જણાવા લાગ્યું. ‘અરે દંડાથી! તું અમારી પાસેથી દંડ ગ્રહણ કરીશ?’ એમ લાપણ કરતા, વિદ્યોથી ઉન્મત્ત થયેલા તે ખંને વિદ્યાધરેએ ભરતપતિને યુદ્ધ કરવા બોલાવ્યા. પછી સૈન્ય સહિત તે ખંનેની સાથે સમકાળે વિવિધ પ્રકારનાં યુધ્ધોથી યુદ્ધ થવા લાગ્યું; કેમકે જયલક્ષ્મી યુદ્ધથી જ ઉપાજન કરવા યોગ્ય છે. એ પ્રમાણે ખાર વર્ષ સુધી યુદ્ધ કરીને છેવટે ચક્રવર્તીએ તે ખંને વિદ્યાધરેને જીતી લીધા એટલે અંજલિ બેડી ભરતેશ્વરને પ્રણામ કરી તેઓ બોલ્યા— ‘હે કુળસ્વામિ! સૂર્યથી અધિક ખીજો તેજવંત નથી, વાયુથી અધિક કોઈ વેગવંત નથી અને મોક્ષથી ઉપરાંત ખીજું સુખ નથી તેમજ તમારાથી અધિક કોઈ શૂરવીર નથી. હે આર્ષભિ! આજે તમને જોવાથી અમે સાક્ષાત્ ઋષભદેવને જ જોયા છે. અજ્ઞાન-પણાથી અમે તમને જે પીડા કરી તે તમે ક્ષમા કરજો, કેમકે તમે અમને અજ્ઞાન-પણામાંથી જાગૃત કર્યા છે. પૂર્વે જેમ અમે ઋષભસ્વામીના જીવ્ય હતા તેમ હવે તમારા જીવ્ય થયા છીએ; કેમકે સ્વામીની પેઠે સ્વામીપુત્રની સેવા પણ લજ્જાકારી હોતી નથી. હે મહારાજ! દક્ષિણ અને ઉત્તર ભરતાદ્ની મધ્યમાં રહેલા વૈતાલ્યના ખંને પાર્શ્વમાં ડુર્ગ-પાળની પેઠે અમે તમારા શાસનમાં રહીશું.’ એમ કહી વિનમિ રાજાએ-જે કે તેઓ મહારાજને કાંઈ ભેટ આપવાની ઇચ્છા કરતા હતા છતાં જાણે કાંઈ યાચના કરવાને ઇચ્છતા હોય તેમ નમસ્કાર કરી અંજલિ બેડી, જાણે સ્થિર રહેલી લક્ષ્મી હોય તેવી સ્ત્રીઓમાં રત્નરૂપ પોતાની સુભદ્રા નામે દુહિતા ચક્રીને અર્પણ કરી.

જાણે સૂત્ર (દોરી) છાંટીને ખનાવી હોય તેમ તેની સમચોરસ અકૃતિ હતી; ત્રેલોચની અંદર રહેલા માણિક્યના તેજને જાણે પુંજ હોય તેવી તેની કાંતિ હતી; કૃતજ

સેવકેથી આવૃત્ત હોય તેમ યૌવનાવસ્થાથી તથા નિત્ય સ્થિર રહેનારા શોભાવાળા કેશ અને નખોથી તે અત્યંત શોભતી હતી; દિવ્ય ઔષધની પેઠે તે સર્વ રોગને શાંત કરનારી હતી અને દિવ્ય જળની પેઠે તે ઇચ્છાનુકૂળ શીત અને ઉષ્ણ સ્પર્શવાળી હતી. તે ત્રણ ઠેકાણે શ્યામ, ત્રણ ઠેકાણે શ્વેત, ત્રણ ઠેકાણે તામ્ર, ત્રણ ઠેકાણે ઉન્નત, ત્રણ ઠેકાણે ગંભીર, ત્રણ ઠેકાણે વિસ્તીર્ણ, ત્રણ ઠેકાણે દીર્ઘ અને ત્રણ ઠેકાણે કૃશ હતી. પોતાના કેશકલાપથી તે મયૂરના કલાપને છૂતતી હતી અને લલાટથી અષ્ટમીના ચંદ્રને પરાભવ કરતી હતી. રતિ અને પ્રીતિની કીડાવાપી હોય તેવી તેની સુંદર દૃષ્ટિ (નેત્ર) હતી; લલાટના કાવણ્યજળની ધારા હોય તેવી તેની દીર્ઘ નાસિકા હતી; નવીન દર્પણના જેવા સુંદર તેના ગાલ હતા; બાજુ બે હીંચકા હોય તેવા બલા સુધી પહોંચતા તેના બે કર્ણ હતા; બે સાથે થયેલા બિંબકણની જેવા તેના અધર હતા; હીરાકણીઓની શ્રેણીની શોભાને પરાભવ કરનારા દાંત હતા; ઉદરની પેઠે ત્રણ રેખાવાળું તેનું કંઠકળ હતું; કમલનાળ જેવી સરલ અને ગિસના જેવી કોમળ તેની જીભ હતી; કામદેવના બે કલ્યાણકળશ હોય તેવા તેના સ્તન હતા; સ્તનોએ બાજુ પુષ્ટતા હરી લીધી હોય અને તેથી કૃશ થયું હોય એવું તેનું કોમળ ઉદર હતું; સરિતાની ભમરી જેવું તેનું નાભિમંડળ હતું; નાભિરૂપી વાપિકાના તીર ઉપરની દુર્વાવલિ હોય તેવી તેની શોભાવલિ હતી; કામદેવની બાજુ શય્યા હોય તેવા તેના વિશાળ નિતંબ હતા; હીંડોળાના બે સુવર્ણ સ્તંભ હોય તેવા સુંદર તેના ઉરકંઠ હતા; મૃગલીની જંઘાનો તિરસ્કાર કરનારી તેની જંઘા હતી, હસ્તની પેઠે તેના ચરણ પણ કમલને તિરસ્કાર કરનારા હતા; કરચરણની અંગુલીરૂપી ફળથી બાજુ પલ્લવિત વહી હોય તેવી તે જણાતી હતી; પ્રકાશમાન નખરૂપી રત્નોથી રત્નાચળની તટી હોય તેવી જણાતી હતી; વિશાળ, સ્વચ્છ, કોમળ અને સુંદર વસ્ત્રોથી તે મૃદુ પવનના પડવાથી તરંગિત થયેલી સરિતા જેવી લાગતી હતી; સ્વચ્છ કાંતિથી તરંગિત થયેલા મનોહર અવયવોથી તે પોતાના સુવર્ણ તથા રત્નમય આભૂષણોને ઉલટી શોભાવતી હતી; તેની પાછળ છાયાની જેમ છત્ર-ધારિણી સ્ત્રી સેવા કરતી હતી; બે હંસથી કમલિનીની પેઠે સંચાર કરતા બે ચામરોથી તે શોભતી હતી અને અપ્સરાથી લક્ષ્મીની જેમ તથા સરિતાઓથી બાન્હવીની જેમ તે સુંદર બાળા સમાન વયવાળી હવરો સખીઓથી પરિવૃત હતી.

નમિરાજને પણ મહા મૂલ્યવંત રત્નો ચક્રવર્તીને લેટ કર્યાં, કેમકે સ્વામી ઘેર આવે ત્યારે મહાત્માઓને શું અદેય છે ? પછી ભરતપતિએ વિદાય કરેલા નમિ-વિનમિએ પોતાના પુત્રોના પુત્રોને રાજ્ય સોંપી, વિરકત થઈ ઋષભદેવ ભગવંતના ચરણ-મૂળમાં જઈ વ્રત શ્રેણી કર્યું.

ત્યાંથી ચક્રવર્તીની પછવાડે ગમન કરતા ત્રિવ્ર તેજસ્વી ભરતરાજ ગંગાના તટ ઉપર આવ્યા. બાન્હવીના સ્થાનથી દૂર નહીં તેમ નજીક નહીં એવે સ્થાનકે પૃથ્વીના ઈંદ્રે પોતાના સૈન્યનો પડાવ નખાવ્યો. મહારાજની આજ્ઞાથી સુષેણ સેનાપતિએ સિંધુની પેઠે ગંગા ઉતારી તેનો ઉત્તરનિષ્ક્રુટ સાધ્યો (તાબે કર્યો). પછી ચક્રવર્તીએ અષ્ટમલકતથી ગંગાદેવીની સાધના કરી. સમર્થ પુરુષોનો ઉપચાર તત્કાળ સિદ્ધિને માટે થાય છે. ગંગાદેવીએ પ્રસન્ન થઈ મહારાજને બે રત્નમય સિંહાસનો અને એક હલાર ને આઠ રત્નમય કુલો આપ્યાં. તે ગંગાદેવી રૂપલાવણ્યથી કામદેવને પણ ક્રિકરતુલ્ય કરનારા ભરતરાજને બેઠે ક્ષોભ

પામી. વહનરૂપી ચંદ્રને અનુસરનારા મનોહર તારાગણુ હોય તેવા તેણે સર્વાંગે મુક્તામય આભૂષણો પહેર્યાં હતાં. કેળની અંદરની ત્વચા જેવાં તેણે વસ્ત્ર પહેર્યાં હતાં. તે બાણે તેના પ્રવાહબળ તે રૂપે પરિણામ પામ્યા હોય તેવા જણાતા હતા. રામાંચરૂપી કંચુકીથી તેના સ્તન ઉપરની કંચુકી તડાતડ ફાટતી હતી અને બાણે સ્વયંવરની માળા હોય તેવી ધવળ-દષ્ટિને તે ફેંકતી હતી. આવી સ્થિતિ પામેલી ગંગાદેવીએ ક્રોડા કરવાની ઇચ્છાથી પ્રેમભરિત ગદ્ગદ વાણીવડે ભરતરાયની અત્યંત પ્રાર્થના કરી અને પોતાના રતિગૃહમાં તેમને લઈ ગઈ. ત્યાં તેની સાથે વિવિધ ભોગને ભોગવતાં મહારાજાએ એક દિવસની પેઠે સહસ્ર વર્ષ વ્યતીત કર્યાં. પછી કોઈ રીતે દેવીને સમજાવી, તેની આજ્ઞા લઈ ત્યાંથી નીકળ્યા અને પોતાના પ્રબળ સૈન્ય સાથે ખંડપ્રપાતા ગુફા તરફ ચાલ્યા.

કેશરીસિંહ જેમ એક વનથી બીજે વન જાય તેમ અખંડ પરાક્રમવાળા ચક્રી તે સ્થાનથી ખંડપ્રપાતા ગુફા સમીપે પહોંચ્યા. ગુફાથી થોડે દૂર એ બલિષ્ઠ રાજાએ પોતાના સૈન્યને નિવાસ કરાવ્યો. ત્યાં તે ગુફાના અધિષ્ઠાયક નાટ્યમાલ દેવને મનમાં ધારણુ કરી અષ્ટમ તપ કર્યો, તેથી તે દેવનું આસન કંચુ. અવધિજ્ઞાનવડે ભરતચક્રીને આવેલાં જાણી દેવાદાર જેમ લેણુદાર પાસે આવે તેમ તે ભેટ લઈને સામે આવ્યો. મહત્ ભક્તિવાળા તે દેવે ષટખંડ ભૂમિના આભૂષણરૂપ મહારાજાને આભૂષણુ અર્પણુ કર્યાં અને સેવા અંગી-કાર કરી. નાટ્ય કરેલા નટની પેઠે નાટ્યમાલ દેવને વિવેકયુક્ત ચક્રીએ પ્રસન્ન થઈને વિદાય કર્યો અને પછી પારણુ કરી તે દેવનો અષ્ટાહ્નિકા ઉત્સવ કર્યો. હવે ચક્રીએ સુષેણુ સેનાનીને આજ્ઞા કરી કે 'ખંડપ્રપાત ગુફા ઉઘાડો.' સેનાપતિએ મંત્રીની પેઠે નાટ્યમાલ દેવને મનમાં ધારી અષ્ટમ કરી પૌષધાલયમાં પૌષધવ્રત ગ્રહણુ કર્યું. અષ્ટમને અંતે પૌષધા-ગારથી નીકળી પ્રતિષ્ઠામાં જેમ શ્રેષ્ઠ આચાર્ય બલિવિધાન કરે તેમ બલિવિધાન કર્યું. પછી પ્રાયશ્ચિત્ત અને કૌતુક મંગળ કરી, મોટા મૂલ્યવાળાં થોડાં વસ્ત્રો ધારણુ કરી હાથમાં ધૂપધાણુ ગ્રહણુ કર્યું. ગુફા પાસે જઈ જોતાં જ પ્રથમ નમસ્કાર કરી તેના બારણુની પૂજા કરી અને ત્યાં અષ્ટમંગળક આલેખ્યા. ત્યાર પછી કપાટ ઉઘાડવાને માટે સાત આઠ પગલાં પાછા ચાલી બાણે તે બારણુની સુવર્ણમય કુંચી હોય તેવા દંડરતને ગ્રહણુ કર્યું અને બારણુ ઉપર તે વડે પ્રહાર કર્યો. સૂર્યના કિરણુવડે કમલકોશ ખુલી જાય તેમ દંડરતના આઘાતથી તે બંને દ્વાર ઉઘડી ગયાં.

ગુફાદ્વાર ઉઘાડયાના સમાચાર ચક્રીને નિવેદન કર્યા એટલે હસ્તીસ્કંધ ઉપર આરૂઢ થઈ હસ્તીના દક્ષિણ કુંભસ્થળ ઉપર જાણે સ્થાનકે મશ્ચિરત્ન મૂકીને તેમણે ગુફામાં પ્રવેશ કર્યો. સૈન્યે અનુસરેલા ભરત રાજા અધિકારનો નાશ કરવાને માટે પૂર્વવત્ કાંકિણીરત્નથી મંડળને આલેખતા ગુફામાં ચાલ્યા. જેમ બે સખીઓ ત્રીજી સખીને મળે તેમ એ ગુફાની પશ્ચિમ બાજુની ભીંતમાંથી નીકળીને પૂર્વ ભિત્તિની નીચે થઈ ઉન્મત્તા અને નિમમ્તા નામની બે નદીઓ ગંગાને મળે છે ત્યાં આવી, પૂર્વની પેઠે તે નદીની ઉપર પાજ કરી ચક્રી સેનાની સાથે તે નદીઓ ઉતર્યા. સૈન્યરૂપ શલ્યથી આતુર થયેલા વૈતાલ્યે પ્રેરણુ કરી હોય તેમ ગુફાનાં દક્ષિણદ્વાર તડાળ સ્વયંમેવ ઉઘડી ગયાં. એટલે કેશરસિંહની પેઠે નરકેશરી ગુફા બહાર નીકળ્યો અને ગંગાના પશ્ચિમ તટ ઉપર તેમણે પડાવ નાંખ્યો.

ત્યાં નવ નિધાનને ઉદેશીને પૃથ્વીપતિએ પૂર્વ તપથી ઉપાજ્ઞન કરેલી લઙ્ગિયો વડે થનારા લાભના માર્ગને બતાવનાર અષ્ટમ તપ કર્યો. અષ્ટમને અંતે નવ નિધિઓ પ્રગટ થયા અને મહારાજ પાસે આવ્યા. તે દરેક નિધિઓ એક એક હબર યજ્ઞોએ અધિષ્ઠિત કરેલા હતા; તેનાં નૈસર્ગ, પાંડુક, પિંગલ, સર્વરત્નક, મહાપદ્મ, કાલ, મહાકાલ, માણવ અને શંખ એવાં નામ હતાં; આઠ એક ઉપર તે પ્રતિષ્ઠિત થયેલા હતા અને આઠ યોજન ઊંચા, નવ યોજન વિસ્તારમાં તથા દશ યોજન લંબાઈમાં હતા. વૈદુર્યમણિના બારણાથી તેમનાં મુખ આગ્રહિત કરેલાં હતાં. સરખા, સુવર્ણના, રત્નોથી ભરપૂર અને ચક્ર, ચંદ્ર તથા સૂર્યના લાંછન(ચિન્હ)વાળા હતા. તે નિધિઓના નામ પ્રમાણે નામવાળા, પદ્મ-પમના આયુષવાળા નાગકુમારનિકાયના દેવો તેના અધિષ્ઠાયક થઈને રહેલા હતા.

તેમાંનાં નૈસર્ગ નામનાં નિધિથી છાવણી, શહેર, ગ્રામ, ખાણ, દ્રોણમુખ, મંડપ અને પત્તન વિગેરે સ્થાનેતુ' નિર્માણ થાય છે. પાંડુક નામના નિધિથી માન, ઉન્માન અને પ્રમાણ એ સર્વતુ' ગણિત તથા ધાન્ય અને ખીજના સંભવ થાય છે. પિંગળ નામના નિધિથી નર, નારી, હાથી અને ઘોડાઓના સર્વ જાતિનાં અભૂષણોનો વિધિ જાણી શકાય છે. સર્વરત્નક નામના નિધિથી ચક્રરત્ન વિગેરે સાત એકેન્દ્રિય અને સાત પચ્ચેન્દ્રિય રત્નો ઉત્પન્ન થાય છે. મહાપદ્મ નામના નિધિથી સર્વ પ્રકારનાં શુદ્ધ અને રંગીન વસ્ત્રો નિષ્પન્ન થાય છે. કાળ નામના નિધિથી વર્તમાન, ભૂત અને ભવિષ્ય ત્રણ કળતુ' જ્ઞાન, કૃષિ વિગેરે કર્મ અને ખીજ શિલ્પાદિકતુ' જ્ઞાન થાય છે. મહાકાળ નામના નિધિથી પ્રવાળા, રૂપ, સુવર્ણ, મુક્તાદલ, લોહુ' તથા લોહાદિક ધાતુઓની આણે ઉત્પન્ન થાય છે. માણવ નામના નિધિથી યોદ્ધા, આયુધ અને કવચની સંપત્તિઓ તથા સર્વ પ્રકારની યુદ્ધનીતિ અને હંડ નીતિ પ્રગટ થાય છે. નવમાં શંખ નામના મહાનિધિથી ચાર પ્રકારના કાવ્યની સિદ્ધિ, નાટ્ય નાટકની વિધિ અને સર્વ પ્રકારના વાણત્રો નિષ્પન્ન થાય છે. એ પ્રમાણેના શુભ-વાળા નવ નિધિઓ આવડીને કહેવા લાગ્યા—હે મહારાજ ! અમે ગંગાના મુખમાં માગધ-તીર્થના નિવાસી છીએ. તમારા ભાગ્યથી વશ થઈને તમારી પાસે આવ્યા છીએ તેથી તમારી ઈચ્છા પ્રમાણે અવિશ્રાંતપણે અમારો ઉપલોગ કરો અને આપો. કદાપિ સમુદ્ર ક્ષય પામે પણ અમે ક્ષય પામતા નથી. એમ કહી સર્વ નિધિઓ વશ થયા એટલે નિર્વિકારી રાજાએ પારણુ' કર્યું અને ત્યાં તેમને અષ્ટાદિકા ઉત્સવ કર્યો. રાજાની આજ્ઞાથી મુખેણ પણ ગંગાના દક્ષિણ નિષ્ક્રુટને નાની પદલીની પેઠે લીલામાત્રમાં સાધીને આવ્યો. પૂર્વાપર સમુદ્રને લીલાથી આકાંત કરી રહેલા જાણે ખીજ વૈતાલ્ય હોય તેમ મહારાજ ત્યાં ઘણે કાળ રહ્યા.

એક દિવસ સર્વ ભરતક્ષેત્ર જેણે સાધ્યું છે એવા ભરતપતિતુ' એક અયોધ્યા સન્મુખ આસ્યું. મહારાજ પણ સ્નાન કરી વસ્ત્ર પહેરી, બલિકર્મ, પ્રાયશ્ચિત્ત અને કૌતુક મંગળ કરી, ઈન્દ્રની પેઠે ગજેન્દ્ર ઉપર આરૂઢ થયા. જાણે કલ્પવૃક્ષ હોય તેવા નવ નિધિઓથી પુષ્ટ થયેલા જંઠારવાળા, સુમંગલાના ચતુર્દશ સ્વપ્નોનાં જુદાં ક્ષણ હોય તેવાં ચતુર્દશ રત્નોથી નિરંતર આવૃત્ત, રાજાઓની કુળલક્ષ્મી જેવી અને જેણે સૂર્ય પણ નજરે જોયો નથી તેવી પોતાની પરિણીત બત્રીશ હબર રાજકન્યાઓ યુક્ત, જાણે અસરાઓ હોય તેવી અને બત્રીશ હબર દેશમાંથી પરણેલી ખીજ બત્રીશ હબર સુંદર સ્ત્રીઓથી શોભિત, જાણે પટાવંત

હોય તેવા પોતાના આશ્રિત ખત્રીશ હબર રાજાઓ તથા વિંધ્યાદ્રિની જેવા ચૌરાશી લાખ હાથીઓથી વિરાજિત અને બહુ અખિલ વિંધમાંથી આજ્યા હોય તેવા ચૌરાશી લાખ અશ્વ, તેટલા જ રથો અને ભૂમિને આગ્રહન કરનારા છન્નુ કોટી સુભટોથી વીંટાયેલા ભરત ચક્રવર્તી પ્રયાણના પ્રથમ દિવસથી સાઠ હબર વર્ષે ચક્રના માર્ગને અનુસરતા અયોધ્યા તરફ ચાલ્યા.

મુર્ગે ચાલતા ચક્રી સૈન્યથી ઊડેલી રજસમૂહના સ્પર્શથી મલિન થયેલા ખેચરોને બહુ પૃથ્વીમાં આલોટચા હોય તેવા કરતા હતા; પૃથ્વીના મધ્ય ભાગમાં રહેલા ભવનપતિ અને અંતરોને સૈન્યના ભારથી પૃથ્વી ફાટવાની શંકાને ઉત્પન્ન કરી ભય પમાડતા હતા; ગોકુળે ગોકુળે વિકસ્વર દષ્ટિવાળી ગોપાંગનાઓનું માખણરૂપ અર્ધ અમૂલ્ય હોય તેમ ભક્તિથી સ્વીકારતા હતા; વને વને હાથીના કુંભસ્થળમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા મુકતાઈળ વિગેરેની કિરાત લોકોએ આપેલી લેટો અહણુ કરતા હતા; પર્વતે પર્વતે પર્વતરાજાઓએ આગળ ધરેલાં રત્ન સુવર્ણની ખાણના મહત્સારને અનેક વખત અંગીકાર કરતા હતા; ગામે ગામે બહુ ઉકંઠિત બાંધવ હોય તેવા ગ્રામવૃદ્ધોના ઉપાયન પ્રસન્નપણે અહણુ કરી તેમના ઉપર અનુગ્રહ કરતા હતા; ક્ષેત્રોમાં પડતી ગાયની જેમ ગ્રામોમાં ચોતરફ પ્રસરતા સૈનિકોને પોતાની આજ્ઞારૂપી ઉચ્ચ હંડથી અટકાવી રાખતા હતા; વાનરોની પેઠે વૃક્ષ ઉપર ચઢી પોતાને હર્ષપૂર્વક જોનારા ગ્રામ્યખાળોને પિતાની જેમ ખ્યારથી જોતા હતા; ધાન્ય, ધન અને જીવિતવડે નિરુપદ્રવી ગામડાંઓની સંપત્તિને પોતાની નીતિરૂપી લતાના ફળપણે અવલોકતા હતા; સરિતાઓને પંકિલ કરતા હતા; સરોવરનું શોષણ કરતા હતા. અને વાવ તથા ફવાને પાતાલવિવરની જેમ ખાલી કરતા હતા. દુર્વિનયી શત્રુને શિક્ષા કરનાર મહારાજાએ પ્રમાણે મલયાચલના પવનની પેઠે લોકને સુખ આપતા અને ધીમે ધીમે ચાલતા અયોધ્યાપુરીની સમીપે આવી પહોંચ્યા. બહુ અયોધ્યાનો અતિથિરૂપ થયેલા સહોદર હોય તેવે સ્કંધાવાર મહારાજાએ અયોધ્યાની નજીક ભૂમિમાં નંખાવ્યો. રાજશિરોમણિ ભરતે રાજધાનીને મનમાં ધારી નિરુપદ્રવની પ્રતીતિ આપનાર અષ્ટમ તપ કર્યો. અષ્ટમ ભક્તને અતે પૌષધાલયમાંથી બહાર નીકળી ચક્રીએ ધીબ રાજાઓની સાથે દિવ્ય રસોઇથી પારણું કયું.

અહીં અયોધ્યામાં સ્થાને સ્થાને બહુ દિગંતરથી આવેલી લક્ષ્મીને ક્રીડા કરવાના હિંડોલા હોય તેવા જિંચા તોરણુ ગંધાવા લાગ્યા, ભગવંતના જન્મસમયે દેવતાઓ મુગંધી જળની વૃષ્ટિ કરે તેમ નગરલોકો દરેક માર્ગે કેશરના જળથી છંટકાવ કરવા લાગ્યા, બહુ નિધિઓ અનેક રૂપે થઈ અગાઉથી આવ્યા હોય તેવા માંચાઓ સુવર્ણસ્તંભથી રચાવા લાગ્યા. ઉત્તરકુરુમાં પાંચ દ્રહની બંને બાજુએ રહેલા દશ દશ સુવર્ણગિરિ શોભે તેમ માર્ગની બંને બાજુએ સામસામા રહેલા માંચાઓ શોભવા લાગ્યા, દરેક માંચાએ બાંધેલા રત્નમય તોરણો ઇંદ્રધનુષની શ્રેણિની શોભાનો પરાભવ કરવા લાગ્યા અને ગંધર્વોનું સૈન્ય જેમ વિમાનમાં ખેસે તેમ ગાયન કરનારી સ્ત્રીઓ મૃદંગ તથા વીણુને બજવનારા ગંધર્વોની સાથે તે માંચા ઉપર ખેસવા લાગી. તે માંચા ઉપરના સુંદરવા સાથે બાંધેલી મોતીની ગાલરો લક્ષ્મીના નિવાસગૃહની પેઠે કાંતિથી દિશાઓને પ્રકાશિત કરવા લાગી. બહુ પ્રમેહ પામેલી નગરદેવીના હાસ્ય હોય તેવા આમરોથી, સ્વર્ગમંડનની રચનાવાળા ચિત્રોથી, કૌતુકથી આવેલા નક્ષત્રે હોય તેવા દર્પણોથી, ખેચરોના હાથના રૂમાલ હોય તેવા પંદર વસ્ત્રોથી અને લક્ષ્મીની

મેખલા જેવી વિચિત્ર મણિમાળાઓથી નગરજનો ઊંચા કરેલા સ્તંભોમાં હાટની શોભા કરવા લાગ્યા. લોકોએ બાંધેલી ઘુઘરીઓવાળી પતાકાઓ સારસ પક્ષીના મધુર અવાજવાળા શરદ્ધતુના સમયને બતાવવા લાગી. વ્યાપારીઓ દરેક દુકાન અને મંદિરોને યક્ષકર્દમના ગોમયથી લીંપીને તેના આંગણમાં મોતીના સાધિયા પૂરવા લાગ્યા. ઠેકાણે ઠેકાણે મૂકેલા અગરૂચૂર્ણથી પૂરેલા ધૂપીઆના ધૂમાડા ઊંચા જતા હતા તેથી બાણે તે સ્વર્ગને પણ ધૂપિત કરવાને ઇચ્છતા હોય તેવા જણાવા લાગ્યા.

એ પ્રમાણે નગરજનોએ શણગારેલી નગરીમાં પ્રવેશ કરવાની ઇચ્છાથી પૃથ્વીના ઈંદ્ર ચક્રવર્તી શુભ મુહૂર્તે મેઘની જેમ ગર્જના કરનારા હાથી ઉપર ચઢ્યા. આકાશ જેમ ચંદ્ર મંડળથી શોભે તેમ કર્પૂરચૂર્ણની જેવાં શ્વેત છત્રોથી તે શોભતા હતા, જે આમરોના મિષથી, પોતાનું શરીર સંક્ષેપીને આવેલી ગંગા અને સિંધુ તેમને સેવતી હોય તેવા જણાતા હતા, સ્ફાટિક પર્વતની શિલાઓમાંથી સાર લઈને રચ્યા હોય તેવા ઉન્નજવળ, અતિ ખારિક, કોમળ અને ઘાટાં વસ્ત્રોથી તે શોભતા હતા, બાણે રત્નપ્રભા પૃથ્વીએ પ્રેમથી પોતાને સાર અર્પણ કર્યો હોય તેવા વિચિત્ર રત્નાલકારોથી તેઓ સર્વ અંગે અલંકૃત થયા હતા, કૃષ્ણ ઉપર મણિને ધારણ કરનારા નાગકુમારદેવોથી પરિવરેલા નાગરાજની જેમ માણિક્યમય મુગટવાળા રાજાઓથી તે પરિવૃત્ત હતા, ચારણુદેવતાઓ ઈંદ્રના ગુણનું જેમ કીર્તન કરે તેમ જ્ય જ્ય શબ્દ બોલી પ્રમોદ પમાડતા ચારણુ ભાટો તેમના અદ્ભુત ગુણોનું કીર્તન કરતા હતા અને મંગળ વાજિંત્રના નિર્દોષના પ્રતિશબ્દ મિષથી આકાશે પણ તેને માંગ લિક ધ્વનિ કર્યો હોય તેવા તે જણાતા હતા. તેજથી ઈંદ્ર સરખા અને પરાક્રમના ભાંડાગાર જેવા મહારાજ પ્રયાણને માટે ગર્જને પ્રેરણા કરી આગળ ચલાવવા લાગ્યા. સ્વર્ગથી બાણે ઉતર્યા હોય અને પૃથ્વીમાંથી બાણે નીકળ્યા હોય તેમ બાણે કાળે આવતા પોતાના રાજાને જોવાને બીજા શામાદિકથી પણ લોકો આવ્યા હતા. મહારાજની સર્વ સેના અને જોવાને એકઠા થયેલા લોકો એ બંને એકત્ર થવાથી બાણે સર્વ મર્ત્યલોક એક ઠેકાણે પિંડીભૂત થયો હોય તેમ જણાવા લાગ્યું. કૈન્ય અને આવેલા લોકોના જમાવથી તે વખતે તલને દાણા મૂક્યો હોય તો તે પણ પૃથ્વી પર પડે તેમ ન હતું. બાણે વૈતાલિક(લાટ) હોય તેમ હર્ષથી ઉત્તાલ થયેલા કેટલાક લોકો સ્તુતિ કરતા હતા; બાણે ચંચળ આમર હોય તેવા પોતાના વસ્ત્રાંચલથી કોઈ પવન નાંખતા હતા; કોઈ લલાટ ઉપર અંજલિભેડીને સૂર્યની પેઠે નમતા હતા; કોઈ બાગવાનની પેઠે કૃષ્ણ પુષ્પને અર્પણ કરતા હતા; કોઈ કુળદેવતાની પેઠે વંદના કરતા હતા અને કોઈ ગોત્રના વૃદ્ધજનની જેમ તેમને આશિષ આપતા હતા.

ઋષભદેવ ભગવાન જેમ સમવસરણુમાં પ્રવેશ કરે તેમ પ્રભપતિએ ચાર દ્વારવાળી પોતાની નગરીમાં પૂર્વદ્વારથી પ્રવેશ કર્યો. લક્ષ્મણિકા સમયે એક સાથે ઊંચે પ્રકારે વાજિંત્રોનો નાદ થાય તેમ તે વખતે દરેક માંચા ઉપર સંગીત થવા લાગ્યું. મહારાજ આગળ આઠ્યા એટલે રાજમાર્ગના મકાનોમાં રહેલી નગરનારીઓ હર્ષથી દષ્ટિની પેઠે ધાણીઓ ફેંકવા લાગી (વધાવવા લાગી). પુરજનોએ પુષ્પોની વૃષ્ટિથી ચારે બાજુથી આચ્છાદન કરી દીધેલા મહારાજનો હસ્તી પુષ્પમય રથ જેવો થઈ ગયો. ઉત્કંઠિત લોકોની અકુઠ ઉત્કંઠા સહિત ચક્રવર્તી રાજમાર્ગે ધીમે ધીમે ચલવા લાગ્યા, લોકો હાથીને ભય ન ગણતાં

મહારાજની સમીપે આવી ફલાદિક અર્પણ કરવા લાગ્યા. કારણ કે હુધ્ એ જ બળવાન છે. રાજ હસ્તીને કુંભસ્થળમાં અંકુશથી તાડન કરી દરેક માંચે ઉભો રાખતા હતા. તે સમયે બંને બાબુના માંચા ઉપર આગળ બિલી રહેલી સુંદર સ્ત્રીઓ એક સાથે ચક્રવર્તીની કપૂરવડે આરાત્રિક (આરતી) કરતી હતી. બંને પડખે આરાત્રિક ઉતરતી હોવાથી મહારાજ બે બાબુએ સૂર્ય ચંદ્ર રહેલ મેરુપર્વતની શોભાને ધારણ કરતા હતા.

અક્ષતોની પેઠે મોતીથી ભરેલા બિંચા થાળો રાખી ચક્રવર્તીને વધાવવા માટે દુકાનોના અગ્રભાગમાં રહેલ વહિકળનોને તેમને દષ્ટિથી આલિંગન કરતા હતા. રાજમાર્ગની નજીક રહેલી હુવેલીઓના દ્વારમાં ઉભેલી કુલીન સુંદરીઓએ કરેલા મંગળિકને પોતાની ખેનોની જેમ મહારાજ સ્વીકારતા હતા. બેવાની ધરુથથી પીડાતા કોઈ લોકોને બેધ તેઓ પોતાનો અભયદાતા હાથ બંધે કરી છડીદારોથી તેમની રક્ષા કરાવતા હતા. એવી રીતે ચાલતા મહારાજએ અનુક્રમે પોતાના પિતાના સાત માળવાળા મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો.

તે રાજમહેલની અગ્રભૂમિમાં બંણે રાન્યલક્ષ્મીના કીડાપર્વત હોય તેવા બે બાબુએ બે હસ્તી બાંધ્યા હતા, બે ચક્રવાકવડે જળપ્રવાહની જેમ બંને તરફ રહેલા સુવર્ણકલશોથી તેનું વિશાળ દ્વાર શોભતું હતું અને બંણે ગ્રીવાતું ઈંદ્રનીલમણિમય આભરણ હોય તેવા આગ્રપદ્મવના મનોહર તોરણથી તે મહેલ દીપ્તો હતો. તેમાં કોઈ ઠેકાણે મોતીથી, કોઈ ઠેકાણે કપૂરના ચૂર્ણથી અને કોઈ ઠેકાણે ચંદ્રકાંત મણિઓથી સ્વસ્તિક મંગળ કથું હતું. કોઈ ઠેકાણે ચીનાઈ વસ્ત્રથી, કોઈ ઠેકાણે રેશમી વસ્ત્રથી અને કોઈ ઠેકાણે દિવ્ય વસ્ત્રથી રહેલી પતાકાની પંક્તિથી તે શોભતો હતો. તેના આંગણમાં કોઈ ઠેકાણે કપૂરજળથી, કોઈ ઠેકાણે પુષ્પરસથી અને કોઈ ઠેકાણે હાથીઓના મદજળથી છંટકાવ કર્યો હતો. તેની ઉપર રહેલા સુવર્ણકલશના ત્રિપથી બંણે ત્યાં સૂર્યે વિશ્રામ કર્યો હોય તેવા તે જણાતો હતો. એવા તે રાજમહેલના આંગણમાં રહેલી અગ્રવેદી ઉપર પોતાના ચરણ આરોપણ કરી છડીદારે હાથનો ટેકો આપેલા મહારાજ હાથી ઉપરથી ઉતર્યા અને પ્રથમ આચાર્યની જેમ પોતાના સોળ હજાર અંગરક્ષક દેવતાનું પૂજન કરી તેમને વિદાય કર્યા. તેવી જ રીતે બત્રીશ હજાર રાજ્યો, સેનાપતિ, પુરોહિત, ગૃહપતિ અને વહાંકીને પણ વિસર્જન કર્યા. હાથીઓને જેમ આલાનસ્થલે બાંધવાની આજ્ઞા કરે તેમ ત્રણશે ત્રેસઠ રસોઈઆને પોતપોતાનાસ્થાને જવાની આજ્ઞા કરી. ઉત્સવને અંતે અતિથિની જેમ શ્રેષ્ઠીઓને, અષ્ટાદશ શ્રેણી પ્રશ્રેણીને, દુર્ગપાળને અને સાર્થવાહોને પણ રજા આપી. પછી ઈંદ્રાણીની સાથે ઈંદ્રની જેમ સીરત્ન સુભદ્રા સાથે, બત્રીશ હજાર રાજકુળમાં જન્મેલી રાણીઓ સાથે, તેટલી જ (૩૨૦૦૦) દેશના આગેવાનોની કન્યા સાથે અને બત્રીશ બત્રીશ પાત્રવાળા તેટલા જ નાટકો સાથે, મણિમય શિલાઓની પંક્તિ ઉપર દષ્ટિ ફેરવતા મહારાજએ યજ્ઞપતિ કુબેર જેમ કેલાસમાં બય તેમ ઉત્સવ સહિત રાજપ્રાસાદમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં ક્ષણવાર પૂર્વમુખ સિંહાસન ઉપર બેસી કેટલીક સત્કથાઓ કરી સ્નાનાલયમાં ગયા. હાથી જેમ સરોવરમાં ન્હાય તેમ ત્યાં સ્નાન કરીને પરિજનોની સાથે

૧ માળી વિચેરે નવ ભતિ તે શ્રેષ્ઠી અને ધાંચી વિચેરે નવ ભતિ તે પ્રશ્રેણી.

અનેક પ્રકારના રસવાળા આહારનું લોજન કર્યું. પછી યોગી જેમ યોગમાં કાળ નિર્ગમન કરે તેમ રાજ્યને નવરસ નાટકોથી અને મનોહર સંગીતથી દેટલોક કાળ નિર્ગમન કર્યો.

એક વખતે સુરનરોએ આની વિગત કરી કે—‘મહારાજ ! તમે વિદ્યાધરપતિઓ સહિત ષટખંડ પૃથ્વી સાધી છે; તેથી હે ઇંદ્ર જેવા પરાક્રમવાળા ! હવે અમને આજ્ઞા આપો એટલે અમે તમારો સ્વચ્છંદપણે મહારાજ્યાભિષેક કરીએ.’ મહારાજ્યે આજ્ઞા આપી એટલે દેવતાઓએ નગરની બહાર ઈશાન કૃષ્ણ સુધર્માસલાને એક ખંડ હોય તેવો મંડપ રચ્યો. તેઓ દ્રહો, નદીઓ, સમુદ્ર અને બીજા તીર્થોનાં જળ, ઔષધિ અને મૃત્તિકા લાવ્યા. મહારાજ્યે પૌષધાલયમાં જઈ અષ્ટમ તપ કર્યો, કારણ કે તપથી મેળવેલું રાજ્ય તપવડે જ સુખમય રહે છે. અષ્ટમ તપ પૂર્ણ થયે અંતઃપુર અને પરિવારથી આવૃલ થઈ, હાથી ઉપર બેસી ચઢી તે દિવ્ય મંડપે પધાર્યા. પછી અંતઃપુર અને હબરો નાટકો સાથે તેમણે ભ્રમ પ્રકારે રચેલા અભિષેકમંડપમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યાં સ્નાનપીઠમાં સિંહાસન ઉપર આરૂઢ થયા તે વખતે હાથી પર્વતના શિખર ઉપર આરૂઢ થયા જેવો દેખાવ થયો. બાણે ઇંદ્રની પ્રીતિને લીધે હોય તેમ તેઓ પ્રાચી (પૂર્વ) દિશા તરફ મુખ કરીને રત્ન-સિંહાસન ઉપર બેઠા. બાણે થોડાક હોય તેમ ખત્રીશ હબર રાજ્યો ઉત્તર તરફના પગ-થીએ થઈને સ્નાનપીઠ ઉપર ચડ્યા અને ચક્રવર્તીની નજીક ભદ્રાસનો ઉપર, દેવતાઓ જેમ ઇંદ્રની સામે અંજલિ બેઠે તેમ અંજલિ બેઠીને બેઠા. સેનાપતિ, ગૃહપતિ, વહીંકિ પુરોહિત અને શ્રેષ્ઠી વિગેરે દક્ષિણ સોપાનશ્રેણીથી સ્નાનપીઠ ઉપર આરૂઢ થયા. બાણે ચક્રીને વિગત કરવાને ઇચ્છતા હોય તેમ પોતાને યોગ્ય આસને ઉપર તેઓ અંજલિ બેઠીને બેઠા. પછી આદિદેવને અભિષેક કરવાને માટે ઇંદ્રો આવે તેમ આ નરદેવને અભિ-ષેક કરવાને તેમના આભિયોગિક દેવતાઓ નજીક આવ્યા. જળપૂર્ણ હોવાથી મેઘ જેવા, બાણે ચક્રવાક પક્ષીઓ હોય તેવા સુખભાગ ઉપર કમલવાળા અને અંદરથી જળ પડવા સમયે વાજિંત્રના નાદને અનુસરનારા શબ્દોવાળા સ્વાભાવિક અને વૈકીય રત્નકલશોથી તેઓ સર્વે મહારાજ્યને અભિષેક કરવા લાગ્યા. પછી બાણે પોતાના નેત્રો હોય તેવા જળ-ભરિત કુંભોથી ખત્રીશ હબર રાજ્યોએ તેમને શુભ મુહૂર્તે અભિષેક કર્યો. અને પોતાને મસ્તકે કમલકોશ જેવી અંજલિ બેઠી ‘તમે જય પામો, તમે વિજય પામો’ એમ બોલી ચક્રીને વધાવવા લાગ્યા. ત્યાર પછી સેનાપતિ અને શ્રેષ્ઠી વિગેરે જળથી અભિષેક કરી, તે જળની જેવા ઉજ્જવળ વાક્યથી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. પછી તેઓએ પવિત્ર, રૂંવાટા-વાળા, કેમળ અને ગંધકવાથી વસ્ત્રથી આશુક્રયની જેમ ચક્રીના અંગનું માજન કર્યું, તથા ગૈરિકધાતુ(ગુરૂ)થી સુવર્ણની જેમ કાંતિને પોષણ કરનારા ગોશીર્ષચંદનના રસથી મહારાજ્યના અંગને ત્રિલેપન કર્યું. દેવતાઓએ ઇંદ્રે આપેલા ઋષલસ્વામીનો મુગટ તે અભિષિક્ત અને રાજ્યોમાં અગ્રેસર ચક્રવર્તીના મસ્તક ઉપર આરોપણ કર્યો; તેમના સુખ-ચંદ્રની પાસે રહેલા ચિત્રા અને સ્વાતિ નક્ષત્રો હોય તેવાં રત્નકુંડળો બંને કણ્ઠમાં પહે-રાવ્યાં; સૂત્રથી પરોવ્યા વિના સમકાળે હારરૂપ એક મોતી જ ઉત્પન્ન થયેલો હોય તેવો છીપના મોતીનો એક હાર તેમના કંઠમાં નાંખ્યો; બાણે સર્વ અલંકારોના હારરૂપ રાજ્યનો સુવરાજ હોય તેવો એક સુંદર અર્ધહાર તેમના ઉપસ્થળ ઉપર આરોપણ કર્યો; બાણે કાંતિવાન અબ્રહ્મા સંપુટ હોય તેવા ઉજ્જવળ કાંતિથી ચોભતાં બે દેવદૂધ્ય વસ્ત્રો રાજ્યને

ધારણ કરાવ્યાં; અને બાણે લક્ષ્મીના ઉરસ્થળરૂપી મંદિરનો કાંતિમય કિલ્લો હોય તેવી એક સુશોભિત પુષ્પમાળા મહારાજના કંઠમાં આરોપણ કરી. એ પ્રમાણે કલ્પવૃક્ષની જેમ અમૂલ્ય વસ્તુ અને માણિક્યનાં આભૂષણ ધારણ કરીને મહારાજને સ્વર્ગનો બાણે ખંડ હોય તેવા તે મંડપને મંડિત કર્યો. પછી સર્વ પુરુષોમાં અગ્રણી અને વિશાળ બુદ્ધિવાન મહારાજને છડીદારની પાસે સેવક પુરુષોને યોલાવી આજ્ઞા કરી કે—‘હે અધિકારી પુરુષો ! તમે હાથી ઉપર બેસી, સઘળી જગ્યાએ ફરી આ વિનીતા નગરીને બાર વર્ષ સુધી કોઈ પણ બતની જકાત, કર, દંડ, કુદંડ અને ભય રહિત કરીને હર્ષવાળી કરો.’ અધિકારી-ઓએ તરત જ તે પ્રમાણે ઉદ્વેગોપણ કરીને રાજની આજ્ઞાનો અમલ કર્યો. કાર્યસિદ્ધિમાં ચકવતીની આજ્ઞા એ પંદરમું રત્ન છે.

પછી મહારાજ રત્નસિંહાસન ઉપરથી ઊઠ્યા, તેની સાથે બાણે તેમના પ્રતિબિંબો હોય તેમ બીજા સર્વે પણ ઊઠ્યા. પર્વત ઉપરથી ઉતરવાની જેમ સ્નાનપીઠ ઉપરથી ભર-તેશ્વર પોતાના આગમનમાર્ગથી ઉતર્યા અને તે સાથે બીજા પણ પોતપોતાને રસ્તેથી ઉતર્યા. પછી બાણે પોતાનો અસહ્ય પ્રતાપ હોય તેમ ઉત્તમ હસ્તી ઉપર બેસી ચક્રી પોતાને પ્રાસાદે પધાર્યા. ત્યાં સ્નાનગૃહમાં જઈ નિર્મળ જળથી સ્નાન કરી તેમણે અષ્ટમ-ભક્તવું પારણું કર્યું. એવી રીતે બાર વર્ષે અભિષેકોત્સવ સંપૂર્ણ થયો. ત્યારે ચકવતીએ સ્નાન, પૂજા, પ્રાયશ્ચિત અને કૌતુકમંગળ કરી, બહારના સભાસ્થાનમાં આવી સોળ હબ્બર આત્મરક્ષક દેવતાનો સત્કાર કરી તેમને વિદાય કર્યા. પછી વિમાનમાં રહેલા ઈંદ્રની જેમ મહારાજ પોતાના ઉત્તમ પ્રાસાદમાં રહી વિષયસુખ ભોગવવા લાગ્યા.

મહારાજને પોતાની આયુષશાળામાં ચક્ર, છત્ર, ખડ્ગ અને દંડ ચાર એકેન્દ્રિય રત્ન રાખ્યાં હતાં; રોહણાચળમાં માણિક્યની જેમ તેમના લક્ષ્મીગૃહમાં કાંકિણીરત્ન, ચમં-રત્ન, મણિરત્ન અને નવ નિધિઓ હતાં. પોતાની જ નગરીમાં ઉત્પન્ન થયેલા સેનાપતિ, ગૃહપતિ, પુરોહિત અને વર્દાકિ એ ચાર નરરત્નો હતા; વૈતાલ્ય પર્વતના મૂળમાં ઉત્પન્ન થયેલ ગજરત્ન અને અધરત્ન હતા અને વિદ્યાધરની ઉત્તમ શ્રેણીમાં ઉત્પન્ન થયેલ સ્ત્રીરત્ન હતું. નેત્રને આનંદ આપનારી મૂર્તિથી તેઓ ચંદ્ર જેવા શોભતા હતા અને દુઃસહ પ્રતાપથી સૂર્ય જેવા લાગતા હતા. પુરુષરૂપ થયેલ સમુદ્ર હોય તેમ તેનો મધ્યભાગ (હૃદયનો આશય) બાણી શકાતો ન હતો અને કુબેરની જેમ તેમણે મનુષ્યોની સ્વામિતા મેળવી હતી. જંબુદ્વીપ જેમ ગંગા અને સિંધુ વિગેરે ૧૪ મોટી નદીઓથી શોભે તેમ તેઓ પૂર્વોક્ત ચતુર્દશ રત્નોથી શોભતા હતા. વિહાર કરતા ઋષભપ્રભુના ચરણ નીચે જેમ નવ સુવર્ણકમલો રહે તેમ તેમના ચરણ નીચે નિરંતર નવ નિધિઓ રહેતા હતા. બાણે ઘણાં મૂલ્યથી ખરીદ કરેલા આત્મરક્ષકો હોય તેવા સોળ હબ્બર પારિપાર્થક દેવતાઓથી તે વીંટાયેલા રહેતા હતા. ખત્રીશ હબ્બર કન્યાની જેમ ખત્રીશ હબ્બર રાજ્યો નિભાર ભકિતથી તેમની ઉપાસના કરતા હતા. ખત્રીશ હબ્બર નાટકોની જેમ ખત્રીશ હબ્બર દેશની બીજા ખત્રીશ હબ્બર કન્યાઓ સાથે તેઓ રમતા હતા. જગતમાં શ્રેષ્ઠ રાજ્યોવા તેઓ ત્રણશે’ ને ત્રેસઠ દિવસોથી સંવત્સર (વર્ષ)ની જેમ તેટલા રસોઈઓથી તેઓ શોભતા હતા.

અઢાર લિપિને પ્રવર્તાવનાર ઋષભદેવ ભગવાનની જેમ અઢાર શ્રેણી પ્રશ્રેણીવડે તેમણે પૃથ્વીમાં અવહાર પ્રવર્તાવ્યો હતો. ચોરાશી લાખ હસ્તી, ચોરાશી લાખ અશ્વ, ચોરાશી લાખ રથ અને છન્ટું કોટી ગામડાઓ તથા તેટલા જ પાયદળથી તેઓ શાસતા હતા. ખત્રીશ હજાર દેશ અને ગોંતેર હજાર મોટા નગરના તેઓ અધિપતિ હતા. નવાણું હજાર દ્રોણમુખ અને અડતાળીશ હજાર કિલ્લાખંધ શહેરોના તે ઇશ્વર હતા. આડંબરયુક્ત લક્ષ્મીવાળા ચોવીશ હજાર કર્ખંટ અને ચોવીશ હજાર મંડબ અને વીશ હજાર ખાણોના તેઓ માલેક હતા. સોળ હજાર ખેટ(ખેડા)ના તેઓ શિક્ષાકર્તા(ધણી) હતા. ચૌદ હજાર સંખાધના તથા છપ્પન દ્વીપ(ખેટ)ના તેઓ પ્રભુ હતા અને ઓગણપચાસ કુરાન્યના તેઓ નાયક હતા. એવી રીતે આખા ભરતક્ષેત્રના તેઓ શિક્ષા આપનાર સ્વામી હતા.

અયોધ્યા નગરીમાં રહી અખંડિત આધિપત્ય ચલાવનાર તે મહારાજ અભિષેક ઉત્સવના પ્રાંતસમયે એક વખત પોતાના સંબંધીઓના સ્મરણમાં પ્રવર્ત્યા, એટલે અધિકારી પુરુષોએ સાઠ હજાર વર્ષના વિરહથી મહારાજના દર્શનમાં ઉત્સુક થયેલા સર્વ સંબંધીઓ તેમને દેખાડ્યા. તેમાં પ્રથમ બાહુબલિની સાથે જન્મેલી, ગુણથી સુંદર એવી સુંદરીને માનપૂર્વક બતાવી. તે સુંદરી ગ્રીષ્મઋતુથી આકાંત થયેલી સરિતાની જેમ કૃશ થયેલી હતી, હિમના સંપર્કથી કમલિનીની પેઠે તે કરમાઈ ગઈ હતી, હેમંત ઋતુના ચંદ્રની કળાની પેઠે તેનું રૂપલાવણ્ય નાશ પામ્યું હતું અને શુષ્ક પત્રવાલી કદલીની જેમ તેના ગાલ ફીક્કા અને કૃશ થઈ ગયા હતા. સુંદરીને આવી રીતે બદલાઈ ગયેલી જોઈ મહારાજએ પોતાના અધિકારી પુરુષોને કોપથી કહ્યું-‘અરે ! શું અમારા ઘરમાં શ્રેષ્ઠ અન્ન નથી ? લવણ સમુદ્રમાં લવણ નથી ? તે તે પ્રકારની રસવતીને જાણનારા રસોઈઆ નથી ? અથવા શું તેઓ નિરાદરવાળા અને આજીવિકામાં તસ્કર જેવા થઈ ગયા છે ? દ્રાક્ષ અને ખજૂર વિગેરે ખાવાલાયક મેવો આપણે ત્યાં નથી ? સુવર્ણપર્વતમાં સુવર્ણ નથી ? ઉદ્યાનમાં વૃક્ષો અવકેશી (ફળ ન આપનાર) થયાં છે ? નંદનવનમાં પણ વૃક્ષો ફળતા નથી ? ઘડા જેવા આઉવાળી ગાયો દૂધ આપતી નથી ? કામધેનુના સ્તનનો પ્રવાહ સુકાઈ ગયો છે ? અથવા તે તે પ્રકારની લોજ્યાદિ સંપત્તિ છતાં સુંદરી કોઈ રોગવાળી થઈ છે કે જેથી કાંઈ લોજન કરતી નથી ? કદાપિ કાયાના સૌંદર્યને ચોરનાર કોઈ રોગ તેના શરીરમાં હોય તો સર્વ વૈદ્યો શું કથાવશેષ થઈ ગયા છે ? કદાપિ આપણા ઘરમાં દિવ્ય ઔષધિ રહી ન હોય તો શું હિમાદ્રિ પર્વત હાલ ઔષધિરહિત થઈ ગયો છે ? હે અધિકારીઓ ! દરિદ્રીની પુત્રી જેવી દુર્બળ થયેલી સુંદરીને જોઈ ઘણો ખેદ હું પામું છું અને તેથી શત્રુઓની પેઠે તમે મને છેતર્યો છે.’

ભરતપતિને આવું કોપયુક્ત બોલતાં સાંભળી અધિકારીઓ પ્રજ્ઞામ કરી બોલ્યા- ‘મહારાજ ! સ્વર્ગપતિની જેવા આપના સદનમાં સર્વ વસ્તુ છે; પરંતુ ન્યારથી આપ દિગ્વિજય કરવા પધાર્યા ત્યારથી આ સુંદરી ફક્ત પ્રાણુરક્ષણને માટે આયંબિલ તપ કરે છે અને આપ મહારાજએ તેમને દીક્ષા લેતાં રોક્યાં છે તેથી ભાવદીક્ષિત થઈને રહેલ છે.’ એ વૃત્તાંત સાંભળી કલ્યાણકારી મહારાજ સુંદરી તરફ જોઈ બોલ્યા ‘હે કલ્યાણિ ! તમે દીક્ષા લેવાને ઇચ્છો છો ?’ સુંદરીએ કહ્યું-‘ એમજ છે.’

એ સાંભળી ભરતરાય બોલ્યા—“ અહો ! પ્રમાદ અથવા સરલપણાથી હું આટલા વખત સુધી તેના વ્રતમાં વિઘ્નકારી થઈ પડ્યો. આ પુત્રી તો પિતાજીને અનુરૂપ (સદેશ) થઈ અને અમે પુત્રો હંમેશાં વિષયમાં આસક્ત તથા રાજ્યમાં અતૃપ્ત રહેનારા થયા ! આયુષ્ય સમુદ્રના જળતરંગની જેવું નાશવંત છે, એમ છતાં પણ વિષયલુપ્થજનો એ ઝાણતા નથી. જોતજોતામાં નષ્ટ થઈ જનારી વિદ્યુત્થી જેમ માર્ગનું અવલોકન કરી લેવાય તેમ આ ગંતવ્ય આયુષ્યથી સાધુજનની જેમ મોક્ષ સાધી લેવો એ જ યોગ્ય છે. માંસ, વિષા, મૂત્ર, મળ, પ્રસ્વેદ અને વ્યાધિમય આ શરીરને શણગારવું તે ધરની ખાળને શણગારવા જેવું છે ! હે જન ! તમને શાખાશ છે કે તમે આ શરીરથી મોક્ષરૂપ ફળને ઉત્પન્ન કરનાર વ્રત ગ્રહણ કરવાને ઇચ્છો છો. નિપુણ લોકો લવણ્યસમુદ્રમાંથી પણ રત્નને ગ્રહણ કરે છે.” હર્ષ પામેલા મહારાજએ આ પ્રમાણે બોલી દીક્ષાને માટે આજ્ઞા કરવાથી, તપથી કૃશ થયેલી સુંદરી બંધે પુષ્ટ હોય તેમ હર્ષથી ઉદ્વાસ પામી.

એ સમયે જગતરૂપી મયૂરને મેઘ સમાન લગવાનું ઋષલસ્વામી વિહાર કરતા અષ્ટાપદગિરિએ આવીને સમોસર્યા. બંધે રત્ન, સુવર્ણ અને રૂપાનો ખીજો પર્વત હોય તેવું તે પર્વત ઉપર દેવતાઓએ સમવસરણુ રચ્યું અને તેમાં બેસી પ્રભુ દેશના આપવા લાગ્યા. ગિરિપાલકોએ આવી તત્કાળ ભરતપતિને તે નિવેદન કર્યું. મેદિનીપતિને એ વૃત્તાંત સાંભળવાથી ભરત ક્ષેત્રના પદ્મપંડના ત્રિજ્યથી પણ અધિક પ્રમાદ થયો. સ્વામીના આગમનને કહેનારા તે ભૂત્યોને તેમણે સાડી બાર કોટી સૈનયાતું પારિતોષિક આપ્યું અને સુંદરીને કહ્યું—‘ તારા મનોરથની મૂર્તિમંત બંધે સિદ્ધિ હોય તેવા જગદ્ગુરુ વિહાર કરતા અહીં આવ્યા છે.’ પછી ચક્રીએ દાસીજનની જેમ અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની પાસે સુંદરીનો નિષ્કમણઅભિષેક કરાવ્યો. સ્નાન કરી, પવિત્ર વિલેપન કર્યા પછી બંધે ખીજું વિલેપન કર્યું હોય તેવા છેડાવાળા ઉજ્જવળ વસ્ત્ર અને ઉત્તમ રત્નાલંકાર સુંદરીએ પહેર્યાં. જો કે તેણે શીલરૂપ મહાઅલંકાર ધારણ કરેલ હતો તો પણ આચાર બળવવાને માટે તેણે ખીજા અલંકારો સ્વીકાર્યા. તે વખતે રૂપસંપત્તિવડે શોભતી સુંદરીની પાસે સ્ત્રીરત્ન સુભદ્રા દાસી જેવી લાગતી હતી. શિયળવડે સુંદર તે બાળા જંગમ કદપવહ્નીની જેમ યાચકોને જે માગે તે આપતી હતી. હંસી જેમ કમલિની ઉપર બેસે તેમ કપૂરની રજ જેવા સદેહ વસ્ત્રથી શોભતી તે એક શિળિકામાં આરૂઠ થઈ. હસ્તીઓ, ઘોડેસ્વારો, પાયદળ અને રથોથી પૃથ્વીને આસ્થાદિત કરતા મહારાજ મરૂદેવીની જેમ સુંદરીની પછવાડે આવ્યા. તેને બે પડબે આમર ઢોળાતા હતા, મસ્તકે શ્વેત છત્ર શોભતું હતું અને ચારણુ ભાટો તેના વ્રત સંખંધી ગાઠ સંશ્રયને વખાણતા હતા. ભોજઈઓ તેના દીક્ષોત્સવનાં મંગલિક ગીતો ગાતી હતી અને ઉત્તમ સ્ત્રીઓ પગલે પગલે તેના ઉપરથી લૂણુ ઉતારતી હતી. એવી રીતે સાથે ચાલનારા અનેક પૂર્ણ પાત્રોથી શોભતી તે પ્રભુના ચરણુથી પવિત્ર થયેલા અષ્ટાપદપર્વત ઉપર આવી. અંદ્રસહિત ઉદ્યાચળની જેમ પ્રભુએ અધિષ્ઠિત કરેલા તે ગિરિને જોઈ ભરત તથા સુંદરી ઘણો હર્ષ પામ્યાં. સ્વર્ગ અને મોક્ષમાં જવાની બંધે નિઃસરણી હોય તેવા તે વિશાળ શિલાવાળા પર્વત ઉપર તે બંને ચડ્યા અને સંસારથી ભય પામેલા પ્રાણીઓને શરણુ તુલ્ય, ચાર દ્વારવાળા અને સંક્ષિપ્ત કરેલી (જંબૂદ્વીપની) જગતિ (કોટ) હોય તેવા સમવસરણુ સમીપે આવ્યા. સમવસરણુના

ઉત્તર દ્વારના માર્ગથી તેમણે યથાવિધિએ પ્રવેશ કર્યો. પછી હૃષી અને વિનયવડે પોતાના શરીરને ઉચ્છવાસિત તથા સંકોચિત કરતા તેઓએ પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દર્શ, પંચાંગે ભૂમિનો સ્પર્શ કરી નમસ્કાર કર્યો. તે સમયે બાણે રત્નભૂતળમાં સંકાંત થયેલા પ્રભુના ણિંબને ભેવાને તેઓ ઈચ્છતા હોય તેમ જણાતું હતું. પછી ચક્રવર્તીએ લક્ષિતથી પવિત્ર થયેલી વાણીવડે પ્રથમ ધર્મચક્રી(તીર્થંકર)ની સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

‘હે પ્રભુ ! અછતા ગુણોને કહેનારા મનુષ્યો અન્ય જનોની સ્તુતિ કરી શકે છે, પણ હું તો તમારા છતા ગુણોને કહેવાને પણ અસમર્થ છું, તેથી આપની સ્તુતિ કેમ કરી શકું ? તથાપિ દરિદ્ર પુરુષ પણ જેમ લક્ષ્મીવંતને અદ્ય ભેટ કરે છે તેમ હે જગન્નાથ ! હું આપની સ્તુતિ કરીશ. હે પ્રભુ ! ચંદ્રના કિરણોથી શેફાલી બતના વૃક્ષોનાં પુષ્પો ગળી બાય છે. તેમ તમારા ચરણકમળના દર્શનમાત્રથી પ્રાણીઓના અન્ય જન્મનાં કરેલાં પાપો પણ ગળી બાય છે. હે સ્વામી ! જેની ચિકિત્સા ન થઈ શકે એવા મહામોહરૂપી સંનિપાતવાળા પ્રાણીઓને વિષે પણ અમૃત ઔષધિના રસ જેવી તમારી વાણી જયવંતી વર્તે છે. હે નાથ ! વર્ષાઋતુની વૃષ્ટિની જેમ ચક્રવર્તી અને રંકજન ઉપર સદૃશ લાવવાળી તમારી દષ્ટિ પ્રીતિસંપત્તિના એક કારણરૂપ છે. હે સ્વામી ! કૂર કર્મરૂપી ખરફની ગાંઠને ગાળી દેવામાં સૂર્યની જેવા આપ અમારી જેવાના પુણ્યથી જ પૃથ્વી પર વિચરો છો. હે પ્રભુ ! શબ્દાનુશાસનમાં વ્યાપી રહેલા સંજ્ઞાસૂત્રની જેવી ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રોવ્યમય તમે કહેલી ત્રિપદી જયવંતી વર્તે છે. હે ભગવન્ ! જેઓ તમારી સ્તુતિ કરે છે તેઓને આ છેલ્લો ભવ થાય છે, તો જેઓ તમારી સેવા અને ધ્યાન કરે તેની તો વાત જ શી કરવી ?’

આવી રીતે ભગવંતને સ્તવી નમસ્કાર કરી ભરતેન્દ્ર ઈશાન દ્રુણમાં યોગ્ય સ્થાને બેઠા. પછી સુંદરી, ભગવાન્ વૃષભધ્વજને વાંદી અંજલિ બેઠી. ગદ્ગદ અક્ષરવાળી ગિરાથી બેઠી--‘હે જગત્પતિ ! આટલા કાળ સુધી હું આપને મનથી જેતી હતી પણ આજે તો ઘણા પુણ્યથી અને લાગ્યોદયથી આપના પ્રત્યક્ષ દર્શન થયાં છે. આ મૃગતૃષ્ણા જેવા મિથ્યા સુખવાળા સંસારરૂપી મરૂદેશમાં અમૃતના દ્રઢ જેવા તમે લોકોને પુણ્યથી જ પ્રાપ્ત થયા છો. હે જગન્નાથ ! આપ મમતારહિત છો તો પણ જગત ઉપર તમે વાતસલ્ય રાખો છો, નહીં તો આ વિષમ દુઃખના સમુદ્રથી તેનો કેમ ઉદ્ધાર કરો ! હે પ્રભુ ! મારી બેન બ્રાહ્મી, મારા ભત્રીજાઓ અને તેમના પુત્રો એ સર્વ તમારા માર્ગને અનુસરીને કૃતાર્થ થયા છે, ભરતના આશ્રયથી મેં આટલો કાળ વ્રત ગ્રહણ ન કર્યું તેથી હું પોતે ક્ષમાઈ છું. હે વિશ્વતારક ! હવે મને દીનને તમે તારો; આખા ઘરમાં ઉદ્ધોત કરનાર દીપક ઘડાને શું ઉદ્યોત નથી આપતો ? આપે છે જ, માટે હે વિશ્વનું રક્ષણ કરવામાં વત્સલ ! આપ પ્રસન્ન થાઓ અને સંસારસમુદ્રને તરવામાં વહાણુ સમાન દીક્ષા મને આપો.’ સુંદરીના એવાં વચન સાંભળી ‘હે મહાસરવે ! તને શાખાશ છે’ એમ કહી સામાયિક સૂત્રોચ્ચાર-પૂર્વક પ્રભુએ તેને દીક્ષા આપી, પછી તેને મહાવ્રતરૂપી વૃક્ષોના ઉદ્યાનમાં અમૃતની નીક જેવી શિક્ષામય દેશના આપી, એટલે બાણે મોક્ષ પ્રાપ્ત થયો હોય એમ માનતી તે મહા-મના સાધ્વી મોટાઓની પાછળ વ્રતિનીગણુ (સાધ્વીઓના સમૂહ)ની મધ્યમાં બેઠી. પ્રભુની દેશના સાંભળી તેમના ચરણકમળને નમી મહારાજ ભરતપતિ હૃષી પામી અયોધ્યા નગરીમાં ગયા.

ત્યાં પોતાના સર્વ સ્વજનોને જોવાની ઈચ્છાવાળા મહારાજને અધિકારીઓએ જે આંખ્યા તેને બતાવ્યા અને ન આંખ્યા તેમને સંભારી આપ્યા. પછી પોતાના ભાઈઓ જેઓ અભિષેક ઉત્સવમાં પણ આંખ્યા નહોતા તેમને જોલાવવાને ભરતરાજને એક એક ફૂત મોકલ્યો. ફૂતોએ જઈ તેમને કહ્યું—‘તમે રાજ્યની ઈચ્છા કરતા હો તો ભરત રાજની સેવા કરો.’ ફૂતોના કહેવાથી તેઓ સર્વે વિચાર કરી જોડ્યા—‘પિતાએ અમને તથા ભરતને રાજ્ય વહેંચી આપેલું છે તો ભરતની સેવા કરવાથી તે અમને અધિક શું કરશે ? શું તે કાળ આવ્યે કાળને રોકી શકશે ? શું દેહને પકડનારી જરારાક્ષસીને તે નિગ્રહ કરશે ? શું પીડાકારી વ્યાધિરૂપી વ્યાધિને મારી શકશે ? અથવા શું ઉત્તરેત્તર વધતી જતી તૃષ્ણાને ચૂર્ણ કરશે ? જો આવી બંધનું સેવાનું ફળ આપવાને ભરત સમર્થ ન હોય તો સર્વસામાન્ય મનુષ્યપણામાં કોણ કોને સેવવા યોગ્ય છે ? તેને ઘણું રાજ્ય હોવા છતાં પણ તેટલાથી અસંતોષી હોવાને લીધે પોતાના બળથી જો અમારાં રાજ્ય ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છા કરે તો અમે પણ એક પિતાના જ પુત્રો છીએ, તેથી હે ફૂતો ! અમે પિતાજીને વિદિત કર્યાં સિવાય તમારો સ્વામી કે જે અમારો મોટો ભાઈ છે. તેની સાથે યુદ્ધ કરવાને ઉત્સાહ ધરતા નથી.’ એ પ્રમાણે ફૂતોને કહી ઋષભદેવજીના તે (૯૮) પુત્રો અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર સમવસરણી અંદર બિરાજેલા ઋષભસ્વામીની પાસે ગયા. ત્યાં પ્રથમ ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી પરમેશ્વરને તેમણે પ્રણામ કર્યાં. પછી મસ્તકે અંજલિ બેઠી તેઓ નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

હે પ્રભુ ! દેવતાઓ પણ તમારા ગુણોને બાણી શકતા નથી તો તમારી સ્તુતિ કરવાને બીજું કોણ સમર્થ થાય ? તથાપિ બાળકની જેવી અપજતાવાળા અમે તમારી સ્તુતિ કરીએ છીએ. જેઓ હંમેશાં તમને નમસ્કાર કરે છે તેઓ તપસ્વીથી પણ અધિક છે અને જેઓ તમારી સેવા કરે છે તેઓ યોગીથી પણ અધિક છે. હે વિંધને પ્રકાશ કરનાર સૂર્ય ! પ્રતિદિવસ નમસ્કાર કરનારા જે પુરુષના મસ્તકમાં તમારા ચરણનખનાં કિરણો આલૂણણરૂપ થાય છે તે પુરુષોને ધન્ય છે ! હે જગત્પતિ ! તમે કોઈનું કાંઈ પણ સામ વચનથી કે બળથી ગ્રહણ કરતા નથી. તથાપિ તમે ત્રેલોક્યચક્રવર્તી છો. હે સ્વામિન્ ! સર્વ જગાશયોના જળમાં ચંદ્રના પ્રતિબિંબની જેમ તમે એક જ સર્વ જગત્ના ચિત્તમાં રહેલા છો. હે દેવ ! તમારી સ્તુતિ કરનાર પુરુષ સર્વને સ્તુતિ કરવા યોગ્ય થાય છે, તમને પૂજનાર સર્વને પૂજવા યોગ્ય થાય છે અને તમને નમસ્કાર કરનાર સર્વને નમસ્કાર કરવા યોગ્ય થાય છે, તેથી તમારી ભક્તિ મોટા ફળવાળી કહેવાય છે. દુઃખરૂપી દાવાનળથી તમ થયેલા જનોમાં તમે મેઘ સમાન છો અને મોહાંધકારથી મૂઢ થયેલા જનોને તમે દ્વીપક સમાન છો. માર્ગમાં છાયા વૃક્ષની જેમ રાંકના, સમર્થના, મૂર્ખના અને ગુણીજનના એક સરખા ઉપકારી છો.” આ પ્રમાણે સ્તુતિ કર્યા પછી ભ્રમરની પેઠે પ્રભુના ચરણ-કમળમાં પોતાની દષ્ટિ સખી સર્વ એકકા થઈ વિજ્ઞપ્તિ કરવા લાગ્યા—“હે સ્વામિન્ ! આપે મને અને ભરતને યોગ્યતા પ્રમાણે જુદા જુદા દેશના રાજ્યો વહેંચી આપેલાં છે. અમે તો તે રાજ્યથી સંતુષ્ટ થઈને રહીએ છીએ, કારણ કે સ્વામીએ જાતાવેલી મર્યાદા વિનથી લોકોને અનુલ્લંઘ્ય છે; પરંતુ હે ભગવાન્ ! અમારા મોટા ભાઈ ભરત પોતાના રાજ્યથી અને હરણ કરેલા બીજાનાં રાજ્યોથી પણ જળથી વડવાનળની જેમ હજી

સતોષ પામતા નથી. જેમ ખીબ્ત રાજ્યોનાં રાજ્ય તેણે ખેંચી લીધાં, તેમ અમારાં રાજ્યોને પણ ખુંચવી લેવાને તે ઇચ્છે છે. એ ભરત રાજ અપર રાજ્યોની પેઠે અમારી પાસે પણ પોતાના દૂતો મોકલી આજ્ઞા કરે છે કે તમે રાજ્યને છોડી દો અથવા મારી સેવા કરો. હે રાજુ ! પોતાને મોટો માનનારા ભરતના વચનમાત્રથી અમે નપુંસકની જેમ તાતે આપેલા રાજ્યને કેમ છોડી દઈએ ? તેમજ અધિક ઋદ્ધિમાં ઇચ્છિતરહિત એવા અમે તેની સેવા પણ કેમ કરીએ ? જે અતૃપ્ત માણસ હોય તે જ માનને નાશ કરનારી પર સેવા અંગીકાર કરે છે. રાજ્ય છોડવું નહીં અને સેવા કરવી નહીં ત્યારે યુદ્ધ કરવું એ સ્વતઃસિદ્ધ થાય છે; તથાપિ આપને પૂછ્યા સિવાય અમે કાંઈ પણ કરવાને સમર્થ નથી.”

પુત્રોની આવી વિગ્રહિત સાંભળી જેમના નિર્ભય કેવળજ્ઞાનમાં સર્વ જગત સંકાંત થયેલું છે એવા કૃપાળુ ભગવાન આદીશ્વરે તેઓને આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી—“ હે વસ્તો ! પુરુષવ્રતધારી વીર પુરુષોએ તો અત્યંત દ્રોહ કરનારા વૈરીવર્ગની સાથે જ યુદ્ધ કરવું બેઈએ. રાગ, દ્વેષ, મોહ અને ક્ષાયો જીવોને સેંકડો જન્માંતરમાં પણ અનર્થ આપનારા શત્રુઓ છે. રાગ સદ્ગતિએ જવામાં લોહાની શાંખલા સમાન અંધનકારક છે. દ્વેષ નરકાવાસમાં નિવાસ કરવાને બળવાન માનરૂપ છે, મોહ સંસારસમુદ્રની ધુમરીમાં નાખવાને ‘પણુ-રૂપ છે અને ક્ષાય અગ્નિની જેમ પોતાના આશ્રિત જનોનું દહન કરે છે; તે માટે અવિનાશી ઉપાયરૂપ અસ્ત્રોથી નિરંતર યુદ્ધ કરીને પુરુષોએ તે વૈરીને જીતવા અને સત્યશરણુભૂત ધર્મની સેવા કરવી, જેથી શાશ્વત આનંદમય પદની પ્રાપ્તિ સુલભ થાય. આ રાજ્યલક્ષ્મી અનેક યોનિમાં પાતર કરાવનારી, અતિ પીડા આપનારી, અભિમાનરૂપ ક્ષણવાળી અને નાશવંત છે. હે પુત્રો ! પૂર્વે સ્વર્ગના સુખથી પણ તમારી તૃષ્ણા પૂરી થઈ નથી તો અંગારા કરનારની પેઠે મનુષ્ય સંબંધી ભોગથી તો તે કેમ જ પૂરી થાય ? અંગારા કરનારનો સંબંધ આ પ્રમાણે—

કોઈ અંગારા કરનાર પુરુષ જળની મસક લઈને નિર્જળ અરણ્યમાં અંગાર કરવાને માટે ગયો. ત્યાં મધ્યાહ્નના અને અંગારાના તાપથી ઉત્પન્ન થયેલી તૃષાથી તે આકાંત થયો તેથી સાથે લાવેલી મસકનું સર્વ જળ પી ગયો; તોપણ તેની તૃષા શાંત થઈ નહીં, એટલે તે સૂઈ ગયો. સ્વપ્નમાં બાણે તે ઘેર ગયો અને ઘરની અંદર રહેલા કલશ, ગોળા અને ગાગર વિગેરેનું સર્વ જળ પી ગયો, તથાપિ અગ્નિને તેલની પેઠે તેની તૃષા શાંત થઈ નહીં એટલે એણે વાવ, કૂવા અને સરોવરનું જળ પીને શોષણ કર્યું, તેથી જ રીતે સરિતા^૧ અને સમુદ્રનું જળપાન કરી તેનું પણ શોષણ કર્યું, તોપણ નારકીના જીવોની તૃષાવેદનાની જેમ તેની તૃષા ત્રુટી નહીં. પછી મરુદેશના^૨ કૂપમાં જઈને રજગુથી દર્ભનો પૂજો બાંધી જળને માટે તેમાં નાંખ્યો; આર્ત માણસ શું ન કરે ? કૂવામાં જળ બહુ ઊંડું હતું તેથી દર્ભનો પૂજો કૂવામાંથી કાઢતાં મધ્યમાં જ જળ ઝમી ગયું; તોપણ લિસ્ટુક તેલનું પોતું નીચોવીને ખાય તેની પેઠે તે તેને નીચોવીને પીવા લાગ્યો; પણ જે તૃષા સમુદ્રના જળથી પણ ત્રુટી નહીં તે પૂજાના નીચોવેલા જળથી કેમ તૂટે ?

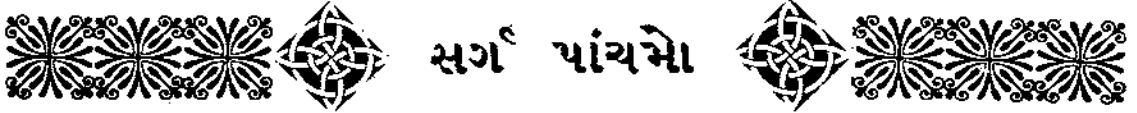
૧ પણ—પ્રતિજ્ઞા (મોહ એવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે સર્વ પ્રાણીઓને સંસારરૂપ ધુમરીમાં નાખવા).

૨ પાડનારી. ૩ કોષલા. ૪ નદી. ૫ મારવાડના.

તે પ્રમાણે તમારી પણ સ્વર્ગના સુખથી નહીં છિન્ન થયેલી તૃષ્ણા રાજ્યલક્ષ્મીથી કેમ છેદાશે ? માટે હે વત્સો ! વિવેકી એવા તમારે અમંદ આનંદમાં ઝરારૂપ અને મોક્ષ-પ્રાપ્તિનું કારણ એવું સંયમરૂપી રાજ્ય ગ્રહણ કરવું ઘટે છે.”

આવાં સ્વામીનાં વચન સાંભળીને તે અઠાણું પુત્રોને તત્કાળ સંવેગરંગ ઉત્પન્ન થયો અને તે જ વખતે ભગવંતની પાસે તેમણે દીક્ષા લીધી. ‘અહો ! કેવું આમતું ધૈર્ય ! કેવું સત્વ અને કેવી વૈરાગ્યબુદ્ધિ !’ એમ ચિંતવન કરતા હૃતોએ આવીને તે સર્વ વૃત્તાંત ચક્રીને નિવેદન કર્યો. પછી તારાઓની જ્યોતિનો જેમ જ્યોતિ:પતિ(ચંદ્ર) સ્વીકાર કરે, અગ્નિઓના તેજનો જેમ સૂર્ય સ્વીકાર કરે અને સર્વ પ્રવાહોના જળનો સમુદ્ર સ્વીકાર કરે તેમ તેમનાં રાજ્યો ચક્રવર્તીએ સ્વીકાર્યાં.

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रे महाकाव्ये
प्रथमपर्वणि भरतचक्रोत्पत्तिदिग्विजयराज्याभिषेकसोदर्य-
व्रतग्रहणकीर्त्तनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

સર્ગ પાંચમો

એકદા ભરતેશ્વર સુખપૂર્વક સભામાં બેઠા હતા તે વખતે સુષેણ સેનાપતિએ નમસ્કાર કરીને કહ્યું: ‘હિ મહારાજ ! તમે દ્વિગ્વિજય કર્યો તો પણ મદોન્મત્ત હસ્તી જેમ આલાનસ્તંભ પાસે આવે નહિ તેમ તમારું ચક્ર હજી નગરીમાં પેસતું નથી.’

ભરતેશ્વર બોલ્યા: ‘સેનાપતિ ! છ ખંડ ભરતક્ષેત્રમાં અઘાપિ કયો તીર પુરૂષ મારી આજ્ઞા સ્વીકારતો નથી ?’

ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું: “સ્વામિન્ ! હું જાણું છું કે આપ મહારાજને ક્ષુદ્રહિમાલય સુધી આખું ભરતક્ષેત્ર જીતી લીધું છે, દ્વિગ્વિજય કરીને આવેલા તમારે જીતવા યોગ્ય કોણ અવશેષ રહેલો હોય ? કારણ કે ફરતી ગ્રંથીમાં પડેલા ચણામાંથી એક પણ દાણો ફળાય વિના અવશેષ રહેતો નથી; તથાપિ નગરીમાં પ્રવેશ નહીં કરતું ચક્ર, ‘અઘાપિ તમારી આજ્ઞાને ઉલ્લંઘન કરનાર કોઈ ઉન્મત્ત પુરૂષ જીતવા યોગ્ય રહ્યો છે’ એમ સૂચવે છે. હે પ્રભુ ! દેવતાઓને પણ દુર્જય કોઈ પુરૂષ તમારે જીતવા યોગ્ય રહેલો હું જોતો નથી, પણ અરે મારા જાણવામાં આવ્યું કે વિશ્વમાં એક દુર્જય પુરૂષ આપે જીતવા યોગ્ય રહ્યો છે. એ ઋષભસ્વામિનોજ પુત્ર અને આપનો નાનો ભાઈ બાહુબલિ છે. તે મહાબળવાન અને બળવંત પુરૂષના બળનો નાશ કરનાર છે. એક તરફ જેમ સર્વ અસ્ત્ર અને એક તરફ વંજ તેમ એક તરફ રાજ્યો અને એક તરફ બાહુબલિ છે. જેમ તમે ઋષભદેવ-

છુના લોકોત્તર પુત્ર છે તેમ તે પણ તેવા છે. જ્યાં સુધી તમે તેમને છુત્યા નથી ત્યાં સુધી કોઈને છુત્યા નથી. આ ષટ્પાંડ ભરતમાં આપની જેવો કોઈ જેવામાં આવતો નથી, તે પણ તેનો જ્ય કરવાથી આપનો અત્યંત ઉત્કર્ષ થવાનો. એ બાહુબલિ જગતને માનવા યોગ્ય તમારી આજ્ઞા માનતો નથી, તેથી તેને સાધ્યા સિવાય જાણે લગ્ન પામ્યું હોય તેમ ચક્ર નગરમાં પ્રવેશ કરતું નથી. રોગની જેમ અલ્પ શત્રુની પણ ઉપેક્ષા કરવી ઘટે નહીં, માટે હવે વિલાંબ કર્યા વિના જ્ય કરવાનો યત્ન કરો.”

મંત્રીનું એવું વચન સાંભળી દાવાનજ અને મેઘની વૃષ્ટિ વડે પર્વતની જેમ તડાળ કોપ અને શાંતિથી આશ્લિષ્ટ થઈ ભસ્તેશ્વર આ પ્રમાણે યોલ્યા: ‘એક તરફ નાનો ભાઈ આજ્ઞા સ્વીકારતો નથી તે લગ્નકારી છે અને બીજી તરફ નાના ભાઈ સાથે યુદ્ધ કરવું તે મને બાધાકારી છે. જેની આજ્ઞા પોતાના ઘરમાં નથી ચાલતી તેની આજ્ઞા બહાર પણ ઉપહાસ્યકારી છે. તેમ નાના ભાઈના અવિનયની અસહનતા તે પણ અપવાદરૂપ છે. ગર્વ પામેલાને શિક્ષા કરવી જોઈએ એવો રાજધર્મ છે અને ભાઈઓમાં સારી રીતે રહેવું જોઈએ એ વ્યવહાર છે; આ પ્રમાણે હું ખરેખરા સંકટમાં આવી પડ્યો છું.’

અમાત્યે કહ્યું: ‘મહારાજ ! આપનું તે સંકટ આપના મહત્વથી તે અનુજ બંધુજ ટાળશે; કારણ કે મોટા ભાઈએ આજ્ઞા આપવી અને નાના ભાઈએ તે પાળવી એવો આચાર સામાન્ય ગૃહસ્થોમાં પણ પ્રવર્તે છે, માટે આપ તે નાના ભાઈને સંદેશો કહેનાર હૂત મોકલી લોકરુઢી પ્રમાણે આજ્ઞા કરો. હે દેવ ! કેશરીસિંહ જેમ પલાણુને સહન ન કરે તેમ વીર-માની તમારો નાનો ભાઈને સર્વ જગતને માનવા યોગ્ય તમારી આજ્ઞાને નહીં સહન કરે તો પછી ધન્વની જેવા પરાક્રમવાળા આપે તેને શિક્ષા આપવી પડશે. તેમ કરતાં લોકાચારનો અતિક્રમ ન થવાથી તમને લોકાપવાદ લાગશે નહીં.’

મહારાજએ મંત્રીનું તે વચન સ્વીકાયું, તેમને શાસ્ત્ર અને લોકવ્યવહારને અનુસરતી વાણી ગ્રહણ કરવી જોઈએ. પછી નીતિજ્ઞ, દૃઢ અને વાચાળ એવા પોતાના સુવેગ નામના હૂતને શિખામણ આપી બાહુબલિ પ્રત્યે મોકલ્યો. પોતાના સ્વામિની શ્રેષ્ઠ શિક્ષાને હૂતપણાની દીક્ષાની જેમ અંગીકાર કરી રથમાં આરુઢ થઈ તે સુવેગ તક્ષશિલા નગરી તરફ ચાલ્યો.

સારા ક્ષેત્રનો પરિવાર લઈ અત્યંત વેગવાળા રથમાં બેસીને જ્યારે તે વિનીતા નગરીની બહાર નીકળ્યો ત્યારે જાણે ભસ્તપતિની શરીરધારી આજ્ઞા હોય એવો તે જણાવા લાગ્યો. માર્ગે જતાં કાર્યના આરંભમાં વારંવાર વામ (અવળા) દેવને જોતો હોય તેમ તેનું વામ નેત્ર ફરકવા લાગ્યું; અગ્નિમંડળના મધ્યમાં નાડીને ધમનરાશ પુરૂષની પેઠે તેની દક્ષિણ નાડી રોગ વિના પણ વારંવાર વહેવા લાગી, તેતડું બોલનારની જિહ્વા જેમ અસંયુક્ત વર્ણનમાં પણ સ્ખલના પામે તેમ તેનો રથ સરખા માર્ગમાં પણ વારંવાર સ્ખલના પામવા લાગ્યો; તેના ઘોડેસ્વારોએ આગળ જઈ વારેલો પણ જાણે ઉલટો પ્રેરેલો હોય તેમ કૃષ્ણસાર મૃગ (કાળીયાર) તેના દક્ષિણ ભાગથી વામ ભાગ તરફ ગયો; સૂકાઈ ગયેલ કાંટાના વૃક્ષ ઉપર બેસીને ચંચુરુપી શસ્ત્રને પાવાણુની જેમ ઘસતો કાક પક્ષી તેની આગળ કદુસ્વરે બોલવા લાગ્યો; તેના પ્રયાણને રોકવાની ઈચ્છાથી દેવે જાણે અર્ગવા નાંખી હોય તેમ

લંબાયમાન કૃષ્ણસર્પ તેની આડો ઉતર્યો; બાણે પશ્ચાત્ વિચાર કરવામાં વિક્રાન્ એવા તે સુવેગને પાછો વાળતો હોય તેમ પ્રતિકૂળ વાયુ તેની આંખોમાં રજ નાંખતો વાવા લાગ્યો; અને લોટની કણિક મૂક્યા વિનાના અથવા કુટી ગયેલા મૃદંગની પેઠે વિરસ શબ્દ કરતો ગધેડો તેની જમણી તરફ રહીને શબ્દ કરવા લાગ્યો. આવા અપશુકનોને સુવેગ બાણુતો હતો તથાપિ આગળ ચાલ્યો; કેમકે નિમકહલાલ નોકરો સ્વામિના કાર્યમાં બાણુની પેઠે સ્ખલના પામતા નથા. ઘણાં ગામ, નગર, આકર અને કર્ખાટને ઓળંગતો તે ત્યાંના નિવાસી લોકોને ક્ષણવાર વટોળીઆની પેઠે દેખાયો. સ્વામિના કાર્યને માટે દાંડની જેમ પ્રવર્તેલો તે વૃક્ષખંડ, સરોવર અને સિંધુના તટ વિગેરેમાં પણ વિશ્રામ લેતો નહોતો. એવી રીતે પ્રયાણ કરતો તે બાણુ મૃત્યુની એકાંત રતિભૂમિ હોય તેવી મહાઅટવીમાં આવી પહોંચ્યો. રાક્ષસોની જેવા ધનુષ તૈયાર કરીને હાથીઓના નિશાન કરનાર અને અમૂરુ બતના મૃગચર્મના બખ્તર પહેરનારા લિલ્લ લોકોથી તે અટવી વ્યાપ્ત હતી, બાણુ યમરાજના સગોત્રી હોય તેવા અમૂરુ મૃગ, ચિત્રા, વ્યાઘ્ર, સિંહ અને સરલ વિગેરે કૂર પ્રાણીઓથી તે ભરપૂર હતી. પરસ્પર વદતા સર્પ અને નકુળવાળા રાક્ષસોથી ભયંકર લાગતી હતી, રીંછના કેશ ધારણ કરવામાં વ્યગ્ર એવી નાની લિલ્લડીઓ તેમાં ફરતી હતી, પરસ્પર સંગ્રામ કરીને મહિષો તે અટવીના છુર્ણ વૃક્ષોને ભાંગી નાંખતા હતા, મધ લેનાર પુરુષોએ ઉડાડેલી મધુમક્ષિકાઓને લીધે તે અટવીમાં સંચાર થઈ શકતો નહોતો, તેમજ આકાશ સુધી પહોંચેલા જિંચા વૃક્ષમૂડથી સૂર્ય પણ તે અટવીમાં દેખાતો નહોતો. પુણ્યવાન જેમ વિપત્તિને ઉલ્લંઘન કરે તેમ વેગવાળા રથમાં એઠેલો સુવેગ તે ઘોર અટવી લીલામાત્રમાં ઓળંગી ગયો. ત્યાંથી તે બહલી દેશમાં આવી પહોંચ્યો.

તે દેશમાં માર્ગના અંતર ભાગમાં વૃક્ષો નીચે અલંકાર ધારણ કરેલી અને સ્વસ્થ થઈને એઠેલી વટોમાર્ગની સ્ત્રીઓ સુરાભ્યપણાને જણાવતી હતી. દરેક ગોકુળે વૃક્ષની નીચે એઠેલા અને હર્ષિત ગોપાલના પુત્રો ઋષભચરિત્ર ગાતા હતા, બાણુ ભદ્રશાળ વનમાંથી લાવીને આરોપણ કર્યાં હોય તેવાં ફળવાળાં અને ઘાટાં ઘણાં ઘણાં વૃક્ષોથી તે દેશનાં સર્વ ગામડાં અલંકૃત થયેલાં હતાં. ત્યાં દરેક ગામે અને ઘરે ઘરે જ્ઞાન આપવામાં લીક્ષિત થયેલા ગૃહસ્થ લોકો યાચકોની શોધ કરતા હતા. ભરતરાબથી ત્રાસ પામીને બાણુ ઉત્તર ભરતાર્દ્રમાંથી આવ્યા હોય એવા અક્ષીણ સમૃદ્ધિવાળા યવન લોકોનો કેટલાંએક ગામોમાં નિવાસ હતો. ભરતક્ષેત્રના છ ખંડથી બાણુ એક જ્યુદો જ ખંડ હોય તેમ તે દેશના લોકો ભરત રાબની આજ્ઞાને તદ્દન બાણુતા જ નહોતા. એવા તે બહલી દેશમાં જતો સુવેગ, માર્ગમાં મળતા તે દેશના લોકો કે જેઓ બાહુબલિ સિવાય બીજા રાબને બાણુતા નહોતા અને જેઓ અનાર્ત્ (પીડારહિત) હતા તેઓની સાથે વારંવાર વાર્તા કરતો હતો. વનમાં તથા પર્વતોમાં ફરનારા દુર્મદ અને શિકારી પ્રાણીઓ પણ બાહુબલિની આજ્ઞાથી યાંગળા થઈ ગયા હોય તેવા તે બેતો. હતો. પ્રબંધના અનુરાગ વચનથી અને મોટી સમૃદ્ધિથી બાહુબલિની નીતિને તે અદ્વૈત માનવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે ભરતરાબના અનુજ બધુને ઉત્કર્ષ સાંભળવાથી વારંવાર વિસ્મિત થયેલો સુવેગ પોતાના સ્વામીનો સંદેશો સંભારતો તક્ષશિલા નગરી ખસે આવી પહોંચ્યો. નગરીના બહારના ભાગમાં રહેનારા લોકોએ સહજ આંખ

જીંચી કરી તેને એક પાંચ તરીકે ક્ષણવાર જોયો. કીડાઉદ્યાનમાં ધનુર્વિદ્યાની કીડા કરનારા સુભટોના ભુજસ્ફેટથી તેના ઘોડા ત્રાસ પામી ગયા. આમ તેમ નગરલોકોની સમૃદ્ધિ જોવામાં વ્યગ્ર થયેલા સારથીનું પોતાના કાર્યમાં ધ્યાન નહીં રહેવાથી તેમનો રથ ઉન્માર્ગ-ગામી થઈ સ્થળના પામ્યો. બહારનાં ઉદ્યાનવૃક્ષો પાસે જાણે સમસ્ત દ્વીપના ચક્રવર્તીઓના ગજરતનો એકઠા કર્યા હોય તેવા ઉત્તમ હસ્તીઓને બાંધેલા તેણે જોયા. જાણે જ્યોતિષક દેવતાનાં વિમાનો છોડીને આવ્યા હોય તેવા ઉત્તમ અપ્સોવડે ઉન્નત અશ્વશાળાઓ તેના જોવામાં આવી. ભરતના નાના ભાઈના ઐશ્વર્યના આશ્ચર્યને જોવાથી જાણે શિરોવેદના થતી હોય તેમ મસ્તકને ધુણાવતા તે દૂતે તક્ષશિલા નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. જાણે અહમિંદ્ર હોય તેવા સ્વસ્થંદ વૃત્તિવાળા અને પોતપોતાની દુકાનો ઉપર ખેડેલા ધનાઢ્ય વણિકોને જોતો જોતો તે રાજદ્વારે આવ્યો.

જાણે સૂર્યના તેજને છેદી લઈને બનાવ્યા હોય તેવા ચળકતા ભાલાઓને ધારણ કરનારા પાળાઓનું સૈન્ય તે રાજદ્વાર પાસે ઉભેલું હતું. કોઈ ઠેકાણે ઇક્ષુપત્રના અગ્રભાગ જેવી બરછીઓ લઈને ઉભેલા પાળાઓ, જાણે શૌર્યરૂપી વૃક્ષો પદ્મવિત થયાં હોય તેવાં શોભતાં હતાં. જાણે એકદંતા હાથીઓ હોય તેવા પાષાણને ભંગ કરવામાં પણ અભંગ લોઠાના મુદ્ગરોને ધારણ કરનારા સુભટો કોઈ ઠેકાણે ઊભા હતા. જાણે ચંદ્રના ચિહ્નવાળી ધ્વજ ધારણ કરેલ હોય તેમ ઢાલ સહિત તરવારને ધારણ કરનારા પ્રચંડ શક્તિવાળા વીરપુરુષોના સમૂહથી તે રાજ્યદ્વાર શોભી રહ્યું હતું. કોઈ ઠેકાણે દૂરથી નક્ષત્રગણ સુધી બાણને ફેંકનારા અને શબ્દાનુસારે વીંધનારા બાણવાળી પુરુષો બાણનાં ભાથાં પૃષ્ઠભાગે રાખીને અને હાથમાં કાલપૃષ્ઠ ધનુષ્ય ધારણ કરીને ઊભા હતા. જાણે દ્વારપાળ હોય તેમ તેની બંને બાજુઓ જીંચી શુઠં રાખીને રહેલા બે હસ્તીઓથી તે રાજ્યદ્વાર દૂરથી ભયંકર જણાતું હતું. આવું તે નરસિંહનું સિંહદ્વાર(અગ્રદ્વાર) જોઈને સુવેગનું મન વિસ્મય પામ્યું. દ્વાર પાસે અંદર પ્રવેશ કરવાની રજાને માટે તે રોકાયો; કેમકે રાજમંદિરની એવી મર્યાદા છે. તેના કહેવાથી દ્વારપાળે અંદર જઈ બાહુબલિને નિવેદન કર્યું કે 'તમારા મોટા ભાઈનો સુવેગ નામે એક દૂત આવીને બહાર ઉભેલો છે.' રાજ્યે આજ્ઞા કરી એટલે છડી-દારે બુદ્ધિવંતમાં શ્રેષ્ઠ એવા તે સુવેગને સૂર્યમંડળમાં બુદ્ધિની જેમ સલામાં પ્રવેશ કરાવ્યો.

ત્યાં વિસ્મય પામેલા સુવેગે રત્નસિંહાસન ઉપર બેઠેલા અને જાણે તેમનું દૈવત હોય તેવા બાહુબલિને જોયા. જાણે આકાશમાંથી સૂર્યો આવ્યા હોય તેવા રત્નમય મુગટ ધારણ કરનારા તેજસ્વી રજાઓ તેની ઉપાસના કરતા હતા. પોતાના સ્વામીની વિશ્વાસરૂપ સર્વસ્વ વહીના સંતાન મંડનરૂપ, બુદ્ધિવંત અને પરિક્ષણવડે શુદ્ધ-પ્રધાનોનો સમૂહ તેની પાસે બેઠેલો હતો. પ્રદીપ્ત મુગટમણિવાળા અને જગતને અધૂષ્ય (નહીં ધારણ કરી શકાય તેવા) હોવાથી જાણે નાગકુમારો હોય તેવા રાજકુમારો તેની આસપાસ રહેલા હતા. બહાર કાઢેલી જિહ્વાવાળા સર્પોની પેઠે ઉઘાડા આયુષોને હાથમાં રાખીને રહેલા હજારો આત્મરક્ષકોથી તે મલયાચલની પેઠે ભયંકર લાગતો હતો. ચમરીમુગ જેમ હિમાલય પર્વતને તેમ અતિસુંદર વારાંગનાઓ તેને આમર વીંજતી હતી. વીજળી સહિત શરદ્ગતુના મેઘની જેમ પવિત્ર વેષવાળા અને છડીવાળા છડીદારથી તે શોભતો હતો. સુવેગે

અંદર પ્રવેશ કરી, શબ્દ કરતી સુવર્ણની લાંબી શૃંગલાવાળા હસ્તીની પેઠે લલાટથી પૃથ્વીને સ્પર્શ કરી તે બાહુબલિને પ્રણામ કર્યા, તત્કાળ મહારાજાએ બ્રહ્મીની સંજ્ઞાથી મંગાવેલા આસનને પ્રતિહારે બતાવ્યું એટલે તે તેના ઉપર બેઠો. પછી પ્રસાદરૂપ અમૃતથી ઘેચેલી ઉન્નવળ દષ્ટિથી સુવેગ તરફ બેતાં બાહુબલિ રાજા આ પ્રમણે બોલ્યા—“સુવેગ ! આર્થ ભરત કુશળ છે ? પિતાજીએ લાલિત અને પાલિત કરેલી વિનીતાની સર્વ પ્રબલ કુશળ છે ? કામાદિક છ શત્રુઓની જેમ ભરતક્ષેત્રના છ ખંડોને વિજય મહારાજા ભરતે અંતરાય રહિત કર્યો ? સાઠ હજાર વર્ષ સુધી ઉત્કંઠ યુદ્ધો કરીને સેનાપતિ વિગેરે સર્વ પરિવાર કુશળતાએ પાછો આવ્યો ? સિંદૂરથી લાલ કરેલા કુંભસ્થળો વડે આકાશને સંધ્યાના અબ્રમય કરતી મહારાજાના હાથીઓની ઘટા કુશળ છે ? હિમાલય સુધી પૃથ્વીને આકાંત કરીને આવેલા મહારાજાના ઉત્તમ અશ્વો ગ્લાનિરહિત છે ? અખંડ આજ્ઞાવાળા અને સર્વ રાજાઓએ સેવાતા આર્થ ભારતના દિવસો સુખે વ્યતીત થાય છે ?”

એવી રીતે પૂછીને વૃષભાત્મજ બાહુબલિ મૌન રહ્યા એટલે આવેગ રહિત થઈ અંબલિ બેઠી સુવેગ બોલ્યા—“સર્વ પૃથ્વીનું કુશળ કરનાર ભરતરાયને પોતાનું કુશળ તો સ્વતઃ સિદ્ધ જ છે. જેનું રક્ષણ કરનારા તમારા મોટા ભાઈ છે એવી નગરી, સેનાપતિ, હસ્તી અને અશ્વો વગેરેનું અકુશળ કરવાને હૈવ પણ સમર્થ નથી. એ ભરત રાજાથી અધિક કે તુલ્ય બીજા કોઈ ક્યાં છે કે જે તેમના છ ખંડ વિજયમાં વિઘ્નકારી થાય. સર્વ રાજાઓ અખંડિત આજ્ઞાથી તેમનું સર્વત્ર સેવન કરે છે તથાપિ મહારાજા ભરતપતિ ક્યારે પણ અંતઃકરણમાં હર્ષ પામતા નથી; કારણ કે દરિદ્ર હોય તો પણ જે પોતાના કુટુંબથી સેવાય તે ઇશ્વર છે અને જે ઇશ્વર હોય તથાપિ કુટુંબથી ન સેવાય તેને ઐશ્વર્યસુખ ક્યાંથી હોય ? સાઠ હજાર વર્ષને અંતે આવેલા તમારા મોટા ભાઈ ઉત્કંઠથી સર્વ અનુજ બંધુઓની આવવાની રાહ બેચા કરતા હતા. સર્વ સંબંધી અને મિત્રાદિક ત્યાં આવ્યા અને તેઓએ તેમનો મહારાજાલિષેક કર્યો. તે સમયે તેમની પાસે ઇંદ્ર સહિત દેવતાઓ આવ્યા હતા, તો પણ તેમાં પોતાનાં નાના ભાઈ એને બેચા નહીં તેથી મહારાજા હર્ષ પામ્યા નહીં. બાર વર્ષ સુધી મહારાજાલિષેક ચાલ્યા. તે દરમ્યાન ભાઈ એને ન આવેલા જાણી તેમને બોલાવવાને દ્વેષી મોકલ્યા, કેમકે ઉત્કંઠા બળવાન છે. તેઓ કાંઈક વિચારીને ભરતરાય પાસે આવ્યા નહીં અને પિતાજીની પાસે જઈને તેમણે મત ગ્રહણ કર્યું. હવે તેઓ નિરાગી હોવાથી તેમને કોઈ પોતાનો કે પારકો નથી, તેથી તેઓનાથી મહારાજા ભરતનું બ્રાતૃવાત્સલ્યનું કૌતુક પૂર્ણ થાય તેમ નથી માટે તમારો જે તેમના ઉપર બંધુ-પણાનો સ્નેહ હોય તો તમે ત્યાં પધારો અને મહીપતિના હૃદયમાં હર્ષ પમાડો. તમારા મોટા ભાઈ ઘણે કાળે દિગંતમાંથી આવ્યા છે તે છતાં તમે બેસી રહ્યા છો, તેથી તમે વજ્રથી પણ અધિક કઠોર છો એમ હું તર્ક કરું છું; વડિલ બંધુની અવજ્ઞા કરો છો તેથી તમે નિર્ભયથી પણ નિર્ભય છો એમ હું માનું; કારણ કે શૂરવીરોએ પણ ગુરુજનને વિષે ભયથી વર્તવું જોઈએ. એક તરફ વિશ્વનો વિજય કરનાર અને એક તરફ ગુરુનો વિનયી હોય તો તેમાં કોની પ્રશંસા કરવી એ પર્યાયાના લોકોએ વિચાર કરવાની જરૂર નથી; કેમકે ગુરુનો વિનય જ પ્રશંસાને યોગ્ય છે. આવો તમારો અવિનય તે સર્વ સહ મહારાજા સહન કરશે પણ તેથી પિશુન લોકોને નિરંકુશ અવકાશ મળશે. પરંતુ તમારી અલક્ષિતને

પ્રકાશ કરનારી પિથુન લોકોની વાણીરૂપ તક(છાશ)ના છાંટા અનુક્રમે દૂધની જેમ મહારાજના ચિત્તને દૂધણુ પમાડશે. સ્વામીના સંબંધમાં પોતાનું અલ્પ છિદ્ર હોય તે પણ રક્ષણીય છે; કેમકે થોડાં છિદ્રવડે પણ પાણી સમગ્ર પાળનો નાશ કરે છે. 'આટલા વખત સુધી હું ન આવ્યો, હવે કેમ આવી શકું?' એવી તમે શંકા ન કરતાં હમણાં પણ ચાલો; કેમકે સારા સ્વામીઓ ભૂલને ગ્રહણ કરતા નથી. આકાશમાં સૂર્ય ઉગવાથી જેમ ઝાકળ નાશ પામે તેમ તમારા ત્યાં આવવાથી પિથુન લોકોના મનોરથ નાશ પામશે. પર્વણીને દિવસે સૂર્યથી ચંદ્રની જેમ સ્વામીની સાથે સંગમ કરવાથી તમે તેજમાં વૃદ્ધિ પામો. સ્વામીની પેઠે આચરણ કરનારા ઘણા બળવંત પુરુષો પોતાનું સેવ્યપણું છોડી દઈ તે મહારાજની સેવા કરે છે. જેમ દેવતાઓને ઈંદ્ર સેવવા યોગ્ય છે તેમ નિગ્રહ અને અનુગ્રહ કરવામાં સમર્થ ચક્રવર્તી સર્વ રાજ્યોએ સેવવા યોગ્ય છે. તમે શક્ત ચક્રવર્તી પણાનો પક્ષ લઈને પણ તેમની સેવા કરશો તો તેથી અદ્વૈત બ્રાતૃસૌહાર્દના પક્ષનો પણ ઉદ્યોત કરશો. કદાપિ મારો બ્રાતા છે એમ ધારી તમે ત્યાં નહીં આવો તો તે પણ યુક્ત કહેવાશે નહીં; કેમકે આજ્ઞાને સાર જાણનારા રાજ્યો જ્ઞાતિભાવે કરીને પણ નિગ્રહ કરે છે. લોહચુમ્બકથી લોહાની જેમ પોતાના ઉલ્કૃષ્ટ તેજથી આકૃષ્ટ થયેલા દેવ, દાનવ અને મનુષ્યો ભરતપતિની પાસે આવે છે. મહારાજ ભરતને ઈંદ્ર પણ અર્ધ આસન આપી મિત્રરૂપ થઈ ગયો છે, તો તેમને શક્ત આગમન માત્રથી તમે કેમ અનુકૂલ થતા નથી? જો તમે વીરમાની થઈને તે મહારાજનું અપમાન કરશો તો સૈન્ય સહિત તમે, તેના પરાક્રમરૂપ સમુદ્રમાં સાથુઆના ચૂર્ણની મુષ્ટિતુલ્ય છો એમ જાણજો. જાણે ચાલતા પર્વતો હોય તેવા ઐરાવત હરતી જેવા તેમના ચોરાશી લાખ હાથીઓ સામા આવતા હોય તો તેઓને કોણ સહન કરી શકે તેમ છે? વળી કલ્પાંત સમુદ્રના કલ્લોલની પેઠે સમગ્ર પૃથ્વી પ્લાવિત કરતા તેટલા જ અશ્વ અને રથો પણ કોણ રોકી શકે તેમ છે? છન્નુ કોટી ગામના અધિપતિ એવા મહારાજના છન્નુ કોટી પાળાઓ સિંહની જેમ કોને ત્રાસ ન પમાડે? તેમનો એક સુષેણુ સેનાપતિ હાથમાં દંડ લઈને આવતો હોય તો યમરાજની પેઠે તેને દેવ અને અસુરો પણ સહન કરી શકે તેમ નથી. સૂર્યને અંધકારની જેમ અમોઘ ચક્રને ધારણ કરનાર ભરતચક્રીને આ ત્રણ લોક પણ કાંઈ હિસાબમાં નથી; માટે હે બાહુબલિ! તેજ અને વયમાં જ્યેષ્ઠ એવા તે મહારાજ રાજ્ય અને જીવિતની ઇચ્છાવાળા તમોએ સેવવા યોગ્ય છે."

સુવેગનાં એવાં વચનો સાંભળી પોતાના બાહુબળથી જગતના બળનો નાશ કરનાર બાહુબલિ જાણે ખાંભે સમુદ્ર હોય તેમ ગંભીર શબ્દે બોલ્યા—“હિ દ્વૈત! તને શાખાશ છે. વાચાળમાં તું અગ્રણી છો જેથી મારી આગળ આવી વાણી બોલવાને સમર્થ થયો છે. મોટા ભાઈ ભરત અમારે પિતાતુલ્ય છે. તેઓ બંધુનો સમાગમ ઈચ્છે છે તે તેમને ઘટે છે; પણ સુર, અસુર અને રાજ્યોની લક્ષ્મીથી ઋદ્ધિવાળા થયેલા તે અલ્પ વૈભવવાળા અમારા આવવાથી લજ્જા પામશે એમ ધારીને અમે આવ્યા નથી. સાઠ હજાર વર્ષ સુધી પરરાજ્યોને ગ્રહણ કરવામાં રોકાયેલા હતા તેજ તેમને કનિષ્ઠ ભાઈઓનાં રાજ્યો ગ્રહણ કરવામાં વ્યગ્ર થવાનું કારણ છે. જો સૌબ્રાતૃપણાનું કારણ હોત તો તે પોતાના ભાઈઓની પાસે એક એક દ્વૈતને રાજ્ય અથવા સંત્રામની ઇચ્છાથી શા માટે મેકલત? લોભી એવા પણ મોટા ભાઈની સાથે કોણ યુદ્ધ કરે એવી બુદ્ધિથી મહાસત્વવંત એવા

અમારા નાના ભાઈએ પિતાને અનુસર્યા છે. તેમના રાજ્યે અહુ કરવાથી છળ જોનારા તારા સ્વામીની બકચેષ્ટા' હવે પ્રગટ થઈ છે. એવી જ રીતે અને એવો જ સ્નેહ બતાવવા માટે એ ભરતે વાણીના પ્રપંચમાં વિશેષ પ્રકારે વિચક્ષણ એવા તને મારી પાસે મોકલ્યો છે. એ નાના ભાઈએએ દીક્ષા લઈ પોતાનાં રાજ્યોતું દાન કરી જેવો હર્ષ તેને ઉત્પન્ન કર્યો છે તેવો હર્ષ એ રાજ્યેલુપ્ધને મારા આવવાથી થશે ? નહીં થાય. તેમને હું વજથી કઠોર છું; પરંતુ થોડા વૈભવવાળો છતાં ભાઈને તિરસ્કાર કરવાના ભયથી હું તેની ક્રુદ્ધિ અહુ કરતો નથી. તે પુષ્પોથી કોમળ છે પણ માયાવી છે, કે જેણે અવ-લ્પવાદથી ભય પામેલા પોતાના નાના ભાઈએનાં રાજ્યે બંતે અહુ 'કર્યાં. હે દ્રૂત ! ભાઈએના રાજ્યને અહુ કરનારા તે ભરતની અમે ઉપેક્ષા કરી તેથી નિર્ભયમાં પણ નિર્ભય એવા અમે શેના ! ગુરુ જનમાં વિનય રાખવો એ અશસ્ત્ર છે, પણ જો ગુરુ પોતે ગુરુ થાય તો પણ ગુરુના ગુણથી રહિત એવા ગુરુજનમાં વિનય રાખવો એ તો ઉલ્લુ' લલ્લસ્પદ છે. ગર્વવાળા, કાર્ય અકાર્યને નહીં જાણનારા અને ઉત્માર્ગગામી એવા ગુરુજનનો પણ ત્યાગ જ કરવો જોઈએ. અમે શું તેના અધ્યાદિક લઈ લીધા છે કે તેનાં નગરાદિક ભક્ષ કર્યાં છે કે જેથી અમારા અવિનયને એ સર્વ સહ રાજ્યે સહન કર્યો એમ તું કહે છે. દુર્જનોના પ્રતિકારને માટે અમે તેવા કાર્યમાં પ્રવર્તતા નથી; માટે વિચારીને કાર્ય કરનારા સત્યરુષો શું ખલ પુરુષોનાં વચનથી દૂષિત થાય છે ? આટલો વખત અમે આવ્યા નહીં તેથી નિઃસ્પૃહ થઈને તેઓ કેઈ કેકાણે ચાલ્યા ગયા તે આજ હવે અમે તે ચક્રીની પાસે આવીએ ! ભૂતની પેઠે છળને શોધનાર તે સર્વત્ર અપ્રમત્ત અને અલુપ્ધ એવા અમારી કઈ ભૂલને અહુ કરશે ? તેમનો કેઈ દેશ કે બીજું કાંઈ પણ અમે અહુ કર્યું નથી. વળી-એ ભરતેશ્વર અમારા સ્વામી થી રીતે થાય ? મારા અને તેમના ભગવાન ક્ષપભદ્રેવ જ સ્વામી છે, તો અમે બંનેને પરસ્પરમાં સ્વામીસંબંધ કેમ ઘટે ? તેજના કારણરૂપ હું ત્યાં આવવાથી તેઓતું તેજ કેમ રહેશે ? કારણ કે સૂર્યના ઉદય થયે અગ્નિ તેજસ્વી રહેતો નથી. અસમર્થ રાજ્યે પોતે સ્વામી છતાં પણ તેને સ્વામી ગણી તેની સેવા કરે; કેમકે એવા રાંક રાજ્યેના નિઅહ અને અનુઅહ કરવામાં એ સમર્થ છે. બ્રાતૃસ્નેહના પક્ષે પણ જો હું તેની સેવા કરું તો તે ચક્રવર્તીપણાને સંબંધે જ ગણાય; કેમકે લોકોનાં મુખ બંધાતાં નથી. હું તેમનો નિર્ભય બ્રાતા છું અને તે આરા કરવા યોગ્ય છે; પણ જાતિપણાના સ્નેહનું તેમાં શું કામ છે ? એક જાતિ એવા વજથી અથવા વજનું વિદારણ નથી થતું શું ? સુર, અસુર અને નરોની ઉપાસનાથી તે ભલે પ્રસન્ન થાયો, પણ તેમાં મારે શું ? કેમકે સન્ન રથ પણ માર્ગે ચાલવાને સમર્થ થાય છે, ઉન્માર્ગે તો સાંગી જાય છે. ઈદ્ર પિતાજનો ભક્ત છે, તેથી તેને પિતાજને. જ્યેષ્ઠ પુત્ર ગણી પોતાના અર્ધ આસન ઉપર બેસારે તો તેથી શું તે ગર્વ પામે છે ? એ ભરતરૂપ સસુદ્રમાં સૈન્ય સહિત બીજા રાજ્યે સાથુઆના ચૂર્ણની મુદિ જેવા થાય છે તે ખરું, પણ તેજથી દુઃસહ એવો હું તો તે સસુદ્રમાં વડવાનજ જેવો છું. સૂર્યના તેજમાં બીજાં તેજ માત્ર લય થઈ જાય, તેમ ભરતરાજ પોતાનાં અશ્વ, હસ્તી, પાયલ અને સેનાપતિ સુદ્ધાં મારામાં લય થઈ જાય. બાજપણામાં હાથીની જેમ મેં તેને પગેથી પકડીને

૧ જગલા જેવી ચેષ્ટા (માયાવીપણું).

મારા કરવડે માટીના ઢેકાંની જેમ ગગનમાં ઉડાડ્યો હતો; ગગનમાં બહુ ઊંચે ઊડ્યા પછી પાછા નીચે પડતાં- 'એ પ્રાણુરહિત ન થાઓ' એમ ધારી મેં જ તેને પુખ્તી પેઠે ઝીલી લીધો હતો; પણ હાલમાં વાચાળ થયેલા એવા તેના જીવેલા રાજાઓનાં ચાટુ ભાષણો થી બંધે ઊભા જન્મને પામ્યો હોય તેમ તે એ સમગ્ર ભૂલી ગયો જણાય છે, પરંતુ તે સર્વે ચાટુકારો નાસી જશે અને એ એકલો બાહુબળથી થતી વ્યથાને સહન કરશે. અરે હૃત ! તું અહીંથી ચાલ્યો બા. રાજ્ય અને જીવિતની ઇચ્છાથી તે ભલે અહીં આવે. પિતાએ આપેલા રાજ્યલાગથી તુષ્ઠ થયેલો હું તેની પૃથ્વીની ઉપેક્ષા કરું છું તેથી મારે ત્યાં આવવાની જરૂર નથી."

બાહુબલિએ એવી રીતે કહેવાથી બંધે વિચિત્ર કાયાવાળા (ચિતરા) હોય તેવા અને સ્વામીની દૃઢ આશરૂપી પાશથી બંધાયેલા ઊભા રાજાઓ પણ કોપથી રક્ત નેત્રો કરી સુવેગને જોવા લાગ્યા. 'મારો મારો' એમ શેષથી બોલતા અને અધરને સ્ફુરાવતા કુમારો વારંવાર તેની ઉપર કટાક્ષ નાંખવા લાગ્યા, ખર્જને હલાવતા પરિકર ખાંધી દૃઢ થયેલા અંગરક્ષકો બંધે મારવાને ઇચ્છતા હોય તેમ બ્રહ્મકૃતી ચડાવીને તેને જોવા લાગ્યા અને સ્વામીનો કોઈ સાહસિક પદાતિ આ વરાકને મારી તે નહીં નાખે એમ મંત્રીઓ તેની ચિંતા કરવા લાગ્યા. તેવામાં હાથ તૈયાર કરી પગને ઊંચો કરી રહેલો હોવાથી બંધે તેને કંઠમાંથી પકડવાને ઉત્સુક હોય તેવા છડીદારે તેને આસન ઉપરથી ઉઠાડ્યો. આ પ્રમાણે થવાથી તે મનમાં ક્ષોભ પામ્યો, તોપણ ધૈર્ય'તું' અવલંબન કરી સુવેગ સભાસ્થાનમાંથી બહાર નીકળ્યો. ક્રોધ પામેલા બાહુબલિના આકરા શબ્દોના અનુમાનથી રાજદ્વારમાં રહેલું પાય-દળ સૈન્ય રોપવડે ક્ષોભ પામ્યું. તેઓમાંના કેટલાક ક્રોધથી ઢાલ ફેરવવા લાગ્યા, કેટલાક તલવાર નચાવવા લાગ્યા, કેટલાક ફેંકવાને માટે ચક્ર તૈયાર કરવા લાગ્યા, કોઈ મુદ્ગર લેવા લાગ્યા, કોઈ ત્રિશૂળવડે સ્ટેટન કરવા લાગ્યા, કોઈ ભાથાં બાંધવા લાગ્યા, કોઈ ઠંડ'શબ્દ બુ કરવા લાગ્યા અને કોઈ પરશુને પ્રેરવા લાગ્યા. તેઓને આવી સ્થિતિવાળા જોઈ ચોતરફથી બંધે પગલે પગલે પોતાનું મૃદુ જોતો હોય તેમ સ્ખલિત ચરણથી ચાલતો સુવેગ નર-સિંહ(બાહુબલિ)ના સિંહદ્વારથી બહાર નીકળ્યો. ત્યાંથી રથમાં બેસી ચાલતાં માર્ગમાં નગરલોકોની પરસ્પર થતી આવી વાણી તેણે સાંભળી—

૧ લો પુરુષ—આ નવીન પુરુષ રાજદ્વારમાંથી કોણ નીકળ્યો ?

૨ જો પુરુષ—એ ભરતરાજનો દૂત જણાય છે.

૧ લો પુરુષ—શું પૃથ્વીમાં બાહુબલિ સિવાય બીજો કોઈ રાજા છે ?

બીજો—હા, અયોધ્યામાં બાહુબલિનો મોટો ભાઈ ભરત નામે રાજા છે.

પહેલો—આ દૂતને તેણે અહીં શા માટે મોકલ્યો હશે ?

બીજો—પોતાના ભાઈ બાહુબલિ રાજાને બે લાવવા માટે.

પહેલો—આટલા વખત સુધી આપણા સ્વામીના તે ભાઈ ક્યાં ગયા હતા ?

બીજો—ભરતશ્વેત્રના છ ખંડનો વિશ્રય કરવા ગયા હતા.

પહેલો—હાલ ઉત્કંઠિત થઈને તેણે પોતાના નાના ભાઈને શા માટે બોલાવ્યા હશે ?

ખીજે—ખીજ સામાન્ય રાજની પેઠે સેવા કરવા માટે.

પહેલો—સર્વ રાજઓને જીતીને તે હવે આ ખીલા ઉપર ચડે છે તેનું શુ કારણ ?

ખીજે—અખંડ ચક્રવર્તીપણાનું અભિમાન એ તેમાં કારણભૂત છે.

પહેલો—કનીષ્ઠ અંધુથી જીતાયેલો એ રાજ પોતાનું મોહું કેમ ખતાવી શકશે ?

ખીજે—સર્વ સ્થાનકે જ્ય મેળવનાર માણસ પોતાના ભાવી પરાભવને જાણતો નથી.

પહેલો—એ ભરતરાજને મંત્રીવર્ગમાં કોઈ ઉંદર જેવો પણ નથી ?

ખીજે—તેને કુળકમથી થયેલા બુદ્ધિવાળા ઘણા મંત્રીઓ છે.

પહેલો—ત્યારે સર્વના મસ્તકને ખણવાને ઈચ્છતા એ ભરતને તે મંત્રીઓએ કેમ વાર્યો નહીં હોય ?

ખીજે—તેમણે તેમને વાર્યો નથી પણ ઉલ્લટો ગ્રેયો છે; કેમકે ભવિતવ્યતા એવી જ જણાય છે.

નગરજનોની આવી વાણી સાંભળતો સુવેગ નગરની ખહાર નીકળ્યો. નગરદ્વાર પાસે જાણે દેવતાઓએ પ્રગટ કરી હોય તેમ બંને ઋષભપુત્રોની યુદ્ધકથા ઇતિહાસની જેમ તેના સાંભળવામાં આવી. ક્રોધથી સુવેગ જેમ જેમ માર્ગમાં ઉતાવળો ચાલવા લાગ્યો તેમ તેમ જાણે હરીશર્ક કરતી હોય તેમ યુદ્ધની કથા પણ ઉતાવળે પ્રસરવા લાગી. માત્ર વાર્તા સાંભળીને જ રાજની આજ્ઞાની જેમ દરેક નગર અને દરેક ગામે વીર સુલટો યુદ્ધને માટે તૈયાર થવા લાગ્યા. યોગીઓ જેમ શરીરને દઢ કરે તેમ કોઈ સંગ્રામના રથો શાળામાંથી ખહાર કાઢીને તેમાં નવી ધરીઓ વિગેરે નાંખી તેને દૃઢ કરતા હતા. કોઈ પોતાના અન્ધોને અન્ધપાટીકમાં દાખલ કરી તેમને પાંચ પ્રકારની ગતિઓથી ચલાવી રહ્યુંને યોગ્ય કરી શ્રમને દૂર કરાવવા લાગ્યા હતા. કોઈ જાણે પ્રભુની તેજમય મૂર્તિ હોય તેવા પોતાના ખડ્ગ વિગેરે આયુધોને સરાણીયાને ઘેર લઈ જઈ સભાવીને તીક્ષ્ણ કરાવવા લાગ્યા હતા. કોઈ સારા શૃંગ જોડી અને નવી તાંત બાંધી ચમરાજની જુકુટી જેવા પોતાનાં ધનુષોને તૈયાર કરતા હતા. કોઈ પ્રયાણમાં સ્વર કર્યા કરવાથી જાણે પ્રાણવાળા વાજિત્રો હોય તેવા અરણ્યઉંટોને કવચ વિગેરે વહુત કરવાને લાવતા હતા. તાર્કિક પુરુષો જેમ સિદ્ધાંતને દઢ કરે તેમ કોઈ પોતાનાં બાણોને, કોઈ બાણના ભાથાને, કોઈ મસ્તકે પહેરવાના ટોપને અને કોઈ બખ્તરને (જે કે તેઓ દઢ હતા તે પણ) વિશેષ દઢ કરતા હતા અને કોઈ જાણે ગંધર્વોના જીવન હોય તેવા મૂકી શખેલા મોટા તંબુ અને કનાતને પહોળા કરી જેવા લાગ્યા હતા. જાણે એક ખીજની સ્પર્ધા કરતા હોય તેમ બાહુબલિ રાજને વિષે ભક્તિવાળા તે દેશના લોકો આ પ્રમાણે યુદ્ધને માટે તૈયાર થતા હતા. રાજ-ભક્તિને ઈચ્છતો કોઈ પુરુષ સંગ્રામમાં જવા માટે તૈયાર થતો હતો તેને કોઈ આપ્ત પુરુષે આવીને વાર્યો તેથી જાણે અનાપ્ત હોય તેમ તેના ઉપર તે કોપ કરવા લાગ્યો. અનુરાગવડે પોતાના પ્રાણથી પણ રાજનું પ્રિય કરવાને ઈચ્છતા લોકોનો આવો આરંભ માર્ગમાં ચાલ્યા જતા સુવેગના જોવામાં આવ્યો. યુદ્ધની વાત સાંભળીને તથા લોકોને વિષે થતી તૈયારી દેખીને, બાહુબલિને વિષે અદ્વૈત ભક્તિવાળા કેટલાક પર્વતના રાજઓ પણ બાહુબલિની પાસે જવા લાગ્યા. ગોપના શબ્દથી ગાયોની જેમ તે પર્વત રાજઓએ કરેલા

ગોશૂંગનો નાદ સાંભળી નિકુંજમાંથી હબરો કિરાતલોકો દોડીને આવવા લાગ્યા. તે શૂરવીર કિરાતોમાંના કોઈ વાઘના પુછડાની ત્વચાથી, કોઈ મોરના પીછાંથી અને કોઈ લતાઓથી વેગવડે પોતાનાં કેશપાસ બાંધવા લાગ્યા. કોઈ સર્પની ત્વચાથી, કોઈ વૃક્ષોની ત્વચાથી અને કોઈ ઘોની ત્વચાથી પહેરેલા મૃગચર્મને બાંધવા લાગ્યા. કપિઓની પેઠે ઠેકતા તેઓ હાથમાં પાષાણ અને ધનુષ લઈને સ્વામીભક્ત ધ્યાનની પેઠે પોતાના સ્વામીને વીંટાઈ વળવા લાગ્યા. તેઓ પરસ્પર બોલતા હતા કે 'ભરતની એકેક અક્ષૌહિણી સેનાને ચૂર્ણ કરી આપણે મહારાજ બાહુબલિના પ્રસાદનો બદલો આપીશું.'

આવી રીતનો તેઓનો સકોપ આરંભ બોધને સુવેગ મનમાં વિવેકબુદ્ધિથી વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“ અહો ! આ બાહુબલિને વશ થયેલા તેના દેશના લોકો બધા પોતાના પિતાનું વૈર હોય તેમ રણકર્મમાં કેવી ત્વરા કરે છે ! બાહુબલિના સૈન્યની પહેલાં રણની ઇચ્છાવાળા આ કિરાત લોકો પણ આ તરફ આવનારા અમારા સૈન્યને હણવાનો ઉત્સાહ કરે છે. હું એવો કોઈ માણસ અહીં જોતો નથી કે જે સુદને માટે તૈયાર થતો ન હોય ! તેમ એવો પણ કોઈ નથી કે જે બાહુબલિને વિષે રાગી ન હોય ! આ બહલી દેશમાં હળધારી ખેડૂતો પણ શૂરવીર અને સ્વામીભક્ત છે. આ દેશનો એવો પ્રભાવ હશે કે બાહુબલિમાં એવો ગુણ હશે ? કદાપિ સામંત વિગેરે પાળાઓ તો મૂલ્યથી ખરીદ થઈ શકે, પણ બાહુબલિને તો સર્વ પૃથ્વી તેના ગુણથી વેચાણ થઈ પત્નીરૂપ થયેલી છે; માટે અમિની પાસે તૃણસમૂહની જેમ બાહુબલિની આવી સેના પાસે ચક્રીની મોટી સેનાને પણ હું નાની માતું છું. આ મહાવીર બાહુબલિની આગળ ચક્રીને પણ અષ્ટાપદની પાસે હાથોના નાના બાળકની જેમ ન્યૂન બહુ છું. જે કે બળવાનપણામાં પૃથ્વીમાં ચકવર્તી અને સ્વર્ગમાં ઈદ્ર વિખ્યાત છે, પરંતુ તે બંનેનો અંતરવર્તિ હોય અથવા બંનેથી ઊર્ધ્વવર્તિ (અધિક) હોય એવો આ ઋષભદેવજીનો લઘુપુત્ર જણાય છે. આ બાહુબલિની ચપેટિકાના ઘાત આગળ ચક્રીનું ચક્ર અને ઈદ્રનું વજ્ર પણ નિષ્ફળ છે એમ હું માતું છું. આ બળવાન બાહુબલિને વિરાધ્યો તે રીંછને કાને પકડ્યા જેવું અને સર્પને સુષ્ટિથી પકડ્યા જેવું થયું છે. વ્યાઘ્ર જેમ એક મૃગને લઈ સંતુષ્ટ રહે તેમ આટલા ભૂમિમંડળને ગ્રહણ કરી સંતુષ્ટ રહેલ બાહુબલિને તરછોડી વ્યર્થ શત્રુરૂપ કર્યો છે. અનેક રાજ્યોની સેવાથી મહારાજને શું અપૂર્ણ હતું કે વાહનને માટે કેશરીસિંહને બોલાવવાની જેમ આ બાહુબલિને સેવા કરવા બોલાવ્યો ? સ્વામીના હિતને માનનારા મંત્રીઓને અને મને પણ ધિક્કાર છે કે જેમણે આ કાર્યમાં શત્રુની પેઠે તેમની ઉપેક્ષા કરી. 'સુવેગે જઈ ભરતને વિગ્રહ કરાવ્યો' એમ મારે માટે લોકો બોલશે. અરે ! ગુણને દૂષિત કરનારા આ દૂતપણાને ધિક્કાર છે !”

સ્તામાં નિરંતર આ પ્રમાણે વિચારતો નીતિજ્ઞ સુવેગ કેટલેક દિવસે અયોધ્યા નગરીમાં આવી પહોંચ્યો. દ્વારપાળ તેને સલામમાં લઈ ગયો. તે પ્રણામ કરી અંજલિ બેડીને બેઠો એટલે ચકવર્તીએ તેને આદરઃસહિત પૂછ્યું—

‘સુવેગ ! મારા નાના ભાઈ બાહુબલિ કુશળ છે ? કેમકે તું વેગથી આવ્યો તેથી હું શોભ પામું છું; અથવા તેણે તરછોડેલો તું ત્વરાથી આવ્યો છે ? કેમકે તે મારા બળવાન બ્રાતાની એ વીરવૃત્તિ યુક્ત છે.’

સુવેગે કહ્યું—“દેવ ! તમારી જેવા અતુલ્ય પરાક્રમવાળા તે બાહુબલિનું અકુશળ કરવાને દૈવ પણ સમર્થ નથી. એ આપનો નાનો ભાઈ છે એમ ધારી પ્રથમ મેં તેને સ્વામીની સેવા માટે આવવા વિનયપૂર્વક હિતકારી વચનો કહ્યાં. ત્યાર પછી ઔષધની પેઠે તીવ્ર અને પરિણામે ઉપકારી એવાં અવચનીય વચનો કહ્યું, પરંતુ મીઠા વચનોથી અને તીક્ષ્ણ વચનોથી પણ તેણે આપની સેવા સ્વીકારી નહીં, કેમકે સંનિપાતનો વિકાર થાય ત્યારે ઔષધ શું કરી શકે ? તે બળવાન બાહુબલિ ગર્વવંત થઈ ત્રણ લોકને તૃણ તુલ્ય ગણે છે, અને સિંહની જેમ કોઈને પોતાનો પ્રતિમદ્વ બાણતો નથી. આપના સુપેણુ સેનાનીનું અને સૈન્યનું મેં વર્ણન કર્યું ત્યારે ‘એ શું ગણત્રીમાં છે ?’ એમ કહી દુર્ગંધથી મરડવાની જેમ તેણે પોતાની નાસિકા મરડી, બ્યારે આપે કહેલો પટ્ટખંડ-વિગ્રય મેં વર્ણવ્યો ત્યારે તે નહીં સાંભળતાં પોતાના ભુજદંડને જેવા લાગ્યો અને કહ્યું કે ‘પિતાભાઈએ આપેલા ભાગથી સંતુષ્ટ થઈને રહેલા અમારી ઉપેક્ષાથી જ ભરતે ભરત-ક્ષેત્રના છ ખંડ ગ્રહણ કર્યા છે.’ સેવા કરવી તો ફર રહી, પણ હાલ તો તે નિર્ભય થઈને ઉલટા વાઘણને દૂહોવા બોલાવે તેમ આપને રણને માટે બોલાવે છે. તમારો બ્રાતા એવો પરાક્રમી, માની અને મહાભુજ છે કે તે ગંધહસ્તીની જેમ અસહ્ય અને પરપરાક્રમને સહન કરતો નથી. તેની સભામાં ઈંદ્રના સામાનિક દેવતાઓની જેમ તેના સામંતરાજ્યો પણ પ્રચંડ પરાક્રમી હોવાથી તેના આશયથી ન્યૂન આશયવાળા નથી. તેના રાજકુમારો પણ રાજતેજના અત્યંત અભિમાની છે. તેઓની ભુબમાં રણ કરવા માટે ખુબ્લી આવે છે, તેથી બાહુબલિથી પણ તેઓ દશગણા પરાક્રમી હોય તેવા જણાય છે. તેના અભિ-માની મંત્રીઓ પણ તેની જેવા જ વિચારને અનુસરે છે; કેમકે જેવા સ્વામી હોય તેવો જ તેનો પરિવાર પણ હોય છે. સતી સ્ત્રીઓ જેમ પરપુરુષને સહન કરતી નથી તેમ તેની અનુરાગી પ્રબ્ધ પણ દુનિયામાં બીજો રાજ છે એવું બાણતી નથી. કર ભરનારા, વેઠ કરનારા અને દેશના સઘળા લોકો પણ સેવકની જેમ પોતાનો પ્રાણ આપીને તેનું પ્રિય કરવાની ઇચ્છા રાખે છે. સિંહોની જેમ વનચર અને ગિરિચર સુભટો પણ તેને વશ થઈ તેની માનસિદ્ધિ કરવાને ઇચ્છે છે. હે સ્વામિન ! વિશેષ શું કહું ? પણ તે મહાવીર દર્શનની ઉત્કંઠાથી નહિ પણ યુદ્ધની ઇચ્છાથી હમણાં તમને જોવાને ઇચ્છે છે. હવે આપને રુચે તેમ કરો; કારણ કે હૃત લોકો મંત્રી નથી પણ માત્ર સત્ય સંદેશાને જ કહેનારા છે.”

એ પ્રમાણે સાંભળી ભરત (સૂત્રધાર)ની પેઠે સમકાળે વિસ્મય, કોપ, ક્ષમા અને હર્ષના દેખાવરૂપ નાટ્ય કરી ભરતરાજ બોલ્યા—‘સુર, અસુર અને નરમાં એ બાહુબલિની તુલ્ય કોઈ નથી એવો બાળપણની કીડામાં મેં સ્વતઃ અનુભવ કરેલો છે. ત્રણ જગતના સ્વામીનો પુત્ર અને મારો નાનો ભાઈ એ બાહુબલિ, ત્રણ જગતને તૃણરૂપ માને તે સ્તુતિરૂપ નથી પણ વાસ્તવિક છે. એવા નાના ભાઈથી હું પણ પ્રથંસા પામવાને યોગ્ય છું, કેમકે એક હાથ નાનો હોય અને બીજો મોટો હોય તો તે પણ શોભે નહીં. સિંહ જે બંધનને સહન કરે, અષ્ટાપદ જે વશ થાય, તો બાહુબલિ વશ થાય; અને એ વશ થાય ત્યારે તો પછી ન્યૂન પણ શું કહેવાય ? તેના દુર્વિનયને હું સહન કરીશ. કદાપિ તેમ કરવાથી લોકો મને અશક્ત કહે તો ભલે કહે. સર્વ વસ્તુઓ પુરૂષાર્થથી કે ધનથી

મેળવી શકાય છે, પણ એવી બ્રાતા કોઈપણ પ્રકારે મેળવી શકાતો નથી. મંત્રીઓ ! આવી રીતે વર્તવું મને ઘટે છે કે નહીં ? તમે શા માટે ઉદાસીની જેમ મૌન ધરી રહ્યા છો ? જે યથાર્થ હોય તે કહો.

બાહુબલિનો અવિનય અને પોતાના સ્વામીની આવી ક્ષમા તેથી બણે પ્રહારથી દુભાવો હોય તેમ સેનાપતિ સુષેણ બોલ્યો—“ઋષભસ્વામીના પુત્ર ભરતરાયને ક્ષમા કરવી યુક્ત છે, પણ તે કરુણાપાત્ર જનમાં યોગ્ય છે. જે જેના ગામમાં વસે તે તેને આધીન થાય છે અને એ બાહુબલિ તો એક દેશને લોગવે છે તથાપિ વાણીથી પણ તમને વશ નથી. પ્રાણનો નાશ કરનાર છતાં પણ પ્રતાપને વધારે તેવો વૈરી સારો, પણ પોતાના ભાઈના પ્રતાપનો નાશ કરનાર બંધુ શ્રેષ્ઠ નહીં. રાજાઓ ભંડાર, સૈન્ય, મિત્ર, પુત્ર અને શરીરથી પણ પોતાના તેજની રક્ષા કરે છે; કેમકે તેજ એ જ તેમનું જીવિત છે. આપને પોતાના રાજ્યથી પણ શું અપૂર્ણ હતું કે જેથી આ ષટખંડનો વિજય કર્યો ? તે સઘણું તેજને માટે જ છે. એક વખત શીખરહિત થયેલી સતી સર્વથા અસતી જ કહેવાય, તેમ એક ઠેકાણે નાશ પામેલું તેજ સર્વ ઠેકાણે નાશ પામેલું છે એમ સમજવું. ગૃહસ્થોમાં દ્રવ્યનો ભાઈઓ પ્રમાણે ભાગ પડે છે, તોપણ તેઓ તેજને ગ્રહણ કરનારા ભાઈની થોડી પણ ઉપેક્ષા કરતા નથી. અખિલ ભરતખંડનો વિજય કર્યા છતાં જો આપનો અહીં અવિનય થાય તો સમુદ્ર ઉતરેલા પુરુષને ખાખોચિયામાં ડૂબી જવા જેવું છે. કોઈ ઠેકાણે સાંભળ્યું છે અથવા જોયું છે કે ચક્રવર્તીનો પ્રતિસ્પર્ધી યદ્દને કોઈ રાજા રાજ્ય લોગવે ? હે પ્રભુ ! અવિનયીને વિષે બ્રાતૃસંબંધનો સ્નેહ રાખવો તે એક હાથવડે તાળી પાડવા જેવું છે. વેશ્યાઓની જેવા સ્નેહરહિત બાહુબલિમાં ભરતરાજા સ્નેહવાળા છે, એમ કહેતા અમને જો આપ નિષેધ કરો તો ભલે નિષેધ કરો; પણ ‘સર્વ શત્રુને જીતીને જ હું અંદર પ્રવેશ કરીશ.’ એવા નિશ્ચયથી હજી સુધી નગર બહાર રહેલા ચક્રનો આપ કેમ નિષેધ કરશો ? બ્રાતાના મિષથી શત્રુરૂપે રહેલા બાહુબલિની ઉપેક્ષા કરવી આપને યુક્ત નથી; આ વિષે આપ ખીલ મંત્રીઓને પણ પૂછો.”

સુષેણના એ પ્રમાણે બોલવા પછી મહારાજાએ ખીલઓની સન્મુખ જોયું એટલે વાચસ્પતિ જેવો સચિવાગ્રણી બોલ્યો—‘સેનાનીએ જે કહ્યું તે યુક્ત છે અને તેમ કહેવાને ખીલે કોણ સમર્થ છે ? જેઓ પરાક્રમમાં અને પ્રયાસમાં ભીરુ હોય તે પોતાના સ્વામીના તેજની ઉપેક્ષા કરે છે. સ્વામીએ પોતાના તેજને અર્થે આદેશ કરેલા અધિકારીઓ પ્રાયઃ સ્વાર્થાનુકૂળ ઉત્તર આપે છે અને અસન વધારે છે; પણ આ સેનાપતિ તો પવન જેમ અસિના તેજને વધારે તેમ કેવળ આપના તેજની વૃદ્ધિને માટે જ છે. સ્વામિન ! આ સેનાપતિ ચક્રવર્તીને જેમ શેષ રહેલા એક પણ શત્રુને જીત્યા સિવાય સંતોષ પામતો નથી, માટે હવે વિલંબ ન કરો. તમારી આજ્ઞાથી હાથમાં દંડ ગ્રહણ કરીને સેનાપતિ જેમ શત્રુને તાડન કરે, તેમ પ્રયાણભંજા વજડાવો. સુધોપાના ઘોષથી દેવતાઓની જેમ ભંજાના નાદથી વાહન અને પરિવાર સહિત સૈનિકલોકો એકઠા થાઓ અને સૂર્યની જેમ ઉત્તર તરફ તક્ષશિલાપુરી પ્રત્યે, તેજની વૃદ્ધિને માટે આપ પ્રયાણ કરો. આપ પોતે જઈ ભાઈનો સ્નેહ જુઓ અને સુવેગે કહેલા વચનો સત્ય છે કે અસત્ય તેની ખાત્રી કરો.

સચિવનું તે વચન ભરતરાજએ 'તેમજ થાઓ' એમ કહી સ્વીકાર્યું, કારણ કે વિદ્વાનો પરજનોનું વચન પણ યુક્ત હોય તો માને છે. પછી શુભ દિવસે યાત્રિક મંગળ કરી મહારાજ પ્રયાણને માટે પર્વત જેવા ઉત્તર ગજેન્દ્ર ઉપર આરૂઢ થયા. બંણે ખીબ રાજની સેના હોય તેમ રથ, અર્થ અને હાથીઓ ઉપર આરૂઢ થયેલા હબરો સેવકો પ્રયાણ વાણત્રો વગાડવા લાગ્યા. એક સરખા તાલના શબ્દથી સંગીતકારીઓની જેમ પ્રવાણ-વાદોના નાદથી સર્વ સૈન્ય એકઠું થયું. રાજાઓ, મંત્રીઓ, સામંતો અને સેનાપતિઓવડે પરવરેલા મહારાજ બંણે અનેક મૂર્તિવાળા થયા હોય તેમ નગરીની બહાર નીકળ્યા. એક હબર યજ્ઞોએ અધિષ્ઠિત થયેલું ચક્રરત્ન બંણે સેનાપતિ હોય તેમ સૈન્યની આગળ ચાલ્યું. શત્રુઓના બંણે શુભચર હોય તેમ મહારાજના પ્રયાણ સૂચવતા રજસમૂહ ચોતરફ છવાઈને દૂર સુધી પ્રસરવા લાગ્યા. તે વખતે ચાલનારા લાખો હસ્તીઓથી, હાથીઓની ઉત્પત્તિ-ભૂમિઓ ગજરહિત થઈ હશે એમ જણાવા લાગ્યું અને ઘોડા, રથ, ખચ્ચરો તથા ઊંટોના સમૂહથી બંણે સર્વ ભૂમિતલ વાહનરહિત થયું હશે તેમ જણાવા લાગ્યું. સમુદ્ર બેનારને જેમ સર્વ જગત જળમય જણાય તેમ પદ્ધતિસૈન્યને બેઈને સર્વજગત મનુષ્યમય જણાવા લાગ્યું. રસ્તે ચાલતા મહારાજ શહેરે—શહેરે, ગામે—ગામે અને માર્ગે—માર્ગે લોકોના આ પ્રમાણે પ્રવાહ સાંભળવા લાગ્યા. 'આ રાજાએ એક ક્ષેત્રની જેમ આ ભરતક્ષેત્રને સાધ્યું છે અને મુનિ જેમ ચૌદ પૂર્વને મેળવે તેમ ચૌદ રત્નો મેળવ્યાં છે. આયુષોની જેમ એમને નવ નિધિઓ વશ થયા છે, તે છતાં એ મહારાજ કઈ તરફ અને શા માટે પ્રયાણ કરે છે? કદાપિ સ્વેચ્છાએ પોતાનો દેશ જોવા જતા હોય તો તેમની આગળ શત્રુઓને સાધવામાં કારણરૂપ ચક્રરત્ન શા માટે ચાલે છે? પણ દિશાના અનુમાનથી તેઓ બાહુબલિ ઉપર બંધ છે એમ જણાય છે. અહો! મોટા પુરુષોને પણ અખંડ વેગવાળા કષાયો હોય છે, તે બાહુબલિ, દેવ અને અસુરથી પણ દુર્જય છે એમ સાંભળવામાં આવ્યું છે તેથી તેનો જય કરવાને ઈચ્છતા આ રાજા આગળીથી મેરુને ધારણ કરવાને ઈચ્છે છે. આ કાર્યમાં 'નાનાભાઈએ મોટાભાઈને જીત્યા' એમ થવાથી, અથવા 'મોટાભાઈએ નાનાભાઈને જીત્યા' એમ થવાથી; બંને પ્રકારે મહારાજને મોટો અપયશ પ્રાપ્ત થશે.'

સૈન્યથી ઊડતા રજના પૂરવડે બંણે વિંધ્યાદ્રિ વધતો હોય તેમ ચોતરફ અંધકારને પ્રસારતા, અશ્વોના ઝોખારા, ગજોની ગર્જના, રથોના ચીત્કાર અને ચોદાઓના કશસ્કેટ-એ રીતે ચાર પ્રકારની સેનાના શબ્દોથી, આનંદ નામના વાદની જેમ દિશાઓને નાહવાળી કરતા, શ્રીભક્તનુના સૂર્યની જેમ માર્ગની સરિતાઓનું શોષણ કરતા, ઉત્કટ પવનની જેમ માર્ગના વૃક્ષોને પાડતા, સૈન્યની ધ્વજાઓનાં વજ્રોથી આકાશને બગલામય કરતા, સૈન્યના ભારથી પીડા પામતી પૃથ્વીને હસ્તીઓના મઠથી શાંત કરતા અને પ્રતિદિવસે ચક્રાનુસારે ચાલતા મહારાજ, સૂર્ય જેમ ખીલ રાશીમાં સંક્રમે તેમ બહુલીદેશમાં આવી પહોંચ્યા અને દેશની સીમાતે પડાવ નાખી સમુદ્રની જેમ મર્યાદા કરીને તેઓ રહ્યા.

તે સમયે સુનંદાના પુત્ર બાહુબલિએ રાજનીતિરૂપ ગૃહના સ્તંભરૂપ, ચરચુરુપોથી ચક્રીને આવેલા બંણ્યા, એટલે તેણે પણ પોતાના પડછંદાથી બંણે સ્વર્ગને લાંબારૂપ કરતી હોય તેવી પ્રયાણની લાંબા વગડાવી. પ્રસ્થાનકલ્યાણ કરીને મૂર્તિમાન કલ્યાણ હોય તેવા ભદ્ર ગજેન્દ્ર ઉપર ઉત્સાહની જેમ તે આરૂઢ થયા. મોટા બળવાન, મોટા ઉત્સાહવાળા,

એકસરખા કાર્યમાં પ્રવર્તનારા, બીજાઓથી અલેદ્ય અને બધું પોતાના અંશ હોય તેવા રાજકુમારો, પ્રધાનો અને વીર પુરુષોથી વીંટાયેલ બાહુબલિ દેવતાઓથી વીંટાયેલા ઈંદ્રના જેવા શોભવા લાગ્યા. બધું તેના મનમાં વસેલા હોય તેમ કેટલાએક હાથી ઉપર બેસી, કેટલાએક ઘોડા ઉપર બેસી, કેટલાએક રથમાં બેસી અને કેટલાએક પાયદળ રૂપે—એમ લાખો યોદ્ધાઓ તત્કાળ એક સાથે બહાર નીકળ્યા. બળવાન અને ઊંચા અસ્ત્રો ધરી રહેલા પોતાના વીરપુરુષોથી બધું એક વીરમય પૃથ્વીને રચતા હોય તેમ અચળ નિશ્ચયવાળા બાહુબલિ ચાલ્યા. વિલાગરહિત (સુનાંગ) જ્ય કરવાની આકાંક્ષા રાખનારા તેના વીર સુભટો 'હું એકલો છું' તો પણ સર્વ શત્રુઓને જીતીશ.' એમ પરસ્પર કહેવા લાગ્યા. રોહણાચળ પર્વતમાં સર્વે કાંકરા મણિમય હોય તેમ સૈન્યમાં રણવાજીવને વગાડનારો પણ વીરમાની હતો. ચંદ્રની જેવી કાંતિવાળા તેના મંડળિક રાજાઓના છત્રમંડળથી બધું આકાશ શ્વેત કમળમય હોય તેવું થઈ ગયું. દરેક પરાક્રમી રાજાઓને બેઠને બધું પોતાની ભુજાઓ હોય તેમ માનતા તે આગળ ચાલવા લાગ્યા. માર્ગમાં ચાલતાં તે બાહુબલિ સૈન્યના ભારથી પૃથ્વીને અને જયવાજીવોના શબ્દોથી સ્વર્ગને ફેડવા લાગ્યા. પોતાના દેશનો સીમાડો દૂર હતો, તો પણ તે તત્કાળ ત્યાં આવી પહોંચ્યા; કારણ કે રણને માટે ઉત્કંઠિત થયેલા વીરલોકો વાયુથી પણ વિશેષ વેગવાળા થાય છે. ભરતરાજની છાવણીથી બહુ દૂર નહીં અને નજીક પણ નહીં તેવી જગ્યાએ ગંગાના તટ ઉપર બાહુબલિએ પડાવ નાંખ્યો.

પ્રાતઃકાળે ચારણભાટોએ અતિથિની જેમ તે અને ઋષભકુમારોને યુદ્ધોત્સવને માટે પરસ્પર નિમંત્રણ કર્યું. રાત્રે બાહુબલિએ સર્વ રાજાઓના મતથી સિંહ જેવા પરાક્રમવાળા સિંહરથ નામના પોતાના પુત્રને સેનાપતિ નીમ્યો અને પટ્ટહસ્તીની જેમ તેના મસ્તક ઉપર બધું પ્રકાશમાન પ્રતાપ હોય તેવો દેદીપ્યમાન સુવર્ણનો એક રણપટ્ટ આરોપણ કર્યો. રાજાજીને પ્રણામ કરી, રણદીક્ષા પ્રાપ્ત કરી, બધું પૃથ્વી મળી હોય તેમ હર્ષ પામીને તે પોતાના નિવાસસ્થાને ગયો. મહારાજ બાહુબલિએ બીજા રાજાઓને પણ યુદ્ધ કરવા માટે આદેશ આપી વિદાય કર્યા. બે કે તેઓ પોતે જ રણની ઈચ્છાવાળા હતા તો પણ સ્વામીની આજ્ઞા તે સત્કારરૂપ છે.

આ તરફ મહારાજ ભરતરાયે કુમારો, રાજાઓ અને સામંતોના મતથી વર્ષ આચાર્યની જેમ સુષેણને રણદીક્ષા આપી સેનાપતિ નીમ્યો. સિદ્ધિમંત્ર જેવી સ્વામીની આજ્ઞા સ્વીકારીને, ચક્રવાકની જેમ પ્રાતઃકાલની વાટ ભેતો સુષેણ પોતાને આવાસે ગયો. કુમારો, મુગટબંધ રાજાઓ અને સર્વ સામંતોને યોદ્ધાવીને ભરતરાજાએ આજ્ઞા કરી કે— 'શૂરવીરો ! મારા નાના ભાઈ સાથેના યુદ્ધમાં અપ્રમાદી થઈ તમારે સુષેણ સેનાપતિને મારી જેમ અનુસરવું. હે પરાક્રમવાળા વીરો ! હસ્તીઓને મહાવતો વશ કરે તેમ તમે ઘણા પરાક્રમી અને દુર્મંદ રાજાઓને વશ કર્યા છે, તથા વૈતાલ્ય પર્વતને ઉલ્લંઘન કરી દેવતાઓ અસુરોને જીતે તેમ તમે દુર્જય કિરાતોને તમારા પરાક્રમથી ગાઠ રીતે આકંઠ કર્યા છે, પરંતુ તેઓમાં આ તક્ષશિલાના રાજાબાહુબલિના પાયદળની જેવો પણ એકે નહોતો. પવન રૂને ઉડાડે તેમ એકલો એ બાહુબલિનો જ્યેષ્ઠ પુત્ર સોમયશા સર્વ સૈન્યને દશે દિશામાં ઉડાડી દેવાને સમર્થ છે. વયમાં કનિષ્ઠ પણ પરાક્રમમાં એકનિષ્ઠ

એવો સિંહરથ નામે તેનો નાનો ભાઈ શત્રુઓની સેનામાં દાવાનળરૂપ છે. વધારે શું કહેવું? પણ તેના બીજા પુત્ર અને પૌત્રોમાંના દરેક એક એક અક્ષૌહિણી સેનામાં મલ્લ સમાન અને યમરાજને પણ ભય ઉત્પન્ન કરે તેવા છે. જાણે તેના પ્રતિબિંબ હોય તેવા તેના સ્વામીભક્ત સામતો બળમાં તેની સમાનતા કરે તેવા છે, બીજાઓના સૈન્યમાં જેમ મહા-બળવાન એક અગ્રણી હોય તેમ તેના સૈન્યમાં સર્વે તેવા પરાક્રમી છે. રણમાં મહાબાહુ બાહુબલિ તો દૂર રહેા. પણ તેનો એક સેનાવ્યૂહ પણ વજ્રની જેમ દુઃસ્થિટ છે, માટે વર્ષાઋતુના મેઘની સાથે પૂર્વદેશનો પવન ચાલે તેમ યુદ્ધને માટે જતા સુષેણની પછવાડે તમે પણ જાઓ.' પોતાના સ્વામીની અમૃતસમાન ગિરાથી જાણે પૂરાર્થ ગયા હોય તેમ તેઓનાં શરીર પુલકાવળીથી વ્યાસ થઈ ગયાં. જાણે પ્રતિવીરોની જ્યલક્ષ્મીને સ્વયંવર-મંડપમાં વરવા માટે જતા હોય તેમ મહારાજાએ વિસર્જન કરેલા તેઓ પોતપોતાના વાસગૃહમાં ગયા. બંને ઋષભપુત્રના પ્રસાદરૂપી સમુદ્રને તરવાને ઇચ્છતા એવા બંને તરફના વીરશ્રેષ્ઠો યુદ્ધને માટે તૈયાર થયા. પોતાનાં કૃપાણુ, ધનુષ, ભાથા, ગદા અને શક્તિ વગેરે આયુધોને દેવતાની જેમ તેઓ પૂજવા લાગ્યા. ઉત્સાહથી નૃત્ય કરતા પોતાના ચિત્તનો જાણે તાલ પૂરતા હોય તેમ તે મહાવીરો આયુધોની આગળ ઊંચે પ્રકારે વાજાંત્રો વગાડવા લાગ્યા. પછી જાણે પોતાનો નિર્મળ યશ હોય તેવા નવીન અને સુગંધી ઉદ્ગત્નથી પોતાના શરીરનું માર્જન કરવા લાગ્યા. મસ્તકે બાંધેલા કાળા વસ્ત્રના વીરપટ્ટને અનુસરતી લલાટિકા તેઓ પોતપોતાના લલાટમાં કસ્તુરીવડે કરવા લાગ્યા. બંને સૈન્યમાં યુદ્ધકથાઓ ચાલતી હોવાથી શસ્ત્રસંબંધી જાગરણ કરનારા વીર સુભટોને જાણે ભય પામી હોય તેમ નિદ્રા આવી જ નહિ. પ્રાતઃકાળે ધનારા યુદ્ધમાં ઉત્સાહવાળા બંને સૈન્યના વીર સુભટોએ જાણે શતયામા (સા પ્રહરવાળી) હોય તેમ તે ત્રિયામા (રાત્રિ) માંડમાંડ નિર્ગમન કરી.

પ્રાતઃકાળે જાણે ઋષભપુત્રોની રણકીડાનું કુતુહલ જ્વેવાને ઇચ્છતો હોય તેમ સૂર્ય ઉદયાચલની ચૂલિકા ઉપર આરૂઢ થયો, એટલે મંદરાચળથી ક્ષોભ પામેલા સમુદ્રવ્યૂહની જેવો, પ્રલયકાળે થયેલા પુષ્કરાવત્ત મેઘની જેવો અને વજ્રથી તાડન થયેલા પર્વતોની જેવો બંને સૈન્યમાં રણવાદનો મોટો નાદ થયો. રણવાદનો તે પ્રસરતા નાદથી તત્કાળ દિગ્ગજને પોતાના કાન ઊંચા કરી ત્રાસ પામવા લાગ્યા, જળજંતુઓ ભયભ્રાંત થવા લાગ્યા, સમુદ્ર ક્ષોભ પામવા લાગ્યો, કૂર પ્રાણીઓ ચોતરફથી નાસીને ગુફાઓમાં પેસવા લાગ્યાં, મોટા સર્પો રાક્ષસમાં પેસી જવા લાગ્યા, પર્વતો કંપાયમાન થવાથી તેના શિખર, ચરણ અને કંઠને સંકોચવા લાગ્યો, આકાશ ધ્વંસ થવા લાગ્યું અને પૃથ્વી જાણે ફાટતી હોય તેમ જણાવા લાગી. રાજાના દ્વારપાળની જેમ રસવાદ્યે પ્રેરેલા બંને પક્ષના સૈનિકો યુદ્ધને માટે તૈયાર થયા. રણના ઉત્સાહથી શરીર ઉચ્છવાસ પામવાને લીધે કવચોના જાળ તુટી જવાથી વીર-પુરુષો નવા નવા કવચો ધારણ કરવા લાગ્યા. કોઈ પ્રીતિવડે પોતાના અશ્વોને પણ બખ્તર પહેરાવા લાગ્યા, કારણ કે સુભટો પોતાથી પણ વાહનની વિશેષ રક્ષા કરે છે. કોઈ પોતાના અશ્વોની પરીક્ષા કરવાને તેની ઉપર બેસી ચલાવી જેવા લાગ્યા; કારણ કે દુઃશિક્ષિત અને જડ અશ્વ તેના અશ્વારને શત્રુરૂપ થઈ પડે છે. બખ્તર પહેરવાથી ખોંખાર કરતા અશ્વોની કેટલાએક સુભટો દેવની જેમ પૂજા કરવા લાગ્યા; કારણ કે યુદ્ધમાં જતી વખતે અશ્વોનો હૈવારવ એ વિજયસૂચક છે. કોઈ બખ્તર રહિત

અશ્વો મળવાથી પોતાના બખ્તરને પણ છોડી દેવા લાગ્યા, કેમકે પરાક્રમી પુરુષોત્ત્વ રણમાં એ પુરુષવ્રત છે. કોઈ 'સમુદ્રમાં મત્સ્યની જેમ, ઘેર રણમાં સંચાર કરવાથી રખલના ન પામી તારુ' ચાતુર્ય બતાવળે' એમ પોતાના સારથિને શિક્ષા આપવા લાગ્યા. પાંચલોકે જેમ રસ્તાને માટે પૂર્ણ ભાતું રાખે, તેમ ઘણા વખત સુધી યુદ્ધ ચાલશે એમ ધારી કેટલાએક સુભટો પોતાના રથોને અસ્ત્રોથી પૂરવા લાગ્યા, કોઈ દૂરથી જ પોતાને ઓળખાવા માટે ભાટચારણો જેવા પોતાના ચિહ્નવાળા ધ્વજસ્તંભોને દઢ કરવા લાગ્યા, કોઈ પોતાના મજબૂત ધુરીવાળા રથોને શત્રુસૈન્યરૂપી સમુદ્રમાં માર્ગ કરવાને બળકાંત રત્નસરખા અશ્વો બેડવા લાગ્યા. કોઈ પોતાના સારથિને મજબૂત બખ્તર આપવા લાગ્યા; કારણ કે ઘોડા બેડેલા રથો પણ સારથિ વિના નકામા થઈ પડે છે. કોઈ ઉત્કટ લોહાના કંકણની શ્રેણિનો સંપર્ક કરવાથી કઠોર થયેલા હસ્તીઓના ઘાંતને પોતાની બુબની જેમ પૂજવા લાગ્યા, કોઈ બાણે પ્રાપ્ત થનારી જ્યલક્ષ્મીનાં વાસગૃહ હોય તેવી પતાકાના સમૂહવાળી અંખાડીઓ હાથી ઉપર આરોપણ કરવા લાગ્યા, 'આ શુકન છે' એમ ઘોલી કેટલાએક સુભટો કસ્તુરીની જેમ ગંડસ્થળમાંથી તત્કાળ નીકળેલા હાથીના મઠથી તિલક કરવા લાગ્યા. કોઈ અન્ય હસ્તિના મહગંધથી ભરપૂર એવા વાયુને પણ નહીં સહન કરનારા, મનની જેવા મહાદુર્ધર હાથીઓની ઉપર ચડવા લાગ્યા. સર્વે મહાવતો બાણે રણોત્સવના શૂંગારવસ્ત્ર હોય તેવાં સુવર્ણનાં કડાંઓ હાથીઓને પહેરાવવા લાગ્યા અને તેમની શુદ્ધથી ઊંચી નાળવાળા નીલકમલની લીલાને ધારણ કરનારા લોહાના મુદ્ગરો પણ લેવરાવવા લાગ્યા અને કેટલાએક મહાવતો બાણે યમરાજના ઘાંત હોય તેવી કાળા લોહાની તીક્ષ્ણ કૌશ હસ્તીઓના ઘાંત ઉપર આરોપવા લાગ્યા.

એ વખતે રાજાના અધિકારીઓ તરફથી આજ્ઞા થઈ કે—સૈન્યની પાછળ અસ્ત્રોથી ભરેલાં ઊંટ અને શકટો શીઘ્ર લઈ બાણો, અન્યથા હસ્તલાઘવાળા વીરસુભટોને અસ્ત્રો પૂરાં પડશે નહીં; બખ્તરથી લાદેલાં ઊંટો પણ લઈ બાણ, કારણ કે અત્રુટિત રણકર્મમાં પ્રવર્તેલા વીરપુરુષોના અગાઉથી પહેરેલા બખ્તરો ત્રુટી જશે! રથીપુરુષોની પાછળ બીજા તૈયાર-કરેલા રથ લઈ બાણો; કારણ કે વજ્રથી પર્વતની જેઠે શસ્ત્રોથી રથો ભાંગી જશે. પ્રથમના અશ્વો થાકી બાણ તેો યુદ્ધમાં વિદ્ય ન થવા માટે બીજા સેંકડો અશ્વો અશ્વારોની પછવાડે જવાને તૈયાર કરો. એક એક મુગટબંધ રાજાની પછવાડે જવાને બીજા હાથીઓ તૈયાર રાખો; કેમકે એક હાથીથી તેમને સંગ્રામમાં નિર્વાહ થશે નહીં. દરેક સૈનિકની પાછળ બળને વહેનારા મહિષો તૈયાર રાખો; કારણ કે રણના પ્રયાસરૂપ શ્રોળમ્કતુથી તપેલા સુભટોને તે ચાલતી પરબ જેવો થઈ પડશે. ઔષધિપતિ(ચંદ્ર)ના ભંડાર જેવી અને હિમગિરિના સાર જેવી તાણ વ્રણસરોહણી ઔષધિઓની ગુણો ઉપડાવો. આવી રીતના તેમના કોલાહલથી રણવાણીઓના શબ્દરૂપ મહાસમુદ્ર વૃદ્ધિ પામ્યો. તે સમયે ચૈતરફથી થતાં તુમુલ શબ્દોથી બાણે શબ્દમય હોય અને આયુષોની સ્ફુરણાથી બાણે લોહમય હોય તેવું સર્વ વિશ્વ થઈ ગયું. બાણે પૂર્વે નજરે બેચેલ હોય તેમ પ્રાચીન પુરુષોના ચરિત્રોત્ત્વ સ્મરણ કરાવનારા, વ્યાસની જેમ રણનિર્વાહના ફલને કહેનારા અને નારદઋષિની જેમ વીરસુભટોને ઉદ્દીપન કરવાને માટે સામે આવેલા શત્રુવીરોને વારંવાર આહરસહિત વખાણનારા ચારણભાટો, દરેક હાથીઓ, દરેક રથ અને

દરેક ઘોડે, પર્વદિવસની પેઠે રણમાં ઉત્તાલ થઈને અનાકૂલપણે ફરવા લાગ્યા.

અહીં બાહુબલિ રાજ સ્નાન કરી દેવપૂજા કરવાને માટે દેવાલયમાં ગયા. મહાંત પુરુષો ક્યારે પણ કાર્યના વ્યવસાયમાં સુઝાઈ જતા નથી. દેવમંદિરમાં જઈ, જન્મભિષેક સમયે ઈંદ્રની જેમ તેણે ઋષભસ્વામીની પ્રતિમાને સુગંધી જળથી લક્ષિતપૂર્વક સ્નાન કરાવ્યું. પછી નિઃકષાય અને પરમ શ્રાદ્ધ એવા તેણે દિવ્ય ગંધકષાયી વસ્ત્રથી મનની જેમ શ્રદ્ધાપૂર્વક તે પ્રતિમાનું માર્જન કર્યું અને તે પછી બાણે દિવ્ય વસ્ત્રમય ચોળકની રચના કરતા હોય તેમ યક્ષકર્દમથી વિલેપન કર્યું. સુગંધીથી દેવવૃક્ષનાં પુષ્પોની માળાની બાણે સહોદરા હોય તેવી વિચિત્ર પુષ્પોની માળાથી તેણે જિનપ્રતિમાનું અર્ચન કર્યું. સુવર્ણના ધૂપિઆમાં તેણે દિવ્ય ધૂપ કર્યો, તેના ધુમાડાથી બાણે નીલકમળમય પૂજા રચતા હોય તેમ જણાવા લાગ્યું. પછી મકરરાશિમાં આવેલા સૂર્યની જેમ ઉત્તરાસંગ કરી પ્રકાશમાન આરાત્રિકને પ્રતાપની જેમ ગ્રહણ કરી આરતી ઉતારી. પ્રાંતે અંજલિ બેડી, આદિ લગવાનને પ્રણામ કરી, તેણે લક્ષિતપૂર્વક આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી:—

“હે સર્વજ્ઞ ! હું પોતાની અજ્ઞતા દૂર કરી આપની સ્તુતિ કરું છું; કારણ કે દુર્વાર એવી આપની લક્ષિત મને વાચાળ કરે. હે આદિ તીર્થેશ ! તમે જય પામે છે. તમારા ચરણનખની કાંતિઓ સંસારરૂપી શત્રુથી ત્રાસ પામેલા પ્રાણીઓને વળખંબરરૂપ થાય છે. હે દેવ ! તમારા ચરણકમળને જેવા માટે રાજહંસની જેમ જે પ્રાણીઓ દૂરથી પણ પ્રતિદિવસ આવે છે તેમને ધન્ય છે ! શીતથી પીડિત થયેલા જેમ સૂર્યને શરણે જાય તેમ આ ઘોર સંસારના દુઃખથી પીડિત થયેલા વિવેકી પુરુષો હંમેશાં એક આપને જ શરણે આવે છે. હે લગવાન ! પોતાના અનિમેષ નેત્રથી જેઓ તમને હર્ષપૂર્વક બુઝે છે તેઓને પરલોકમાં અનિમેષ(દેવ)પણું દુર્લભ નથી. હે દેવ ! રેશમી વસ્ત્રનું અંજનથી થયેલું માલિન્ય જેમ દૂધવડે ધોવાથી બય તેમ પુરુષોના કર્મભળ તમારી દેશનારૂપી વારી(પાણી)થી નાશ પામે છે. હે સ્વામિન ! હંમેશાં ઋષમનાથ એવું આપનું નામ જપાય તો તે બપ કરનારને સર્વ સિદ્ધિના આકર્ષણ મંત્રરૂપ થાય છે. હે પ્રલો ! તમારી લક્ષિતરૂપી બખતર ધારણ કર્યું હોય તો તે માણસને વળ ભેદી શકતું નથી અને ત્રિશૂળ છેદતું નથી.” એવી રીતે લગવંતની સ્તુતી કરી, જેના સર્વ શેખરાય વિકસ્વર થયા છે એવો તે નૃપશિરોમણિ પ્રણને નમસ્કાર કરી દેવગૃહની બહાર નીકળ્યો.

પછી વિજયલક્ષ્મીના વિવાહને માટે બાણે કંચુક હોય તેવું સુવર્ણને માણિક્યથી મહિત કરેલું વજન કવચ તેણે ધારણ કર્યું. ઘાટા પરવાળાના સમૂહથી જેમ સમુદ્ર શોભે તેમ દેહીપ્યમાન કવચથી તે શોભવા લાગ્યો. પછી તેણે પર્વતના શૃંગ ઉપર રહેલા અશ્રમંડપની પેઠે શોભતું શિરસ્ત્રાણ શિર ઉપર ધારણ કર્યું. મોટા સર્પગણથી વ્યાપ્ત એવા પાતાળવિવર જેવા જણાતા, લોઢાના બાણથી પૂરેલા બે લાથાઓ તેણે પૃથ્વલાગે બંધ્યા અને યુગાંતકાળે ઉગેલા ચમરાજના દંડ જેવું ધનુષ તેણે પોતાના વામ બુજદંડમાં ધારણ કર્યું. એવી રીતે તૈયાર થયેલા બાહુબલિ રાજને સ્વસ્તિવાચક પુરુષો ‘સ્વસ્તિ(કલ્યાણ) થાઓ’ એમ આશિષ આપવા લાગ્યા; ગોત્રની વૃદ્ધ ઋષિઓ ‘હવો હવો’ એમ કહેવા લાગી; વૃદ્ધ આત્મજનો ‘આનંદમાં રહો, આનંદમાં રહો, એમ કહેવા લાગ્યા અને ભાટ-

આરણ્યો 'ચિરં જય, ચિરં જય' એમ જિંચે સ્વરે બોલવા લાગ્યા. પછી સ્વર્ગપતિ જેમ મેરુ ઉપર આરૂઢ થાય તેમ એવી રીતના શુભ શબ્દ સાંભળતો, મહાભુજ બાહુબલિ આરોહકના હસ્તનું અવલંબન ગ્રહણ કરીને ગજપતિ ઉપર આરૂઢ થયો.

આ તરફ પુણ્યબુદ્ધિ ભરત મહારાજ પણ શુભલક્ષ્મીના કોશાગાર જેવા પોતાના દેવાલયમાં પધાર્યા. ત્યાં મોટા મનવાળા તે મહારાજએ આદિનાથની પ્રતિમાને દિગ્વિજય-માંથી લાવેલા પદ્મદ્રહાદિ તીર્થોના જળવડે સ્નાન કરાવ્યું; ઉત્તમ કારીગર જેમ મણિનું માર્જન કરે, તેમ દેવહૃદયસ્વરથી તેણે તે અપ્રતિમ પ્રતિમાનું માર્જન કર્યું; પોતાના નિર્માણ યશથી પૃથ્વીની જેમ હિમાચળકુમાર વિગેરે દેવોએ આપેલા ગોશીર્ષચંદનથી તે પ્રતિમાને વિદોષન કર્યું; લક્ષ્મીના સદનરૂપ કમળ જેવા વિકસ્વર કમળોથી તેણે પૂજામાં નેત્રસ્તંભનની ઔષધિરૂપ આંગી રચી, ધુન્નવહ્નીથી બાણે કસ્તુરીની પત્રાવલિ આલેખતા હોય તેમ પ્રતિમાની પાસે તેણે ધૂપ કર્યો અને પછી બાણે સર્વ કર્મરૂપી સંમિધને ઉત્કટ અગ્નિકુંડ હોય તેવી પ્રદીપ્ત દીપકવાળી આરતી ગ્રહણ કરી તે રાજદીપકે પ્રભુની આરાત્રિક કરી. છેવટે નમસ્કાર કરી, મસ્તકે અંબલિ બેડી, આ પ્રમાણે સ્તુતી કરી- 'હે જગન્નાથ ! હું અજ્ઞાન છું, છતાં પોતાને વિષે યોગ્યપણું માનતો તમારી સ્તુતી કરું છું; કારણ કે બાળકોની અવ્યક્ત વાણી પણ ગુરુજનની પાસે યુક્ત જ ગણાય છે. હે દેવ ! સિદ્ધરસના સ્પર્શથી જેમ લોહું સુવર્ણ બની જાય તેમ તમારે આશ્રય કરનાર પ્રાણી ભારેકર્મી હોય તો પણ સિદ્ધિપદને પામે છે. હે સ્વામિન્ ! તમારું ધ્યાન કરનાર, તમારી સ્તુતિ કરનાર અને તમારું પૂજન કરનાર પ્રાણીઓ જ પોતાનાં મન, વચન અને કાયાનું રૂણ પ્રાપ્ત કરે છે અને તેઓ જ ધન્ય છે. હે પ્રભો ! પૃથ્વીમાં વિહાર કરતાં ભૂમિ પર પડેલી એવી તમારી ચરણરેણુઓ, પુરૂષોના પાપરૂપી વૃક્ષને ઉન્મૂલન કરવામાં હાથીઓની માફક આચરણ કરે છે. હે નાથ ! સ્વાભાવિક મોહે કરીને જનસાંધ થયેલાં સંસારી પ્રાણીઓને વિવેકરૂપ લોચન આપવાને તમે એક સમર્થ છો. જેમ મનને મેરુ આદિ કંઈ દૂર નથી. તેમ તમારા ચરણ કમળમાં ભમરની પેઠે આચરણ કરનારા પુરુષોને લોકાચ કંઈ દૂર નથી. હે દેવ ! મેઘના જળની જેમ જંબૂવૃક્ષનાં રૂણ ગળી જાય, તેમ તમારી દેશનારૂપી વારી(પ્રાણી) થી પ્રાણીઓનાં કર્મરૂપી પાશ ગળી જાય છે. હે જગન્નાથ ! હું તમને વારંવાર પ્રણામ કરીને એટલું જ યાચું છું કે તમારા પ્રસાદથી તમારે વિષે સમુદ્રના જળની જેમ મારી ભકિત અક્ષય રહે.' એવી રીતે આદિનાથની સ્તુતિ કરી, નમસ્કાર કરી ચક્રવર્તી ભકિત સહિત દેવગૃહની બહાર નીકળ્યા.

પછી વારંવાર શિથિલ કરીને રચેલું કવચ હર્ષથી ઉચ્છવાસ પામેલા અંગમાં તેમણે ધારણ કર્યું. માણિક્યની પૂજાથી દેવપ્રતિમા શીલે તેમ દિવ્ય અને મણિમય એવું કવચ અંગ ઉપર ધારણ કરવાથી તેઓ શોભવા લાગ્યા. બાણે બીજે મુગટ હોય તેવું, મધ્યમાં જિંચુ અને છત્રની જેવું વર્તુલાકાર સુવર્ણ-રત્નનું શિરસ્ત્રાણ તેમણે પહેર્યું. સર્પની જેવા અત્યંત તીક્ષ્ણ બાણોથી ભરેલા બે લાથાં તેમણે પૃથ્થલાગ ઉપર બાંધ્યા અને ઈંદ્ર જેમ ઋતુરોહિત ધનુષ્યને ગ્રહણ કરે તેમ તેમણે શત્રુઓમાં વિષમ એવું કાલપૃથ ધનુષ પોતાના વામ કરમાં ગ્રહણ કર્યું. પછી સૂર્યની જેમ અન્ય તેજસ્વી તેજનો પ્રાસ કરનારા, ભદ્ર

ગજેન્દ્રની જેમ લીલાથી પદન્યાસ આરોપનારા, સિંહની જેમ શત્રુઓને તૃષ્ણ સમાન ગણનારા, સર્પની જેમ દુર્વિષદ દષ્ટિથી ભય આપનારા અને ઈંદ્રની જેમ બંદિરૂપ દેવોએ સ્તુતિ કરેલા ભરતરાજ નિસ્તંદ્ર ગજેન્દ્ર ઉપર આરુઠ થયા.

કદપવૃક્ષની જેમ યાત્રકોને દાન આપતા, હુબ્બર નેત્રવાળા ઈંદ્રની જેમ ચોતરફથી પોતાના સૈન્યને આવેલું ભેતાં, રાજહંસ કમળનાળને ગ્રહણ કરે તેમ એકેક બાણને ગ્રહણ કરતા, વિલાસી રતિવાર્તા કરે તેમ રણની વાર્તા કરતા અને ગગનમધ્યમાં આવેલા સૂર્યની જેવા મોટા ઉત્સાહ અને પરાક્રમવાળા તે બંને ઋષભપુત્રો પોતપોતાના સૈન્યની મધ્યમાં આવ્યા. તે સમયે પોતપોતાના સૈન્યની મધ્યમાં રહેલા ભરત અને બાહુબલિ જંબૂદ્વીપની મધ્યે રહેલા મેરૂ પર્વતની શોભાને ધારણ કરતા હતા. તે બંને સૈન્યના અંતરમાં રહેલી મધ્ય પૃથ્વી નિષધ અને નીલવંત પર્વતના મધ્યમાં રહેલી મહાવિદેહ ક્ષેત્રની ભૂમિ જેવી જણાતી હતી. કદપાંત સમયમાં જેમ પૂર્વ અને પશ્ચિમ સમુદ્ર સામસામા વૃદ્ધિ પામે, તેમ બંને સૈન્ય પંક્તિરૂપે થઈને સામસામા ચાલવા લાગ્યા હતા. સેતુબંધ જેમ જળના પ્રવાહને રોકે, તેમ પંક્તિ બહાર નીકળીને ચાલતા પદ્ધતિઓને રાજના દ્વારપાળો વારતા હતા. તાલવડે એક સંગીતમાં વર્તનારા નાટકીઓની જેમ સુભટો રાજની આજ્ઞાથી સરખાં પગલાં મૂકીને ચાલતા હતા. તે શૂરવીરો પોતાના સ્થાનને ઉલ્લંઘન કર્યા સિવાય ચાલતા હતા, તેથી બંને તરફની સેના બંને એક શરીરવાળી હોય તેમ શોભતી હતી. વીર સુભટો પૃથ્વીને રથના લોહમય મુખવાળા ચક્રોથી ફાડતા હતા, લોહાની કોઠાળી જેવી તીક્ષ્ણ અશ્વોની ખરીઓથી ખોદતા હતા, લોહાના અર્ધ ચંદ્રો હોય તેવી જિંટોની ખરીઓથી ભેદતા હતા, વજ્ર જેવી પાનીવાળા પાયદળથી પુદ્ગતા હતા. હુરમ્ર બાણ જેવી મહિષ અને સાંઠડાઓની ખરીઓથી ખંડન કરતા હતા અને મદ્દગળની જેવા હાથીઓના ચરણથી ચૂર્ણ કરતા હતા. અંધકારના જેવા રજસમૂહથી તેઓ આકાશને આચ્છાદન કરતા હતા અને સૂર્યકિરણ જેવા ચળકતા શાસ્ત્રથી ચોતરફ પ્રકાશ કરતા હતા. પોતાના ઘણા ભારથી તેઓ કૂર્મની પીઠને કલેશ પમાડતા હતા; મહાવરાહની ઉન્નત દાઢને નમાવતા હતા અને શેષનાગની ક્ષ્ણાના આટોપને શિથિલ કરતા હતા. સર્વ દિગ્ગજોને બંને કુખ્બ કરતા હોય તેવા તેઓ જણાતા હતા અને સિંહનાદથી બ્રહ્માંડરૂપ પાત્રને જાંચી રીતે નાદવાણું કરતા હતા, કરાસ્કેટના ઉલ્કેટ અવાજથી બંને બ્રહ્માંડને ફેાડતા હોય તેમ જણાતા હતા, પ્રસિદ્ધ ધ્વજઓના ચિહ્નથી યોગળીને પરાક્રમી પ્રતિવીરોનાં નામ ગ્રહણ કરી તેનું વર્ણન કરતા હતા અને અભિમાની તેમજ શૌર્યશાળી વીરો પરસ્પર યુદ્ધને માટે બોલાવતા હતા. આવી રીતે બંને સૈન્યનાં અગ્રવીરો અગ્રવીરો સાથે એકઠા થયા. મગર મગરની જેમ હાથીવાળા હાથીવાળાની સામે આવ્યા. તરંગ તરંગની જેમ અશ્વો અશ્વોની સામે આવ્યા, વાયુ વાયુની જેમ રથી પુરુષો રથી પુરુષોની સામે આવ્યા અને પર્વતે પર્વતની જેમ પાયદળો પાયદળની સામે આવ્યા. એ પ્રમાણે સર્વ વીરો ભાલા, તરવાર, મુદ્દગર અને દંડ વિગેરે આયુધો પરસ્પર મેળવી ક્રોધ સહિત એક ખીજાની નજીક આવ્યા. તેવામાં ત્રૈલોક્યના નાશની શંકાથી સંજ્ઞમ પામેલા દેવતાઓ આકાશમાં બેઠા થયા અને ‘અરે ! આ બંને ઋષભપુત્રોને પોતાના જ એ હાથની જેમ સામસામે કેમ સંઘર્ષ થાય છે ?’ એમ

વિચારી તેઓએ બંને તરફના સૈનિકોને કહ્યું-“જ્યાં સુધી અમે તમારા બંને પક્ષના મનસ્વી સ્વામીને બોધ કરીએ ત્યાં સુધી કોઈ યુદ્ધ કરે તે તેને ઋષભદેવ-જીની આજ્ઞા છે.” તેઓને ત્રણ જગતના સ્વામીની આજ્ઞા દેવાથી બંને તરફના સૈનિકો બધે ચિત્રમાં આલેખ્યા હોય તેમ સ્થિર થઈ ગયા અને ‘આ દેવતાઓ બાહુબલિની તરફના છે કે ભરતની તરફના છે?’ એમ ચિંતવન કરવા લાગ્યા. કાર્ય નાશ ન પામે અને લોકોનું કલ્યાણ થાય એમ વિચારતા દેવતાઓ પ્રથમ ચક્રીની પાસે આવ્યાં. ત્યાં ‘જ્ય જ્ય’ શબ્દપૂર્વક આશિષ આપીને મંત્રીઓની જેમ યુક્તિપૂર્વક વચનથી પ્રિય બોલનારા દેવતાઓ આ પ્રમાણે બોલ્યા.

“હે નરદેવ ! ઇંદ્ર જેમ પૂર્વદેવ(દૈત્ય) નો જ્ય કરે, તેમ તમે છે ખંડ ભરતક્ષેત્રના સર્વ રાજાઓનો જ્ય કર્યો તે સારું કયું છે. હે રાજેંદ્ર ! પરાક્રમ અને તેજથી સર્વ રાજાકેમ મૃગોમાં શરભની જેવા તમારો પ્રતિસ્પર્ધી કોઈ નથી. જળકુંભનું મથન કરવાથી જેમ માખણની શ્રદ્ધા પૂરાતી નથી તેમ તમારી રણશ્રદ્ધા હજી પૂર્ણ થઈ નથી, તેટલા માટે તમે પોતાના જ્ઞાતાની સાથે યુદ્ધનો આરંભ કર્યો છે; પરંતુ તે પોતાના હાથથી પોતાના જ બીજા હાથને તાડન કરવા જેવું છે. મોટા હાથીને મોટા વૃક્ષની સાથે ગંડ-સ્થળનું ઘર્ષણ કરવામાં તેના ગંડસ્થળની ખુજલી જેમ કારણભૂત છે, તેમ ભાઈની સાથે યુદ્ધ કરવામાં તમારી જીભની ખુજલી એ જ કારણભૂત છે; પરંતુ વનના ઉન્મત્ત હસ્તી-ઓનું તોફાન જેમ વનના ભંગ માટે થાય છે, તેમ તમારી જીભની આ ક્રીડા જગતના પ્રલય માટે થવાની છે. માંસલક્ષી મનુષ્યો ક્ષણિક રસપ્રીતિને માટે જેમ પક્ષીસમૂહનો સંહાર કરે, તેમ તમે ક્રીડામાત્રને માટે આ વિશ્વનો સંહાર શા માટે આરંભ્યો છે? ચંદ્રમાંથી જેમ અગ્નિની વૃષ્ટિ થવી ઉચિત નથી, તેમ જગત્રાતા અને કૃપાળુ ઋષભદેવસ્વામીથી જન્મ પામેલા તમને આ ઉચિત નથી. હે પૃથ્વીરમણ ! સંયમી પુરુષ જેમ સંગથી વિરામ પામે તેમ તમે આ ઘેર સંગ્રામથી વિરામ પામે અને પોતાના સ્થાન પ્રત્યે પાછા બાવો. તમે અત્રે આવ્યા એટલે તમારો નાનો ભાઈ બાહુબલિ સામે આવ્યો છે, પણ તમે પાછા જ્યો એટલે એ પણ પાછા જ્યો, કારણથી જ કાર્યની ઉત્પત્તિ થાય છે. વિશ્વ ક્ષય કરવાના પાપનો પરિહાર કરવાથી તમારું કલ્યાણ થાય, રણનો ત્યાગ થવાથી બંને સૈન્યનું કુશળ થાય, તમારા સૈન્યના ભારથી થયેલા ભૂમિભંગનો વિરામ થવાથી પૃથ્વીના ગર્ભમાં રહેલા ભુવનપતિ વિગેરેને સુખ થાય, તમારા સૈન્યથી થતા મહાનના અભાવથી પૃથ્વી, પર્વતો, સમુદ્રો, પ્રબળનો અને સર્વજંતુઓ ક્ષોભનો ત્યાગ કરો અને તમારા સંગ્રામથી સંભવતા વિશ્વસંહારની શંકારહિત થયેલા સર્વ દેવતાઓ સુખમાં રહો.”

આ પ્રમાણે પક્ષવાદનાં વચનો દેવતાઓ બોલી રહ્યાં, એટલે મહારાજા ભરત મેઘના જેવી ગંભીર ગિરાથી બોલ્યા-“હે દેવતાઓ ! તમારા સિવાય વિશ્વના હિતનાં વચનો કોણ કહે ? ઘણું કરીને લોકો કૌતુક બેવાના ઈચ્છક થઈને આવા કાર્યમાં ઉદ્ધાસી થઈને રહે છે. તમે હિતની ઈચ્છાથી સંગ્રામ ઉત્પન્ન થવાનું જે કારણ કહ્યું છે તે વસ્તુતાએ ભુલું છે; કારણ કે કોઈપણ કાર્યનું મૂળ બધ્યા સિવાય તકથી કોઈ પણ કહેવું તે કહેનાર બૃહસ્પતિ પોતે હોય તે પણ તેનું કહેવું નિષ્ફળ થાય છે. ‘હું બળવંત છું’ એવું

ધારીને મેં સહસા સંગ્રામ કરવાને ઈચ્છ્યું નથી, કારણ કે ધણું તેલ હોય તો તેથી કાંઈ પર્વતને અભ્યંગન કરાતું નથી. છ ખંડ ભરતક્ષેત્રના સર્વ રાજાઓનો વિજય કરનાર મારે અઘાપિ કોઈ પ્રતિસ્પર્ધી છે નહીં એમ નથી, કેમકે શત્રુની જેવા પ્રતિસ્પર્ધી અને જ્ય-અજ્યના કારણભૂત બાહુબલિને મારે વિધિના વશથી જ જાતિલેદ થયેલો છે. પૂર્વે નિંદાથી ભીરુ, લજ્જાળુ, વિવેકી, વિનયી અને વિદ્વાન્ એવો તે બાહુબલિ મને પિતાની જેમ મનાતો હતો, પણ સાઠ હજાર વર્ષે હું દિગ્વિજય કરીને આવ્યો તે પછી હમણાં તે જાણે ખીજે જ થઈ ગયો હોય તેમ હું જોઉં છું. વિયોગમાં ઘણા કાળ ગયો એ જ તેમ થવાનું કારણ જણાય છે. ખાર વર્ષ સુધીના રાજ્યાભિષેકમાં બાહુબલિ આવ્યો નહીં, તેનું કારણ તેનો પ્રમાદ છે એમ મેં તક ક્યો. પછી તેને બોલાવવાને હ્રંત મોકલ્યો, તો પણ તે આવ્યો નહીં; ત્યારે તેમાં મંત્રીઓના વિચારનો દોષ છે એમ હું તક કરતો હતો. હું તેને કોપથી કે લોભથી બોલાવતો નહોતો, પણ જ્યાંસુધી એક રાજા પણ નમ્યા વિનાનો રહે ત્યાંસુધી ચક્ર નગરમાં પ્રવેશ કરતું નથી તેથી શું કરવું? ચક્ર નગરમાં પેસે નહીં અને તે (બાહુબલિ) મને નમે મહી, તેથી તેઓ જાણે પરસ્પર સ્પર્દા કરતા હોય એવું જણાય છે અને હું સંકટમાં આવી પડ્યો છું. એ મારો મનસ્વી ભાઈ એક વાર મારી પાસે આવે અને અતિથિ જેમ પૂજને ગ્રહણ કરે, તેમ મારી પાસેથી ખીજી પૃથ્વી ઈચ્છા-પૂર્વક ગ્રહણ કરે. એક ચક્રના પ્રવેશ સિવાય મારે સંગ્રામ કરવાનું ખીજું કાંઈ પણ કારણ નથી અને તે નહીં નમેલા નાના ભાઈથી મારે કાંઈ પણ માન મેળવવાની ઈચ્છા નથી. ”

દેવતાએ કહ્યું:—“હે રાજન્! સંગ્રામનું કારણ મોટું હોવું જોઈએ; કેમકે આપના જેવા પુરુષોની અદ્ય કારણને માટે આવી પ્રવૃત્તિ સંભવતી નથી. અમે હવે બાહુબલિ પાસે જઈ તેને બોધ કરશું અને યુગના ક્ષયની જેમ આ ધનારા જનક્ષયની રક્ષા કરીશું. કદાપિ તમારી પેઠે તે પણ યુદ્ધનાં ખીજાં કારણો ખતાવશે તો પણ તમારે આવું અધમ યુદ્ધ ન કરવું જોઈએ. મોટા પુરુષોએ તો દષ્ટિ, બાહ અને દંડાદિક ઉત્તમ મુદ્દોથી યુદ્ધ કરવું કે જેથી નિરપરાધી હાથી વિગેરેનો વધ ન થાય.” દેવતાનું આ પ્રમાણે કહેવું ભરત ચક્રવર્તીએ સ્વીકાર્યું, એટલે તેઓ ખીજા સૈન્યમાં બાહુબલિ પાસે ગયા. ‘અહો! આ બાહુબલિ દહ અવષ્ઠભવાળી મૂર્તિથી જ અધૂષ્ય છે.’ એમ વિચારી વિસ્મય પામતા દેવતાઓ તેને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા—

“હે ઋષભનંદન ! હે જગતનેત્રરૂપી ચક્રોરને આનંદકારી ચંદ્ર ! તમે ચિરકાળ જ્ય પામે અને આનંદમાં રહો. સમુદ્રની જેમ તમે કદાપિ મર્યાદાને ઉલ્લંઘતા નથી અને કાયર પુરુષો રણથી ભય પામે તેમ તમે અવર્ણવાદથી ભય પામે તેવા છો. પોતાની સંપત્તિમાં તમે ગર્વરહિત છો, પરંતુ સંપત્તિમાં ઈર્ષ્યારહિત છો, દુર્વિનીત પુરુષોને શિક્ષા કરનારા છો, ગુરુજનોનો વિનય કરનારા છો અને વિશ્વને અલય કરનારા ઋષભસ્વામીના તમે યોગ્ય પુત્ર છે; તેથી આ અપરલોકોનો ઉચ્છેદ કરવાના કાર્યમાં પ્રવર્તાવું તમને યુક્ત નથી. તમારા જ્યેષ્ઠ ભાઈ ઉપર આ ભયંકર આરંભ કર્યો છે તે તમને ઘટિત નથી અને અમૃતથી જેમ મૃત્યુ સંભવિત નથી તેમ તમારાથી એવું સંભવતું પણ નથી. આટલાથી હજી કાંઈ બગડ્યું નથી, માટે ખલ પુરુષની મૈત્રી જેવો આ યુદ્ધનો આરંભ તમે છોડી દો. હે વીર ! મંત્રોથી મોટા સર્પોને પાછા વાળવાની જેમ તમારી આજ્ઞાથી આ વીર મુલદોને યુદ્ધના વેગમાંથી પાછા વાળો અને તમારા મોટાભાઈ ભરતરાજની પાસે જઈ

તેમને વશ થાઓ. તેમ કરવાથી તમે 'શક્તિવાન્ છતાં વિનયી થયા' એવી પ્રશંસાને પાત્ર થશો. ભરતરાજ્યે ઉપાર્જિત કરેલા છ ખંડ ભરતક્ષેત્રને તમે સ્વે-પાર્જિતની પેઠે લોગવો, કારણ કે તમારા બંનેમાં કાંઈ અંતર નથી." એમ કહી મેઘની પેઠે તેઓ વિરામ પામ્યા એટલે બાહુબલિ કાંઈકે હસીને ગંભીર વાણીથી બોલ્યા—“ હે દેવતાઓ ! અમારા વિગ્રહને હેતુ તત્ત્વથી જાણ્યા સિવાય તમે પોતાના સ્વચ્છ દિલથી આ પ્રમાણે કહો છો. તમે પિતાજીના ભક્ત છો અને અમે તેમના પુત્રો છીએ; એવા આપણા સંબંધથી તમે આવી રીતે કહો છો તે યુક્ત છે. પૂર્વે દીક્ષા સમયે અમારા પિતાજીએ યાચકોને સુવર્ણાદિક આપ્યું તેમ અમને અને ભરતને દેશ વહેંચી આપ્યા હતા. હું તો મને આપેલા દેશથી સંતુષ્ટ થઈ રહ્યો હતો, કેમકે ફક્ત ધનને વાસ્તે પર-દ્રોહ કોણ કરે ? પરંતુ સમુદ્રમાં જેમ મોટા મત્સ્ય નાના મત્સ્યને ગળી જાય, તેમ ભરતક્ષેત્રરૂપ સમુદ્રમાં સર્વ રાજ્યોનાં રાજ્યોને તે ભરત ગળી ગયો. પેટભરો માણસ જેમ લોજનથી અસંતુષ્ટ રહે તેમ તેટલાં રાજ્યોથી પણ અસંતુષ્ટ રહેલા તેણે પોતાના નાના ભાઈઓનાં રાજ્યો ખુંચવી લીધાં. જ્યારે નાના ભાઈઓ પાસેથી પિતાજીએ આપેલા રાજ્યો તેણે ખુંચવી લીધાં, ત્યારે પોતાનું શુરૂપણું તેણે પોતાની મેળે જ ખોયું છે. શુરૂપણું વયમાત્રથી નથી, પણ તેવા આચરણથી છે. ભાઈઓને રાજ્યથી દૂર કરીને તેણે શુરૂપણું આચરણ બતાવી આપ્યું છે ! સુવર્ણની બુદ્ધિથી પિત્તળની જેમ અને મણિની બુદ્ધિ કાચને ગ્રહણ કરવાની જેમ જાંતિ પામેલા મેં આટલા વખત સુધી તેને શુરૂબુદ્ધિથી જોયો હતો. પિતાએ અથવા વંશના કોઈ પણ પૂર્વપુરુષે કોઈને પૃથ્વી આપી હોય તો તે નિરપરાધી હોય ત્યાં સુધી તેને અદ્ય રાજ્યવાળો રાજા પણ પાછી હરી લે નહીં, તો એ ભરત કેમ હરે ? નાના ભાઈઓનું રાજ્યહરણ કરીને નિશ્ચયે એ લગભગ પામ્યો નહીં, તેથી હવે જ્યની ઈચ્છાથી મારા રાજ્યને માટે મને પણ બોલાવે છે. વહાણ જેમ સમુદ્રને ઉતરી અંતે જતાં કોઈ તટના પર્વત સાથે અથડાય, તેમ સર્વ ભરતક્ષેત્રને જય કરી તે મારી સાથે અથડાણો છે. લુપ્થ, મર્યાદા રહિત અને રાક્ષસની જેવા નિર્દય તે ભરતને મારા નાના ભાઈઓએ લગભગથી લગ્યો નહીં, તો હું તેના કયા શુભથી તેને વશ થાઉં ? હે દેવતાઓ ! તમે સલાસદની જેમ મધ્યસ્થ થઈને કહો. એ ભરત પોતાના પરાક્રમથી મને વશ કરવા ધારે છે તો ભલે કરે, ક્ષત્રિયોનો એ સ્વાધીન માર્ગ છે, એમ છતાં પણ વિચારીને જો તે પાછો ચાલ્યો જાય તો ભલે કુશળપણે જાય ! હું એના જેવો લુપ્થ નથી કે પાછા જનારા તેને કાંઈ અડચણ કરું. એનું આપેલું સર્વ ભરતક્ષેત્ર હું લોગવું એ કેમ બને ? શું કેશરીસિંહ ક્યારે પણ કોઈનું ભક્ષણ કરે ? ન જ કરે. એને ભરતક્ષેત્ર લેતાં સાંઠે હજાર વર્ષ થયાં છે, પણ હું જો તે લેવાની ઈચ્છા કરું તો તત્કાળ ગ્રહણ કરું, પરંતુ એટલા બધાં વર્ષોના પ્રયાસથી તેને પ્રાપ્ત થયેલા ભરતક્ષેત્રના વૈભવને ધનવાહનના ધનની જેમ હું ભાઈ થઈને કેમ ગ્રહણ કરું ? જાતિકવળથી હસ્તીની જેમ જો આ વૈભવથી ભરત અંધ થઈ ગયો હોય તો તે સુખેથી રહેવાને સમર્થ નથી. તેના વૈભવને હું હરણ કરેલો જ બેઉ છું, પણ અનિચ્છાથી જ મેં વૈભવની ઉપેક્ષા કરી છે. આ વખતે જાણે મને આપવાના જ માનરૂપ હોય તેવા તેના અમાત્યો ભંડાર, હસ્તી, અશ્વાદિ અને યશ મને અર્પણ કરવાને માટે

૧. મહત્તી કે અમેલીના પુષ્પથી, લતાથી અથવા જમણા ખાવાથી હરતી જેમ મહાંધ થઈ જાય તેમ.

જ તે ભરતને અહીં લાવેલા છે, માટે હે દેવતાઓ ! તમે જો તેના હિતાકાંક્ષી હો તે તેને યુધ્ધથી વારો, એ યુદ્ધ નહીં કરે તો હું કદાપિ યુધ્ધ કરીશ નહીં ”

મેઘની ગર્જના જેવા તેના આવાં ઉત્કટ વચનો સાંભળીને વિસ્મય પામેલા દેવતાઓ તેને ફરી કહેવા લાગ્યા—‘ એક તરફ ચક્રી પોતાને યુધ્ધ કરવાનું કારણ ચક્રનો નગરમાં અપ્રવેશ ખતાવે છે, તેથી તે ગુરૂથી પણ અનુત્તર કરવાને અને નિરોધ કરવાને અશક્ય છે અને બીજી તરફ તમે ‘યુદ્ધ કરનારની સાથે જ હું યુદ્ધ કરીશ’ એમ કહો છો તેથી ઈંદ્ર પણ તમને યુદ્ધ અટકાવવાને અશક્ય છે. તમે બંને ઋષભસ્વામીના દ્વંદ્વ સંસર્ગથી શોભો છો, મહાબુદ્ધિવાળા છો, વિવેકી છો, જગતના રક્ષક છો અને દયાળુ છો; તોપણ જગતના ભાગ્યનો ક્ષય થવાથી આ યુદ્ધનો ઉત્પાત પ્રાપ્ત થયો છે, તથાપિ હે-વીર ! પ્રાર્થના પૂર્ણ કરવામાં કંદપવૃક્ષ સમાન એવા તમને અમે પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે તમારે ઉત્તમ યુધ્ધ કરવું, અધમ યુદ્ધ કરવું નહીં, કેમકે ઉચ્ચ તેજવાળા તમે બંને ભાઈઓના અધમ યુદ્ધમાં ઘણા લોકોનો પ્રલય થાનાથી અકાળે પ્રલયકાળ થયો ગણ્યારો; માટે તમારે દષ્ટિ વગેરે યુદ્ધથી યુદ્ધ કરવું યુક્ત છે; તેથી તમારા પોતાના માનની સિદ્ધિ થશે અને લોકોનો પ્રલય નહીં થાય. ’ બાહુબલિએ એ પ્રમાણે કબૂલ કર્યું, એટલે તેમનું યુદ્ધ જોવાને નગરના લોકની જેમ દેવતાઓ નજીકમાં જ ઊભા રહ્યા.

પછી બાહુબલિની આજ્ઞાથી એક બળવાન પ્રતિહાર હાથી ઉપર બેસી ગજની પેઠે ગર્જના કરી પોતાના સૈનિકોને કહેવા લાગ્યો—“ હે વીર સુભટો ! ચિરકાળથી ચિંતવતા તમને વાંછિત પુત્રલાભની જેમ સ્વામીનું કાર્ય પ્રાપ્ત થયું હતું; પરંતુ તમારા અલ્પ પુશ્યને લીધે આપણા બળવાન રાજ્યને દેવતાઓએ ભરતની સાથે દ્રંદ્ર યુદ્ધ કરવાને પ્રાર્થના કરી છે. સ્વામી પોતે પણ દ્રંદ્ર યુદ્ધને ઈચ્છે છે, તેમાં વળી દેવતાઓએ પ્રાર્થના કરી એટલે શું કહેવું ? માટે ઈંદ્રની જેવા પરાક્રમી મહારાજ બાહુબલિ તેમને રણસંગ્રામનો નિષેધ કરે છે. દેવતાઓની જેમ તમે પણ તટસ્થ રહીને હસ્તીમંદલની જેવા એકાંગમંદલ એવા આપણા સ્વામીને યુદ્ધ કરતાં જુઓ અને વક્ર થયેલા શરોની જેમ તમારા રથ, ઘોડા અને પરાક્રમી હાથીઓને પાછા વાળો. સર્પોને કંડીઆમાં નાખવાની જેમ તમારા ખરૂં મ્યાનમાં નાખો, હાથીની શુંદ જેવા તમારા મદ્ગરોને હાથમાંથી છોડી દો, લલાટથી બ્રહ્મકીની જેમ તમારા ધનુષ્યની પણ્છી ઉતારો, લંડારમાં દ્રવ્ય નાખવાની જેમ તમારાં બાણોને ભાથામાં નાખો અને મેઘ જેમ વીજળીને સંવરી લે તેમ તમારા શલ્યને સંવૃત કરો.”

પ્રતિહારની વજના નિર્દોષ જેવી ગિરાથી ધૂલિત થયેલા બાહુબલિના સૈનિકો માંહો-માંહે આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યા—“અહો ! ધનાર યુદ્ધથી વલ્લિકેની પેઠે ભય પામેલા અને બાણે ભરતપતિના સૈનિકો પાસેથી લાંચ મેળવી હોય એવા તથા બાણે પૂર્વ જન્મનાં આપણા વૈરી હોય તેવા, અકસ્માત આવેલા આ દેવતાઓએ સ્વામીને પ્રાર્થના કરી અમારો યુદ્ધોત્સવ અટકાવ્યો. અરે ! લોજન કરવા માટે બેઠેલા પુરૂષની આગળથી જેમ લોજન હરી લે, લાડ કરવાને જતા મનુષ્યના ખોળામાંથી જેમ પુત્રને હરી લે, કુવામાંથી નીકળતા પુરુષના હાથમાંથી જેમ અવલંબન આપનારી દોરી ખેંચી લે, તેમ અમારા આવેલા રણોત્સવને દેવે હરી લીધો. ભરતરાજની જેવો બીજો કોણ શત્રુ મળશે કે જેની સાથેના સંગ્રામમાં આપણે મહારાજ બાહુબલિના અનુષ્ઠી થઈશું ? પિત્રાઈઓ, ચોર અને પિતાને

ઘરે રહેનારી પુત્રવતી સ્ત્રીનીં પેઠે આપણે શ્રેયઃદા આહુબલિનું દ્રવ્ય લીધું અને અરણ્યવૃક્ષોનાં પુષ્પની સુગંધની જેમ આપણા આહુદંડનું વીર્યવ્યર્થ ગયું ! નપુંસક પુરૂષે કરેલા સ્ત્રીઓના સંગ્રહની જેમ આપણે શસ્ત્રસંગ્રહ નકામો થયો અને પોપટો કરેલા શાસ્ત્રાભ્યાસની જેમ આપણે શાસ્ત્રાભ્યાસ વ્યર્થ ગયો ! તાપસોના પુત્રોએ મેળવેલું કામશાસ્ત્રનું પરિજ્ઞાન જેમ નિષ્ફળ થાય છે, તેમ આપણે ગ્રહણ કરેલું પદ્ધતિપણું નિષ્ફળ થયું ! હતબુદ્ધિવાળા આપણે હાથીઓને મારાભ્યાસ કરાવ્યો અને ઘોડાઓને શ્રમજન્ય કરાવ્યો તે વ્યર્થ કરાવ્યો ! શરદ્ધતુના મેઘની જેમ આપણે શ્રેયઃદા વિકટ કટાક્ષ કર્યાં ! સામગ્રીદર્શકોની જેમ આપણી તયારીઓ વ્યર્થ થઈ અને યુદ્ધદોહદ નહીં પૂરાવાથી આપણું અહંકાર ધારણ કરવાપણું નિષ્ફળ થયું.”

આવી રીતે ચિન્તવતા તેઓ ખેદરૂપ ઝેરથી ગભીર થઈ કુટકાર કરનારા સર્પોની જેમ સીંકાર કરતા પાછા ફર્યા. ક્ષાત્રવતરૂપી દ્રવ્યવાળા ભરતરાજએ પણ સમુદ્ર જેમ ભરતીને પાછી વાળે તેમ પોતાની સેનાને પાછી વાળી. પરાક્રમી ચક્રવર્તીએ પાછા વાળેલા સૈનિકો પગલે પગલે એકઠા થઈને વિચાર કરવા લાગ્યા કે—“આપણા સ્વામિ ભરતે મંત્રીના મિષથી વૈરીની જેવા કયા મંત્રીના વિચારથી બે આહુથી જ થનારું દંદ યુદ્ધ માન્ય કર્યું ? છાશના ભોજનની જેમ સ્વામીએ એવો સંગ્રામ કબૂલ કર્યો ત્યારે હવે આપણું શું કામ રહ્યું ? છ ખંડ ભરતક્ષેત્રના રાજ્યો સાથેના રણ સંગ્રામમાં શું આપણે કોઈને પણ આકાંઠ કર્યો નથી, કે જેથી આજે આપણને યુદ્ધથી વારે છે ? જ્યારે પોતાના સુભટો નાસી જાય, છતાંય કે મરાઈ જાય ત્યારે જ સ્વામીએ યુદ્ધ કરવું જોઈએ, કારણ કે રણની ગતિ વિચિત્ર છે. જો એક આહુબલિ સિવાય બીજા કોઈ શત્રુ હોત તો યુદ્ધમાં કદાપિ આપણે આપણા સ્વામીના જય વિશે સંશય લાવીએ નહીં; પણ બળવંત આહુબલિ સાથે યુદ્ધમાં વિજય કરવાની ઈર્ષ્યને પણ શંકા થાય તો બીજા શું માત્ર ? ! મોટી નદીના પૂરની જેમ દુઃસહ વેગવાળા તે આહુબલિ સાથે પ્રથમ યુદ્ધ કરવું તે સ્વામીને ઘટે નહીં. પ્રથમ અમે યુદ્ધ કર્યા પછી જ સ્વામીને યુદ્ધમાં જવું યુક્ત છે; કેમકે “પ્રથમ અશ્વદમ” પુરૂષોએ દમન કરેલા અશ્વ ઉપર જ બેસાય છે.” આવી રીતે માંહો-માંહે વાતો કરતા પોતાના વીર પુરૂષોને જોઈ ઈગિતાકારથી તેમના લાવને જાણે ચક્રીએ તેમને ખોલાવી કહ્યું—“હો વીર પુરૂષો ! અંધારારનો નાશ કરવામાં જેમ સૂર્યના કિરણો અગ્રેસર છે, તેમ શત્રુઓનો નાશ કરવાને તમે મારા અગ્રેસર છો. અગાધ ખાધમાં પડીને હાથી જેમ કિલ્લા સુધી આવી શકે નહીં, તેમ તમે યોદ્ધા છતાં કોઈ શત્રુ મારી ઉપર આવ્યો નથી. અગાઉ કોઈ વખત તમે મારું યુદ્ધ જોયું નથી તેથી તમને વ્યર્થ શંકા થાય છે. કારણ કે ભક્તિ અસ્થાને પણ ભયની શંકા કરાવે છે; માટે હો વીર સુભટો તમે સૌ એકઠા થઈ મારી ભુજનું બળ જુઓ, જેથી રોગના ક્ષયથી ઔષધ સંગંધી શંકા નાશ પામે તેમ તલ્કાળ તમારી શંકા નાશ પામશે, એમ કહી ચક્રીએ સેવકપુરૂષો પાસે ઘણા વિસ્તીર્ણ અને ગંભીર ખાટો ખોદાવ્યો. પછી ક્ષિણ સમુદ્રના તીર ઉપર જેમ સહ્ય પર્વત રહે તેમ તે ખાડાના તટ ઉપર ભરતેશ્વર બેઠા અને વડના વૃક્ષને લટકતી લાંબી વડવાઈઓની જેમ ભરતેશ્વરે પોતાના ડાબા હાથ ઉપર મજબૂત સાંકળો ઉપરાઉપરી

૧. સંગ્રામ કરવાનો—સંગ્રામમાં સ્થિર રહેવાનો અર્થમાસ. ૨. ઘોડાઓને ચાલ શિખવનારા—ઉસ્તાદ.

ખાંધી. કિરણોથી જેમ સૂર્ય શોભે અને લતાઓથી જેમ વૃક્ષ શોભે, તેમ એવી એક હજાર શૂંખલાથી મહારાજ શોભવા લાગ્યા. પછી તેઓએ સર્વ સૈનિકોને કહ્યું—‘હિ વીરો ! બળદો જેમ શકતને ખેંચે તેમ તમે બળ અને વાહન સહિત નિર્ભયપણે મને ખેંચો. તમારા સર્વના એકત્ર બળથી ખેંચીને મને આ ખાડામાં પાડી નાખો. મારી ભુજના બળથી પરીક્ષા કરવા માટે તમારે ‘સ્વામીની અવજ્ઞા યશે’ એમ વિચારી છળ ન કરવો. મેં આલું દુઃસ્વપ્ન જોયું છે તેથી તેનો તમે નાશ કરો; કારણ કે સ્વપ્નને પોતે જ સાર્થક કરનારથી સ્વપ્ન નિષ્ફળ થાય છે.’ આવી રીતે ચક્રીએ વારંવાર આદેશ કરેલા સૈનિકોએ તેમ કરવું માંડમાંડ સ્વીકાર્યું; કારણ કે સ્વામીની આજ્ઞા બળવાનુ છે પછી દેવ અને અસુરોએ જેમ મંદરાચળ પર્વતને ખેંચાવાના નેત્રા(દોરડા) રૂપ થયેલા સર્પોને ખેંચ્યા હતા, તેમ સર્વ સૈનિકો ચક્રીની ભુજાએ ખાંધેલી શૂંખલા ખેંચવા લાગ્યા. ચક્રીની ભુજા સાથેની લાંબી શૂંખલાઓમાં તેઓ લગ્ન થયા, એટલે જાંચા વૃક્ષના શાખાશ્રમાં રહેલા વાંદરાની જેવા તેઓ શોભવા લાગ્યા. પર્વતને લેદનારા હાથીઓની જેમ પોતાને ખેંચનારા સૈનિકોની ચક્રવર્તીએ કૌતુક જોવા માટે થોડીવાર ઉપેક્ષા કરી. પછી મહારાજએ તે હાથ પોતાની છાતી સાથે અથડાવે એટલે હાથ ખેંચવાથી પંકિતબંધ ખાંધેલી ઘટીમાલાની જેમ તેઓ સર્વ એક સાથે પડી ગયા. તે વખતે ખજુરરુપ રૂળથી ખજુરવું વૃક્ષ શોભે તેમ ભટકતા એવા સૈનિકોથી ચક્રવર્તીની ભુજા શોભવા લાગી. પોતાના સ્વામીના એવા બળથી હર્ષ પામેલા સૈનિકોએ તેમની ભુજાની શૂંખલાઓને પૂર્વે કરેલી દુઃશંકાની જેમ તસ્ત છોડી દીધી.

પછી ગાયન કરનાર માણસ જેમ પ્રથમ યોલેલા ઉદ્દાહને ફરીથી ગ્રહણ કરે, તેમ ચક્રવર્તી હાથી ઉપર બેસી રણભૂમિમાં આવ્યા. ગંગા અને યમુનાની વચમાં જેમ વેદિકોને ભાગ શોભે તેમ બંને સેનાની મધ્યમાં વિપુલ ભૂમિતળ શોભતું હતું. તે વખતે જગતનો સંહાર અટકવાથી હર્ષ પામીને બાણે કોઈએ પ્રેરેલ હોય તેમ પવન પૃથ્વીની રજને ધીમે ધીમે દ્રર કરવા લાગ્યો. સમવસરણની ભૂમિની જેમ તે રણભૂમિ ઉપર ઉચિતને બાણનારા દેવતાઓ સુગંધી જળની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા અને મંત્રિક પુરુષો મંડળની ભૂમિમાં વરસાવે તેમ વિકસિત પુષ્પો તે રણભૂમિમાં તેઓએ વરસાવ્યાં. પછી કુંજરની જેમ ગર્જના કરતા બંને રાજકુંવરોએ હસ્તી ઉપરથી ઉતરી રણભૂમિમાં પ્રવેશ કર્યો. તે વખતે મહાપરાક્રમવાળા અને લીલાથી ચાલનારા તેઓ પગલે પગલે કૂર્મેન્દ્રને પ્રાણસંશય પમાડવા લાગ્યા.

તેમણે પ્રથમ દષ્ટિયુદ્ધ કરવું એવી પ્રતિજ્ઞા કરી અને બાણે ખીબા ચક્રને ઈશાન ઈંદ્ર હોય તેમ અનિમેષ નેત્ર કરી તેઓ સામસામા ઊભા રહ્યા. રકતનેત્રવાળા બંને વીરો સન્મુખ રહીને એક ખીબના મુખ સામું જોતા હતા. તે વખતે સાયંકાળે સામસામા રહેલા સૂર્ય, ચંદ્રની જેવા તેઓ શોભતા હતા. ધ્યાન કરનારા યોગીઓની જેમ ઘણા વખત સુધી નિશ્ચળ લોચન કરીને બંને વીરો સ્થિર રહ્યા. છેવટે સૂર્યના કિરણોથી આકાંત થયેલા નીલકમલની પેઠે ઋષભસ્વામીના ન્યેષ્ટ પુત્ર ભરતનાં નેત્ર મીચાઈ ગયાં અને છ ખંડ ભરતનો જય કરવાથી થયેલી મોટી કીર્તિ મહારાજ ભરતનાં નેત્રોએ પાણી મૂકવાની પેઠે અશ્રુજળના મિષથી મૂકી દીધી હોય તેમ જણાયું. પ્રાતઃકાળે વૃક્ષો ધૂન્ને તેમ મસ્તક ધુણાવતા દેવતાઓએ તે વખતે બાહુબલિ ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. સૂર્યોદય વખતે પક્ષીઓની

પેઠે, બાહુબલિનો વિજય થવાથી સોમજશાદિ વીરોએ મોટા હુર્ષથી કોલાહલ કર્યો. ક્રીતિ-
રૂપી નર્તકીએ બાહુ નૃત્યનો આરંભ કર્યો હોય તેમ ઉદત થયેલા બાહુબલિના સૈનિકોએ
જયવાણ્વ વગાડ્યાં. ભરતરાયના સુભટો બાહુ મૂર્ચ્છા પામ્યા હોય, બાહુ સૂતા હોય અથવા
બાહુ રોગાતુર હોય તેમ મંદ પરાક્રમી થયા. અંધકાર અને પ્રકાશવાળા મેરુપર્વતના
બંને પાસાની જેમ બંને સૈન્યો ખેદ અને હુર્ષથી યુક્ત થયા. તે સમયે બાહુબલિએ
ચક્રીને કહ્યું- 'હું કાકતાલીય ન્યાયની પેઠે જીત્યો છું એમ ન બોલશો; જો તમારા મનમાં
એમ હોય તો વાણીથી પણ ચુદ્ધ કરો.' બાહુબલિનું એવું કથન સાંભળી પગથી ચંપાયેલા
સર્પની પેઠે અમર્ષયુક્ત થયેલા ચક્રીએ કહ્યું- 'એ રીતે પણ ભલે તમે જીતવાળા થાઓ !'

પછી ઇશાન ઇન્દ્રનો વૃષભ નાદ કરે 'સૌધર્મ' ઇન્દ્રનો હસ્તી ગર્જના કરે અને મેઘ
જેમ સ્તનિત શબ્દ કરે, તેમ ભરતરાબ્દએ મોટો સિંહનાદ કર્યો. મોટી નદીના બંને
બાજુના તટમાં જળના પૂરની જેમ તે સિંહનાદ આકાશમાં ચોતરફ વ્યાપી ગયો અને
બાહુ ચુદ્ધ બેવા આવેલા દેવતાઓના વિમાનને પાડતો હોય, આકાશમાંથી શ્રદ્ધ, નક્ષત્ર
અને તારાનો બાહુ ભ્રંશ કરતો હોય, કુળપર્વતોનાં ઊંચાં શિખરોને ચલાયમાન કરતો
હોય અને જળરાશિના જળને બાહુ ઉછાળતો હોય તેવો તે નાદ જણાવા લાગ્યો. તે
સિંહનાદ સાંભળવાથી દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા પુરુષો શુરુની આજ્ઞા ન માને તેમ રથના ઘોડાઓ
રાશને પણ ન ગણુવા લાગ્યા; પિશુન લોકો સદ્વાણીને ન માને તેમ હસ્તીઓ અંકુશને
ન માનવા લાગ્યા; કંઈ રોગવાળા કડવા પદાર્થને ન બાહુ તેમ ઘોડાઓ લગામને ન બાહુવા
લાગ્યા; વિટપુરુષો લગ્નને ગણે નહીં તેમ ઊંટો નાસિકાની નાથને ગણુવા લાગ્યા નહીં
અને ભૂતાવિષ્ટની જેમ ખચ્ચરો પોતાની ઉપર પડતા આબખાઓના પ્રહારને પણ માનવા
લાગ્યા નહીં એ પ્રમાણે ભરતચક્રીએ કરેલા સિંહનાદથી ત્રાસ પામીને કોઈ સ્થિર રહી
શક્યું નહીં. તે પછી બાહુબલિએ ઘણો ભયંકર સિંહનાદ કર્યો. તે અવાજ સાંભળીને સર્પો,
નીચે ઉતરતા ગરૂડની પાંખના અવાજની બુદ્ધિથી પાતાળમાંથી પણ પાતાળમાં પેસી
જવાને ઇચ્છતા હોય તેવા થઈ ગયા. સમુદ્રની મધ્યમાં રહેલા જળજંતુઓ તે સિંહનાદ
સાંભળવાથી સમુદ્રમાં પ્રવેશ થયેલા મંદરાચલના મંથન શબ્દની શંકાથી ત્રાસ પામવા
લાગ્યા, કુળપર્વતો તેને સાંભળીને વારંવાર ઇંદ્રે મૂકેલા વજ્રના શબ્દના ભ્રમથી પોતાના
ક્ષયની આશંકા કરીને કંપવા લાગ્યા, મૃત્યુલોકવાસી સર્વ મનુષ્યો તે શબ્દ સાંભળી, કલ્પાંત
કાળે પુંકરાવર્તે મૂકેલા વિદ્યુત્કવનિના ભ્રમથી પૃથ્વી ઉપર આમતેમ આળોટવા લાગ્યા.
અને દેવતાઓ દુઃશ્રવ શબ્દ સાંભળી અકાળે પ્રાપ્ત થયેલા દૈત્યોના ઉપદ્રવ સંબંધી
કોલાહલના ભ્રમથી આકુળવ્યાકુળ થવા લાગ્યા. એ દુઃશ્રવ સિંહનાદ બાહુ લોકનાલિકાની
સાથે સ્પર્શ કરતો હોય તેમ અધિક અધિક વધવા લાગ્યો. બાહુબલિનો સિંહનાદ સાંભળીને
ભરતરાબ્દએ ફરીથી મૃગલીની જેમ દેવતાઓની સ્ત્રીઓને ત્રાસ પમાડનારો સિંહનાદ
કર્યો. બાહુ મધ્યલોકને ક્રીડાવડે ભય કરનારા હોય તેમ ચક્રી અને બાહુબલિએ અનુક્રમે
સિંહનાદો કર્યા. તેમ કરતાં કરતાં અનુક્રમે હાથીની શુંઠની જેમ અને સર્પના શરીરની
જેમ ભરતરાબ્દના સિંહનાદનો શબ્દ ન્યૂન થતો ગયો અને નદીના પ્રવાહની પેઠે તેમજ
સળગનના રનેહની પેઠે બાહુબલિનો સિંહનાદ અધિક અધિક વધતો ગયો. એવી રીતે
શસ્ત્ર સંબંધી વાગ્ચુદ્ધમાં પણ વાહી જેમ પ્રતિવાદીને જીતે, તેમ વીર બાહુબલિએ
ભરતરાબ્દને જીતી લીધા.

પછી બાહુયુદ્ધને માટે એ બંને બાંધવો બદકક્ષ હાથીઓની જેમ બદ્ધપરિકર થયા. તે વખતે ઉછળેલા સમુદ્રની જેમ ગર્જના કરતો બાહુબલિનો સુવર્ણની છડીને ધારણ કરનારો મુખ્ય પ્રતિહાર બોલ્યો—

“ હે પૃથ્વી ! વજ્રના ખીલા જેવા પર્વતોને અવલંબન કરી અને સર્વ બળને આશ્રય કરી તું સ્થિર થા. હે નાગરાજ ! ચોતરફથી પવનને ગ્રહણ કરીને તેમજ તેનું રૂંધન કરીને પર્વતની જેમ દૃઢ થઈ તમે પૃથ્વીને ધારણ કરો. હે મહાવરાહ ! સમુદ્રના કાંઠવમાં આળોટી પૂર્વશ્રમને દૂર કરી પુનઃ તાલે થઈ પૃથ્વીને ઉત્સંગમાં રાખ. હે કૂર્મ ! તારા વજ્રની જેવા અંગને ચોતરફથી સંકોચી, પૃથ્થ દૃઢ કરી પૃથ્વીને વહન કર. હે દિગ્ગભે ! પૂર્વની જેમ પ્રમાદથી અથવા મદથી નિદ્રાને ન ધારણ કરતાં સર્વ રીતે સાવધાન થઈને વસુધાને ધારણ કરો, કારણ કે આ વજ્રસાર બાહુબલિ વજ્રસાર બાહુવટે ચક્રીની સાથે મહાયુદ્ધ કરવાને ઊઠે છે.”

પછી તત્કાળ વીજળીના પાતથી તાડિત થયેલા પર્વતના શબ્દની જેવા એ બંને મહામહલો પરસ્પર પોતાના હાથને આસ્કેટ કરવા લાગ્યા. લીલાથી પદ્મયાસ કરતા અને કુંડળને ચલિત કરતા તેઓ સામસામા ચાલવા લાગ્યા. તે વખતે બાણે ધાતકીખંડથી આવેલ બંને બાણ સૂર્ય-ચંદ્રવાળા બે ક્ષુદ્રમેરુ હોય તેવા તેઓ જણાવા લાગ્યા. બે બળવાન હસ્તીઓ મદમાં આવી પોતાના હાંતને સામસામા ભટકાવે, તેમ તેઓ બંને પોતાના હાથ પરસ્પર ભટકાવવા લાગ્યા. ક્ષણવાર જોડાઈ જતા અને ક્ષણવાર જૂદા પડતા તે બંને વીરો બાણે ઉદ્ડ પવને પ્રેરેલા બે મોટા વૃક્ષો હોય તેવા હતા. દુર્દિનમાં ઉન્મત્ત થયેલા સમુદ્રની જેમ તેઓ ક્ષણવારમાં ઉછળતા હતા અને ક્ષણવારમાં નીચે પડતા હતા. બાણે સ્નેહથી હોય તેમ ક્રોધથી દોડીને તે બંને મહાબુલે અંગે અંગેથી એક બીજાને દબાવીને આલિંગન કરતા હતા અને કર્મના વશથી પ્રાણીની જેમ યુદ્ધવિજ્ઞાનને વશ થઈને તેઓ કોઈ વખત નીચા અને કોઈ વખત ઊંચા જતા હતા. જળમાં રહેલા મત્સ્યની જેમ વેગથી વારંવાર પરિવર્તન થયા કરવાથી તેઓને જ્ઞેનારા લોકો આ નીચે કે આ ઊંચે એમ બાણી શકતા નહોતા. મોટા સર્પની જેમ તેઓ એક બીજાને બંધનરૂપ થઈ જતા હતા અને ચપળ વાનરોની જેમ પાછા તત્કાળ છૂટા પડી જતા હતા. વારંવાર પૃથ્વી ઉપર આળોટવાથી તે બંને ધૂલિધૂસર થઈ ગયા, તેથી બાણે ધૂલિમદવાળા હસ્તી હોય તેવા જણાતા હતા. ચાલતા પર્વતની જેવા તેઓનો ભાર સહન ન કરી શકવાથી, પૃથ્વી તેમના ચરણ-ધાતકના અવાજના મિષથી બાણે રાડો પાડતી હોય તેવી જણાતી હતી. છેવટે ક્રોધ પાયેલા અને તીવ્ર પરાક્રમવાળા બાહુબલિએ, શરભ જેમ હાથીને ગ્રહણ કરે તેમ પોતાના હાથથી ચક્રીને ગ્રહણ કર્યા અને હાથી શુંદવટે પશુને ઉડાડે તેમ તેને આકાશમાં ઉડાડ્યા. અહો ! બળવંતોમાં પણ બળવંતનો સર્ગ (ઉત્પત્તિ) નિરવધિ છે. ધનુષથી બાણની જેમ અને ચંત્રથી છોડેલા પાષાણની જેમ ભરતરાબ ગગનમાર્ગે ધણે દૂર ગયા. ઈંદ્રે મૂકેલા વજ્રની જેમ ત્યાંથી નીચે પડતા ચક્રીથી ભય પામીને સંઆમદર્શી સર્વ ખેચરો પલાયમાન થઈ ગયા અને બંને સેનામાં તે વખતે હાહાકાર થઈ રહ્યો; કારણ કે મોટા પુરુષોને આપત્તિ આવતાં કોને દુઃખ ન થાય ? તે વખતે બાહુબલિ ચિંતા કરવા

લાગ્યા કે 'અરે ! મારા બળને ધિક્કાર છે, મારા બાહુને ધિક્કાર છે, સહસ્રા કામ કરનારા એવા મને ધિક્કાર છે, અને આવા કૃત્યની ઉપેક્ષા કરનારા બંને રાજ્યના મંત્રીઓને પણ ધિક્કાર છે; અથવા આવી નિંદા કરવાની હાલ શી જરૂર છે ? હમણાં તો ન્યાંસુધીમાં આ મારો અગ્રબંધુ પૃથ્વીપીઠ ઉપર પડીને કણકણ વિશીર્ણુ થઈ ન બચ ત્યાં સુધીમાં આકાશ-માંથી પડતાં તેને હું ઝીલી લઉં. એમ વિચારી તેણે પોતાની બંને ભૂખ પસારી, તેને નીચે શમ્યારૂપ કરી. ઊર્ધ્વબાહુ કરીને રહેલા વ્રતપુરુષની જેમ ઊંચા હાથ કરીને રહેલા બાહુ-બલિ, ક્ષણવાર સૂર્ય સન્મુખ જોઈ રહેનાર તપસ્વીની પેઠે ભરતની સન્મુખ જોઈ રહ્યા. બાણે ઉડવાને ઇચ્છતા હોય તેમ પગના અગ્રભાગ ઉપર ઊભા રહીને તેણે કંદુકની લીલાવત્ ઉપરથી પડતા ભરતરાજને ઝીલી લીધા. તે વખતે બંને સેનાને ઉત્સર્ગ અને અપવાદ માર્ગની જેમ ચક્રીના ઊંચે ઉછળવાથી ખેદ અને તેમના રક્ષણથી હર્ષ થયો. ભાઈનું રક્ષણ કરવાથી જણાઈ આવેલા ઋષભદેવજીના નાના પુત્રના વિવેકથી લોકો વિદ્યા, શીલ અને ગુણની જેમ તેના પરાક્રમને પણ વખાણવા લાગ્યા અને દેવતાઓ ઉપરથી પુષ્પવૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા. એવા વીરવ્રતને ધારણ કરનારા પુરુષને તેથી પણ શું ? તે વખતે ધૃમ્મ અને જ્વાળા-વડે જેમ અગ્નિ જોડાય તેમ ભરતરાજ તે બનાવથી ખેદ અને કોપથી જોડાઈ ગયા.

તે સમયે લગ્નથી પોતાનું મુખ નમ્ર કરી, મોટાભાઈનું વૈલક્ષ્યપણું હરવા માટે બાહુબલિ ગદ્ગદાક્ષરે બોલ્યા:—'હે ભરતપતિ ! હે મહાવીર્ય ! હે મહાભુજ ! તમે ખેદ ન કરો. કદાચિત્ દેવયોગે વિજયી પુરુષનો પણ કોઈ વિજય કરે છે, પરંતુ આટલાથી મેં તમને જીત્યા નથી અને હું વિજયી પણ નથી. આ મારો વિજય હું ધુણાક્ષર-ન્યાયવત માનું છું. હે ભુવનેશ્વર ! હજી સુધી તમે એક જ વીર છો; કેમકે દેવતાઓએ મંથન કર્યા છતાં પણ સમુદ્ર તે સમુદ્ર જ કહેવાય છે, તે કોઈ વાપિકા થઈ બચ નહીં. હે ધૃમ્મંડ ભરતપતિ ! ક્ષણથી બ્રહ્મ થયેલા વ્યાઘ્રની જેમ તમે થોભાઈ કેમ રહ્યા છો ? પોતાના રણકર્મને માટે તૈયાર થાઓ.'

ભરતે કહ્યું:—'આ મારો ભુજંડ મુષ્ટિને તૈયાર કરી પોતાના દોષનું માર્જન કરશે.' એમ કહી ક્ષણીશ્વર ક્ષણને ઉપાડે તેમ મુષ્ટિ ઉપાડી કોપથી તામ્ર નેત્ર કરી ચક્રવર્તીએ તત્કાળ બાહુબલિ સામે દોટ મૂકી અને જેમ હાથી પોતાના દાંતવડે ઢરવાબના કમાડને પ્રહાર કરે તેમ તે મુષ્ટિવડે બાહુબલિની છાતીમાં પ્રહાર કર્યો. અસત્ પાત્રમાં દાનની જેમ, બધિર પુરુષને કર્ણબપની જેમ, ચાડીઆના સત્કારની જેમ, ખારી જમીનમાં મેઘવૃષ્ટિની જેમ, અરણ્યમાં સંગીતની જેમ અને બરફસમૂહમાં અગ્નિની જેમ, બાહુબલિની છાતીમાં કરેલો તે મુષ્ટિપ્રહાર વ્યર્થ થયો. ત્યારપછી 'આ શું અમારી ઉપર ક્રોધ પામ્યો છે ?' એવી આશંકાવડે દેવતાઓએ જોયેલો સુનંદાપુત્ર મુષ્ટિ ઉપાડી ભરતની સામે ચાલ્યો અને મહાવ્રત જેમ અંકુશવડે હાથીના કુંભસ્થળમાં પ્રહાર કરે, તેમ તે મુષ્ટિથી તેણે ચક્રીના ઉરસ્થળમાં પ્રહાર કર્યો. વજ્રથી પર્વતની જેમ તે પ્રહારથી વિહલ થઈ ભરતપતિ મૂર્છા પામી પૃથ્વી ઉપર પડી ગયા. પતિના પડવાથી કુલાંગનાની જેમ તેમના પડવાથી ભૂમિ કંપાયમાન થઈ અને બાંધવના પડવાથી બાંધવની જેમ પર્વતો ચલાયમાન થયા. પોતાના મોટાભાઈને એવી રીતે મૂર્છિત થયેલા જોઈ બાહુબલિ મનમાં ચિંતવન કરવા લાગ્યા—

‘ક્ષત્રીઓને વીરવ્રતના આગ્રહમાં આવો શું કુસ્વભાવ હશે કે જેથી પોતાના બ્રાતાને પણ મૃત્યુ પમાડવા સુધીનો વિગ્રહ થાય છે ? આ મારો જ્યેષ્ઠ બંધુ જો નહીં જીવે તો પછી મારે પણ જીવવાથી સચું.’ એવી રીતે ચિંતવતો અને નેત્રાશ્રુજળથી તેને સિંચન કરતો બાહુબલિ પોતાના ઉત્તરીયવચ્ચને પંખાડપ કરી ભરતરાયને પવન નાંખવા લાગ્યો. આખરે બંધુ તે બંધુ જ છે. ક્ષણવારે સંજ્ઞા પ્રાપ્ત થતાં બંધુ સુધને ઊઠ્યા હોય તેમ ચક્રવર્તીને બેઠા થયા, એટલે દાસની પેઠે આગળ ઉભેલા બાહુબલિ તેના જોવામાં આવ્યા. તે વખતે બંને બાંધવો નીચું સુખ કરીને રહ્યા. અહો ! મોટા પુરુષોનો જય અને પરાજય એ બંને લક્ષણને માટે થાય છે ! પછી ચક્રવર્તી જરા પાછા હટ્યા, કેમકે યુદ્ધની ઈચ્છાવાળા પુરુષોનું એ લક્ષણ છે. બાહુબલિએ વિચાર્યું કે ‘અધાપિ આર્યભરત કોઈ પ્રકારનું યુદ્ધ કરવાને ઈચ્છે છે, કારણ કે માની પુરુષો જીવે ત્યાં સુધી જરા પણ માનને મૂકતા નથી; પરંતુ બ્રાતૃહત્યાથી મને મોટો અવલુંવંદ પ્રાપ્ત થશે તે જન્માંતે પણ વિરામ પામશે નહીં.’ એમ બાહુબલિ ચિંતવે છે તેવામાં યમરાજની જેમ ચક્રવર્તીએ દંડ ગ્રહણ કર્યો.

ચૂલિકાથી જેમ પર્વત શોભે અને છાયામાર્ગથી જેમ આકાશ શોભે તેમ ઉગામેલા દંડથી ચક્રવર્તી શોભવા લાગ્યા. ધૂમ્રકેતુના જ્વમને કરાવતા એ દંડને ભરતરાજએ ક્ષણવાર આકાશમાં ભમાડ્યો અને પછી યુવાન સિંહ જેમ પોતાના પુરુષને પૃથ્વી ઉપર પછાડે તેમ તેણે તે દંડવડે બાહુબલિના મસ્તક ઉપર પ્રહાર કર્યો. સદ્યાદિ પર્વત સાથે મહા-સમુદ્રની વેલા અયડાવાથી શબ્દ થાય તેમ તે દંડના ઘાતથી મોટો ધ્વનિ ઉત્પન્ન થયો. એરણુ ઉપર રહેલા લોહાને જેમ લોહાનો ઘણુ ચૂર્ણ કરે, તેમ તે પ્રહારથી બાહુબલિના મસ્તકનો મુગટ ચૂર્ણ થયો અને પવને હલાવેલા વૃક્ષના અગ્રભાગથી પુષ્પો ખરી પડે તેમ તે મુગટના રત્નખંડ પૃથ્વી ઉપર ખરી પડ્યા. તે પ્રહારથી ક્ષણવાર બાહુબલિનાં નેત્ર મીચાઈ ગયાં અને તેના ઘોર નિર્દોષથી લોકસમૂહ પણ તેવો થઈ ગયો. પછી નેત્ર ઉઘાડીને બાહુબલિએ સંત્રામના હાથીની પેઠે લોહાનો ઉદંડ દંડ ગ્રહણ કર્યો. તે વખતે ‘આ શું મને પાડી નાંખશે ?’ એવી શંકા આકાશને અને ‘આ શું મને ઉખેડી નાંખશે ?’ એવી શંકા પૃથ્વીને થવા લાગી. પર્વતના અગ્રભાગના રાક્ષસો રહેલા સર્પોની જેમ બાહુબલિની મુષ્ટિમાં તે વિશાળ દંડ શોભતો હતો. દૂરથી યમરાજને જોલાવવાનું બંધુ સંજ્ઞા-વચ્ચ (વાવટો) હોય તેવા લોહદંડને તે ભમાવવા લાગ્યા. લાકડીથી બીજાત્રની પેઠે તે દંડથી બહુલિપતિએ ચક્રીના હૃદય ઉપર નિર્દયપણે ઘા કર્યો. ચક્રીનું અખતર જો કે ઘણું મજબૂત હતું, તો પણ તે પ્રહારથી માટીના ઘડાની પેઠે ચૂરેચૂરા થઈ ગયું. અખતર રહિત થયેલા ચક્રી વાહુનારહિત સૂર્યની જેવા અને કુમાડા વિનાના અગ્નિ જેવા જણાવા લાગ્યા. સાતસી મહાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલા હસ્તીની જેમ ભરતરાજ ક્ષણવાર વિહળ થઈને કંઈ પણ ચિંતવી શક્યા નહિ. ઘોડી વારે સાવધ થઈ પ્રિયમિત્રની જેમ બાહુના પરાક્રમને અવલંબી, ફરીથી દંડ ઉગામી તેઓ બાહુબલિ તરફ દોડ્યા. દાંતવડે હોઠ પીસીને અને બ્રહુટી ચઢાવીને ભયંકર થયેલા ભરતરાયે વડવાનળ અગ્નિના આવર્તની જેમ દંડને ઘણા ભમાવ્યો અને કલ્પાંતકાળનો મેઘ વિદ્યુત્દંડથી પર્વતને તાડન કરે તેમ બાહુબલિના મસ્તકમાં તાડન કર્યો. લોહાના એરણુમાં વજ્રમણિની જેમ તે ઘાથી બાહુબલિ જાનુ સુધી પૃથ્વીમાં ખુચી ગયા. બંધુ પોતાના અપરાધથી ભય પાળ્યો હોય તેવો તે ચક્રીનો દંડ વજ્રસાર જેવા બાહુબલિ

ઉપર પ્રહાર કરીને વિશીલું થઈ ગયો. જાતુ સુધી પૃથ્વીમાં મગ્ન થયેલા તે પૃથ્વીમાં અવ-
ગાઢ થયેલા પર્વતની જેવા અને પૃથ્વીની બહાર નીકળવાને અવશ્યેષ રહેલા શેષનાગની
જેવા શોભવા લાગ્યા. બાણે મોટા ભાઈના પરાક્રમથી અંતઃકરણમાં ચમત્કાર પામ્યા હોય
તેમ તે ઘાતની વેદનાથી બાહુબલિ મસ્તક ધુણાવવા લાગ્યા અને આત્મારામ યોગીની પેઠે
ક્ષણવાર તેણે કાંઈ પણ સાંભળ્યું નહીં. પછી સરીતાના તટના સુકાઈ ગયેલ કાદવમાંથી
જેમ હાથી નીકળે તેમ સુનંદાના પુત્ર તરતજ પૃથ્વીમાંથી બહાર નીકળ્યા અને લાક્ષા-
રસની જેમ દક્ષિણાતથી બાણે તર્જના કરતા હોય તેમ તે અમરપાંચણી પોતાના ભુજદંડને
અને દંડને જેવા લાગ્યા. પછી તક્ષશિલાપતિ બાહુબલિ તક્ષક નાગની જેવા દુઃપ્રેક્ષ્ય દંડને
એક હાથ વડે ભમાવવા લાગ્યા. અતિ વેગથી તેણે ભમાવેલો તે દંડ રાધાવેધમાં ફરતા
ચક્રની શોભાને ધારણ કરતો હતો. કલ્યાંતકાળના સમુદ્રના આવર્તમાં ભ્રમણ કરતા મત્સ્યા-
વતારી કૃષ્ણની જેમ ભ્રમણ કરતા તે દંડને બેઠા, બેનારા લોકોનાં ચક્ષુને પણ ભ્રમ થઈ
જતો હતો. સૈન્યના સર્વ લોકો અને દેવતાઓ તે વખતે શંકા કરવા લાગ્યા કે- 'બાહુ-
બલિના હાથમાંથી દંડ પડતાં જો તે ભેડી જશે તો સૂર્યને કાંસાના પાત્રની પેઠે ફેડી
નાંખશે, ચંદ્રમંડળને ભારંડ પક્ષીના ઈંડાની જેમ ચૂલ્લું કરી નાંખશે, તારાગણોને આમ-
જાના ફળની પેઠે પાડી નાંખશે, વૈમાનિક દેવતાના વિમાનોને પક્ષીના માળાની પેઠે ઉડાડી
દેશે, પર્વતના શિખરોને રાફડાની જેમ ભાંગી નાંખશે, મોટા વૃક્ષોને નાની કુંજના તુણ-
સમૂહની જેમ પેપણ કરી નાંખશે અને પૃથ્વીને કાચી માટીના ગોળાની પેઠે ભેદી નાંખશે.'
આવી શંકાથી સર્વેએ બેચેલો તે દંડ તેણે ચક્રીના મસ્તક ઉપર માર્યો. તે મોટા દંડા-
ઘાતથી ચક્રવર્તી, મદ્રગણે ઠોકેલા ખીલાની જેમ પૃથ્વીમાં કંઠ સુધી પેસી ગયા અને તે
સાથે તેના સૈનિકો પણ 'બાણે અમારા સ્વામીને આપેલ વિવર અમને આપો એમ
યાચતા હોય' તેમ ખેદ પાત્રી પૃથ્વી ઉપર પડ્યા. સહુએ અસેલા સૂર્યની જેમ ચક્રી ભૂમિ-
મગ્ન થયા ત્યારે આકાશમાં દેવતાઓનો અને પૃથ્વી ઉપર મનુષ્યોનો મોટો ઠેલાહલ થયો.
જેનાં નેત્ર મીંચાઈ ગયાં છે અને મુખ શ્યામ થઈ ગયું છે એવા ભરતપતિ બાણે લલ્લ
પામ્યા હોય તેમ ક્ષણવાર પૃથ્વીની અંદર સ્થિર રહ્યા અને પછી તરતજ રાત્રિના અંતે
સૂર્ય જેમ તીવ્ર અને દેદીપ્યમાન થઈ બહાર નીકળે તેમ તેઓ પૃથ્વીમાંથી બહાર નીકળ્યા.

તે સમયે ચક્રીએ વિચાર્યું કે 'અંધ ભુગટીઓ જેમ સર્વ પ્રકારની છુતકીડામાં
પરાજિત થાય, તેમ આ બાહુબલિએ મને સર્વ પ્રકારના યુદ્ધમાં પરાજિત કર્યો છે. તેથી
ગાયે લક્ષણ કરેલ ધ્રો અને ઘાસ વગેરે જેમ દૂધરુપે દોનારના ઉપયોગમાં આવે છે; તેમ
મારું સાધેલું આ ભરતક્ષેત્ર શું બાહુબલિના ઉપયોગને માટે થશે ? એક મ્યાનમાં બે
તલવારની જેમ આ ભરતક્ષેત્રમાં સમકાળે બે ચક્રવર્તીઓ ક્યારે પણ બેસા નથી અને
સાંભળ્યા પણ નથી; ખરશૂંગની પેઠે દેવતાઓથી ઈંદ્ર છતાય અને રાજાઓથી ચક્રવર્તી
છતાય એવું પૂર્વે કેઈવાર સાંભળ્યું નથી; ત્યારે શું બાહુબલિએ છુતેલો હું પૃથ્વીમાં
ચક્રવર્તી નહીં થાઉં અને મારાથી નહીં છુતાયેલો અને વિશ્વથી પણ ન છુતી શકાય
એવો તે ચક્રવર્તી થશે ?' એવી રીતે ચિંતા કરનારા ચક્રીના હાથમાં ચિંતામણિ જેવા
ચક્ષુરાજાઓએ ચક્ર આરોપણ કર્યું. તેના પ્રત્યયથી પોતાને વિષે ચક્રીપણું માનનારા ચક્ર-
વર્તી વંદોળીઓ જેમ કમળની રજને આકાશમાં ભમાવે તેમ ચક્રને આકાશમાં ભમાવવા

લાગ્યા. જ્વાળાઓની બળથો વિકરાળ એવું તે ચક્ર બાણે અકાળે ક્રાળાગ્નિ હોય, બાણે બીજો વડવાનળ હોય, બાણે અકસ્માત વજ્રનળ હોય, બાણે જિઓ ઉડકાપુંજ હોય, બાણે પરતું રવિખિંબ હોય અને બાણે વીજળીનો ગોળો ભમતો હોય તેવું જણાવા લાગ્યું, ચક્રવર્તીએ પ્રહારને માટે ભમાવેલું તે ચક્ર ભેદને મનસ્વી બાહુબલિ પોતાના મનમાં વિચારવા લાગ્યો— 'પોતાને પિતાના (ઋષભસ્વામીના) પુત્રપણે માનનારા એ ભરતરાજને ધિક્કાર છે અને તેના ક્ષાત્રવ્રતને પણ ધિક્કાર છે ! કે મેં 'હંડતું' આયુધ ધારણ્ય કયું' છે અને તેણે ચક્રને પ્રહણ્ય કયું', દેવતાઓની સમક્ષ એણે ઉત્તમ યુદ્ધ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી, પણ આ પ્રમાણે વર્તવાથી બાળકની પેઠે તેણે તે પ્રતિજ્ઞા તોડી છે, તેથી તેને ધિક્કાર છે ! તપસ્વી જેમ તેજ્જ્વેશ્યા બતાવે તેમ કોઠિત થયેલો તે ચક્ર બતાવીને સર્વ વિશ્વને ભય પમાડ્યો તેમ મને પણ ભય પમાડવાની ઇચ્છા રાખે છે, પણ જેવી રીતે તેણે પોતાના ભુજ્જ્વેશ્યા સાર બાણી લીધો તેવી રીતે આ ચક્રનું પરાક્રમ પણ ભલે બાણે ! એવી રીતે વિચાર કરનારા બાહુબલિ તરફ ભરતપતિએ પોતાના સર્વ બળથી ચક્ર છોડ્યું. ચક્રને પોતાની પાસે આવતું ભેદ તક્ષશિલાનો પતિ વિચારવા લાગ્યો—'ભણું' થયેલા પાત્રની જેમ આ ચક્રને હું ચૂર્ણ કરી નાંખું ? કંદુકની લોલાની જેમ આઘાત કરી તેને ફેંકી દઉં ? કીડાથી પત્થરના કટકાની જેમ તેને આકાશમાં ઉડાડી દઉં ? બાળકના નાળની જેમ તેને પૃથ્વીમાં દાટી દઉં ? ચપળ ચક્રલાના બચ્ચાની જેમ તેને હાથમાં પકડી લઉં ? વધને યોગ્ય અપરાધીની જેમ તેને દૂરથી જ છોડી દઉં ? કે ઘંટીમાં પડેલા કણુની જેમ તેના અધિષ્ઠાથક હબાર ચક્ષોને હંડવડે શીઘ્ર ફળી નાંખું ? અથવા એ સર્વ વિધિ પાછગ રાખી પ્રથમ તેનું સામર્થ્ય તો બાણું.' તે એવી રીતે વિચારે છે તેટલામાં શિષ્ય જેમ શુરુની પ્રદક્ષિણા કરે તેમ ચક્રે બાહુબલિની પ્રદક્ષિણા કરી. ચક્રીનું ચક્ર સામાન્ય સગોત્રી પુરુષ ઉપર પણ ચાલી શકે નહીં, તો તેવા ચરમશરીરી પુરુષ ઉપર કેમ શક્તિવંત થાય ? તેથી પક્ષી જેમ માળામાં આવે અને અશ્વ જેમ ઘોડારમાં આવે, તેમ ચક્ર પાણું આવીને ભરતેશ્વરના હાથ ઉપર બેઠું.

'મારવાની ક્રિયામાં વિષધારી સર્પના વિષની જેમ ચક્રી પાસે અમોઘ અસ્ત્ર એ ચક્ર જ હતું. હવે તેના જેવું બીજું અસ્ત્ર એની પાસે નથી; માટે હું, હંડાયુધ છતાં ચક્ર મૂકી અન્યાય કરનારા એ ભરતને તથા તેના ચક્રને મુષ્ટિપ્રહારવડે યોગી નાંખું.' એવી રીતે અમર્ષથી ચિંતવીને સુનંદાના પુત્ર બાહુબલિ ચમરાજની પેઠે ભયંકર મુષ્ટિ ઉગામીને ચક્રી તરફ દોડ્યા. શુંદમાં મુદ્ગરવાળા હાથીની જેમ મુષ્ટિવાળા કરથી દોડતા બાહુબલિ ભરતની નજીક આવ્યા; પણ સમુદ્ર જેમ મર્યાદાભૂમિમાં રહે તેમ તે ત્યાં સ્થિર થઈ ગયા. એ મહાસત્વ પોતાના ચિત્તમાં વિચાર કરવા લાગ્યા—' અહો ! આ ચક્રવર્તીની જેમ હું પણ રાજ્યમાં લુપ્થ થઈને મોટા ભાઈનો વધ કરવા તૈયાર થયો છું, તેથી શિકારીથી પણ વિશેષ પાપી છું; જેમાં પ્રથમ ભાઈ અને ભત્રીજાને મારી નાંખવા પડે તેવા શાકિની મંત્રની પેઠે રાજ્યને માટે કોણ યત્ન કરે ? રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત થાય અને ઇચ્છા પ્રમાણે તેને ભોગવે. તો પણ મદિરાપાની પુરુષને મદિરાથી જેમ તૃપ્તિ ન થાય, તેમ રાજ્યોને તેનાથી સંતોષ થતો નથી. આરાધના કર્યા છતાં યજ્ઞ અષ્ટ છળને પામી ક્ષુદ્ર દેવતાની પેઠે રાજ્ય-લક્ષ્મી ક્ષણવારમાં પરાડમુખી થઈ જાય છે. અભાવાસ્થાની રાત્રિની પેઠે એ ઘણા તમ- (અધકાર)વાળી છે, નહીં તો પિતાજી તેનો તૃણની પેઠે શા માટે ત્યાગ કરે ? તે

પિતાનો હું પુત્ર છતાં મેં ઘણે કાળે તેને દુષ્ટ આચરણવાળી બાણી, તો ખાંભે કાણુ તેને તેવી બાણી શકશે ? માટે આ રાજ્યલક્ષ્મી સર્વદા ત્યાગ કરવા યોગ્ય જ છે. 'એવો નિશ્ચય કરી મોટા મનવાળા તે બાહુબલિએ ચક્રવર્તીને આ પ્રમાણે કહ્યું- 'હે ક્ષમાનાથ ! હે બ્રાતા ! ક્ષત રાજ્યને માટે મેં શત્રુની પેઠે તમને ખેદ પમાડ્યો તે ક્ષમા કરજો. આ સંસારરૂપી મોટા દ્રહમાં તંતુપાસની જેવા ભાઈ, પુત્ર અને કલત્રાદિકથી તથા રાજ્યથી પણ મારે સચું ! હું તો હવે ત્રણ જગતના સ્વામી અને વિશ્વને અભયદાન આપવામાં એક સદાવ્રતવાળા પિતાજીના માર્ગમાં પાંચરૂપે પ્રવર્તીશ. '

એવી રીતે દહીને સાહસિક પુરુષોમાં અત્રણા અને મહાસત્ત્વંત તે બાહુબલિએ ઉગામેલી મુષ્ટિવડે જ તૃણની જેમ પોતાના મસ્તક ઉપરના કેશનો લોચ કર્યો. તે વખતે દેવતાઓએ 'સાધુ, સાધુ' યોગ યોલી તેની ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. પછી પાંચ મહાવ્રત ધારણ કરી તે મનમાં વિચારવા લાગ્યા- 'હું હમણા પિતાજીના ચરણકમલ સમીપે નહીં બાઈ; કારણ કે હમણાં જવાથી પૂર્વે વ્રત ગ્રહણ કરનારા અને જ્ઞાનવાન એવા મારા નાના ભાઈઓમાં મારું લઘુપણું થાય; માટે હાલ તો અહીં જ રહી ધ્યાનરૂપી અગ્નિથી ઘાતી-કર્મને બાળી ઘઈ (ક્ષય કરી) કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી, પછી સ્વામીની પર્ષદામાં જઈશ. ' એવો નિશ્ચય કરી એ મનસ્વી બાહુબલિ પોતાના બે હાથ લાંગા કરી રત્નપ્રતિમાની જેમ ત્યાં જ કાયેત્સર્ગ કરીને રહ્યા. પોતાના ભાઈની તેવી સ્થિતિ જોઈ ભરતરાજ પોતાના કુકર્મને વિચારી બાણે પૃથ્વીમાં પેસી જવાને ઇચ્છતા હોય તેમ નીચી ગ્રીવા કરી ઊભા રહ્યા. પછી બાણે મૂર્તિમાન્ શાંતરસ હોય તેવા પોતાના ભાઈને ક્રિચિત્ ઉજી અશ્રુથી બાણે બાકી રહેલ કોપને તણ દેતા હોય તેમ ભરતરાજએ પ્રણામ કર્યો. પ્રણામ કરતી વખતે બાહુબલિના નખરૂપી ઢર્પણમાં સંકાંત થવાથી, બાણે અધિક ઉપાસના કરવાની ઇચ્છાથી તેમણે જૂઠાં જૂઠાં રૂપ ગ્રહણ કર્યાં હોય તેવા જણાવા લાગ્યા. પછી બાહુબલિ-મુનિના શુભસ્તવનપૂર્વક તેઓ અપવાદરૂપ રાગની ઔષધિ જેવી પોતાની નિંદા આ પ્રમાણે કરવા લાગ્યા. 'તમને ધન્ય છે કે તમે મારી અનુકંપાથી રાજ્યને પણ છોડી દીધું. હું પાપી અને દુર્મદ છું કે જેથી મેં અસંતુષ્ટ થઈ તમને આવી રીતે ઉપદ્રવ કર્યો. જેઓ પોતાની શક્તિ બાણતા નથી, જેઓ અન્યાય કરનારા છે અને જેઓ લોભથી જીતાયેલા છે તેઓમાં હું ધુરંધર છું. આ રાજ્યને સંસારરૂપી વૃક્ષના ખીજરૂપ જેઓ બાણતા નથી તેઓ અધમ પુરુષ છે, હું તેઓથી પણ વિશેષ છું; કારણ કે તેવું બાણતાં છતાં હું આ રાજ્યને છોડતો નથી. તમે પિતાજીના ખરા પુત્ર છો કે જે પિતાના માર્ગને અનુસર્યો, હું પણ જો તમારા જેઓ થાઉં તો પિતાજીનો ખરા પુત્ર કહેવાઉં.' એવી રીતે પશ્ચાત્તાપરૂપી જળથી વિષાદરૂપી પંકને દૂર કરી, ભરતરાજએ બાહુબલિના પુત્ર ચંદ્રયશાને તેના રાજ્ય ઉપર ખેસાર્યો. ત્યાંથી આરંભીને જગતમાં સેંકડો શાખાવાળા ચંદ્રવંશ પ્રવર્ત્યો; તે તેવા પુરુષરત્નોની ઉત્પત્તિનો એક હેતુરૂપ થઈ પડ્યો. પછી ભરતરાજ બાહુબલિમુનિને નમી સર્ગરાજ્યલક્ષ્મીની સહોદરા જેવી પોતાની અયોધ્યા નગરીમાં સર્વ પરિવાર સહિત પાછા આવ્યા.

ભગવાન બાહુબલિ બાણે પૃથ્વીમાંથી નીકળ્યા હોય અથવા બાણે આકાશથી ઉતર્યા હોય તેમ ત્યાં એકલા જ કાયેત્સર્ગ ધ્યાને રહ્યા. ધ્યાનમાં એકતાનવાળા બાહુબલિનાં બંને

નેત્ર નાસિકા ઉપર વિશ્રાંત થયા હતા અને જાણે દિશાઓને સાધવાનો શંકુ હોય તેવા તે નિષ્કંપ રહેલા મહાત્મા મુનિ શોભતા હતા. અગ્નિના તણુખા જેવી ઉષ્ણ વેળુને ટૂંકનારા શ્રીભ્રજતુના વંટોળીઆને વનના વૃક્ષની પેઠે તેઓ સહન કરતા હતા. અગ્નિના કુંડ જેવો મધ્યાહ્ન કાળનો રવિ તેમના મરતક ઉપર તપતો હતો, તથાપિ શુભધ્યાનરૂપ અમૃતમાં મગ્ન થયેલા તે મહાત્મા એને જાણુતા પણ નહોતા. મસ્તકથી માંડીને પગના ક્ષણ સુધી રજની સાથે મળવાથી પંકરૂપ થયેલા સ્વેદજળવડે કાઢવમાંથી નીકળેલા વરાહ જેવા તેઓ શોભતા હતા. વર્ષાઋતુમાં મોટી ઝડીવાળા પવનથી વૃક્ષોને ધૂળવતી ધારા-વૃષ્ટિઓથી પર્વતની જેમ તે મહાત્મા જરા પણ ચલાયમાન થતા ન હતા. નિર્ધાતના અવાજથી પર્વતનાં શિખરોને કંપાવે એવા વિદ્યુત્પાત થતા હતા, તે પણ તેઓ કાયોત્સર્ગથી કે ધ્યાનથી ચલિત થતા નહીં. નીચે વહેતા જળમાંથી થયેલ શેવાલથી નિર્જન શ્રામની વાપીના સોપાનની પેઠે તેમના બંને પગ લિપ્ત થઈ ગયા. હિમઋતુમાં હિમથી ઉત્પન્ન થયેલી મનુષ્યોની વિનાશ કરનારી નદીને વિષે પણ ધ્યાનરૂપી અગ્નિથી કર્મરૂપી ઈંધનને દગ્ધ કરવામાં ઉદ્યમવંત થઈને તેઓ સુખેથી રહ્યા. બરફથી વૃક્ષને બાળનારી હેમંતઋતુની રાત્રિઓમાં પણ ડોહરનાં યુગ્મની પેઠે બાહુબલિનું ધર્મધ્યાન વિશેષ વધવા લાગ્યું. વનના મહિષો મોટા વૃક્ષના સ્કંધની જેમ તેમના ધ્યાની શરીર ઉપર પોતાના શૂંગળા ઘાતપૂર્વક પોતાના સ્કંધે ખંજવાલતા હતા. વાઘજીનાં ટોળાઓ પોતાના શરીરને પર્વતની તળેટીની જેવાં તેમનાં શરીર સાથે ટેકાવી રાત્રે નિદ્રાસુખનો અનુભવ કરતા હતા. વનહસ્તીઓ સહકી વૃક્ષના પદ્મવની બ્રાંતિથી તે મહાત્માના હાથપગને ખેંચતા હતા; પરંતુ ખેંચવાને અસમર્થ થવાથી વૈલક્ષ્ય થઈ ચાલ્યા જતા હતા. ચમરી ગાયો નિઃશંક ચિત્તે ત્યાં આવીને કરવતની જેવી પોતાની કાંટાવાળી વિકરાળ જિહ્વાવડે તે મહાત્માને ઊંચાં મુખ કરીને ચાટતી હતી. ચર્મની વાઘરીઓ જેમ મુદંગ ઉપર વીંટાય તેમ ઊંચી પ્રસરતી સેંકટો શાખાવાળી લતાઓ તેમના શરીર ઉપર વીંટાઈ હતી. તેમના શરીર ઉપર ચોતરફ શરકટના શૂંગડા ઊગ્યા હતા. તે જાણે પૂર્વસ્નેહથી આવેલાં બાણ-વાળા ભાથાં હોય તેવા શોભતા હતા. વર્ષાઋતુના કાઢવમાં નિમગ્ન થયેલા તેમના ચરણને વીંધીને ચાલતી શતપદ્મીવાળી દર્ભની શૂળો ઊગી નીકળી હતી. વેદોથી ભરાઈ ગયેલા તેમના દેહમાં સીંચાણ અને ચકલાઓ પરસ્પર અવિરોધથી માળા કરીને રહ્યા હતા. વનના મોરના અવાજથી ત્રાસ પામેલા હજારો મોટા સર્પો વહ્લીઓથી ગહન થયેલા તે મહાત્માના શરીર ઉપર ચડી રહ્યા હતા. શરીર ઉપર ચડીને લટકતા એવા લાંબા સર્પોથી જાણે મહાત્મા બાહુબલિ હજાર હાથવાળા હોય તેવા જણાતા હતા. તેમના ચરણ ઉપરના રાફડામાંથી નીકળતા સર્પો જાણે ચરણનાં કડાં હોય તેમ પગે વીંટળાઈ રહેતા હતા.

એવી રીતે ધ્યાનમાં રહેલા બાહુબલિને, આહાર વિના વિહાર કરતા ઋષભસ્વામીની જેમ એક વર્ષ ચાલ્યું ગયું. વર્ષ પૂર્ણ થયું તે સમયે વિશ્વવત્સલ ઋષભસ્વામીએ પ્રાહ્લી અને સુંદરીને યોલાવીને કહ્યું કે—“હાલમાં બાહુબલિ પોતાના પ્રચુર કર્મને અપાવી શુકલપક્ષની ચતુર્થશીની જેમ તમરહિત થયેલ છે; પરંતુ પડલામાં શુપ્ત રહેલ પદાર્થ જેમ જોવામાં આવતો નથી, તેમ મોહનીયકર્મના અંશરૂપ માનથી તેને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. હમણાં તમારા બંનેના વચનથી તે માનને છોડી દેશે, માટે તમે ત્યાં ઉપદેશને

અર્થે જાઓ. હાલમાં ઉપદેશનો સમય વર્તે છે.' પ્રભુની આજ્ઞા મસ્તકે ચડાવી, તેમના ચરણમાં નમસ્કાર કરી, પ્રાહ્લી અને સુદરી બાહુબલિ પાસે જવા ચાલી. મહાપ્રભુ ઋપલદેવેલ પ્રથમથી જ તે બાહુબલિના માનને જાણતા હતા, તે પછી એક વર્ષ સુધી તેની ઉપેક્ષા કરી હતી; કારણ કે તીર્થંકર અમૂઢ લક્ષ્યવાળા હોય છે, તેથી અવસરે ઉપદેશ આપે છે.

આર્યા પ્રાહ્લી અને સુદરી તે પ્રદેશમાં ગયાં, પણ રજથી આચ્છન્ન થયેલા રત્નની જેમ ઘણી વેલડીઓથી વીંટાઈ ગયેલા તે મહામુનિ તેમના જોવામાં આવ્યા નહીં. વારંવાર શોધ કરતાં તે બંને આર્યાએ વૃક્ષની જેવા થઈ રહેલા એ મહાત્માને કોઈ પ્રકારે ઓળખ્યા. ઘણી નિપુણતાથી તેમને જાણી તે બંને આર્યાએ મહામુનિ બાહુબલિને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને વંદના કરી પછી આ પ્રમાણે કહ્યું— 'હિ જ્યેષ્ઠાર્યા ! ભગવાન્ એવા આપણા પિતાજી અમારે મુખે તમને કહેવરાવે છે કે હસ્તીના સ્કંધ ઉપર આરૂઢ થયેલા પુરૂષોને કેવળજ્ઞાન થતું નથી.' એમ કહી તે બંને ભગવતી જેમ આવી હતી તેમ ચાલી ગઈ. મહાત્મા બાહુબલિ તે વચનથી અંતઃકરણમાં વિસ્મય પામી આવી રીતે વિચારવા લાગ્યા— 'અહો ! સાવધયોગનો ત્યાગ કરનારાં અને વૃક્ષની જેમ કાયોત્સર્ગમાં રહેનારા મારે આ અરણ્યમાં હસ્તી ઉપર આરોહણ ક્યાંથી ? આ બંને આર્યા ભગવાનની શિષ્યા છે. તે ક્યારે પણ અસત્ય ભાષણ કરે નહિ તે આમાં શું સમજવું ? અરે હા ! બહુ કાળે મારા જાણવામાં આવ્યું કે વ્રતથી મોટા અને વયથી નાના એવા મારા ભાઈઓને હું કેમ નમસ્કાર કરું ? એકું જે મને માન થયું છે તે રૂપી હાથી ઉપર હું નિર્ભયપણે આરૂઢ થયેલો છું. ત્રણ જગતના ગુરુની ઘણો કાળ મેં સેવા કરી, તે પછી જળચર જીવોને જેમ જળમાં તરતાં આવડે નહીં, તેમ મને વિવેક ઉત્પન્ન થયો નહીં; જેથી પૂર્વે વ્રતને પ્રાપ્ત થયેલા એ મહાત્મા બ્રાતાઓને 'એ કનિષ્ઠ છે' એમ ધારી તેમને વાંઢવાની ઇચ્છા મને થઈ નહીં. હવે હમણાં જ ત્યાં જઈને એ મહામુનિઓને વંદના કરું.'

એમ વિચારી મહાસત્વ બાહુબલિએ પોતાનો ચરણ ઉપાડ્યો, તે જ વખતે ચોતરફથી જેમ લતા અને વેલડિયો ત્રુટવા લાગી તેમજ ઘાતિકર્મ પછી ત્રુટવા લાગ્યા અને તે જ પગલે એ મહાત્માને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પછી ઉત્પન્ન થયું છે કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન જેમને એવા સૌમ્ય દર્શનવાળા એ મહાત્મા ચંદ્ર જેમ સૂર્યની પાસે જાય તેમ ઋપલસ્વામીની પાસે ગયા. ત્યાં તીર્થંકરને પ્રદક્ષિણા કરી અને તીર્થને નમસ્કાર કરી જગતને નમવા યોગ્ય બાહુબલિ મુનિ પ્રતિજ્ઞાને તરી કેવળીની પર્ષદમાં જઈને ખેડા.

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रे महाकाव्ये प्रथमपर्वणि
बाहुबलिसंग्रामदीक्षाकेवलज्ञानसंकीर्तनो नाम पठचमः सर्गः ॥ ५ ॥

સર્ગ છઠ્ઠો.

હવે ભગવાન ઋષભસ્વામિનો શિષ્ય પોતાના નામની જેમ એકાદશ અંગને ભણનારો, સાધુગુણે સહિત, સ્વભાવથી સુકુમાર અને હસ્તિપતિની સાથે કલભની જેમ નિરંતર સ્વામી સાથે વિચરનાર ભરતપુત્ર મરીચિ ગ્રીષ્મઋતુમાં સ્વામીની સાથે વિહાર કરતો હતો. એક દિવસ મધ્યાહ્ન સમય હોવાથી જાણે હુહારોએ ધમેલી હોય તેમ ચોતરફ માર્ગની રજ સૂર્યનાં કિરણથી તપી ગઈ હતી અને જાણે અદશ્ય થયેલી અગ્નિની જ્વાળાઓ હોય તેવા ઘણા ઉષ્ણ વંટોળીઆથી સર્વ માર્ગો ખીલાઈ ગયા હતા. તે સમયે અગ્નિથી તપેલા જરા આર્દ્ર ઈંધણાની જેમ મસ્તકથી તે ચરણ સુધી તેનો દેહ પસીનાની ધારાથી ભરપુર થઈ ગયો હતો. જળથી છાંટેલા શૂંક ચર્મના ગંધની જેમ પસીનાથી આર્દ્ર થયેલાં વસ્ત્રોને લીધે તેના અંગ ઉપરના મળનો દુઃસહ ગંધ છૂટતો હતો. તેના ચરણ બળતા હતા તેથી તપેલા ભાગમાં રહેલા નકુળની જેવી સ્થિતિ તે બતાવતા હતા અને ગરમીને લીધે તે તૃષકાંત થયા હતા. એ પ્રસંગે અકળાઈને મરીચિ મનમાં આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યા—‘અહો ! કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનરૂપી સૂર્યચંદ્રવડે મેરૂપર્વત સમાન અને ત્રણ જગતના ગુરૂ એવા ઋષભસ્વામીનો હું પૌત્ર છું, તેમજ અખંડ ષટ્ખંડ સહિત મહીમંડળના ઈંદ્ર અને વિવેકના અદ્વિતીય નિધિરૂપ ભરતરાજનો હું પુત્ર છું. વળી ‘ચતુર્વિધ સંઘની સમક્ષ ઋષભસ્વામીના પાસે પંચમહાવ્રતના ઉચ્ચારણપૂર્વક મેં દીક્ષા લીધી છે; તેથી રણમાંથી વીર પુરૂષોને ભાગી જવું જેમ યુક્ત નથી, તેમ આ સ્થાનથી ગલિત થઈ લગ્નબંધને મારે ઘરે જવું તે યુક્ત નથી; પરંતુ મોટા પર્વતની જેમ હુર્વાહ એવા આ ચારિત્રરૂપી ભારને એક મુહૂર્તમાત્ર પણ વહન કરવાને હું સમર્થ નથી—મારાથી ચારિત્રવ્રત પાળવું મુશ્કેલ છે અને તે છોડીને ઘેર જતાં કુળની મલિનતા થાય છે; તેથી એક તરફ નહીં અને બીજી તરફ સિંહ જેવા ન્યાયમાં હું આવી પડ્યો છું. પણ અહો ! મેં જાણ્યું કે પર્વત ઉપર જેમ કેડીનો માર્ગ હોય તેમ આ વિષમ માર્ગમાં પણ એક સુખમ માર્ગ છે. તે આ પ્રમાણે:—

“આ સાધુઓ મનહંડ, વચનહંડ અને કાયદંડને જીતનારા છે અને હું તો તેઓથી જીતાયેલો છું માટે હું ત્રિહંડી થઈશ. એ શ્રમણો કેશનો લોચ અને ઈંદ્રિયોનો જય કરી મુંડ થઈને રહે છે અને હું ક્ષોરથી મુંડન કરાવી શિખાધારી થઈશ. એઓ સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ પ્રાણીઓના વધાદિકથી વિરત થયેલા છે અને હું ફક્ત સ્થૂલ પ્રાણી ઓનો વધ કરવાથી વિરત થઈશ. એ મુનિઓ અર્કિચન થઈને રહે છે અને હું સુવર્ણ મુદ્રાદિક રાખીશ. એ ઋષિઓએ ઉપાનનો ત્યાગ કરેલો છે અને હું ઉપાનને ધારણ કરીશ. એઓ અઢાર હજાર શીલના અંગો યુક્ત શિયળવડે અતિ સુગંધી છે અને હું તેથી રહિત હોવાને લીધે દુર્ગંધવાળો છું, તેથી ચંદનાદિકને ગ્રહણ કરીશ. એ શ્રમણો મોહ રહિત છે અને હું મોહથી આવૃત્ત છું, તેથી તેના ચિહ્નરૂપ છત્રને મસ્તક ઉપર ધારણ કરીશ. એઓ નિઃકષાય હોવાથી પ્રવેત વસ્ત્રને ધરનારા છે અને હું કષાયથી કલુષ હોવાને લીધે તેની સ્મૃતિને માટે કષાયલાં વસ્ત્ર ધારણ કરીશ. એ મુનિઓએ પાપથી ભય

પામી ઘણા જીવવાળા સચિત્ત જળનો ત્યાગ કર્યો છે, પણ હું તો પરિમિત જળથી સ્નાન અને પાન કરીશ.” એવી રીતે પોતાની ભુદ્ધિથી પોતાનું લિંગ(વેશ) કલ્પી, તેવો વેશ ધારણ કરી મરીચિ સ્વામીની સાથે વિહાર કરવા લાગ્યો. ખચ્ચર જેમ ઘોડો કે ગધેડો કહેવાય નહીં, પણ ખનેના અંશથી ઉત્પન્ન થયેલ છે, તેમ મરીચિ મુનિ પણ નહીં અને ગૃહસ્થ પણ નહીં, પણ ખનેના અંશવાળો નવીન વેષધારી થયો. હું સોમાં કાક પક્ષીની જેમ મહર્ષિઓમાં વિકૃત વેશવાળા મરીચિને જોઈ ઘણા લોકો કૌતુકથી તેને ધર્મ પૂછવા લાગ્યા, તેના ઉત્તરમાં તે મૂળ-ઉત્તર ગુણવાળા સાધુધર્મને જ ઉપદેશ કરતા, અને એમ કહેતાં ‘ પોતે એ પ્રમાણે કેમ નથી આવરતા ?’ એમ કોઈ પૂછતું તો તેમાં પોતાની અશક્તિ જણાવતા. એ પ્રમાણે પ્રતિબોધ આપતાં કોઈ લવ્ય જીવ દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા ખતાવે તો તેને તે પ્રભુની પાસે મોકલતા હતા અને એનાથી પ્રતિબોધ પામીને આવનારા એ લવ્ય પ્રાણીઓને નિષ્કારણ ઉપકાર કરવામાં અધુસમાન લગવાન ઋષલદેવજી પોતે દીક્ષા આપતા હતા.

એમ પ્રભુની સાથે વિહાર કરતાં એ મરીચિને એક દિવસ કાકના ઘુણાની જેમ મહા ઉત્કટ રોગ ઉત્પન્ન થયો. અવલંબનથી બ્રહ્મ થયેલા કપિની પેઠે વ્રતથી બ્રહ્મ થયેલા એ મરીચિની તેના યુથવાળા સાધુઓએ પ્રતિપાલના કરી નહીં, એટલે ઇક્ષુનો વાડો જેમ રક્ષક વિના હુકકરાદિકથી વધારે ખાધા પામે, તેમ ઉપચાર વિના મરીચિને એ રોગ અધિક પીડાકારી થયો. મોટા અરણ્યમાં સહાય રહિત પુરૂષની જેમ ઘેર રોગમાં પડેલો મરીચિ પોતાના મનમાં આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો--‘અહો ! મારે આ ભવમાં જ કોઈ અશુભ ઉદ્દય આવ્યું જણાય છે, જેથી મારા પોતાના સાધુઓ પણ પરની જેમ મારી ઉપેક્ષા કરે છે; પરંતુ ઘુવડ પક્ષી દિવસે જોઈ શકે નહીં તેમાં જેમ પ્રકાશ કરનારા સૂર્યનો દોષ નથી; તેમ મારે વિષે પણ એ અપ્રતિચારી સાધુઓનો કાંઈપણ દોષ નથી; કારણ કે ઉત્તમ કુળવાળા જેમ મ્લેચ્છની સેવા કરે નહીં, તેમ સાવધ કર્મથી વિરમેલા તે સાધુઓ સાવધ કર્મ કરનારા મારી વૈયાવૃત્ય કેમ કરે ? વળી તેઓની પાસે મારે વૈયાવૃત્ય કરાવવી એ યુક્ત પણ નથી; કેમકે તે વ્રતલંગ કરવાથી થયેલા મારા પાપની વૃદ્ધિને માટે થાય તેવી છે. હવે તો મારા ઉપચારને માટે કોઈ મારી જેવા મંદ ધર્મવાળા પુરૂષની શોધ કરું; કારણ કે મૃગની સાથે મૃગ જ યુક્ત છે.’ એવી રીતે વિચાર કરતાં કેટલેક કાળે મરીચિ રોગનિમુક્ત થયો. ખારી જમીન પણ કોઈ કાળે સ્વયં-મેવ સારી થઈ જાય છે.

અન્યદા મહાત્મા ઋષલસ્વામી વિશ્વનો ઉપકાર કરવામાં વર્ષાઋતુના મેઘ સમાન દેશના આપતા હતા ત્યાં કપિલ નામે કોઈ દુર્લભ્ય રાજપુત્રે આવીને ધર્મ સાંભળ્યો. ચક્રવાકને ચાંદનીની જેમ, ઘુવડને દિવસની જેમ, ક્ષીણ ભાગ્યવાળા રોગને ઔષધની જેમ, વાયુ રોગવાળાને શીતળ પદાર્થની જેમ અને બકરાને મેઘની જેમ તેને પ્રભુનો કહેલો ધર્મ રુચ્યો નહીં, તેથી બીજા પ્રકારના ધર્મને સાંભળવાની ઇચ્છાવાળા એ કપિલે આમ-તેમ દષ્ટિ ફેરવી, એટલે સ્વામીના શિષ્યોમાં વિલક્ષણ વેશવાળા મરીચિને તેણે જોયો. એટલે ખરીદ કરનારનો બાળક જેમ મોટી દુકાન પરથી નાની દુકાને જાય, તેમ બીજા ધર્મને સાંભળવાની ઇચ્છાવાળો કપિલ સ્વામીની પાસેથી જીડી મરીચિની આગળ આવ્યો.

તેણે મરીચિને ધર્મમાર્ગ પૂછ્યો એટલે તેણે કહ્યું-‘અમારી પાસે ધર્મ નથી, જે ધર્મના અર્થ હો તે સ્વામીનો જ આશ્રય કરો.’ મરીચિનાં એવાં વચન સાંભળી કપિલ પાછો પ્રભુની પાસે આવ્યો અને અગાઉ પ્રમાણે દેશના સાંભળવા લાગ્યો. તેના ગયા પછી મરીચિએ વિચાર્યું-‘અહો ! સ્વકર્મફલિત એવા આ પુરુષને સ્વામીનો ધર્મ ક્યો નહીં ! ગરીબ આતકને સંપૂર્ણ સરોવરથી પણ શું થાય ?’

થોડીવારે કપિલ પુનઃ મરીચિ પાસે આવી કહેવા લાગ્યો-‘શું તમારી પાસે જેવો તેવો પણ ધર્મ નથી ? જે ન જ હોય તો પછી તેના વ્રત પણ કેમ કહેવાય ?’ આ વખતે મરીચિએ વિચાર્યું કે-‘દૈવયોગે આ કોઈ મારે લાયક મળી આવ્યો જણાય છે. ઘણે કાળે સરખે સરખાનો યોગ થયો છે; માટે હું જે સહાયરહિત છું તેને એ સહાયરૂપ થાઓ !’ આમ વિચારી તેમણે કહ્યું-‘ત્યાં પણ ધર્મ છે ને અહીં પણ ધર્મ છે.’ તેના આ એક દુર્ભાષણ (ઉત્સૂત્ર ભાષણ) થી તેણે કેટાનુકેટી સાગરોપમપ્રમાણ ઉત્કટ સંસાર વધાર્યો. પછી તેણે કપિલને દીક્ષા આપી પોતાનો સહાયક કર્યો. ત્યારથી પરિનાજક-પણાનું પાખંડ શરૂ થયું.

વિક્ષોપકારી લગવાન શ્રીઋષભદેવજી ગ્રામ, ખાણ, નગર, દ્રોણમુખ, કર્ખંટ, પત્તન, મંડળ, આશ્રય અને ખેડાઓથી પરિપૂર્ણ પૃથ્વીમાં વિચરતા હતા. *વિહાર સમયમાં પોતાની ચારે દિશાએ સવાસો યોજન સુધી લોકોના વ્યાધિનું નિવારણ કરવાથી વર્ષાંકતુના મેઘની જેમ જગજગતુઓને શાંતિ પમાડતા હતા; રાજ જેમ અનીતિના નિવારણથી પ્રબલને સુખ આપે તેમ મૂષક, શુક વિગેરે ઉપદ્રવ કરનારા જીવોની અપ્રવૃત્તિથી સર્વનું રક્ષણ કરતા હતા; અંધકારના ક્ષયથી સૂર્યની જેમ પ્રાણીઓનાં નૈમિત્તિક અને શાશ્વત વૈર શાંત કરવાથી સર્વને પ્રસન્ન કરતા હતા; પ્રથમ સર્વ રીતે સ્વસ્થ કરનારી વ્યવહાર-પ્રવૃત્તિથી જેમ લોકસમૂહને આનંદ પમાડ્યો હતો તેમ વિહારની પ્રવૃત્તિથી સર્વને આનંદ પમાડતા હતા; ઔષધથી અજીર્ણ અને અતિ ક્ષુધાનો નાશ કરે તેમ અતિવૃષ્ટિ અને અનાવૃષ્ટિના ઉપદ્રવનો નાશ કરતા હતા, અંતઃશલ્યની જેમ સ્વચક અને પરચકનો ભય દૂર થવાથી તલકાળ પ્રસન્ન થયેલા લોકો તેમનો આગમન ઉત્સવ કરતા હતા અને માંત્રિક પુરુષ જેમ ભૂત રાક્ષસથી રક્ષા કરે તેમ સંહારકારક ઘોર દુર્લિક્ષથી સર્વની રક્ષા કરતા હતા. આવા ઉપકારથી એ મહાત્માની સર્વ લોકો સ્તુતિ કરતા હતા, બાણે અંદર ન સમાવાથી બહાર આવેલી અનંત જ્યોતિ હોય તેવું અને સૂર્યમંડળને જીતનારું ભામંડળ તેઓએ ધારણ કર્યું હતું;= આગળ ચાલતા ચક્રથી જેમ ચક્રવર્તી શોભે તેમ આકાશમાં આગળ ચાલતા અક્ષાધારણુ તેજવાળા ધર્મચક્રથી તેઓ શોભતા હતા; સર્વ કર્મનો જય કરવાથી જિંચા જયસ્તંભ જેવો નાની નાની હુબરો ધ્વજઓથી યુક્ત એક ધર્મધ્વજ તેઓની આગળ ચાલતો હતો; બાણે તેમનું પ્રયાણોચિત કલ્યાણમંડળ કરતો હોય તેવો

* અહીંથી તીર્થ કરના અતિશય સંબંધી વર્ણન છે.

= તીર્થ કર વિચરે તેની ચોતરફ સવાસો યોજન સુધી ઉપદ્રવકારી રોગની શાંતિ થાય, પરસ્પરના વૈરનો નાશ થાય, ધાન્યાદિને ઉપદ્રવકારી જંતુઓ ન થાય, મરકી વિગેરે ન થાય, અતિવૃષ્ટિ ન થાય, દુર્લિક્ષ ન પડે, સ્વચક ને પરચકનો ભય ન થાય એ તથા પ્રભુના મરતકની પાછળ ભામંડળ રહે એ કેવળજ્ઞાનના પ્રગટ થવાથી થતા અગ્રીયાર અતિશયમાંહેના અતિશય છે.

પોતાની મેળે જ નિર્ભર શબ્દ કરતો દિવ્ય હુંદુલિ તેમની આગળ વાગતો હતો; બાણે પોતાનો યશ હોય તેવા આકાશમાં રહેલા પાદપીઠ સહિત સ્ફટિક રત્નનાં સિંહાસનથી તેઓ શોભતા હતા; દેવતાઓએ સંચાર કરેલા સુવર્ણકમલ ઉપર રાજહંસની જેમ લીલા સહિત તેઓ ચરણન્યાસ કરતા હતા; બાણે તેમના લયથી રસાતલમાં પેસી જવાને ઇચ્છતા હોય તેમ નીચા સુખવાળા થયેલા તીક્ષ્ણ દંડરૂપ કંટકથી તેમનો પરિવાર આશ્લિટ થતો નહોતો; બાણે કામદેવને સહાય કરવાના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાને ઇચ્છતી હોય તેમ છ ઋતુઓ સમકાળે તેમની ઉપાસના કરતી હતી; ચોતરફ દ્રશ્ય નીચા નમતા માર્ગના વૃક્ષો, બે કે તેઓ સંસારહિત છે તો પણ બાણે તેમને નમસ્કાર કરતાં હોય તેવાં જણાતાં હતાં; પંખાના વાયરાની જેમ મૃદુ, શીતળ અને અનુકૂળ પવન તેમની નિરંતર સેવા કરતો હતો; સ્વામીથી પ્રતિકૂળ (વામ) વર્તનારાનું શુભ થાય નહીં એમ બાણુતા હોયની તેમ પક્ષીઓ નીચે ઉતરી તેમની પ્રદક્ષિણા કરી જમણી બાણુએ અતિકમલ કરતા હતા; ચપળ તરંગોથી જેમ સાગર શોભે તેમ જઘન્ય કોટી સંખ્યાવાળા અને ગમનાગમન કરતા સુરઅસુરોથી તેઓ શોભતા હતા; ભક્તિવશ થઈ દિવસે પણ પ્રભાસહિત ચંદ્ર રહ્યા હોય તેવા આકાશમાં રહેલા છત્રથી તેઓ શોભતા હતા અને બાણે ચંદ્રના જૂઠાં કરેલાં સર્વસ્વ કિરણોના કેશ હોય તેવા ગંગાના તરંગ જેવા શ્વેત ચામરો તેમની ઉપર ઢોળાતા નહતા. નક્ષત્રગણોથી ચંદ્રમાની જેમ તપથી પ્રદીપ્ત થયેલા અને સૌમ્ય એવા લાખો ઉત્તમ શ્રમણોથી તેઓ વીંટાયેલા હતા. જેમ સૂર્ય દરેક સાગરમાં અને દરેક સરોવરમાં કમલને પ્રબોધ (પ્રકુદિલત) કરે, તેમ એ મહાત્મા દરેક ગામ અને દરેક શહેરમાં ભવ્યજનોને પ્રતિબોધ કરતા હતા. આવી રીતે વિચરતા ભગવાન ઋષભદેવજી એકઠા અષ્ટાપદ પર્વતે આવ્યા.

અત્યંત શ્વેતપણાને લીધે બાણે શરદ્રઋતુનાં વાદળોનો એક ઠેકાણે કલ્પેલો ઢગલો હોય, ઠરી ગયેલા ક્ષીરસમુદ્રનો લાવી મૂકેલ વેલાકૂટ હોય અથવા પ્રભુના જન્મભિષેક વખતે ઇંદ્રે વૈક્રિય કરેલા ચાર વૃષભના રૂપમાંહેનો જિંચા શૃંગવાળો એક વૃષભ હોય એવો તે ગિરિ જણાતો હતો. નંદીશ્વર દ્વીપમાંહેની પુષ્કરિણી (વાવડી) માં રહેલા દધિસુખ પર્વતોમાંથી આવેલો બાણે એક પર્વત હોય, જંબૂદ્વીપરૂપી કમલનો બાણે એક બિસખંડ (નાળ) હોય અને પૃથ્વીનો બાણે શ્વેત રત્નમય જિંચો મુગટ હોય તેવો તે પર્વત શોભતો હતો. નિર્મળ તથા પ્રકાશવાળો હોવાથી દેવગણો તેને હમેશાં જળથી સ્નાન કરાવતા હોય અને વસ્ત્રોથી બાણે હુંછતા હોય તેવો તે જણાતો હતો. વાયુએ ઉડાડેલા કમલના રણુઓવાડે તેના નિર્મળ સ્ફટિકમણિના તટને સ્ત્રીઓ નહીના જળ જેવો દેખતી હતી. તેનાં શિખરોના અશ્વભાગમાં વિશ્રામ લેવાને એઠેલી વિદ્યાધરોની સ્ત્રીઓને તે વૈતાલ્ય અને ક્ષુદ્ર-હિમાલાયનું સ્મરણ કરાવતો હતો. સ્વર્ગભૂમિનું બાણે અંતરીક્ષ દર્પણ હોય, દિશાઓનું અતુલ્ય હાસ્ય હોય અને ગૃહનક્ષત્રોને નિર્માણ કરવાની મૃત્તિકાનું અક્ષય સ્થળ હોય એવો તે જણાતો હતો. તેનાં શિખરોના મધ્ય ભાગમાં કીડાથી શ્રાંત થયેલા મૃગો એઠેલા હતા, તેથી તે અનેક મૃગલાંછન (ચંદ્ર) ના વિભ્રમને બતાવતો હતો. નિર્ઝરણાંની પકિતઓથી બાણે નિર્મળ અર્ધ વસ્ત્રને છોડી દેતો હોય અને સૂર્યકાંત મણિઓનાં પ્રસરતાં કિરણોથી બાણે જિંચી પતાકાવાળો હોય તેવો તે શોભતો હતો. તેના જિંચા શિખરનાં અઞ્જ

+ અહીં સુધીના સર્વ અતિશયો દેવકૃત છે.

ભાગમાં સૂચ્ય સંક્રમ થતો, તેથી તે સિદ્ધલોકની મુગ્ધ સ્ત્રીઓને ઉદ્યાચલનો ભ્રમ આપતો હતો. જાણે મયૂરપત્રથી રચેલાં મોટાં છત્રો હોય તેવાં અતિ આદ્રપત્રવાળાં વૃક્ષોથી તેમાં નિરંતર છાયા થઈ રહી હતી. ખેચરોની સ્ત્રીઓ કૌતુકથી મૃગનાં બચ્ચાઓનું લાલન-પાલન કરતી હતી, તેથી હરણીઓના ઝરતા ફૂલવડે તેનું સર્વ લતાવન સિંચાતું હતું. કદળીપત્રના અર્ધાં વસ્ત્રવાળી શબરીઓના નૃત્યને જોવાને માટે ત્યાં નગરની સ્ત્રીઓ નેત્રોની શ્રેણી કરીને રહેતી હતી. રતિથી શ્રાંત થયેલી સર્પિણીઓ ત્યાં વનનો મંદ મંદ પવન પીંતી હતી. તેના લતાવનને પવનરૂપી નટે કીડાથી નચાવ્યું હતું. કિન્નરોની સ્ત્રીઓ રતિના આરંભથી તેની ગુફાઓને મંદિરરૂપ કરતી હતી અને અપ્સરાઓના સ્નાન કરવાના ધસારાથી તેના સરોવરનું જળ તરંગિત થયેલું હતું. કોઈ ઠેકાણે સોગડાબાણ રમતા, કોઈ ઠેકાણે પાનગોઠી કરતા અને કોઈ ઠેકાણે પશ્ચિત (પણ) આંધતા યજ્ઞોથી તેના મધ્ય ભાગમાં કોલાહલ થઈ રહ્યો હતો. તે પર્વત ઉપર કોઈ ઠેકાણે કિન્નરોની સ્ત્રીઓ, કોઈ ઠેકાણે સિદ્ધલોકોની સ્ત્રીઓ અને કોઈ ઠેકાણે વિદ્યાધરની સ્ત્રીઓ કીડાનાં ગીત ગાતી હતી, કોઈ ઠેકાણે પાકેલાં દ્રાક્ષફળ ખાઈ ઉન્મત્ત થયેલા શુક પક્ષીઓ શબ્દ કરતા હતા, કોઈ ઠેકાણે આસના અંકુર ખાવાથી ઉન્મત્ત થયેલી કોકિલાઓ પંચમ સ્વર કરતી હતી, કોઈ ઠેકાણે કમલ-તંતુના આસ્વાદથી ઉન્મત્ત થયેલા હંસો 'મધુર શબ્દ કરતા હતા, કોઈ ઠેકાણે સરિતાના તટમાં મદવાળા થયેલા કૌચ પક્ષીઓના કુંકાર શબ્દો થતા હતા, કોઈ ઠેકાણે નજીક રહેલા મેઘથી ઉન્માદ પામેલા મયૂરોનો કેકા શબ્દ થતો હતો અને કોઈ ઠેકાણે ફરતા સારસ પક્ષીઓના શબ્દો સંભળાતા હતા; એથી તે ગિરિ મનોહર લાગતો હતો. કોઈ ઠેકાણે રાતાં અશોકવૃક્ષોનાં પત્રોથી જાણે કંસુખી વસ્ત્રવાળો હોય, કોઈ ઠેકાણે તમાલ, તાલ અને હિંતાલના વૃક્ષોથી જાણે સ્યામ વસ્ત્રવાળો હોય, કોઈ ઠેકાણે સુંદર પુષ્પવાળાં ખાખરાનાં વૃક્ષોથી જાણે પીળા વસ્ત્રવાળો હોય અને કોઈ ઠેકાણે માલતી અને મલ્લિકાના સમૂહથી જાણે પ્રવેત વસ્ત્રવાળો હોય એવો તે પર્વત જણાતો હતો. આઠ યોજન ઊંચો હોવાથી તે આકાશ જેટલો ઊંચો લાગતો હતો. એવા તે અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર ગિરિના જેવા ગરિષ્ઠ જગતગુરુ આરૂઢ થયા. પવનથી ખરતાં પુષ્પોથી અને નિર્ઝરણાના જળથી એ પર્વત જગતપતિ પ્રભુને અર્ધ્ય પાઘ આપતો હોય તેવો જણાતો હતો. પ્રભુના ચરણથી પવિત્ર થયેલો એ પર્વત, પ્રભુના જન્મસ્નાત્રથી પવિત્ર થયેલા મેરુથી પોતાને ન્યૂન માનતો નહોતો. હર્ષ પામેલા કોકિલા-હિકના શબ્દના મિષથી જાણે તે પર્વત જગતપતિના શુભ ગતો હોય એવો જણાતો હતો.

તે પર્વત ઉપર વાયુકુમારદેવોએ એક પ્રદેશમાંથી માર્જન કરનારા સેવકોની જેમ ક્ષણવારમાં તૃણ-કાષ્ઠાદિક ફર કચું અને મેઘકુમારોએ પાણીને વહેનારા પાડાની જેવાં વાદળાં વિકુવીને સુગંધી જળથી તે ભૂમિ ઉપર સિંચન કચું. પછી ત્યાં દેવતાઓએ વિશાળ એવી સુવર્ણરત્નની શિલાઓથી દર્પણના તળની જેવું સપાટ પૃથ્વીતળ આંધી લીધું. તેની ઉપર વ્યંતર દેવતાઓએ ઈંદ્રધનુષના ખંડની જેવા પંચવર્ણી પુષ્પોની જનુપ્રમાણ વૃષ્ટિ કરી અને જમના નદીના તરંગની શોભાને ગ્રહણ કરનારાં વૃક્ષોનાં આદ્રપત્રોનાં ચારે દિશાએ તોરણો આંધ્યાં. ચારે બાજુ સ્તંભોની ઉપર આંધેલાં મકરાકૃતિ તોરણો સિંધુના અને તટમાં રહેલા મગરની શોભાને અનુસરતાં શોભતાં હતાં. તેના મધ્યમાં જાણે ચાર દિશાઓની દેવીના રૂપાના દર્પણો હોય તેવાં ચાર છત્રો તથા આકાશગંગાના ચપળ તરંગોની પ્રાંતિને

આપનારા પવને તરંગિત કરેલા ધ્વજપટો શોભતા હતા. તે તોરણોની નીચે રચેલા માતીના સ્વસ્તિકો 'સર્વ જગતનું અહીં મંગળ છે' એવી ચિત્રલિપિના વિભ્રમને કરાવતા હતા. બાંધેલા ભૂમિતળ ઉપર વૈમાનિક દેવતાઓએ રત્નાકરની શોભાના સર્વસ્વ જેવો રત્નમય ગઢ કર્યો અને તે ગઢ ઉપર માનુષોત્તર પર્વતની સીમા ઉપર રહેલી ચંદ્રસૂર્યાનાં કિરણોની માળા જેવી માણેકના કાંગરાની પંક્તિઓ રચી. પછી જ્યોતિષપતિ દેવતાઓએ વલયાકારે કરેલું હેમાદ્રિ પર્વતનું શિખર હોય તેવો નિર્મળ સુવર્ણનો મધ્યમ ગઢ કર્યો અને તેના ઉપર રત્નમય કાંગરા કર્યા; તેમાં પ્રેક્ષકોનાં પ્રતિબિંબો પડવાથી બહુ ચિત્રવાળા હોય તેવા તે કાંગરાઓ જણાતા હતા. તે પછી ભવનપતિઓએ કુંડલાકારે થયેલા શેષનાગના શરીરના ભ્રમને આપનારો છેલ્લો રૂપાનો ગઢ કર્યો અને તેની ઉપર ક્ષીરસાગરના તટના જળ ઉપર રહેલી ગરૂડની શ્રેણી હોય તેવી સુવર્ણના કાંગરાની શ્રેણી કરી. પછી જેમ અયોધ્યા નગરીના ગઢમાં કર્યા હતા તેમ યજ્ઞોએ તે દરેક ગઢમાં ચાર ચાર કરવાબને માણેકનાં તોરણો કર્યા; પોતાનાં પ્રસરતાં કિરણોથી બહુ તે તોરણો શતશુભાં હોય તેવાં જણાતાં હતાં. દરેક દ્વારે 'વ્યંતરોએ નેત્રની રેખામાં રહેલી કાજળની રેખાની પેઠે આચરણ કરતાં ધૂમાડારૂપી ભિર્મિઓને ધારણ કરનારા ધૂપિયાઓ રાખ્યા હતા. મધ્યગઢની અંદર ઇશાન દિશામાં, ઘરમાં દેવાલયની જેવો પ્રભુને વિશ્રામ લેવા માટે એક દેવછંદ રચ્યો. વહાણની મધ્યમાં જેમ કૂવાસ્થંભ હોય તેવું વ્યંતરોએ તે સમવસરણના મધ્યમાં ત્રણ કોશ જિંચું ચૈત્યવૃક્ષ રચ્યું. તે ચૈત્યવૃક્ષની નીચે પોતાનાં કિરણોથી બહુ વૃક્ષને મૂળથી જ પલ્લવિત કરતી હોય તેવી એક રત્નમય પીઠ રચી અને તે પીઠ ઉપર ચૈત્યવૃક્ષની શાખાઓના અંત પલ્લવોથી વારંવાર સાફ થતો રત્નછંદ રચ્યો; તેની મધ્યમાં પૂર્વ તરફ વિકસિત કમલકોશની મધ્યમાં કણ્ઠિકાની જેવું, પાદપીઠ સહિત એક રત્નસિંહાસન રચ્યું અને તેની ઉપર બહુ ગંગાની આવૃત્તિ કરેલા ત્રણ પ્રવાહ હોય તેવાં ત્રણ છત્રો ખનાવ્યાં. એવી રીતે બહુ અગાઉથી જ તૈયાર હોય અને તે કોઈ ઠેકાણેથી લાવીને અહીં મૂકી દીધું હોય તેમ કણવદરમાં દેવ અને અસુરોએ મળીને ત્યાં સમવસરણ રચ્યું.

જગતપતિએ લબ્યજનોના હૃદયની જેમ મોક્ષદારરૂપ એ સમવસરણમાં પૂર્વદ્વારથી પ્રવેશ કર્યો. તત્કાળ જેની શાખાના પ્રાંત પલ્લવો પોતાના કણ્ઠના આલુપણરૂપ થતા હતા એવા અશોકવૃક્ષને તેમણે પ્રદક્ષિણા કરી. પછી પૂર્વદિશા તરફ આવી 'જમસ્તીયાંચ' એમ બોલી રાજહંસ જેમ કમલ ઉપર બેસે તેમ તેઓ સિંહાસન ઉપર બિરાજમાન થયા. તરતજ બાકીની ત્રણ દિશાના સિંહાસન ઉપર વ્યંતરદેવોએ ભગવંતનાં ત્રણ રૂપ વિકુર્યાં. પછી સાધુ, સાધ્વી અને વૈમાનિક દેવતાની સ્ત્રીઓએ પૂર્વદ્વારથી પેસી, પ્રદક્ષિણા કરી, ભક્તિપૂર્વક જિનેશ્વર અને તીર્થને નમસ્કાર કર્યો અને પ્રથમ ગઢમાં પ્રથમ ધર્મરૂપી ઉદ્યાનના વૃક્ષરૂપ સાધુઓ પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશાની મધ્યમાં બેઠા, તેમના પૃષ્ઠભાગમાં વૈમાનિક દેવતાઓની સ્ત્રીઓ બેસી રહી અને તેની પછળ તેવી જ રીતે સાધ્વીઓનો સમૂહ બેસો રહ્યો. ભુવનપતિ, જ્યોતિષી અને વ્યંતરોની સ્ત્રીઓ દક્ષિણદ્વારથી પ્રવેશ કરી પૂર્વ-વિધિવત્ પ્રદક્ષિણા નમસ્કાર કરીને નૈઋત્ય દિશામાં બેઠી અને તે ત્રણે નિકાયના દેવો પશ્ચિમદ્વારથી પ્રવેશ કરી, તેવી જ રીતે નમી, અનુક્રમે વાયવ્ય દિશામાં બેઠા. આવી રીતે પ્રભુને સમોસર્યા બાણી, પોતાનાં વિમાનોનાં સમૂહથી ગગનને આચ્છાદિત કરતા ઈંદ્ર ત્યાં

સત્વર આવ્યા અને ઉત્તરદ્વારથી સમવસરણમાં પ્રવેશ કરી, સ્વામીને ત્રણ પ્રદક્ષિણા હઈ નમસ્કાર કરી, લક્ષિતવાન ઈંદ્ર આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

“હે ભગવન્ ! જો કે ઉત્તમ યોગીઓથી પણ આપના ગુણો સર્વ પ્રકારે બહુવા અશક્ય છે, તો સ્તુતિ કરવાને યોગ્ય એવા તે આપના ગુણો કયાં અને નિત્ય પ્રમાદી એવો હું સ્તોતા કયાં ? તથાપિ હે નાથ ! હું યથાશક્તિ તમારા ગુણોને સ્તવીશ. શું લંગડો મનુષ્ય દીર્ઘ માર્ગે ચાલે તો તેને કોઈ નિવારે ? હે પ્રભુ ! આ સંસારરૂપી આતપના કલેશથી પરવશ થયેલા પ્રાણીઓને જેના ચરણની છાયા છત્રની છાયાતું આચરણ કરે છે એવા આપ અમારી રક્ષા કરો. હે નાથ ! સૂર્ય જેમ પરોપકારને માટે પ્રકાશે છે તેમ ફક્ત લોકને માટે જ વિહાર કરતા એવા આપ કૃતાર્થ છો. મધ્યાહ્નના સૂર્યની જેમ આપ પ્રભુ પ્રગટ થયે, દેહની છાયાની જેમ પ્રાણીઓનાં કર્મ ચાતરકથી સંકેચ પામી બચ છે. જેઓ હ્રમેશાં તમને બુદ્ધિ છે તે તિર્થંચોને પણ ધન્ય છે અને જે તમારા દર્શનથી શૂન્ય છે તે સ્વર્ગમાં રહેલ હોય તો પણ અધન્ય છે. હે ત્રિજગતપતિ ! જેઓના હૃદયરૂપી ચૈત્યમાં તમે એક અધિદેવતા રહેલા છો તે બલિકર્મનો ઉત્કૃષ્ટમાં પણ ઉત્કૃષ્ટ છે. હું આપની પાસે એક જ પ્રાર્થના કરું છું કે ગામેગામ અને નગરેનગર વિહાર કરતા આપ કદાપિ મારા હૃદયને છોડશો નહીં.”

આવી રીતે પ્રભુની સ્તુતિ કરી, પંચાંગે ભૂમિના સ્પર્શ કરવાપૂર્વક પ્રણામ કરી સ્વર્ગપતિ ઈંદ્ર પૂર્વ અને ઉત્તર દિશાના મધ્યમાં બેઠા. પ્રભુ અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર પધાર્યા, એ વૃત્તાંત તરત જ શૈલપાલક પુરુષોએ આવી ચક્રીને કહ્યો; કારણ કે તેઓને તે કાર્યને માટે જ ત્યાં રાખ્યા હતા. ભગવાનની સ્મિત કરનારા એ લોકોને દાતાર ચક્રીએ સાડાબાર કોટી સુવર્ણ આપ્યું. તેવે પ્રસંગે જે આપણું તે થોડું જ છે. પછી મહારાજાએ સિંહાસન ઉપરથી ઊઠી, તે દિશા તરફ સાત આઠ પગલાં ચાલી, વિનયથી પ્રભુને પ્રણામ કર્યા અને પછી પાછા સિંહાસન ઉપર બેસી, ઈંદ્ર જેમ દેવતાને બોલાવે તેમ ચક્રીએ પ્રભુને વંદન કરવા જવાને માટે પોતાના સૈનિકોને બોલાવ્યા. વેલાથી સમુદ્રની ઊંચી તરંગપંક્તિની જેમ ભરતરાયની આજ્ઞાથી સર્વ રાજાઓ ચાતરકથી આવીને એકઠા થયા. હાથીઓ ઊંચે સ્વરે ગર્જના કરવા લાગ્યા અને ઘોડાઓ ઝોંખારવા લાગ્યા, તે જાણે સ્વામી પાસે જવાને પોતાના અધિરોહક (સ્વાર) ને ત્વરા કરાવતા હોય તેવા જણાતા હતા. પુલકિત અંગવાળા રથિક અને પેદલ લોકો તત્કાળ હર્ષપૂર્વક ચાલવા લાગ્યા. કારણ કે ભગવાન પાસે જવામાં રાજાની આજ્ઞા તેમને સુવર્ણ અને સુગંધના જેવી થઈ પડી. મોટી નદીનાં પૂરના જળ જેમ બે કાંઠામાં સમાય નહીં તેમ અયોધ્યા અને અષ્ટાપદ પર્વતની વચ્ચમાં તે સેના સમાતી ન હતી. આકાશમાં પ્રવેતછત્ર અને મયૂરછત્રનો સંગ થવાથી ગંગા અને યમુનાના વેણીસંગ જેવી શોભા થઈ રહી. અધારોના હાથમાં રહેલાં બાલાંઓ પોતાનાં સ્ફુરણાયમાન કિરણોથી બાણે તેઓએ બીજાં બાલાંઓ ઊંચા કર્યાં હોય તેવાં શોભતાં હતાં. હાથીઓની ઉપર આરૂઠ થયેલા વીરકુંજરો હર્ષથી ઉત્કટપણે ગર્જના કરતા હતા, તેથી બાણે હાથીની ઉપર બીજા હાથી આરૂઠ થયા હોય તેવું લાગતું હતું. સર્વ સૈનિકો જંગપતિને નમવાને માટે ભરતચક્રીથી પણ અધિક ઉત્સુક થયા હતા; કારણ કે અર્જુન

મ્યાન ખડ્ગથી પણ ઘણું તીક્ષ્ણ થાય છે. તે સર્વના કોલાહલે દ્વારપાળની પેઠે મધ્યમાં રહેલા ભરત રાજને 'સર્વ સૈનિકો એકઠા થયા છે' એમ નિવેદન કર્યું. પછી સુનીશ્વર જેમ રાગદ્વેષના જ્યથી મન:શૌચ કરે તેમ મહારાજએ સ્નાનથી અંગશૌચ કર્યું અને પ્રાયશ્ચિત્ત તથા કૌતુકમંગળ કરીને પોતાના ચરિત્રની જેવા ઉજ્જવળ વસ્ત્ર ધારણ કર્યાં. મસ્તક ઉપર પ્રવેત છત્રથી અને બંને બાજુએ પ્રવેત ચામરોથી શોભતા તે મહારાજ પોતાના મંદિરની અંતર્વેદિકા પ્રત્યે ગયા અને સૂર્ય જેમ પૂર્વાચલ ઉપર આરૂઢ થાય તેમ વેદિકા ઉપર આરૂઢ થયેલા તે મહીપતિ સૂર્ય જેમ ગગનની મધ્યે આવે તેમ મહારાજ ઉપર ચડ્યા. ભૈરી, શંખ અને આનક વિગેરે ઉત્તમ વાજિત્રોના મોટા શખ્દોથી કુવારાના જળની જેમ આકાશભાગને વ્યાપ્ત કરતા, મેઘની જેમ હાથીઓના મહજળથી દિશાઓને વ્યાપ્ત કરતા, તરંગોવડે સાગરની જેમ તુરંગોથી પૃથ્વીને આચ્છાદન કરતા અને કલ્પવૃક્ષથી ભેડાયેલા યુગલીઆની જેમ હર્ષ અને ત્વરાથી યુક્ત થયેલા મહારાજ અંત:પુર અને પરિવાર સહિત થોડીવારમાં અષ્ટાપદે આવી પહોંચ્યા.

સંયમ લેવાની ઇચ્છાવાળો પુરુષ જેમ ગૃહસ્થધર્મથી ઉતરીને ઊંચા ચારિત્રધર્મ ઉપર આરૂઢ થાય, તેમ મહારાજ ઉપરથી ઉતરીને મહારાજ એ મહાગિરિ ઉપર ચડ્યા. ઉત્તર દિશાના દ્વારથી સમવસરણમાં પ્રવેશ કર્યો, એટલે આનંદરૂપ અંકુરને ઉત્પન્ન કરવામાં મેઘ સમાન પ્રભુ તેમના જેવામાં આવ્યા. પ્રભુને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી, તેમના ચરણમાં નમન કરી, મસ્તકે અંજલિ ભેડી ભરતે આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી—“હે પ્રભુ ! મારી જેવાએ તમારી સ્તુતિ કરવી તે કુંભથી સમુદ્રનું પાન કરવા જેવું છે, તથાપિ હું તમારી સ્તુતિ કરીશ; કેમ કે હું ભક્તિથી નિરંકુશ છું. હે પ્રભો ! દ્વીપકના સંપર્કથી જેમ વાટો પણ દ્વીપકપણને પામે છે, તેમ તમારા આશ્રિત ભવિષ્યને તમારી તુલ્ય થાય છે. હે સ્વામિન ! મહ પામેલા ઇંદ્રિયરૂપી હસ્તીદ્રોને નિર્મૂલ કરવામાં ઔષધરૂપ અને માર્ગને બતાવનાર તમારું શાસન વિજય પામે છે. હે ત્રિભુવનેશ્વર ! તમે ચાર ધાતિકર્મને હણીને બાકીનાં ચાર કર્મની જે ઉપેક્ષા કરો છો તે લોકકલ્યાણને માટે જ કરો છો એમ હું માનું છું. હે પ્રભુ ! ગરૂડની પાંખમાં રહેલા પુરુષો જેમ સમુદ્રનું ઉલ્લંઘન કરે છે, તેમ તમારા ચરણમાં લગ્ન થયેલા ભવ્યજનો આ સંસારસમુદ્રનું ઉલ્લંઘન કરે છે. હે નાથ ! અનંત કલ્યાણરૂપ વૃક્ષને ઉલ્લસિત કરવામાં દોહદરૂપ અને વિશ્વની મોહરૂપી મહાનિદ્રામાં પ્રાતઃકાળ સમાન તમારું દર્શન જયવંત વર્તે છે. તમારા ચરણકમલના સ્પર્શથી પ્રાણીઓનાં કર્મ વિદારણ થઈ જાય છે, કેમકે ચંદ્રનાં મૃદુ કિરણોથી પણ હાથીના ઘાંત કુટે છે. મેઘની વૃષ્ટિની જેમ અને ચંદ્રની ચંદ્રિકાની જેમ હે જગન્નાથ ! તમારો પ્રસાદ સર્વને સરખો જ છે.”

આવી રીતે પ્રભુની સ્તુતિ કરી, નમસ્કાર કરી, ભરતપતિ સામાનિક દેવતાની જેમ ઇંદ્રના પૃષ્ઠભાગે બેઠા. દેવતાઓની પછવાડે સર્વ પુરુષો બેઠા અને પુરુષોની પાછળ સર્વ નારીઓ બિભી રહી. પ્રભુના નિર્દોષ શાસનમાં જેમ ચતુર્વિધ ધર્મ રહે તેમ સમવસરણના પ્રથમ કિલ્લામાં આવી રીતે ચતુર્વિધ સંઘ બેઠા; બીજા પ્રાકારમાં પરસ્પર વિરોધી છતાં પણ બાણે સ્નેહવાળા સહોદર હોય તેમ થઈ સર્વ તિર્યંચો હર્ષ સહિત બેઠા; ત્રીજા કિલ્લામાં આવેલા રાજાઓનાં સર્વ વાહનો (હસ્તી, અશ્વાદિ) દેશનાં સાંભળવાને ઊંચા ટણું કરીને રહ્યા, પછી ત્રિભુવનપતિએ સર્વ ભાષામાં પ્રવર્તતી અને મેઘના શખ્દ જેવી ગંભીર બિરાથી

દેશના આપવા માંડી. દેશના સાંભળતા તિર્થંચ, મનુષ્ય અને દેવતાઓ જાણે અત્યંત ભારથી મુક્ત થયા હોય, જાણે ઈષ્ટ પદ પામ્યા હોય, જાણે કલ્યાણ અભિષેક કર્યો હોય, જાણે ધ્યાનમાં રહ્યા હોય, જાણે અહમિંદ્રપણું પામ્યા હોય અને જાણે પરબ્રહ્મને પામ્યા હોય તેમ હર્ષથી સ્થિર થઈ ગયા. દેશના સમાપ્ત થયા પછી મહાવ્રતને પાળનારા પોતાના બ્રાતાઓને જોઈ, મનમાં તાપ પામી ભરતરાય આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યા—‘અહો ! અમિની જેમ હમેશાં અતૃપ્ત એવા મેં આ ભાઈઓના રાજ્યને ગ્રહણ કરીને શું કયું ? હવે એ ભોગદાનવાળી લક્ષ્મી બીજાને આપી દેવી તે રક્ષામાં ઘી હોમ્યાની જેમ મૂઠ એવા મારે નિષ્ફળ છે. કાગડાઓ પણ બીજા કાગડાને ખોલાવી અન્નાદિકનું ભક્ષણ કરે છે અને હું આ અંધુઓ વિના ભોગ ભોગવું છું, તેથી તે કાગડાથી પણ હીન છું. માસક્ષપણડો* જેમ કેઈ દિવસ ભિક્ષા ગ્રહણ કરે છે, તેમ હું ફરીથી જો તેમને ભોગસંપત્તિ આપું તો મારા પુણ્યયોગે તેઓ ગ્રહણ કરે ખરા.’ એવી રીતે વિચારી, પ્રભુના ચરણ સમીપે બઈ, અંબલિ જોડી તેમણે ભોગને માટે પોતાના બ્રાતાઓને નિમંત્રણ કયું.

તે વખતે પ્રભુએ કહ્યું—‘હે સરલ અંતઃકરણવાળા રાજા ! આ તારા બ્રાતાઓ મહાસત્ત્વવાળા છે અને તેઓએ મહાવ્રત પાળવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે; તેથી સંસારની અસારતા જાણીને પૂર્વે ત્યાગ કરેલા ભોગને વમન કરેલા અન્નની જેમ તેઓ ફરીથી ગ્રહણ નહીં કરે.’ એવી રીતે ભોગના આમંત્રણ સંબંધી પ્રભુએ નિષેધ કર્યો, એટલે ફરીથી પશ્ચાત્તાપયુક્ત ચક્રીએ વિચાર્યું—‘સંગરહિત એવા આ મારા ભાઈઓ કદિ ભોગને ભોગવશે નહીં; તો પણ પ્રાણધારણને માટે આહારને તો ભોગવશે.’ એમ ધારી તેમણે પાંચસેં મોટાં ગાડાં ભરી આહાર મંગાવી, પોતાના અનુજ ભાઈઓને પૂર્વરી જેમ નિમંત્રણ કયું. તે વારે પ્રભુએ કહ્યું—‘ભરતપતિ ! એ આઘાતકર્મી (મુનિને અર્થે બનાવીને લાવેલ) આહાર ચતિઓને કલપતો નથી.’ પ્રભુએ એ પ્રમાણે નિષેધ કર્યાથી તેમણે અકૃત અને અકારિત* અન્નને માટે નિમંત્રણ કયું, કારણ કે સરલપણામાં સર્વ શોભે છે. તે વખતે ‘હે રાજેન્દ્ર ! મુનિઓને રાજપિંડ કલપતો નથી’ એમ કહી ધર્મચક્રી પ્રભુએ ચક્રવર્તીને ફરીથી વાર્યા. પ્રભુએ સર્વ રીતે મને નિષેધ કર્યો એમ વિચારી, ચંદ્ર જેમ રાહુવડે દુભાય તેમ મહારાજા ભરત પશ્ચાત્તાપવડે દુભાવા લાગ્યા. ભરતને એવી રીતે વિલક્ષ્ય થયેલા જોઈ ઈંદ્રે પ્રભુને પૂછ્યું—‘હે સ્વામિન્ ! અવગ્રહ કેટલા પ્રકારના છે ?’

પ્રભુએ કહ્યું—‘ઈંદ્ર સંબંધી, ચક્રી સંબંધી, રાજા સંબંધી, ગૃહસ્થ સંબંધી અને સાધુ સંબંધી—એવા પાંચ પ્રકારે અવગ્રહ થાય છે. એ અવગ્રહો ઉત્તરોત્તર પૂર્વપૂર્વનો આધ કરે છે, તેમાં પૂર્વોક્ત અને પરોક્ત વિધિ બળવાન છે.’

ઈંદ્રે કહ્યું—‘હે દેવ ! જો સાધુઓ મારા અવગ્રહમાં વિહાર કરે છે તેઓને મેં મારા અવગ્રહની આજ્ઞા કરી છે.’

* મહિનાના ઉપવાસ કરનાર. ૧ મુનિને અર્થે કરેલ નહિં અને કરાવેલ પણ નહિં તે. ૨ રહેવા-ચિંચરવાના સ્થાનને માટે આજ્ઞા લેવી પડે તે.

એવી રીતે કહી પ્રભુના ચરણકમલમાં વંદન કરી ઇંદ્ર ઊભો રહ્યો. ભરતરાજાએ એ સાંભળી પુનઃ વિચાર કર્યો કે—‘એ મુનિઓએ જો કે મારા અષ્ટાદિકને આદર કર્યો નથી, તથાપિ અવગ્રહના અનુગ્રહની આજ્ઞાથી તો હું આને કૃતાર્થ થાઉં,’ એમ મનમાં ધારી શ્રેષ્ઠ હૃદયવાળા ચક્રીએ ઇંદ્રની જેમ પ્રભુના ચરણ પાસે જઈ પોતાના અવગ્રહની પણ આજ્ઞા કરી. પછી પોતાના સહધર્મી (સામાન્ય ધર્મજન) ઇંદ્રને પૂછ્યું—‘હાલ અહીં લાવેલા આ ભાતપાણીનું મારે શું કરવું ?’

ઇંદ્રે કહ્યું—‘ તે સર્વ ગુણોત્તર (વિશેષ ગુણવાન) પુરુષોને આપી દેવું.’

ભરતે વિચાર્યું—‘સાધુઓ સિવાય બીજા ગુણોત્તર પુરુષો કોણુ ? હા ! મારા જાણવામાં આવ્યું. દેશવિરતિ એવા શ્રાવકો ગુણોત્તર છે, માટે આ સઘળું તેમને આપવું યોગ્ય છે.’ એમ નિશ્ચય કર્યા પછી ચક્રીએ સ્વર્ગપતિ ઇંદ્રનું પ્રકાશમાન અને મનોહર આકૃતિવાળું રૂપ જોઈ વિસ્મય પામી તેને પૂછ્યું—‘હે દેવપતિ ! સ્વર્ગમાં પણ તમે આવે રૂપે રહો છો કે બીજે રૂપે રહો છો ? કારણ કે દેવતાઓ તો કામરૂપી (ઇન્દ્રિય રૂપ કરનારા) કહેવાય છે.’

ઇંદ્રે કહ્યું—‘હે રાજા ! સ્વર્ગમાં અમારું આવું રૂપ ન હોય. ત્યાં જે રૂપ હોય છે તે મનુષ્યોથી જોઈ પણ શકાતું નથી.’

ભરતે કહ્યું—‘તમારા તેવા પ્રકારના રૂપના દર્શન માટે મને ઘણી ઇચ્છા થાય છે, તેથી હે સ્વર્ગપતિ ! ઇંદ્ર જેમ ચક્રોને પ્રસન્ન કરે તેમ તમારી દિવ્ય આકૃતિના દર્શનથી તમે મારા ચક્ષુને પ્રસન્ન કરો.’

ઇંદ્રે કહ્યું—‘હે રાજા ! તમે ઉત્તમ પુરુષ છો. તમારી પ્રાર્થના અર્થ ન જવી જોઈએ, માટે હું મારા એક અંગનું તમને દર્શન કરાવીશ.’ એમ કહી ઇંદ્રે યોગ્ય અલંકારથી શોભતી અને જગતરૂપી મંદિરમાં દીપિકા સમાન પોતાની એક અંગુલિ ભરતરાયને બતાવી. તે પ્રકાશિત કાંતિવાળી ઇંદ્રની આંગળી જોઈ, પૂર્ણિમાના ચંદ્રને જોવાથી સમુદ્રની જેમ મેદિનીપતિ પ્રમોદ પામ્યા. ભરતરાયનું એવી રીતે માન જાળવી, લગવંતને પ્રણામ કરી, સંધ્યાના અંજની જેમ ઇંદ્ર તત્કાળ અંતર્ધાન થઈ ગયા. ચક્રવર્તી પણ સ્વામીને નમન કરી, કરવાનાં કાર્યો મનમાં ચિંતવી ઇંદ્રની જેમ પોતાની અયોધ્યા નગરીમાં આવ્યા. રાત્રે તેમણે ઇંદ્રની અંગુલિનું આરોપણ કરીને ત્યાં અષ્ટાદિકા ઉત્સવ કર્યો. સત્પુરુષોનું કર્તવ્ય ભક્તિમાં અને સ્નેહમાં સરખું જ હોય છે. ત્યારથી ઇંદ્રનો સ્તંભ રોપી લોકોએ સર્વત્ર ઇંદ્રોત્સવ કરવા માંડ્યો, જે અઘાપિ લોકમાં પ્રવર્તે છે.

સૂર્ય જેમ એક ક્ષેત્રમાંથી બીજા ક્ષેત્રમાં જાય, તેમ વ્યંજનરૂપી કમલને પ્રબોધ કરવા માટે લગવાન શ્રી ઋષભસ્વામીએ અષ્ટાપદ પર્વત ઉપરથી અન્યત્ર વિહાર કર્યો.

અહીં અયોધ્યામાં ભરતરાજાએ સર્વ શ્રાવકોને બોલાવીને કહ્યું—‘તમારે હમેશાં ભોજનને માટે મારે ઘેર પધારવું. કૃષિ વિગેરે કાર્ય ન કરતાં તમારે સ્વાધ્યાયમાં પરાયણ રહીને, નિરંતર અપૂર્વ જ્ઞાનને ગ્રહણ કરવામાં તત્પર થવું. ભોજન કરીને મારી સમીપ આવી દરરોજ તમારે આ પ્રમાણે બોલવું—જિતો ભવાન્ વદ્યતે મીસ્તસ્માન્મા હમ મા હમ (તમે

જતાયેલા છે, ભય વૃદ્ધિ પામે છે, માટે 'આત્મશુદ્ધિને' ન હણી, ન હણી.)' ચક્રીતું એ વચન સ્વીકારી તેઓ હમેશાં ભરતરાજને ઘેર જમવા લાગ્યા અને પૂર્વોક્ત વચનનો સ્વાધ્યાયની જેમ તત્પર થઈને પાઠ કરવા લાગ્યા. દેવતાઓની જેમ રતિમાં મગ્ન થયેલા અને પ્રમાદી એવા ચકવર્તી તે શબ્દને સાંભળવાથી આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા—'અરે ! હું કોનાથી જતાયેલા છું અને એ કષાયથી જ ભય વૃદ્ધિ પામે છે; તેથી આત્માને હણો નહીં, એવી રીતે આ વિવેકીઓ અને નિત્ય સ્મરણ કરાવે છે; તો પણ અહો ! મારું કેવું પ્રમાદીપણું અને કેવી વિષયલુપ્થતા છે ? ધર્મને વિષે મારું આ કેવું ઉદાસીપણું ! આ સંસારમાં મારે કેવો રાગ ! અને આ મારો મહાપુરુષને યોગ્ય એવા આચારનો કેવો વિપર્યય કહીવાય !' આવા ચિંતવનથી સમુદ્રમાં ગંગાના પ્રવાહની જેમ એ પ્રમાદી રાજામાં ક્ષણવાર ધર્મધ્યાન પ્રવર્ત્યું; પરંતુ પાછા વારંવાર શબ્દાદિક ઇંદ્રિયાર્થમાં તે આસક્ત થવા લાગ્યા; કારણ કે ભોગકૃણકર્મને અન્યથા કરવાને કોઈ પણ સમર્થ નથી.

એક વખત રસોડાના ઉપરીએ આવી મહારાજને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે 'લોજન કરનારા ઘણા થવાથી આ શ્રાવક છે કે અન્ય છે ? એમ જાણવામાં આવતું નથી.' તે સાંભળી ભરતરાજે આજ્ઞા આપી કે 'તમે પણ શ્રાવક છો, માટે આજથી તમારે પરીક્ષા કરીને લોજન આપવું.' પછી તેઓ સર્વને પૂછવા લાગ્યા કે 'તમે કોણ છો ?' જો તેઓ કહે છે કે 'અમે શ્રાવક છીએ' તો તમારામાં શ્રાવકનાં કેટલાં વ્રત છે ?' એમ પૂછતાં તેઓ કહેતા કે 'અમારે નિરંતર પાંચ અણુવ્રત અને સાત શિક્ષાવ્રત છે.' એવી રીતે પરીક્ષા કરેલા શ્રાવકોને તેઓ ભરતરાજને બતાવવા લાગ્યા, એટલે મહારાજ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના ચિહ્નવાળી ત્રણ રેખાઓ કાંકિણી રત્નથી ઉત્તરાસંગની જેમ તેમની શુદ્ધિને માટે કરવા લાગ્યા. એમ દરેક છ છ મહિને નવીન શ્રાવકોની પરીક્ષા કરતા અને કાંકિણી રત્નથી તેઓને નિશાની કરતા હતા. ચિન્હથી તેઓ લોજન મેળવી 'જિતો મવાન' ઇત્યાદિ પઠન જાએ સ્વરે કરવા લાગ્યા, તેથી તેઓ માહન એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. તેઓ પોતાના બાળકો સાધુઓને આપવા લાગ્યા. તેમાંથી કેટલાએક સ્વેચ્છાથી વિરક્ત થઈ વ્રત ગ્રહણ કરવા લાગ્યા. અને પરિષદ સહન કરવાને અસમર્થ એવા કેટલાએક શ્રાવકો થયા. કાંકિણી રત્નથી લાંછિત થયેલા તેઓને પણ નિરંતર લોજન મળવા લાગ્યું. રાજાએ એ લોકોને લોજન આપ્યું તેથી લોકો પણ તેમને જમાડવા લાગ્યા; કારણ કે પૂજિતે પૂજેલા સર્વથી પૂજ્ય છે. તેઓને સ્વાધ્યાય કરવાને માટે ચક્રીશ્વરે અહંતોની સ્તુતિ અને મુનિ તથા શ્રાવકની સમાચારીથી પવિત્ર એવા ચાર વેદ રચ્યા. અનુક્રમે તેઓ માહનને બદલે આદ્યાણુ એવા નામથી પ્રખ્યાત થયા અને કાંકિણી રત્નની રેખાઓ તે યજ્ઞોપવિતરૂપ થઈ. ભરતરાજની ગાદીએ તેમનો પુત્ર સૂર્યશા નામે રાજા થયો, તેણે કાંકિણી રત્નના અભાવથી સુવર્ણની યજ્ઞોપવિત કરી. તે પછી મહાયશા વિગેરે થયા, તેમણે રૂપાની યજ્ઞોપવિત કરી. પછી બીજાઓએ પદ્મસૂત્રમય યજ્ઞોપવિત કરી અને છેવટે બીજાઓએ સૂત્રમય કરી.

ભરતરાજ પછી સૂર્યશા થયા, ત્યાર પછી મહાયશા, પછી અતિબળ, પછી બળભદ્ર, પછી બળવીર્ય, પછી ક્રીંતિવીર્ય, પછી જળવીર્ય અને ત્યારપછી હંડવીર્ય—એ આઠ પુરુષ મુખી એવો આચાર પ્રવર્ત્યો. તેઓએ આ ભરતાર્હતું રાજ્ય ભોગ્યું અને ઈંદ્રે સ્થેલો.

૧૯૬ ભવિષ્યમાં થનારા તીર્થંકરાદિક સંબંધી ભરતરાજની પ્રભુને પૃષ્ઠા. સર્ગ ૬ ક્રો.

ભગવંતનો મુગટ તેઓએ પણ ધારણ કર્યો. પછી બીજા રાજાઓ થયા, તેઓ મુગટના મહાપ્રમાણને લીધે તેને ધારણ કરી શક્યા નહીં; કારણ કે હાથીનો ભાર હાથી જ ધારણ કરી શકે, બીજાથી ધારણ કરી શકાય નહીં. નવમા અને દશમા તીર્થંકરના અંતરમાં સાધુનો વિચ્છેદ થયો તે જ પ્રમાણે ત્યારપછીના સાત પ્રભુના અંતરમાં શાસનનો વિચ્છેદ થયો. તે સમયમાં અહિંતની સ્તુતિ અને યતિ તથા શ્રાવકના ધર્મમય વેદ જે ભરતચક્રીએ રચ્યા હતા તે ફેરવાયા. ત્યારપછી સુલસ અને યાજ્ઞવલ્ક્યાદિક બ્રાહ્મણોએ અનાય વેદ કર્યા.

હવે ચક્રધારી ભરતરાજ શ્રાવકોને દાન આપતાં, કામકીડા સંબંધી વિનોદ કરતાં દિવસો નિર્ગમન કરતા હતા. એકદા ચંદ્ર જેમ ગગનને પવિત્ર કરે તેમ પૃથ્વીને પોતાના ચરણથી પવિત્ર કરતા ભગવાન આદીશ્વર અષ્ટાપદગિરિએ પધાર્યા. દેવતાઓએ તત્કાળ ત્યાં સમવસરણુ કર્યું અને જગત્પતિ તેમાં બેસીને ધર્મદેશના આપવા લાગ્યા. આવી રીતે પ્રભુ રહ્યા છે, એ વૃત્તાંત નિયોગી પુરુષોએ પવનની જેમ ત્વરાથી આવી ભરતરાજને નિવેદન કર્યો. ભરતે પ્રથમની જેટલું જ તેમને પારિતોષિક આપ્યું. કદંપવૃક્ષ હમેશાં આપે તે પણુ ક્ષીણુ થાય નહીં. પછી અષ્ટાપદ પર્વતે સમવસરેલા પ્રભુની પાસે આવી, પ્રદક્ષિણુ કરી નમીને ભરતરાજ આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા—“હે જગત્પતિ ! હું અજ્ઞુ, તથાપિ તમારા પ્રભાવથી તમારી સ્તુતિ કરું છું; કારણ કે ચંદ્રને જોનારા પુરુષોની મંદ દષ્ટિ હોય તે પણુ સમર્થ થાય છે. હે સ્વામિન ! મોહરૂપી અધકારમાં નિમગ્ન થયેલા આ જગતને પ્રકાશ આપવામાં હીપક સમાન અને પ્રકાશની પેઠે અનંત તમારું કેવળજ્ઞાન જ્યવંત વર્તે છે. હે નાથ ! પ્રમાદરૂપ નિદ્રામાં મગ્ન થયેલા મારા જેવા પુરુષોના કાર્યને માટે આપ સૂર્યની જેમ વારંવાર ગમનાગમન કરો છો. જેમ કાળ કરી પથ્થર જેવું થયેલું (કરી ગયેલું) ઘૂત અમિથી ઓગળે છે, તેમ લાભો જન્મવડે કરી ઉપોર્જન કરેલાં કર્મ તમારા દર્શનથી નાશ પામે છે. હે પ્રભુ ! એકાંત સુષમ કાળે (બીજા આરા) થી સુષમ દુઃખમ કાળ (ત્રીજા આરા) સારો છે કે જે સમયમાં કદંપવૃક્ષથી પણ વિશેષ ફળને આપનારા તમે ઉત્પન્ન થયા છો. હે સર્વ ભુવનના પતિ ! જેમ રાજા ગામડાં અને ભુવનોથી પોતાની નગરીને ઉત્કૃષ્ટ કરે છે, તેમ તમે આ ભુવનને ભૂષિત કરેલું છે. જે હિત પિતા, માતા, ગુરુ અને સ્વામી એ સર્વે કરી શકતા નથી તે હિત તમે એક છતાં પણ અનેકની જેવા થઈને કરો છો. ચંદ્રથી જેમ રાત્રિ શોભે, હંસથી જેમ સરોવર શોભે અને તિલકથી જેમ મુખ શોભે તેમ તમારાથી આ ભુવન શોભે છે.” આવી રીતે યથાવિધિ ભગવાનની સ્તુતિ કરીને વિનયી ભરતરાજ પોતાને યોગ્ય સ્થાને બેઠા.

પછી ભગવાને યોજન સુધી પ્રસરતી અને સર્વ લાવામાં સમન્વય તેવી ભારતીથી વિશ્વના ઉપકારને માટે દેશના આપી. દેશના પૂરી થયા પછી ભરતરાજએ પ્રભુને નમી રોમાંચિત શરીરવાળા થઈ અંજલિ જોડી આ પ્રમાણે વિજ્ઞાપિ કરી—“હે નાથ ! આ ભરત ખંડમાં જેમ આપ વિશ્વના હિતકારી છો તેમ બીજા કેટલા ધર્મચક્રીઓ થશે ? અને કેટલા ચક્રવર્તીઓ થશે ? હે પ્રભુ ! તેમનાં નગર, ગોત્ર, માતાપિતાનાં નામ, આયુષ, વર્ણ, શરીરનું માન, પરસ્પર અંતર, દીક્ષાપર્યાય અને ગતિ—એ સર્વ આપ કહો.”

ભગવાને કહ્યું- 'હે ચક્રી ! આ ભરતખંડમાં મારી પછી બીજા ત્રેવીસ અહ્નંતો થશે અને તારા સિવાય બીજા અગિયાર અકવત્તી' થશે, તેમાં વીશમા અને બાવીશમા તીર્થ'કરો ગૌતમગોત્રી થશે અને બીજા કાશ્યપગોત્રી થશે તથા તે સર્વ મોક્ષગામી થશે. અયોધ્યામાં જિતશત્રુ રાજા અને વિજયા રાણીના પુત્ર બીજા અજિત નામે તીર્થ'કર થશે; તેમનું ખાંતેર લક્ષ પૂર્વનું આયુષ, સુવર્ણના જેવી કાંતિ અને સાડાચારશે' ધનુષની કાયા થશે અને તેઓ પૂર્વાંગે' ઊણા લક્ષ પૂર્વના દીક્ષા પર્યાયવાળા થશે. મારા અને અજિતનાથના નિર્વાણકાળમાં પચાસ લાખ કોટિ સાગરોપમનું અંતર છે. શ્રાવસ્તી નગરીમાં જિતારીરાજા અને સેનારાણીના પુત્ર ત્રીજા સંભત્ર નામે તીર્થ'કર થશે; તેમનો સુવર્ણના જેવો વર્ણ, સાઠ લાખ પૂર્વનું આયુષ અને ચારશે' ધનુષ ઊંચું શરીર થશે. તેઓ ચાર પૂર્વાંગે હીન લાખ પૂર્વનો દીક્ષાપર્યાય પાળશે અને અજિતનાથ તથા તેમના નિર્વાણ વચ્ચે ત્રીશ લાખ કોડ સાગરોપમનું અંતર થશે. વિનીતાપુરીમાં સંવરરાજા અને સિદ્ધાર્થ રાણીના પુત્ર ચોથા અભિનંદન નામે તીર્થ'કર થશે; તેમનું પચાસ લાખ પૂર્વનું આયુષ, સાડાત્રણશે' ધનુષની કાયા અને સુવર્ણ જેવો વર્ણ થશે. તેમનો દીક્ષાપર્યાય આઠ પૂર્વાંગે ન્યૂન લાખ પૂર્વનો થશે અને દશ લાખ કોડ સાગરોપમનું અંતર થશે. તે જ નગરીમાં મેઘરાજા અને મંગલા-રાણીના પુત્ર સુમતિ નામે પાંચમા તીર્થ'કર થશે; તેમનો સુવર્ણ જેવો વર્ણ, ચાલીશ લક્ષ પૂર્વ આયુષ અને ત્રણશે' ધનુષની કાયા થશે. વ્રતપર્યાય દ્વાદશ પૂર્વાંગે ઊણ લાખ પૂર્વનો થશે અને અંતર નવ લાખ કોટિ સાગરોપમનું થશે. કૌશાંબી નગરીમાં ધરરાજા અને સુસીમા દેવીના પુત્ર પદ્મપ્રભ નામે છઠ્ઠા તીર્થ'કર થશે; તેમનો રક્ત વર્ણ, ત્રીશ લક્ષ પૂર્વ આયુષ અને અઢીશે' ધનુષની કાયા થશે. એમનો વ્રતપર્યાય સોળ પૂર્વાંગે ન્યૂન લાખ પૂર્વનો અને અંતર નેવું હજાર કોટી સાગરોપમનું થશે. વારાણસી નગરીમાં પ્રતિષ્ઠ રાજા અને પૃથ્વી રાણીના પુત્ર સુપાર્થ નામે સાતમા તીર્થ'કર થશે; તેમની સુવર્ણ જેવી કાંતિ વીશ લક્ષ પૂર્વ આયુષ અને બશે' ધનુષની કાયા થશે. એમનો વ્રતપર્યાય વીશ પૂર્વાંગે ન્યૂન લાખ પૂર્વનો અને નવ હજાર કોટી સાગરોપમનું અંતર થશે. ચંદ્રાનન નગરમાં મહાસેન રાજા અને લક્ષ્મણા દેવીના પુત્ર ચંદ્રપ્રભ નામે આઠમા તીર્થ'કર થશે; તેમનો શ્રવેત વર્ણ, દશ લક્ષ પૂર્વ આયુષ અને દોઢસો ધનુષની કાયા થશે. તથા વ્રતપર્યાય ચોવીશ પૂર્વાંગે હીન લક્ષ પૂર્વ અને નવશે' કોટી સાગરોપમનું અંતર થશે. કાકંદી નગરીમાં સુગ્રીવ રાજા અને રામાદેવીના પુત્ર સુવિધિ નામે નવમા તીર્થ'કર થશે; તેમનો શ્રવેત વર્ણ બે લક્ષ પૂર્વ આયુષ અને એક સો ધનુષની કાયા થશે. વ્રતપર્યાય અઠ્યાવીશ પૂર્વાંગે હીન લક્ષ પૂર્વ અને નેવું કોટી સાગરોપમનું અંતર થશે. ભદિલપુરમાં દ્વરથ રાજા અને નંદા દેવીના પુત્ર શીતળા નામે દશમા તીર્થ'કર થશે; તેમનો સુવર્ણના જેવો વર્ણ, લક્ષ પૂર્વનું આયુષ, નેવું ધનુષની કાયા, પચીશ હજાર પૂર્વનો વ્રતપર્યાય અને નવ કોટી સાગરોપમનું અંતર થશે. સિંહપુરમાં વિષ્ણુરાજા અને વિષ્ણુદેવીના પુત્ર શ્રેયાંસ નામે અગિયારમા તીર્થ'કર થશે; તેમની સુવર્ણ જેવી કાંતિ, એંશી ધનુષની કાયા, ચોરાશી લક્ષ વર્ષનું આયુષ, એકવીશ લાખ વર્ષનો વ્રતપર્યાય તથા છબ્વીશ હજાર અને છાસઠ લાખ વર્ષ તથા સો સાગરોપમે ન્યૂન એક કોડ સાગરોપમનું અંતર થશે. ચંપાપુરીમાં વસુ-

૧. ચોરાશી લાખ વર્ષ તે પૂર્વાંગ.

પૂજ્ય રાજ અને જ્યાહેવીના પુત્ર વાસુપૂજ્ય નામે ખારમા તીર્થ'કર થશે; તેમનો રક્ત વર્ણ, ખોતેર લાખ વર્ષ'તું આયુષ્ય અને સોતેર ધનુષ પ્રમાણ કાયા થશે, એમનો ચોપન લાખ વર્ષનો દીક્ષાપર્યાય અને ચોપન સાગરોપમતું અંતર થશે. કાંપિદ્ય નામે નગરમાં કૃતવર્મા રાજ અને શ્યામાહેવીના પુત્ર વિમલ નામના તેરમા તીર્થ'કર થશે; તેમનું સાઠ લાખ વર્ષ'તું આયુષ, સુવર્ણના જેવો વર્ણ અને સાઠ ધનુષની કાયા થશે. તેમને વ્રતમાં પંદર લક્ષ વર્ષ વ્યતીત થશે અને વાસુપૂજ્ય તથા તેમના મોક્ષમાં ત્રીશ સાગરોપમતું અંતર થશે. અયોધ્યામાં સિંહસેન રાજ અને સુયશાહેવીના પુત્ર અનંત નામે ભગવાન ચૌદમા તીર્થ'કર થશે, તેમની સુવર્ણના જેવી કાંતિ, ત્રીશ લાખ વર્ષ આયુષ અને વચ્ચસ ધનુષ ઉન્નત કાયા થશે. એમનો સાડાસાત લાખ વર્ષનો વ્રતપર્યાય તથા વિમળનાથ અને તેમના મોક્ષ વચ્ચે નવ સાગરોપમતું અંતર થશે. રતનપુરમાં લાનુરાજ અને સુવ્રતાહેવીના પુત્ર ધર્મ નામે પંદરમા તીર્થ'કર થશે; તેમનો સુવર્ણ જેવો વર્ણ, દશ લાખ વર્ષ'તું આયુષ્ય અને પીસ્તાલોશ ધનુષની કાયા થશે. એમનો અઢી લાખ વર્ષનો વ્રતપર્યાય અને અનંતનાથ તથા તેમના મોક્ષ વચ્ચે ચાર સાગરોપમતું અંતર થશે. ગજપૂર નગરમાં વિશ્વસેન રાજ અને અચિરાહેવીના પુત્ર શાંતિ નામે સોળમા તીર્થ'કર થશે; તેમનો સુવર્ણ સદંશ વર્ણ, લાખ વર્ષ'તું આયુષ્ય, ચાળીશ ધનુષની કાયા, પચીશ હજાર વર્ષનો વ્રતપર્યાય અને પોણાપલ્યોપમે ન્યૂન ત્રણ સાગરોપમતું અંતર થશે. તેજ ગજપૂરમાં શૂરરાજ અને શ્રીહેવી રાણીના પુત્ર કુંથુ નામના સત્તરમા તીર્થ'કર થશે; તેમનો સુવર્ણ જેવો વર્ણ, પંચાણ હજાર વર્ષ'તું આયુષ્ય અને પાંત્રીય ધનુષની કાયા થશે. એમનો વ્રતપર્યાય ત્રેવીશ હજાર અને સાડા સાતસો વર્ષનો અને શાંતિનાથ તથા તેમના મોક્ષમાં અર્ધ પલ્યોપમતું અંતર થશે. તે જ ગજપૂર નગરમાં સુદર્શન રાજ અને દેવી રાણીના અર નામે પુત્ર અઢારમા તીર્થ'કર થશે; તેમની સુવર્ણ જેવી કાંતિ, ચોરાશી હજાર વર્ષ'તું આયુષ્ય અને ત્રીશ ધનુષની કાયા થશે; એમનો વ્રતપર્યાય એકવીશ હજાર વર્ષ અને કુંથનાથ તથા તેમના નિર્વાણમાં એક હજાર ક્રોડ વર્ષે ન્યૂન પલ્યોપમના ચોથા ભાગનું અંતર થશે. મિથિલા નગરીમાં કુંભરાજ અને પ્રભાવતી દેવીના પુત્રી મક્ષિનાથ નામે ઓગણીશમા તીર્થ'કર થશે; તેમનો નીલ વર્ણ, પંચાવન હજાર વર્ષ'તું આયુષ્ય અને પચીશ ધનુષની કાયા થશે. એમનો વ્રતપર્યાય ચોપન હજાર અને નવસો વર્ષ તથા મોક્ષમાં એક હજાર કોટી વર્ષ'તું અંતર થશે. રાજગૃહ નગરમાં સુમિત્ર રાજ અને પદ્માહેવીના પુત્ર સુવ્રત નામે વીશમા તીર્થ'કર થશે; તેમનો કૃષ્ણ વર્ણ, ત્રીશ હજાર વર્ષ'તું આયુષ્ય અને વીશ ધનુષની કાયા થશે; એમનો વ્રતપર્યાય સાડાસાત હજાર વર્ષ અને મોક્ષમાં ચોપન લાખ વર્ષ'તું અંતર થશે. મિથિલા નગરીમાં વિજય રાજ અને વપ્રાહેવીના પુત્ર નમિ નામે એકવીશમા તીર્થ'કર સુવર્ણ જેવા વર્ણવાળા, દશ હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા અને પંદર ધનુષ ઉન્નત કાયાવાળા થશે, એમનો વ્રતપર્યાય અઢી હજાર વર્ષ અને મુનિસુવ્રત તથા તેમના મોક્ષમાં છ લાખ વર્ષ'તું અંતર થશે. શૌર્યપુરમાં સમુદ્રવિજય રાજ અને શિવાહેવીના પુત્ર નેમિ નામે બાવીશમા તીર્થ'કર થશે; તેમનો શ્યામ વર્ણ, હજાર વર્ષ'તું આયુષ્ય અને દશ ધનુષની કાયા થશે. એમનો વ્રતપર્યાય સાતશે વર્ષ અને નમિનાથ તથા તેમના મોક્ષમાં પાંચ લાખ વર્ષ'તું અંતર થશે. વારાણસી (કાશી) નગરીમાં અશ્વસેન રાજ અને વામારાણીના પુત્ર પાર્શ્વનાથ નામે ત્રેવીશમા તીર્થ'કર થશે; તેમનો નીલ વર્ણ, સો વર્ષ'તું આયુષ્ય અને

નવ હાથની કાયા થશે. એમનો વ્રતપર્યાય સીતેર વર્ષ અને મોક્ષમાં ત્ર્યાસી હજાર અને સાડા સાતશે' વર્ષનું અંતર થશે. ક્ષત્રિયકુંડ ગામમાં સિદ્ધાર્થ રાજા અને ત્રિશલા દેવીના પુત્ર મહાવીર નામે ચોવીશમા તીર્થંકર થશે; તેમનો સુવર્ણ જેવો વર્ણ, ઘોંતેર વર્ષનું આયુષ્ય અને સાત હાથની કાયા થશે. એમનો વ્રતપર્યાય એંતાળીશ વર્ષ અને પાર્શ્વનાથના મોક્ષ તથા તેમના મોક્ષ વચ્ચે અંતર અઠીશે' વર્ષનું થશે.

ચક્રવર્તીઓ સર્વે કાશ્યપગોત્રી અને સુવર્ણના જેવી કાંતિવાળા થશે; તેમાં આઠ ચક્રીઓ મોક્ષે જનારા છે, એ સ્વર્ગે જનારા છે ને એ નરકે જનારા છે. તેમ જેમ મારા વખતમાં થયા તેમ અયોધ્યા નગરીમાં અન્વિતનાથના વખતમાં સગર નામે ખીજા ચક્રવર્તી થશે. તે સુમિત્ર રાજા અને યશોમતી રાણીના પુત્ર, તેમની સાડા ચારશે' ધનુષની કાયા અને ઘોંતેર લક્ષ્મણવર્ષનું આયુષ્ય થશે. શ્રાવરતી નગરીમાં સમુદ્રવિજય રાજા અને ભદ્રા-રાણીના પુત્ર મધવા નામે ત્રીજા ચક્રી થશે; તેમની સાડાએંતાલીશ ધનુષની કાયા અને પાંચ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય થશે. હસ્તીનાપુરમાં અશ્વમેજ રાજા અને સહદેવી રાણીના પુત્ર સનતકુમાર નામે ચોથા ચક્રી, ત્રણ લાક્ષ વર્ષના આયુષ્યવાળા અને સાડાએંકતાળીશ ધનુષની કાયાવાળા થશે. ધર્મનાથ અને શાંતિનાથના અંતરમાં એ જે ચક્રીઓ ત્રીજા દેવલોકમાં જનારા થશે. શાંતિ, કુંથુ અને અર એ ત્રણ અહંતો જ ચક્રવર્તી પશુ થશે. ત્યારપછી હસ્તીનાપુરમાં કૃતવીર્ય રાજા અને તારા રાણીના પુત્ર સુભૂમ નામે આઠમા ચક્રવર્તી થશે; તેમનું સાઠ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય અને અઠચાવીશ ધનુષની કાયા થશે. તેઓ અરનાથ અને મહિનાથના અંતરમાં થશે અને સાતમી નરકે જશે. તે પછી વારાણસીમાં પશ્ચોત્તર રાજા અને જ્વાલા રાણીના પુત્ર પદ્મ નામે નવમા ચક્રવર્તી થશે; તેમનું ત્રીશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય અને વીશ ધનુષની કાયા થશે. કાંપિલ્ય નગરમાં મહાહરિ રાજા અને મેરા દેવીના પુત્ર હરિષેષુ નામના દશમા ચક્રી દશ હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા અને પંદર ધનુષની કાયાવાળા થશે. એ બંને ચક્રવર્તી મુનિસુવ્રત અને નમિનાથ અહંતના સમયમાં થશે. પછી રાજગૃહ નગરમાં વિગય રાજા અને વપ્રા દેવીના પુત્ર જય નામે અગિયારમા ચક્રવર્તી થશે; તેમનું ત્રણ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય અને બાર ધનુષની કાયા થશે. તે નમિનાથ અને નેમિનાથના અંતરમાં થશે. તે ત્રણે ચક્રી મોક્ષે જશે. છેલ્લા કાંપિલ્યનગરમાં બ્રહ્મ રાજા અને ચુલની રાણીના પુત્ર બ્રહ્મદત્ત નામે બારમા ચક્રવર્તી નેમિનાથ અને પાર્શ્વનાથના અંતરમાં થશે. તેમનું સાતશે' વર્ષનું આયુષ્ય અને સાત ધનુષની કાયા થશે. તે રૌદ્ર ધ્યાનમાં તત્પર રહી સાતમી નરકભૂમિમાં જશે.'

ઉપરનો વિષય કહી, ભરતે પ્રભુને કાંઈ પૂછ્યું નહોતું; તથાપિ પ્રભુ બોલ્યા-‘ચક્રવર્તીથી અરધા પરાક્રમવાળા અને ત્રણ ખંડ પૃથ્વીને લોગવનારા નવ વાસુદેવ કૃષ્ણ વર્ણવાળા થશે. તેમાંના એક આઠમા વાસુદેવ કાશ્યપગોત્રી અને બાકીના આઠ ગૌતમગોત્રી થશે. તેમના સાપ્તન બ્રાતાઓ (બાપ એક અને મા બૂઠી) બળદેવ પણ નવ હોય છે અને તેઓ પ્રવેતવર્ણી હોય છે. તેમાં પ્રથમ પોતનપુર નગરમાં ત્રિપુષ્ટ નામે વાસુદેવ, પ્રજાપતિ રાજા અને મૃગાવતી રાણીના પુત્ર એસી ધનુષની કાયાવાળા થશે. શ્રેયાંસ જિનેશ્વર પૃથ્વીમાં વિચરતા હશે તે વખતે ચોરાસી લાખ વર્ષનું આયુષ્ય લોગવી તે છેલ્લી

નરકમાં જશે. દ્વારકા નગરીમાં બ્રહ્મ રાજા અને પદ્મા દેવીના પુત્ર દ્વિપૃષ્ઠ નામે બીજા વાસુદેવ થશે. તેમની સીત્તેર ધનુષની કાયા અને બહોતેર લાખ વર્ષનું આયુષ થશે; તે વાસુપૂજ્ય જિનેશ્વરના વિહાર સમયમાં થઈને અંતે છઠ્ઠી નરકભૂમિમાં જશે. દ્વારકામાં ભદ્ર રાજા અને પૃથ્વીદેવીના પુત્ર સ્વયંભૂ નામે ત્રીજા વાસુદેવ સાઠ ધનુષની કાયાવાળા, સાઠ લાખ વર્ષના આયુષ્યવાળા અને વિમલપ્રભુને વંદન કરનારા થશે. તે અંતે આયુષ પૂર્ણ કરી છઠ્ઠી નરકભૂમિમાં જશે. તે જ નગરીમાં પુરુષોત્તમ નામે ચોથા વાસુદેવ સોમરાજા અને સીતાદેવીના પુત્ર થશે; તેમની પચાસ ધનુષની કાયા થશે. તેઓ અનંતનાથ પ્રભુના સમયમાં ત્રીશ લાખ વર્ષનું આયુષ પૂર્ણ કરી અંતે છઠ્ઠી નરકભૂમિમાં જશે. અશ્વપુર નગરમાં શિવરાજ અને અમૃતાદેવીના પુત્ર પુરુષસિંહ નામે પાંચમા વાસુદેવ ચાલીશ ધનુષની કાયા અને દશ લાખ વર્ષના આયુષવાળા થશે. ધર્મનાથ જિનેશ્વરના સમયમાં આયુષને પૂર્ણ કરીને તે છઠ્ઠી નરકભૂમિમાં જશે. ચક્રપુરીમાં મહાશિર રાજા અને લક્ષ્મીવતીના પુત્ર પુરુષપુંડરીક નામે છઠ્ઠા વાસુદેવ થશે; તેમની ઓગણત્રીશ ધનુષની કાયા અને પાંસઠ હજાર વર્ષનું આયુષ થશે. અરનાથ અને મહિનાથના અંતરમાં આયુષ પૂર્ણ કરી તે છઠ્ઠી નરકમાં જશે. કાશી નગરમાં અગ્નિસિંહ રાજા અને શેષવતી રાણીના પુત્ર દત્ત નામે સાતમા વાસુદેવ છવીશ ધનુષની કાયા અને છપ્પન હજાર વર્ષના આયુષવાળા થશે અને તેઓ પણ અરનાથ તથા મહિનાથના અંતરમાં જ આયુષ પૂર્ણ કરી પાંચમી નરકભૂમિમાં જશે. અયોધ્યા(રાજગૃહ)માં દશરથ રાજા અને સુમિત્રા રાણીના પુત્ર લક્ષ્મણ(નારાયણ)નામે આઠમા વાસુદેવ થશે; તેમની સોળ ધનુષની કાયા અને બાર હજાર વર્ષનું આયુષ થશે. મુનિસુવ્રત અને નમિનાથ તીર્થકરના અંતરમાં આયુષ પૂર્ણ કરીને ચોથી નરકભૂમિમાં જશે. મથુરાનગરીમાં વસુદેવ અને દેવકીજીના પુત્ર કૃષ્ણ નામે નવમા વાસુદેવ દશ ધનુષની કાયા અને એક હજાર વર્ષના આયુષવાળા થશે. નેમિનાથના સમયમાં મૃત્યુ પામીને તેઓ ત્રીજી નરકભૂમિમાં જશે.

ભદ્રા નામની માતાથી અચળ નામે પહેલા બળદેવ* પંચાસી લાખ વર્ષના આયુષવાળા થશે. સુભદ્રા માતાથી વિજય નામે બીજા બળદેવ થશે, તેમનું પંચોતેર લાખ વર્ષનું આયુષ થશે. સુપ્રભા માતાથી ભદ્ર નામે ત્રીજા બળદેવ પાંસઠ લાખ વર્ષના આયુષવાળા થશે. સુદર્શના માતાથી સુપ્રભ નામે ચોથા બળદેવ પંચાવન લાખ વર્ષના આયુષવાળા થશે. વિજયા માતાથી સુદર્શન નામે પાંચમા બળદેવ સત્તર લાખ વર્ષના આયુષવાળા થશે. વૈજયંતી માતાથી આનંદ નામે છઠ્ઠા બળદેવ પંચાસી હજાર વર્ષના આયુષવાળા થશે. જયંતી માતાથી નંદન નામે સાતમા બળદેવ પચાસ હજાર વર્ષના આયુષવાળા થશે. અપરાજિતા (કૌશલ્યા) માતાથી પદ્મ (રામચંદ્ર) નામે આઠમા બળદેવ પંદર હજાર વર્ષના આયુષવાળા થશે. રોહિણી માતાથી રામ (બળભદ્ર) નામે નવમા બળદેવ બારશે વર્ષના આયુષવાળા થશે. તે નવ બળદેવોમાં આઠ મોક્ષે જશે અને નવમા રામ (બળભદ્ર) નામે બળદેવ બ્રહ્મ નામે પાંચમા દેવલોકમાં જશે, અને ત્યાંથી વ્યવી આવતી ઉત્સર્પિણીમાં આ જ ભરતક્ષેત્રમાં અવતરી, કૃષ્ણ તામ્રના પ્રભુના તીર્થમાં

* વાસુદેવના પિતા તે જ બળદેવના પિતા બળુવા અને તેની કાયા પણ વાસુદેવની કાયા પ્રમાણે સમભવી.

સિદ્ધ થશે. અધ્યક્ષીવ, તારક, મેરક, મધુ, નિબુંબ, બાળિ, પ્રહલાદ, રાવણ અને મગધેશ્વર (જરાસંઘ) એ નવ પ્રતિવાસુદેવ થશે. તેઓ ચક્રથી પ્રહાર કરનારા એટલે ચક્રના શસ્ત્રવાળા હોય છે. તેમને તેમના જ ચક્રથી વાસુદેવો મારી નાંખે છે.'

એ પ્રમાણે સાંભળીને અને ભવ્ય જીવોથી વ્યામ એવી સભા જોઈને હર્ષ પામેલા ભરતપતિએ પ્રભુને પૂછ્યું- 'હે જગત્પતિ ! જાણે ત્રણ જગત એકત્ર થયાં હોય એવી આ તિર્થચ, નર અને દેવમય સભામાં કોઈ તેવો પુરુષ છે કે જે આપ ભગવાનની પેઠે તીર્થને પ્રવર્તાવી આ ભરતક્ષેત્રને પવિત્ર કરશે ?'

પ્રભુએ કહ્યું- 'આ તમારો મરીચિ નામનો પુત્ર જે પહેલા પરિત્રાજક (ત્રિદંડી) થયેલો છે તે આર્ત અને રોદ્રધ્યાનથી રહિત થઈ, સમકિતથી શોભિત થઈ, ચતુર્વિધ ધર્મધ્યાનનું એકાંતમાં ધ્યાન કરીને રહેલા છે, તેનો જીવ કાદવથી રેશમી વસ્ત્રની જેમ અને નિઃશ્વાસથી દર્પણની જેમ અઘાપિ કર્મથી મલિન છે; પરંતુ અગ્નિથી શુદ્ધ થયેલા વસ્ત્રની તથા જાતિવંત સુવર્ણની જેમ તે શુકલધ્યાનરૂપી અગ્નિના સંયોગથી અનુક્રમે શુદ્ધિને પામશે. પ્રથમ તો આ ભરતક્ષેત્રમાં પોતાનપુર નામના નગરમાં ત્રિપૃષ્ઠ નામે પ્રથમ વાસુદેવ થશે. અનુક્રમે પશ્ચિમ મહાવિદેહમાં ધનજય અને ધારણી નામના દંપતીનો પુત્ર પ્રિયમિત્ર નામે ચક્રવર્તી થશે. પછી ઘણો કાળ સંસાર ભરીને આ જ ભરતક્ષેત્રમાં મહાવીર નામે ચોવીશમા તીર્થકર થશે.

એ પ્રમાણે સાંભળી સ્વામીની આજ્ઞા લઈ ભરતરાજ ભગવંતની જેમ મરીચિને વાંદવાને ગયા. ત્યાં જઈ વંદન કરતાં ભરતે તેમને કહ્યું- 'તમે ત્રિપૃષ્ઠ નામે પ્રથમ વાસુદેવ થશો અને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં પ્રિયમિત્ર નામે ચક્રવર્તી થશો, તે તમારા વાસુદેવપણાને તથા ચક્રીપણાને હું વાંદતો નથી તેમજ આ તમારા પરિત્રાજકપણાને હું વાંદતો નથી; પણ તમે ચોવીશમા તીર્થકર થશો તેથી હું તમને વાંદું છું.' એમ કહી મસ્તકે અંજલિ બેઠી, ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી ભરતેશ્વરે મરીચિને વંદના કરી. પછી પુનઃ જગત્પતિને નમી, સર્પરાજ જેમ ભોગવતીમાં બ્રહ્મ તેમ ભરતરાય અયોધ્યા નગરીમાં ગયા.

ભરતેશ્વરના ગયા પછી તેમની વાણીથી હર્ષ પામેલા મરીચિએ ત્રણ વાર પોતાના કર્નો આસ્ફોટ કરી, અધિક હર્ષ પામી આ પ્રમાણે બોલવાનો આરંભ કર્યો- 'અહો ! હું સર્વ વાસુદેવોમાં પ્રથમ વાસુદેવ થઈશ, વિદેહમાં ચક્રવર્તી થઈશ અને છેલ્લો તીર્થકર થઈશ; તેથી મારે સર્વ પૂર્ણ થયું. સર્વ અહંતમાં આઘ મારા પિતામહ છે, સર્વ ચક્રીમાં આઘ મારા પિતા છે અને સર્વ વાસુદેવમાં આઘ હું થઈશ, તેથી અહો ! મારું કુળ શ્રેષ્ઠ છે, હસ્તીવૃંદમાં જેમ ઐરાવત હાથી શ્રેષ્ઠ છે, તેમ ત્રૈલોક્યમાં સર્વ કુળમાં મારું કુળ શ્રેષ્ઠ છે. સર્વ ગ્રહોમાં જેમ સૂર્ય, તારામાં જેમ ચંદ્ર, તેમ સર્વ કુળોમાં મારું એક કુળ જ પ્રકૃષ્ઠ છે.' કરોળીઓ પોતાની લાજવડે પડ બાંધે અને જેમ તેમાં પોતે જ બંધાય, તેમ મરીચિએ આવી રીતે કુળમહ કરવાથી નીચ ગોત્ર બાંધ્યું.

પુંડરીક વિગેરે ગણધરોથી પરવરેલા ઋષભસ્વામી વિહારના મિષથી પૃથ્વીને પવિત્ર કરતા ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. કૌશલ દેશના લોકોને પુત્રની જેમ કૃપાથી ધર્મમાં કુશળ

૧ પ્રતિવાસુદેવ નરકે જનાર જ હોય છે.

કરતા, બાણે પરિચયવાળા હોય તેમ મગધ દેશના લોકોને તપમાં પ્રવીણ કરતા, કમલના કોશને સૂર્ય જેમ વિકસ્વર કરે તેમ કાશી દેશના લોકોને પ્રબોધ કરતા, સમુદ્રને ચંદ્રની જેમ દશાણુ દેશને આનંદ આપતા, મૂર્છા પામેલાને સાવધાન કરતા હોય તેમ ચેદ્દી દેશને સચેત(જ્ઞાનવાળો)કરતા, મોટા વત્સો(બળદો)ની જેમ માળવ દેશની પાસે ધર્મધુરાને વહન કરાવતા, દેવતાઓની જેમ ગુર્જર દેશને પાપરહિત આશયવાળો કરતા અને વૈધની જેમ સૌરાષ્ટ્રદેશવાસીને પટુ(સાવધાન) કરતા મહાત્મા ઋષભદેવ શત્રુઞ્ય પર્વતે આવ્યા.

કેટલાક રૌપ્યમાન શિખરોથી બાણે વિદેશે આવેલો વૈતાઠ્ય પર્વત હોય, કેટલાક સુવર્ણના શિખરોથી બાણે મેરુનાં શિખર ત્યાં આવેલા હોય, રત્નની ખાણોથી બાણે રોહિણીચળ હોય અને ઔપધિસમૂહથી બાણે ખીબ સ્થાનમાં આવી રહેલો હિમાદ્રિ હોય તેવો એ પર્વત જણાતો હતો, આસકત થતાં વાદળોથી બાણે તેણે વસ્ત્રો ધર્યાં હોય અને નિર્ઝરણાના જળથી બાણે તેના સ્કંધ ઉપર અધોવસ્ત્ર લટકતા હોય તેવો તે શોભતો હતો. દિવસે નજીક આવેલા સૂર્યથી બાણે તેણે ઊંચે મુગટ ધારણ કર્યો હોય અને રાત્રે નજીક રહેલા ચંદ્રથી બાણે ચંદનરસનું તેણે તિલક કર્યું હોય એવું જણાતું હતું. ગગનને રોધ કરનારા શિખરોથી બાણે તેને અનેક મસ્તકો હોય અને તાડનાં વૃક્ષોથી બાણે તે અનેક જીભકંડવાળો હોય તેવો જણાતો હતો. ત્યાં નાળીએરીના વનમાં તેના પાકવાથી પીળી થયેલી લુંગામાં પોતાનાં અચ્ચાંના બ્રમથી વાંદરાઓનાં ટોળાં ઢોડાઢોડ કરતાં હતાં અને આમ્રકળને ચુંટવામાં આસકત થયેલી સૌરાષ્ટ્ર દેશની સ્ત્રીઓના મધુર ગાયનને મૃગલાઓ ઊંચા કાન કરી સાંભળતા હતા. તેની ઉપલી ભૂમિ ઊંચી સળીઓના મિષથી બાણે પળી આવ્યા હોય તેવા કેતકીનાં જીર્ણ વૃક્ષોથી છવાઈ રહી હતી. દરેક સ્થાને શ્રીખંડ વૃક્ષના રસની જેમ પાંડુવર્ણી થયેલા સિંદુવારનાં વૃક્ષોથી બાણે સર્વાંગે તેણે માંગલિક તિલકાવળી કરી હોય તેવો તે પર્વત જણાતો હતો. ત્યાં શાખાઓમાં રહેલા વાંદરાઓનાં પુંછડાંથી આંખલીનાં વૃક્ષો પીપળા અને વડનાં વૃક્ષોનો દેખાવ આપતા હતા. પોતાની અદ્ભુત વિશાલ લતાની સંપત્તિથી બાણે હર્ષ પામ્યા હોય તેવા નિરંતર ફળતા પનસ વૃક્ષોથી તે પર્વત શોભતો હતો. અમાવાસ્યાની રાત્રિના અધકારની જેવા પ્રલેખમાતક વૃક્ષોથી બાણે અંજનાચલની મૂલિકાઓ ત્યાં આવેલ હોય તેવું જણાતું હતું. પોપટની ચાચ જેવા રાતાં પુષ્પોવાળાં કેમ્બુડાનાં વૃક્ષોની કુંકુમનાં તિલકોવાળા મોટા હાથોની જેવો તે શોભતો હતો. કોઈ ઠેકાણે દ્રાક્ષનો દાડૂ, કોઈ ઠેકાણે ખલ્લુરનો દાડૂ અને કોઈ ઠેકાણે તાડીના દાડૂને પાન કરતી બિલ્લ લોકોની સ્ત્રીઓ તે પર્વત ઉપર પાનગોષ્ઠિ બાંધતી હતી. સૂર્યનાં અસ્ખલિત કિરણરૂપી બાણુથી પશુ અલેધ એવા તાંબુલી લતાના મંડપોથી બાણે તેણે ક્વચ ધારણ કર્યું હોય તેવું જણાતું હતું. ત્યાં લીલા દુર્વાકુરના સ્વાદથી હર્ષ પામેલાં મૃગનાં ટોળાં મોટાં વૃક્ષો નીચે ખેસી વાગેલાં હતાં. બાણે નતિવંત વૈદુર્યમણિ હોય તેવા આમ્રકળના સ્વાદમાં જેની આંચ મગ્ન થયેલી છે એવા શુક પક્ષીઓથી તે પર્વત મનોહર લાગતો હતો. કેતકી, ચંમેલી, અશોક, કદંબ અને ઘોરસલીનાં વૃક્ષોમાંથી પવને ઉડાડેલા પરાગવડે તેની શિલાઓ રમેમય થઈ હતી અને પાંચલોકોએ ફેડેલા નાળીએરના જળથી તેની ઉપલી ભૂમિના તળીયાં પંકિલ થયાં હતાં. ભદ્રશાલ વિગેરે વનમાંહેતું કોઈ એક વન ત્યાં લાવ્યા હોય તેમ વિશાળતાથી શોભતા અનેક વૃક્ષોવાળા વનથી તે પર્વત સુંદર લાગતો હતો. મૂળમાં

પચાસ યોજન, શિખરમાં દશ યોજન અને ઊંચાઈમાં આઠ યોજન એવા તે શત્રુઞ્ચ ગિરિ ઉપર લગવાન ત્રણલદેવજી આરૂઢ થયા.

ત્યાં દેવતાઓએ તત્કાળ ખનાવેલા સમવસરણમાં સર્વહિતકારી પ્રભુ બેઠા અને દેશના આપવા લાગ્યા. ગંભીર ગિરાથી દેશના આપતા પ્રભુની પાછળ બહુજે તે ગિરિ પોતાની ગુફામાંથી થએલા પ્રતિશબ્દોથી બોલતો હોય એવું જણાતું હતું, એમાસાની આખરે મેઘ જેમ વૃષ્ટિથી વિરામ પામે તેમ પ્રથમ પૌરસી પૂરી થયા પછી પ્રભુ દેશનાથી વિરામ પામ્યા અને ત્યાંથી ઊઠીને મધ્ય ગઢના મંડપમાં રહેલા દેવનિર્મિત દેવચંદ્ર ઉપર જઈને બેઠા. પછી મંડળિક રાબળી પાસે જેમ સુવરાજ બેસે, તેમ સર્વ ગણુધરમાં મુખ્ય શ્રીપુંડરીક ગણુધર સ્વામીના મૂળ સિંહાસનની નીચેના પાદપીઠ ઉપર બેઠા અને પૂર્વવત્ સર્વ સભા બેઠી એટલે લગવાનની પ્રમાણે તેઓ ધર્મદેશના આપવા લાગ્યા. પ્રાતઃકાળે જેમ પવન ઝાકળરૂપ અમૃતતું સિંચન કરે, તેમ બીજી પૌરસી પૂરી થતાં સુધી એ મહાત્મા ગણુધરે દેશના આપી. પ્રાણીઓના ઉપકારને માટે એવી રીતે ધર્મદેશના આપતા પ્રભુ અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર રહ્યા હતા તેમ કેટલોક કાળ ત્યાં જ રહ્યા, એકદા બીજે વિહાર કરવાની ઇચ્છાથી જગદ્ગુરુએ ગણુધરમાં પુંડરીક સમાન પુંડરીક ગણુધરને આજ્ઞા કરી 'હિ મહામુનિ! અમે અહીંથી બીજે વિહાર કરશું અને તમે કોટિ મુનિ સાથે અહીં જ રહો. આ ક્ષેત્રના પ્રભાવથી પરિવાર સહિત તમને થોડા કાળમાં કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થશે અને શૈલેશી ધ્યાનને કરતા તમે પરિવાર સહિત આ જ પર્વત ઉપર મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશો.' પ્રભુની એ આજ્ઞા અંગીકાર કરીને પ્રણામ કરી પુંડરીક ગણુધર કોટિ મુનિ સાથે ત્યાં જ રહ્યા. જેમ ઉદ્દેલ સમુદ્ર કિનારાના ખાડાઓમાં રત્નસમૂહને મૂકી ચાલ્યો જાય, તેમ તેઓને ત્યાં મૂકી મહાત્મા પ્રભુએ પરિવાર સહિત બીજે વિહાર કર્યો. ઉદ્યાત્યલ પર્વત ઉપર નક્ષત્રોની સાથે ચંદ્ર રહે તેમ બીજા મુનિઓની સાથે પુંડરીક ગણુધર એ પર્વત ઉપર રહ્યા. પછી પરમ સવેગવાળા તેઓ પ્રભુના જેવી મધુર વાણીથી બીજા શ્રમણો પ્રત્યે આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા.

'હિ મુનિઓ! જયની ઇચ્છાવાળાઓને સીમાડાની ભૂમિને સાધનાર કિલ્લાની જેમ મોક્ષની ઇચ્છાવાળાઓને આ પર્વત ક્ષેત્રના પ્રભાવથી સિદ્ધિને આપનારો છે; તેા હવે આપણે મુક્તિના બીજા સાધનરૂપ સંલેખના કરવી જોઈએ. તે સંલેખના દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે પ્રકારની છે. સાધુઓએ સર્વ પ્રકારના ઉન્માદ અને મહારોગના નિવાનતું શોષણ કરવું તે દ્રવ્યસંલેખના કહેવાય છે અને રાગ, દ્રેષ, મોહ તથા સર્વ કષાયરૂપ સ્વાભાવિક શત્રુઓનો વિચ્છેદ કરવો તે ભાવસંલેખના કહેવાય છે.' એ પ્રમાણે કહીને પુંડરીક ગણુધરે કોટિ શ્રમણોની સાથે પ્રથમ સર્વ પ્રકારના સૂક્ષ્મ અને બાહર અતિચારની આલોચના કરી અને પછી અતિ શુદ્ધિને માટે ફરીથી મહાવ્રતતું આરોપણ કર્યું; કારણ કે વજ્રને બે ત્રણ વખત ધોવું તે જેમ વિશેષ નિર્મળતા તું કારણ છે, તેમ અતિચારથી વિશેષ રીતે શુદ્ધ થવું તે વિશેષ નિર્મળતા તું કારણ છે. પછી 'સર્વ જીવો મને ક્ષમા કરો, હું સર્વના અપરાધ ખમું છું, મારે સર્વ પ્રાણીઓની સાથે મૈત્રી છે, કોઈની સાથે મારે વૈર નથી. એવી રીતે કહીને આગાર રહિત અને દુષ્કર એવું ભવચરિત અનશન વ્રત તેમણે સર્વ શ્રમણોની સાથે શ્રદ્ધણુ કર્યું. ક્ષપક્રોણીમાં

આરૂઢ થયેલા ને પરાક્રમી પુંડરીક ગણધરના સર્વ ધાતિકર્મો જીર્ણ દોરડાની જેમ ચોતરફથી ક્ષય થઈ ગયાં. બીજા સર્વ સાધુઓનાં ધાતિકર્મ પશુ તલકાળ ક્ષય થઈ ગયાં; કારણ કે તપ સર્વને સાધારણ છે. એક માસની સંલેખનાને અંતે ચૈત્ર માસની પૂર્ણિમાને દિવસે પ્રથમ પુંડરીક ગણધરને અને પછી બીજા સર્વ સાધુઓને કેવળજ્ઞાન થયું. શુકલધ્યાનને ચોથે પાયે સ્થિત થયેલા તે અયોગીઓ બાકી રહેલા અધાતિકર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષપદને પામ્યા. તે વખતે દેવતાઓએ સ્વર્ગમાંથી આવીને મરુદેવીની જેમ ભકિતથી તેમના મોક્ષગમનને ઉત્સવ કર્યો. ભગવાન ઋષભસ્વામી જેમ પ્રથમ તીર્થંકર થયા તેમ એ પર્વત પણ ત્યારથી પ્રથમ તીર્થરૂપ થયા. એક સાધુ સિદ્ધ થાય તે સ્થાન પણ પવિત્ર તીર્થ કહેવાય છે, તો જ્યાં સંખ્યાબંધ મહર્ષિઓ સિદ્ધ થયા હોય તેની પવિત્રતાની ઉત્કૃષ્ટતા વિષે શું કહેવું ?

એ શત્રુજયગિરિ ઉપર ભરત રાજાએ મેરુપર્વતની ચૂલિકાની સ્પર્શ કરનારું રત્ન-શિલામય એક ચૈત્ય કશબ્યું અને અંતઃકરણની મધ્યમાં ચેતનની જેમ તેની મધ્યે પુંડરીકજીની પ્રતિમા સહિત ભગવંત ઋષભસ્વામીની પ્રતિમા સ્થાપન કરી.

ભગવાન ઋષભદેવજી જુદા જુદા દેશમાં વિહાર કરીને, ચક્રુદાનથી અંધની જેમ ભવી પ્રાણીઓ પર બાધિબીજ(સમકિત)ના ઢાનથી અનુગ્રહ કરતા હતા, કેવળજ્ઞાન થયું ત્યારથી માંડીને પ્રભુને પરિવારમાં ચોરાશી હજાર સાધુઓ, ત્રણ લાખ સાધ્વીઓ, ત્રણ લાખ ને પચાસ હજાર શ્રાવકો, પાંચ લાખ ને ચોપન હજાર શ્રાવિકાઓ, ચાર હજાર સાતથે ને પચાસ ચૌકપૂર્વી, નવ હજાર અવધિજ્ઞાની, વીશ હજાર કેવળજ્ઞાની અને છયે વૈકિંશ-ભિષિવાળા, ખાર હજારને સાડા છયે મનઃપર્યવજ્ઞાની, તેટલા જ વાદીઓ અને આવીશ હજાર અનુત્તર વિમાનવાસી મહાત્માઓ થયા. ધ્યવહારમાં જેમ પ્રભુનું સ્થાપન કયું હતું તેમ આદિ તીર્થંકરે ધર્મમાંગમાં એ પ્રમાણે ચતુર્વિધ સંઘને સ્થાપન કર્યો. દીક્ષા સમયથી લક્ષ પૂર્વ ગયા તે સમયે પોતાનો મોક્ષકાળ નજીક બાણી એ મહાત્મા પ્રભુ અષ્ટાપદ તરફ પધાર્યા. તે પર્વતની નજીક આવેલા પ્રભુ પરિવાર સહિત મોક્ષરૂપી મહેલના પગથીઆ જેવા તે પર્વત ઉપર ચડયા. ત્યાં દશ હજાર મુનિઓની સાથે ભગવંતે ચતુર્દશ તપ (છ ઉપવાસ) કરીને પાકપોષગમન અનશન કયું.

વિશ્વપતિ પ્રભુને આવી રીતે રહેલા બાણીને પર્વતપાલકોએ તે વૃત્તાંત તરત જ ભરત રાજાને નિવેદન કર્યો. પ્રભુએ ચતુર્વિધ આહારનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યાનું સાંભળીને બાણે અંતઃકરણમાં શલ્ય પેદું હોય તેમ ભરતરાજા શોકથી પીડિત થયા અને વૃક્ષ જેમ જળ-ખિંદુને મૂકે તેમ ઘણા શોકરૂપી અગ્નિથી પીડિત થયેલા તેઓ અશ્રુજળ છોડવા લાગ્યા. પછી દુવાંર દુઃખથી પીડિત થયેલા તેઓ અંતઃપુરપરિવાર સહિત પાદચારીપણે અષ્ટાપદ તરફ ચાલ્યા. રસ્તે કઠોર કાંકરાને પણ તેણે ગણ્યા નહીં; કારણ કે હર્ષની જેમ શોકથી પણ વેદના જણાતી નથી. કાંકરાથી ઢબાયેલા તેમના ચરણમાંથી રુધિરની ધારા વહેવા લાગી, તેથી બાણે અળતાના ચિદ્ધવાળી હોય તેવી તેના ચરણનાં પગલાંની પદ્ધતિ પડતી ગઈ. પર્વત ઉપર ચડવામાં એક ક્ષણવાર પણ ગતિમાં વિઘ્ન ન થાયો એમ ધારી તેઓ સામા આવેલા લોકોને પણ ગણતા નહોતા. તેના માથા ઉપર છત્ર હતું, તો પણ તે ઘણા તપ્ત થઈને ચાલતા હતા; કારણ કે મનનો તાપ અમૃતવૃષ્ટિથી પણ શાંત થતો નથી.

શોકમાં ગ્રસ્ત થયેલા ચક્રી હાથનો ટેકો આપનારા સેવકોને પણ માર્ગમાં આડાં આવેલાં વૃક્ષોની શાખાના પ્રાંત ભાગની જેમ દૂર કરતા હતા. સરિતાના વિસ્તારમાં ચાલતું નાવ જેમ તીરનાં વૃક્ષોને પાછળ કરે તેમ આગળ ચાલતા છડીદારોને તેઓ વેગથી પાછળ કરતા હતા. ચિત્તના વેગની જેમ ચાલવામાં ઉત્સુક એવા તેઓ પગલે પગલે સ્ખલના પામતી આમરધારિણીની રાક પણ ભેતા ન હતા. વેગપૂર્વક ચાલવાથી ઉછળી ઉછળીને છાતી ઉપર અથડાવાને લીધે ત્રુટી ગયેલા મોતીના હારને પણ તેઓ ભણુતા નહોતા. પ્રભુના ધ્યાનમાં તેમનું મન હોવાથી તેઓ પાસે રહેલા ગિરિપાળકોને ફરીફરીને પ્રભુની વાર્તા પૂછવા માટે છડીદારદ્વારા બોલાવતા હતા. ધ્યાનમાં રહેલા યોગીની જેમ તે સબ ધીરું કંઈ ભેતા નહોતા અને કોઈનું વચન સાંભળતા નહોતા. ક્રૂપા પ્રભુનું જ ધ્યાન કરતા હતા. વેગવડે માર્ગને ભણે ટૂંકો-નાનો કયો હોય તેમ પવનની જેમ ક્ષણવારમાં તેઓ અષ્ટાપદ નજીક આવી પહોંચ્યા. સાંધારણ માણસની જેમ પાદચારી છતાં પરિશ્રમને ન ભણુનારા ચક્રી અષ્ટાપદ ઉપર ચડ્યા. શોક તેમજ હર્ષથી આકુલ થયેલા તેમણે પર્યંકાસને ખેડેલા જગતપતિને ભેટ્યા. પ્રભુને પ્રદક્ષિણા કરી, વંદન કરી, દેહની છાયાની જેમ પડખે ખેસી ચકવર્તી ઉપાસના કરવા લાગ્યા.

‘પ્રભુનો આવો પ્રભાવ વર્તતાં છતાં ઇંદ્રો આપણી ઉપર કેમ ખેસી રહ્યા છે ?’ એમ ભણીને હોય તેમ તે સમયે ઇંદ્રનાં આસને ચલાયમાન થયાં. અવધિજ્ઞાને આસન-કંપનું કારણ ભણી ચોસડે ઇંદ્રો તે વખતે પ્રભુની પાસે આવ્યા. જગતપતિને પ્રદક્ષિણા કરી, વિષાદ પામી ભણે આજેખી લીધા હોય તેમ ભગવંતની પાસે તેઓ ખેડા.

આ અવસર્પિણીના ત્રીજા આરાના નેવાશી પક્ષ બાકી રહ્યા હતા ત્યારે માધ માસની કૃષ્ણ ત્રયોદશીના પૂર્વાંહે, અભિચિ નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ આવ્યો હતો તેવે સમયે પર્યંકાસને ખેડેલા તે મહાત્મા પ્રભુએ બાદર કાયયોગમાં રહી બાદર મનયોગ અને બાદર વચનયોગને રૂંધી દીધા. પછી સૂક્ષ્મ કાયયોગનો આશ્રય કરી બાદર કાયયોગ, સૂક્ષ્મ મન-યોગ તથા સૂક્ષ્મ વચનયોગને રૂંધ્યા. છેવટે સૂક્ષ્મ કાયયોગનો પણ અસ્ત કરીને સૂક્ષ્મક્રિય નામના શુકલધ્યાનના ત્રીજા પાયાના અંત પ્રત્યે પ્રાપ્ત થયા. તે પછી ઉચ્છિન્નક્રિય નામનો શુકલધ્યાનનો ચોથો પાયો, જેનો પાંચ હસ્વાક્ષરના ઉચ્ચાર જેટલો જ માત્ર કાળ છે તેનો આશ્રય કર્યો. પછી કેવળજ્ઞાની, કેવળદર્શની, સર્વ દુઃખથી રહિત, અષ્ટકર્મ ક્ષીણ કરી સર્વ અર્થને નિષ્ઠિત (સિદ્ધ) કરનાર, અનંત વીર્ય, અનંત સુખ અને અનંત ઋદ્ધિવંત-પ્રભુ બંધના અભાવથી એરંડકૃણનાં ખીજની જેમ ઊર્ધ્વગતિવાળા થઈને સ્વભાવથી સરલ એવા માર્ગવડે લોકાગ્રને પ્રાપ્ત થયા. દશ હંતર શ્રમણોને પણ અનશનમત લઈ ક્ષપકશ્રેણીમાં આરૂઢ થતાં કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું અને મન, વચન, કાયાના યોગને સર્વ પ્રકારે રૂંધી તેઓ પણ સ્વામીની જેમ તત્કાળ પરમપદને પામ્યા.

પ્રભુના નિર્વાણ કલ્યાણક સમયે સુખના લેશને પણ નહીં ભેનારા નારકીઓનો પણ દુઃખાગ્નિ ક્ષણવાર શાંત થયો. તે સમયે મહાશોકથી આકાંત થયેલા ચકવર્તી વજીથી પર્વતની જેમ તત્કાળ મૂર્ચ્છિત થઈ પૃથ્વી ઉપર પડ્યા. ભગવંતના વિરહકુતું મોઢું દુઃખ આવી પડયું, પરંતુ તે સમયે દુઃખ શિથિલ થવામાં કારણરૂપ રૂઢને કોઈ ભણુતું

નહોતું; તેથી ચક્રીને એ જણાવવા માટે તથા તેના હૃદયનો ખુલાસો થવા માટે ઈંદ્રે ચક્રીની પાસે એટલી મોટા પોકાર કરી રૂદન કર્યું. ઈંદ્રની પછવાડે સર્વ દેવતાઓએ પણ રૂદન કર્યું, કારણ કે તુલ્ય દુઃખવાળા પ્રાણીઓની સરખી જ એટલા થાય છે. એ સર્વનું રૂદન સાંભળી, સંજ્ઞા પામી ચક્રીએ પણ બાણે પ્રહાંડને ફેડી નાંખતા હોય તેવા ઉચ્ચ સ્વરે આકંઠ કર્યું. મોટા પ્રવાહના વેગથી જેમ પાળનો બંધ ત્રુટી જાય, તેમ એવા રુદનથી મહારાજની મોટી શોકગ્રંથી પણ ત્રુટી ગઈ. તે સમયે દેવ, ગચુર અને મનુષ્યોના રુદનથી બાણે ત્રણ લોકમાં કરુણારસ એક છત્રવાળો (રાજા) થયો હોય તેમ જણાવા લાગ્યું. ત્યારથી માંડીને જગતમાં પ્રાણીઓને શોકસંલવ સમયે શોકશબ્દને વિશદ્ય કરનાર રૂદનનો પ્રચાર પ્રવર્ત્યો. ભરતરાજા સ્વાલાવિક ધૈર્યને પણ છોડી દઈ, દુઃખિત થઈ તિર્યંચોને પણ શેવરાવતા આ પ્રમાણે વિલાપ કરવા લાગ્યા—હે તાત ! હે જગતબંધુ ! હે કૃપાસાગર ! અમને અજ્ઞને આ સંસાર અરણ્યમાં કેમ છોડી ઘો છો ? દીપક સિવાય જેમ અંધકારમાં રહી ન શકાય તેમ કેવળજ્ઞાનથી સર્વત્ર પ્રકાશ કરનારા તમારા સિવાય અમે આ સંસારમાં કેમ રહી શકીશું ? હે પરમેશ્વર ! છદ્મસ્થ પ્રાણીની જેમ તમે મૌન કેમ અંગીકાર કર્યું છે ? મૌનનો ત્યાગ કરીને દેશના ઘો. હવે દેશના આખી મનુષ્યો પર શું અનુગ્રહ નહીં કરો ? હે ભગવાન ! તમે લોકાગ્રમાં બંધો છો તેથી બોલતા નથી, પણ મને દુઃખી બાણીને આ મારા બંધુઓ પણ મને કેમ બોલાવતા નથી ? પણ અહો ! મેં બંધુનું કે તેઓ તો સ્વામીના જ અનુગામી છે તો સ્વામી ન બોલે ત્યારે તેઓ પણ કેમ બોલે ? અહો ! આપણા ક્ષુભમાં મારા સિવાય બીજો કોઈ આપનો અનુગામી નથી થયો એવો નથી. ત્રણ જગતનું રક્ષણ કરનારા આપ, બાહુબલિ વિગેરે મારા નાના ભાઈઓ, પ્રાહ્લી અને સુંદરી બહેનો, પુંડરીકાદિક મારા પુત્રો, શ્રેયાંસ વિગેરે પૌત્રો—એ સર્વ કર્મરૂપી શત્રુને હણી લોકાગ્રમાં ગયા, તે છતાં હું અઘાંપિ જીવિતને પ્રિય માનતો જીવું છું.

આવા શોકથી નિવેંદ પામેલા ચક્રીને, બાણે મરવાને ઈચ્છતા હોય તેવા ભેઈને ઈંદ્રે બોધ આપવાનો આરંભ કર્યો—“હે મહાસત્વ ભરત ! આપણા આ સ્વામી પોતે સંસારસમુદ્ર તરી ગયા છે અને બીજાઓને તેમણે તાર્યા છે. કિનારાવડે મહાનદીની જેમ એમણે પ્રવત્તાવેલા શાસનવડે સંસારી પ્રાણીઓ સંસારસમુદ્ર તરશે. એ પ્રભુ પોતે કૃતકૃત્ય થયેલા છે અને બીજા લોકોને કૃતાર્થ કરવાને લક્ષે પૂર્વ પર્યંત દીક્ષાવસ્થામાં રહેલા છે. હે રાજા ! સર્વ લોકોનો અનુગ્રહ કરીને મોક્ષસ્થાનમાં ગયેલા એ જગત્પતિનો શામાટે તમે શોક કરો છો ? જેઓ મૃત્યુ પામીને મહાદુઃખના ગૃહરૂપ ચોરાશી લક્ષ યોનિમાં અનેક વખત સંચરે છે તેમનો શોક કરવો ઘટે, પણ મૃત્યુ પામી મોક્ષસ્થાનમાં જનારનો શોક ન ઘટે; માટે હે રાજા ! સાધારણ માણસની જેમ પ્રભુનો શોક કરતાં કેમ લબ્ધ પામતા નથી ? શોક કરનારા તમને અને શોચનીય પ્રભુને બંનેને માટે શોક ઉચિત નથી. જે એક વખત પણ પ્રભુની ધર્મદેશના સાંભળે છે તે શોક અને હર્ષથી જીતાતો નથી, તો તમે બહુવાર દેશના સાંભળ્યા છતાં કેમ જીતાઓ છો ? મોટા સમુદ્રને જેમ ક્ષોભ, મેરુપર્વતને કંપ, પૃથ્વીને ઉદ્વર્તન, વજ્રને કુંકેલ, અમૃતને વિરસતા અને ચંદ્રને જેમ ઉજ્જ્વલા—એ અસંભવિત છે તેમ તમારે રૂદન કરવું તે પણ અસંભવિત છે. હે ધરાધિપતિ ! તમે ધીરા થાઓ અને તમારા આત્માને બાણે, કેમકે તમે ત્રણ જગતના

પ્રભુ અને એક ધીર એવા ભગવંતના પુત્ર છો." એવી રીતે ગોત્રના વૃદ્ધ જનની જેમ ઇંદ્રે પ્રબોધ કરેલા ભરતરાજાએ જળ જેમ શીતળતાને ધારણ કરે તેમ પોતાનું સ્વાભાવિક ધૈર્ય ધારણ કર્યું.

પછી ઇંદ્રે તત્કાળ પ્રભુના અંગના સંસ્કારને માટે ઉપસ્કર લાવવાને આલિયોગિક દેવતાને આજ્ઞા કરી, એટલે તેઓ નંદન વનમાંથી ગોશીર્ષ ચંદનના કાષ્ઠો લઈ આવ્યા. ઇંદ્રના આદેશથી દેવતાઓએ ગોશીર્ષ ચંદનના કાષ્ઠથી પૂર્વ દિશામાં પ્રભુના દેહને માટે એક ગોળાકાર ચીતા રચી; ઇક્વાકુ કુળમાં જન્મેલા મહર્ષિઓને માટે દક્ષિણ દિશામાં બીજી ત્રિકોણાકાર ચીતા રચી; અને બીજા સાધુઓને માટે પશ્ચિમ દિશામાં ત્રીજી ચોરસ ચિતા રચી. પછી જાણે પુષ્કરાવર્ત મેઘ હોય તેવા દેવતાઓની પાસે ઇંદ્રે સત્વર ક્ષીરસમુદ્રનું જળ મંગાવ્યું. તે જળવડે ભગવંતના શરીરને સ્નાન કરાવ્યું અને તેની ઉપર ગોશીર્ષ ચંદનના રસથી વિલેપન કર્યું. પછી હંસ લક્ષણવાળા (શ્વેત) દેવદૂધ્ય વસ્ત્રથી પરમેશ્વરના શરીરને આચ્છાદન કર્યું અને કિંચ માણેકના આભૂષણોથી દેવાગ્રણી ઇંદ્રે તેને ચોતરફથી વિભૂષિત કર્યું. બીજા દેવતાઓએ મુનિનાં શરીરોની ઇંદ્રની જેમ ભક્તિથી સ્નાનાદિક સર્વ ક્રિયા કરી. પછી દેવતાઓ જાણે જુદા જુદા લાંબા હોય તેવા ત્રણ જગતના સારસાર રત્નોથી સહસ્ર પુરુષોએ વહન કરવા યોગ્ય ત્રણ શિબિકાઓ તૈયાર કરી. ઇંદ્રે પ્રભુના ચરણને પ્રણામ કરી, સ્વામીના શરીરને મસ્તકે ઉપાડી શિબિકામાં આરૂઢ કર્યું, બીજા દેવોએ મોક્ષમાર્ગના અતિથિ એવા ઇક્વાકુ વંશના મુનિઓનાં શરીરને મસ્તક ઉપર ઉપાડી બીજી શિબિકામાં અને બીજા સર્વ સાધુઓનાં શરીરોને ત્રીજી શિબિકામાં સ્થાપન કર્યાં. પ્રભુના શરીરવાળી શિબિકાને ઇંદ્રે પોતે વહન કરી અને બીજા મુનિઓની શિબિકાઓને દેવતાઓએ ઉપાડી. તે વખતે અપ્સરાઓ એક તરફ તાલભંધ રાસકા લેતી હતી અને એક તરફથી મધુર સ્વરથી ગાયન કરતી હતી. શિબિકાની આગળ દેવતાઓ ધૂપીઆ લઈને ચાલતા હતા. ધૂપીઆના ધૂમાડાના મિષથી જાણે તેઓ શોકથી અશ્રુપાત કરતા હોય તેવા જણાતા હતા. કોઈ દેવતાઓ શિબિકા ઉપર પુષ્પો નાંખતા હતા; કોઈ શેષા તરીકે તે પુષ્પોને ષડ્ભુ કરતા હતા; કોઈ આગળ દેવદૂધ્ય વસ્ત્રોના તોરણ કરતા હતા; કોઈ ચક્ષુકર્દમથી આગળ છંટકાવ કરતા હતા; કોઈ ગોક્ષુથી ફેંકેલા પાષાણની જેમ શિબિકા આગળ આઘોટતા હતા અને કોઈ જાણે મોઢ ચૂણ (માજમ)થી હણાયા હોય તેમ પાછળ ઢોકતા હતા. કોઈ 'હૈ નાથ ! હૈ નાથ !' એવા શબ્દો કરતા હતા; કોઈ 'અરે અમે મંદભાગી માર્યા ગયા !' એમ બોલી પોતાના આત્માની નિંદા કરતા હતા; કોઈ 'હૈ નાથ ! અમને શિક્ષા આપો' એમ પ્રાર્થના કરતા હતા; કોઈ 'હવે અમારો ધર્મસંશય કોણુ શે ?' એમ બોલતા હતા; અમે અંધની જેમ હવે ક્યાં જઈશું ?' એમ બોલી કોઈ પશ્ચાતાપ કરતા હતા; અને કોઈ 'અમને પૃથ્વી માર્ગ આપો' એમ ઇચ્છતા હતા.

એ પ્રમાણે વર્તન કરતા અને વાનિત્રો વગાડતા દેવતાઓ તથા ઇંદ્ર તે શિબિકાને ચિતા પાસે લાંબ્યા. ત્યાં કૃતસ ઇંદ્રે પુત્રની જેમ પ્રભુના દેહને ધીમે ધીમે પૂર્વ દિશાની ચિતામાં મૂક્યો; બીજા દેવતાઓએ સહોદરની જેમ ઇક્વાકુ કુળના મુનિઓનાં શરીરને દક્ષિણ દિશાની ચિતામાં સ્થાપન કર્યાં અને ઉચિતને જાણનારા અન્ય દેવોએ બીજા

સાધુઓનાં શરીરને પરિશ્રમ દિશાની ચિતામાં સ્થાપન કર્યો, પછી ઇંદ્રની આજ્ઞાથી અગ્નિ-કુમાર દેવતાઓએ તે ચિતામાં અગ્નિ પ્રકટ કર્યો અને વાયુકુમાર દેવોએ વાયુ વિકુર્વ્યો, ઐટલે ચોતરફ અગ્નિ પ્રગટ થઈને ઊંળવા લાગ્યો. દેવતાઓ ચિતામાં પુષ્કળ કર્પૂર અને ઘડા ભરી ભરીને ઘી તથા મધ નાખવા લાગ્યા. જ્યારે અસ્થિ સિવાય બાકીની સર્વ ધાતુઓ દગ્ધ થઈ ગઈ ત્યારે મેઘકુમાર દેવતાઓએ ક્ષીરસમુદ્રના જળથી ચિતાગ્નિને શાંત કર્યો. પછી પોતાના વિમાનમાં પ્રતિમાની જેમ પૂજા કરવાને માટે સૌધર્મેન્દ્રે પ્રભુની ઉપલી જમણી ડાઠા અહણુ કરી; ઇશાનેન્દ્રે પ્રભુની ઉપલી ડાબી ડાઠા અહણુ કરી, ચમરેન્દ્રે નીચલી જમણી ડાઠા અહણુ કરી, બલિ ઇન્દ્રે નીચેની ડાબી ડાઠા અહણુ કરી, બીજા ઇન્દ્રોએ પ્રભુના બાકીના ઘાંત અહણુ કર્યા અને દેવતાઓએ બીજા અસ્થિ અહણુ કર્યા. તે વખતે જે શ્રાવકો અગ્નિ માગતા હતા તેમને દેવતાઓએ ત્રણ કુંડના અગ્નિ આપ્યા, તે અગ્નિ લેનારા અગ્નિહોત્ર ગ્રાહણો થયા. તેઓ પોતાને ઘરે જઈ પ્રભુના ચિતાગ્નિને નિત્ય પૂજવા લાગ્યા. અને ધનપતિ જેમ નિર્વાત પ્રદેશમાં રાખી લક્ષ્મીપતુ રક્ષણ કરે, તેમ તેઓ તેતુ રક્ષણ કરવા લાગ્યા. ઇક્ષ્વાકુ વંશના મુનિઓના ચિતાગ્નિ શાંત થઈ જતા તો તેને સ્વામીના ચિતાગ્નિથી બગૃત કરતા હતા અને બીજા મુનિઓના શાંત થયેલા ચિતાગ્નિને ઇક્ષ્વાકુ કુળના મુનિઓના ચિતાગ્નિથી પ્રગટ કરતા હતા; પરંતુ બીજા સાધુઓના ચિતાગ્નિનું બીજા ચિતાગ્નિ સાથે તેઓ સંક્રમણ કરતા નહોતા. તે વિધિ અદ્યાપિ ગ્રાહણોમાં પ્રવર્તે છે. કેટલાએકે પ્રભુના ચિતાગ્નિની ભસ્મ લઈને ભકિતથી તે ભસ્મને વંદન કરતા હતા અને શરીરે ચોળતા હતા; ત્યારથી ભસ્મભૂષણુધારી તાપસો થયા.

પછી જાણે અષ્ટાપદગિરિના નવાં ત્રણ શિખરો હોય તેવા તે ચિતારથાને દેવતાઓએ રત્નના ત્રણ સ્તૂપ (દેરીઓ) કર્યા. ત્યાંથી તેઓએ નંદીશ્વરરૂપે જઈ શાશ્વત પ્રતિમા સમીપે અષ્ટાન્હિકા ઉત્સવ કર્યો અને પછી ઇન્દ્ર સહિત સર્વ દેવતાઓ પોતપોતાને સ્થાને ગયા. ત્યાં તે ઇન્દ્રો પોતપોતાના વિમાનોમાં સુધમાં સભાની અંદર માણુવક સ્થંભ ઉપર વજ્રમય ગોળ ડાબલામાં પ્રભુની ડાઠાને આરોપણુ કરીને પ્રતિદિવસ તેની પૂજા કરવા લાગ્યા. તેના પ્રભાવથી તેમને હૃદયમાં વિજયમંગળ થવા લાગ્યું.

ભરતરાજાએ પ્રભુના સંસ્કાર સમીપની ભૂમિ ઉપર ત્રણ ગાઉ જીએ અને જાણે મોક્ષ મંદિરની વેદિકા હોય તેવા સિંહનિષદ્યા નામે પ્રાસાદ રત્નમય પાષાણથી વાદ્ધકિરત્ન પાસે કરાવ્યો. તેની ચોતરફ પ્રભુના સમવસરણુની જેમ સ્ફટિક રત્નના ચાર રમણીક દ્વાર કરાવ્યાં, અને તે દરેક દ્વારની બંને તરફ શિવલક્ષ્મીના ભંડારની જેવા રત્નમય અંદનના સોળ કળશો રચાવ્યા. દરેક દ્વારે જાણે સાક્ષાત્ પુષ્યવહ્ની હોય તેવા સોળ સોળ રત્નમય તોરણો રચાવ્યાં, પ્રશસ્તિ લિપિના જેવી અષ્ટ માંગળિકની સોળ સોળ પંકિતઓ રચી અને જાણે ચાર દિક્ષાળોની સભા ત્યાં લાવ્યા હોય તેવા વિશાળ મુખમંડપો કરાવ્યા. તે ચાર મુખમંડપોની આગળ ચાલતાં શ્રીવહ્નીમંડપની અંદર ચાર પ્રેક્ષાસદન મંડપો કરાવ્યા. તે પ્રેક્ષામંડપોની વચ્ચમાં સૂર્યબિંબને ઉપહાસ્ય કરનારાં વજ્રમય અક્ષવાટ રચ્યા અને દરેક અક્ષવાટની મધ્યમાં કમલમાં કર્ણિકાની જેમ એક એક મનોહર સિંહાસન રચ્યું. પ્રેક્ષામંડપની આગળ એકેક મણિપીઠિકા રચી; તેની ઉપર રત્નના મનોહર ચૈત્યસ્તૂપ રચ્યા અને તે દરેક ચૈત્યસ્તૂપમાં આકાશને પ્રકાશ કરનારી દરેક દિશાએ ચોટી મણિપીઠિકા

રચી. તે મહિપીઠિકાની ઉપર ચૈત્યસ્તૂપની સન્મુખ પાંચશેઠ ધનુષના પ્રમાણવાળી રત્નનિર્મિત અંગવાળી, ઋષભાનન, વર્કમાન, ચંદ્રાનન, વારિષેષુ એ નામની ચાર, પર્યંકાસને બેઠેલી, મનોહર, નેત્રરૂપી પોયણાને ચંદ્રિકા સમાન, નંદીશ્વર મહાદ્વીપના ચૈત્યની અંદર છે તેવી, શાશ્વત જિનપ્રતિમાઓ રચાવીને સ્થાપન કરી. તે દરેક ચૈત્યસ્તૂપની આગળ અમૂલ્ય માણિક્યમય વિશાળ એવી સુંદર પીઠિકાઓ રચી. તે દરેક પીઠિકા ઉપર એક એક ચૈત્યવૃક્ષ રચ્યું. દરેક ચૈત્યવૃક્ષની પાસે બીજી એકેક મહિપીઠિકા રચી અને તેની ઉપર એકેક ઈંદ્રધ્વજ રચ્યો. બધે દરેક દિશાએ ધર્મે પોતાના જયસ્થંભ આરોપ્યા હોય તેવા તે ઈંદ્રધ્વજ જણાતા હતા. દરેક ઈંદ્રધ્વજની આગળ ત્રણ પગથીયાં અને તોરણોવાળી નંદા નામે પુષ્કરિણી (વાવડી) રચી. સ્વચ્છ, શીતળ જળથી ભરેલી અને વિચિત્ર કમળોથી શોભતી તે પુષ્કરિણીઓ દધિમુખ પર્વતના આધારભૂત પુષ્કરિણી જેવી મનોહર લાગતી હતી.

તે સિંહનિષદા નામના મહાચૈત્યના મધ્યભાગમાં મોટી મહિપીઠિકા બનાવી અને સમવસરણની જેમ તેના મધ્યભાગમાં વિચિત્ર રત્નમય એક દેવચ્છંદક રચ્યો. તેની ઉપર વિવિધ વર્ણના વસ્ત્રને ચંદ્રવેો બનાવ્યો. તે અકાળે પણ સંધ્યાસમયના વાદળાંની શોભા ઉત્પન્ન કરતો હતો. તે ચંદ્રવાની અંદર અને પડખે વજ્રમય અંકુશો રચ્યા હતા, તથાપિ ચંદ્રવાની શોભા તેા નિરંકુશ થઈ રહી હતી. તે અંકુશોમાં કુંભની જેવા ગોળ અને આમળાનાં ફળ જેવાં સ્થૂળ સુક્રાક્ષ્ણોથી રચેલા અમૃતની ધારા જેવા હાર લટકતા હતા. તે હારના પ્રાંતભાગમાં નિર્મળ મણિમાલિકા રચી, તે બધે ત્રણ જગતમાંહે રહેલી મણિઓની ખાણોમાંથી વાનકી લાવ્યા હોય તેવી જણાતી હતી. મણિમાલિકાના પ્રાંત-ભાગમાં રહેલી નિર્મળ વજ્રમાલિકા, સખીઓની જેમ પોતાની કંતિરૂપ ભુભથી પરસ્પર આલિંગન કરતી હોય તેવી જણાતી હતી. તે ચૈત્યની ભીંતોમાં વિચિત્ર મણિમય ગવાક્ષ (ગોખલા) રચ્યા હતા, તેના પ્રભાપટલથી બધે તેમાંથી જ્વનિકા (પડદા) ઉત્પન્ન થયેલ હોય તેવા જણાતા હતા, તેમાં બળતા અગરુ ધૂપના ધૂમાડા તે પર્વત ઉપર નવી ઉત્પન્ન થયેલી નીલચૂલિકાના બ્રમને આપતા હતા.

હવે પૂર્વોક્ત મધ્ય દેવચ્છંદની ઉપર શૈલેશી ધ્યાનમાં વર્તતી હોય તેવી, દરેક પ્રભુના પોતપોતાના દેહના માન જેવડી, પોતપોતાના દેહના વર્ણને ધારણ કરનારી, બધે દરેક પ્રભુ પોતે જ બિરાબેલા હોય તેવી-ઋષભસ્વામી વિગેરે ચોવીશ અહંતોની નિર્મળ રત્નમય પ્રતિમાઓ રચીને સ્થાપન કરી. તેમાં સોળ પ્રતિમા સુવર્ણની, બે રાજવર્ત રત્નની (શ્યામ), બે સ્ફટિક રત્નની (ઉજ્જવળ), બે વૈદુર્ય મણિની (નીલ) અને બે શોણ મણિની (રક્ત) હતી. તે સર્વ પ્રતિમાઓના શોહિતાક્ષ મણિના (રક્ત) આભાસવાળા અંકરત્નમય (સ્વેત) નખો હતા અને નાભિ, કેશના મૂળ, જિહ્વા, તાળુ, શ્રીવત્સ, સ્તનભાગ તથા હાથપગનાં તળિયાં-એ સુવર્ણનાં (રક્ત) હતાં; પાંપણો, આંખની કીકીઓ, રૂંવાટા, ભમર અને મસ્તકના કેશ રીઠરત્નમય (શ્યામ) હતા; ઓષ્ઠ પ્રવાળામય (રક્ત) હતા, દાંત સ્ફટિક રત્નમય (સ્વેત) હતા; મસ્તકનેા ભાગ વજ્રમય હતો અને નાસિકા અંદરથી શોહિતાક્ષ મણિના પ્રતિસેક (આભાસ) વાળી-સુવર્ણની હતી. પ્રતિમાની દષ્ટિઓ લોહિતાક્ષ મણિના પ્રાંત ભાગવાળી અને અંકમણિથી બનાવેલી હતી. એવી રીતે અનેક પ્રકારના મણિથી બનાવેલી તે પ્રતિમાઓ અત્યંત શોભતી હતી.

તે દરેક પ્રતિમાની પછવાડે એક એક યથાયોગ્ય માનવાળી છત્રધારની રત્નમયી પ્રતિમા બનાવી હતી અને તે છત્રધાર પ્રતિમાએ કુરંટક પુષ્પની માળાએ યુક્ત ભોતી તથા પ્રવાળાવડે શુભેલા અને સ્ફટિક મણિનાં ઢંડવાળા શ્વેત છત્ર ધરી રાખ્યાં હતાં. દરેક પ્રતિમાની બે બાજુએ રત્નની ચામર ધરનારી બે પ્રતિમાઓ અને આગળ નાગ, યક્ષ, ભૂત અને કુંડધારની બે બે પ્રતિમાઓ હતી. અંબલિ જોડીને રહેલી અને સર્વ અંગે ઉચ્ચવળ એવી તે નાગાદિક દેવોની રત્નમય પ્રતિમાઓ બાજુે ત્યાં તેઓ પ્રત્યક્ષ બેઠા હોય તેવી શોભતી હતી.

દેવછંદા ઉપર ઉચ્ચવળ રત્નની ચોવીશ ઘંટાઓ, સંક્ષિપ્ત કરેલા સૂર્યબિંબ જેવા માણિક્યના દર્પણો, તેની પાસે યોગ્ય સ્થાને મૂકેલા સુવર્ણની ક્ષીવીઓ રત્નના કરંડિઆ, નદીની ભમરીની જેવી ગોળાકાર પુષ્પચંદ્રોનીઓ, ઉત્તમ અંગણુછના, આભૂષણના ડાબલા, સોનાના ધૂપિયા તથા આરતિઓ, રત્નોના મંગળદીવા, રત્નોની ઝારીઓ, મનોહર રત્નમય થાળો, સુવર્ણનાં પાત્રો, રત્નના ચંદનકળશો, રત્નનાં સિંહાસનો, રત્નમય અષ્ટ મંગલિક, સુવર્ણનાં તેલના ડાબલા, ધૂપ રાખવા માટે સુવર્ણનાં પાત્રો, સુવર્ણનાં કમલહસ્તક—એ સર્વ ચોવીશે અહંતની પ્રતિમા પાસે એક એક એમ ચોવીશ ચોવીશ રાખ્યા હતા. એવી રીતે નાના પ્રકારના રત્નનું અને ત્રૈલોક્યમાં અતિ સુંદર એવું તે ચૈત્ય ભરતચક્રીની આસા થતાં તરકાળ સર્વ પ્રકારની કળાને બાજુનારા વર્દકિરત્ને વિધિ પ્રમાણે બનાવી આપ્યું. બાજુે મૂર્તિમાન ધર્મ હોય તેવા ચંદ્રકાંતમણિના ગઢથી, તથા ચિત્રમાં આલેખેલા ઇહામૃગ (ન્હાર), વૃષભ, મગર, તુરંગ, નર, કિન્નર, પક્ષી, બાળક, રૂરમૃગ, અષ્ટાપદ, ચમરીમૃગ, હાથી, વનલતા અને કમળોથી બાજુે ઘણાં વૃક્ષોવાળું ઉદ્યાન હોય તેવું વિચિત્ર અને અદ્ભુત રચનાવાળું તે ચૈત્ય શોભતું હતું. તેની આસપાસ રત્નના સ્તંભો ગોઠવેલા હતા. બાજુે આકાશગંગાની ઊર્મિઓ હોય તેવી પતાકાઓથી તે મનોહર લાગતું હતું. ઊંચા કરેલા સુવર્ણના ધ્વજદંડોથી તે ઉન્નત જણાતું હતું અને નિરંતર પ્રસરતા-ધ્વજની ધુધરીઓના અવાજથી વિદ્યાધરોની સ્ત્રીઓના કટીમેખલાના ધ્વનિને અનુસરતું હતું. તેના ઉપર વિશાળ કાંતિવાળા પદ્મરાગમણિના ઇંડાથી, બાજુે માણિક્ય જડેલી મુદ્રિકાવાળું હોય તેવું તે શોભતું હતું. કોઈ ઠેકાણે બાજુે પદ્મવિત હોય, કોઈ ઠેકાણે બાજુે અપ્તરવાળું હોય, કોઈ ઠેકાણે બાજુે રોમાંચિત થયું હોય અને કોઈ ઠેકાણે બાજુે કિરણોથી લિપ્ત હોય તેવું તે જણાતું હતું. ગોચર્યંદનના રસમય તિલકોથી તેને લાંછિત કરેલું હતું. તેના ચણતરના સાંધેસાંધા એવા મેળવ્યા હતા કે બાજુે તે એક પાષાણથી બનાવેલું હોય તેવું જણાતું હતું. તે ચૈત્યના નિતંબલાગ ઉપર વિચિત્ર ચેષ્ટાથી મનોહર લાગતી માણેકની પૂંતળીઓ ગોઠવેલી હતી, તેથી અપ્સરાઓથી અધિષ્ઠિત મેરુપર્વતની જેવું તે શોભતું હતું. તેના દ્વારની બંને તરફ ચંદનરસથી લીધેલા બે કુંભો મૂકેલા હતા, તેથી દ્વારસ્થળમાં નિષ્પન્ન થયેલા બે પુંડરીક કમળથી તે અંકિત હોય એવું લાગતું હતું. ધૂપિત કરીને ત્રીછી ખાંધેલી લટકતી માળાઓથી તે રમણિક લાગતું હતું; પાંચ વર્ણનાં પુષ્પથી તેના તળિયા ઉપર સુંદર પગર ભર્યા હતા; યમુના નદીથી જેમ કલિંદ પર્વત પ્લાવિત રહે તેમ કપૂર, અગર અને ઠસ્તૂરીથી બનાવેલા ધૂપના ધૂમાડાથી હમેશાં તે આસ રહેતું હતું. આગળ, બે બાજુએ અને પછવાડે સુંદર ચૈત્યવૃક્ષો તથા માણિક્યની પીઠિકાઓ

સ્વેલી હતી, તેથી જાણે તેણે આભૂષણ ધર્યા હોય તેવું જણાતું હતું, અને અષ્ટાપદ પર્વતના શિખર ઉપર જાણે મસ્તકના મુગટનું માણિક્યભૂષણ હોય તથા નંદીશરદિનાં ચૈત્યોની જાણે સ્પર્ધા કરતું હોય તેવું અતિ પવિત્રપણે તે શોભતું હતું.

તે ચૈત્યમાં ભરતરાજાએ પોતાના નવાણું ભાઈઓની દિવ્ય રત્નમય પ્રતિમા બેસારી, અને પ્રભુની સેવા કરતી એવી એક પોતાની પ્રતિમા પણ ત્યાં સ્થાપિત કરી. ભક્તિમાં અનુમિતું એ પણ એક ચિન્હ છે. ચૈત્યની બહાર ભગવાનનો એક સ્તૂપ (પગલાની દેરી) કરાવ્યો અને તેની પાસે પોતાના નવાણું ભાઈઓના પણ સ્તૂપ કરાવ્યા. ત્યાં આવનારા પુરુષો ગમનાગમનવડે એની આશાતના ન કરે એવું ધારીને લોઢાના યંત્રમય આરક્ષક પુરુષો તે ઠેકાણે ઊભા રાખ્યા. એ યંત્રમય લોઢાના પુરુષોથી જાણે મર્ત્યલોકની બહાર તે સ્થાન રહ્યું હોય એમ મનુષ્યોને અગમ્ય થઈ પડ્યું. પછી ચક્રવર્તીએ દંડરત્નવડે તે પર્વતના ઘાંટા પાડી નાખ્યા; તેથી સરલ અને ઊંચા સ્તંભની પેઠે એ પર્વત લોકોને ન ચડી શકાય તેવો થઈ ગયો. પછી મહારાજાએ એ પર્વતની ફરતા મેખલા જેવા અને મનુષ્યોથી ઉલ્લંઘન થઈ શકે નહીં એવા એક એક યોજનને અંતરે આઠ પગથીયાં બનાવ્યાં. ત્યારથી એ પર્વતનું નામ અષ્ટાપદ પડ્યું અને લોકોમાં તે પર્વત હરદ્રિ, કૈલાસ અને સ્કંદિકાદ્રિ એવા નામથી પણ ઓળખાવા લાગ્યો.

એવી રીતે ચૈત્ય નિર્માણ કરી, તેમાં પ્રતિષ્ઠા કરી, ચંદ્ર જેમ વાહણમાં પ્રવેશ કરે તેમ શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કરી ચક્રવર્તીએ તેમાં પ્રવેશ કર્યો. પરિવાર સહિત પ્રદક્ષિણા દર્શ મહારાજાએ તે પ્રતિમાઓને સુગંધી જળથી સ્નાન કરાવ્યું. પછી દેવદૂધ વસ્ત્રથી માર્જન કર્યું; એટલે તે પ્રતિમાઓ રત્નના આદર્શની પેઠે અધિક ઉજ્જવલ થઈ. પછી ચંદ્રિકાના સમૂહ જેવા નિર્માણ, ગાઠ અને સુગંધી ગોરુચંદનના રસથી વિલેપન કર્યું તથા વિચિત્ર રત્નોના આભૂષણ, ઉદામ દિવ્યમાળાઓ અને દેવદૂધ વસ્ત્રોથી અર્ચન કર્યું. ઘાંટા વગાડતા મહારાજાએ તેમની પાસે ધૂપ કર્યો, જેના ધૂમાડાની શ્રેણીઓથી એ ચૈત્યનો અંતર્ભાગ જાણે નીલવલ્લીથી અંકિત હોય તેવો જણાવા લાગ્યો. ત્યાર પછી જાણે સંસારરૂપી શીતથી ભય પામેલાને માટે જવલતો અગ્નિકુંડ હોય તેવી કપૂરની આરતી ઉતારી.

એવી રીતે પૂજન કરી, ઋષભસ્વામીને નમસ્કાર કરી, શોક અને ભયથી આકાંત થઈ ચક્રવર્તીએ આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી—“હે જગત્સુખાકર ! હે ત્રિજગત્પતિ ! પાંચ કલ્યાણકથી નારકીઓને પણ સુખ આપનાર એવા આપને હું નમસ્કાર કરું છું. હે સ્વામિન ! સૂર્યની પેઠે વિશ્વનું હિત કરનારા તમે હૃદયેશાં વિહાર કરીને આ ચરાચર જગત ઉપર અનુગ્રહ કર્યો છે. આર્ય અને અનાર્ય-એ બંને ઉપરની પ્રીતિથી તમે ચિરકાળ વિહાર કરતા, તેથી પવનની અને તમારી ગતિ પરોપકારને માટે જ છે. હે પ્રભુ ! આ લોકમાં મનુષ્યોનો ઉપકાર કરવાને માટે તમે ચિરકાળ વિહાર કર્યો હતો પણ મુક્તિમાં તમે કેવો ઉપકાર કરવાને માટે ગયા ? તમે અધિષ્ઠિત કરેલું લોકાગ્ર (મોક્ષ) આજ ખરેખર લોકાગ્ર થયું છે અને તમે છોડી દીધેલ આ મર્ત્યલોક ખરેખર મર્ત્યલોક (મૃત્યુ પ્રાપ્તિ) થયો છે. હે નાથ ! જેઓ વિશ્વને અનુગ્રહ કરનારી તમારી દેશનાને સંભારે છે તે ભવ્ય પ્રાણીઓને હજી પણ તમે સાક્ષાત જ છો. જેઓ તમારું રૂપસ્થ એવું ધ્યાન કરે

છે એવા મહાત્માઓને પણ તમે પ્રત્યક્ષ જ છો. હે પરમેશ્વર ! જેવી રીતે મમતા રહિત એવા તમે આ સર્વ સંસારનો ત્યાગ કર્યો તેવી રીતે હવે કદાપિ મારા મનનો ત્યાગ કરશો નહીં.”

એવી રીતે આદીશ્વર ભગવંતની સ્તુતિ કર્યા પછી બીજા પ્રત્યેક જિનેદ્રોને નમસ્કાર કરી પ્રત્યેક તીર્થંકરની તેણે આવી રીતે સ્તુતિ કરવા માંડી.

“વિષય કષાયથી અજિત, વિજયા માતાની કુક્ષિમાં માણિક્યરૂપ અને જિતશત્રુ રાજના પુત્ર હે જગત્સ્વામી અજિતનાથ ! તમે જય પામો.

સંસારરૂપી આકાશનું અતિકંમણુ કરવામાં સૂર્યરૂપ, શ્રી સેનાદેવીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલા અને જિતારી રાજના પુત્ર એવા હે સંભવનાથ ! તમને હું નમસ્કાર કરું છું.

સંવર રાજના વંશમાં આભૂષણરૂપ, સિદ્ધાર્થો દેવીરૂપી પૂર્વ દિશામાં સૂર્ય સમાન અને વિન્દને આનંદદાયી એવા હે અભિનંદનસ્વામી ! તમે અમને પવિત્ર કરો.

મેઘરાજના વંશરૂપી વનમાં મેઘ સમાન અને મંગળામાતારૂપી મેઘમાલામાં મોતીરૂપ એવા હે સુમતિનાથ ! હું તમને નમસ્કાર કરું છું.

ધર્મશબ્દરૂપી સમુદ્રને ચંદ્ર સમાન અને સુસીમાદેવીરૂપી ગંગા નદીમાં કમલ સમાન એવા હે પદ્મપ્રભુ ! તમને હું નમસ્કાર કરું છું.

શ્રી પ્રતિષ્ઠ રાજના કુળરૂપી ગૃહના પ્રતિષ્ઠાસ્થંભરૂપ અને પૃથ્વી માતારૂપ મલયાચળમાં અંદન સમાન હે સુપાર્શ્વનાથ ! મારી રક્ષા કરો.

મહાસેન રાજના વંશરૂપી આકાશમાં ચંદ્ર સમાન અને લક્ષ્મણા દેવીની કુક્ષિરૂપી સરોવરમાં હંસ સમાન એવા હે ચંદ્રપ્રભુ ! તમે અમારી રક્ષા કરો.

સુગ્રીવ રાજના પુત્ર અને શ્રી રામાદેવીરૂપ નંદનવનની ભૂમિમાં કલ્પવૃક્ષરૂપ એવા હે સુવિધિનાથ ! અમારું શીઘ્ર કલ્યાણુ કરો.

દંદરથ રાજના પુત્ર, નંદાદેવીના હૃદયના આનંદરૂપ અને જગતને આહ્લાદ કરવામાં ચંદ્ર સમાન એવા હે શીતળસ્વામી ! તમે અમને હર્ષકારી થાઓ.

શ્રી વિષ્ણુદેવીના પુત્ર, વિષ્ણુ રાજના વંશમાં મોતી સમાન અને મોક્ષરૂપ લક્ષ્મીના ભર્તાર એવા હે શ્રેયાંસપ્રભુ ! તમે કલ્યાણુને માટે થાઓ.

વસુપૂજ્ય રાજના પુત્ર, જ્યાદેવીરૂપ વિદ્વર પર્વતની ભૂમિમાં રતનરૂપ અને જગતને પૂજ્ય એવા હે વાસુપૂજ્ય ! તમે મોક્ષલક્ષ્મીને આપો.

કૃતવર્મ રાજના પુત્ર અને શ્યામાદેવીરૂપ શર્મી વૃક્ષમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ અગ્નિ સમાન એવા હે વિમલસ્વામી ! તમે અમારું મન નિર્મળ કરો.

સિંહસેન રાજના કુળમાં મંગળદીપક સમાન અને સુયશાદેવીના પુત્ર હે અનંતભગવાન ! તમે અનંત સુખ આપો.

સુવ્રતાદેવીરૂપ ઉદયાચળની તટીમાં સૂર્યરૂપ અને ભાનુ રાજના પુત્ર એવા હે ધર્મનાથ પ્રભુ ! તમે ધર્મને વિષે મારી ખુદ્ધિ સ્થાપન કરો.

વિશ્વસેન રાજના કુળમાં આભુષણરૂપ અને અચિરાદેવીના પુત્ર હે શાંતિનાથ ભગવાન ! તમે અમારા કર્મની શાંતિને માટે થાઓ.

શૂર રાજના વંશરૂપ આકાશમાં સૂર્ય સમાન, શ્રીદેવીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલા અને કામદેવનું ઉન્મથન કરનારા હે જગત્પતિ કુંથુનાથ ! તમે જય પામો.

સુદર્શન રાજના પુત્ર અને દેવી માતારૂપ શરદલક્ષ્મીમાં કુમુદ સમાન એવા હે અરનાથ ! તમે મને સંસાર તરવારૂપ વૈભવ આપો.

કુંભરાજરૂપ સમુદ્રમાં અમૃતકુંભ સમાન અને કર્મક્ષય કરવામાં મહામદ્ધ સમાન એવા પ્રભાવતી દેવીથી ઉત્પન્ન થયેલા હે મહિનાથ ! તમે મોક્ષલક્ષ્મી આપો.

સુમિત્ર રાજરૂપી હિમાયલમાં પદ્મદ્રહ સમાન અને પદ્માવતી દેવીના પુત્ર હે સુનિસુવતપ્રભુ ! તમને હું નમસ્કાર કરું છું.

વપ્રાદેવીરૂપ વજ્રખાણુની પૃથ્વીમાં વજ્ર સમાન, વિજયરાજના પુત્ર અને જેમના ચરણકમળ જગતને નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે એવા હે નમિપ્રભુ ! તમને નમસ્કાર કરું છું.

સમુદ્ર (વિજય)ને આનંદ કરવામાં ચંદ્રરૂપ, શિવાદેવીના પુત્ર અને પરમ ક્યાણુ એવા હે મોક્ષગામી અરિષ્ટનેમિ ભગવાન ! તમને હું નમસ્કાર કરું છું.

અશ્વસેન રાજના કુળમાં ચૂકામણિરૂપ અને વામાદેવીના પુત્ર એવા હે પાર્શ્વનાથ ! તમને નમસ્કાર કરું છું.

સિદ્ધાર્થ રાજના પુત્ર, ત્રિશલા માતાના હૃદયના આશ્વાસન અને સિદ્ધિપ્રાપ્તિના અર્થ ન સિદ્ધ કરનારા હે મહાવીરપ્રભુ ! તમને વંદન કરું છું.

એવી રીતે પ્રત્યેક તીર્થ કરને સ્તુતિપૂર્વક નમસ્કાર કરીને મહારાજ ભરત એ સિંહ-નિવધા ચૈત્યની બહાર નીકળ્યા અને પ્રિયમિત્રની પેઠે એ સુંદર ચૈત્યને વાંકા વળી પાછી નજરે જોતાં જોતાં અષ્ટાપદ પર્વત ઉપરથી નીચે ઉતર્યા. પોતાનું મન તે પર્વતમાં લગ્ન થયેલું હોવાથી જાણે વસ્ત્રનો છેડો ભરાયો હોય તેમ અયોધ્યાપતિ મંદ મંદ ગતિએ અયોધ્યા તરફ ચાલ્યા. શોકના પૂરની જેમ સૈન્યથી ઉડેલી રજવડે દિશાઓને આકુળ કરતા શોકાત્ ચક્રી અયોધ્યાની સમીપે આવી પહોંચ્યા. જાણે ચક્રીના સહોદર હોય તેમ તેમના દુઃખથી અત્યંત દુઃખી થયેલા નગરજનોએ સાશ્રુદષ્ટિએ જોયેલા મહારાજને પોતાની વિનીતાનગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. પછી ભગવંતને સંભારીને વૃષ્ટિ પછી અવશેષ રહેલા મેઘની પેઠે અશ્રુજળનાં બિંદુને વરસાવતા તેઓ પોતાના રાજમહેલમાં પેકા. દ્રવ્યહરણ થયેલ પુરુષ જેમ દ્રવ્યનું જ ધ્યાન કર્યા કરે તેમ પ્રભુરૂપી ધન હરણ થવાથી તેમણે ઊલા રહેતાં, ચાલતાં, સૂતાં અને જાગતાં બહાર અને અંદર રાતદિવસ પ્રભુનું જ ધ્યાન કરવા માંડ્યું. ધીજા હેતુથી પણ પોતાની પાસે અષ્ટાપદ પર્વત તરફથી આવનારા પુરુષોને, તેઓ જાણે પૂર્વની પેઠે પ્રભુને માટે કાંઈ કહેવા આવ્યા હોય તેમ માનવા લાગ્યા.

આવી રીતે શોકાકુળ મહારાજને જોઈ મંત્રીઓ તેમને કહેવા લાગ્યા—“હિ મહારાજ ! આપના પિતાશ્રી ઋષભદેવ પ્રભુએ પ્રથમ ગૃહવાસમાં રહીને પણ પશુની જેવા અજ્ઞાની

સર્વ લોકોને વ્યવહારનીતિમાં પ્રવર્તાવ્યા, ત્યાર પછી હીક્ષા લઈ થોડા કળમાં દેવજ્ઞાન પામી આ જગતના લોકોને ભવસમુદ્રમાંથી ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છાએ ધર્મમાં પ્રવર્તાવ્યા; છેવટે પોતે કૃતાર્થ થઈ, અવરજનોને કૃતાર્થ કરી પરમપદને પામ્યા; તેવા પરમપ્રભુનો તમે શોક કેમ કરો છો ?' આવી રીતે પ્રતિબોધિત કરેલા ચક્રી ધીમે ધીમે રાજકાર્યમાં પ્રવર્તવા લાગ્યા.

રાહુથી મુક્ત થયેલા ચંદ્રની પેઠે શનૈઃ શનૈઃ શોકમુક્ત થયેલા ભરતચક્રી નગરની બહાર વિહારભૂમિમાં વિચરવા લાગ્યા. વિંધ્યાચળને સંભારતા ગજેંદ્રની પેઠે પ્રભુના ચરણને સંભારતા અને વિષાદ કરતા મહારાજની પાસે આવીને આપ્તજનો સદા વિનોદ કરાવવા લાગ્યા, તેથી કેઈ વાર પરિવારના આગ્રહથી વિનોદને ઉત્પન્ન કરનારી ઉદ્યાનભૂમિમાં જવા લાગ્યા, અને ત્યાં જાણે સ્ત્રીઓનું રાજ્ય હોય તેમ સુંદર સ્ત્રીઓનાં ટોળાં સાથે લતામંડપની રમણિક શય્યાઓમાં રમવા લાગ્યા. ત્યાં કુસુમને હરણ કરનારા વિદ્યાધરની પેઠે યુવાન પુરુષોની પુષ્પ ચૂંટવાની ક્રીડા તેમણે કૌતુકથી જોવા માંડી; જાણે કામદેવની પૂજા કરતી હોય તેમ વારાંગનાઓ પુષ્પના વેષ ગુંથી ગુંથીને તેમને અર્પણ કરવા લાગી; જાણે તેમની ઉપાસના કરવાને અસંખ્ય શ્રુતિઓ લેગી થઈ હોય તેવી નગરનારીઓ સર્વાંગ પુષ્પનાં ઘરેણાં પહેરી તેમની આસપાસ ક્રીડા કરવા લાગી; અને ઋતુદેવતાઓનાં જાણે એક અધિદેવતા હોય તેમ સર્વાંગે પુષ્પનાં આલૂપણ પહેરી તે સર્વાના મધ્યમાં મહારાજ ભરત શોભત્રાં લાગ્યા.

કેઈ કેઈ વખત તેઓ પોતાના સ્ત્રીવર્ગને સાથે લઈ રાજહંસની પેઠે ક્રીડાવાંપીમાં રવેચ્છાએ ક્રીડા કરવાને જવા લાગ્યા. નર્મદા નદીમાં હાથણીઓ સાથે જેમ ગજેંદ્ર ક્રીડા કરે તેમ ત્યાં સુંદરીઓ સાથે તેઓ જળક્રીડા કરવા લાગ્યા. જાણે એ સુંદરીઓ પાસેથી શિક્ષા લીધી હોય તેમ જળની ઊર્મિઓ તેમને ક્ષણવાર કંકમાં, ક્ષણવાર લેળમાં અને ક્ષણવાર હૃદયમાં આલિંગન કરવા લાગી. તેથી તે સમયે કમલના કર્ણભરણ અને મોતીઓના કુંડળ ધારણ કરનારા મહારાજ જાણે સાક્ષાત્ વરુણદેવ હોય તેમ જળમાં શોભવા લાગ્યા; જાણે લીલાવિલાસના રાજ્ય ઉપર મહારાજનો અભિષેક કરતી હોય તેમ 'હું પહેલી, હું પહેલી' એમ વિચારતી સ્ત્રીઓ તેમના ઉપર જળનું સિંચન કરતી હતી; જાણે અપસરાઓ હોય અથવા જાણે જળદેવી હોય તેમ ચોતરફ રહેલી અને જળક્રીડામાં તત્પર એવી તે રમણીઓ સાથે ચક્રીશ્વરે ઘણીવાર સુધી ક્રીડા કરી. પોતાની સ્પર્ધા કરનારા કમલોના દર્શનથી જાણે કેાપ પામ્યા હોય તેમ મૃગાક્ષીઓનાં નેત્રો રાતાં થઈ ગયાં અને અંગનાઓનાં અંગ ઉપરથી ગળી ગયેલા ગાદ અંગરાગથી કાઢવવાળું થયેલું તે જળ યક્ષ-કર્મપણાને પામી ગયું. આવી રીતે વારંવાર તેઓ ક્રીડા કરવા લાગ્યા.

કેઈ વખત એવી રીતે જળક્રીડા કરી મહારાજ ભરત ઇંદ્રની જેમ સંગીત કરાવવાને વિલાસમંડપમાં ગયા ત્યાં વેણુ વગાડનારા ઉત્તમ પુરુષો મંત્રોમાં એકારની જેમ સંગીત-કર્મમાં પ્રથમ એવા મધુર સ્વર વીણામાં પૂરવા લાગ્યા. તે વીણાવાદકો શ્રવણને સુખ આપનારા અને વ્યંજન ધાતુઓથી સ્પૃષ્ટ એવા પુષ્પાદિક સ્વસ્વડે અગિયાર પ્રકારની વીણુ વગાડવા લાગ્યા. સૂત્રધારો તેના કવિપણાને અનુસરતા સતા નૃત્ય તથા અભિનયની માતા

જેવા પ્રસ્તારસુંદર નામના તાલને આપવા લાગ્યા. મૃદંગ અને પ્રલુવ નામના વાજિંત્રો વગાડનારાઓ, ત્રિયમિત્રની પેઠે અન્યોન્ય કિંચિત્ પલ્લુ સંબંધ છોડ્યા સિવાય પોતાના વાલો વગાડવા લાગ્યા. હાહા અને હૂહૂ નામના દેવગંધર્વોના અહંકારને હરનારા ગાયકો સ્વસ્થીતિથી સુંદર એવા નવી નવી જાતના રાગો ગાવા લાગ્યા. નૃત્ય તથા તાંડવમાં ચતુર એવી નટીઓ વિચિત્ર પ્રકારના અંગવિક્ષેપથી સર્વને આશ્ચર્ય પમાડી નાચવા લાગી. મહારાજા ભરતે એ જોવા યોગ્ય નાટકો નિર્વેદને જોયાં, કારણ કે તેવા સમર્થ પુરુષો ગમે તેમ વર્તે તેમાં તેને કોણ બાધ કરી શકે ? એવી રીતે સંસારસુખને ભોગવતા ભરતેશ્વરે પ્રભુના મોક્ષદિવસ પછી પાંચ લાખ પૂર્વ નિર્ગમન કર્યાં.

એક દિવસ ભરતેશ્વર સ્નાન કરી, બલિકર્મ કલ્પી, દેવદૂધ વસ્ત્રથી શરીરને સાંકે કરી, કેશમાં પુષ્પમાળા ગૂંથી, ગોશીર્ષ અંદનવડે સર્વ અંગમાં વિલેપન કરી, અમૂલ્ય અને દિવ્ય રત્નનાં આભૂષણો સર્વાંગે ધારણ કરી, અંતઃપુરની શ્રેષ્ઠ સ્ત્રીઓના પરિવાર સાથે છઠ્ઠીદારે બતાવેલ રસ્તે અંતઃપુરમાંહેના રત્નના આદર્શગૃહમાં ગયા. ત્યાં આકાશ અને સ્ફટિક મણિના જેવા નિર્મળ, તથા પોતાના સર્વ અંગનું રૂપ પ્રતિબિંબરૂપે દેખી શકાય તેવા, શરીરના પ્રમાણ જેવડા દર્પણમાં પોતાના સ્વરૂપને જોતાં મહારાજાની એક આંગળીમાંથી મુદ્રિકા પડી ગઈ. જેમ મયૂરની કળામાંથી એક પીછું પડી જાય તેની તેને ખબર પડે નહીં, તેમ પડી ગયેલી તે મુદ્રિકા મહારાજાના જાણવામાં આવી નહીં. અનુક્રમે શરીરના સર્વ ભાગને જોતાં જોતાં દિવસે ચંદ્રિકા વિનાની ચંદ્રકળાની જેવી પોતાની મુદ્રિકા રહિત આંગળી કાંતિ વિનાની જોવામાં આવી. એ વખતે ‘અહો ! આ આંગળી શોભા રહિત કેમ છે ?’ એમ ચિંતવતા ભરતરાયે પૃથ્વી ઉપર પડેલી તે મુદ્રિકા જોઈ. પછી તેણે વિચાર્યું કે ‘શું બીજા અંગે પણ આભૂષણ વિના શોભારહિત લાગતાં હશે ?’ એમ ધારી તેણે બીજા આભૂષણો ઉતારવા માંડ્યાં.

પ્રથમ મસ્તક ઉપરથી માણિક્યનો મુગટ ઉતાર્યો એટલે મસ્તક રત્ન વિનાની મુદ્રિકા જેવું દેખાવા લાગ્યું. કાન ઉપરથી માણિક્યના કુંડળ ઉતાર્યા એટલે બંને કાન અંદ્ર-સૂર્ય વિનાની પૂર્વ પશ્ચિમ દિશા જેવા જણાવા લાગ્યા. ગળચ્ચવો દૂર કરવાથી તેમની શ્રીવા જળ વિનાની નદી જેવી શોભા રહિત જણાવા લાગી. વક્ષસ્થળ ઉપરથી હાર ઉતાર્યો એટલે તે તારા વિનાના આકાશ જેવું શૂન્ય લાગવા માંડ્યું. બાહ્યબંધ કાઢી નાંખેલા બંને હાથ અર્ધલતાપાસથી રહિત થયેલા બે સાલવૃક્ષ જેવા જણાવા લાગ્યા. હાથના મૂળમાંથી કડાં દૂર કર્યાં એટલે તે આમલસારા વિનાના પ્રાસાદ જેવા જણાવા લાગ્યા. બીજા સર્વ આંગળીઓમાંથી મુદ્રિકાનો ત્યાગ કર્યો, એટલે તે મણિ રહિત સર્પની કૃષ્ણ જેવી દેખાવા લાગી. ચરણમાંથી પાદકટક દૂર કર્યાં એટલે તે રાજહસ્તિના સુવર્ણ કંકણ રહિત દાંતની જેવા જોવામાં આવ્યા. એમ સર્વ અંગનાં આભૂષણોનો ત્યાગ કરવાથી પત્ર રહિત વૃક્ષની જેમ શોભા રહિત થયેલા પોતાના શરીરને જોઈ મહારાજા વિચારવા લાગ્યા—“અહો ! આ શરીરને ધિક્કાર છે ! ભીંતને જેમ ચિત્રાદિક ક્રિયાથી કૃત્રિમ શોભા કરાય છે તેમ શરીરની યજ્ઞ આભૂષણોથી જ કૃત્રિમ શોભા કરાય છે. અંદર વિષ્ટાદિક મળથી અને બહાર મૂત્રાદિકના પ્રવાહથી મલિન એવા આ શરીરમાં વિચાર કરતાં કાંઈ પણ શોભાકારી જણાવું

નથી. ખારી જમીન જેમ વરસાદના જળને દૂષિત કરે છે, તેમ આ શરીર વિલેપન કરેલા કપૂર અને કસ્તુરી વિગેરેને પણ દૂષિત કરે છે. જેઓ વિષયથી વિરાગ પામીને મોક્ષલક્ષણને આપનારા તપ તપે છે, તે તત્ત્વવેદી પુરુષો જ આ શરીરનું દૂળ ગ્રહણ કરે છે.' એવી રીતે વિચાર કરતાં સમ્યક્ પ્રકારે અપૂર્વકરણના અનુક્રમથી ક્ષપકશ્રેણીમાં આરૂઢ થયેલા અને શુકલધ્યાનને પામેલા તે મહારાજાને, વાદળાના અપગમથી જેમ સૂર્યનો પ્રકાશ થાય તેમ ધાતિકર્મના ક્ષયથી કેવળ જ્ઞાન પ્રગટ થયું.

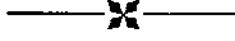
તે વખતે તત્કાળ ઈંદ્રનું આસન કંપાયમાન થયું, કારણ કે અચેતન વસ્તુઓ પણ મહત્ પુરુષોની મોટી સમૃદ્ધિને કહી આપે છે. અવધિજ્ઞાનથી જાણી ઈંદ્ર ભરત રાજાની પાસે આવ્યા. ભકત પુરુષો સ્વામીની પેઠે સ્વામીના પુત્રની સેવા પણ સ્વીકારે છે, તો તેવા સ્વામીના પુત્રને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં શું ન કરે? ઈંદ્રે ત્યાં આવીને કહ્યું- 'હિ કેવળજ્ઞાની! તમે દ્રવ્યલિંગ સ્વીકાર કરો. જેથી હું તમને વંદના કરું અને તમારો નિષ્કમણ ઉત્સવ કરું.' ભરતેશ્વરે પણ તે જ વખતે બાહુબલિની જેમ પંચમુષ્ટિક કેશોત્પાટનરૂપ દીક્ષાનું લક્ષણ અંગીકાર કર્યું; અર્થાત્ પંચમુષ્ટિ લોચ કર્યો અને દેવતાઓએ આપેલા રમેહરણુ વિગેરે ઉપકરણો સ્વીકાર્યાં. ત્યારપછી ઈંદ્રે તેમને વંદના કરી; કારણ કે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હોય તો પણ અહીંસિત પુરુષની વંદના થાય નહીં એવો આચાર છે. તે સમયે ભરતરાજાના આશ્રિત દશ હજાર રાજાઓએ પણ દીક્ષા લીધી; કેમકે તેવા સ્વામીની સેવા પરલોકમાં પણ સુખ આપનારી થાય છે.

પછી પૃથ્વીના ભારને સહન કરનારા ભરતચક્રીના પુત્ર આદિત્યચશાને ઈંદ્રે રાજ્યાભિષેક ઉત્સવ કર્યો.

ઋષભસ્વામીની જેમ મહાત્મા ભરતમુનિએ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી ગ્રામ, ખાણ, નગર, અરણ્ય, ગિરિ અને દ્રોણમુખ વિગેરેમાં ધર્મદેશનાથી ભવી પ્રાણીને પ્રતિબોધ કરતાં, પરિવાર સહિત લક્ષપૂર્વ પર્યંત વિહાર કર્યો. પ્રાંતે તેમણે પણ અષ્ટાપદ ઉપર જઈ વિધિ સહિત ચતુર્વિંધ આહારનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું. એક માસને અંતે ચંદ્ર શ્રવણ નક્ષત્રનો હતો તેવે સમયે અનંતચતુષ્ક (અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત ચારિત્ર અને અનંત વીર્ય) સિદ્ધ થયાં છે જેમને એવા તે મહર્ષિ સિદ્ધિક્ષેત્રને પ્રાપ્ત થયા.

એવી રીતે ભરતેશ્વરે સિત્તોતેર પૂર્વલક્ષ કુમારપણામાં નિર્ગમન કર્યા, તે વખતે ભગવાન ઋષભદેવજી પૃથ્વીનું પ્રતિપાલન કરતા હતા. ભગવંત દીક્ષા લઈ છન્દસ્થ અવસ્થામાં એક હજાર વર્ષ રહ્યા, તેમ તેમણે એક હજાર વર્ષ માંડલિકપણામાં નિર્ગમન કર્યાં. એક હજાર વર્ષે એાછા એવા છ લક્ષપૂર્વ તેમણે ચક્રવર્તીપણામાં નિર્ગમન કર્યાં. કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી વિશ્વના અનુગ્રહને માટે દિવસે સૂર્યની જેમ તેમણે એક લાખ પૂર્વ સુધી પૃથ્વી ઉપર વિહાર કર્યો. એ પ્રમાણે ચૌરાશી પૂર્વલક્ષ આયુષ્યને ભોગવી મહાત્મા ભરત મોક્ષપદ પામ્યા. તે વખતે તત્કાળ હર્ષ પામેલા દેવતાઓની સાથે સ્વર્ગપતિ ઈંદ્રે તેમનો મોક્ષમહિમા કર્યો.

इत्याचार्य श्रीहेमचंद्रसरिविरचिते महाकाव्ये प्रथमपर्वणि
मरीचिभवभाविशलाकापुरुषभगवन्निर्वाणवर्णनो
नाम षष्ठः सर्गः समाप्तः ॥६॥

स्वामिप्राग्भववर्णनं कुलकरोत्पत्तिः प्रभोज्जन्म चो-
द्वाहादिव्यवहारदर्शनमथो राज्यं व्रतं केवलम् ॥
चक्रित्वं भरतस्य मोक्षगमनं भर्तुः क्रमाच्चक्रिणो
प्यस्मिन् पर्वणि वर्णितं वितनुतात्पर्वाणि सर्वाणि वः ॥१॥

आ प्रथम पर्वमां श्रीऋषभदेव प्रभुना पूर्वं लवतुं वषुंन, कुलकरनी उत्पत्ति, प्रभुना
जन्म, विवाह, व्यवहारदर्शन, राज्य, व्रत अने डेवणज्ञान, भरतराजतुं यकवतीपणुं,
प्रभुतुं अने यकीतुं मोक्षगमन-ये अतुकमे वषुंव्युं छे, ते तभारां सर्व पर्वो (उत्सवो) ने
विस्तारो.

श्री ऋषभदेव स्वामी सरित्रप्रतिपद्ध श्री त्रिपष्टि शलाका
पुरुष सरित्रतुं प्रथम पर्व समाप्त.

श्रीमदहंते नमः

श्री त्रिषष्टि शलाका पुरुष चरित्र

पर्व बीजुं. सर्ग १ लो.

श्री अजितनाथ चरित्र.

जयंत्यजितनाथस्य, जितशोणमणिश्रियः ।
नर्षेद्रवदनादर्शाः, पादपद्मद्वयीनखाः ॥१॥

राता मल्लिअोनी शैलाने एतनारा अने नभता अेवा धंद्रोना मुअने इर्षुइप
श्री अजितनाथना अने अरुइपी कभणना नअ अथवत वते छे.

कर्माहिपाशनिर्नाश—जांगुलिमंत्रसन्निभम् ।
अजितस्वामिदेवस्य, चरितं प्रस्तवीम्यतः ॥२॥

इवे कर्भइपी सर्पना पाशना नाश करवाभां जांगुलिमंत्र समान अजितनाथ-
स्वामीनुं अरित्र हुं (डिमअंद्राचार्य) वणुं छुं.

सर्व द्वीपानी मध्यमां नालि समान अेवा जभूद्वीपना मध्यभागमां, न्यां प्राथे
हुःभमसुषमा नामे अतुर्थ आरे निरंतर वते छे अेवुं महाविहेड नामे क्षेत्र छे. ते
क्षेत्रमां सीता नामे महानदीना दक्षिण तट उपर घण्णी समृद्धिवाणे वत्स नामे विजय
छे. पृथ्वीमां रडेदेा स्वर्गभदेशनेा अण्णे अेक लाग होय तेम अद्रुत रमणिकताने
धारणु करतो ते विजय (देश) शैले छे, तेमां गाम उपर गाम अने शहर उपर
शहर वसेलां होवाथी शून्यता इक्त आकाशमां न रडेदी डती. गामडामां अने शहरमां
परस्पर घण्णी संपत्ति सरणी होवाथी मात्र राजना आश्रयनेा न तक्षवत देभातो. त्यां
ठेकाण्णे ठेकाण्णे अण्णे क्षीरसमुद्रमांथी नीकणीने आवती सेरेथी पूराध गध होय तेवी
स्वअथ अने स्वादिष्ट जणनी वापिकाअे, महात्माअेनां मन जेवां स्वअथ, भेडाटां अने
जेनां मध्यभाग (डीडार्ध) कणी शकाय नडीं तेवां तणावेा अने भेदिनीइपी देवीना
पत्रवल्लीना विलासने विस्तारता लीकी वेदेावाणा अगीया रडेला डता. त्यां गामे गामे

१ श्री आदीश्वर अरित्र क्लार्थी अनंतर. २ शहरमां राज होअ अने गामडामां न होअ अेथे
न तक्षवत डतो.

॥ श्री अजितनाथ ॥

अर्हन्तमजितं विश्व-कमलाकरभास्करम् ।
अम्लानकेवलादर्श-संक्रान्तजगतं स्तुवे ॥२॥

વટેમાર્ગની તૃષાને છેદનારા શેરડીઓના વાઢ, રસરૂપી જળના કુલ જેવી શેરડીઓથી શોભતા હતા; દરેક ગોકુળે અંગવાળી બાણે દૂધની નદીઓ હોય તેવી દૂધના ઝરણાને ઝરનારી ગાયો પૃથ્વીતળને ભીંજવતી હતી અને દરેક માર્ગે જુગલિયા લોકોથી જેમ કુરુ-ક્ષેત્રનાં કલ્પવૃક્ષો શોભે તેમ નીચે બેઠેલા વટેમાર્ગીઓથી ડળવાળાં વૃક્ષો શોભી રહ્યાં હતાં.

એ વિજયમાં પૃથ્વીને તિલક સમાન અને સંપત્તિઓનાં ભંડારરૂપ સુસીમા એવા યથાર્થ નામવાળી નગરી હતી. બાણે પૃથ્વીના મધ્યભાગમાંથી કોઈ અસુરદેવોનું નગર પ્રગટ થયું હોય તેમ અસાધારણ સમૃદ્ધિથી તે નગરરત્ન શોભતું હતું. તે નગરીની અંદર ઘરોમાં એકલી સ્ત્રીઓ સંચાર કરતી, તેા પણ રત્નમય ભીંતોમાં તેમનાં પ્રતિબિંબ પડવાથી બાણે તે સખીઓ સહિત હોય તેવી જણાતી હતી. તેની ચોતરફ સમુદ્રરૂપ ફરતી ખાઈવાળો અને વિચિત્ર રત્નમય શિલાએ યુક્ત જગતીના કોટ જેવો કિલ્લો શોભતો હતો. મહાજળને વર્ષાતા હાથીઓના સંચારથી વરસાદના જળની માફક તે નગરના માર્ગની રજ શાંત થતી હતી. કુળવાન સ્ત્રીઓના ઘુમટાની અંદર પણ સૂર્યનાં કિરણો કુમુદિનીના ઉદરની જેમ અવકાશ પામતાં નહોતાં. ત્યાં ચૈત્યોની ઉપર ફરકતા ધ્વજના છેડાઓ બાણે 'તુ' પ્રભુના ચૈત્ય ઉપર થઈને ન બા' એમ સૂર્યને વારંવાર વરતા હોય તેવા જણાતા હતા; આકાશને શ્યામ કરનારા અને જળથી પૃથ્વીને ભરપૂર કરનારા ઘણા ઉદાનો, પૃથ્વી ઉપર આવેલા મેઘની જેવા લાગતા હતા અને બાણે મેઘ-પર્વતના કુમાર હોય તેવા આકાશપર્યંત ઊંચા શિખરવાળા સુવર્ણરત્નમય હબરો કીડા-પર્વત શોભતા હતા. બાણે ધર્મ, અર્થ અને કામે મિત્રતા કરી સાથે કીડા કરવાને ઊંચા પ્રકારનું એક સંકેતસ્થાન કયું હોય તેવી તે નગરી જણાતી હતી. નીચે અને ઉપર (પાતાળ અને સ્વર્ગમાં) રહેલી લોગાવતી અને અમરાવતીની મધ્યમાં રહેલી આ નગરી બાણે ઘણી સમૃદ્ધિથી તુલ્ય એવી તેની સહોદરા (બહેન) હોય તેવી શોભતી હતી.

તે નગરીમાં ચંદ્રની પેઠે નિર્મળ ગુણરૂપી કિરણોથી વિમળાત્મા એવો વિમલવાહન નામે રાજા હતો. પોષણ કરતો, પાલન કરતો, વૃદ્ધિ પમાડતો અને ગુણોમાં બેડતો તે વત્સલ રાજા પોતાની પ્રબળે અપત્યની પેઠે પાળતો હતો. તે ન્યાયવંત રાજા પોતાથી થયેલા અન્યાયને પણ સહન કરતો નહીં, કારણ કે નિપુણ લોકો પોતાના અંગમાં થયેલા ત્રણની પણ ચિકિત્સા કરે છે. એ મહાપરાક્રમી રાજા પવન જેમ વૃક્ષોને નમાવે તેમ ચારે તરફના રાજાઓનાં મસ્તકને લીલામાત્રમાં નમાવતો હતો. મહાત્મા તપોધન જેમ નાના પ્રકારના પ્રાણીવર્ગનું પાલન કરે તેમ પરસ્પર અબાધિત-પણે તે ત્રિવર્ગનું પાલન કરતો હતો. વૃક્ષો જેમ ઉપવનને શોભાવે તેમ ઔદાર્ય, ધૈર્ય, ગાંભીર્ય અને ક્ષાંતિ વિગેરે ગુણો તેને પરસ્પર શોભાવતા હતાં. સૌભાગ્યધુરંધર અને પ્રસારતા એવા તેના ગુણો ચિરકાળે આવેલા મિત્રની પેઠે સર્વના કંડમાં લગ્ન થતા હતા. પવનની ગતિની પેઠે તે પરાક્રમી નૃપતિનું, શાસન પર્વત, અરણ્ય અને દુર્ગાદિ પ્રદેશમાં પણ સ્થલના પામતું નહોતું. સર્વ દિશાઓને આકાંત કરી જેનું પ્રચંડ તેજ પ્રસરતું છે એવા તે રાજાના ચરણ, સૂર્યની પેઠે સર્વ રાજાઓનાં મસ્તક ઉપર અથડાતા હતા. જેમ

તે મહામતિ રાજના સર્વજ્ઞ લગવાન એક સ્વામી હતા તેમ તે સર્વ રાજ્યોનો એક સ્વામી હતો. ઈંદ્રની પેઠે શત્રુઓના બળનો નાશ કરનાર—એક પરાક્રમવાળો તે રાજ નમ્ર થઈ સાધુપુરુષોને જ મસ્તક નમાવતો હતો. તે વિવેકી રાજના શક્તિ જેમ બહારના શત્રુઓને જીતવામાં અતુલ હતી તેમ અભ્યંતર શત્રુ કામકોપાદિકને જીતવામાં પણ અતુલ હતી. પોતાના બળથી, જેવી રીતે ઉન્માર્ગગામી અને દુર્મંદ એવા હાથી, ઘોડા વિગેરેને તે દમતો હતો તેવી રીતે ઉન્માર્ગગામી ઈન્દ્રિયગણને પણ તે દમતો હતો. પાત્રમાં આપેલું દાન છીપમાં પડેલા મેઘબળની પેઠે બહુ ક્ષણદાયક થાય છે એમ ધારી તે દાનશીલ રાજ યથાવિધિ પાત્રમાં જ દાન આપતો હતો. જાણે પરપુરમાં પ્રવેશ કરતો હોય તેમ તે ધર્મવિત્ રાજ સર્વ ઠેકાણે પ્રજાવર્ગને ધર્મમાર્ગમાં જ પ્રવર્તાવતો હતો. ચંદનવૃક્ષો જેમ મલયાચલની પૃથ્વીને વાસિત કરે તેમ તેણે પોતાના પવિત્ર ચરિત્રથી સર્વ જગતને સુવાસિત કર્યું હતું. શત્રુઓના જયથી, પીડિત જંતુઓના રક્ષણથી અને ચાચકોને પ્રસન્ન કરવાથી તે રાજ સુદ્ધવીર, દયાવીર અને દાનવીર કહેવાતો હતો. એવી રીતે રાજધર્મમાં રહી, સ્થિર બુદ્ધિ રાખીને અને પ્રમાદને છોડીને સર્પરાજ જેમ અમૃતની રક્ષા કરે તેમ તે પૃથ્વીની રક્ષા કરતો હતો.

કાર્યાકાર્યને જાણનાર અને સારાસારને શોધનાર તે રાજને એક દિવસે આ પ્રમાણે સંસારના વૈરાગ્યની વાસના ઉત્પન્ન થઈ—“અહો ! લાખો યોનિરૂપી મહા દુમરીઓમાં “પડવાના કલેશથી ભયંકર એવા આ સંસારરૂપી સમુદ્રને ધિષ્કાર છે ! ઈંદ્રજાળ અને “સ્વપ્નજાળની પેઠે આ સંસારને વિષે ક્ષણવાર જોવામાં આવતા અને ક્ષણવારમાં નાશ “પામતા એવા પદ્માર્થથી સર્વ જંતુઓ મોહ પામે છે એ કેવી ખેદકારક વાત છે ! યૌવન “પવને ક'પાવેલા પતાકાના છેડાની પેઠે ચંચળ છે અને આયુષ્ય કુશાગ્ર ઉપર રહેલા “જાળિંદુની પેઠે ચલાચલ (નાશવંત) છે. એ આયુષ્યનો કેટલોક ભાગ ગર્ભાવાસની “અંદર નરકાવાસની પેઠે અત્યંત દુઃખે કરીને વ્યતીત થાય છે અને તે સ્થિતિના મહિ- “નાઓ પલ્લોપમની જેવડા થઈ પડે છે. જન્મ્યા પછી બાળવયમાં આયુષ્યનો કેટલો “ભાગ અંધની પેઠે પરાધીનપણામાં જ ચાલ્યો જાય છે; યૌવનવયમાં ઈંદ્રિયાર્થને આનંદ “આપનારા સ્વાદિષ્ટ રસના સ્વાદમાં જ આયુષ્યનો કેટલોક ભાગ ઉન્મત્ત માણસની પેઠે “ન્યથા જાય છે અને વૃદ્ધાવસ્થામાં ત્રિવર્ગ સાધવામાં અશક્ત થયેલા શરીરવાળા પ્રાણીનું “અવશેષ રહેલું આયુષ સૂતેલા માણસની પેઠે ફેકટ જાય છે. જેમ વિષયના “સ્વાદથી લંપટ થયેલો પુરૂષ રોગીની પેઠે રોગને માટે જ કલ્પાય છે તેમ આવી રીતે “જાણતાં છતાં પણ સંસારી જીવો સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાને માટે જ ચેષ્ટા કરે છે. “યૌવનમાં વિષયને માટે જેવી રીતે પ્રાણી પ્રયત્ન કરે છે તેવી રીતે જો મુક્તિને માટે “પ્રયત્ન કરે તો શું ન્યૂત રહે ? અહો ! કરોળીઓ જેમ પોતાની જ લાજના તંતુજાળમાં “વીંટાઈ જાય છે તેમ પ્રાણી પણ પોતાના જ કરેલા કર્મના પાશથી વીંટાઈ જાય છે. “સમુદ્ર મધ્યે યુગશમિલાપ્રવેશન્યાયની^૧ પેઠે પ્રાણી પુણ્યના યોગે ઘણી મહેનતે મનુષ્ય-

૧ સ્વંમ્બૂરમણ સમુદ્રની અંદર પૃથક્ પૃથક્ દિશાએ બહુ અંતરે એક ધોંસરું અને તેમાં નાંખવાની ખીલીઓ જુદી જુદી નાંખી હોય તે દૈવયોગે અચડાતી અચડાતી ઘણે કાળે કદી ભેગી થાય અને ધોંસરાની અંદર સ્વમ્ભેવ ખીલીઓ પણ પરાવાઈ જાય તે ન્યાય.

“જન્મ મેળવે છે. તેમાં પણ આર્યદેશમાં જન્મ, સારા કુળની પ્રાપ્તિ અને ગુરુકુળસેવા
 “એવી દુષ્કર સામગ્રી પામ્યા છતાં પણ, જે પ્રાણી પોતાના કલ્યાણને માટે યત્ન કરતો
 “નથી તે તૈયાર રસોઈ મળ્યા છતાં ભૂખ્યા બેસી રહેનાર માણસ જેવો છે. ઉર્ધ્વગતિ
 “(સ્વર્ગાદિ) અને અધોગતિ (નર્કાદિ) બંને પોતાને આધીન છે, તે પણ જડબુદ્ધિ પ્રાણી
 “જળની પેઠે અધોમુખે જ ઢોડે છે. ‘હું’ સમય આવશે એટલે સ્વાર્થને સાધીશ’
 “એવો વિચાર રાખીને ધર્મકાર્યથી દૂર રહેનારાઓને ધર્મકાર્ય કર્યા અગાઉ જ વગડામાં
 “તક્કરની પેઠે યમદૂતો આવીને લઈ જાય છે. પાપ કરીને જેઓનું પોષણ કરેલું એવા
 “સર્વ સ્વજનોના બેતાં છતાં પણ કાળ, રાંક જેવા રક્ષણ રહિત જંતુને અકસ્માત
 “આવીને લઈ જાય છે. ત્યાંથી નરકગતિનો પ્રાપ્ત થયેલો પ્રાણી ત્યાં અનંત વેદના ભોગવે
 “છે, કારણ કે માણસને ઋણની માફક કર્મ પણ જન્માંતરમાં સાથે ઢોડનારા છે. આ
 “મારી માતા, આ મારો પિતા, આ મારો બ્રાતા અને આ મારો પુત્ર એવી જે મમતા-
 “બુદ્ધિ છે તે મિથ્યા છે; કારણ કે આ શરીર પણ પોતાનું નથી. જુદા જુદા સ્થાન-
 “(ગતિ)થી આવેલા એવા એ માતાપિતાદિકની સ્થિતિ, વૃક્ષ પર આવી રહેલા પક્ષીની
 “પેઠે એક ઠેકાણે થયેલી છે; ત્યાંથી તેઓ, રાત્રે એક ઠેકાણે રહેલા વટેમાર્ગીઓ જેમ
 “સવારે જુદા-જુદા સ્થાન તરફ ચાલ્યા જાય છે તેમ જુદી જુદી ગતિમાં ચાલ્યા જાય છે.
 “પ્રાણીના રેંટની માફક આ સંસારમાં જન્-આવ કરતાં પ્રાણીઓને પોતાનો કે પારકો
 “કોઈ નથી; માટે ત્યાગ કરવાને યોગ્ય જ જે કુટુંબાદિક તેનો પ્રથમથી જ ત્યાગ કરવો
 “અને સ્વાર્થને માટે યત્ન કરવો; કારણ કે સ્વાર્થબ્રષ્ટ થવું તે જ મૂર્ખતા કહેવાય
 “છે. નિર્વાણ (મોક્ષ) લક્ષણવાળો એ સ્વાર્થ એકાંત અનેક સુખ આપનાર છે અને તે
 “મૂલોત્તરગુણવડે કરીને સૂર્યના કિરણોની જેમ પ્રગટ થાય છે.”

આવી રીતે રાજ ચિંતવતો હતો તેવામાં ચિંતામણિની જેમ શ્રીમાન અરિંદમ નામના સૂરિમહારાજ ઉદાનમાં આવીને સમવચ્ચાર્યા. તેમના આગમનની વાર્તા સાંભળીને જાણે અમૃતનો ઘુંટો પીધો હોય તેમ રાજ હર્ષ પામ્યો. તત્કાળ મયૂરપત્રનાં છત્રોથી જાણે આકાશને મેઘ સહિત કરતો હોય તેમ તે સૂરિમહારાજને વાંદવા ચાલ્યો. જાણે લક્ષ્મીદેવીનાં બે કટાક્ષો હોય તેવા બે ચામરો તેની બંને તરફ ઢોળાવા લાગ્યા. સુવર્ણના કવચવાળા હોવાથી જાણે સુવર્ણની પાંખોવાળા પક્ષીઓ હોય તેવા અને ગતિવડે પવનને જીતનારા વેગવંત ઘોડાઓથી તે સર્વ દિશાઓને રૂંધવા લાગ્યો. જાણે અંજનાચલના જંગમ શિખરો હોય તેવા મોટા હાથીઓના ભારથી પૃથ્વીતળને તે નમાવવા લાગ્યો. પોતાના સ્વામીના મનને જાણવાથી તેઓને મન:પર્યાવજ્ઞાન થયું હોય તેવા સામંત રાજાઓએ ભક્તિવડે તેને પરિવારિત કર્યો. બંદિલોકોના કોલાહલની જાણે સ્પર્ધા કરતા હોય તેવા આકાશમાં પ્રસરતા મંગલતૂર્ણના શબ્દો દૂરથી જ તેનું આગમન સૂચવવા લાગ્યા. હાથણી ઉપર બેઠેલી શુંગર રસની નાયિકારૂપ હજારો વારાંગનાઓથી તે પરિવારિત થયો. હસ્તી ઉપર બેસીને એવી રીતે પ્રયાણ કરતો તે રાજા વૃક્ષોના સ્થાનરૂપ નંદનવન સમાન તે

૧ મોક્ષપ્રાપ્તિને પક્ષે મૂળગુણ પંચ મહાવ્રતાદિ અને ઉત્તરગુણ પિંડવિશુદ્ધિ વિગેરે. સૂર્યકિરણની વૃદ્ધિને પક્ષે મૂળ અને ઉત્તરા નક્ષત્ર.

ઉદાન સમીપે આવ્યો. પછી રાજઓમાં કુંજર સમાન રાજએ હાથી ઉપરથી ઉતરીને સિંહ જેમ પર્વતની ગુફામાં પ્રવેશ કરે તેમ ઉદાનમાં પ્રવેશ કર્યો અને આચાર્ય મહારાજને જોયા.

તે આત્મારામ મહારાજની વજના બખ્તરની પેઠે કામદેવના બાણથી અલેષ, રાગરૂપી રાગમાં ઔષધ સમાન, દ્વેષરૂપી શત્રુમાં દ્વિષંતપ (શત્રુઓને તપાવનાર), ક્રોધરૂપી અગ્નિમાં નવીન મેઘ સમાન, માનરૂપી વૃક્ષમાં ગજ સમાન, માયારૂપી સર્પિષ્ટીમાં ગરૂડ સમાન, લોભરૂપી પર્વતમાં વજ સમાન, મોહરૂપી અંધકારમાં સૂર્ય સમાન, તપરૂપી અગ્નિમાં અરણિ સમાન, ક્ષમારૂપી સર્વસ્વના પૃથ્વી સમાન અને બોધિણીજરૂપી જળની એક નીક સમાન હતા. તેમની ચોતરફ સાધુઓનો સમુદાય બેઠેલો હતો; તેમાંના કોઈ ઉત્કટિક આસને બેઠા હતા, કોઈ વીરાસન કરી બેઠેલા હતા, કોઈ વજાસનને સેવતા હતા, કોઈ પદ્માસને બેઠેલા હતા, કોઈ ગોદોહિક આસનથી રહેલા હતા, કોઈ ભદ્રાસને રહ્યા હતા, કોઈ દંડાસન કરી બેઠા હતા, કોઈ વદ્યશુલિક આસન કરી રહ્યા હતા, કોઈ કૌંચપક્ષીવત્ આસન કરી બેઠા હતા, કોઈ હંસાસન કરી રહ્યા હતા, કોઈ પર્યંકાસને બેઠા હતા, કોઈ ઉષ્ટાસન કરી બેઠા હતા, કોઈ ગરૂડાસન કરી રહ્યા હતા, કોઈ કપાલીકરણ કરી બેઠા હતા, કોઈ આચ્ચકુબ્જસને રહ્યા હતા, કોઈ સ્વસ્તિકાસન ધારણ કરી બેઠા હતા, કોઈ દંડપદ્માસન કરી રહ્યા હતા, કોઈ સોપાશ્રય આસને રહ્યા હતા, કોઈ કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા અને કોઈ વૃષભાસન કરી રહ્યા હતા. રણુભૂમિમાં સુભટોની પેઠે વિવિધ ઉપસર્ગોને સહન કરતા તેઓ પોતાના શરીર ઉપર પણ નિરપેક્ષપણું રાખીને પોતાના પ્રતિશ્રવ (અંગીકૃત) નો વિર્વાહ કરતા હતા, અંતરંગ શત્રુઓને છતતા હતા, પરિષદને સહન કરતા હતા અને તપધ્યાનમાં તેઓ સમર્થ હતા. રાજએ આચાર્ય પાસે આવી વંદના કરી, તે વખતે થયેલી પુલકાવળીના મિષથી બંધે અંકુરિત થયેલી ભક્તિને ધારણ કરતો હોય તેવો તે જણાતો હતો. આચાર્ય મહારાજને સુખ પાસે સુખવચ્ચિકા રાખી સર્વ કલ્યાણની માતારૂપ 'ધર્મલાભ' એવી આશિષ આપી. પછી કાચબાની પેઠે શરીર સંકોચી, અવગ્રહભૂમિ છોડીને રાજ અંજલિ બેઠી ગુરુમહારાજની આગળ બેઠો અને એકતાનવાણું મન કરી ઈંદ્ર જેમ તીર્થંકર પાસેથી દેશના સાંભળે તેમ આચાર્યવર્ય પાસેથી દેશના સાંભળી. શરદ્ઋતુથી જેમ ચંદ્રની ઉન્નવલતા વિશેષ થાય તેમ તે દેશનાથી રાજને ભવવૈરાગ્ય વિશેષ થયો. પછી આચાર્યના ચરણને વાંદી, અંજલિ બેઠી, વિનયગભિષ્ટી ગિરાથી રાજએ આ પ્રમાણે કહ્યું—

“હિ ભગવંત! સંસારરૂપી વિષવૃક્ષના અનંત દુઃખ રૂપ ફળનો અનુભવ કરતાં છતાં પણ મનુષ્યો વૈરાગ્યને ભજતા નથી, તેમ છતાં આપને સંસારને વિષે વૈરાગ્ય કેમ ઉત્પન્ન થયો? તેમાં કાંઈ પણ આલંબન કારણભૂત હોવું જોઈએ. માટે આપ કૃપા કરીને કહો. તેણે એવી રીતે પૂછવાથી પોતાના દાંતનાં કિરણોની ચંદ્રિકાથી આકાશતળને ઉજ્જવળ કરતાં આચાર્ય મહારાજ પ્રસન્ન થઈને બોલ્યા—‘હિ નૃપ! આ સંસારમાં બુદ્ધિવંતને સર્વ વૈરાગ્યનાં જ કારણ છે, તેમાં કોઈ ને કોઈ કારણ વૈરાગ્યના હેતુવિશેષપણે થાય છે. હું પૂર્વે ગૃહવાસમાં હતો ત્યારે એક દિવસે હાથી, ઘોડા, રથ અને પાયદળ સહિત દિગ્-વિજય કરવાને નીકળ્યો. તેવામાં માર્ગની અંદર ચાલતાં એક ઘણું સુંદર બગીચો મારા જોવામાં આવ્યો. વિશાળ વૃક્ષોની છાયાથી મનોહર એવો તે બગીચો, જગતમાં ભ્રમણ કરવાથી

ખેદ પામેલી લક્ષ્મીનું બહેન વિશ્રામગૃહ હોય તેવો જણાતો હતો. ક'કોલ વૃક્ષોના ચપલ પદ્મવોથી બહેન નાચતો હોય, વિકાસ પામેલી મલ્લિકાના પુષ્પગુરુઓથી બહેન હસતો હોય, ખીલેલા કદંબપુષ્પના સમૂહથી બહેન રોમાંચિત થયો હોય, કુલોના કેતકી પુષ્પોડ્ડી નેત્રોથી બહેન ભેતો હોય, પોતાની શાલ અને તાડના વૃક્ષોથી ઊંચી ભુજાઓથી બહેન દૂરથી સૂર્યના તમ કિરણોને ત્યાં પડતાં નિવેધ કરતો હોય, વડના વૃક્ષોથી બહેન વટેમાર્ગીઓને ગુપ્તસ્થાન આપતો હોય, નીકોથી બહેન પગલે પગલે પાલને તૈયાર કરતો હોય, ઝરતા પાણીના રેંટયંત્રોથી બહેન વર્ષાદને સાંકળતો હોય. શુભરવ કરતા મધુકરોના અવાજથી બહેન વટે-માર્ગીઓને બોલાવતો હોય અને તેની મધ્યે રહેલા તમાલ, તાલ, હિંતાલ અને ચંદનનાં વૃક્ષોથી બહેન સૂર્યનાં કિરણોનાં ત્રાસથી અંધકારે તેને સેવ્યો હોય તેવો તે બગીચો જણાતો હતો. આંખા, ચંબેલી, પુત્તાગ, નાગકેસર અને કેશરનાં વૃક્ષોથી જગતમાં સૌગંધ્ય લક્ષ્મીના એકછત્ર રાજ્યને તે વિસ્તારતો હતો; તાંબૂલ, ચારોલી અને દ્રાક્ષના વેલાઓના અતિ વિસ્તાર પામેલા સમૂહથી તે યુવાન પાંથોને માટે યત્ન સિવાય રતિમંડપોનો વિસ્તાર કરતો હતો અને મેરુપર્વતની તળેટીથી બહેન ભદ્રશાળ વન ત્યાં આવેલું હોય તેવો અત્યંત મનોહર તે વખતે જણાતો હતો. દિગ્વિન્ય કરીને ઘણે કાળે સેના સહિત પાછો હું તે બગીચા સમીપે આવ્યો, ત્યારે વાહનથી ઉતરી કૌતુકવડે પરિવાર સહિત તેમાં પેઠો. તે સમયે તે બગીચો જુદા જ પ્રકારનો મારાજોવામાં આવ્યો. તે વખતે હું ચિંતવવા લાગ્યો કે 'શું ખાંતિથી હું બીજે સ્થળે આવ્યો ? આ શું બધું ફરી ગયું ? આ ઈંદ્રબળ તો નહીં હોય ? સૂર્યકિરણોના પ્રસારને વારનારી તે પત્રલતા ક્યાં અને તાપની એકછત્ર રૂપ અપત્રતા (પત્ર રહિતપણું) ક્યાં ? તે કુંજની અંદર વિશ્રાંતિ લેતી રમણીઓની રમણીયતા ક્યાં અને આ નિદ્રા લેતા અજગરોથી ઘાણુપણું ક્યાં ? તે મોર અને કોચલ વિગેરેના મધુર આલાપ ક્યાં અને આ ચપળ એવા કાગડાના કઠોર અવાજથી થયેલ વ્યાકુળતા ક્યાં ? તે લાંબા લટકતા આદ્રં વદકલ વસ્ત્રોનું ગાઢપણું ક્યાં અને આ સૂકી શાખાઓ ઉપર હીંચકા લેતા ભુજંગો ક્યાં ? ખુશખોદાર પુષ્પોએ સુગંધી કરેલી તે દિશાઓ ક્યાં અને આ ચકલી, કપોત અને કાગડા વિગેરેની વિષ્ટાની દુર્ગંધતા ક્યાં ? પુષ્પરસના ઝરણાંથી છંટકાયેલી તે ભૂમિ ક્યાં અને જલવલ્ક્યમાન ભડ્ડી ઉપર સેકેલી રેતીના જેવી આ સંતાપકારી રજ ક્યાં ? ફળોના ભારથી નમેલા તે વૃક્ષ ક્યાં અને મૂળમાં ઉધઈ ચડવાથી પડી ગયેલા આ વૃક્ષો ક્યાં ? અનેક વહ્લીઓના વલયની લટોથી બનેલી તે વાડો ક્યાં અને સર્પોએ મૂકેલી કાંચળીઓથી ભયંકર થયેલી આ વાડો ક્યાં ? વૃક્ષોનાં તળીયામાં વ્યાપ્ત થયેલાં પુષ્પોના ઢગલા ક્યાં અને ઉત્પન્ન થયેલા સ્થળના આ ઉત્કટ કાંટા ક્યાં ?' આવી રીતે તે બગીચો વિસદૃશ જોવામાં આવ્યો, તેથી મને વિચાર આવ્યો કે 'આ બગીચો જેમ હાલ જુદી રીતનો થઈ ગયો છે તેમ સર્વ સંસારી જીવોની સ્થિતિ પણ આવી જ છે. જે માણસ પોતાના સૌંદર્યથી કામ-દેવના જેવો દેખાતો હોય તેનો તે જ માણસ જ્યારે ભયંકર રોગે ગ્રસ્ત થાય છે ત્યારે કંગાળ જેવો લાગે છે; જે માણસ છટાદાર વાણીથી બૃહસ્પતિ જેવું બોલી શકે છે તે જ માણસ કોઈ કાળે જિહ્વા સ્પલિત થવાથી અત્યંત મૂંગો બની જાય છે, જે માણસ પોતાની ચાલવાની શક્તિથી બલિવંત અશ્વની પેઠે આચરણુ કરે છે તે માણસ કોઈ કાળે વાયુ વિગેરે રોગથી ગતિભગ્ન થઈ પાંગળો બની જાય છે, પોતાના પરાકર્મી હસ્તથી જે માણસ

હસ્તિમદ્ધ જેવા આચરણ કરે છે તે જ માણસ રોગાદિકથી અસમર્થહસ્ત થતાં ઠૂંઠો થઈ જાય છે, પોતાની દૂરદર્શી શક્તિથી જે ગીધપક્ષીની પેઠે આચરણ કરે છે તે જ પ્રાણી પરોપદર્શનમાં અશક્ત થઈ આંધળો બની જાય છે. અહો ! પ્રાણીઓનાં શરીર ક્ષણવારમાં રમ્ય, ક્ષણમાં અરમ્ય, ક્ષણમાં ક્ષમ, ક્ષણમાં અક્ષમ, ક્ષણમાં દષ્ટ અને ક્ષણમાં અદષ્ટ થઈ જાય છે !' આવી રીતે ચિંતવતા મને, જપ કરનારને મંત્રશક્તિની પેઠે સંસારવૈરાગ્ય ધારાધિરૂઢ થયો. પછી તૃણમાં અગ્નિ સમાન અને નિર્વાણપ્રાપ્તિમાં ચિંતામણિ રત્ન સમાન મહાવ્રતરૂપ ચરિત્રને મેં એ મહામુનિની પાસે ગ્રહણ કર્યું."

તેઓ એ પ્રમાણે બોલી રહ્યા એટલે ફરીથી આચાર્યવર્ય અરિંદમને પ્રજ્વામ કરી, વિવેકી અને લક્ષિતવંત રાજા આ પ્રમાણે બોલ્યો—“નિરીહ અને મમતા રહિત આપના જેવા પૂજ્ય સત્પુરુષો અમારા જેવાના પુણ્યથી જ આ પૃથ્વી પર વિહાર કરે છે. અતિશય તૃણથી આચ્છાદાન થયેલા અંધકૂપમાં ગાયની પેઠે લોકો આ અતિ ઘોર સંસારમાં વિષય-સંબંધી સુખના ભ્રમવડે પડે છે; તેમાંથી પ્રાણીઓની રક્ષા કરવાને આપ દયાળુ ભગવંત પ્રતિદિન ઘોષણાની પેઠે દેશના આપો છો. આ અસાર સંસારમાં ગુરુની વાણી જ પરમ સાર છે, પણ અતિ પ્રિય એવાં સ્ત્રી, પુત્ર અને બંધુઓ સારરૂપ નથી. હવે મારે વિદ્યુત લેખા જેવી ચંચળ લક્ષ્મી, સેવતાં જ માત્ર મધુર એવા વિષ સમાન વિષયો અને ફક્ત આ લોકોમાં જ મિત્ર સમાન એવાં સ્ત્રી-પુત્રથી સચું ! તેઓની મારે કાંઈ જરૂર નથી, માટે હે ભગવન ! સંસારસમુદ્રને તરવામાં નૌકા સમાન એવી દીક્ષા મને આપો અને મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. હું નગરમાં જઈ મારા પુત્રને રાજ્ય સોંપીને આવું ત્યાં સુધી આપ દયાળુ પૂજ્યપાદે આ સ્થાન અલંકૃત કરવું.”

પછી ઉત્સાહ કરનારી ગિરાથી આચાર્યે કહ્યું—“હે રાજન્ ! તમારી ઇચ્છા ઉત્તમ છે. પૂર્વ જન્મના સંસ્કારને લીધે પ્રથમથી જ તમે તત્ત્વ જાણનાર છો. તેથી દઢ માણસને હાથ-નો ટેકો આપવાની જેમ તમને દેશના આપવી તે હેતુમાત્ર છે. ગોપાળકના વિશેષપણે કરીને જેમ ગાય કામધેતુ સમાન થાય છે તેમ તમારા જેવા પુરુષોએ ગ્રહણ કરેલી દીક્ષા તીર્થંકરપણા સુધીના ફળને આપે છે. તમારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાને માટે અમે અહીં જ રહીશું, કારણ મુનિઓ ભવ્ય જનોના ઉપકારને માટે જ વિચરે છે. એવી રીતે સૂરિ-મહારાજાએ કહ્યું એટલે રાજાઓમાં સૂર્ય સમાન તે રાજા તેમને પ્રજ્વામ કરીને જીલો થયો; કેમકે મનસ્વી પુરુષો નિશ્ચિત કાર્યમાં આગ્રહ કરતા નથી. રાજાનું ચિત્ત જો કે આચાર્યના ચરણકમલમાં લગ્ન થયું હતું, તો પણ હઠથી જેમ દુર્ભંગા સ્ત્રીની પાસે જાય તેમ પોતાના મંદિર તરફ ગયો. ત્યાં સિંહાસન ઉપર બેસી પોતાના રાજ્યરૂપી ભુવનના સ્તંભરૂપ મંત્રીઓને આ પ્રમાણે કહ્યું:—

“હે મંત્રીઓ ! આમ્નાય (પરંપરા) થી જેમ આ રાજ્યરૂપી ગૃહમાં અમે રાજા છીએ તેમ સ્વામીના અર્થમાં એક મહાવ્રતવાળા તમે મંત્રીઓ છો. તમારા મંત્રબળથી જ મેં આ મેદિનીને સાધી છે; તેમાં અમારી ભુજબળનો ઉપક્રમ ફક્ત નિમિત્ત માત્ર છે. ભૂમિનો ભાર જેમ ધનોદધિ, ધનવાત અને તનુવાતે ધારણ કરેલો છે તેમ તમે આ મારી ભૂમિનો ભાર ધારણ કર્યો છે. હું તો દેવતાની પેઠે વિષયની આસક્તિમાં પ્રમાદી થઈ

રાત્રિ દિવસ વિવિધ કીડાના રસમાં મગ્ન થયેલા હોતો. રાત્રિએ દીવાથી જેમ ખાડો જણાય તેમ અનંત ભવમાં દુઃખ આપનાર આ પ્રમાદ, ગુરુના પ્રસાદરૂપી દીવાથી આજે મારા જાણવામાં આવ્યો છે. મેં અજ્ઞાનથી ઘણા કાળ સુધી આ આત્માને આત્માવડે જ વંચિત કર્યો છે, કારણ કે પ્રસરતા અંધકારમાં અક્ષુવાળો પુરુષ પણ શું કરી શકે? અહો! આટલા કાળ સુધી આ દુર્દમ એવી ઈંદ્રિયો તોફાની ઘોડાની પેઠે મને ઉન્માર્ગમાં લઈ ગઈ. દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા મેં વિભિતક (ભીલામાનું ગાડ) વૃક્ષની છાયાની સેવા જેવી પરિણામે અનર્થ આપનારી આ વિષયસેવા અઘાપિ પર્યંત કરી. ગંધહસ્તી જેમ બીજા હાથીઓને મારે તેમ બીજાના પરાક્રમને નહીં સહન કરનારા એવા મેં દિગ્વિજયમાં નિરપરાધી રાજાઓને માર્યા. બીજા રાજાઓની સાથે સંધિ વિગેરે છ ગુણોને નિરંતર જોડનારો જે હું તેની તાડવૃક્ષની છાયાની જેમ સત્ય વાણી કેટલી? અર્થાત્ બીલકુલ નહીં. મેં જન્મથી બીજા રાજાઓના રાજ્યને છીનવી લેવામાં અદત્તાદાન જ આદર્યું છે. રતિસાગરમાં મગ્ન થયેલા મેં કામદેવનો જાણે શિષ્ય હોઈ તેમ નિરંતર અપ્રહ્મચર્ય જ આદર્યું છે. પ્રાપ્ત થયેલા અર્થોથી અતૃપ્ત અને અપ્રાપ્ત અર્થો અહણુ કરવાની ઈચ્છાવાળો જે હું તેને આટલા કાળ સુધી બળવાન મૂર્છા પ્રાપ્ત થયેલી હતી. સ્પર્શ કરેલો એક પણ ચાંડાળ જેમ અસ્પૃશ્યપણાને કરનાર છે તેમ હિંસા વિગેરે પાપકાર્યોમાંથી એક પાપકાર્ય પણ દુર્ગતિનું કારણ છે; માટે આજે વૈરાગ્યવડે ગુરુની પાસે પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાંચ પાપના સ્થાનથી હું વિરામ પામીશ. (પાંચ મહાવ્રત લઈશ.) સાયંકાળે સૂર્ય જેમ પોતાનું તેજ અગ્નિમાં આરોપે તેમ હું મારા કવચહર કુમાર ઉપર આ રાજ્યભાર આરોપણુ કરીશ. તમારે મારી પેઠે આ કુમાર તરફ પણ ભક્તિભાવે વર્તવું; અથવા તમને આવી શિક્ષા આપવાની જરૂર જ નથી, કારણ કે ભતિવંતનું એવું શીલ જ હોય છે.”

મંત્રીઓએ કહ્યું—“સ્વામિન્! દ્વરમોક્ષ^૧ પ્રાણીઓને ક્યારે પણ આવી બુદ્ધિ થતી નથી. પરાક્રમથી જાણે ઈંદ્રો હોય તેવા તમારા પૂર્વજો જન્મથી માંડીને અખંડ શાસનવડે આ પૃથ્વીને સાધતા હતા પણ જ્યારે અનિશ્ચિત શક્તિવાળા થતા ત્યારે તેઓ થુંકેની પેઠે રાજ્યને છોડી ઈંદ્ર ત્રણ રત્નોથી પવિત્રિત એવા વ્રતને અહણુ કરતા હતા. આપ મહારાજા આ પૃથ્વીના ભારને પોતાની બુજના પરાક્રમે ધારણુ કરો છો. તેમાં ઘરની અંદર કદલીના સ્તંભની પેઠે અમે ક્રૂર શોભારૂપ થઈ રહેલા છીએ. આ સામ્રાજ્ય જેમ આપને કુળક્રમાગત પ્રાપ્ત થયેલું છે તેવી રીતે અવદાન (પરાક્રમ) સહિત અને નિદાન (નિયાણુ) સહિત એવું વ્રતનું અહણુ પણ ક્રમાગત પ્રાપ્ત થયેલું છે. જાણે આપને બીજે ચેતન હોય તેવો આ કુમાર પૃથ્વી ભારને લીલા કમળની પેઠે ધારણુ કરવાને સમર્થ છે. આપને મોક્ષરૂપવાળી દીક્ષા અહણુ કરવી હોય તો બુદ્ધિથી અહણુ કરો. આપ સ્વામી ઉચ્ચ પ્રકારની ઉન્નતિને પ્રાપ્ત થાઓ તે જ અમારે ઉત્સવ છે!! તીક્ષ્ણ ન્યાયમાં નિષ્ઠાવાળા અને સત્વ તથા પરાક્રમથી શોભતા એવા આ કુમારવડે આપની પેઠે આ પૃથ્વી રાજ્યવતી થાઓ!” આવાં તેમનાં અનુસાવચનથી મુદ્ધિત થયેલા મેદિનીપતિએ છીદાર પાસે શીઘ્રપણે કુમારને જોલાવ્યો. જાણે મૂર્તિમાન્ કામદેવ હોય તેવો તે કુમાર રાજહંસની પેઠે ચરણન્યાસ કરતો

૧. મોક્ષે જવું જેને દ્વર (ધણે કાળે) છે તેવા.

ત્યાં આવ્યો. સાધારણ પાળાની જેઠે રાજને લક્ષિતથી પ્રણામ કરી, અંજલિ જોડી યથાસ્થાને તે જોડો. અમૃતરસના જેવી સારદાદ્રિથી જાણે અભિસિંચન કરતા હોય તેમ કુમારને આનંદ સહિત જોતાં રાજ આ પ્રમાણે બોલ્યા—

“હે વત્સ ! આપણા વંશના પૂર્વરાજાઓ ક્યાબુદ્ધિથી નિર્દોષી થઈને વનમાં એકલી રહેલી ગાયની જેઠે આ પૃથ્વીનું પાલન કરતા હતા. જ્યારે પુત્રો સમર્થ થતા ત્યારે તેઓ ધૃત વૃષભની જેઠે તેમની ઉપર પૃથ્વીના ભારને આરોપણ કરતા હતા, અને પોતે આ ત્રણ જગતમાં સર્વ વસ્તુને અનિત્ય જાણી શાશ્વતપદ (મોક્ષ) ને માટે તૈયાર થતા હતા. આપણો કોઈ પૂર્વજ આટલી વાર સુધી ગૃહવાસમાં રહ્યો નથી, છતાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં મૂક થયેલો હું આટલીવાર સુધી રહ્યો એ મારો કેટલો પ્રમાદ કહેવાય ? હે પુત્ર ! હવે તું આ રાજ્યભારને શ્રદ્ધ કર; તારાથી નિર્ભાર થયેલો હું મત શ્રદ્ધ કરીશ અને આ ભવસાગરને તરી જઈશ.”

રાજની એવી વાણીથી હિમવટે કમળકોશની જેઠે ગ્લાનિ પામેલો કુમાર નેત્રકમળમાં આંસુ ઢાલી બોલ્યો—“હે દેવ ! મારા કયા અપરાધથી અકસ્માત મારા ઉપર તમારી અવકૃપા થઈ કે જેથી પોતાના આત્માને—તમારા પાળારૂપ માનનારા એવા આ પુત્રને—આપ આવો આદેશ કરો છો ? અથવા આ પૃથ્વીએ તમારો કંઈ અપરાધ કર્યો છે કે જેથી ઘણા કાળ સુધી રક્ષણ કરેલી તે પૃથ્વીનો હમણું તૃણની જેઠે ત્યાગ કરો છો ? આપ પૂજ્ય પિતા વિના મારે આ રાજ્યનું કામ નથી, કારણ કે જળથી ભરેલું સરોવર પણ જો કમળ રહિત હોય તો તે ભમરાઓને શા કામનું ? અહો ! આજે મારું દેવ પ્રતિકૂળ થયું ! મારી મંદભાગ્યતા પ્રગટ થઈ ! જેથી લોખંડની જેઠે મને છોડી દેતા એવા પિતાશ્રી મને આવી આજ્ઞા કરે છે ! હું આ પૃથ્વીને કોઈ પણ રીતે શ્રદ્ધ નહીં કરું અને તેમ કરતાં ગુરુની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન થવાનું પ્રાયશ્ચિત આવરીશ.”

પોતાની આજ્ઞાનો લોપ કરનારી અને સત્વસારવાળી તે પુત્રની આવી વાણી સાંભળી ખેદ પામેલો અને પ્રસન્ન થયેલો મહાપતિ બોલ્યો—“તું મારો પુત્ર છે, તે સાથે સમર્થ, વિદ્વાન અને વિવેકી છે; તે છતાં સ્નેહમૂળ અજ્ઞાનથી વિચાર કર્યા સિવાય આમ કેમ બોલે છે ? કુલીન પુત્રોને ગુરુજનની આજ્ઞા વિચાર કરવાને પણ યોગ્ય નથી, તો આ મારી વાણી તો સુક્તિ સહિત છે; માટે તું વિચારીને તે કબૂલ કર. પુત્ર ભાર વહન કરવાને યોગ્ય થતાં પિતા ભાર રહિત થાય જ છે, કારણ કે સિંહણ પોતાને બાળપુત્ર થતાં જ નિર્ભય થઈને સૂએ છે. હે વત્સ ! તારો રજા સિવાય પણ મોક્ષની ઈચ્છાવાળો જે હું તે આ પૃથ્વીને છોડી દઈશ; કેમકે હું કોઈ તારાથી પરતંત્ર નથી. પછી તારે વિલખતી એવી આ અનાથ પૃથ્વીને તો ધારણ કરવી જ પડશે, પણ વધારામાં મારી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવાથી થનારું પાપ પ્રાપ્ત થશે; માટે હે પુત્ર ! લક્ષિતનિષ્ટ એવા તારે વિચારીને કે વિચાર કર્યા વિના મને સુખકારી એવું આ મારું વચન કબૂલ કરવું પડશે.”

પછી મંત્રીઓએ કહ્યું—“હે કુમાર ! સ્વભાવે વિવેકી એવા તમારું આ કહેવું જો કે સમીચીન છે તો પણ તમારા પૂજ્ય પિતાએ જે કહ્યું તે કબૂલ કરો; કારણ કે ગુરુની આજ્ઞા અંગીકાર કરવી તે સર્વ ગુણથી અધિક ગુણ છે. આપના પિતાએ પણ

તેમના પિતાનું વચન માન્ય કયું હતું તે અને જાણીએ છીએ. જેનું વચન ઉદ્દેશન કરી શકાય નહીં એવો આ લોકમાં પિતાથી બીજો કોણ અધિક છે ?”

પિતાનું તથા મંત્રીઓનું એ પ્રમાણે કથન સાંભળી, પોતાની ગ્રીવા નમાવી ‘મારે સ્વામીનો આદેશ પ્રમાણુ છે’ એવું રાજકુમાર ગદ્ગદ્ સ્વરે બોલ્યો. તે સમયે ચંદ્રથી જેમ કુમુદ અને મેઘથી જેમ મયૂર તેમ આજ્ઞા પાળનારા પોતાના કુમારથી રાજા ખુશી થયો. એવી રીતે પ્રસન્ન થયેલા રાજાએ અભિષેક કરવાને યોગ્ય એવા પોતાના સિંહાસન ઉપર કુમારને સ્વહસ્તે બેસાડ્યો. પછી તેમની આજ્ઞાથી મેઘની પેઠે સેવકપુરુષો તીર્થોનાં પવિત્ર જળ લાવ્યા, એટલે ઊંચે સ્વરે મંગળવાજિંત્ર વાગતે સતે મહારાજાએ કુમારના મસ્તક ઉપર અભિષેક કર્યો. તે વખતે બીજા સામંત રાજાઓ પણ આવીને અભિષેક કરવા લાગ્યા અને નવા ઉદય પામેલા આદિત્યની પેઠે ભક્તિથી તેને નમસ્કાર કરવા લાગ્યા. પિતાની આજ્ઞાથી તેણે પ્રવેત વસ્ત્રો ધારણ કર્યાં, તેથી શરદ્ગુણનાં શુભ વાદળોથી પર્વત શોભે તેમ તે શોભવા લાગ્યો. પછી વારાંજનાઓએ આવીને જાણે નિર્મળ ચંદ્રિકાનું પૂર હોય તેવા ગોશીર્ષચંદનથી તેને સર્વ અંગે વિલેપન કયું અને સ્વર્ગમાંથી આકર્ષણ કરેલા નક્ષત્રગણને પરોવીને બનાવ્યા હોય તેવાં મુક્તામય આભૂષણો તેણે ધારણ કર્યાં. જાણે મહાપ્રયત્ન એવો પોતાનો પ્રતાપ હોય તેવા માણિક્યના તેજથી જ્વલાયમાન મુગટ તેના મસ્તક ઉપર રાજાએ પોતે પહેરાવ્યો; અને ક્ષણવારમાં જાણે યશ પ્રગટ હોય તેવું નિર્મળ છત્ર તેના શિર ઉપર આરોપણ કયું. બંને પડખે રાજ્યસંપત્તિરૂપી લતાનાં પુષ્પોને જાણે સૂચવતા હોય તેવા ચામરો વારાંજનાઓ વીંઝવા લાગી. પછી મહારાજાએ સ્વહસ્તે તેના લલાટમાં ઉદયાચળની ચૂલિકા ઉપર રહેલા ચંદ્રના જેવું ચંદનનું તિલક કયું. એવી રીતે કુમારને પરમહર્ષથી રાજ્ય ઉપર બેસારી, લક્ષ્મીની રક્ષાનો જાણે મંત્ર હોય તેવી આ પ્રમાણેની શિક્ષા રાજાએ આપી—“હે વત્સ ! હવે તું પૃથ્વીનો આધાર થયો છે અને તારો આધાર કોઈ નથી, માટે પ્રમાદ છોડીને તારા પોતાના આત્માથી તેને ધારણ કરજે. હમેશાં આધાર શિથિલ થતાં આધેય ભ્રષ્ટ થાય છે, તેથી વિષયના અતિપ્રસંગથી થયેલી શિથિલતાથી તું તારી રક્ષા કરજે. યૌવન, રૂપ અને સ્વામીપણું તે એક એક પણ પ્રમાદનાં કારણ છે અને બુદ્ધિવાનની કાર્યસિદ્ધિને નાશ કરનારાં છે એમ જાણજે. કુળકર્મથી આવેલી છતાં પણ દુરાધ્ય અને છાગની ગવેષણા કરનારી આ લક્ષ્મી રાક્ષસીની પેઠે પ્રમાદી પુરુષને છળે છે. ઘણા કાળનો સ્નેહ પણ એ લક્ષ્મીની સ્થિરતાને માટે થતો નથી, તેથી જ્યારે અવસર આવે છે ત્યારે તે સારિકા (સોગડી) ની પેઠે તત્કાળ બીજે સ્થાને ચાલી જાય છે. કુલટાની પેઠે અપવાદનો પણ ભય નહીં ધારણ કરતી એ લક્ષ્મી સુમની પેઠે જગતા એવા પોતાના પ્રમાદી પતિને છોડી દે છે. એ લક્ષ્મીને કદાપિ રક્ષણ સંબંધી ઠાણિય તો થતું જ નથી; પણ તે વાદરીની પેઠે ઠેકીને બીજા સ્થાનમાં ચાલી જાય છે. નિર્લજ્જતા, અપલતા અને નિઃસ્નેહપણું એ સિવાય બીજા ઘણા દોષો તેનામાં રહેલા છે અને જળની પેઠે નીચ તરફ જવું એ તો એની પ્રકૃતિ છે, એમ લક્ષ્મી સર્વ દોષમય હોવા છતાં પણ સૌ કોઈ તેને માટે પ્રયત્ન કરે છે. ઇંદ્ર પણ લક્ષ્મીમાં આસક્ત છે તો મનુષ્યની સી વાત ? તેને સ્થિર કરવામાં જાણે પહેરેગીર હોય તેમ તું નીતિ અને પરાકર્મથી સંપન્ન થઈ સદા જગત રહેજે. લક્ષ્મીની ઇચ્છાવાળા છતાં પણ તારે અલુપ્થ થઈ

આ પૃથ્વી પાળવી; કારણ કે સૌભાગી પુરુષને સ્ત્રીઓની પેઠે અલુચ્છ પુરુષને લક્ષ્મી હમેશાં અનુગત રહે છે. ત્રીપ્તઋતુના સૂર્યની પેઠે અતિ પ્રચંડપણું ધારણ કરીને કદાપિ આ પૃથ્વીને તું દુઃસહ કરથી આકાંત કરીશ નહીં. જરા પણ અગ્નિથી દગ્ધ થયેલું ઉત્તમ વસ્ત્ર જેમ ત્યજ દેવાય છે તેમ એક વખત પણ અન્યાય કરનારા પોતાના માણસને તું ત્યજ દેજે. મુગયા, ઘૂત અને મધુપાન એ સર્વથા બંધ કરાવજે; કારણ કે તપસ્વીના તપનો ભાગી જેમ રાજ થાય છે તેમ પ્રજાનાં સર્વ પાપનો ભાગી પણ રાજ થાય છે. કામકોષાદિક અંતર શત્રુઓનો તું જ્ય કરજે; કારણ કે તેઓનો જ્ય કર્યા સિવાય બાહ્ય શત્રુઓને જીત્યા હોય તે ન જીત્યા બરાબર છે. દક્ષિણ નાયક જેમ ઘણી પત્નીઓનું યથાકાળે સેવન કરે તેમ તું ધર્મ, અર્થ અને કામનું પરસ્પર આ બધાથી યોગ્ય અવસરે સેવન કરજે. જેવી રીતે તેનો સમય આવતાં ચોથા પુરુષાર્થ (ભોક્ષ) માં તારો ઉત્સાહ ન હણાય તેવી રીતે તે ત્રણ પુરુષાર્થને તું સાધજે.”

એવી રીતે કહી વિમલવાહન ભૂપાળ મૌન રહ્યો, એટલે કુમારે ‘તથેતિ’ એમ કહી તે શિક્ષા અંગીકાર કરી. પછી સિંહાસનથી ઊઠી પૂર્વની પેઠે વિનીત એવા રાજકુમારે, વ્રતને માટે તૈયાર થવાને ઈચ્છતા એવા પોતાના પિતાને હસ્તાવલંબન આપ્યું. એવી રીતે છડીદારથી પણ પોતાના આત્માને અદ્ય માનનારા પુત્રે જેને હસ્તાવલંબન આપ્યું છે એવા તે રાજ ઘણા કળશોથી ભૂષિત સ્નાનગૃહમાં દાખલ થયા. ત્યાં જાણે મેઘની ધારા હોય તેવી મકરમુખી સુવર્ણ ઝરીઓમાંથી નીકળતા જળવડે તેણે સ્નાન કર્યું. કોમળ હિરાગળ વસ્ત્રથી અંગને ઢાંછી સર્વાંગે ગોશીર્ષચંદનનું વિલેપન કર્યું. ગુંથી જાણનાર પુરુષોએ નીલ કમળના જેવો શ્યામ અને પુષ્પગર્ભ જેવો રાજાનો કેશપાશ અંદ્રગર્ભિત મેઘની પેઠે શોભિત કર્યો. વિશાળ, નિર્મળ સ્વચ્છ અને પોતાની જેવા મનોહર ગુણવાળા બે દિવ્ય અને મંગળિક વસ્ત્રો તેણે ધારણ કર્યાં. પછી સર્વ રાજાઓમાં મુગટ સમાન તે રાજાએ કુમારે લાવેલા માણિક્ય અને સુવર્ણના મુગટને મસ્તક ઉપર ધારણ કર્યો. ગુણુ રૂપી આભૂષણને ધારણ કરનાર તે રાજાએ હાર, બાબુબંધ અને કુંડળ વિગેરે ખીન્ન આભૂષણો પહેર્યાં. જાણે ખીન્ને કલ્પવૃક્ષ હોય એવા તે રાજાએ રત્ન, કાંચન, રૂપ્ય, વસ્ત્ર અને ખીન્ન જે કાંઈ યાચકોએ માગ્યું તે દાનમાં આપ્યું. પછી જેમ પુષ્પક વિમાનમાં બેસે તેમ નરકુંજર એવા તે વિમલવાહન રાજા સૌ પુરુષોએ વહન કરવા યોગ્ય શિબિકામાં આરૂઢ થયા, જાણે સાક્ષાત્ ત્રણ રત્નોએ આવીને તેને સેવ્યો હોય તેમ પ્રવેત છત્ર અને બે આમરો તેને સેવવા લાગ્યા. જાણે મળેલા બે મિત્રો હોય તેમ ચારણ-ભાટનો કોલાહલ અને વાલ્મીકેનો તારશબ્દ પુરુષોને હર્ષ આપવા લાગ્યો. ગ્રહોથી જેમ ગ્રહપતિ શોભે તેમ પાછળ, આગળ અને બંને પડખે રહેલા શ્રીમાન્ સામંત રાજાઓથી તે શોભવા લાગ્યો. નમેલા ડીંટવાળા કમળની જેમ વળેલી ગ્રીવાવાળા અને આજ્ઞાને ઈચ્છનારા દ્વારપાળની પેઠે રાજકુમાર આગળ ચાલવા લાગ્યો. સંપૂર્ણ જળકુંભને ગ્રહણ કરનારી નગરસ્ત્રીઓ પગલે પગલે મંગળ કરી અનુક્રમે તેને જેવા લાગી. વિચિત્ર પ્રકારના માંચડાઓથી વ્યાપ્ત, પતાકાની પંક્તિઓથી ભારવાળા અને ચક્ષુકર્દમ્બે પંકિલ થયેલા રાજમાર્ગને પવિત્ર કરતો તે ચાલવા લાગ્યો. દરેક માંચડે ગંધર્વવર્ગના જેવા સંગીતપૂર્વક અન્ય અન્ય વનિતાએ કરેલા આરાત્રિક મંગળને ગ્રહણ કરતો હતો. જાણે ચિત્રમાં આલેખેલા હોય તેવા પ્રકુલિત અને

નિશ્ચળ નેત્રોવડે દૂરથી નગરલોકોએ અદ્દષ્ટપૂર્વની પેઠે તે જોવાતો હતો. બાણે મંત્રબળથી આકર્ષણ કર્યા હોય વા કામણ કર્યા હોય અને વાણીથી બંધાઈ ગયા હોય તેવા સર્વ લોકોથી તે ઘણી રીતે અનુસરાતો હતો. એવી રીતે પુણ્યના ધામરૂપ તે રાજ્ય અરિંદમા-ચાર્યના ચરણકમળથી પવિત્ર થયેલા ઉદ્યાન સમીપે આવ્યો, એટલે શિક્ષકામાંથી ઉતરીને પગે ચાલતા તેણે તપસ્વીઓના મનની પેઠે ઉદ્યાનમાં પ્રવેશ કર્યો. પછી રાજ્યે જુભ પરથી પૃથ્વીના ભારની પેઠે સર્વ આબૂષણો ઉતાર્યાં. કામદેવના શાસનની પેઠે તેણે મસ્તક ઉપર ચિરણથી ધારણ કરેલી માળાને છોડી દીધી. પછી આચાર્યના વામપાશ્વે રહી ચૈત્યવંદન કરી આચાર્યે આપેલાં રબેહરણાકિ મુનિચિહ્ને તેણે ધારણ કર્યાં. ‘હું સર્વ સાવધયોગનું પ્રત્યાખ્યાન કરું છું’ એમ કહી પાંચ મુદ્દિવડે કેશનો લોચ કર્યો. તત્કાળ અહણ કરેલા વ્રતીલિંગથી બાણે બાળપણથી જ વ્રતધારી હોય તેવો તે મોટા મનવાળો રાજ્ય શોભવા લાગ્યો. પછી પ્રદક્ષિણાપૂર્વક ગુરૂને વંદના કરી અને ગુરુએ ધર્મદેશના આપવા માંડી.

“આ અપાર સંસારમાં સમુદ્રની અંદર દક્ષિણાવર્ત શંખની જેમ મનુષ્ય જન્મ “કવચિત્ પ્રાપ્ત થાય છે. કદાપિ મનુષ્ય જન્મ પ્રાપ્ત થાય તો પણ બોધિણીજ પ્રાપ્ત થયું બહુ દુર્લભ છે. કદાપિ તે પ્રાપ્ત થાય પણ મહાવ્રત(ચારિત્ર)ના યોગ તો “પુણ્યયોગથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યાં સુધી વર્ષાઋતુ સંબંધી મેઘ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં “સુધી જ પૃથ્વી ઉપર સૂર્યનો સંતાપ થાય છે, જ્યાં સુધી કેસરીસિંહ ન આવે ત્યાં “સુધી જ હાથીઓથી વનનો ભંગ થાય છે, જ્યાં સુધી સૂર્યનો ઉદય ન થાય ત્યાં સુધી “જ જગત અંધકારથી અંધ રહે છે, જ્યાં સુધી પક્ષીઓનો રાજ્ય ગરૂડ ન હોય ત્યાં “સુધી જ પ્રાણીઓને સર્પનો ભય લાગે છે અને જ્યાં સુધી કલ્પવૃક્ષ મળે નહિ ત્યાં “સુધી જ પ્રાણીઓને દારિદ્ર્ય રહે છે; તેમજ જ્યાં સુધી મહાવ્રત પ્રાપ્ત કર્યું નથી “ત્યાં સુધી જ પ્રાણીઓને સંસારનો ભય લાગે છે. આરોગ્ય, રૂપ, લાવણ્ય, દીર્ઘ આયુષ, “મોટી સમૃદ્ધિ, હુકમ, ઐશ્વર્ય, પ્રતાપીપણું, સામ્રાજ્ય, ચક્રવર્તીપણું, દેવપણું, સામા- “નિકપણું, ઇન્દ્રપણું, અહમિન્દ્રપણું, સિદ્ધતા અને તીર્થંકરપણું એ સર્વ આ મહાવ્રતનું “જ ફળ છે. એક દિવસ પણ નિર્મોહ થઈને વ્રત પાળનાર માણસ કદાપિ જો તે ભવે મોક્ષ “ન પામે તો પણ સ્વર્ગગામી તો અવશ્ય થાય છે; તો જે મહાભાગ તૃણની પેઠે સર્વ “લક્ષ્મીને છોડી દીક્ષા અહણ કરી ચિરકાળ ચારિત્ર પાળે છે તેની તો શી વાત ?”

એવી રીતે અરિંદમ મહામુનિએ દેશના આપી અન્યત્ર વિહાર કર્યો; કારણ કે મુનિઓ એક ઠેકાણે રહેતા નથી. પછી ગ્રામ, પુર, અરણ્ય, આકર અને દ્રોણ વિગેરેમાં તે વિમલવાહન મુનિએ ગુરુની સાથે છાયાની પેઠે વિહાર કર્યો. સૂર્યની કાંતિથી સર્વ લોક આકાંત થયા પછી જીવરક્ષાને માટે માર્ગે યુગમાત્ર દષ્ટિ આપી ઈર્યામાં વિચક્ષણ એવા તે ઋષિ વિહાર કરતા હતા (ઈર્યાસમિતિ), ભાષાસમિતિમાં ચતુર એવા તે મુનિ નિરવધ, મિત અને સર્વજનને હિતકારી વાણી બોલતા હતા (ભાષાસમિતિ), એષણાનિપુણ એવા એ મહામુનિ બેંતાલીશ લિક્ષાદોષે અદ્દષિત એવા પિંડને પારણાના દિવસે અહણ કરતા હતા (એષણાસમિતિ), અહણ કરવામાં ચતુર એવા તે મુનિ આસન વિગેરેને બેઠ, ચત્રથી તેની પ્રતિલેખના કરી લેતા-મૂકતા હતા (આદાનનિક્ષેષણાસમિતિ) અને સર્વ

પ્રાણીઓ ઉપર દયાળુ એવા તે મહાત્મા કદે, મૂત્ર અને મળ વિગેરે પદાર્થોં નિર્ભવ પૃથ્વી ઉપર છોડતા હતા (પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિ). કદપનાબળથી મુક્ત અને સમતામાં રહેલા પોતાના મનને તે મહામુનિએ ગુણરૂપી વૃક્ષોના આરામની અંદર આરામ લેનારું ક્યું હતું (મનગુપ્તિ). ઘણું કરીને સંજ્ઞાદિકના પણ પરિહાર સહિત તેઓ મૌનપણે રહેતા હતા. કદાપિ તે અનુબ્રાહ્મ પુરુષના આશ્રયથી બોલતા હતા તેા મિત ભાષણથી જ બોલતા હતા (વચનગુપ્તિ). સ્કંધને ખુજલી કરવાની ઇચ્છાવાળા મહિષ વિગેરે સ્તંભપુદ્ગિથી તેમના શરીર સાથે ધર્ષણ કરતા હતા તથાપિ તે કાયોત્સર્ગને છોડતા ન હતા. શયન, આસન, નિશ્લેષ, આદાન અને સંકેમણુ (વિહાર) વિગેરે સ્થાનોમાં હમિશાં તે મહામનવાળા મુનિ કાયચેપ્રાનું નિયમન કરતા હતા (કાયગુપ્તિ). એવી રીતે મહામુનિ આરિત્રરૂપી શરીરને ઉત્પન્ન કરવામાં અને શોધન કરવામાં માતારૂપ એવી પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિરૂપ આઠ પ્રવચન-માતાને ધારણુ કરતા હતા.

દુધાથી આર્ત થતા છતાં પણ શક્તિસંપન્ન થઈને એષણુને ઉલ્લંઘન કર્યાં સિવાય અહીંન અને અવિહ્ગ થઈ એ વિદ્વાન મુનિ સંયમયાત્રાને માટે ઉદ્યમ કરતા વિચરતા હતા (દુધાપરિસહ ૧). માર્ગમાં જતાં તૃપ્તિ થતા તેા પણ એ તત્વવેત્તા મુનિ હીનપણું આદરીને કાચા પોણીને ઇચ્છતા નહીં, પણ પ્રાસુક જળને જ શ્રદ્ધણુ કરતા હતા (તૃષાપરિસહ ૨). શીતવડે પીડા પામતા અને ત્વચા ઉપર વસ્ત્રના રક્ષણુ રહિત છતાં પણ એ મહાત્મા અકદંપ્ય વસ્ત્રને લેતા નહીં, તેમજ અગ્નિ પણ સળગાવતા નહીં અને તાપતા પણ નહીં (શીત પરિસહ ૩). ઉન્હાળામાં તડકાથી તપેલા તે મુનિ ઉષ્ણતાને નિંદતા નહીં તેમજ છાયાને પણ સંભારતા નહીં. કોઈ વખત પંખાને ઉપયોગ કરતા નહીં, મજ્જન કરતાં નહીં કે વિલેપન પણ કરતા નહીં (ઉષ્ણ પરિસહ ૪). ડાંસ અને મસલા વિગેરે કરડતા તેા પણ તે મહાત્મા સર્વની લોજનની લોલુપતા બણુતા, તેથી તેમના ઉપર દ્રેષ કરતા નહીં અને તેમને ઉડાડતા નહીં; તેમને નિરાશ ન કરતાં તેમની ઉપેક્ષા કરીને રહેતા હતા (ડાંસ પરિસહ ૫). વસ્ત્ર નથી અથવા આ વસ્ત્ર નહારું છે એમ ઉભય રીતે તેઓ ઇચ્છતા ન હતા, પણ સમાધિથી અખાધિત થઈને લાલાલાલની વિચિત્રતાને બણુતા હતા (અએલકે પરિસહ ૬). ધર્મરૂપી આરામમાં પ્રીતિવાળા તે યતિ કદાપિ અરતિ કરતા નહીં, પણ ચાલતાં, ઉભા રહેતાં અને બેસતાં સ્વસ્થતાને જ આશ્રય કરતા હતા (અરતી પરિસહ ૭). જેમનેા સંગરૂપી પંક ધોઈ શકાય તેવો નથી એવી મોક્ષદ્વારની અર્ગલારૂપ સ્ત્રીઓને તે ચિંતવતા પણ નહીં; કારણુ તે ફક્ત ચિંતવેલી પણ તેઓ ધર્મના નાશને માટે જ થાય છે (સ્ત્રી પરિસહ ૮). આમાદિકમાં અનિયમપણે રહેનારા, તેથી સ્થાનખંધે વર્જિત એવા તે મુનિમહારાજ બે પ્રકારના અભિગ્રહ સહિત એકલા જ વિચરતા હતા (અર્ચા પરિસહ ૯). સ્ત્રીરૂપ કંટકરહિત આસનાદિકમાં બેસનારા તેઓ ઇષ્ટ અનિષ્ટ ઉપસર્ગોને નિઃસ્પૃહ અને નિર્ભય થઈ સહન કરતા હતા (નિપદ્યા પરિસહ ૧૦). એ સંસ્તારો પ્રાતઃકાળમાં ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે એમ ચિંતવી સારા નરસા સંસ્તારામાં સુખદુઃખ અને રાગદ્વેષ ન ધારણુ કરતાં શયન કરતા હતા (શર્યા પરિસહ ૧૧). પોતાની ક્ષમાશ્રમણુતાને બણુનારા તે મુનિ આકોશ કરનાર સામે આકોશ ન કરતાં ઉલટા તેનેા ઉપકાર માનતા હતા (આકોશ પરિસહ ૧૨). તેઓને કોઈ વધાદિક કરતું હતું

તો પણ જીવનો નાશ ન કરવાના કારણથી, ક્રોધની દુષ્ટતા બાજુવાથી, ક્ષમા સહિત હોવાથી અને ગુણના ઉપાજ્ઞનથી ક્રોધને સામા હણુતા નહોતા (વધ પરિસહ ૧૩). બીજાઓએ આપેલા પદાર્થથી નિર્વાહ કરનારા યતિઓને યાચના કર્યા છતાં ન મળે તો પણ રીસ ન કરવી જોઈએ એમ ધારી યાચના-દુઃખને તેઓ ગણુતા નહોતા અને ગૃહસ્થાશ્રમને પણ ઈચ્છતા નહોતા (યાચના પરિસહ ૧૪). તે પરને માટે અને પોતાના માટે બીજાથી અન્નાદિક મેળવતા અથવા નહીં પણ મળતું પરંતુ તેને લાભ થવાથી મદ ધરતા નહીં અને અલાભ થવાથી પોતાને કે પરને નિંદતા નહીં (અલાભ પરિસહ ૧૫). તેઓ રોગથી ઉદ્દેગ પામતા નહીં અને ચિકિત્સાને પણ ઈચ્છતા નહીં; પરંતુ શરીરથી આત્માને ભિન્ન બાણી અદીનહુદયે વેદનાને સહન કરતા હતા. (રોગ પરિસહ ૧૬). અદ્ય અને ખારીક વસ્ત્રો પાથરવાને લીધે પાથરેલા સંસ્તારકમાંથી તૃણાદિકનો સ્પર્શ થતો તેને તેઓ સહન કરતા હતા, પરંતુ મૃદુ સંસ્તારકને ઈચ્છતા નહોતા (તૃણુરપર્શ પરિસહ ૧૭). શ્રીધમન્નતુના તાપથી સર્વ અંગોનો મળ લીંબઈ જતો તો પણ તે સ્નાન કે ઉદ્વર્તનને ઈચ્છતા નહીં (મળ પરિસહ ૧૮). સામા ઊંચું થવું, અર્ચન કરવું અને દાન કરવું વિગેરે સત્કાર ક્રિયાના તેઓ અભિલાષી થતા નહીં, સત્કાર ન થતો તો ખેદ પામતા નહીં અને સત્કાર થવાથી હર્ષ પામતા નહીં (સત્કાર પરિસહ ૧૯). પ્રજ્ઞાવંતની પ્રજ્ઞા જોઈ અને પોતાની અજ્ઞતા બાણી ખેદ પામતા નહીં અને પ્રજ્ઞાની ઉત્કર્ષતાને પામીને મદ પણ કરતા નહીં (પ્રજ્ઞા પરિસહ ૨૦). જ્ઞાનનો લાભ અનુક્રમે ધાય છે એમ બાજુનારા તે મુનિ જ્ઞાનચારિત્રે યુક્ત છતાં પણ 'હું અદ્યાપિ છન્નસ્થ છું' એવા વિચારથી અજ્ઞાન-પણાને પણ સહન કરતા હતા (અજ્ઞાન પરિસહ ૨૧). જિનેશ્વર, તદુક્ત શાસ્ત્ર, જીવ, ધર્મ, અધર્મ અને લવાંતર એ પરોક્ષ છે, તો પણ એ શુદ્ધદર્શની (સમ્યક્ત્વી) મુનિ તેને મિથ્યા માનતા નહોતા (સમ્યક્ત્વ પરિસહ ૨૨). એવી રીતે મન વચન કાયાને વશ રાખનારા એ મુનિ સ્વયમેવ થયેલા કે પરે પ્રેરેલા શારીરિક અને માનસિક સર્વ પરિસહોને સહન કરતા હતા.

સ્વામી એવા શ્રીમત્ અહંતાના ધ્યાનમાં નિરંતર એકતાન કરી એ મુનિએ પોતાનું ચિત્ત ચૈત્યવત્ સ્થિર કર્યું. સિદ્ધ, ગુરુ, બહુશ્રુત, સ્થવિર, તપસ્વી, શ્રુતજ્ઞાન અને સંઘને વિષે તેઓ ભક્તિવંત હતા, તેથી તે સ્થાનકોનું તથા બીજા પણ તીર્થકરનામકર્મ ઉપાજ્ઞન કરનારા સ્થાનકો કે જેનું આરાધન મહાત્મા વિના બીજા પુરુષોને દુર્લભ છે તેનું તેમણે સેવન કર્યું; અને એકાવલી, રત્નાવલી, કનકાવલી અને જ્યેષ્ઠ તથા કનિષ્ઠ સિંહનિષ્કીડીત વિગેરે ઉત્તમ તપ તેમણે કર્યાં. કર્મનિર્જરા કરવાને માટે તેમણે માસોપવાસદી આરંભીને અષ્ટમાસોપવાસ સુધીનો તપ કર્યો. સમતાપરાયણુ એવા એ મહાત્માએ એવી રીતે તીવ્ર તપ કરી, અતે ખે પ્રકારની સંલેખના તેમજ અનશન કરીને શુભ ધ્યાનમાં તત્પરપણે પંચ પરમેષ્ઠિનું સ્મરણુ કરતાં જેમ લીલામાત્રમાં સ્થાનનો ત્યાગ કરે તેમ પોતાના દેહનો ત્યાગ કર્યો અને ત્યાંથી વિજય નામના અનુત્તર વિમાનને વિષે તેત્રીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવ થયા.

તે વિમાનમાં દેવતાઓનું એક હસ્તપ્રમાણુ શરીર હોય છે. ચંદ્રનાં કિરણોની જેઠે ઉગ્ગવળ વર્ણુવાળા, અહંકારે વર્જિત, સુંદર આલૂપણુએ ભૂષિત અને અહમિંદ્ર એવા તે દેવતાઓ સર્વદા પ્રતીકાર સહિત થઈને સુખશય્યામાં પોઢ્યા રહે છે અને શક્તિ છતાં

પણ ઉત્તરવૈકિય નિર્માણ કરીને સ્થાનાંતરે જતા નથી. પોતાની અવધિજ્ઞાનની સંપત્તિથી તેઓ આખી લોકનાલિકાનું અવલોકન કર્યા કરે છે. તેમને આયુષ્યના સાગરોપમના સંખ્યા જેટલા પક્ષોએ એટલે તેત્રીશ પક્ષોએ સ્વાસ લેવો પડે છે અને તેટલાં હજાર વર્ષે એટલે તેત્રીશ હજાર વર્ષે લોજનની ઈચ્છા થાય છે. એવી રીતના સુખદાયી તે નિમાનમાં ઉત્પન્ન થવાથી તેઓ નિર્વાણસુખના જેવું ઉત્તમ સુખ અનુભવવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે વર્તતાં જ્યારે આયુષ્યમાં છ માસ અવશેષ રહ્યા ત્યારે બીજા દેવતાનાં પેઠે તેમને મોહ ન થયો, પણ પુણ્યોદય નજીક આવવાથી તેમનું તેજ વૃદ્ધિ પામ્યું. અમૃતના દ્રહમાં હંસની પેઠે અદ્વૈત સુખના વિસ્તારમાં મગ્ન થયેલા તે દેવે તે સ્થાનકે તેત્રીશ સાગરોપમ પ્રમાણ આયુષ્યને એક દિવસની પેઠે નિર્ગમન કર્યું.

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये द्वितीये पर्वणि
श्रीअजितस्वामीपूर्वभववर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

સર્ગ બીજો.

આ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રની અંદર જાણે પૃથ્વીની શિરોમણિ હોય તેવી વિનીતા નામની નગરીને વિષે ત્રણ જગતના સ્વામી આદિ તીર્થંકર શ્રીઋષભદેવજીના મોક્ષકાળ પછી તેમના ઇક્વાકુવંશમાં અસંખ્ય રાજાઓ પોતાના શુભ ભાવવડે સિદ્ધિપદને અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનને પ્રાપ્ત થયા, અનંતર જિતશત્રુ નામે રાજ થયા. ઇક્વાકુવંશને વિષે વિસ્તાર કરેલા છત્રરૂપ એ રાજા વિશ્વના સંતાપને હરણ કરનાર હતા. વિસ્તાર પામેલા ઉજ્જવળ યશથી તેના ઉત્સાહ વિગેરે શુણે અંદ્રવડે નક્ષત્રોની પેઠે સનાથપણું પામ્યા હતા. તે સમુદ્રની જેવા ગંભીર હતા, અંદ્રની જેવા આહુલાદકારી હતા, શરણેચ્છુને વળના ઘરરૂપ હતા અને લક્ષ્મીરૂપી ભતાના મંડપ હતા. સર્વ મનુષ્ય અને દેવતાના હૃદયમાં સ્થાન કરનાર તે રાજા સમુદ્રમાં અંદ્રની પેઠે એક છતાં પણ અનેકપણે જણાતા હતા. દિશાઓના ચક્રને આકાંત કરનારા પોતાના દુઃસહ તેજથી તે મધ્યાહનના સૂર્યની પેઠે સર્વ જગતને માથે તપી રહ્યા હતા. પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કરતા એ રાજાના શાસનને સર્વ રાજાઓ મુગટની પેઠે પોતાના શિર ઉપર ધારણ કરતા હતા. મેઘ જેમ પૃથ્વી પરથી જળ ગ્રહણ કરીને પાણું આપે તેમ તે પૃથ્વીમાંથી દ્રવ્ય ગ્રહણ કરી વિશ્વના ઉપકારને માટે પાણું આપતા હતા. નિત્ય તે ધર્મને

માટે ચિંતવન કરતા, ધર્મને માટે યોલતા અને ધર્મને માટે વિચારતા હતા. એવી રીતે મન, વચન, કાયામાં તેને ધર્મને માટે જ નિબંધન હતું. તેને સુમિત્રવિજય નામે અસાધારણ પરાક્રમી એક નાના ભાઈ હતો, તે યુવરાજપણાને ધારણ કરતો હતો.

પૃથ્વી ઉપર આવેલી બધી દેવી હોય તેવી વિજયાદેવી નામે જિતશત્રુ રાજાને રાણી હતી. બે હસ્ત, બે ચરણ, બે નેત્ર અને મુખવડે બધી વિકાસ પામેલા કમળના ખંડમય બની હોય તેવી તે દેવી શોભતી હતી, પૃથ્વીનું તે આલૂષણ હતી અને તેનું આલૂષણ શીલ હતું. તેના શરીર ઉપર બીજાં આલૂષણોનો ભાર (સમૂહ) હતો, તે ક્રૂતા પ્રક્રિયાને માટે જ રાખ્યો હતો. સમગ્ર કળાને બધી અને અખિલ વિશ્વમાં શોભા પામતી, તેથી બધી સરસ્વતી કે લક્ષ્મી પૃથ્વી ઉપર નિવાસ કરવાને માટે આવી હોય તેવી તે જણાતી હતી. સર્વ પુરુષોમાં ઉત્તમ તે રાજા અને સર્વ સ્ત્રીઓમાં શિરોમણિ તે રાણી-એ બન્નેનો ગંગા અને સાગરની પેઠે સરખો યોગ થયેલો હતો.

હવે વિમલવાહન રાજાનો જીવ વિજય નામે વિમાનથી સ્વપ્ને રત્નની ખાણ જેવી વિજયાદેવીની કુક્ષીને વિષે, વૈશાળ માસની શુકલ ત્રયોદશીને દિવસે ચંદ્રનો યોગ શોભિણી નક્ષત્રને વિષે આવ્યો હતો તે સમયે ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનાર પુત્રરત્નપણે ઉત્પન્ન થયો. ગર્ભવાસ પામેલા તેમના પ્રભાવથી નારકીના જીવને પણ ક્ષણવાર સુખ ઉત્પન્ન થયું. તે રાત્રિના અતિ પવિત્ર ચોથા પ્રહરમાં વિજયાદેવીએ ચૌદ સ્વપ્નો જોયાં. તેમાં પ્રથમ સ્વપ્ને મદના સુગંધથી ભ્રમરોનું મંડળ જેના ઉપર ભ્રમણ કરી રહ્યું હતું એવો અને ગર્ભનાએ મેઘને ઉલ્લંઘન કરનાર ઐરાવત હસ્તી જેવો હસ્તી જોયો. બીજે સ્વપ્ને બિંચા શૃંગવડે સુંદર શરદ્ગુણના મેઘ જેવો સ્વેત અને સુંદર ચરણવાળો બધો જંગમ કૈલાસ પર્વત હોય તેવો વૃષભ જોયો. ત્રીજે સ્વપ્ને ચંદ્રકળા જેવા વક્ર નખોથી અને કુંકુમ તથા કેસરના વર્ણને ઉલ્લંઘન કરનારી કેશરાથી પ્રકાશમાન થતો યુવાન કેસરીસિંહ જોયો. ચોથે સ્વપ્ને બે હસ્તી બંને તરફ પૂર્ણકુંભને બિંચા કરી જેના ઉપર અલિપેક કરી રહ્યા છે એવી અને કમળના આસનવાળી લક્ષ્મીદેવીને જોઈ. પાંચમે સ્વપ્ને વિકાસ પામેલાં પુષ્પોની સુગંધવડે દ્વિશાઓના ભાગને સુગંધમય કરનારી પુષ્પોની માળા બધી આકાશનું પ્રવેચક આલૂષણ હોય તેમ આકાશમાં રહેલી જોઈ. છઠ્ઠે સ્વપ્ને સંપૂર્ણ મંડળવાળો હોવાથી અવસર વિના પૂર્ણિમાને બતાવતો અને ચંદ્રિકાથી આકાશને તરંગિત કરતો ચંદ્ર જોયો. સાતમે સ્વપ્ને પ્રસરતા કિરણોથી અધકારસમૂહને નાશ કરતો અને રાત્રિએ પણ દિવસને વિસ્તારતો સૂર્ય જોયો. આઠમે સ્વપ્ને કટપવૃક્ષની બધી શાખા હોય અને રત્ન ગિરિનું બધી શૃંગ હોય તેવી આકાશગામી પતાકાએ અંકિત થયેલો રત્નમય ધ્વજ જેવામાં આવ્યો. નવમે સ્વપ્ને વિકાસ પામેલાં સ્વેત કમળોથી જેનું મુખ આચ્છાદિત થયેલું છે, એવો મંગળ ગુહ તુલ્ય સુંદર પૂર્ણકુંભ જોયો. દશમે સ્વપ્ને લક્ષ્મીદેવીનાં બધી આસનો હોય તેવાં કમળોથી ચોતરફ અંકિત થયેલું અને સ્વચ્છ જળના તરંગોથી મનોહર એવું પદ્મસરોવર જોયું. અગિયારમે સ્વપ્ને ઉપરાઉપર આવતા કલ્લોલથી અને ઉછળતા જળથી બધી આકાશમાં રહેલા ચંદ્રને આલિંગન કરવાને ધારતો હોય તેવો સસુદ્ર જોયો.

બારમે સ્વપ્ને જાણે અનુત્તર વિમાનમાંહેતું એક વિમાન આબ્યું હોય તેવું વિચિત્ર રત્ન-મય ઉત્તમ વિમાન જોવામાં આવ્યું. તેરમે સ્વપ્ને રત્નગર્ભાં (પૃથ્વી) એ જાણે રત્નોતું સર્વસ્વ પ્રસબ્યું હોય તેવો ઘણી કાંતિના સમૂહવાળો ઉન્નત રત્નપુજ જોવામાં આવ્યો. ચૌદમે સ્વપ્ને ત્રૈલોક્યમાં રહેલા સમગ્ર તેજસ્વી પદાર્થનો જાણે તેજપુજ એકત્ર કર્યો હોય તેવો નિર્ધૂમઅગ્નિ જોવામાં આવ્યો. એવી પરિપાટીએ એ ચૌદ સ્વપ્ને વિજયાદેવીને પોતાના સુખકમળમાં બ્રમરાની પેઠે પ્રવેશ કરતા જોવામાં આવ્યાં.

તે સમયે ઇંદ્રના આસનનો પ્રકંપ થયો, એટલે ઇંદ્રે પોતાનાં સહસ્ર નેત્રોથી પણ અધિક નેત્રરૂપ અવધિજ્ઞાને જોયું. જોવાથી તીર્થંકર મહારાજને ઉદ્ભવ થયેલા જાણી શેમાંચિત શરીરવાળા ઇંદ્ર વિચારવા લાગ્યા કે 'જગતને આનંદના હેતુરૂપ પરમેશ્વર વિજય નામના બીજા અનુત્તર વિમાનથી ચ્યવી હાલ જંબૂદ્વીપના દક્ષિણાંક ભરતખંડના મધ્ય ભાગને વિષે વિનીતાપુરીમાં જિતશત્રુ રાજાની વિજયાદેવી નામે રાણીના ઉદરમાં અવતરેલા છે. તે આ અવસર્પિણીમાં કરુણારસના સમુદ્ર એવા બીજા તીર્થંકર ભગવાન થશે.' આવી રીતે ચિંતવી સંબ્રમ સહિત સિંહાસન, પાદપીઠ અને પાદુકાને છોડી ઊભા થયા. પછી તીર્થંકરની દિશા સન્મુખ સાત આઠ પગલાં ચાલી, ઉત્તરાસંગ કરી, જમણે ઠીચણુ ભૂમિએ આરોપી, ડાબે ગોઠણુ જરા નમાવી, મસ્તક અને હાથથી પૃથ્વીતળને સ્પર્શ કરી તેણે ભગવંતને નમસ્કાર કર્યો. ત્યાં શકસ્તવપૂર્વક જિનવંદન કરીને તે સૌધર્મેંદ્ર વિનીતા નગરી માં જિતશત્રુ રાજાને ઘરે આવ્યો. બીજા ઇંદ્રો પણ આસનકંપથી અહ્હંતના અવતારને જાણી ભક્તિથી તત્કાળ ત્યાં આવ્યા. એ શકાદિક ઇંદ્રો કલ્યાણુ કરી ભક્તિવાળા થઈને સ્વામિની શ્રી વિજયાદેવીના શયનગૃહમાં આવ્યા. તે સમયે તે શયનગૃહના આંગણમાં આમળાના જેવાં સ્થળ સમવર્ણ અને નિર્મળ અમૂલ્ય મોતીઓના સાથીઆ પૂરેલા હતા. નીલમણિની પૂતળીઓએ અંકિત થયેલા સુવર્ણમય સ્તંભોથી અને મરકત મણિનાં પત્રોથી તેના દ્વાર ઉપર તોરણો રચેલાં હતાં. સૂક્ષ્મ તંતુવાળા અને પંચવર્ણી જેવાં અખંડ દિવ્ય વસ્ત્રોનો, સંધ્યામેઘથી આકાશની જેમ ચોતરફ ઉલ્લેચ ખાંધેલા હતા. તેની ચોતરફ જાણે સ્થાપિત યજ્ઞિઓ હોય તેવી સુવર્ણની ધૂપઘટિકાઓના યંત્રમાંથી ધૂમાડાની ઘટાઓ નીકળી રહી હતી. તે ગૃહની અંદર ખને તરફ ઊંચી, મધ્ય ભાગમાં જરા નીચી, હંસની શેમલતાના રૂથી ભરેલી, એશીકાથી શોભતી અને ઉજ્જવળ એછાડ સહિત એવી સુંદર શય્યા ઉપર રહેલા વિજયાદેવી ગંગાના તીર ઉપર રહેલી હંસલીની જેમ ઇંદ્રોના જોવામાં આવ્યા. પોતાને ઓળખાવી, તેમને નમસ્કાર કરી તેમણે તીર્થંકરના જન્મને સૂચવનારું સ્વપ્નેતું ક્ષણ કહ્યું. પછી સૌધર્મેંદ્રે કુંજેરને આજ્ઞા કરી કે 'જેમ ઋષભદેવના રાજ્યની આદિમાં તમે આ નગરીને રત્નાદિકથી પૂરેલી હતી તેવી રીતે વસંતમાસ જેમ નવીન પદ્મવાદિકથી ઉદ્ધાનને નવું કરે તેમ આ નગરીને નવીન ગૃહ વિગેરેથી નવી કરો અને મેઘ જેમ જળવડે પૃથ્વીને પૂરે તેમ સુવર્ણ, ધન, ધાન્ય અને વસ્ત્રોથી ચોતરફ આ નગરીને પૂરી ઘો.' એવી રીતે કહી શક અને બીજા સર્વ ઇંદ્રોએ નંદીશ્વર દ્વીપે જઈ શાશ્વત અહંતની પ્રતિમાનો અષ્ટાદિકા ઉત્સવ કર્યો અને ત્યાંથી સર્વે પોતાને સ્થાનકે ગયા. કુંજેર પણ ઇંદ્રની આજ્ઞા પ્રમાણે કરીને ત્યાંથી પોતાની અલકાપુરીમાં ગયો. જાણે મેરુપર્વતનાં શિખરો હોય તેવા ઊંચા સુવર્ણના રાશિઓથી, જાણે વૈતાલ્ય પર્વતનાં શિખર હોય તેવા રૂપાનાં ઢગલા-

ઓથી, બાણે રત્નાકરનું સર્વસ્વ હોય તેવા રત્નોના ઢગલાથી, જગતના હર્ષનાં બાણે ખીજ હોય તેવાં સત્તર પ્રકારના ધાન્યથી, સર્વ કલ્પવૃક્ષોથી બાણે લાભ્યા હોય તેવાં વસ્ત્રોથી, જ્યોતિષક દેવતાઓના બાણે રથ હોય તેવાં અતિ સુંદર વાહનોથી તથા દરેક ગૃહ, દરેક દુકાન અને દરેક ચોક નવા કરવાથી ધનદે પૂરેલી: તે નગરી અલકાપુરીની જેવી શોભવા લાગી.

તે જ રાત્રિએ સુમિત્રીને સ્વપ્નમાં વૈજયંતી જેનું બીજું નામ યશોમતી હતું તેમણે પણ તે જ ચૌદ સ્વપ્નો જોયા. કુમુદિનીની પેઠે અધિક હર્ષ ધરતી તે વિજયા અને વૈજયંતીએ બાકી રહેલી રાત્રિ બગૃતપણે જ નિર્ગમન કરી. સ્વામિની વિજયાએ પ્રાતઃ-કાળે તે સ્વપ્નવૃત્તાંત જિતશત્રુ રાજને કહ્યો અને વૈજયંતીએ સુમિત્રવિજયને કહ્યો. વિજયા દેવીનાં તે સ્વપ્ન સરલ મને વિચારી જિતશત્રુ રાજ તેનું ક્ષણ આવી રીતે કહેવા લાગ્યા: “હે મહાદેવિ ! ગુણેથી જેમ યશની વૃદ્ધિ થાય, શાસ્ત્રાભ્યાસથી જેમ વિશેષ જ્ઞાનની સંપત્તિ થાય અને સૂર્યનાં કિરણોથી જેમ જગતમાં ઉદ્યોત થાય તેમ આ સ્વપ્નથી તમારે પણ ઉત્કૃષ્ટ એવો પુત્ર થશે.” એવી રીતે રાજ સ્વપ્નનું ક્ષણ વિસ્તારતા હતા, એવામાં પ્રતિહારીએ નિવેદન કરેલા સુમિત્રવિજય ત્યાં આવ્યા. પંચાંગે ભૂતલને સ્પર્શ કરવાપૂર્વક રાજને દેવવત્ નમસ્કાર કરી તેઓ યથાસ્થાને બેઠા. ક્ષણવાર રહી ફરીથી તે કુમારે ભક્તિથી અંજલિ જોડી આ પ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ કરી કે “આજની રાત્રિના છેલ્લા પ્રહરે આપની વધુ વૈજયંતીએ મુખમાં પ્રવેશ કરતાં એવાં સ્વપ્નો જોયાં છે, તે આ પ્રમાણે- ગર્જનાથી દિગ્ગજનો પણ જય કરનાર હસ્તી, ઊંચી કોંઢવાળો અને ઉજ્જવળ આકૃતિવાળો વૃષભ, ઊંચી કેશાવળીની પંક્તિએ પ્રકાશિત મુખવાળો કેસરી, અને તરફ એકેક હસ્તીએ અભિષેક કરાતી લક્ષ્મી, ઇંદ્રધનુષ્યની જેવી પંચવર્ણી પુષ્પોની માળા, અમૃતકુંડની જેવો સંપૂર્ણ મંડળવાળો ચંદ્ર, સર્વ વિધિના એકત્ર કરેલા પ્રતાપવાળો હોય તેવો સૂર્ય, કુલતી પતાકાવાળો દિવ્ય રત્નમય મહાદેવજ, નવાં શ્વેત કમળોથી મુખ પર આચ્છાદિત થયેલો પૂર્ણકુંભ, બાણે હબર નેત્રવાળું હોય તેવું વિકસિત કમળોએ શોભતું પદ્મસરોવર, તરંગોથી બાણે આકાશને ડુબાવવા ઇચ્છતો હોય તેવો સસુદ્ર, ઇંદ્રના સામાનિક દેવોના વિમાનની જેવું મોટી ઋદ્રિવાળું વિમાન, રત્નાચળનો બાણે સાર હોય તેવો સ્ફુરણાયમાન કાંતિવાળો રત્નપુંજ અને પોતાની શિખાથી આકાશને પશ્ચવિત કરતો નિર્ધૂમ અગ્નિ-એવા ચૌદ સ્વપ્નો તેણે જોયાં છે. તેનું ક્ષણ તત્વથી આપ બાણો છો અને તે ક્ષણને ભજનાર પણ આપ જ છો.” રાજએ કહ્યું-“આજ રાત્રિના ચરમ પ્રહરે વિજયા-દેવીએ પણ આવાં જ સ્વપ્ન સ્ફુટપણે જોયાં છે. જો કે એ મહાસ્વપ્નો સામાન્યપણે પણ મોટાં ક્ષણને આપનારાં છે અને પૂર્ણિમાનાં ચંદ્રકિરણો જેવાં આનંદકારી લાગે છે, તથાપિ સ્વપ્નના વિશેષ ફલને બાણનારા વિદ્વાનોને આ સ્વપ્નોનું ક્ષણ પૂછવું જોઈએ; કારણ કે ચંદ્રની કાંતિની પેઠે એ વિદ્વાનોમાં *કુવલયને આનંદ કરવાપાણું છે.” કુમારે હા કહી એટલે રાજએ આદર સહિત પ્રેરેલા પ્રતિહારે સ્વપ્નશાસ્ત્ર બાણનારા વિદ્વાનોને બોલાવ્યા.

પછી પ્રતિહારે પ્રથમ વિજ્ઞપ્તિ કરેલા તે નૈમિત્તિકો બાણે સાક્ષાત્ સ્વપ્નશાસ્ત્રના રહસ્ય હોય તેવા એ રાજની આગળ હાજર થયા. તેમણે ધોયેલાં શ્વેત વસ્ત્ર પહેરેલાં

*ચંદ્રપક્ષે કુવલય એટલે ચંદ્રવિકાસી કમળ અને પક્ષે પૃથ્વીનું વલય.

હતાં અને સ્નાનથી તેમની કાંતિ નિર્મળ હતી; તેથી પર્વણીનો ચંદ્રની કાંતિએ આવૃત થયેલા જાણે તારા હોય તેવા તેઓ જણાતા હતા. મસ્તક ઉપર દુર્વાના અંકુરો નાખ્યા હતા, તેથી જાણે મુગટને ધારણ કરતા હોય અને કેશમાં પુષ્પો રાખ્યાં હતાં તેથી જાણે હંસ અને કમળ સહિત નદીઓના સમૂહ હોય તેવા તે શોભતા હતા. લલાટ ઉપર તેઓએ ગોરોચનના ચૂર્ણથી તિલક કર્યાં હતાં, તેથી જાણે અમ્લાન જ્ઞાનરૂપી દીપશિખાઓથી શોભતા હોય તેવા જણાતા હતા અને અમૂલ્ય અલ્પ તેમજ સુંદર આભૂષણોથી તેમનાં શરીર અંકિત હતાં, તેથી જાણે સુગંધી અને થોડાં થોડાં પુષ્પવાળા ચૈત્રમાસનાં મુખવૃક્ષો હોય તેવા તેઓ શોભતા હતા. રાજની પાસે આવી તેઓએ સર્વને કલ્યાણકારક આર્યવેદોક્ત મંત્રવડે આશીર્વાદ આપ્યો. પછી ઉદ્યાનના પવનો જેમ પુષ્પને વરે તેમ તેમણે રાજની ઉપર હેમકારી દુર્વા અક્ષતાદિક નાખ્યા અને હંસો જેમ પશ્ચિમીનાં પત્ર ઉપર ખેસે તેમ દ્વારપાળે ગતાવેલાં રમણિક ભદ્રાસનો ઉપર તેઓ બેઠા. રાજએ પોતાની સ્ત્રીને અને વધુને મેઘની અંદર ચંદ્રલેખાની જેમ પડદાની અંદર બેસાડ્યાં. પછી રાજએ જાણે સાક્ષાત્ સ્વપ્નરૂપ હોય તેવાં પુષ્પ અને રૂપ અજલિમાં લઈને પત્ની અને વધુનાં સ્વપ્નો તેમને નિવેદન કર્યાં. તેઓ પરસ્પર ત્યાં જ વિચારીને સ્વપ્નશાસ્ત્રને અનુસારે સ્વપ્નના અર્થને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા:—

“હો દેવ ! સ્વપ્નશાસ્ત્રમાં બેંતેર સ્વપ્નો કહ્યાં છે, તેમાં જ્યોતિષક દેવોમાં ગ્રહના જેમ ત્રીશ સ્વપ્નો ઉત્કૃષ્ટ કહ્યાં છે. ત્રીશ સ્વપ્નમાં આ ચૌદ સ્વપ્નને તે શાસ્ત્રના ચતુર વિદ્વાનો મહાસ્વપ્ન કહે છે. જ્યારે તીર્થંકર અથવા ચક્રવર્તી ગર્ભમાં આવે છે ત્યારે તેની માતા અનુક્રમે તે સ્વપ્નો રાત્રિના ચોથા પ્રહરે જુએ છે. એમાંથી સાત સ્વપ્ન વાસુદેવની માતા જુએ છે, ચાર બલભદ્રની માતા જુએ છે અને એક મંડોલેશ્વરની માતા જુએ છે. એક સાથે બે તીર્થંકર અને એક સાથે બે ચક્રવર્તી થતા નથી. એક માતાના પુત્ર તીર્થંકર અને બીજા માતાના પુત્ર ચક્રવર્તી એમ થાય છે. ઋષભદેવના સમયમાં ભરત ચક્રી થયા છે અને અજિતનાથના સમયમાં સુમિત્રના પુત્ર સગરરાજ ચક્રી થશે તેમજ જિતશત્રુ રાજના પુત્ર બીજા તીર્થંકર અજિત નામે થશે, એવું અર્હત આગમથી અમે જાણેલું છે; તેથી આ વિજયાદેવીના પુત્ર તે તીર્થંકર જાણુવા અને વૈજ્યંતીના પુત્ર પરખંડ ભરતના અધિપતિ ચક્રી જાણુવા.” એવી રીતનાં સ્વપ્નરૂપ સાંભળીને સંતુષ્ટ થયેલા રાજએ નૈમિત્તિકોને ગ્રામ, ગરાસ, વસ્ત્ર અને અલંકાર વિગેરેનાં પારિતોષિક આપ્યાં. અહો ! મહાપુરુષો ગર્ભવાસની સ્થિતિમાં પણ લોકને ઉપકારી જ થાય છે; કારણ કે તેમને જન્મ-માત્ર કહેવાથી તે નૈમિત્તિકોની જન્મ સુધીની દુઃસ્થિતિ નાશ પામી. કદપવૃક્ષની જેમ વસ્ત્રાલંકારે શોભતા તેઓ રાજની આજ્ઞાથી પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. ગંગા અને સિંધુ જેમ સમુદ્રમાં જાય તેમ વિજયા અને વૈજ્યંતી હર્ષ પામતી પોતાના વાસગૃહમાં ગઈ.

પછી ઈંદ્રની આજ્ઞાથી દેવ (વૈમાનિક) અને અસુર (ભુવનપતિ) ની સ્ત્રીઓએ વિજયાદેવીને સેવવાનો આ પ્રમાણે આરંભ કર્યો—વાયુકુમાર દેવતાની રમણીઓ દરરોજ આવીને તેમના ગૃહમાંથી રજ, કાષ્ટ અને તૃણાદિક દૂર કરવા લાગી, મેઘકુમારની દેવીઓ દાસીની જેમ તેમના આંગણાની ભૂમિનું ગંધોદકથી સિંચન કરવા લાગી, છ ઋતુની અધિ-

ષાતા દેવીઓ જાણે ગર્ભમાં રહેલા પ્રભુને હૃદયેશાં અર્ધ્ય આપવાને ઉદ્યમવંત થઈ હોય તેમ ત્યાં પંચવર્ણી પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરવા લાગી, મહાદેવીના ભાવને જાણનારી જ્યોતિષક દેવીઓ સમયને અનુકૂળ તેમ સુખકારી લાગે તે પ્રમાણે પ્રકાશ કરવા લાગી, વનદેવીઓ દાસીની જેમ તોરણાદિક રચવા લાગી અને અન્ય દેવાંગનાઓ ખંદીલોકની સ્ત્રીઓની જેમ વિજયા-દેવીની સ્તુતિ કરવા લાગી. એવી રીતે સર્વ દેવીઓ પોતાના અધિદેવતાની જેમ પ્રતિદિન તેમની અધિક અધિક સેવા કરવા લાગી. મેઘઘટા જેમ સૂર્યના ધિંગળને અને પૃથ્વી જેમ નિધાનને ધારણ કરે તેમ મહાદેવી વિજયા અને વૈજ્યંતી ગર્ભને વહન કરવા લાગી જળસંપૂર્ણ તલાવડી જેમ મધ્યમાં ઊગેલા સુવર્ણ કમળથી અધિક શોભે તેમ સ્વભાવે સુંદર એવી તે બંને દેવીઓ ગર્ભ ધારણ કરવાથી અધિક શોભવા લાગી. સુવર્ણની કાંતિના જેવું તેમનું ગોરું મુખકમળ હાથીના દાંતને છેદવાથી થયેલી કાંતિના જેવી પીળાશને ધારણ કરવા લાગ્યું. સ્વભાવથી કર્ણુ સુધી વિસ્તૃત થયેલાં તેમનાં લોચન શરદ્ધતુના કમળની જેમ અધિક વિકાસ પામવા લાગ્યાં. તટકાળ માર્જન કરીને ઉભાળેલી સુવર્ણશલાકાની જેમ તેમનું લાવણ્ય અધિક વધવા લાગ્યું, નિરંતર મંથરગતિ (મંદગતિ) એ ચાલનારી તે દેવીઓ મદથી આળસુ થયેલી રાજહંસીની જેમ અતિ મંદપણે ચાલવા લાગી. બન્નેના સુખદાયક ગર્ભ નદીમાં ઊગેલ કમળનાળની જેમ અને છીપોમાં ઉત્પન્ન થયેલ મૌક્રિક રત્નની જેમ અતિ ગૂઢ રીતે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યાં.

એમ નવ માસ અને સાડાઆઠ દિવસ વ્યતીત થયે માઘ માસની શુકલ અષ્ટમીને દિવસે શુભ મુહૂર્તે સર્વ ગ્રહો જિંચ સ્થાને રહ્યા હતા તે સમયે રોહિણી નક્ષત્રમાં સત્ય અને પ્રિય વાણી જેમ પુણ્યને જન્મ આપે તેમ વિજયાદેવીએ ગજલાંછનવાળા એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. દેવીને અને પુત્રને પ્રસવ સંબંધી કાંઈ પણ દુઃખ થયું નહીં; કારણ કે તીર્થકરોનો તે સ્વાભાવિક પ્રભાવ છે. તે સમયે અકાળે ઉત્પન્ન થયેલ, મેઘ વિનાની વિજળીના પ્રકાશ જેવો ક્ષણવાર ત્રણ ભુવનમાં ઉદ્યોત થઈ રહ્યો. શરદ્ધતુમાં પાંચાને વાદળાંની છાયાના સુખની જેમ ક્ષણવાર નારકીઓને પણ સુખ ઉત્પન્ન થયું. શરદ્ધતુમાં જળની જેમ સર્વ દિશાઓમાં પ્રસન્નતા થઈ અને પ્રાતઃકાળે કમલોની જેમ લોકોને અધિક ઉદ્દાસ થયો. ભૂમિમાં પ્રસરતો પવન જાણે ભૂતલમાંથી ઉત્પન્ન થતો હોય તેમ અનુકૂળ થઈ દક્ષિણ તરફ મંદ મંદ વાવા લાગ્યો. ચોતરફ શુભસૂચક શકુનો થવા લાગ્યાં, કારણ કે મહાત્માના જન્મથી સર્વ સારું જ થાય છે.

તે સમયે પ્રભુની પાસે જવાની ઈચ્છાથી જાણે ઉત્સુક થયાં હોય તેવાં દિશાકુમારી-ઓનાં આસનો કંપાયમાન થયાં. સુંદર મુગટમણિની કાંતિના પ્રસારના મિષથી જાણે તેમણે ઉજ્જવળ કસુંબી વચ્ચના યુરખા ધર્યાં હોય તેવી તે દિશાકુમારીઓ શોભતી હતી. અમૃત-ઊર્મિઓથી ઉભરાતા જાણે સુધાકુંડ હોય તેવાં સ્વપ્રભાથી સંપૂર્ણ પૂરાયેલાં ભોતીનાં કુંડળો તેમણે પહેર્યાં હતાં, કુંડળાકારે હોવાથી ઈંદ્રધનુષની શોભાને અનુસરતા અને વિચિત્ર મણિઓથી રચેલાં કંઠામરણો તેમણે ધારણ કર્યાં હતાં, રત્નગિરિના શિખર ઉપરથી પડતા નિર્ઝરણાની શોભાને હરનારા સ્તન ઉપર રહેલા મુક્તાહારોથી તેઓ મનોહર લાગતી હતી, કામદેવે સ્થાપન કરેલાં જાણે સુંદર ભાયાં હોય તેવાં માણિક્યનાં કંકણોથી તેમની જ્વલ-

વહલી શોભતી હતી, જગતનો જય કરવાને ઈચ્છતા કામદેવને માટે બાણે પશુછ તૈયાર કરી હોય તેવી અમૂલ્ય રત્નોએ રચેલી કટીમેખલાને તેઓ ધારણ કરતી હતી, તેના અંગનાં કિરણોથી છતાયેલા સર્વ જ્યોતિષ્ક દેવોનાં કિરણોથી બાણે તેમના ચરણકમળમાં લગ્ન થયા હોય તેવા રત્નના તુપૂરોથી તેઓ વિરાજતી હતી. તેઓમાં કોઈની અંગકાંતિ પ્રિયંબુ વૃક્ષની જેવી શ્યામ હતી, કોઈ પોતાની કાંતિથી આકાશમાં તાલીવનનો વિસ્તાર કરતી હોય તેવી જણાતી હતી, કોઈ બાળસૂર્યની જેવી પોતાની કાંતિ ફેલાવતી હતી, કોઈ ચંદ્રિકાની જેમ પોતાની કાંતિથી પોતાના આત્માને સ્નાન કરાવતી હતી, કોઈ પોતાની કાંતિથી દિશાઓને કનકસૂત્ર આપતી હતી અને કોઈ બાણે વૈદુર્યમણિની પૂતળીઓ હોય તેવી કાંતિવાળી જણાતી હતી. ગોળાકાર સ્તનોથી બાણે ચક્રવાક્યુગ્મ સહિત નદીઓ હોય, લીલાચુક્ર ગતિથી બાણે રાજહંસીઓ હોય, કોમળ હસ્તોથી બાણે પદ્મ સહિત લતાઓ હોય, સુંદર લોચનથી બાણે વિકસિત પદ્મવાળી પદ્મિનીઓ હોય, લાવણ્યપૂરથી બાણે જળ સહિત વાપિકાઓ હોય અને અપૂર્વ સૌંદર્યથી બાણે કામદેવની અધિદેવતા હોય તેવી તે શોભતી હતી. એ પ્રમાણેના સ્વરૂપને ધારણ કરતી તે છપ્પન દિશાકુમારીઓએ પોતાનાં આસન કંપાયમાન થતાં સંબ્રમથી તત્કાળ અવધિજ્ઞાને જોયું. એક સાથે સર્વેને વિજ્યાદેવીની કુક્ષિથી તીર્થંકરનો પવિત્ર જન્મ બાણુવામાં આલ્યો. તેઓ ચિંતવવા લાગી કે—

‘આ જંબૂદ્વીપમાં દક્ષિણ ભરતાર્દ્રમાં મધ્ય ભાગમાં વિનીતાનગરીની અંદર ઈશ્વાકુ કુળમાં જન્મેલા જિતશત્રુ રાજાની વિજ્યાદેવી નામે ધર્મપત્નીથી આ અવસર્પિણીમાં ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનાર શ્રીમાન્ બીજા તીર્થંકર ભગવાન્ ઉત્પન્ન થયેલા છે.’ એમ વિચારી, આસનથી ઊઠી, હૃષ્ સહિત તીર્થંકરની દિશા તરફ સાત આઠ પગલાં ચાલી, બાણે મનને આગળ ક્યું હોય તેમ પ્રભુને નમી, શકસ્તવથી સર્વેએ ભક્તિપૂર્વક વંદના કરી. પછી ફરી પોતાનાં રત્નસિંહાસનો ઉપર બેસી-તેઓએ પોતપોતાના આભિયોગિક દેવતાઓને આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી—

“અહો દેવતાઓ ! આજે અમારે દક્ષિણ ભરતાર્દ્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા બીજા તીર્થંકરનું સૂતિકાકર્મ કરવાને જતું છે માટે વિસ્તાર ગર્ભવાળા અને મોટા પ્રમાણવાળા વિવિધ રત્નમય વિમાનો અમારે માટે વિકુર્વો.” તેઓનો એવો આદેશ થતાં ઘણી શક્તિવાળા તે દેવતાઓએ તત્કાળ વિમાનો રચીને તેમને બતાવ્યાં. તે વિમાનો હજારો સુવર્ણ કુંભોથી ઉન્નત હતાં, પતાકાઓથી વૈમાનિક દેવતાનાં વિમાનોના બાણે પદ્મ હોય તેવાં જણાતાં હતાં, તાંડવશ્રમથી શ્રાંત થયેલી નર્તકીઓના સમૂહ હોય તેવી પૂતળીઓથી શોભતા મણિસ્તંભોવડે તે સુંદર લાગતાં હતાં, ઘંટાઓના ઘોષના આડંબરથી હાથીઓને અતુસરતાં હતાં, અવાજ કરતી ઘુઘરીઓના સમૂહથી વાચાળ જણાતાં હતા, લક્ષ્મીનાં બાણે આસનો હોય તેવી વજ્રવેદિકાઓથી સુંદર દીસતાં હતાં, અને પ્રસરતી હજારો કાંતિઓ (કિરણો) થી બાણે સૂર્યખંબ હોય તેવાં જણાતાં હતાં. તેની ચોતરફથી ભીંતો અને સ્તંભોના પાટડા રત્નમય ઈહામૃગ, ઋષભ, ઘોડા, પુરૂષ, રૂરૂમૃગ, મગર, હંસ, શરભ, ચામર, હાથી, કિન્નર, વનલતા અને પદ્મલતાના સમૂહોથી અંકિત કરેલાં હતાં.

પ્રથમ અધોલોકમાં વસનારી, દેવદૂથ વચ્ચે ધારણ કરનારી અને જેમના કેશપાસ પુષ્પોથી અલંકૃત થયેલા છે એવી ભોગંકરા, ભોગવતી, સુભોગા, ભોગભાલિની,

તોચધારા, વિચિત્રા, પુષ્પમાલા અને અનિદિતા એ આઠ દિક્કુમારિકા પ્રત્યેક ચાર ચાર હબ્બર સામાનિક દેવીઓ, ચાર મહત્તરા દેવીઓ, સાત મહાઅનિકા (સૈન્યો), સાત સેનાપતિઓ, સોળ હબ્બર આત્મરક્ષક દેવીઓ, બીજા અનેક વ્યંતર દેવતાઓ તથા મોટી ઋદ્ધિવાળી દેવીઓ સહિત વિમાનમાં આરૂઠ થઈને, મનોહર ગીત નૃત્ય કરતી ઉત્કંઠા-પૂર્વક ઇશાન દિશા તરફ ચાલી. ત્યાં તેઓએ ક્ષણવારમાં વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરીને અસં-ખ્યાત યોજનનો એક દંડ વિકુર્ચ્યો. વૈદુર્યરત્ન, વજ્રરત્ન, લોહિત, અંક, અંજન, અંજન-પુલક, પુલક, બ્યોતિરસ, સૌગંધિક, અરિષ્ટ, સ્ફાટિક, ભાતરૂપ અને હંસગર્ભ વિગેરે અનેક પ્રકારનાં ઉત્તમ રત્નોના તથા મસારગદ્દલ વિગેરે મણિઓના સ્થૂલ પુદ્ગળોને દૂર કરીને તેમાંથી સૂક્ષ્મ પુદ્ગળો ગ્રહણ કર્યા અને તે વડે પોતાનું ઉત્તરવૈક્રિયરૂપ કયું. દેવતાઓને વૈક્રિયલઘ્નિય જન્મથી જ સિદ્ધ છે. પછી ઉત્કૃષ્ટ, ત્વરિત, ચલ, પ્રચંડ, સિંહ, ઉદ્દત, યતના, છેક અને દિવ્ય એવી દેવગતિઓથી સર્વ ઋદ્ધિ તથા સર્વ બળ સહિત અધોધામાં જિતશત્રુ રાજના સદનમાં તેઓ આવી પહોંચી. પોતાનાં મોટાં વિમાનોથી બ્યોતિષ્ક દેવતાઓ જેમ મેરુપર્વતને પ્રદક્ષિણા દે તેમ તેઓએ તીર્થંકરના સૂતિકાગૃહને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી અને પછી વિમાનોને પૃથ્વીથી ચાર આંગળાં ઊંચા, પૃથ્વીને સ્પર્શે નહિ તેવી રીતે ઇશાનકૃષ્ણમાં સ્થાપિત કર્યાં. પછી સૂતિકાગૃહમાં પ્રવેશ કરી, જિનેંદ્ર અને જિનમાતાને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, અંજલિ જોડી તેઓ આ પ્રમાણે કહેવા લાગી—

“સર્વ સ્ત્રીઓમાં શ્રેષ્ઠ, ઉદરમાં રત્નને ધારણ કરનારા અને જગતને વિષે દીપક સમાન પુત્રને પ્રસવનારા હે જગન્માતા ! તમને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. જગતમાં તમે ધન્ય છો, તમે પવિત્ર છો અને તમે જ ઉત્તમ છો. આ મનુષ્યલોકમાં તમારો જન્મ સફળ છે; કારણ કે તમે પુરુષોમાં રત્નરૂપ, ઇયાના સમુદ્ર, ત્રૈલોક્યમાં વંદન કરવાને યોગ્ય, ત્રણ લોકના સ્વામી, ધર્મચક્રવર્તી, જગતશુર, જગત્પાંથુ, વિશ્વને અનુબ્રહ્મ કરનારા અને આ અવસર્પિણીમાં અવતરેલા બીજા તીર્થંકરના જનની થયેલા છો. હે માતા ! અમે અધોલોકમાં રહેનારી દિશાકુમારીઓ છીએ અને તીર્થંકરનો જન્મોત્સવ કરવાને અહીં આવેલી છીએ; તમારે અમારાથી ભય રાખવો નહીં.” એમ કહી પ્રણામ કરી તેઓ ઇશાનદિશા તરફ ગઈ અને વૈક્રિયસમુદ્ઘાતવડે પોતાની શક્તિરૂપ સંપત્તિથી સંવર્તક નામના વાયુને ક્ષણવારમાં ઉત્પન્ન કર્યો. સર્વ ઋતુનાં પુષ્પોના સર્વસ્વ સુગંધને વહન કરનારા, સુખકારી, મૃદુ, શીતળ અને તિચ્છા સંચરતા તે પવને સૂતિકાગૃહની ચોતરફ એક યોજન સુધી તૃણાદિક દૂર કરી ભૂમિતળને સાફ કર્યું. પછી તે, કુમારિકાઓ ભગવાન અને તેમની માતાની સમીપે મંગલગીત ને ગાયન કરતી હર્ષ સહિત ઊભી રહી.

પછી ઊર્ધ્વલોકમાં સ્થિતિવાળી, નંદનવનના કૂટ ઉપર રહેનારી અને દિવ્ય અલં-કારને ધારણ કરનારી મેઘંકરા, મેઘવતી, સુમેઘા, મેઘમાલિની, સુવત્સા, વત્સ-મિત્રા, વારિષેણા અને બલાહકા એ નામની આઠ દિશાકુમારીઓ પૂર્વવત મહત્તરા, સામાનિકા, અંગરક્ષિકા, સૈન્ય અને સેનાપતિઓના પરિવારથી પરિવારિત થઈ ત્યાં આવી. તેઓએ સ્વામિના જન્મથી પવિત્ર થયેલા સૂતિકાગૃહમાં આવી જિનેંદ્ર અને જિનમાતાને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી અને પૂર્વની પેઠે પોતાના આત્માને જણાવી વિજયાદેવીને પ્રણામ તથા સ્તુતિ કરી મેઘને વિકુર્ચિત કર્યો. તે વડે ભગવાનના જન્મભુવનથી એક યોજન

સુધી, નહીં થોડી તેમ નહિ અધિક એવી ગંધોદકની વૃષ્ટિ કરી. તપથી જેમ પાપની શાંતિ થાય અને પૃથ્વીમાની ચંદ્રિકાથી જેમ અંધકારની શાંતિ થાય તેમ તે વૃષ્ટિથી તત્કાળ રજની શાંતિ થઈ ગઈ. ત્યારપછી રંગભૂમિમાં રંગાચાર્યની જેમ તેઓએ તત્કાળ વિકાસ પામેલાં વિચિત્ર પુષ્પોના સમૂહથી ત્યાં પુષ્પના પગર ભર્યા અને કપૂર તથા અગરના ધૂપથી જાણે લક્ષ્મીનું વાસગૃહ હોય તેમ તે ભૂમિને સુવાસિત કરી દીધી. પછી તીર્થંકર અને તેમની માતાથી થોડે દૂર ભગવંતના નિર્મળ ગુણોનું ગાયન કરતી ઊભી રહી.

તે પછી નંદા, નંદોત્તરા, આનંદા, આનંદવર્ધના, વિજયા, વૈજયંતી, જયંતી અને અપરાજિતા એ નામની પૂર્વ રચકાદ્રિમાં નિવાસ કરનારી આઠ દિક્કુમારીઓ પોતાની સર્વ ઋદ્ધિ અને પોતાના સર્વ બળ સહિત ત્યાં આવી. પૂર્વની પેઠે પરિવાર સહિત તેઓ સૂતિકાગૃહમાં આવી, સ્વામી અને તેમની માતાને પ્રણામ કરી, ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, સ્વામિનીને પોતાની ઝોળખાણુ આપી, પૂર્વવત નમી અને સ્તુતિ કરી, રત્નના દર્પણ હાથમાં રાખી, પૂર્વ તરફ ગાયન કરતી ઊભી રહી.

દક્ષિણ રચકાદ્રિમાં વસનારી, સુંદર આભુષણવાળી, માળાને ધરનારી, દિવ્ય વસ્ત્રવાળી સમાહારા, સુપ્રદતા, સુપ્રયુક્તા, યશોધરા, લક્ષ્મીવતી, શેષવતી, ચિત્રગુપ્તા તથા વસુધરા એ નામને ધારણ કરનારી અને પૂર્વવત પરિવારવાળી આઠ દિક્કુમારીઓ પ્રભુના મંદિરમાં આવી, સ્વામિનીને પ્રદક્ષિણાપૂર્વક નમસ્કાર કરી, પોતાને ઝોળખાવી, ભગવાન અને તેમની માતાની દક્ષિણ તરફ મધુર શબ્દે મંગળ ગાયન કરતી હાથમાં કળશ લઈને ઊભી રહી.

પશ્ચિમ રચકાદ્રિમાં વસનારી આઠ દિશાકુમારીઓ તેટલો જ પરિવાર લઈને ત્યાં આવી. તેમના ઇલાદેવી, સુરાદેવી, પૃથ્વી, પદ્માવતી, એકનાસા, નવમિકા, ભદ્રા અને સીતા એવાં નામ છે. તેઓ પૂર્વવત પોતાના આત્માને જણાવી, પ્રદક્ષિણા કરી, જિન અને જિનમાતાની પશ્ચિમ તરફ પોતાના હાથમાં સુંદર પંખા લઈ ગાયન કરતી ઊભી રહી.

ઉત્તર રચકાદ્રિમાં નિવાસ કરનારી અલંબુસા, મિશ્રકેશી, પુંડરિકા, વાણ્ણી, હાસા, સર્વપ્રભાવા, શ્રી અને ક્ષી નામની આઠ કુમારીઓ પૂર્વની પેઠે પરિવાર સહિત ત્યાં આવી, પોતાને ઝોળખાવી, પ્રદક્ષિણાપૂર્વક ભગવાન અને તેમની માતાને નમસ્કાર કરી, હાથમાં ચામર લઈ ઉત્તર તરફ ગાયન કરતી ઊભી રહી.

વિદિક્કુરચકાદ્રિમાં રહેનારી ચાર કુમારીઓ જેનાં ચિત્રા, ચિત્રકનકા, સુતેરા અને સૌત્રામણિ એવાં નામ છે, તેઓએ ત્યાં આવી પ્રદક્ષિણાપૂર્વક જિનેશ્વર અને તેમની માતાને નમસ્કાર કરી પોતાના આત્માને નિવેદન કર્યો અને બંનેના વિપુલ ગુણોને ગાયન કરતી તેઓ દીપિકા લઈને ઇશાનકૂણે ઊભી રહી.

રચકદ્વીપની મધ્યમાં રહેનારી રૂપા, રૂપાંશિકા, સુરૂપા અને રૂપકાવતી એ નામની ચાર કુમારીઓ પશુ દરેક પૂર્વની પેઠે પરિવાર સહિત મોટા વિમાન ઉપર આરૂઢ થઈ અહીં ત ના જન્મગૃહમાં આવી. પ્રથમ વિમાન સહિત ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી તે વિમાનોને યોગ્ય સ્થાને સ્થાપન કર્યાં. પછી પંજે ચાલી ભગવાન અને તેમની માતાને ભક્તિથી પ્રદક્ષિણા અને પ્રણામ કરી આ પ્રમાણે કહેવા લાગી—“વિશ્વને આનંદ આપનારા હે જગતમાતા ! તમે

જ્યે પામે અને ચિરંજીવો, તમારા દર્શનથી આને અમારે સારું મુદ્દત્ત થયું છે, રત્નાકર રત્નશૈલ અને રત્નગર્ભાં એ સર્વ ફોગટ નામધારી છે; પણ રત્નભૂમિ તે તમે એક જ છે કે જેમણે આવા પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો છે. અમે ક્યકદ્વીપની મધ્યમાં રહેનારી દિક્કુમારીઓ છીએ. અહીં તના જન્મકૃત્યો કરવાને અમે અહીં આવેલી છીએ, માટે તમારે અમારાથી જરા પણ ભય રાખવો નહિ.” એમ કહી પ્રભુનું નાભિનાળ ચાર આંગળ રાખી બાકી છેદી નાખ્યું. પછી તે નાળને ભૂમિમાં ખાડો ખોદીને નિધિની પેઠે સ્થાપન કર્યું અને રત્ન તથા હીરાથી ખાડાને પૂરી દીધો. તત્કાળ ઉત્પન્ન થયેલી દ્વાર્વાથી તે ખાડા ઉપર પીઠિકા બાંધી લીધી. દેવતાના પ્રભાવથી ઉદ્યાન પણ તત્કાળ ઉત્પન્ન થાય છે. પછી તેમણે સૂતિકાગૃહની ત્રણ દિશામાં ક્ષણવારમાં લક્ષ્મીના ગૃહરૂપ ત્રણ કદલીગૃહો તૈયાર કર્યાં. તે દરેકની મધ્યમાં ચતુઃશાલ કરી તેની વચમાં એકેકું મોટું રત્નસિંહાસન રચ્યું. પછી તે કુમારિકાઓ પોતાના કરમાં પ્રભુને અને ભુજ ઉપર માતાને રાખી દક્ષિણ કદલીગૃહમાં ગઈ. ત્યાં ચતુઃશાલની અંદર ઉત્તમ રત્નસિંહાસન ઉપર સ્વામી ને અને માતાને સુખેથી બેસાયાં અને પોતે જાતે સંવાહિકા થઈને સુખે કરન્યાસ કરી શતપાકાદિ તૈલથી તે બંનેને અભ્યંગન કર્યું; સુગંધી દ્રવ્ય અને સૂક્ષ્મ પીઠીથી ક્ષણવારમાં રત્નદર્પણની પેઠે તે બંનેને ઉદ્દત્તન કર્યું; પછી ત્યાંથી પૂર્વાવત તેમને પૂર્વ દિશાના કદલીગૃહમાં લઈ ગઈ. ત્યાં ચતુઃશાલમાં રત્નના ઉત્તમ સિંહાસન ઉપર પ્રભુને અને માતાને સુખે બેસારી ગંધોદક, પુષ્પોદક અને શુદ્ધોદકથી જાણે જન્મથી શિક્ષિત થયેલી હોય તેમ તેઓએ સ્નાન કરાવ્યું. ચિરકાળે ઉપયોગમાં આવેલી પોતાની શક્તિથી કૃતાર્થતાને માનતી એમણે તેમને વિચિત્ર રત્નનાં અલંકાર પહેરાવ્યાં. પછી પૂર્વની પેઠે તેમને લઈ ઉત્તર દિશાના મનોહર કદલીગૃહમાં તેઓ આવી. ત્યાં તેમને ચતુઃશાલમાં સિંહાસન ઉપર બેસાર્યાં; તે સમયે તે બંને પર્વાત ઉપર બેઠેલ સિંહણ અને તેના પુત્રની શોભાને ધારણ કરતા હતા. ત્યાં તેમણે ક્ષણવારમાં આભિયોગિક દેવતાઓ પાસે ક્ષુદ્ર-હિમાચલ ઉપરથી ગોશીર્ષઅંદનના કાષ્ઠો મંગાવ્યાં. પછી અરણીના કાષ્ઠને મથીને અગ્નિ ઉત્પન્ન કર્યો. અંદનના કાષ્ઠને ઘસવાથી પણ અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે. ચોતરફથી ગોશીર્ષઅંદનના સમિધ કરીને તે દેવીઓએ આહિતાગ્નિની પેઠે તે અગ્નિને પ્રબલિત કર્યો. તે અગ્નિના હોમથી ભૂતિકર્મ કરીને લક્ષિતથી ઉન્નત થયેલી તે દેવીઓએ માતાને અને જિનેંદ્રને રક્ષાઅંધિ બાંધી અને ભગવંતના કર્ણમાં તમે પર્વાતની જેવા આયુષ્ય વાળા થાઓ’ એમ કહી તેઓએ પરસ્પર રત્નપાષાણના બે ગોળાઓને આસ્કલન કર્યાં. પછી પ્રભુને કરતલમાં અને વિજ્યાદેવીને ભુજ ઉપર ગ્રહણ કરીને સૂતિકાગૃહમાં લઈ ગઈ અને તેમને શય્યા ઉપર આરૂઢ કર્યાં. પછી સ્વામી અને તેમની માતાના ઉભવલ ગુણોને સારી રીતે ગાયન કરતી તેઓ થોડે દૂર ઊભી રહી.

તે સમયે સૌધર્મ દેવલોકમાં વૈભવવાળો, કોટી દેવતાઓ તથા કોટી અપ્સરાઓએ પરવરેલા, જેના પરાક્રમની કોટિ ચારણોએ સ્તુતિ કરેલી છે, જેના ગુણસમૂહને ઘણી રીતે ગંધર્વોએ ગાયેલા છે, વારાંગનાઓ જેની બંને તરફ ચામર ઢાળે છે, મસ્તક ઉપર રહેલા અતિ મનોહર પ્રવેત છત્રથી જે શોભી રહ્યો છે અને સુધર્મા સભામાં જેતું સુખ-

કારી સિંહાસન છે એવો શકેંદ્ર પોતાના સિંહાસન ઉપર બેઠેલો છે તેનું આસન કંપા-
યમાન થયું. આસનકંપને લીધે શકે કોપના આટોપથી વિસંચૂલ થઈ ગયો. તેના અધર
કંપવા લાગ્યા, તેથી સ્કુરણાયમાન જ્વાળાવાળો બાણે અગ્નિ હોય તેવો જણાવા લાગ્યો.
ધૂમકેતુવાળું બાણે આકાશ હોય તેમ ચડાવેલી પ્રચંડ બ્રહ્મટીથી તે ભયંકર દેખાવા
લાગ્યો, મહાવિષ્ટ હાથીની જેમ તેનું મુખ તામ્રવર્ણી થઈ ગયું અને ઉછળતા તરંગવાળા
સમુદ્રની પેઠે તેનું લલાટ ત્રિવલીથી લાંછિત થઈ ગયું. આવી રીતે થઈ શકેંદ્રે પોતાનું
શત્રુઘાતક વળાવલોક્યું. એ વખતે તેમનો એવો કોપ બેઈને નૈગમેષી સેનાપતિ બિઠી
અંબલિ બેડી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો — “હે સ્વામી ! હું આજ્ઞાકારી હાજર છતાં
આપનો આવેશ કોની તરફ છે ? સુર, અસુર અને મનુષ્યોમાં કોઈ પણ તમારી સરખો કે
તમારાથી અધિક નથી. આપના આસનકંપનો જે હેતુ એ થયેલ હોય તે વિચારીને આપના આ
હંડધારી સેવકને જણાવો.” એવી રીતે સેનાપતિએ કહેવાથી ઈંદ્રે અવધાન કરીને
તત્કાળ અવધિજ્ઞાને બેસ્યું, એટલે જૈનપ્રવચનથી ધર્મની જેમ અને દીપકથી વસ્તુની
જેમ ઈંદ્રે અવધિજ્ઞાનથી બીજા તીર્થંકરનો જન્મ બાણ્યો. પછી તે ચિંતવવા લાગ્યો કે
‘અહો ! જંબૂદ્વીપના ભારતવર્ષમાં વિનીતાનગરીને વિષે જિતશત્રુ રાજાની વિજયાદેવી
રાણીની કુક્ષીથી આ અવસર્પિણીમાં બીજા તીર્થંકર ઉત્પન્ન થયેલા છે, તેથી આ મારા
આસનનો કંપ થયો છે. મને ધિક્કાર છે કે મેં આવું અવળું ચિંતયું ! ઐશ્વર્યથી ઉન્મત્ત
થયેલો જે હું તેનું તે મિથ્યા દુષ્ટત થાઓ.’ એમ ચિંતવી પોતાનું સિંહાસન, પાદપીઠ
અને પાદુકાને ઊડી દઈ ઈંદ્ર બોલો થયો. સંબ્રમ સહિત તેણે તીર્થંકરની દિશા સન્મુખ
બાણે પ્રસ્થાન સાધતો હોય તેમ કેટલાંએક પગલાં ભર્યાં. પછી પૃથ્વી ઉપર દક્ષિણ
બાજુને આરોપણ કરી, વામબાજુ જરા નમાવી, હાથ અને મસ્તકથી પૃથ્વી સ્પર્શ કરી
તેણે સ્વામીને નમસ્કાર કર્યો. શકસ્તવથી વંદના કરી, વેલાતટથી પાછા ફરેલા સમુદ્રની
પેઠે પાછા ફરી ઈંદ્ર સિંહાસન ઉપર બેઠા. પછી ગૃહસ્થ માણસ જેમ સ્વજનોને જણાવે
તેમ તીર્થંકરનો જન્મ સર્વ દેવતાઓને જણાવવાને અને તેમને ઉત્સવમાં બોલાવવાને
બાણે મૂર્તિમાનુ હર્ષ હોય તેવા રોમાંચિત શરીરવાળા ઈંદ્રે પોતાના નૈગમેષી સેનાપતિને
આજ્ઞા કરી. તૃપિત માણસ જેમ જળનો સ્વીકાર કરે તેમ ઈંદ્રના શાસનને આદર સહિત
મસ્તકે શ્રદ્ધણ કરી તે ચાલ્યો અને સુધર્મા સલાહપી ગાયત્રી બાણે કંઠઘંટા હોય તેવી
સુધોષા નામની યોજનમંડળવાળી ઘંટાને ત્રણ વખત તેણે વગાડી. મથન કરાતા સમુદ્રની
જેમ તે વગાડવાથી સર્વ વિશ્વના કર્ણુને અતિથિ સમાન એવો મહાનાદ ઉત્પન્ન થયો; તેને
લીધે એક યોછી બત્રીશ લાખ ઘંટાઓ ગાયના નાદ પછી વાછડાના સ્વરની પેઠે તત્કાળ
વાગી. તે સર્વ ઘંટાના ગાઠ શબ્દથી આણું સૌધર્મકલ્પ શબ્દદ્વિતમય થઈ ગયું. બત્રીશ
લાખ વિમાનમાંહેના નિત્યપ્રમાદી એવા દેવતાઓ પણ એ નાદ સાંભળવાથી ગુફામાં સૂતેલા
સિંહોની જેમ પ્રભોધ પામ્યા. ઈંદ્રની આજ્ઞાથી કોઈ દેવે ઘોષણાપી નાટકની નાંદીરૂપ
આ સુધોષા ઘંટા હમણા વગાડેલી છે, માટે ઈંદ્રની આજ્ઞાને પ્રકાશ કરનારી એ ઘોષણા
અવરય સાંભળવી બેઈએ; એવી આજ્ઞાએ સર્વ દેવતાઓ પોતાના કર્ણુ માંડીને રહ્યા. ઘંટાનો
અવાજ શાંત થયો, એટલે ઈંદ્રના સેનાનીએ મોટા કંઠઘોષથી આ પ્રમાણે ઉદ્ઘોષણા
કરી— “હે સૌધર્મ સ્વર્ગવાસી દેવતાઓ! તમે સાંભળો. સ્વર્ગપતિ ઈંદ્ર તમને એવી આજ્ઞા
કરે છે કે—જંબૂદ્વીપમાં ભરતખંડની અંદર અયોધ્યા નગરીના જિતશત્રુ રાજાની

રાણીની કુક્ષીથી જગતના ગુરુ અને વિશ્વને અનુગ્રહ કરનારા બીજા તીર્થંકર જગતના ભાગ્યોદયથી આજે જન્મેલા છે. પોતાના આત્માને પવિત્ર કરવાને પ્રભુના જન્મભાષિકને માટે આપણે પરિવાર સહિત ત્યાં જવું જોઈએ; માટે તમારે સર્વેએ પોતાની સર્વ ઋદ્ધિ અને સર્વ બળ સહિત મારી સાથે આવવા માટે તરફાળ અહીં આવવું” મેઘગર્જનાથી મયૂર જેમ એ ઘોષણાથી સર્વ દેવતાઓ અમંદ આનંદ પામ્યા, તરફાળ બાજે સ્વર્ગસંબંધી પ્રવહણો હોય તેવાં વિમાનોમાં બેસી બેસીને આકાશસમુદ્રને આક્રમણ કરતા તેઓ ઇંદ્રની સમીપ આવી પહોંચ્યા.

ઇંદ્રે પોતાના પાલકે નામના આલિયોગિક દેવતાને સ્વામીની પાસે જવા માટે એક વિમાન રચવાની આજ્ઞા કરી, તેથી તેણે લક્ષ યોજન વિસ્તારવાળું, બાજે બીજે જંબૂદ્વીપ હોય તેવું અને પાંચશે' યોજન ઊંચું એક વિમાન વિકૃત કર્યું. તેની અંદર રહેલી રત્નોની ભીંતોથી બાજે ઉછળેલા પરચાળાવાળો સમુદ્ર હોય, સુવર્ણમય કુંભોથી બાજે વિકસિત પત્રોવાળું સરોવર હોય, લાંબા ધ્વજનાં વસ્ત્રોથી બાજે સર્વ અંગમાં તિલકિત થયેલું હોય, વિચિત્ર રત્નશિખરોથી બાજે અનેક મુગટોવાળું હોય, અનેક રત્નમય સ્તંભોથી બાજે લક્ષ્મીની હાથણીના આલાનસ્તંભવાળું હોય અને રમણીક પૂતળીઓથી બાજે બીજા અપ્સરાઓથી આશ્રિત થયેલું હોય તેવું તે જથ્થાતું હતું. તાલને ગ્રહણ કરનારા નટની જેમ કિંકિણીબદથી તે મંડિત હતું, નક્ષત્ર સહિત આકાશની જેમ મોતીના સાથીઆથી અંકિત થયેલું હતું અને ઇંદ્રામૃગ, અશ્વ, વૃષભ, નર, કિન્નર, હાથી, હંસ, વનહતા અને પદ્મલતાઓનાં ચિત્રોથી તે શણગારેલું હતું બાજે મહાગિરિથી ઉતરતા વિસ્તાર પામેલા નિર્જરણના તરંગો હોય તેવી તે વિમાનની ત્રણ દિશામાં સોપાનપંક્તિઓ હતી. સોપાનપંક્તિની આગળ ઇંદ્રના અખંડ ધનુષની શ્રેણીના બાજે સહોદર હોય તેવાં તોરણો હતાં. તેનો મધ્યભાગ પરસ્પર મળી ગયેલા પુષ્કરમુખ અને ઉત્તમ દીપકશ્રેણીની જેમ સરખા તલવાળો અને કોમલતા સહિત હતો. સુસ્પર્શવાળા અને કોમળ કાંતિવાળા પંચવણી' ચિત્રોથી વિચિત્ર થયેલા તે ભૂમિભાગ બાજે મયૂર પિચ્છોથી આસ્તીહું થયો હોય તેવો શોભતો હતો. તેની મધ્યમાં લક્ષ્મીનું બાજે કીડાગૃહ હોય અને નગરીને વિષે બાજે રાજગૃહ હોય તેવો પ્રેક્ષાગૃહમંડપ હતો. તેની વચ્ચે લંબાઈમાં અને વિસ્તારમાં આઠ યોજન પ્રમાણવાળી અને ઊંચાઈમાં ચાર યોજન પ્રમાણવાળી એક મણિપીઠિકા હતી. તેની ઉપર વીંટી ઉપર જડેલા મોટા માણિકની જેવું એક ઉત્તમ સિંહાસન હતું. તે સિંહાસન ઉપર કરી ગયેલી શરદઋતુની ચંદ્રિકાના પ્રસારના ભ્રમને આપનારો રૂપ જેવો ઉજ્જવલ ઉલ્લેચ હતો. તે ઉલ્લેચની વચ્ચે એક વજ્રમય અંકુશ લટકતો હતો. તેની નીચે એક કુલિક મુકતામાળા લટકતી હતી અને ચારે દિશામાં બાજે તેની અનુજ હોય તેવી અર્ધકુંભના પ્રમાણવાળા મુકતામૃગોની ચાર માળા લટકતી હતી. મૃદુ પવનથી મંદ મંદ આંદોલન થતાં તે હાર ઇંદ્રની લક્ષ્મીને રમવાના હીંચકાની શોભાને ચોરતા હતા. ઇંદ્રના મુખ્ય સિંહાસનની ઇશાન દિશામાં, ઉત્તર દિશામાં અને વાયવ્ય દિશામાં ચોરાશી હબ્બર સામાનિક દેવતાનાં તેટલાં રમણીક રત્નમય લદ્રાસનો હતાં. પૂર્વમાં ઇંદ્રની આઠ ઇંદ્રાણીઓનાં આઠ આસનો હતાં, તે બાજે લક્ષ્મીને કીડા કરવાની માણિક્યવેદિકા હોય તેવાં શોભતાં હતાં. અગ્નિકૃષ્ણમાં અભ્યંતરપર્ષદાનાં બાર હબ્બર દેવતાનાં આસનો હતાં. દક્ષિણ

દિશામાં મધ્યપર્વદાના ચૌદ હજાર દેવતાઓનાં આસનો હતાં. નૈઋત્યકૃણુમાં બાહ્યપર્વદાના સોળ હજાર દેવતાનાં આસનો રહેલાં હતાં. ઇંદ્રના સિંહાસનની પશ્ચિમમાં સાત સેનાપતિનાં સાત આસનો જરા ઊંચા રહેલાં હતાં અને આસપાસ ચારે દિશામાં ચોરાશી ચોરાશી હજાર આત્મરક્ષક દેવતાઓનાં સિંહાસન હતાં.

ઇંદ્રની આજ્ઞાથી એવું વિમાન તરત જ તૈયાર કરવામાં આવ્યું. દેવતાઓની ઇષ્ટ-સિદ્ધિ મનવડે જ સિદ્ધ થાય છે. પ્રભુની સન્મુખ જવામાં ઉત્સુક થયેલા શકેંદ્રે તરતજ વિચિત્ર આલૂષણને ધરનારું ઉત્તરવૈકિય રૂપ બનાવ્યું. પછી લાવણ્યરૂપી અમૃતવહ્ની સમાન આઠ ઇંદ્રાણીઓની સાથે અને મોટી નાટ્યસેના તથા ગંધર્વસેનાની સાથે હર્ષ પામેલો ઇંદ્ર વિમાનની પ્રદક્ષિણા કરીને પૂર્વ તરફના રત્નમય સોપાનને માર્ગે વિમાન ઉપર ચઢ્યો અને મધ્યના રત્નસિંહાસન ઉપર પૂર્વાભિમુખે પર્વતના શિખરની ચૂલિકા ઉપર જેમ કેસરી-સિંહ બેસે તેમ બેઠો. કમલિનીનાં પત્ર ઉપર જેમ હંસલીઓ બેસે તેમ ઇંદ્રાણીઓએ અનુક્રમે પોતપોતાના આસનો અલંકૃત કર્યાં. ચોરાશી હજાર સામાનિક દેવતાએ, ઉત્તર-દિશાના સોપાનથી વિમાન ઉપર આરૂઢ થયા અને રૂપવડે બાણે ઇંદ્રના પ્રતિબિંબ હોય તેવા તેઓ પોતપોતાના આસન ઉપર બેઠા. બીજા પાણુ દેવ અને દેવીઓ દક્ષિણ તરફના સોપાનમાર્ગથી ચડી યોગ્ય આસને બેઠા. સિંહાસન ઉપર બેઠેલા ઇંદ્રની આગળ બાણે એક એક ઇંદ્રાણીએ મંગળ કર્યા હોય તેવા અષ્ટ મંગળિક આલ્યા. તે પછી છત્ર, ઝારી અને પૂર્ણકુંભાદિક આલ્યા, કારણ કે તે સ્વર્ગરાજ્યનાં ચિહ્નો છે અને છાયાની જેમ તેના સહ-ચારી છે. તેની આગળ હજાર યોજન ઊંચા મહાધ્વજ આલ્યો. તે સેંકડો લઘુ ધ્વજઓથી અલંકૃત હોવાને લીધે પદ્મવોથી વૃક્ષની જેમ શોભતો હતો. તેની આગળ ઇંદ્રના પાંચ સેનાપતિઓ અને પોતાના અધિકારમાં અપ્રમાદી એવા આભિયોગિક દેવતાઓ આલ્યા. આવી રીતે અસંખ્ય મહાદિક દેવોએ વીંટાયેલો અને ચતુર ચારણ ગણોએ જેની ઋદ્ધિની સ્તુતિ કરેલી છે એવો નાટ્યસેના અને ગંધર્વ સેનાએ નિરંતર આરલેલાં નાટ્ય, અભિનય તથા સંગીતમાં કુતુહલવાળો થયેલો, પાંચ અનીકોએ જેની આગળ મહાધ્વજ ચલાવ્યો છે એવો અને વાજિંત્રોના અવાજથી બાણે પ્રહ્લાંડને ફાડતો હોય તેવો જણાતો ઇંદ્ર સૌધર્મ દેવલોકના ઉત્તર તરફના તિર્થંકમાર્ગે પાલક વિમાનવડે પૃથ્વી ઉપર ઉતરવાની ઇચ્છાએ આલ્યો. કોટિગમે દેવોએ પરિપૂર્ણ થયેલું પાલક વિમાન બાણે ચાલતું સૌધર્મકલ્પ હોય તેમ નીચે ઉતરતું શોભવા લાગ્યું. વેગમાં મનની ગતિને પણ ઉલ્લંઘન કરનાર તે વિમાન અસંખ્ય દ્રીપસમુદ્રને ઉલ્લંઘન કરી ગયું અને પૃથ્વીમાં રહેલ બાણે સૌધર્મકલ્પ હોય તેવા દેવતાને કીડા કરવાના સ્થાનરૂપ નંદીશ્વરદ્રીપે તે વિમાન પહોંચ્યું. ત્યાં અગ્નિકૃણુમાં રહેલા રતિકર નામના પર્વત ઉપર જઈને ઇંદ્રે તે વિમાનને સંક્ષિપ્ત કર્યું. પછી વિમાનને અનુક્રમે સંક્ષિપ્ત કરતો કરતો તે જંગ્મદ્રીપમાં ભસ્તખંડની અંદર વિનીતાનગરીમાં આવ્યો અને તેવા લઘુ વિમાનથી તેણે પ્રભુના સૂતિકાગૃહને સ્વામીની કરે તેમ ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી; કારણ કે સ્વામીએ અલંકૃત કરેલી ભૂમિ પણ સ્વામીવત્ વંદનિક છે. પછી સામંત રાજા જેમ મોટા રાજાના ઘરમાં આવતાં વાહન દૂર રાખે તેમ તેણે ઇશાનદિશામાં પોતાનું વિમાન સ્થાપન કર્યું અને કુલીન કૃત્યની પેઠે ભક્તિથી શરીરને સંકોચી તેણે સૂતિકાગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો. પોતાનાં નેત્રને ધન્ય માનનારા ઇંદ્રે તીર્થંકર અને તેમની માતાને નજરે બેતાં જ

પ્રભુમ કર્યા. પછી ખંનેની ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી નમસ્કારપૂર્વક વંદના કરી, અંજલિ જોડી તે આ પ્રમાણે બોલ્યો—“ઉદરમાં રત્નને ધારણ કરનારા, વિશ્વને પવિત્ર કરનારા અને જગત્પ્રકરને આપનારા હે જગતમાતા ! તમને હું નમસ્કાર કરું છું. હે માતા ! તમે જ ધન્ય છો કે જેમણે કલ્પવૃક્ષને પ્રસવનાર પૃથ્વીની જેમ બીજા તીર્થ કરને જન્મ આપ્યો છે. હે માતા ! હું સૌધર્મપતિ ઈંદ્ર પ્રભુનો જન્મમહોત્સવ કરવાને માટે અહીં આવ્યો છું; એથી તમારે ભય રાખવો નહિ. ” એમ કહી માતાને અવસ્થાપિની નિદ્રા મૂકી, તીર્થ કરતું બીજું રૂપ રચી તેમની પડખે મૂક્યું. પછી તરતજ પોતાના પાંચ રૂપ કર્યાં કામરૂપી દેવતાઓ એક છતાં અનેક રૂપવાળા થઈ શકે છે. તે પાંચ ઈંદ્રોમાંથી એકે પુલકાંકિત થઈ ભક્તિથી મનની જેમ શરીરથી પણ શુદ્ધ થઈ, નમસ્કાર કરી ‘હે ભગવન્ ! આજ્ઞા આપો’ એમ કહી, ગોશીર્ષરસથી લિપ્ત કરેલા પોતાના હાથમાં પ્રભુને ગ્રહણ કર્યા, બીજા ઈંદ્રે પાછળ રહી પર્વતના શિખર ઉપર રહેલા પૂણિમાના ચંદ્રના વિભ્રમને બતાવતું સુંદર છત્ર પ્રભુની ઉપર ધારણ કર્યું, બે ઈંદ્રોએ બે પડખે રહી સાક્ષાત્ ગ્રહણ કરેલા બંને પુણ્યના સમૂહ હોય તેવાં બે આમરો ધારણ કર્યાં અને એક ઈંદ્ર પ્રતિહારની જેમ વજ્રને ઉલાળતો તેમજ પોતાની ગ્રીવાને જરા વાંકી વાળી પ્રભુને જોતો આગળ ચાલ્યો. ભમરાઓ કમલને જેમ વીંટી વળે તેમ સામાનિક પર્ષદાના દેવો, ત્રાયજિંશ દેવો અને બીજા પણ સર્વ દેવો પ્રભુની આપાસ વીંટાઈ વલ્યા, પછી ઈંદ્ર પ્રભુને યત્નથી હાથવતી ધારણ કરી જન્મોત્સવ કરવાની ઈચ્છાથી મેરુપર્વત ઉપર ચાલ્યો. ગીતની પછવાડે મૃગોની જેમ પરસ્પર અથડાતા દેવતાઓ પ્રભુની પાછળ અહંપૂર્વિકાએ દોડવા લાગ્યાં, પ્રભુને દૂરથી જોનારા દેવતાઓના દષ્ટિપાતોવડે, સર્વ આકાશ બંને પ્રકુલિત નીલકમળના વનથી વ્યાપ્ત થયું હોય તેવું જણાવા લાગ્યું. ધનપતિ જેમ પોતાના દ્રવ્યને જુએ તેમ દેવતાઓ વારંવાર આવીને પ્રભુને નીરખવા લાગ્યા. એકસાથે આવી ઉપરાઉપર પડતા દેવતાઓ સંમર્દથી સમુદ્રના તરંગોની જેમ પરસ્પર અફળાવા લાગ્યા. આકાશમાં ઈંદ્રરૂપ વાહનવડે ચાલતા પ્રભુની આગળ ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારાઓ પુષ્પના સમૂહપણાને પામવા લાગ્યા. એક મહુર્તમાં ઈંદ્ર મેરુપર્વતના શિખર ઉપર દક્ષિણચૂલા ઉપર રહેલી અતિપાંડુકંઠલા નામની શિલા પાસે આવ્યો અને રત્નસિંહાસન ઉપર પોતાના બેળામાં પ્રભુને લઈને પૂર્વાભિમુખ બેઠો.

તે જ સમયે ઈશાનકલ્પના ઈંદ્ર પોતાના આસનનો કંપ થતાં અવધિજ્ઞાને શ્રીમાન સર્વજનો જન્મ બોલ્યો, તેણે પણ પહેલા ઈંદ્રની જેમ રત્નસિંહાસન વિગેરે છોડી દઈ, સાત આઠ પગલાં સન્મુખ ચાલી પ્રભુને નમસ્કાર કર્યો. તેની આજ્ઞાથી લઘુપરાક્રમ નામના સેનાપતિએ મોટા સ્વરવાળી મહાઘોષા નામની ઘંટા વગાડી. તેના નાદથી ઉદ્વેલ સમુદ્રના ધ્વનિથી કાંઠાના પર્વતની ગુફાની જેમ અઢાવીશ લાખ વિમાનો પૂરાઈ ગયાં. પ્રભાતે શંખના ધ્વનિથી સૂતેલા રાજાઓ જાગૃત થાય તેમ તેના અવાજથી તે વિમાનના દેવતાઓ જાગૃત થયા. મહાઘોષા ઘંટાનો નાદ શાંત થતાં સેનાપતિએ મેઘના જેવા ગંભીર ધ્વનિથી આ પ્રમાણે ઘોષણા કરી—“જંબૂદ્વીપના ભરતખંડની અંદર વિનીતા-પુરીમાં વિજયા અને જિતશત્રુ રાજાથી બીજા તીર્થ કર ઉત્પન્ન થયેલા છે, તેમના જન્મભલિષેકને માટે આપણા સ્વામી ઈંદ્ર મેરુપર્વત ઉપર જશે; માટે હે દેવતાઓ ! તમે સર્વ સ્વામીની સાથે આવવા તૈયાર થાઓ.” આવી ઊંચી ઘોષણા થતાં બંને મંત્રથી ખેંચાણા

હોય તેમ સર્વ દેવતાઓ ઇશાનપતિની પાસે આવ્યા. પછી હાથમાં ત્રિશૂળ લઈને જાણે ઘણા રત્નાભૂષણથી ઘાલતો રત્નનો પર્વત હોય તેવો દેખાતો, પ્રવેત વસ્ત્રવાળો, પુષ્પમાળા ધારણ કરનારો, મોટા વૃષભના વાહનવાળો, સામાનિક વિગેરે કોડેગમે દેવોથી પરવરેલો, ઉત્તરાર્ધ સ્વર્ગનો સ્વામી પુષ્પકે નામના વિમાનમાં બેસી દક્ષિણ તરફના ઇશાનકંડપને રસ્તે પરિવાર સહિત આવ્યો. થોડીવારમાં અસંખ્ય દ્વીપસમુદ્રને ઉદ્ધાંધી નંદીશ્વર મહાદ્વીપે આવ્યો. ત્યાં ઇશાનકૂણના રતિકર પર્વત ઉપર પોતાના વિમાનને હેમંતકતુના દિવસની પેઠે સંક્ષિપ્ત કયું. પછી અનુક્રમે કાળક્ષેપ કર્યા વિના વિમાનને સંક્ષિપ્ત કરતો તે મેરુપર્વતની ઉપર શિષ્યની જેમ પ્રભુની પાસે આવ્યો. બીજા સનતકુમાર, બ્રહ્મા, શુક અને પ્રાણુત ઈંદ્રોએ પણ સુઘોષા ઘંટાને વગાડી નૈગમેધીએ યોધિત કરેલા દેવતાઓની સાથે, શકેંદ્રની જેમ ઉત્તરદિશાના માર્ગે નંદીશ્વરદ્વીપે આવી, અગ્નિકૂણના રતિકર પર્વત ઉપર પોતાના વિમાનને સંક્ષિપ્ત કર્યા અને ત્યાંથી તરત જ મેરુપર્વત ઉપર શકના ઉત્સંગમાં રહેલા ભગવંતની સમીપે આવી, ચંદ્રની પાસે નક્ષત્રની જેમ ઊભા રહ્યા. માહેંદ્ર, લાંતક, સહસ્રાર અને અચ્યુત ઈંદ્રો પણ મહાઘોષા ઘંટાવડે લઘુપરાક્રમ સેનાપતિએ યોધિત કરેલા દેવતાઓની સાથે ઇશાનઈંદ્રની જેમ દક્ષિણમાર્ગે નંદીશ્વર દ્વીપે આવ્યા અને ઇશાન દિશાના રતિકર પર્વત ઉપર પોતાના વિમાન સંક્ષેપી, પાંચલોકો જેમ આનંદ સહિત વનના ફલિત વૃક્ષ તરફ જાય તેમ મેરુપર્વતના શિખર ઉપર સ્વામીની પાસે આવ્યા.

તે જ વખતે દક્ષિણ શ્રેણીના આભૂષણરૂપ ચમરચંચા પુરીમાં સુધર્માસલાની અંદર બેઠેલા ચમરેંદ્રનું આસન કંપ્યું. તેણે અવધિજ્ઞાનવડે તીર્થંકરનો પવિત્ર જન્મ જાણી સાત આઠ પગલાં સન્મુખ ચાલી નમસ્કાર કર્યો. તેની આજ્ઞાથી તત્કાળ દ્રુમ નામના પાયદલ સેનાપતિએ સુસ્વરવાળી યોધસ્વરા ઘંટા વગાડી. તેનો સ્વર શાંત થતાં પૂર્વવત ઉદ્ઘોષણ કરવાથી, સાયંકાળે પક્ષીઓ જેમ વૃક્ષ પાસે આવે તેમ સર્વ દેવો ચમરેંદ્ર પાસે આવ્યા. ચમરેંદ્રની આજ્ઞાથી તેના આલિયોગિક દેવતાએ ક્ષણવારમાં અર્ધલાખ યોજન પ્રમાણુવાળું એક વિમાન વિકૃત કયું. પાંચસો યોજન ઊંચા ઈંદ્રધંબે શોભતું તે વિમાન કૂપસ્તંભ સહીત વહાણની જેવું શોભતું હતું. ચોસઠ હજાર સામાનિક દેવતા, તેત્રીશ ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવતા, ચાર લોકપાળ, પરિવાર સહિત પાંચ મહિષીઓ, ત્રણ પર્ષદા, સાત મોટી સેનાઓ, સાત સેનાપતિઓ, સામાનિકથી ચારગણા આત્મરક્ષકો અને બીજા અમુરકુમાર દેવ-દેવીની સાથે ચમરેંદ્ર તે વિમાનમાં આરૂઢ થઈને ક્ષણવારમાં નંદીશ્વર દ્વીપે પહોંચ્યો અને પોતાના રતિકર પર્વત ઉપર શકેની જેમ વિમાન સંક્ષેપ્યું. પછી પૂર્વસમુદ્રમાં ગંગાના પ્રવાહની જેમ વેગથી તે મેરુપર્વતના શિખર ઉપર પ્રભુના ચરણ સમીપે આવ્યો.

ઉત્તર શ્રેણીના આભૂષણરૂપ બલિચંચા નગરીમાં પોતાના આસનના કંપથી બલિ નામના ઈંદ્રે અહંતજન્મને અવધિજ્ઞાને જાણ્યો. તેની આજ્ઞાથી મહાદ્રુમ નામના પાયદલના સેનાપતિએ તત્કાળ મહાધસ્વરા ઘંટાને ત્રણ વાર વગાડી અને તેનો નાદ શાંત થતાં અસુરોના શ્રવણને અમૃતપ્રવાહ સમાન આઘોષણુત કરી. મેઘના શબ્દથી હંસો જેમ માનસરોવરમાં જાય તેમ તે આઘોષણુથી સર્વ અસુરો બલીંદ્રની પાસે આવ્યા. પૂર્વ સંખ્યા પ્રમાણુ પરિવારે સુકૃત અને સાઠ હજાર સામાનિક તથા તેથી ચારગુણા આત્મરક્ષક દેવતાની સાથે પૂર્વવત

વિમાનમાં બેસીને તે નહાશ્વર દ્વીપના રતિકર પર્વત ઉપર થઈ મેરુના મસ્તક ઉપર આવ્યો.

તે પછી નાગકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વાયુકુમાર, મેઘકુમાર, ઉદયિકુમાર, દ્વીપકુમાર અને દિશીકુમારના દક્ષિણ શ્રેણીમાં રહેલા ધરણેંદ્ર, હરી, વેણુદેવ, અગ્નિશિખ, વેલંબ, સુધોષ, જલકાંત, પૂર્ણ અને અમિત નામના ઇંદ્રો તથા ઉત્તર શ્રેણીના ભૂતાનંદ, હરિશિખ, વેણુદારી, અગ્નિમાણુવ, પ્રભંજન, મહાધોષ, જલપ્રભ, અગ્નિશિષ્ટ અને અણિતવાહન નામના ઇંદ્રોએ સર્વેએ આસનકંપથી અવાધસાને અહંતજન્મ જાણ્યો. ધરણાદિકની ઘંટા ભદ્રસેન નામના સેનાપતિએ અને ભૂતાનંદાદિની ઘંટા દક્ષ નામના સેનાપતિએ વગાડી, તેથી બંને શ્રેણીની મેઘસ્વરા, કૌંચસ્વરા, હંચસ્વરા, મંજુસ્વરા, નંદિસ્વરા, નંદિધોષા, સુસ્વરા, મધુસ્વરા અને મંજુધોષા નામની ઘંટાઓ વાગી; એટલે તે તે ભુવનપતિની બંને શ્રેણીના સર્વે દેવો ક્ષણવારમાં ઘોડાઓ જેમ પોતાના સ્થાનમાં આવે તેમ પોતપોતાના ઇંદ્રો પાસે આવ્યા. તેમની આજ્ઞાથી તેમના આભિયોગિક દેવતાઓએ રત્ન અને સુવર્ણથી વિચિત્ર, પચીસ હજાર યોજન વિસ્તારવાળાં વિમાન અને અદ્વીશેં યોજન ઊંચા ઇંદ્રધ્વજ વિકૃત કર્યાં. પ્રત્યેક ઇંદ્ર છ મહિષીઓ, છ હજાર સામાનિક દેવતાઓ, તેથી ચારગણા અંગરક્ષકો અને ચમર બલિની પેઠે બીજા ત્રાયસ્વિંશાદિક દેવોએ પરિવૃત્ત થઈ વિમાનમાં બેસી મેરુ ઉપર પ્રભુ સમીપે આવ્યા.

પિશાચ, ભૂત, ચક્ષ, રાક્ષસ, કિંનર, કિંપુરુષ, મહોરગ અને ગંધર્વોના અધિપતિ કાળ, સ્વરૂપ, પૂર્ણભદ્ર, ભીમ, કિંનર, સત્યપુરુષ, અતિકાય અને ગીતરતિ એ નામના દક્ષિણશ્રેણીમાં રહેલા અને ઉત્તરશ્રેણીમાં રહેલા મહાકાળ, પ્રતિરૂપ, માણિભદ્ર, મહાભીમ, કિંપુરુષ, મહાપુરુષ, મહાકાય અને ગીતયશા—એવા બંને શ્રેણીઓના પતિઓએ આસનકંપથી લગવાનના જન્મને જાણી પોતપોતાના સેનાપતિઓ પાસે પોતાની મંજુસ્વરા અને મંજુધોષા ઘંટાને અનુક્રમે વગડાવી. ઘંટાનાહ શાંત થયો એટલે સેનાપતિએ આઘોષણ કરી; તેથી પિશાચ વિગેરે નિકાયના વ્યંતરો પોતપોતાના ઇંદ્રો પાસે આવ્યા. તે ઇંદ્રો ત્રાયસ્વિંશ અને લોકપાળ વિનાના દેવતાઓથી વીંટાયેલા હતા; કારણ કે તેમને સૂર્યચંદ્રની જેમ ત્રાયસ્વિંશ તથા લોકપાળ નથી. તે દરેક ઇંદ્ર પોતાના ચાર હજાર સામાનિક દેવતાઓ અને સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવતાઓ સાથે આભિયોગિક દેવતાએ રચેલા વિમાનમાં બેસી મેરુ ઉપર પ્રભુની પાસે આવ્યા. તેવી જ રીતે દક્ષિણશ્રેણી અને ઉત્તરશ્રેણીમાં રહેલા અણુપન્નિકાદિક વાણુવ્યંતરોની આઠ નિકાયના સોળ ઇંદ્રો પણ પિશાચાદિ દેવેંદ્રની જેમ આસનકંપથી લગવાનના જન્મને જાણી મંજુસ્વરા અને મંજુધોષા નામની ઘંટાને પોતપોતાના સેનાપતિઓ પાસે વગડાવી અને ઘોષણા કરાવી, પોતપોતાના વ્યંતરો સહિત આભિયોગિક દેવતાઓએ વિકૃત કરેલા વિમાનમાં બેસી પૂર્વવત્ત પરિવાર સાથે લગવંત પાસે આવ્યા. અસંખ્યાતા ચંદ્ર અને સૂર્ય પોતપોતાના પરિવારને ગ્રહણ કરી, પુત્રો જેમ પિતા પાસે આવે તેમ જિનેશ્વર પાસે આવ્યા. સ્વતંત્ર એવા તે સર્વ ઇંદ્રો આવી રીતે પરતંત્રની જેમ સ્વામીનો જન્મોત્સવ કરવાની ઇચ્છાએ લક્ષિથી ત્યાં આવ્યા.

હવે અગિયારમા અને બારમા દેવલોકના અચ્યુત નામના ઇંદ્રે સ્નાત્ર કરવાના ઉપ-

કરણને માટે આભિષેકિક દેવતાઓને આજ્ઞા કરી. તેઓએ ઇશાનદિશામાં જઈ ઊંચે પ્રકારે સમુદ્રધાત કરી, સોનાના, રૂપાના, રત્નના, સુવર્ણના અને રૂપાના, સુવર્ણના અને રત્નના, રૂપાના અને રત્નના, સોનું, રૂપું અને રત્નના તથા માટીના-પ્રત્યેક જાતના એક હબ્બર ને આઠ આઠ કળશો બનાવ્યા. તે સાથે એટલી જ ઝારીઓ, દર્પણ, પાત્રો, પાત્રી, ડાબડા, રત્નના કરંડીયા અને પુષ્પોની અંગેરીઓ, એ સઘળું કાળદ્વેષ કર્યા સિવાય બાજુ કોશાગારથી લઈ આઠવા હોય તેમ વિકૃતિથી બનાવ્યા. અપ્રમાદી એવા તે દેવતાઓ કળશોને લઈ, જળહારિણી જેમ સરોવરે બંધ તેમ ક્ષીરસાગરે ગયા. ત્યાંથી બાજુ મંગળશબ્દ કરતા હોય તેવા યુદ્ધુદ્ધ શબ્દ કરનારા તે કુંભોથી મેઘની જેમ તેમણે ક્ષીરોદક અહણુ કયું, તથા પુંડરીક, પદ્મ, કુમ્બુદ, ઉત્પલ, સહસ્રપત્ર અને શતપત્ર જાતનાં કમળો પણ લીધા. ત્યાંથી પુષ્કરવર સમુદ્રે આવી, યાત્રાગુઓ જેમ દ્વીપમાંથી જળ અહણુ કરે તેમ, જળ અને અનેક પ્રકારના પુષ્કરાદિક અહણુ કર્યાં. ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રમાં રહેલા માગધાદિ તીર્થનું જળ વિગેરે લીધું અને તપેલા પથિકોની જેમ ગંગાદિક નદીઓમાંથી તથા પદ્માદિક દ્રહોમાંથી માટી, જળ અને કમળ અહણુ કર્યાં. સઘળા કુળપર્વતોથી, સઘળા વૈતાલોથી, સર્વ વિજ્યોમાંથી, સર્વ વક્ષાશ પર્વતોથી, દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રોમાંથી, સુમેરુના પરિધિ ભાગમાં રહેલા ભદ્રશાળ, નંદન, સૌમનસ અને પાંડુક વનોથી તેમજ મલય, દર્દુરાદિ પર્વતોથી શ્રેષ્ઠ શ્રેષ્ઠ ઔષધિ, ગંધ, પુષ્પ અને સિદ્ધાર્થાદિ અહણુ કર્યાં. વૈદો જેમ ઔષધો એકઠા કરે અને ગાંધિકો જેમ ગાંધીઆણુ એકઠા કરે તેમ સર્વ દ્રવ્યને દેવતાઓએ એકઠા કર્યાં. આદરપૂર્વક તે સર્વ અહણુ કરી બાજુ અચ્યુતેંદ્રના મનની સાથે સ્પર્ધા કરતા હોય તેવા વેગથી તેઓ સ્વામીની પાસે આવ્યા.

પછી અચ્યુતેંદ્રે દશ હબ્બર સામાનિક દેવતાઓ, તેત્રીશ ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવો, ચાર લોકપાળો, ત્રણ પર્ષદાના દેવો, સાત સૈન્ય, તેના સાત સેનાપતિઓ અને ચાલીશ હબ્બર આત્મરક્ષક દેવોની સાથે પરિવૃત્ત થઈ ઉત્તરાસંગ કરી પ્રભુની પાસે આવી પુષ્પાંજલિ મૂકી, અંદનથી અર્ચિત કરેલા અને પ્રકુલિત કમળોમાંથી આચ્છાદિત મુખવાળા એક હબ્બર ને આઠ કુંભોને દેવતાઓની સાથે અહણુ કર્યાં. પછી ભક્તિના ઉત્કર્ષથી પોતાની જેમ નમાવેલા મુખવાળા તે કુંભોને પ્રભુના મસ્તક ઉપર નામવા માંડ્યા. તે જળ પવિત્ર હતું છતાં પણ સુવર્ણના અલંકારમાં જેમ મણિ વધારે પ્રકાશે છે તેમ પ્રભુના સંગથી અતિ પવિત્ર થયું. જળની ધારના અવાજથી કળશો શબ્દાયમાન થતા હતા, તેથી બાજુ પ્રભુના સ્નાનવિધિમાં મંત્રનો પાઠ કરતા હોય તેવા તે શોભતા હતા. કુંભમાંથી પડતો, જળનો મોટો પ્રવાહ પ્રભુની લાવણ્યસરિતાના વેણીસંગમને પામતો હતો. પ્રભુના સુવર્ણ જેવા ગૌર અંગમાં પ્રસરતું તે પય, સુવર્ણમય હૈમવંત પર્વતના કમળખંડમાં પ્રસરતા ગંગાના જળની જેવું શોભતું હતું. સર્વાંગે પ્રસરતા તે નિર્મળ અને અતિ મનોહર જળવડે પ્રભુ બાજુ વસ્ત્ર સહિત હોય તેવા જણાતા હતા. ત્યાં ભક્તિના ભારથી આકુળ થયેલા કોઈ દેવતાઓ સ્નાન કરાવતા એવા ઇંદ્ર અને દેવતાઓની પાસેથી પૂર્ણકુંભોને ખેંચી લેતા હતા. તે વખતે કોઈ પ્રભુને છત્ર ધરતા હતા, કોઈ ચામર વીંજતા હતા, કોઈ ધૂપદાન લઈને ઊભા હતા, કોઈ પુષ્પ અને ગંધને ધારણ કરતા હતા, કોઈ સ્નાત્રવિધિ લખુતા હતા, કોઈ જ્ય જ્ય શબ્દ કરતા હતા, કોઈ હાથમાં દંડ લઈને ઢુંઢુલિ વગાડતા હતા, કોઈ ગાલ અને મુખને કુલાવી

શબ્દને દીર્ઘ શબ્દે કરી પૂરતા હતા, કોઈ કાંસી તાલ વગાડતા હતા, કોઈ અખંડિત રત્નદંડોથી ઝાલરને વગાડતા હતા, કોઈ ડમરુ વગાડતા હતા, કોઈ ડિંડિમને તાડન કરતા હતા, કોઈ નર્તકીની જેમ તાલલયને અનુસરી ઊંચા પ્રકારનું નૃત્ય કરતા; કોઈ વિટ અને ચેટની જેમ હાસ્ય કરવાને માટે વિચિત્ર રીતે કુદતા હતા, કોઈ પ્રબંધ કરવા વિગેરેથી ગવૈયાની જેમ ગાયન કરતા હતા, કોઈ ગોવાળાની જેમ ગળાથી ઉછૂંખલ સ્વરે ગાયન કરતા હતા, કોઈ બત્રીશ પાત્રોથી નાટકના અભિનય બતાવતા હતા, કોઈ પડતા હતા, કોઈ ઠેકતા હતા, કોઈ રત્નોને વર્ષાવતા હતા, કોઈ સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરતા હતા, કોઈ આભૂષણોને વર્ષાવતા હતા, કોઈ ચૂર્ણવૃષ્ટિ કરતા હતા, કોઈ માળાપુષ્પ અને ફળને વરસાવતા હતા, કોઈ ચતુરાઈથી ચાલતા હતા, કોઈ સિંહનાદ કરતા હતા, કોઈ અશ્વની જેમ હલ્હુહલ્હાટ કરતા હતા, કોઈ હસ્તીની જેમ ગર્જના કરતા હતા, કોઈ રણધોષ કરતા હતા, કોઈ ત્રણે નાદને કરતા હતા, કોઈ પગના પ્રહારથી મંદરાચલને હલાવતા હતા, કોઈ ચપેટાવડે પૃથ્વીને ચૂર્ણ કરતા હતા, કોઈ ઘણા આનંદથી વારંવાર કોલાહલ કરતા હતા, કોઈ મંડળીરૂપ થઈ ફરતા ફરતા રાસડા લેતા હતા, કોઈ કૃત્રિમ રીતે બળી જતા હતા, કોઈ કૌતુકથી અવાજ કરતા હતા, કોઈ ઉલટ રીતે મેઘગર્જના કરતા હતા અને કોઈ વીજળીની જેમ પ્રકાશતા હતા એવી રીતે દેવતાઓ આનંદથી વિચિત્ર વિચિત્ર ચેષ્ટા કરતા હતા. તે અવસરે અચ્યુતેંદ્રે લગવાનને હર્ષથી અલિષેક કર્યો. પછી નિષ્કપટ ભક્તિવાળા તે ઈંદ્રે મસ્તક ઉપર મુગટ સમાન અંજલિ રચી ઊંચે સ્વરે જ્ય જ્ય શબ્દ કર્યો અને ચતુર સંવાહકની જેમ સુખસ્પર્શ હાથવડે દેવદ્રવ્ય વસ્ત્રથી તેણે પ્રભુના શરીરને માર્જન કર્યું. નટ જેમ નાટ્ય કરે તેમ ત્રણ જગતના સ્વામીની પાસે આનંદથી નૃત્ય કરતા દેવતાઓની સાથે તેણે પણ અભિનય કર્યો. તે આરણ્યચ્યુત કદપના ઈંદ્રે પછી ગોશીર્ષચંદનના રસવડે પ્રભુને વિલેપન કર્યું; દિવ્ય અને ભૂમિના ઉત્પન્ન થયેલાં પુષ્પોથી અર્ચા કરી તેમની પાસે કુંભ, ભદ્રાસન, દર્પણ, શ્રીવત્સ, સ્વસ્તિક, નંદાવર્ત, વર્દમાન અને મત્સ્યયુગ-એ અષ્ટમંગલિક રૂપાના સ્વચ્છ અને અખંડિત અક્ષતવડે આલેખ્યા અને સંધ્યાઅભ્રની કર્ણિકાની જેવા પંચવર્ણી પુષ્પના જનુપ્રમાણ સમૂહને પ્રભુની પાસે મૂક્યો. ધૂમાડાની વર્તિઓથી જાણે સ્વર્ગને તોરણવાળું કરતા હોય તેમ ધૂપના અગ્નિને તેણે ધૂપિત કર્યો. તે ધૂપ જાંચો કરતી વખતે દેવતાઓ વાજિંત્ર વગાડવા લાગ્યા, તેથી દીર્ઘસ્વરવાળી મહાધોષા ઘંટાને પણ જાણે સંક્ષિપ્ત કરી દીધી હોય તેમ તેઓ શોભવા લાગ્યા. પછી જ્યોતિમંડળની લક્ષ્મીને અનુસરનારું અને ઊંચા શિખામંડળવાળું આરાત્રિક ઉતારી, સાત-આઠ પગલાં પાછા ચાલી, પ્રણામ કરી રામાચિત થયેલા અચ્યુતેંદ્રે આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

“હે પ્રભુ! જાતિવંત સુવર્ણના છેદના જેવી છબીથી આકાશના ભાગને આચ્છાદન કરનાર અને પ્રક્ષાલન વિના પવિત્ર એવી તમારી કાયા કેને આક્ષેપ ન કરે ? સુગંધી વિલેપન કર્યા સિવાય પણ નિત્ય સુગંધી એવા તમારા અંગમાં મંદારની માળાની જેમ દેવતાઓની સ્ત્રીઓનાં નેત્રો ભ્રમરપણાને પામે છે. હે નાથ ! દિવ્ય અમૃતરસાસ્વાદના પોષણથી જાણે હણાઈ ગયા હોય તેવા રોગરૂપી સર્પના સમૂહો તમારા અંગમાં પ્રવેશ કરી શકતા નથી. દર્પણના તળમાં લીન થયેલા પ્રતિબિંબના જેવા તમારા શરીરમાં

ઝરતા પક્ષીનાના લીનપણુની કથા પણ કેમ સંભવે ? હે વીતરાગ ! તમારું અંતઃકરણ માત્ર રાગ રહિત છે એમ નથી, પણ તમારા શરીરમાં રુધિર પણ દૂધની ધારા જેવું પ્રવેત છે. તમારામાં બીબું પણ જગત્થી વિલક્ષણ છે એમ અમે કહી શકીએ છીએ, કારણ કે તમારું માંસ પણ નહીં બગડેલું, અખીભક્ત અને શુભ્ર છે. જળ તથા સ્થળમાં ઉત્પન્ન થયેલી પુષ્પોની માળાને છોડીને ભ્રમરાઓ તમારા નિઃશ્વાસની સુગંધને અનુસરે છે. તમારી સંસારસ્થિતિ પણ લોકોત્તર ચમત્કાર કરનારી છે, કારણ કે તમારા આહાર અને નિહાર પણ ચર્મચક્ષુગોચર થતા નથી.”

એવી રીતે તેમની અતિશયગર્ભિત સ્તુતિ કરી, જરા પાછા ચાલી, અંજલિ બેડી પ્રભુની લકિતને લજનારા તે ઈંદ્ર સુશ્રૂષા કરવામાં તત્પર થઈ રહ્યા; એટલે બીબા બાસક ઈંદ્રોએ પરિવાર સહિત અનુક્રમે અચ્યુત ઈંદ્રની જેમ પ્રભુને અભિષેક કર્યો. અભિષેકને અંતે સ્તુતિ-નમસ્કાર કરી, જરા પાછા ફરી, અંજલિ બેડી દાસની જેમ તત્પર થઈ તેઓ પ્રભુની ઉપાસના કરવા લાગ્યા.

પછી સૌધર્મકલ્પના ઈન્દ્રની જેમ ઇશાનકલ્પના ઈન્દ્રે અતિભકિતથી પોતાના દેહના પાંચ રૂપ કર્યા અને અદ્વૈત્યંદ્રના જેવી આકૃતિવાળી અતિપાંડુકબલા નામની શિલા ઉપર ઇશાનકલ્પની જેમ એકરૂપે સિંહાસન ઉપર બેઠા. જિનભકિતમાં પ્રયત્નવાન એવા તેણે એક રથથી બીબા રથની જેમ શકેન્દ્રના ઉત્સંગથી પોતાના ઉત્સંગમાં પ્રભુને આરોપણ કર્યા. એક રૂપે પ્રભુના મસ્તક ઉપર છત્ર ધર્યું, બે રૂપે પ્રભુની બને પડખે બે ચામર ધારણ કર્યા અને પાંચમા રૂપે ત્રિશૂળને હાથમાં રાખી જગત્પતિની પાસે તે બિલાં રહ્યા. તે વખતે પ્રતિહારની જેમ ઉદાર આકારવડે તે મનોહર લાગતા હતા. પછી સૌધર્મકલ્પના ઈન્દ્રે પોતાના અભિયોગિક દેવતાની પાસે તત્કાળ અભિષેકનાં ઉપકરણો મંગાવ્યાં અને ભગવાનની ચારે દિશાએ બાણે બીબા સ્ફટિકમણિના પર્વતો હોય તેવા સ્ફટિકમય ચાર વૃષભનાં રૂપ પોતે વિકુર્યાં. એ ચાર વૃષભના આઠ શૃંગથી જળની ચંદ્રનાં કિરણોનાં જેવી ઉજ્જવળ આઠ ધારા ઉત્પન્ન થઈ; તે અદ્વૈતથી જ નદીઓની જેમ એકઠી મળીને સમુદ્રની જેમ જગત્પતિના મસ્તક ઉપર પડવા લાગી. તેણે એમ બુદ્ધી જ રીતે પ્રભુને અભિષેક કર્યો, કારણ કે શકિતવંત પુરુષો કવિઓની જેમ અન્ય અન્ય પ્રકારની રચનાથી પોતાના આત્માને જણાવે છે. અચ્યુતેન્દ્રની જેમ તેણે માર્જન, વિલેપન, પૂજા, અષ્ટ-મંગલિકતું આલેખન અને આરાત્રિક એ સર્વ કાર્ય વિધિયુક્ત કર્યાં. પછી શકસ્તવથી જગત્પતિને વંદના-નમસ્કાર કરી હર્ષથી ગદ્ગદ્ સ્વરે આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી—

“હે ત્રણ ભુવનના અધિપતિ ! વિસ્વૈકવ-સદા ! પુણ્યલતાને ઉત્પન્ન કરવામાં નવીન મેઘ સમાન એવા હે જગત્પ્રભુ ! તમે જ્ય પામેા. હે સ્વામિન્ ! પર્વતમાંથી જેમ સરિતાનો ઓધ ઉતરે તેમ આ જગતને પ્રસન્ન કરવાને તમે વિજય નામના વિમાનથી ઉતરેલા છો. હે ભગવાન્ ! મોક્ષરૂપી વૃક્ષનાં બાણે બીબા હોય તેવાં ઉજ્જવળ ત્રણ જ્ઞાન, જળમાં શીતળતાની જેમ તમારે જન્મથી જ સિદ્ધ છે, હે ત્રિભુવનાધીશ ! દર્પણની સામે

પ્રતિબિંબની જેમ જેઓ તમને હૃદયમાં ધારણુ કરે છે તેઓની સન્મુખ હૃદયમાં સર્વ પ્રકારની લક્ષ્મી રહે છે. ઉત્કટ એવા કર્મરૂપી રોગથી પીડાતા પ્રાણીઓના રોગનો પ્રતિકાર કરનારા એક વૈદ્યરૂપ તમે તેમના ભાગ્યોદયે ઉત્પન્ન થયેલા છો. હે સ્વામિન્ ! મારવાડના પાંચની જેમ તમારા દર્શનરૂપી અમૃતના શ્રેષ્ઠ સ્વાદથી અમે જરા પણ તૃપ્તિ પામતા નથી. હે પ્રભુ ! સારથિવડે રથની જેમ અને કર્ણધારવડે નાવની જેમ નાયકરૂપ તમે ઉત્પન્ન થવાથી આ જગતના લોકો સન્માર્ગે પ્રવર્તો. હે ભગવાન્ ! તમારા ચરણકમળની સેવાની પ્રાપ્તિથી અમારું ઐશ્વર્ય હમણાં કૃતાર્થ થયેલું છે.”

એવી રીતે એક સો આઠ શ્લોકવડે સ્તુતિ કરી ઈન્દ્રે પ્રથમની જેમ પોતાના પાંચ રૂપ વિકૃત કર્યાં. એક રૂપે પ્રભુને હાથમાં ગ્રહણુ કર્યાં, એક રૂપે પ્રભુના મસ્તક ઉપર છત્ર ધર્યું, બે રૂપે બે આમર ધર્યાં અને એક રૂપે હાથમાં વજ્ર લઈ પ્રભુની આગળ પૂર્વવત્ ઊભા રહ્યાં. પછી પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે યથાયોગ્ય પરિવાર સહિત નમ્રાત્મા તે વિનીતા નગરીમાં જિતશત્રુ રાજાને ઘેર આવ્યા. ત્યાં પ્રથમ મૂકેલા તીર્થંકરના પ્રતિબિંબને સંવૃત કરી વિજયાદેવીની પડખે તીર્થંકરને આરોપણુ કર્યાં. પ્રભુને ઓશીકે સૂર્યચંદ્રના જેવું કુંડળનું યુગલ તથા કોમળ અને શીતળ એવું દેવદૂધ વસ્ત્ર મૂક્યું. આકાશમાંથી ઉતરતા સૂર્યના જેવું સુવર્ણના પ્રકારે શણુગારેલું શ્રીદામગંડક^૧ પ્રભુની ઉપર ઉદ્ભેદમાં ખાંધ્યું. પ્રભુની દષ્ટિના વિનોદને માટે મણિરતન સહિત હાર અને મનોહર અર્હંહાર ઈન્દ્રે ત્યાં લટકાવ્યા. પછી ચંદ્ર જેમ કુમુદિનીની અને સૂર્ય જેમ પન્નિનીની નિદ્રા હરે તેમ ઈન્દ્રે વિજયાદેવીને આપેલી અવસ્થાપિની નિદ્રા હરણુ કરી. ઈન્દ્રે આદેશ કરેલા કુબેરની આજ્ઞાથી જાંભક જાતિના દેવતાઓએ જિતશત્રુ રાજાના ગૃહમાં તે વખતે સુવર્ણ, હિરણ્ય અને રત્નોની ભુદ્ધી ભુદ્ધી બત્રીશ કોટી સંખ્યાપ્રમાણુ વૃષ્ટિ કરી અને બત્રીશ નંદલદ્રાસનની^૨ વૃષ્ટિ કરી. મણ્યંગ કંદપવૃક્ષોની જેમ તેમણે આભૂષણુની વૃષ્ટિ કરી, અનગ્ન કંદપવૃક્ષોની જેમ વસ્ત્રની વૃષ્ટિ કરી અને ભદ્રશાલાદિક વનમાંથી ચુંટી લાવેલાની જેમ ચોતરફ પત્રવૃષ્ટિ, પુષ્પવૃષ્ટિ અને ફળવૃષ્ટિ કરી. ચિત્રાંગ નામના કંદપવૃક્ષની જેમ તેઓએ વિચિત્ર વર્ણનાં પુષ્પોની માળાની વૃષ્ટિ કરી, ઐલાદિક ચૂર્ણને ઉડાડનારા દક્ષિણ પવનની જેમ ગંધવૃષ્ટિ અને પવિત્ર એવી ચૂર્ણવૃષ્ટિ કરી અને પુષ્પકરાવર્ત^૩ મેઘ જેમ જળધારાની વૃષ્ટિ કરે તેમ અતિ ઉદાર વસુધારાની વૃષ્ટિ કરી. પછી શકની આજ્ઞાથી તેના આલિયોગિક દેવતાઓએ આ પ્રમાણે ઉદ્દઘોષણુ કરી—“ હે વૈમાનિક, ભુવનપતિ, જયોતિષક અને વ્યંતર દેવતાઓ ! તમે સાવધાન થઈને સાંભળો. જે અર્હંત અને તેમની માતાનું અશુભ ચિંતવશે તેનું મસ્તક અર્જકવૃક્ષની મંજરીની જેમ સાત પ્રકારે ભેદ પામશે.”

અહીં મેરુપર્વત ઉપરથી ઈન્દ્રાદિક સહિત સર્વે દેવતાઓ આનંદથી પ્રકુલિત થઈ નંદી-શ્વર દ્વીપે ગયા. સૌધર્મેન્દ્ર પણ ભગવાંતને નમસ્કાર કરી જિતશત્રુ રાજાના ગૃહમાંથી નીકળી તરકાળ ત્યાં પહોંચ્યા. તેણે દક્ષિણ અંજનાદ્રિના શાશ્વત ચૈત્યમાં શાશ્વત અર્હંતોની પ્રતિમા પાસે અષ્ટાન્હકા ઉત્સવ કર્યો અને તેના ચાર લોકપાલોએ તેની ફરતા ચાર દધિ-મુખ પર્વતો પરનાં ચૈત્યોમાં હર્ષ સહિત ઉત્સવ કર્યો. ઉત્તરના અંજનાદ્રિ ઉપરના શાશ્વત

૧ કૃલની માળાઓનો દડો (ગુચ્છો)

ચૈત્યમાં ઈશાનેદ્રે શાશ્વત જ્ઞાનપ્રતિમાનો અષ્ટાન્હિકા ઉત્સવ કર્યો અને તેના ચાર લોકપાલોએ પૂર્વની જેમ તેની ફરતા ચાર દધિમુખ પર્વતો ઉપર ઋષભાદિ પ્રતિમાનો ઉત્સવ કર્યો. ચમરેદ્રે પૂર્વ અંજનાદ્રિમાં અને બલીદ્રે પશ્ચિમ અંજનાચલમાં અષ્ટાન્હિકા ઉત્સવ કર્યો. અને તેઓના લોકપાલોએ તે તે પર્વતની આસપાસના ચાર ચાર દધિમુખ પર્વત ઉપરની પ્રતિમાનો ઉત્સવ કર્યો. પછી સંકેતસ્થાનની જેમ તે દ્વીપમાંથી સર્વ સુશસુરો પોતાને કૃતકૃત્ય માનતા પોતાને સ્થાનકે ગયા.

તે જ રાત્રીએ પ્રભુના જન્મ પછી થોડીવારે વૈજયંતીએ પણ ગંગા જેમ સુવર્ણ કમલને પ્રસવે તેમ એક પુત્રને સુખેથી પ્રસવ્યો. પત્ની અને વધુ એવા વિજયા ને વૈજયંતીના પરિવારે પુત્રોત્પત્તિની વધામણીથી જિતરાત્રુ રાજને વધાવ્યા. તે વાર્તા સાંભળી સંતુષ્ટ થયેલા રાજાએ તેઓને એવું પારિતોષિક આપ્યું કે જેથી તેમના કુળમાં પણ લક્ષ્મી કામધેનુની જેમ અવિચ્છિન્ન ધર્મ, ધનના આગમનથી સિંધુનદીની જેમ અને પૃથ્વીમાંથી સમુદ્રની જેમ તે વખતે પૃથ્વીપતિ રાજા શરીરે પ્રકુલિલત થયો. તે સમયે રાજાને પૃથ્વી ઉચ્છ્વાસ, આકાશની સાથે પ્રસન્નતા અને પવનની સાથે તૃપ્તિપણું પ્રાપ્ત થયાં. તેમણે તત્કાળ કારાગૃહમાંથી રાત્રીએને પણ અંધનમુક્ત કર્યાં, જેથી અંધન ક્રૂત હસ્તી વિગેરેને જ રહ્યું. ઈંદ્ર જેમ શાશ્વત અહંતાની પૂજા કરે તેમ રાજાએ ચૈત્યોમાં જ્ઞાનબિંબની અદ્ભુત પૂજા કરી. ચાચકોને પોતાના કે પારકાની અપેક્ષા નહીં રાખતાં ધનથી પ્રસન્ન કર્યાં, કારણ કે ઉદ્યત થયેલા મેઘની વૃષ્ટિ સર્વને સાધારણ હોય છે. ખીલેથી છૂટેલા વાછરકાની જેમ ઉલળતા છાત્રોની સાથે ઉપાધ્યાયો (મહેતાજીઓ) સુતમાતૃકાને પાઠ કરાવતા ત્યાં આવ્યા, કોઈ ઠેકાણે પ્રાણીઓનો વેદોદિત મંત્રનો મોટો ધ્વનિ થવા લાગ્યો; કોઈ ઠેકાણે લગ્ન વિગેરેના વિચારથી સારવાળી મુહૂર્તસંબંધી ઉક્તિઓ થવા લાગી; કોઈ ઠેકાણે કુલીન કાંતાઓ ટોળે મળી હર્ષકારી ધ્વનિથી ગીત ગાવા લાગી; કોઈ ઠેકાણે વારાંગનાઓનો મંગલિક ગીતધ્વનિ થવા લાગ્યો; કોઈ ઠેકાણે અંદીલોકોનો કલ્યાણકલ્પના તુલ્ય મોટો કોલાહલ થવા લાગ્યો, કોઈ ઠેકાણે ચારણોથી સુંદર દ્વિપથક આશિષો સંભળાવા લાગી; કોઈ ઠેકાણે ચેટક લોકો હર્ષથી જાંચે સ્વરે ઘોલવા લાગ્યા અને કોઈ ઠેકાણે ચાચકોને ઘોલાવવાથી ઉત્કટ થયેલા છડીદાર લોકોનો કોલાહલ થવા લાગ્યો. આવી રીતે વર્ષાઋતુના મેઘથી સંકુલ થયેલા આકાશમાં ગર્જનાની પેઠે રાજગૃહના આંગણમાં એવા શબ્દ વિસ્તાર પામી રહ્યા.

કોઈ ઠેકાણે નગરજનો કુંકુમાદિકવડે વિલેપન કરવા લાગ્યા, કોઈ હીરવાણી વસ્ત્ર પહેરવા લાગ્યા અને કોઈ દિવ્ય માળાઓના આભૂષણોથી અલંકૃત થવા લાગ્યા. વળી કોઈ ઠેકાણે કર્પૂરમિશ્ર તાંબૂલથી પ્રસન્નતા થતી હતી, કોઈ ઠેકાણે ધરના આંગણમાં કુંકુમથી સિંચન થતું હતું; કોઈ ઠેકાણે કુવલયના જેવા મૌકિતકથી સાથીઆ રચાતા હતા, કોઈ ઠેકાણે નવીન કદલીસ્તંભથી તોરણો અંધાતાં હતાં અને કોઈ ઠેકાણે તોરણની બંને તરફ સુવર્ણકુલો આરોપણ થતા હતા. તે અવસરે બધે સાક્ષાત્ ઋતુની લક્ષ્મી હોય તેવી પુષ્પગર્ભિત કેશપાશવાળી, પુષ્પોળી માળાથી મસ્તકભાગને વેષ્ટન કરનારી અને કંઠમાં લટકતી માળાવાળી નગરની ગંધર્વસુંદરીઓ દેવતાની સ્ત્રીઓની જેમ ગીતતાલયુક્ત મનો-

૧ એક ભતના ભદ્રાસન (સિંહાસન)

હર ગાયન કરવા લાગી. રત્નનાં કર્ણાભરણુ, પદક, બાબુમંથ, કંકણ અને નૂપુરથી જાણે રત્નાદ્રિની દેવીઓ હોય એવી તેઓ શોભતી હતી અને જાણે કલ્પવૃક્ષની લતા હોય તેમ તેઓ બને તરફ લટકતા અલાયમાન છેડાવાળા ઉત્તરીય વસ્ત્રોથી શ્રેણીબદ્ધ પરિકરવાળી જણાતી હતી. તે વખતે નગરની કુળવાન સ્ત્રીઓ પણ પવિત્ર દૂર્વા સહિત પૂર્ણપાત્રોને હાથમાં ધારણ કરી ત્યાં આવવા લાગી. તેઓએ કસુંબાનાં ઉત્તરીય વસ્ત્રોથી સુંદર પુરખા ધારણ કર્યા હતા, તેથી તેઓ સંધ્યાનાં વાદળાંથી આશ્ચર્યહિત થયેલી પૂર્વદિશાના મુખની લક્ષ્મીને હરતી હતી. કુંકુમના અંગરાગથી શરીરશોભાને અધિક કરનારી તેઓ વિકસ્વર કમળબનના પરાગથી જેમ નદીઓ શોભે તેમ શોભતી હતી, પોતાના મુખ અને લોચન નીચાં કર્યા હતાં, તેથી જાણે તેઓ ધ્યાનમિતિ શોધતી હોય તેવી જણાતી હતી અને નિર્મળ વસ્ત્રથી જાણે નિર્મળ શીલવાળી હોય તેવી તેઓ જણાતી હતી.

કેટલાએક સામંતો અક્ષતની જેમ સુંદર મોતીથી પાત્રને પૂરી રાજના મંગળિકને માટે રાજની પાસે લાવવા લાગ્યા. મહાદ્વિક દેવતાઓ જેમ ઈંદ્રની પાસે આવે તેમ પરમ ઋદ્ધિવાળા કેટલાક સામંત રાજાઓ રત્નાભૂષણના સમૂહ લઈને જિતશત્રુ રાજની પાસે આવ્યા; કેટલાએક જાણે કહલીસૂત્રથી અથવા ણિસસૂત્રથી વણ્યાં હોય તેવાં મોટા મૂલ્યવાળા દુકુલ વસ્ત્રો લાવ્યા, કેટલાએકે જૂંલક દેવતાઓએ વરસાવેલી વસુધારાની જેવો સુવર્ણરાશિ મહારાજને ભેટ કર્યો; કોઈએ દિગ્ગજોના જાણે સુવરાજ હોય તેવા શૌર્યવાળા અને ઉન્મત્ત હાથીઓ ભેટ કર્યા અને કોઈ ઉચ્ચૈઃશ્રવાના જાણે બંધુ હોય તેમજ સૂર્યાધના જાણે અનુજ હોય તેવા ઉત્તમ ઘોડાઓ લાવી અર્પણ કરવા લાગ્યા. હૃષીથી હૃદયની જેમ રાજાનું ગૃહાંગણ અનેક રાજાઓએ ભેટ કરેલા વાહનોથી વિશાળ હતું તો પણ સાંકડું થઈ ગયું. રાજાએ સર્વની પ્રીતિને માટે સઘળી ભેટ શ્રદ્ધ કરી; નહીં તો દેવના દેવ જેના પુત્ર છે તેને શું ન્યૂન હતું ?

રાજના આદેશથી નગરમાં સ્થાને સ્થાને દેવતાનાં જાણે વિમાન હોય તેવા મોટા મંચકો રચવામાં આવ્યા. દરેક હવેલી અને દરેક ઘરમાં, કૌતુકથી જ્યોતિષક દેવો આવીને રહ્યા હોય તેવાં રત્નપાત્ર સમાન તોરણો ખાંધ્યા અને દરેક માર્ગમાં ભૂમિનું મંગળસૂચક વિલેપનહોય તેમ રાજની શાંતિને માટે કેશરના જળથી છંટકાવ કરવામાં આવ્યો. નગરલોકો ઠેકાણે ઠેકાણે નાટક, સંગીત અને વાજિત્રોના નાદ કરવા લાગ્યા. રાજાએ દશ દિવસ સુધી તે નગરીને શુદ્ધ(જગાત) તેમજ દાંડ રહિત, સુલટોના પ્રવેશ વિનાની, કર વિનાની અને મહોતસવમય કરી દીધી.

પછી તે મહારાજાએ શુભ દિવસે પુત્ર અને ભત્રીજાનો નામકરણોત્સવ કરવાને પોતાના સેવકોને આજ્ઞા કરી. તેઓએ ગાઠ અને અનેક પુટવાળાં વસ્ત્રોથી, જાણે રાજની આજ્ઞાના ભયથી સૂર્યનાં કિરણ પ્રવેશ ન કરી શકે તેવો એક મંડપ બનાવ્યો. તેના દરેકે સ્તંભની સમીપે અનેક કહલીસ્તંભો શોભતા હતા, તે જાણે પુષ્પની કળીઓથી આકાશમાં પદ્મખંડને વિસ્તારતા હોય તેવા જણાતા હતા. જાણે રક્ત થયેલી મધુકરી હોય તેવી લક્ષ્મીએ નિરંતર આશ્રિત કરેલા પુષ્પગૃહો ત્યાં વિચિત્ર પુષ્પોથી રચવામાં આવ્યા હતા. હંસરોમથી અંચિત થયેલાં અને રૂએ ભરેલાં કાષ્ઠમય આસનોથી તે મંડપ નક્ષત્રોવડે આકાશની જેમ

સનાથ થયેલો હતો. એ રીતે ઈંદ્રનું વિમાન જેમ આલિયોગિક દેવતાઓ રચે તેમ રાજાને મંડપ તત્કાળ સેવકોએ તૈયાર કર્યો. પછી મંગળદ્રવ્ય હાથમાં રાખી હર્ષ સહિત ત્યાં આવનારા સ્ત્રી-પુરુષોને છડીદારે યથાયોગ્ય સ્થાને બેસાર્યા અને અધિકારીઓએ કુંકુમના અંગરાગથી, તાંબૂલથી અને કુસુમોથી પોતાના બંધુની જેમ તેમની ગૌરવતા કરી. તે પ્રસંગે ઉત્તમ એવાં મંગળ વાજિંત્રો મધુર સ્વરથી વાગવા લાગ્યાં, કુલીન કાંતાઓ મંગલિક ગીતો ગાવા લાગી, બ્રાહ્મણો પવિત્ર મંત્રોના ઉદ્ગાર કરવા લાગ્યા અને ગંધર્વોએ વર્તમાનાદિક ગાયનને આરંભ કર્યો. ચારણભાટોએ તાલ વિના જ જ્યજ્યકાર શબ્દ કર્યો. તેમના ઉદાર પ્રતિધ્વનિથી જાણે તે મંડપ યોદ્ધો હોય તેવું જણાવા લાગ્યું. ગર્ભમાં રહેલા એ બાળકની માતા મારાથી પાસા રમવામાં જીતી ચકાણા નહીં, એ હકીકત યાદ કરીને રાજાએ પોતાના પુત્રનું 'અજિત' એવું અને બ્રાતાના પુત્રનું 'સગર' એવું પવિત્ર નામ રાખ્યું. સેંકડો ઉત્કૃષ્ટ લક્ષણોથી એ બાળા, પૃથ્વીને ઉદાર કરવાની સહનશીલતાવાળા અને જાણે પોતાની બે ભુમ હોય તેવા તે બંને કુમારોને જોતાં તે રાજા જાણે અમૃતમાં મગ્ન થયા હોય તેમ અખંડ સુખને પામ્યા.

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये द्वितीये पर्वणि
श्री अजितस्वामितीर्थकरसगरचक्रधरजन्मवर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ॥२॥

સર્ગ ૩ જો.

ઈંદ્રે આજ્ઞા કરેલી પાંચ ધાત્રીઓ અજિતપ્રભુનું અને રાજાએ આજ્ઞા કરેલી ધાત્રીઓ સગરકુમારનું પાલન કરવા લાગી. પોતાના હસ્તકમળના અંગૂઠામાં ઈંદ્રે સંક્રમાવેલા અમૃતનું અજિતસ્વામી પાન કરતા હતા; કારણ કે તીર્થંકરો સ્તનપાન કરનાર હોતા નથી. ઉદ્યાનવૃક્ષ જેમ નીકના જળનું પાન કરે તેમ સગરકુમાર ધાત્રીનું અનિહિત સ્તનપાન કરતા હતા. વૃક્ષની બે શાખાની જેમ અને હાથીના બેઠાંતની જેમ એ બંને રાજકુમારો દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. પર્વત ઉપર જેમ સિંહના બાળકો ચડે તેમ તે બંને રાજકુમારો અનુક્રમે રાજાના ઉત્સંગમાં ચડવા લાગ્યા. તેમના મુગ્ધ હાસ્યોથી માતાપિતા ખુશી થતા અને તેમના પરાક્રમ સહિત ચાલવાથી વિસ્મય પામતા. કેસરીસિંહના કિશોર જેમ પાંજરામાં પડી રહેતા નથી તેમ ધાત્રીમાતાઓ તેમને વારંવાર પકડી રાખતી તો પણ તે કુમારો તેના ઉત્સંગમાં બેસી રહેતા નહોતા. સ્વચ્છંદે વિચરતા એવા તે બંને કુમારો પોતાની પછવાડે દોડતી ધાત્રીઓને ખેદ પમાડતા હતા; કારણ કે મહાત્માઓનું વય ગૌણ હોતું નથી. વેગથી વાયુકુમારને ઉલ્લંઘન કરનાર તે બંને કુમારો કીડા કરવાના શુક અને મયૂર વિગેરે પક્ષીઓને દોડીને ગ્રહણ કરતા હતા. ભદ્ર હાથીના જેમ સ્વચ્છંદે વિચરતા એવા તે બાળકો જુહા જુહા ચાતુર્યથી ધાત્રીઓને ગતિમાં ચૂકાવતા હતા. તેમના ચરણકમળમાં પહેરાવેલા આભૂષણની ઝણઝણાટ કરતી ધુધરીઓ ભમરાની પેઠે શોભતી હતી. તેમના કંઠમાં હૃદય ઉપર લટકતી સુવર્ણ રત્નની લલંતિકા (માળા) આકાશમાં લટકતી વિજળીની જેમ શોભતી હતી.

સ્વેચ્છાએ કીડા કરતા તે કુમારોના કાનમાં પહેરાવેલા સુવર્ણનાં નાભુકે કુંડળો જળમાં સંક્રમ થતા નવીન આદિત્યના વિલાસને ધારણ કરતા હતા. તેમના ચાલવાથી હાલતી એવી કેશની શિખા નવી ભિગેલી બાળમયૂરની કળા જેવી શોભતી હતી. જેમ મોટા તરંગો રાજહંસોને એક પક્ષમાંથી બીજા પક્ષમાં લઈ જાય તેમ રાજાઓ તેમને એક ઉત્સંગમાંથી બીજા ઉત્સંગમાં લેતા હતા. જિતશત્રુ રાજા રત્નના આભરણની જેમ તે બંને કુમારોને ઉત્સંગ, હૃદય, ભુજા, સ્કંધ અને મસ્તક ઉપર આરોપણ કરતા હતા. જમર જેમ કમળને સુધે તેમ તેઓના મસ્તકને વારંવાર સુંઘતા પૃથ્વીપતિ પ્રીતિને વશ થઈ તૃપ્તિ પામતા નહોતા. રાજાની આંગળીએ વળગી પડએ ચાલતા તે કુમારો મેરુપર્વતની જે બાજુએ ચાલતા બે સૂર્ય જેવા શોભતા હતા. યોગી જેમ આત્મા અને પરમાત્માને ચિંતવે તેમ જિતશત્રુ રાજા તે બંને કુમારને પરમાનંદવડે ચિંતવતા (સંભારતા) હતા. પોતાના ઘરમાં ઉત્પન્ન થયેલા કલ્પવૃક્ષની જેમ રાજા વારંવાર તેમને બેતા હતા અને રાજશુકની પેઠે વારંવાર તેમને બોલાવતા હતા. રાજાના આનંદની સાથે અને ઈક્ષ્વાકુ કુળની લક્ષ્મીની સાથે તે બંને કુમારો અનુક્રમે અધિક અધિક વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા.

મહાત્મા અજિતકુમાર સર્વ કળા, ન્યાય અને શબ્દશાસ્ત્ર વિગેરે પોતાની મેળે જ બહી ગયા; કારણ કે જિનેશ્વરો જન્મથી જ ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે. સગરકુમારે રાજાની આજ્ઞાથી સારે દિવસે મહોત્સવપૂર્વક ઉપાધ્યાયની પાસે અધ્યયન કરવાનો આરંભ કર્યો. સમુદ્ર જેમ નદીઓના જળનું પાન કરે તેમ સગરકુમારે પણ શબ્દશાસ્ત્રનું થોડા દિવસમાં પાન કર્યું. દ્વીપક જેમ બીજા દ્વીપકથી જ્યોતિને ગ્રહણ કરે તેમ સુમિત્રાના પુત્ર સગરકુમારે સાહિત્યશાસ્ત્રનું જ્ઞાન ઉપાધ્યાયની પાસેથી વગર પ્રયાસે ગ્રહણ કર્યું. સાહિત્ય રૂપી વેલના પુષ્પરૂપ અને કણને રસાયનરૂપ પોતાના બનાવેલાં નવીન કાંચોવડે વીતરાગની સ્તવના કરીને પોતાની વાણીને તેણે કૃતાર્થ કરી. બુદ્ધિની પ્રતિભાના સમુદ્રરૂપ એવાં પ્રમાણુશાસ્ત્રોને તેણે પોતે મૂકી રાખેલા નિધિની જેમ અવિદ્યાએ ગ્રહણ કર્યાં. જિતશત્રુ રાજાએ અમોઘ બાણોથી જેમ શત્રુઓને જીત્યા તેમ સગરકુમારે અમોઘ એવા સ્યાદાદ સિદ્ધાંતથી સર્વ પ્રતિવાદીઓને જીત્યા. છ શુભ, ચાર ઉપાય અને ત્રણ શક્તિઓ ઇત્યાદિ પ્રયોગરૂપ તરંગોથી આકુળ અને દુરવગાહ એવા અર્થશાસ્ત્રરૂપ મોટા સમુદ્રનું તેણે સારી રીતે અવગાહન કર્યું. ઔષધિ, રસ, વીર્ય અને તેના વિપાક સંબંધી જ્ઞાનના દ્વીપક સમાન અષ્ટાંગ આયુર્વેદનું તેણે કષ્ટ વિના અધ્યયન કર્યું. ચાર પ્રકારે વાગવાવાળું, ચાર પ્રકારની વૃત્તિવાળું, ચાર પ્રકારના અભિનયવાળું અને ત્રણ પ્રકારના તૂર્યજ્ઞાનના નિદાનરૂપ વાદ્યશાસ્ત્ર પણ તેણે ગ્રહણ કર્યું. દંતઘાત, મદાવસ્થા, અંગલક્ષણ અને ચિકિત્સાએ પૂર્ણ એવું ગજલક્ષણજ્ઞાન પણ તેણે ઉપદેશ વિના બહી લીધું. વાહનવિધિ અને ચિકિત્સા સહિત અશ્વલક્ષણશાસ્ત્ર તેણે અનુભવથી અને પાઠથી કરી લીધું. ધનુર્વેદ તથા બીજા શાસ્ત્રોનું લક્ષણ પણ શ્રવણમાત્રથી જ લીલાવડે પોતાના નામની પેઠે તેણે હૃદયમાં ધારણ કરી લીધું. ધનુષ, ફલક, અસિ, છરી, શલ્ય, પરશુ, ભાલુ, ભિંદિપાલ, ગદા, કૃપાણ, દંડ, શક્તિ, શૂળ, હુળ, મુસળ, યદિ, પટ્ટિસ, દુસ્કેટ, મુષંઠી, ગોદણ, કણ્થ, ત્રિશૂળ, શંકુ અને બીજા શસ્ત્રોથી તે સગરકુમાર શાસ્ત્રના અનુમાન સહિત યુદ્ધકળામાં કુશળતાને પામ્યો. પર્વણીના ચંદ્રની જેમ તે સર્વ કળામાં પૂર્ણ થયો અને ભૂષણોની

જેમ વિનયાદિક ગુણોથી શોભવા લાગ્યા.

શ્રીમાન્ અન્નિતનાથ પ્રભુ સમયે સમયે ભક્તિવાળા ઇંદ્રાદિક દેવોથી સેવાવા લાગ્યા. કેટલાક દેવતાઓ અન્નિતસ્વામીની તે તે લીલા ભેવાની ઇચ્છાથી ત્યાં આવી તેમન વચસ્થ (મિત્રો) થઇને ક્રીડા કરવા લાગ્યા. પ્રભુની વાણીરૂપી અમૃતના રસને પાન કરવાની ઇચ્છાથી કોઈ દેવતાઓ વિચિત્ર નામોક્તિઓથી અને ખુશામતાનાં વચનોથી પ્રભુને ખેલાવવા લાગ્યા. આદેશ નહીં કરનારા પ્રભુના આદેશની ઇચ્છાથી ક્રીડાદૂતમાં દાવ મૂકીને, પ્રભુના આદેશથી કેટલાક દેવતાઓ પોતાના દ્રવ્યને હારી જતા હતા. કોઈ પ્રભુની પાસે પ્રતિહારી થતા હતા, કોઈ મંત્રીઓ થતા હતા, કોઈ ઉપાનધારી થતા હતા અને કોઈ ક્રીડા કરતા પ્રભુની પાસે અસ્ત્રધારી થતા હતા.

સગરકુમારે પણ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરીને નિયોગી પુરુષની જેમ પ્રભુની પાસે પોતાનો નિયોગ નિવેદન કર્યો. ઉપાધ્યાયે પણ નહીં લાંગેલા સંશયો, સારી ભુદ્ધિવાળો સગરકુમાર, ભરતરાબ્દ જેમ ઋષભદેવને પૂછતા હતા તેમ અન્નિતસ્વામીને પૂછવા લાગ્યો. અન્નિતકુમાર મતિ, શ્રુત અને અવધિજ્ઞાનવડે તેના સંદેહને સૂર્યનાં કિરણોથી અંધકારની જેમ તત્કાળ છેદી નાંખતા હતા. ત્રણ ચતુર્થી દબાવી, આસનપરિશુદ્ધ દઢ કરી, પોતાના બળનો પ્રસાર કરી મોટા તોફાની હાથીને વશ કરતો સગરકુમાર પ્રભુને પોતાની શક્તિ બતાવતો હતો. પર્યાણુવાળા અથવા પર્યાણુ વિનાના તોફાની અશ્વોને તે પાંચ ધારાથી પ્રભુની આગળ વહન કરતો હતો. બાણુવડે રાખાવેધ, શખ્દવેધ, જળની અંદર રાખેલા લક્ષ્યનો વેધ અને ચક્ર તથા મૃત્તિકાનો વેધ કરીને પોતાનું ધનુષ્યબળ તે અન્નિતસ્વામીને બતાવતો હતો. હાથમાં ફલક અને ખડગ લઇને આકાશના મધ્ય ભાગમાં ચંદ્રની જેમ ફલકના વચમાં રહેલો તે, પોતાની પાદગતિ પ્રભુને બતાવી, આકાશમાં ચળકતી વિજ્ઞાનીની રેખાના ભ્રમને આપનારા ભાલા, શક્તિ અને શર્વાલાને વેગથી ભમાવતો હતો. નત્કંક પુરુષ જેમ નૃત્યને બતાવે તેમ સર્વચારીમાં ચતુર એવા સગરે સર્વ પ્રકારની છુરિકા સંબંધી વિદ્યા પણ બતાવી. તેવી રીતે બીજાં પણ શાસ્ત્રોની કુશળતા તેણે ગુરુભક્તિથી અને શિક્ષા લેવાની ઇચ્છાથી અન્નિતસ્વામીને બતાવી. પછી સગરકુમારને કળામાં જે કાંઈ ન્યૂન હતું તે અન્નિતકુમારે શિખવ્યું. તેવા પુરુષને તેવા જ શિક્ષક હોય છે.

એવી રીતે પોતાને યોગ્ય ચેષ્ટા કરતા તે બંને કુમારો, પથિક જેમ ગ્રામની સીમાનું ઉલ્લંઘન કરે તેમ આઘવચનું ઉલ્લંઘન કરી ગયા. સમચોરસ સંસ્થાન અને વજ્રઋષભ-નાશય સંહનનથી શોભતા, સુવર્ણ સમાન કાંતિવાળા, સાડાચારસેં ધનુષ ભંચાઈવાળા, શ્રીવત્સના ચિહ્નથી જેમના વક્ષસ્થળ લાંછિત થયેલા છે એવા અને સુંદર મુગટથી શોભતા તે બંને કુમારો, કાંતિનાં આધિક્યને કરનારી શરદ્દૃક્તને જેમ સૂર્ય-ચંદ્ર પાસે તેમ શરીરસંપત્તિને વિશેષ કરનારા યાવનવચને પ્રાપ્ત થયા. યમુના નદીના તરંગ જેવા કુટીલ અને શ્યામ કેશથી અને અષ્ટમીના ચંદ્ર જેવા લલાટથી તે બંને કુમારો અધિક શોભવા લાગ્યા. સોનાનાં બે દર્પણો હોય તેવા તેમના બે કપોલ શોભવા લાગ્યા; સ્નિગ્ધ અને મધુર એવાં બે નેત્રો નીલકમળના પત્રની જેમ ચળકવા લાગ્યાં; તેની સુંદર નાસિકા

૧ પત-હાથીને દબાણ કરવાની કળાયુક્ત ત્રણ પ્રકારના પ્રયત્ન. ૨ ધારા-ધોડાને ચલાવવાની ચાલ(ગતિ

દેવિરૂપી એ તળાવડીના મધ્ય ભાગમાં પાળની જેવી દેખાવા લાગી અને જાણે એ જોડારૂપે રહેલા બિંબકળ હોય તેવા તેમના હોઠ શોભવા લાગ્યા. સુંદર આવર્તવાળા તેમના કર્ણ છીપલીના જેવા મનોહર લાગતા હતા; ત્રણ રેખાથી પવિત્ર થયેલો કંઠરૂપી કંદળ શંખની જેવો ઓપતો હતો; જાણે હાથીના કુંભસ્થળ હોય તેવા તેમના સ્કંધ ઉન્નત હતા; દીર્ઘ અને પુષ્ટ ભુજાઓ સર્પરાજની જેવી જણાતી હતી; ઉરસ્થળ સુવર્ણશૈલની શિલા જેવું શોભતું હતું, નાભિ મનની પેઠે અતિ ગંભીર ભાસતી હતી; કટીપ્રદેશ વજ્રના મધ્ય ભાગ જેવો કૃશ હતો; સરલ, કોમળ અને મોટા હાથીની શુઠ જેવી આકૃતિવાળા તેમના સાથળ હતા; મૃગલીની જઘા જેવી તેમની જઘાઓ શોભતી હતી અને તેમના ચરણ સરલ એવા આંગળીઓરૂપી દલ (પત્ર)થી સ્થળકમળને અનુસરતા હતા. સ્વભાવથી પણ રમણિક એવા એ બંને કુમારો, સ્ત્રીજનને પ્રિય એવાં ઉદાનો જેમ વસંતઋતુથી અધિક રમણીક લાગે તેમ યૌવનથી વિશેષ રમણીક લાગતા હતા. પોતાના રૂપ અને પરાકમાદિ ગુણોથી સગરકુમાર દેવતાઓમાં ઈંદ્રની પેઠે સર્વ મનુષ્યોમાં ઉત્કર્ષ પામતો હતો; અને સર્વ પર્વતોથી માનમાં જેમ મેરુપર્વત અધિકપણું પામેલો છે, તેમ દેવલોકવાસી, ઐવેયકવાસી અને અનુત્તરવિમાનવાસી દેવોથી તેમજ આહારક શરીરોથી પણ અજિત-સ્વામી રૂપે કરીને અધિકપણું પામ્યા હતા.

અન્યદા જિતશત્રુ રાજાએ અને ઈંદ્રે રાગ રહિત એવા અજિતસ્વામીને વિવાહક્રિયાને માટે કહ્યું. તેમના આગ્રહથી પોતાના લોગકર્મને જાણીને તેમણે તે પ્રમાણે કરવાનું સ્વીકાર્યું. લક્ષ્મીની જાણે બીજી મૂર્તિઓ હોય તેવી સેંકડો સ્વયંવરા રાજકન્યાઓ તેમને નરપતિએ મોટી ઋદ્ધિથી પરણાવી. પુત્રના વિવાહથી અતૃપ્ત રહેલા રાજાએ દેવકન્યાના જેવી રાજકન્યાઓ સગરકુમારને પણ પરણાવી. ઈંદ્રિયોથી નહીં જીતાયેલા એવા અજિતપ્રભુ લોગકર્મને ખપાવવાને માટે રામાઓની સાથે રમતા હતા; કારણ કે જેવો વ્યાધિ તેણે ઓષધ હોય છે. સગરકુમાર પણ હાથણીઓની સાથે હાથીની જેમ સ્ત્રીઓની સાથે બતબતની કીડાઓથી અનેક કિડાસ્થાનમાં રમતો હતો.

એકદા પોતાના લઘુ બંધવ સહિત, સંસારને વિષે ઉદ્દેગ પામેલા જિતશત્રુ રાજા અઠાર પૂર્વ લક્ષે સંપૂર્ણ થયેલા પોતાના પુત્રોને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા—“હે વત્સો ! આપણા સર્વ પૂર્વજે કેટલાંએક વર્ષો સુધી વિધીથી પૃથ્વીનું રક્ષણ કરી પછી તે પૃથ્વી પુત્રોને સ્વાધીન કરી મોક્ષ સાધનમાં હેતુરૂપ વ્રતને ગ્રહણ કરતા હતા; કારણ કે પરમાર્થ એ જ પોતાનું કાર્ય છે, એ સિવાય બીજું સર્વ પરકાર્ય છે. હે કુમારો ! એ પ્રમાણે અમે પણ હવે વ્રત ગ્રહણ કરશું. અમારા કાર્યનો એ હેતુ છે અને આપણા વંશનો એ ક્રમ છે. અમારી જેમ તમે બંને આ રાજ્યમાં રાજા અને યુવરાજ થાઓ અને અમને દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા આપો.

અજિતનાથે કહ્યું—“હે તાત ! એ તમને યુક્ત છે. લોગકર્મરૂપ વિધિ ન હોય તો મારે પણ તે આદરવું યુક્ત છે. વિવેકી પુરુષો બીજા કોઈને વ્રત ગ્રહણ કરવામાં

વિદ્ધકારી થતા નથી, તો સમયસાધક એવા આપ પૂજ્ય પિતાજીને હું વિદ્ધકારી કેમ થાઉં ? જે પુત્ર ભક્તિથી પણ પોતાના પિતાને ચોથો પુરુષાર્થ (મોક્ષ) સાધવામાં નિષેધ કરે તે પુત્ર પુત્રને મિષે શત્રુ ઉત્પન્ન થયેલો છે એમ સમજવું, તથાપિ હું એટલી પ્રાર્થના કરું છું કે મારા લઘુ પિતા(કાકા) રાજ્યાધિકારી થાઓ; કારણ કે આપના વિનયવંત એ લઘુ બ્રાતા અમારાથી અધિક છે.” તે સાંભળી. સુમિત્રે કહ્યું—“રાજ્ય ગ્રહણ કરવા માટે હું સ્વામીના ચરણને નહીં છોડું; કેમકે થોડા કારણને માટે ઘણા લાભને કોણ છોડે ? રાજ્યથી, સામ્રાજ્યથી, ચક્રવર્તીપણથી અને દેવપણથી પણ વિદ્વાનો ગુરુ સેવાને અધિક માને છે.” અજિતકુમારે કહ્યું—“જો આપ રાજ્ય ગ્રહણ કરવાને ઇચ્છતા ન હો તો અમારા સુખને માટે ભાવયતિ થઈને ઘરમાં રહો.” તે સમયે રાજાએ કહ્યું— “હે બંધુ ! આગ્રહ કરનારા આ પુત્રનું વચન તમે સ્વીકારો. ભાવથી યતિ થાય તે પણ યતિ જ કહેવાય છે. વળી આ સાક્ષાત્ તીર્થંકર છે અને એમના તીર્થમાં તમારી ઇચ્છા સિદ્ધ થવાની છે, માટે એની રાહ નેઈને રહો. હે ભાઈ ! તમે અતિ ઉત્સુક થાઓ નહીં. એક પુત્રને ચક્રીપણું અને બીજાને ચક્રવર્તીપણું પ્રાપ્ત થયેલું જોવાથી તમે સર્વ સુખથી અધિક સુખ મેળવશો.” સુમિત્ર જો કે વ્રત ગ્રહણ કરવામાં ઉત્સુક હતા, તો પણ તેમની વાણી તેણે માન્ય કરી; કારણ કે સસુદ્રમર્યાદાની જેમ સત્પુરુષોને ગુરુજનની આજ્ઞા દુર્લભ છે.

પછી પ્રસન્ન થયેલા જિતશત્રુ રાજાએ મોટા ઉત્સવથી પોતાને હાથે અજિતસ્વામીને રાજ્યાભિષેક કર્યો. તેના રાજ્યાભિષેકથી સર્વ પૃથ્વી હર્ષ પામી; કારણ કે વિદ્યને રક્ષણ કરવામાં સમર્થ એવો નાયક પ્રાપ્ત થતાં કોણુ પ્રસન્ન ન થાય ? પછી અજિતસ્વામીએ સગરકુમારને યુવરાજપદે સ્થાપન કર્યા, તેથી અધિક પ્રીતિવાળા તેમણે જાણે બીજા પોતાની મૂર્તિ તે પદ ઉપર સ્થાપન કરી હોય એમ જણાવા લાગ્યું.

હવે અજિતનાથે જિતશત્રુ રાજાનો વિધિવડે મોટી ઋદ્ધિથી નિષ્કંભણોત્સવ કર્યો, અને તેમણે ઋષભસ્વામીના તીર્થમાં વર્તતા સ્થવિર મહારાજની પાસે મુક્તિની માતારૂપ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. બાહ્યશત્રુની જેમ અંતરંગ શત્રુને જીતનારા તે રાજર્ષિએ રાજ્યની જેમ અખંડિત વ્રતનું પાલન કર્યું. અનુક્રમે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં શૈલેશી ધ્યાનમાં રહેલા તે મહાત્મા અષ્ટ કર્મોના ક્ષય કરી પરમપદને પ્રાપ્ત થયા.

અહીં અજિતસ્વામી સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિવડે લીલા સહિત પોતાના અપત્યની જેમ મેદિનીને પાળવા લાગ્યા. દંડાદિક વિના પૃથ્વીને રક્ષણ કરતા અજિતસ્વામીથી સર્વ પ્રજા, સારા સારથિવડે થોડાની જેમ, સારે માર્ગે ચાલવા લાગી. પ્રજારૂપી મયૂરીમાં મેઘ સમાન અને મનોરથ પૂરવામાં કલ્પવૃક્ષરૂપ અજિતમહારાજના રાજ્યશાસનમાં ધાન્યોનું જ શુભ થતું હતું, પશુઓને જ બંધન હતું, મહિઓનો જ વેધ થતો હતો, વાજિંત્રો ઉપર જ તાડન થતું હતું, સુવર્ણને જ સંતાપ હતો (તપાવવું પડતું હતું), શસ્ત્રોને જ તેજ આપવું પડતું હતું, શાળને જ ઉખેડવી પડતી હતી, વકતા સ્ત્રીઓની ભૂકુટિમાં જ રહેલી હતી, છૂતકીડામાં સોગડીને જ ‘માર’ શબ્દ કહેવામાં આવતો હતો, ક્ષેત્રની પૃથ્વીનું જ વિદારણ થતું હતું, કાળના પાંજરારૂપી મંદિરમાં પક્ષીઓને જ પૂજાતા હતા,

રોગનો જ નિગ્રહ થતો હતો, જડ સ્થિતિ કમળોને જ હતી, દહન અગરુતું જ થતું હતું, ધર્ષણ શ્રીખંડ(ચંદન)તું જ થતું હતું, મંથન દ્ધિતું જ થતું હતું, પીલવું ધક્કું-કું જ થતું હતું, બ્રમરો જ મધુપાન કરતા હતા, મદોદય હાથીઓને જ થતો હતો, કલહ સ્નેહપ્રાપ્તિ માટે જ થતો હતો, ભીરુતા અપવાદ થવામાં જ હતી, લોભ ગુણસમૂહ-ને સંપાદન કરવામાં જ હતો અને અક્ષમા દોષને માટે જ રહેલી હતી. અભિમાનવાળા રાજાઓ પણ પોતાના આત્માને એક પેદલરૂપ માની તેમને ભજતા હતા, કારણ કે બીજા મણિઓ ચિંતામણિની પાસે દાસરૂપ ધર્ષને જ રહે છે, તેમણે હંડ-નીતિ ચલાવી નહોતી એટલું જ નહીં પણ બ્રહ્મદીને લગ પણ કર્યો નહોતો; તથાપિ સૌભાગ્યવાન પુરુષને જેમ સ્ત્રી વશ ધર્ષને રહે તેમ તેને સર્વ પૃથ્વી વશ ધર્ષને રહેલી હતી. સૂર્ય જેમ પોતાના કિરણોથી સરોવરના જળને આકર્ષે તેમ તેણે પોતાના પ્રબળ તેજથી રાજાઓની લક્ષ્મીને આકર્ષી હતી. તેમના આંગણાની ભૂમિ રાજાઓએ ભેટ કરેલા હાથીઓના મદજળથી હમેશાં પંકિલ રહેતી હતી. એ મહારાજાના ચતુરાધથી ચાલતા ઘોડાઓથી સર્વ દિશાઓનું વાહ્યાલી ભૂમિની જેમ સંક્રમણ થતું હતું. સમુદ્રના તરંગોની ગણનાની જેમ તેમના સૈન્યના પાયદલ અને રથોની સંખ્યા ગણવાને કોઈ પણ સમર્થ થતું નહોતું. ગજવાહી, ઘોડેસ્વાર, રથી અને પત્તિઓ એ સર્વ, ભુજાના વીર્યથી શોભતા એ મહારાજાને ફક્ત સાધન તરીકે જ રહેલા હતા. આવું ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત થયા છતાં તેઓ અભિમાન ધારણ કરતા નહીં, અતુલ્ય ભુજબળ છતાં તેમને ગર્વ થતો નહીં, અનુપમ રૂપ છતાં પોતાના આત્માને તેઓ સુંદર માનતા નહીં, વિપુલ લાભ છતાં ઉન્મત્ત-પણુને ભજતા નહીં અને બીજા પણ મદ થવાનાં કારણો છતાં તેઓ કોઈ પણ પ્રકારના મદને ધારણ કરતા નહીં; પરંતુ એ સર્વને અનિત્ય જાણી તૃષ્ણુતુલ્ય ગણતા હતા. એવી રીતે રાજ્ય પાળતા અજિતમહારાજાએ કૌમારવયથી માંડીને ત્રેપન લાખ પૂર્વ સુખપૂર્વક નિર્ગમન કર્યાં.

એક વખત સલાને વિસર્જન કરી એકાંત સ્થળે જોડેલા, ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનારા અજિતસ્વામી સ્વયમેવ એવું ચિંતવવા લાગ્યા કે “આજ સુધીમાં ઘણાખરા ભોગફળ “કર્મ ભોગવાઈ ગયેલા હોવાથી હવે ગૃહવાસી એવા મારે સ્વકાર્યમાં વિમુખ ધર્ષ રહેવું “ન જોઈએ; કારણ કે આ દેશનું મારે રક્ષણ કરવું જોઈએ, આ શહેર મારે સંભાળવું “જોઈએ, આ ગામો મારે વસાવવાં જોઈએ, આ માણસોને પાળવા જોઈએ, આ હાથીઓને “વધારવા જોઈએ, આ ઘોડાઓનું પોષણ કરવું જોઈએ. આ ભૃત્યોનું ભરણપોષણ કરવું “જોઈએ, આ યાચકોને તૃપ્ત કરવા જોઈએ, આ સેવકોને પોષવા જોઈએ, આ શરણ-ગતોને બચાવવા જોઈએ, આ પંડિતોને યોલાવવા જોઈએ, આ મિત્રોનો સત્કાર કરવો “જોઈએ, આ મંત્રીઓનો અનુગ્રહ કરવો જોઈએ, આ બંધુઓને ઉદ્ધારવા જોઈએ, “આ સ્ત્રીઓને રંજિત કરવી જોઈએ અને આ પુત્રોને લાલિત કરવા જોઈએ—એવાં “એવાં પરકાર્યોમાં પ્રતિક્ષણે આકુળ થયેલા પ્રાણી પોતાના સમગ્ર માનુષજન્મને નિષ્ફળ “ગુમાવે છે. એ સ્ત્રાવણાઓના કાર્યમાં વ્યગ્ર થયેલો પ્રાણી, યુક્ત અયુક્ત નહીં વિચારતો “મૂઠપણે પશુની જેમ નાના પ્રકારના પાપ આચરે છે. આ મુઘબુદ્ધિવાળો પુરુષ “જેઓને માટે પાપ કરે છે તેઓ, મૃત્યુ માર્ગે ચાલતા એવા તે પુરુષની પાછળ જરા “પણ જતા નથી, અહીં જ રહે છે. કદાપિ તેઓ અહિં રહે તો ભલે, પણ અહો !

“આ શરીર પણ દેહીની પાછળ એક પગલું પણ ભરતું નથી ! ત્યારે અહો ! આ
 “કૃતમ્ શરીરને માટે મુગ્ધ પ્રાણીઓ ફાગટ જ પાપકર્મ કરે છે ! આ સંસારમાં પ્રાણી
 “એકલો જ ઉત્પન્ન થાય છે, એકલો જ મૃત્યુ પામે છે અને ભવાંતરમાં મેળવેલાં કર્મોને
 “એકલો જ અનુભવે છે. તેણે પાપ કરીને જ ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય તેનાં સગાંવહાલાંઓ
 “એકલાં થઈને ભોગવે છે અને તે પોતે એકલો નરકમાં પડ્યો પડ્યો તેથી બાંધેલાં
 “પાપકર્મવડે દુઃખ ભોગવે છે. દુઃખરૂપી દાવાનળથી ભયંચર એવા સંસારરૂપી મહાવનમાં
 “કર્મને વશ થયેલો જંતુ એકલો જ ભમે છે. સંસાર સંબંધી દુઃખ અને મોક્ષથી પ્રાપ્ત
 “થતું સુખ પ્રાણી એકલો જ ભોગવે છે, તેમાં તેને કોઈ સહાયકારી નથી. જેમ હૃદય,
 “હાથ, ચરણ વિગેરેને નહીં હલાવનાર માણસ સમુદ્ર તરી શકતો નથી પણ તે સર્વને
 “ઉપયોગમાં લઈ તરવા માંડે તો તત્કાળ પાર પામી જાય છે, તેમ ધન અને દેહાદિકના
 “પરિશ્રદ્ધથી પરાહુમુખ થઈ તેનો સદુપયોગ કરી આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિત થયેલો પ્રાણી
 “જલદી સંસારસમુદ્રનો પાર પામે છે

સંસારથી જેમનું ચિત્ત નિર્વેદ પામેલું છે એવા અજિતસ્વામીને આવી ચિંતામાં તત્પર બાણી, સારસ્વતાદિક લોકાંતિક દેવતાઓ ત્યાં આવી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા—
 “હે ભગવન્ ! આપ સ્વયંબુદ્ધ છો, તેથી અમે કાંઈ આપને બોધ આપવા લાયક નથી; તથાપિ એટલું યાદ આપીએ છીએ કે આપ ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાવો.” આવી રીતે કહી, પ્રભુના ચરણ પ્રત્યે નમન કરી પક્ષીઓ સચંકાળે જેમ પોતાના માળા તરફ જાય તેમ તેઓ પોતાના બ્રહ્મ દેવલોકમાં ગયા. પોતાની ચિંતાને અનુકૂળ એવા તે દેવતાઓના વચનથી, પવનથી પ્રેરાયેલા મેઘની જેમ પ્રભુનો ભવવૈરાગ્ય વૃદ્ધિ પામ્યો. તત્કાળ સગરકુમારને બોલાવી જગદ્ગુરુએ કહ્યું કે— “સંસારસમુદ્રને તરવાની ઇચ્છાવાળા એવા અમારા આ રાજ્યભારને તમે શ્રદ્ધ કરો.” પ્રભુના એવા આદેશથી ખેદવડે શ્યામ મુખવાળા થયેલા સગરકુમારે એક એક બિંદુથી વર્ષાતા મેઘની જેમ અશ્રુ પાડતાં પાડતાં કહ્યું— “હે દેવ ! આપની એવી મેં શુ” અભક્તિ કરી છે કે જેથી આપ મને બુદ્ધો પાડવાની આવી આજ્ઞા કરો છો ? કદાપિ અભક્તિ કરી હોય તો પણ તે આપની અપ્રસન્નતાને માટે થવી ન જોઈએ; કારણ કે પૂજ્ય પુરુષો અભક્ત શિશુને પણ શિક્ષા આપે છે. તેને છોડી દેતા નથી. વળી હે પ્રભુ ! આકાશ સુધી જાંચા પણ છાયા વિનાના વૃક્ષની જેમ, આકાશમાં ઉત્પન્ન થયેલા પણ નહિં વરસતા મેઘની જેમ, નિર્ઝરણાં વિનાના મોટા પર્વતની જેમ, સારા રૂપવાળા પણ લાવણ્ય વિનાના શરીરની જેમ અને વિકસ્વર થયેલા પણ સુગંધ વિનાના પુષ્પની જેમ તમારા વિના મારે આ રાજ્ય શા કામનું છે ? હે પ્રભુ ! તમે નિર્મમ છો, નિઃસ્પૃહ છો, સુસુક્ષુ છો, તો પણ હું તમારા ચરણની સેવા છોડીશ નહીં, તો રાજ્યશ્રદ્ધણી તો શી વાત ! રાજ્ય, પુત્ર, કલત્ર, મિત્ર અને સર્વ પરિવાર તૃણની જેમ મારાથી ત્યાગ કરી શકાય તેમ છે, પણ તમારા ચરણનો ત્યાગ મારાથી થઈ શકે તેમ નથી. હે નાથ ! તમે રાજા થયા ત્યારે જેમ હું યુવરાજ થયો હતો, તેમ તમે વ્રતધારી થશો તો હું તમારો શિષ્ય થઈશ. રાતદિવસ ગુરુના ચરણકમળની ઉપાસનામાં તત્પર રહેલા શિષ્યને ભિક્ષા કરવી તે સામ્રાજ્યથી પણ અધિક છે. હું અજ છું તો પણ ગોપાળનો આગક જેમ ગાયના પુત્રને વળગીને નહી તરી જાય તેમ તમારા ચરણનું અવલંબન કરીને સંસાર-

સમુદ્રને તરી જઈશ. હું તમારી સાથે દીક્ષા લઈશ, તમારી સાથે વિહાર કરીશ, તમારી સાથે દુઃસહ પરીષદોને સહન કરીશ અને તમારી સાથે ઉપસર્ગોને સહન કરીશ; પણ હે ત્રણ જગતના ગુરુ ! કોઈ રીતે હું અહીં રહેવાનો નથી, માટે મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ.”

આવી રીતે સેવા કરવાની જેણે પ્રતિજ્ઞા લીધેલી છે એવા સગરકુમારને અન્વિત-સ્વામી અમૃતના ઉદ્દગાર જેવી ગિરાથી કહેવા લાગ્યા-“હે વત્સ ! સંયમ ગ્રહણ કરવાને માટે તમારે આ આગ્રહ ચુકત, પણ અધાપિ તમારું લોગક્ષણકર્મ ક્ષય થયેલું નથી; માટે તમે પણ મારી પેઠે લોગક્ષણકર્મ લોગવીને પછી યોગ્ય અવસરે મોક્ષનું સાધન એવું વ્રત ગ્રહણ કરજો. હે યુવરાજ ! કમથી આવેલા આ રાજ્યને તમે ગ્રહણ કરો અને સંયમરૂપી સામ્રાજ્યને અમે ગ્રહણ કરશું.” પ્રભુએ એ પ્રમાણે કહેવાથી સગરકુમાર મનમાં ચિંતવવા લાગ્યા કે “એક તરફ સ્વામીના વિરહનો ભય અને બીજી તરફ તેમની આજ્ઞાભંગનો ભય મને પીડા કરે છે. સ્વામીનો વિરહ અને તેમની આજ્ઞાનો અતિક્રમ એ બંને મને દુઃખનાં કારણ છે; પરંતુ વિચાર કરતાં ગુરુની આજ્ઞા પાળવી તે શ્રેષ્ઠ જણાય છે.” આવી રીતે મનથી વિચારી એ મહામતિવાળા સગરકુમારે ‘આપનું વચન માન્ય છે’ એવું ગદ્ગદ સ્વરે કહીને પ્રભુની આજ્ઞા અંગીકાર કરી.

પછી રાજ્યોમાં શ્રેષ્ઠ એવા અન્વિતસ્વામીએ મહાત્મા સગરનો રાજ્યાભિષેક કરવાને માટે તીર્થજળ વિગેરે લાવવાની સેવકયુરુષોને આજ્ઞા કરી. જાણે નાના નાના દ્રવ્ય હોય તેવા કમળોથી આસ્થાદન કરેલા મુખવાળા કુલો સ્નાનને યોગ્ય એવા તીર્થના જળવડે ભરીને તેઓ ત્યાં લાવ્યા. રાજ્યો જેમ ભેટ લાવે તેમ વ્યાપારીઓએ અભિષેકના બીજાં પણ ઉપકરણદ્રવ્યો ક્ષણવારમાં ત્યાં હાજર કર્યાં. પછી રાજ્યાભિષેક કરવા માટે મૂર્તિમાન જાણે પ્રતાપ હોય એવા અનેક રાજ્યો ત્યાં આવવા લાગ્યા; પોતાના મંત્ર (વિચાર) થી ઈંદ્રના મંત્રીને પણ ઉલ્લંઘન કરનારા મંત્રીઓ હાજર થયા; જાણે દિક્પાળ હોય તેવા સેનાપતિઓ ત્યાં આવ્યા; હર્ષથી ઉત્તાલ થયેલા બંધુઓ એક સાથે ત્યાં એકઠા થયા અને જાણે એક ઘરમાંથી જ આવ્યા હોય તેમ હાથી, ઘોડા અને અન્ય સાધનોના અધ્યક્ષો પણ તત્કાળ ત્યાં આવ્યા. તે વખતે નાદથી શિખરોને ગજવતા શંખો વાગવા લાગ્યા, મેઘના જેવા મૃદંગો વાગવા લાગ્યા, હુંદુલિ અને ઢોલ ડંકાવડે વાગવા લાગ્યા, તે જાણે પડછંદાથી સર્વ દિશાઓને મંગળ શીખવનારા અધ્યાપક હોય તેવા જણાવા લાગ્યા. સમુદ્રની જાણે ઊર્મિઓ હોય તેવી કાંસીઓ પરસ્પર અથડાવા લાગી અને સર્વ તરફ ગલરો અણુઅણુટ કરવા લાગી. વળી કેટલાંએક બીજાં વાજિંત્રાં પુરાતાં હતાં, કેટલાંએક તાડન થતાં હતાં અને કેટલાંએક આસ્કાલન થતાં હતાં. ગંધર્વો સુંદર સ્વરે શુદ્ધ ગીતનું ગાન કરતા હતા અને બ્રહ્મ તથા ભાટ વિગેરે આશિષ આપતા હતા. એ પ્રમાણે મહોત્સવપૂર્વક અન્વિતસ્વામીની આજ્ઞાથી કડ્યાણુકારી એવા પૂર્વોક્ત અધિકારીએ સગર-રાજ્યને વિધિથી રાજ્યાભિષેક કર્યો અને પછી કેદય પામતા સૂર્યની જેમ રાજ્ય, સામંત અને મંત્રીઓએ અંજલિ જોડીને સગરરાજ્યને પ્રણામ કર્યો. નગરના મુખ્ય માણસોએ હાથમાં ઉત્તમ ભેટ લઈ નવા ચંદ્રની જેમ ભકિતથી નવા રાજ્યની પાસે આવી પ્રણામ કર્યો. ‘પોતાની બીજી મૂર્તિરૂપ સગરને રાજ્યપદે સ્થાપન કરવાથી સ્વામીએ આપણને છેડી દીધા નથી’ એમ જાણી પ્રજાવર્ગ હર્ષ પામ્યો.

ત્યારપછી દયાના સમુદ્રરૂપ ભગવાન અગ્નિતસ્વામીએ વર્ષાકાળનો વરસાદ જેમ વરસવાનો આરંભ કરે તેમ વાર્ષિક-દાન આપવાનો આરંભ કર્યો. તે અવસરે ઈંદ્રે આજ્ઞા કરેલા અને કુખેરે પ્રેરેલા તિર્થદ્રુબૃંભક દેવતાઓ બ્રહ્મ થયેલા, નદ્ય થયેલા, સ્વામી વિનાના, ચિહ્ન વિનાના, અધિપતિ વગરના, પર્વતની ગુફામાં રહેલા, સ્મરણમાં રહેલા અને ભવનાંતરમાં દટાઈ ગયેલા ધનને ત્યાં ઉપાડી લાવ્યા. તે ધનને શૃંગાટકમાં, ચોકમાં, ત્રિકમાં અને પ્રવેશનિર્ગમની પૃથ્વીમાં એકઠું કર્યું. પછી દરેક ત્રિકમાં, દરેક રસ્તે અને ચોકે ચોકે “આવો અને આ ધન ગ્રહણ કરો” એવી અગ્નિતસ્વામીએ ઘોષણા કરાવી. પછી જે કોઈ જે પ્રકારનું જેટલું ધન માગે તેને તેટલું ધન સૂર્યોદયથી માંડીને ભોગ્ગનના વખત સુધી દાન દેવા માટે જેઠેલા પ્રભુ આપવા લાગ્યા. એમ દરરોજ એક કોડ ને આઠ લાખ સોનૈયા આપતાં એક વર્ષે ત્રણસે અઠ્યાશી કોડ ને એંસી લાખ સોનૈયા પ્રભુએ દાનમાં આપ્યાં. કાળના અનુભાવથી અને સ્વામીના પ્રભાવથી યાચકોને ઈચ્છિત દાન આપતાં છતાં પણ તેઓ પોતપોતાના ભાગ્યથી અધિક દ્રવ્યને ગ્રહણ કરી શકતા નહોતા. અચિંત્ય મહિમાવાળા અને દયારૂપી ધનવાળા પ્રભુએ એક વર્ષ સુધી પૃથ્વીને ચિંતામણિની જેમ ધનથી તૃપ્ત કરી દીધી.

વાર્ષિક-દાનને અંતે ઈંદ્રનું આસન કંપાયમાન થયું, એટલે અવધિજ્ઞાનવડે પ્રભુનો દીક્ષાઅવસર બાણી ભગવાનનો નિષ્કમણોત્સવ કરવા સારુ સામાનિક વિગેરે દેવતાઓની સાથે ઈંદ્ર પ્રભુ પાસે આવવા નીકળ્યા. તે વખતે ઈંદ્ર વિમાનોથી દિશાઓમાં બાણે ચાલતા મંડપ રચતા હતા, જાંચા હાથીઓથી બાણે તેમાં પર્વતો ઊડતા હોય તેમ કરતા હતા, તરંગોથી સમુદ્રની જેમ અથોથી આકાશને આકંભણ કરતા હતા, અસ્થલિત ગતિવાળા રથોથી સૂર્યના રચની સાથે સંઘટ્ટ કરતા હતા અને ઘુઘરીઓની માળાના ભારવાળા દિગ્ગજોના કહ્ણતાલને અનુસરતા ધ્વજાંકુશોથી આકાશતલને તિલકિત કરતા હતા. કેટલાએક દેવતાઓ ગાંધાર સ્વરથી જાંચે પ્રકારે તેમની પાસે ગાયન કરતા હતા. કેટલાએક દેવતાઓ નવા બનાવેલાં કાંચેથી તેમની સ્તવના કરતા હતા, કેટલાક દેવતાઓ મુખ ઉપર વચ્ચાંચળ રાખી વિજ્ઞપ્તિ કરતા હતા અને કેટલાક દેવતાઓ પૂર્વ તીર્થકરોનાં ચરિત્રો સંભારી આપતા હતા.

એવી રીતે સ્વામીના ચરણકમળથી પવિત્ર થયેલી વિનીતાનગરીને દેવલોક કરતાં પણ અધિક માનતા ઈંદ્ર ક્ષણવારમાં ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તે વખતે ખીબ પણ સુરેંદ્રો અને અસુરેંદ્રો આસનકંપથી પ્રભુનો દીક્ષાઅવસર બાણી વિનીતાનગરીમાં આવ્યા. ત્યાં અચ્યુત વિગેરે દેવેંદ્રોએ અને સગરાદિક નરેંદ્રોએ અનુક્રમે પ્રભુને દીક્ષાલિપેક કર્યો. પછી મણિકાર જેમ માણિક્યનું માર્જન કરે તેમ ઈંદ્રે દેવદ્રવ્ય વસ્તુવડે પ્રભુના સ્નાનોદકથી ભીના થયેલા શરીરને માર્જન કર્યું અને ગંધકારની જેમ પોતાના હાથથી જગદ્ગુરુને સુંદર અંગરાગથી ચર્ચિત કર્યાં. ધર્મવાસનારૂપી ધનવાળા ઈંદ્રે પ્રભુના અંગ પર અદ્ભુત દેવદ્રવ્ય વસ્તુ પહેરાવ્યાં અને મુગટ, કુંડળ, હાર, આંગુમંથ, કંકણ તથા ખીબ પણ અલંકારો જગતપતિને ધારણ કરાવ્યાં. પુષ્પની દિવ્ય માળાઓથી જેમના કેશ અને બાણે ત્રીભું નેત્ર હોય તેવા તિલકથી જેમનું લલાટ શોભી રહ્યું છે, દેવી, દાનવી અને માનવી

સ્ત્રીઓ વિચિત્ર લાષાર્થી મધુરસ્વરે જેમનું મંગળગાન ગાઈ રહી છે, ચારણભાટની જેમ સુરેંદ્ર, અસુરેંદ્ર અને નરેંદ્ર જેમની સ્તુતિ કરી રહ્યા છે, સુવર્ણના ધૂપિયાને ધરનારા વ્યંતરે જેમની આગળ ધૂપ કરે છે, પદ્મદ્રહવડે હિમવંત પર્વતની જેમ મસ્તક પર રહેલા મોટા શ્વેત છત્રથી જેઓ શોભી રહ્યા છે, બન્ને તરફ સુંદર ચામરને ધારણ કરનારા દેવતાઓ જેમને ચામર વીંછી રહ્યા છે, નમ્ર એવા ઇન્દ્રે છડીદારની જેમ જેમને હાથનો ટેકો આપેલો છે અને હર્ષ તથા શોકથી મૂઠ ગની ગયેલા સગરરાજા, અનુકૂળ પવનથી વરસતા ઝીણા ઝીણા વરસાદની જેમ અશ્નુને વરસાવતા જેમની પછવાડે ચાલે છે એવા પ્રભુ સ્થાનકમળની જેવા ચરણથી પૃથ્વીને ચોતરફ પવિત્ર કરતા, હજાર પુરુષોએ વહન કરવાને યોગ્ય એવી સુપ્રભા નામની શિખિકા ઉપર આરૂઢ થયા. તે શિખિકા પ્રથમ નરોએ, પછી વિદ્યાધરોએ અને પછી દેવતાઓએ ઉપાડી, તેથી તે આકાશમાં ચાલતા ગ્રહના ભ્રમને આપવા લાગી. તેમણે જાંચી ઉપાડેલી અને અનુપઘાત ગતિએ ચાલતી તે શિખિકા સમુદ્રમાં ચાલતા યાનપાત્રની જેવી શોભતી હતી. શિખિકા આગળ ચાલી, એટલે તેમાં સિંહાસન પર બેઠેલા પ્રભુને ઇશાનેંદ્ર અને સૌધર્મેંદ્ર ચામર વિજવા લાગ્યા. વર જેમ વધૂનું પાણિગ્રહણ કરવાને ઉત્સુક હોય તેમ દીક્ષા ગ્રહણ કરવાને ઉત્સુક થયેલા જગત્પતિ વિનીતાનગરીના મધ્યભાગમાં ચાલવા લાગ્યા. તે વખતે ચાલવાથી ચલિત થયેલા કર્ણભૂષણવાળા, ચંચળ હારવાળા અને ચંચલ વસ્ત્રાંચળવાળા શિખિકાવાહી પુરુષો ચાલતા કદપવૃક્ષની જેવા શોભવા લાગ્યા.

એ વખતે નગરની સ્ત્રીઓ ભક્તિથી પવિત્ર મનવાળી થઈને સ્વામીને જેવા આવી, તેમાં કોઈ પોતાની સહચરીઓને સખલના પામતાં છોડી દેતી હતી, કોઈના વૃક્ષસ્થળ ઉપરથી હાર ત્રુટી જતા હતા, કોઈના ખભા પરથી ઉત્તરીય વસ્ત્રો ખસી જતા હતા, કોઈ પોતાના ગૃહના આંગણનાં દ્વાર ઉઘાડાં મૂકી ચાલી આવી હતી, કોઈએ પોતાને ઘેર દેશાંતરથી આવેલા અતિથિ-અભ્યાગતને પણ છોડી દીધા હતા, કોઈ પોતાને ઘેર તત્કાળ પુત્રજન્મનો ઉત્સવ થતો હતો છતાં તેને માટે ખોટી થવા રહી નહોતી, કોઈ તત્કાળ વિવાહનો લગ્નકાળ આવેલો છતાં તે છોડી દેતી હતી, કોઈ સ્નાન કરવા માટે પ્રાપ્ત થયેલી સ્નાનોચિત વસ્તુઓ મૂકીને ચાલી આવી હતી, કોઈએ અધું લોજન કરી આચમન લીધું હતું, કોઈએ અર્ધ શરીરે વિલેપન કરેલું છતાં બાકીનું અધૂરું મૂકી દીધું હતું, કોઈએ કુંડલાદિક અલંકાર અર્ધા પહેયાં હતાં, કોઈ પ્રભુના નિષ્કમળની વાર્તા અર્ધી સાંભળી કે તત્કાળ ચાલી આવી હતી, કોઈએ ચોટલાની અંદર પુષ્પની અર્ધી માળા બાંધી હતી, કોઈએ લલાટ ઉપર અધું તિલક જ ક્યું હતું, કોઈ ગૃહનાં કાર્ય માત્ર અર્ધાં કરીને ચાલી નીકળી હતી, કોઈએ નિત્ય નૈમિત્તિક કૃત્ય અધું ક્યું હતું અને કોઈ વાહનો આવીને ઊભાં રહેલાં છતાં પણ સંભ્રમથી પગે ચાલીને આવી હતી. યુથપતિની ફરતા ફરનારા નાના હાથીઓની જેમ નગરના લોકો ક્ષણવાર પ્રભુની આગળ, ક્ષણવાર પછવાડે અને ક્ષણવાર બન્ને પડખે આવી આવીને ઊભા રહેતા હતા. કોઈ લોકો પ્રભુના દર્શનની ઇચ્છાથી પોતાના ઘર ઉપર ચડતા હતા, કોઈ ભીંત ઉપર ચડતા હતા, કોઈ પ્રાસાદોની અગાસીઓમાં ચડતા હતા, કોઈ માંચડાના અન્ન ભાગ ઉપર ચડતા હતા, કોઈ ગઢના કાંગરા ઉપર ચડતા હતા, કોઈ વૃક્ષની ટોચ ઉપર ચડતા હતા,

અને કોઈ ઊંચા હાથીના સ્કંધ ઉપર ચડતા હતા. હર્ષ પામેલી નગરની સ્ત્રીઓમાંની કેટલીક પોતાના વસ્ત્રના છેડાને ચામરની લીલાથી ચલાયમાન કરતી હતી, કોઈ સ્ત્રીઓ બાજુ પૃથ્વીમાં ધર્મબીજ રોપતી હોય તેમ ધાણીવડે પ્રભુને વધાવતી હતી, કોઈ અગ્નિની જેમ સપ્ત શિખાવાળી આરાત્રિક કરતી હતી, કોઈ બાજુ મૂર્તિવંત યશ હોય તેવા પૂર્ણપાત્રોને પ્રભુ આગળ ધરતી હતી, કોઈ મંગળનિધાન સરખા પૂર્ણકુંભોને ધારણ કરતી હતી કોઈ સંધ્યાના વાદળાં જેવા વસ્ત્રથી પ્રભુને આકાશમાં અવતરણ કરતી હતી, કોઈ નૃત્ય કરતી હતી, કોઈ મંગળગીત ગાતી હતી અને કોઈ ખુશી થઈને સુંદર હાસ્ય કરતી હતી.

તે વખતે આમતેમ દોડતા બાજુ ગરૂડનાં ટોળાં હોય તેવા ભક્તિવંત વિદ્યાધર, દેવ અને અસુરોથી આકાશ વ્યાપી ગયું અને આત્માને ધન્ય માનતી એવી ચોસઠ ઇન્દ્રોની નાટ્યસેના સ્વામીની આગળ અનેક પ્રકારનાં નાટકો લજવવા લાગી; તેમજ ઇન્દ્રે પ્રેરેલા ગંધર્વોની સેના પણ હર્ષ સહિત એક સાથે સંગીત કરવા લાગી. સગર રાજાના અનુભવી નૃત્યકારો પણ દેવતાની સ્પર્ધાથી વિચિત્ર પાત્રોવડે સ્થાને સ્થાને નાટક કરવા લાગ્યા અને અયોધ્યાનગરીના મંડનરૂપ ગંધર્વરાજ અને રમણીજનો વિશ્વની દૃષ્ટિને અંધન કરનારા પ્રેક્ષણુક પ્રયોગો કરવા લાગ્યા. તે વખતે આકાશ અને પૃથ્વી પર થતા નાટ્ય અને સંગીતના સ્વરોથી જમીન અને આકાશના મધ્ય ભાગને પૂરી દે એવો મોટો ઉત્કટ ધ્વનિ ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં સંચાર કરતા એવા અનેક રાજાઓ, સામંતો અને શાહુકારોના સંમર્દથી તૂટી ગયેલા હારોના સુકતાશળવડે પૃથ્વી કાંકરાવાળી થઈ ગઈ. સ્વર્ગ અને પૃથ્વીના ઉન્મત્ત હાથીઓના મહાજળથી રાજમાર્ગો કાદવવાળા થઈ ગયા. પ્રભુની સમીપે એકઠા થયેલા એવા સર્વ સુર, અસુર અને મનુષ્યોવડે આ ત્રણ લોક તે એક અધિપતિની સત્તા નીચે હોવાથી એક લોકની જેવા શૈલવા લાગ્યા.

ઘણા હહાપણવાળા પ્રભુ બે કે નિઃસ્પૃહ છે તેા પણ લોકોની દાક્ષિણ્યતાને માટે તેઓના મંગળોપચારનો પગલે પગલે સ્વીકાર કરતા હતા; તેમજ એકઠા મળીને ચાલતા એવા દેવતાઓ અને મનુષ્યો ઉપર તુલ્ય પ્રસાદવાળી દૃષ્ટિથી એક સરખો અનુગ્રહ કરતા હતા. એવી રીતે સુર, અસુર અને મનુષ્યોએ જેમનો ઉત્સવ કરેલો છે એવા પ્રભુ અનુક્રમે સહસ્રાત્રવન નામના ઉદ્યાનમાં પ્રાપ્ત થયા. ઉદ્યાનની ચોતરફ પુષ્પની સુગંધથી ઉન્મત્ત થયેલા જમરાઓની પંક્તિઓથી જેના અંદરના ભાગ દુઃસંચર છે એવા ગાઠ કેતકીનાં વૃક્ષોની વાડ કરેલી હતી; બાજુ વેઠીઆ હોય તેવા નગરના મોટા શાહુકારોના કુમારોએ રમવાની ઇચ્છાથી વનનાં વૃક્ષ અને લતાઓની અંદરના ભાગ સાદ કરેલા હતા; નગરની સ્ત્રીઓ ક્રીડાપ્રસંગે આવીને ત્યાં કુરૂબક, આસોપાલવ, ધોરસલી વિગેરે વૃક્ષોના દોહદ પૂરતી હતી. વિદ્યાધરોના કુમારો કૌતુકથી વટેમાર્ગીની જેમ જેસીને નીકળા સ્વાહ જળ પીતા હતા; આકાશ સુધી ઊંચા વધેલાં વૃક્ષો ઉપર બાજુ હંસના મિથુન હોય તેવાં અનેક ખેચરોનાં જોડાઓ ક્રીડા માટે આવીને જેસતાં હતાં, દિવ્ય કપૂર અને કસ્તૂરીના ચૂર્ણ જેવા ઘુંટી સુધી પડેલા કોમળ પરાગથી તે વનની પૃથ્વી ચોતરફ રેતીમય જણાતી હતી, ઉદ્યાનપાલિકાઓ રાયણ, નારંગી અને કરેણુવૃક્ષોની તળેના ક્યારાઓ દૂધથી પૂરતી હતી, માળીઓની બાળાઓ પરસ્પર વિચિત્ર ચુંથણીની રચનામાં સ્પર્ધા કરીને પુષ્પોની સુંદર

માળાઓ શુદ્ધતી હતી, અનેક મનુષ્યો દિવ્ય શક્તિ, આસન અને પાત્રો છતાં કૌતુકથી ત્યાં કદળીના પત્રોમાં શયન, આસન અને લોજન કરતા હતા, કૃષ્ણીના ભારવડે નમેલા પ્રહાલ શાખાઓવાળા જાતજાતનાં વૃક્ષો પૃથ્વીના તળને ચુંબન કરતા હતા, આંખાના અંકુરના સ્વાદથી તે વનમાં કૌયલનો મદ શ્રાંત થતો ન હતો, દાડિમના સ્વાદથી ઉન્મત્ત થયેલા શુક પક્ષીઓના કોલાહળથી તે વન આકુળ થયેલું હતું અને વર્ષાઋતુના વાદળાઓની જેમ વિસ્તાર પામેલાં વૃક્ષોથી એકછાયાવાળું જણાતું હતું એવા સુંદર ઉદ્યાનમાં અજિતસ્વામીએ પ્રવેશ કર્યો.

પછી રથી જેમ રથમાંથી ઉતરે તેમ સંસારસિંધુ ઉતરવાને જગદ્ગુરુ ભગવાન પોતે શિષિકારત્નમાંથી ઉતર્યા. તે પછી દેવતાઓને પણ દુર્લભ એવાં ત્રણ રત્નોને શ્રદ્ધ કરવાની ઇચ્છાવાળા પ્રભુએ રત્નાલંકાર વિગેરે સર્વ આભૂષણો ઉતાર્યા અને ઈંદ્રે આપેલું એવું અદ્ભુત દેવદૂષ્ય પ્રભુએ ઉપધિ સહિત ધર્મ ખતાવવાને માટે શ્રદ્ધ કર્યું, માથ માસની ઉજ્જવળ નવમીને દિવસે અંદ્ર રોહિણીનક્ષત્રમાં આવ્યો હતો તેવે સમયે સમસ્તદેવ વૃક્ષની નીચે પ્રભુએ છૂંનો તપ કરીને સાયંકાળે રાગાદિકની જેમ પોતાના સર્વ કેશને પાંચ મુઠિએ સ્વયમેવ લોચ કર્યો. સૌધર્મેંદ્રે તે કેશને પોતાના ઉત્તરીય વસ્ત્રના છેડામાં પ્રસાદથી મળેલા અર્થની જેમ શ્રદ્ધ કર્યા અને ક્ષણવારમાં પ્રભુના તે કેશ વહાણમાં મુસાફરી કરનાર જેમ સમુદ્રમાં પૂજનદ્રવ્ય નાંખે તેમ ક્ષીરસમુદ્રમાં ક્ષેપન કર્યા. પછી પાછા વેગે આવીને સુર, અસુર અને નરોના કોલાહળને જાણે મૌનમંત્રણું સ્મરણ કરાવતા હોય તેમ મુઠિ સંજ્ઞાથી ઈંદ્રે નિવૃત્ત કર્યો; એટલે સિદ્ધોને નમસ્કાર કરી સામાયિકને ઉચ્ચરતા પ્રભુ મોક્ષમાર્ગમાં વાહનતુલ્ય એવા ચારિત્રરૂપી રથ ઉપર આરૂઢ થયા. દીક્ષાનું જાણે સહોદર હોય તથા સાથે જન્મ પામ્યું હોય તેમ ચોથું મનઃપર્યવસાન તે જ વખતે પ્રભુને ઉત્પન્ન થયું. તે વખતે ક્ષણવાર નારકીના જીવોને પણ સુખ થયું અને ત્રણ જગતમાં વીજળીના ઉદોત જેવો પ્રકાશ થઈ રહ્યો. પ્રભુની સાથે એક હજાર રાજાઓએ દીક્ષા શ્રદ્ધ કરી, કારણ કે ભગવાનના ચરણને અનુસરવારૂપી વ્રતવાળા પુરુષોને એ જ ઉચિત છે. પછી જગત્પતિને પ્રદક્ષિણા કરી, પ્રણામ કરી, અચ્યુતાદિ ઈંદ્રો આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

“હે નાથ ! પૂર્વે પદ્મ અભ્યાસના આદરથી તમે વૈરાગ્યને એવી રીતે સંગ્રહો કે આ જન્મમાં જન્મથી માંડીને તે વૈરાગ્ય એકાત્મભાવને પામ્યો છે. હે નાથ ! મોક્ષના ઉપાયમાં પ્રવીણ એવા તમારે સુખના હેતુ ઈષ્ટસંયોગાદિમાં જેવો ઉજ્જવળ વૈરાગ્ય છે તેવો દુઃખના હેતુ ઈષ્ટવિયોગાદિમાં વૈરાગ્ય નથી. હે પ્રભુ ! વિવેકરૂપી શરાણુવડે તમે વૈરાગ્યરૂપી શસ્ત્ર એવું સજેલું છે કે જેથી મોક્ષ મેળવવામાં પણ તેનું પરાક્રમ સાક્ષાત્ અકુંડિત (અવાય) પણ પ્રવર્તે છે. હે નાથ ! જ્યારે તમે દેવતાની તથા નરેંદ્રની લક્ષ્મી ભોગવતા હતા ત્યારે પણ તમારો આનંદ તો વિરકતતારૂપ જ હતો. કામથી નિત્ય વિરકત એવા તમે જ્યારે યોગને અંગીકાર કરો છો ત્યારે ‘હુવે એ કામભોગથી સચું’ એવો પ્રૌઢ વૈરાગ્ય તમને પ્રાપ્ત થાય છે, સુખમાં, દુઃખમાં, સંસારમાં અને મોક્ષમાં જ્યારે તમે ઔદાસીન્ય ભાવને લબ્ધે છો ત્યારે તમને નિરંતર અવિચ્છિન્ન વૈરાગ્ય જ છે, તમે શેમાં વિરાગવાન નથી ? ખીજા જીવો તો દુઃખગર્ભિત અને મોહગર્ભિત વૈરાગ્યવાળા હોય છે,

પરંતુ તમારામાં તો જ્ઞાનગર્ભ વૈરાગ્ય જ એકસ્થાનપણાને પામેલો છે. હમેશાં ઉદાસીનત્વ છતે પણ સર્વ વિશ્વને ઉપકાર કરનારા, સમગ્ર વૈરાગ્યના ભાજન, શરણુ કરવા લાયક અને પરમાત્મા એવા તમને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ.”

એવી રીતે જગદ્ગુરુની સ્તુતિ કરી, નમસ્કાર કરી ઈંદ્રો દેવસમૂહ સહિત ત્યાંથી નંદીશ્વર દ્વીપે ગયા. ત્યાં અંજનાચળાદિક પર્વતોમાં શકાદિક ઈન્દ્રોએ જન્મભલિવેકના કલ્યાણકની પેઠે શાશ્વત અહંત પ્રતિમાઓનો અષ્ટાદિક ઉત્સવ કર્યો અને પછી હવે આપણે ફરીથી પ્રભુને ક્યારે બોધશું ? એમ વિચારતા તેઓ ત્યાંથી પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

સગરરાજ પણ પ્રભુને પ્રણામ કરી અંજલિ બોડી ગદ્ગદ્ ગિરાએ આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. “ત્રૈલોક્યરૂપી કમલિનીના ખંડને વિકાસ કરવામાં સૂર્ય સમાન અને જગતના ગુરુ એવા હે ભગવાન્ અભિતસ્વામિ ! તમે વિજય પામે. હે નાથ ! મતિ, શ્રુત, અવધિ અને મનઃપર્યવ એ ચાર ઉકટ જ્ઞાનથી ચાર સમુદ્રોવડે જેમ પૃથ્વી શોભે તેમ તમે શોભો છો. હે પ્રભુ ! તમે એક લીલામાત્રમાં કર્મને ઉન્મૂળ કરવાને સમર્થ છો અને આ તમારો જે પરિકર (ઉપસ્કર) છે તે લોકોને એક માર્ગદર્શક છે. હે ભગવન્ ! સર્વ પ્રાણીઓના તમે એક અંતરાત્મા છો એમ હું માતું છું, નહીં તો તેઓના અદ્વૈત સુખને માટે તમે કેમ પ્રયત્ન કરો ? ક્યારૂંપી જળે વ્યાપ્ત થયેલા તમે મળની જેમ કષાયને છોડીને કમળપત્રની જેમ નિર્લેપ અને શુદ્ધ આત્માવાળા થયેલા છો. રાજ્ય કરતા હતા ત્યારે પણ ન્યાયવંત એવા તમારે કોઈ પારકો કે પોતાનો ન હતો. તો હમણાં એવી સામ્યતાના અવસર પ્રાપ્ત થતાં થયેલી સમાનતા વિષે તો શું કહેવું ? હે ભગવન્ ! તમારું જે વાર્ષિકદાન છે તે ત્રૈલોક્યને અભયદાન દેવારૂંપ મોટા નાટકરૂં એક આમુખ (પ્રસ્તાવના) છે એવો હું તર્ક કરું છું, તે દેશ, તે ગામ, તે નગર અને તે શહેરને ધન્ય છે કે જ્યાં મલયાનિલની પેઠે દિશાઓને પ્રસન્ન કરતા એવા તમે વિહાર કર્યો.”

એવી રીતે પ્રભુની સ્તુતિ કરીને તથા ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર કરીને અશ્રુવડે વ્યાસ નેત્રવાળા સગરરાજ મંદ મંદ ગતિએ પોતાની નગરીમાં આંચા. બીજે દિવસે પ્રભુએ. ધ્રુવરાજ રાજને ઘેર ક્ષીરવડે છકું તપનું પારણું કર્યું. તત્કાળ ધ્રુવરાજ રાજના ગૃહાંગણમાં દેવતાઓએ સાડાબાર કોટી સુવર્ણ દ્રવ્યની અને પવને હલાવેલા લતાના પદ્મોની શોભાને હરનારી એવી ભંચી ભતનાં વસ્ત્રોની વૃષ્ટિ કરી. આકાશમાળે તેઓએ ઢુંઢુભિન્ન-ભરતીવડે અપળ એવાં સમુદ્રના ધ્વનિની જેવો ગંભીર ધ્વનિ કર્યો, તથા ચોતરફ ફરતા એવા પ્રભુના યશરૂપી સ્વેદજળના જ્રમને આપતી એવી સુગંધી જળની અને ચારે બાજુ મિત્રોની જેમ ભમરાઓએ અનુસરાયેલી પંચવર્ણા પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરી. વળી અહો દાન, અહો દાન એવો ઉચ્ચાર કરતાં હર્ષિત ચિત્તવાળા દેવતાઓ ભંચા પ્રકારના જ્ય જ્ય શબ્દપૂર્વક આકાશમાં બોલવા લાગ્યા કે--“ આ પ્રભુને આપેલું સુદાન જુઓ, કે જેના પ્રભાવથી દાતા પુરુષ તત્કાળ અતુલ્ય વૈભવવાળો થાય છે, કેઈ આ ભવમાં જ સુકૃત થાય છે, કેઈ બીજા ભવમાં સુકૃતને પામે છે, કેઈ ત્રીજા ભવમાં સુકૃત થાય છે અથવા

‘કલ્પાતીત કલ્પોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.’ પ્રભુને અપાતી ભિક્ષા જેઓ બુદ્ધે છે તેઓ પણ દેવતાઓની જેવા નિરોગી શરીરવાળા થાય છે.

સરોવરમાંથી જળપાન કરીને નીકળતા ગજેન્દ્રની જેમ પ્રસન્ન રાજાના ગૃહથી પારણું કરીને પ્રભુ બહાર નીકળ્યા, એટલે પ્રભુનાં પગલાંને કોઈ ઉલ્લંઘન કરે નહીં એવું ધારી પ્રસન્ન રાજાએ તે પગલાં ઉપર રત્નોવડે એક પીઠ કરાવી. ત્યાં બિનેશ્વર રહ્યા છે એમ માનતો રાજા તે પીઠની ત્રણે કાળ પુષ્પાદિકવડે પૂજા કરવા લાગ્યો. વંદન, પુષ્પ અને વસ્ત્રાદિકવડે જ્યાં સુધી તે પીઠની પૂજા કરી ન હોય ત્યાં સુધી સ્વામી નહીં જમેલા હોવાથી જેમ વાટ બેઠને રહ્યો હોય તેમ તે લોજન કરતો નહોતો.

વાયુની જેવા અપ્રતિબદ્ધ વિહારી ભગવાન અનિતસ્વામીએ અખંડિત ઈર્ષાસમિતિ પાળતા સતા અન્યત્ર વિહાર કર્યો. માર્ગમાં કોઈ ઠેકાણે પ્રાસુક પાયસાન્ન વિગેરેથી તેઓ પ્રતિલાભિત થતા હતા, કોઈ ઠેકાણે સુંદર વિલેપનથી તેમના ચરણકમળ અર્ચિત થતા હતા, કોઈ ઠેકાણે શ્રાવકોનાં વંદન કરનારા બાળકો તેમની રાહ બેઠ રહેતા હતા, કોઈ ઠેકાણે દર્શનમાં અતૃપ્ત લોકો તેમને અનુસરતા હતા, કોઈ ઠેકાણે લોકો તેમનું વસ્ત્રથી ઉત્તારણ મંગળ કરતા હતા, કોઈ ઠેકાણે લોકો દધિ, દૂર્વા અને અક્ષતાદિકવડે, તેમને અર્ધ્ય આપતા હતા, કોઈ ઠેકાણે લોકો પોતાને ઘેર લઈ જવાને માટે તેમને રસ્તામાં રોકતા હતા, કોઈ ઠેકાણે તેમના ચરણ પાસે પૃથ્વી ઉપર આજોટતા લોકોથી તેમનું ગમન અટકતું હતું, કોઈ ઠેકાણે શ્રાવકો પોતાને માથાના કેશથી તેમના ચરણકમળનું માર્જન કરતા હતા અને કોઈ ઠેકાણે મુગ્ધ બુદ્ધિવાળા લોકો તેમના આદેશને માગતા હતા એવી રીતે નિર્ગંધ, નિર્મમ અને નિઃસ્પૃહ એવા પ્રભુ પોતાના સંસર્ગથી ગ્રામ અને શહેરોને તીર્થરૂપ કરતા, સર્વ વસુધામાં વિહાર કરવા લાગ્યા.

ધ્રુવડ પક્ષીઓના છુટકાર શબ્દોથી જે ભયંકર છે, જેમાં શિયાળ અત્યંત ફેલકાર શબ્દ કરી રહ્યા છે, જે સર્પોના કુંડાથી ભયંકર છે, જેમાં મહાવાળા બીલાડાઓ ઉત્કોશ કરી રહ્યા છે, જે શબ્દ કરતા ન્હારોથી વિકરાળ લાગે છે, જેમાં ચમૂર મૃગો ફૂરપણે વર્તે છે, જે કેસરીસિંહોની ગર્જનાના પ્રકારથી પ્રતિધ્વનિત થયેલ છે, જેમાં મોટા હાથીઓએ ભાંગેલાં વૃક્ષો પરથી ઉડેલાં દાકપક્ષીઓના શબ્દો થઈ રહ્યા છે, સિંહના પુંછડાના આસ્કેટથી જેની પાપાણ્ણમય ભૂમિ પણ કુટચા કરે છે, જ્યાં અષ્ટાપદોએ પીસી નાંખેલા હાથીઓના અસ્થિઓથી રસ્તાઓ આકુળ થયેલા છે, જેમાં મૃગયા કરવામાં વ્યગ્ર થયેલા ભિલ્લ લોકોના ધનુષના ટંકારથી પડછંદા વાગ્યા કરે છે, જ્યાં રીંછોના કાનને શ્રદ્ધણ કરવામાં ભિલ્લના બાળકો વ્યગ્ર થઈ રહેલા છે, જેમાં વૃક્ષોની શાખાના અશ્વલાગનાં પરસ્પર સંઘર્ષથી અગ્નિઓ ઉછળી રહેલ છે, એવા મોટા પર્વતો સંજંથી મહાઅરણ્યમાં અને ગામ તથા શહેરોમાં એ અનિતસ્વામી નિષ્કંપ મને ઇચ્છાનુસાર વિહાર કરતા હતા. કોઈ વખતે પૃથ્વીતલને જેવામાત્રથી મનુષ્યોને ચકરી આવી બમ એવા ઊંચા પર્વતના મસ્તક ઉપર બાણે બીભું શિખર હોય તેમ પ્રભુ કાર્યોત્સર્ગમાં સ્થિર

૧ શ્રેયેષ્ઠ અને અનુત્તર વિમાન તે કલ્પાતીત કહેવાય છે.

યદને રહેતા હતા. કોઈ વખતે ઊંચી ક્ષણ ભારતા કપિઓનાં ટોળાંએ જેના અસ્થિના સંધી ભાંગેલા છે એવા પ્રભુ મહાસમુદ્રના તટ ઉપર વૃક્ષની પેઠે સ્થિર રહેતા હતા, કોઈ વખતે ક્રીડા કરતા એવા ઉત્તાળ, વેતાળ, પિશાચ અને પ્રેતોથી સંકુલ થયેલા અને જેમાં વંટોળીઆવડે ધૂળ ભીડી રહી છે એવા સ્મશાનમાં કાર્યોત્સર્ગ કરીને રહેતા હતા. એ સિવાય બીજા પણ વિશેષ બચંકર સ્થાનોમાં સ્વભાવે ધીર એવા પ્રભુ લીલાથી કાર્યોત્સર્ગ કરતા હતા. આર્થદેશમાં વિહાર કરતા, અક્ષીણ શક્તિવાળા ભગવાન અજિત પ્રભુ કોઈ વખત ચતુર્થ તપ કરતા હતા, કોઈ વખતે પદ્મતપ, કોઈ વખતે અષ્ટમતપ, કોઈ વખતે દશમતપ, કોઈ વખતે દ્વાદશતપ, કોઈ વખતે ચતુર્દશતપ, કોઈ વખતે પોડશતપ, કોઈ વખતે અષ્ટદશતપ, કોઈ વખતે માસિકતપ, કોઈ વખતે દ્વિમાસિકતપ, કોઈ વખતે ત્રિમાસિકતપ, કોઈ વખતે ચતુર્માસિકતપ, કોઈ વખતે પંચમાસિકતપ, કોઈ વખતે ષડ્માસિકતપ, કોઈ વખતે સપ્તમાસિકતપ અને કોઈ વખતે અષ્ટમાસિકતપ કરતા હતા. લલાટને તાપ કરનારા સૂર્યના આતપવાળા ગ્રીષ્મઋતુમાં પણ દેહમાં નિઃસ્પૃહ એવા પ્રભુ વૃક્ષની છાયાને ઈચ્છતા નહોતા. પડતા હિમના સમૂહથી વૃક્ષો જેમાં દગ્ધ થતાં હતાં એવી હેમંતઋતુમાં પણ પ્રભુ ઘણા પીત્તવાળા પુરુષની જેમ તડકાને ઈચ્છતા નહોતા અને વર્ષાઋતુમાં પવનની ઝડીથી ઉત્કટ એવી મેઘોની ધારાવૃષ્ટિઓથી એ પ્રભુ જળચારી હાથીની જેમ જરા પણ ઉદ્વેગ પામતા નહોતા. પૃથ્વીની જેમ સર્વને સહન કરનારા અને પૃથ્વીના તિલકરૂપ પ્રભુ બીજા પણ દુઃસહ પરીવહને સહન કરતા હતા. એ પ્રમાણે વિવિધ પ્રકારના ઉગ્ર તપોથી અને વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહોથી પરીવહને સહન કરનારા પ્રભુએ બાર વર્ષ ઉલ્લંઘન કર્યાં.

ત્યારપછી ગેંડાની જેમ પૃથ્વી પર નહીં બેસનારા, ગેંડાના શૂંગની જેમ એકલા વિચરનારા, સુમેરુ પર્વતની જેમ કંપરહિત, સિંહની જેમ નિર્ભય, વાયુની જેમ અપ્રતિબદ્ધ વિહારી, સર્પની જેમ એક (સમાન) દંડિવાળા, અગ્નિથી સુવર્ણની જેમ તપથી અધિક કાંતિવાળા, વાડથી સુંદર વૃક્ષની જેમ ત્રણ ગુપ્તિથી વીંટાએલા, પાંચ બાણોથી કામદેવની જેમ પાંચ સમિતિને ધરનારા, આજ્ઞા, અપાય, વિપાક અને સંસ્થાનનું ચિંતન કરવાથી ચાર પ્રકારના ધ્યેયનું ધ્યાન કરનારા અને ધ્યેયરૂપ એવા પ્રભુ દરેક ગ્રામ, દરેક શહેર અને દરેક અરણ્યમાં ફરતાં ફરતાં સહસ્રામ્રવન નામના ઉદ્યાનમાં આવ્યા. ત્યાં છત્રની પેઠે રહેલા સમસ્તદ વૃક્ષની નીચે એ પ્રભુ જાણે એ વૃક્ષનું થડ હોય તેમ અકંપ થઈ કાર્યોત્સર્ગે રહ્યા. તે વખતે એ ભગવંત અપ્રમત્ત-સંચલ નામના સાતમા ગુણુસ્થાનથી અપૂર્વકેરણુ નામના આઠમા ગુણુસ્થાનને લજવા લાગ્યા. શ્રૌત અર્થથી શબ્દ પ્રત્યે અને શબ્દથી અર્થમાં જતા એ પ્રભુ નાના પ્રકારના શ્રુતવિચારવાળા શુકલધ્યાનના જતા પહેલા પાયાને પ્રાપ્ત થયા. પછી જેને વિષે સર્વ જીવના તુલ્ય પ્રમાણુ હોય છે એવા અનિવૃત્તિબાહર નામના નવમા ગુણુસ્થાન ઉપર આરૂઠ થયા. ત્યારપછી લોભરૂપી કપાયના સૂક્ષ્મખંડ કરવા થકી સૂક્ષ્મસંપરાય નામના દશમા ગુણુસ્થાનને પ્રાપ્ત થયા. ત્યારપછી ત્રણ જગતના સર્વ જીવોના કર્મોનો ક્ષય કરવામાં સમર્થ એવા અનંત વીર્યવાળા પ્રભુ મોહને ક્ષય કરી ક્ષીણુમોહ નામના બારમા ગુણુસ્થાનને પ્રાપ્ત થયા. એ બારમા ગુણુસ્થાનના છેલ્લા સમયમાં પ્રભુ એકવશુત્રપ્રવિચાર નામે શુકલધ્યાનના બીજા પાયાને પ્રાપ્ત થયા. એ ધ્યાનથી ત્રણ જગતના વિષયમાં રહેલા પોતાના મનને સર્પના મંત્રથી સર્વ અંગમાં વ્યાપેલા

વિષને જેમ દંશની જગ્યાએ લાવીને મૂકે તેમ પરમાણુ ઉપર લાવીને ધારણુ કર્યું; એટલે ઈંધણના સમૂહને દૂર કરવાથી થોડાં ઈંધણુ જેમાં રહેલાં છે એવો અગ્નિ જેમ સ્વયંમેવ જુગાઈ જાય તેમ તેમનું મન સર્વથા નિવૃત્તિને પામી ગયું. પછી પ્રભુનો ધ્યાનરૂપી અગ્નિ દીપાયમાન થવાથી અગ્નિથી બરફની જેમ તેમનાં ઘાતિકર્મોં સર્વ તરફથી લય પામી ગયા અને પોષ માસની શુકલ એકાદશીને દિવસે ચંદ્ર રોહિણી નક્ષત્રમાં આવ્યો હતો તે સમયે પશ્ચતપ કર્યો છે જેમણે એવા પ્રભુને ઉજ્જવળ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

એ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં ત્રણ લોકમાં રહેલા ત્રણે કાળના સર્વ લાવેને હસ્તગોચર થયા હોય તેમ પ્રભુ દેખાવા લાગ્યા. પ્રભુને કેવળજ્ઞાન થયું તે વખતે જાણે પ્રભુની અવજ્ઞાના લયથી કંપાયમાન થયું હોય તેમ સૌધર્માધિપતિનું સિંહાસન કંપાયમાન થયું. જળાશયના જળના માપને જાણવાને ઇચ્છતો માણસ જેમ તેમાં રજજીને નાંખે તેમ ઈંદ્રે તેનું કારણુ જાણવાને માટે અવધિજ્ઞાન પ્રયુજ્યું. દીવાના પ્રકાશથી જેમ પદાર્થ જાણાય તેમ ઈંદ્રે અવધિજ્ઞાનથી 'પ્રભુને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે' એમ જાણ્યું. તત્કાળ રત્નસિંહાસન અને રત્નની પાદુકા છોડી ઊભા થયા; કારણ કે સત્પુરુષોને સ્વામીની અવજ્ઞાનો લય ધખવાન છે. ગીતાર્થ ગુરુનો શિષ્ય જેમ ગુરુએ આજ્ઞા કરેલી અવગ્રહ પૃથ્વીમાં પગલાં ભરે તેમ અહંતની દિશાની સન્મુખ સાત આઠ પગલાં ભર્યાં. પછી પોતાના ડાબા ગોઠણથી તથા બે હાથ અને મસ્તકથી પૃથ્વીને સ્પર્શ કરી પ્રભુને નમસ્કાર કર્યો. પછી ઊભા થઈને ત્યાંથી પાછા વળી કેસરીસિંહ જેમ પર્વતના શિખરને અલંકૃત કરે તેમ તેણે સિંહાસનને અલંકૃત કર્યું. પછી ક્ષણવારમાં સર્વ દેવતાઓને બોલાવી મોટી ઋદ્ધિ અને ભક્તિવડે તે જિનેંદ્રની સમીપે આવ્યા. બીજા પણ સર્વ ઈંદ્રે આસનકંપથી સ્વામીને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું જાણી પ્રભુની પાસે અહંપૂર્વિકાથી* આવ્યા.

પછી તે કામના અધિકારી એવા વાયુકુમાર દેવતાઓએ આવીને એક યોજન પ્રમાણુ ક્ષેત્રમાંથી કાંકરા વિગેરેને દૂર કર્યા. તે ઉપર મેઘકુમાર દેવતાઓએ શરદ્ ઋતુની વૃષ્ટિની જેવી તસામ રજને શાંત કરે એવી સુગંધી જળની વૃષ્ટિ કરી. બીજા (વ્યંતર) દેવતાઓએ ચૈત્યના મધ્ય ભાગની જેમ કોમળ એવી સુવર્ણ રત્નોની શિલાના સમૂહથી ઘણી સુંદર રીતે પૃથ્વીનું તળ ઘાંધ્યું. પછી પ્રાતઃકાળના પવનોની જેમ ઋતુની અધિષ્ઠાયક દેવીઓએ જાતુ સુધી પંચવર્ણી પ્રકૃષ્ટિત પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરી. લવનપતિ દેવોએ આવીને મધ્યમાં મણિપીઠ કરી તેની ચોતરફ સોનાના કાંગરાવાળો રૂપાનો ગઢ કર્યો. જ્યોતિષક દેવતાઓએ આવીને તેની અંદર રત્નના કાંગરાવાળો અને જાણે પોતાની જ્યોતિ એકત્ર કરી હોય તેવો કાંચનમય બીજો ગઢ કર્યો. તેની ઉપર અંદરનો ત્રીજો વૈમાનિક દેવતાઓએ આવી માણિક્યના કાંગરાવાળો રત્નોનો ગઢ કર્યો. તે દરેક ગઢમાં જંબૂદ્વીપની જળતીની જેમ મનને વિશ્રામ કરવાના ધામરૂપ ચાર ચાર સુંદર દરવાજા રચ્યા. તે દરેક દરવાજા ઉપર મરકતમણિમય પત્રોનાં તોરણો રચ્યાં, તે આકાશમાં સુંદર શ્રેણીરૂપ થઈ વિચરતા શુક પક્ષીઓની ઉપમાને ધારણુ કરતા હતા. તોરણની બંને તરફ મુખ ઉપર કમળવાળા શ્રેણીબંધ કુંભો મૂકેલા હતા, તે સાયંકાલે સમુદ્રની ચોતરફ રહેલા ચક્રવાકની જેવા જ્યુતા

* હું પહેલો જાઉં, હું પહેલો જાઉં એવા વિચારથી.

હતા. દરેક દ્વારે સુવર્ણમય કમળોથી શોભતી, સ્વચ્છ તથા સ્વાદુ જળથી પરિપૂર્ણ અને મંગળ કળશની જેવી એક એક વાપિકા રચેલી હતી, દ્વારે દ્વારે દેવતાઓએ સુવર્ણની ધૂપઘટીઓ મૂકી હતી. તે ધૂમાડાથી જાણે મરકત મહિઓનાં તોરણોને વિસ્તારતી હોય તેવી જણાતી હતી. મધ્યના ગઢની અંદર ઇશાનકૂણે પ્રભુને વિશ્રામ કરવા માટે દેવતાઓએ દેવચંદ્ર રચ્યો. ત્રીજા ગઢની મધ્યમાં વ્યંતરોએ એક ગાઉ અને ચૌદસો ધનુષ ઊંચું એક ચૈત્યવૃક્ષ રચ્યું, તેની નીચે પ્રભુને યેસવાનું સિંહાસન, દેવચંદ્રક, બે બે ચામરો અને છત્રોના ત્રિક પજુ વ્યંતરોએ જ કર્યાં આવી રીતે દેવતાઓએ સર્વ આપત્તિને હરનારું અને સંસારથી ત્રાસ પામેલા પુરુષોને એક શરણરૂપ સમવસરણુ રચ્યું.

પછી જાણે ઝાંઝીજન હોય તેમ જ્ય જ્ય શબ્દને કરતા કોટીગમે દેવતાઓથી ચોતરફ પરવરેલા અને દેવતાઓએ સંચાર કરેલા સુવર્ણનાં નવ કમળો ઉપર અનુક્રમે ચરણકમળને આરોપણ કરનારા પ્રભુએ પૂર્વ દ્વારથી પ્રવેશ કરીને ચૈત્યવૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરી. મહાત્પુરુષો પણ આવશ્યક વિધિનું ઉદ્ભવન કરતા નથી. પછી તીર્થાચ નમઃ એ વાક્યવડે તીર્થને નમસ્કાર કરી મધ્યના સિંહાસન ઉપર પૂર્વાભિમુખે લગવંત બેઠા. તે વખતે શેષકાર્યના અધિકારી વ્યંતરોએ બીજી ત્રણ દિશાઓમાં પ્રભુનાં પ્રતિબિંબ વિકૃત કર્યાં. સ્વામીના પ્રભાવથી તે પ્રતિબિંબ પ્રભુના રૂપ જેવા જ થયા, નહીં તે તેઓ કંઈ પ્રભુની સદૃશ પ્રતિબિંબ કરવાને સમર્થ નથી. તે અવસરે પૃથ્થ લાગમાં ભામંડળ, આગળ ધર્મચક્ર અને ઇંદ્રધ્વજ તથા આકાશમાં હુંહુલિનાદ પ્રગટ થયા. પછી સાધુ, સાધ્વી અને વૈમાનિક દેવતાની દેવીઓ, એ ત્રણ પર્ષદા પૂર્વદ્વારથી પ્રવેશ કરીને પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણાપૂર્વક નમસ્કાર કરી અશિક્ષુમાં બેઠી. તેમાં સાધુઓ આગળ બેઠા અને તેમની પછવાડે વૈમાનિક દેવતાની સ્ત્રીઓ અને પછી સાધ્વીઓ ઊભી રહી. લવનપતિ, જ્યોતિષી અને વ્યંતરોની દેવીઓ દક્ષિણદ્વારથી પ્રવેશ કરી, પ્રભુને પ્રદક્ષિણા દર્શને અનુક્રમે નૈઋત્યદિશામાં ઊભી રહી. લવનપતિ, જ્યોતિષક અને વ્યંતર દેવતાઓ પશ્ચિમદ્વારથી પ્રવેશ કરીને પ્રભુને પ્રદક્ષિણાપૂર્વક નમસ્કાર કરી અનુક્રમે વાયવ્યદિશામાં બેઠા. ઇન્દ્ર સહિત વૈમાનિક દેવો ઉત્તરદ્વારથી પ્રવેશ કરી પ્રભુને પ્રદક્ષિણાપૂર્વક નમસ્કાર કરી ઇશાનદિશામાં અનુક્રમે બેઠા. તે સમયે ઇંદ્રે અંજલિ બેડી ફરીથી લગવાનને નમસ્કાર કરીને લક્ષ્મીથી રોમાંચિત શરીરે આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

“હે પ્રભુ ! તીર્થકરનામકર્મથી થયેલા સર્વના અભિમુખપણે હુમેશાં સન્મુખ થઈને “તમે સર્વ પ્રજાને આનંદ પમાડો છો. વળી એક યોજનના પ્રમાણવાળા ધર્મદેશનાના “મંદિરમાં કરોડો તિર્થાચ, મનુષ્ય અને દેવતાઓ પરિવાર સહિત સમાય છે, અને “એક ભાષામાં બોલાવું છતાં પણ સર્વને ચોતપોતાની ભાષામાં સમજાવું અને મનોહર “લાગે તેવું તમારું વચન જે ધર્મના બોધને કરનારું થાય છે તે પણ તીર્થકરનામ- “કર્મને જ પ્રભાવ છે. તમારી વિહારભૂમિની ચોતરફ સવાસો-સવાસો યોજન સુધી પૂર્વે “ઉત્પન્ન થયેલા રોગરૂપી વરસાદો તમારા વિહારરૂપી પવનની ઊર્મિઓથી પ્રયાસ વિના “લય પામી જાય છે અને રાજાઓએ નાશ કરેલી અનીતિની જેમ આપ જ્યાં વિહાર “કરો છો તે પૃથ્વીમાં મૂષક, ટીડ અને સૂડા વિગેરેની ઉત્પત્તિરૂપ દુર્લેક્ષ ઇતિઓ પણ

“ પ્રગટ થતી નથી. તમારી કૃપારૂપી પુષ્કરાવર્ત્તની વૃષ્ટિથી પૃથ્વી પર સ્ત્રી, ક્ષેત્ર અને દ્રવ્યાદિ
 “ કારણોથી ઉત્પન્ન થયેલો વૈરરૂપ અગ્નિ પણ શાંત થઈ બચ છે. હે નાથ ! અશિવનો
 “ ઉચ્છેદ કરવામાં પડહરૂપ તમારો પ્રભાવ પૃથ્વીમાં પરિભ્રમણ કરતો હોવાથી મનુષ્ય
 “ લોકના શત્રુરૂપ મારી વિગેરે રોગો ઉત્પન્ન થતા નથી. વિન્દ્યાના એક વત્સલ અને લોકોના
 “ મનોરથને વર્ષનારા તમે વિચરતા હોવાથી ઉપતાપને કરનારી અતિવૃષ્ટિ અને અનાવૃષ્ટિ
 “ પણ થતી નથી. તમારા પ્રભાવથી સિંહના નાદથી હાથીઓની જેમ સ્વરાભ્ય અને પર-
 “ રાભ્ય સંબંધી ક્ષુદ્ર ઉપદ્રવો સત્વર નાશ પામે છે. સર્વ પ્રકારના અદ્ભુત પ્રભાવવાળા
 “ અને જંગમ કલ્પવૃક્ષરૂપ તમે પૃથ્વી પર વિહાર કરતાં દુર્લિંગનો ક્ષય થઈ બચ છે.
 “ તમારા મસ્તક ઉપર પાછલા ભાગમાં સૂર્યમંડળના તેજનો જ્ય કરનારું એવું ભામ-
 “ ડેળ, આપનું શરીર લોકોને દુરાલોક થાઓ. એમ ધારીને પિંડકારે થયેલું હોય તેમ
 “ જણાય છે. હે ભગવન ! ઘાતિકર્મનો ક્ષય થવાથી થયેલો આ યોગસામ્રાજ્ય મહિમા
 “ વિન્દ્યામાં પ્રખ્યાત થયેલો છે, તે કોને આશ્ચર્યનું કારણ નથી ? અનંત કાળથી સંચય
 “ થયેલા અનંત કર્મરૂપી તૃણને સર્વથા પ્રકારે તમારા સિવાય બીજો કોઈ પણ મૂળથી
 “ ઉન્મૂલન કરી શકતો નથી. કિયાના સમલિહારથી^૨ તેવી રીતના ઉપાયમાં તમે પ્રવર્તેલા
 “ છો કે જેથી નહીં ઈન્દ્રતા છતાં પણ લક્ષ્મીનો આશ્રય કરીને રહ્યા છો. ^૩મૈત્રીના
 “ પવિત્ર પાત્રરૂપ, હર્ષના આમોહથી શોભતા અને કૃપા તથા ઉપેક્ષા કરનારાઓમાં સુખ્ય
 “ એવા તમને યોગાત્માને હું નમસ્કાર કરું છું.”

હવે ઉદ્યાનપાલકોએ ‘ઉદ્યાનમાં અજિતનાથ સ્વામી સમવસર્યા છે’ એમ સગર-
 ચક્રીની સમીપે જઈને નિવેદન કર્યું. પ્રભુ સમવસર્યાના વૃત્તાંતથી ચક્રી એવા હર્ષ પામ્યા
 કે જેવો હર્ષ ચક્રરત્નની ઉત્પત્તિથી પણ થયો નહીં હોય. સંતુષ્ટ થયેલા ચક્રવર્તીએ તે
 ઉદ્યાનપાલકોને સાડા બાર કોટી સુવર્ણ પારિતોષિકમાં આપ્યું. પછી સ્નાન, પ્રાયશ્ચિત તથા
 કાતુકમંગળાદિ કરી, ઈન્દ્રની જેમ ઉદાર આકૃતિવાળા રત્નોના અલંકારો ધારણ કરી, સ્કંધ
 ઉપર હાર દંડ કરી, પોતાના હાથથી અંકુશને નચાવતા સગરરાજ ઉત્તમ હસ્તી ઉપર
 આગલા આસને આરૂઢ થયા. હાથીના ઊંચા કુંભસ્થળથી જેમની અર્ધમૂર્તિ ઢંકાઈ ગઈ
 છે એવા ચક્રી અર્ધા ઊગેલા સૂર્યની જેવા શોભવા લાગ્યા. શંખ અને દુંદુભિના શબ્દો
 દિશાઓના સુખમાં પ્રસરવાથી સુધોષાદિ ઘંટના ઘોષથી દેવતાઓ આવે તેમ સગરરાજના
 સૈનિકો એકઠા થઈ ગયા. તે સમય મુગટબંધ હબરો રાજાઓના પરિવારથી ચક્રી બહુ
 વિકૃત કરેલાં અનેક રૂપોને ધારણ કરતા હોય તેવું દેખાતું હતું. મસ્તક ઉપર અભિષિક્ત
 થયેલા રાજાઓમાં મુગટરૂપ ચક્રી મસ્તક ઉપર આકાશગંગાના આવર્ત્તના ભ્રમને આપનારા
 પ્રવેત છત્રથી શોભતા હતા અને બન્ને તરફ સંચાર કરતા ચામરોથી એ રાજા જે તરફ
 રહેલા ચંદ્રનાં બિંબોથી જેમ મેરુ ઓપે તેમ ઓપતા હતા. બહુ સુવર્ણની પાંખોવાળા
 પક્ષીઓ હોય તેવા સુવર્ણના અખતરવાળા અશ્વોથી, સઠ ચડાવેલાં કૃવાસ્તંભવાળા વહાણો
 હોય તેવા ઊંચા ધ્વજસ્તંભવાળા રથોથી, નિર્ઝરણવાળા બહુ પર્વતો હોય એવા મહ-

૧. કર્મક્ષમ થવાયો ઉત્પન્ન થતા ૧૧ અતિશયોનું અહીં સુધી વર્ણન છે. ૨ અતિશયપણાથી.
 ૩ આ વાક્યવડે મૈત્રી, પ્રમોહ, કરુણા અને ઉપેક્ષા એ ચાર ભાવનાયુક્તપણું પ્રતિપાદન કર્યું છે.

ઝરતા ઉત્તમ હાથીઓથી અને જાણે સર્વ સહિત સિંધુના તરંગો હોય તેવા ભિંચા હથિ-
ચારવાળાં પાયજોથી એ રાજ પૃથ્વીને ચોતરફ આચ્છાદન કરતા સહુઆમ્રવન નામના
ઉપવન સમીપે આવ્યા. પછી માનથી જેમ મહામુનિ ઉતરે તેમ સગરરાજ ઉદ્યાનદ્વારની
સુવર્ણવેદી ઉપર હાથી ઉપરથી ઉતર્યા અને પોતાના છત્ર, ચામર અને રાજ્યનાં બીજાં
ચિહ્નો પણ તેણે છોડી દીધાં; કારણ કે વિનીત પુરુષોનો એવો જ ક્રમ છે. તેણે વિનયવડે
યગમાંથી ઉપાનનો ત્યાગ કર્યો, છડીદારે આપેલા હસ્તાવલંબનની પણ ઉપેક્ષા કરી અને
સમવસરણની સમીપે નગરનાં નરનારીઓની સાથે એ રાજ્ય પણ ચાલીને ગયા. પછી મકર-
સંક્રાંતિએ સૂર્ય જેમ આકાશના આંગણમાં પ્રવેશ કરે તેમ ઉત્તરદ્વારથી સમવસરણમાં
પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં જગદ્ગુરુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા અને નમસ્કાર કરીને અમૃતના જેવી મધુર
ગિરાથી સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો—

“હે પ્રભુ ! મિથ્યાદષ્ટિને કલ્પાંત-કાળના સૂર્ય સમાન અને સમકિતદષ્ટિને અમૃતના
અંજન સમાન તેમજ તીર્થંકરપણાની લક્ષ્મીને તિલકરૂપ આ ચક્ર તમારી આગળ વૃદ્ધિ
પામેલું છે. આ જગતમાં તમે એક જ સ્વામી છો એમ કહેવાને જાણે ઈંદ્રે ઈંદ્રધ્વજના
મિષથી પોતાની તજની આંગળી ઊંચી કરી હોય તેમ જણાય છે. જ્યારે તમારા ચરણો
પગલાં ભરે છે ત્યારે સુર અસુરો કમળ સ્વવાના મિષથી કમળમાં વસનારી લક્ષ્મીને
વિસ્તારે છે. દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એ ચાર પ્રકારના ધર્મને એક સાથે કહેવાને માટે
તમે ચાર મુખવાળા થયા છો, એમ હું માનું છું. આ ત્રણ ભુવનનું ત્રણ દોષથી રક્ષણ
કરવાને તમે પ્રવર્તેલા છો; તેથી જ દેવતાઓએ આ ત્રણ ગઠ કરેલા જણાય છે. તમે પૃથ્વીમાં
વિહાર કરો છો ત્યારે કાંટાઓ અધોમુખી થઈ જાય છે, પણ તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી;
કેમકે સૂર્યનો ઉદય થાય ત્યારે અંધકાર સન્મુખ થઈ શકે જ નહીં. કેશ, રોમ, નખ અને
દાઢી—મૂછ વૃદ્ધિ પામ્યા સિવાય અવસ્થિત રહેલા છે, એવી રીતનો ગહારનો યોગમહિમા
તીર્થંકરો સિવાય બીજાઓએ પ્રાપ્ત કરેલ નથી. શબ્દ, રૂપ, સ્પર્શ અને ગંધ નામના
પાંચ ઈંદ્રિયોના વિષયો તમારી આગળ તાર્કિક લોકોની જેમ પ્રતિકૂળપણાને ભજતા નથી.
સર્વ ઋતુઓ અકાળે કરેલી કામદેવની સહાયના ભયથી જાણે હોય તેમ એકસાથે તમારા
ચરણની ઉપાસના કરે છે. આગળ ઉપર તમારા ચરણનો સ્પર્શ થવાનો છે એમ વિચારીને
દેવતાઓ સુગંધી જળના વર્ષાદથી અને દિવ્ય પુષ્પોની વૃદ્ધિથી પૃથ્વીની પૂજા કરે છે. હે
જગત્પૂજ્ય ! પક્ષીઓ પણ ચોતરફથી તમારી પ્રદક્ષિણા કરે છે અને તમારાથી આડાંઅવળાં
ચાલતાં નથી; તો જેઓ મનુષ્ય થઈને તમારાથી વિમુખ વૃત્તિવાળા થાય છે અને જગતમાં
મોટા થઈને ફરે છે તે પુરુષોની તો શી ગતિ થવાની ? તમારી પાસે એકેંદ્રિય એવો પવન
પણ પ્રતિકૂળતાને છોડી દે છે તો પચેંદ્રિયનું તો કૌશીલ્ય કયાંથી જ થાય ? તમારા માહા-
ત્મ્યથી ચમત્કાર પામેલાં વૃક્ષો પણ મસ્તક નમાવીને તમને નમે છે, તેથી તેઓના મસ્તક
કૃતાર્થ છે; પણ જેમનાં મસ્તક તમને નમતા નથી એવા મિથ્યાદષ્ટિઓનાં મસ્તક કૃતાર્થ
નથી—વ્યર્થ છે. જઘન્યપણે પણ કોટી ગમે સુરાસુરો તમારી સેવા કરે છે, કારણ કે મૂર્ખ—
આજસુ પુરુષો પણ ભાગ્યના યોગથી લલ્ય થયેલા અર્થમાં ઉદાસપણે રહેતા નથી.”*

એવી રીતે ભગવંતની સ્તુતિ કરીને વિનયવડે જરા પાછા હઠી, સગરચક્રી ઈંદ્રની
પછવાડે બેઠા અને નરનારીઓનો સમૂહ તેની પાછળ બેઠો. એવી રીતે સમવસરણના

છેલ્લા જિંઘા ગઠની અંદર ભક્તિવડે બાણે ધ્યાનમાં સ્થીર રહેલો હોય તેમ ચતુર્વિધ સંઘ આવીને બેઠો. બીજા ગઠની મધ્યે સર્વ અને નોળીઆ વિગેરે તીર્થોઆ બતિવૈરને પણ છોડી પરસ્પર મિત્રોની પેઠે વર્તતા બેઠા. ત્રીજા ગઠમાં પ્રભુની સેવાને માટે આવેલા સુરા-સુર અને મનુષ્યોનાં વાહનો રહેલાં હતાં. એ પ્રમાણે સર્વનાં બેઠા પછી એક યોજન સુધી પ્રસરતી અને સર્વ લાષાઓમાં સમબતી મધુરગિરાથી ભગવાન્ અજિતસ્વામીએ ધર્મદેશના દેવાનો આરંભ કર્યો:—

“અહો ! મુખ્યબુદ્ધિવાળા પ્રાણીઓ વૈદુર્યમણિની બુદ્ધિથી કાચને ગ્રહણ કરે તેમ આ અસાર સંસારને સારવાળો બાણે છે. દરેક ક્ષણે બંધાતાં વિવિધ પ્રકારનાં ક્રમોથી પ્રાણીઓને આ સંસાર દોહદોથી વૃક્ષની જેમ વૃદ્ધિ પામે છે. કર્મના અભાવથી સંસારને અભાવ થાય છે, તેથી વિદ્વાનોએ કર્મનો નાશ કરવાને માટે સદા પ્રયત્ન કરવો. કર્મનો નાશ શુભ ધ્યાનથી થાય છે. તે ધ્યાન આજ્ઞા, અપાય, વિપાક અને સંસ્થાનના ચિંતવનથી ચાર પ્રકારનું છે. તેમાં જે આપ્ત પુરુષોનું વચન તે આજ્ઞા કહેવાય છે, તે જે પ્રકારની છે: તેમાં પહેલી આગમઆજ્ઞા અને બીજી હેતુવાદઆજ્ઞા. જે શબ્દથી જ પદાર્થોને પ્રતિપાદન કરે છે તે આગમ કહેવાય છે અને બીજા પ્રમાણોના સંવાદથી પદાર્થોને પ્રતિપાદન કરે છે તે હેતુવાદ કહેવાય છે. આ બન્નેનું તુલ્ય પ્રમાણ મેળવીને જેમ દોષ રહિત કારણથી આરબ્ધ થાય તે લક્ષણથી પ્રમાણ કહેવાય છે. રાગ, દ્રેષ અને મોહ એ દોષ કહેવાય છે. તે દોષ અહિંતને ઉત્પન્ન થતા નથી, માટે દોષ રહિત કારણથી ઉત્પન્ન થયેલું એવું એ અહિંતોનું વચન પ્રમાણ છે. તે (વચન) નય અને પ્રમાણથી સિદ્ધ, પૂર્વાપર વિરોધ વિનાનું, બીજા બળિષ્ટ શાસનોથી પણ અપ્રતિક્ષિપ્ત, અંગ-ઉપાંગ-પ્રકીર્ણ વિગેરે બહુ શાસ્ત્ર રૂપી નદીઓનાં સમુદ્રરૂપ, અનેક અતિશયોની સામ્રાજ્યલક્ષ્મીથી શોભિત, દુર્લભ્ય પુરુષોને દુર્લભ, ભવ્ય પુરુષોને સુલભ, ગણિપિટકપણે રહેલું તેમજ મનુષ્ય અને દેવતાઓએ નિત્ય સ્તુતિ કરવા યોગ્ય છે. એવાં આગમવચનોથી આજ્ઞાનું આલંબન કરીને સ્યાદ્વાદન્યાયના યોગથી દ્રવ્યપર્યાયરૂપે નિત્યાનિત્ય વસ્તુઓમાં, તેમજ સ્વરૂપ અને પરરૂપથી સત્અસત્પણે રહેલા પદાર્થોમાં જે સ્થિર પ્રતીતિ કરવી તે આજ્ઞાવિચય ધ્યાન કહેવાય છે.”

“જેઓએ જિનમાર્ગનો સ્પર્શ કર્યો નથી, જેઓએ પરમાત્માને બાણ્યા નથી અને જેઓએ પોતાના આગામી કાળનો વિચાર કર્યો નથી તેવા પુરુષોને હજારો અપાય (વિક્ષો) થાય છે. માયામોહરૂપી અંધકારથી જેનું ચિત્ત પરવશ થયેલું છે એવો પ્રાણી શું શું પાપ કરતો નથી ? અને તેથી તે કયા અપાય (કબ્લ) ને પામતો નથી ? એવો પ્રાણી વિચાર કરે કે-નારકી, તિર્થંચ અને મનુષ્યોમાં જે જે દુઃખ મેં ભોગવ્યાં છે તે જ્ઞાન રહિત એવા મારા પ્રમાદવડે જ છે. પરમ બોધિણીને મેળવ્યા છતાં પણ મન, વચન અને કાયાવડે કરેલી દુષ્ટ ચેષ્ટાઓથી જ મેં મારા પોતાના મસ્તક ઉપર અગ્નિ પ્રજ્વલિત કર્યો છે. મુક્તિ-માર્ગ મારે સ્વાધીન છતાં કુમાર્ગને શોધી તે માર્ગે ચાલીને મેં જ મારા આત્માને અપાયો- (કબ્લો) માં નાખ્યો છે. જેમ સારું રાજ્ય પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ મૂર્ખ માણસ લિક્ષાને માટે પરિભ્રમણ કરે તેમ મોક્ષસામ્રાજ્ય મારે સ્વાધીન છતાં પણ મારા આત્માને હું સંસાર-

માં ભ્રમણ કરાવું છું. આ પ્રમાણે રાગ, દ્રવ્ય અને મોહથી ઉત્પન્ન થતાં અપાયોને ચિંતવવામાં આવે તેનું નામ અપાયવિચય નામે ધ્યાન કહેવાય છે.”

“કર્મનું જે ફળ તે વિપાક કહેવાય છે. તે વિપાક શુભ અને અશુભ એમ બે પ્રકારનો છે અને દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિકની સામગ્રીવડે તે વિચિત્રરૂપે અનુભવવામાં આવે છે. તેમાં સ્ત્રી, પુષ્પોત્તી માળા અને ખાદ્ય દ્રવ્ય વિગેરેના ઉપલોગથી શુભ વિપાક કહેવાય છે અને સર્પ, શસ્ત્ર, અગ્નિ અને ઝેર વિગેરેથી જે અનુભવ કરાય તે અશુભ વિપાક કહેવાય છે. (દ્રવ્યવિપાક). મહેલ, વિમાન તથા ઉપવનાદિકમાં નિવાસ કરવાથી શુભ વિપાક કહેવાય છે અને શ્મશાન, જંગલ તથા અરણ્ય વિગેરેમાં રહેવાથી અશુભ વિપાક કહેવાય છે (ક્ષેત્રવિપાક). ટાઢ અને તડકા રહિત એવી વસંતાદિક ઋતુમાં ભ્રમણ કરવાથી શુભ વિપાક કહેવાય છે અને તડકા તથા ટાઢવાળી ગ્રીષ્મ અને હેમંત ઋતુ વિગેરેમાં ભ્રમણ કરવાથી અશુભ વિપાક કહેવાય છે (કાળવિપાક). મનની પ્રસન્નતા અને સંતોષ વિગેરેમાં શુભ વિપાક થાય છે અને ક્રોધ, અહંકાર તથા રૌદ્રપણા વિગેરેમાં અશુભ વિપાક થાય છે. (ભાવવિપાક). દેવપણામાં અને લોગલૂમિ સંબંધી મનુષ્યાદિ ભવમાં શુભ વિપાક થાય છે અને કુમનુષ્યપણામાં, તિર્યંચપણામાં અને નરક વિગેરેના ભવમાં અશુભ વિપાક થાય છે (ભવવિપાક). કહ્યું છે કે “દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ અને ભવને પામીને કર્મોના ઉદય, ક્ષય, ક્ષયોપશમ અને ઉપશમ થાય છે.” એવી રીતે દ્રવ્યાદિ સામગ્રીના યોગથી પ્રાણીઓને તેમનાં કર્મો પોતપોતાનું ફળ આપે છે. તે કર્મના મુખ્ય આઠ ભેદ છે. તે આ પ્રમાણે:—વસ્ત્રના પાટાથી નેત્રની જેમ જે કર્મના ઉદયથી સર્વજ્ઞ સ્વરૂપવાળા જીવનું જ્ઞાન હમેશાં રુંધાઈ જાય તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહેવાય છે. મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યવ અને કેવળ—એ પાંચ જ્ઞાનના ભેદ છે. એ પાંચને આવરણ કરવાથી એ જ્ઞાનાવરણીયતા એ પ્રમાણે જ પાંચ ભેદ છે. પાંચ નિદ્રા અને ચાર દર્શનોની જે આવૃત્તિ (આવરણ) તે દર્શનાવરણીય કર્મ કહેવાય છે. જેમ પોતાના સ્વામીને જોવાને ઈચ્છતો પુરુષ પ્રતિહારના નિરોધથી જોઈ શકે નહીં તેમ જેના ઉદયથી આત્મા પણ જોઈ શકાય નહીં તે દર્શનાવરણીય કહેવાય છે. મધથી લિપ્ત કરેલી ખડ્ગની ધારાના અથ્ર લાગને આસ્વાદ લેવા જેવું વેદનીય કર્મ કહેવાય છે. તે સુખના અને દુઃખના અનુભવરૂપ સ્વભાવવાળું હોવાથી બે પ્રકારનું છે. પ્રાણ પુરુષોએ મોહનીય કર્મને મદિરાપાન તુલ્ય કહેલું છે, કારણ કે તે કર્મના ઉદયથી મોહ પામેલો આત્મા કૃત્યાકૃત્યને સમજી શકતો નથી. તેમાં મિથ્યાદષ્ટિપણાના વિપાકને કરનારું દર્શનમોહનીય નામે કર્મ કહેવાય છે અને વિરતિને પ્રતિષેધ કરનારું તે ચારિત્ર-મોહનીય કર્મ કહેવાય છે. મનુષ્ય, તિર્યંચ, નારકી અને દેવતાના ભેદથી આયુષ્યકર્મ ચાર પ્રકારનું છે. તે પ્રાણીઓને પોતપોતાના ભવને વિષે બંદીખાનાની પેઠે રોકી રાખનારું છે. ગતિ, ભતિ વિગેરે વિચિત્રતાને કરનારું નામકર્મ ચિત્રકારના જેવું છે. એનો વિપાક પ્રાણીઓને શરીરમાં પ્રાપ્ત થાય છે. ઉચ્ચ અને નીચ એ બે પ્રકારનું ગોત્રકર્મ જાંચા, નીચા ગોત્રને પ્રાપ્ત કરાવનારું છે. તે ક્ષીરપાત્ર અને મદિરાપાત્રના ભેદને કરનાર કુંભારની જેવું છે. જેનાથી બાધિત થયેલી દાનાદિક લબ્ધિઓ ફળિભૂત થતી નથી, તે અંતરાયકર્મ ભંડારીનું જેવું છે. એવી રીતે મૂળ પ્રકૃતિઓના તે તે પ્રકારના વિપાકને ચિંતવવું તે વિપાકવિચય ધર્મધ્યાન કહેવાય છે.”

“સ્થિતિ, ઉત્પત્તિ અને લયરૂપ આદિ અંત રહિત લોકની આકૃતિ જેમાં ચિંતવવામાં આવે તે સંસ્થાનાવિચય ધ્યાન કહેવાય છે. આ લોક કટી ઉપર હાથ મૂકેલા અને પગ પહોળા કરીને રહેલા પુરુષની આકૃતિ જેવો છે અને તે સ્થિતિ, ઉત્પત્તિ અને નાશરૂપ પર્યાયાવાળા દ્રવ્યોથી પૂરાઈ રહેલો છે. એ નીચે વેત્રાસનની જેવો છે, મધ્યમાં ઝાલરની જેવો છે અને ઉપર મૃદંગના જેવી આકૃતિવાળો છે. એ લોક ત્રણ જગતથી વ્યાપ્ત છે, એનાં મહાખળવાન ઘનાંજોધિ, ઘનવાત અને તનુવાતથી નીચેની સાત પૃથ્વીઓ વીંટાઈ રહેલી છે. અધોલોક, તિર્યગ્લોક અને ઊર્ધ્વલોકના ભેદથી ત્રણ જગત કહેવાય છે. તે ત્રણે લોકના વિભાગ રુચકપ્રદેશની અપેક્ષાથી પડે છે. ચેરુપર્વતની અન્દર મધ્યમાં ગાયના સ્તનને આકારે ચાર આકાશપ્રદેશને રોકનારા ચાર નીચે અને ચાર આકાશપ્રદેશને રોકનારા ચાર ઉપર એ પ્રમાણે આઠ રુચકપ્રદેશ છે. તે રુચકપ્રદેશની ઉપર અને નીચે નવ સો નવ સો યોજન સુધી તિર્યગ્લોક કહેવાય છે. તે તિર્યગ્લોકની નીચે અધોલોક રહેલો છે. તે નવ સો યોજને ન્યૂન સાત રાજ પ્રમાણ છે. અધોલોકમાં એક એકની નીચે અનુક્રમે સાત ભૂમિઓ રહેલી છે, જે ભૂમિમાં નપુંસકવેદી નારકીઓનાં લયંકર નિવાસો છે. તે સાત પૃથ્વીના રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા અને મહાતમઃપ્રભા-એવાં સાત નામ છે. તે પૃથ્વીઓ જાડાઈમાં અનુક્રમે રત્નપ્રભાથી માંડીને નીચે નીચે એક લાખ એંશી હજાર, એક લાખ બત્રીસ હજાર, એક લાખ અઠ્યાવીશ હજાર, એક લાખ વીશ હજાર, એક લાખ અઠાર હજાર, એક લાખ સોળ હજાર અને એક લાખ આઠ હજાર યોજનના વિસ્તારવાળી છે. તેમાં રત્નપ્રભા નામની પહેલી પૃથ્વીમાં ત્રીશ લાખ નરકાવાસ છે, બીજી નરકભૂમિમાં પચીશ લાખ નરકાવાસ છે, ત્રીજી નરકભૂમિમાં પંદર લાખ નરકાવાસ છે, ચોથી નરકભૂમિમાં દશ લાખ નરકાવાસ છે, પાંચમી નરકભૂમિમાં ત્રણ લાખ નરકાવાસ છે, છઠ્ઠી નરકભૂમિમાં પાંચ ઓછા એક લાખ નરકાવાસ છે અને સાતમી નરકભૂમિમાં પાંચ નરકાવાસ છે. એ રત્નપ્રભાદિ સાતે ભૂમિઓની દરેકની નીચે મધ્યમાં વીશ હજાર યોજન જાડાઈમાં ઘનાંજિધ આવેલો છે. ઘનાંજિધની નીચે મધ્યમાં અસંખ્ય યોજન સુધી ઘનવાત આવેલો છે, ઘનવાતની નીચે અસંખ્ય યોજન સુધી તનુવાત રહેલો છે અને તનુવાતથી અસંખ્ય યોજન સુધી આકાશ રહેલું છે. એ મધ્યની જાડાઈથી અનુક્રમે ઓછા થતા થતા ઘનાંજિધ વિગેરે પ્રાંતે કંકણના આકારને ધારણ કરી રહેલા છે. રત્નપ્રભાભૂમિના પ્રાંતભાગમાં પરિધિની પેઠે ફરતા વલયાકારે રહેલા ઘનાંજિધનો વિસ્તાર છ યોજનનો છે. તેની ફરતું મહાવાતનું મંડળ સાડાચાર યોજન છે અને તેની ફરતું તનુવાતનું મંડળ દોઢ યોજન છે. એ પ્રમાણેના રત્નપ્રભાની ફરતા મંડળના મનની ઉપરાંત શર્કરાપ્રભાભૂમિની ફરતા ઘનાંજિધમાં યોજનનો ત્રીજો ભાગ વધારે છે. ઘનવાતમાં એક ગાઉ વધારે છે અને એક ગાઉનો ત્રીજો ભાગ તનુવાતમાં વધારે છે. શર્કરાપ્રભાના વલયના માનની ઉપરાંત ત્રીજી ભૂમિની ફરતા મંડળમાં પણ એ જ પ્રમાણે વધારો થાય છે. એવી રીતે પૂર્વના વલયના માનથી પછીના વલયોના પ્રમાણમાં સાતમી ભૂમિના વલય સુધી વધારો થાય છે.* એ ઘનાંજિધ, મહાવાત અને તનુવાતનાં મંડળો ઊંચાઈમાં પોતપોતાની પૃથ્વીની ઊંચાઈની

* આ પ્રમાણે વધારો કરતાં સાતમી પૃથ્વીના પ્રાંતભાગમાં વલયાકારે ઘનાંજિધ આઠ યોજન, ઘનવાત છ યોજન અને તનુવાત એ યોજન રહેલા છે.

જેટલા જ છે. એવી રીતે એ સાત પૃથ્વી ધનાઢિધ વિગેરેએ ધારણ કરેલી છે અને તેમાં જ પાપકર્મને લોગવવાના સ્થાનકરૂપ નરકાવાસાએ આવેલ છે. એ નરકભૂમિમાં જેમ જેમ નીચે જઈએ તેમ તેમ યાતના, રોગ, શરીર, આયુષ્ય, લેશ્યા, દુઃખ અને લયાદિક અનુક્રમે વધતા વધતા છે એમ નિશ્ચય સમજવું.”

“રત્નપ્રલા ભૂમિ એક લાખ ને એંશી હજાર યોજન જડાઈમાં રહેલી છે, તેમાંથી એક એક હજાર યોજન જાય અને નીચે છોડી દેતાં બાકી રહેલા લાગની અંદર લવનપતિઓનાં લવનો રહેલાં છે. તે લવનપતિએ દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામાં જેમ રાજમાર્ગમાં મકાનોની પંક્તિઓ હોય તેમ પંક્તિબદ્ધ રહેલાં ભુવનોમાં રહે છે. તેઓમાં મુગટમણિના ચિહ્નવાળા અસુરકુમાર લવનપતિ છે; ક્ષણાના ચિહ્નવાળા નાગકુમાર છે, વજ્રના ચિહ્નવાળા વિદ્યુતકુમાર છે, ગરુડના ચિહ્નવાળા સુવર્ણકુમાર છે, ઘટના ચિહ્નવાળા અગ્નિકુમાર છે, અશ્વના ચિહ્નવાળા વાયુકુમાર છે, વર્દમાનના ચિહ્નવાળા સ્તનિતકુમાર છે, મકરના ચિહ્નવાળા ઉદ્દધિકુમાર છે, કેસરીસિંહના લાંછનવાળા દ્વીપકુમાર છે અને હાથીના ચિહ્નવાળા દ્વિશિકુમાર છે. તેમાં અસુરકુમારના ચમર અને બળિ નામે બે ઈંદ્રો છે, નાગકુમારના ધરણ અને ભૂતાનંદ નામે બે ઈંદ્રો છે, વિદ્યુતકુમારના હરિ અને હરિસહ નામે બે ઈંદ્રો છે, સુવર્ણકુમારના વેણુદેવ અને વેણુદારી નામના બે ઈંદ્રો છે, અગ્નિકુમારના અગ્નિશિખ અને અગ્નિમાણવ નામના બે ઈંદ્રો છે, વાયુકુમારના વેલંખ અને પ્રલંબન નામના બે ઈંદ્રો છે, સ્તનિતકુમારના સુઘોષ અને મહાઘોષ નામના બે ઈંદ્રો છે, ઉદ્દધિકુમારના જલકાંત અને જલપ્રહ નામના બે ઈંદ્રો છે, દ્વીપકુમારના પૂર્ણ અને અવશિષ્ટ નામના બે ઈંદ્રો છે અને દ્વિશિકુમારના અમિત અને અમિતવાહન નામના બે ઈંદ્રો છે.”

“રત્નપ્રલા ભૂમિના ઉપર મૂકી દીધેલા હજાર યોજનમાંથી ઉપર અને નીચે સો સો યોજન છોડી દેતાં મધ્યના આઠ સો યોજનમાં દક્ષિણોત્તર શ્રેણીની અંદર આઠ પ્રકારના વ્યંતરોની નિકાય વસે છે. તેમાં પિશાચ વ્યંતરો કદંબવૃક્ષના ચિહ્નવાળા છે, ભૂત વ્યંતરો સુલસવૃક્ષના ચિહ્નવાળા છે, યક્ષ વ્યંતરો વટવૃક્ષના ચિહ્નવાળા છે, રાક્ષસ વ્યંતરો ખટ્વાંગના ચિહ્નવાળા છે, કિન્નર વ્યંતરો અશોકવૃક્ષના ચિહ્નવાળા છે, કિંપુરુષ વ્યંતરો ચંપકવૃક્ષના ચિહ્નવાળા છે, મહોરગ વ્યંતરો નાગડુવૃક્ષના ચિહ્નવાળા છે અને ગંધર્વ વ્યંતરો તુંબરુવૃક્ષના ચિહ્નવાળા છે. તેમાં પિશાચ વ્યંતરોના કાળ ને મહાકાળ નામના ઈંદ્રો છે, ભૂત વ્યંતરોના સુરૂપ અને પ્રતિરૂપ નામના ઈંદ્રો છે, યક્ષ વ્યંતરોના પૂર્ણલદ્ર અને મણિલદ્ર નામે ઈંદ્રો છે, રાક્ષસ વ્યંતરોના લીમ અને મહાલીમ નામે ઈંદ્રો છે, કિન્નર વ્યંતરોના કિન્નર અને કિંપુરુષ નામે ઈંદ્રો છે, કિંપુરુષ વ્યંતરોના સત્પુરુષ અને મહાપુરુષ નામે ઈંદ્રો છે, મહોરગ વ્યંતરોના અતિકાય અને મહાકાય નામે ઈંદ્રો છે અને ગંધર્વ વ્યંતરોના ગીતરતિ અને ગીતયશા નામે ઈંદ્રો છે. આવી રીતે વ્યંતરોના સોળ ઈંદ્રો છે.”

“રત્નપ્રલા ભૂમિના ઉપર મૂકી દીધેલા સો યોજનમાંથી ઉપર અને નીચે દશ-દશ યોજન છોડી દેતાં બાકી રહેલા મધ્યના એંશી યોજનમાં વ્યંતરોની ખીલ આઠ નિકાયો રહેલી છે. તેમના અપ્રસન્નિ, પંચપ્રસન્નિ, ઋષિવાહિત, ભૂતવાહિત, કંદિત, મહાકંદિત,

કુખાંડ અને પચક એ આઠ નામો છે. તે દરેકના બે બે ઘંટો છે, તેમના સનિહત ને સમાન, ધાતુ ને વિધાતુ, ઋષિ ને ઋષિપાળ, ઇશ્વર ને મહેશ્વર, સુવત્સક ને વિશાળ, હાસ ને હાસરતિ, શ્વેત ને મહાશ્વેત, પચક ને પચકધિપ એવાં નામ છે. તે વાણ્યવંતર કહેવાય છે.”

“રત્નપ્રભાના તળની ઉપર દશે ન્યૂન આઠ સો યોજન બઈએ ત્યારે જ્યોતિષ્ઠ મંડળ આવે છે. પ્રથમ તારાઓ છે. તેની ઉપર દશ યોજન સૂર્ય છે. સૂર્યની ઉપર એશી યોજને ચંદ્ર છે. તેની ઉપર વીશ યોજનમાં ગ્રહો રહેલા છે. એ પ્રમાણે બહાઈમાં એક સો દશ યોજનમાં જ્યોતિર્લોક રહેલો છે. જંબૂદ્વીપના મધ્યમાં મેરુપર્વતથી અગિયાર સો ને એકવીશ યોજન છેટું, મેરુને નહીં સ્પર્શ કરતું, મંડળાકારે રહી સર્વ દિશામાં વ્યાપ્ત થઈ રહેલું જ્યોતિષ્ઠ્યક લખ્યા કરે છે. દક્ષિણ એક ધ્રુવનો તારો નિશ્ચળ છે. તે જ્યોતિષ્ઠ્યક લોકના અંત ભાગથી અગિયાર સો ને અગિયાર યોજન અંદર રહીને લોકાંતને નહીં સ્પર્શ કરતું મંડળાકારે રહેલું છે. નક્ષત્રોમાં સર્વની ઉપર સ્વાતિ નક્ષત્ર છે અને સર્વની નીચે ભરણી નક્ષત્ર છે. સર્વથી દક્ષિણમાં મૂલ નક્ષત્ર છે અને સર્વથી ઉત્તરમાં અભિજિત નક્ષત્ર છે. આ જંબૂદ્વીપમાં બે ચંદ્ર અને બે સૂર્ય છે. લવણોદધિમાં ચાર ચંદ્ર અને ચાર સૂર્ય છે. ધાતકીખંડમાં બાર ચંદ્ર અને બાર સૂર્ય છે. કાળોદધિમાં બેતાળીશ ચંદ્ર અને બેતાળીશ સૂર્ય છે. પુષ્કરાદ્ધમાં બેાંતેર ચંદ્ર અને બેાંતેર સૂર્ય છે. એવી રીતે અઢીદ્વીપમાં એક સો ને બત્રીશ ચંદ્ર અને એક સો બત્રીશ સૂર્ય રહેલા છે. તેમાંનાં એક એક ચંદ્રને અઠ્યાશી ગ્રહો, અઠ્યાવીશ નક્ષત્રો અને છાસઠ હબ્બર નવ સો ને પંચોતેર કોટાકોટી તારાઓનો પરિવાર છે. ચંદ્રનું વિમાન વિસ્તારમાં અને લંબાઈમાં એક યોજનના એકસઠ ભાગ કરીએ તેવા છપ્પનન ભાગનું છે. સૂર્યનું વિમાન તેવા અડતાળીશ અંશોનું લાંબુ-પહોળું છે. ગ્રહોનાં વિમાન અર્ધ યોજનનાં છે અને નક્ષત્રોનાં વિમાન એક એક ગાઉના છે. સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા તારાનું વિમાન અધકોશનું છે અને સર્વથી જ્ઞાન્ય આયુષ્યવાળા તારાનું વિમાન પાંચ સો ધનુષનું છે. તે વિમાનો જિવાઈમાં મત્યંક્ષેત્રની અંદરના ભાગમાં (પીસ્તાળીશ લાખ યોજનમાં) લંબાઈ કરતાં અર્ધા પ્રમાણમાં છે. તે સર્વ વિમાનોની નીચે પૂર્વ તરફ સિંહો છે, દક્ષિણ તરફ હાથીઓ છે, પશ્ચિમ તરફ વૃષભો છે અને ઉત્તર તરફ અશ્વો છે. તેઓ ચંદ્રાદિકનાં વિમાનોનાં વાહનો છે. તેમાં ચંદ્ર-સૂર્યના વાહનભૂત સોળ હબ્બર આલિયોગિક દેવતાઓ છે, ગ્રહના આઠ હબ્બર છે, નક્ષત્રના ચાર હબ્બર છે અને તારાઓના બે હબ્બર આલિયોગિક દેવતા છે. પોતાના સ્વભાવથી જ ગતિ કરનારા ચંદ્રાદિકના વિમાનોની નીચે તેઓ આલિયોગ્ય કર્મવડ કરીને નિરંતર વાહનરૂપ થઈને રહે છે. માનુષોત્તર પર્વતની બહાર પચાસ પચાસ હબ્બર યોજને પરસ્પર અંતરિત થયેલા સૂર્ય અને ચંદ્ર સ્થિરપણે રહેલા છે. તેમના વિમાન મનુષ્યક્ષેત્ર સંબંધી ચંદ્ર-સૂર્યના માનથી અરધા પ્રમાણવાળા છે. અનુક્રમે દ્વીપોની પરિધિની વૃદ્ધિથી તેમની સંખ્યા વધતી જાય છે. સારી લેશ્યાવાળા અને ગ્રહ, નક્ષત્ર તથા તારાઓથી પરિવારિત થયેલા, સંખ્યારહિત (અસંખ્ય) એવા સૂર્ય ને ચંદ્રો ઘંટાને આકારે મનોહર

* આવા સિંહ વિગેરેના રૂપ ધારણ કરીને તેના વાહનભૂત આભિયોગિક દેવતાઓ રહે છે.

લાગે તેવી રીતે રહેલા છે અને તેઓ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની અવધિ કરીને લક્ષ-લક્ષ યોજનવડે અંતરિત થયેલા પોતપોતાની પંક્તિઓવડે હમેશાં સ્થિર રહેલા છે.”

“મધ્યલોકમાં જંબૂદ્વીપ અને લવણસમુદ્ર વિગેરે સારા સારા નામોવાળા અસંખ્ય દ્વીપો અને સમુદ્રો એક બીજાથી બમણા બમણા વિસ્તારમાં રહેલા છે. પૂર્વલા પૂર્વલા દ્વીપોને સમુદ્રો વીંટીને રહેલા હોવાથી તેઓ વલયના આકારવાળા છે. તેમાં સ્વયંભૂ નામે મહાદ્વિધિ છેલ્લો છે.”

“જંબૂદ્વીપની મધ્યમાં સુવર્ણના થાળની જેવો ગોળાકારે મેરુપર્વત રહેલો છે. તે પૃથ્વીતળની નીચે એક હબ્બર યોજન ભૂમિમાં ઊંડો રહેલો છે અને નવાણું હબ્બર યોજન ઊંચો છે. દશ હબ્બર યોજન પૃથ્વીની તળે વિસ્તારવાળો છે અને ઉપર એક હબ્બર યોજન વિસ્તારવાળો છે. ત્રણ લોકથી* અને ત્રણ કાંડથી તે પર્વત વિલક્ષ્ણ થયેલો છે. સુમેરુ પર્વતનો પહેલો કાંડ શુદ્ધ પૃથ્વી, પાષાણ, હીરા અને શકરાથી ભરપૂર છે. તેનું એક હબ્બર યોજન પ્રમાણ છે. તે પછી તેનો બીજો કાંડ ત્રેમઠ હબ્બર યોજન સુધી જાતવંત રૂપું, સ્ફટિક, અંકરત્ન અને સુવર્ણવડે ભરપૂર છે. મેરુનો ત્રીજો કાંડ છત્રીશ હબ્બર યોજનનો છે તે સુવર્ણ શિલામય છે અને વૈદુર્ય રત્નની તેની ઉપર સુંદર ચૂલિકા ઊંચાઈમાં ચાલીશ યોજન છે. મૂળમાં તેનો વિસ્તાર બાર યોજન છે, મધ્યમાં આઠ યોજન છે અને ઉપર ચાર યોજન છે. મેરુપર્વતના તળમાં ભદ્રશાળ નામે વન વલયાકારે રહેલું છે. ભદ્રશાળ વનથી પાંચ સો યોજન ઊંચા જઈએ ત્યારે મેરુપર્વતની પહેલી મેખલા ઉપર પાંચ સો યોજનના ફરતા વિસ્તારવાળું બીજું નંદન નામે વન છે. તે પછી સાડીણાસઠ હબ્બર યોજન જઈએ ત્યારે બીજી મેખલા ઉપર તેટલાજ પ્રમાણનું ત્રીજું સૌમનસ નામે વન રહેલું છે, એ સૌમનસ વનથી છત્રીશ હબ્બર યોજન જઈએ ત્યારે ત્રીજી મેખલા ઉપર મેરુને માથે પાંડુકે નામે ચોથું સુંદર વન આવેલું છે. તે ચૂલિકાની ફરતું ચારસો ને ચોરાણું યોજનના વિસ્તારવાળું વલયાકારે છે.”

“આ જંબૂદ્વીપમાં સાત ખંડો છે. તેમના ભરત, હૈમવંત, હરિવર્ષ, મહાવિદેહ, રમ્યક, હૈરણ્યવત અને ઐરવત એવાં નામ છે. દક્ષિણમાં અને ઉત્તરમાં એ દેશોને જુદા પાડનારા વર્ષાધર પર્વતો છે. તેમના હિમવાન, મહાહિમવાન, નિષધ, નીલવંત. રૂઢ્ધી અને શિખરી એવાં નામ છે. તે પર્વતો મૂળમાં અને ટોચે તુલ્ય વિસ્તારથી શોભે છે. તેમાં પ્રથમ પૃથ્વીની અંદર પચીશ યોજન ઊંડો સુવર્ણમય હિમવંત નામે પર્વત છે. તે સો યોજન ઊંચો છે. બીજો મહા હિમવાન પર્વત ઊંડાઈમાં અને ઊંચાઈમાં તેથી બમણો છે અને તે અર્જુન જાતિના સુવર્ણનો છે. તેનાથી બમણા પ્રમાણવાળો ત્રીજો નિષધ પર્વત છે, તે સુવર્ણ જેવા વર્ણનો છે. ચોથો નીલવંત પર્વત પ્રમાણમાં નિષધ તુલ્ય છે અને તે વૈદુર્યમણિનો છે. પાંચમો રૂઢ્ધી પર્વત રૂઢ્ધ્યમય છે અને પ્રમાણમાં મહાહિમવંત તુલ્ય છે. છઠ્ઠો શિખરી પર્વત સુવર્ણમય છે અને પ્રમાણમાં હિમવંત તુલ્ય છે. તે સર્વ પર્વતો પાશ્વભાગોમાં વિચિત્ર પ્રકારના મણિઓથી શોભે છે. શુદ્રહિમવંત પર્વતની ઉપર

* ભૂમિમાં હબ્બર યોજન હોવાથી, નવસોથી વધારાના સો યોજન અધોલોકમાં, આકાશના નવસો નીચેના અને નવસો ઉપરના તિર્થચલોકમાં અને ૯૮૧૦૦ યોજન ઉપરના ઊર્ધ્વલોકમાં રહેલ છે.

એક હજાર યોજન લાંબો અને પાંચસો યોજન વિસ્તારવાળો પદ્મ નામે એક મોટો દ્રહ છે. મહાહિમવંત પર્વત ઉપર મહાપદ્મ નામે દ્રહ છે, તે પદ્મદ્રહથી લાંબાઈમાં અને વિસ્તારમાં બમણો છે. તેનાથી બમણો તિગિંછિ નામે દ્રહ નિષેધ પર્વત ઉપર રહેલો છે. તેના જેવો જ કેસરી નામનો એક દ્રહ નીલવંત ગિરિ ઉપર આવેલો છે. મહાપદ્મદ્રહની તુલ્ય મહાપુંડરીકદ્રહ રુદ્રમી પર્વત ઉપર છે અને પદ્મદ્રહની તુલ્ય પુંડરીક દ્રહ શિખરી પર્વત ઉપર રહેલો છે. એ પદ્મદ્રહ દ્રહોમાં જળની અંદર દશ યોજન ઊંડા ગયેલાં નાળવાળા વિસ્વર કમળો રહેલાં છે. એ છયે દ્રહોમાં શ્રી, હ્રીં, ધૃતિ, કીર્તિ, બુદ્ધિ અને લક્ષ્મી એ છ દેવીઓ અનુક્રમે પદ્યોપમના આયુષ્યવાળી રહે છે. તે દેવીઓ સામાનિક દેવો, ત્રણ પર્ષદાના દેવો, આત્મરક્ષકો અને સૈન્ય સહિત છે.”

“ભરતક્ષેત્રની અંદર ગંગા અને સિંધુ નામે મોટી બે નદીઓ છે, હૈમવંત ક્ષેત્રમાં શોહિતા અને શોહિતાશા નામની બે નદીઓ છે, હરિવર્ષ ક્ષેત્રમાં હરિસલિલા અને હરિકાંતા નામે બે નદીઓ છે, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સીતા અને સીતાદા નામે બે મોટી નદીઓ છે, રમ્યકુ ક્ષેત્રમાં નરકાંતા અને નારીકાંતા નામની બે નદીઓ છે, હૈરણ્યવત ક્ષેત્રમાં સ્વર્ણકુલા અને રૂપ્યકુલા નામની બે નદીઓ છે અને ઐરવત ક્ષેત્રમાં રક્તા અને રક્તાવતી નામની બે નદીઓ છે. તેઓમાં પહેલી નદીઓ પૂર્વ સમુદ્રમાં જઈને મળે છે અને બીજી નદીઓ પાંચમ સમુદ્રમાં જઈને મળે છે. તેમાં ગંગા અને સિંધુ નદી ચૌદ હજાર નદીઓએ પરવરેલી છે. સીતા અને સીતાદા નદીઓ વિના દરેક બખે નદીઓ તેથી બમણી બમણી નદીઓના પરિવારવાળી છે. ઉત્તરની નદીઓ દક્ષિણની નદીઓ જેટલા જ પરિવારવાળી છે. સીતા અને સીતાદા નદી પાંચ લાખ અને બત્રીશ હજાર નદીઓના પરિવારવાળી છે.”

“ભરતક્ષેત્રની પહોળાઈ પાંચ સો છવીશ યોજન અને યોજનના ઓગણીશ ભાગ કરીએ તેવા છ ભાગ (છ કળા)ની છે. અનુક્રમે બમણા બમણા વિસ્તારવાળા પર્વતો અને ક્ષેત્રો મહાવિદેહક્ષેત્ર સુધી છે. ઉત્તર બાજુના વર્ષધર પર્વતો અને ક્ષેત્રો દક્ષિણના વર્ષધર પર્વતો અને ક્ષેત્રોની જેટલા જ પ્રમાણવાળા છે. એ પ્રમાણે બધા વર્ષધર પર્વતોનું અને ખંડોનું પ્રમાણ સમજવું. નિષધાદ્રિથી ઉત્તર તરફ અને મેરુથી દક્ષિણ તરફ વિદ્યુત્પ્રભ અને સૌમનસ નામે પૂર્વ-પશ્ચિમમાં બે પર્વતો છે. તેમની હાથીના ઠાંતની જેવી આકૃતિ છે અને છેડે મેરુપર્વતથી જરા સ્પર્શ કર્યા વિના છેડે રહેલા છે. એ બન્નેની મધ્યમાં દેવકુકુ નામનું યુગલિયાનું ક્ષેત્ર છે. તેનો વિષ્કંભ (ઉત્તર દક્ષિણ પહોળાઈ) અગિયાર હજાર આઠ સો બેતાલીસ યોજન છે. તે દેવકુકુ ક્ષેત્રમાં સીતાદા નદીથી લેદાયેલા પાંચ દ્રહો છે. તે પાંચ દ્રહની બન્ને બાજુ દશ દશ સુવર્ણના પર્વતો છે, તેની એકત્ર ગણતરી કરવાથી સો સુવર્ણગિરિ થાય છે. તે દેવકુકુમાં સીતાદા નદીના પૂર્વ અને પશ્ચિમ તટ ઉપર ચિત્રકૂટ અને વિચિત્રકૂટ નામે બે પર્વતો છે, તે બંને એક હજાર યોજન છે, ભૂમિ ઉપર પહોળા પથ તેટલા જ છે અને ઉપર વિસ્તાર તેથી અર્ધો (૫૦૦ યોજન) છે. મેરુથી ઉત્તરમાં અને નીલવંતગિરિથી દક્ષિણમાં ગંધમાદન અને માદ્યવાન નામે બે પર્વતો હાથીઠાંતને આકારે રહેલા છે. તે બે પર્વતોની અંદર સીતા નદીથી લિપ્ત થયેલા પાંચ દ્રહો છે. તેની પથુ બન્ને બાજુ દશ દશ હોવાથી એકંદર

સો સુવર્ણના પર્વતો આવેલા છે, તેથી ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્ર ઘણું રમણિક લાગે છે. તે સીતા નદીના બન્ને તટ ઉપર ચમક નામના સુવર્ણના બે પર્વતો રહેલા છે, તે વિચિત્રકૂટ અને ચિત્રકૂટની જેટલા જ પ્રમાણવાળા છે. દેવકુરુ ને ઉત્તરકુરુની પૂર્વમાં પૂર્વવિદેહ આવેલ છે અને પશ્ચિમમાં અપરવિદેહ આવેલ છે. તે પરસ્પર ક્ષેત્રાંતરની જેમ રહેલા છે. તે બન્ને વિભાગમાં પરસ્પર સંચાર રહિત અને નદીઓ તથા પર્વતોથી વિભાગ પામેલા, ચક્રવર્તીને વિજય કરવા યોગ્ય સોળ-સોળ વિજયો છે, તેમાં કચ્છ, મહાકચ્છ, સુકચ્છ, કચ્છવાન, આવર્ત, મંગળાવર્ત, પુષ્કલ અને પુષ્કલાવર્તી એ આઠ વિજય પૂર્વ મહાવિદેહમાં ઉત્તર તરફ છે; વત્સ, સુવત્સ, મહાવત્સ, રમ્યવાન, રમ્ય, રમ્યક, રમણીય અને મંગળકારી એ આઠ વિજય દક્ષિણ તરફ છે. પદ્મ, સુપદ્મ, મહાપદ્મ, પદ્માવર્તી, શંખ, કુમુદ, નલિન અને નલિનાવર્તી એ આઠ વિજય પશ્ચિમ મહાવિદેહમાં દક્ષિણ તરફ છે; અને વપ્ર, સુવપ્ર, મહાવપ્ર, વપ્રાવર્તી, કલ્પુ, સુકલ્પુ, ગંધિલા અને ગંધિલાવર્તી એ આઠ વિજયો ઉત્તર તરફ છે.”

“ભરતખંડની મધ્યમાં દક્ષિણાર્દ અને ઉત્તરાર્દને ગુદા પાડનારો વૈતાલ્ય પર્વત આવેલો છે. તે પર્વત પૂર્વ અને પશ્ચિમે સમુદ્ર પર્યંત વિસ્તારમાં છે, છ યોજન અને એક કોશ પૃથ્વીમાં ઊંડો છે, પચાસ યોજન વિસ્તારમાં છે અને પચીસ યોજન ઊંચો છે. પૃથ્વીથી દશ યોજન ઉપર જઈએ ત્યારે તેની ઉપર દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં દશ-દશ યોજન વિસ્તારવાળી વિદ્યાધરોની બે શ્રેણીઓ છે, તેમાં દક્ષિણ શ્રેણીમાં વિદ્યાધરોનાં રાષ્ટ્ર સહિત પચાસ નગરો છે અને ઉત્તર શ્રેણીમાં સાઠ નગરો છે. તે વિદ્યાધરોની શ્રેણી ઉપર દશ યોજન જઈએ ત્યારે તેટલા જ વિસ્તારવાળી વ્યંતરોના નિવાસથી શોભિત એવી બંને બાબુ મળીને બે શ્રેણીઓ છે. તે વ્યંતરો(તિર્થંકુર્જાલક દેવો)ની શ્રેણીઓની ઉપર પાંચ યોજન જઈએ ત્યારે તેની ઉપરના નવ ફટ આવેલ છે, એવી જ રીતે ઐરવત ક્ષેત્રમાં વૈતલ્ય રહેલો છે.”

“જંબૂદ્વીપની ફરતી કિલ્લારૂપ વજ્રમય જગતી આઠ યોજન ઊંચી છે. તે જગતી મૂળમાં બાર યોજન પહોળી છે, મધ્ય ભાગમાં આઠ યોજન છે અને ઉપર ચાર યોજન છે. તેની ઉપર જળકટક છે, તે બે ગાઉ ઊંચો છે. તે વિદ્યાધરોનું અદ્વિતીય મનોહર કીડા-સ્થાન છે. તે જળકટકની ઉપર પણ દેવતાઓની ભોગભૂમિરૂપ ‘પદ્મવરા’ નામે એક સુંદર વેદિકા છે. તે જગતીને પૂર્વાદિ દિશાઓમાં અનુક્રમે વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત નામે ચાર દ્વાર છે.”

“શુદ્રહિમવાન અને મહાહિમવાન પર્વતના મધ્યમાં (હિમવંત ક્ષેત્રમાં) શબ્દાપાતી નામે વૃત્તવૈતાલ્ય પર્વત છે, શિખરી અને રુદ્રમી પર્વતની વચ્ચેમાં વિકટાપાતી નામે વૃત્ત-વૈતાલ્ય પર્વત છે, મહાહિમવાન અને નિષધ પર્વતની વચ્ચેમાં ગંધપાતી નામે વૃત્તવૈતાલ્ય પર્વત છે અને નીલવંત તથા રુદ્રમી પર્વતની વચ્ચેમાં માલ્યવાન નામે વૃત્તવૈતાલ્ય પર્વત છે. તે સર્વ વૈતાલ્ય પર્વતો પાલાની જેવી આકૃતિવાળા છે અને એક હબર યોજન ઊંચા છે.”

“જંબૂદ્વીપની ફરતો લવણસમુદ્ર છે, તે વિસ્તારમાં જંબૂદ્વીપથી બમણો છે, મધ્યમાં એક હબર યોજન ઊંડો છે. બન્ને તરફની જગતીથી અનુક્રમે ઉતરતા ઉતરતા પંચાણ્ડ હબર યોજન જઈએ ત્યારે એક હબર યોજન ઊંડાઈમાં અને ઊંચાઈમાં ૭૦૦ યોજન તેનું જળ વધતું છે. મધ્યમાં દશ હબર યોજનમાં સોળ હબર યોજન ઊંચી એ લવણ-

સમુદ્રની પાણીની શિખા છે. તેની ઉપર જે ગાઉ સુધી જાંચી જળની વેલ એક દિવસમાં જે વખત વધે છે. તે લવણસમુદ્રની મધ્યમાં પૂર્વાદિ દિશાના કમથી વડવામુખ, કેયૂપ, યૂષ અને ઈશ્વર એ નામના મોટા માટલાની જેવી આકૃતિવાળા ચાર પાતાલકલશા છે. તે મધ્યમાં પેટાળે એક લાખ યોજન પહોળા છે અને લાખ યોજન ઊંડા છે, એક હબ્બર યોજન જાડી વજ્જરત્નની તેમની ઠીંકરી છે, નીચે અને ઉપર દશ હબ્બર યોજન પહોળા છે. તેમાં નીચેના ત્રીજા ભાગમાં વાયુ રહેલ છે, મધ્યના ત્રીજા ભાગમાં વાયુજળ મિશ્ર છે અને ઉપરના ત્રીજા ભાગમાં જળ રહેલું છે. તે કાંડા વિનાના મોટા માટલાની જેવા આકારના છે. તે કળશમાં કાળ, મહાકાળ, વેલંબ અને પ્રલંબન નામના દેવતા અનુક્રમે યોગ્યતાવાન ક્રીડાઆવાસમાં રહે છે. તે ચાર પાતાલકલશાના આંતરમાં સાત હબ્બર આઠ સો ને ચોરાશી ન્હાના કળશા છે. તે એક હબ્બર યોજન ભૂમિમાં ઊંડા તથા તેટલા જ પેટાળે પહોળા છે, તેમની દશ યોજનની ઠીંકરી જાડી છે અને ઉપર તથા નીચે એક સો યોજન પહોળા છે. તે પાતાળકળશાઓમાં નીચેના ભાગમાં રહેલા વાયુવડે તેના મધ્ય ભાગનું વાયુમિશ્ર જળ ઉછળે છે. એ સમુદ્રની વેલને અંદરથી ધારણ કરનારા ઐતાળીશ હબ્બર નાગકુમાર દેવતા હમેશાં રક્ષકની પેઠે રહેલા છે. બહારથી વેલને ધારણ કરનારા ઐતેર હબ્બર દેવતા છે અને મધ્યમાં ઊડતી શિખા ઉપરની જે ગાઉ પર્વતની વેલને રાકનારા સાઠ હબ્બર દેવો છે. તે લવણસમુદ્રમાં ગોસ્તૂપ, ઉદકાલાસ, શંખ અને ઉદકસીમાં એ નામના અનુક્રમે સુવર્ણ, અંકરત્ન, રૌપ્ય અને સ્ફટિકના ચાર વેલંધર પર્વતો છે. ગોસ્તૂપ, શિવક, શંખ અને મનોહર નામના ચાર દેવતાઓનો તેમાં આશ્રય છે, તે ઐતાળીશ હબ્બર યોજન સમુદ્રમાં જઈ એ ત્યારે ચારે દિશાએ ચાર આવેલા છે, તથા ચાર વિદિશાઓમાં કર્કોટક, કાર્દમ્બક, કૈલાક અને અરુણપ્રભ નામે ચાર સર્વ રત્નમય એવા સુંદર અનુવેલંધર પર્વતો છે. તે પર્વતો ઉપર કર્કોટક, વિદ્યુન્નિજહ, કૈલાસ અને અરુણપ્રભ નામે તેના સ્વામીદેવો નિરંતર વસે છે. તે સર્વ પર્વતો એક હબ્બર સાત સો ને એકવીશ યોજન ઊંચા છે, એક હબ્બર ને બાવીશ યોજન મૂળમાં પહોળા છે અને ચાર સો ને ચોવીશ યોજન શિખર ઉપર પહોળા છે. તે સર્વ પર્વતોની ઉપર તેના સ્વામી દેવતાઓના શોભનિક પ્રાસાદો છે. વળી બાર હબ્બર યોજન સમુદ્ર તરફ જઈ એ ત્યારે પૂર્વ દિશા સંબંધી જે વિદિશામાં જે અંદ્રદ્વીપો છે, તે વિસ્તારમાં અને પહોળાઈમાં પૂર્વ પ્રમાણે છે; અને તેટલાજ પ્રમાણવાળા જે સૂર્યદ્વીપો પશ્ચિમ દિશા સંબંધી જે વિદિશામાં છે અને સુસ્થિત દેવતાના આશ્રયભૂત ગૌતમ દ્વીપ તે યેની વચ્ચેમાં છે. ઉપરાંત લવણસમુદ્ર સંબંધી શિખાની આ બાજુ અને બહારની બાજુ ચાલનારા ચંદ્રો અને સૂર્યોના આશ્રયરૂપ દ્વીપો છે, તથા તેની ઉપર તેમના પ્રાસાદો રહેલા છે. તે લવણસમુદ્ર લવણરસવાળો છે.”

“લવણસમુદ્રની કરતો તેનાથી બમણા પહોળા ધાતકીખંડ નામે બીજા દ્વીપ છે. જંબૂદ્વીપમાં મેરુપર્વત, ક્ષેત્રો અને વર્ષધર પર્વતો જેટલા કહેલા છે તેથી બમણા તે જ નામના ધાતકીયખંડમાં છે. વધારામાં ઉત્તર અને દક્ષિણમાં ધાતકીખંડની પહોળાઈ પ્રમાણે જે ઈષુકાર પર્વતો આવેલા છે. તેના વડે વિભાગ પામેલા પૂર્વાર્દ અને પશ્ચિમાર્દમાં

જંબૂદ્વીપની જેટલી સંખ્યાવાળાં ક્ષેત્રો અને પર્વતો છે. તે ધાતકીખંડમાં ચક્રના આરા જેવા આકારવાળા અને એક સરખા પહોળા તથા કાળોદધિ અને લવણસમુદ્રને સ્પર્શીને રહેલા વર્ષધર પર્વતો તથા ઇષુકાર પર્વત છે^૧ અને આરાના આંતરાની જેવા ક્ષેત્રો છે. ધાતકીખંડ દ્વીપની ફરતો કાળોદધિ નામે સમુદ્ર આવેલો છે, તે આઠ લાખ યોજનના વિસ્તારવાળો છે. તેની ફરતો પુષ્કરવરદ્વીપાર્દ્ધ^૨ તેટલા જ પ્રમાણવાળો છે. ધાતકીખંડમાં ઇષુકાર પર્વત સહિત મેરુ વિગેરેની સંખ્યા સંખંધી જે નિયમ કહેલો છે તે જ નિયમ પુષ્કરાવર્દ્ધમાં પણ છે અને પુષ્કરાર્દ્ધમાં ક્ષેત્રોદિકના પ્રમાણનો નિયમ ધાતકીખંડના ક્ષેત્રોદિકના વિલાગથી બમણો છે. ધાતકીખંડ અને પુષ્કરાર્દ્ધમાં મળીને ચાર નાના મેરુ પર્વતો છે. તે જંબૂદ્વીપના મેરુથી પંદર હજાર યોજન ઓછા ઊંચા અને છસો યોજન ઓછા વિસ્તારવાળા છે.^૩ તેનો પ્રથમ કાંડ મહામેરુ જેટલો જ છે, બીજો કાંડ સાત હજાર યોજન ઓછો અને ત્રીજો કાંડ આઠ હજાર યોજન ઓછો છે; તેમાં ભદ્રશાળ અને નંદનવન મુખ્ય મેરુની પ્રમાણે જ છે, નંદનવનથી સાડીપંચાવન હજાર યોજન જઈએ ત્યારે પાંચ સો યોજન વિશાળ એવું સૌમનસ નામે વન છે. એના ઉપર અઠ્યાવીશ હજાર યોજન જતાં પાંડુક વન છે; તે મધ્યની ચૂલિકા ફરતું ચાર સો ને ચારાણું યોજન વિસ્તારમાં છે. તે નામનો ઉપર અને નીચે મહામેરુના જેટલો જ વિષ્કંભ છે અને તેટલી જ અવગાહના છે તથા મુખ્ય મેરુના જેટલા પ્રમાણવાળી મધ્યમાં ચૂલિકા છે.”

“એવી રીતે મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં અઢી દ્વીપ, બે સમુદ્ર, પાંત્રીશ ક્ષેત્રો, પાંચ મેરુ, ત્રીશ વર્ષધર પર્વતો, પાંચ દેવકુરુ; પાંચ ઉત્તરકુરુ અને એક સો ને સાઠ વિજ્યો છે. પુષ્કરાર્દ્ધ દ્વીપની ફરતો માનુષોત્તર નામે પર્વત છે. તે મનુષ્યલોકની બહાર શહેરના કિલ્લાની જેમ વર્તુલાકારે રહેલો છે. તે મુવર્ણનો છે અને બાકીના પુષ્કરાર્દ્ધમાં સત્તર સો ને એકવીસ યોજન ઊંચા છે; ચાર સો ત્રીજા યોજન ને એક કોસ પૃથ્વીમાં રહેલો છે, એક હજાર ને બાવીશ યોજન નીચે વિસ્તારમાં છે, સાત સો ને ત્રેવીશ યોજન મધ્ય ભાગે વિસ્તારમાં છે અને ચાર સો ને ચોવીશ યોજન ઉપર વિસ્તારમાં છે. તે માનુષોત્તર પર્વતની બહાર મનુષ્યોનું જન્મ-મરણ થતું નથી. તેની બહાર ગયેલા ચારણમુનિ આદિ પણ બહાર મરણ પામતા નથી, તેથી તેનું નામ માનુષોત્તર છે. એની બહારની ભૂમિ પર બાદરાશિ, મેઘ, વિદ્યુત, નદી અને કાળ વિગેરે નથી. તે માનુષોત્તર પર્વતની અંદરની બાબુએ (૫૬) અંતરદ્વીપો અને પાંત્રીસ ક્ષેત્રો^૩ છે. તેમાં જ મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે; પરંતુ કોઈએ સંહરણ કરવાથી વિદ્યાના બળથી તથા લાભિધના યોગથી મેરુપર્વત વિગેરેનાં શિખરો ઉપર, અઢી દ્વીપમાં અને બંને સમુદ્રમાં સર્વત્ર મનુષ્યો લાભે છે. તેમના ભારત સંખંધી, જંબૂદ્વીપ સંખંધી

૧ આ દરેક પર્વતો જંબૂદ્વીપના વર્ષધર પ્રમાણે જ ઊંચા છે. ઇષુકાર ૫૦૦ યોજન ઊંચા છે. પહોળાઈમાં વર્ષધરો જંબૂદ્વીપના વર્ષધરથી અમણા છે. ઇષુકાર ૧૦૦૦ યોજન પહોળા છે.

૨ આ ચાર મેરુ જમીનથી ૮૪૦૦૦ યોજન ઊંચા છે અને જમીન પર ૬૪૦૦ યોજન વિસ્તારમાં છે.

૩ પાંચ ભરત, ૫ ઐરવત, ૫ હિમવંત, ૫ હિરણ્યવત, ૫ હિરિવર્ષ, ૫ રમક ને ૫ મહાવિદેહ-એ ૩૫ ક્ષેત્રો સમજવાં (દિવકુરુ, ઉત્તરકુરુ, મહાવિદેહની અંતર્ગત સમજવાં).

અને લવણસમુદ્ર સંબંધી એમ સર્વ ક્ષેત્ર, ૧૫ અને સમુદ્ર સંબંધી સંસાલેદે કરીને બુદ્ધા બુદ્ધા વિભાગ કહેવાય છે.

“મનુષ્યોના આર્ય અને મ્લેચ્છ એવા બે ભેદ છે. આર્યો ક્ષેત્ર, જાતિ, કુળ, કર્મ, શિલ્પ અને ભાષાના ભેદથી છ પ્રકારના છે. ક્ષેત્રાર્યો પંદર કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાં આ ભરતક્ષેત્રમાં સાડી પચીસ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા આર્ય કહેવાય છે. એ આર્યદેશ પોતાનાં નગરોથી આવી રીતે ઓળખાય છે. રાજગૃહી નગરીથી મગધદેશ, અંપાનગરીથી અંગદેશ, તામ્રલિમીથી બંગદેશ, વારાણસીથી કાશીદેશ, કાંચનપુરીથી કલિંગદેશ, સાકેત (અયોધ્યા)પુરીથી કોશલદેશ, હસ્તીનાપુરથી કુરુદેશ, શૌર્યપુરથી કુશાત્તદેશ, કાંપિલ્યપુરથી પંચાલદેશ, અહિચ્છત્રાપુરીથી બંગલદેશ, મિથિલાપુરીથી વિદેહદેશ, દ્વારાવતી (દ્વારકા)પુરીથી સૌરાષ્ટ્ર (સૌરાષ્ટ્ર) દેશ, કૌશાંબીપુરીથી વત્સદેશ, ભદ્રિલપુરથી મલયદેશ, નાંદિપુરથી સંદર્ભ-દેશ, ઉચ્છાપુરીથી વરુણદેશ, વૈરાટનગરીથી મત્સ્યદેશ, શુક્તિમતી પુરીથી ચેદીદેશ, મૃત્તિકાવતીથી દશાર્ણ્યદેશ, વીતલયપુરથી સિંધુદેશ, મથુરાપુરીથી સૌવીરદેશ, અપાપાપુરીથી શૂરસેનદેશ, ભંગીપુરીથી માસપુરીવર્ત્તદેશ, શ્રાવસ્તીપુરીથી કુલ્લાલદેશ, કોટિવર્ષપુરીથી લાટ-દેશ અને શ્વેતાંબીપુરીથી કેતકાદ્દદેશ-એમ સાડીપચીસ આર્યદેશો આ નગરોથી ઓળખાય છે. તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ અને બળભદ્રોના તે દેશોમાં જ જન્મ થાય છે. ઇક્ષ્વાકુવંશ, જ્ઞાતવંશ, વિદેહવંશ, કુરુવંશ, ઉચ્ચવંશ, ભોજવંશ અને રાજન્યવંશ એ વિગેરે વંશોમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યો જાતિઆર્ય કહેવાય છે; તથા કુલકર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ અને બલભદ્ર તથા તેમની ત્રીણ, પાંચમી કે સાતમી પેઢી સુધી ચાલેલા શુદ્ધ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા હોય તે કુળઆર્ય કહેવાય છે. પૂજન કરવું અને કરાવવું, શાસ્ત્ર લખવા અને લખાવવા તેથી અને બીજા શુભ પ્રયોગથી જેઓ આજીવિકા ચલાવે તે કર્માર્ય કહેવાય છે. થોડા પાપ-વ્યાપારવાળા, વસ્ત્ર વણનારા, વસ્ત્ર તૂણનારા, કુંભાર, નાપિક અને દેવળના પૂજારી વિગેરે શિલ્પાર્ય કહેવાય છે. જે જીવી ભાષાના નિયમવાળા વર્ણોથી પૂર્વોક્ત પાંચે પ્રકારના આર્યોના વ્યવહારને કહે છે, તે ભાષાર્ય કહેવાય છે.

“મ્લેચ્છોમાં શાક, યવન, શખર, બર્બર, કાયા, મુરુંડ, ઉડ, ગોડ, પત્કલ્યુક, અરપાક, હુણ, રામક, પારસી, ખસ, ખાસિક, ડૌબલિક, લકુસ, ભિલ્લ, અંધ, બુક્કસ, પુલિંદ, કૌચક, બ્રમરડત, કુંચ, ચીન, વંચુક, માલવ, દ્રવિડ, કુલક્ષ, કિરાત, કૈકય, હયમુખા, હાધીમુખા, અશ્વમુખા, અજમુખા, અશ્વકર્ણા, ગજકર્ણા, અને બીજા પણ અનાર્યો કે જેઓ ધર્મ એવા અક્ષરોને પણ બાણતા નથી તેમજ ધર્મ તથા અધર્મને પૃથક્ સમજતા નથી તેઓ મ્લેચ્છ કહેવાય છે.”

“બીજા અંતરદ્વીપોમાં મનુષ્યો છે. તેઓ પચ્ચ યુગલિયા હોવાથી ધર્મ-અધર્મને બાણતા નથી. એ અંતરદ્વીપ છપ્પન્ન છે; તેમાં અઘ્યાવીશ દ્વીપો હુદ્રહિમાલય પર્વતની પૂર્વ અને પશ્ચિમ બાજુને છેડે ઇશાનકૂળ વિગેરે ચાર વિદિશામાં લવણસમુદ્રમાં નીકળેલી ઢાઢા-ઓની ઉપર રહેલા છે તેમાં ઇશાનકૂળમાં જંબુદ્વીપની જગતીથી ત્રણ સો યોજન લવણ-સમુદ્રમાં જઈએ ત્યાં તેટલો જ લાંબો અને પહોળો એવો પ્રથમ એકોડક નામે અંતરદ્વીપ

છે. એ દ્વીપમાં તે દ્વીપના નામથી ઓળખાતા સર્વ અંગ-ઉપાંગમાં સુંદર એવા મનુષ્યો રહે છે, ફક્ત એકોરૂઠક દ્વીપમાં જ નહીં પણ બીજા બધા અંતરદ્વીપોમાં તે દ્વીપના નામથી ઓળખાતા મનુષ્યો જ રહે છે એમ જાણવું. અગ્નિકૃષ્ણ વિગેરે ખાકીની ત્રણ વિદિશાઓમાં તેટલા જ દૂર, તેટલા જ લાંબા અને પહોળા આભાષિક, લાંગુલિક અને વૈષાલિક એ નામના અનુક્રમે દ્વીપો રહેલા છે. ત્યારપછી ચાર સો યોજન લવણસમુદ્રમાં જઈએ ત્યારે જગતીથી અને પ્રથમના દ્વીપથી ૪૦૦ યોજન દૂર તેટલી જ લાંબાઈ અને વિષ્કંભવાળા ઇશાન વિગેરે વિદિશાઓમાં હયકર્ણ, ગજકર્ણ, ગોકર્ણ અને શંકુગિકર્ણ એ નામના અનુક્રમે અંતરદ્વીપો છે. તે પછી ત્યાંથી અને જગતીથી પાંચસો યોજન દૂર તેટલી જ લાંબાઈ અને વિષ્કંભવાળા ચાર અંતરદ્વીપો ઇશાન વિગેરે વિદિશાઓમાં આદર્શમુખ, મેષમુખ, હયમુખ અને ગજમુખ નામના અનુક્રમે આવેલા છે. પછી છસો યોજન દૂર તેટલી જ લાંબાઈ અને વિસ્તારવાળા અશ્વમુખ, હસ્તિમુખ, સિંહમુખ અને વ્યાઘ્રમુખ નામના અંતરદ્વીપો આવેલા છે. પછી સાત સો યોજન દૂર તેટલી જ લાંબાઈ અને વિસ્તારવાળા અશ્વકર્ણ, સિંહકર્ણ, હસ્તિકર્ણ અને કર્ણપ્રાવરણ નામે અંતરદ્વીપો આવેલા છે. તે પછી આઠ સો યોજન દૂર તેટલી જ લાંબાઈ અને તેટલા જ વિષ્કંભવાળા ઉલ્કામુખ, વિદ્યુત્તન્નિહવ, મેષમુખ અને વિદ્યુદંત એ નામના ચાર દ્વીપો ઇશાન વિગેરે દિશાઓમાં અનુક્રમે રહેલા છે. પછી ત્યાંથી લવણોદધિમાં નવ સો યોજન જતાં જગતીથી નવ સો યોજન દૂર તેટલા જ વિષ્કંભ અને લાંબાઈથી શૈભતા ગૂઢદંત, ધનદંત, શ્રેષ્ઠદંત અને શુદ્ધદંત નામે ચાર અંતરદ્વીપો ઇશાન વિગેરે દિશાના ક્રમથી રહેલા છે. એ જ પ્રમાણે શિખરી પર્વત ઉપર પણ અઠ્યાવીશ દ્વીપ છે. એવી રીતે સર્વે મળીને છપ્પત્ર અંતરદ્વીપો છે.”

“માનુષોત્તર પર્વતની પછી બીજું પુષ્કરાર્દ છે. તે પુષ્કરાર્દની ફરતે તે આખા દ્વીપથી બમણો પુષ્કરોદક સમુદ્ર આવેલો છે. તે પછી વારુણીવર નામે દ્વીપ અને સમુદ્ર આવેલા છે. તે પછી ક્ષીરવર નામે દ્વીપ ને સમુદ્ર છે, તે પછી ધૃતવર નામે દ્વીપ ને સમુદ્ર છે, તે પછી ઇન્દ્રવર નામે દ્વીપ ને સમુદ્ર છે, તે પછી આઠમો નંદીશ્વર નામે સ્વર્ગના જેવો દ્વીપ આવેલો છે. વલયવિષ્કંભમાં એક સો ને ત્રેસઠ કરોડ તથા ચૌરાશી લાખ યોજન છે. એ દ્વીપ વિવિધ જાતિના ઉદ્યાનવાળો અને દેવતાઓને ઉપલોગની ભૂમિરૂપ છે; તેમજ પ્રભુની પૂજામાં આસક્ત થયેલા દેવતાઓના આવાગમનથી સુંદર છે. એના મધ્યપ્રદેશમાં પૂર્વાદિ દિશાઓમાં અનુક્રમે અંજન સરખા વર્ણવાળા ચાર અંજન પર્વતો રહેલા છે. તે પર્વતો તળીએ દશ હજાર યોજનથી કંઈક અધિક વિસ્તારમાં છે, અને ઉપર એક હજાર યોજન વિસ્તારવાળા છે, તેમજ ક્ષુદ્રમેરુની જેટલા (૮૪૦૦૦ યોજન) ઊંચા છે. તેમાં પૂર્વમાં દેવરમણ નામે, દક્ષિણમાં નિયોદ્યોત નામે, પશ્ચિમમાં સ્વયંપ્રભ નામે, ઉત્તરમાં રમણીય નામે અંજનાચલ છે. તે ચાર પર્વતોની ઉપર સો યોજન લાંબા, તેથી અર્ધ વિસ્તારવાળા અને ઘેતેર યોજન ઊંચા અર્ધત લગવાનનાં ચૈત્યો છે. તે દરેક ચૈત્યને ચાર-ચાર દ્વાર છે. તે સોળ યોજન ઊંચા છે, પ્રવેશમાં આઠ યોજન અને વિસ્તારમાં પણ આઠ યોજન છે. તે દ્વારો વૈમાનિક, અસુરકુમાર, નાગકુમાર અને સુવર્ણકુમારના આશ્રયરૂપ છે, અને તેઓના નામથી જ તે પ્રખ્યાત છે. તે ચાર દ્વારની મધ્યમાં સોળ યોજન લાંબાઈ-

વાળી, તેટલા જ વિસ્તારવાળી અને આઠ યોજન ઊંચી એક મણિપીઠિકા છે. તે પીઠિકા ઉપર સર્વરત્નમય દેવચ્છંદક છે. તે પીઠિકાથી વિસ્તારમાં અને ઊંચાઈમાં અધિક છે. દરેક દેવચ્છંદકની ઉપર ચક્રપલ, વર્ણમાન, ચંદ્રાનન અને વારિષેણુ એ ચાર નામવાળી પર્વક આસને બેઠેલી, પોતાના પરિવાર સહિત, રત્નમય શાશ્વત અર્હંતની એક સો ને આઠ આઠ સુંદર પ્રતિમાઓ છે. દરેક પ્રતિમાની સાથે પરિવારભૂત બે બે નાગ, યક્ષ, ભૂત અને કુંડધારી દેવોની પ્રતિમાઓ છે. બે બાબુ બે ચામરધારી પ્રતિમાઓ છે અને દરેક પ્રતિમાના પૃષ્ઠ ભાગે એક એક છત્રધારી પ્રતિમા છે. દરેક પ્રતિમાની સમીપે પૂષ્પટી, માળા, ઘંટા, અષ્ટમંગલિક, ધ્વજ, છત્ર, તોરણ, ચંગેરી, નાનાં પુષ્પપાત્રો, (પટલો) આસનો અને સોળ પૂર્ણકળશ તથા બીજાં અલંકારો છે. ત્યાંની તળીઆની ભૂમિઓમાં સુવર્ણની સુંદર રજવાળી વાલુકા છે. તે દેવાયતન પ્રમાણે જ તેની આગળ સુંદર સુખમંડપો, પ્રેક્ષાર્થ મંડપો, અક્ષવાટિકા અને મણિપીઠિકા છે. ત્યાં રમણિક સ્તૂપ અને પ્રતિમાઓ છે, સુંદર ચૈત્યવૃક્ષો છે, ઈંદ્રધ્વજો છે અને નીચેના અનુક્રમે દિવ્ય વાપિકાઓ છે. પ્રત્યેક અંજનાદ્રિની ચાર દિશાએ લાખ લાખ યોજનના પ્રમાણવાળી વાપિકાઓ છે, એટલે કુલ સાત વાપિકા છે તેમનાં નંદીષેણુ, અમોઘા, ગોસ્તૂપા, સુદર્શના, નંદોત્તરા, નંદા, સુનંદા, નંદિવર્દના, ભદ્રા, વિશાલા, કુમુદા, પુંડરીકિણી, વિજયા, વૈજયંતી અને અપરાન્જિતા એવાં નામો છે. તે પ્રત્યેક વાપિકાઓથી પાંચ સો યોજન પછી (ચારે દિશાએ) અશોક સમ્પ્લંદ, ચંપક અને આમ્ર એ નામવાળાં મોટાં ઉદ્યાનો રહેલાં છે; તે પાંચ સો યોજન વિસ્તારમાં છે અને લાખ યોજન લાંબા છે. તે દરેક વાપિકાઓની મધ્યમાં સ્ફટિકમણિના પાલાના આકારના અને સુંદર ચેદિકા તથા ઉદ્યાનોવાળા સુશોભિત દ્વિમુખ પર્વતો છે. તે ચોસઠ હજાર યોજન ઊંચા, એક હજાર યોજન ઊંડા અને ઉપર તથા નીચે દશ હજાર યોજનના વિસ્તારવાળા છે. વાપિકાઓના આંતરમાં બે બે રતિકર પર્વતો છે, એટલે એકંદર બત્રીશ રતિકર પર્વતો છે, દ્વિમુખ પર્વતો તથા રતિકર પર્વતો ઉપર અંજનગિરિની જેમ શાશ્વત અર્હંતોના ચૈત્યો છે. તે દ્વીપની વિદિશાઓમાં બીજા ચાર રતિકર પર્વતો છે, તે દશ હજાર યોજન લાંબા તથા પહોળા અને એક હજાર યોજન ઊંચા, શોભાયમાન, સર્વ રત્નમય, દિવ્ય અને ઝલ્હરીના આકારવાળા છે. તેમાં દક્ષિણમાં રહેલા સૌધર્મેન્દ્રના બે રતિકર પર્વતો અને ઉત્તરમાં રહેલા ઇશાનેન્દ્રના બે રતિકર પર્વતોની આઠ દિશાઓમાં તેમની આઠ આઠ મહાદેવીઓની આઠ આઠ રાજધાનીઓ છે, એટલે કુલ બત્રીશ રાજધાનીઓ છે. તે રતિકરથી એક લાખ યોજન દૂર ને એક લાખ યોજનના પ્રમાણવાળી (લાંબી પહોળી) તથા જિનાલયોથી વિભૂષિત છે. તેનાં સુન્નતા, સોમનસા, અર્ચિમાલી, પ્રભાકરા, પદ્મા, શિવા, શુચી, વ્યંજના, ભૂતા, ભૂતાવતસિકા, ગોસ્તૂપા, સુદર્શના, અમલા, અપ્સરા, રોહિણી નવમીકા, રત્ના, રત્નોચ્છયા, સર્વરત્ના, રત્નસંચયા, વસુ, વસુમિત્રિકા, વસુભાગા, વસુધરા, નંદોત્તરા, નંદા, ઉત્તરકુટુ, દેવકુરુ, કૃષ્ણા, કૃષ્ણરાજ અને રામરક્ષિતા એવાં નામ છે. તે નામો પૂર્વદિશાના ક્રમથી બાણુવાં. આ નંદીશ્વર દ્વીપમાં રહેલા ખાવન જિનચૈત્યોમાં સર્વ ઋદ્ધિવાળા દેવતાઓ પરિવાર સહિત શ્રીમત્ અર્હંતોની કલ્યાણક તિથિઓએ અષ્ટાઙ્ગિક ઉત્સવ કરે છે.”

“તે નંદીશ્વરદ્વીપની ફરતો નંદીશ્વર સમુદ્ર છે, તે પછી અરુણદ્વીપ છે અને તેની ફરતો અરુણોદધિ નામે સમુદ્ર છે, તે પછી અરુણુવર દ્વીપ અને અરુણુવર સમુદ્ર છે, તે પછી

અરણ્યવરાલાસ દ્વીપ અને અરણ્યવરાલાસ સમુદ્ર છે, તે પછી કુંડલદ્વીપ અને કુંડલોદધિ નામે સમુદ્ર છે અને તે પછી કુચક નામે દ્વીપ અને રચક નામે સમુદ્ર છે. એવી રીતે પ્રશસ્ત નામવાળા અને એકએકથી બમણા બમણા પ્રમાણવાળા દ્વીપો અને સમુદ્રો અનુક્રમે રહેલા છે. તે સર્વની અંતે સ્વયંભૂરમણ નામે છેલ્લો સમુદ્ર છે.”

“પૂર્વોક્ત અઢીદ્વીપમાં દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુ જેટલા ભાગ વિના પાંચ મહાવિદેહ, પાંચ ભરત અને પાંચ ઐરવત એ પંદર કર્મભૂમિઓ છે. કાળોદધિ, પુષ્કરોદધિ અને સ્વયંભૂરમણ એ ત્રણ સમુદ્ર મીઠા પાણીવાળા છે, લવણસમુદ્ર ખારા પાણીનો છે, તથા વારુણોદધિના પાણી વિચિત્ર પ્રકારની મનોહર મંદિરા જેવા છે. ક્ષીરોદધિ ખાંડમિશ્રિત ધીનો ચોથો ભાગ જેમાં છે એવા ગાયના દૂધની જેવા પાણીવાળો છે. ધૃતવર સમુદ્રના પાણી ઉકાળેલા ગાયના ધીનો જેવા છે; અને ખીબ સમુદ્રો તજ, એલાઇચી, કેશર ને મરીના ચૂર્ણમિશ્રિત ચોથા ભાગવાળા ધક્કુરસના જેવા પાણીવાળા છે. લવણોદધિ, કાલોદધિ અને સ્વયંભૂરમણ એ ત્રણ સમુદ્ર માછલાં, કાચળા વિગેરેથી સંકીર્ણ છે. એ સિવાયના ખીબ સમુદ્રો મત્સ્ય અને કર્માદિથી સંકીર્ણ નથી. (તેમાં થોડાં અને નાના મચ્છાદિ છે)”

“જંબૂદ્વીપમાં જઘન્યે તીર્થકરો, ચક્રીઓ, વાસુદેવો અને બળદેવો ચાર ચાર હોય છે અને ઉત્કર્ષથી ચોત્રીશ* જિન અને ત્રીશ પાર્થિવો (ચક્રવર્તી કે વાસુદેવ) થાય છે, ધાતકી ખંડ અને પુષ્કરાર્દ ખંડમાં એથી બમણા થાય છે.”

“એ તિર્થગૃહોકની ઉપર નવ સો યોજન ન્યૂન સાત રાજ પ્રમાણવાળો ચોટી ઋદ્ધિ વાળો ઊર્ધ્વલોક છે, તેમાં સૌધર્મ, ઇશાન, સનતકુમાર, મહેન્દ્ર, બ્રહ્મ, લાંતક, શુક, સહસ્રાર, આનક, પ્રાણત, આરણ્ય અને અચ્યુત એ નામના બાર કલ્પો (દેવલોક) છે અને નવ ઐવેચક છે. તે ઐવેચકના સુદર્શન, સુખ્યુદ્ધ, મનોરમ, સર્વભદ્ર, સુવિશાળ, સુમન, સૌમનસ, પ્રીતિકર અને આદિત્ય એવા નામ છે. તે પછી પાંચ અનુત્તર વિમાનો છે, તેના વિજય, વૈજયંત, જયંત અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ એવા નામ છે. તેમાં પ્રથમના ચાર પૂર્વ દિશાના ક્રમથી ચાર દિશાએ રહ્યા છે અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન સર્વની મધ્યમાં છે. ત્યારબાદ બાર યોજન ઊંચે સિદ્ધશિલા છે, તે પાસ્તાળીશ લાખ યોજન લંબાઈમાં અને વિસ્તારમાં છે. તેની ઉપર ત્રણ ગાઉ પછી અનંતર ચોથા ગાઉના છઠ્ઠે અંશે લોકાગ્ર સુધી સિદ્ધતા જીવો છે. આ સંભૂતલા પૃથ્વીથી સૌધર્મ અને ઇશાનકલ્પ સુધી દોઢ રાજલોક છે, સનતકુમાર અને મહેન્દ્રલોક સુધી અઢી રાજલોક છે, સહસ્રાર દેવલોક સુધી પાંચમું રાજલોક છે, અચ્યુત દેવલોક સુધી છઠ્ઠું રાજલોક છે અને લોકાંત સુધી સાતમું રાજલોક છે. સૌધર્મકલ્પ અને ઇશાનકલ્પ ચંદ્રમંડળના જેવા વર્તુલ છે, તેમાં દક્ષિણાર્દમાં સૌધર્મકલ્પ અને ઉત્તરાર્દમાં ઇશાનકલ્પ છે. સનતકુમાર અને મહેન્દ્ર એ બન્ને દેવલોક પણ તેમની તુલ્ય આકૃતિવાળા છે, તેમાં દક્ષિણાર્દમાં સનતકુમાર દેવલોક છે અને ઉત્તરાર્દમાં

* મહાવિદેહના બત્રીસ વિજયમાં બત્રીસ અને ભરત, ઐરવતમાં એક એક મળીને ઉકૃષ્ટ કાળે ચોત્રીસ તીર્થકરો થાય છે.

માહેન્દ્ર દેવલોક છે; લોકપુરુષની કોણીવાળા લાગમાં અને ઉર્ધ્વલોકના મધ્યભાગમાં પ્રહ્લ-
દેવલોક છે તેનો સ્વામી પ્રહ્લેન્દ્ર છે. તે દેવલોકના પ્રાંત ભાગમાં સારસ્વત, આદિત્ય, અગ્નિ,
અરુણ, બર્હતોય, તુષિત, અબ્યાબાધ, મરુત અને રિષ્ટ એ નવ જાતિના લોકાંતિક દેવતાઓ
છે. તેની ઉપર લાંતક કલ્પ છે, ત્યાં તે જ નામનો ઇન્દ્ર છે. તેની ઉપર મહાશુક દેવલોક
છે, ત્યાં પણ તે જ નામનો ઇન્દ્ર છે. તેની ઉપર સહસ્ત્ર દેવલોક છે, ત્યાં પણ તે નામનો
જ ઇન્દ્ર છે. તેની ઉપર સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોક જેવી આકૃતિવાળા આનત અને
પ્રાણુત દેવલોક છે; તેમાં પ્રાણુત કલ્પમાં રહેનાર પ્રાણુત નામે ઇન્દ્ર તે બંને દેવલોકનો
સ્વામી છે. તેની ઉપર તેવી જ આકૃતિવાળા આરણ્ય અને અન્યુત નામે બે દેવલોક છે.
અન્યુત દેવલોકમાં રહેનાર અન્યુત નામે ઇન્દ્ર તે બંને દેવલોકનો સ્વામી છે. ઐવેયકમાં
અને અનુત્તરોમાં અહુમિન્દ્ર દેવતાઓ છે. પહેલા બે કલ્પો ધનોદ્ધિને આધારે રહેલા છે
અને તે પછીના ત્રણ કલ્પો વાયુને આધારે સ્થિતિ કરીને રહેલા છે. તે પછીના ત્રણ દેવલોક
ધનોદ્ધિ અને ધનવાતને આધારે રહેલા છે અને તેની ઉપર સર્વે દેવલોક આકાશને
આધારે છે. તેમાં ઇન્દ્ર, સામાનિક, ત્રયસ્ત્રિંશ, પાર્ષદ, અંગરક્ષક, લોકપાલ, અનીક, પ્રકીર્ણ,
આલિયોગિક અને કિલ્વિષિક એ દશ પ્રકરના દેવતાઓ રહેલા છે. સામાનિક વિગેરે સર્વ
દેવતાઓના જે અધિપતિ તે ઇન્દ્ર કહેવાય છે, ઇન્દ્રની જેવી ઋદ્ધિવાળા પણ ઇન્દ્રપણે વર્ણિત
તે સામાનિક દેવતા કહેવાય છે, જે ઇન્દ્રના મંત્રી અને પુરોહિત જેવા છે તે ત્રયસ્ત્રિંશ
દેવતા કહેવાય છે, જે ઇન્દ્રના મિત્ર સરખા છે તે પાર્ષદ દેવતા કહેવાય છે, ઇન્દ્રના આત્માની
રક્ષા કરવાવાળા તે આત્મરક્ષક દેવતા કહેવાય છે, દેવલોકની રક્ષા કરવાને અર્થે રક્ષકો
થઈને ફરનારા તે લોકપાલ કહેવાય છે, સેના સમાન તે અનીક દેવતા કહેવાય છે, પ્રજા
વર્ગની જેવા તે પ્રકીર્ણ દેવતા કહેવાય છે, સેવક સરખા છે તે આલિયોગ્ય દેવતા કહેવાય
જે અને ચંડાળ જાતિની જેવા જે છે તે કિલ્વિષ દેવતા કહેવાય છે. જ્યોતિષ્ક અને વ્યંતર-
દેવોમાં ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવો અને લોકપાલ નથી.”

“સૌધર્મકલ્પમાં બત્રીશ લાખ વિમાન છે, ઇશાન દેવલોકમાં અઠ્યાવીશ લાખ
છે, સનત્કુમારમાં બાર લાખ છે, માહેન્દ્રમાં આઠ લાખ છે, પ્રહ્લ દેવલોકમાં ચાર લાખ છે,
લાંતક દેવલોકમાં પચાશ હજાર છે, શુક દેવલોકમાં ચાળીશ હજાર છે, સહસ્ત્ર દેવલોકમાં
છ હજાર છે, નવમા દશમા દેવલોકમાં મળીને ચાર સો અને આરણ્ય તથા અન્યુત દેવ
લોકમાં મળીને ત્રણ સો વિમાન છે. આઠ ત્રણ ઐવેયકમાં એક સો અગિયાર વિમાન છે,
મધ્યના ત્રણ ઐવેયકમાં એક સો સાત વિમાનો છે અને છેલ્લા ત્રણ ઐવેયકમાં એક સો
વિમાનો છે અનુત્તર વિમાનો પાંચ જ છે. એવી રીતે એકંદર ચોરાશી લાખ, સત્તાણુ હજાર
ને ત્રેવીશ વિમાનો છે અનુત્તર વિમાનોમાંહેના ચાર વિજ્યાદિક વિમાનોમાં દ્વિચરિમ
દેવતા છે અને પાંચમા સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં એકચરિમ દેવતા છે.* સૌધર્મકલ્પથી માંડીને
સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન સુધીના દેવતાઓએ સ્થિતિ, કાંતિ, પ્રભાવ, લેશ્યાની વિશુદ્ધિ, સુખ,
ઈદ્રિયોનો વિષય અને અવધિજ્ઞાનમાં પૂર્વ પૂર્વથી ઉત્તર ઉત્તર અધિક અધિક છે. અને
પરિશુદ્ધ (પરિવારાદિ), અભિમાન, શરીર અને ગમનક્રિયામાં અનુક્રમે ઓછા ઓછા છે.
સર્વથી જઘન્ય સ્થિતિવાળા દેવતાઓને સાત સ્તોકને અંતરે ઉચ્ચવાસ અને ચોથભક્ષ

(એક અહોરાત્ર)ને અંતરે આહાર છે. પથ્થોપમ સ્થિતિવાળા દેવતાઓને દિવસને આંતરે ઉચ્છ્વાસ અને પૃથકત્વ દિવસે(બેથી નવ દિવસે) આહાર છે. ત્યારપછી જે દેવતાની જેટલા સાગરોપમની સ્થિતિ છે તે દેવતાને તેટલા પક્ષે ઉચ્છ્વાસ અને તેટલા હન્ટર વર્ષે આહાર છે; એટલે તેત્રીશ સાગરોપમ આયુષ્યવાળા સર્વાર્થસિદ્ધના દેવતાઓને તેત્રીશ પખવાડીએ શ્વાસોચ્છ્વાસ અને તેત્રીશ હન્ટર વર્ષે આહાર છે. ઘણું કરીને દેવતાઓ સદ્દેવનાવાળા જ હોય છે, કદિ અસદ્દેવનાવાળા થાય છે તો તેની સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત જેટલી જ છે. મુહૂર્ત ઉપરાંત અસદ્દેવના થતી નથી. દેવીઓની ઉત્પત્તિ ઈશાન દેવલોક સુધી છે. અચ્યુત દેવલોક સુધીના દેવતાઓ ગમનાગમન કરે છે.”

“ન્યોતિષ્ક દેવતા સુધી તાપસો ઉત્પન્ન થાય છે, બ્રહ્મદેવલોક સુધી ચરક અને પરિત્રાજકોની ઉત્પત્તિ છે, સહસ્રાર દેવલોક સુધી તિર્યંચોની ઉત્પત્તિ છે, શ્રાવકોની ઉત્પત્તિ અચ્યુત દેવલોક સુધી છે. જૈનલિંગ ધારણ કરેલ છતાં મિથ્યાદષ્ટિ, અલબ્યાદક સમાચારિ યથાર્થ પાળનારાઓની છેલ્લા ઐવેચક સુધી ઉત્પત્તિ છે. પૂર્ણ ચૌદપૂર્વી મુનિની બ્રહ્મલોકથી માંડીને સર્વાર્થસિદ્ધ જિમાન સુધી ઉત્પત્તિ છે, તથા સદ્વ્રતવાળા સાધુ અને શ્રાવકોની જઘન્યપણે પણ સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પત્તિ છે. ભુવનપતિ, વ્યંતર, ન્યોતિષી અને ઈશાન દેવલોક સુધીના દેવોને પોતાના ભુવનમાં વસનારી દેવીઓની સાથે વિષયસંબંધી અંગ-સેવા છે, તેઓ સંકલ્પ કર્મવાળા અને તીવ્ર અનુરાગવાળા હોવાથી મનુષ્યોની જેમ કામલોગમાં લીન થાય છે અને દેવાંગનાના સર્વ અંગ સંબંધી પ્રીતિને મેળવે છે. ત્યારપછી જે દેવલોકના દેવો સ્પર્શમાંથી, જે દેવલોકના દેવો રૂપ ભેવાથી, જે દેવલોકના દેવો શબ્દ-શ્રવણથી અને આનંદ વિગેરે ચાર દેવલોકના દેવો માત્ર મનવડે ચિંતવવાથી વિષયને સેવન કરનારા છે. એ પ્રમાણે વિષયરસમાં પ્રવિચારવાળા દેવતાઓથી અનંત સુખવાળા દેવતાઓ ઐવેચકાદિકમાં છે કે જેઓ વિષયસંબંધી બીલકુલ પ્રવિચાર રહિત છે.”

“એવી રીતે અધોલોક, તિર્યંકલોક અને ઊર્ધ્વલોકથી ભેદ પામેલા સમગ્ર લોકના મધ્યભાગમાં ચૌદ રાજલોક પ્રમાણે ઊર્ધ્વ, અધો લાંબી ત્રસનાડી છે, તે પહોળાઈમાં ને વિસ્તારમાં એક રાજલોક પ્રમાણ છે. એ ત્રસનાડીના અંદર સ્થાવર અને ત્રસ બંને પ્રકારના જીવો છે અને એની બહાર માત્ર સ્થાવર જ છે. કુલ વિસ્તાર નીચે સાત રાજલોક પ્રમાણ, મધ્યમાં તિર્યંકલોકે એક રાજલોક પ્રમાણ, બ્રહ્મદેવલોકે પાંચ રાજલોક પ્રમાણ અને પર્યંતે સિદ્ધશિલાએ એક રાજલોક છે. સારી રીતે પ્રતિષ્ઠિત થયેલી આકૃતિવાળો આ લોક કોઈ એ કયો નથી અને કોઈ એ ધારણ કયો નથી, તે સ્વયંસિદ્ધ નિરાધારપણે આકાશમાં રહેલો છે.”

“અશુભધ્યાનના પ્રતિષેધનું કારણભૂત એવું આ સમગ્ર લોકનું અથવા તેના જુદા જુદા વિભાગનું જે જુદિમાન ચિંતવન કરે છે તેને ધર્મધ્યાન સંબંધી ક્ષત્યોપશમાદિકે ભાવની પ્રાપ્તિ થાય છે અને પીતલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા તથા શુકલલેશ્યા અનુક્રમે શુદ્ધ શુદ્ધતર થાય છે. ઘણા વૈરાગ્યના સંગથી તરંગિત થયેલા ધર્મધ્યાનવડે પ્રાણીઓને પોતે જ બાણી

*જે ભવ મનુષ્યના કરીને સિદ્ધિપદ પામનારા દ્વિચરિત્ર અને ત્યાંથી મનુષ્ય થઈને તે જ ભવમાં સિદ્ધ થનારા તે એકચરિત્ર બાણવા.

શકે તેણું (સ્વસંવેદ) અતીંદ્રિય સુખ ઉત્પન્ન થાય છે. જે યોગીઓ નિઃસંગ થઈ ધર્મ-ધ્યાનવડે આ શરીરને છોડે છે તેઓ ઐવેયકાદિ સ્વર્ગોમાં ઉત્તમ દેવતા થાય છે. ત્યાં તેઓ મોટા મહિમાવાળા, સૌભાગ્યયુક્ત, શરદઋતુના ચંદ્ર જેવી પ્રભાવાળા અને પુષ્પમાળા તથા વઆલંકારથી વિભૂષિત એવા શરીરને પ્રાપ્ત કરે છે, વિશિષ્ટ વીર્યને રોકનાર, કામાતિરૂપ જ્વર વિનાના અને અંતરાય રહિત અતુલ્ય સુખને ચિરકાળ સેવે છે અને મનઃસ્થિત મળેલા સર્વ અર્થોએ મનોહર એવા સુખરૂપ અમૃતને નિર્વિઘ્ને લોગવતાં પોતાના આલ્યા જતા જન્મને બાણતા પણ નથી. એવા દિવ્ય લોગને અવસાને ત્યાંથી ચ્યવીને તેઓ ઉત્તમ શરીર બાંધી મનુષ્યલોકમાં અવતરે છે. મનુષ્યપણમાં પણ દિવ્ય વંશમાં ઉત્પન્ન થઈ, અખંડિત મનોરથવાળા તેઓ નિત્ય ઉત્સવથી મનને આનંદ આપનારા વિવિધ પ્રકારના લોગ લોગવે છે, પછી વિવેકનો આશ્રય કરી, સર્વ લોગથી વિરામ પામી શુભ ધ્યાનવડે સર્વ કર્મોના નાશ કરીને અવ્યયપદ પામે છે.”

એવી રીતે સર્વ જીવોના હિતકારી શ્રી અન્વિતનાથ પ્રભુએ ત્રણ જગતરૂપી કુમુદને આનંદ કરવામાં કૌમુદીરૂપ ધર્મદેશના ક્રીડી. સ્વામીની દેશના સાંભળી હજારો નર તથા નારીઓએ પ્રતિજ્ઞા પામી મોક્ષની માતારૂપ દીક્ષાને ગ્રહણ કરી.

તે વખતે સગરચક્રીના પિતા સુમિત્ર કે જે અગાઉ ભાવયતિ થઈને રહ્યા હતા તેમણે સ્વામીની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી અન્વિતનાથસ્વામીએ ગણધર નામકર્મવાળા અને સારી બુદ્ધિવાળા સિંહસેન વિગેરે પંચાણું મુનિઓને સર્વ આગમરૂપ વ્યાકરણના પ્રત્યાહારોની જેવી ઉત્પત્તિ, વિગમ અને ધ્રૌવ્યરૂપ ત્રિપદી સંભળાવી. રેખાઓને અનુસારે જેમ ચિત્ર ચિત્રે તેમ તે ત્રિપદીને અનુસારે ગણધરોએ ચૌદપૂર્વ સહિત દ્વાદશાંગી રચી. પછી ઈંદ્ર પોતાને સ્થાનકેથી ઊઠી ચૂર્ણથી પૂર્ણ એવો ધાળ હાથમાં લઈ, દેવતાઓના સમૂહથી પરિવૃત્ત થઈને સ્વામીના ચરણકમળ પાસે આવી ઊભા રહ્યા. પછી જગત્પતિ અન્વિતસ્વામીએ ઊભા થઈ તેમના (ગણધરોના) મસ્તક ઉપર ચૂર્ણ (વાસક્ષેપ) નાંખી અનુક્રમે સૂત્રથી, અર્થથી, તદ્દલયથી તેમજ દ્રવ્યથી, ગુણથી, પર્યાયથી અને નયથી અનુ-યોગની અનુજ્ઞા તથા ગણની અનુજ્ઞા આપી. ત્યારબાદ દેવતાઓએ, મનુષ્યોએ અને સ્ત્રીઓએ હુંદુભિના ધ્વનિ સાથે ગણધર ઉપર વાસક્ષેપ નાંખ્યો. પછી ગણધરો પણ અંજલિના સંપુટ જોડી અમૃતનાં નિર્ઝરણાં જેવી પ્રભુની વાણી સાંભળવાને તત્પર થઈ રહ્યા; એટલે પૂર્વાભિમુખ સિંહાસન પર બેસીને પ્રભુએ તેઓને અનુશિષ્ટ (શિખામણ) મય દેશના આપી. પ્રથમ ગૌરુષી પૂર્ણ થઈ એટલે ભગવાને ધર્મદેશના સમાપ્ત કરી. તે વખતે સગર રાજાએ કરાવેલો અને વિશાળ ધાળમાં રાખેલો ચાર પ્રસ્થ પ્રમાણભલિ પૂર્વદારથી સમવસરણમાં લાવવામાં આવ્યો.

તે બલિ શુદ્ધ અને પદ્મના જેવી સુગંધી શાળનો બનાવેલો હતો, દેવતાઓએ તેમાં નાંખેલી ગંધમુષ્ટિઓથી તેની ખુશબો બહેકી રહી હતી, શ્રેષ્ઠ પુરુષોએ તે ઉપાડેલો હતો, સાથે આલતી ઉદામ હુંદુભિઓના ધ્વનિથી સર્વ દિશાઓનાં મુખ ગાળ રહ્યાં હતાં, ગીત ગાતી ગાતી સ્ત્રીઓ તેની પછવાડે આલતી હતી અને જમરાઓથી જેમ પદ્મકોશ

વીંટાઈ રહે તેમ તેની ચોતરફ નગરના લોકો ફરી વળેલા હતા. પછી તે સર્વ જનોએ પ્રભુની પ્રદક્ષિણા કરીને, દેવતાઓએ કરેલી પુષ્પવૃષ્ટિને અનુસરતી રીતે તે બલિ પ્રભુની આગળ ઉછાળ્યો. તેમાંથી અર્ધ્ભાગ આકાશમાંથી પડતાં જ અર્ધરથી દેવતાઓએ લઈ લીધો, પૃથ્વી ઉપર પડેલામાંથી અર્ધ્ભાગ સગરરાજાએ લીધો અને ગાકીનો ખીન્દ લોકોએ ગ્રહણ કર્યો. તે બલિના પ્રભાવથી પૂર્વે થયેલા રોગો નાશ પામે છે અને છ માસ સુધી નવીન રોગો ઉત્પન્ન થતા નથી.

ત્રોક્ષમાર્ગના અગ્રેસર પ્રમુ પછી સિંહાસનથી ઊઠી ઉત્તરદ્વારના માર્ગથી નીકળ્યા અને મધ્ય ગઢના અંતરમાં ઇશાનદિશામાં રચેલા દેવછંદ ઉપર તેમણે વિશ્રામ લીધો. પછી સગરરાજાએ રચાવેલા સિંહાસન પર બેસી સિંહસેન નામના મુખ્ય ગણધર દેશના આપવા લાગ્યા. ભગવાનના સ્થાનમાહાત્મ્યથી તે ગણધર જેમણે પૂછ્યા તેમને તેના અસંખ્ય ભવો કહી આપ્યા. પ્રભુની સલામમાં સંદેહને નાશ કરનારા ગણધરોને કેવળી સિવાય ખીન્દ કેઈએ 'આ છદ્મસ્થ છે' એમ જાણ્યું નહીં. ગુરુના (પ્રભુના) શ્રમનો નાશ, બન્નેની સમ પ્રતીતિ અને ગુરુ-શિષ્યનો સચવાતો ક્રમ એટલા ગણધરની દેશનાના ગુણ છે. ખીન્દ પૌરુષી પૂર્ણ થઈ એટલે મુખ્ય ગણધર, પથિક જેમ ચાલવાથી વિરામ પામે તેમ દેશના દેવાથી વિરામ પામ્યા. દેશના વિરામ પામ્યા પછી સર્વ દેવતાઓ પરમેશ્વરને પ્રણામ કરીને પોતપોતાના સ્થાને જવા ચાલ્યા. માર્ગમાં તેઓએ નંદીશ્વરદ્વીપે જઈને અંજનાચળાદિકની ઉપર શાશ્વત અર્હંતની પ્રતિમાઓનો અઢાઈમહોત્સવ કર્યો. પછી “આવી યાત્રા અમારે વારંવાર થાયો” એમ બોલતા તેઓ પોતપોતાને સ્થાનકે જેમ આવ્યા હતા તેમ ગયા.

સગર ચક્રવર્તી પણ ભગવંતને નમસ્કાર કરી લક્ષ્મીના સકેતસ્થાનરૂપ પોતાના સાકેતનગરમાં ગયા. શ્રી અઙ્ગિતનાથના તીર્થનો અધિષ્ઠાયક મહાયજ્ઞ નામે ચતુર્મુખ યજ્ઞ થયો. તેનો વર્ણુ શ્યામ, વાહન હાથીનું, જમણી બાજુના ચાર હાથમાં વરહ, મુદ્ગર, અક્ષયુત અને પાસ, તથા ડાબી બાજુના ચાર હાથમાં ખીન્દરું, અભય, અંકુશ અને શક્તિ હતાં. તે સુશોભિત યજ્ઞ અઙ્ગિતનાથસ્વામીનો પારિપાર્થક થયો. પ્રભુની શાસનદેવી અઙ્ગિત-બલા નામે દેવી થઈ. તેનો સુવર્ણના જેવો વર્ણુ છે, વરદના ચિહ્નવાળા તથા પાસવાળા બે દક્ષિણબાહુ છે અને ખીન્દરું તથા અંકુશને ધરનારા બે વામબાહુ છે; લોહાસનાધિરૂ છે.

ત્રોત્રીશ અતિશયોવડે શોભિત એવા ભગવાન સિંહસેનાદિ ગણધરોથી પરિવૃત્ત થઈને પૃથ્વી પર વિહાર કરવા લાગ્યા. દરેક ગ્રામ, શહેર અને આકર વિગેરેમાં વિહાર કરતાં અને ભવ્ય પ્રાણીઓને ખોધ કરતાં એ કૃપાસાગર પ્રભુ એકદા કૌશાંબી નગરી સમીપે આવ્યા. તે કૌશાંબીની ઇશાન દિશામાં એક યોજનમાત્ર ક્ષેત્રમાં દેવતાઓએ પૂર્વની જેમ પ્રભુને માટે સમવસરણુ રચ્યું. તેમાં અશોકવૃક્ષની નીચે સિંહાસન પર બેઠેલા જગતપતિએ સુર, અસુર અને મનુષ્યોની પર્ષદામાં દેશના દેવા માંડી. તેવામાં કેઈ પ્રાક્ષણુનું જોડું ત્રણ જગતના ગુરુને પ્રદક્ષિણા દઈ, નમસ્કાર કરીને યથાયોગ્ય સ્થાનકે બેઠું. દેશનાને અંતે તે જોડામાંથી પ્રાક્ષણુ અંજલી જોડી પ્રભુને પૂછ્યું—“હો ભગવન્ ! આ આવી રીતે કેમ છે ?” પ્રભુએ કહ્યું—“એ સમકિતનો મહિમા છે. તે સર્વ અનર્થના નિષેધનું અને સર્વ અર્થની સિદ્ધિનું અક પ્રબળ કારણ છે. વૃષ્ટિથી જેમ દવાસિ શાંત થાય તેમ

સમકિત ગુણવડે સર્વ પ્રકારના વૈર શાંત થાય છે, ગરૂડથી સર્પની જેમ સર્વ વ્યાધિઓ નાશ પામે છે, સૂર્યથી ખરકની જેમ દુષ્કર્મો લય પામે છે, ચિંતામણિની જેમ ક્ષણવારમાં મનઃચિંત કાર્ય સિદ્ધ થાય છે, શ્રેષ્ઠ હાથી જેમ પોતાના વારીબલિતિના બંધનથી બંધાય તેમ દેવતાનું આયુષ્ય બંધાય છે અને મહાપરાક્રમી મંત્રની જેમ તેનાથી દેવતાઓ આવીને સાનિધ્ય કરે છે. પૂર્વોક્ત એ સર્વ તેા સમકિતનું અલ્પ ફળ છે, તેનું મહાફળ તેા સિદ્ધિપદ અને તીર્થંકરપણું પ્રાપ્ત થાય તે છે.”

એ પ્રમાણે સાંભળીને હર્ષ પામેલો તે વિપ્ર અંજલિ બેડી પ્રણામ કરીને બોલ્યો—“હે ભગવન્ ! એ એમ જ છે. સર્વજ્ઞની ગિરા અન્યથા હોય નહીં.” એમ કહીને તે ધ્રાહ્મણુ મૌન રહ્યો, એટલે મુખ્ય ગણધર પોતે જ્ઞાનવડે બલુતા હતા તેા પણ સર્વ પર્ષદાને જ્ઞાન થવાને માટે તેમણે જગદ્ગુરુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું—“હે ભગવન્ ! આ ધ્રાહ્મણુ શું પૂછ્યું ? અને આપે શું કહ્યું ? આ સંકેતવાર્તા જેવો વાર્તાલાપ અમને સ્ફુટ રીતે જણાવો.”

પ્રભુએ કહ્યું—“આ નગરીની નજીક શાલિગ્રામ નામે એક અગ્રહાર (ગામડું) છે. ત્યાં દામોદર નામે એક મુખ્ય ધ્રાહ્મણુ વસતો હતો. તેને સોમા નામે એક સ્ત્રી હતી. તે દંપતીને શુદ્ધભટ નામે પુત્ર થયો. તે સિદ્ધભટ નામે કોઈ ધ્રાહ્મણુની સુલક્ષણા નામે દુહિતાને પરણ્યો. સુલક્ષણા અને શુદ્ધભટ બન્ને યૌવનવય પામ્યા એટલે તેઓ પોતાના વૈભવને યોગ્ય એવા યથેચ્છિત લોગ લોગવવા લાગ્યા. કાળના ક્રમથી તેઓના માતાપિતા મૃત્યુ પામ્યા અને તેમનો પિતા સંગંધી વૈભવ પણ ક્ષય પામ્યો, તેથી કોઈ વખતે તેા સુલક્ષમાં પણ તેઓ રાતે ક્ષુધાર્તપણે જ શયન કરતા હતા. નિર્ધન માણુસને સુલક્ષ વર્ષમાં પણ દુર્લિક્ષ પડખે જ રહેલ હોય છે. શુદ્ધભટ કોઈ વખતે તે નગરમાં રાજમાર્ગે દેશાંતરના કાર્યટિકની જેમ જૂના વસ્તો કડકો પહેરીને ફરતો હતો. આતક પક્ષીની જેમ ઘણી વાર તરસ્યો રહેતો હતો અને કોઈ વખતે પિશાચની જેમ મજથી મલિન એવા ખરાબ શરીરને ધારણુ કરતો હતો. આવી સ્થિતિમાં તે પોતાના સહવાસીઓથી લજ્જા પામીને અન્યદા પોતાની સ્ત્રીને પણ કદા સિવાય દૂર દેશાંતર ચાલ્યો ગયો. ત્યારપછી તેની સ્ત્રીએ કેટલેક દિવસે વજ્રપાતના જેવી જનશ્રુતિ (ઊડતી વાત)થી તે દેશાંતર ગયેલ છે એમ સાંભળ્યું. શ્વસુરના અને અર્થના ક્ષયથી તથા પતિના દૂરદેશગમનથી પોતાની બતને નિર્લક્ષણુ માનતી એ સુલક્ષણા તલખવા લાગી. એ પ્રમાણે તે ઉદ્દેગમાં રહેતી હતી, તેવામાં વર્ષાક્રતુ આવવાથી કોઈ વિપુલા નામે સાધ્વી તેને ઘેર આતુર્માંસ રહેવાની ઇચ્છાથી આવ્યા. સુલક્ષણાએ વિપુલા સાધ્વીને નિવાસ આપ્યો અને પ્રતિદિન તેના મુખથી ધર્મદેશના સાંભળવા લાગી. જેમ મધુર દ્રવ્યના સંગંધથી ખાટા પદાર્થની ખટાશ જતી રહે તેમ તે સાધ્વીની ધર્મદેશનાથી તેનું મિશ્ર્યાત્વ ગયું. કૃષ્ણપક્ષને ઉલ્લંઘન કરીને રાત્રિ જેમ નિર્મળતાને પામે તેમ તે અનવધ સમકિત પામી. વૈધ જેમ શરીરમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા દોષોને બાણે તેમ તે સર્વ છવાણવાદે પદાર્થોને યથાસ્થિત બાણવા લાગી. સમુદ્રનો પાર પામવાને યોગ્ય વહાણને જેમ દરિઆઈ મુસાફર ગ્રહણુ કરે તેમ તેણે સંસારને ઉલ્લંઘન કરવામાં સમર્થ એવા જૈન ધર્મને ગ્રહણુ કર્યો. તેને વિષયોમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, કષાય ઉપશાંત થયા અને અવિચ્છિન્ન એવી જન્મ-મરણુની શ્રેણીમાં કંટાળો આવ્યો.

રસાત્મ્ય કથાના રસથી જાગરૂક મનુષ્ય જેમ સત્રિને નિર્ગમન કરે તેમ તેણે સાધવીની શુશ્રુષાવડે વર્ષાકાળ નિર્ગમન કર્યો. તેને અભ્યુવત આપી જણિની ત્યાંથી બીજે વિહાર કરી ગયા. ઘણું કરીને સંયત લોકો વર્ષાકાળ પછી એક ઠેકાણે રહેતા નથી.

હવે શુદ્ધલટ પણ દિગંતરથી પુષ્કળ દ્રવ્ય મેળવી પ્રિયાના પ્રેમથી આકૃષ્ટ થઈ પારેવાની જેમ ત્યાં આવ્યો. તેણે આર્વાને પૂછ્યું—‘હે પ્રિયે ! કમલિની જેમ હીમને સહન કરી ન શકે તેમ મારા વિયોગને પૂર્વે થોડો પાનું નહીં સહન કરી શકનારી એવી તે મારા દીર્ઘવિયોગને કેવી રીતે સહન કર્યો ?’ સુલક્ષણા બોલી—‘હે જીવિતેશ્વર ! મરુસ્થળમાં જેમ હંસી, થોડા પાણીમાં જેમ માછલી, રાહુના મુખમાં જેમ અંદ્રલેખા અને દાવાનળમાં જેમ હરિણી તેમ દુઃસહ એવા તમારા વિયોગવડે હું મૃત્યુદ્વારમાં આવી પડી હતી. તેવામાં અંધકારમાં દીપિકાની જેમ, સમુદ્રમાં વહાણની જેમ, મરુસ્થળમાં વૃષ્ટિની જેમ અને અંધપણમાં દષ્ટિપ્રાપ્તિની જેમ દયાના ભંડાર એક વિપુલા નામે સાધવી અહીં આવ્યાં. તેમના દર્શનથી તમારા વિરહવડે ઉત્પન્ન થયેલું મારું સર્વ દુઃખ ચાલ્યું ગયું અને માનુષજન્મના ક્ષણરૂપ સમકિત પ્રાપ્ત થયું.’ શુદ્ધલટે કહ્યું—‘હે ભટ્ટિની ! તમે મનુષ્યજન્મના ક્ષણરૂપ સમકિત કહો છો તે શું ?’ સુલક્ષણા બોલી—‘આર્યપુત્ર ! તે વલ્લભ માણસને કહેવા યોગ્ય છે, તમે મને પ્રાણુથી પણ ઈષ્ટ છો તેથી હું કહું છું તે આપ સાંભળો.—

‘દેવમાં દેવપણાની બુદ્ધિ, ગુરુમાં ગુરુપણાની બુદ્ધિ અને શુદ્ધ ધર્મમાં ધર્મબુદ્ધિ “તે સમકિત કહેવાય છે અને અદેવમાં દેવબુદ્ધિ, અગુરુમાં ગુરુબુદ્ધિ, અને અધર્મમાં “ધર્મબુદ્ધિ તે વિપર્યાસભાવ હોવાથી મિથ્યાત્વ કહેવાય છે. સર્વજ્ઞ, રાગાદિક સમમ દોષને જીતનાર, ત્રણ કોકના પૂજિત અને યથાસ્થિત અર્થ કહેનાર તે અર્હંત પરમેશ્વર “દેવ છે. તે દેવનું જ ધ્યાન ધરવું, તેની જ ઉપાસના કરવી, તેમને જ શરણે જવું અને “જો ચેતના (જ્ઞાન) હોય તો તેના જ શાસનને પ્રતિપાદન કરવું. જે દેવો સ્ત્રી, શત્રુ અને અક્ષ-“સૂત્રાદિ રાગાદિ દોષનાં ચિહ્નોથી અંકિત થયેલા છે, અને જે નિઝડ-અનુઝડ કરવામાં “તત્પર છે તે દેવો સુકિત આપવાને માટે સમર્થ થતા નથી. નાટ્ય, અટ્ટહાસ અને “સંગીત વિગેરે ઉપાધિથી વિસંસ્થૂલ થયેલા તે દેવતાઓ શરણે આવેલા પ્રાણીઓને “મોક્ષ કેમ લઈ જઈ શકે ?”

‘મહાવ્રતોને ધરનારા, ધૈર્યવાળા, ભિક્ષામાત્રથી જ ઉપજીવન કરનારા અને નિરંતર “સામાયિકમાં રહેલા એવા ધર્મોપદેશક હોય તે ગુરુ કહેવાય છે. સર્વ વસ્તુના અભિલાષી, “સર્વ પ્રકારનું ભોજન કરનારા, પરિઝડવાળા, અપ્રહ્મચારી અને મિથ્યા ઉપદેશ આપનારા તે “ગુરુ કહેવાય નહીં. જે ગુરુ પોતે જ પરિઝડ અને આરંભમાં મગ્ન થયેલા હોય તેઓ બીજાને “કેમ તારી શકે ? પોતે હરિદ્રી હોય તે બીજાને સમર્થ કરવાને કેમ શક્તિવંત થાય ?”

દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીઓને જે ધારણ કરી રાખે તે ધર્મ કહેવાય છે. સર્વજ્ઞને “કહેલો, સંયમ વિગેરે દશ પ્રકારનો ધર્મ સુકિતને માટે થાય છે. જે અપૌરુષેય (પુરુષના “કહ્યા વિનાનું) વચન છે. તે અસંભવિત હોવાથી પ્રમાણુ થતું નથી; કારણ કે પ્રમાણુતા છે તે “આપ્તપુરુષને આધીન છે. મિથ્યાદષ્ટિ જનોએ માનેલા અને અને હિંસાદિકથી કલુષિત થયેલા

“નામમાત્ર ધર્મને ધર્મ તરીકે જાણવામાં આવે તો તે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાના કારણભૂત થાય છે. જે રાગ સહિત દેવ તે દેવ કહેવાય, અબ્રહ્મચારી ગુરુ તે ગુરુ કહે— “વાય અને દયાહીન ધર્મ તે ધર્મ કહેવાય તો ખેદ સાથે આ જગત નાશ પામી ગયું છે એમ સમજવું. શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા અને આસ્તિક્યતા એ પાંચ લક્ષણોથી સારી રીતે સમકિત ઓળખાય છે. એ સમકિતના સ્થૈર્ય, પ્રભાવના, લકિત, “જિનશાસનમાં કુશળતા અને તીર્થસેવા એ પાંચ ભૂષણો કહેવાય છે. શંકા, આશંકા, “વિચિકિત્સા, મિથ્યાદષ્ટિની પ્રશંસા અને તેનો પરિચય એ પાંચ સમકિતને દૂષિત કરે છે.”

જો પ્રમાણે સાંભળીને બ્રાહ્મણે કહ્યું—“હે સ્ત્રી ! તું ભાગ્યવંતી છે, કારણ કે તે નિધાનની જેમ સમકિતને પ્રાપ્ત કર્યું છે.” એમ વિચારતો શુદ્ધલટ પણ સમકિત પામ્યો. શુભાત્મા પુરુષોને ધર્મોપદેષ્ટા પુરુષો સાક્ષીમાત્ર જ હોય છે. સમકિતના ઉપદેશથી તે બંને શ્રાવક થયા. સિદ્ધરસથી સીસુ અને તરવું (લોહ) બંને સુવર્ણ થઈ બન્ય છે. તે વખતમાં તે અશ્વહારમાં સાધુઓના સંસર્ગના અભાવથી લોકો શ્રાવક ધર્મને મૂકીને મિથ્યાદષ્ટિ થઈ ગયેલા હતા, તેથી આ દુર્બુદ્ધિવાળા બંને કુલકમાગત ધર્મને છોડીને શ્રાવક થઈ ગયા એવો તેમનો લોકમાં આપવાદ ચાલ્યો. તેવા અપવાદને નહીં ગણીને શ્રાવકપણામાં નિશ્ચલ રહેતા તે વિપ્રદંપતીને અનુક્રમે ગૃહસ્થાશ્રમવૃક્ષના ક્ષણરૂપ એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો.

એક વખતે શિશિરઋતુમાં તે પુત્રને લઈ બ્રાહ્મણોની સભાથી વીંટાઈ રહેલી ધર્મ-અગ્નિષ્ટિકા પાસે તે ગયો, એટલે ‘તું શ્રાવક છે, અહીંથી દૂર બા, દૂર બા,’ એમ ક્રોધથી સર્વ બ્રાહ્મણો ચંડાળની જેમ તેનો તિરસ્કાર કરવા લગ્યા અને તે ધર્માગ્નિષ્ટિકાને ચોતરફ વીંટાઈને તે બ્રાહ્મણો બેઠા. બ્રાહ્મણોનો મત્સર કરવાનો બલિધર્મ છે. તેઓનાં આવાં કઠોર વચનોથી વિલપ્તા થયેલા અને ક્રોધાધમાન થયેલા શુદ્ધલટે તે સભાની સંગ્રહ આવી રીતે પ્રતિજ્ઞા કરી કે—“જે જિનોકત ધર્મ સંસારસમુદ્રને તારનાર ન હોય, સર્વજ્ઞ તાર્થકરઅહીં તો જે આપ્તદેવ ન હોય, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર તે જ જે મોક્ષનો માર્ગ ન હોય અને જગતમાં :જે એવું સમકિત ન હોય તો આ મારો પુત્ર હૃદય થઈ બન્યો અને મેં કહ્યું છે તે સર્વ ખરું હોય તો આ બળતો અગ્નિ મારા પુત્રને માટે બળની જેમ શીતળ થઈ બન્યો.” એમ કહીને ક્રોધથી બાણે ખાંબે અગ્નિ હોય તેવા તે સાહસિક વિપ્રે પોતાના પુત્રને બળતા અગ્નિમાં નાંખ્યો. તે વખતે ‘અરેરે આ અનાય’ વિપ્રે પોતાના બાળકને મારી નાંખ્યો.’ આવી રીતે આક્રોશ કરતી તે પર્ષદા બ્રાહ્મણની તરફ ઘણું તિરસ્કાર બતાવવા લાગી. તેટલામાં ત્યાં રહેલી કોઈ સમ્યગ્દર્શનવંત દેવીએ તે બાળકને ભ્રમરની જેમ પંજની અંદર ઝીલી લીધો; અને જવાળાઓની બળથી વિકરાળ એવા તે બળતા અગ્નિની દાહશક્તિ હરી લીધી; તેમજ તે પુત્રને બાણે ચિત્રસ્થ હોય તેમ કરી લીધો. તે દેવીએ પૂર્વે મનુષ્યપણામાં સંયમની વિરાધના કરી હતી તેથી મૃત્યુ પામીને તે વ્યંતરી થઈ હતી. તેણે કોઈ કેવળીને પોતાને ગોધિલાલ ક્યારે યશે એમ પૂછ્યું હતું. એટલે કેવળીએ કહ્યું હતું કે—હે અનધે ! તું સુલભબોધિ થઈશ, પણ તારે તે સમકિતની પ્રાપ્તિને માટે સમકિતની ભાવનામાં સારી રીતે ઉદ્યોગનિષ્ઠ થવું. એ વચન હૃદયમાં ડારણીની જેમ નિત્યે ધારણ કરતી તે ફરતી હતી. તેણે સમકિતના માહાત્મ્યને માટે આ વખતે બ્રાહ્મણના પુત્રની રક્ષા કરી. આ પ્રમાણેના જૈનધર્મના પ્રભાવને પ્રત્યક્ષ

જોઈને વિસ્મય પામવાથી નેત્રને વિકસ્વર કરતાં તે બ્રાહ્મણો જન્મથી માંડીને અદૃષ્ટપૂર્વીક થયા—અર્થાત્ પૂર્વે કદિ પણ નહીં દીઠેલું આજે દીઠું એવા થયા. શુદ્ધભટે ઘેર જઈ પોતાની સ્ત્રીને તે વાત કરી અને સમકિતના પ્રભાવના પ્રત્યક્ષ અનુભવથી તે બ્રાહ્મણીને ઘણું હર્ષ થયેા; પરંતુ વિપુલા ગણિનીના ગાઢ સંસર્ગથી વિવેકવાળી થયેલી બ્રાહ્મણી ગોલી—“અરે ! ઘિઝાર છે ! આ તમે શું કર્યું ?” સમકિતને ભજનાર કોઈ દેવતા સમીપ હોવાથી તમારું મુખ ઉજ્જવળપણાને પ્રાપ્ત થયું; પરંતુ એ તમારા કોપની ચપળતા છે. કદાપિ તે વખતે સમકિતનો પ્રભાવ પ્રગટ કરનાર કોઈ દેવતા સમીપ ન હોત તો તમારો પુત્ર દગ્ધ થઈ જત અને લોકો જૈનધર્મની નિંદા કરત. જો કે તેમ થવાથી કાંઈ જિન-પ્રણીત ધર્મ અપ્રમાણ ધવાનો નહોતો. એવે પ્રસંગે પણ જેઓ ‘જૈનધર્મ અપ્રમાણ છે’ એમ જોલે તેઓને વિશેષ પાપી સમજવા; પરંતુ મૂર્ખ માણસ પણ જેવું તમે કર્યું તેવું કરે નહીં. અથવા તો મૂર્ખ મનુષ્ય જ એવું કામ કરે, માટે હે આર્યપુત્ર ! હવે પછી આવું અવિચારિત કાર્ય ન કરશો.” એમ કહીને પોતાના ભત્તારને સમકિતમાં સ્થિર કરવાને માટે એ સ્ત્રી અમારી સમીપે લાવેલી છે. એ જ વિચાર મનમાં લાવીને આ બ્રાહ્મણે અમને પૂછ્યું અને ‘આ સમકિતનો જ પ્રભાવ છે.’ એમ અમે કહ્યું. આ પ્રમાણેના ભગવાનનાં વચન સાંભળીને ઘણા પ્રાણીઓ પ્રતિબોધ પામ્યા અને સ્થિરધર્મી થયા. શુદ્ધભટે ભટ્ટિની સાથે ભગવાનની પાસે દીક્ષા લીધી અને અનુક્રમે તે બંને કેવળજ્ઞાન પામ્યા.

જગતના અનુગ્રહમાં એકતાનવાળા અને ચક્રીની જેમ આગળ વ્યાલતા ધર્મચક્રથી શોભતા ભગવાન અજિતસ્વામી દેશના પૂર્ણ કરી તે સ્થાનકથી નીકળી પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये द्वितीये पर्वणि
श्रीअजितस्वामिदीक्षाकेवलवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥३॥

સર્ગ ૪ થો.

અહીં સગરરાજના શસ્ત્રમંદિરમાં સુદર્શન નામે ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું. તે ચક્રની ધારા સુવર્ણમય હતી, તેના આરા લોકિતાક્ષ રત્નના હતા અને વિચિત્ર સુવર્ણ-માણિક્યની ઘટિકાઓની બાળથી તે શોભતું હતું. તે ચક્ર નાંદીધોષ સહિત હતું, નિર્મળ સુક્રતાઈથી સુંદર હતું, તેની નાભિ વજ્રરત્નમય હતી. ઘુઘરીઓની શ્રેણીથી મનોહર લાગતું હતું, સર્વ ઋતુનાં પુષ્પોની માળાથી અર્ચિત કરેલું હતું, અંદનના વિલેપનવાળું હતું, એક હબ્બર યજ્ઞોએ અધિષ્ઠિત હતું અને આકાશમાં અધર રહ્યું હતું—બાણે સૂર્યનું મંડળ હોય તેમ જ્વાળાઓની પક્ષિથી વિકરાળ એવા તે ચક્રને પ્રગટ થયેલ જોઈને આયુધાગારના ઉપરી પુરુષે તેને નમસ્કાર કર્યો. પછી વિચિત્ર પુષ્પમાળાઓથી ચક્રને પૂજી હર્ષવંત થઈને તેણે સત્વર સગરરાજને નિવેદન કર્યું. તે સાંભળી ગુરુના દર્શનની જેમ

સગરરાજ્યે સિંહાસન, પાદપીઠ અને પાદુકા તત્કાળ છોડી દીધા. કેટલાએક પગલાં તેની સામા ચાલી ચકને મનમાં ધારીને તેણે નમસ્કાર કર્યો. શસ્ત્રજીવીઓને પોતાનાં શસ્ત્રો દેવરૂપ છે. પછી સિંહાસન પર ગેત્રીને ચકની ઉત્પત્તિ નિવેદન કરનારા તે પુરુષને પોતાના અંગમાં રહેલાં સર્વ આભૂષણો તેમણે પારિતોષિકમાં આપ્યાં. ત્યારપછી પવિત્ર જળથી મંગળ-સ્નાન કરીને રાજ્યે દિવ્ય વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કર્યાં અને ચકરત્ન પૂજવાને પોતે પગે ચાલતા ચાલ્યા; કારણ કે પગથી ચાલીને સામે જવું તે પૂજથી પણ અધિક છે. કિંકરોની જેમ દોડતા, અટકી જતા અને પડી જતા રાજ્યો સંબ્રમથી તેની પછવાડે ચાલ્યા; પૂજદ્રવ્ય હાથમાં લઈ કેટલાક સેવકપુરુષો નડીં ઝોલાવ્યા છતાં પણ તેમની પાછળ ચાલ્યા; કારણ કે અધિકારીઓને પોતાના અધિકારનો પ્રમાદ ભય ઉત્પન્ન કરે છે. દેવ સહિત વિમાનની જેમ ચળકતા દિવ્ય તેજવાળા તે ચક સહિત શસ્ત્રાગારમાં સગરરાજ્ય આવ્યા. રાજ્યે ગગનસ્તન^૧ જેવા તે ચકરત્નને જોતાં જ પાંચ અંગથી પૃથ્વીનો સ્પર્શ કરી નમસ્કાર કર્યો. હાથમાં રોમહસ્ત^૨ લઈને મહાવત જેમ શય્યામાંથી ઉઠેલા હાથીનું માર્જન કરે તેમ તેણે ચકનું માર્જન કર્યું. જળના કુંડ ભરીને લઈ આવતા પુરુષો પાસેથી જળ લઈને દેવપ્રતિમાની જેમ ચકને સ્નાન કરાવ્યું. તેના ઉપર તેને અંગીકાર કરવા માટે લગાડેલા પોતાના હસ્તની શોભાને અનુસરતા અંદનનાં તિલક કર્યાં. વિચિત્ર પુષ્પોની માળાથી જળલક્ષ્મીના પુષ્પગૃહ જેવી ચકરત્નની પૂજા કરી અને પછી ગંધ અને વાસચૂર્ણ, પ્રતિષ્ઠાને સમયે દેવપ્રતિમાની ઉપર આચાર્ય હોષન કરે તેમ ચક ઉપર હોષન કર્યાં. દેવતાને યોગ્ય મહામૂલ્યવાળાં વસ્ત્રાલંકારોથી રાજ્યે પોતાના શરીરની જેમ ચકરત્નને અલંકૃત કર્યું. આઠ દિશાઓની જ્યલક્ષ્મીને આકર્ષણ કરવાને માટે અભિચારમંડળો હોય તેવાં આઠ મંગળો ચકની આગળ આલેખ્યાં. પંચવર્ણી પુષ્પોથી તેની પાસે વસંતની જેમ શ્રેષ્ઠ ગંધવાળો ઉપહાર (ઢગલો) કર્યો. તેની આગળ કર્પૂર અને અશુરુવાળો ધૂપ દહન કર્યો. તેના ધૂમ્રથી રાજ્ય બાણે કસ્તૂરીનું વિલેપન કરતો હોય તેમ જણાવા લાગ્યો. પછી ચકને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી જરા પાછા હઠી ચકીએ જ્યલક્ષ્મીને જનમવાના સસુદ્રરૂપ ચકને ફરીથી નમસ્કાર કર્યો, અને નવી પ્રતિષ્ઠા કરેલા દેવને સંબંધે કરે તેમ તે ચકરત્નનો ચકીએ અપ્તાન્હિક ઉત્સવ કર્યો. નગરીની પાદરહેવીની જેમ સર્વ પૌરહોડોએ પણ મોટી ઋદ્ધિથી ચકનો પૂજા મહોત્સવ કર્યો.

પછી દિગ્વ્યાત્રા કરવાને ચકે બંધે વિચાર ખતાવ્યો હોય તેમ ઉત્સુક થઈ રાજ્ય પોતાને સ્થાને ગયા, અને ગંગામાં જેમ ચૈરાવત હસ્તિ સ્નાન કરે તેમ સગરરાજ્યે સ્નાનગૃહમાં જઈ પવિત્ર જળથી સ્નાન કર્યું. પછી રત્નસ્તંભની જેમ દિવ્ય વસ્ત્રથી પોતાના દેહને સાફ કરી રાજ્યે ઉજ્જવળ દિવ્ય વસ્ત્રો ધારણ કર્યાં. ગંધકારિકાઓ આવીને અંદ્રિકાનો રસ કરેલો હોય તેવા નિર્મળ ગોશીર્ષઅંદનના રસવડે રાજ્યને અંગરાજ (વિલેપન) કરવા લાગી. પછી રાજ્યે પોતાના અંગના સંગથી અલંકારોને અલંકૃત કર્યાં. આભૂષણો પણ ઉત્તમ સ્થાનને પામીને વધારે શોભા પામે છે.

પછી મંગલિક સુહૃતે પુરોહિતે જેને મંગલ કર્યું છે એવો રાજ્ય ખજૂરતને ધારણ કરી દિગ્વ્યાત્રા કરવાને માટે ગજસ્તન ઉપર આરૂઠ થયા. સેનાપતિ અધસ્તન ઉપર બેસી,

૧ સર્વ. ૨ મોરપીંજાકિની પીંછી.

હાથમાં હંડરત્ન લઈ રાજની આગળ ચાલ્યો. સર્વ ઉપદ્રવ-ઝાકળને હરણ કરવામાં ૧ દિનરત્ન સમાન પુરોહિતરત્ન રાજની સાથે ચાલ્યો. લોજનદાનમાં સમર્થ અને સૈન્યને મુકામે મુકામે ગૃહનો અધિપતિ એવો ગૃહીરત્ન બાણે જંગમ ચિત્રરસ નામનું કંદપવૃક્ષ હોય તેમ સગર રાજની સાથે ચાલ્યો. તત્કાળ નગર વિગેરેને રચવામાં સમર્થ, પરાક્રમવાળો, વિશ્વ-કર્મા સદંશ વર્દકીરત્ન પણ રાજની સાથે ચાલ્યો. ચક્રવર્તીના કરસ્પર્શથી વિસ્તાર પામવા-વાળા છત્રરત્ન અને ચર્મરત્ન અનુકૂળ પવનના સ્પર્શથી જેમ વાદળા ચાલે તેમ સાથે ચાલ્યા. અંધકારનો નાશ કરવામાં સમર્થ એવા મણિ અને કાંકિણીરત્ન જંબૂદ્વીપના લઘુ-રૂપ થયેલા બાણે જે સૂર્ય હોય તેમ સાથે ચાલ્યા. બહુ દાસીઓના પરિવારવાળું અંતઃપુર ત્રીયારાજ્યથી આબુ હોય તેમ ચક્રીની છાયાની જેમ સાથે ચાલ્યું. દિશાઓને પ્રકાશ કરતું હોવાથી દૂરથી જ દિગ્વિજયનો સ્વીકાર કરતું ચક્રરત્ન ચક્રવર્તીના પ્રતાપની જેમ તેમની આગળ પૂર્વાભિમુખ ચાલ્યું. પુષ્કરાવર્ત મેઘના શબ્દની જેવા પ્રયાણ વાજિત્રીના શબ્દોથી દિગ્ગજને ઉત્કર્ણ કરતો, ચક્ર સાથે ચાલતા અશ્વોની ખરીઓથી ઉખડીને ઊડેલી રજવડે સંપુટપુટની જેમ ઘાવાભૂમિને એક કરતો, રથ અને હસ્તિ ઉપર રહેલી ધ્વજાઓના અગ્રભાગમાં રચેલા પાડીન બતિના મગરાદિથી બાણે આકાશરૂપી મહાસમુદ્રને જલજંતુ સહિત કરતો હોય તેમ જણાતો, સાત બાબુએ ઝરતા મદજળની ધારાવૃષ્ટિથી શોભતા હાથીઓની ઘટાના સમૂહથી દુર્દિનને બતાવતો, ઉત્સાહથી ઠેકઠા ભારતા હોવાથી બાણે સ્વર્ગમાં ચડવાને ઇચ્છતા હોય તેવા કોટીગમે પાયદળોથી પૃથ્વીને ચોતરફ ઢાંકી દેતો, સેનાપતિની જેમ આગળ ચાલતા અસહ્ય પ્રતાપવાળા અને સર્વત્ર અંકુઠિત શક્તિ-વાળા ચક્રરત્નથી શોભતો, સેનાનીએ ધારણ કરેલા હંડરત્નવડે હળથી ક્ષેત્રભૂમિની જેમ સ્થલાદિકમાં વિષમ થયેલી પૃથ્વીને સમ કરતો અને દરરોજ એક એક યોજનના પ્રયાણથી ભદ્રદ્વીપની જેમ લીલાવડે રસ્તાને કાપતો એ ઇન્દ્રતુલ્ય મહારાજ કેટલાએક દિવસોએ પૂર્વદિશામાં ગંગાનદીના મુખ ઉપર તિલકસદંશ માગધક્ષેત્ર સમીપે આવી પહોંચ્યો.

ત્યાં સગરચક્રીની આજ્ઞાથી વર્દકીરત્ને વિનીતાનગરીનો બાણે અનુજ અંધુ હોય તેવો સ્કંધાવાર^૧ રચ્યો. આકાશ સુધી ઊંચી અને વિશાળ એવી અનેક હસ્તિશાળાઓથી, મોટી ગુફાઓના જેવી હબરે અશ્વશાળાઓથી, વિમાનની જેવી હવેલીઓથી, મેઘની ઘટા જેવા મંડપોથી, બાણે એક બીજાએ કરી હોય તેવી સરળી આકૃતિવાળી દુકાનોથી અને શૃંગાટક વિગેરેની રચનાથી રાજમાર્ગની સ્થિતિને બતાવતો તે સ્કંધાવાર શોભતો હતો. નવ યોજન તેનો વિસ્તાર હતો અને બાર યોજન તેની લંબાઈ હતી. ત્યાં પૌષધશાળામાં રાજાએ માગધતીર્થકુમારદેવનું મનમાં ધ્યાન કરીને અકૃમતપ કર્યું, અને ત્રણ દિવસ પર્યંત સર્વ નેપથ્ય છોડી, હર્લાના સંસ્તારાનો આશ્રય કરી, શસ્ત્ર રહિત અને પ્રહારી થઈ બ્રહ્મતપણે રહ્યા. અકૃમતપ પૂર્ણ થયું એટલે રાજાએ પૌષધગૃહથી નીકળી પવિત્ર જળથી સ્નાન કર્યું. પછી પાંડુવણી ધ્વજાએ ઢંકાયેલા. નાના પ્રકારના હથિયારોથી ભરેલા હોવાથી ક્રીણ અને જલજંતુવાળા સમુદ્રની જેવા જણાતા. ચારે બાબુ લટકતી ચાર દિવ્ય ઘંટાઓથી, ચાર ચંદ્રસૂર્યોથી જેમ મેરુ શીલે તેમ શોભતા અને ઉચ્ચૈશ્રવા^૨ અશ્વની જેવા

૧ સૂર્ય. ૨ આકાશ અને પૃથ્વીને. ૩ સપાટ. ૪ નાનો ભાઈ ૫ જાવણી. ૬ ચક્રપણાનો વેશ. ૭ ઇન્દ્રનો અશ્વ.

ઉદ્દત ઝીંવાવાળા ઘોડાઓ જેને જોડેલા છે એવો જે મહારથ તે ઉપર આરૂઠ થયા. હાથી, ઘોડા, રથ અને પાયદલરૂપ ચતુરંગ સેનાથી ચાર પ્રકારની નીતિવડે જેમ શોભે તેમ શોભના, માથા ઉપર એક છત્ર અને પડખે બે ચામરો મળી ત્રણ વાનાથી જાણે ત્રણ જગત્માં વ્યાપતા યશરૂપ વડલીઓના ત્રણ અંકુરો હોય તેમ વિરાજતા એ રાજા હાથમાં ધનુષ ધારણ કરીને સમુદ્રમાં રથના પૈડાની નાલિ જેટલા જોડા જળમાં રથ સહિત પેઠા. પછી જ્યલક્ષ્મીરૂપ નાટિકાની નાંદીરૂપ ધનુષની પણ્છ તેણે હાથવતી બાજવી, અને ભંડારમાંથી રત્ન ગ્રહણ કરે તેમ ભાથામાંથી એક બાણ ખેંચ્યું. પછી ધાતકીળંડના મધ્યમાં રહેલા ઈવાકાર પર્વતની જેવા તે બાણને ધનુષ સાથે જોડ્યું. પોતાના નામથી અંકિત થયેલા અને કર્ણના આભૂષણપણાને પામેલા એ સુવર્ણનાં તીક્ષ્ણ બાણને રાજાએ કર્ણ સુધી ખેંચ્યું, અને આકાશમાં ગરૂડની જેમ પાખોથી સુસ્વાટ કરતું તે બાણ માગધ-તીર્થના અધિપતિ તરફ છોડ્યું. નિમેષમાત્રમાં બાર યોજન સમુદ્ર ઓળંગીને તે બાણ માગધતીર્થકુમારદેવની સલામાં જઈને પડ્યું. અકાળે વિદ્યુત્પાતની જેમ પડેલા તે બાણને જોઈને તત્કાળ બ્રહ્મટીના ભંગવડે ભયંકર એ દેવ કોપાયમાન થયો. પછી નરા વિચાર કરી પોતે ઊઠી તે બાણ હાથમાં લીધું એટલે તેમાં સગરચક્રીના નામાક્ષર જેવામાં આવ્યા. હાથમાં બાણ રાખી ફરીથી પોતાના સિંહાસન ઉપર બેઠો અને ગંભીર ગિરાથી પોતાની સલામાં આ પ્રમાણે બોલ્યો—“જાબૂદ્રીપના ભરતક્ષેત્રમાં સગર નામે હાલ બીજા ચક્રવર્તી થયેલા છે. થઈ ગયેલા, થવાના અને વર્તાતા એવા મગધપતિઓએ ચક્રવર્તીઓને ભેટ કરવી તે તેમનું અવશ્ય કૃત્ય છે.” આવી રીતે કહીને ભેટણાવડે ભૂત્યની જેમ આવચરણ કરતો એ માગધપતિ વિનય સહિત સગરચક્રીની સામે આવ્યો. તેણે આકાશમાં રહીને ચક્રીએ મૂકેલું બાણ તથા હાર, બાજુબંધ, કણ્ઠાભરણ, કટકાદિક આભૂષણો, નેપથ્ય અને દેવદ્રવ્ય વસ્ત્રો રાજાને અર્પણ કર્યાં. વાર્તાક જેમ રસેન્દ્રને આપે તેમ માગધતીર્થનું જળ તેણે રાજાને અર્પણ કર્યું. પછી પદ્મકોશ જેવી અંજલિ જોડીને તેણે ચક્રવર્તીને કહ્યું—“આ ભરતક્ષેત્રમાં પૂર્વ દિશાના પ્રાંતભાગમાં એક સામંતની જેમ હું તમારો આદેશકારક થઈને રહેલો છું.” ચક્રીએ તેને ભૂત્યપણે કબૂલ રાખીને પોતાના દુર્ગપાલની જેમ સત્કારપૂર્વક વિદાય કર્યો. પછી ઉદય પામતા સૂર્યની જેમ પોતાના તેજથી દિશાઓને પૂરી દેતા સગરચક્રી સમુદ્રમાંથી રથ સાથે નીકળ્યા. ત્યાંથી પોતાની છાવણીમાં આવીને રાજાઓમાં ગજેન્દ્ર સમાન તે મહારાજાએ સ્નાન અને દેવાર્ચનપૂર્વક પરિવાર સહિત પારણ કર્યું. અને ત્યાં માગધતીર્થના અધિપતિનો અઠાનિહકા ઉત્સવ કર્યો; કારણ કે સેવકોનું આહાર્ત્થ્ય સ્વામી જ વધારે છે.

ત્યારપછી સર્વ દિગ્વિજયની રમીઓને અર્પણ કરવામાં જમીન સમાન ચક્રરત્ન દક્ષિણદિશા તરફ ચાલ્યું. પોતાના સૈન્યથી પર્વત સહિત પૃથ્વીને ચલાયમાન કરતા ચક્રવર્તી દક્ષિણ અને પશ્ચિમદિશાનાં મધ્યભાગે ચક્રની પછવાડે ચાલ્યા. સર્વ દિગ્વિજય કરવામાં દૃઢ પ્રતિજ્ઞાવાળા સગરરાજા માર્ગમાં કેટલાએક રાજાઓને વૃક્ષોને જેમ પવન ઉખેડી નાંખે તેમ રાજ્યથી ઉઠાડી મૂકતા હતા, કેટલાએકને શાળીના છોડની જેમ પાછા રાજ્ય ઉપર ખેસાડતા હતા, જાણે ઊંચા કીર્તિસ્તંભ હોય તેવા કોઈને રાજ્ય ઉપર નવા

૧ સમ, દામ, બેઠ ને દંડ.

ખેસારતા હતા, વેતસજાતનાં વૃક્ષોને નહીનું પૂર નમાવી દે તેમ કોઈને નમાવીને છોડી મૂકતા હતા, કેટલાએકની આંગળીઓને છેદતા હતા, કોઈની પાસેથી રત્નોનો ઠંડ અહણુ કરતા હતા, કોઈની પાસેથી હાથી, ઘોડા છોડાવતા હતા અને કોઈના છત્રો મૂકાવતા હતા-એમ કરતાં કરતાં અનુક્રમે તે દક્ષિણ સમુદ્રને કિનારે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં હાથીના સ્કંધ ઉપરથી ઉતરી ક્ષણવારમાં થયેલી છાવણીની અંદર ઈંદ્ર જેમ વિમાનમાં વાસ કરે તેમ ચક્રવર્તીએ એક વાસગૃહમાં નિવાસ કર્યો, અને પૌષધશાળામાં જઈ અકૃમતપ કરી વરદામ નામના ત્યાંના અધિષ્ઠાયક દેવનું ધ્યાન કરી પૌષધ ધારણ કરીને રહ્યા. અષ્ટમલક્રતની પ્રાંતે પૌષધ-વ્રત પારીને સૂર્યમંડલમાંથી લાવેલા હોય તેવા રથમાં બેઠા. જેમ રથેથી છાશ ઝેરવાની ગોળીમાં પ્રવેશ કરે તેમ રથવડે તેમણે રથની નાલિ સુધી સમુદ્રજલનું અવગ્રાહન કર્યું. પછી ધનુષ્ય ઉપર પશુછ ચડાવીને ત્રાસથી વિહ્વળ થયેલા અને કષ્ટ નમાવીને રહેલા જલચરોએ ભયજાંતપણે સાંભળ્યો એવો ટંકાર કર્યો અને વાદી જેમ શક્રકામાંથી સર્પને પકડે તેમ ભયંકરમાં પણ ભયંકર એવું એક બાણ લાથામાંથી અહણુ કર્યું. તે બાણને ધનુષ ચડાવી કાંઈ વિજ્ઞપ્તિ કરવાને આવેલા સેવકની જેમ પોતાના કાન પાસે લાવીને ઈંદ્ર જેમ પર્વત ઉપર વજ્ર નાંખે તેમ વરદામપતિના સ્થાન તરફ નાખ્યું. પોતાની સલામાં બેઠેલા વરદામકુમાર દેવની આગળ અકાળે સુદ્ધગરના આઘાત જેવું તે બાણ આવીને પડ્યું. ‘આ અકાળે કાળે કોનું પાનીયું ઉખેળ્યું ?’ એમ બોલતા વરદામપતિએ બેઠીને તે બાણ અહણુ કર્યું; પણ તેની ઉપર સગરરાજના નામાક્ષરે જોઈને સર્પ જેમ નાગદમની ઔષધિને જોઈ શાંત થઈ જાય તેમ તે શાંત થઈ ગયો અને તેણે પોતાની સલામાં આ પ્રમાણે કહ્યું—

“જંબૂદ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રની અંદર સગર નામે બીજા ચક્રવર્તી ઉત્પન્ન થયા છે. વિચિત્ર વસ્ત્રોથી અને મહામૂલ્યવાળાં રત્નાલંકારોથી ઘેર આવેલા દેવની જેમ એ ચક્રવર્તી મારે પૂજવા યોગ્ય છે.” એવી રીતે કહી, ભેટ લઈને તત્કાળ તે રથમાં રહેલા ચક્રવર્તીની પાસે આવી અંતરીક્ષમાં બેસી રહ્યો. મુગટરત્ન, મોતીની માળાઓ, બાણબંધ અને કડાં વિગેરે ભંડારીની પેઠે તેણે અર્પણુ કર્યાં અને તે બાણ પણ પાછું આપ્યું. પછી કહ્યું કે-‘આજથી ઈંદ્રની જેવા મારા દેશમાં પણ હું તમારો આજ્ઞાકારી થઈને વરદામતીર્થના અધિપતિપણે રહીશ.’ કૃતજ્ઞ એવા ચક્રવર્તીએ તેની ભેટ લઈ, તેનું વચન સ્વીકારી, તેનો સત્કાર કરીને વિદાય કર્યો. પછી જલઘોડાને જોઈ જેના રથના ઘોડા હેષારવ કરી રહ્યા છે એવા ચક્રવર્તી ચક્રના માર્ગને અનુસરી ત્યાંથી પાછા વળ્યા અને પોતાની છાવણીમાં આવી, રથમાંથી ઉતરી, સ્નાન તથા જિનપૂજા કરી અકૃમતપનું પારણું કર્યું. પછી વરદામકુમારનો મોટો અબ્હાન્ધિક ઉત્સવ કર્યો; કારણ કે ઈશ્વરી પુરુષો પોતાના ભકતોનું માન વધારનારા હોય છે.

ત્યાંથી ચક્રરત્નના માર્ગને અનુસરી તે પૃથ્વીપતિ સૈન્યની રજથી સૂર્યને ઢાંકતા પશ્ચિમ દિશા તરફ ચાલ્યા. ગરુડ બીજાપક્ષીઓને નસાડે તેમ દ્રાવિડદેશના રાજાઓને નસાડતા, સૂર્ય જેમ ધ્રુવડને અંધ કરે તેમ આંધ્રદેશના રાજાઓને અંધ કરતા, ત્રણ જાતનાં ચિહ્નોથી (વાત, પિત્ત અને કફનાં વિકાર ચિહ્નોથી) પ્રાણીની જેમ કલિંગદેશના રાજાઓનાં રાજ્યચિહ્નો છોડાવતા, દર્ભના સંસ્કારમાં રહ્યા હોય તેમ વિદલદેશના રાજાઓને નિઃસત્ત્વ કરતા, કાપડીઓ જેમ સ્વદેશનો ત્યાગ કરે તેમ મહારાષ્ટ્ર દેશના રાજાઓને રાષ્ટ્ર (દેશ) નો ત્યાગ કરાવતા, બાણોથી આંક કાઢેલા ઘોડાઓની જેમ કોંકણ દેશના રાજાઓને બાણોથી અંકિત કરતા, તાપસોની જેમ લાટ દેશના રાજાઓને લલાટ ઉપર અંજલિ

રાખનારા કરતાં, મોટા કાચબાઓની જેમ કચ્છ દેશના સમગ્ર રાજાઓને ચોતરફથી સંકોચ કરાવતા અને ફર એવા સોરઠ દેશના રાજાઓને દેશની પેઠે પોતાને વશ કરતા મહારાજા ચક્રવર્તી અનુક્રમે પશ્ચિમ સમુદ્રના કિનારા ઉપર આઠ્યા. ત્યાં છાવણી નાંખી પ્રભાસતીર્થના અધિષ્ઠાયક દેવને હૃદયમાં ધારણ કરી, અકૃમતપ આદરી પૌષ્ઠશાળામાં તેમણે પૌષ્ઠ અહણુ કર્યો. અકૃમને અંતે સૂર્યની જેમ મોટા રથ ઉપર બેસી ચક્રવર્તીએ રથની નાલિ સુધી સમુદ્રજળમાં પ્રવેશ કર્યો. પછી બાણના પ્રયાણના કલ્યાણકારી જય-વાજિત્રના શબ્દની જેવો ધનુષ ઉપર પશુછ ચડાવીને ટંકાર શબ્દ કર્યો અને પ્રભાસ-તીર્થના દેવના નિવાસની સામું સંદેશદારી (સંદેશો લઈ જનાર ફૂતની જેવું) પોતાના નામથી અંકિત બાણ મૂક્યું. ગરુડ જેમ ઝાડ ઉપર ચડે તેમ તે બાણ બાર યોજન દૂર રહેલી પ્રભાસ દેવની સભામાં આવીને પડ્યું. યુદ્ધિવંતમાં શ્રેષ્ઠ એવા તે દેવે બાણને જોઈ તેમાં સગરચક્રીના નામના વર્ણો વાંચ્યા કે તરત જ ભેટ અહણુ કરી તે બાણને સાથે રાખી અતિથિ થયેલા ગુરુની સામે જય તેમ પ્રભાસપતિ ચક્રવર્તીની સામે ગયો અને આકાશમાં રહીને મુગટ, મણિ, પદક, કડાં, કટિસૂત્ર, બાન્ગુબંધ અને તે બાણ ચક્રવર્તીને અર્પણ કર્યો. પછી નમ્ર થઈ વિનીતાપતિને કહ્યું--'હૈ ચક્રવર્તી ! આજથી મારા સ્થાનમાં હું આપનો આજ્ઞાકારી થઈને રહીશ.' પછી ચક્રવર્તીએ ભેટ અહણુ કરી, આદરથી બોલાવી, પ્રભાસ-પતિને એક ભત્યની જેમ વિદાય કર્યો. ત્યાંથી પોતાની છાવણીમાં પાછા આવી, સ્નાન તથા જિનાર્યન કરી પરિવાર સાથે અષ્ટમલક્રાતું પારણું કર્યું અને પ્રસન્ન થયેલા ચક્રીએ વરહામપતિની જેમ પ્રભાસપતિનો પણ અષ્ટાન્હિકૈત્સવ કર્યો.

ત્યાંથી ચક્રની પછવાડે પાછી વળતી નદીની જેમ પોતાની સેના સાથે સિંધુના દક્ષિણ તટથી પૂર્વાભિમુખ ચાલ્યા. માર્ગમાં સિંધુદેવીના મંદિરની નજદિકે આકાશમાં તરતના ઉત-રેલા ગંધર્વનગરની જેવી પોતાની છાવણી નાંખી અને સિંધુદેવીને મનમાં ધારીને અષ્ટમ તપ કર્યો; તેથી સિંધુ દેવીનું રત્નાસન કંપાયમાન થયું. અવધિજ્ઞાનથી ચક્રી આઠ્યા એમ દેવીએ જાણ્યું કે તરતજ લક્ષ્મીપરાયણુ તે દેવી હાથમાં ભેટ લઈ સામે આવી અને આકાશ-માં રહીને ભંડારની જેવા એક હજાર ને આઠ રત્નના કુંભ, મણિરત્નોથી વિચિત્ર બે સોનાનાં ભદ્રાસન, બાન્ગુબંધ અને ઠડાં વિગેરે રત્નના અલંકાર તથા દેવહૃદય વસ્ત્રો ચક્ર-વર્તીને અર્પણ કર્યો. પ્રાંતે તેણે કહ્યું--'હૈ નરદેવ ! તમારા દેશમાં રહેનારી હું તમારી ઠાસીની જેમ વર્તીશ, મને આજ્ઞા કરો.' અમૃતના ગંડૂષની જેવી વાણીથી તેનો સત્કાર કરી વિદાય કરીને ચક્રવર્તીએ અકૃમતપનું પારણું કર્યું અને પછી પૂર્વની જેમ સિંધુ-દેવીનો અષ્ટાન્હિકૈત્સવ કર્યો, કારણ કે મોટી સદ્ધિવાળા મહાત્માઓને પગલે પગલે ઉત્સવો હોય છે.

પોતાની બંધનશાળામાંથી જેમ હસ્તિ નીકળે તેમ લક્ષ્મીના ધામરૂપ આયુષશાળા-માંથી નીકળીને ચક્ર ત્યાંથી ઉત્તરપૂર્વના મધ્યમાં ચાલ્યું. તેની પછવાડે જતાં ચક્રવર્તી કેટલાએક દિવસે વૈતાલ્ય મહાગિરિના દક્ષિણ નિતંબને પ્રાપ્ત થયા. વિદ્યાધરના નગરની જેવી ત્યાં છાવણી નાંખીને તેમણે વૈતાલચક્રમારને મનમાં ધારી અષ્ટમ તપ કર્યો. ચક્રવર્તી-નો અકૃમ તપ પૂરો થયો એટલે વૈતાલચારિત્રકુમારદેવનું આસન કંપાયમાન થયું. અવધિ-

જ્ઞાનથી તેણે ભરતાદ્દની અવધિ ઉપર આવેલા સગર ચક્રીને જાણ્યા. તેમની સમીપે આવીને દિવ્ય રત્ન, વીરાસન, ભદ્રાસન અને દેવદ્વંચ વસ્ત્રો આકાશમાં રહીને આપ્યાં. વળી હર્ષ પામીને મહારાજાને સ્વસ્તિવાચકની પેઠે 'ઘણું જીવો ! ઘણું આનંદ પામો ! અને ઘણું કાળ વિન્ય પામો !' એમ આશીર્વાચન કહ્યું. પોતાના પ્રિય બાંધવની જેમ તેને ગૌરવ-તાથી બોલાવી ચક્રવર્તીએ વિદાય કર્યો અને અહૂમ તપતું પારણું ક્યું તેમજ પોતાના પ્રસાદરૂપી પ્રાસાદમાં સુવર્ણકલશ સમાન તેનો અષ્ટાન્હિક ઉત્સવ કર્યો.

પછી ચક્રને અનુસરી તમિસા ગુફાની પાસે જઈને તેની સમીપે સિંહની જેમ છાવણી કરી નિવાસ કર્યો. ત્યાં કૃતમાલ નામના દેવને મનમાં ધારીને અહૂમતપ ક્યું. મહાન પુરુષો પણ કરવા યોગ્ય કાર્યને છોડતા નથી. અહૂમ તપતું કૃણ પરિણામ પામ્યું એટલે તેનું આસન કંપ્યું. તેવા પુરુષોનો અભિયોગ થતાં પર્વતો પણ કંપે છે. કૃતમાલદેવ અવધાજ્ઞાનથી ચક્રવર્તીને આવેલા જાણી સ્વામીની પાસે આવે તેમ આકાશમાં આવી બેસી રહ્યો. તેણે સ્ત્રી-રત્નને યોગ્ય ચીદ તિલકો આપ્યાં, સારો વેષ, વસ્ત્રો, ગંધ-ચૂર્ણ, માળા વિગેરે ભેટ કર્યા અને હે દેવ ! આપ જય પામો' એમ કહી ચક્રવર્તીની સેવા સ્વીકારી દેવતાઓને અને મનુષ્યોને ચક્રવર્તી સેવવા યોગ્ય છે. ચક્રવર્તીએ પ્રાસાદપૂર્વક બોલાવી તેને વિદાય કર્યો અને પરિવાર સહિત અહૂમભક્તને અતે પારણું ક્યું. ત્યાં સગરરાજાએ આદરપૂર્વક કૃતમાલ દેવનો અષ્ટાન્હિક ઉત્સવ કર્યો; કારણ કે 'એ કૃત્ય દેવતાઓને પ્રીતિદાયક છે.'

અષ્ટાન્હિક ઉત્સવ પૂરો થયા પછી ચક્રવર્તીએ પશ્ચિમ દિશાના સિંધુનિષ્કૃટને જીતવા જવાને માટે અદ્દ સૈન્ય સાથે સેનાપતિરત્નને આજ્ઞા કરી. સેનાપતિએ અંજલિ બેડીને પુષ્પમાળાની જેમ એ આજ્ઞાને મસ્તક નમાવી સ્વીકારી. પછી સેનાપતિ ચતુરંગ સૈન્યથી પરિવારિત થઈ હસ્તિરત્ન ઉપર ચડી સિંધુના પ્રવાહની સમીપે આવ્યો. પોતાના ઉગ્ર તેજથી જાણે ઈદ્ર કે સૂર્ય હોય તેમ જળવાન એવો તે સેનાપતિ પરાક્રમી તરીકે ભારત-વર્ષમાં વિખ્યાત હતો. સર્વ મ્દેચ્છ લોકોની ભાષા તે જાણતો હતો, સર્વ લિપિમાં પડિત હતા અને જાણે સરસ્વતીનો પુત્ર હોય તેમ વિચિત્ર સુંદર ભાષણ કરતો હતો. આ ભારતખંડમાં રહેલા, સર્વ નિષ્કૃટો (દેશોના અને જળસ્થળ સંબંધી કિલ્લાઓના જવા-આવવાના માર્ગને તે જાણતો હતો. જાણે શરીરધારી ધનુર્વેદ હોય તેમ સર્વ આયુધમાં તે વિચક્ષણ હતો. તેણે સ્નાન કરી પ્રાયશ્ચિત અને કૌતુકમંડલ ક્યું. શુકલપદ્મમાં જેમ થોડાં નક્ષત્રો દેખાય તેમ છૂટા છૂટા મણિઓના આભૂષણો પહેર્યાં, ઈદ્રધનુષ સહિત મેઘની જેમ ધીર એવા તેણે ધનુષ ધારણ ક્યું, પરવાળાના વિસ્તારવાળા સસુદ્રની જેમ ચર્મરત્ન ધારણ ક્યું અને પુંડરીક કમલથી સરોવરની જેમ ઊંચા કરેલા દંડરત્નથી તે શોભવા લાગ્યો. ખજા ઉપર શ્રીખંડના (ચંદન) સ્થાસક (થાપા) કર્યા હોયની તેમ એ બાજુ વીંજાતા આમરોથી તે શોભતો હતો અને જર્જરવવડે વરસાદની જેમ વાજિંત્રોના નાદવડે આકાશને ગર્જવતો હતો. એવી રીતે સન્ન થએલા સેનાપતિએ સિંધુ નદીના પ્રવાહ પાસે આવી પોતાના હાથથી ચર્મરત્નને સ્પર્શ કર્યો, એટલે તે વૃદ્ધિ પામીને સિંધુમાં વહાણની આકૃતિવાળું

થઈ ગયું. તેનાવડે સેનાપતિ સેના સહિત સિંધુ નદી ઉતર્યો. લોહાને ખીલેથી જેમ ઉન્મત્ત હાથી છૂટે તેમ મહાબળવાન તે સેનાપતિ સિંધુના પ્રવાહને ઉતરીને સેના સાથે ચારે બાજુ પ્રસર્યો. સિંહલ ભતિના, અર્ધર ભતિના, ટંકણ ભતિના અને ખીજ પણુ મ્લેચ્છોનું તેમજ યવનદ્વીપનું તેણે આક્રમણ કર્યું. કાલમુખ, બેનક અને વૈતાલ્ય પર્વતના મૂળમાં નાના પ્રકારની મ્લેચ્છ ભતિઓનો તેણે સ્વચ્છંદ રીતે હંડ લીધો. સર્વ દેશોમાં શ્રેષ્ઠ એવા કચ્છ-દેશના મોટા વૃષભની જેમ લીલાથી એ પરાક્રમી સેનાનીએ ઉપદ્રવયુક્ત કર્યો. ત્યાંથી પાછા વળી સર્વ મ્લેચ્છોને છૂટી, ત્યાંના સપાટ મેદાનમાં જળકોડા કરીને નીકળેલા હસ્તિની જેમ તેણે પડાવ કર્યો. મ્લેચ્છ લોકો સંજંથી મંડળ, નગર અને ગામડાંઓના અધિપતિઓ બાણે પાસલાથી આક્રમણ હોય તેમ સર્વે તત્કાળ ત્યાં આવ્યા. ભતભતના આબૂષણો, રત્ન, વસ્ત્ર, રૂપું, સોનું, ઘોડા, હાથી, રથ અને ખીજ પણુ જે જે શ્રેષ્ઠ વસ્તુઓ પોતાની પાસે હતી તે સર્વે બાણે થાપણ મૂકેલી પાછી આપે તેમ તેઓએ સેનાનીને અપહ્ન કરી અને અંજલી બેડીને તેઓએ કહ્યું કે-‘અમે સંવકોની જેમ તેમને કર આપનારા તથા વશ રહેનારા થઈને રહીશું’. તેમની ભેટ સ્વીકારીને સેનાપતિએ તેઓને વિદાય કર્યા અને પછી પૂર્વની જેમ અર્ધરત્નથી સિંધુ ઉતર્યો. ચક્રવર્તી પાસે આવીને તે સર્વ ચક્રવર્તીને આપ્યું. શાકેતવંતને પોતાની શકિતવડે જ સર્વ પ્રકારની લક્ષ્મી દાસીની પેઠે સ્વયમેવ પ્રાપ્ત થાય છે. નદીઓ જેમ સમુદ્રને મળવા આવે તેમ દૂર દૂરથી આવીને અનેક રાજાઓ જેમની સેવા કરે છે એવા ચક્રવર્તી ત્યાં ઘણા દિવસ છાવણી નાખીને રહ્યા.

એકદા તમિસા શુક્રાના દક્ષિણ દ્વારનાં કમાડ ઉઘાડવાને માટે તેમણે હંડરત્નરૂપ કુંચિકા-ને ધારણ કરનારા સેનાપતિને આજ્ઞા કરી. તેણે તમિસા શુક્રા પાસે જઈ તેના અધિપાયક કૃતમાળદેવને ધારી અકૃમ તપ કર્યું, કારણ કે દેવતાઓ તપથી ગ્રાહ્ય થાય છે. અકૃમ-તપને છેડે સ્નાનવિલેપન કરી, શુદ્ધ વસ્ત્ર ધારણ કરી, ધૂપધાણુને હાથમાં લઈને દેવતાની સામે બાય તંમ તે શુક્રા સમીપે ગયા. શુક્રાને દેખતાં જ સેનાપતિએ પ્રણામ કર્યો અને દ્વારપાળની જેમ તેના દ્વાર સામે હાથમાં હંડરત્ન રાખીને ઊભા રહ્યા. ત્યાં અષ્ટાન્હિકોત્સવ કરી, અષ્ટ મંગલિક આલેખી સેનાપતિએ હંડરત્નથી તેના કમાડ ઉપર તાડન કર્યું; એટલે સડસડાટ શબ્દ કરતાં તે કમાડો સુકાયેલા શંગાના સંપુટની પેઠે ઊઘડી ગયાં. સડસડાટ શબ્દના ઘોષથી કમાડનું ઉઘડવું ચક્રવર્તીએ બાણું હતું, તે પણુ સેનાપતિએ પુનરુક્તિની પેઠે તે હકીકત નિવેદન કરી. પછી ચતુરંગ સેના સહિત ચક્રવર્તી હસ્તિરત્ન ઉપર આરૂઢ થઈને બાણે એક દિક્ષાળ હોય તેમ ત્યાં આવ્યા. હસ્તિરત્નના જમણા કુંભસ્થળ ઉપર દીવી ઉપર દીપકની જેમ પ્રકાશમાન મહિરત્ન મૂક્યું. પછી અરુખલિત ગતિવાળા કેસરીસિંહની જેમ ચક્રવર્તીએ ચક્રની પછવાડે પચાસ યોજન લંબાઈવાળી તમિસા શુક્રામાં પ્રવેશ કર્યો, અને તે શુક્રાની બંને બાજુની ભોંતો ઉપર ગોમૂત્રકાને આકારે પાચ સો ધનુષ વિસ્તારવાળા અને અંધકારનો નાશ કરવાને સમર્થ એવાં એક એક યોજનને આંતરે ઓગણપચાસ મંડળ કાકિણીરત્નથી કર્યાં. (તે ઊઘાડેલું શુક્રાનું દ્વાર અને તેમાં કરેલા કાકિણીરત્નનાં મંડળો જ્યાંસુધી ચક્રવર્તી ભવે અથવા દીક્ષા લે ત્યાં સુધી રહે છે.) માનુષોત્તર પર્વતની ફરતી રહેલી અંકુ-સૂર્યની શ્રેણીને અનુસરતા તે મંડળો હોવાથી તેનાથી બધી શુક્રામાં પ્રકાશ થઈ રહ્યો. પછી

ચક્રવર્તી તે ગુફાની પૂર્વ દિશાની ભીંતમાંથી નીકળીને પશ્ચિમ ભીંતના મધ્યમાં જતી ઉન્મગ્ના નિમગ્ના નામની બે સમુદ્રગામી નદીઓ આગળ આવ્યા. ઉન્મગ્ના નદીમાં નાખેલી મોટી શિલા પણ તરે છે અને નિમગ્ના નદીમાં નાખેલી તુંબડી પણ ડૂબી જાય છે. ત્યાં વદ્ધકી રતને તત્કાળ બાંધેલી પાગવડે ચક્રવર્તી સર્વ સૈન્યની સાથે ઘરના એક જલપ્રવાહની જેમ તે નદીઓ તરી ગયા. અનુક્રમે તમિસ્સાના ઉત્તર દ્વાર પાસે આવ્યા, એટલે તેના કમાડ કમળના કોશની જેમ પોતાની મેળે ઉઘડી ગયાં. પછી હાથી ઉપર બેઠેલા સગર ચક્રવર્તી સૂર્ય જેમ વાદળામાંથી નીકળે તેમ પરિવાર સહિત ગુફામાંથી બહાર નીકળ્યા.

ત્યાં દુઃખકારક છે યતન જેમનું એવા અને પોતાના ભુજમદથી ઉદ્ધત એવા આપાત ભતિના ભીંત લોકોએ સાગરની જેમ આવતા તે ચક્રવર્તીને જોયા. ચક્રી પોતાનાં અસ્ત્રોના પ્રકાશથી ચંદ્ર-સૂર્યને પણ તિરસ્કારનું કારણ થતા હતા, પૃથ્વીની રબથી ખેચરની સ્ત્રીઓની દૃષ્ટિને વિશેષ નિમેષ આપતા હતા, પોતાના સૈન્યભારથી પૃથ્વીને કંપાવતા હતા અને તેના તુમુલ શબ્દોથી સ્વર્ગ અને પૃથ્વીને બહેરાશ ઉત્પન્ન કરતા હતા. તે સમયે અવસર વિના જાણે કાંડપટમાંથી નીકળ્યા હોય, આકાશમાંથી જાણે નીચે આવતા હોય અથવા પાતાળમાંથી જાણે ઉડ્યા હોય તેવા તે જણાતા હતા, અગણિત સૈન્યથી તે ગહન જણાતા અને આગળ ચાલતા ચક્રથી તે ભયંકર લાગતા હતા. આવા ચક્રવર્તીને આવતા જોઈ તેઓ તત્કાળ ક્રોધ અને ઉપહાસથી માંહોમાંહે બોલવા લાગ્યા—‘હિ સવે બલવંત પુરુષો! તમે જોલો કે અપ્રાર્થિત (મૃત્યુ) ની પ્રાર્થના કરનાર; લક્ષ્મી, લક્ષ્મણ, શુદ્ધિ, કીર્તિથી વર્જિત, લક્ષણ રહિત, પોતાના આત્માને વીર માનનાર અને માનથી અંધ થયેલો આ કોણુ આવ્યો છે? અરે! કેવી ખેલકારક વાત છે કે આ જાડીઓ કેસરીસિંહના અધિષ્ઠિત સ્થાનમાં પેસે છે!’ એમ કહીને મહાપરાક્રમી તે મ્લેચ્છ રાજાઓ અસુરો જેમ ઈન્દ્રને ઉપદ્રવ કરે તેમ ચક્રવર્તીની આગળ રહેલા સૈન્યને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા. ક્ષણવારમાં તે આગળ રહેલ સૈન્યમાંથી હસ્તિ ભાંગી ગયા, ઘોડા નાસી ગયા અને રથોની ધરીઓ ભાંગી ગઈ; અર્થાત્ જયું અગ્રસૈન્ય પરાવર્તનલાવને પામી ગયું. ભીંત લોકોએ નષ્ટ કરેલું પોતાનું સૈન્ય જોઈને ચક્રવર્તીના સેનાપતિ ક્રોધાય-માન થઈને સૂર્યની જેમ અધરતન ઉપર આરૂઠ થયા અને મહાપરાક્રમી તે સેનાપતિ નવા જિગેલા ધૂમકેતુની જેવા ખર્જરતનનું આકર્ષણ કરીને પવનની પેઠે દરેક મ્લેચ્છની સામે દોડવા લાગ્યા. હસ્તિ વૃક્ષનો પરાલવ કરે તેમ કેટલાએકને તેણે ઉન્મૂલન કર્યા, કેટલાએકને ચૂર્ણ કરી નાખ્યા અને કેટલાએક મ્લેચ્છોને પાડી નાખ્યા.

સેનાપતિએ ભગાડેલા કિરાતો નિર્બંધ થઈને પવને ઉડાડેલા રૂની જેમ ઘણા યોજન સુધી નાસી ગયા. તેઓ દૂર જઈને સિંધુનદીના ઉપર એકઠા થઈ, રેતીનો સંધારો કરી નગ્ર થઈને બેઠા. તેઓએ અત્યંત અમર્ષથી પોતાના કુલદેવતા મેઘકુમાર અને નાગકુમાર દેવોને ઉદ્દેશીને પ્રકુમભક્ત કર્યાં. અકુમને અંતે તે દેવતાઓનાં આસનો કંપ્યાં અને નજરે જુએ તેમ અવધિજ્ઞાનવડે તેમણે કિરાત લોકોને તે સ્થિતિમાં રહેલા જોયા. કૃપાથી પિતાની જેમ તેમની પીડાવડે થઈ છે પીડા જેમને એવા તે મેઘકુમારે તેમની સમીપે આવીને અંતરિક્ષમાં રહી કહેવા લાગ્યા—‘હિ વત્સો! તમે કયા હેતુથી

આવી રીતે રહ્યા છે તે તત્કાળ કહે કે જેથી અમે તેનો પ્રતિકાર કરીએ. કિરાતે કહેવા લાગ્યા—“દુઃખે પ્રવેશ કરી શકાય એવા આ અમારા દેશમાં સમુદ્રમાં વડવાનળ પેસે તેમ કોઈએ પ્રવેશ કરેલો છે. તેનાથી પરાલવ પામેલા અમે તમારે શરણે આવી છીએ, તેથી તમે એમ કરો કે જેથી તે પાછા જતા રહે અને ફરીથી અહીં આવે નહીં.” દેવતાએ કહેવા લાગ્યા—“જેમ પતંગીએ અગ્નિને ન યોળખે તેમ તમે એનાથી અજાણ્યા છો. આ સગર નામે ચક્રવર્તી મહાપરાક્રમી છે અને સુર તથા અસુરોથી ન છૂટી શકાય તેવો છે. તેનું ઈન્દ્રના જેવું પરાક્રમ છે. તે ચક્રવર્તી શશ્વ, અગ્નિ, ઝેર, મંત્ર જળા, અને તંત્રવિદ્યાથી અગોચર છે, તેમજ વજ્રની જેમ કોઈથી પણ ઉપદ્રવ કરવાને શક્ય નથી; તથાપિ તમારા ઘણા આશ્રિતો મ્લેચ્છ ઉપદ્રવ કરે તેમ અમે એ પરાક્રમી ચક્રવર્તીને ઉપદ્રવ કરશું.” એમ કહીને તે મેઘકુમાર દેવતાઓએ ત્યાંથી તિરોહિત થઈ ચક્રવર્તીની છાવણી ઉપર રહી ભયંકર દુર્દિન પ્રગટ કર્યું. ગાઠ અંધકારથી દિશાઓને એવી રીતે પૂરી દીધી કે જેથી જન્માંધ માણસની જેમ કોઈ પણ માણસ કોઈને યોળખી શકે નહીં. પછી તેઓ મુશળના જેવી ધારાઓથી સાત રાત્રિ સુધી તેની છાવણી ઉપર પવનની જેમ કંટાળા રહિતપણે વર્ષવા લાગ્યા. પ્રલયકાળની જેવી તે વૃષ્ટિ જોઈને ચક્રવર્તીએ પોતાના હસ્તકમળથી ચર્મરત્નને સ્પર્શ કર્યો. તત્કાળ ચર્મરત્ન લશ્કરના પડાવ જેટલું વિસ્તાર પામ્યું, અને તીચ્છુ પથરાઈને જળ ઉપર તરવા લાગ્યું. ચક્રવર્તી સૈન્ય સહિત મોટા વહાણનો જેમ તેની ઉપર ચડયા. પછી છત્રરત્નને સ્પર્શ કર્યો એટલે તે પણ ચર્મરત્નની જેમ વૃદ્ધિ પામ્યું, પૃથ્વી ઉપર વાહણની જેમ ચર્મરત્નની ઉપર તે છત્રરત્નને દાખલ કર્યું. પછી છત્રના દંડની ઉપર પ્રકાશને માટે મણિરત્ન મૂક્યું. એ પ્રમાણે રત્નપ્રભા પૃથ્વીની અંદર જેમ અસુર અને વ્યંતરોનો ગણ રહે તેમ છત્રરત્ન અને ચર્મરત્નની અંદર રાજાનું સર્વ લશ્કર સુખેથી રહ્યું. ગૃહાધિપતન સર્વ ધાન્ય, શાક અને ફળાદિક પ્રાતઃકાળે વાવી સાયંકાળે આપવા લાગ્યું; કારણ કે તે રત્નનું માહાત્મ્ય એવું છે. જેમ દુષ્ટ લોકો વાણીથી વર્ષે તેમ મેઘકુમાર દેવતાઓ અખંડિત ધારાથી નિરંતર વર્ષવા લાગ્યા.

એક દિવસે ‘આ કોણ દુષ્ટબુદ્ધિઓ મારા ઉપર ઉપદ્રવ કરવાને પ્રવર્ત્યા છે?’ એમ સગર ચક્રી કોપ સહિત પોતાના ચિત્તમાં વિચારવા લાગ્યા; એટલે તત્કાળ તેના સાનિધ્યકારી સોળ હજાર દેવતાઓ કોપ કરી, ભખતર અને અસ્ત્રો ધારણ કરી તે મેઘકુમારોની પાસે આવી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા—“અરે અલ્પ બુદ્ધિવાળા વરાકો ! તમે આ સગર ચક્રવર્તી દેવતાઓથી પણ અજાણ્ય છે એમ નથી જાણતા ? હજી પણ જો તમે તમારી કુશળતા ઈચ્છતા હો તો અહીંથી ચાલ્યા જાઓ; નહીં તો અમે કોણાની જેમ તમને ખંડ ખંડ કરી નાખશું.” તેમણે એમ કહ્યું એટલે તત્કાળ મેઘકુમારો મેઘને સંહરી લઈને જળમાં માછલાની જેમ સંતાઈ ગયા અને આપાત ભતિના કિરાતો પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા—‘ચક્રવર્તી અમારી જેવાથી અજાણ્ય છે. તે સાંભળી કિરાત લોકો ભય પામી, સ્ત્રીઓની પેઠે વસ્ત્રો ધારણ કરી, રત્નોની લેટ લઈને સગરરાજાને શરણે ગયા. ત્યાં ચક્રવર્તીના ચરણમાં પડી વશવર્તી થઈ મસ્તક ઉપર અંજલિ જોડીને આ પ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ કરવા લાગ્યા; “દુર્મંદ એવો અઠાપદ પશુ જેમ મેઘની સામે ફાળ લરે તેમ અજ્ઞાન એવા અમેાએ તમારી પ્રત્યે આવી રીતે ઉપદ્રવ કરેલો છે; માટે હે પ્રભુ ! આ અમારા અવિચારિત કામ

માટે તમે અમને ક્ષમા કરો. મહાત્માઓનો કોપ પ્રણિપાતપર્યંત જ હોય છે. અમે આજથી તમારા આજ્ઞાવડે તમારા સેવકો, પાળા અથવા સામંત થઈને રહીશું. અમારી સ્થિતિ હવે તમારે જ આધીન છે.” ચક્રવર્તીએ કહ્યું—“ઉત્તર લંચતાઈના સામંતની જેમ તમે હંડ આપી મારા સેવક થઈને સુખેથી રહો.” એમ કહી તેઓનો સત્કાર કરીને વિદાય કર્યા, અને પોતાના સેનાપતિને સિંધુના પશ્ચિમ નિષ્કૂટને છૂટવાની આજ્ઞા કરી. પૂર્વની જેમ ચમરેત્નથી સિંધુના ઉતરીને હિમવંત પર્વત અને લગણુસમુદ્રની મર્યાદામાં રહેલા સિંધુના પશ્ચિમ નિષ્કૂટને તેણે છૂટી લીધો. પ્રચંડ પરાક્રમવાળા તે હંડપતિ (સેનાપતિ) મહેશ્વલોકો હંડ લઈને જળથી પૂર્ણ થયેલા મેઘની જેમ સગરચક્રીની પાસે આવ્યા. ત્યાં જ રહ્યા. પરાક્રમી પુરૂષોને કાંઈ વિદેશ નથી.

એકદા ગ્રીષ્મઋતુના સૂર્યબિંબની જેમ આયુધશાળામાંથી ચક્ર ઉત્તર-પૂર્વના મધ્ય માર્ગે નીકળ્યું. ચક્રને અનુસરી મહારાજા શુદ્રહિમાયળના દક્ષિણ નિતાંબ સમીપે આવ્યા અને ત્યાં પડાવ નાંખ્યો. પછી શુદ્રહિમાલયકુમાર નામના દેવને ધારીને અહમતપ ક્યું અને પૌષધશાળામાં પૌષધવ્રત ગ્રહણ કરીને બેઠા. ત્રણ દિવસના પૌષધને અંતે રથમાં બેસી હિમાલય પર્વત સમીપે ગયા અને હાથી જેમ કંતથી પ્રહાર કરે તેમ ત્રણ વાર રથના અગ્રભાગથી પર્વતને પ્રહાર કર્યો. પછી રથના થોડાને નિયમમાં રાખી ધતુષ ઉપર પશુચ ચક્રાવીને પોતાના નામથી અંકિત બાણ તેમણે છોડ્યું. તે બાણ એક ગાઉની જેમ ક્ષણમાં બેંતેર થોજત સુધી જઈ શુદ્રહિમાલય દેવની આગળ પૃથ્વી ઉપર પડ્યું. બાણને પડતું બેંક ક્ષણવાર તે કોપ પામ્યો; પણ બાણની ઉપરના નામાક્ષરો વાંચવાથી તત્કાળ પાછો શાંત થઈ ગયો. પછી ગોશીર્ષચંદન, સર્વ પ્રકારની ઔષધિઓ, પદ્મરહતું જળ, દેવદ્ર્વ્ય વસો, બાણુ, રત્નોના અલંકાર અને કલ્પવૃક્ષનાં પુષ્પોની માળા વિગેરે પદાર્થો તેણે આકાશમાં રહીને સગરચક્રીને ભેટ કર્યાં, સેવા કરવી કબૂલ કરી અને ચક્રવર્તી જ્ય પામો’ એમ કહ્યું. તેને વિદાય કરી ચક્રી પોતાના રથને પાછો વાળી ત્યાંથી ઋષભકૂટ પર્વતે ગયા. ત્યાં પશુ તે પર્વતને ત્રણ વાર રથાગ્રવડે તાડન ક્યું અને અપ્સરોને નિયમમાં રાખીને તે પર્વતના પૂર્વભાગ ઉપર “આ અવસર્પિણીમાં બીજે ચક્રી હું સગર નામે થયો છું” એવા કાકિણીરત્નથી અક્ષરો લખ્યા. ત્યાંથી રથ પાછો વાળી પોતાની છાવણીમાં આવીને તેમણે અહમતપનું પારણું ક્યું અને જેમની દિગ્વિજયની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે એવા સગરરાજાએ મોટી ઋદ્ધિથી હિમાયળકુમારનો અષ્ટાન્હિક ઉત્સવ કર્યો. ત્યાંથી ચક્રરત્નને અનુસરતા ચક્રવર્તી ઉત્તર-પૂર્વને રસ્તે ચાલતા સુખે ગંગાદેવીના લુવતની સન્મુખ આવ્યા. ત્યાં ગંગાના સ્થાનની નજીક છાવણી કરી અને ગંગાદેવીને ઉદ્દેશીને અહમભક્ત તપ ક્યું. ગંગાદેવી પણ સિંધુદેવીની જેમ અહમ તપને અંતે આસનકપથી ચક્રવર્તીને આવ્યા બાણી અંતરિક્ષમાં આવીને બેઠી રહી. તેણે મહારાજાને એક હબ્દર ને આઠ રત્નના કુંભો સુવર્ણમાણિક્યરૂપ દ્રવ્ય અને રત્નનાં બે સિંહાસનો ભેટ કર્યાં. સગરરાજાએ ગંગાદેવીને વિદાય કરી અહમ તપનું પારણું ક્યું અને પ્રસન્ન મને એની પ્રીતિને અર્થે અષ્ટાન્હિક ઉત્સવ કર્યો. ત્યાંથી એકે બતાવેલે માર્ગે દક્ષિણ દિશા ભણી ખંડપ્રપાત ગુફાની સામે ચાલ્યા. ત્યાં ખંડપ્રપાત પાસે છાવણી નાખી અને તાટ્યમાળદેવને ધારીને અહમતપ ક્યું.

અક્રમતપને અંતે નાટ્યમાળદેવ પોતાના આસનકંપથી ચક્રવર્તી આવ્યા બાણીને આમપતિની જેમ લેટ લઈ તેમની પાસે આવ્યો. તેણે નાના પ્રકારનાં અલંકારો ચક્રવર્તીને આપ્યાં, મંડળેશ રાજાની જેમ નમ્ર થઈને તેમની સેવા અંગીકાર કરી. તેને વિદાય કર્યા પછી અક્રમ તપનું પારણું કરી સગરરાજાએ હર્ષથી અષ્ટાન્કિકા ઉત્સવ કર્યો. પછી ચક્રીની આજ્ઞાથી સેનાપતિ અર્દ્ધસેના લઈ દૂર જઈને સિંધુનિષ્કૃટની જેમ ગંગાને પૂર્વ નિષ્કૃટ સાધી આવ્યા. પછી સગર રાજાએ વૈતાલ્ય પર્વતની બન્ને શ્રેણીના વિદ્યાધરોને પર્વતના રાજાઓની જેમ વેગથી છૂટી લીધા. તેઓએ ચક્રીને રત્નોનાં અલંકાર, વસ્ત્રો, હાથી અને યોદ્ધાઓ આપ્યાં અને તેમની સેવા કરવી સ્વીકારી. મહારાજા સગરે વિદ્યાધરોને સત્કાર કરી વિદાય કર્યાં. મોટા લોકો વાણીથી જ પોતાની સેવાને સ્વીકાર સાંભળી સંતુષ્ટ થાય છે. ચક્રીના આદેશથી સેનાપતિએ તમિસાશુકાની જેમ અક્રમતપ વિગેરે કરી ખંડ-પ્રપાતા શુકા ઉઘાડી. પછી સગરરાજાએ હાથી ઉપર બેસી મેઠુપર્વતના શિખર પર સૂર્ય સહે તેમ હાથીના દક્ષિણ કુંભસ્થળ ઉપર મણિ મૂકીને તે શુકામાં પ્રવેશ કર્યો. પ્રથમની જેમ તે શુકામાં બન્ને તરફ કાકિણીરત્નથી મંડળ કર્યાં અને પૂર્વની જેમ પાગ બાંધીને ઉન્મત્ત અને નિમત્ત નદી ઉતર્યાં. શુકાની મધ્યમાંથી સગર રાજા પોતાની મેળે ઉઘડેલા તે શુકાનાં દક્ષિણ દ્વારમાંથી નદીના પ્રવાહની જેમ નીકળ્યા.

પછી ગંગાના પશ્ચિમ કિનારા ઉપર છાવણી નાખી, ત્યાં નવ નિધાનની ધારણા કરીને અક્રમતપ કયું. તપને અંતે નૈસર્ગ, પાંડુ, પિંગળ, સર્વરત્નક, મહાપદ્મ, કળ, મહાકળ, માણવ અને શંખ એ નવ નિધિ સગરચક્રી સમીપે પ્રગટ થયા. તે પ્રત્યેક નિધિના હબાર હબાર દેવતાઓ સાનિધ્યકારી હોય છે. તેઓએ ચક્રીને કહ્યું—“ હે મહાલાજ ! અમે ગંગાના મુખ સમીપે માગધર્તીર્થમાં રહીએ છીએ, ત્યાંથી તમારા ભાગ્યથી તમને વશ થઈને તમારી પાસે આવ્યા છીએ. હવે ઈચ્છા પ્રમાણે હમેશાં અમારો ઉપલોગ કરો. અથવા આપી ઘો. કદાપિ ક્ષીરસમુદ્ર ક્ષય પામે પણ અમે ક્ષય પામશું નહીં. હે દેવ ! તમારા સેવકોની જેવા નવ હબાર ચક્ષુઓ રક્ષણ કરેલા, આઠ ચક્ર ઉપર સહેલા, બાર યોજનના વિસ્તારવાળા અને નવ યોજનની પહોળાઈવાળા અમે પૃથ્વીની અંદર તમારા પારિપામ્વક થઈને ચાલશું.” તેમની વાણી સ્વીકારીને રાજાએ પારણું કયું અને આતિથ્યની જેમ તેમનો અષ્ટાન્કિક ઉત્સવ કર્યો. સગર રાજાની આજ્ઞાથી સેનાપતિએ ગંગા નદીની પૂર્વદિશાએ રહેલું બીજું નિષ્કૃટ પણ એક ખેડાની જેમ સાધ્યું. ગંગા અને સિંધુ નદીની બંને બાજુના મળીને ચાર નિષ્કૃટોથી અને તેના મધ્યમાં સહેલા બે ખંડથી આ ષટખંડ ભરતક્ષેત્ર કહેવાય છે. તેને સગરચક્રીએ બત્રીશ હબાર વર્ષે સુખે સાધ્યું. ગર્વ સહિત એવા શક્તિવંત પુરુષોની પ્રવૃત્તિ લીલાપૂર્વક જ થાય છે.

મહારાજા ચક્રવર્તી ચૌદ મહારત્નના સ્વામી હતા, નવ નિધિઓના ઈશ્વર હતા, બત્રીશ હબાર રાજાઓ તેમની સેવા કરતા હતા, બત્રીશ હબાર રાજપુત્રીઓ તથા બત્રીશ હબાર દેશની બીજી બત્રીશ હબાર સ્ત્રીઓ-કુલ ચોસઠ હબાર સ્ત્રીઓએ યુક્ત હતા, બત્રીશ હબાર દેશના સ્વામી હતા, બેાંતેર હબાર મોટા નગરો ઉપર સત્તા ધરાવતા હતા, નવાણુ

હુંબર-દ્રોણુમુખના અધિપતિ હતા, અડતાળીશ હુંબર પત્તનોના ઉપરી હતા, ચોવીશ હુંબર કબૉટ અને મડંબના અધિપતિ હતા, ચૌદ હુંબર સંબાધના સ્વામી હતા, સોળ હુંબર ખેટકોના રક્ષક હતા, એકવીશ હુંબર આકરના નિયંતા હતા, ઝોગણપચાસ કુરાબ્યોના નાયક હતા, છપ્પન અંતરોદક (દ્રીપો) ના પાલક હતા, છન્નુ કોડ ગામોના સ્વામી હતા, છન્નુ કોડ પાયદળથી પરિવારિત હતા અને ચોરાશી-ચોરાશી લાખ હાથી, ઘોડા અને સ્થેથી પૃથ્વીમંડળને આચ્છાદિત કરતા હતા. એવી રીતે મોટી ઋદ્ધિએ પૂર્ણ ચક્રવર્તી ચકરત્નને અનુસરીને દ્વીપાંતરથી વહાણ પાછું વળે તેમ પાછા વળ્યા.

ખીજના ચંદ્રની જેમ ગ્રામપતિ, દુર્ગપાળ અને મંડળેશો રસ્તામાં તેમની ઉચિત રીતે ભક્તિ કરતા હતા, વધામણી દેનારા પુરુષોની જેમ આકાશમાં આગળ પ્રસરતી રેણુ તેમનું આગમન દૂરથી જ કહેતી હતી, બાણે સ્પર્ધાથી પ્રસરતા હોય તેવા ઘોડાના ખોંખા-રાથી, હાથીઓની ગર્જનાથી, અંદીઓના ઘોષથી અને વાજિંત્રોના અવાજોથી દિશાઓને બહેરી કરતા હતા. એવી રીતે હમેશાં એક એક યોજન પ્રયાણ કરતા સુખે સુખે ચાલતા સગર રાજ પ્રીતિવાળી સ્ત્રીની પાસે આવે તેમ પોતાની વિનીતાનગરી સમીપ આવી પહોંચ્યા. પરાક્રમમાં પર્વત સમાન રાજાએ વિનીતાનગરીની પાસે સમુદ્ર જેવો પડાવ નાખ્યો.

એક દિવસે સર્વ કલાના ભંડાર તે સગર રાજા અમ્બવક્રીડા કરવા માટે એક તોફાની અને વિપરીત શિક્ષાવાળા ઘોડા ઉપર ચડ્યા. ત્યાં ઉત્તરોત્તર ધારામાં એ ચતુર ઘોડાને તેઓ ફેરવવા લાગ્યા. અનુક્રમે પાંચમી ધારામાં ઘોડો ફેરવ્યો એટલે બાણે ભૂત વળગ્યું હોય તેમ લગામ વિગેરેની સંજ્ઞાને અવગણીને તે ઘોડો આકાશમાં ઉછળ્યો. બાણે અમ્બવરૂપે રાક્ષસ હોય તેમ કાળના વેગવડે શીઘ્ર ભીડીને કોઈ મોટા જંગલમાં તે સગર રાજાને લઈ ગયો. ક્રોધથી લગામ ખેંચીને તથા પોતાની જંઘાવડે દબાવીને સગર રાજાએ તેને કબજે રાખ્યો અને પછી છલંગ મારીને ઉતરી પડ્યા. વિધુર થયેલો અમ્બવ પણ પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો એટલે પૃથ્વીપતિ પગે ચાલવા લાગ્યા. થોડીવાર આગળ ચાલ્યા ત્યાં એક મોટું સરોવર દીકું. તે બાણે સૂર્ય-કિરણોની આતાપનાથી ખરી જઈને પૃથ્વી ઉપર ચંદ્રિકા પડી હોય તેવું જણાતું હતું. સગરચક્રી વનના હાથીની જેમ શ્રમ ટાળવા માટે તે સરોવરમાં નાહ્યા અને સ્વાદિષ્ટ, સ્વચ્છ તેમજ કમળથી સુગંધી થયેલા શીતળ જળનું પાન કર્યું. સરોવરમાંથી નીકળી તેને કિનારે બેઠા, એટલે બાણે જળદેવી હોય તેવી એ યુવતી તેના બેવામાં આવી. તે નવા ખીલેલા કમલની જેવા મુખવાળી તથા નીલકમળની જેવા લોચનવાળી હતી, તેના શરીર ઉપર લાવણ્ય-જળ તરંગિત થયું હતું, ચક્રવાક પક્ષીના બેડલા જેવા બે સ્તનોથી અને કુલેલા સુવર્ણકમળના જેવા મનોહર હાથ-પગથી તે ઘણી સુંદર લાગતી હતી. બાણે શરીરધારી સરોવરની લક્ષ્મી હોય તેવી તે સ્ત્રીને જોઈ ચક્રી આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા - “અહો ! આ શું અપ્સરા છે ? અથવા શું વ્યંતરી છે ? વા શું નાગકન્યા છે કે શું વિદ્યાધરી છે ? કારણ કે સામાન્ય સ્ત્રી આવી હોય નહીં. અમૃતની વૃષ્ટિ જેવું આ સ્ત્રીનું દર્શન જેવો આનંદ ઉત્પન્ન કરે છે તેવું સરોવરનું જળ પણ હૃદયને આનંદ કરતું નથી.”

કમળપત્ર જેવી લોચનવાળી તે સ્ત્રીએ પણ પૂર્ણ અનુરાગવડે તે જ વખતે ચક્રીને જોયા. તત્કાળ ગ્લાનિ પામેલી કમલિની જેવી, કામદેવથી વિધુર થયેલી તે સ્ત્રીને તેની સખીઓ

માંડમાંડ તેના નિવાસસ્થાને લાવી. કામાતુર થયેલા સગર રાજા હજાવેહજાવે સરોવરના કિનારા ઉપર ચાલતા હતા, તેવામાં કોઈ કંચુકીએ આવી અંજલિ જોડીને સગર રાજા પ્રત્યે કહ્યું: "હે સ્વામિન્ ! આ ભરતક્ષેત્રને વિષે વૈતાલ્ય પર્વતમાં સંપત્તિઓને વહાણું એવું ગગનવહ્નિભ નામે નગર છે. ત્યાં સુલોચન નામે એક વિખ્યાત વિદ્યાધરનો પતિ છે. તે અલકાપુરીમાં કુબેર ભંડારી રહે તેમ રહેલો છે. સહસ્રનયન નામે તેનો એક નીતિવંત પુત્ર છે અને વિશ્વની સ્ત્રીઓમાં શિરોમણિ એવી એક સુકેશા નામે દુહિતા છે. તે દુહિતા જન્મી કે તરત કોઈ નૈમિત્તિકે કહ્યું હતું કે-આ પુત્રી ચક્રવર્તીની પટ્ટરાણી અને સ્ત્રી-રત્ન થશે.' રથનૂ પુરના રાજા પૂર્ણમેધે પરણવાની ઈચ્છાથી તેની વારંવાર માગણી કરી, પણ તેના પિતાએ તેને આપી નહીં; એટલે બખાતકારે હરણ કરવાની ઈચ્છાવાળો પૂર્ણમેધ ગર્જના કરતો ચુદ્ધ કરવાને માટે આવ્યો. દીર્ઘ ભુબવાળા પૂર્ણમેધે બહુ વખત સુધી ચુદ્ધ કરીને સુલોચનને દીર્ઘ નિદ્રામાં સુવાડ્યો. પછી સહસ્રનયન ધનની જેમ પોતાની બહેનને લઈને પરિવાર સાથે અહીં આવી રહ્યો છે. હે મહાત્મન્ ! સરોવરમાં કીડા કરતી તે સુકેશાએ આજે તમને જોયા તે જ વખતે કામદેવે તેને વેદનામય વિકારની શિક્ષા આપી છે. ધામથી પીડિત હોય તેમ તે પસીનાવાળી થઈ ગઈ છે, લય પામી હોય તેમ તેને કંપારો થયો છે, રોગિણી હોય તેમ તેનો વર્ણ બદલાઈ ગયો છે, શોકમાં ડૂબી ગઈ હોય તેમ અશ્રુ પાડ્યા કરે છે અને જાણે યોગિની હોય તેમ લયમાં રહેલી છે. હે જગત્રાતા ! તમારા ઈર્શનથી ક્ષણવારમાં તેની અવસ્થા વિચિત્ર પ્રકારની થઈ ગઈ છે, માટે તે મૃત્યુ પામે નહીં ત્યાં સુધીમાં તમે આવીને તેની રક્ષા કરો." આવી રીતે વિચક્ષણુ સ્ત્રી કહેતી હતી તેવામાં સહસ્રનયન પણ આકાશમાર્ગે ત્યાં આવ્યો અને તેણે ચક્રીને નમસ્કાર કર્યો. તે સન્માનપૂર્વક સગર ચક્રીને પોતાના નિવાસસ્થાનમાં લઈ ગયો, અને ત્યાં સ્ત્રી-રત્ન એવી પોતાની બહેન સુકેશાનું દાન કરીને તેણે ચક્રીને સંતુષ્ટ કર્યા. પછી સહસ્રલોચન અને ચક્રી વિમાનમાં બેસીને વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર રહેલા ગગનવહ્નિભ નગરે ગયા. ત્યાં તેના પિતાના રાજ્ય ઉપર સહસ્રનયનને ખેસારી સગર ચક્રીએ તેને વિદ્યાધરોનો અધિપતિ કર્યો.

પછી સ્ત્રી-રત્નને લઈને ઈંદ્રના જેવા પરાક્રમવાળા સગરચક્રી સાકેતપુર^૧ (પોતાની છાવણી) માં આવ્યા. ત્યાં વિનીતાનગરીને ઉદ્દેશીને અકૃમતપ કથું, અને વિધિ પ્રમાણે પૌષધાગારમાં જઈને પૌષધ ગ્રહણુ કથું. અકૃમને અંતે પૌષધાગારથી નીકળીને પરિજનોની સાથે રાજ્યે પારણુ કથું. ત્યારપછી રાજ્યે વાસકસન્ન^૨ નાયકાની જેવી તે વિનિતાપુરીમાં પ્રવેશ કર્યો. તે સમયે ઠેકાણે ઠેકાણે નગરીમાં તોરણા આંધેલાં હતાં, તેથી જાણે તે બ્રહ્મદેવીવાળી હોય તેવી જણાતી હતી; દુકાનોની શોભા માટે આંધેલી અને પવનથી ઊડતી પતાકાઓથી જાણે તે નાચવાને જાણે હાથ કરતી હોય એમ જણાતી હતી; ધૂપ-ધાણામાંથી ધૂમાડાની પંક્તિઓ ચાલતી હતી, તેથી જાણે તેણે પોતાના શરીર ઉપર પત્રવહ્ની કરેલી હોય તેવી જણાતી હતી; દરેક મંથોની ઉપર રત્નોની પત્રિકાઓ-ગોઠવેલી હતી, તેથી જાણે નેત્રના વિસ્તારવાળી હોય તેવી જણાતી હતી; વિચિત્ર પ્રકારે કરેલી

૧ અયોધ્યા, વિનીતા ને સાકેતપુર એ ત્રણે પર્યાયવાચક નામ છે. ૨ જ્યારે પતિને આવવાનો સમય હોય તે વખતે શૃંગારાદિકથી તૈયાર થઈ રહેલ સ્ત્રી.

મંચ-રચનાઓથી જાણે ત્યાં ઊંચા પ્રકારની શય્યા તૈયાર કરી હોય તેવી જણાતી હતી અને વિમાનની ઘુઘરીઓના અવાજથી જાણે મંગળગાયન કરતી હોય એવી જણાતી હતી. અનુક્રમે નગરીમાં ચાલતા ચક્રી, ઇંદ્ર જેમ પોતાના વિમાનમાં આવે તેમ ઊંચા તોરણવાળા, ઊંચી કરેલી પતાકાવાળા અને ચારણુ-ભાટ જ્યાં માંગલિક ગીત ગાઈ રહ્યા છે એવા પોતાના ગૃહાંગણમાં આવ્યા. પછી નિરંતર પોતાની સાનિધ્ય કરનારા સોળ હબર દેવતાઓને, ખત્રીશ હબર રાજાઓને, સેનાની, પુરોહિત, ગૃહપતિ અને વર્દકી એ ચાર મહારાજાઓને, ત્રણસો ને સાઠ રસોઈઆને, અઠાર શ્રેણિપ્રશ્રેણિને, દુર્ગપાળ, શ્રેષ્ઠી, સાર્થવાહ અને બીજા સર્વને મહારાજાએ પોતપોતાને સ્થાનકે જવા રજા આપી. પછી અંત:પુરના પરિવાર સહિત અને સ્ત્રી-રત્નચુકત, સત્પુરુષોના ઉદાર મનની જેવા પોતાના વિશાળ અને ઉજ્જવળ મંદિરમાં તેણે પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં સ્નાનગૃહમાં સ્નાન કરી, દેવાલયમાં દેવાર્ચન કરી રાજાએ લોજનગૃહમાં જઈ લોજન કયું અને પછી સામ્રાજ્યલક્ષ્મીરૂપી લતાના રૂપ જેવા સંગીત, નાટક અને બીજા વિનોદવડે ચક્રી ક્રીડા કરવાં લાગ્યા.

એક દિવસ દેવતાઓ આવી સગરરાજાને કહેવા લાગ્યા-‘હિ રાજા ! તમે આ ભરત-હોત્રને વશ કયું’, તેથી ઇંદ્રો જેમ અહુતનો જન્માભિષેક કરે છે તેમ અમે તમને ચક્રવર્તીપણાનો અભિષેક કરશું.’ આ સાંભળી ચક્રવર્તીએ લીલાવડે જરા ભ્રુટી નમાવીને તેમને આજ્ઞા આપી. મહાત્માઓ સ્નેહીજનોના સ્નેહનું ખંડન કરતા નથી. પછી આભિયોગિક દેવતાઓએ નગરીની ઇશાનકૂળમાં અભિષેકને માટે એક રત્નમંડિત મંડપ બનાવ્યો; અને સમુદ્ર, તીર્થ, નદી તથા દ્રહોમાંથી પવિત્ર જળ તથા પર્વતોમાંથી દિવ્ય ઔષધિઓ લાવ્યા. બધી તૈયારી થઈ ગઈ એટલે અંત:પુર તથા સ્ત્રી-રત્ન સહિત ચક્રવર્તી રત્નાચળની ગુફા જેવા તે રત્નમંડપમાં દાખલ થયા. ત્યાં તેમણે સિંહાસન સહિત મણિમય સ્નાનપીઠને અગ્નિહોત્રી જેમ અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરે તેમ પ્રદક્ષિણા કરી અને અંત:પુર સહિત પૂર્વ તરફની સોપાનપંક્તિથી તે પીઠ ઉપર ચડી પૂર્વ સન્મુખના સિંહાસનને અલંકૃત કર્યું. ખત્રીશ હબર રાજાઓ પણ હસો જેમ કમળખંડ ઉપર આરોહણ કરે તેમ ઉત્તર ખાળુના સોપાનને રસ્તે ઉપર ચડી સામાનિક દેવતાઓ જેમ ઇંદ્રની સામે એસે તેમ સગરરાજાની સન્મુખ દષ્ટિ કરી અંજલિ બેડીને પોતપોતાનાં આસનો ઉપર સ્થિત થયા. સેનાપતિ, ગૃહપતિ, પુરોહિત અને વર્દકીરત્ન તથા શ્રેષ્ઠી, સાર્થવાહ અને બીજા ઘણા જનો આકાશમાં જેમ તારાઓ રહે તેમ દક્ષિણ ખાળુનાં પગથિયાથી ઉપર ચડી સ્નાનપીઠ ઉપર પોતપોતાના આસનો ઉપર બેઠા. પછી શુભ દિવસ, વાર, નક્ષત્ર, કરણ, યોગ, ચંદ્ર અને સર્વ ગ્રહના બળવાળા લગ્નમાં દેવતાઓ વિગેરેએ સુવર્ણના, રૂપાના, રત્નના અને જેના સુખ ઉપર કમળો રહેલા છે એવા કળશોથી સગરરાજાને ચક્રીપણાનો અભિષેક કર્યો. પછી ચિત્રકારો જેમ રંગ કરવાની ભીંતને સાફ કરે તેમ કોમળ હાથથી દેવદ્રવ્ય વસ્ત્રથી રાજાના અંગને તેમણે સાફ કર્યું. પછી દહુર અને મલયાચળના સુગંધી બાવનાચંદનાદિકથી ચંદ્રિકાવડે આકાશની જેમ તેઓએ રાજાના અંગને વિલેપન કર્યું. દિવ્ય અને ઘણાં સુગંધી પુષ્પોની માળા પોતાના દંઠ અનુરાગની પેઠે તેઓએ રાજાના મસ્તક ઉપર ધારણ કરાવી અને પોતે લાવેલાં દેવદ્રવ્ય વસ્ત્ર અને રત્નાલંકાર ચક્રીને ધારણ કરાવ્યાં. પછી મહારાજાએ મેઘના ધ્વનિ જેવી વાણીથી પોતાના

નગરના અધ્યક્ષને આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી—“બાર વર્ષ સુધી આ નગરી હંડ ઢાણુ વિનાની, સુભટના પ્રવેશ રહિત, કર વિનાની અને મોટા ઉત્સવવાળી કરો.” આવી આજ્ઞાને નગરના અધ્યક્ષે ડિંડિમની પેઠે પોતાના માણસોને હાથી ઉપર બેસારીને આખી નગરીમાં આઘોષણથી બહાર કરી. આવી રીતે સ્વર્ગનગરીના વિલાસવૈભવને ચોરવાના પ્રતિવાળી (અર્થાત્ તેના જેવી) વિનીતાનગરીમાં ષટ્પદ પૃથ્વીપતિ મહારાજ સગર ચક્રવર્તીનો ચક્રવર્તીપદાભિષેકને સૂચવનારો મહાન્ ઉત્સવ બાર વર્ષ સુધી દરેક દુકાનમાં, દરેક મંદિરમાં અને દરેક રસ્તામાં પ્રવર્ત્યો.

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये
द्वितीयपर्वणि सगरदिविजयचक्रवर्तित्वाभिषेकवर्णनो
नाम चतुर्थः सर्गः ॥४॥

સર્ગ ૫ મો.

એકા દેવતાઓથી નિરંતર સેવાતા ભગવાન્ શ્રી અન્વિતાનાથસ્વામી સાકેતનગરના ઉદ્યાનમાં આવીને સમવસર્યા. ઇંદ્રાદિક દેવો અને સગરાદિક રાજાઓ યથાયોગ્ય આસને બેઠા એટલે પ્રભુ ધર્મદેશના આપના લાગ્યા. તે વખતે પિતાના વધને સંભારીને ક્રોધાયમાન થયેલા સહસ્રલોચને વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર ગરુડ જેમ સર્પને મારે તેમ પોતાના શત્રુ પૂર્ણમેઘને મારી નાખ્યો. તેનો પુત્ર ધનવાહન ત્યાંથી નાસીને શરણુની ઈચ્છાથી અહીં સમવસરણુમાં આળ્યો. ભગવંતને ત્રણ પ્રદક્ષિણાપૂર્વક પ્રણામ કરીને વટેમાર્ગુ વૃક્ષ નીચે બેસે તેમ પ્રભુના ચરણ પાસે આવીને તે બેઠો. તેની પછવાડે જ ‘પાતાળમાંથી પણ ખેંચી કાઢીને, સ્વર્ગમાંથી પણ પાડી નાખીને અથવા બળવાનના શરણથી પણ છોડાવીને હું એને મારું’ એમ બોલતો અને હથિયાર ઉગામતો સહસ્રલોચન ત્યાં આળ્યો, અને તેણે સમવસરણુમાં રહેલા ધનવાહનને બોલ્યો. પ્રભુના પ્રભાવથી તત્કાળ તેનો કાપ શાંત થયો, તેણે હથિયાર છોડી દીધા અને પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી યોગ્ય સ્થાને બેઠો. પછી સગરચક્રીએ પરમેશ્વરને પૂછ્યું—‘હિ પ્રભુ ! પૂર્ણમેઘ અને સુલોચનને વેર થવાનું શું કારણ ?’ ભગવાન્ બોલ્યા—‘પૂર્વે સૂર્યપુર નગરમાં ભાવન નામે એક કોટી દ્રવ્યનો સ્વામી વલ્કિક રહેતો હતો. તે શ્રેષ્ઠી એક વખતે પોતાનું સર્વ દ્રવ્ય પોતાના પુત્ર હરિદાસને સોંપી વેપારને માટે દેશાંતર ગયો. બાર વર્ષ સુધી પરદેશમાં રહી ઘણું ધન મેળવીને ભાવનશેઠ પોતાને નગરે આવી નગરની બહાર રાત્રિવાસો રહ્યો. ત્યાં બધા પરિવારને મૂકીને

લાવનશેઠ એકલો રાત્રિએ પોતાના ઘરમાં આવ્યો; કારણ કે ઉત્કંઠા બળવાન છે. તેના હરિદાસ નામના પુત્રે ચોરની શંકાથી તેને બડગવડે મારી નાખ્યો. અદ્ય બુદ્ધિવાનને વિચાર હોતો નથી. પોતાના મારનારને ઓળખીને લાવનશેઠ તત્કાળ તેના પરના દ્રેવલાવમાં મૃત્યુ પામ્યો. પાછળ હરિદાસે પોતાના પિતાને ઓળખ્યા એટલે પશ્ચાતાપ કરી, પોતાથી અબલદેયે થયેલા અકાર્યથી મહાન્ દુઃખી થઈ પોતાના જનકનું પ્રેતકાર્ય કર્યું. કેટલોક કાળ ગયા પછી હરિદાસ પણ મૃત્યુ પામ્યો. તે બંને જણે કેટલાએક દુઃખદાયક ભવમાં પરિભ્રમણ કર્યું. અનુક્રમે કેઈક સુકૃતયોગે લાવનશેઠનો જીવ આ પૂર્ણમેઘ થયો અને હરિદાસનો જીવ સુલોચન થયો. એવી રીતે હે રાજન્ ! પૂર્ણમેઘ અને સુલોચનનું પ્રાણાંતિક વેર પૂર્વજન્મથી મિદ્ધ છે, અને આ ભવમાં તેા પ્રસંગ પામવાથી બનેલું છે.” પછી ફરીથી સગરરાજાએ પૂછ્યું—“આ તે બંનેના પુત્રોને પરસ્પર વૈર થવાનું કારણ શું ? અને આ સહસ્રલોચનની ઉપર મને સ્નેહ ઉત્પન્ન થવાનું પણ કારણ શું ?” સ્વામીએ કહ્યું—“પૂર્વે તમે રંલક નામે એક દાનશીલ સંન્યાસી હતા. તે વખતે શશી અને આવળી નામે આ બે તમારા શિષ્યો હતા. તેમાં આવળી નામનો શિષ્ય ઘણો નમ્ર હોવાથી તમને ઘણો જ વહાલો હતો. તેણે એક વખતે દ્રવ્યથી એક ગાયને વેચાતી લીધી, તેવામાં તે ગાયના ઘણીને ખુટવી કઠોર હૃદયવાળા શશીએ વચમાં પડીને તે ગાય પોતે ખરીદ કરી. તે ઉપરથી તેઓને ત્યાં કેશાકેશિ, મુષ્ટામુષ્ટિ અને દંડાદંડિ એમ ઘોર યુદ્ધ થયું. પરિણામે શશીએ આવળીને મારી નાખ્યો. તે શશી ચિરકાળ ભવભ્રમણ કરીને આ મેઘવાહન થયો અને આવળી હતા તે સહસ્રલોચન થયો. તેઓને વૈર થવાનું એ કારણ છે. દાનના પ્રભાવથી શુભ ગતિઓમાં ભર્મીને રંલક હતો તે તમે ચક્રી થયા છો, અને સહસ્રલોચનને વિષે તમારો સ્નેહ પૂર્વભવથી જ ઉત્પન્ન થયેલો છે.”

એ અવસરે તે સલામાં ભીમ નામે રાક્ષસોનો પતિ બેઠો હતો. તેણે બીટીને વેગવડે આલિંગન કરી મેઘવાહનને કહ્યું—“પુષ્કરવર દ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં વૈતાલ્ય પર્વત પર કાંચનપુર નામના નગરમાં હું પૂર્વભવે વિદ્યુદ્ધ નામે રાજા હતો. તે ભવમાં તું મારો રતિવલ્લભ નામે પુત્ર હતો. હે વત્સ ! તું મને ઘણો વહાલો હતો. આજે મારું થયું કે તું મારા બેવામાં આવ્યો. આ વખતે પણ તું મારો પુત્ર જ છે, માટે આ મારું સૈન્ય અને બીજું બે કાંઈ મારું છે તે સર્વ તું ગ્રહણ કર. વળી લવણસમુદ્રમાં દેવતાને પણ દુર્બલ્ય એવો, સાત સો યોજનનો, સર્વદિશામાં વિસ્તારવાળો રાક્ષસદ્વીપ નામે એક સર્વ દ્વીપોમાં શિરોમણિ દ્વીપ છે. તેની મધ્યમાં પૃથ્વીની નાલિ ઉપર મેરુપર્વતની બેવો ત્રિકૂટ નામે પર્વત છે. તે મોટી ઋદ્ધિવાળો પર્વત વલયાકારે રહેલો છે. નવ યોજન ઉંચો, પચાસ યોજન વિસ્તારમાં અને ઘણો દુર્ગમ છે, તેની ઉપર સુવર્ણમય ગઢ, ઘરો અને તોરણવાળી લાંકા નામે એક નગરી મેં હમણા જ વસાવી છે. ત્યાંથી છ યોજન દૂર, પૃથ્વીમાં નીચે, શુદ્ધ સ્ફટિક રત્નના ગઢવાળી, નાના પ્રકારના રત્નમય ગૃહોવાળી અને સવાસો યોજન લાંબી-પહોળી પાતાળલાંકા નામની ઘણી પ્રાચીન અને દુર્ગમ નગરી પણ મારી માલેકીની છે. હે વત્સ ! આ બંને નગરીને તું ગ્રહણ કર અને તેનો તું રાજા થા. આ તીર્થાંકર ભગવંતના દર્શનનું ફળ તને આજે જ પ્રાપ્ત થાઓ.” એમ કહી એ રાક્ષસપતિએ નવ માણિક્યનો બનાવેલો એક મોટો હાર તથા રાક્ષસી વિદ્યા તેને આપી. ધનવાહન પણ તરત જ

જગવાનને નમી રાક્ષસદ્વીપમાં આવીને તે બંને લોકાનો રાજ થયો. રાક્ષસદ્વીપના રાજ્યથી અને રાક્ષસી વિદ્યાથી તે ઘનવાહનનો વંશ ત્યારથી રાક્ષસવંશ કહેવાણો. પછી ત્યાંથી સર્વજ્ઞ બીજી તરફ વિહાર કરી ગયા અને સુરેન્દ્ર તથા સગરાદિક પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

હવે સગર રાજ ચોસઠ હજાર સ્ત્રીઓ સાથે રતિસાગરમાં નિમગ્ન થઈ ઈંદ્રની પેઠે ક્રીડા કરવા લાગ્યા. તેને અંતઃપુરના સંલોગથી થયેલી ગલાનિ, વટેમાર્ગીનો શ્રમ જેમ દક્ષિણ દિશાના પવનથી નાશ પામે તેમ સ્ત્રીરતનના લોગથી નાશ પામ્યો. એવી રીતે હુમેશાં વિષયસુખ લોગવતાં તેમને જન્મકુમાર વિગેરે સાઠ હજાર પુત્રો થયા. ઉદ્યાનપાલિકાએ પાળેલાં ઉદ્યાનના વૃક્ષો વૃદ્ધિ પામે તેમ ધાવમાતાઓએ પોષણ કરેલા તે પુત્રો અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામ્યા. તેઓ ચંદ્રની જેમ ધીમે ધીમે સર્વ કળા ગ્રહણ કરી શરીરની લક્ષ્મીરૂપી વહ્નીના ઉપવનરૂપ ચૌવનવચને પ્રાપ્ત થયા. તેઓ બીજાઓને પોતાની અસ્ત્રવિદ્યામાં કુશળતા બતાવવા લાગ્યા અને ન્યૂનાધિક જાણવાની ઇચ્છાથી પારકું અસ્ત્રકૌશલ્ય જોવા લાગ્યા. કળા જાણનારા તેઓ ઘોડા ખેલવાની ક્રીડામાં ઘોડાઓને સમુદ્રના આવર્તની લીલાવડે બ્રમણ કરાવી દુર્દમ એવા તોફાની ઘોડાઓને પણ દમતા હતા. દેવતાઓની શક્તિનું પણ ઉદ્ધંધન કરનાર તેઓ વૃક્ષનાં પત્રને પણ સ્કંધ ઉપર નહીં સહન કરનાર એવા ઉન્મત્ત હાથીઓને તેમના સ્કંધ ઉપર ચડીને વશ કરતા હતા. મદથી શબ્દ કરતા હાથીઓ જેમ વિંધ્યાટવીમાં રમે તેમ સક્ષ્ણ શક્તિવાળાં તેઓ પોતાના સવયસ્ક મિત્રોથી પરિવૃત્ત થઈને સ્વેચ્છાએ રમતા હતા.

એક દિવસે રાજસભામાં બેઠેલા ચક્રવર્તીને જગવાન કુમારોએ આ પ્રમાણે વિજ્ઞપિત કરી-હિ પિતાજી ! પૂર્વ દિશાનું આભૂષણ માગધપતિ દેવ, દક્ષિણ દિશાનું તિલક વરદામપતિ, પશ્ચિમ દિશાનો મુગટ પ્રભાસપતિ, પૃથ્વીની બે ભુજા જેવી બે બાજુ રહેલી ગંગા અને સિંધુદેવી, ભરતક્ષેત્રરૂપી કમલની કણ્ઠિકા સમાન વૈતાલ્યાદ્રિકુમારદેવ, તમિસ્લાગુફાનો અધિપતિ ક્ષેત્રપાળ સદૃશ કૃતમાળા નામે દેવ અને ભરતક્ષેત્રની મર્યાદાભૂમિના સ્તંભરૂપ હિમાચલકુમારદેવ, ખંડપ્રપાતાગુફાનો અધિષ્ઠાયક ઉત્કટ એવો નાટ્યમાલ નામે દેવ અને નૈસર્ગ વિગેરે નવ નિધિના અધિષ્ઠાયક નવ હજાર દેવતાઓ-એ સર્વ દેવતાઓને તમે સાધારણ મનુષ્યની જેમ સાધ્ય કર્યા છે. વળી તેજસ્વી એવા આપે અંતરંગ શત્રુઓનાં વહવર્ગની જેમ આ ષટ્ખંડ પૃથ્વીતલ પોતાની મેળે જ પરાજય પમાડ્યું છે. હવે તમારી ભુજાના યરાક્રમને યોગ્ય કોઈ પણ કાર્ય અવશેષ રહ્યું નથી કે જે કરીને અમે તમારું પુત્રપણું બતાવી આપીએ; માટે હવે તો પિતાજીએ સાધેલા આ સર્વ ભૂતજમાં સ્વેચ્છાએ વિહાર કરવાથી જ આમારું પુત્રપણું સક્ષ્ણ થાએ. એમ ઇચ્છીએ છીએ, તેમજ આપના પ્રસાદથી ધરના આંગણાની જેમ સર્વ ભૂમિમાં હાથીની પેઠે સ્વચ્છંદે વિહાર કરવાને ઇચ્છીએ છીએ. આવી પોતાના પુત્રોની માગણી તેણે સ્વીકારી, કારણ કે મહાન પુરુષોની પાસે બીજાની પણ યાચના વ્યર્થ થતી નથી તો પોતાના પુત્રોની યાચના કેમ વ્યર્થ થાય ?

પછી પિતાને પ્રણામ કરી પોતાના નિવાસમાં આવી તેઓએ પ્રયાણના મંગળસૂચક ડુંદુભિ વગડાવ્યા. તે વખતે પ્રયાણ સમયે જ ખીરપુરુષોને પણ જ્ઞાન પમાડે તેવો અશુભ

ઉત્પાત તથા અશુભ શુકન તેમને થવા લાગ્યા. મોટા સર્પના કુળથી આકુળ એવા રસાતલના દ્વારની જેમ સૂર્યનું મંડળ સેંકડો કેતુના તારાથી આકુળ થયું, ચંદ્રના મંડળમાં વચ્ચે છિદ્ર જણાવા લાગ્યું, તેથી ચંદ્ર નવા કોતરેલા દ્વારના આકોટા જેવો દેખાવા લાગ્યો, વાયુથી જેમ લતા કપે તેમ પૃથ્વી કંપવા લાગી, શિલાઓના કકડા જેવા કરાની વૃષ્ટિઓ થવા લાગી, સુકાઈ ગયેલા વાદળોના ચૂર્ણની જેવી રમેવૃષ્ટિ થવા લાગી, શેષ પામેલા શત્રુની જેવો મહાભયંકર વાયુ વાવા લાગ્યો, અશિવકારી શિયાલણી જમણી તરફ રહી બેલવા લાગી, જાણે તેઓની હરિક્ષિપ્ત કરતા હોય તેમ ધ્રુવડપક્ષી આક્રોશ કરવા લાગ્યા, જાણે જાણે પ્રકારે કાળચક્રથી ક્રીડા કરતા હોય તેમ આકાશમાં મંડળાકારે થઈ ચામાચીડીઆ ઊડવા લાગ્યાં, ઉનાળામાં જેમ નદીઓ નિર્જલ થઈ જાય તેમ સુગંધી મહાવાળા હાથીઓ મદ્દ રહિત થઈ ગયા અને રાફડામાંથી ભયંકર સર્પો નીકળે તેમ ખોખારા કરતા ઘોડાના મુખમાંથી ધૂમાડા નીકળવા લાગ્યા. આવા ઉત્પાત શુકનને તેઓએ ગણ્યા નહીં; કારણ કે તેવા ઉત્પાતાદિને જાણનાર પુરુષોને ભવિતવ્યતા જ પ્રમાણ્યુ હોય છે. તેઓએ સ્નાન કરીને પ્રયાણચિત કૌતુકમંગળાદિ કર્યું અને પછી ચક્રવર્તીના સર્વ ક્ષેત્ર સાથે તેઓ ત્યાંથી ચાલ્યા. મહારાજ-સગરે સ્ત્રી-રત્ન સિવાય સર્વ રત્નો પુત્રોની સાથે મોકલ્યાં, કારણ પોતાનો આત્મા છે તે જ પુત્ર છે.

સર્વ પુત્રો ત્યાંથી ચાલ્યા, તેમાં કેટલાએક ઉત્તમ હાથી ઉપર બેઠા હતા, તેઓ દિક્-પાળની જેવા જણાતા હતા. કેટલાએક રેવંત અશ્વ કરતાં પણ વધારે સુંદર ઘોડાઓ ઉપર બેઠા હતા અને સૂર્યાદિક ગ્રહોની જેમ કેટલાએક રથમાં બેઠા હતા. સર્વેએ મુગટ પહેર્યા હતા, તેથી તેઓ જાણે ઈંદ્રો હોય તેવા જણાતા હતા. તેમની છાતીઓ ઉપર હાર લટકતા હતા. તેથી જાણે નદીના પ્રવાહવાળા પર્વતો હોય તેવા જણાતા હતા, જાણે પૃથ્વી ઉપર આયુધધારી દેવતાઓ આવ્યા હોય તેમ તેઓના હાથમાં વિવિધ જાતનાં હથિયારો હતાં, વૃક્ષના ચિહ્નવાળા જાણે વ્યંતરો હોય તેમ તેઓના મસ્તક ઉપર છત્રો હતાં, વેલંધર દેવતાઓથી સમુદ્રની જેમ આત્મરક્ષક પુરુષોથી તેઓ વીંટાઈ રહેલા હતા, જાણે હાથ કરીને ચારણભાટ તેમની સ્તુતિ કરતા હતા, ઘોડાની તીક્ષ્ણ ખરીઓથી પૃથ્વીને ખોદી નાખતા હતા, વાજિત્રોના અવાજથી સર્વ દિશાઓને બહેરી કરી મૂકતા હતા, ઘણી ઊડેલી પૃથ્વીની રજથી સર્વ દિશાઓને આંધળી કરી મૂકતા હતા, વિચિત્ર ઉદાનોમાં જાણે ઉદ્યાનદેવતા હોય, પર્વતોના શિખરોની ઉપર જાણે મનોહર પર્વતના અધિષ્ઠાયક દેવતા હોય અને નદીઓના કિનારા ઉપર જાણે નદીપુત્રો હોય તેમ સ્વેચ્છાએ ક્રીડા કરતા તેઓ આ ભરતભૂમિમાં સર્વ ઠેકાણે ભ્રમવા વાગ્યા. ગામડાં, ખાણ, નગર, દ્રોણમુખ અને ખેડુલોકોના નેહડામાં પણ તેઓ વિદ્યાધરની પેઠે જિનપૂજ કરતા હતા. ઘણા ભોગ ભોગવતા, ઘણું ખન આપતા, મિત્રજનને ખુશી કરતા, શત્રુઓનો નાશ કરતા, રસ્તામાં નિશાન પાડવામાં પોતાનું કુશળપણ બતાવતા, ભમતા અને પડતા શસ્ત્રો પકડી લેવામાં નિપુણતા દેખાડતા અને શસ્ત્રાશક્તિની વિચિત્ર પ્રકારની કથાઓ તથા મરકરીની કથાઓ વાહન ઉપર બેસી પોતાના સરખી વચના રાજ્યોની સાથે કરતા તેઓ, અનુક્રમે જેના જેવામાત્રથી ક્રુધા ને તૃષ્ણા મટી જાય તેવી ઔષધીવાળા અને પુણ્યસંપત્તિના સ્થાનરૂપ અષ્ટાપદ પર્વતની સર્માપે આવી પહોંચ્યા.

તે અષ્ટાપદ પર્વત મોટા સરોવરથી જાણે દેવતાના અમૃતરસનો ભંડાર હોય તેવો

જણાતો હતો; હર્ષ પામેલા મયૂરના મધુર સ્વરથી જાણે ગાયન કરતો હોય તેમ દેખાતો હતો, જાણે પૂતળીઓવાળું ચૈત્ય હોય તેમ તેની ઉપર અનેક વિદ્યાધરીઓ રહેતી હતી, ચારે બાજુ પડેલાં રત્નોથી જાણે રત્ન-મણિઓથી ખનેલો પૃથ્વીનો મુગટ હોય તેવો તે જણાતો હતો અને ત્યાંના ચૈત્યને વંદના કરવાની ઇચ્છાથી હમેશાં આવતાં ચારણ્યશ્રમણાદિકથી તે પર્વત નંદીશ્વરદ્વીપ જેવો જણાતો હતો.

આવો નિત્ય ઉત્સવગાળો સ્ફટિક રત્નમય પર્વત જોઈને તે કુમારોએ સુખુદિ વિગેરે પોતાના અમાત્યોને પૂછ્યું—‘વૈમાનિક દેવોના સ્વર્ગમાં રહેલા કીડપર્વતોમાંથી જાણે એક અહીં પૃથ્વી ઉપર ઉતર્યો હોય એવો આ કયો પર્વત છે ? અને તેની ઉપર આકાશ સુધી જાંચું તથા હિમાલય પર્વત પર રહેલ શાશ્વત ચૈત્ય જેવું આ ચૈત્ય છે તે કોણે કરાવેલું છે ?’ મંત્રીઓએ કહ્યું—‘પૂર્વે ઋષભપ્રસુ પ્રથમ તીર્થંકર ભગવંત થઈ ગયા છે, જે તમારા વંશના અને આ ભરતમાં ધર્મતીર્થના આદિકર્તા થયા છે, તેના પુત્ર ભરત નવાણું ભાઈઓથી મોટા અને ષટ્પંડ ભરતક્ષેત્રને પોતાની આજ્ઞામાં પ્રવર્ત્તાવનાર હતા. ઈંદ્રને જેમ મેરુપર્વત તેમ તે ચક્રીનો આ અષ્ટાપદ નામે કીડાગિરિ અનેક આશ્ચર્યના રથાનમૂત છે. આ પર્વતની ઉપર શ્રીઋષભદેવ ભગવાન દશ હજાર સાધુઓની સાથે અવ્યયપદને પામેલા છે. ઋષભસ્વામીના નિર્વાણ પછી ભરતરાજાએ અહીં રત્નમય પાષાણોથી સિંહનિષઠા નામે ચૈત્ય કરાવેલું છે, તેમાં ઋષભસ્વામી અને પછી થનારા બીજા ત્રેતીશ તીર્થંકરોનાં બિંબો નિર્દોષ રત્નોથી પોતપોતાના દેહના પ્રમાણુ, સંસ્થાન, વર્ણ અને લાંછનવાળા વિધિ પ્રમાણે કરાવેલાં છે. તે સર્વે બિંબોની પ્રતિષ્ઠા આ ચૈત્યમાં તે ભરતચક્રીએ ચારણ્યમુનિઓની પાસે કરાવેલી છે અને તેમણે પોતાના બાહુબલિ વિગેરે નવાણુ અંધુઓનાં પગલાં અને મૂર્તિઓ પણ કરાવી છે. અહીં સમવસરેલા શ્રી ઋષભસ્વામીએ ભવિષ્યમાં થનારા તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, પ્રતિવાસુદેવ અને બળરામનું તેની પાસે વર્ણન કર્યું હતું. આ પર્વતની ચોતરફ ભરતચક્રીએ આઠ આઠ પગથિયાં કરાવેલાં છે, તેથી તે અષ્ટાપદગિરિ કહેવાય છે.’ આ પ્રમાણેની હકીકત સાંભળીને ‘અહો ! આ પર્વત આપણા પૂર્વજોનો છે, એમ જોએને હર્ષ ઉપજ્યો છે એવા કુમારો પરિવાર સહિત તેની ઉપર ચક્ર્યા અને તે સિંહનિષઠા ચૈત્યમાં પ્રવેશ કર્યો. દૂરથી દર્શન થતાં જ તેઓએ હર્ષવડે આદિ તીર્થંકરને પ્રણામ કર્યો. અજિતસ્વામીના બિંબને તથા બીજા તીર્થંકરોનાં બિંબોને પણ તેઓએ સરખી શ્રદ્ધાથી નમસ્કાર કર્યો, કારણ કે તેઓ ગર્ભશ્રાવક હતા. જાણે મંત્રથી આકર્ષણ કરીને મંગાલ્યું હોય તેમ તત્કાળ આવેલા શુદ્ધ ગંધોદકથી કુમારોએ શ્રીઅહંતનાં બિંબોને સ્નાન કરાવ્યું. તે વખતે કેટલાએક કળશોને પાણીથી ભરી દેતા હતા. કેટલાએક આપતા હતા, કેટલાએક પ્રભુની ઉપર ઢોળતા હતા, કેટલાએક ખાલી થયેલા પાછા લેતા હતા, કેઈ સ્નાત્રવિધિ લાષ્ટતા હતા, કેઈ ચામર વીંજતા હતા, કેઈ સુવર્ણના ધૂપિયા લેતા હતા, કેઈ ધૂપિયામાં ઉત્તમ ધૂપ નાંખતા હતા અને કેઈ શંખાદિ વાજિંત્રો જાંચે સ્વરે વગાડતા હતા. તે વખતે વેગવડે પડતા સ્નાનના ગંધોદકથી અષ્ટાપદ પર્વત ખમણા નિર્જરણાવાળો થયો. પછી કોમળ, કોરા અને દેવદ્ભ્ય વસ્ત્રોથી તેઓ દાસની જેમ ભગવંતનાં

ખિંબોનું માર્જન કરવા લાગ્યા. પછી સીરંધ્રી દાસીની જેમ સ્વેચ્છાએ ઘણી ભક્તિવાળા તેઓએ ગોશીર્ષચંદનના રસવડે પ્રભુને વિલેપન કર્યું. વિચિત્ર પુષ્પોની માળાથી તથા દિવ્ય વસ્ત્ર અને મનોહર રત્નાલંકારોથી તેમની અર્ચા કરી. ઈંદ્રની જેવા રૂપવંત તેઓએ સ્વામીનાં ખિંબોની આગલ અખંડિત ચોખાથી પટ્ટ ઉપર અષ્ટમંગલિક આલેખ્યા. દિવ્ય કપૂરની દીવેટથી તેઓએ સૂર્યાખિંબ જેવી દેહીપ્યમાન આરાત્રિક તૈયાર કરી, તેની પૂજા કરી અને પછી તે આરતિ ઉતારી. પછી અંજલિ જોડીને શકસ્તવવડે વંદના કરી ઋષભસ્વામી વિગેરેની આ પ્રમાણે તેઓ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા:—

“હું લગવંત ! આ અપાર અને ઘોર એવા સંસારરૂપી સમુદ્રમાં વહાણુ સમાન અને મોક્ષના કારણુભૂત એવા તમે અમને પવિત્ર કરો. સ્વાદ્વાદરૂપી મહેલની પ્રતિષ્ઠામાં સૂત્રધાર (સુતાર) પણાને નયપ્રમાણુથી ધારણુ કરતા એવા તમને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. યોજન સુધી પ્રસાર પામતી વાણીરૂપી નીકથી સર્વ જગતરૂપી ખાગને તૃપ્ત કરનાર એવા તમને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. તમારા દર્શનથી સામાન્ય જીવિતવાળા અમારી જેવા જીવો પાંચમા આરા પર્વંત પણ જીવિતનું પરમરૂંઘ પ્રાપ્ત કરશે. ગર્ભ, જન્મ, દીક્ષા, જ્ઞાન અને મુક્તિરૂપ પાંચ-પાંચ કલ્યાણુકેથી નારકીઓને પણ સુખ આપનાર એવા તમને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. મેઘ, વાયુ, અંદ્ર અને સૂર્યની જેમ સમદેહિ રાખનારા એવા તમે અમને કલ્યાણુને અર્થે થાઓ. આ અષ્ટાપદ પર્વંત પર રહેલાં પક્ષીઓને પણ ધન્ય છે કે જેઓ પ્રતિદિવસ નિરંતરપણે તમને જીએ છે. તમારા દર્શન અને પૂજન ઘણીવાર કરવાથી અમારું જીવિત અને વૈભવ કૃતાર્થ થયેલ છે.”

એવી રીતે સ્તુતિ કરીને ફરીથી અહુંતને નમસ્કાર કરી તે સગરપુત્રો હર્ષ પામી પ્રાસાદમાંથી બહાર નીકળ્યા. પછી ભરતચક્રીના બ્રાતાઓનાં પવિત્ર પગલાંઓને તેમણે વંદના કરી.

પછી કાંઈક વિચારીને જન્હુકુમારે પોતાના નાના ભાઈઓને કહ્યું—“હું ધારું છું કે આ અષ્ટાપદના જેવું ખીંબું કેઈ ઉત્તમ સ્થાન નથી, માટે આપણે આ ચૈત્યના જેવું ખીંબું ચૈત્ય અહીં કરાવીએ. અહો ! ભરતચક્રીએ જો કે આ ભરતક્ષેત્ર છોડ્યું છે, તો પણ આ પર્વંત કે જે ભરતક્ષેત્રમાં સારભૂત છે તેની ઉપર ચૈત્યના મિષથી કાયમ રહીને ભરતક્ષેત્રને જાણે અત્યારે પણ તેઓ ભોગવે છે.” વળી ફરી વિચાર કરીને બોલ્યો—“હું બંધુઓ ! નવું ચૈત્ય કરાવ્યા કરતાં ભવિષ્યમાં લોપ થવાના સંભવવાળા આ ચૈત્યનું આપણે રક્ષણ કરીએ તો આ ચૈત્ય આપણે જ કરાવેલું છે એમ સમજી શકાય, કારણ કે જ્યારે દુઃખમકાળ પ્રવર્ત્તી થયારે અર્થમાં લુપ્ત, સત્ત્વ રહિત અને કૃત્યાકૃત્યના વિચાર વિનાના પુરુષો થશે; તેથી જૂનાં ધર્મસ્થાનોનું રક્ષણ કરવું તે નવાં ધર્મસ્થાન કરાવ્યાથી પણ અધિક છે.” આ પ્રમાણે સાંભળીને સર્વ નાના ભાઈઓએ એ ચૈત્યના રક્ષણનિમિત્તે તેની ફરતી ખાઈ કરવા સાડું દંડરત્ન ગ્રહણુ કર્યું. પછી જાણે તીવ્ર તેજથી સૂર્ય હોય તેવો જન્હુ પોતાના ભાઈઓ સાથે નગૂરની જેમ અષ્ટાપદની ચોતરફ ખાઈ કરવાને માટે દંડરત્નથી પૃથવી ખોદવા લાગ્યો. તેમની આજ્ઞાથી દંડરત્ને હજાર યોજન ઊંડી ખાઈ ખોદી, એટલે ત્યાં આવેલાં નાગકુમારનાં મંદિરો ભાંગવા લાગ્યા. પોતાનાં જીવનો ભાંગવાથી, સમુદ્રનું મથન કરતાં જેમ

જળજંતુઓ શ્વેલ પામે તેમ સર્વ નાગલોક શ્વેલ પામવા લાગ્યો. જાણે પરચક આવ્યું હોય, જાણે અગ્નિ લાગ્યો હોય અથવા જાણે મહાવાત ઉત્પન્ન થયો હોય તેમ નાગકુમાર આમ-તેમ ત્રાસ પામવા લાગ્યા. એવી રીતે આકુળ થયેલો નાગલોક જોઈ જવલનપ્રભ નામે નાગકુમારોનો રાજા અગ્નિની જેમ ક્રોધથી બળવા લાગ્યો. પૃથ્વીને ખોદેલી જોઈને ‘આ શું ?’ એમ સંભ્રમથી વિચારતો તે બહાર નીકળી સગરચકીના પુત્રોની પાસે આવ્યો. ચડતા તરંગવાળા સમુદ્રની જેમ ચડાવેલી બ્રહ્મરિપી તે ભયંકર લાગતો હતો, ઊંચી જવાળાવાળા અગ્નિની જેમ ક્રોધથી તેના હોઠ ફરકતા હતા, તપેલા લોહાના તોમરની શ્રેણી જેવી લાલ દૃષ્ટિ તે નાખતો હતો અને વજ્રાગ્નિની ધમણ જેવી પોતાની નાસિકા ફુલાવતો હતો. એવા તેમજ યમરાજની જેમ ક્રોધ પામેલા અને પ્રલયકાળના સૂર્યની જેમ સાંસું ન જોઈ શકાય તેવા તે નાગપતિ સગરપુત્રોને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા—“અરે ! પોતાને પરાક્રમી માનનારા અને દુર્મદ એવ તમે લીલ્લ લોકોને જેમ કિલ્લો મળે તેમ દંડરત્ન મળવાથી આ શું કરવા માંડ્યું છે ? અરે ! અવિચારપૂર્વક કાર્ય કરનારા તમે લવનપતિઓનાં શાશ્વત ભુવનોને આ ઉપદ્રવ કર્યો ? અજિતસ્વામીના ભાઈના પુત્ર થઈને તમે પિશાચની જેમ આ દારુણ કર્મ કેમ કરવા માંડ્યું ?” પછી જન્હુએ કહ્યું—“હે નાગરાજ ! અમારાથી થયેલા તમારા સ્થાનભંગથી પીડિત થઈને તમે જે કહો છો તે ઘટિત છે, પણ દંડરત્નવાળા અમોએ તમારા સ્થાનનો ભંગ થાય એવી બુદ્ધિથી આ પૃથ્વી ખોદી નથી; કિંતુ આ અષ્ટાપદ પર્વતના રક્ષણને માટે ફરતી ખાઈ કરવા અમે આ પૃથ્વી ખોદી છે. અહીં અમારા વંશના મૂળપુરુષ ભરતચક્રીએ રત્નમય ચૈત્ય અને સર્વ તીર્થકરોની રત્નમય સુંદર પ્રતિમાઓ કરાવેલી છે. ભવિષ્યમાં કાળના દોષથી લોકો તેને ઉપદ્રવ કરશે, એવી શંકા લાવીને અમે આ કામ કર્યું છે. તમારાં સ્થાનો તો ઘણા દૂર છે એમ જાણીને અમને તેના ભંગની શંકા થઈ નહોતી, પણ આમ થવામાં આ દંડરત્નની અમોઘ શક્તિનો જ અપરાધ જણાય છે; માટે અહીં તની ભક્તિથી અવિચારીપણે અમે જે કામ કર્યું છે તે તમે ક્ષમા કરો અને હવે ફરીથી અમે તેમ કરશું નહીં.” એવી રીતે જન્હુકુમારે પ્રાર્થના કરાયેલો નાગરાજ શાંત થયો; કારણ કે સત્પુરુષોના કોપાગ્નિને શાંત કરવામાં સામવાણી જળરૂપ થાય છે. પછી ‘હવે ફરીથી તમે આવું કરશો નહીં’ એમ કહી સિંહ જેમ ગુફામાં જાય તેમ નાગપતિ નાગલોકમાં ગયો.

નાગરાજ ગયા પછી જન્હુએ પોતાના નાના ભાઈઓને કહ્યું—“આપણે અષ્ટાપદની ફરતી ખાઈ તો કરી, પણ પાતાળ જેવી ગંભીર છતાં આ ખાઈ, માણસની મોટી આકૃતિ પણ બુદ્ધિ વિના જેમ શેલતી નથી તેમ જળ વિના શેલતી નથી. વળી કોઈ કાળે આ પાછી રજથી પૂરાઈ પણ જાય, કારણ કે કાળે કરીને મોટા ખાડા હોય છે તે પણ સ્થળરૂપ થઈ જાય છે; માટે આ ખાઈ ઘણા જળથી અવશ્ય પૂરવી જોઈએ; પણ ઊંચા તરંગવાળી ગંગા વિના તે કામ પાર પડી શકશે નહીં.” આ પ્રમાણે સાંભળીને ‘તમે કહો છો તે ઘણું સારું છે’ એમ તેના ભાઈઓએ કહ્યું એટલે જન્હુએ જાણે ખીલે યમદંડ હોય તેવું દંડરત્ન હાથમાં લીધું. તે દંડરત્નવડે ગંગા કાંઠાને ઈંદ્ર જેમ પર્વતના શિખરને તોડે તેમ તોડી નાખ્યો. દંડે કાંઠો તોડવાથી તે રસ્તે ગંગા ચાલી, કારણ કે સરલ પુરુષની જેમ જળ જ્યાં લઈ જઈએ ત્યાં જાય છે. તે વખતે ગંગાનદી

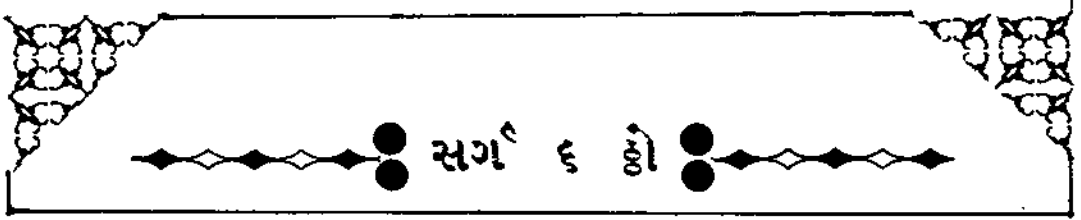
પોતાના ઉછળતા મોટા તરંગોથી બાણે તેણે પર્વતના શિખરો ઊંચા કર્યાં હોય તેવી જણાતી હતી અને તટ ઉપર અક્ષાતા પાણીથી ઉત્પન્ન થતા શબ્દો વડે બાણે ભેરથી વાજિંત્રો વગાડતી હોય તેવી દેખાતી હતી. એવી રીતે પોતાના જળના વેગથી દંડે કરેલા પૃથ્વીના ભેદને અમણે પહોળો કરતી ગંગા સમુદ્રની જેમ અષ્ટાપદ ગિરિની ફરતી કરેલી ખાઈ પાસે આવી; એટલે હબર યોજન ઊંડી અને પાતાળની જેવી ભયંકર તે પરિખાને પૂરવાને તેઓ પ્રવર્ત્યાં. જનહુએ અષ્ટાપદ પર્વતની ખાઈ પૂરવાને ગંગાને ખેંચી, તેથી તેનું નામ જનહવી કહેવાયું. ઘણા જળથી તે પરિખા પૂરાર્થ ગયા પછી વધેલું જળ ધારાયંત્રની જેમ નાગકુમારોનાં સ્થાનોમાં પેહું. રાક્ષાની જેમ નાગકુમારનાં મંદિરો જળથી પૂરાર્થ ગયાં, એટલે દરેક દિશામાં કુંક્રાડા મારતા નાગકુમારો આકુળવ્યાકુળ થઈ ત્રાસ પામવા લાગ્યા, નાગલોકના ફોલથી સર્પરાજ જ્વલનપ્રભ અંકુશે મારેલા હાથીની જેમ ભયંકર આકૃતિપૂર્વક કોપાયમાન થયો અને બોલ્યો-“એ સગરના પુત્રો પિતાના વૈભવથી દુર્મંદ થયેલા છે, તેથી તેઓ સામને યોગ્ય નથી; પણ ગધેડાની જેમ દંડને જ યોગ્ય છે. અમારા ભુવનોનો નાશ કરવાનો એક અપરાધ મેં સહન કર્યો અને શિક્ષા ન કરી તો ફરીથી તેમણે આ અપરાધ કર્યો; માટે હવે ચાર લોકોને જેમ આરક્ષક પુરુષ શિક્ષા કરે તેમ હું તેમને શિક્ષા કરું.” આ પ્રમાણે ઘણા કોપના આટોપથી ભયંકર રીતે બોલતો, અકાળે કાળાગ્નિની જેમ ઘણી દીપ્તિથી દારુણ દેખાતો અને વડવાનલ જેમ સમુદ્રને શોષણ કરવા ઇચ્છે તેમ જગતને બાળવાની ઇચ્છા કરતો તે પૃથ્વીમાંથી બહાર નીકળ્યો; અને વજ્રનળની જેમ ઊંચી જ્વાળાવાળો તે નાગરાજ નાગકુમારોની સાથે વેગથી રસાતળમાંથી નીકળીને ત્યાં આવ્યો. પછી દૃષ્ટિમિષ સર્પના રાજાએ તત્કાળ કોપાયમાન દૃષ્ટિવડે સગર-પુત્રોને જોયા, એટલે તત્કાળ ઘાસના પુળાની જેમ અગ્નિથી તે સર્વે ભસ્મરાશિ થઈ ગયા. તે વખતે લોકોમાં આકાશ અને પૃથ્વીને પૂરી દે એવો એક મોટો હાહાકાર શબ્દ થયો, કારણકે સાપરાધી માણસનો નિગ્રહ પણ લોકોને તો અનુકંપાને માટે જ થાય છે. આ પ્રમાણે નાગરાજ સગરચક્રીના સાઠ હબર પુત્રોને મૃત્યુ પમાડી સાયંકાળે સૂર્યની જેમ નાગલોક સહિત પાછો રસાતળમાં આવ્યો ગયો.

इत्याचार्यश्री हेमचन्द्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषविरिते

महाकाव्ये द्वितीये पर्वणि सगरपुत्रनिधनो

नाम पंचमः सर्गः ॥ ५ ॥

તે વખતે ચક્રીના સૈન્યમાં યોદ્ધાઓનો મોટો ઘોંઘાટ, કોઈ મોટું જળાશય ખાલી થતાં જેમ જળ-જંતુઓનો ઘોંઘાટ થાય તેમ થવા લાગ્યો. બાણે કિંપાક રૂળ ખાધું હોય, બાણે ઝેર પીધું હોય અથવા બાણે સર્પે કરડ્યા હોય તેમ મૂર્છાવશ થઈને કેટલાક પૃથ્વી ઉપર પડ્યા, કોઈ નાળીએરની જેમ પોતાનું મસ્તક પછાડવા લાગ્યા, કોઈ બાણે છાતીએ ગુન્હો કર્યો હોય તેમ તેને વારંવાર ફૂટવા લાગ્યા, કોઈ બાણે પુરંધ્રી દાસીની જેમ કાર્યમૂઠ થઈ પણ પહોળા કરીને બેસી રહ્યા, કોઈ વાનરની જેમ અંપાપાત કરવાને શિખર ઉપર ચડ્યા, કોઈ પોતાનું પેટ ચીરવાની ઇચ્છાથી ચમરાબની જિહ્વા જેવી છરીઓ મ્યાનમાંથી ખેંચવા લાગ્યા, કોઈ ફાંસી ખાવાને માટે પ્રથમ કીડાં કરવાના હીંડોળા બાંધતા હોય તેમ પોતાનાં ઉત્તરીય વસ્ત્રો વૃક્ષની શાખા ઉપર બાંધવા લાગ્યા, કોઈ ક્ષેત્રમાંથી અંકુર ચૂંટે તેમ મસ્તક પરથી કેશ ચૂંટી નાખવા લાગ્યા, કોઈ પસીનાનાં બિંદુની જેમ શરીર ઉપરથી વસ્ત્રોને ફેંકી દેવા લાગ્યા, કોઈ જૂની ભીંતને આધાર દેવાને માટે મૂકેલા સ્તંભની જેમ કપોલ ઉપર હાથ મૂકીને ચિંતાપરાયણ થઈ ગયા અને કોઈ પોતાના વસ્ત્રને પણ સારી રીતે રાખ્યા સિવાય પૃથ્વી ઉપર ગાંડા માણસની જેમ શિથિલ થઈ ગયેલા અંગ-વડે આજોટવા લાગ્યા.

તે વખતે આકાશમાં ટીટોડીઓની જેમ અંતઃપુરની સ્ત્રીઓનો હૃદયને કંપાવનારો જુદા જુદા પ્રકારનો વિલાપ થવા લાગ્યો. “અરે દૈવ ! અમારા પ્રાણેશને અહણ કરીને અને અમારા પ્રાણને અહીં રાખીને તેં આ અર્ધદગ્ધપણું કેમ કર્યું ? હે પૃથ્વીદેવી ! તમે ફાટ પાડીને અમને જગ્યા આપો; કારણકે આકાશમાંથી પડેલાનું શરણુ પણ પૃથ્વી જ છે. હે દૈવ ! અંદનઘોની જેમ આને તું અમારી ઉપર અકસ્માત્ નિર્દય થઈને વિદ્યુત્પાત કર. હે પ્રાણ ! તમારા રસ્તાઓ કુશળ થાઓ અને તમે ઇચ્છા પ્રમાણે હવે અહીંથી આલ્યા બાઓ, તથા આ શરીરને ભાડાની જીંપડીની જેમ તમે છોડી ઘો. હે મહાનિદ્રા ! સર્વ દુઃખને ટાળનારી તું આવ, અથવા હે ગંગા ! તું ઉછળીને અમને જળમૃત્યુ આપ. હે દાવાનળ ! તું આ પર્વતના જંગલમાં પ્રગટ થા કે જેથી તારી મહદ્વડે અમે અમારા ભતિની ગતિને પામીએ. હે કેશપાસ ! તમે હવે પુષ્પની માળા સાથેની મૈત્રી છોડી ઘો. હે નેત્ર ! તમે હવે કાજળને જળાંજલિ આપો. હે કપોલ ! તમે હવે પત્રરેખાની સાથે સંબંધ રાખશો નહીં. હે હોઠ ! હવે તમે અજતાના સંગની શ્રદ્ધા છોડી ઘો. હે કાન ! તમે હવે ગાયનના શ્રવણની ઇચ્છા છોડી દેવા સાથે રત્નકર્ણિકાને પણ મૂકી ઘો. હે કંઠ ! તું હવેથી કંઠી પહેરવાની ઉત્કંઠા કરીશ નહીં. હે સ્તનો ! આજથી તમારે કમળને જૈમ આકળનાં બિંદુઓનો હાર હોય તેમ અશ્રુ-બિંદુનો જ હાર ધારણ કરવાનો છે. હે હૃદય ! તું તત્કાળ પાકેલા ચીલકાની જેમ બે ભાગે થઈ બ. હે બાહુ ! તમારે કંકણ અને આબુખંધના ભારથી હવે સચું. હે નિતાંબ ! તું પણ પ્રાતઃકાળનો ચંદ્ર જેમ કાંતિને તણ દે તેમ કટિમેખલા છોડી દે. હે ચરણ ! તમારે અનાથની જેમ હવે આબુષણેથી સચું.”

હે અંગ ! તારે હવે કૌવચના સ્પર્શની જેમ અંગરાગની જરૂર નથી.” અંત:પુરની સ્ત્રીઓ એવી રીતે કરુણસ્વરે રોવાથી, બંધુની જેમ સર્વ વનો પણ પડછંદાથી સાથે રોવા લાગ્યા.

સેનાપતિ, સામંત રાજા અને મંડલેશ વિગેરે સર્વ શોક, લલ્લ, ક્રોધ અને શંકા-દિક્થી રુદ્ધ કરતા વિચિત્ર પ્રકારે બોલવા લાગ્યા. “હે સ્વામીપુત્રો ! તમે ક્યાં ગયા તે અમે બાણી શકતા નથી, તેથી તમે કહો કે જેથી અમે પણ સ્વામીની આજ્ઞામાં તત્પર હોવાથી તમારી પછવાડે આવીએ. અથવા શું તમને અંતર્ધાન-વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ છે ? પણ તે પોતાના સેવકોને ખેદને માટે થાય છે, તેથી તમારે તે ન ફેરવવી બેઠએ. નષ્ટ-વિનષ્ટ થયેલા તમને છોડીને ગયેલા એવા અમારું મુખ ઋષિહત્યા કરનારની જેમ સગર રાજા કેમ બેશે ? તમારા વિના ગયેલા અમારી લોકો પણ મશ્કરી કરશે; માટે હે હૃદય ! હવે તુ પાણીથી સિંચાયેલા કાચા ઘડાની જેમ તત્કાળ ફૂટી જા. હે નાગકુમાર ! તું પણ બિલો રહે, બિલો રહે, અમારા સ્વામી કે જે અષ્ટાપદની રક્ષા કરવામાં વ્યગ્ર હતા તેઓને શ્વાનની જેમ છાગથી બાળી દબને હમણાં ક્યાં જઈશ ? હે બગ્ગ ! હે ધનુષ ! હે શકિત ! હે ગદા ! તમે યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થાઓ. હે સર્પ ! તું નાસીને ક્યાં જઈશ ? આ સ્વામીના પુત્રો અહીં આપણને છોડીને ચાલ્યા ગયા ! અરે હાય ! તેમને મૂકીને ગયેલા આપણને સ્વામી પણ જલદી છોડી દેશે ! કદાપિ ત્યાં આપણે નહીં જઈએ અને અહીં જીવતા રહીશું તો સાંભળીને આપણા સ્વામી લલ્લ પામશે અથવા આપણો નિમ્મલ કરશે.” એવી રીતે વિવિધ પ્રકારે રુદ્ધ કર્યા પછી સર્વે ભેગા થઈ પોતાનું સ્વાભાવિક ધૈર્ય ધારણ કરી આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા. “પૂર્વવિધિથી પરોકતવિધિ જેમ બલવાન છે તેમ સર્વ થકી નિધિ બળવાન છે, તેનાથી કોઈ બલવત્તર નથી. આ અશક્ય પ્રતીકારવાળા કાર્યમાં ઉપાય કરવાને ઇચ્છવો તે ફેગટ છે, કારણ કે તે આકાશને માપવાની ઇચ્છાતુલ્ય અને પવનને પકડવાની ઇચ્છાતુલ્ય છે. હવે વિલાપથી શું વળવાનું છે ? માટે આ હાથી, ઘોડા વિગેરે સમગ્ર ઋદ્ધિ આપણે યાપણ રાખનારની પેઠે મહારાજને પાછી સોંપી દઈએ. પછી સગર રાજા તેને યોગ્ય લાગે અથવા રુચે તે આપણી ઉપર કરે. હવે તેની ચિંતા આપણે શું કરવી ?” એવું વિચારીને તેઓ સર્વ અંત:પુર-દિકને લઈ, દીન વદનવાળા થઈને અયોધ્યા તરફ ચાલ્યા. ઉત્સાહ રહિત અને જેનાં મુખ તથા નેત્રો ગ્દાનિ પામ્યાં છે એના તેઓ જાણે સુઈને ઉઠ્યા હોય તેમ મંદમંદ ચાલતા અયોધ્યાની નજીક આવ્યા. ત્યાં જાણે વધ્યશિલા ઉપર બેસાર્યા હોય તેમ ખેદયુક્ત ચિત્તવાળા તેઓ એકઠા થઈ પૃથ્વી ઉપર બેસીને પરસ્પર આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા-“પૂર્વે આપણને રાજાએ ભક્ત, બહુસ, બળવંત અને દ્રષ્ટસાર ધારીને ઘણા સત્કારથી પોતાના પુત્રોની સાથે મોકલ્યા હતા. તે કુમારો વિના આપણાથી હવે સ્વામી પાસે કેમ જવાય ? અને નાસિકા રહિત પુરુષની જેમ મુખને કેમ દેખાડી શકાય ? અથવા રાજાને અકસ્માત વજ્રપાત જેવું આ પુત્રવૃત્તાંત કેમ કહી શકાય ? એથી આપણને ત્યાં જવું તો ઘટતું નથી, પણ સર્વ દુઃખીને શરણરૂપ મરણ પામવું ઘટે છે. પ્રભુએ કરેલી સંભાવનાથી બ્રહ્મ થયેલા આપણને શરીર વિનાના પુરુષની જેમ જીવવાથી શું સારું કપણું છે ? કદાપિ આ પુત્રોનું દુઃશ્રવ મૃત્યુ સાંભળીને ચકવત્તી મૃત્યુ પામશે તો આપણને પણ મૃત્યુ જ અગ્રેસર છે.” એ પ્રમાણે વિચાર

૧. વ્યાકરણનો નિયમ છે.

કરી તેઓ મરવાનો નિશ્ચય કરી રહ્યા છે તેવામાં ભગવાં વચ્ચવાળો કોઈ પ્રાહ્લણ ત્યાં આવ્યો.

તે શ્રેષ્ઠ પ્રાહ્લણ કમળ જેવો હાથ ઊંચો કરી જીવાડનારી વાણીથી તેઓને મૃત્યુ નહીં પામવાનું કહેતો સતો આ પ્રમાણે બોલ્યો—“અહો ! કાર્યમાં મૂઢ બનેલાઓ ! તમે અસ્વસ્થ ચિત્તવાળા કેમ થઈ ગયા છો ? જેમ આવતા શીકારીને હેખતાં જ સસલાં પડી બંધ તેવા તમે જણાવ્યો છો ! તમારા સ્વામીના સાઠ હબર પુત્રો યુગલ્લીઆની જેમ એક સાથે મૃત્યુ પામ્યા છે, પણ તેમાં હવે એક કરવાથી શું ? સાથે જન્મેલા હોય છતાં પણ કોઈ વખત તેઓ જુદા જુદા અને જુદે સ્થાનકે મૃત્યુ પામે છે, અને જુદા જુદા જન્મ્યા હોય છતાં પણ કોઈ વખત એક જ ઠેકાણે સાથે મૃત્યુ પામે છે, એક સાથે ઘણા પણ મરી બંધ અને થોડા પણ મરી બંધ, કારણ કે સર્વ જીવોને મૃત્યુ તો સાથે જ રહેલું છે. જેમ સેંકડો પ્રયત્ન કરતાં પણ પ્રાણીનો સ્વભાવ ફેરવી શકાતો નથી તેમ ગમે તેટલા પ્રયત્ન વડે પણ કોઈ, કોઈના મૃત્યુનો નિષેધ કરી શકતું નથી. નિષેધ કરાતો હોય તો ઈંદ્ર અને ચક્રવર્તી વિગેરે મોટા પુરુષોએ પોતાના અથવા પોતાના સ્વજનના મૃત્યુનો અઘાપિ કેમ નિષેધ ન કર્યો ? આકાશમાંથી પડતું વજ્ર મુઠિથી પકડી શકાય, ઉદ્ભ્રાંત થયેલા સમુદ્ર પાળ બાંધીને રોકી શકાય, મહાઉત્કટ પ્રલયકાળનો અગ્નિ જળવડે ઓલવી શકાય, પ્રલય-કાળના ઉત્પાતથી ઉપડેલા પવન મંદ કરી શકાય, પડતો પર્વત ટેકાથી રાખી શકાય, પરંતુ સેંકડો ઉપાયોથી પણ મૃત્યુને રોકી શકાય નહીં; માટે ‘આપણને સોંપેલા સ્વામીના પુત્રો મૃત્યુ પામ્યા’ એવો તમે ખેદ કરો નહીં અને હાલ જરા ધીરા થાઓ. શોક સમુદ્રમાં હુબતા તમારા સ્વામીને હાથ આપવાની જેમ હું બોધકારી વચનથી પકડી રાખીશ.”

જેમ સર્વને ધીરજ આપી તે પ્રાહ્લણે રસ્તામાં રહેલા કોઈ અનાથ મૃતકને લઈને વિનીતા નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. પછી તે પ્રાહ્લણે સગર રાજના રાજગૃહના આંગણમાં જઈ જિંચો હાથ કરીને આ પ્રમાણે જિંચે સ્વરે પોકાર કર્યો—“હે ન્યાયવર્તી ચક્રવર્તી ! હે અખંડભુજ પરાક્રમી રાજા ! આ તમારા રાજ્યમાં અપ્રાહ્લણ્ય જુલમ થયો છે. સ્વર્ગમાં ઈંદ્રની જેમ આ ભરતક્ષેત્રમાં તમે રક્ષણ કરનાર છતાં હું લૂંટાયો છું” આવો અશ્રુતપૂર્વ શબ્દ સાંભળી બાણે પોતાને વિષે તેનું દુઃખ સંકમ્બુ હોય તેમ સગરચક્રીએ દ્વારપાળને કહ્યું—“એને કોણે લૂંટયો છે ? એ કોણ છે ? ક્યાંથી આવ્યો ? એ સર્વ એને પૂછીને તું મને જણાવ અથવા એને અહીં પ્રવેશ કરાવ.” દ્વારપાલે તત્કાળ આવી તે પ્રાહ્લણને પૂછ્યું, પણ બાણે ન સાંભળતો હોય તેમ તે તો ફરી ફરીને પોકાર જ કરવા લાગ્યો. ફરીથી પ્રતિહારે કહ્યું—“અરે પ્રાહ્લણ ! શું તું દુઃખથી બહેરો થયો છે અથવા સ્વાભાવિક બહેરો છે ? આ અનિત-સ્વામીના ભાઈ દીન અને અનાથનું રક્ષણ કરનાર તથા શરણાથીને શરણરૂપ છે. તે પોતે સહોદરની જેમ તમને શબ્દ કરતાં સાંભળી આદરપૂર્વક પૂછે છે કે તમને કોણે લૂંટયા છે ? તમે કોણ છો ? અને ક્યાંથી આવો છો ? તે અમને કહો, અથવા તો તમે બંતે આવીને રોગી જેમ રોગની હકીકત વેદને કહે તેમ તમારા દુઃખનું કારણ મહારાજને રૂબરૂમાં કહો.” આ પ્રમાણે પ્રતિહારે કહ્યું, એટલે હિમની ઝકળથી બચાવત થયેલા દ્રહ સંબંધી કમળની જેમ જેનાં નેત્ર મીંચાતાં હતાં, હેમંતઋતુ સંબંધી અર્ધરાત્રિના વખતની જેમ જેનો મુખચંદ્ર ગ્લાનિ પામતો હતો, રીંછની જેમ જેના સુંદર કેશ વીખરી ગયેલા હતા

૧ વિધિ એટલે દેવ કે કર્મ.

અને વૃદ્ધ થયેલા વાનરની જેમ જેના કપોલસ્થળમાં ખાડા પડી ગયા હતા, એવા તે બ્રાહ્મણે ચક્રીના સભાગૃહમાં મંદ મંદ પગલે પ્રવેશ કર્યો. દયાળુ ચક્રીએ બ્રાહ્મણને પૂછ્યું—“તમારું કોઈએ કાંઈ સુવર્ણ લઈ લીધું છે ? વા તમારાં રત્ન કે વસ્ત્રો લઈ લીધાં છે ? અથવા કોઈ વિશ્વાસઘાતકીએ તમારી થાપણ ઓળવી છે ? વા કોઈ ગામના રક્ષકે તમને ઉપદ્રવ કર્યો છે ? વા દાણવાળાએ સર્વ ઉપસ્કર લઈ જઈને તમને પીડ્યા છે ? વા કોઈ તમારા ભાગીદારે તમારો પરાલવ કર્યો છે ? વા કોઈએ તમારી સ્ત્રી સંબંધી ઉપદ્રવથી તમને હેરાન કર્યાં છે ? વા કોઈ બળવાન શત્રુએ તમારા ઉપર ધસારો કર્યો છે ? વા કોઈ ઉત્કટ આધિ કે વ્યાધિ તમને નડે છે ? વા દ્વિજન્મતિને જન્મથી જ સુલભ એવું દારિદ્ર તમને પાડે છે ? અથવા ખીજું કાંઈ તમને દુઃખ છે ? જે તમને દુઃખકારી હોય તે તમે મને કહો.” રાજાએ આ પ્રમાણે કહ્યું એટલે નટની જેમ ઘણાં આંસુ પાડતો તે બ્રાહ્મણ અંજલિ જોડી રાજાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો—“હે રાજા ! ઈંદ્રવડે સ્વર્ગની જેવા ન્યાય અને પરાક્રમથી શોભતા એવા તમારાથી આ ષટ્પંડની પૃથ્વી રાજન્વતી છે. તેની અંદર કોઈ પણ કોઈનું સુવર્ણ-રત્નાદિક લઈ શકતું નથી. પૈત્રાદાર લોકો પોતાના ધરની જેમ બે ગામની વચ્ચે રસ્તામાં પણ સૂઈ રહે છે. પોતાના ઉત્તમ કુળની જેમ કોઈ થાપણ ઓળવતું નથી અને ગામના આરક્ષકો પોતાના પુત્રની જેમ પ્રજાની રક્ષા કરે છે. અધિક ધન મળે તેવું હોય તો પણ ઘટતી રીતે માલના અનુમાન પ્રમાણે જ દાણના અધિકારી અપરાધના પ્રમાણમાં ઠંડની જેમ યોગ્ય દાણ અહણુ કરે છે. ઉત્તમ સિદ્ધાંતને મેળવનાર શિષ્યો જેમ ફરીથી ગુરુની સાથે વિવાદ ન કરે તેમ ભાગીદાર લોકો ભાગ લઈને ફરી કાંઈ પણ વિવાદ કરતા નથી. તમારા રાજ્યમાં સર્વે ન્યાયી લોકો હોવાથી પરસ્પરને બહેન, દિકરી, પુત્રવધૂ અને માતાની જેમ ગણે છે. જેમ યતિના આશ્રમમાં ન હોય તેમ તમારા રાજ્યમાં જરા પણ વૈરવાણી નથી. જળમાં તાપ ન હોય તેમ તમારી સર્વ સંતોષી પ્રજામાં કોઈ ભતિની આધિ નથી, ચોમાસામાં તૃષ્ણાની જેમ સર્વ ઔષધિમય પૃથ્વી હોવાથી તેમાં વસનારા લોકોમાં કોઈ પ્રકારનો વ્યાધિ નથી અને તમે સાક્ષાત્ કંપવૃક્ષ હોવાથી કોઈને દારિદ્ર્ય પણ નથી. તે સિવાય આ દુઃખની ખાણરૂપ સંસાર છતાં પણ ખીજું કોઈ પણ દુઃખ નથી, પણ ગરીબ એવા મને આ એક દુઃખ પ્રાપ્ત થયું છે.

“આ પૃથ્વીમાં સ્વર્ગના જેવો એક અવંતી નામે મોટો દેશ છે. તે દેશ નિર્દોષ નગર, ઉદ્યાન અને નદી વિગેરેથી ઘણો મનોહર છે. તે દેશમાં મોટા સરોવર, કૃવાં, વાપિકા અને વિચિત્ર બગીચાથી સુંદર અને પૃથ્વીના તિલકરૂપ અશ્વલદ્ર નામે એક ગામ છે. તે ગામનો રહેવાસી, વેદાધ્યયનમાં તત્પર અને શુદ્ધ બ્રહ્મકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો હું અશિહોત્રી બ્રાહ્મણ છું. એક વખતે હું મારા પ્રાણુપ્રિય પુત્રને તેની માતાને અર્પણુ કરી વિશેષ વિદ્યા ભણવાને મારું ખીજે ગામ ગયો. ભણતાં ભણતાં એક દિવસે મને વગર કારણે સ્વાભાવિક અરતિ ઉત્પન્ન થઈ. તે વખતે મેં વિચાર્યું કે ‘આ મને મોટું આપશુકન થયું’ એવા વિચારથી હું ક્ષોભ પામ્યો. અને તે કારણે મારે ગામ યાછો આવ્યો. ફરથી મારું ઘર શોભારહિત મારા જ્ઞેવામાં આવ્યું, તેથી ‘આ શું હશે ?’ એવું જેવામાં હું ચિંતવતો હતો તેવામાં મારી ડાબી આંખ ખૂબ ફરકી, અને એક કાગડો

સૂકા ઝાડ ઉપર બેસીને કઠોર શબ્દ બોલવા લાગ્યો. એવા અપશુકનથી બાણુની જેમ હૃદયમાં વીંધાયેલો હું ક્યવાતે મને આડીયા પુરૂષની જેમ ઘરમાં પેડો. મને આવતો બેઈને જેના કેશ વીંખાઈ ગયા હતા એવી મારી સ્ત્રી 'હિ પુત્ર ! હિ પુત્ર !' એમ આકંઠ કરતી પૃથ્વી ઉપર ઢળી પડી. જરૂર મારો પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો, એમ ચિત્તમાં નિશ્ચય કરી હું પણ પ્રાણ રહિત મનુષ્યની જેમ પૃથ્વી પર ઢળી પડ્યો. મારી મૂર્ખાં વિરામ પામી, એટલે ફરીથી પણ કરુણ સ્વરે વિલાપ કરતો હું મારા ઘરમાં બેવા લાગ્યો. ત્યાં ઘરની વયમાં સર્પથી ડશેલો પુત્ર મારા બેવામાં આવ્યો. લોજનાદેક પણ કર્યા ત્રિવાય શોકનિમગ્ન અવસ્થામાં હું રાત્રે જાગતો બેડો હતો તેવામાં મારી કુળદેવીએ આવીને મને કહ્યું- 'હિ ભાઈ ! તું શા માટે આ પુત્રના મૃત્યુથી ઉદ્વેગ પામે છે ? બે તું મારા આદેશ પ્રમાણે કરીશ તો હું તારા પુત્રને જીવાડીશ.' ત્યારે મેં કહ્યું- 'હિ દેવી ! આપનો આદેશ મારે પ્રમાણ છે; કારણ કે પુત્રને અર્થે શોકાત્ત થયેલા પુરૂષો શું અંગીકાર નથી કરતા ?' પછી કુળદેવીએ કહ્યું- 'જેના ઘરમાં કોઈ મૃત્યુ પામેલ ન હોય તેવા કોઈ ઘરમાંથી તું સત્વર માંગલિક અગ્નિ લાવ,' પછી તે પુત્રને જીવાડવાના લોભથી હમેશાં દરેક ઘરમાં તેવી રીતે પૂછતો પૂછતો હું બાળકની જેમ બ્રાંતિથી લમવા લાગ્યો. સર્વ માણસોને પૂછતાં બધા તેમને ઘેર અમૃત્ય માણસો મરેલા છે એવ કહેવા લાગ્યા, પણ કોઈ મરણ રહિત ઘર નીકળ્યું નહીં. તેની અપ્રાપ્તિથી આશાલંગ થયેલા મેં મૃત્યુ પામેલાની જેમ નષ્ટબુદ્ધિવાળા ધર્ષને દીન-પણે તે સર્વ કુળદેવીને નિવેદન કર્યું. કુળદેવીએ કહ્યું- 'બે કોઈ મંગળગૃહ ન હોય તો તમારું અમંગળ મટાડવાને હું કેમ સમર્થ થઈ શકું ?' એવી તે દેવીની વાણીથી તોત્ર- (ગોફણ)ની જેમ દરેક ગામ અને દરેક શહેરમાં ફરતો ફરતો હું બહીં આવી ચડ્યો છું. હે રાજા ! તમે સઘળી પૃથ્વીના પ્રખ્યાત રક્ષક છો, બળવાનના અધેસર એવા તમારી તુલ્ય કોઈ બીજો નથી, વૈતાલ્ય પર્વતના દુર્ગ પર રહેલી બન્ને શ્રેણીમાં રહેલા વિદ્યાધરો પણ માળાની જેમ તમારી આજ્ઞાને મસ્તક પર ધારણ કરે છે, દેવતાઓ પણ ચાકરની જેમ તમારી આજ્ઞા પાળે છે, નવ નિધિ પણ હમેશાં તમને વાંછિત અર્થ આપે છે, તેથી દીન લોકોને શરણ આપવામાં સદાત્રતવાળા એવા તમારે શરણે હું આવ્યો છું; માટે મારે સાડ કોઈ ઠેકાણેથી પણ મંગળ અગ્નિ મંગાવી આપો કે જેથી તે દેવી મારા પુત્રને જીવતો કરી આપે. હું પુત્રના મૃત્યુથી ઘણો દુઃખી થયેલો છું."

રાજા સંસારના સ્વરૂપને બાણુતા હતા તો પણ કૃપાવશ થઈને તેના દુઃખે દુઃખી થઈ પાછા કાંઈક વિચારીને આ પ્રમાણે તેને કહેવા લાગ્યા. 'હિ ભાઈ ! આ પૃથ્વીમાં પર્વતમાં મેરુની જેમ સર્વ ગૃહમાં અમારું ઘર ઘણું ઉલુપ્ત છે; પરંતુ આ ઘરમાં પણ ત્રણ જગતમાં માનવા યોગ્ય શાસનવાળા તીર્થંકરોમાં પ્રથમ અને રાજાઓમાં પણ પ્રથમ, વળી લક્ષ યોજન ઊંચા મેરુપર્વતને દંડરૂપ કરી પોતાના ભુજદંડથી આ પૃથ્વીને પણ ઘટ્ટ કરવામાં સમર્થ અને ચોસઠ ઈંદ્રોના મુગટથી જેના ચરણનખની પંક્તિ ઉત્તોન્નિત થયેલી છે એવા ઋષભસ્વામી પણ કાળના યોગે મૃત્યુ પામ્યા છે. તેમના પહેલા પુત્ર ભરતરાજા કે જે ચકવર્તીઓમાં પ્રથમ, સુરાસુરો પણ જેની આજ્ઞા હર્ષથી વહન કરતા હતા અને જે

સૌધર્મેન્દ્રના અર્ધાસન ઉપર બિરાજતા હતા તે પણ કાળ જતાં આયુષ્યની સમાપ્તિને પામી ગયા. તેમના નાના ભાઈ કે જે બુદ્ધપરાક્રમીઓમાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની જેમ ધુર્ધુ કહેવાતા હતા અને ચારિત્ર અહુષુ કર્યા પછી પાડા, હાથી અને અષ્ટાપદ વિગેરે જાનવરો જેમના શરીર સાથે પોતાનું શરીર ખંજવાળતા હતા તેો પણ જે અકંપિતપણે વજ્રદંડની જેમ એક વર્ષ સુધી પ્રતિમાધારી રહ્યા હતા, એવા બાહુપરાક્રમી બાહુબલિ પણ આયુષ્ય સંપૂર્ણ થતાં જરાવાર પણ વધારે રહી શક્યા નહીં. ઉચ્ચ તેજથી આદિત્ય જેવા આદિત્ય-યશા નામે પરાક્રમથી ન્યૂન નહીં એવા તે ભરતચક્રીના પુત્ર થયા હતા; તેનો પુત્ર મહા-યશા નામે થયો, જેનો યશ દિગંતમાં ગવાતો હતો અને જે સર્વ પરાક્રમીમાં શિરોમણિ હતો; તેનો અતિબલ નામે પુત્ર થયો, તે ઈન્દ્રની જેમ આ પૃથ્વી પર અખંડ શાસન-વાળો રાજા થયો હતો; તેનો પુત્ર બળભદ્ર થયો, તે બળથી જગતને વશ કરનાર અને તેજથી બાણે સૂર્ય હોય તેવો હતો, તેનો પુત્ર બળવીર્ય થયો, તે મહાપરાક્રમી, શૌર્ય અને ધૈર્યધારીમાં સુખ્ય અને રાજાઓનો અગ્રેસર થયો હતો; કીર્તિ અને વીર્યથી શોભતો તેનો પુત્ર કીર્તિવીર્ય નામે પ્રખ્યાત થયો, તે એક દીવાથી જેમ બીજો દીવો થાય તેવો જ ઉજ્જવળ થયો; તેનો પુત્ર હાથીઓમાં ગંધહસ્તિની જેમ અને આયુષોમાં વજ્રદંડની જેમ બીજાઓથી જેતું અનિવાર્ય પરાક્રમ છે એવો જલવીર્ય નામે થયો; તેનો પુત્ર દંડવીર્ય થયો, તે બાણે બીજો ચમરાજ હોય તેમ અખંડ દંડશક્તિવાળો અને ઉર્ધ્વ બુજ્જદંડવાળો હતો. તેઓ સર્વ દક્ષિણ ભરતાર્દના સ્વામી, મહાપરાક્રમી અને ઈન્દ્રના આપેલા ભગવંતના મુગટને ધારણ કરનારા હતા, તેમજ પોતાના લોકોત્તર પરાક્રમથી દેવ અને અસુરોથી પણ ન છૂટી શકાય તેવા હતા, તે પણ કાળના યોગથી આ જ ઘરમાં જન્મ પામ્યા છતાં મૃત્યુને પામેલા છે. ત્યાંથી માંડીને બીજા પણ અસંખ્ય રાજાઓ જેઓ મોટા પરાક્રમી હતા તે પણ મૃત્યુ પામ્યા છે, કારણ કે કાળ છે તે દુરતિક્રમ છે. અરે બ્રાહ્મણ! મૃત્યુ છે તે પિશુનની પેઠે સર્વ તુકશાનકારક છે, અગ્નિની પેઠે સર્વલક્ષી છે અને જળની પેઠે સર્વલેહી છે. મારા ઘરમાં પણ કોઈ પૂર્વજ મરણથી અવશિષ્ટ રહ્યા નથી તો બીજાના ઘરની શી વાત કરવી? તેથી તેવું મંગળગૃહ ક્યાંથી મળે? માટે તારો એક પુત્ર મૃત્યુ પામે તે કાંઈ આશ્ચર્યકારક કે અનુચિત નથી. હે બ્રાહ્મણ! સર્વને સાધારણ એવા મૃત્યુમાં તું કેમ શોક કરે છે? બાળક હોય, વૃદ્ધ હોય, દરિદ્ર હોય કે ચક્રવર્તી હોય પણ મૃત્યુ સર્વને સમવર્તી છે. સંસારનો એવો સ્વભાવ જ છે કે જેમાં, નદીમાં તરંગની જેમ અને આકાશમાં શરદ્ગતુનાં વાદળોની જેમ કોઈ સ્થિર રહેતું નથી. વળી આ સંસારમાં માતા, પિતા, ભાઈ, પુત્ર, બહેન અને પુત્રવધૂ ઇત્યાદિક જે સંબંધ છે તે પરમાર્થિક નથી. જેમ ગામની ધર્મશાળામાં વટેમાગુઓ જુદી જુદી દિશા તરફથી આવીને એકઠા મળે છે તેમ કોઈ કાંઈથી આવીને આ સંસારમાં એક ઘરે એકઠા મળે છે. તેમાંથી પાછા પોતપોતાનાં કર્મના પરિણામથી જુદે જુદે રસ્તે ચાલ્યા જાય છે. તે બાબતમાં ક્યો સુબુદ્ધિ પુરૂષ જરા પણ શોક કરે? હે દ્વિલેપ્તમ! તેથી તમે મોહવું ચિહ્ન જે શોક તે ન કરે, ધીરજ રાખો અને હે મહાસત્વ! તમે તમારા આત્મામાં વિવેકને ધારણ કરો.”

બ્રાહ્મણે કહ્યું—“હે રાજા! હું પ્રાણીઓનું ભવસ્વરૂપ સર્વ બાહુ છું, પણ પુત્રના શોકથી આજે ભૂલી જવાય છે; કેમકે જ્યાંસુધી પોતાને ઇષ્ટવિયોગનો અનુભવ થયો નથી

ત્યાંસુધી સર્વ બાળે છે અને ત્યાંસુધી સર્વને ધીરજ રહે છે. હે સ્વામિન્ ! હમ્મેશાં અર્હંત-
ના આદેશરૂપી અમૃતપાનથી જેમનું ચિત્ત નિર્મળ થયેલું છે એવા તમારી જેવા ધૈર્યવિવેકી
પુરૂષો વિરલ હોય છે. હે વિવેકી ! તમે મને મોહ પામતાને બોધ કર્યો તે બહુ સારું
કર્યું, પણ આ વિવેક તમારે આત્માને અર્થે પણ ધારણ કરી લેવો. જોઈએ. કષ્ટ પ્રાપ્ત
થતાં મોહાદિકવડે નાશ પામતો આ આત્મા રક્ષણીય છે; કારણ કે અડચણની વખતે
કામ આવવા માટે હથિયાર ધારણ કરાય છે, કાંઈ નિરંતર તેનું કામ હોતું નથી. આ કાળ
છે તે રોક અને ચક્રવર્તીને બંનેમાં સરખો છે; કોઈના પણ પ્રાણ અને પુત્રો વિગેરેને લઈ
જતાં એને ખીક લાગતી નથી. અહા ! જેને પુત્રો થોડા હોય છે તેના થોડા મૃત્યુ પામે
છે અને જેને ઘણા હોય છે તેના ઘણા મૃત્યુ પામે છે, પણ તેથી જેમ થોડા અને ઘણા
પ્રહારથી અનુક્રમે કુંથુને તથા હાથીને સરખી પીડા થાય છે તેમ બંનેને સરખી જ
પીડા થાય છે. મારા એક પુત્રનો નાશ થતાં હવે હું શોક કરીશ નહીં તેમ તમે પણ
સર્વ પુત્રનો નાશ થાય તો પણ શોક કરશો નહીં. હે રાજન્ ! ભુજપરાક્રમથી શોભતા
એવા તમારા સાઠ હબ્બર પુત્રો કાળયોગથી એક સાથે મૃત્યુ પામ્યા છે.” એ વખતે કુમારોની
સાથે ગયેલા સામંત, અમાત્ય તથા સેનાપતિ વગેરે અને જે કુમારોની સાથે રહેનારા
હબ્બરી હતા તે સર્વ ત્યાં નજીકમાં જ રહ્યા હતા, તેઓ ઉત્તરીય વસ્ત્રોથી મુખ ઢાંકતા,
લજ્જાથી બાળે શરમાઈ ગયા હોય તેવા દેખાતા, દાવાનળથી દગ્ધ થયેલા ઝાડોની જેમ
ખેદથી વિવર્ણ થયેલા દેહવાળા, પિશાચ અને કિન્નરોની જેમ અત્યંત શૂન્ય મનવાળા,
લૂંટાયેલા કૃપણની જેમ દીન થઈ ગયેલા અને લોચનમાં અશ્રુવાળા, બાળે સર્પોએ કરડયા
હોય તેમ પગલે પગલે સ્ખલના પામતા બાળે સંકેત કર્યો હોય તેમ એક સાથે સભાસ્થાનમાં
આવ્યા. પછી રાજાને પ્રણામ કરી, બાળે પૃથ્વીમાં પેસવાને ઇચ્છતા હોય તેમ નીચા મુખ
કરી પોતપોતાને યોગ્ય આસને બેઠા.

ઉપર કહી તેવી બ્રાહ્મણની વાણી સાંભળીને તેમજ મહાવત વિનાના હાથીની જેમ
કુમાર રહિત તેઓને આવેલા જોઈને સગરચક્રી બાળે આલોખાઈ ગયો હોય, બાળે નિદ્રા-
વશ થયો હોય, બાળે સ્તંભન પામી ગયો હોય અને બાળે શૂન્ય થઈ ગયો હોય તેમ
નિસ્પંદ નેત્રવાળો થઈ ગયો. અધૈયથી મૂર્છાને પ્રાપ્ત થયેલ તથા ધૈર્યથી પાછા સ્વસ્થ
થએલ રાજાને ફરીથી બોધ કરવાને માટે બ્રાહ્મણે કહ્યું—“હે રાજન્ ! વિશ્વની મોહનિદ્રાનો
નાશ કરવાને સૂર્ય સમાન શ્રીઋષભસ્વામીના તમે વંશજ છો અને અજિતપ્રભુના તમે
બ્રાતા છો; માટે તમે આમ સાધારણ માણસની જેમ મોહને વશ થઈને તે બંને પુરૂષોને
કેમ કલંક આપો છો ?” રાજાએ બહુ ડે આ બ્રાહ્મણે પોતાના પુત્રના મૃત્યુના મિષથી
મારા પુત્રોના ક્ષયરૂપી નાટકની પ્રસ્તાવના કહી સાંભળાવી. વળી આ વિપ્ર સ્પષ્ટ રીતે મારા
કુમારોનો ક્ષય કહે છે તેમજ આ પ્રધાનપુરૂષો પણ કુમાર વિનાના થઈને આવેલા છે,
પરંતુ વનમાં કેસરીસિંહની જેમ પૃથ્વીમાં સ્વેચ્છાએ ફરતા એવા મારા પુત્રોનો ક્ષય કેમ
સંભવે ? મહારતના પરિવારવાળા અને પોતાના પરાક્રમથી પણ દુર્વાર એવા એ અસ્ખ-
લિત શક્તિવાળા કુમારો કેનાથી હણી શકાય ? એમ વિચારી ‘આ શું થયું ?’ એમ બ્યારે
રાજાએ પૂછ્યું ત્યારે અમાત્યાદિકે જ્વલનપ્રલ નાગકુમારના ઇન્દ્રનું સર્વ વૃત્તાંત કહી બતાવ્યું.
પછી બાળે વજ્રથી તાડન કરાયેલા હોય તેમ તે વૃત્તાંત સાંભળવાથી રાજા પૃથ્વીને પણ

કંપાવતો મૂર્છા પામી ભૂમિ પર ઢળી પડ્યો. કુમારોની માતાઓ પણ મૂર્છાથી પૃથ્વી પર ઢળી પડી, કારણ કે પુત્રવિયોગનું દુઃખ માતાપિતાને સરખું જ થાય છે. તે વખતે સમુદ્રના તટ ઉપર આડાની અંદર પડેલાં જળજંતુઓની જેમ અન્ય લોકોનો પણ મહા-આકંઠ રાજમંદિરમાં થવા લાગ્યો, મંત્રી વિગેરે રાજકુમારના મૃત્યુના સાક્ષીરૂપ પોતાના આત્માની નિંદા કરતા કંઈ સ્વરે રોવા લાગ્યા, સ્વામીની તેવા પ્રકારની અવસ્થાને જોવાને જાણે અસમર્થ હોય તેમ છડીદારો પણ અજલિવડે મુખ ઢાંકીને મોટે સ્વરે પોકાર કરવા લાગ્યા, પોતાના પ્રાણપ્રિય હથિયારોનો ત્યાગ કરતા આત્મરક્ષકો વાયુથી ભગ્ન થયેલા વૃક્ષની જેમ પૃથ્વી પર આઘોટી વિલાપ કરવા લાગ્યા, દાવાનળની અંદર પડેલા તેતર પક્ષીની જેમ કંચુકીઓ પોતાના કંચુકને ફાડી નાખીને રોવા લાગ્યા અને કાળે પ્રાપ્ત થયેલા શત્રુની જેમ હૃદયને કૂટતા દાસ અને દાસીઓ 'અમે માર્યા ગયા' એમ ખોલતા આકોશ કરવા લાગ્યા. પછી પંખાના પવનથી તથા જળના સિંચનથી રાજ અને રાણીઓ દુઃખશય્યને ટાળનારી સંજ્ઞાને પામવા લાગ્યા. નેત્રમાંથી નીકળતા અશ્રુજળ સાથે વહેતા કાજળથી જેઓનાં વસ્ત્ર ભલિન થયેલાં હતાં, પથરાએલા કેશરૂપી વેલથી જેઓનાં ગાલ તથા નેત્રો ઢંકાઈ ગયાં હતાં, છાતી ઉપર કરાતા હસ્તના આઘાતથી જેઓની હારયષ્ટિઓ તૂટી જતી હતી, પૃથ્વી ઉપર અત્યંત આઘોટવાથી જેમના કંકણના મોતી કૂટી જતા હતા, શોકાગ્નિને જાણે ધૂમાડો હોય તેવા મોટા નિઃશ્વાસને જેઓ છોડતી હતી અને જેઓના કંઠ તથા અધરદળ (હોઠ) સુકાઈ ગયા હતા એવી રાજપત્નીઓ અત્યંત રુદ્ધ કરવા લાગી. ચક્રી સગર પણ તે વખતે ધૈર્ય, લજ્જા અને વિવેકને છોડી દઈને રાણીઓની જેમ શોકવિધુર થઈને આ પ્રમાણે વિલાપ કરવા લાગ્યો—“હે કુમારો ! તમે ક્યાં છો ? હવે તમે વિહારથી નિવૃત્ત થાઓ. તમારો રાજ્યનો અવસર છે અને સગરને વ્રત લેવાનો અવસર છે. આ પ્રાદાણ સત્ય કહ્યું છે કે ખીજા કોઈ તમને કહેતા નથી કે ચોરની જેમ છળ જાણનાર દૈવથી તમે લૂંટાયા છો. અરે દૈવ ! તું ક્યાં છે ? અને રે અધમ નાગ જવલનપ્રભ ! તું ક્યાં છે ? આવું અક્ષત્ર આચરણ કરીને તું ક્યાં જઈશ ? હે સેનાપતિ ! તારા ભુજપરાક્રમની પ્રચંડતા ક્યાં ગઈ ? હે પુરોહિતરત્ન ! તારું ક્ષેમકરપણું ક્યાં ગયું ? હે વર્દાકે ! તારી દુર્ગંધનાની કુશળતા શું ગળી ગઈ ? હે ગૃહિરત્ન ! તારી સંજીવની ઔષધિઓ શું કોઈ જગ્યાએ ભૂલી ગયો ? હે ગજરત્ન ! તને તે વખતે શું ગજનિનીલિકા થઈ હતી ? હે અંધરત્ન ! તને તે વખતે શું શૂળ આઠ્યું હતું ? હે ચક્ર, દંડ અને ખડ્ગ ! તે વખતે તમે શું સંતાઈ ગયા હતા ? હે મણિ ને કાકિણીરત્ન ! તમે પણ શું તે વખતે દિવસના અંદ્રની જેમ પ્રભા રહિત થઈ ગયા હતા ? હે છત્રરત્ન અને ચર્મરત્ન ! તમે શું વાજિત્રના પડની જેમ કૂટી ગયા હતા ? હે નવ નિધિઓ ! તમને શું આ પૃથ્વીએ ગળી લીધા હતા ? અરે ! તમારા સર્વાના વિશ્વાસથી નિઃશંક રમતા આ કુમારોનું તમોએ એ અધમ નાગથી કેમ રક્ષણ ન કર્યું ? અથવા સર્વ વિનાશ થયા પછી હવે હું શું કરું ? કદાપિ એ જવલનપ્રભને ગોત્ર સહિત હણું તો પણ મારા પુત્રો તો નહીં જીવે ! ઋષભસ્વામીના વંશમાં કોઈ પણ આવી રીતે મૃત્યુ પામ્યા નથી. હે વત્સો ! આ લજ્જાકારી મૃત્યુને તમે કેમ પ્રાપ્ત થયા ? મારા સર્વ પૂર્વજો પૂર્વ આયુષ્ય પ્રમાણે જીવનારા હતા, તેઓ દીક્ષા ગ્રહણ કરતા અને સ્વર્ગ તથા મોક્ષને પામતા હતા. હે પુત્રો ! અરણ્યમાં ઉગેલાં વૃક્ષોના

દોહડ પૂરા ન થાય તેમ તમારી સ્વેચ્છાવિહારની ઇચ્છા પણ અઘાપિ પૂરી થઈ નથી. ઉદ્યને માટે થયેલો પૂર્ણચંદ્ર દૈવયોગે સહુથી અસ્ત થયો, ફલિભૂત થયેલું વૃક્ષ હાથીએ ભાંગી નાખ્યું, કાંઠે આવેલું વહાણ તટના પર્વતે ભાંગી નાખ્યું, ચડી આવેલો નવો મેઘ પવને વિશીભૂં કરી ઠીધો, પાકેલું ડાંગરનું વન દાવાનળથી બળી ગયું તેમ ધર્મ, અર્થ અને કામને યોગ્ય એવા તમે હણાઈ ગયા. હે પુત્રો ! કૃપણ એવા ધનાઢ્યને ઘેર આવેલા વનપાળની જેમ મારે ઘેર આવેલા તમે અકૃતાર્થ અવસ્થામાં જ ચાલ્યા ગયા, એ કેવી, દિલગીરીની વાત ! હે પુત્રો ! આજે મારે તમારા વિના ઉઘાનાદિ વિના ચંદ્રિકાની જેમ ચક્રાદિ રત્નોની અને નવ નિષિઓની શી જરૂર છે ? પ્રાણથી પ્યારા પુત્રો વિના મારે આ પદખંડ ભરતક્ષેત્રના રાજ્યવડે પણ શું ?”

આવી રીતે વિલાપ કરતા સગરરાજને ફરીથી તે શ્રાવક પ્રાહ્ણણે યોધ કરવાને માટે અમૃત જેવી મધુર વાણીથી કહ્યું—“હે રાજન્ ! પૃથ્વીના રક્ષણની જેમ તમારા વંશમાં પ્રયોધ (જ્ઞાન) પણ મુખ્ય અધિકારને પામેલો છે, તેથી બીજાઓએ તમને યોધ કરવો તે વ્યર્થ છે. જગતની મોહનિદ્રાનો નાશ કરવાને સૂર્ય સમાન શ્રી અજિતપ્રભુ જેના પ્રાતા છે તેને બીજાથી યોધ મળે તે શું લજ્જા પામવા જેવું નથી ? ‘આ સંસાર અસાર છે’ એમ બીજાને જણાય છે તો તમે જે જન્મથી માંડીને સર્વજ્ઞના સેવક છો તેણે તો અવશ્ય જાણવું જ જોઈએ. હે રાજ ! પિતા, માતા, મયા, પુત્ર અને મિત્ર એ સર્વ આ સંસારના સ્વપ્ન જેવું છે. જે સવારે દેખાય છે તે મધ્યાહ્ને નથી દેખાતું, અને જે મધ્યાહ્ને દેખાય છે તે રાત્રિએ નથી દેખાતું, એમ આ સંસારમાં સર્વ પદાર્થો અનિત્ય છે. તમે પોતે જ તત્ત્વવેત્તા છો તેથી ધૈર્યને ધારણ કરો, કારણ કે વિશ્વને સૂર્ય પ્રકાશિત કરે છે; પણ સૂર્યને પ્રકાશ કરનાર કોઈ હોતું નથી.” લવણસમુદ્ર જેમ મણિઓથી અને લવણથી વ્યાપ્ત થાય, પક્ષની મધ્યરાત્રિ જેમ પ્રકાશ અને અંધકારથી વ્યાપ્ત થાય, હિમાચળ પર્વત જેમ દિવ્ય ઔષધિ અને હિમથી વ્યાપ્ત થાય તેમ તે પ્રાહ્ણણનાં યોધવચન અને પુત્રોનું અકાળ મૃત્યુ સાંભળીને સગર રાજ યોધથી અને મોહથી વ્યાપ્ત થઈ ગયા. જેવું તે રાજનું સ્વાભાવિક મોટું ધૈર્ય હતું તેવો જ પુત્રોના ક્ષયથી આગંતુક મોહ થયો હતો. એક મ્યાનમાં બે તરવારની જેમ અને એક સ્તંભે બે હસ્તિનો જેમ રાજને યોધ અને મોહ બંને સાથે ઉત્પન્ન થયા. પછી રાજને યોધ કરવાને માટે સુભુદ્ધિ નામનો એક જુદામાન મુખ્ય પ્રધાન અમૃતના જેવી વાણીથી બોલ્યો—“કદાપિ સમુદ્રો પોતાની મર્યાદા મૂકે, કદાપિ કુલપર્વતો કંપાયમાન થાય, કદાપિ પૃથ્વી ચપલલાવ પામે, કદાપિ વજ્ર શિથિલતાને પામે; તથાપિ તમારા જેવા મહાત્માઓ મોટું દુઃખ પ્રાપ્ત થાય તો પણ જરાએ વિધુર થઈ જાય નહીં. આ સંસારમાં ક્ષણ અગાઉ જેવામાં આવતા અને ક્ષણવાર પછી નાશ પામતા એવા સર્વ કુટુંબાદિકને જાણીને વિવેકી પુરુષો તેમાં મોહ પામતા નથી, તે ઉપર એક કથા કહું તે સાંભળો—

“આ જંબૂદ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રની અંદર કોઈ નગરમાં પૂર્વે એક રાજ હતો. તે જૈન-ધર્મરૂપી સરોવરમાં હંસતુલ્ય હતો, સદાચારરૂપ માર્ગનો પાંચ હતો, પ્રભરૂપી મયૂરીનો મેઘ હતો, મર્યાદા પાળવામાં સાગર હતો, સર્વ પ્રકારના વ્યસનરૂપ તૃણમાં અમિતુલ્ય

હતો, દયારૂપી વેલનો આશ્રયદાતા વૃક્ષ હતો, કીર્તિરૂપી નદીને નીકળવાના પર્વત સમાન હતો અને શીલરૂપી રત્નનો શેહણાચળ પર્વત હતો. તે એક વખતે પોતાની સલામાં સુખે બેઠો હતો તેવામાં છડીદારે આવીને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—“કોઈ પુરુષ હાથમાં પુષ્પની માળા રાખીને જાણે કળાવિદ્ધ હોય તેવો આપને કાંઈક વિજ્ઞપ્તિ કરવાની ઈચ્છાથી આપ-સારેબના દર્શન કરવાને ઇચ્છે છે. તે પંડિત છે, ગંધર્વ છે, નટ છે, વેદજ્ઞ છે, નીતિવેત્તા છે, અસ્ત્રવિદ્યાનો જાણુનાર છે કે ઈંદ્રજાલક છે તે કાંઈ જાણવામાં આવતું નથી, પણ આકૃતિથી સુભુવાન છે એમ જાણાય છે; કારણ કે જ્યાં આકૃતિ હોય ત્યાં ગુણ હોય છે એમ કહેવાય છે.” રાજાએ આજ્ઞા આપી કે—“એને તરત અહીં લાવો કે જેથી તે ઇચ્છા પ્રમાણે પોતાનું ઇચ્છિત કહી આપે.” રાજાની આજ્ઞાથી છડીદારે તેને અંદર જવા રજા આપી, એટલે યુધ્ધ જેમ સૂર્યના મંડળમાં પ્રવેશ કરે તેમ તેણે રાજાની સલામાં પ્રવેશ કર્યો. ‘આલી હાથે રાજાનું દર્શન ન કરવું બેઠાં’ એમ ધારીને તેણે માળીની જેમ એક પુષ્પની માળા રાજાને અર્પણ કરી. પછી છડીદારે બતાવેલા સ્થાનમાં આસન આપનારાઓએ તેને યોગ્ય આસન આપ્યું એટલે તે અંજલિ જોડીને બેઠો. પછી જરા બ્રહ્મીને ઊંચી કરી, હાસ્યથી હોઠ કુલાવી પ્રસન્નતાપૂર્વક રાજાએ તેને પૂછ્યું—“ગ્રાહણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચાર વર્ણમાંથી તમે કયા વર્ણના છો ? અંબષ્ટ અને માગધ વિગેરે દેશોમાંના તમે કયા દેશના છો ? તમે ઓત્રીય છો ? પુરાણી છો ? સ્માર્ત્ત છો ? જ્યોતિષી છો ? ત્રણ વિદ્યા જાણનાર છો ? ધનુષાચાર્ય છો ? ઠાલતરવારમાં ચતુર છો ? તમારો પ્રાસ (ભાલા) હથિયારમાં અભ્યાસ છે ? તમારું શલ્યજાતિના શસ્ત્રમાં કુશળપણું છે ? ગદાયુદ્ધ જાણનાર છો ? દંડયુદ્ધમાં પંડિત છો ? તમારી શક્તિના હથિયારમાં વિશેષ શક્તિ છે ? મુશળશસ્ત્રમાં કુશળ છો ? હળશસ્ત્રમાં અતિકુશળ છો ? ચક્રમાં પરાક્રમી છો ? છરીયુદ્ધમાં નિપુણ છો ? બાહુયુદ્ધમાં ચતુર છો ? અન્ધવિદ્યાના જાણનાર છો ? હાથીની શિક્ષામાં સમર્થ છો ? વ્યૂહરચનાના જાણનાર આચાર્ય છો ? વ્યૂહરચનાનો ભેદ કરવામાં કુશળ છો ? રથાદિકની રચના જાણો છો ? ચૈત્ય, પ્રાસાદ અને હવેલી વિગેરે બાંધવામાં નિપુણ છો ? વિચિત્ર યંત્ર અને કિલ્લા વિગેરેની રચનામાં ચતુર છો ? કોઈ વહાણવટીના કુમાર છો ? સાર્થવાહના પુત્ર છો ? સોનીનો ધંધો કરનાર છો ? વૈકટિક (ધાંચા) નું કામ કરો છો ? વીણામાં પ્રવીણ છો ? વેણું વગાડવામાં નિપુણ છો ? ઢાલ વગાડવામાં ચતુર છો ? માદળ બાજના વાજામાં મદ્ધ ધરાવો છો ? વાણીના અભિનય કરો છો ? ગાયનના શિક્ષક છો ? રંગાચાર્ય (સૂત્રધાર) છો ? નટના નાયક છો ? ભાટ છો ? નૃત્યના આચાર્ય છો ? સંશપ્તક છો ? ચારણ છો ? સર્વ લિપિઓના જાણનાર છો ? ચિત્રકાર છો ? માટીનું કામ કરનાર છો ? કોઈ અન્ય પ્રકારના કારીગર છો ? નદી, દ્રહ કે સમુદ્રને તરવામાં તમે શ્રમ કર્યો છે ? કે માયા, ઈંદ્રજાલ અથવા બીજા કષ્ટપ્રયોગમાં ચતુર છો ?”

આવી રીતે રાજાએ આદરપૂર્વક પૂછ્યું એટલે તે નમસ્કાર કરી વિનયપૂર્વક બોલ્યો—“હો રાજા ! જાનો આધાર જેમ સમુદ્ર અને તેજનો આધાર જેમ સૂર્ય તેમ સર્વ પાત્રોના તમે આધારભૂત છો. વેદાદિ શાસ્ત્રોને જાણનારાઓમાં તો જાણે હું તેનો સહાધ્યાયી છું, ધનુર્વેદાદિ જાણનારાઓમાં જાણે તેમનો આચાર્ય હોય તેમ અધિક છું,

સર્વ કારીગરીમાં જાણે પ્રત્યક્ષ વિશ્વકર્મા હોય તેવો છું, ગાયન વિગેરે કળાઓમાં જાણે પુરુષરૂપે સાક્ષાત્ સરસ્વતી હોય તેવો છું, રતનાદિકના વ્યવહારમાં જાણે વ્યવહારીઓનો પિતા હોય તેવો છું, વાચાલપણાથી ચારણુમાટેનો જાણે ઉપાધ્યાય હોય તેવો છું અને નદી વિગેરેમાં તરવું એ કળાનો લેશ તો મારે શી ગણતરીમાં છે ? પણ હાલ તો ઈંદ્રજલના પ્રયોગને અર્થે હું તમારી પાસે આવ્યો છું. હું તમને તત્કાળ એક ઉદ્યાનથી પંકિત બતાવી શકું છું અને તેમાં વસંતાદિ ઋતુનો પણ ફારફેર કરવાને હું સમર્થ છું. આકાશમાં ગંધર્વનગરનું સંગીત પ્રગટ કરું અને પાછો ક્ષણવારમાં-નિમેષમાત્રમાં દૃશ્ય અને અદૃશ્ય થઈ જાઉં. હું ખેરના અંગારા સાથવાની જેમ ખાઈ જાઉં, તપેલા લોહાના તોમરને સોપારીની જેમ ચાવી જાઉં અને એક રીતે અથવા અનેક રીતે જળચર, સ્થળચર કે ખેચરના રૂપ પરની ઇચ્છાથી ધારણુ કરું. હું ઇચ્છિત પદાર્થને દૂરથી પણ લાવી શકું છું, પદાર્થોના વર્ણને તત્કાળ ફેરવી શકું છું અને ખીજાં પણ ઘણાં આશ્ચર્યકારી કામો બતાવવાને સમર્થ છું; માટે હે રાજા ! તમે આ મારો કળાભ્યાસ જોઈને સંકળ કરો.” એવી રીતે ગર્જના કરીને રહેલા મેઘની જેમ પ્રતિજ્ઞા કરીને રહેલા તે પુરુષને રાજ્યે આ પ્રમાણે કહ્યું—“અરે કળાજ્ઞ પુરુષ ! ઉંદર પકડવાને માટે જેમ મૂળમાંથી પર્વત ખોદે, મત્સ્યાદિકને પકડવાને જેમ મોટું સરોવર શોષે, કાષ્ટને માટે જેમ આસ્રવનને છેદી નાખે, ચુનાની મુઠિને માટે જેમ ચંદ્રકાંત મણિને ખાણે, ત્રણના પાટાને માટે જેમ દેવદૂબ્ય વસ્ત્રને ફાડે, ખીલીને માટે જેમ મોટું દેવાલય તોડે તેમ શુદ્ધ સ્ફટિક મણિ જેવો અને પરમાર્થ મેળવવાની યોગ્યતાવાળો આ આત્મા તમે અપવિદ્યા મેળવવામાં કદર્થિત કરેલો જણાય છે. સંનિપાત રોગવાળાની જેમ તમારી આવી અપવિદ્યા જોનાર પુરુષોની બુદ્ધિને પણ બ્રંશ કરે છે. તમે યાચક છો માટે ઇચ્છા પ્રમાણે દ્રવ્ય બ્રહ્મણુ કરો; કારણુ કે અમારા કુળમાં કોઈની આશાનો ભંગ થતો નથી.” એવી રીતે રાજ્યે કઠોરતાથી કહેલો ઉત્તર સાંભળી તે નિરંતરનો માની પુરુષ રોષને ગોપવીને આ પ્રમાણે બોલ્યો “હું શું આંધળો છું, લૂલો છું વા ફૂંઠો છું વા નપુંસક છું વા કોઈ ખીજી રીતે દયાપાત્ર છું કે મારો ગુણ બતાવ્યા સિવાય અને અમત્કૃતિ પમાડ્યા સિવાય દાન દેવામાં કદંપવૃક્ષ સમાન તમારી પાસેથી દાન બ્રહ્મણુ કરું ? આપને નમસ્કાર હો. હું વળી અહીંથી ખીજે જઈશ.” એમ કહી તે ઉઠ્યો. પોતાની ઉપર કૃપણતારૂપ દોષના આરોપણથી ભય પામેલા રાજ્યે માણસો પાસે તેને જોલો રખાવ્યો, તો પણ તે સભાગૃહમાંથી નીકળી ગયો. “સ્વામીએ દ્રવ્ય આપવા માંડ્યું તો પણ તે કોપથી લેતો નથી, તેથી આપનો શો વાંક ? આપ તો દાતાર જ છો.” એવી રીતે કહીને રાજ્યે થયેલી લજ્જા તેના સેવકપુરુષોએ હસી લીધી.

તે જ પુરુષ ફરીને એક દિવસ બ્રાહ્મણુને વેષ લઈ અને હાથમાં લેટ લઈ તે રાજ્યના દ્વાર આગળ આવીને જોલો રહ્યો. પૂર્વની રીતે જ દ્વારપાળે રાજ્યને વિશ્વપિત કરી, કારણુ કે દ્વારે આવેલા પુરુષોની રાજ્યને ખબર આપવી તે તેનો ધર્મ છે. રાજ્યની આજ્ઞાથી છડીદારે સત્કાર સંબંધી કાર્યના અધિકારી પુરુષોની સાથે તેને પ્રવેશ કરાવ્યો. તે જોયો હાથ કરી રાજ્યની પાસે જોલો રહીને આશીર્વાદાત્મક આર્યવેદોના મંત્રો પદક્રમ પ્રમાણે બોલ્યો. મંત્ર લખી રહ્યા પછી છડીદારે બતાવેલા આસન ઉપર રાજ્યની પ્રસાદાર્થ દૃષ્ટિથી જોવાયેલો તે બેઠો. રાજ્યે પૂછ્યું—‘તમે કોણુ છો અને કેમ આવ્યા છો ?’ ત્યારે અંજલિ

બેડી પ્રાદ્યલોનો અગ્રેસર તે બોલ્યો—“હે રાજા ! મૂર્તિમંત જાણે જ્ઞાન હોય તેવા સદ્ગુરુની ઉપાસનાથી સારી રીતે આમ્નાય પ્રાપ્ત કરી છે જેણે એવો હું નૈમિત્તિક છું. હું આઠ અધિકરણીના અંથ, ક્ષણદેશના અંથ, જાતક તથા ગણિતનાં અંથો પોતાના નામની જેમ જાણું છું. હે રાજા ! તપસિદ્ધ મુનિની જેમ ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન અર્થને અવ્યાહત રીતે હું કહી આપું છું.” ત્યારે રાજાએ કહ્યું—“હે પ્રિય ! વર્તમાન સમયમાં તરતમાં જે કોઈ નવીન થવાનું હોય તે કહેા; કારણ કે જ્ઞાનનું ક્ષણ તરત ખાત્રી કરી બતાવવી તે જ છે.” ત્યારે પ્રાદ્યલે કહ્યું—“આજથી સાતમે દિવસે સમુદ્ર આ જગતને એકાર્ણવ કરી પ્રલય પમાડશે.” આવું વચન સાંભળી રાજાના મનમાં વિસ્મય અને ક્ષોભ એક સાથે થયા. એટલે તેણે બીજા નૈમિત્તિકોના મુખ સામું બેસું. રાજાએ બ્રહ્મીની સંજ્ઞાથી પૂછેલા અને પ્રાદ્યલની તેવી દુર્ઘટ વાણીથી શેષ પામેલા તે નૈમિત્તિકો ઉપહાસ સાથે કહેવા લાગ્યા—“હે સ્વામી ! આ કોઈ નવો બેધી થયેલો છે અથવા એનાં બ્યોતિષ્ણાસ્ત્રો પણ નવાં થયેલાં છે કે જેનાં પ્રમાણથી આ બેધી ‘જગત્ એકાર્ણવ થશે’ એમ શ્રવણને દુઃશ્રવ એવું વચન બોલે છે, પણ શું ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારા પણ નવા થયા છે કે જેઓની વકગતિને આધારે આ બેધી આ પ્રમાણે બોલે છે ? જે બ્યોતિષ્ણાસ્ત્રો છે તે સર્વે સર્વજ્ઞના શિષ્ય ગણધરની રચેલી દ્વાદશાંગી ઉપરથી જ બનેલા છે, તે પ્રમાણે વિચારતાં આવું અનુમાન થતું નથી. આ સૂર્યાદિક ગ્રહો જેઓ તે શાસ્ત્રના સંવાદને ભજે છે તેમના અનુમાનથી પણ અમે આવું માનતા નથી. જંબૂદ્વીપમાં આવેલો લવણસમુદ્ર છે, તે તો કોઈ વખતે પણ તમારી પેઠે મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરતો નથી, તેથી કદાપિ આકાશમાંથી કે ભૂમિના મધ્યમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો કોઈ નવો સમુદ્ર આ વિશ્વને એકાર્ણવ કરે તો ભલે. આ તે કોઈ સાહસિક છે ? પિશાચાધિષ્ઠિત છે ? મત્ત છે ? ઉ-મત્ત છે ? સ્વભાવથી જ વાતુજ છે ? અથવા અકાળે શાસ્ત્રને ભણ્યો છે ? વા શું તેને અપસ્મારનો વ્યાધિ થયો છે ? કે જેથી ઉચ્છ્વલ થઈને તે અથડતું બોલે છે ? આપ મેરુની પેઠે સ્થિર છો અને પૃથ્વીની પેઠે સર્વ સહન કરનાર છો, જેથી દોષિત મનુષ્યો સ્વચ્છંદપણે પ્રગટ રીતે આવું કહી શકે છે. આવું વચન સાધારણ માણસની સામે પણ બોલાય નહીં તો કોપ અને પ્રસાદમાં શક્તિવંત એવા આપની પાસે તો કહેવાય જ કેમ ? આવાં દુર્વચ વચનનો વક્તા ધીર છે કે આવું સાંભળીને જે કોપ કરે નહીં તેવા શ્રેતા ધીર છે ? કદાપિ આવાં વચન ઉપર સ્વામીને જે શ્રદ્ધા હોય તો ભલે શ્રદ્ધા રાખે, કારણ કે અત્યારે તો એવું વચન પ્રતિપત્તિ(ખાત્રી) સિવાય કબૂલ કરવું પડે તેમ છે. કદાપિ પર્વતો ઊડે, આકાશમાં પુષ્પો ઊગે, અગ્નિ શીતળ થાય, વંધ્યાને પુત્ર થાય, ગર્દભને શીંગડાં થાય, પાષાણ જળ ઉપર તરે અને નારકીને વેદના ન હોય તો પણ આની વાણી પ્રમાણે થાય તેમ નથી.” બીજા નિમિત્તિયાઓનાં આવાં વાક્યો સાંભળીને યુક્ત અને અયુક્ત જાણતા છતાં પણ રાજા નવા નૈમિત્તિકની સન્મુખ કૌતુકથી બેવા લાગ્યા. પછી તે નૈમિત્તિક ઉપહાસ સહિત વાણીથી જાણે પ્રવચને ગ્રેયો હોય તેમ આધાર સાથે આ પ્રમાણે બોલ્યો—“હે રાજા ! તમારી સભામાં આ નર્મમંત્રીઓ (મશ્કરાઓ) છે અથવા વસંત ઋતુમાં વિનોદ કરાવનારા છે કે આમપંડિત (મૂર્ખ) છે ? હે પ્રભુ ! આપની સભામાં બે આવા સભાસદો હોય તો ચતુરાઈ નિરાશ્રય થઈને હણાઈ જશે. અરે ! વિશ્વમાં ચતુર એવા તમારે કેસરીસિંહને શિયાળની સાથે હોય

તેમ આ મુગ્ધ લોકો સાથે ગોષ્ઠી કેમ ઉચિત ગણાય ? કદાપિ જો આ લોકો કુળકમથી આપની સેવામાં આવેલા હોય તો અદ્વૈતપ્રવૃત્તિવાળા એ લોકોનું સ્ત્રીઓની જેમ પોષણ માત્ર કરવું યોગ્ય છે, પરંતુ સુવર્ણ અને માણિક્યના મુગ્ધમાં કાચના કકડાની જેમ સભ્ય તરીકે તમારી સેવામાં બેસવાને તેઓ યોગ્ય નથી. એ લોકો શાસ્ત્રના રહસ્યને જરા પણ બાજુતા નથી, પણ પોષ્ટની પેઠે પાઠમાત્ર બાણીને ગવિંત થયા છે, ગાલને કુલાવનારા અને ગર્દભ-પુંછને પકડી રાખનારા એ લોકોની આવી વાણી છે; પણ જેઓ રહસ્યાર્થને બાજુ છે તેઓ તો વિચારીને જ બોલે છે. કદાપિ સાર્થનાહતું પુનશું ઊંટ ઉપર બેસાયું હોય તો તે દેશાંતરમાં ફરે, પણ તેથી શું તે રસ્તો બાજુ છે એમ કહેવાશે ? કદાપિ તરીઓ ન હોય તેવો માણસ પોતાની કામમાં તુંબડા બાંધીને સરોવરમાં કે નદીમાં તરે, પણ તેથી શું તે જળ ઉપર તરી બાજુ છે એમ કહેવાશે ? તેમ આ લોકો ગુરુની વાણીના અનુવાદથી શાસ્ત્રોને ભણ્યા છે, પણ તેના રહસ્યાર્થને જરા પણ તેઓ બાજુતા નથી. જો એ દુર્બુદ્ધિવાળા લોકોને મારા જ્ઞાન ઉપર શ્રદ્ધા ન આવતી હોય તો મારા જ્ઞાનની ખાત્રી કરનાર સાત દિવસો ક્યાં દૂર છે ? હે રાજેન્દ્ર ! મહાસમુદ્ર પોતાના ઉછળતા જળથી જગતને એકાણું વ કરીને મારી વાણીને જો સત્ય કરે તો આ જ્યોતિષ ગ્રંથના અર્થને બાજુનારા તમારા સભાસદો પર્વતોને પક્ષીની જેમ ઊડતાં બતાવશે ? વૃક્ષની જેમ આકાશમાં પુષ્પ બતાવશે ? અગ્નિને જળની જેમ શીતળ બતાવશે ? વંધ્યાને ધેનુની જેમ પુત્ર સર્જાવશે ? પાકાની જેમ ગધેડાંને શીંગડાનાળો બતાવશે ? પાપાણુને વહાણુની જેમ જળાશયમાં તરાવશે ? અને નારકીને વેદના રહિત કરશે ? કે આવી રીતે અસમજસ બેલતા આ જડ લોકો પછી સર્વજ્ઞભાષિત ગ્રંથોને અન્યથા કરશે ? હે રાજ ! તમારા પુરુષોના કબજામાં હું સાત દિવસ સુધી અહીં રહીશ, કારણ કે જે ખોટું બોલનાર તે એવી રીતે સ્થિતિ કરી શકે નહીં. આ મારું વચન જો સાતમે દિવસે ન થાય તો ચોરની જેમ ચંડાળોની પાસે મારો નિગ્રહ કરાવવો યોગ્ય છે.” રાજાએ કહ્યું—“આ બ્રાહ્મણની આવી વાણી સંદિગ્ધ, અનિષ્ટ કે દુર્ઘટ હોય અથવા સાચી હોય, તો પણ સાતમે દિવસે તમારું સૌનું સંદેહી મન મટશે, અને ત્યારપછી સત્યાસત્યનું વિવેચન થશે.” એવી રીતે કહીને તે બ્રાહ્મણને થાપણુની જેમ પોતાના અંગરક્ષકોને સોંપ્યો અને સભા વિસર્જન કરી. તે વખતે નગરનાં લોકોની વિચિત્ર ઉકિતઓ થવા લાગી કે—“અહો ! આજથી સાતમે દિવસે ખોટું કાતુક બેવા જેવું થશે. અરે ! આ ઉન્મત્તની જેમ બોલનારો વિપ્ર હણાઈ જશે, અથવા કદાપિ યુગાંત થવાનો હશે, નહીં તો મૃત્યુ પામવાને આમ કોણુ બોલે ?” સાતમે દિવસ પ્રાપ્ત થયે હું આશ્ચર્ય બતાવીશ. એવી રીતે ઉત્સુક થયેલા બ્રાહ્મણે કળથી છ દિવસ નિર્ગમન કર્યાં. રાજાએ પણ સંશયને છેદવામાં ઉત્કંઠિત હોવાથી વારંવાર ગણી ગણીને માંડ માંડ છ માસની પેઠે નિર્ગમન કર્યાં. સાતમે દિવસે રાજા ચંદ્રશાળા ઉપર બેસીને બ્રાહ્મણ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો—“હે વિપ્ર ! આજે તારાં વચનનો અને જીવિતનો અવધિ પૂર્ણ થયો. કારણ કે સાતમા દિવસે પ્રલય માટે મોટો સમુદ્ર ઉછળશે એમ તેં કહ્યું હતું, તો પણ અદ્યાપિ સુધી તો જળનો લેશ પણ બેવામાં આવતો નથી. તેં સર્વનો પ્રલય કહ્યો હતો તેથી સર્વ તારા વૈરી થાય છે, તેથી જો તારી પ્રતિજ્ઞા ખોટી પડશે તો તે સર્વ તારો

નિગ્રહ કરાવવાનો પ્રયત્ન કરશે; પણ એક જંતુમાત્ર એવા તારા નિગ્રહથી મારે શો લાભ થવાનો છે? માટે હજુ પણ તું આલ્યો જા. આ વાત તેં ઉન્મત્તપણાથી કહી જણાવ છે.” પછી રાજાએ પોતાના રક્ષકોને આજ્ઞા કરી કે—“એ બિચારાને છોડી મૂકો, તે ભલે સુખે આલ્યો જાય.” તે વખતે હાસ્યથી જેના હોડ વ્યાપ્ત થયેલા છે એવા પ્રાક્ષણે કહ્યું— “મહાત્માઓને સર્વ પ્રાણીઓની ઉપર દયા રાખવી તે યુક્ત છે, પરંતુ હે રાજન્ ! જ્યાં સુધી તે વખતે કરેલી મારી પ્રતિજ્ઞા ખોટી થઈ નથી ત્યાંસુધી હજુ હું દયાપાત્ર નથી; પણ જ્યારે પ્રતિજ્ઞા વ્યર્થ થાય ત્યારે તમે મારો વધ કરવાને સમર્થ છો અને તે વખતે વધને યોગ્ય થયેલા મને તમે છોડી મૂકો ત્યારે તમે દયાગ્રુ કહેવાઓ. મને તમે છોડી મૂકશો છે તોપણ હું જઈશ નહીં, પકડાયેલાની જેમ જ રહીશ. હવે મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થવામાં થોડી જ વાર છે. ક્ષણમાત્ર ધીરજ રાખો અને અહીં જ બેઠા બેઠા યમરાજના અથ સૈનિકની જેવા ઉછળેલા સમુદ્રના કલ્લોલને જુઓ. આ તમારી સલાના નૈમિત્તિકોને ક્ષણવાર સાક્ષી કરો; કારણ કે ક્ષણ પછી હું, તમે અને તેઓ કેઈ રહેવાના નથી.” એમ કહીને તે વિપ્ર મૌન રહ્યો.

તેવામાં ક્ષણવાર થઈ એટલે મૃત્યુની ગર્જનાની જેવો કેઈ અવ્યક્ત શબ્દ સાંભળવામાં આવ્યો. અકસ્માત્ થયેલો તે પીડાકારી ધ્વનિ સાંભળીને વનના મૃગની જેમ સર્વે ઊંચા કાન કરીને રહ્યા. તે વખતે કાંઈક શ્રીવાને ઊંચી કરી, કાંઈક આસનથી ઉઠી અને કાંઈક હોઠને વાંકા કરી તે પ્રાક્ષણ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો—“હે રાજન્ ! આકાશ અને પૃથ્વીને પૂરતો આ સાગરનો ધ્વનિ તમે સાંભળો. તે તમારા પ્રસ્થાનને સૂચવનારા ભંભા ધ્વનિ જેવો છે, જેના અંશમાત્ર જળને ગ્રહણ કરીને પુષ્કરાવર્તાદિક મેઘો સર્વ પૃથ્વીને ડુબાવી દે છે, તે સમુદ્ર પોતે મર્યાદા છોડીને—અવાર્ય થઈને આ પૃથ્વીને ડુબાવતો આવે છે તે જુઓ. આ સમુદ્ર ખાડાને ભરી દે છે, વૃક્ષોને મથે છે, સ્થળીને આચ્છાદન કરે છે અને પર્વતોને ઢાંકી દે છે. અહો ! તે ઘણા દુર્વાર છે. પવન લાગતો હોય તો તેનો ઉપાય ઘરમાં પેસી જવું તે છે અને અગ્નિને ખુઝાવવાનો ઉપાય જળ છે, પણ ચલિત થયેલા સમુદ્રને રોકવાનો કેઈ ઉપાય નથી.” પ્રાક્ષણ એમ કહે છે તેટલામાં ભેતભેતામાં મૃગતૃષ્ણાના જળની જેમ દૂરથી ચોતરફ વ્યાપ્ત થતું જળ પ્રગટ થયું. ‘કસાઈ જેમ વિશ્વાસીનો સંહાર કરે તેમ સમુદ્રે વિશ્વનો સંહાર કર્યો’ એમ હાહાકારપૂર્વક આકોશ યુક્ત બોલતા સર્વે ઊંચું સુખ કરીને જેવા લાગ્યા. પછી રાજાની પાસે આવી આંગળીએ ખતાવતો તે વિપ્ર “આ દુર્ગી ગયું, આ દુર્ગી ગયું” એમ કૂરની જેમ કહેવા લાગ્યો. “અહો જુઓ ! આ અંધકારની જેમ સમુદ્રના જળથી શિખરપર્યંત પર્વતો ઢાંકાઈ જાય છે. આ સર્વ વન જાણે જળે ઉમેડી નાખ્યાં હોય તેવાં જણાય છે અને તેથી સર્વે ઝાડો પાણીમાં અનેક પ્રકારનાં મત્સ્યોની જેમ તરતાં જણાય છે. હમણાં જ આ સમુદ્ર પોતાના જળથી ગામડાં, ખાણ અને નગર વિગેરેનો પ્રલય કરે છે. અહો ! ભવિતવ્યતાને ધિક્કાર છે ! પિશુન પુરુષો જેમ સદ્ગુણને ઢાંકી દે તેમ ઉચ્છંબલ સમુદ્રના જળે નગરનાં બહારનાં ઉધાનો ઢાંકી ઘીધા. હે રાજન્ ! આ કિલ્લાની ફરતું ક્યારાની જેમ સમુદ્રતું જળ ઊંચું ઉછળી ઉછળીને અથડાવા લાગ્યું. હવે પ્રસરતું એવું જળ આ કિલ્લાતું ઉલ્લંઘન કરે છે. તે જેમ વેગવડે બળવાન ઘોડો અંધાર સહિત ઉલ્લંઘન કરે તેમ જણાય છે. જુઓ ! આ

સમુદ્રના પ્રચંડ જળથી સર્વ મંદિર અને મહેલ સહિત નગર કુંડની જેમ પૂરાવા લાગ્યું. હે રાજા ! હવે આ અશ્વના સૈન્યની જેમ દોડતું તમારા ગૃહદ્વારમાં શબ્દ કરતું જળ આવે છે. હે પૃથ્વીપતિ ! જળમાં ડૂબી ગયેલા નગરનો બહુ અવશેષ ભાગ હોય તેવો આ તમારો મહેલ એટલા જેવો જણાય છે. તમારી મહેરબાનીથી ઉન્મત્ત થયેલા રાજસેવકો ચડે તેમ આ જળ અસ્ખલિતપણે તમારા મહેલના દ્વાર ઉપર ચડે છે. તમારા મહેલનો પહેલો માળ પૂરાઈ ગયો. બીજો માળ પૂરાય છે અને તેને પૂરીને ત્રીજો માલ પણ પૂરાવા લાગ્યો છે. અહો ! ક્ષણવારમાં ચોથો, પાંચમો અને છઠ્ઠો માલ જોતજોતામાં સમુદ્રના જળથી પૂરાઈ ગયો. વિષના વેગની જેમ ચોતરફથી આ ઘરની આસપાસ જળે દબાવ્યું કયું. હવે શરીરમાં મસ્તકની જેમ ક્ષત શિરોગૃહ (અગાથી) બાકી રહેલ છે. હે રાજા આ પ્રલયકાળ થયો. મેં જે પ્રમાણે અગાઉ કહ્યું હતું તે પ્રમાણે થયું છે. તે વખતે જેઓ મને હસતા હતા તે તમારી સભામાં બેસનારા જોષીઓ ક્યાં ગયા ?” પછી વિશ્વસંહારના શોકથી રાજાએ અંપાપાત કરવાને માટે ઊઠી દઢ પરિકર બાંધ્યો અને વાનરની જેમ ઠેકીને તેણે અંપાપાત કર્યો. તેવામાં તે પોતાને પૂર્વવત્ સિંહાસન ઉપર એઠેલો જોયો. અને ક્ષણવારમાં તે સમુદ્રનું જળ ક્યાંક ચાલ્યું ગયું ! રાજા વિસ્મયપૂર્વક વિકસિત હોચનવાળો થઈ ગયો અને અલગ એવાં ઝાડ, પર્વત, કિલ્લો અને સર્વ વિશ્વ જેવું હતું તેવું તેના જોવામાં આવ્યું.

હવે તે ઈંદ્રબલિક કટી ઉપર ઢોલકી બાંધી પોતાના હાથથી વગાડતો હુર્ષવડે આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યો—“ઈંદ્રબળના પ્રયોગથી આદિમાં ઈંદ્રબળની કળાના સર્જનાર સંવર નામના ઈંદ્રના ચરણકમળને હું પ્રણામ કરું છું.” પોતાના સિંહાસન ઉપર એઠેલો રાજા “આ શું ?” એમ આશ્ચર્યથી તે બ્રાહ્મણને પૂછવા લાગ્યો, ત્યારે બ્રાહ્મણે કહ્યું—“સર્વ કળા બહુનારના ગુણને પ્રકાશ કરનાર રાજા છે, એમ ધારીને અગાઉ હું તમારી પાસે આવ્યો હતો, તે વખતે તમે ‘ઈંદ્રબળ મતિને બ્રહ્મ કરે છે’ એમ કહી મારો તિરસ્કાર કર્યો હતો, એટલે તમે મને ધન આપવા માંડ્યું તો પણ હું તેને લીધા સિવાય ચાલ્યો ગયો હતો. ઘણું ધન મળે તો પણ ગુણવાનનો ગુણ મેળવતાં થયેલો શ્રમ તેથી જતો નથી, પણ તેનો ગુણ બહુવાથી તે શ્રમ બંધ છે; તેથી આજે કપટથી નૈમિત્તિક થઈને પણ મેં તમને મારો ઈંદ્રબળનો અભ્યાસ ગતાવ્યો છે. તમે પ્રસન્ન થાઓ ! મેં તમારા સભાસદોનો જે તિરસ્કાર કર્યો અને ઘણીવાર સુધી તમને મોહ પમાડ્યો તે કૃપા કરી તમે માફ કરજો; કારણ કે તાર્ત્વિક રીતે તે મારો અપરાધ નથી.” એમ કહીને તે બ્રાહ્મણ મૌન રહ્યો, એટલે પરમાર્થને બહુનારા રાજા અમૃતની જેવી વાણીથી બોલ્યા—“હે વિપ્ર ! રાજાનો અને રાજાના સભાસદોનો તે તિરસ્કાર કર્યો છે એમ તારા ચિત્તમાં તું ભય રાખીશ નહીં; કેમકે તું મારો પરમ ઉપકારી થયો છે. હે વિપ્ર ! આ ઈંદ્રબળ બતાવીને તે મને તેના જેવો અસાર સંસાર જણાવી લીધો છે.—જેમ તે જળ પ્રગટ કયું હતું અને તે જોત જોતામાં નાશ પામ્યું તેમજ આ સંસારના સર્વ પદાર્થો પ્રગટ થઈને નાશ પામવાના છે. અહો ! હવે સંસારમાં શું પ્રીતિ કરવી ?” એવી રીતે બહુ પ્રકારે સંસારના દોષ કહીને તે બ્રાહ્મણને કૃતાર્થ કરી રાજાએ દીક્ષા લીધી. ”

આ પ્રમાણેની કથા કહીને સુબુદ્ધિ પ્રધાન બોલ્યો—“હે પ્રભુ! તે રાજ્યે કહ્યું તેમ ઇંદ્રજાળની જેવો આ સંસાર છે. એમ અમે સિદ્ધ માનીએ છીએ; પરંતુ તે સર્વ તમે જાણો છો કારણ કે તમે સર્વજ્ઞના કુળમાં ચંદ્ર સમાન છો. ”

પછી બૃહસ્પતિના જેવી બુદ્ધિવાળો બીજો મંત્રી શોક-શત્યને દૂર કરે એવી વાણીથી નૃપતિશ્રેષ્ઠને કહેવા લાગ્યો—

“પૂર્વે આ ભરતક્ષેત્રમાં એક નગરમાં વિવેક વગેરે ગુણોની ખાણરૂપ કોઈક રાજા હતો. એકદા તે સભામાં બેઠો હતો તેવામાં છડીદારે આવીને કહ્યું—‘કોઈ પુરુષ પોતાના આત્માને માયાપ્રયોગમાં નિપુણ જણાવતો બહાર આવીને બોલો છે.’ શુદ્ધબુદ્ધિવાળા રાજાએ તેને પ્રવેશ કરવાની આજ્ઞા આપી નહી; કારણ કે કપટી માણસને અને સરલ માણસને શાશ્વત શત્રુની જેમ અણબનાવ રહે છે. ના પાલવાથી વિલગો થયેલો તે કપટી પાછો ગયો. પછી પાછો કેટલાએક દિવસ નિર્ગમન દરી કામરૂપી દેવતાની જેમ તેણે રૂપ-પરાવર્તન કર્યું અને આકાશમાર્ગે રાજાની પાસે હાથમાં ખડ્ગ ને લાલું લઈ એક શ્રેષ્ઠ સ્ત્રી સહિત આવ્યો. તેને ‘તું કોણુ છે? આ સ્ત્રી કોણુ છે? અને શા માટે આવ્યો છે?’ એમ રાજાએ પૂછ્યું; એટલે તે પુરુષ કહેવા લાગ્યો—

“ હે રાજા! હું વિદ્યાધર છું, આ વિદ્યાધરી મારી પ્રિયા છે. કોઈ વિદ્યાધરની સાથે મારે વૈર થયું છે. આ સ્ત્રીનું તે સ્ત્રીલંપટ દુરાતમાએ તાહુ જેમ ચંદ્રમાના અમૃતને હરણ કરે તેમ છળકપટથી હરણ કર્યું હતું; પણ આ મારી પ્રાણથી વહાલી પ્રિયાને હું પાછી લઈ આવ્યો છું; કારણ કે પશુઓ પણ સ્ત્રીનો પરાભવ સહન કરી શકતા નથી. હે રાજા! ક્ષિતિને ધારણ કરવાથી તારા ક્રોધ હુજાડ સાર્થક થયેલા છે, અર્થાભનેના દારિદ્રનો નાશ કરવાથી તારી સંપત્તિ પણ સફળ છે, ભય પામેલાને અભયદાન આપવાથી તારું પરાક્રમ કૃતાર્થ છે. વિદ્વાનોના સંશય ઉદ્ધાર કરવાથી તારું શાસ્ત્રકૌશલ્ય સફળ છે, એ સિવાય બીજા પણ તારા ગુણો અનેક પ્રકારના પરાપકારથી કૃતાર્થ તેમજ તમારું પરસ્ત્રીમાં સહોદરશુભ છે તે વિશ્વમાં વિખ્યાત છે. હવે મારી ઉપર ઉપકાર કરવાથી તમારા એ સર્વ ગુણુ વિશિષ્ટ રૂળવાળા થાઓ. આ પ્રિયા મારી સાથે છે. તેથી જાણે એનાથી અંધાઈ ગયો હોઈ તેમ મારા છળકપટવાળા શત્રુઓની સાથે યુદ્ધ કરી શકતો નથી. હું હરિતનું બળ, અશ્વનું બળ, સ્થનું બળ કે પાયદળનું બળ મારતો નથી; પણ માત્ર તમારા આત્માથી અને સહાય કરવાને માગું છું. તે એ છે કે થાપણની જેમ આ મારી સ્ત્રીનું તમારે રક્ષણ કરવું; કારણ કે તમે પરસ્ત્રીના સહોદર છો. આ જગતમાં કોઈ પરનું રક્ષણ કરવાને સમર્થ હોય છે, પણ પરસ્ત્રીમાં લંપટ હોય છે; અને કોઈ પરસ્ત્રીમાં લંપટ નથી હોતા, પણ પરનું રક્ષણ કરવાને અસમર્થ હોય છે. હે રાજા! તમે તો પરસ્ત્રીલંપટ પણ નથી અને પરનું રક્ષણ કરવામાં અસમર્થ પણ નથી, તેથી દૂરથી આવીને પણ મેં તમારી પ્રાર્થના કરી છે. આ મારી પ્રિયારૂપી થાપણ સ્વીકારો, તો પછી જો કે સમય બળવાન છે તો પણ તે શત્રુ મરાઈ ગયો જ સમજવો.” આવાં તેનાં વચન સાંભળીને હાર્યરૂપી ચંદ્રિકાથી જેનો પવિત્ર સુખચંદ્ર ઉદ્ભવ પામતો છે એવો તે ઉદાર ચારિત્રવંત રાજા આ પ્રમાણે બોલ્યો—“હું ભદ્ર કલ્પ-

વૃક્ષ પાસે જેમ પાંદડાં માગવાં, સમુદ્ર પાસે જેમ જળ માગવું, કામધેતુ પાસેથી જેમ માત્ર દૂધ જ માગવું, રોહિણીદ્રિ પાસે જેમ પાષાણ માગવો, કુબેર લંડારી પાસે જેમ અન્ન માગવું અને મેઘની પાસે જેમ છાયામાત્ર માગવી, તેમ દૂરથી આવીને તમે મારી પાસે આ શું માગ્યું ? હે વિચક્ષણ ! તે તમારા શત્રુને બતાવો એટલે હું જ તેને મારી નાખું, જેથી નિઃશંક થઈને તમે પછી સાંસારિક સુખ લોગવો. ” રાજાની વાણીરૂપી અમૃતના આવા પ્રવાહથી જેની શ્રવણે દ્રવ્ય પૂરાઈ ગઈ છે એવો હર્ષ પામેલો તે પુરુષ આ પ્રમાણે રાજા પ્રત્યે બોલ્યો—“રૂપું, સુવર્ણ, સમસ્ત રત્નો, પિતા, માતા, પુત્ર અને ણીભું જે કાંઈ ગૃહાદિક હોય તે સર્વ થોડા વિશ્વાસથી પણ અનામત અર્પણ કરવાની ઇચ્છા થાય છે; પરંતુ પોતાની ખ્યારી સ્રી મોટા વિશ્વાસવાળાને પણ સોંપી શકાતી નથી. હે રાજા ? એવા વિશ્વાસનું સ્થાન તમારા સિવાય ણીજે કોઈ નથી, કારણ કે ચંદનનું સ્થાન તો એક મલયાચળ પર્વત જ છે.” આ મારી પ્રિયાને થાપણરૂપ ધારણ કરવાથી તમે જ મારા શત્રુને માર્યો એમ હું માનીશ. બ્યારે મારી સ્રીની થાપણ તમે સ્વીકારી, એટલે વિશ્વાસ પામેલો હું મારા શત્રુઓને હમણાં જ વિશ્વાસવાળી સ્રીઓવાળા(મૃત્યુ પામેલા) કરીશ. હે રાજા ? તમે અહીં બેઠા છો તેટલામાં જ હું કેસરીસિંહની જેમ ઉછળીને મારું પરાક્રમ બતાવીશ. તમે આજ્ઞા આપો એટલે હું ગરુડની જેમ સ્વચ્છંદી રીતે અંતરિક્ષમાં અસ્ખલિત વેગે ક્ષણવારમાં આલ્યો બઠું.”

રાજાએ કહ્યું—“હે વિદ્યાધર સુભટ ! તું સ્વેચ્છાથી બા, અને આ તારી સ્રી પિતૃ-ગૃહની જેમ મારા ઘરમાં ભલે રહે.” પછી તરકાળ તે પુરુષ પક્ષીની જેમ આકાશમાં ઊડ્યો, અને બે પાંખોની જેમ તીક્ષ્ણ ને ચમકારા મારતા ખડ્ગ અને ઢંડકલકને વિસ્તારતો અદરશ થયો. તેની સ્રીને દીકરીની જેમ રાજાએ બોલાવી એટલે ત્યાં સ્વસ્થ મન કરીને રહી. પછી પોતાને ઠેકાણે રહેલા રાજાએ મેઘગર્જનાની જેમ આકાશમાં સિંહનાદો સાંભળ્યાં. સ્ફુરાયમાન વિજ્ઞાનીના તડતડાટની જેમ વિચિત્ર ખડ્ગ અને ફલકના ધ્વનિઓ સંભળાવા લાગ્યા. “તે હું છું, તે હું છું, નથી, નથી, ઊભો રહે, ઊભો રહે, બા, બા, હું તને મારું છું, મારું છું,” એવી ગિરા આકાશમાં થતી સંભળાવા લાગી. રાજા સભામાં બેઠેલા સભ્ય પુરુષો સહિત વિસ્મય પામીને શ્રદ્ધણ સમયની વેળાની જેમ ઘણા વાર સુધી ઊંચું મુખ કરીને બેઠે રહ્યો, એટલામાં એવી રીતે બેઠે રહેલા રાજાની પાસે પૃથ્વી ઉપર રત્નકંઠણથી વિભૂષિત એક ભુજદંડ પડ્યો. આકાશમાંથી પડેલા તે ભુજદંડને ઓળખવાને વિદ્યાધરી આગળ આવી અને બેવા લાગી. પછી તે આ પ્રમાણે બોલી—“મારા ગાલનું એારીકું, કણનું ઘરેણું અને કંઠના હારદૂપ આ મારા પ્રિય પતિનો ભુજ છે.” એમ કહેતી હતી અને બેતી હતી, તેવામાં હાથની પ્રીતિને લીધે બાણે હોય તેમ એક પગ પૃથ્વી ઉપર પડ્યો. પગમાં પહેરવાનાં ઠાંવાળા તે ચરણને બેઠે ઓળખીને અશ્રુપાત કરતી એ કમલવદના ફરીથી બોલી—“અહો ! ઘણી વાર સ્વહસ્તથી ચાળેલો, લુંછેલો, પ્રક્ષાલન કરેલો, ધોયેલો અને વિલેપન કરેલો આ મારા પતિનો જ ચરણ છે.” એવી રીતે તે કહેતી હતી, તેવામાં પવને હલાવેલા વૃક્ષમાંથી શાખા તૂટીને પડે તેમ આકાશમાંથી ખીજે હાથ પડ્યો. રત્નના બાબુબધ અને કંઠણવાળા તે હાથને બેઠે ધારાયંત્રની પૂતળાની જેમ અશ્રુપાત કરતી તે સ્રી બોલી—“અરે ! આ મારા પતિનો હાથ કાંચકીથી મારો સેથો કરવામાં ચતુર અને વિચિત્ર પત્રક્ષતિકાની લીલાલિપિને કરનારો છે.” એમ કહેતી તે

ઊભી હતી, તેવામાં આકાશમાંથી બીજો ચરણ પણ પડ્યો. ત્યારે તે ફરીથી બોલી-“અરે ! આ મારા પતિને જ ચરણ છે કે જે મારા હસ્તકમલથી ચાંપેલો અને મારા જોખાડપી શય્યામાં સૂનારો છે.” તેવામાં તત્કાળ તેનું માથું અને ઘડ તે સ્ત્રીના હૃદયની સાથે પૃથ્વીને કંપાવતાં ભૂમિ પર પડ્યાં. પછી તેણે વિલાપ કરવા માંડ્યો-“અરે ! છળવાળા તે બળવાન શત્રુએ મારા પતિને મારી નાખ્યો ! અરે ! હું બિચારી હણધર્મ ગઈ ! અરે ! આ મારા પતિનું જ કમગના જેવું વદન છે કે જેને મેં પરમ પ્રીતિથી કુંડજોવડે શણ્ણગાર્યું હતું. અરે ! આ મારા પતિનું વિપુલ હૃદય છે કે જેની અંદર અને બહાર માત્ર મારું જ વાસસ્થાન હતું. હે નાથ ! હું હમણા અનાથ થઈ ગઈ છું. હે પતિ ! તમારા વિના નંદન-વનથી પુષ્પો લાવીને મારા મસ્તકના કેશને કોણ શણ્ણગારશે ? એક આસન પર બેસીને આકાશમાં ફરતી હું કોની સાથે સુખેથી વલ્લકીવીણા બજાવીશ ? વીણાની જેમ મને કોણ પોતાના ઉત્સાગમાં બેખારશે ? શય્યામાં વિસંસ્થૂળ થઈ ગયેલા મારા કેશને કોણ સમા કરશે ? પ્રૌઢ સ્નેહની લીલાથી હું કોના ઉપર કોપ કરીશ ? અશોક વૃક્ષની જેમ મારા પંગને પ્રહાર કોના હર્ષને માટે થશે ? હે પ્રિય ! ગુચ્છરૂપ કૌમુદીની જેમ ગોશીર્ષચંદનના રસવડે મારા અંગરાગને કોણ કરશે ? સૈરંધ્રી દાસીની જેમ મારા ગાલ ઉપર, શ્રીવા ઉપર, લલાટ ઉપર અને સ્તન ઉપર પત્રરચના કોણ કરશે ? ખોટી રીસ કરીને મૌન ધારી રહેલી મને કીડા કરવાને રાજમેનાની જેમ કોણ બોલાવશે ? ન્યારે હું કૃત્રિમપણે શયન કરતી (જિંધી જતી) ત્યારે હે પ્રિયા ! હે પ્રિયા ! હે દેવી ! હે દેવી ! ઇત્યાદિક વાણીથી તમે જગાડતા તે હવે કોણ જગાડશે ? હવે આત્માને વિડંબનાભૂત આવો વિલંબ કરવાથી શું ? માટે હે નાથ ! મહામાર્ગના (પરલોકગમનના) મોટા વટેમાર્ગુ થયેલા એવા તમારી પછવાડે હું આવું છું.” આ પ્રમાણે વિલાપ કરતી, પોતાના પ્રાણનાથના માર્ગને અનુસરવાની ઈચ્છાવાળી તે સ્ત્રીએ અંબલિ બેડીને રાજ પાસેથી વાંહનની જેમ અગ્નિ માગ્યો. રાજાએ તેને કહ્યું-“હે સ્વચ્છ આશયવાળી પુત્રી ! તું પતિની સ્થિતિ બરાબર જાણ્યા સિવાય આમ કેમ કહે છે ? કારણ કે રાક્ષસ અને વિદ્યાધરોની આવી માયા પણ હોય છે, માટે ક્ષણતર રાહ બે. પછી આત્મસાધન કરવું તે તો સ્વાધીન છે.” ફરીથી તેણે રાજાને કહ્યું-“આ સાક્ષાત્ મારો જ પતિ છે. તે યુદ્ધમાં મૃત્યુ પામીને પડેલો દેખાય છે. સંધ્યા સૂર્યની સાથે જ ઉદય પામે છે અને સાથે જ અસ્ત પામે છે, તેમ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ પતિની સાથે જ જીવે છે અને સાથે જ મરે છે. નિર્મળ વંશવાળા મારા પિતાના અને પતિના કુળમાં હું જીવીને શામાટે કલંક લગાડું ? પતિ વિના રહેલી હું, જે તમારી ધર્મપુત્રી છું તેને આમ જીવતી રહેલી બેઈને હે પિતા ! તમે કુળસ્ત્રીના ધર્મને બાણનાર છતાં કેમ લજ્જા પામતા નથી ? ચંદ્ર વિના કૌમુદીની જેમ અને મેઘ વિના વિદ્યુતની જેમ પતિ વિના મારે રહેવું યુક્ત નથી, માટે તમે સેવકપુરુષોને આજ્ઞા કરો અને મારે માટે કાષ્ઠ મંગાવો જેથી હું પતિના શરીરની સાથે જળની જેમ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરું.” તેણે આગ્રહપૂર્વક કહ્યું, એટલે દયાળુ રાજા શોકવડે ગદ્ગદ વાણીથી તેના પ્રત્યે બોલ્યો-“અરે બાઈ ! તું થોડા વખત સુધી ધીરજ ધર, પતંગની જેમ તારે મરવું યુક્ત નથી. થોડું પ્રયોજન (કામ) પણ વિચારીને કરવું યોગ્ય છે.” રાજાએ આ પ્રમાણે કહ્યું એટલે તે ભામિની કોપ કરીને રાજા પ્રત્યે બોલી-“અરે ! હજી સુધી મને રોકી રાખો છો, તેથી તમે તાત નથી એમ હું જાણું છું. તમારું પરસ્ત્રીસહોદર એવું નામ પ્રખ્યાત છે, તે વિશ્વના વિશ્વાસને માટે જ

છે, પણ પરમાર્થથી નથી. જો તમે ખરેખર પિતા હો તો આ તમારી દુહિતાને અગ્નિના માર્ગે સ્વપતિની પાછળ જતી તરકાળ બુઝો.” રાજાએ કાયર થઈને તેને ઈચ્છિત કરવાની આજ્ઞા આપી અને કહ્યું-“હવે હું તને શકતો નથી, તારા સતીવ્રતને તું પવિત્ર કર.” પછી હર્ષ પામીને રાજાના આદેશથી આવેલા રથમાં પોતાના સ્વામીના અંગેને સત્કાર પૂર્વક પોતે આરોપણ કર્યાં. અને પોતાના અંગે અંગરાગ લગાવી, ધોળાં વચ્ચ પહેરી અને મસ્તકના કેશમાં પુષ્પ ગુંથીને પૂર્વની જેમ પતિની પાસે ઝેડી. નીચું મસ્તક કરી શોક સહિત રાજા રથની પાછળ ચાલ્યો અને નગરના લોકો આશ્ચર્યપૂર્વક જોવા લાગ્યા. એવી રીતે તે નદી ઉપર ગઈ. ક્ષણવારમાં સેવકલોકો અંદનકાષ્ઠ લાગ્યા અને બધું મૃત્યુ-દેવની શય્યા હોય એવી તેની ચિતા રચી. પછી પિતાની જેમ રાજાએ તે સ્ત્રીને ધન આપ્યું, એટલે તેણે કલ્પલતાની જેમ યાત્રકોને આપી દીધું. પછી જળની અબલિ ભરીને દક્ષિણાવર્ત જેની જવાળાં છે એવા તે અગ્નિની તેણે ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, સતીની સંત્યાપના (ખાત્રી) કરી. પતિના અંગની સાથે તેણે વાસાગાર (ઘર) ની જેમ ચિતાગ્નિમાં સ્વેચ્છાએ પ્રવેશ કર્યો. ઘણી ઘીની ધારાથી સિંચાયેલો અગ્નિ જ્વાળાથી આકાશને પલ્લવિત કરતો અધિક અધિક બળવા લાગ્યો. વિદ્યાધરના અંગ, તે સ્ત્રી અને સર્વ કાષ્ઠો, સમુદ્રમાં જતું જળ જેમ લવણમય થઈ જાય તેમ થોડા વખતમાં ભસ્મીભૂત થઈ ગયાં. પછી ત્યાં તેને નિવાપાંજલિ દઈને શોકથી આકુળ એવો રાજા પોતાના ધામમાં આવ્યો.

રાજા શોક સહિત આવીને જેવો સભામાં બેસે છે, તેવામાં ખરૂં અને ભાલું લઈને તે પુરુષ આકાશમાંથી નીચે ઉતર્યો. રાજાએ અને સભાસદોએ વિસ્મયપૂર્વક તેની સામું જોયું, એટલે તે કપટી વિદ્યાધર રાજાની સમીપ આવીને આ પ્રમાણે બોલ્યો-“હે પરસ્ત્રી અને પરધનમાં નિઃસ્પૃહ રાજા ! તમે ભાગ્યપૂર્વક વૃદ્ધિ પામે છો. મેં દૂતકારની જેમ યુદ્ધમાં મારા શત્રુને કેવી રીતે હત્યા તે હું કહું છું તે સાંભળો-હે શરણ કરવા યોગ્ય ! અહીંથી તમારે શરણે મારી સ્ત્રીને મૂકીને જે વખતે હું પવનની જેમ આકાશમાં ઊડ્યો તે વખતે મોટા આટોપપૂર્વક મારી સામે આવતા એ દુષ્ટ વિદ્યાધરને, નોળીઓ જેમ સર્પને બુઝે તેમ મેં આકાશમાં દીઠો. પછી દુર્જય એવા અમે બંને વૃષભની જેમ મોટી ગર્જના કરવા લાગ્યા અને હું તથા તે પરસ્પર યુદ્ધાર્થે બોલવા લાગ્યા. “અરે ! બહુ સારું થયું કે આજે મેં તને જોયો. હે ભુજામાં ગર્વિષ્ઠ થયેલા ! તું પ્રથમ પ્રહાર કર, જેથી આજે હું મારી ભુજાનું અને દેવતાઓનું કૌતુક પૂર્ણ કરું; નહીં તો શસ્ત્ર છોડી દઈને સંક જેમ ભલ્લને શ્રદ્ધ કરે તેમ દશે આંગળી દાંતમાં લઈને હવિતની ઈચ્છાથી નિઃશંક થઈ ચાલ્યો બા.” આવી રીતે અમે બંને પરસ્પર આક્ષેપપૂર્વક બોલતા ઢાલ તરવારરૂપી પાંખોને ફેરવતા કુકડાની જેમ લડવા લાગ્યા. ચારીપ્રચારમાં ચતુર એવા બંને રંગાચાર્યની જેમ આકાશમાં એક બીજાના પ્રહારમાંથી બચી જતા ફરવા લાગ્યા. ખરૂંગરૂપ શૂંગારથી પ્રહાર કરતા એવા ગેંડાની જેમ અમે વારંવાર અભિસર્પણ (આગળ જવું) અને અપસર્પણ (પાછળ જવું) કરવા લાગ્યા. ક્ષણવારમાં હે રાજા ! બધું તમારો વધામણીઓ હોય તેમ મેં તેનો ડાબો હાથ કાપીને અહીં ભૂમિ પર પાડી નાખ્યો. પછી તમારા આનંદને માટે કદળીસ્થંભની લીલાથી મેં તેનો એક ચરણ કાપીને પૃથ્વી પર પાડી નાખ્યો. પછી હે રાજા ! કમળેનાળની

લીલાની જેમ તેનો જમણો હાથ પણ મેં છેદીને પૃથ્વી ઉપર પાડી નાખ્યો. ત્યાર પછી ગાડના થડની જેમ તેનો બીજો ચરણ પણ ખડગથી છેદીને મેં તમારી આગળ પાડી નાખ્યો. પછી તેનું મસ્તક અને ઘડ મેં નોંખું કરીને અહીં પાડ્યું. એવી રીતે ભરતખંડની જેમ મેં તેના છ ખંડ કરી દીધા. પોતાના અપત્યની જેમ મારી સ્ત્રીપા થાપણુની રક્ષા કરતા એવા તમે જ તે શત્રુને માર્યો છે, હું તો ફક્ત હેતુમાત્ર છું. તમારી સહાય વિના તે શત્રુ મારાથી હણાઈ શકાત નહીં. વાયુ વિના બળતો અગ્નિ પણ ઘાસને બાળવામાં સમર્થ થતો નથી. આટલી વાર હું સ્ત્રી કે નપુંસક જેવો હતો તેને શત્રુને મારવાના (નિગ્રહ કરવાના) હેતુરૂપ એવા તમે આજે પુરુષપણું આપ્યું છે, તમે મારા પિતા, માતા, ગુરુ કે દેવતા છો. આવો તમારા જેવો ઉપકારી થવાને બીજો યોગ્ય નથી. તમારા જેવા પરોપકારી પુરુષોના પ્રભાવથી સૂર્ય વિશ્વને પ્રકાશ આપે છે, ચંદ્ર પ્રસન્ન કરે છે, વર્ષાદે પોતાનાં વખતે વરસે છે, પૃથ્વી ઔષધિને ઉગાડે છે, સમુદ્ર મર્યાદા ઊડાડતો નથી અને પૃથ્વી સ્થિર રહે છે. હવે મારી થાપણુ મૂકેલી સ્ત્રી મને પાછી સોંપા કે જેથી હે રાજા ! હું મારી કીડાભૂમિ તરફ જાઉં. શત્રુને મારીને નિઃશંક થયેલો હું હવે વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર અને જંગલોપ જગતિ ઉપરના જાળકટકાદિકમાં તમારા પ્રસાદથી પ્રિયા સહિત વિહાર કરીશ.”

આવાં તેના વચન સાંભળી સમકાળે લજ્જા, ચિંતા, નિર્વેદ અને વિસ્મયથી અકાંત થયેલો રાજા તે પુરુષ પ્રત્યે બોલ્યો “હે ભદ્ર ! તમે તમારી સ્ત્રીને થાપણુ તરીકે અહીં મૂકીને ગયા પછી અમે આકાશમાં ખડગ અને લાલાનો ધ્વનિ સાંભળ્યો. અનુક્રમે આકાશમાંથી હાથ, પગ, મસ્તક અને ઘડ પડ્યું તે મારા પતિ છે એમ ચોક્કસ રીતે તમારી પત્નીએ અમને કહ્યું. પછી પતિના શરીરની સાથે હું અગ્નિમાં પ્રવેશ કરી, એમ બોલતી તમારી સ્ત્રીને પુત્રીના પ્રેમથી અમે બહુવાર વાર્યા છતાં પણ તે સ્ત્રી ઈતર-લોકની જેમ અમારી અન્યથા રીતે સંભાવના કરવા લાગી અને જ્યારે તેના આગ્રહથી કાયર થઈને અમે મૌન રહ્યા ત્યારે તે નદીએ ગઈ અને ત્યાં લોકોની સમક્ષ તે શરીરના અવયવોની સાથે ચિંતામાં પેઠી. હમણાં જ હું તેને નિવાપાંજલિ આપી આવ્યો અને તેનો શોક કરતો બેઠો છું, તેવામાં તો તમે આવ્યા. આ શું થયું? તે તમારા અંગ નહીં કે તે વખતે આવ્યા હતા તે તમે નહીં? એ અમને સંશય છે; પણ આ વિષયમાં અજ્ઞાનથી જેમના મુખ મુદ્રિત થયેલા છે એવા અમે શું બોલી શકીએ !” આ સાંભળી જેણે ખોટો કોપ કર્યો છે એવો તે પુરુષ બોલ્યો—“હે રાજા ! આ કેવી ખેદકારક વાત ! માણસોના કહેવાથી મેં તમને પરસ્મીપ્રહોદર બણ્યા હતા તે તો મિથ્યા થયું. તમારી તેવી નામનાથી મેં પ્રિયાની થાપણુ મૂકી હતી, પણ તમારા આવા આચરણથી દેખીતું કનકકમળ જેમ પરિણામે લોહમય નીકળે તેમ જણાઈ આવ્યા છે. જે કામ દુરાચારી એવા મારા શત્રુથી થવાતું હતું તે કામ તમે કર્યું, તેથી તમારા બેમાં હવે શો અંતર ગણવો ? હે રાજા ! તમે સ્ત્રીમાં અલુપ્થ મનવાળા હો અને અપવાદથી ભય પામતા હો તો તે મારી પ્રિયા મને પાછી અર્પણુ કરો, તેને ગોપરી રાખવાને તમે યોગ્ય નથી. જો તમારા જેવા પૂર્વે અલુપ્થ છતાં ફરીને આમ લુપ્થ થશે તો પછી કાળા સર્પની જેમ કોણુ વિશ્વાસને પાત્ર રહેશે ?” રાજાએ ફરીને કહ્યું—“હે પુરુષ ! તારા પ્રત્યેક અંગને ઓળખીને તારી પ્રિયાએ અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો છે તેમાં તો બીલકુલ સંશય નથી. આ બાબતમાં સર્વે

નગરના અને દેશના લોકો સાક્ષી છે અને આ જગત્ચક્ષુ ભગવાન સૂર્ય પણ આકાશમાં રહેલા સાક્ષી છે. ચાર લોકપાળ, શ્રહ, નક્ષત્ર, તારા, આ ભગવતી પૃથ્વી અને જગત્ત્ને પિતા ધર્મ પણ સાક્ષી છે, માટે આવાં કઠોર વચનો બોલવાને તમે ચોખ્ખા નથી. આ સર્વ માંથી કોઈ પણ સાક્ષીને તમે પ્રમાણભૂત કરો.” તે સાંભળીને ખોટો રોષ બતાવનાર તે પુરુષે કઠોર વચને કહ્યું—“પ્રત્યક્ષ પ્રમાણમાં ખીબ પ્રમાણની કટપના થાય જ નહીં, આ તમારી પછવાડે કોણ છે તેને ભુલ્યો. પોતાની કાખમાં ડાલ છતાં કોશમાંથી પાણી પીવા જવું તેના જેવું આ કાર્ય છે, ” પછી રાજાએ ડોક વાંકી કરીને પોતાની પછવાડે દષ્ટિ કરી તો ત્યાં તેણે તે સ્ત્રીને બેઠેલી જોઈ. તેથી પારદ્વારિક દોષથી હું દૂષિત થયો’ એવી શંકાથી તાપવડે પુષ્પ ગ્લાન થાય તેમ તે ગ્લાનને પામ્યો. નિર્દોષ એવા તે રાજાને દોષની શંકાથી ગ્લાનિ પામેલો જોઈ અંજલિ જોડીને તે પુરુષ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો—“હે રાજા ! તમને સાંભરે છે કે હું ઘણા કાળ સુધી અભ્યાસ કરેલું મારું માયાપ્રયોગનું આતુર્ય બતાવવાને માટે તમારી પાસે પ્રાર્થના કરવા આવ્યો હતો, તે વખતે મેઘની જેમ સર્વ વિશ્વ ઉપર સાધારણ કૃપાવાળા છતાં મારા ભાગ્યદોષથી ઇચ્છાપૂર્ણ કર્યા સિવાય મને દ્વારમાંથી જ તમે રજા આપી હતી. પછી રૂપ ફેરવી કપટનાટક કરીને મેં તમને મારી કળા બતાવી. હવે હું કૃતાર્થ થયો, મારા ઉપર તમે પ્રસન્ન થાઓ. જેમ તેમ કરીને પણ પોતાનો ગુણ મોટા માણસને બતાવવો જોઈ એ, નહીં તો ગુણ મેળવવાનો કલેશ કેવી રીતે નાશ પામે ? માટે આજે હવે હું કલેશ રહિત થયો. તમે આજ્ઞા આપો, હવે હું જઈશ. તમારી આગળ મારા ગુણ બતાવીને હવે હું સર્વ ઠેકાણે મોઢો થયો છું.” પછી રાજાએ ઘણું ધન આપવાવડે તેને કૃતાર્થ કરીને વિદાય કર્યો.

ત્યારબાદ કાંઈક વિચાર કરીને રાજા આ પ્રમાણે બોલ્યો—‘જેવો આનો માયાપ્રયોગ છે તેવો જ આ સંસાર છે, કારણ કે આ સર્વ જોવામાં આવતી વસ્તુઓ પાણીના પર-પોટાની જેમ જોતજોતામાં નાશ પામનારી છે.’ એવી રીતે અનેક પ્રકારે સંસારની આસારતા ચિંતવીને સંસારવાસથી વિરક્ત થયેલા તે રાજાએ રાજ્યને છોડી દઈને દીક્ષા ગ્રહણ કરી.” આ પ્રમાણેની કથા કહીને બીજા મંત્રી બોલ્યો—“મેં કહેલી કથા પ્રમાણે હે પ્રભુ ! આ માયાપ્રયોગ સદૃશ સંસાર છે, તેમાં તમે શોકને વશ ન થાઓ; અને પોતાના આત્મ-સ્વાર્થની સિદ્ધિને માટે પ્રયત્ન કરો.”

આ પ્રમાણે તે બંને મંત્રીનાં વચનો સાંભળીને મહાપ્રાણસ્થાનમાં જેમ પ્રાણ આવે તેમ ચક્રીને શોકને ઠેકાણે જ ભવનિર્વેદ (સંસારવાસ-ખેદ) ઉત્પન્ન થયો. એટલે સગરરાજાએ તત્વથી શ્રેષ્ઠ વાણીવડે કહ્યું કે—“તમે મને આ બહુ મારું કહ્યું. જંતુઓ પોતપોતાનાં કર્મપ્રમાણે જ જીવે અને મરે છે. જાળ, યુવાન કે વૃદ્ધ એવું વચનું કાંઈ તેમાં પ્રમાણ નથી. બાંધવા-દિકના સંગમ સ્વપ્નના જેવા છે, લક્ષ્મી હાથીના કાનની જેવી અચળ છે, યૌવન-લક્ષ્મી પર્વતમાંથી નીકળતી નદીના જેવી વહી જનારી છે, જીવિત દર્ભના અપ્રભાગ ઉપર રહેલાં જળના બિંદુ સમાન છે. મારવાડ દેશમાં જળની જેમ જ્યાં સુધી યૌવન ગયું નથી,

રાક્ષસીની જેમ આયુષનો અંત કરનારી વૃદ્ધાવસ્થા જ્યાં સુધી આવી નથી, સંનિપાતની જેમ ઈંદ્રિયોની વિકળતા જ્યાં સુધી થઈ નથી અને વેશ્યાની જેમ જ્યાં સુધી સર્વસ્વ અહણુ કરીને લક્ષ્મી વિરામ પામી નથી ત્યાં સુધી આ સર્વને સ્વયમેવ તજી દઈને દીક્ષા-અહણુના ઉપાયથી લભ્ય એવા સ્વાર્થસાધનને માટે પ્રયત્ન કરવો યોગ્ય છે. જે પુરુષ આ અસાર શરીરથી મોક્ષને મેળવે છે તે પુરુષ કાચના કકડાથી મણિને, કૃષ્ણકાકથી (કાળો કાગડો) મોરને, કમળનાળની માળાથી રત્નજડિત હારને, નકારા અન્નથી દૂધપાકને, કાળસેયથી (છાશ) દૂધને અને ગધેડાથી ઘોડાને ખરીદે છે.” એવી રીતે સગરરાજ કહે છે તેવામાં તેના દ્વાર ઉપર અષ્ટાપદની સમીપે રહેનારા ઘણા લોકો આવ્યા અને તેઓ “અમારી રક્ષા કરો, રક્ષા કરો” એમ ઊંચે સ્વરે પોકાર કરવા લાગ્યા. સગરે દ્વારપાળ પાસે તેમને યોલાવ્યા અને પૂછ્યું- ‘શું થયું છે ?’ એટલે પ્રણામ કરીને તે ગામડીઆઓ એકઠા થઈને યોડ્યા-“હે રાજા ! અષ્ટાપદ પર્વતની ફરતી કરેલી ખાઈ પૂરવાને દંડરત્નવડે ગંગાનદીને તમારા પુત્રો લાવેલા છે. તે ગંગાનદીએ પાતાળની જેવી દુષ્પૂર એવી ખાઈને પણ ક્ષણવારમાં પૂરીને કુલટા સ્ત્રી જેમ બંને કુળની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરે તેમ તેણે બંને કાંઠા ઉલ્લંઘન કર્યા છે અને અષ્ટાપદની સમીપમાં રહેલાં ગામડાં, આકર અને નગર વિગેરેને સમુદ્રની જેમ વિસ્તરી જઈને ડુબાવી દેવા માંડ્યાં છે. અમારે તો અત્યારે જ પ્રલયકાળ પ્રાપ્ત થયો છે; માટે તમે આજ્ઞા કરો કે અમે ક્યાં નિરુપદ્રવ થઈને રહીએ ?” પછી સગરચક્રીએ પોતાના પૌત્ર ભગીરથને વાતસલ્યયુક્ત વાણીથી યોલાવીને આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી-“હે વત્સ ! અષ્ટાપદ પર્વતની ફરતી ખાઈને પૂરીને, તે ગંગાનદી ઉન્મત્ત સ્ત્રીની જેમ હાલમાં ગામડાંઓમાં ભમે છે તેને દંડવડે આકર્ષક કરીને પૂર્વસાગરમાં લેળવી દો; કારણ કે જ્યાં સુધી જળને રસ્તો બતાવ્યો ન હોય ત્યાં સુધી તે અંધની જેમ ઉન્માર્ગે જાય છે. જેવી રીતે અસામાન્ય બાહુપરાક્રમ, ભુવનોત્તર ઐશ્વર્ય, અતિઉલ્લેખ્ય હસ્તિબળ, વિશ્વમાં વિષ્યાત અધ્વબળ, અતિ વિક્રમી પેદળ, મોટું રથનું બળ, અતિ ઉકટ પ્રતાપ, નિઃસીમ શસ્ત્રકૌશલ્ય અને દેવ-તાઈ આયુષની સંપત્તિ, એ સર્વ જેમ શત્રુઓના દર્પને હણે છે તેમ તેનો ગર્વ કરવાથી તે અમને પણ હાનિ કરે તેમ જણાય છે. હે પુત્ર ! ગર્વ સર્વ દોષનો અગ્રણી છે, આપત્તિ-નું એક સ્થાન છે, સંપત્તિનો અપહર્તા છે, હુર્યશનો કર્તા છે, વંશનો સંહારકર્તા છે, સર્વ સુખનો હરનાર છે, પરલોકમાં પહોંચાડનાર છે, અને શરીરમાંથી જ ઉત્પન્ન થયેલ શત્રુ છે. તેવો ગર્વ સન્માર્ગમાં રહેલા સામાન્ય પુરુષોએ પણ છોડી દેવા યોગ્ય છે તો મારા પૌત્રે તો વિશેષ રીતે છોડવા યોગ્ય છે. હે પુત્ર ! તારે વિનીતપણાવડે ગુણની પાત્રતા મેળવવી. વિનય ધારણ કરવાથી અશક્ત મનુષ્યને પણ ગુણના પ્રકર્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને શક્તિવંત પુરુષમાં તો જે વિનય ગુણ હોય છે તો તે સુવર્ણને સુગંધના મેળાપ સદૃશ તેમજ નિષ્કલંક થયેલા પૂર્ણિમાના ચંદ્ર તુલ્ય છે. સુર, અસુર અને નાગાદિકને તમારે યથાયોગ્ય ક્ષેત્રમાં સુખકારક કાર્યમાં ઉપચાર કરવો (જ્યાં ત્યાં ઉપચાર ન કરવો). ઉપચારને યોગ્ય કાર્યમાં જે ઉપચાર કરવો તે દોષકારક નથી, પણ પિત્તવાળા માણસને આતપની જેમ અપચાર કરવો તે દોષને અર્થે છે. ઋષભસ્વામીના પુત્ર ભરતચક્રીએ યોગ્ય ઉપચારથી દેવ અને દૈત્યોને વશ કર્યા હતા. તે શક્તિવાન હતા તો પણ તેણે દેવતાદિકમાં કરવા યોગ્ય ઉપચાર બતાવ્યો છે, તેથી તમારે પણ કુળાચાર પ્રમાણે વર્તવું.” મહાભાગ ભગીરથે પિતામહનું તે વાક્ય આદરપૂર્વક સ્વીકાર્યું; કારણ કે સ્વભાવથી જ વિનીત

પુરુષને જે શિક્ષા આપવી તે સારી લીંતમાં ચિત્ર કરવા જેવું છે. પછી પોતાના પ્રતાપની જેવું ઉર્જિત દંડરત્ન અર્પણ કરી, મસ્તક પર ચુંબન કરી સગરે લગીરથને વિદાય કર્યો. ચક્રીના ચરણક્રમણમાં પ્રણામ કરી દંડરત્ન સહિત લગીરથ વિજળી સહિત મેઘની જેમ ઉતાવળે ત્યાંથી ચાલી નોકળ્યો.

ચક્રીએ આપેલા મોટા સૈન્યથી અને તે દેશના લોકોથી પરવરેલો લગીરથ પ્રકાંક્ષી દેવતા અને સામાનિક દેવતાવડે વીંટાયેલા ઇંદ્રની જેવો શોભતો હતો. અનુક્રમે તે અષ્ટાપદ પર્વત સમીપે આવ્યો. ત્યાં તે પર્વતને સમુદ્રવડે ત્રિકૂટાદ્રિની જેમ મંદાકિની (ગંગા) થી વીંટાયેલો દીઠો. વિધિના બાણનારા લગીરથે નાગકુમાર જ્વલનપ્રભને ઉદ્દેશીને અક્રમતપ કયું. અક્રમતપ પરિણામ પામતાં, નાગકુમારોનો પતિ જ્વલનપ્રભ પ્રસન્ન થઈને લગીરથની પાસે આવ્યો. ગંધ, ધૂપ અને પુષ્પથી તેણે ઘણી રીતે તેનો પૂજોપચાર કર્યો, ત્યારે નાગકુમારના સ્વામીએ ‘હું શું કાર્ય કરી આપું?’ એમ પૂછ્યું એટલે મેઘના જેવી ગંભીર વાણીવાળો લગીરથ વિનયપૂર્વક જ્વલનપ્રભ ઇંદ્ર પ્રત્યે બોલ્યો—“આ ગંગાનદી અષ્ટાપદની ખાઈને પૂરી થઈને હવે ભૂખી થયેલી નાગણીની જેમ ચારે બાજુ અમયાદિત રીતે પ્રસરે છે, ક્ષેત્રોને ખોદી નાંખે છે, વૃક્ષોને ઉખેડી નાંખે છે, સર્વ ખાડાઓને અને ટેકરાઓને સરખા કરે છે, કિલ્લાઓને તોડી નાંખે છે, મહેલોને પાડી નાંખે છે, હવેલીઓને પાયમાલ કરે છે અને ઘરોનો વિનાશ કરે છે. તે પિશાચણીની જેમ ઉન્મત્ત થઈને દેશનો નાશ કરનારી ગંગાને દંડવડે આકર્ષી લઈને તમારી આજ્ઞા હોય તો હું પૂર્વ સમુદ્રમાં ભેગવી દઉં?” પ્રસન્ન થયેલા જ્વલનપ્રભે કહ્યું—“તમે તમારું ઇચ્છિત કરો અને તે નિર્વિઘ્ન થાયો. જે આ ભરતક્ષેત્રમાં મારી આજ્ઞામાં રહેલા નાગો છે તેઓથી મારી આજ્ઞાપૂર્વક પ્રવર્તેલા તમે ઉપદ્રવનો લય રાખશો નહીં.” એવી રીતે કહીને નાગેંદ્ર રસાતળમાં સ્વસ્થાનકે ગયા. પછી લગીરથે અક્રમલકતને અંતે પારણું કયું. ત્યારપછી વૈરિણીની જેમ પૃથ્વીને ભેદનારી અને સ્વૈરિણીની (વ્યભિચારી સ્ત્રી) જેમ સ્વચ્છંદે વિચરનારી ગંગાને ખેંચવાને લગીરથે દંડરત્ન ગ્રહણ કયું. પ્રચંડ ભુજપરાક્રમવાળા લગીરથે ગર્જના કરતી તે નદીને સાણ્ણસીવડે માળાની જેમ દંડરત્નવડે આકર્ષી. પછી કુરુદેશના મધ્ય ભાગથી, હસ્તીનાપુરની દક્ષિણથી, કૌશલદેશની પશ્ચિમથી, પ્રયાગની ઉત્તરમાં, કાશીની દક્ષિણમાં, વિંધ્યાચળની દક્ષિણમાં અને અંગ તથા મગધદેશની ઉત્તર તરફ થઈને વંટોળીયો જેમ તૃણને ખેંચે તેમ માર્ગમાં આવતી નદીઓને ખેંચતી તે ગંગાને તેણે પૂર્વસમુદ્રમાં ઉતારી. ત્યાંથી માંડીને તે ગંગા-સાગર એવા નામે તીર્થ થયું અને લગીરથે ખેંચી તેથી ગંગાતું ભાગીરથી એવું નામ પડ્યું. જ્યાં જ્યાં માર્ગમાં સર્પોનાં ભુવનો ગંગાના આવવાથી ભાંગી જતાં હતાં ત્યાં ત્યાં લગીરથ નાગદેવને બલિદાન આપતો હતો. દગ્ધ થયેલા સગરપુત્રોના અસ્થિને ગંગાના પ્રવાહે પૂર્વસાગરમાં પહોંચ્યાહ્યાં. તે જોઈ લગીરથે ચિંતવ્યું કે આ ગહુ સારું થયું કે મારા પિતા અને કાકાઓનાં શરીરનાં અસ્થિ ગંગાએ સમુદ્રમાં ક્ષેપન કર્યાં. જે તેમ થયું ન હોત તો તે અસ્થિ ગીધપક્ષી વગેરેની ચંચુ અને ચરણ સાથે ભરાઈને પવને કંપાવેલા પુષ્પની જેમ અપવિત્ર સ્થાનમાં જઈને પડત. એમ વિચારતાં લગીરથને જળની આપત્તિ સહિત થયેલા લોકોએ ‘તમે લોકરંજક છો’ એમ કહી કહીને ચિરકાળ પર્યંત વખાણ્યો.

તે વખતે પિતૃઓનાં અસ્થિ તેણે જળમાં નાખ્યાં, તેથી અઘાપિ પર્યાંત લોકો મૃતકના અસ્થિને જળમાં ક્ષેપન કરે છે કારણ કે મોટા લોકો જે પ્રવર્તન કરે છે તે માર્ગ થાય છે.

તે સ્થાનથી રથારૂઠ થયેલો ભગીરથ પાછો વળ્યો. પોતાના સ્થના પ્રચારથી કાંસીના તાળની જેમ પૃથ્વીને શબ્દ કરાવતો તે ચાલ્યો આવતો હતો, તેવામાં કલ્પવૃક્ષની જેમ સ્થિત થઈને રહેલા એક કેવળી ભગવંતને તેણે જોયા. તેમને દેખીને આનંદિત થયેલો તે ઉદ્યાદ્રિથી જેમ સૂર્ય ઉતરે અને આકાશમાંથી જેમ ગરુડ ઉતરે તેમ ઉત્તમ રથમાંથી નીચે ઉતર્યો. દેખતાંવેત જ ભકિતવડે તે કેવળી મુનિને નમસ્કાર કરી અતિ ડાહ્યા અને ભકિતમાં પ્રવીણ એવા તેણે તેમને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી. પછી પ્રણામ કરી યોગ્ય સ્થાનકે ખેડી ભગીરથે પૂછ્યું—“હે ભગવંત ! મારા પિતાઓ એકી સાથે કયા કર્મથી મૃત્યુ પામ્યા ?” ત્રિકાળ વેદી અને કરુણારસના સાગર એવા તે ભગવંત મધુર વાણીથી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા—“હે રાજપુત્ર ! જાણે કુખેરની લક્ષ્મીને આશ્રિત થયા હોય અર્થાત્ ધનક જેટલી ઋદ્ધિવાળા હોય એવા ધણી લક્ષ્મીવાળા શ્રાવકોથી પૂર્ણ એવો એક સંઘ પૂર્વે તીર્થયાત્રાને માટે નીકળ્યો હતો. સાયંકાળે તે સંઘ નજીક જણાતા કોઈ ગામમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં રાત્રિએ કોઈ કુંભારના ઘર પાસે ઉતર્યો. તે સમૃદ્ધિવંત સંઘને બેઈ સર્વે ગામના લોકો હર્ષ પામ્યા અને તેને લૂંટવાને ઉદ્ડ ધનુષ અને ખરગને ધારણ કરી તૈયાર થયા; પણ પાપના લયવાળા તે કુંભારે ખુશામત ભરેલાં અને અમૃત જેવાં યોધકારી વચનો કહીને તે ગામના લોકોને વાર્યાં. તે કુંભારના આગ્રહથી તે ગામના સર્વ લોકોએ પ્રાપ્ત થયેલું પાત્ર મૂકી દે તેમ તે સંઘને મૂકી દીધો. એક દિવસે ત્યાંના રહેવાસી સર્વ લોકો ચાર હોવાથી તેના રાજાએ આજીવૃદ્ધ સહિત તે આખું ગામ પરરાજ્યના ગામની જેમ આળી નાખ્યું. તે દિવસે કોઈએ વિચાર કરવા માટે યોદ્ધાવેલો હોવાથી તે કુંભાર ખીજે ગામ ગયો હતો, તેથી તે એકલો તે દાહમાંથી અવશિષ્ટ રહ્યો (જયે) સર્વ પુરુષોનું સર્વત્ર કુશળ થાય છે. પછી કાળયોગે કાળધર્મને પામીને તે કુંભાર વિરાટદેશમાં ખીજે જાણે કુખેરભંડારી હોય તેવો વણિક થયો અને સર્વ આમજન હતા તે મૃત્યુ પામીને વિરાટદેશમાં વસતા મનુષ્યો થયા; કારણ કે તુલ્યકર્મીને તુલ્ય ભૂમિ જ પ્રાપ્ત થાય છે. તે કુંભારનો જીવ પાછો મૃત્યુ પામીને તે જ દેશનો રાજા થયો, ત્યાંથી પણ મૃત્યુ પામીને પરમ ઋદ્ધિવંત દેવતા થયો, ત્યાંથી સ્વર્ગને તમે ભગીરથ થયા છો અને તે ગ્રામવાસીઓ સંસારમાં ભમતા ભમતાં તમારા પિતા જન્મકુમાર વિગેરે થયા હતા. તેમણે પૂર્વે માત્ર મનવડે સર્વ સંઘને ઉપદ્રવ કર્યો હતો, તે કર્મથી તેઓ એક સાથે ભસ્મીભૂત થઈ ગયા. તેમાં જન્મનપ્રલ નાગેન્દ્ર તો ફક્ત નિમિત્તમાત્ર જ છે. હે મહાશય ! તે વખતે તે ગામના લોકોને વારવારૂપ શુભ કર્મથી તમે ગામ બળતાં પણ દગ્ધ થયા નહીં અને હમચ્છા પણ દગ્ધ થયા નહીં.” એ પ્રમાણે કેવળજ્ઞાનીની પાસેથી સાંભળીને વિવેકનો સાગર એવો તે ભગીરથ સંસારથી અતિશય નિર્વેદ પામ્યો; પરંતુ ક્ષત ઉપર ક્ષારની જેમ મારા પિતામહને દુઃખ ઉપર દુઃખ ન થાયો એમ ધારીને તે વખતે તેણે દીક્ષા લીધી નહીં અને કેવળીના ચરણને વાંદી, રથ ઉપર આરૂઠ થઈ પાછો અયોધ્યામાં આવ્યો.

આજ્ઞા પ્રમાણે અમલ રીને આવેલા અને પ્રણામ કરતા પૌત્રનું સાગરરાજાએ વાર-

વાર મસ્તક સૂંઘ્યું અને હાથવડે તેના પૃથ્લાગને સ્પર્શ કર્યો. સગરરાજાએ લગીરથને સ્નેહના ગૌરવથી કહ્યું—“હે વત્સ ! તું બાળ છતાં પણ વય અને બુદ્ધિવડે સ્થવિર પુરુષોનો અગ્રણી છે, માટે હવે હું બાળ છું એમ ન કહેતાં આ મારા રાજ્યભારને ગ્રહણ કર; જેથી અમે ભારરહિત થઈને સંસારસાગરને તરીએ. આ સંસાર જે કે સ્વયંભૂ-રમણ સમુદ્રની જેમ દુસ્તર છે, તે પશુ મારા પૂર્વજે તરી ગયા છે તેથી મારી પણ શ્રદ્ધા થઈ છે, હે વત્સ ! તેમના પુત્રો પણ રાજ્યભાર ગ્રહણ કરતા હતા, તેથી તેમનો બતાવેલો એ માર્ગ છે તે તું પણ પાળ અને આ પૃથ્વી ધારણ કર.” લગીરથ પિતામહને નમસ્કાર કરી આ પ્રમાણે બોલ્યો—“પિતાજી ! તમે સંસારને તારનારી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવાને ઇચ્છો છો તે યુક્ત છે, પરંતુ હે સ્વામિન્ ! હું પણ વ્રત ગ્રહણ કરવાને માટે ઉત્સુક થયેલો છું: તેથી રાજ્યદાનના પ્રસાદવડે તમે મને અપ્રસન્ન કરશો નહીં.” ત્યારે ચક્રવર્તીએ કહ્યું—“હે વત્સ ! અમારા કુળમાં વ્રત ગ્રહણ કરવું તે યુક્ત છે, પણ તેથી ગુરુની આજ્ઞાપાલન કરવારૂપ વ્રત ગ્રહણ કરવું તે અધિક છે; માટે હે મહાશય ! તમે સમય આવે ત્યારે મારી જેમ દીક્ષા લેજો અને જ્યારે તમારે બખ્તરધારી પુત્ર થાય ત્યારે તેની ઉપર આ પૃથ્વીનો ભાર ધારણ કરજો.” એવી રીતે સાંભળીને લગીરથ ગુરુની આજ્ઞાના ભંગથી ભય પામ્યો અને ભવભીરુ એવા તેનું મન ઘણી વાર સુધી દોલાયિત થતાં તે મૌન રહ્યો. પછી પોતાના સિંહાસન ઉપર લગીરથને બેસારી તે જ વખતે ચક્રીએ પરમ હર્ષથી તેનો રાજ્યાભિષેક કર્યો.

તે વખતે ઉદ્યાનપાલકોએ આવીને ચક્રીને બાહ્ય ઉદ્યાનમાં અન્વિતનાથ પ્રણ સમવસર્યા છે એવી વધામણી આપી. પૌત્રના રાજ્યાભિષેકથી અને સ્વામીના આગમનથી ચક્રવર્તીને અધિક અધિક હર્ષોત્કર્ષ થયો. ત્યાં રહ્યા છતાં પણ તેણે બીડીને પ્રણને નમસ્કાર કર્યો અને જાણે આગળ બીલા હોય તેમ શકસ્તવવડે સ્તુતિ કરી. સ્વામીના આગમનને કહેનારા તે ઉદ્યાનપાલકોને ચક્રીએ સાડાબાર કોટિ સુવર્ણ આપ્યું અને સામંતાદિકથી પરવરેલા સગરચક્રી લગીરથ સહિત મોટા સંજમથી સમવસરણ સમીપે ગયા. ત્યાં ઉત્તરદ્વારના માર્ગથી સમવસરણમાં પ્રવેશ કરીને પોતાનો આત્મા જાણે સિદ્ધિ-ક્ષેત્રમાં પેઠો હોય તેમ તેઓ માનવા લાગ્યા. પછી ચક્રી, ધર્મચક્રી એવા તીર્થંકરને ત્રણ પ્રદક્ષિણા ઠઈ નમસ્કાર કરી આગળ આવીને આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા— “મારા પ્રસાદથી તમારો પ્રસાદ કે તમારા પ્રસાદથી મારો પ્રસાદ એ અન્યોન્યાશ્રયનો ભેદ કરો અને મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. હે સ્વામિન્ ! તમારી રૂપલક્ષ્મીને જોવાને ઇંદ્ર પણ સમર્થ નથી અને સહસ્ર જીભવાળો શેષ તમારા ગુણો કહેવાને પણ સમર્થ નથી. હે નાથ ! અનુત્તર વિમાનના દેવોના સંશયને પણ તમે હરો છો, તે તેથી તમારો કયો ગુણ વધારે વસ્તુતાએ સ્તુત્ય છે ? અશ્રદ્ધાજી પુરુષ આવી વિરુદ્ધ વાત ઉપર કેમ શ્રદ્ધા રાખે ? કારણ કે તમારામાં આનંદસુખની શક્તિ અને વિરક્તિ બંને સાથે છે. હે નાથ ! તમારી આ ઘટના ઘટે છે પણ તે દુર્ઘટ છે કે તમે સર્વ સત્ત્વમાં ઉપેક્ષા રાખો છો અને વળી પરમ ઉપકારીપણું ધરાવો છો. હે ભગવંત ! તમારા જેવું ધીન કોઈમાં વિરુદ્ધપણું દેખાતું નથી; કેમકે તમારામાં પરમ નિર્ઐશ્યતા અને પરમ ચક્રવર્તીતા બંને સાથે છે. જેમના

કલ્યાણકર્મમાં નારકીના જીવો પણ હર્ષ પામે છે તેમના પવિત્ર ચરિત્રનું વર્ણન કરવાને કોણ સમર્થ છે ? હે પ્રભુ ! તમારો શમ અદ્ભુત છે, તમારું રૂપ અદ્ભુત છે અને સર્વ પ્રાણી ઉપરની કૃપા પણ અદ્ભુત છે. એમ સર્વ પ્રકારની અદ્ભુતતાના ભંડાર એવા આપને એમ નમસ્કાર કરીએ છીએ.” એવી રીતે જગન્નાથની સ્તુતિ કરી યોગ્ય સ્થાને બેસીને અમૃતના પ્રવાહ જેવી ધર્મદેશના તેણે સાંભળી. દેશનાને અંતે સગરરાજ વારંવાર પ્રભુને નમસ્કાર કરી અંજલી બેઠી ગદ્ગદ વાણીથી આ પ્રમાણે બોલ્યા “હે તીર્થેશ ! જો કે આપને કોઈ પોતાનો કે પારકો નથી, તો પણ અજ્ઞાનપણાથી હું તમને પોતાના ભાઈ તરીકે અનુયોગ કરું છું (ગણું છું). હે નાથ ! દુસ્તર સંસારસાગરથી તમે બધા વિશ્વને તરો છો તેમાં ડૂબી જતા એવા મારી કેમ ઉપેક્ષા કરો છો ? હે જગત્પતિ ! અનેક કલેશોથી સંકુળ એવા સંસારરૂપી ખાડામાં પડવાથી તમે મારી રક્ષા કરો, રક્ષા કરો, દીક્ષા આપો અને પ્રસન્ન થાઓ. હે સ્વામિન્ ! સંસારના સુખમાં મૂઢ થયેલા એવા મેં પોતાનું આટલું આયુષ્ય અવિવેકી બાળકની જેમ નિષ્કળ ગુમાવ્યું છે.” એ પ્રમાણે જણાવી અંજલી બેઠીને રહેલા સગરરાજને ભગવંતે દીક્ષા ગ્રહણ કરવાની અનુજા આપી.

પછી ભગીરથે ઉઠી નમસ્કાર કરી પ્રાર્થનાને પૂરવામાં કલ્પવૃક્ષ સંમાન ભગવંતની આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી:—“આપ પૂજ્યપાદ મારા પિતાજીને દીક્ષા આપશો, પણ જ્યાં સુધી હું નિષ્કંભણોત્સવ કરું ત્યાં સુધી તમારે રાહ જોવી. જો કે સુસુક્ષ્મોને ઉત્સવાદિકની કોઈ પણ જરૂર નથી, તો પણ મારા આગ્રહથી મારા પિતાજી પણ એ વિનંતી કબૂલ કરશે.” સગરરાજ દીક્ષા લેવાને અત્યુત્સુક હતા, તો પણ પુત્રના આગ્રહથી જગદ્ગુરુને પ્રણામ કરી પાછા પોતાની નગરીમાં ગયા. પછી ઇંદ્ર જેમ તીર્થંકરનો દીક્ષાલિષેક કરે તેમ ભગીરથે સગરરાજને સિંહાસન ઉપર બેસારીને દીક્ષાલિષેક કર્યો, ગંધકાષાથી વસ્ત્રવડે અંગ લૂછી ગોશીર્ષચંડનનું વિલેપન કર્યું અને ત્યારપછી સગરરાજએ માંગલિક બે દિવ્ય વસ્ત્ર ધારણ કર્યાં. તેમજ ગુણવડે અલંકૃત હોવા છતાં પણ દેવતાએ આપેલાં દિવ્ય અલંકારોથી શરીરને અલંકૃત કર્યું. પછી ઇંદ્ર પ્રમાણે યાચકોને ધન આપી ઉજ્જવળ છત્ર અને ચામર સહિત શિબિકામાં તેઓ આરૂઢ થયા. નગરજનોએ દરેક દુકાને, દરેક ઘરે અને દરેક શેરીએ માંચડા, પતાકા અને તોરણાદિક કર્યાં. માર્ગે ચાલતાં ઠેકાણે ઠેકાણે દેશના અને નગરના જનોએ પૂર્ણપાત્રાદિકવડે તેમના અનેક મંગળ કર્યાં. વારંવાર તે બેવાતા હતા, વારંવાર સ્તુતિ કરાતા હતા, વારંવાર પૂજતા હતા અને વારંવાર અનુસરાતા હતા. એવી રીતે આકાશના મધ્યમાં ચંદ્ર ચાલે તેમ વિનીતા નગરીના મધ્ય માર્ગવડે માણસોના અતિશય ભરાવાથી અટકતા અને ધીમે ધીમે ચાલનારા ભગીરથ, સામંતો, અમાત્યો, સર્વ પરિવાર અને અનેક વિદ્યાધર જેમની પાછળ ચાલતા હતા એવા સગરચક્રી અનુક્રમે પ્રભુની પાસે આવ્યા. ત્યાં ભગવંતને પ્રદક્ષિણા દઈ પ્રણામ કરી ભગીરથે આજીવન યતિવેષને તેણે અંગીકાર કર્યો. પછી સર્વ સંઘની સમક્ષ સ્વામીની વાચનાથી ઊંચે પ્રકારે સ્નામાયિક ઉચરતા સગર તેમણે ચાર મહાવ્રતરૂપ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. જે સામંત અને મંત્રીઓ જહ્લુકુમાર વિગેરેની સાથે ગયા હતા તેઓએ પણ ભવથી ઉદ્દેગ પામીને સગરરાજની સાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ત્યારપછી ચક્રીમુનિના મનરૂપી કુસુદમાં ચંદ્રિઝ

સમાન અનુશિષ્ટિમય ધર્મદેશના ધર્મસારથી એવા પ્રભુએ આપી. પ્રથમ પૌરષી પૂર્ણ થઈ, એટલે દેશના સમાપ્ત કરીને તીર્થંકરે ત્યાંથી ઉઠી દેવચંદાને અલંકૃત કર્યો. પછી પ્રભુના ચરણપીઠ ઉપર બેસીને મુખ્ય ગણધરે પ્રભુના પ્રભાવથી સર્વ સંશયને છેદનારી દેશના સ્વામીની જેમ આપી. બીજી પૌરષી પૂર્ણ થઈ એટલે વરસાદ વરસતો બંધ પડે તેમ તેમણે પણ દેશના સમાપ્ત કરી. પછી ત્યાંથી પ્રભુ બીજે વિહાર કરવાને ચાલી નીકળ્યા અને ભગીરથાદિક રાજાઓ તથા દેવતાઓ પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

સ્વામીની સાથે વિહાર કરતા સગરમુનિ માતૃકાની (સ્વર વ્યંજન) જેમ લીલામાત્રમાં દ્વાદશાંગી લાજ્યા. તેઓ હ્રમેશાં પ્રમાદરહિત થઈને પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુમિરૂપ આઠ ચરિત્રની માતાઓનું સારી રીતે આરાધન કરતા હતા. હ્રમેશાં ભગવાનના ચરણની સેવાથી ઉત્પન્ન થયેલા હર્ષથી પરિવહના કલેશને જરા પણ બાજુતા નહોતા. ત્રણ લોકના ચક્રી તીર્થંકરનો હું ભાઈ છું, વળી હું પણ ચક્રી છું, એવો ગર્વ બીલકુલ ન ધરાવતાં તેઓ બીજા મુનિઓનો વિનય કરતા હતા. પાછળથી દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા છતાં પણ તપ અને અધ્યયનથી તે રાજર્ષિ ચિરકાળના દીક્ષિત મુનિઓથી પણ અધિક થઈ પડ્યા. અનુક્રમે ઘાતિકર્મના ક્ષયથી દુર્કિંનના છેદનથી સૂર્યનો પ્રતાપ પ્રગટ થાય તેમ તેમને ઉબ્બવલ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિથી આરંભીને પૃથ્વીમાં વિહાર કરતા અજિતનાથસ્વામીને પંચાણું ગણધરો તથા અને એક લાખ મુનિ, ત્રણ લાખ ને ત્રીશ હજાર સાધ્વી, સાડાત્રીશસો ચૌદ પૂર્વાધારી, એક હજાર ને સાડાચારસો મનપર્યાયી, ચૌરાણીસે અવધિજ્ઞાની, બાવીશ હજાર કેવળી, બાર હજાર ને ચારસો વાદી, વીશ હજાર ને ચારસો વૈક્રિયલબ્ધિવાળા, બે લાખ ને અઠાણું હજાર શ્રાવક અને પાંચ લાખ ને પીસ્તાળીશ હજાર શ્રાવિકા એટલેા પરિવાર થયો. દીક્ષાકલ્યાણકથી એક પૂર્વાંગે* ઊણુ એવા લક્ષ પૂર્વ જતાં પોતાનો નિર્વાણુ સમય બાહીને પ્રભુ સંમેતશિખર પર્વતે આવ્યા. બાજુ લોકાંચે ચડવાની નીસરણી હોય તેમ તેઓ સંમેતશિખર ઉપર આરૂઠ થયા. તેમનું ઊંતેર લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં એક હજાર શ્રમણોની સાથે તેમણે પાદપોષગમ અનશન કર્યું. તે વખતે એક સાથે સર્વ ઈંદ્રોનાં આસનો પવને હલાવેલા ઉદ્યાનવૃક્ષની શાખાઓની જેમ કંપાયમાન થયા. તેઓએ અવધિજ્ઞાને પ્રભુનો નિર્વાણુસમય બાજુએ એટલે તેઓ પણ સંમેતશિખર પર્વતે આવ્યા. ત્યાં તેઓએ દેવતાઓ સહિત પ્રભુને પ્રદક્ષિણા કરી અને શિષ્યની જેમ સેવા કરતા પાસે બેઠા. બ્યારે પાદપોષગમ અણુસણુનો એક માસ પૂર્ણ થયો ત્યારે ચૈત્રશુકલ પંચમીને દિવસે ચંદ્રમા મૃગશિર નક્ષત્રમાં આવ્યે સતે, પર્યંક આસને રહેલા પ્રભુ બાહર કાયથોગરૂપ હાથમાં બેઠા સતા રથને બેડેલા બે અશ્વને કબજે કરે તેમ બાહર મનયોગ અને વચનયોગને રૂંધતા હતા. પછી સૂક્ષ્મકાયથોગમાં રહીને ભગવતે દીપકવડે અંધકારના સમૂહનું રૂંધન કરે તેમ બાહરકાયથોગને રોધ કર્યો, અને સૂક્ષ્મકાયથોગમાં જ રહ્યા સતા જ સૂક્ષ્મમનયોગ અને વચનયોગનું પણ રૂંધન કર્યું અને તે યોગમાં જ સ્થિત રહ્યા સતા સૂક્ષ્મકિય નામે શુકલધ્યાનનો ત્રીજો પાયો પ્રાપ્ત કર્યા. પછી શુકલધ્યાને એથે પાયે માત્ર પાંચ લઘુ અક્ષર ઉચ્ચારણુ જેટલા કાળનું શૈલેશીકરણુ કર્યું. ત્યાં અવશિષ્ટ કર્મ ક્ષીણુ થયાં અને અનંત ચતુષ્ટય સિદ્ધ થયા, એટલે એ પરમાત્મા પ્રભુ ઋણુગતિએ લોકાંગ્રને પ્રાપ્ત થયા. પ્રભુને કૌમાર અવસ્થામાં અઠાર લક્ષ પૂર્વ ગયા, રાજ્યસ્થિતિમાં એક

* પૂર્વાંગ એટલે ૮૪ લાખ વર્ષ

પૂર્વાંગે સહિત ત્રેપન લક્ષ પૂર્વ ગયા, છત્રસ્થપણામાં બાર વર્ષ ગયા અને કેવળજ્ઞાનમાં એક પૂર્વાંગ તથા બાર વર્ષે વર્જિત લક્ષ પૂર્વ ગયા. એકંદર ગોતેર લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય ભોગવીને ક્ષણપ્રભુના નિર્વાણથી પચાસ લાખ કોડ સાગરોપમે નિર્વાણપદને પામ્યા. તેમની સાથે બીજા એક હજાર મુનિઓએ પાદપોપગમ અભ્યુસણ કર્યું હતું, તેઓ પણ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી ત્રણે યોગનો રોધ કરી મોક્ષપદને પામ્યા. સગરમુનિએ પણ કેવળી સમુદ્ઘાત કરીને ક્ષણવારમાં અનુપદ્વીની* જેમ સ્વામીએ પ્રાપ્ત કરેલું પદ ઉપલબ્ધ કર્યું અર્થાત મોક્ષપદને પામ્યા.

તે વખતે પ્રભુના મોક્ષકલ્યાણકવડે સુખને નહીં જોનારા નારકીઓને પણ ક્ષણવાર સુખ થયું. પછી શોક સહિત ઈંદ્રે દિવ્યજળથી સ્વામીના અંગને નવરાત્યું અને ગોશીર્ષ-અંદનના રસનું વિલેપન કર્યું, તેમજ હંસના ચિત્રવાળાં વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં અને વિચિત્ર એવાં દિવ્ય આલૂષણોથી પ્રભુનું શરીર શણગાર્યું. બીજા મુનિઓનાં શરીરોને દેવતાઓએ સ્નાન, અંગરાગ, નેપથ્ય અને આસ્છાદન વિગેરે કર્યું. પછી ઈંદ્રે સ્વામીના દેહને શિબિકામાં પધરાવી ગોશીર્ષઅંદનના કાષ્ઠમય ચિતા ઉપર લઈ ગયા અને બીજા મુનિઓનાં શરીરને બીજી શિબિકામાં પધરાવીને દેવતાઓ ગોશીર્ષઅંદનનાં કાષ્ઠની રચેલી બીજી ચિતા ઉપર લઈ ગયા. અશ્વિકુમાર દેવતાઓએ ચિતામાં અશ્વિ ઉત્પન્ન કર્યો, વાયુકુમાર દેવોએ વાયુવડે વિશેષ પ્રજ્વલિત કર્યો અને શકના આદેશથી અનેક દેવતાઓએ સેંકડોભાર કર્પૂર, કસ્તુરી અને ઘીના સેંકડો કુંભ ચિતામાં ફેંપન કર્યા. અસ્થિ વિના પ્રભુની બીજી સર્વ ધાતુ બળી ગઈ, એટલે મેઘકુમાર દેવતાઓએ જળવડે ચિતાને ઘુમવી શાંત કરી. પ્રભુની ઉપરની જમણી અને ડાબી દાઢો શકે અને ઇશાનેંદ્રે ગ્રહણ કરી અને નીચેની બંને ડાઢો ચમર અને બહી ઈંદ્રે ગ્રહણ કરી. બીજા ઈંદ્રોએ પ્રભુના દાંત ગ્રહણ કર્યા અને દેવતાઓએ લકિતથી બાકીનાં અસ્થિ ગ્રહણ કર્યા. બીજું પણ સ્તૂપરચના વિગેરે ત્યાં કરવાનું હતું, તે સર્વ વિધિ પ્રમાણે કરીને સર્વ દેવતાઓ સહિત ઈંદ્રોએ નંદીશ્વર દ્વીપે આવીને મોટા ઉત્સવવડે શાન્ધત અહંતનો અષ્ટાન્હિકા ઉત્સવ કર્યો. પછી સર્વ દેવેંદ્રો પોતપોતાને સ્થાને ગયા. ત્યાં પોતપોતાની સુધર્મા સભાની મધ્યમાં માણુવક નામના સ્થંભોમાં વજ્રમય ગોળાકાર ડાબલામાં તે પ્રભુની દાઢો મૂકી અને તેની શાન્ધત પ્રતિમાની જેમ ઉત્તમ ગંધ, ધૂપ અને પુષ્પોવડે નિરંતર પૂજા કરવા લાગ્યા. તેના અનુભાવથી ઈંદ્રોને હુમેશાં અન્યાહત અને અદ્વિતીય વિજયમંગળ વર્તે છે.

“પદ્મપંડથી મનોહર એવા પૂર્ણ સરોવરની જેમ અંદર રહેલા સગરચક્રીના ચરિત્રથી મનોહર એવું આ અજિતસ્વામીનું ચરિત્ર શ્રોતાઓને આ લોક અને પરલોકના સુખનો વિસ્તાર કરે.”

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये द्वितीये

पर्वणि अजितस्वामिसगरदीक्षानिर्वाणवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

समाप्तं चेदमजितस्वामिसगरचक्रवर्तिचरित्रप्रतिबद्धं द्वितीयं पर्वम् ॥ २ ॥

૨૩

૨૪

૨

૨

૧૯

૨૦

૨૧

૨૨

૩

ચક્રવર્તીનું ચક્ર

૧૮

૪

૧૭

વાસુદેવનો શંખ અને ગદા

૫

બળદેવનું હવા અને મુશળા

૧૬

૬

૨૫

૧૩

૮

૭

૧૫

૧૨

૯

૧૦

૧૧